MARK MAZOWER

2. Baskı

HİTLER İMPARATORLUĞU

İşgal Avrupa'sında Nazi Yönetimi

ALFA | TARİH

2412 | ALFA | TARİH | 18

Hitler İmparatorluğu

MARK MAZOWER

Columbia Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Mazower modern Yunanistan, 20. yüzyıl Avrupa tarihi ve uluslararası tarih üzerine uzmanlaşmıştır. Oxford'da klasikler ve felsefe eğitimi aldıktan sonra John Hopkins Üniversitesi Bologna Merkezi'nde uluslararası ilişkiler okuyarak doktorasını modern tarih üzerine Oxford'da (1988) tamamlamıştır. Kitaplarından bazıları, ödül kazanan *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941-44* (Yale UP, 1993); *Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı* (Bilgi Ünv. Yay., 2008; YKY, 2010); *The Balkans* (Weidenfeld and Nicolson, 2000) ve *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation and State in Greece, 1943-1960* (Princeton UP, 2000), Duff Cooper Ödülü kazanan *Selanik: Hayaletler Şehri* (YKY, 2007), LA Times Yılın Tarih Kitabı Ödülü kazanan *Hitler's Empire: Nazi Rule in Occupied Europe* (Penguin, 2008). Son kitabı *Büyülü Saray Yok: Birleşmiş Milletler'in İdeolojik Kökenleri ve İmparatorluğun Sonu* (Alfa Yayınları, 2013) (2009, Princeton UP) Birleşmiş Milletler'in ideolojik kökenlerini ele almaktadır.

YAVUZ ALOGAN

AİTİA Ekonomi ve Maliye Bölümü ve AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi, Halk Eğitimi Bölümü'nü bitirdi. Dev-Genç ve AD-YÖD gibi gençlik örgütlerinde çalıştı. *Sürekli Devrim, İlk Adım, Saçak, Sosyalist Birlik* dergilerinin yayın kurullarında yer aldı. Çevirdiği kitaplardan bazıları: Dominique Eudes, *Kapetanios, Yunan İç Savaşı*, 1943-1949 (Belge Yayınları, 1985); Bruce Brown, *Marks, Freud ve Günlük Hayatın Eleştirisi* (Ayrıntı Yayınevi, 1989); Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi* (İletişim Yayınları, 1997); R. G. Peffer, *Marksizm, Ahlâk ve Toplumsal Adalet* (Ayrıntı Yayınları, 2000); Ian Kershaw, *Hitler*, 2 cilt (İthaki Yayınları, 2010); Jeremy Black, *Dretnot, Tank ve Uçak: Modern Çağda Savaş Sanatı* 1815-2000 (Kitap Yayınevi, 2003).

Hitler İmparatorluğu: İşgal Avrupa'sında Nazi Yönetimi

Hitler's Empire: Nazi Rule in Occupied Europe
Çeviriye temel alınan metin: 2009 Penguin Books

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Dizi Editörü Hülya Hatipoğlu
Yayına Hazırlayan Hülya Hatipoğlu
Kapak Tasarımı Begüm Çiçekçi
Grafik Uygulama Mürüvet Durna

ISBN 978-605-106-707-0
1. Basım: Mayıs 2013
2. Basım: Ocak 2014

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Fatih-İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 10905

HİTLER İMPARATORLUĞU

İşgal Avrupa'sında Nazi Yönetimi

MARK MAZOWER

Çeviren
Yavuz Alogan

ALFA | TARİH

anne ve babama...

İÇİNDEKİLER

II

YENİ DÜZEN

III

PERSPEKTİFLER

RESİM LİSTESİ

Resimlerin telif sahipleriyle temas kurmak için her türlü çaba gösterilmiştir. Yayıncılar, dikkatlerine sunulduğu takdirde, hataları ve gözden kaçan atlamaları bu kitabın sonraki baskılarında düzeltmekten memnuniyet duyacaklardır.

21. Belzec'te Çingeneler, 1940 (USHMM, Archiwum Dokumentacji Mechanicznej)
22. Mareşal Antonescu ve karısı, 1942 (akg-images/ullstein bild)
23. Hitler ve Mussolini (akg-images/ullstein bild)
24. Miğferlerden Kraliyet Yugoslav kartalı çıkarılırken, 1941 (akg-images/ullstein bild)
25. Ustaşa'nın "U"sunu çizerken, 1941 (akg-images/ullstein bild)
26. Sırbistan'da Alman askerleri, 1941 (USHMM, Muzej Revolucije Narodnosti Jugoslavije)
27. Molotov partizan tugayı, 1942 (USHMM, Museum of the Great Patriotic War'ın izniyle [foto: Faye Schulman])
28. Varşova gettosunda ayaklanma, 1943 (USHMM, National Archives and Records Administration, College Park)
29. Yaş ölüm treni, 1941 (USHMM, Serviciul Roman De Informatii)
30. Macar Yahudilerinin sınır dışı edilmesi, 1941 (USHMM, Ivan Sved'in izniyle [foto: Gyula Spitz])
31. Auschwitz personeli, 1944 (USHMM, Anonymous Donot'un izniyle)
32. Plaszow toplama kampı, 1943-44 (Raimund Tisch)
33. Dachau'nun kurtarılışı, 1945 (USHMM, Benjamin Ferencz'in izniyle [foto: Sidney Blau])
34. Sovyet birlikleri Budapeşte'ye girerken, 1945 (akg-images/ullstein bild)
35. Danzig, 1945 (akg-images/ullstein bild)
36. Bir Fransız kadının saçları kesilirken, 1944 (Roger-Viollet/Topfoto)
37. Nazi eliti, Mondorf-les-Bains, 1945 (*Time* Magazine, 5 Kasım 1945/foto: "N.C.")

Not: USHMM, United States Holocaust Memorial Museum'un ilk harflerinin kısaltmasıdır. Bu kitapta yer alan görüşler, fikirler ve resimlerin kullanıldığı bağlam United States Holocaust Memorial Museum'un görüşlerini ya da siyasetini yansıtmayabileceği gibi, kitaptaki görüşlerin bu kuruluş tarafından onaylandığı ya da desteklendiği anlamına da gelmez.

HARİTA LİSTESİ

Avusturya ve Çekoslovakya'nın Yok Oluşu
Alman Reich'ının Yeni Sınırları
Çekolovakya Sınırları
Reich'a
Macaristan'a, Kasım 1938
Macaristan'a, Mart 1939
Polonya'ya, Ekim 1938
K
B
D
G
ALMAN REİCH'I
POLONYA
SLOVAKYA
MACARİSTAN
ROMANYA
İTALYA
BOHEMYA VE MORAVYA PROTEKTORASI
NIEDERDONAU
OBERDONAU
(AVUSTURYA)
TIROL
SALZBURG
STEIERMARK
KÄRNTEN
Alt Karpatya Rutenyası
Elbe
Oder
Dresden
Chemnitz
Plauen
Breslau
Oppeln
Aussig
Karlsbad
Eger
Prag
Pilsen
Moldau
Troppau
Teschen
Krakov
Lviv
Dinyester
Iglau
Brno
Budweis
March
Regensburg
Zilina
Neudorf
Vag
Zvolen
Košice
Pressburg (Bratislava)
Nove Zamky
Linz
Tuna
Viyana
VİYANA
Salzburg
Graz
Klagenfurt
Gyor
Budapeşte
Tisza
Dobruca
0 50 100 150 mil
0 100 200 km

Polonya, 1939-40

Alman Reich'ı
Polonya'nın Almanya'ya kaybettiği bölgeler
Sovyetler Birliği
Polonya'nın Sovyetler Birliği'ne kaybettiği bölgeler
Sovyetler Birliği tarafından Litvanya'ya ayrılan Vilnius bölgesi, 28 Ekim 1939
Alman-Sovyet "nüfuz olanları"nın sınırı (23 Ağustos 1939)
Karar tarihinde askeri sınır çizgisi
Nihai Alman-Sovyet sınırları 28 Eylül

0 50 100 mil
0 50 100 150 km

Baltık Denizi
Memel
Memel
Königsberg
Gumbinnen
Stolp
Gdynia
Danzig
Doğu Prusya
Tczew
Elbing
Lötzen
Danzig-Batı Prusya
Chojnice
Allenstein
Neustettin
Stettin
Pomeranya
Deutsch Eylau
Grajewo
Oder
Grudziadz
Schneidemühl
Bydgoszcz
Chelmno
Lonža
Notec
Toruń
Mlawa
Berlin
Warta
Ostrów Maz.
Wloclawek
Frankfurt.a.d.O.
Poznań
Plock
Wyszków
Warthegau
Kutno
Vistula
Koscian
Siedlce
Varşova
Minsk Maz.
20 Eylül
Kalisz
Lódź
Skierniewice
Luków
Glogau
P O L
Oder
Piotrków
Radom
Dresden
Görlitz
Wieluń
Breslau
Genel Hükü
Lublin
Silezya
Oppeln
Częstochowa
Kielce
Prag
20 Eylül
Gielwitz
Vistül
Katowice
Krakow
Tarnów
Mor. Ostrava
Bohemya ve Moravya Protektorası
Nowy Targ
Nowy Sacz
Brno
Zilina
Kezmarck
Slovakya'ya iade, 21 Kasım 1939
Tuna
Viyana
Bratislava
SLOVAKYA
Kosice
MACARİSTAN

Daugavpils
LİTVANYA
Kaunas
Vilnius
Suwalki
Lida
Minsk
Grodno
Njemen
Nowogrodek
Bialystok
Wolkowski
Baranowicze
Narew
Slonim
Slutsk
Dinyeper
Kamieniec Litewski
Bug
Pripec
Brest-Litovsk
Pinsk
ONYA
Sarny
Chelm
Kovel
Korosten
met
28 Eylül
Wlodzimierz
Rovno
Kiev
Zamość
Dinyeper
Zhitomir
UKRAYNA
Sieniawa
Radymno
Brody
Lviv
Przemysl
Tarnopol
20 Eylül
Proskurov
Vinnitsa
Stryj
Dinyester
K
Stanislawow
Kanenets Podolsk
Kolomea
Mogilev
B
D
Munkacs
Cernauti
G
ROMANYA

Batı, 1940 sonu

Almanya
Almanya'nın ilhak ettiği bölgeler
Wehrmacht'ın işgal ettiği bölgeler
İtalya'nın işgal ettiği bölgeler

Kuzey Denizi
İNGİLTERE
Londra
Dover
Ostend
Boulogne
Pas de Calais
İngiliz Kanalı
HOLLANDA
Lahey
Münster
Breda
Ren
Dortmund
Antwerp
BELÇİKA
Brüksel
Cologne
Aachen
Lille
Askeri Komutanlık
Belçika-Kuzey Fransa
Eupen-Malmedy
Koblenz
Cherbourg
Amiens
Laon
Compiègne
Lüksemburg
Caen
Seine
Meuse
Metz
Lorraine
Karlsruhe
Paris
Melun
St Didier
Nancy
Strasburg
Rennes
Troyes
Alsace
Le Mans
Orléans
Chaumont
Kolmar
Loir
Angers
Tours
Loire
Belfort
Nantes
Dijon
Doubs
Bourges
Aare
Châteauroux
Bern
Poitiers
Sınır hattı
Moulins
İSVİÇRE
La Rochelle
FRANSA
Mâcon
Rhône
Saône
Vichy
Limoges
Lyon
Clermont-Ferrand
Tulle
Grenoble
Bordeaux
Dordogne
İşgal edilmeyen mıntıka
İTALYA
Mende
Gap
Rhône
Agen
Garonne
Digne
Biarritz
Nîmes
Avignon
Toulouse
Nice
Pau
Marsilya
Perpignan
Akdeniz
İSPANYA

0 50 100 150 mil
0 100 200 km

Harekât Bölgeleri ve Kamplar, Güz 1942

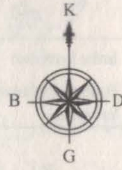
 İmha kampları

 Başlıca toplama kampları

Helsinki
Ladogn Gölü
Kronstadt
Leningrad
Finlandiya Körfezi
Nova
Volchov
SOVYETLER BİRLİĞİ
Tallinn
Vaivara
Narva
ESTONYA
Luga
Peipus Gölü
Novgorod
Limen Gölü
Tartu
Riga Körfezi
Pskov
Damjansk
Ventspils (Windau)
LETONYA
Cholm
Kalinin
Riga
Salaspils
Lovat
Volga
Liepāja
REICH
Šiauliai
Daugavpils (Dunaburg)
Dvina
Nevel'
Bely
Klaipeda
LİTVANYA KOMİSERLİĞİ
Vitebsk
Postavy
Vjasma
Tilsit
Kaunas
Smolensk
Lepel'
Vilnius
Orsa
Stutthof
OSTLAND
Maly Trostenets
Borisov
Kirov
Suwalki
Mogilev
Dnepr
Roslavl'
Minsk
DOĞU PRUSYA
Grodno
HAREKÂT BÖLGESİ
Brjansk
Bialystok
Baranowicze
Slutsk
Rogacev
Treblinka
Trubcevsk
Desna
Recica
Gomel
Chelmno
Varşova
Pinsk
Brest-Litovsk
Pripet
Ryl'sk
Sobibor
Ersk
Cernigov
Kovel
Lublin
Samy
Konotop
Majdanek
GENEL HÜKÜMET
Koroston
Priluki
Luck
Rovno
Kiev
Auschwitz
Belzec
Plaszów
Krakov
REİCH KOMİSERLİĞİ UKRAYNA
Jaslo
Lviv
Poltave
Proskurov
Cerkassy
Dinyeper
SLOVAKYA
Stanislawow
Vinnica
Kremencug
Kamenets-Podolsk
Dnepropetrovsk
Uman'
Munkács
Kirovgrad
BESARABYA
Cemauti
Pervomajak
MACARİSTAN
Güney Bug
Krivoj Rog
Debrecen
Pruth
TRANSNISTRIA
Nikolajev
Kachovka
Chisinau
Tiraspol'
Tighina
Cherson
Odessa
ROMANYA
Alba (Akkerman)
0 50 100 150 mil
0 100 200 km
KIRIM
Karadeniz

Avrupa, 1942

Birleştirilen bölgelerle Alman Reich'ı
Alman sivil yönetimindeki bölgeler
Alman işgal bölgeleri
İtalya/Arnavutluk
İtalyan işgal bölgeleri
Mihver güçlerinin Müttefikleri
Fin-Roman-Macar-Bulgar işgal bölgeleri
Tarafsız ve savaş dışı bölgeler
Sovyetler Birliği

Emperyal Yayılma: Birliklerin Yayılma Düzeni, Aralık 1941

- Piyade, SS ve süvari tümeni
- Zırhlı tümen
- Dağ tümeni
- Piyade, SS ya da süvari tugay ya da alayı
- Zırhlı tugay/alay

Trondheim
İSVEÇ
NORVEÇ
Bergen
Oslo
Kuzey İrlanda
Glasgow
Kuzey Denizi
Skagerrak
Kattegat
Göteborg
İRLANDA
DANİMARKA
Dublin
Kopenag
Manchester
BÜYÜK BRİTANYA
Hamburg
HOLLANDA
Amsterdam
Lahey
Elbe
Londra
Berlin
Hanover
Poznań
Calais
BELÇİKA
ALMAN REİCH'I
İngiliz Kanalı
Cherbourg
Brüksel
Cologne
Leipzig
Dresden
Brest
Dieppe
Caen
Soissons
Breslau
Rennes
Paris
Lüksemburg
Seine
Nürnberg
Bahemya ve Moravya Prot.
Nantes
Loire
Troyes
Nancy
Alsace
Stuttgart
Lorraine
Rhine
F R A N S A
Dijon
Münih
Vienna
Bratislava
Royon
Bern
İSVİÇRE
Vichy
Lyon
Graz
Bordeaux
Milano
İTALYA
Rhône
Po
Venedik
Cenova
Zagreb
Toulouse
HIRVATİSTAN
İSPANYA
Marsilya
Zara (İtal.)
Madrid
Barselona
Korsika

Uzak güneydeki birlikler
- Yunanistan'da
- Girit istihkâm tümeni
- Afrika Zırhlı Ordu Grubu

Uzak kuzeydeki birlikler
- Kirkenes'in doğusu
- Alta yakınları

Beyaz Deniz
Tornio
Archangel
K
B
D
G
Oulu
FİNLANDİYA
0 100 200 300 mil
0 200 400 km
Bothnia Körfezi
Vassa
Onega Gölü
Petrozavodsk
Ladoga Gölü
Helsinki
Vologda
Leningrad
Narva
Tallinn
Stockholm
Novgorod
Kazan
Estonya
Volga
Pskov
Kalinin
Cephe hattı 6 Aralık 1941
Letonya Reich Komiserliği
Riga
Moskova
A Grubu Kuzey
A Grubu Merkez
Baltık Denizi
Litvanya
SOVYETLER BİRLİĞİ
Ostland
Batı Dvina
Tula
Kaunus
Smolensk
Königsberg
Vilnius
Danzig
Minsk
Brjansk
Białystok
Gomel
Kursk
Voronej
Vistül
A Grubu Merkez
A Grubu Güney
Varşova
Brest-Litovsk
Łódź
Don
Genel Hükümet
Ukrayna Reich Komiserliği
Harkov
Stalingrad
Kiev
Dinyeper
Donets
Krakov
Lviv
Dinyester
SLOVAKYA
Dnepropetrovsk
Rostov
Budapeşte
Cernauti
MACARİSTAN
Romanya
Budapest
Tansilvanya Macaristan'a
Iasi
Azov Denizi
Pruth
Szeged
Odessa
Krasnodar
Kırım
ROMANYA
Sivastopol
Bükreş
Belgrad
Tuna
Constanta
K a r a d e n i z
SIRBİSTAN
BULGARİSTAN
Batum
Sofya

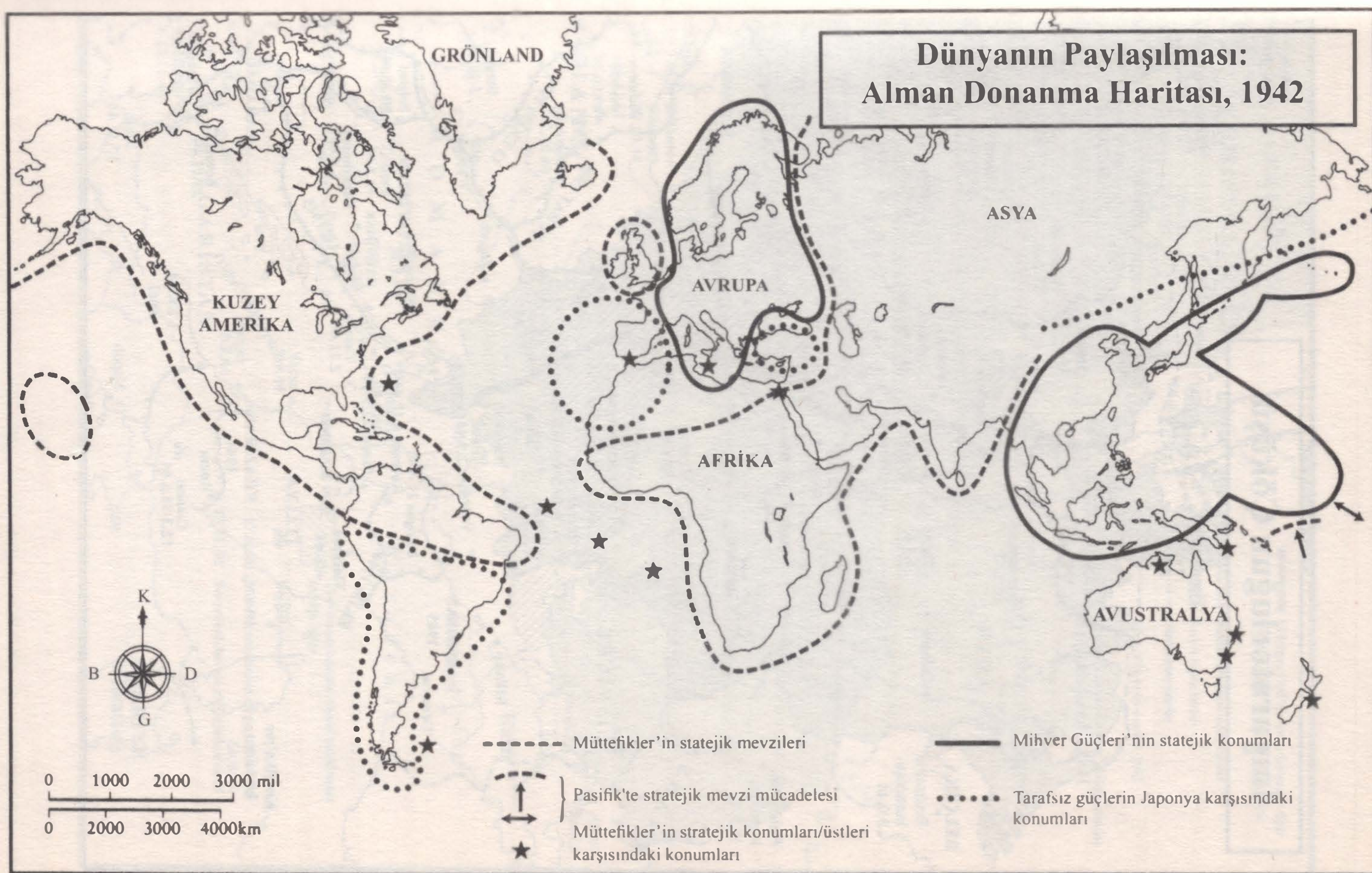
Genel Doğu Planı

0 50 100 150 mil
0 100 200 km

Logodo Gölü
Helsinki
Finlandiya Körfezi
Leningrad
Tallinn
Rakvere
Narva
Luga
Paide
Estonya
Lake Gölü
İlmen Gölü
Baltık Denizi
Tartu
Valga
Pskov
INGERMANLAND
Volga
Riga
Abrene
Letonya
Rezekne
Daugavpils
Moskova
Šiauliai
Memel
Litvanya
Dvina
MEMEL-NAREW
Vilnius
Dinyeper
Königsberg
Danzig
Doğu Prusya
Tula
Memel
Minsk
SOVYETLER BİRLİĞİ
Vistül
Varşova
Siedlce
POLONYA
Pripet
Czestochowa
Radom
Lublin
Desna
Kielce
Zamość
Rovno
Krakov
Shepetovka
Kiev
Tarnów
Harkov
Belaja Zerkov
Przemysl
Lviv
Berdichev
Dnepr
Bobrinskaja
Dnepropetrovsk
Bjatichalka
Dinyester
Prut
Budapeşte
Krivoj Rog
MACARİSTAN
ROMANYA
GOTENGAU
Nikolajev
Odessa
Cherson
Kırım
Karadeniz

Üç ilerleme bölgesi
Dış Ostland üsleri
İç Ostland üsleri
Genel Hükümet'teki üsler
Ukrayna'daki üsler
1939 öncesi sınırlar

Dünyanın Paylaşılması:
Alman Donanma Haritası, 1942
GRÖNLAND
ASYA
KUZEY
AMERİKA
AVRUPA
AFRİKA
AVUSTRALYA
K
B
D
G
0 1000 2000 3000 mil
0 2000 3000 4000km
Müttefikler'in statejik mevzileri
Pasifik'te stratejik mevzi mücadelesi
Müttefikler'in stratejik konumları/üstleri karşısındaki konumları
Mihver Güçleri'nin statejik konumları
Tarafsız güçlerin Japonya karşısındaki konumları

İmparatorluğun Çöküşü

Baltık Denizi

Flensburg

Kaliningrad (Königsberg) 9.4.45

Kolberg 18.2.45

Danzig 30.3.45

Hamburg 3.5.45

HOLLANDA

18 NİSAN 1945

Stettin 26.4.45

Walcz 11.2.45

Lahey'in kurtuluşu 7.5.45

Hannover 10.4.45

Berlin 2.5.45

Poznań (Posen) 23.11.45

Vistül

Varşova 17.1.45

Ren

Brandenburg 1.4.45

BELÇİKA

Torgau

Brüksel'in kurtuluşu 3.9.44

Cologne

Kassel 4.4.45

Leipzig 19.4.45

Dresden 8.5.45

Glogów 1.4.45

Łódź 19.1.45

Chemnitz 9.5.45

A L M A N Y A

Breslau 6.5.45

Lüksemburg

Frankfurt am Main

Cheb (Eger) 27.4.45

16 NİSAN 1945

Katowice 28.1.45

BOHEMYA

Prag 9.5.45

Nürnberg 20.4.45

Plzen (Pilsen) 6.5.45

MORAVYA

Krakov 19.1.45

Nahey'nin kurtuluşu 15.9.44

18 NİSAN 1945

Stuttgart

Tuna

SLOVAKYA

Viyana

FRANSA

Münih 30.4.45

Linz 5.5.45

15 NİSAN 1945

Budapeşte 13.11.45

Bern

İSVİÇRE

Berchtesgaden 4.5.45

Graz

ŞUBAT 1945

M A C A R İ S T A N

Brenner Pass 4.5.45

GÜNEY TİROL

Udine

Lubljana 7.5.45

13 EKİM 1944

Milano

Po

Venedik

Trieste 2.5.45

Zagreb

Szeged 5.10.44

23 NİSAN 1945

ISTRIA

Cenova

Bologna 21.4.45

Ravenna 6.12.44

Bihac

HIRVATİSTAN

Belgrad 20.10.44

EKİM 1944

Rimini 22.9.44

Jajce

Floransa 4.8.44

SAN MARINO

Zara 2.11.44

13 OCAK 1945

Saraybosna 6.4.45

SIRBİSTAN

İTALYA

Korsika'nın kurtuluşu 4.10.43

5 HAZİRAN 1944

Adriyatik Denizi

KARADAĞ

Roma

Kotor 23.11.44

Cassino 12.2-18.5.44

Shkoder 29.11.44

1 EKİM 1943

Tiran 17.11.44

Napoli

Klaipeda (Memel) 9.4.45

REICH KOMİSERLİĞİ

Kaunas 1.8.44

Vilnius 13.6.44

OSTLAND

Minsk 3.7.44

Vitebsk 26.6.44

Smolensk 25.9.43

Dvina

28 EKİM 1944

Białystok

Homel 26.11.43

SOVYETLER BİRLİĞİ

Brest-Litovsk 28.7.44

22 HAZİRAN 1944

Siedlce 3.7.44

REICH KOMİSERLİĞİ

Chernihiv 21.9.43

Lublin 24.7.44

Rovno 5.2.44

Zhitomir 31.12.43

Kiev 6.11.43

Lutsk 5.2.44

1 EKİM 1943

Lviv 27.7.44

GENEL HÜKÜMET

Berdichev 5.1.44

UKRAYNA

Vinnitsa 20.3.44

Uman 10.3.44

Presov 19.1.45

Uzhhorod (Ungvar) 27.10.44

1949

Cernauti

Dinyester

Dinyeper

Debrecen 20.10.44

Puth

22 HAZİRAN 1944

Odessa 10.4.44

Azov Denizi

Cluj (Kolozsvar) 12.10.44

Iasi 21.8.44

Chisinau 24.8.44

Kırım

Izmail (Ismail) 26.8.44

Arad 20.9.44

Sibiu 6.9.44

Sivastopol

R O M A N Y A

Ploiesti 30.8.44

Karadeniz

Craiova 26.8.44

Constanta 28.4.44

Bükreş 31.8.44

Tuna

Varna 9.9.44

Nis 23.10.44

Sofya 16.9.44

Burgaz 9.9.44

28 EKİM 1944

BULGARİSTAN

Üsküp 13.11.44

TÜRKİYE (Tarafsız)

12 Mayıs 1945'ten sonra Sovyet ve diğer müttefik güçler arasındaki sınır çizgisi

İngiliz-Amerikan cephe hatları

Sovyet cephe hatları

Uluslararası sınırlar

Tebaa bölgelerin sınırları, 1943

Büyük Almanya ve Alman sivil yönetimine tabı diğer bölge, 1943

1945 Mayıs başında Alman birliklerinin tuttuğu bölge

Başlıca savaşlar

17.8.43 Müttefik ordularınca eli geçirilme tarihi

13.11.44 Sovyet ordularınca ele geçirilme tarihi

TEŞEKKÜR

Eserlerine güvendiğim sayısız bilim adamına, Princeton, Sussex, Birkbeck ve Columbia'daki harika öğrencilerime çok şey borçluyum. Bana her fırsatta fikirlerimi kendilerine açma şansı veren şu kişilere ve onların meslektaşlarına da teşekkür etmem gerekir: Florent Bayard, Pieter Lagrou ve Henri Rousso; Charles Dellheim; Richard Evans; Ido de Haan ve Pieter Romijn; Tony Judt; Erez Manela; Anthony Pagden ve Sanjay Subrahmanyam; Robert Pippin; ve Gyan Prakash. David Feldman, Jessica Reinisch ve Elisabeth White'ın örgütlediği Birkbeck Balzan atölyelerinin katılımcıları Marilyn Young, Fred Cooper, Fritz Stern, Sheldon Garon ve Phil Nord'un tepkileri ve yorumları özellikle yararlı oldu.

Columbia Üniversitesi'ndeki meslektaşlarımın entelektüel destek ve dostluğundan da çok yararlandım. Uluslararası Tarih Merkezi'nin işgal konulu araştırma projesinin katılımcılarına, özellikle Alan Brinkley, Matthew Connelly, Victoria de Grazia, Isobel Hull, Rashid Khalidi, Martti Koskenniemi, Gregory Mann, Susan Pedersen, Anders Stephanson ve John Witt'e teşekkür ederim. Volker Berghahn, Holly Case, Fred Cooper, Tomislav Dulic, Laura Engelstein, Catherine Epstein, Alison Frank, Carol Gluck, Gabriella Gribaudi, Hans-Christian Jasch, Pieter Judson, Simon Kitson, Pieter Lagrou, Mark Lilla, Kiran Patel, Susan Pedersen, Derek Penslar, Rachel Phipps,

Pieter Romijin, Lidia Santarelli, Ben Shepard, Leonard Smith, Tim Snyder, Anders Stephanson, Adam Tooze, Mark von Hagen, Yfaat Weiss ve Tara Zahra'nın benim için çok değerli olan rehberliklerinden yararlandım. Çoğu kendi yoğun programlarından zaman ayırarak taslakları okudular ve düzeltme önerilerinde bulundular; hepsine minnettarım. Jessamyn Abel, Holly Case, Catherine Epstein, Benjamin Martin, Leonard Smith, Tim Snyder ve Tara Zahra da yayımlanmamış çalışmalarını benimle paylaşıp çok yardımcı oldular. Daha dolaylı olmakla birlikte, kitabın konusunu oluşturan yılları bizzat yaşamış olan usta tarihçiler, merhum Francis Carsten'la, ayrıca Eric Hobsbawm, Claudio Pavone, Carl Schorske ve Fritz Stern'le yıllarca yaptığım karşılıklı konuşmalar da yararlı oldu. Bu kitabı genellikle Columbia'dan izinli olduğum zamanlarda yazdım. Bana bu çalışma zamanını sağladığı için Tarih Bölümü'ne, ayrıca Harvard Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Merkezi'nde beni çok iyi ağırladıkları ve Widener Kütüphanesi'nin olağanüstü zenginliklerini açtıkları için David Blackbourn, Patricia Craig, Peter Hall ve Charles Maier'e teşekkür ederim. Cecilia Mackay'e resimlerin bulunmasına, Harriman Enstitüsü'ne de resim maliyetlerinin karşılanmasına yardımcı oldukları için teşekkür ederim. Muhteşem desteğini asla esirgemeyen Andrew Wylie kitabın üretilmesi için uygun koşulları sağladı. Bu kitabı yazmamı ilk kez Simon Winder önerdi ve o zamandan beri benim için muazzam bir fikirler, cesaret ve sağduyu kaynağı oldu. Her zamanki gibi, Peter Mandler'in değerli tavsiyeleri, sıkı okuması ve dostluğu olmasaydı yapamazdım. Fakat geç yıllarda Nazilerle yaşayan Marwa Elshakry'e olan borcumu kelimelerle ifade edemem. Bütün diyeceğim şudur ki, onun inanılmaz sabrı, ilgisi ve derin içgörüsü olmasaydı hem bu kitap hem de onun yazarı çok yetersiz kalırdı: *Elfi shukr, ya habibti* (Binlerce teşekkür, ey sevgili). Anne ve babama, yengelerime ve Nadeem'e benim için bir armağan olan dostluklarından; erkek kardeşlerime ve yakınlarına sürekli desteklerinden ötürü teşekkür ederim. Sevgili anne ve babama gelince, onların destek ve teşviklerinden hatırlayamayacağım kadar uzun bir süre ve hepsini sayamayacağım kadar farklı biçimlerde yararlandım.

KISALTMALAR

AK Armia Krajowa (Yurt Ordusu)
BFK Britisches Frei-Korps (İngiliz Gönüllü Birlikleri)
DAF Deutsche Arbeitsfront (Alman İşçi Cephesi)
DEST Deutsche Erd- und Steinwerke GmbH (Alman Toprak ve Taş İşleri Ltd.)
DVL Deutsche Volksliste (Alman Halkının Listesi)
EAM/ELAS Ethniko Apeleftherotiko Metopo/Ellinikos Laikos Apeleftherotikos Stratos (Ulusal Kurtuluş Cephesi/ Yunan Halk Kurtuluş Ordusu)
ECE Economic Commission for Europe (Avrupa Ekonomik Komisyonu)
GPO Generalplan Ost (Doğu Genel Planı)
HJ Hitler-Jugend (Hitler Gençliği)
HKT Ha-Ka-Ta (Alman Doğu Yürüyüşü Derneği)
HSSPF Höhere SS- und Polizeiführer (Yüksek SS ve Polis Lideri)
JNF Jewish National Fund (Yahudi Ulusal Fonu)
KdF Kraft durch Freude (Sevinçle Güçlenme Örgütü)
KONR Committee for the Liberation of the Peoples of Russia (Rus Halkları Kurtuluş Komitesi)
LVF Légion des Volontaires Français contre le Bolchévisme (Bolşevizme Karşı Fransız Gönüllüler Birliği)
MSR Mouvement Social Révolutionnaire (Toplumsal Devrim Hareketi)
NKVD Narodny Komissariat Vnutrennikh Del (İçişleri Halk Komiserliği)
NS Nasjonal Samling (Ulusal Birlik Partisi)
NSB Nationaal-Socialistische Beweging (Nasyonal Sosyalist Hareket)
NSDAP Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi)
OEEC Organization for European Economic Cooperation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)
OKH Oberkommando des Heeres (Kara Kuvvetleri Başkomutanlığı)
OKW Oberkommando der Wehrmacht (Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı)

OMİ	İşgal Altındaki Doğu Bölgeleri Reich Bakanlığı
OSTI	Ostindustrie GmbH (Doğu Endüstrileri Limited)
OT	Todt Organization (Todt Örgütü)
OUN	Orhanizatsiya Ukrayins'kykh Natsionalistiv (Ukraynalı Milliyetçiler Örgütü)
RKFDV	Reichskommisariat für die Festigung deutschen Volkstums (Reich Almanlığı Güçlendirme Komisyonu)
RNP	Rassemblement National Populaire (Ulusal Halk Toplantısı)
RSHA	Reichssicherheitshauptamt (Reich Ana Güvenlik Bürosu)
RuSHA	Rasse- und Siedlungshauptamt (Irk ve İskan Ana Dairesi)
RVL	Reich, Volksordnung, Lebensraum
SA	Sturmabteilung (Hücum Birliği)
SD	Sicherheitsdienst (SS İstihbarat Servisi)
SHAEF	Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (Müttefik Keşif Gücü Yüksek Karargahı)
SiPo	Sicherheitspolizei (Güvenlik Polisi)
SOE	Special Operations Executive (Özel Harekâtlar Yönetimi)
SOL	Service d'Ordre Légionnaire (Yasa ve Düzen için Lejyoner Servisi)
SS	Schutzstaffel (Koruma Birliği)
SSPF	SS- und Polizeiführer (SS ve Polis Lideri)
STO	Service du Travail Obligatoire (Zorunlu Çalışma Hizmeti)
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi)
VDA	Verein für das Deutschtum in Ausland (Yurtdışındaki Almanlar Birliği)
VNV	Vlaamsch National Verband (Flaman Ulusal Birliği)
VoMi	Volksdeutsche Mittelstelle (Etnik Alman İrtibat Dairesi)
WVHA	Wirtschafts-Verwaltungshauptamt (Ana Ekonomi ve Yönetim Dairesi)
ZOB	Zydowska Organizacja Bojowa (Yahudi Savaş Örgütü)
ZWZ	Zwiazek Walki Zbrojnej (Silahlı Kuvvetler Birliği)

ÖNSÖZ

VARZİN'DEN GÖRÜNÜM

İnsan ırklarının evreler halinde azalması ve nihayet yok olması anlaşılması zor bir sorun olsa da, bunun pek çok nedene bağlı olduğunu görebiliriz.

Charles Darwin, *The Descent of Man* (Londra, 1871), 230

Almanlar Doğu Prusya'dan ilk defa kaçmaya başladıklarında leylekler de göç ediyordu. 1944 yazının sonlarıydı. O yılın Ocak ayında, hava sıcaklığı -20°C'ye düşmüş olsa da 3 milyondan fazla mülteci, hayvanlarıyla birlikte Kızıl Ordu'nun intikamından kaçmak için batıya doğru uzun ve yorucu bir yürüyüş halindeydi. Geri çekilmekte olan Alman birliklerinin geçmeye çalıştıkları yolları kilometreler boyunca tıkıyor, karların içinde ayaklarını sürüyerek yürüyorlardı. Son sivil trenler, "soğuktan donmuş, artık ayakta zor duran, kendini güçlükle içeri atan; çoğu çaputlardan oluşan ince giysili, bazılarının düşük omuzlarında battaniyeler, gri yüzleri çökmüş, sürü gibi birbirine sokulan hayaletler"le doluydu. Cephe yaklaştıkça toplama kampları da boşalıyor, hâlâ hayatta olan kamp sakinleri Reich'ın

içlerine doğru yürüyorlardı. Başlarındaki muhafızlar sendeleyenleri vuruyor ve cesetleri yolun kenarında bırakıyordu.[1]

Genç mültecilerden biri, ailesinin Doğu Prusya'daki malikânesinden kaçmakta olan bir Alman aristokratıydı. At sırtında dört hafta geçiren Kontes Marion Dönhoff, Vistül'ü güçlükle geçti, Pomeranya'nın karlarla kaplı arka yollarında at sürdü ve nihayet kendisini Bismarck'ın Varzin'deki eski sayfiye evinin kapılarından geçerken buldu. Yıllar sonra yazdığı anılarında, şiddetli sağanaktan korunmak için iki tarafında iri meşe ağaçlarıyla kaplı yola nasıl saptığını anlatır. Evin önünde ahşap sandıkların yüklendiği iki atlı bir yük arabası duruyordu. Bismarck ailesinin belgeleri güvenlik için batıya doğru taşınıyordu.

İçeride, çocuklarının doğduğu ve Bismarck'ın oğlu olan kocasının yıllar önce öldüğü evi terk etmemeye karar veren 81 yaşındaki Kontes von Arnim'le karşılaştı. O akşam, yemekten sonra von Arnim misafirine kayzerin sarayındaki yaşama dair öyküler anlattı. Bir zamanlar, kayınpederinin ardılı olarak Führer'i selamladığını da itiraf edip etmediğini bilmiyoruz. Fakat belki de evden ayrılmayı reddedişi, Üçüncü Reich ve onun liderlerinden duyduğu hayal kırıklığını ve eski dünyanın Nazilerle birlikte geçip gittiği duygusunu yansıtıyordu. Bahçenin donmuş topraklarında henüz kazılmış bir mezar onu bekliyordu. Misafirine veda edişinden aşağı yukarı iki hafta sonra Kızıl Ordu geldi. O haftalarda yaşanan şiddet ve kargaşanın orta yerinde onun intiharı hiç kimsenin dikkatini çekmedi.[2]

1945 yılının başlarında, dünyanın öteki ucunda, çok farklı başka bir Varzin de saldırıyla karşı karşıyaydı. Bu Varzin, Japonya'nın savaş dönemi Pasifik imparatorluğunun güneydoğu ucunda yer alan erişilmez bir tropik volkandı. Zirvenin he-

---

1 C. von Krockow, ***Hour of the Women: Based on an Oral Narrative by Libussa Fritz-Krockow*** (New York, 1991), 27-30; ölüm yürüyüşleri hakkında Y. Bauer, "The Death Marches, January-May 1945", ***Modern Judaism***, 3:1 (1983), 1-21.

2 M. Dönhoff, ***Before the Storm: Memories of My Youth in Old Prussia*** (New York, 1990), 197-199; T. Dönhoff ve J. Roettger, ***Weit ist der Weg nach Westen: Auf der Fluchtroute von Marion Gräfin Dönhoff*** (Berlin, 2004), 186-190.

men altında, aslında Avustralya'nın işgaline karşı bir mızrak başı olarak oraya getirilmiş, kuşatma altında sıcaktan bunalmış binlerce Japon askeri kendilerini İngiliz-Amerikan ilerleyişiyle tuzağa düşmüş ve şiddetli bir hava bombardımanına maruz kalmış durumda buldular. *Corsair*'lerin ve Venturaların birbirini izleyen dalgalar halinde gerçekleştirdiği akınlar bir zamanlar bölgenin en büyük deniz üssü olan yeri paramparça ederken, askerlerin çoğu ormanı andıran hindistancevizi plantasyonlarının koyu gölgeliklerine sığındı. İçlerinden 85.000'i o yaz teslim olduğunda geride serbest kalmış bir avuç savaş tutsağını, uzak köşelerdeki toplu mezarları ve Koreli fahişeleri, tropik bataklıkların ortasındaki sığınakları, kilometrelerce uzunluktaki tünelleri ve top mevzilerini bırakmış oldu.

Varzin Dağı, şiddetli yağmurları ve bol rutubetiyle, sık ormanlarla kaplı hâlâ faal volkanik bir zirveydi ve New Britain adasındaki Blanche koyunun o muhteşem doğal limanının üzerinde bir karaltı gibi yükseliyordu. Bir zamanlar Almanların Yeni Pomeranya dedikleri, günümüzde bile Bismarck Takımadaları denen, oluşum halindeki sömürge imparatorluğunun uzak karakolunu oluşturan adaydı bu. Alman Yeni Gine'sinin genişleyen savaş öncesi Pasifik kolonisinin parçası olan Kaiser Wilhelmsland'in doğusuna düşüyordu. Bismarck'ın bu ülkeyi yaratırken sergilediği diplomasi ustalığı böylelikle takımadalarda, volkanlarda ve yerleşim alanlarında anıtsallaştırıldı. Gazelle Yarımadası'ndaki başlıca şehirlerden biri onun en büyük oğlu Herbert'in adını aldı. Belki de bu isimlerin aşinalığı, İsa adına yerli ruhları kurtaran kimi Lutherci misyonerlere, plantasyonlar kuran ve vahşileri emekçilere dönüştüren kurutulmuş hindistancevizi tacirleri ile deniz taşımacılarına ve adanın nadir ağaçlarını, orkidelerini ve kelebeklerini toplayan ve sınıflandıran antropologlara ve botanikçilere güven veriyordu. Fakat Gazelle Yarımadası'nın yaklaşık 16.000 kişiden oluşan sakinleri, sayıları birkaç yüzü bulan yabancılar dışında onların farkına bile varmadı. "Yerliler elbette Avrupalıların verdiği isimleri bilmiyorlar," diye yazdı adanın ilk etnografı, "ve Avrupalılar da yerel isimleri pek bilmiyorlar ve sonuç olarak, kanolarıyla akıntıyı izleyip sonunda bir yerle-

şim bölgesine ulaşan yerlilerin, yaşadıkları yere verilen ismi bilmedikleri için yerlisi oldukları yere geri gönderilememeleri gibi bir durum çıkıyor ortaya." Yamaçlarda yer alan köylerde yaşayanlar için Varzin ismi hiçbir anlam ifade etmiyordu. Aslında yerlilerin genellikle yer isimleri olmadan da yapabildiği görülüyordu. Fakat Avrupalı koloni yerleşimcileri bu şekilde faaliyet gösteremezlerdi: Onlar için isimler iktidar anlamına geliyordu.

Almanya'nın adalar üzerindeki hak iddialarının uluslararası alanda kabul gördüğü yıl içinde Sybille von Arnim, Wilhelm von Bismarck'la evlenmişti. O günlerde, Sybille von Arnim'in yaşlanan kayınpederi zaman zaman Varzin'deki sayfiye evine gitmek için Berlin'den ayrılıyordu. Pomeranya ormanlarının içinde inşa edilen sağlam kır evi, Habsburg ordusunun yenilgiye uğratılmasının sorumlusu olduğu ve Prusya'yı birleşik bir Alman Reich'ının liderine dönüştürdüğü için ona ödül olarak verilmişti. 1870'de, Fransa'yla yaşanan savaşın hemen öncesinde savaşla onsuz başa çıkması için kayzeri terk ederek inzivaya çekildiği yer burasıydı. Başkentle bağlantı, Almanya'nın ilk telefon hatlarından biriyle sağlanıyordu. Bismarck çalışma arkadaşlarını topladı ve devlet işlerinin çoğunu oradan yönetti. Doğaya yakın olmakla sükunet bulan huzursuz ve sinirli yapısı, züppeliğin ötesine geçerek kendinde toprağın gücüne ilişkin neredeyse mistik bir onay buluyordu; bu olay onun zihninde yeryüzündeki gerçek krallığını temsil ediyordu. Bir tarihçinin dediği gibi, orası "küçültülmüş Reich"tı.

Ormanları, tarlaları ve köyüyle birlikte kendisine ait olan bu küçük mülkte, serada tropikal meyve yetiştirdi ve büyük bir kâğıt fabrikası kurdu. Fabrikanın hammaddesi 4.000 hektarlık çepeçevre ormandan, işgücü ise yakında oturanlardan sağlanıyordu. Ülkede işgücü sorunu vardı ve feodalizme yakın bir yaşam biçiminin içinde bunalan pek çok köylü batıya, kentlere doğru sürülüyordu. Fakat Bismarck bu sorunu çevredeki toprak sahipleri gibi çözerek, daha ucuz Rus ve Polonyalı göçmen işçileri istihdam etti. Böylece modern Alman devletinin

mimarı giderek Alman olmayanlara bağımlı bir yaşam biçimi geliştirdi.[3]

İsimler Almanya'nın yeni tropik cennetinin denetimi için hiçbir güvence sağlamıyordu. Mücadele edilmesi gereken yerlilerin arasında hem Avrupalıların piyasaya sürdüğü kurutulmuş hindistancevizi, tütün ve kahveyi toplamaları için eğitilmesi gerekenler hem de kokulu tropik bitkilerin, palmiye ve mum ağaçlarının arasında hayvanları ve birbirini avlamayı tercih edenler vardı. Bu çıplak "doğa çocukları"nı anlamak onlarla işbirliği yapmayı öğrenmenin ilk adımıydı ve Almanya'nın –en azından ülkenin yeni efendilerinin gözünde– kendisini bu bakımdan da kanıtlaması önemliydi. Yeni yüzyılın başında bir müze müdürü şöyle yazmıştı: "Yeryüzünün, uygar Avrupa ve Amerika ülkeleri arasında bu kez tamamen paylaşılmasıyla birlikte, yeryüzüne ilişkin bilimsel araştırmalar da giderek daha bir ulusallaştı." Alman okurların tam anlamıyla bilimsel bir ırk anlayışının önemini değerlendirmesi gerekiyordu, çünkü

> yönetme arzusu duyan bir halkın her şeyden önce şunu bilmesi gerekir ki, ilkel bir halkın uygarlığımızın karmaşık yapılarına, tamamen yabancı oldukları adalet algısına ya da sahip olduğumuz mükemmel ahlaki kurallar anlayışına aşina olması beklenemez; onların kültürünü, düşüncelerini ve duygularını daha çok bizim anlamaya çalışmamız gerekir.[4]

Varzin Dağı'nın öncü etnografı Richard Parkinson bu görüşü elbette onaylardı. Bir Alman plantasyon yöneticisi olarak işe girişmiş fakat sonra başka özellikler geliştirmişti. 1896 Sömürgecilik Fuarı için Berlin'e altı Tolai dansçısı gönderdi; adanın el yapımı yerli ürünlerinden oluşan en geniş koleksiyonu topladı; bitkilerin, kuşların ve kelebeklerin yanı sıra iske-

---

3 L. Machtan, "Bismarcks Varzin-Warcino heute: Betrachtungen zu einem Symbol politischer Kultur aus Preußen-Deutschland," *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 38:9, (1990), 771-786.

4 B. Ankermann, R. Parkinson'ın "Thirty Years in the South Seas: Land and People, Customs and Traditions in the Bismarck Archipelago and on the German Solomon Island"ına giriş bölümünde, çev. J. Dennison (Honolulu, 1999), xxv-xxxvi.

let ve kafatası gibi insan kalıntılarının toplanmasına (bölgede yaygın olan yamyamlık bu işi kolaylaştırıyordu) yardımcı oldu ve bunları yurtdışındaki müzelere sattı. Ne yazık ki bu etkinlikler onun değer verdiği geleneklerin yok olmasına katkıda bulundu. 1908'de Varzin Dağı'na gelen bir ziyaretçi, pek çok kültürün "neredeyse ya da tamamen ortadan kalktığı[nı]; bazı yerlerde yerlilerin de çekip gittiği"ni kaydetti.

Parkinson bu tür gelişmeleri daha geniş bir perspektif içinde görüyordu. Ona göre dağ, Gazelle Yarımadası'nda yaşayan başlıca iki ırk arasında süregiden kanlı bir çatışmanın mekânıydı. Geçen yüzyılda ya da o civarlarda komşu adalardan gelen göçmenler, iç bölgelerdeki yamaçlara yayılarak ilk yerleşimcilerin yaşadığı yerleri gasp etmişti. Sonuç, "iki kabile arasında günümüze kadar süren bir mücadele" oldu. Avrupalıların gelişi sadece bu gerilimlerin daha da şiddetlenmesine yol açtı ve Alman basını, "her iki tarafın da acımasızca sürdürdüğü düzensiz ve sınırsız bir *Grenzkrieg*'i [sınır savaşı]" kaydetti. Darwinci bir yaşam ve toprak rekabeti mantığının herhangi bir yerdeki kadar şiddetli olduğu, iki ilkel grup arasında kendi ritüelleri, dilleri ve husumetleriyle bir varolma savaşının verildiği görülüyordu.[5]

1894 yılında bir Eylül günü Bismarck Varzin'deki mülkünün merdivenlerinde görünerek Polonyalılara karşı Alman milliyetçiliğinin savaş çığlığını atmıştı. Almanya'nın artan Polonyalı nüfusu ve bu durumun özellikle ülkenin doğu bölgelerinde yarattığı güvenlik tehdidi onu giderek endişelendiriyordu. Daha yakıcı bazı siyasi sorunlar da vardı. Bismarck iktidar döneminde Alman çiftçilerini Polonyalıların çoğunlukta olduğu bölgelerden toprak satın almaya fiilen teşvik etmişti. Emekliye ayrıldığında, ardıllarının bu konuyla ilgilenmemeleri onu endişelendiriyordu. Lehçe konuşan Bismarck bir ırk savaşçısı değildi ve kendi mülkünde çalışan Slav işçilere güveniyordu. Fakat huzursuzdu ve milliyetçi lobi grupları düşüncelerini açıkça dile getirmesi için ona yalvarıyorlardı.

---

5 *Age.*, xxii, 24; K. Neumann, *Not the Way It Really Was: Constructing the Tolai Past* (Honolulu, 1992), 19.

Öneriyi kabul ettiğinde, özel sefer yapan trenler binlerce yurtsever "hacı"yı, onun Polonyalı seçkinlerin ve ruhbanın yıkıcı faaliyetlerini kınadığını işitmek için Varzin'e taşıdı. Bismarck onlara, Polonyalıların toprak taleplerinin sınırsız olduğunu söyledi. Uygarlığı ilkel Doğu'ya taşıyanlar Almanlardı ve efendilik de onların hakkıydı: "Her koşulda umarsız Polonyalıları yenmek amacıyla değil, kırsal kesimde yaşayan insanlarımızın Polonya sempatisinin kalıntılarını yok etmek maksadıyla konuşuyorum."[6]

Yeni bir etnik kitle siyasetinin alarm çanlarını çalan Bismarck, bölgeyi Almanlar ile Slavlar arasında yaşanan ırk savaşının cephesi olarak tanımladı. Berlin'de sesi hep yüksek çıkan etkin lobi grubu, öteki siyasetçilerin de "Doğu Sınırları'nda Almanlığı desteklemesi" talebini yaymaya başladı Sadece Alman yaşam biçimini ve kültürünü koruma iddiasında bulunan lobi, Polonyalı göçmen dalgasını geri çevirmeye ve –göçmen ya da değil– Polonyalıları Prusya'nın sınır bölgelerinden uzaklaştırmaya çalışıyordu. Yerel Polonyalılara gelince, Bismarck'ın konuşması onlara neredeyse bir savaş ilanı gibi geldi ve Alman dükkânlarını boykot ederek, Lehçe çıkan gazeteleri destekleyerek ve topraklarını Almanlara değil birbirlerine satmaya karar vererek seferber olmalarına yol açtı.

Sözleriyle vardığı noktanın isabetli olduğundan Bismarck da pek emin değildi. En önemlisi, Doğu'ya doğru yeni bir fetih hareketinin Reich'ın Polonyalı sorununu çözmeyeceğini, sadece yeni Polonyalıların soruna eklenmesine yol açabileceğini anladı. Böylece, ülke onun 80. doğum gününü kutlarken daha ılımlı olunmasını tavsiye etti. Bir öğrenci heyetiyle konuşurken onlara mücadele etmeleri gerektiğini –çünkü "hayat bir mücadeledir"– ancak Almanya'nın yeni bir savaşa ihtiyacı olmadığını akıllarından çıkarmamaları gerektiğini söyledi. "Bize gerekene sahibiz [Fransa'yla savaştan sonra]. Bir fetih şehvetiyle ve bize gerekli olmayan ülkelerin ilhakı için savaşmak bana her zaman bir hunharlık gibi gelmiştir." Doğum günü konuşmasının sonunda yaşlı adam kadehini kayzerin şerefine

6 T. Kaminski, "Bismarck and the Polish Question: The 'Huldigungsfahrten' to Varzin in 1894", *Canadian Journal of History*, 22 (Ağustos, 1988), 235-250.

kaldırdı: "1950 yılında hâlâ hayatta olanlarınızın tamamının huzur içinde şu sözleri tekrarlayacağını umut ediyorum: YAŞASIN İMPARATOR VE İMPARATORLUK!"[7]

Bismarck, sadece üç yıl sonra, 1898'de ölürken geleceği öngörebilecek durumda değildi. Önce Varzin'deki mülkü Bismarck kültünün bir tür tapınağı haline geldi. Parkın içine muazzam bir anıt dikildi, ormanın içinde küçük bir müze açıldı. Aynı yerde en sevdiği atının heykeli de vardı. Fakat gökyüzünde kara bulutlar toplanıyor ve nefret ettiği savaşlar zuhur ediyordu. Şerefine kadeh kaldırılan genç ve savaşçı kayzer Hollanda'ya sürgüne gönderildi, Almanya'nın tropikal sömürgelerine el kondu ve monarşinin yerini cumhuriyet aldı. Naziler Bismarck'ın kazanımlarını aşmayı amaçladı fakat bunun yerine Almanya tahrip oldu, bölündü ve işgal edildi. Prusya haritadan silindi, bağımsız bir Polonya kuruldu ve Bismarck'ın sevgili Varzin'i sınırın diğer tarafında kaldı. Günümüzde Warcino olarak bilinen Varzin, ormancılık eğitimi gören genç Polonyalıların okulu olarak kullanılmaktadır.

Üçüncü Reich zamanında Alman hükümeti 1918'de kaybedilen eski denizaşırı sömürgelerle fazla ilgilenmedi; Naziler, Avrupa'nın kendi parçalarının sömürgeleştirilmesiyle daha fazla ilgileniyordu. Yeni Gine olarak bilinen, Avustralya'nın yönetimindeki bölgede kalan ve orada ikamet eden Almanlar ülkelerinde yaşanan olayları görmezden geldi. Aslında Nazi davasını öylesine coşkuyla savunuyorlardı ki, Müttefikler 1942'de Japonlar saldırdığında onları gemilere doldurarak Avustralya anakarasındaki bir kampa götürdüler. Burası Nasyonal Sosyalizmin küçük bir Avustralya karakoluna, Almanya'nın Pasifik imparatorluğunun son yerleşim noktasına dönüştü. Bürolarını Hitler resimleriyle süsleyen ve rejime sadık olan kişilerin yönettiği kamp, Parti'nin kavgada düşen "*martir*'ler"ini anmak için törenler düzenliyor, prefabrik barakaların üzerinde gamalı haç dalgalanıyordu. Kamp sakinlerinin nihai bir Alman zaferine olan inançlarını canlı tutmak için 1943'te "Alman Doğu"

---

7 L. Snyder, *The Blood and Iron Chancellor: A Documentary-Biography of Otto von Bismarck* (Princeton, 1967), 376-378.

ve Alman-İtalyan dostluğu üzerine akşam konferansları yapıldı. Savaşın sona erdiği ilan edildiğinde, "Alman mücadelelerine, Alman yiğitliğine, Alman özverisine ve Alman inancına ilişkin şarkılar" ve konuşmalarla süren "hüzünlü ve meydan okuyan bir tören"le Nasyonal Sosyalist alametler ateşe verildi. Avustralyalı kamp komutanı, "yeniden eğitmek" amacıyla onlara Belsen filmleri gösterdi ve pek başarılı olamasa da onları Avustralya'da kalmaya ikna etmeye çalıştı.[8]

Farkında olmasalar da, kampta tutulanlar şanslıydı. Pasifik'te ele geçmiş ve Avustralya'da tutulmuş olmak, Avrupalılar olarak ayrıcalıklı bir hâkim kastın üyeleri olmaya devam etmeleri anlamına geliyordu. Milliyetçilik ve savaş bölgenin Avrupalı sömürge elitinin dayanışmasını kırmış olabilirdi fakat ortak üstünlük varsayımı olduğu gibi kaldı. Hak sahibi olan onlardı. İki savaş arasında Avustralyalılar yerlilere vahşice davranmıştı; fakat siyasi görüşleri ne olursa olsun Almanlara saygı gösterdiler. Almanya'nın "Doğu Sınırları"nda onların kaderi farklı olacaktı. Burada da işe yönetici olarak başlayacaklar, Polonyalı nüfusa yerliler gibi davranacaklardı. Fakat sonunda kendilerini Darwinci bir imha savaşının yenilen safında bulacaklardı.

Varzin Dağı'nın yamaçlarından bakıldığında, Nazi Yeni Düzen'i Avrupa'nın kendi "halklar savaşı"nın öyküsü gibi görünür. Fakat Baining ile Tolai arasındaki savaşın aksine bu ölçek, şiddet ve hırs bakımından modern Avrupa'nın iktidar arzusunu –onları Afrika'ya, Güney ve Kuzey Amerika'ya ve Pasifik'in en uzak adalarına götüren, bölgeleri ve halkları keşfetme, onları tanımlama, denetleme ve genişletme arzusunu– yansıtan bir savaştı. Bu geleneğin mirasçıları olan Naziler bu emperyal arzuyu paylaştılar fakat bu arzuyla benzeri görülmemiş ve 20. yüzyıl Avrupa zihniyeti için şok edici bir şey yaptılar: Kendi imparatorluklarını bizzat Avrupa'da kurmaya, dahası bunu sadece birkaç yıl içinde aşırı bir hızla yapmaya çalıştılar. Bu kitap önce Varzin ve Alman-Polonya sınır bölgelerinde alevlenen tutkulara dair olsa da, ikincisinin perspektifinden yazılmıştır.

---

8 C. Winter, "The Long Arm of the Third Reich: Internment of New Guinea Germans in Tatura", *Journal of Pacific History*, 38:1 (2003), 85-124, burada 105.

Zira, uzun vadede, Hitler'in imparatorluk girişiminin önemi, sadece Avrupa'yı değil aynı zamanda kıtanın dünyadaki yerini ve böylece dünyayı geri dönülmez bir biçimde değiştirmiş olmasıdır.

GİRİŞ

Hiçbir askeri hata yapılmasaydı savaş kazanılabilir miydi? Bence, hayır. Savaş en azından 1941'den itibaren tıpkı Büyük Savaş [I. Dünya Savaşı] gibi kaybedildi, çünkü siyasi hedefler Almanya'nın askeri ve iktisadi imkânlarıyla hiçbir şekilde bağdaşmıyordu. Hitler'in tuhaf savaş tarzının Alman halkına ödettiği tek bedel milyonlarca insanın öldürülmesi oldu. Önemli olan şudur: Savaş kazanılamazdı. Dikkate değer olan ve üzerinde hep düşündüğüm şey ise şudur: Kıtanın orta yerine yerleşmiş Almanya gibi bir ülke nasıl olur da barışı, makul bir barışı sağlayacak bir siyaset geliştirmez ... Almanya'da, içinde bulunduğumuz durumda kesinlikle imkânsız olduğunu görmeden ... bütün dünyaya meydan okuyabileceğimizi düşünecek kadar aptaldık ... Bunun sebepleri nelerdi? Ben siyasetçi değilim, ben tarihçi değilim. Bilmiyorum. Gördüğüm şey sadece bu soru.

Generalleutnant [Korgeneral] Ferdinand Heim,
Savaş tutsağı arkadaşlarına yaptığı bir konuşmadan,
23 Mayıs 1945[1]

1 S. Neitzel (ed.), *Tapping Hitler's Generals: Transcripts of Secret Conversations 1942-1945*, Barnsley, 2007, 159.

Ekim 1941'in başlarında bir dizi zafer Wehrmacht'ı [Silahlı Kuvvetler] Moskova'nın eteklerine taşıdı ve Hitler'i Sovyetler Birliği'nin yenildiğine ikna etti: Birkaç gün içinde Hitler hatasını anlamıştı. Fakat artık çok geçti. Berlin'deki Propaganda Bakanlığı görevlileri gazetecilere Nazi yönetimindeki Avrupa'yı neyin beklediğine ilişkin gayet kaba bir açıklamada bulundular. Onlara, savaşın sona erdiğini ve Reich'ın her türlü askeri tehdide direnebilecek, kendine yeterli bir "dikenli teller ardında Avrupa" yaratacağını söylediler. Almanya, "tarafımızdan hükmedilen ülkeler"e davranış şekli bakımından "çok daha serbest ve soğukkanlı" olacaktı ve "zavallı bir küçük devletin özel dilekleri ya da talepleriyle Avrupa barışını engellemesi gibi bir sorun olmayacaktı." Alman halkına gelince, yeni meydan okumalarla karşı karşıya kalacak, Doğu'daki yeni Avrasya sınırında, İngilizlerin Hindistan'ın kuzeybatı sınırında karşılaştıkları türden sürekli çatışmalarla uğraşmak zorunda kalacaktı. Özetle "emperyal Avrupa idealine yönelmeleri" gerekecekti.[2]

İmparatorluk kurucusu olarak Hitler: Führer'i genel olarak bu şekilde düşünmüyor olabiliriz fakat onun kendine dair tanımlarından biri kesinlikle buydu. Naziler kendilerine düşenin, onları bir dünya gücü statüsüne yükseltecek bir imparatorluk kurmak olduğuna inanıyorlardı. Denizaşırı sömürgeciliğe ilişkin kendilerine yol gösterecek pek fazla doğrudan deneyime sahip olmamalarına ve Hindistan'daki İngilizler hakkında çok az şey bilmelerine rağmen, küçük bir yönetici grubunun bütün bir alt-kıtayı yönetebileceği fikrinden çok etkilendiler. Onlar için imparatorluk fikri, bir "ideal" ya da daha açık ifade etmek gerekirse, güçlü bir ırk üstünlüğü fantezisi, kendini tanrı gibi gören savaşçı bir elitin yüz milyonlarca insan üzerinde bir güç gösterisiydi. Hitler, "büyük alanlar"ın yöneticileri ile yerkürenin kaynakları için rekabet etmek üzere Almanların bu erdemlerle eğitilmesi gerektiğine inanıyordu. 19. yüzyıldaki Afrika'nın Paylaşımı'nda geride kalmışlardı ve

2 W. Boelcke (ed.), *"Wollt Ihr den totalen Krieg?" Die geheimen Goebbels-Konferenzen 1939-1943*, Stuttgart, 1967, 189-91. Özgün kaynakta Hindistan'ın "kuzey doğu" sınırı denilmektedir: belirgin bir hata.

I. Dünya Savaşı'ndan sonraki hırslı rekabeti göz ardı edemezlerdi. 1931'de İngilizler ve Fransızlar Ortadoğu'yu yağmalamışlar, Japonlar Mançurya'nın içlerine doğru ilerlemişler, 4 yıl sonra İtalyanlar Etiyopya'yı işgal etmişlerdi. Almanya, kaybettiği zamanı telafi etmeliydi.[3]

Nazi emperyal özlemlerinin aslında ne kadar kapsamlı olduğu, tarihçileri hâlâ bölen bir meseledir. Hitler Gençliği'nin marşında, "Bugün Almanya bizim, yarın bütün dünya," deniyordu. Fakat Führer'in zihnindeki egemenlik düşlerinin ne olduğunu söylemek gene de zordur. Hiç kimse onun sadece bir fırsatçı olduğuna ve hiçbir dış siyaset programı olmadığına ciddi olarak inanmaz. Peki, gerçekten dünyayı fethetmek için bir sefer tasarlamış olabilir miydi? Üçüncü Reich'ın iştahının neredeyse sınırsız olduğuna inanan bazı uzmanlar, onun okyanus ötesi bir çatışma için yaptığı donanma hazırlıklarına işaret eder ve 1920'lere kadar uzanan ve ABD'yle hesaplaşmayı öngören bir dış siyaset programının Hitler'e yol gösterdiğini öne sürerler. Diğerleri de, her şeyin bu kadar düzenli olduğundan ya da bu kadar uzaklara gittiğinden kuşkulanır ve Hitler'in Avrupa saplantısı ile doğuya doğru yayılma tezleri –*Lebensraum*– üzerinde dururlar.[4]

---

3 H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York, 1951. Avrupa emperyalizmiyle totaliterizm bağlantısı kurması açısından zamanının önündeydi. Nazi Almanya'sını daha geniş imparatorluk tarihine taşıyan yeni bir sentez, J. Darwin'in *After Tamerlane: The Global History of Empire*'ıdır, Londra, 2007. Geç 19. yüzyılın "yeni emperyalizm"ine kanlı bir son olarak savaş arası dünya tarihi için bkz. özellikle 417-18. Ayrıca, yakın dönemdeki bir tartışmayı takip etmek için bkz. U. Poiger, "Imperialism and Empire in Twentieth Century Germany", *History and Memory*, 17:I (2005), 117-43. I. Hull, *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*, Ithaca, 2006. Bu kitap sömürge dünyası ile Kıta Avrupası arasındaki etkileşimlerin sadece bir yönde seyrettiği varsayımına karşı güçlü çekinceler içerir. W. D. Smith, *The Ideological Origins of Nazi Imperialism*, Oxford, 1986, temel bir kitap olmaya devam etmektedir.

4 Bir fırsatçı olarak Hitler görüşü için bkz. A. J. P. Taylor, *The Origins of the Second World War*, Londra, 1961 ve E. M. Robertson, *Hitler's Prewar Policy and Military Plans, 1933-1939*, Londra, 1963. Program hakkında: K. Hildebrand, *Deutsche Aussenpolitik 1933-1945: Kalkül oder Dogma?*, Stuttgart, 1971. "Atlantikçi" Hitler'in versiyonları için bkz. G. Weinberg, *A World at Arms: A Global History of World War II*, Cambridge, 2005 ve (daha farklı bir ruhta) A. Tooze, *Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Eco-*

Bu iki görüş birbirine zıt değil fakat Avrupa her bakımdan önce geliyordu. Akılda tutulması gereken işlevsel farklılık, hâkimiyet ile fetih arasındandır kuşkusuz. Abraham Lincoln'un dışişleri bakanı William Seward, Hitler'den neredeyse bir yüzyıl önce ABD'yi "dünyaya hükmetmek için doğmuş birkaç büyük devletin ardılı" yapmaktan söz etmişti. Seward'a göre, "bu kıtanın denetimi sadece birkaç yıl içinde dünyayı denetleyecek bir nüfuz," sağlayacaktı. Kendisi gücü ticarette görürken Hitler kaynakların denetimine önem verse de, bu iki adamın hegemonyacı özlemleri bunun dışında farklı değildi. Hitler Ekim 1941'de şu yorumda bulundu: "Kıtanın efendileri olana kadar dünya siyasetine ilişkin her türlü düşünce gülünçtür ... Ancak Avrupa'nın efendileri olduğumuzda, dünyada hâkim konuma sahip olacağız."[5]

Avrupa'nın denetlenmesi Naziler için özellikle önemliydi, çünkü kıtanın dünya jeopolitik sisteminde eksen konumunda olduğuna inanıyorlardı. 1904'te İngiliz coğrafyacı Harold Mackinder şu ünlü tezi ortaya attı: Doğu Avrupa'yı yöneten Merkez'e (*Heartland*) hâkim olur; Merkez'i yöneten Dünya Adası'na hâkim olur; ve Dünya Adası'nı yöneten Dünya'ya hâkim olur." Bu mantıksız bir fikir değildi. En önemlisi, 1942'de Almanlar ABD'den daha geniş ve dünyanın diğer bölgelerine kıyasla daha yoğun nüfusu olan ve iktisadi bakımdan daha üretken bir kara parçasına hâkimdiler. Hitler gelecek kuşakların karşı karşıya kalacağı meydan okumalar hakkında ne dü-

---

nomy, Londra, 2006. Hitler'in hedefinin esas olarak Avrupa olduğuna ilişkin ilk tez için bkz. H. Trevor-Roper, "Hitler's Kriegsziele", *Vierteljahr-shefte für Zeitgeschichte*, 8 (1960). Savaş hedeflerine ilişkin özetler: B. W. Goda, *Tomorrow the World: Hitler, Northwest Africa and the Path toward America*, College Station, TX, 1998, M. Hauner, "Did Hitler Want World Dominion?" *Journal of Contemporary History*, 13:1 (Ocak 1978), 15-32 ve G. Schreiber, "Der Zweite Weltkrieg in der internationalen Forschung, Konzeptionen, Thesen und Kontroversen", ed. W. Michalka, *Der Zweite Weltkrieg: Analysen, Grundzüge, Forschungsbilanz*, Münih, 1989, 3-25.

5 Hitler ve ABD hakkında E. May'in çok makul yorumları için bkz. "Nazi Germany and the United States: A Review Essay", *Journal of Modern History*, 41:2 (Haziran, 1969), 207-14; Seward için bkz. E. N. Paolino, *The Foundations of the American Empire: William Henry Seward and US Foreign Policy*, Ithaca, 1973, 7-8; W. Jochmann (ed.), *Adolf Hitler: Monologe im Führer-Hauptquartier, 1941-1944*, Hamburg, 1980, 110.

şünmüş olursa olsun, bu geniş alanın fetih ve tahkiminin, izlediği dış siyasetin zirvesini temsil ettiği pek kuşku götürmez.[6]

Bu nedenle Naziler kendi emperyal özlemlerini diğer öncü güçlerinkiyle bağdaşır görüyor ve özellikle İngilizlerin bunu neden göremediklerini asla anlayamıyorlardı. Kendisini rejimin filozofu ilan eden Alfred Rosenberg şu yorumda bulunuyordu: "Bize öyle geliyor ki, İngiliz imparatorluğu da ırksal olarak tanımlanmış bir hâkimiyet iddiasını temel almaktadır." Onlar bir ırk üstünlüğü duygusu ile Bolşevizm nefretini paylaşmıyorlar mıydı? Başka deyişle, Naziler Avrupa'ya İngilizlerin Asya'yı ya da Afrika'yı yönettikleri gibi hükmetmeyi planlıyordu; ya da onlara öyle geliyordu. İngilizlerin tek bir gücün kıtanın kaderini denetlemesi gerektiği fikrine duyduğu düşmanlıktan vazgeçmeye ikna edilebilmeleri halinde, bu iki gücün savaşması için hiçbir sebep yoktu. Afrika 1930'ların sonunda başlayan tartışmalar doğrultusunda ve Fransa'nın düşüşünü izleyen daha iddialı planlara göre yeniden paylaşılabilirdi. Fakat Hitler açısından Doğu'ya yayılma, Almanya'ya denizaşırı sömürgelerin sağlayabileceğinden daha fazlasını vaat ediyordu. Hitler'in Alman yerleşimi için seçtiği yer, Baltıklar ile Karadeniz arasında kalan bölgelerdi.[7]

1942'de Ukrayna'daki bir Alman görevli, "burada tam anlamıyla Zencilerin arasında bulunuyoruz," diyordu. Almanların "Doğu" dedikleri bu gizemli, rahatsız edici ve –bataklıklardan, geçit vermeyen ormanlardan ve Prusya'nın kapı eşiğindeki steplerden oluşan işlenmemiş ıssız bir bölge olduğu düşünülen– anlaşılmaz ülke, düzene sokulmak ve üretken kılınmak için Alman enerjisini ve disiplinini bekliyordu. *Ostrausch* –Doğu sarhoşluğu– onu yönetmek için gönderilen pek çok kişi üzerinde sihirli bir etki yaratıyordu. Fakat kıtasal imparatorluk,

---

6 H. Mackinder, "The Geographical Pivot of History", *Geographical Journal*, 23: 4 (Nisan, 1904), 436; G. Stoakes, *Hitler and the Quest for World Dominion: Nazi Ideology and Foreign Policy in the 1920s*, New York, 1986 ve N. Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt; *The Establishment of the New Order*, Londra, 1974; ayrıca bkz. D. Aigner, "Hitler und die Weltherrschaft", ed. W. Michalka, *Nationalsozialistische Aussenpolitik*, Darmstadt, 1978, 49-69.

7 Rosenberg alıntısı için bkz. G. Stroble, *The Germanic Isle: Nazi Perceptions of Britain*, Cambridge, 2000, 93.

ırk karışması korkusuna diğerlerinden daha fazla yakalanmış bir rejim için muazzam bir dezavantaj içeriyordu. Reich'ın nefret edilen *Untermenschen*'e –genellikle fiziksel olarak Almanlardan farksız ama emekçi olarak gittikçe önem kazanan insanlara– katıksız yakınlığı Berlin'i endişelendiriyor ve onun en baskıcı eğilimlerini ortaya çıkarıyordu.[8]

Reich'ın içinde, Polonyalıların, Rusların ve Ukraynalıların ülkeye akın etmesi Gestapo'nun çiftlikleri ve fabrikaları gözetim altına almasına ve halka açık idamlar ve toplu tutuklamalara yol açtı. Yeni işgal edilen bölgelerde, savaş ve ırk kaygıları sonu olmayan zehirli bir bileşime dönüştü. Gene de Avrupa'nın doğu sınırındaki bölgeler, Nazilerin geleceği belirleme iddiasında olduğu yerlerdi. Bu durum savaş alanında da görülüyordu: İngiliz ve ABD ordularının her biri yarım milyonun altında adam kaybederken, Ruslarda bu sayı en az 8 milyondu. Doğu Cephesi'nde 2,7 milyon Alman öldü. Bu sayı Batı Avrupa'da 340.000, İtalya'da ise 151.000'di. Cephe hatlarının gerisindeki oransızlıklar daha da büyüktü. Paris'in kurtarılması sırasında yaklaşık 1.500 Fransız erkek ve kadın öldü fakat aynı anda gerçekleşen Varşova ayaklanması sırasında yok olup giden Polonyalıların sayısı *yüz kat* daha fazlaydı. Avrupa'daki Nazi işgali sırasında, ezici çoğunluğu doğuda olmak üzere 8,6 milyon sivilin öldüğü hesaplandı; Rusya'da ölenlerin sayısı daha da fazlaydı. 1914-1918 savaşının aksine bu, sivillere –yani esas olarak kaderi Alman *Lebensraum*'ı için önceden belirlenen ülkelerde mücadele edenlere– karşı verilen bir savaştı.[9]

---

8 Yakınlık ve ırk tehdidi hakkında bkz. D. Furber, "Going East: Colonialism and German Life in Nazi-Occupied Poland", D. Phil, Pennsylvania State University, 2003, s. 45-9; alıntı: A. Polonsky, "The German Occupation of Poland during the First and Second World Wars: A Comparison", ed. R. A. Prete ve A. H. Ion, *Armies of Occupation*, Ontario, 1981, 133. *Ostrausch*, D. Blackbourn, *The Conquest of Nature: Water, Landscape and the Making of Modern Germany*, Londra, 2006, 250. Ayrıca bkz. A. Steinweis, "Eastern Europe and the Notion of the Frontier in Germany to 1945", ed. K. Bullivant vd, *Germany and East Europe: Cultural Identities and Cultural Differences*, Amsterdam, 1999.

9 Alman kayıpları için bkz. R. Overmans, *Deutsche militärische Verluste im Zweiten Weltkrieg* Münih, 1999, 265; diğer rakamlar için: E. M. Kulischer, *Europe on the Move: War and Population Changes, 1917-1947*, New York, 1948, 278-9, 305; G. Frumkin, *Population Changes in Europe since 1939*, New York, 1951, 174-82. Sovyet sayıları için: M. Ellman ve S. Maksudov, "Soviet Deaths in

Bu nedenle Doğu Avrupa, Nazi İmparatorluğu'na ilişkin her değerlendirmenin merkezinde yer almalıdır fakat asıl Avrupa'nın kendisiyle ilgili daha kapsamlı bir sorun vardır. Sonuçta, gördüğümüz gibi Almanların "emperyal, *Avrupa* ideali"yle eğitildiği düşünülüyordu ve başka ülkelerdeki daha idealist Nazi yanlılarının çoğu da bunu benimsiyordu. Örnek vermek gerekirse, 1942'de sağcı Fransız yazar Pierre Drieu la Rochelle, Almanların "gelecekte Avrupa'ya önderlik" edeceğini umuyordu. Goebbels ise Hitler'i komünizme karşı bir Avrupa Haçlı Seferi'nin komutanı olarak resmetmek için elinden geleni yapıyordu. Ancak Berlin'den yapılan Bolşevik karşıtı Avrupa propagandasına rağmen Hitler ölene kadar bir Büyük Almanya milliyetçisi olarak kaldı ve özel ortamlarda savaşın sadece Almanya ve halkı için verildiğini tekrar tekrar vurguladı.[10] Aralık 1944'te ordu komutanlarına, savaşmalarının amacının Avrupa'nın Alman sorununa kesin çözüm bulmak olduğunu söyledi. Savaş sadece I. Dünya Savaşı'nın değil, 19. yüzyıl Alman savaşlarının da devamıydı ve aynı hedefe yönelikti: "Bütün Almanların birleşmesi."[11]

Bu türden konuşmalarında Hitler tipik bir Alman milliyetçisi, belki de 19. yüzyıl pan-Germenlerinin vârisi olarak görünür. Kaybedilen toprakları geri almak isteyen diğerler gibi onların hedefi de, kendi sınırlarının dışında mümkün olan en az sayıda yurttaş bırakan, olabilecek en geniş ülkeyi kazanmak olmuştu. Polonyalı ve Romanyalı milliyetçilerin, söz gelimi 1919'da kazandıkları ödül buydu; Macarlar ve Bulgarların umduğu şey de, Almanların 1940'ta onların kazanmasına yardım edeceğiydi. Fakat Nazi siyasetine göre oldukça gele-

---

the Great Patriotic War: A Note", *Europe-Asia Studies*, 46:4 (1994), 671-80. Bu sayıların bazılarını doğrulamak oldukça zordur ve özellikle Polonya, Yugoslavya ve SSCB'deki sivil kayıplara ilişkin hesapların acilen yeniden incelenmesi gerekmektedir; Fransız sayıları yakın zamanda Pieter Lagrou tarafından ikna edici biçimde düzeltilerek aşağıya çekilmiştir. Savaş döneminin siyasal boyutu ve erken savaş sonrası istatistiklerine ilişkin yakın zamanda pek az şey yazılmıştır.

10 L. Smith, *The Embattled Self: French Soldiers' Testimony of the Great War*, Ithaca, 2007, 184.

11 H. Heiber (ed.), *Hitler and His Generals: Military Conferences, 1942-45*, New York, 2003, 533-4.

neksel sayılabilecek bir tek bu boyutu öne çıkarmak, ABD ya da Britanya'ya kafa tutabilmek için akla uygun tek yol olarak Almanya'nın Avrasya'ya hâkim olmaya yönelik jeopolitik odaklanmasının kritik önemini, Üçüncü Reich milliyetçiliğinin çerçevesini oluşturan katı biyolojik ırkçılığı, sınırsız gaddarlığı ve hukuka karşı kayıtsızlığı görmezden geleceği için son derece yanıltıcı olabilir.

Öte yandan, –I. Dünya Savaşı sırasında da yüzeye çıkan– belirgin bir *Avrupa* misyonu düşüncesi, 1940'ta yaşanan kısa bir dönem dışında Reich için bir daha asla aynı ölçüde önemli sayılmadı. Wehrmacht Batı Avrupa, İskandinavya ve Balkanlar'ın büyük bölümünü şaşırtıcı ve kesinlikle öngörülmeyen bir hızla fethedince, Alman önderliğinde geniş bir ticaret bloku yaratıp kıtayı yenilemeye dayalı eski planlar bir süre için yeniden geçerli oldu. Almanya'nın geniş bir iç piyasanın koordinatörü olarak Avrupa'nın "merkez"i olması, kökleri 19. yüzyıl Alman düşüncesine uzanan bir beklentiydi. Fakat bu vizyon neredeyse yükseldiği kadar hızlı kayboldu. Kapitalist ekonomiler arasında akılcı etkileşimler sağlamak Alman sanayici ve bankerlerin (ve onlarla yakın ilişki içinde olan Hermann Göring gibi kişilerin) zihnini meşgul ediyor fakat bu Hitler'i pek ilgilendirmiyordu. 1941'de SSCB'nin işgali onun dikkatini doğuya yöneltti. Bundan böyle Avrupa'nın geri kalan kısmı onun zihninde sadece Alman ekonomisine sağladığı destek açısından yer aldı ve rejimin Avrupa koşulları çerçevesinde düşünmesinin tek sebebi savaş çalışmasını yönetenlerin bunu yapmaya mecbur edilmesiydi. Beyaz Rusya'da faaliyet gösteren partizanlarla savaşma yöntemleri Güney İtalya ve Finlandiya'da benimsendi. İş gücünün çarı Fritz Sauckel zorunlu çalışma için yapılan sevkiyatları denetlemek için Fransa'dan Ukrayna'ya seyahat ediyordu. Tipik bir Gestapo görevlisi olarak savaş döneminde farklı yerlere atanması, onu Güney Avusturya'dan Kuzeybatı Almanya'ya, Kafkasya, Polonya ve Slovakya'ya götürdü; hatta bir noktada Afrika'daki yeni sömürgenin hizmetinde çalışmak üzere iş başvurusu yapmayı bile düşündü. Nazilerin kıtayı bütünleştirme yöntemi olan savaş ve işgal, topyekûn Alman savaş faaliyetinin tükettiği kaynakların aşağı yukarı dörtte bi-

rini sağladı. Ancak bu bütünüyle kendi kaynaklarını seferber etme ihtiyacının bir sonucuydu: Bunun ötesinde hiçbir somut vizyon yoktu.[12]

Almanların Avrupa hakkında derinlemesine düşünemediği şey, orada verdikleri savaşın çok gerekli olmamasıydı: Avrupalılar onların taleplerine zaten uyum sağlıyor ve katkıda bulunuyorlardı. Bu durum 1945'ten sonra, işlerine öyle geldiği için rahatlıkla unutuldu. Alman işgaline karşı koyanlar kahraman *direnişçileri* selamladılar ve Avrupa'nın büyük bölümündeki Nazi görevlilerin son döneme kadar fazla bir direnişle karşılaşmadığı gerçeği karşısında sessiz kaldılar. Almanların kıtanın kaynaklarını kendi savaş ekonomilerine yararlı olacak şekilde yönlendirmeyi başarması, yaptıkları baskıya atfedildi. Berlin'in Batı ve Orta Avrupa'da işadamları ve kamu görevlileriyle kurduğu iş ilişkilerinden söz edilmedi. Aynı suskunluk, binlerce işsiz Fransız, Hollandalı, Hırvat, İspanyol ve İtalyan işçinin, köle emeği programı yürürlüğe girmeden önce Reich fabrikalarında gönüllü olarak çalışmaları konusunda da geçerliydi.[13]

---

12 Ute Frevert savaş konusunu bir Avrupalılaştırma süreci haline getirir: "Europeanising Germany's Twentieth Century", *History and Memory*, 17:1-2 (2005), 87-116. Drieu alıntısı için bkz. Smith, *The Embattled Self*, 184. Gestapo görevlisi Gerhard Bast'ın seyahati oğlu tarafından anlatılmıştır; bkz. M. Pollack, *The Dead Man in the Bunker*, Londra, 2006; M. Harrison, "Resource Mobilisation for World War II", *Economic History Review*, 2 (1988).

13 Avrupa perspektifindeki Nazi Yeni Düzen'inin güncelleştirilmiş sentezi konusunda çarpıcı bir eksiklik vardır. Bu konuda önemli İngilizce kaynaklar şunlardır: Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt ve A. ve N. Toynbee (ed.), *Survey of International Affairs: Hitler's Europe, 1939-1946*, Londra, 1954. Şu yararlı çalışmalardan da söz etmek gerekir: G. Reitlinger: *The Final Solution*, Londra, 1953; *The SS, Alibi of a Nation*, Londra, 1956 ve *The House Built on Sand: The Conflicts of German Policy in Russia, 1939-1945*, Londra, 1960. Başlıca ortak derlemeler: W. Schumann vd (ed.), *Europa unterm Hakenkreuz (1938-1945)*, 10 cilt, Berlin, 1988-94 ve W. Benz vd (ed.), *Nationalsozialistische Besatzungspolitik in Europa, 1939-1945*, 9 cilt, Berlin, 1996-9. Militärgeschichtliches Forschungsamt'ın şimdiye kadar çıkardığı sekiz ciltlik serisi de değerlidir: *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, Stuttgart, 1979-2004. Yakın döneme ilişkin mükemmel bir sentez için bkz. G. Corni, *Il sogno del 'grande spazio': le politiche d'occupazione nell'Europa nazista*, Roma, 2005. E. Collotti, *L'Europa nazista: il progetto di un nuovo ordine europeo, 1939-1945*, Floransa, 2002 bir denemeler derlemesidir. Polonyalı tarihçi Czeslaw Madajcyzk sadece uzmanlık alanı olan Polonya hakkında değil bir bütün olarak Avrupa'daki

İtalya, Macaristan ve Romanya gibi Hitler'le birlikte savaşan ve kendi paralel işgallerini gerçekleştiren ülkeleri savaştan sonra ortak bir unutkanlık kapladı. Hırvatlar ve Slovaklar kendi devletlerini kurmuş, Bulgaristan komşularının topraklarını yutmuş ve Macaristan 1918'de kaybettiği toprakların büyük bölümünü geri kazanmıştı. Mussolini yeni bir Roma İmparatorluğu hayali kuruyor, askerlerini işler yolunda gittiğinde Siklat Adaları'na, gitmediğinde Sahra, Slovenya ya da Somaliland'a gönderiyordu. Romanya Ukrayna'yı yönetmiş, Odessa'yı cesetlerle doldurmuş, yüz binlerce askeri Kızıl Ordu'yla mücadelenin içine savurmuştu. Baltık ülkeleri, Beyaz Rusya ve Ukrayna milliyetçileri kendilerine yarar sağlaması umuduyla Alman saflarında savaşmışlardı.

İşbirliği kesinlikle anlaşılması zor bir seçenek değildi. 1940'ta savaş arası dönemin liberalizminin ve demokrasisinin başarısızlıklarıyla karşılaşan Avrupa için Almanya'nın iktisadi ve askeri başarıları saygı uyandırıcıydı. Bazı Avrupalılar, onların kıtayı Milletler Cemiyeti'nden ya da İngiliz ve Fransızlardan daha iyi birleştirebileceklerinden her şeye rağmen ümitliydiler. Diğerleriyse biraz kuşku duyuyorlardı. Geçmişe bakıldığında işbirliğinin bir saflık olarak görülmesine yol açan, Almanların karşılarına çıkan siyasi fırsata tepki göstermekte sergiledikleri neredeyse topyekûn yeteneksizlikti. Sonuç olarak kendilerini neredeyse anında, istenmeyen kişiler haline getirdiler. Savaşın 18 ayını Buchenwald kampında geçiren Hollandalı büyük tarihçi Pieter Geyl şöyle der: "Her durumda Hitler Avrupa'sının temel sorunlarından biri, Yeni Düzen'in bazı eğilimlerinin yarattığı cazibe ile fatihin uygulamalarına katılanlarda gittikçe artan hayal kırıklığı arasındaki çatışmadır.[14]

Bunun temel nedeni Hitler'in milliyetçiliği ya da daha kesin olarak belirtmek gerekirse, Almanlar dışında hiç kimsenin önemli olmadığı ya da siyasi olarak kimseye güvenilemeyeceği kanaatiydi. Müttefiklerinin egemenliği ve bağımsızlığı gerektiğinde iptal edilirken işbirlikçilerinin siyasi özlemleri de her an göz ardı edilebiliyordu. Hitler, Müttefikler'in Atlantik

---

Nazi işgal siyaseti hakkında da yazdı.

14 P. Geyl, "Hitler's Europe", *Encounters in History*, New York, 1961, 264.

Sözleşmesi'yle rekabet edebilecek bir Avrupa programı ortaya koymayı tamamen boşladı. Onun gözünde değerli olan tek şey korkutmak ve itaat ettirmekti. Bir Macar gizli polisi bu tutumu şu sözlerle özetliyordu: "Alman hükümeti işgal edilen bölgelerde halkı kazanma kaygılarını bir yana bırakarak, bir rejime ya da bir hükümete sadece Almanya'nın her isteğini sürekli olarak yerine getirmesi halinde katlanılabileceği ilkesini benimsemektedir." Hitler için bu sömürge siyasetinin özüydü. Almanya esas olarak Büyük Almanya'nın çıkarlarına hizmet etmek için vardı.[15]

Milliyetçilik temelinde bir imparatorluk kurma çabası yeni değildi. Fransızların kendi uygarlaştırma misyonları vardı ve farklı biçimde olmakla birlikte aynısı Amerikalılar için de geçerliydi. 1914'ten önce, daha uygun bir şekilde Ruslar ve Macarlar da kendi dillerini ve kültürlerini yayarak topraklarını birleştirmeye çalışmışlardı. Nazilerin yaklaşımını sadece sıra dışı kalmayıp aynı zamanda bir yönetim felsefesi olarak tamamen üretkenliğe karşıt hale getiren şey, milliyetçiliği fethettikleri halkların çoğunun yurttaş haline gelmesini engelleyen gayet dar terimlerle tanımlamaktaki ısrarlarıydı. Francis Bacon 17. yüzyılın başında, "yabancıları yurttaşlığa kabul etme konusunda liberal olan bütün devletler imparatorluk olmaya uygundur," diye yazmıştı. "Bir avuç insanın, en büyük cesaret ve dünya çapında siyasetle çok geniş bir sömürgeyi [haksız olarak] sahiplenebileceği düşüncesi zamanla gerçekleşebilse de, günün birinde ansızın başarısızlığa uğrayacaktır." Nazi Yeni Düzen'inin kaderini bundan daha iyi betimleyen bir düstur yoktu.[16]

Kuşkusuz, denizaşırı Avrupa imparatorlukları Bacon'ın kapsayıcı yaklaşımı için parlak örnekler sayılmaz. Eğer derinizin rengi yanlışsa tam anlamıyla İngiliz, Fransız ya da Portekiz yurttaşlığı elde etmeniz zordu ve yasal statü sistemlerinin

15 "Report of Deputy Chief of police Jozsef Sombor-Schweinitzer", 29 Ocak 1943, M. Horthy, *Confidental Papers*, ed. M. Szinai ve L. Szucs, Budapeşte, 1965, 204.

16 F. Bacon, "Of the True Greatness of Kingdoms and Estates", *Selected Writings of Francis Bacon*, New York, 1955, 80-81.

ikili olmasını Naziler icat etmemişlerdi. Fakat Avrupa'nın dışında, çoğu kez kırsal toplulukları içeren ayrımcı rejimler genellikle uzun bir döneme yayılarak gelişmişlerdi. Bunlar yerel ve yerli hükümdarlarla karmaşık ilişkiler ve uzlaşmalar gerektiriyordu ve savaş arası dönemde sömürgelerde ortaya çıkan milliyetçi hareketlerden kaynaklanan gerilimlere her durumda kendileri de maruz kalmışlardı. Almanlarsa kendi yönetimlerini savaş ortamında çok ani olarak dayattılar ve bunu, sağlam biçimde oluşmuş ve kendi ulusal kimliklerine ilişkin bilinçlenmiş ve kentlileşmiş toplumlara yapmayı tercih ettiler. Çarpıcı olan, Avrupalıların direnmeleri değil direnme konusunda genellikle duraksamalarıydı.

Bir neden, yönelimsizlikti: Yeni Düzen'in ortaya çıkışı Avrupa ulus-devletlerinin meşruluğunu o zamana kadar görülmemiş biçimde sarstı. Bu düzen sadece Alman milliyetçiliğini güçlendirmeyi değil öteki halkların ulusal kimlik duygusunu yok etmeyi de amaçlıyordu. Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya gibi ülkeler haritadan silindi. Fethedilen diğer ülkelerin çoğu sadece onyıllarla ifade edilebilecek bir geçmişe sahipti. Düşman işgali onların ne kadar zayıf bir bağlılığa sahip olduğunu ve ne kadar kolay dağılabileceğini gösterdi. İçlerindeki derin –sınıf, dil, ideoloji ve din– fay hatları ve topyekûn savaş ulusun kendisine ilişkin imgesi ve öztanımı üzerine ölümcül çatışmaları tetikledi. İç savaş çok yakındı ve Yunanistan, Yugoslavya, İtalya ve Ukrayna'da binlerce cana mal oldu.

Almanların kanlı misilleme güdüleri de çok etkin bir caydırıcı unsurdu. Çek başbakanı Alois Eliáš'ın 1942'de idam edilmesi, 1941'de sadece küçük Kragujevak şehrinde bile 2.000'den fazla sivilin kurşuna dizilmesiyle sonuçlanan Sırbistan misillemesi ya da Marsilya'da yol kenarında birkaç bombanın patlamasından sonra 40.000 kent sakininin tahliye edilmesi ve Vieux Quartier semtinin bütünüyle yok edilmesi gibi pek hatırlanmayan olaylara gösterilen kamusal tepki, Almanların yarattığı tahripkâr etkiyi en iyi şekilde gösterebilir. Bu dehşet verici olaylar onların içyüzünü anlayanların ruhlarını ezdi ve direnişin maliyetini –sadece silaha sarılanlar için değil masum siviller için de– açıkça ortaya koydu.

Bunun gibi –Lidice, Oradour ve kamplara ilişkin anılar– Nazizm anlayışımızın biçimlenmesine büyük katkıda bulunmuştur. Bu durum, ortak bir modern Avrupa olgusunun –milliyetçiliğin– aşırı bir versiyonu olarak değil de Nazizmin, genellikle aydınlatılan istisnai bir patolojik şiddet sevdası olarak görülür. Özellikle totalitarizm teorisyenleri bunu, küçük bir çetenin sadece hükmetmek, özgürlüğü yok etmek ve kendi yönetimini sürdürmek için teröre başvurma tutkusundan başka hiçbir sebep olmaksızın iktidarı ele geçirip sürdürdüğü, bereket nadir görülen bir yönetim tipinin örneği olarak resmeder. Onlar siyasal elitin sıradan insanlar üzerindeki denetimini vurgular ve başından beri kitlelerin terörle baskı altına alındıklarını düşündükleri için, Nazilerin kendi fikirleri üzerinde düşünmeye fazla zaman ayırmaz. Bunun yerine diktatörün kendisi, bir tür nihilist karşıt-teoloji içindeki şeytani bir ana kuvvet olarak ortaya çıkar.

Artık yarım yüzyıldan daha yaşlı olan totaliter paradigma bizi hâlâ etkisi altında tutmakta, kendisinden bekleneni yapmaktadır. Hitler aslında hem Reich yönetiminin hem de –belki daha çok– Almanların Avrupa'yı yönetme tarzının merkezinde yer alıyordu: Savaş sırasında hiçbir şekilde gerçek bir ortak hükümet yoktu ve kıtanın yönetimi, ortaya çıkması engellenen bir yöntemle onun tarafından yürütülüyordu. Çoğunlukla, onun müdahaleleri de belirleyiciydi; en çok, tırmanan ortak cezalandırma düzeyleri bakımından. Alman halkının kendi uzun vadeli hedeflerinin ne kadar gerisinde kaldığından (bir ölçüde haklı olarak) emin olamayan Hitler, iktidarın en güvendiği kişilerin elinde olmasını sağladı. Hitler "doğrultusunda çalışan" bu adamlar kendi hırslarından kaynaklanan sayısız zorluğun üstesinden gelmek için daha kanlı araçlar tasarladı. Böylece savaş dönemindeki Nazi devleti, özellikle Doğu Avrupa'da ya da keyfi yürütme gücü üzerindeki denetimlerin ortadan kalkmış ya da zayıflamış olduğu diğer işgal bölgelerinde görece pek az kısıtlamayla hareket ediyordu. Nazilerin en aleni muhaliflerinden biri, Fransa eski başbakanı Léon Blum neler olduğunu sezmişti. Paris'ten ayrılmayı reddeden akrabaları hakkında 1942'de şöyle yazmıştı: "Onlar geçen ay yaşanan vah-

şetin son vahşet olacağını ya da kışkırttıkları yaygın dehşetin en azından uzun bir süre erteleneceğini hayal ediyorlar. Korkarım, dişlilerin giderek hızlandığını, sürekli ilerleme kaydeden vahşetin asla bir sınıra ulaşmayacağını anlamıyorlar."[17]

Ancak totaliter paradigmanın da yanıldığı pek çok şey vardır. Almanya yönettiği nüfuslara baskı yapmaya kesinlikle ihtiyaç duyuyordu, fakat Almanya içindeki durum, özellikle savaş döneminde daha karmaşıktı. Almanların topyekûn savaşa zorla sürülmeleri gerekmedi ve son günlerde bile, 1918'deki gibi topyekûn bir çöküş yaşanmadı. Ülkenin inatçı direnişi terörde tartışmasız biçimde görülen hızlı artışa atfedilemez. Yakın zamanlarda uzmanlar, fetih ganimetinin rejimin savaş için halktan destek almasını sağladığını iddia etti. Bu nokta tartışmalı olsa da, savaş fiilen patlak verdiğinde belirgin bir coşku eksikliği görülse de, halkın destek verdiği tartışma götürmez. 1941'den sonra SS'in ve Wehrmacht'ın işgal bölgelerindeki Yahudilere ve Slavlara yönelik davranışları arasında önemli fark olduğu da artık iddia edilemez. Sıradan Alman askerleri Bolşeviklere, Yahudilere ve diğer *Untermenschen*'e "yüzde 150" Naziler kadar vahşice davrandılar. Dolayısıyla Yeni Düzen, bu anlamda da bir *Alman* girişimiydi; sadece Almanlar *için* tasarlanmamıştı fakat onlara ve onların aktif katılımına dayanıyordu.[18]

Şu halde, savaş dönemi Alman yönetim sistemini şekillendiren fikirler ve tartışmalarla ilgili bir sorun vardır. Savaşın yol açtığı meydan okumaları ne Hitler ne de bir başkası öngörmüştü. Tam aksine: Naziler savaş yıllarını hayal ettilerse de, savaş başladığında kendi başarılarının sonuçlarıyla kafaları karıştı. Sonuç, amaçlar ve araçlar hakkında 1939'da ortaya çıkan ve asla sona ermeyen bir dizi tartışma oldu. Özel notlar, yayımlanmış makaleler ve basın aracılığıyla bunları izleyen

17 J. Colton, *Léon Blum: Humanist in Politics*, Durham, NC, 1987, 430.

18 G. Aly, *Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War and the Nazi Welfare State*, New York, 2006; kapsamlı bir eleştiri: A. Tooze, "Economics, Ideology and Cohesion in the Third Reich: A Critique of Götz Aly's *Hitler's Volksstaat*", yayımlanmamış metin; bkz. http://www.hist.cam.ac.uk/academic_staff/further_details/tooze-aly.pdf; askerler hakkında bkz. O Bartov, *Hitler's Army: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*, New York, 1991.

biri, *Kavgam*'dan (*Mein Kampf*) ya da Hitler'in kendi sözlerinden tek bir Nazi fetih teorisinin çıkarılamayacağını hemen anlar. Bu durumda, 1939'da SS görevlilerinin Reich'ın sınırlarını Alman yurdunun ötesine çekip Çekleri ve Polonyalıları yönetirken, ırk yönünden saf bir ulus inşa etmekte olduklarını ciddi biçimde nasıl iddia edebileceklerini merak ettiklerini görüyoruz. 1941'de diğerleri Sovyet devlet çiftliklerini özelleştirmek mi, yoksa olduğu gibi Almanların elinde muhafaza etmek mi gerektiği konusuyla boğuşuyorlardı. Almanya'da kimse, 1933'ten önce iktidarın ele geçirilme tarzının Nazileştirilen işgal ülkeleri için bir model olması ya da Nazizmin ihraç edilebilirliği konusunda karar verebilecek durumda değildi. Naziler, Führerlerine ve Nasyonal Sosyalizme tutkulu bir inanç besliyorlardı fakat bu ideolojik bağlılık karşı karşıya kaldıkları sorunlara basit yanıtlar sağlamıyordu. Totaliter bir rejim için kıtasal efendiliğin aslında ne anlama geldiğine ilişkin şaşılacak derecede coşkulu bir tartışma vardı.

En önemlisi, Nasyonal Sosyalizme dair tartışmalarda savaşın hızlandırıcı etkisinin yeterince değerlendirilmemesi ciddi bir sorundur. Bu noktayı belki de hiçbir şey geliştirilen terör sisteminden daha iyi gösteremez. Eylül 1939'da, Reich'taki altı ana toplama kampında sadece 21.400 tutuklu varken bu sistem 1945'in başında 700.000'den fazla insanı kapsayan ve dehşet verici biçimde yönetilen muazzam bir kamplar şebekesine dönüşmüştü. Özetle, Hitler'den kaynaklanarak yayılan tek bir terör sistemi yoktu. Doğu'da fethedilen bölgelerdeki polis faaliyeti, SS'in işgal Avrupa'sında en korkulan örgüt haline gelinceye kadar baş döndürücü biçimde yükselmesini sağladı. Bizzat Führer'in konumunu tamamen değiştirerek onun Almanya'da yargı yetkisinden arta kalanı ayaklar altına almasını sağlayan ve eşzamanlı olarak onu daha mesafeli ve daha sıkıntılı hale getiren, savaştı. 1941-1942 kışında Nazilerin 2 milyondan fazla Sovyet savaş tutsağını kalabalık kamplarda, gözlerden uzak ve genellikle kayıt tutulmadan ölüme terk etmeleri sadece birkaç ay içinde gerçekleşti. İmha kamplarını icat ve inşa etmeleri, 5 milyondan fazla Yahudi'yi öldürmeleri, 6 milyondan fazla Avrupalıyı Reich'ın içinde zorla çalıştırmaları

sadece 1941-1944 arasında 3 yılı aldı. Bunların hiçbiri, savaş patlak vermeden önce olmadı, hatta düşünülmedi bile.

1940'ların başı bu şekliyle, savaş şiddetinin –özellikle dar görüşlü ve ideolojik olarak yönlendirilen siyasi liderlik ezici bir askeri üstünlükle birleştiği zaman– zor kullanmada neredeyse sınırsız bir artışa, kuralların ve normların sürekli revizyonuna nasıl yol açabildiğine ilişkin mükemmel bir örnektir. Naziler önleyici savaş fikrini benimsediler ve kendilerini genellikle uluslararası hukuka tabi görmediler; sonuç olarak, kendilerini yapmakta haklı gördükleri şeyin sınırını sadece kendi etik kısıtlamaları (Alman olmayanlar söz konusu olduğunda zayıflayan yoğun ırk milliyetçiliği) belirliyordu. Ancak rejimin toprak fethini sağlayan savaş, –Hitler'in çok iyi anlamış olduğu üzere– aynı zamanda Almanları ve onların değerlerini değiştiren bir araçtı. Nazizm sadece parlamenter liberalizmden değil, çok daha temel olarak, o zamana kadar genel kabul görmüş insanlık kavramlarından da kopmayı amaçlıyordu. Irk Siyaseti Bürosu'nun şefi Walter Gross, 1936'da "insan öylece var olamaz," diye yazmıştı, "sadece şu ya da bu ırka mensup insanlar vardır."[19] Savaş bu yaklaşımın tüm saklı anlamlarını ortaya çıkardı. Polonyalı profesörler ve rahipler sistematik biçimde ve şiddet yoluyla yok edildi. Sovyet savaş tutsakları yamyamlık seviyesine düşürüldüklerinde Hitler nefret dolu bir tepki gösterdi. Şubat 1942'de bir Hırvat misafirine, "oradaki adamlar hayvan," dedi. Almanya'nın savaşı, "insanlığın hayvani yozlaşması"na [*Menschheitsentartung*] karşı veriliyordu. Yahudilere gelince, onlar at gibi arabalara koşuldu, elleri ve dizleri üzerinde onlara kent meydanlarında ot yolduruldu; sanki artık onların tam olarak insan olmadıkları ilan ediliyordu.[20]

Günümüzde Yeni Düzen'e yönelik ilgi genellikle Holocaust –paradigmatik Nazi yıkıcılığı vakası– konusuna odaklanır.

---

19 Gross'tan alıntı: Kum'a N'dumbe III Alexandre, "Fascisme colonial et culture", ed. C. Madajczyk, *Inter arma non silent musae: The War and Culture, 1939-1945*, Varşova, 1977, 17-149, burada 119.

20 Hitler'den Budak'a, 18 Şubat 1942, A. Hillgruber (ed.), *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, 2. cilt içinde (1942-4), Frankfurt, 1970, 62-3; ayrıca bkz. Z. Klukowski, *Diary from the Years of Occupation, 1939-1944*, Urbana, IL, 1993, 173, 227.

Ancak "Yahudilere karşı savaş" bile, esas olarak Führer'in "Almanlar için savaş"ından çıkıp gelişti. Aslına bakılırsa, bütün bu fetih ve ırk imhası seferi fantastik bir yanılsamaya dayanıyordu. Wehrmacht'ın kendi anketleri, savaş sona erdiğinde Alman askerlerinin, Rusya şöyle dursun Polonya'da bile kalmayı pek istemediklerini gösteriyordu. Himmler, evlerine dönmekten başka bir şey istemeyen pek çok adamı Doğu'da çiftliklerle ödüllendirmek niyetindeydi. Adamların çoğu bu fırsatı asla değerlendirmedi. Rusların, Polonyalıların, Yahudilerin ve Beyaz Rusların milyonlarcası Nazilerin emperyal fantezileri uğruna yok olup gitti; fakat aynısı, onları öldüren ve onların yerini alacağı düşünülen insanların da başına geldi. Nazizm sayesinde Alman askerleri ve sivilleri belki de Nihai Çözüm için düşünülene yakın sayılarla ölüp gitti. Hitler Büyük Alman Reich'ını kurmak şöyle dursun, arkasında parçalanmış bir ülke bıraktı. Onun imparatorluğu kendi selametini milyonların ölümüne bağladı fakat bu selamet asla gerçekleşmedi ve onun rejimi kendini tüketirken, ardında sadece ölüm bıraktı.[21]

21 R. Overmans, "Die Toten des Zweiten Weltkriegs in Deutschland. Bilanz der Forschung inter besonderer Berücksichtigung der Wehrmacht-und-Vertreibungsverluste", ed. Michalka, *Der Zweite Weltkrieg*, 858-75. Overmans'ın hesaplamalarına göre toplam ölü sayısı 3,35 ile 9,4 milyon arasıydı. Aradaki fark genellikle 1945'ten itibaren yaşanan sürgünler sırasında öldürülen insan sayısını belirlemenin zorluğuyla açıklanır. Sadece Wehrmacht'ın ölü ve kayıplarının 3 ila 4 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir.

I

BÜYÜK ALMANYA İÇİN

1

ALMANLAR VE SLAVLAR 1848-1918

Hitler'in imparatorluğu yaratılırken zirveye ulaşan olaylar zinciri, 1939'da Polonya'nın işgali, 1933'te Üçüncü Reich'ta iktidarın ele geçirilmesi ya da Nazi Partisi'nin Münih'te kurulmasıyla başlamadı. 1938-1945 arasında gözler önüne serilen, çok daha eski bir fikrin, Büyük Almanya fikrinin öyküsündeki son bölümdü.

Ya da 1944'te öyle görünüyordu. O yıl, Londra'nın üzerine V-1 roketleri düşüyor ve tarihçi Lewis Namier'in düşünceleri neredeyse bir yüzyıl öncesine, 1848 olaylarına gidiyordu. Devrimcilerin hükümdarları devirdikleri, Paris, Prag, Viyana ve Venedik'te özgürlük çığlıklarının işitildiği olağanüstü bir yıldı 1848. Alman ulusal meclisi, delegeleri siyasal birliği, basın özgürlüğünü ve modern bir anayasa ihtiyacını tartıştığı sırada Frankfurt'taki tarihi Paulskirche binasında –bir elinde muzaffer bir şekilde kınından çıkarılmış bir kılıç, diğer elinde Alman ulusunun bayrağını tutan, klasik giysiler içinde oldukça sağlam yapılı bir bakirenin görüldüğü– dev *Germania* resminin altında gururla toplanmıştı. Pek çok insana göre o andan itibaren Meclis, kısa süre içinde Prusya militarizmi tarafından ezilmeseydi Avrupa'yı savaş dolu bir yüzyıldan esirgeyebile-

cek Alman demokratik ruhunun dışavurumunun, *seçilmemiş* yolun bir anlık görüntüsünü veriyordu.[1]

Namier'in gördüğü bu değildi. Ona göre, 1848'in gerçek ruhu sonunda galip *çıkmış* ve Büyük Almanya düşleri gören milletvekilleri Nazizm felaketinin yolunu döşemişlerdi. 19. yüzyıl Alman liberallerini 20. yüzyılın Nasyonal Sosyalistlerinden ayıran büyük bir uçurum olmadığını öne sürüyordu. Ulus aşkı ve Slavlara duyulan nefret her ikisinde de ortaktı. Alman parlamenter milliyetçiliği kıta barışını yok etme kapasitesini ilk kez 1848'de açığa vurmuştu. Artık politik anlaşmazlıklar sadece krallar ve diplomatlar arasında halledilemezdi, çünkü bunlar bütün halkın özlemlerini, giderek vatan, dil ve kana göre tanımlanan özlemleri kapsıyordu.

Namier, Frankfurt'ta verilen ve çoktan unutulmuş söylevlerde Alman yayılmacılığının ana kökünü fark etmişti. Hatiplerin çoğu, kültürel ve iktisadi üstünlüğüyle Polonyalıları, Çekleri ve diğer Slavları karşı konulmaz biçimde cezbedecek birleşik bir anavatan görmeyi umuyordu; Baltık'tan Güneydoğu Avrupa'ya uzanan bir hâkimiyet alanından söz ediyorlar ve güçlü bir ulus-devlet fikrine saplanarak, Almanların bir azınlığa dönüştürülemeyeceği düşüncesini bile reddediyorlardı: "Yarım milyon Alman, büyük Alman Federasyonu'nun parçasını oluşturan ve Alman bir hükümetin yönetiminde mi yaşayacak, yoksa sadece vatandaşlığa kabul edilmiş yabancıların ikinci derece konumuna mı indirgenecek?" Geleceğin Alman ulusal devletinin misyonu, bütün Almanları kendi sınırları içinde kapsayıp ulusun fertlerini Slav bir komşunun egemenliği altına girmek gibi korkunç bir kaderden kurtarmak olmalıydı: "Bizim hakkımız, daha güçlü olanın, fatihin hakkıdır... Hukuk kuralları hiçbir yerde, bu kuralların ulusların kaderlerini belirlediği varsayılan bir yerde olduğundan daha sefil görünmez." Bu katı belagatin büyük bir bölümü, Rusya'ya karşı bir siper olacak güçlü bir Almanya talepleri ve "kendi hayatlarını bizim içimizde kurma"ya çalışan yıkıcı "parazitler" benzeri

1 Bkz. A. Graziosi, "Il mondo in Europa: Namier e il 'Medio oriente europeo', 1815-1948", *Contemporanea*, 10:2 (Nisan 2007), 193-229.

"zayıf milliyetler"den söz edişiyle, Namier'in Londra'daki dinleyicilerine esrarengiz biçimde aşina gelmiş olmalı.[2]

Almanya'nın geçmişini bu şekilde okumak, hiç kuşkusuz fazla iddialı ve anakronikti. 1840'ların liberalleri ile bir yüzyıl sonrasının Nasyonal Sosyalistleri arasında, Alman kültürünün gücüne inananlar ile Alman kanına inananlar arasında pek çok farklılık vardı. Fakat bazı Naziler kendi tarihlerini buna benzer betimliyorlardı. Sadece birkaç yıl öncesinde, Himmler'in gözde entelektüellerinden Profesör Reinhard Höhn 48'lileri alkışlamıştı. Höhn'e göre onlar ordu üzerinde sivil hâkimiyet ilkesini savunmakta haklıydı. Sadece Nazi Partisi'nin gücü sayesinde Üçüncü Reich sonunda bunu başarmıştı. Hitler de övmek için Frankfurt demokratlarını seçti. 1938'de *Anschluss*'tan (Avusturya'nın ilhakından) sonra bu kentte yaptığı bir konuşmada, "en derin ifadesini bir zamanlar burada bulan bir özlemi gerçekleştiren kişi" olduğu için duyduğu mutluluğu dile getirdi. Josef Goebbels'e, 48'lilerin nefret edilen "Kasım Demokratları" ile hiçbir benzerlik taşımadığını söyledi. Onlar Weimar Cumhuriyeti'ni "Güçlü Alman idealistleri" olmak gibi basit bir nedenle kurmuşlardı ve tıpkı onun gibi bir Avrupa misyonuna sahip güçlü bir Alman ulusuna inanmışlardı. Führer'e göre onlar, Slavları ezebilen ve Avrupa'ya hükmedebilen bir Almanya inşa etmeye çalışmışlardı. Onları yenilgiye uğratan krallar ve prenslerden sakınmadığı için, onların başarısızlığa uğradığı yerde zafer onun olacaktı.[3]

---

2 L. Namier, *1848: The Revolt of the Intellectuals* (Oxford, 1992), 88; ayrıca bkz. onun "Nationality and Liberty"si, gene onun *Vanished Supremacies: Essays on European History, 1812-1918*'i içinde (Londra, 1962), 46-73. Ayrıca bkz. G. Wollstein, *Das "Grossdeutschland" der Paulskirche: Nationale Ziele der bürgerlichen Revolution 1848/49* (Düsseldorf, 1977) ve H. J. Hahn, *The 1848 Revolutions in German-speaking Europe* (Londra, 2001), özellikle 147-51. B. Vick, *Defining Germany: The 1848 Frankfurt Parliamentarians and National Identity* (Cambridge, MA, 2002) bu yorumu eleştirmek ve bu dönemdeki Alman milliyetçiliğinin kapsayıcı niteliğini vurgulamak için cesur bir çaba gösterir. Bu yaklaşım Polonyalılardan çok Habsburg topraklarının söz konusu olduğu noktada daha ikna edicidir.

3 R. Höhn, *Verfassungskampf und Heereseid; Der Kampf des Bürgertums um das Heer (1815-1850)* (Leipzig, 1938); J. Goebbels, *The Goebbels Diaries, 1939-1941*, ed. F. Taylor (Londra, 1982), 114. Genel olarak, R. Zitelmann, *Hitler: The*

Milliyetçiliğin zaferi uzun sürmüştü, çünkü 19. yüzyılın ortasında Almanca konuşan halklar hâlâ tuhaf bir dükalıklar, prenslikler ve krallıklar dizisiyle yönetiliyordu. Orta ve Doğu Avrupa'daki halkların kendilerini "Alman" olarak tanımlarken kastettikleri, çeşitli bölgeler arasında önemli farklılıklar gösteriyor ve bölgesel lehçeler çok güçlü olduğu için çoğu birbirinin dilini pek anlamıyordu. Siyasal bakımdan çoğu "Alman" kendi hükümdarlarına olan sadakatlerini ifade ediyor, kendilerini tek bir devletle bütünleştirilmesi gereken tek bir grubun parçası olarak görmüyorlardı. Frankfurt'taki entelektüeller bu yüzden ana-akım düşüncesine karşı çıkıyorlardı. Bir gazetecinin 1848'de şikâyet ettiği gibi: "Avusturya köylülerinin çoğunluğu bir Almanya'nın var olduğunu ve bu ülkenin kendi anavatanları olduğunu bile bilmezler!" Almanların milliyetçilik gerçeğine uyanmaları sorun çıkaran bir azınlığın üstlendiği bir misyondu: Mesajlarının hedefine ulaşması neredeyse bir yüzyıl sürecekti.[4]

Napoléon'un yenilgisinden sonra ortaya çıkan, gevşek biçimde örgütlenmiş Alman Konfederasyonu'nda en güçlü iki devlet Avusturya ve Prusya'ydı ve aralarındaki yakın fakat zor ilişki Avrupa'nın Alman sorununu onyıllarca biçimlendirecekti. Alan bakımından rakibinin yarısından küçük olan Prusya, Almancayı layıkıyla konuşan çok kalabalık bir nüfusa sahipti. Habsburgların 36 milyonluk tebaasına karşılık bu ülkede yaşayanların sayısı yaklaşık 16 milyon kadardı ve bu 16 milyonun 14 milyonu Almanca konuşuyordu; oysa İmparator Franz Joseph'in çok dilli mülklerinde yaşayanların sayısı 7 milyondan azdı. Özetle, milliyetçilerin bakış açısından, istenen devlet türünün Prusya yönetimi altında oluşması en yakın olasılık olarak görülüyordu.

Policies of Seduction (Londra, 1999), 60-61. 1848'in anlamı üzerine tartışma İtalyan faşizminin de bir özelliğiydi: bkz. C. Pavone, "Le idee della Resistenza", ed. Pavone, *Alle origini della Republica: Scritti su fascismo, antifascismo e continuità dello Stato* (Turin, 1995), 7.

4 P. Judson, "Changing meanings of 'German' in Habsburg Central Europe", ed. Charles Ingrao ve Franz Szabo, *The Germans and the East* (West Lafayette, IN, 2007), 109-28, burada 116.

Fransa-Prusya savaşının ardından Alman devletleri yeni bir Alman Reich'ı içinde birleştirildi ve Prusyalı I. Wilhelm imparator ilan edildi. Fakat bu, pek çok milliyetçi için başarıya giden yolun sadece yarısıydı. Habsburg İmparatorluğu'nun Almanca konuşulan bölgelerini kapsamadığı için buna "Küçük Almanya" çözümü deniyordu. Yeni Reich'ın mimarlarının Habsburgları yok etme fikrini göz ardı etmeleri onlar için bir talihsizlikti. Bismarck çizgiyi nerede çekeceğini bilen bir adamdı. Kendisinin de belirttiği gibi, "bu bölgedeki yeni oluşumlar sürekli devrimci karakterde olabilirdi." Onun muhafazakârlığı Almanya'nın yayılmasına katı sınırlar koydu ve Avusturya-Macaristan'la kurulan ittifak I. Dünya Savaşı'na ve sonrasına kadar Reich'ın dış politikasının köşetaşı olarak kaldı. 1915'te bir Alman tarihçi şunu kaydetti: "Savaşın en önemli ve en acil görevi Avusturya'nın muhafaza edilmesi [idi]."[5]

İmparatorluğun içindeki Macarlar, İtalyanlar, Polonyalılar ve Güney Slavlar arasında da milliyetçi hareketler kıpırdıyordu. Hepsi siyasal bağımsızlık istemiyordu, çünkü hepsi Habsburg İmparatorluğu'na en olası alternatifin "bir Rus evrensel monarşisi" ile güçlü bir yeni Almanya arasında tuzağa düşürülmek olduğunu biliyordu. 1848'de önde giden Bohemyalı entelektüel Frantisek Palacky, Frankfurt Meclisi için yapılan daveti reddederek şu ünlü açıklamayı yapmıştı: "Avusturya İmparatorluğu var olmasaydı, Avrupa'nın, dahası insanlığın çıkarına ... onu icat etmek gerekecekti." Yüzyılın sonunda, çokuluslu bir alan olarak imparatorluğa olan inanç, siyasal yelpazeyi, "Avusturya'nın çöküşünü önlemek, onun içindeki ulusların bir arada yaşamasını sağlamak" gerektiği inancına razı olan Katolik monarşistlerden Avusturyalı Marksistlere kadar genişletti.[6]

İmparator Franz Joseph kesinlikle Alman milliyetçiliğinin bayrağına sarınmak istemiyordu. Böyle bir siyasetin sayıca

5 F. Epstein, "Friedrich Meinecke on Eastern Europe", ed. Epstein, *Germany and the East: Selected Essays* (Bloomington, IN, 1973), 37.

6 J. Remak, "The Healthy Invalid: How Doomed was the Habsburg Empire?", *Journal of Modern History*, 41:2 (Haziran 1969), 127-43; A. Kogan, "Social Democracy and the Conflict of Nationalities in the Habsburg Monarchy", *Journal of Modern History*, 21:3 (Eylül 1949), 204-11.

çok olan öteki uyruklarında antipati yaratacağını biliyordu; ayrıca dinin pek çok Avusturyalı Alman'ın Protestan Berlin'in yardımından medet ummasını önleyeceğini de biliyordu. Onun için Habsburg Sarayı'na sadakat etnik temelden daha önemliydi. Fakat İtalyanlar, Çekler ve Polonyalılar kendileri için dil ve kültürel haklar talep ettiklerinde, bazı Habsburg Almanları onlara karşı harekete geçmek için ulusal kulüpler ve dernekler oluşturarak okullar, gazeteler ve jimnastik kulüpleri kurdular. Düello cemiyetleri oluşurken, öğrenciler kafayı çekip yüksek sesle kederli nutuklar atıyor, "Almanya, Hepimizin Anası!" sözleriyle kadeh kaldırıyorlardı. Bismarck ile Alman kayzerinin gösterişle sergilenen resimlerinin bulunduğu çiçeklerle süslü salonlarda yerli Çeklerin ve Slovenlerin "Almanlığı" ezmelerini önlemek için dövüşmekten söz ediyorlardı. *Alldeutsche Vereinigung* kurucu sözleşmesi, "*Volkstum*'umumuzun [halkımızın] korunmasını sürekli güvence altına almak için eski Avusturya Alman Toprakları'nın Alman Reich'ıyla ilişkisi için mücadele etme" andıyla açıldı. Bohemya'da Alman İşçi Partisi, "alt kültüre mensup yabancı işçilerden gelen" baskı karşısında "kendi milliyetimizin *Lebensraum*'unun muhafazası ve genişletilmesi" için çağrıda bulundu. Bu –güçlü biçimde Slav karşıtı, genellikle antisemitik– hareketler, Hitler'in içinden çıkıp geldiği ortamı belirlemişti. Geleceğin Führer'inin benimsediği düşüncenin başlangıç noktası burada, imparatorluğun uzlaşmaz bir tutumla eleştirilmesinde ve bütün Almanları mevcut ulusal sınırları dikkate almayan tek bir devlet içinde birleştirme yöneliminde yatar.[7]

Polonyalılar

Nazizm, Habsburg Alman milliyetçiliğinden birçok şey ödünç alsa da asıl Prusya'dan, özellikle Polonyalılara yapılan muameleyi dikkate alarak daha çok şey aldı. Polonya 18. yüzyılın

7 M. Cornwall, "The Struggle on the Czech-German Language Border, 1880-1940", *English Historical Review* 109:433 (Eylül 1994), 914-51; D. Low, *The Anschluss Movement, 1918-1919 and the Paris Peace Conference* (Philadelphia, 1974), 15.

sonunda Avusturya, Rusya ve Prusya arasında bölünerek varlığını kaybetmişti. Bu bölünme Prusyalılar için özellikle kötü olmuş, onları Rusya'nın baskısından koruyan tampon devleti yıkmıştı. Bölünme ayrıca ülkenin Lehçe konuşan azınlığının büyüklüğünü fazlasıyla artırmıştı. Özellikle Posen eyaletindeki Polonyalılar Prusya hükümetinin Alman yerleşimcileri çekme çabalarına rağmen çoğunluk olmaya devam ettiler. 1848'deki Frankfurt Meclisi'nde Polonyalı bir milletvekili Jean-Jacques Rousseau'nun sözlerini kullanarak Alman meslektaşlarını uyarmıştı: "Bizi yutabilirsiniz fakat Tanrı'nın yardımıyla, bizi sindiremezsiniz."

Yarım yüzyıl sonra Prusya'nın Polonyalı sindirimi her zamankinden daha kötüydü. Onlar ülkenin en büyük azınlığını, toplam nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturuyor ve Katolik olmaları durumu daha da zorlaştırıyordu. Kayzerin polisi onları gözetim altında tutmaya çalışıyordu. Fakat Doğu'da Polonyalıların sayısının hızla artması Prusya hükümetini kaygılandırmaya başladı. Bismarck'ın Katolik karşıtı kampanyası Lehçe öğrenim yapılan okulları kapattı, Kilise mallarını müsadere etti, pek çok Katolik rahibin tutuklanmasına yol açtı. Gene de Polonyalı işçiler ve tarım emekçileri pek çok sınır bölgesinde hâlâ nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu. Posen/Poznan şehri bir Polonyalı denizinde sağlam biçimde tahkim edilmiş bir Alman adasıydı: şehrin çevresinde, 800.000 Polonyalı aşağı yukarı aynı sayıda Alman'la yan yana yaşıyordu.

19. yüzyılın sonlarında Alman entelijansiyası arasında Slavlara yönelik giderek çatışmacı ve ırka dayalı görüşler her halü kârda yayılıyordu. Tarımsal yerleşimin ulusal güç açısından taşıdığı önem konusunda kamuoyunun dikkatini çeken önemli bir şahsiyet olan coğrafyacı Friedrich Ratzel, Darwin'in teorilerini *Volk*'un [halk] yükseliş ve düşüşüne uyguladı ve "yaşam alanı [*Lebensraum*]" dediği şeyin sürekli büyümesini sağlamak gerektiğini öne sürdü. Taraftarlarının çoğu onun fikirlerine kaba ve ırka dayalı bir keskinlik kazandırdı. İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellén, bizzat geliştirdiği yeni "jeopolitik" bilimini açıklarken, "devletin toprakla organik olarak birleşme özlemi"nden söz ediyordu: yayılma "kendini koruma"ydı; kü-

çük devletler evreler halinde ortadan kalkarken, büyük devletler gelişecek ve dünya "daha örgütlü" hale gelecekti. Kjellén, savaşı övüp Almanya'nın hem kuşatılmaya benzersiz biçimde duyarlı hem de kaderin genişlemeye ve liderliğe mecbur ettiği bir "Orta Reich" olarak benimsediği iddialı konumunu vurguluyordu.[8]

Bismarck'ın bu türden fikirlere ayıracak zamanı yoktu. Onun üzerinde durduğu konu ülkenin iç yapısını güçlendirmekti; fakat bu mücadeleyi kazanırken, Prusya'nın dışarıdaki savaşlardaki tutumundan çok daha sert davrandı. Polonyalı işçileri sürdü fakat çoğu kısa süre içinde bir yolunu bulup geri döndü. Ardından, "Polonyalılaştırma girişimine karşı ... Alman unsuru"nu güçlendirmek için yeni bir Kraliyet Prusya Kolonizasyon Komisyonu kurdu. Ulusal çizgilerde bir devlet nüfus siyaseti olarak gerçekleştirilen bu ilk ciddi Alman girişiminde, Almanların sınır bölgesine yerleşmesine katkıda bulunmak için banka kredileri ve zorunlu toprak satışları kullanıldı.[9] Ancak bunun en önemli sonucu sadece toprak fiyatlarının yukarı çekilmesi oldu: Alman satıcılar kârlı çıktılar; Alman vergi mükellefleri bedeli ödediler. Bu arada Polonyalılar kendi ulusal kredi ve kooperatif gruplarını örgütledi. 1896-1912 arasında Prusya Komisyonu'na 60.000 hektar kaybettiler fakat 100.000 hektar alarak bunu fazlasıyla telafi ettiler. Bismarck'ın siyaseti hiç kimseyi tatmin etmedi ve muazzam bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Sorun bu siyasetin, esas olarak küresel iktisadi güçlerin geri dönülmez biçimde yok etmekte oldukları bir ortaçağ tarım fantezisi uğruna sanayileşmenin gerçeklerini feda etmesiydi.[10]

---

8 W. D. Smith, "Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum", *German Studies Review*, 3:1 (Şubat 1980), 51-68; G. Kiss, "Political Geography into Geopolitics: Recent Trends in Germany", *Geographical Review*, 32:4 (October 1942), 632-45; K. Lange, "Der terminus 'Lebensraum' in Hitler's 'Mein Kampf'", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 13:4 (1965), 426-37.

9 W. F. Reddaway, "Prussian Poland: 1850-1914", ed. W. F. Reddaway, J. H. Penson, O. Halecki ve R. Dyboski, *The Cambridge History of Poland: From Augustus II to Pilsudski (1697-1935)* içinde (Cambridge, 1951), 409-22.

10 R. L. Koehl, "Colonialism inside Germany, 1886-1918", *Journal of Modern History*, 25:3 (Eylül 1953), 255-72; R. W. Tims, *Germanizing Prussian Poland: The H-K-T Society and the Struggle for the Eastern Marches in the German Empire, 1894-1919* (New York, 1941), 54.

Bütün bunların arkasında Nazilerin kendi siyasal hedefleri bakımından önemli bir soru yatar: Bir devlet kendi nüfusunun yaşamayı seçtiği yerleri ne ölçüde denetleyebilirdi? Bazı Almanlar soğuk bir tavırla "Doğu ikramiyesi" –devlet teşvikleri– dedikleri uygulamaya tepki gösterirken, bu ödül ülkeyi hâlâ ekseriyetle ABD için terk eden yüz binler için yeterince yüksek değildi. Komisyon'un ülkeye bağladığı 170.000 göçmene karşılık, 1895'ten sonra Doğu Prusya'yı terk eden Almanların sayısı 830.000 bulmuştu. Alman milliyetçilerinin karşı karşıya kaldığı gerçek, nüfusun artması değil azalmasıydı. Polonya nüfusunun 1860'lardan beri hızlı bir artış gösterdiği Posenli bir gazetecinin 1902'de matem havasında yazdığı gibi:

> Reich memurları eyaletimize tayin edilmeyi en büyük talihsizlik sayıyor. Onlara kalırsa, buraya tayin edilmek Sibirya'ya sürgün edilmekten pek farklı değil. Köylü, bir yerlerde zar zor geçimini sağladığı sürece, toprağın özellikle verimsiz ve Polonyalı köylüyle rekabetin güçlü olduğu, misafirperver olmayan eyaletimize gönderilmeme konusunda dikkatli. Amerika'ya göçmeyi tercih ediyor.[11]

Polonya sorununu yakından inceleyen genç Marx Weber görüntünün iç açıcı olmadığını hissetti. Polonyalı emekçilere dayandıkları için özellikle büyük toprak sahiplerini suçladı. Weber, geniş toprakları olan mülklerin "bizim en büyük Polonyalılaştırıcımız" olduğunu ve "şiddetli tarım krizi"nin amansız biçimde "en düşük düzeyde evrimleşmiş milliyet"in zaferine yol açtığını yazdı. Çok daha kapsamlı bir sömürgeleştirme programı, Bismarck'ın düşünmeye hazır olduğu her şeyden daha gerekliydi. Paraya ihtiyacı olmayan zengin ailelerin ceplerine daha fazla para koymak yeterli değildi; önceliğin küçük Alman toprak sahiplerine verilmesi gerekiyordu. Weber'in tezleri 40 yıl sonra Nazi çevrelerinde yankı buldu. Almanları yeniden iskân etmekte ve Polonyalıları I. Dünya Savaşı'ndan önce hayal bile edilemeyecek bir acımasızlıkla sürgüne göndermekte olduğu sırada SS şefi Heinrich Himmler'e ithaf edilen bir denemede, yüksek düzeyli bir Nazi sosyolog, eski Kaiserreich'ın bu ezi-

11 J. M. Winiewicz, *Aims and Failures of the German New Order* (Londra, 1943), 19.

ci ırk meselesini ele alma tarzının ciddiyetten yoksunluğunu kınamak için Weber'in çözümlemesinden yararlandı. Junker sınıfının gerici siyasal nüfuzundan kurtulan Üçüncü Reich'ın, kendisini öncüllerinden daha etkin biçimde kanıtlamakta olduğunu öne sürdü.[12]

19. yüzyıl sona ererken "Doğuya Doğru Alman Yürüyüşü"nü savunan lobi grupları oluştu ve eski Prusyalı elitin inisiyatifini ele geçirdi. H-K-T (üç kurucusunun isimlerinin baş harflerinden oluşuyordu) Polonya şirketlerine boykotu örgütledi; ("Uygarlık ve Ulusal Devlet" ya da "Almanları Ne Birleştirir, Ne Böler?" gibi) konferanslara, sınır bölgelerine yapılan toplu gezilere ve zevksizlik örneği "Alman Günü" festivallerine destek oldu. Diğerleri halka Alman ortaçağ geçmişinin –sefere çıkan Töton Şövalyeleri'nin Doğu'yu kılıçla Almanlaştırdıkları zamanın– şan ve şereflerini hatırlattı ve Doğu'dan gelen nüfus tehdidini gösteren endişe verici haritalar yayımladı. Milliyetçilerin "ulusal hısımlık bilinci" dedikleri şeyi yeniden canlandırmak için çeşitli biçimlerde büyük bir çaba harcandı.[13]

Beyhude eski Bismarckçı siyaseti kısa yoldan terk eden baskı altındaki Alman siyasetçileri artık geride kalmıştı. Ancak pan-Germenler onlardan daha da fazlasını, söz gelimi Polonyalıların dükkân açmalarını, tabela asmalarını, kilise kayıtlarında ya da özel derneklerde yer almalarını yasaklamalarını ya da Polonya gazetelerinin her haberi Almancasıyla yan yana basmalarını istedi. "Kendi dil birliğinden vazgeçen devlet siyasal birliğinden de vazgeçer," diye yazdı bir avukat. Bu bir "halklar savaşı"ndan başka bir şey değildi ve zaman daralıyordu. "Almanların Polonya şehirlerine göçmelerini bütün gücümüzle desteklemeliyiz," diye yazıldı 1906'da. "Kolonileştirme Komisyonu faaliyet temposunu hızlandırmalıdır, çünkü barış dönemi bu türden kazanımlar için paha biçilmez bir zamandır ve barış sonsuza kadar sürmeyecektir. Doğu Sınırının Alman-

---

12 J.-R. Pare, "Les 'Ecrits de jeunesse' du Max Weber: l'histoire agraire, le nationalisme et les paysans", *Canadian Journal of Political Science*, 28:3 (1995), 437-54; W. Mommsen, *Max Weber and German Politics, 1890-1920* ((Chicago, 1984), böl. 2; Höhn, *Festgabe für Heinrich Himmler* (Darmstadt, 1941).

13 Kaminski, "Bismarck and the Polish Question", 235-50; Tims, *Germanizing Prussian Poland*, 244.

laştırılması Kuzey ve Güney Slavlarıyla savaşa girmemizden önce sonuçlandırılmalıdır."[14] Asimilasyon bile artık bir yanıt değildi. Tam aksine 1902'de bir yazara göre: "Güçlü biçimde Moğollaşmış Slavlar gibi aşağı ırklara karşı Alman tipini korumak isteyen Alman için birinci emir şudur: 'Yabancılarla asla ırk kaynaşması olmaz.'"[15]

Weber bu vahim sorunu saptamıştı: Prusyalı toprak sahipleri ellerindeki ucuz işçileri muhafaza etmeyi, ırkçı zihniyete sahip orta sınıf yurtseverler ise onların gitmelerini istiyordu. Posen'de çıkan ve her iki tarafın tutkularını zayıflatmaya çalışan Almanca bir gazete, okurlarına sorunun nerede olduğunu hatırlattı:

> bütün Polonya nüfusuna karşı saldırgan bir "ölüm kalım" mücadelesi başlatmak değil; bu, deyim yerindeyse, Polonyalıları yok etme sorunu değildir. Hükümetin Polonya siyaseti daha çok Polonyalıların milliyetçi çabalarının, gerçekleşmesi halinde Prusya devlet fikriyle ve Alman Reich'ının güvenliğiyle bağdaşmayacak tasarımların, yenilgiye uğratılmasını hedeflemektedir.[16]

Gene de bazıları bunu tam bir "ölüm kalım" mücadelesi olarak görüyordu. Tek başına Bismarck kuvvetle Almanya'nın barışa ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. 1887'de şu yorumda bulundu: "Rusya zerre kadar Alman toprağı fethetmek istemiyor ve biz de zerre kadar Rus toprağı fethetmek istemiyoruz. Bu sadece bir Polonya şehirleri sorunu, bize yeterli olandan daha fazlasına sahip olduğumuz bu şehirlerle ilgili bir sorundur."[17] Bu nedenle Bismarck, kendi Kurmay Heyeti'nin Polonya, Finlandiya ve Kafkaslar'daki milliyetçi isyanlara destekle tamamlanan Çarlık ordusuna saldırı planlarıyla ilgilenecek zaman bulamadı. Özellikle ikinci fikri tam bir çılgınlık olarak görüyordu. Fakat onun göçüp gitmesinden sonra Almanya'nın siyasetçileri

---

14 Winiewicz, *Aims and Failures*, 20; Tims, *Germanizing Prussian Poland*, 34.

15 *Age.*, 142, 269; W. Hagen, Germans, *Poles and Jews: The Nationality Conflict in the Prussian East, 1772-1914* (Chicago, 1980), 307.

16 W. Hagen, *age.*, 283-4.

17 F. Epstein, "East Central Europe as a Power Vacuum between East and West during the German Empire", ed. Epstein, *Germany and the East*, 56-7.

daha asabi ve saldırgan hale geldi. Geleneksel olarak Çarlık rejiminden nefret eden liberallere ve sosyalistlere, onun kurduğu Reich'ın Doğu'dan gelebilecek bir saldırıya onun sandığından daha duyarlı olduğundan korkan muhafazakârlar da katıldı. Sonuç olarak, hep birlikte sorunlarını daha da ağırlaştıracak olan savaşı başlattılar.

I. Dünya Savaşı

1914'te Bismarck'ın mirası bütünüyle terk edildi. Şansölye Bethmann-Hollweg, Rusya'ya doğuya doğru geri çekilme ve Rus olmayan halklar üzerindeki boyunduruğunu kaldırma çağrısı yaptı.[18] O yaz Merkezi Güçler'in orduları gerçekten de Rusları geriye itti ve Almanlar Varşova'ya yürüdü. Polonya sorunu ansızın salt teorik bir sorun olmaktan çıktı. Rus Polonya'sı, Merkezi Güçler'in işgal orduları arasında bölündü. Güney kesiminde Avusturya askeri yönetimi oluşurken, Almanlar Varşova'da bir Genel Hükümet kurdu.

II. Dünya Savaşı'ndaki Nazi işgaliyle daha çarpıcı bir karşıtlık hayal etmek zordur. Varşova Üniversitesi yeniden açılmış, yaklaşık yarım yüzyıl süren Rus yönetiminin ardından Lehçe öğrenim yeniden başlatılmış ve çok sayıda öğrenci tekrar öğrenciliğe kabul edilmişti. Almanlar sayesinde ilk kez –çarların yönetiminde bilinmeyen bir uygulama olan– özerk belediye yönetimi uygulandı ve savaş devam ederken seçimler yapıldı. Alman ordusu da Polonya'daki Yahudi basınını destekleme konusunda bilinçli bir siyasete sahipti ve General Hans von Beseler adındaki vali bir Yahudi özerk yönetim kurdu. Özetle Almanlar kendilerini Rus zulmünden kurtarıcılar olarak sunmaya çalışıyorlardı ve Beseler Almanya'yla "çok yakın bir ilişki içinde..." bir "Polonya ulusal devleti"nin kurulması için baskı yapıyordu: Bu kez Rus yerine Alman yönetiminde olmak kaydıyla Napoléon sonrası Polonya Meclisi'nin temelde yeniden canlandırılması. Temmuz 1916'da, Doğu'daki Alman ordusu-

18 O. Fedyshyn, *Germany's Drive to the East and the Ukranian Revolution, 1917-1918* (New Brunswick, 1971), 23.

nun (*Oberost*) genelkurmay başkanı General Erich Ludendorff, Polonya'nın Almanya'nın denetimi altında, kendi ordusu olan bir prensliğe dönüştürülmesini savundu. Sonraki ay, Merkezi Güçler bir Bağımsız Polonya Krallığı'nı hep birlikte desteklemeyi kararlaştırdı ve ülke yönetimine katkıda bulunması için Polonyalı seçkinlerden oluşan bir Devlet Konseyi kurdu.[19]

Bu politikalar Nazilerin 1939'da Polonya'ya davranışlarıyla şaşırtıcı bir tezat oluştursa da, diğerleri tedirgin edici bir şekilde gelecekte olacakları haber veriyordu. Mesela, Polonyalılardan yana siyasetinin yanı sıra Almanlar Reich'ın doğu sınırları boyunca sözde bir yeni sınır şeridi oluşturmak için Rus Polonya'sının bir bölümünü ilhak etmeyi planlıyordu. Pan-Germen lobisi bunun için çağrı yapıyordu. 1915 yazında Entelektüellerin Hitabı denen metni imzalayan çok sayıda önemli Alman şahsiyeti de bu çağrıya katıldı. Savaş hedefleri tartışmasını salt iktisadi tartışmaların üzerine yükseltmeyi tasarlayan Hitap, eski Rus topraklarında Alman kolonizasyonu ve insanlardan oluşan bir sınır duvarının inşası için çağrıda bulunuyordu.[20]

Savaş, orduların özellikle hassas sınır ve cephe bölgelerinde yaşayanların yerlerinden edilmesine yol açıyordu. Alman ordusu Baltık sahili boyunca geniş bir şeritte yaşayan bölge sakinlerini buradan bizzat çıkardı ve 1917'de Fransa Hindenburg Hattı'na çekildiği sırada kilometrelerce derinlikte bir ölü mıntıka yarattı. Alevlenen toprak siyaseti düşmanı topraktan sağlanan bütün kaynaklardan yoksun bıraktı. 1917'de Fransa'daki Siegfried Hattı'nın önündeki şeridin olağanüstü biçimde tahrip edilmesi bu yaklaşımın yüceltilmesiydi. Bölge ağaçların, binaların ve çitlerin, arkada dümdüz bir toprak parçası bırakılacak şekilde patlayıcılarla sistematik biçimde yerle bir edildiği "ıssız, ölü bir çöl"e dönüştürüldü. Öteki ordular da kendi sınırlarını temizliyorlardı. Osmanlı güçleri Rumları ve

19 A. Polonsky, "The German Occupation of Poland during the First and Second World Wars: A Comparision", ed. Prete ve Ion, *Armies of Occupation* içinde, 97-142; M. Handelsman, *La Pologne: sa vie-économique et sociale pendant la guerre* (Paris, 1933), 83-99, 124-7.

20 *Age.*, 170-71; I. Geiss, *Der polnische Grenzstreifen, 1914-1918: Ein Beitrag zur deutschen Kriegszielpolitik im Ersten Weltkrieg* (Lübeck, 1960), 172.

Ermenileri Akdeniz sahil şeridinden uzağa, Anadolu'nun içlerine doğru sürdüler. Sırp köyleri Macar askerleri tarafından boşaltıldı ve ateşe verildi. Hepsinin ötesinde, dehşet içindeki yabancı düşmanı Rus subayları, devasa bir sürgün çerçevesinde 750.000 sivili geri çekilen Çarlık ordularını izlemeye zorladı.[21]

Bir işgal gücü olarak Alman ordusunun siyaseti 1914 öncesi sömürgelerdeki ve 1939 sonrası Avrupa'daki gibi şiddet yoluyla yıldırmayı sistematik bir sömürüyle birleştirdi. Almanların umdukları gibi yeni bir Polonya ordusu oluşturamamalarının bir nedeni, yarattıkları muazzam hoşnutsuzluktu. O sırada hazırlanan bir rapora göre, bu hoşnutsuzluğa yol açan şuydu:

> hammaddelere, fabrikalara, makinelere el konulması gibi bir dizi askeri sanayi müdahale, evlerin zorla sattırılması ve özel ormanların yok edilmesi ... Bütün bu önlemler, Alman askerlerinin ve subaylarının halka genellikle kaba davranmaları ve gereksiz hareket kısıtlaması uygulamalarıyla birlikte belirgin bir huzursuzluğa neden olmuştur.[22]

Ordunun Belçika'daki davranışı ise tam tersine daha da kötüydü ve yaklaşık 60.000 işçinin Alman fabrikalarına aktarılması 1941'den sonra bütün Avrupa'da daha büyük ölçekte izlenen siyasetin ilk belirtisiydi. Yarım milyon Fransız işçi de savaş faaliyeti için askere alındı ve geniş bir çalışma kampları şebekesi oluştu. Askeri zorunluluk her türlü uluslararası hukuk ya da diplomasi kaygısı karşısında zafer kazanan bir tezdi ve bu siyasetin dünyada yarattığı infiale ordu da kayıtsız kaldı. 1914 sonbaharında en az 6.000 insanın idam edildiği ve binlerce binanın kasıtlı biçimde yıkılarak ateşe verildiği Belçika'da uygulanan vahşete ilişkin haberlere gösterilen tepki de aynı kayıtsızlıkla karşılanmıştı. II. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi

---

21 Hull, *Absolute Destruction*, 256-7; 259; D. G. Rempel, "The Expropriation of the German Colonists in Southern Russia during the Great War", *Journal of Modern History*, 4:1 (Mart 1932), 49-67; P. Gatrell, *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia during World War I* (Bloomington, IN, 2005), böl. 1; E. Lohr, *Nationalizing the Russiam Empire: The Campaign Against Enemy Alliens During World War I* (Cambridge, MA, 2003).

22 Polonsky, "The German Occupation of Poland", 127-8.

bu dönemde de Alman ordusu yerel nüfusun içinde bulunduğu zorlukları pek dert etmiyora benziyordu ve dış yardıma rağmen yetersiz beslenme yaygın hale gelmişti; öyle ki 1914'ten sonra Belçika'daki durumun vahameti II. Dünya Savaşı sırasında olduğundan çok daha ağırdı.[23]

Reich'ın yeni askeri üstatları –Hindenburg ve Ludendorff– Fransa ve Belçika'daki "Batılılar"a, "Alman çalışma tarzı"yla "kalıcı bir şeyler"in nasıl inşa edileceğini göstermek için "Doğu"yu kullanmayı amaçlıyordu. Geniş Baltık derebeyliği *Oberost*'ta vahşi ormanları ve bataklıkları ıslah etmeyi, bölge sakinlerini uygarlaştırmayı hedeflediler (tıpkı daha önceki Alman kuşaklarının Polonyalıları uygarlaştırmaktan söz etmeleri gibi). Bölgenin etnik ve lojistik karmaşıklığını göz ardı ederek askeri işgali Almanya'nın eşiğinde bulunan ve yeterince kullanılmayan kaynakları sömürme yöntemi olarak gördüler. Fransız ordusu da Makedonya'da benzer özlemlere sahipti. Fakat Hindenburg ve Ludendorff sadece doğayı fethetmek istemiyorlardı; Fransa'nın aksine Slavları gözetim altında tutarak ve "Alman kahramanlar"ın yeniden doğabilecekleri yeni yerleşim alanları açarak bölgeyi ırk olarak da fethetmek istiyorlardı. Nazi işgali sırasında ordu bütün nüfusu zorunlu emek için seferber etmeye çalıştı, kapsamlı bir kayıt ve kimlik kartları sistemi getirdi ve on binlerce işçiyi Almanya'ya sevk etti. Alman olmayanlar kaldırımda yürürken bir Alman subayıyla karşılaştıklarında saygıyla yol vermek zorundaydı ve Almanlara ayrılan tren kompartımanlarına giremiyorlardı. Sivillerin aşağılanması ve ordunun davranışları konusunda kurumsal kısıtlamaların olmaması, Alman ordusunun işgal bölgelerindeki halklara ve mülklere diledikleri gibi davranmalarını sağlamak üzere, gerçekleştirilmesi tam olarak mümkün olmayan toplumsal dönüşüm ideolojileriyle birleşti; savaş kötü gitmeye başlayınca, sonuç büyük ölçekte anlamsız bir yıkım oldu.[24]

---

23 F. Fischer, *Germany's Aims in the First World War* (New York, 1967), 103-42; Hull, *Absolute Destruction*, 206-11, 234-40.

24 V. G. Liulevicius, *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity and German Occupation in World War I* (Cambridge, 2000); Hull, *Absolute Destruction*, 247-8, 259-62.

Brest-Litovsk'a Doğru

Ne var ki 1918 baharında Doğu'daki savaşın gayet iyi gittiği görülüyordu ve Almanlar moralsiz Bolşevik heyetini cezalandırıcı bir barışa zorladığında burada bir Alman imparatorluğu vizyonu ortaya çıktı. Büyük ve kasvetli bir Rus kalesinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'na göre, Baltık'tan Karadeniz'e kadar uzanan idari Çarlık bölgeleri boyunca ezici bir *pax-Germanica* oluştu. Burası Wehrmacht'ın 1941'de fethedeceği bölgelerin habercisiydi. Batı Cephesi'nde Alman birlikleri sonucu belirleyen, Amerikan birlikleri dengeyi bozmadan İtilaf Güçleri'nin işini bitirecek bir saldırı için toplandı. Ancak Doğu'da yeni bir düzen kuruluyordu. Emperyal rejim çöktüğünde kayzerin ordusu yönetime el koymuştu. Bir Alman subayına göre Rusya, "düzensiz biçimde birbirine dolanan, tamamen çürümüş, büyük bir kurtçuk kümesinden başka bir şey" değildi.[25]

Bolşevikler, Brest-Litovsk'ta Rusya'nın kömür madenlerinin %90'ını, sanayisinin %54'ünü, demiryolu sisteminin ve nüfusunun üçte birini kaybetti. Alman askerleri Ukrayna ve Gürcistan'a doğru ilerledi. Berlin'deki stratejistler, bölgeyi işgal eden 1 milyon askerle, Almanya ile Bolşevizm arasında tampon oluşturacak ve bir dünya gücü olarak Almanya'nın statüsünü güvence altına alacak pazarlar sunacak ve tahıl, petrol ve diğer kaynakların teminini sağlayacak yeni bir kukla devletler kordonu oluşturdu. Burada "Avrupa'da yabancı ülke topraklarının doğrudan ilhak edilmesinden daha büyük süreklilik vaat eden yeni bir düzen" kurulacaktı. Almanlar Ukrayna, Litvanya ve Polonya'da itaatkâr rejimler kurdular ve Romanya'yı da bir uyduya dönüştürdüler. Alman Yüksek Komutanlığı "fiziksel ve zihinsel bakımdan sağlıklı insanlar"ı, hızlı üreyen Slavlardan gelen ırk tehdidine karşı koruyan bir duvar hayali kuruyordu. Bazıları daha da doğuya doğru ilerlemeyi, Kafkasya'dan İran'a, Afganistan'a ve nihayet Hindistan'a giden yolu zorlayarak Kırım'ı bir Alman "*Riviera*"sına dönüştürmeyi, Avrasya'daki

25 G. Fong, "The Movement of German Divisons to the Western Front, Winter 1917-1918", *War in History*, 7:2 (2000); Liulevicius, *War Land*, 205.

pan-İslamcılık ya da pan-Türkçülüğün sempatisini kazanarak İngiliz İmparatorluğu'nu dize getirmeyi hayal ediyorlardı.[26]

Ancak bir sorun vardı: Savaş sona ermemişti. 1918'de yapılan Batı taarruzu tavsadı ve Amerika'nın savaşa girmesiyle birlikte güçler dengesi hızla Berlin'in aleyhine döndü. Birkaç ay sonra Almanya'nın müttefikleri, Alman kamuoyunun pek kavrayamadığı bir dönüşle barış istedi ve Alman Yüksek Komutanlığı teslimiyetin gerekçesi olarak ikna edici biçimde kendi yanlış hesaplarından ziyade sivillerin ihanetini göstererek bu talebe uydu. Kayzer tahttan indirildi ve Hollanda'daki uzun ve gönülsüz sürgününe başladı. Sonraki aylarda Almanya'nın yeni Doğu düzeni parçalandı ve Brest-Litovsk "unutulan barış" haline geldi.

Ancak herkes tarafından unutulmamıştı. Öfkeli milliyetçiler bu Doğu ödülünün ellerinden kaçıp gittiğine inanamıyor ve onu geri almaya çalışıyorlardı. Gönüllülerden oluşan gruplar, ülkenin sınırlarını savunmak üzere Gönüllü Birlikler denen ayrı bir yapı içinde seferber edildi: Münih'te sosyalistler, Posen'de Polonyalılarla savaşıyorlardı. Baltıklar'da Troçki'nin Kızıl Ordu'su Aralık ayında Riga'yı aldığında, General von der Goltz İtilaf Güçleri tarafından desteklendi. Alman paramiliterleri ve eski askerler, Brest-Litovsk'tan elde kalanı sadece Bolşeviklere karşı değil, Baltık milliyetçilerine, gerekirse İngilizlere karşı korumak için von der Goltz'un Mitau'daki karargâhında toplandı. Bolşevik güçleri doğuya doğru ittiler ve onları izleyip terör yaratarak toplu katliam yaptılar. Mitau'da 500 sivil yargılanmadan kurşuna dizildi, Mayıs 1919'da –girişimlerinin en yüksek noktasında– ele geçirdikleri ve "Avrupa uygarlığının Asyalı barbarlığı karşısında kazandığı zaferin sembolü" olarak selamladıkları Riga'da 3.000 kişiyi öldürdüler. Günümüzde pek bilinmese de, Letonya ve Litvanya'yı geçici olarak ele geçirmeleri bütün savaşın en şiddet dolu olayları arasında yer aldı ve ileride olacakların habercisi oldu. Bu harekâta katılan-

---

26 Fischer, *Germany's Aims*, 546-9; 546-9; R. Koehl, "A Prelude to Hitler's Greater Germany", *American Historical Review*, 59:1 (Ekim 1953), 43-65; H. Herwig, "Tunes of Glory at the Twighlight Stage: The Bad Homburg Crown Council and the Evolution of German Statecraft, 1917/1918", *German Studies Review*, 6:3 (Elim 1983), 475-94.

lardan biri, geleceğin Auschwitz komutanı Rudolf Höss, "Baltık ülkelerindeki savaşlar daha önce yaşadığım savaşlardan daha vahşi ve daha habisti," diye yazdı. "Cephe hattı neredeyse yoktu; düşman her yerdeydi. Karşıt güçler çarpıştıkça, tek kişi bırakmamacasına katliam yapıldı."[27]

Baltık ülkelerini Bolşevizmden kurtarma iddiasındaki Almanlar yağmacı gibi davranıyorlardı. Bir kısmının hedefi kendilerine ait bir mülkken; bir kısmının, liderlerine kör itaat veya "savaş ve macera, heyecan ve imha" dışında hiçbir hedefi yoktu. İçlerinden biri, "köyler ateşe veriliyor, tutsaklar ayaklar altında eziliyordu," diye hatırlıyordu. Bütün bunları romantik bir coşkuyla, kendilerini yeniden doğan Haçlılar, yeni bir Töton Şövalyeleri kuşağı gibi görerek hatırlıyorlardı. İçlerinden biri, "beni tuhaf biçimde büyüleyen bu toprakların tehlikeli yabancılığı aklımı çeldi," diye yazdı. "Bu topraklar savaşa kendi çalkantısından ve sürekli değişen karakterinden bir şeyler katıyordu ... Belki de bu, kendi korunaklı kalelerinden tekrar tekrar yeni ve tehlikeli maceralara yönelen Töton Şövalyeleri'ne o sürekli arayış duygusunu kazandıran şeydi."[28]

1930'larda Nazizm Almanya'da güçlenirken, bu türden adamlar kenarlara itildi; fazla güvenilmez, iddialı ve ne yapacağı belli olmayan kişilerdi ve pek çoğu 1934'teki Uzun Bıçaklar Gecesi katliamında yok olup gitti. Fakat onların en iyi bildiği şey savaştı ve 1939'dan sonra bir başka Alman ordusu aynı doğu bölgelerinde ikinci bir yeni düzen kurduğunda pek çoğu geri döndü. Hitler'in özel sekreteri Rudolf Hess ve onun ardılı (savaşın Reich'ın en güçlü adamlarından birine dönüştürdüğü) Martin Bormann, bir zamanlar bu Gönüllü Birlikler'de yer almışlardı. Arkadaşı Bormann'ın yardımıyla Höss Gönüllü Birlik yoldaşları Leo Schlageter'in öcünü almak için cinayet işlemişti. 1941-1944 arasında Hitler'in Ukrayna'daki valisi Erich Koch, Schlageter'in tabutunu taşıyanlardan biriydi. Bu "eski savaşçılar" arasındaki bağlar onyıllar öncesine dayanı-

27 R. Waite, *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany, 1918-1923* (New York, 1952), 118; R. Höss, *Death Dealer: The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz* (New York, 1996), 60.

28 Von Solomon, alıntı: R. Waite, *Vanguard of Nazism*, 108, 129.

yordu. İşgal altındaki Polonya Gönüllü Birlikler'in eski adamları, Genel Vali Hans Frank ve Warthegau şefi Arthur Greiser tarafından yönetiliyordu. Almanya'nın savaş dönemi polis şefi Kurt Daluege, Rossbach Gönüllü Birliği'nde grup liderliği yapmış, bu arada Romanya'ya diplomatik misyonu olmaksızın bakan olarak atanan Manfred von Killinger önde giden pek çok Weimar siyasetçisinin katlini planlamıştı. Başkaları da vardı: Bütün Avrupa'da partizanlara karşı gerçekleştirilen tüm harekâtlardan sorumlu olan SS generali Erich von dem Bach-Zelewski; (savaş döneminde Reich'ın en önemli bürokratlarından biri olan) içişleri bakanı Wilhelm Sruckart; ayrıca Reich Ana Güvenlik Bürosu'nun iki şefi, Reinhard Heydrich ve Ernst Kaltenbrunner. Doğu'nun ikinci işgali onlar için bir fırsattı.[29]

Alman orduları 1941'de SSCB'yi işgal ettiğinde, Reich'ın eski başkomutanı eski Kayzer Wilhelm ne hissederdi sorusu merak konusudur. Alçak Ülkeler'de* ve bir önceki yıl Fransa'da kazanılan zaferler onu neşelendirmişti. Ancak Wilhelm, Bolşevizme karşı başlatılan bu ikinci savaştan aşağı yukarı bir ay önce Felemenk şatosunda 82 yaşında öldü. Kayzer ve Führer ulusal güvenlik açısından kritik mıntıka olan Doğu Avrupa üzerinde aynı şekilde odaklanmış, aynı toprak, sömürgeleştirme ve ırka dayalı yerleşim saplantısını paylaşmışlardı. Pek çok taraftarıyla birlikte ikisi de Almanya'nın sınırlarını genişletmesinin sürekli bir mücadele dünyası içinde Doğu'dan gelen Slav tehlikesine karşı güvenliği sağlamak için gerekli olduğuna inanıyordu. Kayzer, tıpkı Hitler gibi, Bolşevizmi amansız muhalefet gerektiren dünya çapında Alman karşıtı bir Yahudi komplosu olarak görüyor, kendi adamlarının, asker-polis harekâtlarıyla Bolşevikleri yok ederek "Ermenistan'daki Türkler" gibi davranmalarını istiyordu. Önde giden generaller de Ukrayna ve Kafkasya'yı işgal ederek –tam da Hitler'in daha sonra yaptığı gibi– Rusya'yı hayati ihtiyacı olan tahıl, kömür ve petrolden yoksun bırakmak istiyorlardı.[30]

---

29 *Age.*, ek.

* *Low-Countries*: II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Alçak/Düşük Rakımlı Ülkeler olarak anılıyordu. Bugün Benelüks Ülkeleri –ed.n.

30 Herwig, "Tunes of Glory", 478.

Bununla birlikte, ortaya farklılıklar da çıkıyordu. Naziler, sadece kayzerin siyasetini tekrarlamadıklarını göstermek için çok çaba harcadılar (gerçi tekrarlasalardı kendileri için daha iyi olabilirdi). Nazi propaganda bakanı Josef Goebbels Mart 1942'de, Nazi Yeni Düzen'inin Kızıl Ordu'yu yüzlerce kilometre geriye iterek Doğu'nun "cüce devletler"inde yeni hükümetler kurmasını bekleyenlerle alay ediyordu: "Kayzer Wilhelm'in emperyal rejimini bir model olarak benimsemek ancak çok dar görüşlü bir siyaset uygulanacaksa gerekli olur. Nasyonal Sosyalizm bütün bu meselelerde çok daha soğukkanlı ve çok daha gerçekçidir." Aslında, Hitler'in aksine Kayzer II. Wilhelm ve hükümeti ulusal kurtuluş, monarşiye dayalı yönetim biçimi ve kendi kaderini tayin etme anlayışının diliyle konuşmuş ve ismen bağımsız Doğu Avrupa ülkelerinin yaratılmasını desteklemişti. Onlar da ırka dayalı güçten zaman zaman söz ettiler fakat bu dil kendi otoriteleri altındaki siviller için kanlı sonuçlar yaratmaktan çok uzaktı. İmparatorluk ordusunun askeri işgali sert olabiliyordu fakat Polonya deneyiminin gösterdiği gibi, Nazi işgal mekanizmasını yöneten sivillerin yapmaya hazır oldukları şeyle hiçbir şekilde kıyaslanamazdı. 1939'da muzaffer Üçüncü Reich'ın, İkincisi gibi davranmasını bekleyen Polonyalılar ve Yahudiler (ve daha pek çokları) dehşet verici bir hayal kırıklığı yaşadılar. Aslında, antisemitizm kayzerin çevresinde yaygın olsa da, Yahudiler Almanya'nın I. Dünya Savaşı dönemindeki planlarında önemli bir yer tutmuyordu. Onlar düşman olmaktan çok potansiyel müttefiklerdi, çarlık yönetimindeki diğer isyancı milliyetlerle birlikte cesaretlendiriliyorlardı.[31]

I. Dünya Savaşı'nda Habsburgların hâlâ var olması en önemli etkendi. Hanedan dayanışması Büyük Almanya düşüncesi üzerinde şüphesiz hız kesici bir etki oluşturmuştu. Fakat 1918'de Habsburglar ve Hohenzollernlerin* devrilmesiyle 1933'te onların yerinde, mimarı Hitler olan, Versailles'la kurul-

---

31 J. Goebbels, *The Goebbels Diaries, 1942-43*, ed. L. Lochner (New York, 1948), 126.

* Brandenburg-Prusya'yı (1415-1918) ve Alman İmparatorluğu'nu (1871-1918) yönetmiş hanedan –ed.n.

muş küçük ve bakiye Avusturya'yı kolayca yutan yeni ve daha güçlü biçimde merkezileşmiş bir Alman halk devleti yükseldi. Hitler İmparator Franz Joseph'in bir tebaası olarak dünyaya gelmiş olabilirdi fakat onun dünya görüşü, Doğu Avrupa'da bir düzen ve milliyet vizyonunu gerektiriyordu. Habsburg *karşıtı* olmaktan çok Habsburg sonrası olan bu devlet, karışmayı değil etnik saflığı, ulus-üstü herhangi bir hanedandan çok ulusa sadakati temel alıyordu. Başka bir deyişle, Nazi Yeni Düzen'inin kökleri antiemitizmde ya da kör bir fetih şehvetinde değil, daha çok Almanları tek bir Alman devleti içinde birleştirme arayışında yatar. Kendi kendini yetiştirmiş bir lider ve onun kitle partisinin yönetimi altındaki bu devlet, Doğu'da Slavlar üzerinde sürekli bir hâkimiyet kurarak ve böylelikle bir bütün olarak Avrupa'ya hükmedecek kadar güçlenerek kayzerin yapamadığını başarmayı amaçlıyordu.

2

VERSAILLES'DAN VİYANA'YA

Etnisite mücadelesi barış örtüsü altında savaşın başka araçlarla devamından başka bir şey değildir. Gaz, el bombaları ve makineli tüfeklerle verilen bir savaş değil evler, çiftlikler, okullar ve çocukların ruhları üzerine bir savaş...

Theodor Oberländer[1]

1918 yılı Almanların Doğu Avrupa'da muzaffer bir yeni düzen kurma girişimiyle başladıysa da, onları tam bir çöküşle karşı karşıya bırakarak sona erdi. Habsburg İmparatorluğu neredeyse bir gecede dağıldı, imparator Karl İsviçre'ye kaçtı ve birkaç yıl sonra Madeira'da öldü. Almanya'da monarşi kaldırıldı ve kayzer sürgüne gitti. Bu arada Britanya ve Fransa'nın çıkarları, bir diplomatın sözleriyle, "milliyet ilkesiyle tam olarak örtüştü." 1919'da Londra ve Paris'in yakın müttefiki olan hü-

1 M. Burleigh, *Germany Turns Eastwards: A Study of Ostforschung in the Third Reich*, Cambridge 1988, 145.

kümetlerce yönetilen Doğu Avrupa tampon devletlerinden bir *cordon sanitaire* oluşturdular. Almanları savaşı başlatmakla suçlayan Britanya ve Fransa, onları tazminat ödemeye mecbur bıraktı ve büyük toprak kayıplarıyla cezalandırdı. Habsburg ya da Prusya tebaası olarak yetişen pek çok Alman kendini ilk kez Çekler, Polonyalılar, Estonyalılar ve Letonyalıların yönetimi altında buldu.[2]

Savaş henüz sona ermemişken, bir İngiliz diplomat kendi kendine şu soruyu soruyordu: Almanlar ulusların kendi kaderlerini tayin etme sloganını ciddiye alırlarsa ne olur? Bu durumda barış, özellikle Habsburg monarşisinin parçalanması halinde, daha büyük bir Alman Reich'ına yol açmaz mı? Ekim 1918'de bu oldu. İmparatorluk can çekişirken Avusturya ve Macaristan'daki Alman bölgelerinin savaş öncesi temsilcileri Viyana'da toplanarak, Almanya-Avusturya için bir Geçici Ulusal Meclis kurduklarını ilan ettiler: Avusturyalı Almanlar Almanya ile birleşmek istiyor ve beklemek için hiçbir sebep görmüyorlardı. Kısa süre sonra bir anayasa taslağını onayladılar. Taslakta "Almanya-Avusturya, Alman Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçasıdır" görüşü kesin bir dille belirtiliyordu. Böylece Büyük Almanya'nın daha büyük önem taşımasına neden olan, Merkezi Güçler'in zaferi değil yenilgisi oldu.[3]

Avusturyalı Sosyal Demokratlar, Cumhuriyetçi Almanya'ya katılmak istiyor, çünkü onu Habsburg monarşisinin yükünü geri dönmemek üzere atmanın güvenli bir aracı olarak görüyorlardı. Daha birkaç ay önce imparatorluğu, "insanlığın gelecekteki ulusal düzenine ilişkin bir deneyim" olarak Wilsoncu ulus-devletlere bir tür alternatif oluşturacak "bir milliyetler devleti"ne dönüştürmeyi tasarlıyorlardı. Fakat bu fırsat kaçmış ve yenilgi seçenekleri azalmıştı. Kayzerin tahtını bırakmak zorunda kalması onları heyecanlandırmıştı. *Anschluss*'un [Avusturya ile birleşmenin], büyükbabalarına 1848'de bir an için görünen Büyük Alman Cumhuriyeti'ni kurmalarını sağla-

2 M. Dockrill ve J. D. Goold, *Peace without Promise: Britain and the Peace Conferences, 1919-1923*, Londra, 1981, 24

3 *Age*, 3; J. W. Headlam, *A Memoir of the Paris Peace Conference, 1919*, Londra, 1972, 127-8

yacağına inanıyorlardı. Küçük bir bağımsız Avusturya'nın gelişebileceğini pek az kişi tahayyül edebiliyordu. Almanya'nın parçası olmak sadece refah güvencesi sağlamayacak, aynı zamanda yeni şansölye Karl Renner'in belirttiği gibi şunu gösterecekti: "Bizler ortak bir kaderi paylaşan bir topluluğuz." Sosyalist Otto Bauer'e göre, Avusturya ile Almanya'nın birleşmesi, "yarının Almanya'sının ... demokratik bir Almanya"nın[4] yaratılmasına yardımcı olacaktı. Bauer yeni anayasanın ilanından sonra Berlin'e gönderdiği bir telgrafta ülkenin, "52 yıl önce ayrıldığı diğer Germen kökenli uluslarla yeniden birleşme iradesini ifade ettiği"ni kaydetti. Böylelikle, 1866'da Prusya'nın Avusturya'yı yenilgiye uğratmasıyla açılan tarihsel yaraların nihayet kapanacağını öne sürüyordu.

Anschluss –Habsburg çöküşünün yarattığı şokun orta yerinde– sadece solun sloganı değildi: Savaş döneminde Almanya ile "yeni bir siyasal, ulusal ve iktisadi-toplumsal ilişkiler düzeni" için sağda da çağrılar olmuştu. Ancak sol gerçekten de itici güç durumundaydı. Şubat 1919'da yeni Avusturya meclisi için yapılan seçimlerde oyların sadece %18'ini sağ, %41'iniyse Sosyal Demokratlar aldı. Ne var ki bütün Avusturyalılar birleşme fikrinden hoşnut değildi, çoğunluğu Prusya hâkimiyetinden ve Kilise'nin nüfuzunun azalmasından korkanlardan olmak üzere Katolik Hıristiyan Sosyaller de büyük bir oranda –üçte birden daha fazla– oy toplamıştı.[5]

Paris'te Alman birleşmesine Katolik Avusturya'dan çok daha büyük bir engel vardı. En önemlisi, İtilaf Güçleri 4 yıl boyunca Almanya'nın genişlemesine nezaret etmek amacıyla savaşmamışlardı. Weimar, *Anschluss* çözümünü resmen kabul ederken, Alman diplomatları yurtdışından gelecek olası tepkiler konusunda bir hayli kaygılıydı. Haklı bir nedenleri vardı: Versailles Antlaşması Haziran 1919'da kabul edildiğinde, ıs-

---

4 T. Bottomore ve P. Goode (ed.), *Austro-Marxism*, Oxford, 1978, 31; R. Steininger, "12 November 1918-12 March 1938: The Road to the Anschluss", ed. R. Steininger, G. Bischof ve M. Gehler, *Austria in the 20th Century*, New Brunswick, 2002, 85-114, burada 85-7; F. Carsten, *The First Austrian Republic, 1918-1938: A Study Based on British and Austrian Documents*, Aldershot, 1986

5 S. W. Gould, "Austrian Attitudes toward *Anschluss* in the Winter of 1918-1919", *Central European History*, 5:2 (Haziran, 1972), 150-75

rarla bağımsız bir Avusturya'nın kurulması isteniyordu. Bunu izleyen iki aydan kısa bir süre içinde galipler Güney Tirol'ü İtalya'ya, Striya ve Karintya'yı Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin yeni krallığına verirlerken, Bohemya Almanları kendilerini yeni kurulan Çekoslovakya devletinin içinde bulmuşlardı. Bu yeterince kötü değilmiş gibi, birleşme çabaları özel olarak engellenmişti: "Avusturya'nın bağımsızlığı Milletler Cemiyeti Konseyi onaylamadıkça değişmez." Avusturya liderlerinin Avrupa'daki yeni Wilsoncu düzenin temelini oluşturan kendi kaderini tayin ilkesiyle belirgin çelişkiye işaret etmeleri fayda sağlamadı. Viyana'daki Ulusal Meclis protestolar arasında Antlaşma'yı onayladı ve Ekim 1919'da devletin "Alman Avusturya" olan adı "Avusturya Cumhuriyeti" olarak değiştirildi. Bağımsızlığa verilen destek zamanla arttı. Fakat *Anschluss* 1920'ler boyunca Avusturyalı siyasetçiler için bir düstur olmaya devam etti ve Versailles'a duyulan yaygın öfke, bir zamanlar geniş bir imparatorluğun çekirdeği olan yapı emperyal çöküşün yoksullaştırıcı sonuçlarıyla başa çıkmaya çalıştıkça içten içe kaynamaya başladı. "Açlık ya da *Anschluss!*" Avusturyalı Nasyonal Demokratların sloganı oldu. Özel ortamlarda, Cumhuriyet'in şansölyesi Ignaz Seipel gibi zeki Katolik siyaset adamları bile genellikle bunu savunuyordu. 1928'de bir muhabire, "Avusturya şimdiki haliyle asla kendine yeterli bir varoluşa sahip olmamıştır," diye yazdı Seipel. "Bütün tarihleri ve yaşam biçimleriyle tutarlı olan Avusturyalılar büyük devlet halkıdırlar."[6] Ancak Versailles yürürlükte kaldığı sürece, *Anschluss* diplomatik ve askeri bakımdan imkânsız olmaya devam etti.

Milletler Cemiyeti'nde Azınlıklar

Avusturya'da etnik Almanlar en azından çoğunluktaydı. Doğu Avrupa'nın başka yerlerinde kurulan yeni devletlerin içinde genellikle büyük azınlıklar olarak kaldılar. Savaşın

6 P. R. Sweet, "Seipel's Views on Ancshluss in 1928: An Unpublished Exchange of Letters", *Journal of Modern History*, 19:4 (Aralık 1947), 320-323

sonunda Polonya'da 1,2 milyon, Çekoslovakya'da 3,5 milyon, Macaristan'da 550.000, İtalya'da 250.000, Romanya'da 800.000, Yugoslavya'da 700.000 ve Baltık devletlerinde 220.000 Alman vardı. Versailles, Almanları Avrupa'nın en büyük azınlık nüfusuna dönüştürmüştü. 1930'da Doğu Avrupa'da yaşayan 39 milyon ulusal azınlığın 8-9 milyonunun Alman olduğu hesaplandı.[7]

Savaşın galiplerini yağmayı görmezden geldikleri için suçlamak haksızlık olur. Tam aksine onlar Polonya'ya ve diğer Doğu Avrupa devletlerine genel haklar konusunda güvence vermişlerdi. Milletler Cemiyeti bu hakların kullanılmasını gözlemledi ve böylece Yeni Avrupa'daki Almanlara, Yahudilere ve diğer azınlıklara uygun biçimde davranılmasına, Yeni Avrupa'da barışın gözetilmesine destek verdi. 19. yüzyıldan gelen pek az örnek olduğu için bu uluslararası hukukta aşırı iddialı bir değişimdi. Daha önce Büyük Güçler bağımsızlığını henüz kazanmış devletlere vicdan özgürlüğü ve din konusunda ayrımcılıktan kaçınma güvencesi vermelerini söylemişti; bu hükümler 1914'ten önce Belçika, Yunanistan, Sırbistan ve diğerlerine uygulanmıştı. Ancak yeni düzenlemeler devletlerin eğitim, kültür, ekonomi ve yönetim alanlarındaki davranışlarını aydınlatıyordu. Sorun –ve zaman bir sorun olduğunu gösterecekti– pek çok bakımdan güzel olan genel hakların güvence altına alınması fikrinde değil, bu fikrin uygulanmasında yatıyordu.

Bazı ülkelerde Almanların –ve genelde azınlıkların– pek de şikâyet edecek meseleleri yoktu. Özellikle Estonya ve Letonya'da onlara iyi davranılıyordu. Savaş sırasında bölgedeki Alman ordusunun ilhakçı siyasetleri, bazı yerel Alman baronlarının şovenist tutumları ve Gönüllü Birlikler'in yıkıcılığı dikkate alındığında, bu yeni devletlerin farklı nüfuslara uyum sağlamaya böylesine istekli olmaları biraz şaşırtıcıdır.

7 F. G. Campbell, "The Struggle for Upper Silesia, 1919-1922", *Journal of Modern History*, 42:3 (Eylül 1970), 361-85; M. Housden, "Ewalde Ammende and the Organization of National Minorities in Interwar Europe", *German History*, 18:4 (2000), 439-60, 449. Temel veriler için bkz. J. P. Schechtman, *European Population Transfers, 1939-1945*, New York, 1946, 29; iki savaş arası nüfus verileri için: R. P. Magocsi, *Historical Atlas of East Central Europe*, Seattle, 1993.

Estonya anayasası onların kültürel özerklik haklarını tanıdı ve 1925'te bireylerin kendilerini belirli bir milliyetle tanıtmayı tercih edebileceklerini öngören bir yasa çıkardı. Bu gelişme, yeni Cemiyet rejiminin başka yerlerde daha iyi nasıl işleyebileceğini gösteren bir model oluşturdu. Milletvekilleri eğer isterlerse parlamentoya Almanca, Rusça, Yidişçe ya da İsveççe hitap edebiliyorlardı ve pek çok Alman toprak sahibi kendi mülklerinin müsaderesinden zarar görmüş olsa da, Estonya Almanlarının çoğu şehirlerde daha mütevazı bir yaşam sürüyorlardı ve etkilenmemişlerdi.[8]

Estonya'daki 1925 yasasının arkasında "öteki" Almanlar vardı; onlar azınlıkların korunması ve kültürel özerklik fikirlerine inanıyor ve bu fikirlerin gerçeğe dönüşmesini istiyorlardı. Ewald Ammende I. Dünya Savaşı sırasında büyümüş ve savaş sırasında Almanların Rus karşıtı hoşnutsuz milliyetlerden lobi grupları kurmak için gösterdiği çabaların başarısızlığına tanık olmuştu. Ammende, 1920'lerin başında Almanların Orta ve Doğu Avrupa'da karşılaştığı –siyasi, iktisadi ve zihinsel– uyum sorunları üzerine pek çok makale yayımladı ve bir yandan da Avrupa'daki Alman Ulusal Grupları Birliği'ni destekledi. Üç yıl sonra kuruluşuna yardımcı olduğu Avrupa Milliyetler Kongresi Avrupa azınlıkları için başlıca şemsiye gruptu. Kongre, Cemiyet'in azınlık haklarına bağlılığını güçlendirmek için Yahudileri, Ukraynalıları, Almanları ve başkalarını bir araya getiriyordu. Ancak kuruluşun zemini ve temel kaynakları Alman'dı ve bu yükselişi –ve düşüşü de–, Weimar'ın dışarıdaki Almanların bütün sorunlu meselelerine yaklaşımı bağlamında anlamamız gerekir.[9]

Almanya'da Versailles çözümüne silahlı direnişin etkisiz olduğu anlaşılmıştı. Sağcı milisler bir iki küçük şehri ele geçirmişti fakat siyasi destek olmaksızın bu eylemleri kalıcı bir denetime dönüştüremiyorlardı. 1919 sonbaharı gibi erken bir tarihte milletvekilleri, Polonya'yla sınır anlaşmasının nitelikleri ne olursa olsun, buradaki Alman azınlık adına Polonya hükümetiyle iyi ilişkiler kurmak için bunun gerekli

8 J. Hiden, *The Baltic States and Weimar Ostpolitik*, Cambridge, 1987.

9 Housden, "Ewald Ammende and the Organization of National Minorities"

olduğunu savunuyorlardı. Savaşın yatıştığı günlerde, kayzer ile Ludendorff'un Habsburg Bohemya'sının ihlal edilen bölümlerine ilişkin fantezilere kapıldıkları Çekoslovakya'daki duruma da benzer bir gerçekçilikle bakıyorlardı. Versailles Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Alman diplomatları, ("Alman Bohemyalılar" olarak Habsburg kimliklerini artık terk etmekte olan) Südet Almanlarına Çek yetkilileriyle işbirliği yapmaları gerektiğini söylediler. 1919'daki Alman karşıtı (ve antisemitik) isyanlara rağmen "doğru ilişkiler" anahtar olmaya devam etti. Çekler ile yeni Avusturya arasındaki ilişkiler sağlam bir zemin buldu ve Berlin'in müdahalesi olmaksızın yapılan kapsamlı ve karşılıklı ticaret sayesinde düzeldi.[10]

Ancak azınlık hakları antlaşmaları Almanlar ile komşuları arasındaki ilişkileri normalleştirmeye yetmiyordu. Yaşanan tarihin –Habsburg Bohemya'sında dil konusunda, Prusya Polonya'sında toprak konusunda öne sürülen eski tezlerin– etkisi büyüktü ve bu yeni devletlerdeki Almanlar artık hâkim sınıf olmadıklarını kolayca kabullenemiyorlardı. Paris Barış Konferansı'nın öngörülü bir tutumla uyardığı gibi, Almanlarla ilgili sorunun "sadece azınlıkları korumaktan oldukça farklı" olduğu Çekoslovakya'da çıkarılan yeni bir öğrenim yasasıyla, bazı Alman köy okulları kapatılırken, Almanca öğrenim yapan Prag'daki üniversite bir hayli zayıfladı.

Habsburg monarşisini neredeyse parçalayan ve içten içe körüklenen anlaşmazlık, Çek dilini yeni ülkenin resmi dili haline getiren bir yasayla çözüldü. Alman memurlar iki yıl içinde ya bu dili öğrenecekler ya da işlerini kaybedeceklerdi. 1926'dan sonra yasa tam olarak yürürlüğe girdiğinde binlerce eski Habsburg kamu görevlisi işten atıldı. Pek çok yerde sadece adresleri Çekçe yazılmış olan mektuplar dağıtılıyor, Prag'dan sadece Çekçe yazılmış telgraflar gönderilebiliyor, telefon bağlatılırken Çekçeden başka dil kullanılamıyordu. Caddelere Çek kahramanlarının isimleri verildi ve saldırgan yerel yöneticiler yerli Almanlar üzerinde "mutlak hâkimiyet" iddiasında bulun-

10 J. Koralka, "Germany's Attitude to the National Disintegration of Cisleithania", *Journal of Contemporary Europe: Weimar Germany and Czechoslavakia*, Chicago, 1975, 76.

du. Nüfus sayım görevlileri Çeklerin sayısını fazla göstermek için insanların duygularını göz ardı ederek onların Çek ya da Alman olarak kaydedilmelerine bizzat karar veriyorlardı. Ayrıca, başka ülkelerde olduğu gibi toprak reformu Alman çiftçileri hedef alıyor ve Çek sömürgecilerin "ulus ve devlet fikirlerinin taşıyıcıları ve savunucuları" olarak "ağırlıklı biçimde Almanlaşmış bölgeler"e yerleşmesini destekliyordu. Öte yandan, Çek öyküsü sadece baskıdan ibaret değildi. Yeni parlamentoda önemli bir Alman temsili vardı ve zamanla Almanlar ve Çekler iş dünyasında, sendikalarda ve siyasette işbirliği yapmaya başladılar; yaygın bir komünizm karşıtlığı ve Çekoslovakya ekonomisinin canlılığı sayesinde birleştiler. [11]

Polonya'daki atmosfer ve siyaset çok daha katıydı. Bağımsızlığını henüz kazanan Polonya devleti, eski Prusya eyaleti Posen'in %90'ını ve Batı Prusya'nın %66'sını, Almanca konuşan 1 milyondan fazla karma nüfusla birlikte ele geçirmişti. Alman limanı Danzig, bir Milletler Cemiyeti temsilcisinin gözetiminde Serbest Kent haline gelmişti. Kamyonlarında gamalı haç ve kurukafa armaları taşıyan Alman askerleri ile silahlı Polonyalı askerler arasında çıkan şiddetli çatışmaların orta yerinde gerçekleşen bu iktidar aktarımı, Bohemya'dakinden daha ateşli bir mücadele içinde gerçekleşti. Weimar Hükümeti milisleri baskı altına almaya çalışıyordu. Fakat Polonyalılar Yukarı Silezya üzerindeki Alman taleplerine karşı çıktıklarında Weimar yardım çağrısı yaptı. Hitler'in gelecekteki savaş dönemi Slovakya ve Romanya Büyükelçisi Manfred von Killinger'in önderliğindeki Yahudi, komünist, Slav nefreti ve ırk temelinde seçilmiş milliyetçi gönüllüler, Polonyalıları püskürttü. Bu olaydan sonra, Killinger'e bağlı güçler, sonunda Polonya'ya karşı kullanılmak üzere bir yeraltı gücü olarak eğitilmek üzere hükümet tarafından gizlice desteklendi ve bu destek, ancak bu güçlere mensup bazı kişiler Katolik milletvekili Matthias Erzberger'i ve Weimar'ın Yahudi dışişleri bakanı Walter von

11 *Age*, 82-3; J. W. Bruegel, "The Germans in Prewar Czechoslovakia", ed. V. Mamatey ve R. Luza, *A History of the Czechoslovak Republic, 1918-1948*, Princeton, 1973, 175; E. Wiskemann, *Czechs and Germans*, Oxford, 1938; D. Miller, "Colonizing the Hungarian and German Border Areas during the Czech Land Reform, 1918-1938", *Austrian History Yearbook*, 34 (2003), 303-17.

Rathenau'yu katlederek seri cinayetler işledikten sonra sona erdi.[12]

Almanlar Polonya'da ikinci sınıf yurttaş ve hain olarak görülüyorlardı. 1919-1921 Rus-Polonya Savaşı sırasında Almanların Rusları kurtarıcı olarak selamladıklarına ve Polonyalıların pek çok Alman'ı Polonya ve Alman yurttaşlığı arasında derhal seçim yapmaya zorladıklarına dair raporlar vardı. Bu çok iyi bir seçim değildi, birincisini tercih edenler hemen askere alınıyordu. Kızıl Ordu'nun geri çekilmesinin ardından Alman mülteciler Polonya'ya öylesine büyük bir ölçekte akın ettiler ki, Doğu Prusya valisi nüfus mübadelesi önerdi.[13]

Ancak Polonyalıların Almanlara karşı esas silahı toprak reformuydu. Çek örneğinde müsadereler esas olarak eski Avusturya aristokrasisinin gücünü aşındırırken, Polonyalılar savaş öncesinde Prusya'nın Almanlaştırılmasının yarattığı etkileri ortadan kaldırmak için daha mütevazı ölçekte toprak sahibi olan çiftçileri de hedef aldılar. Toprak reformu Almanların sahip olduğu nitelikli toprakların %68'ini fakat Polonyalılara ait toprakların sadece %11'ini etkiledi. Bu reformun bir ulusallaştırma aracı olarak oynadığı rol daha açık olamazdı. "Polonya toprağı Polonyalılara," yaygın bir slogandı ve Sikorski 1923'te batı eyaletlerinin "Almanlardan arındırılması"ndan söz ediyordu. Savaştan önce Prusya Sömürgeleştirme Komisyonu'nun yerleşmelerine yardımcı olduğu bu Almanlar, ilk hedef alınanlar oldu.[14]

Göç hummasının Alman nüfusu silip süpürmesi şaşırtıcı değildir. Kendilerini Polonya'yla olan sınırın yanlış tarafında bulmaktan korkan binlercesi batıya kaçtı. Yapılan hesaplama-

---

12 H. Van Rieckhoff, *German-Polish Relations, 1918-1933*, Baltimore, 1971, 18; H. Stern, "The Organization Consul", *Journal of Modern History*, 35:1 (Mart 1963), 20-32.

13 R. Blanke, *Orphans of Versailles: The Germans in Western Poland, 1918-1939* Lexington, KY, 1993, bölüm 2.

14 R. Blanke, "The German Minority in Interwar Poland and German Foreign Policy: Some Reconsideration Consul", *Journal of Contemporary History*, 25 (1990), 87-102; E. Wiskemann, *Germany's Eastern Neighbours*, Oxford, 1956, 20; C. Raitz von Frents, *A Lesson Forgotten: Minority Protection under the League of Nations: The Case of the German Minority in Poland, 1920-1934*, New York, 1999, 213-16

lar 1918-1926 arasında kabaca 575.000 Alman'ın Polonya'yı terk ettiğini gösterir. Bu sayı Poznanya ve Batı Prusya'nın devredilen bölümlerindeki Alman nüfusun yarısından fazlaydı. Bu devasa oran, Çek topraklarını terk eden Almanların %10 olan oranını daha da küçükmüş gibi gösteriyordu ve Alsace-Lorraine'den sürülen 200.000 Alman kökenli Fransız'dan daha fazlaydı. Batı Polonya sınır bölgelerinden gerçekleşen bu göçün büyüklük bakımından o dönemde ne Çekoslovakya'da ne de başka yerlerde benzerinin olmadığı açıktır. Eski Alman şehirleri artık küçülüyor ve Polonya şehirlerine dönüşüyordu.

Ancak hem Polonyalılar hem de Almanlar durumun çığırından çıkmasını önlemek gerektiğini anladı; her biri, diğerinin ülkesinde olup da kaygılanan önemli bir azınlığa sahipti ve aralarındaki ilişkiler, Weimar Cumhuriyeti'nin yaşam süresi içinde asla daha az gergin olmadıysa da, en azından yönetilebilir olmaya devam etti. Alman Dışişleri Bakanlığı, Polonya ile olan Versailles sınırını kesin olarak kabul etme konusunda milliyetçi eleştirmenlerinden daha keskin değildi fakat azınlığı gelecekte uygulanacak bir düzeltme siyasetinin manivelası olarak görüyordu; orada tek bir Alman'ın kalmaması halinde Polonya topraklarına ilişkin talepleri çok zayıflamış olacaktı. Dolayısıyla Alman siyaseti azınlıkları bulundukları yerde kalmaya ikna edecekti. Aslında, 1920'lerin ortasında Weimar Almanya'sı daha da ileri gitti: Milletler Cemiyeti'ne katılarak ve kendisini kıtadaki "Azınlıkların Koruyucusu" olarak konumlandırarak içinde bulunduğu durumu uluslararası alana yaymaya çalıştı.

Bu siyaset esas olarak Hitler'den önce Alman diplomasisine hâkim olan şahsiyetle, Gustav Stresemann'la özdeşleşti ve onun düşüncesinde önemli bir değişimi temsil etti. Savaş sırasında Doğu Avrupa'nın yanı sıra Belçika ve Fransa'nın sınır bölgelerini de ele geçirmekten yana olan muhafazakâr milliyetçi Stresemann, "Alman Avusturya" ile birlik isteyen ilk Alman siyasetçilerinden biriydi. Ancak iktidar, yararcılığı açığa çıkardı ve 1920'lerin ortasında Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne girmesini sağladı. Stresemann'a göre, bu katılım Doğu Avrupa'daki Alman çıkarlarını geliştirmek ve özellikle

azınlık haklarıyla ilgili antlaşmaların gözetimini sağlamak için gerekliydi ve bu tezi, Milletler Cemiyeti'nden yana kendi siyasetine yönelik milliyetçi eleştirileri karşılamak için sık sık kullandı. Almanya Avrupa Milliyetler Kongresi'ne parasal destek sağlarken, Stresemann da kapsamlı bir yasal koruma sistemi sağlamak için uyumlu bir çaba gösterdi, hatta Almanya'nın kendi azınlıklarına yönelik yeni bir siyaset oluşturması gerektiğini öne sürdü. Bütün bunlar geniş çaplı ve düzeltme amaçlı uzun vadeli bir gündemin parçasıydı. Kendisi bu gündemi "siyasal sınırları Orta Avrupa'daki bitişik Alman yerleşim bölgelerinde yaşayan ve Reich ile birleşmek isteyen bütün Alman halklarını kapsayan bir devlet kurmak," olarak tanımlıyordu. Bu, Nazilerin istediği şeyden farklı değildi. En belirgin –ve hiç de küçük olmayan– farklılık, Stresemann'ın bu hedefe giden yolun Milletler Cemiyeti'nden geçtiğini düşünmesiydi. Ayrıca Hitler'in azınlıkları sürmeyi planladığı yerde, Stresemann Almanların daha fazlasını kazanmalarını bekliyor, azınlıkları olan devletler için bir model oluşturacak şekilde dönüşmeyi önemli buluyordu. Hitler gibi o da sınırları ve azınlıkları birbirine bağlı konular olarak görüyordu. O Haziran yurtdışındaki Alman misyonlarına gizlice "doğu sınırlarında büyük ölçekli bir düzeltme için propaganda başlatmalarını," söyledi.[15]

Stresemann, Milletler Cemiyeti'nin, Alman çıkarlarını daha etkin biçimde savunmasını sağlamak için reformdan geçirilebileceğine inanıyordu ve siyasal sermayesinin büyük bölümünü bunu gerçekleştirme çabasına yatırdı. Azınlık haklarında reform gerekliliği hemen herkesin üzerinde anlaştığı bir konuydu. Doğu Avrupa devletlerini engelleyen her türlü yükümlülükten bağımsız olanlar, örnekse savaş sonrası Fransız hükümetleri, Alcase-Loraine'de yaşayan ve Almanca konuşan insanların yurttaşlık haklarına yönelik alenen ırkçı bir saldırı başlatarak sonunda onların 200.000'ini fütursuzca sınır dışı

15 Ocak 1925 tarihli bildiri, R. Steininger, "12 Nov.1918-12 March 1938: The Road to the Anschluss", ed. Steininger vd, *Austria in the 20th Century*, 98; C. Fink, *Defending the Rights of Others: The Great Powers, the Jews and International Minority Protection, 1878-1938*, Cambridge, 2004, 298; Raitz von Frentz, *A Lesson Forgotten*, 160.

etti. Litvanyalılar –ve daha sonra Polonyalılar– ayrı tutulmaktan hoşlanmamışlardı. Azınlıklara uygun biçimde davranmanın Milletler Cemiyeti'nin *bütün* üyeleri için bağlayıcı olmasını önerdiler. Macarlar azınlıkların şikâyetlerini Milletler Cemiyeti Konseyi'nin önünde dile getirmelerine izin verilmesini istediler. Fakat en çok dikkati çeken, Stresemann'ın mevcut manda komisyonunun yanı sıra bir daimi azınlıklar komisyonu kurma önerisi oldu. Fransa Dışişleri Bakanı Briand, yaygın "haklar" talebinin Avrupa'yı savaşa götürebileceği uyarısında bulunmuştu. Aralık 1928'de yapılan bir Milletler Cemiyeti Konseyi toplantısında Stresemann ile Polonyalı meslektaşı dışişleri bakanı August Zaleski arasında bir ağız dalaşı patlak verdi. Zaleski'nin azınlık Deutscher Volksbund'u sürekli şikâyet ettiği için eleştirmesi ve liderini ihanetle suçlaması üzerine, Stresemann öfkeyle onun sözünü kesti ve yumruğunu masaya vurarak azınlık hakları rejiminin genişletilmesi için bir Alman seferberliğinin başlatılacağını ilan etti. Gerilimin giderek arttığı bir ortamda bu öneri karşılık bulmadı. Bu arada olay yerindeki durum zaten kötüyken daha da kötüleşti. Stresemann'ın erken ölümünden önceki aylarda Alman Silezya'yı ziyaret eden Polonyalı sanatçılar bir grup Nazinin saldırısına uğradı; Volksbund'un lideri Dr. Ulitz Polonya'da hapse atıldı ve Milletler Cemiyeti Konseyi Alman önerilerine karşı oy kullandı. Bulanık suda balık avlamaya çalışan Sovyet *İzvestiya* keyifli bir tutumla Cemiyet'in yönetiminde Avrupa'yı bir "azınlık halklar hapishanesi" olarak betimledi.

Stresemann'ın kalıcı olan son kazanımları –Fransızların Rheinland'ı beş yıl erken tahliye etmeyi kabul etmeleri; tazminatlar için hazırlanan Yeni Plan'ın gözden geçirilmesi– izlediği doğu siyasetinin önemsiz meyvelerini gölgede bıraktı. Onun erken ölümü, mali depresyonun başlaması ve Nazi Partisi'nin Eylül 1930 seçimlerinde kaydettiği şaşırtıcı yükseliş bir dönemin sona erdiğini gösteriyordu. Sonraki yıllarda Almanya'nın Cemiyet'in dışarıdaki Almanların haklarını koruma yeteneğine olan güvenini kaybettiği görüldü. Ardından gelen, Versailles sınırlarının reddedilmesinin ve başka araçlarla bölgesel düzenleme yapmanın daha ötesindeydi: Bütün azınlık hakları

sistemi ve Cemiyet'in sağladığı uluslararası yasal koruma toptan reddedildi. Nazi Yeni Düzen'i eski düzeni yok etti.[16]

Büyük Almanya'ya Doğru

Almanya'da Stresemann'ın siyasetine yönelik milliyetçi eleştiriler, onun Weimar'ın "azınlıkların koruyucusu" olarak geçirdiği kısa dönemi sona erdiren ölümünden çok önce denetimden çıkmıştı. Mülteci örgütleri ve milliyetçi gruplar Milletler Cemiyeti'ne karşı uzun erimli bir kampanya yürütürlerken, Heimatbund Ostpreussen ve Deutscher Wehrverein gibi milis dernekleri, 1918-1919'da savaşmış eski askerlerden oluşan şebekelerini korumuşlardı. Silezya ve Doğu Prusya'da, kaybedilen toprakların ve hâlâ oralarda kurtarılmayı bekleyen kardeşlerin yasını tutmak için, "kan ağlayan sınır bölgeleri"ne tren ve otobüs seferleri düzenleniyordu; 1930'lar gibi erken bir tarihte bu turlar bizzat yerel yetkililer tarafından örgütleniyordu. Bazıları da askeri yürüyüşler düzenliyor, sınırda ateşler yakıyordu. Daha ileri giden ve silahlı çatışma için hazırlık yapanlar da vardı.[17]

"Dışarıdaki Almanlar" için duyulan kaygı kenarlarda kalmış milis gruplaşmalar ya da Nazi tipi ırk teorisyenleriyle sınırlı değildi. Polonyalılar eski Prusya mülklerini "Almansızlaştırma" konusunda son derecede başarılı olmuşlardı. Gdansk yakınlarına on binlerce insan yerleştirdiler ve yakınlarda rakip bir liman inşa ettiler. Çok sayıda Alman'ın ayrılması nüfus dengesindeki keskin değişikliklere katkıda bulundu. Poznan/Posen'de Almanlar 1910'da nüfusun %42'sini oluştururken, bu oran 1930'da sadece %2'ye inmişti; Bydgoszcz/Bromberg'de oran %77'den 8,5'e düşmüştü. Weimar'da Alman mülteciler için yay-

16 H. B. Calderwood, "International Affairs: Should the Council of the League of Nations Establish a Permanent Minorities Commission?", *American Political Science Review*, 27:2 (Nisan 1933), 250-59; H. B. Calderwood, "International Affairs: The Proposed Generalization of the Minorities Regime", *American Political Science Review*, 28:6 (Aralık 1934), 1088-98; Fink, "Stresemann's Minority Policies, 1924-1929", *Journal of Contemporary History* (1979) 403-22, 420 n.37.

17 K. Fiedor, "Attitude of German Rightwing Organizations to Poland in the Years 1918-1933", *Polish Western Affairs*, 14:2 (1973), 247-67.

gın bir kaygı ve "Almanlığı" güçlendiren kültürel kurumlar ve sosyal yardım örgütlerine büyük bir destek vardı. Çok eski bir kurum olan –ve devlet fonlarını ve özel fonları Alman azınlık okulları ve diğer kuruluşlar için harcayan– Verein für das Deutschtum im Ausland (VDA) 2 milyondan fazla üyeye sahipti. VDA bir ana-akım örgütüydü fakat yabancı hükümetleri çok düşmanca resmediyor, yurtdışındaki kuşatılmış Almanlara uygulanan kültürel imha hareketine karşı sürekli bir savaş veriyordu. *Volksdeutsch* araştırmaları için kurulan yeni kurumlarda ise daha aşırı görüşler gelişiyordu.[18]

1918'den sonra ülkenin "Doğu'daki" misyonuna duyulan ilgi böylece yenilendi, bir siyasal coğrafya yaklaşımı olarak "jeopolitik"in yaygınlaşması ve *Lebensraum* [yaşam alanı] teorilerinin tanınmasıyla şişirildi. Bismarck'ın geçmişte bir kahramanlık olarak görülen başarıları artık mercek altındaydı: Weimar'da Küçük Almanya'ya razı olduğu, Rusya'yla aşırı bir dostluk geliştirdiği ve *Drang nach Osten*'i terk ettiği için gittikçe daha fazla eleştiriliyordu. Bismarck'ın –cumhuriyetçi sol denen– Hohenzollern imparatorluğu, Prusya otokrasisinin gücünü korumasını sağlayan bir araç olmuştu. Öte yandan, Büyük Almanya 1848 devrimlerinin demokratik mirasına geri dönecek ve "demokratik temelde kurulan gerçek bir *Grossdeutchland* [Almanya'nın Avusturya'yı içine alarak birleşmesi]" imkânını kanıtlayacaktı. Irk milliyetçileri de, kendi hesaplarına, Almanya ile Avusturya'nın birlikte boyunduruğa vurulmasını, toprağa daha yakın ve Kuzey ile Güney'in farklı gelenekleri arasında uyum sağlayan bir "Yeni Alman İnsanı"nın sentezi olarak gördüler. Katolik Merkez Partisi, Avusturya ile birleşmenin Kuzey'in Protestan üstünlüğünü dengeleyebileceğini düşünüyordu. Weimar'ın siyasal yelpazesinin sağındaki siyaset adamları ve entelektüeller ulusal yayılma, yurtdışındaki Almanlara hizmete hazır olma ve yeni bir "halk topluluğu" (*Volksgemeinschaft*) ihtiyacını telkin ediyorlardı. Ders kitapları, özelde Avusturya'nın ve genelde etnik Almanların önemini

18 A. Komjathy ve R. Stockwell, *German Minorities and the Third Reich: Ethnic Germans of East Central Europe between the Wars*, New York, 1980, 3; Burleigh, *Germany Turns Eastward*.

öğretiyordu. Lobi grupları "Şen Viyana" üzerine konferanslar düzenliyor ve Viyana Filarmoni Orkestrası'nın konserlerine destek veriyorlardı.

Bu ulusal utanç ve öfke atmosferinde her şey –müzik bile– Büyük Almanya tezini kanıtlamak için kullanılabiliyordu. Güçlü müziğiyle Kuzey Almanya'nın "melankolik kırlarını, kıraç topraklarını ve belli belirsiz gri bulutlarını" anlatan Bach ve Handel'i, Mozart ve Haydn'ın daha yumuşak "Viyana Ormanları" lirizmiyle kıyaslayan müzikolog Robert Lach şu sonuca varıyordu:

> Her iki grup ayrıdır ancak ikisi de içlerinde yatan Alman ruhu sayesinde birbirinin parçasıdır. Bach, Handel ve Schubert, Haydn ve Mozart tıpkı Almanya ve Avusturya gibi birbirine yakın değil mi? Beethoven'ın Alman ve Avusturya müziğini birleştirmesi gibi, onlar da yaşayan ortak Alman ruhunda birleşmiyorlar mı? Ve Beethoven Birleşen Alman ve Avusturya ruhunun bir sembolü, sonsuza dek varlığını sürdürecek bir sembol değil midir?[19]

Geçmiş ansızın çok farklı görünmeye başlamıştı. Küçük ve Büyük Almanya arasındaki ayrımı kaldırmaya çalışan Avusturyalı tarihçi Heinrich Ritter von Srbik, *Gesamtdeutsch* dediği yeni bir yaklaşımı savunuyordu: Yani, Kutsal Roma İmparatorluğu olarak var olmuş tarihsel Almanya ya da 1871 sınırları içindeki siyasal Almanya değil, etnik Almanların yaşadığı bütüncül bir dünya, bir siyasal birlik olarak asla var olmayan fakat gelecekte olabilecek bir dünya. "Alman tarihinin görevi," diye yazdı epik *Deutsche Einheit* (Alman Birliği) başlıklı kitabında, "yeni bir Alman yurdunun inşasına katkıda bulunmaktır." 1942 gibi geç bir tarihte von Srbik hâlâ lirik bir üslupla bunun nasıl olacağını yazıyordu: "Almanya [artık] bin yıllık misyonunu ve liderlik rolünü Batı Dünyası'nın sınırlarına taşımıştır... Emperyalizm olarak değil, insanlık ideali temelinde de değil, ulusların kişiliklerini tanıyan ve küçük ulusları büyük *Volk*'un liderliğine organik olarak bağlayan yeni bir fikir, *Volstrum*

19 S. Suval, "Overcoming *Kleindeutschland*: The Politics of Historical Mythmaking in the Weimar Republic", *Central European History*, 3 (1969), 312-30, Lach 326-7'den alıntıladı.

fikri temelinde." Hitler'in Yeni Düzen'inin idealleştirilmiş bir Kutsal Roma İmparatorluğu'nu yeniden yaratamayacağını anlaması ancak 1944'te mümkün oldu.[20]

Von Srbik gibi pek çok milliyetçi akademisyen, Alman dünyasının kıyılarından, Avusturya ya da Baltık devletlerinden ya da Prusya sınır bölgelerinden geliyordu. Nazi olmayanlar bile Nasyonal Sosyalizmi ya da daha özel olarak Hitler'i, özlem duydukları ulusal canlanmanın aracı olarak görebiliyorlardı. Örnek vermek gerekirse, muhafazakâr milliyetçi olmasına rağmen kesinlikle Nazi olmayan Yahudi ortaçağ tarihçisi Ernst Kantorowich vakasında bu tutum belirgindi.[21] Alman entelektüel ortamının bir gözlemcisi 1941'de şunu kaydetti:

> Cumhuriyetçi azınlık hariç Alman tarihçileri pek az "eşgüdüm"e ihtiyaç duyuyorlardı. Çoğu tarihçinin tasarladığı ve gerçekleşmesi için uğraştığı geleceğin Almanya'sı, temelde pek çok bakımdan bugünün Nazi devletine yakındı. İktidar zorunluluğu, dış siyasetin iç meselelere önceliği, "yabancı" ideoloji ve kurumların reddedilmesi, Alman kültürü vurgusu, bireyin devlete tabi olması, Reich'ın kendisini Doğu'daki misyonuna adaması, bütün Almanların imparatorluk içinde toplanması, Almanya'nın geniş yetkilere sahip bir *Führer* ihtiyacı, en önemli özelliklerdi.[22]

Elbette, entelektüeller gibi bu uzmanların da çoğu, Naziler onların fikirlerini uygulayamadıkları için hayal kırıklığına uğradı; ancak bu Nazilerin borçlarının büyüklüğünü göstermelerinden önce olmadı. Şubat 1939'da Hitler yeni savaş gemisi *Bismarck*'ın denize indirilmesi sırasında yaptığı konuşmada, başarıları sadece iktidarı Hohenzollernler ile paylaşma zorunluluğuyla sınırlı ünlü öncelinden söz ederken, Nazi Almanya'sındaki yaygın tarihsel yargıdan fazla uzaklaşma-

---

20 P. R. Sweet, "The Histrorical Writing of Heinrich von Srbik", *History and Theory*, 9:1 (1970), 37-58, 48.

21 O. Hammen, "German Historians and the Advent of the National Socialist State", *Journal of Modern History*, 13:2 (Haziran 1941), 161-88; R. Ross, "Heinrich Ritter von Srbik and 'Gesamtdeutsch' History", *Review of Politics*, 31:1 (Ocak 1969), 88-107; M. Ruehl, "In this Time Without Emperors: The Politics of Ernst Kantorowicz's *Kaiser Friedrich der Zweite* Reconsidered", *Journal of the Warbunrg and Coutauld Institutes*, 63 (2000), 187-242.

22 Hammen, "German Historians", 187-8.

mıştı. Bir yıl sonra Führer, Goebbels'e aynı anlayışla söylev veriyordu: "Bismarck daha fazlasını başaramazdı. Hanedanlar gölge ettiler." 1848 demokratlarını överken, Almanya'nın Avrupa liderliği görevlerini Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan devralacağını söyleyerek övündü: "Örgütlenme dehamız ve ırk seçiciliğimiz sayesinde, dünya hâkimiyeti kendiliğinden bize geçecek." Bismarck, 1848 liberalleri, Katolik imparatorlar; bütün bu farklı unsurlar "tam Alman" Nazilerin sadece yararına olan şeylerdi.[23]

Büyük Almanya kavramının Nazi hareketi ve kişisel olarak Hitler için taşıdığı önem kuşku götürmez. Bizzat Hitler, Nasyonal Sosyalizmi "Pan-Germen Birliği'nin çocuğu" olarak betimliyordu.[24] Parti'nin kuruluş programının başlangıç maddeleri daha vurgulu olamazdı. Yahudilerin ve Alman kanından olmayan diğerlerinin vatandaşlıktan çıkarılmasını öngören bu maddeler, ulusların kendi kaderini tayin hakkı, barış antlaşmalarının hükümsüz kılınması ve Almanya'nın "fazla nüfusu"nu yerleştirecek koloniler temelinde Büyük Almanya'nın kurulması için çağrı yapıyordu. Üstünkörü bir *Kavgam* okuması Hitler'in bu fikirlere bağlılığına ilişkin her türlü kuşkuyu ortadan kaldırır. Hitler ve taraftarları Doğu Avrupa'daki Versailles sonrası ortamı sadece ulusal aşağılanma olarak değil, bir bütün olarak Alman halkının hayatta kalmasına yönelik biyolojik bir tehdit olarak görüyorlardı. Bu perspektiften bakıldığında, bölgesel genişleme dışında hiçbir siyaset nihai olarak mümkün değildi; iktidarın ele geçirilmesi ve iç siyasetin denetim altına alınması için öne sürülen esas gerekçe, ülkeyi toprak kazanımı sağlayacak uzun savaşlara hazırlamaktı.

Weimer döneminde Nazi seçmen desteğini çözümleyen son otuz yılın akademik yazınının bu konularda pek az şey söylemiş olması, en hafif deyimle şaşırtıcıdır. Neredeyse sadece iç etkenler üzerinde odaklanan tarihçiler, "tipik" Nazi seçmeninin sosyolojik profilini belirlemeye çalıştılar (sırf böyle bir kişinin muhtemelen var olmadığı sonucuna varmak için). Aslında Hitler'in gittikçe üzerinde daha fazla durduğu bir tema olarak

23 Goebbels, *The Goebbels Diaries, 1939-1941*, 114.

24 Komjathy ve Stockwell, *German Minorities and the Third Reich*, 8.

genişleme ihtiyacı çok popülerdi. Stresemann'ın Milletler Cemiyeti'ndeki "azınlıklar mücadelesi"nin engellenmesi ve ardılı Brünning'in bir Avusturya-Germen gümrük birliğiyle baskı yapma çabalarının başarısızlığa uğraması üzerine Hitler, Versailles sonrası Weimar'ın "alan yetersizliği" sorununu çözmek için modern bir "doğu kolonizasyonu" fikrine konuşmalarında ayrıntılı biçimde yer verdi. Wall Street'in çökmesinin ve artan işsizliğin, Almanya'nın dünya pazarlarına girmekte başarısız kalmasına bir alternatif olarak daha fazla toprak ihtiyacını doğruladığını öne sürdü.[25]

Hitler pragmatik ve sabırlı bir tutuma sahipti. İktidara geldiğinde Milletler Cemiyeti'nden neredeyse derhal çekilmesi bir yana, ilk birkaç yıl içindeki hedefi, dünyaya ılımlı bir imaj verirken iktisadi gelişmeyi ve yeniden silahlanmayı başlatabilmekti. Almanya'nın batı sınırlarını Fransızlara karşı güvence altına almak önemliydi. Almanya ile doğu komşuları arasındaki ilişkiler resmi düzeyde sorunsuz olmaya devam etti. Fakat Üçüncü Reich, Alman azınlık sorunlarıyla ilgilenen sayısız grup üzerindeki denetimi merkezileştirdi ve Parti, etnik Alman sorunlarıyla bağlantılı faaliyetlere eşgüdüm sağlamak için yeni bir büro kurdu: Volksdeutsche Mittelstelle (Etnik Alman İrtibat Bürosu). Birkaç yıl içinde bu büro eski VDA'nın yönetimini devraldı ve Heinrich Himmler'in SS'i tarafından yönetilir oldu. Artık "Avrupa azınlıklarının koruyucusu" olmakla ilgilenmeyen Nazi Almanya'sının parti-devleti, bağımsız etnik Alman sosyal hakları ve lobi grupları üzerindeki denetimini inatla sıkılaştırmaya çalıştı.[26]

Ülke dışındaki Almanlar için duyulan kaygı bir ırk mücadelesi olarak uluslararası ilişkiler fikrini güçlendirdi. Polonya'ya karşı propaganda ve irredantist faaliyet merkezi Bund Deutscher Osten'deki Doğu Prusyalı genç bir "Doğu sorunları" doçenti (savaş sonrası dönemde, Adenauer hükümetinde bakan) Theodor Oberländer, 1936'da askeri bir tonda, "Etnisite mücadelesi," diye yazdı;

25 I. Kershaw, *Hitler, 1889-1936: Hubris*, New York, 1999, 330

26 V. Lumans, *Himmler's Auxiliaries: The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933-1945*, Chapel Hill, NC, 1993

> barış örtüsü altında savaşın farklı araçlarla sürdürülmesinden başka bir şey değildir. Gaz, el bombaları ve makineli tüfeklerle verilen bir savaş değil, çiftlikler, okullar ve çocukların ruhu üzerinden verilen bir savaş; gerçek savaşların aksine Doğu bölgesine hâkim olan çılgın milliyetçilik ilkesi kadar sonu öngörülemeyen bir mücadele, kuşaklar boyunca tek bir hedefle, imha hedefiyle süren bir mücadele!

Oberländer bir yıl sonra Polonya sorununda çok yumuşak olduğu için görevden alınmıştı.[27]

Dış siyaset olarak "barış örtüsü altında savaşın başka araçlarla sürdürülmesi" fikri, Üçüncü Reich'ın uluslararası hukuk hakkındaki düşüncesini de etkiledi. 1933'ten sonra Nazi hukuk teorisyenleri her devletin öz çıkarının ve giderek de ırkın öncelikli olduğunu kabul ettiler. Organik bir Alman topluluğunun kendi hukuk normlarını oluşturacağı yeni bir hukuk türü istiyorlardı. Bir keresinde açıklandığı gibi, ideal olan "ırk yönünden tatmin olmuş" bir ulusal devletti, çünkü uluslararası sistem içinde ancak böyle bir devlet barışçı ilişkilere sahip olabilirdi. Fakat bu görüşten çıkan sonuç bütünüyle güven verici değildi: Antlaşmalar ve diğer anlaşmalar bir halkın ırk sağlamlığını tehlikeye sokmadığı sürece bağlayıcı görülüyordu; bazı ırk toplulukları diğerlerinden daha güçlüydü ve bunların üzerinde "doğal olarak" hegemonik bir nüfuz kurulabilirdi; bu nedenle uluslararası düzenin nihai belirleyicisi hukuk değil savaştı. Nazi hukukçular egemen devletlerin resmi eşitliğini öngören bütüncül bir uluslararası hukuk fikrini derin bir kuşkuyla karşılıyorlardı.[28]

Yurtdışındaki Almanlardan sadakat bekleyen Naziler, yurttaşlık kavramını Reich'ın hem içinde hem de dışında ırka dayandırdılar. 1936'da İçişleri Bakanlığı'nın bir danışmanı

---

27 Burleigh, *Germany Turns Eastwards*, 145: I. Haar, "German *Ostforschung* and Anti-Semitism", ed. I. Haar ve M. Fahlbusch, *German Scholars and Ethnic Cleansing, 1920-1945*, Oxford, 2005, 14.

28 V. Gott, "The National Socialist Theory of International Law", *American Journal of International Law*, 32: 4 (Ekim 1938), 704-18; L. Preuss, "National Socialist Conceptions of Imternational Law", *American Political Science Review*, 29: 4 (Ağustos 1935), 594-609.

"'Yurttaş' ve 'ırk yoldaşı' kavramları özdeş değildir," diye yazdı. "Irk ya da onun tekil üyesi olan ırk yoldaşı ilk planda yer almalıdır." Başka bir deyişle, Almanlar arasındaki akrabalık "resmi yurttaşlık kavramı"nı gölgede bırakabiliyordu. Bir başka hukuk profesörü, "kişinin kendi ırkına yönelik sınırsız ve değişmez sadakati"ni Nasyonal Sosyalist hukukun yol gösterici ilkesi olarak görüyor ve bunun, etnik Almanların pasaportunu taşıdıkları Çekoslovakya, Macaristan ya da herhangi bir başka devlete yönelik hissedebilecekleri her türlü sadakatten üstün olması gerektiğini düşünüyordu. Bu düşünceye göre, eğer Üçüncü Reich ve aslında bizzat Führer bir bütün olarak Alman *Volk*'unun (Halkının) sesinden başka bir şey değilse, *Volk*'tan söz etme ve her yerde etnik Almanların ona bağlı olmalarını bekleme hakkının var olduğu –ve kendisinin de bu hakka sahip olduğu– doğruydu.[29]

Böylece Alman azınlıklar diplomasisi tersine çevrildi. 1933'te Cenevre'den ayrılan Berlin, Doğu Avrupa başkentlerindeki muhataplarıyla doğrudan müzakerelere başladı. İngilizler ve Fransızlar ikinci plana itildiler ve etnik Alman örgütleri Nasyonal Sosyalist çizginin sözcüleri haline geldi. Polonya hükümeti Milletler Cemiyeti yükümlülüklerini reddederek Almanlara koz vermiş oldu. Birkaç ay sonra Polonya, Reich'ın Alman azınlığın savunucusu olduğunu onaylayarak azınlıklar sorununu iki taraflı bir mesele olarak kabul etti. Bu gelişmeler kesinlikle Polonya'daki Almanlara yardımcı olmadı; tam aksine ülke dışına çıkarmalar, müsadere uygulamaları ve işsizlik oranları arttı; gittikçe daha fazla Alman kendini Polonyalı ilan etti. 1919'da Paris'te kurulan diplomatik düzenin Doğu ve Orta Avrupa'da Berlin'in yeni düzeniyle nasıl yer değiştirdiğine ilişkin bir örnekti bu. Polonya'nın içinde, eski elitler göçtükçe ya da ülke dışına çıkarıldıkça Alman topluluğu siyasal bakımdan zayıflıyordu. Kaderleri gelecekte Alman siyaseti ve Alman gücüyle belirlenecekti.[30]

29 R. Murphy vd (ed.), *National Socialism: Basic Principles, Their Application by the Nazi Party's Foreign Organization and the Use of Germans Abroad for Nazi Aims*, Washington, 1945, 69

30 Komjathy ve Stockwell, *German Minorities and the Third Reich*, 85

Anschluss

Hitler için yayılma programında Saar plebisitinden ve Rheinland'ın yeniden askerileştirilmesinden sonra ilk adım, öngörülebilir biçimde, Avusturya'ya girmekti. *Kavgam* "Alman Avusturya'nın büyük Alman anavatanı"na iadesi talebiyle başlar. Ayrıca Hitler, kendi anavatanının ulusal yayılma için bir sıçrama tahtası olarak taşıdığı önem konusunda şu sözlerdekinden daha açık olamazdı:

> Alman-Avusturya büyük Alman anavatanına dönmelidir. Herhangi bir iktisadi kaygı nedeniyle değil. Hayır ve tekrar hayır: Bu birlik iktisadi bakış açısından önemsiz olsaydı bile; evet, zararlı olsaydı bile, gerçekleştirilmesi gerekirdi. Bir kan bir Reich gerektirir. Alman ulusu, en azından, kendi evlatlarını tek bir devlet içinde kucaklamadan koloni siyasetlerini uygulamak için gerekli olan ahlâki hakka asla sahip olmayacaktır. Ancak Reich son Alman'ı da kapsadığı fakat onun günlük ekmeğini garanti edemediği zaman, ahlâki olarak yabancı toprak edinme hakkı halkımızın çektiği sıkıntılardan doğacaktır.

Gördüğümüz gibi, *Anschluss* çağrısı bir hak tekeli değildi. 1926'da Hitler'in kendi şehri olan Linz, Avusturya Sosyal Demokratlarının "barışçı araçlarla ... *Anschluss*"u uygulama çözümüne ve sırayla Avusturya ve Alman hükümetlerinin sessiz bir diplomasiyle zemin hazırlama çabalarına tanık olmuştu. İki ülke arasındaki vize uygulamaları kaldırıldı, yasal uygulamalar ve ticari ilişkiler standartlaştırıldı. 1930-1931 arasında Brüning hükümeti, Fransa'yla kışkırtılan bir boy ölçüşmenin ardından iki ülke arasında gümrük birliği fikrinin peşine düştü. Her iki taraf da bunun Versailles düzenine bir darbe indireceğini biliyordu; bazı kıdemli Alman diplomatları bile bunun Çekleri ve Polonyalıları Almanların kollarına atabileceğine inanıyorlardı. Fakat kötü bir zamanlamayla duyuru Credit-Anstalt'ın iflasına denk geldi. Bu iflas Avusturya ekonomisini dize getirdi ve Fransa'nın muazzam altın rezervleri her zamankinden daha büyük bir önem kazandı; bunun sonucunda yaşanan aşağılanma, Weimar'ın krizi son evresine girerken Brüning hükümetinin çöküş nedenlerinden biri oldu.

1933'ten sonra bile doğruca Viyana'ya giden bir yol yoktu. İktidara gelişini izleyen yıl Hitler Avusturya Nazilerinin bir darbe girişiminde bulunmalarına izin verdi. Bu girişim kendisi için bir utanç kaynağı olarak başarısızlığa uğradı, sağcı liderler asıldı ve daha da kötüsü bu girişim faşist İtalya'yı uzaklaştırdı. Bundan sonra, Üçüncü Reich daha aşamalı bir "evrimci" yaklaşım izledi. Temmuz 1936'da Avusturya, "kendisini bir Alman devleti olarak kabul etme" ilkesini temel alan bir dış siyaset izlemeye karar verdi. Ertesi yıl Hitler, kendi kıdemli savunma kurmaylarıyla konuşurken şunu vurguladı: "Alman siyasetinin hedefi ırk topluluğunu güvence altına almak, korumak ve onu genişletmek olacaktır." Ancak onlara savaş vaktinin 1940'ların başında geleceğini söyledi. Avusturya'ya gelince, Mussolini'nin tepkisi onu hâlâ endişelendiriyordu. Aslında daha ileri gitmeyi isteyen Führer değil Göring'di. Kendi malikânesinde İtalya liderine Avusturya'nın Almanya'nın parçası olarak çizildiği bir harita gösterdi. Duçe, "Reich kendi programını dakik biçimde uygulamaktadır," gibi özlü bir yorumda bulunduğunda, Göring bunu bir onay olarak anlamıştı.[31]

1938'in ilk aylarında olaylar beklenmedik biçimde zirveye ulaştı. Hitler dışişleri bakanını daha kolay yönlendirebileceği Ribbentrop'la değiştirmiş, hem savaş bakanını hem de işgal fikrine karşı çıkan genelkurmay başkanı Von Fritsch'i azletmişti. Bu arada, ordunun rejime itaatini vurgulayarak kendisini silahlı kuvvetlerin baş komutanı ilan etmişti. Avusturya'da hükümet, tepkili Avusturya Nasyonal Sosyalistlerine göz açtırmama çabası içindeydi ve Avusturya şanşölyesi Schuschnigg, muazzam bir Alman baskısı altında parti üzerindeki yasağı kaldırmak, onun suçluluğu kanıtlanmış katillerine af çıkarmak, hatta Nazi adayları kabinenin kilit noktalarına getirmek zorunda kaldı. Avukat Arthur Seyss-Inquart içişleri bakanı (daha sonra işgal altındaki Hollanda'yı yönetti), Edmund Glaise-Horsenau da koltuksuz bir bakan (savaş döneminde

31 Hossbach memorandumu, J. Noakes ve G. Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945: A Documentary Reader*, 3. cilt: *Foreign Policy, War and Racial Extermination*, Exeter, 1991, 68-9; Göring ve Mussolini, *age.*, 699-700

Zagreb'e atandı) oldu. Schuschnigg, Hitler'in isteği üzerine Alman işgaline askeri direniş planları hazırlayan genelkurmay başkanı General Jansa'dan kurtulmuş bulunuyordu. Hitler'in daha sonra Avusturyalı Nazi liderlere işgali ya da ayaklanmayı gereksiz kılacağını söylediği "evrimci" strateji buydu; bu strateji Nazilerin ülkeyi içeriden ele geçirmelerine yol açacağı için, Hitler onlara "şiddet yoluyla bir çözüm arzusunda" olmadığını söyledi.

Ancak aşağı yukarı iki hafta sonra Hitler, Schuschnigg'in bir plebisit çağrısı yapmayı planladığını hayretle öğrendi. 1920'ler boyunca *Anschluss* çağrısı yapmak için kullanılan bir araç bu kez ironik biçimde onu önlemek için canlandırılıyordu. Avusturyalı Naziler öfkeyle Viyana sokaklarına dökülürken, Hitler "evrimci" yaklaşımından vazgeçti ve şansölyenin yerine Nazi yanlısı içişleri bakanı Seyss-Inquart getirildi. Muazzam bir baskı altında kalan Schuschnigg nihayet 11 Mart akşamı geç saatlerde istifa etti ve Seyss-Inquart aynı gece göreve geldi. Bu arada Avusturyalı Nazi müfrezeleri bakanlık binalarının altını üstüne getiriyor, eski hükümet üyelerini tutukluyordu. İtalya'nın hiçbir itirazda bulunmaması Hitler'de büyük bir rahatlama yarattı. İşgal planlarında hiçbir güncelleme yapmayan Wehrmacht ertesi sabah sınırı geçti ve neşeli kalabalıklar tarafından karşılandı.

Sevinçle karşılanmanın verdiği coşkuyla afallayan Nazi liderliği, bu kez üzerinde pek az düşündüğü anayasal bir sorunla karşı karşıya geldi. Avusturya, geniş bir federal Alman yapısı içinde kendi hükümeti olan merkezi bir devlet olarak mı kalmalıydı? Yoksa ülke doğrudan Berlin tarafından mı yönetilmeliydi? Böylece, ideoloji ile pratik uygulama ve Alman gücünün durdurulamaz hızı ile ilerisini planlayamama –işgal Avrupa'sındaki Nazi yönetiminin sürekli bir özelliği olacak birşey– arasında giderek genişleyen bir kopuş olduğu daha ilk anda ortaya çıktı. Fakat rejimin hazırlıksız yakalandığı büyük sorunları çözmek için ileri atılmasını sağlayan enerji ve radikalizm de açıkça ortaya çıkmıştı. *Anschluss* son kez gündeme alındığında, muhtemelen ülkenin en seçkin hukukçusu olan Hans Kelsen Avusturya'nın "federal bir devlet içinde federal

bir eyalet" olarak yer almasını savundu; bunun Avusturyalıların hem Avusturya hem de Alman kimliklerini korumalarını sağlayacağını düşünüyordu. Fakat bu Almanya'nın Nasyonal Sosyalistleri için muhtemelen en kötü seçenekti ve Hitler Linz'de muzaffer biçimde ağırlandıktan sonra "topyekûn *Anschluss*"a karar verdi. Böylece ülke, yasaları ve yönetimiyle mevcut Alman devletiyle bütünleştirilecekti. Özetle, Avusturya yok olacaktı.[32]

Böylece Avusturya kendi kimliğinden tamamen ayrıldı (daha sonra Çekoslovakya, Yugoslavya ve Polonya'da olacağı gibi): Avusturya, Ostmark adını aldı ve Reich'ın bir eyaleti olarak kabul edildi. Alman yasaları evreler halinde bütün ülkede geçerli oldu, Avusturya hükümet kurumları dağıtıldı ya da eş Alman kurumlarına bağlandı. Bu süreçte belirleyici danışmanlardan biri, Reich İçişleri Bakanlığı'nın kıdemli kamu görevlisi ve gelecek yıllarda diğer Nazi fetihlerinin yönetimini örgütleme konusunda önemli rol oynayacak olan Wilhelm Stuckart'tı. Çok farklı fakat daha önemli bir şahsiyet, Saarland'ın katılımını başarılı biçimde yöneten ve Avusturya'nın Alman Reich'ıyla yeniden birleşmesi için komiser olarak aynı şeyi yapmakla görevlendirilen Nazi *Gauleiter*'i* Josef Bürckel'di. Bürckel'in liderliğindeki Ostmark uzun ömürlü olmadı. Ülke daha küçük 7 eyalete bölündü. Bu eyaletlerin her biri doğrudan merkezi hükümetin ve Parti'nin Berlin bürolarına bağlandı. Böylece "Kızıl" Viyana'nın ülkenin geri kalan bölümü üzerindeki hâkimiyeti zayıfladı ve Avusturya başkenti, Büyük Almanya'nın özel imar projeleri için seçilen 5 Führer kentinden biri olarak adlandırıldı. (Resmi olarak "Führer'in memleketi" olarak bilinen Linz öncelikliydi.) Kısa süre içinde Avusturya'dan geriye bir şey kalmadı.

1940 baharında işini tamamlayan Bürckel tekrar Batı Almanya'ya gitti; henüz işgal edilen Fransa eyaleti Lorraine'de onun uzmanlığına ihtiyaç vardı. Hitler, Seyss-Inquart'tan çok etkilendi ve onu Hollanda Reich Komiseri yaptı. Bu sürecin gayet düzgün işlemesi dönemin insanlarını şaşırmıştı. Ameri-

---

32 G. Botz, *Die Eingliederung Österrichs in das Deutches Reich*, Linz, 1976, 41-4.

* NSDAP'ın eyalet tipi yönetim birimi *gau*'nun yöneticisi –çn.

kalı bir siyaset bilimci 1938'de şöyle yazdı: "Bir başka ülke ele geçirilmiş ve kargaşa olmadan, böyle bir birliğin ayrıntıları sanki yıllar önce büyük bir dikkatle ele alınmış gibi Alman siyasal, iktisadi ve toplumsal ... sistemiyle bütünleştirilmişti."[33] Bu arada Parti zaferinin tadını çıkarıyordu. 1934'te Avusturya polisi tarafından asılmış olan Nazi darbeciler, ulusal devrimin *martir*'leri olarak anıldı. Binlerce kişi, Nazilerin Karintya'daki tahkimatı Klagenfurt'ta Hitler'in yardımcısı Rudolf Hess'i dinlemek için toplandı ve yedi yeni Parti *Gauletier*'inin ant içme törenini izledi. 1934'te komplocuların hedef aldığı eski Avusturya Şansölyeliği'ne "Almanya için ayağa kalkanları" selamlayan bir anı plaketi asıldı.[34]

Aslında süreç o kadar da düzgün ilerlememişti. Avusturya siyasi kimliğini kaybederken, toplumsal düzeni de şiddet ve yağma cümbüşü içinde dağıldı. Pek çok Nazi "Eski Savaşçısı" (Alter Kämpfer) özellikle yıllarca yeraltında, cezaevinde ya da yurtdışında kalmış olanlar, Schuschnigg hükümetinin devrilmesini intikam anı olarak gördüler. Yahudilerin saldırıların en ağırlarına maruz kalma ölçüsü şaşırtıcıydı. Alman ordusu daha Viyana'ya varmadan kent *pogrom*un pençesinde kalmıştı. Serseri kalabalıklar dükkânları ve büroları yağmaladılar, evlerinde oturan Yahudilere saldırdılar ve kendi başlarına "tutuklama" yaptılar. 11 Mart gecesini betimlerken "Cehennem dizginlerinden boşalmıştı," diye yazmıştı oyun yazarı Carl Zuckmayer. "Kent Hieronymus Bosch kâbusundan bir sahneye dönmüştü." Zuckmayer, yaşanan olayların o güne kadar gördüklerinden daha kötü olduğunu söylüyordu; I. Dünya Savaşı boyunca katıldığı çatışmalardan, savaşı izleyen sokak çatışmalarından, Almanya'da Nazi hâkimiyetinin ilk günlerinde Münih'teki Birahane Darbesi'nde yaşananlardan daha korkunçtu. "Bunların hiçbiri bu günlerde Viyana'da yaşananlarla kıyaslanamaz." Kaldırımlarda elleri ve dizleri üzerinde emeklemeye zorlanan Avusturya Yahudilerini kuşatıp onlarla alay

---

33 *Age.*, 82-100; J. K. Pollock, *The Government of Greater Germany*, New York, 1938, 150-51.

34 J. Von Lang (der.), *Eichmann Interrogated: Transcripts from the Archives of the Israeli Police*, New York, 1999, 56-62.

eden seyircileri gösteren fotoğraflar kısa süre içinde dünyanın her yerine dağıldı. Ancak bu resimler, birkaç ay sonra yaşanacak *Kristallnacht*'ın* yol açacağı yıkımı bile aşan, insanların malına yönelik bir pogromdan, yağmalanmaktan zar zor kurtuldu. Bu tam anlamıyla soyguna bürünmüş bir antisemitizmdi, gamalı haç işlenmiş kolluklar taşıyan ya da Gestapo'dan olduklarını iddia eden adamlar diledikleri apartmana girip "arama" yapıyor ve gözlerine ilişen her şeyi aşırıyorlardı. Viyanalı Yahudiler saldırının şiddeti karşısında dehşete düşmüşlerdi ve yaklaşık 500'ü intihar etti.[35]

Aslında Avusturya'nın başkenti, Yahudi karşıtı şiddetin laboratuvarı haline gelmişti: Dört yıl sonra savaş döneminin Nihai Çözüm'ünde büyük önem kazanacak şahsiyetler, 1938 Viyana'sında kritik bir rol oynamışlardı. Mesela, Hitler'in Mayıs ayında *Gauleiter* olarak atadığı Karintyalı Nazi Odilo Globocnik oradaydı. Globcnik'in rüşvet nedeniyle kovulana kadar sadece birkaç ay süren kariyeri, Doğu Polonya'daki Lublin'de Himmler'in SS ve polis komutanı (SSPF) ve Belzec, Sobibor ve Treblinka imha kamplarının örgütleyicisi olduğunda yeniden canlandı.

Ancak kentin Globocnik gibi adamların etkisi altında anarşiye gömülmesi Üçüncü Reich içindeki bazı güçlü şahsiyetleri kaygılandırmıştı. Bireylerin (devleti fakirleştirdiği gerekçesiyle) Yahudi mülkünü kişisel olarak "Arileştirme"lerine izin verilmesi karşısında dehşete düşen Himmler'in yardımcısı Reinhard Heydrich, Gestapo'yu disiplinsiz Avusturyalı Nazilerin üzerine salma tehdidinde bulundu. Viyana'nın geleceği işaret eden yönlerinden biri, SS'in Parti'nin sokak savaşçılarından ayrı olarak Yahudi karşıtı siyasette kazandığı önemi göstermesiydi. SS'in bulduğu çözüm, "Viyana modeli" olarak bilinen uygulamaydı. Bu, Yahudilerden kurtulma ve onları mülklerinden

* *Kırık Cam Gecesi*: Yahudilere karşı uzun zaman planlanmış olmasına rağmen halk arasında masum bir eylem gibi gösterilmek istenen ve sokaklara saçılan kırık camlardan esinlenilerek "Kristal Gece" diye adlandırılan pogrom –ed.n.

35 H. Safrian, *Eichmann und seine Gehilfen*, Frankfurt, 1995, 28-31; F. Bajohr, "The Holocaust and Corruption", ed. G. Feldman ve W. Seibel, *Networks of Nazi Persecution: Bureaucracy, Business and the Organization of the Holocaust*, New York, 2005, 121.

arındırma amacıyla uygulanan çok daha sistematik ve bürokratik bir yöntemdi. Bu yöntem onların "Yahudi uzmanları"ndan biri olan Adolf Eichmann tarafından, bizzat kurduğu Yahudi Göçmen Bürosu Merkezi'yle geliştirilmişti. Eichmann daha sonra bir İsrail polis sorgucusuna bu kurumu gururla "Reich için bir ilk" olarak betimleyecekti. Ekim 1938'de becerikli, enerjik ve hiçbir ahlaki değer taşımayan Eichmann, günde 350 uygulama yapıldığını söyleyerek övünüyordu. İki yıldan daha kısa bir süre içinde, Avusturya'nın Yahudi nüfusu 192.000'den 57.000'e düşerken Yahudiler yıldırıldı, soyuldu ve ülkeyi terk etti. Almanlar Çekoslovakya'yı ele geçirdiğinde, Eichmann ("Viyana örneğini aynen izleyerek") sistemini burada da uyguladı ve Polonya'nın yenilgisinden sonra Berlin'de de benzer bir yapı oluşturdu. Savaş patlak verdiğinde Eichmann'ın yıldızı daha da parladı: Uzmanlığı ve deneyimi sayesinde Yahudilerin kıta çapında kamplara sevk edilmesinin planlanması ve örgütlenmesi işinin merkezinde yer aldı.

Eichmann Viyana'da üçüncü bir kişiden, *Anschluss*'un toplu cinayetlerde başarılı bir SS kariyeri için sıçrama tahtası olduğunu gören kıdemli SD [SS İstihbarat Servisi] mensubu Franz Stahlecker'den yardım aldı. Stahleckar, ölüm müfrezesi Einsatzgruppe A komutanlığına getirilmeden önce Prag ve Norveç'te Himmler'in baş SS ve polis görevlisi (HSSPF) olmuştu. Müfreze onun komutası altında, 1941 yılının son altı ayı içinde Baltık bölgesi ve Kuzey Rusya'da yaklaşık 250.000 Yahudi'yi öldürdü. 1938 baharında bunlar hayal bile edilemezdi; fakat muhtemelen bunların hiçbiri, o zaman yaşananlar olmasaydı gerçekleşmezdi.[36]

Wehrmacht'ın engel tanımayan Avusturya yürüyüşüyle birlikte Versailles'ın toprak düzeninde ilk kırılma gerçekleşmiş oldu: Büyük Alman Reich'ı, tam da Hitler'in vaat ettiği gibi oluşuyordu. *Anschluss* konusunda örgütlenen plebisite gidilirken, Nazi propagandası ülkeye damgasını vurdu. Üzerinde Hitler'in yazılarından alıntılar bulunan dev bayraklar –"Aynı Kanı Taşıyanlar Aynı Reich'ın İçinde!"– belli başlı kamu binalarına asıl-

36 Safrian, *Eichmann und seine Gehilfen*, 44-5.

dı. Ancak bunları izleyen tantanalı birleşme açıklamaları muhtemelen yanıltıcı değildi. Daha sonra ülkenin ilk savaş sonrası devlet başkanı olacak olan Sosyal Demokrat Karl Renner bile oylamadan kısa süre önce, "savunduğum yöntemlerle gerçekleşmemiş olsa da *Anschluss* tamamlanmış bulunmaktadır. Bu tarihsel bir olgudur ve bunu 1918 ve 1919'da yaşanan utancın genel telafisi olarak görüyorum ..."[37] diye belirtti.

Wehrmacht'ın ülkenin içlerine doğru muzaffer yürüyüşü sırasında Hitler'i coşkuyla selamlayanların çoğu kuşkusuz kısa süre içinde fikirlerini değiştirdi. Az sayıda kişi için bu Yahudilere yapılan vahşetle bağlantılıydı. Rejimin antisemitizmi genel olarak kabul görse de, ilk günlerde ve haftalarda yaşanan katıksız şiddet bazı insanları dehşete düşürmüştü. Parti'nin Katolik Kilisesi'ne saldırması daha büyük bir öfkeye yol açmıştı. Viyana Başpiskoposu Hitler'in zafer ziyareti sırasında onunla buluşmuş, Aziz Stephan Katedrali'nin üzerine gamalı haç bayrağının asılmasına izin vermiş ve mektuplarını Nazi usulüyle "Heil Hitler" yazarak imzalamıştı: Ancak bu kadar yardımsever olabilirdi. Fakat bu, başta genç *Gauleiter* Globocnik olmak üzere Avusturyalı Nazi radikallerini tatmin etmeye yetmedi. Naziler Kilise mülklerine el koydu, Katolik örgütleri dağıttı ve pek çok papazı Dachau'ya sevk etti. Bazı Katolik Nazilerin Globocnik'in Kilise'ye karşı gerçekleştirdiği saldırıya karşı çıkmaları, onun azledilmesinin sebeplerinden biriydi. Hareketin dışındaki öfke açığa çıkmaya başlamıştı. Yeni rejime yönelik belki de ilk kitlesel direniş eylemi 1938'in Ekim ayı başlarında gerçekleşti. Binlerce genç Hıristiyan Viyana'nın merkezine toplu bir yürüyüş gerçekleştirdi ve polis tarafından dağıtılana kadar, "Bizim Führer'imiz İsa'dır," diye bağırdı.[38]

Gelişmemiş bir aşamada olsa da, Avusturya milliyetçiliği Nazilerin sandığından daha güçlüydü. *Anschluss* talepleri iç içe geçmiş pek çok dürtüyü maskelemişti. Avusturya kimliğinin Hitler'in arzu ettiği şekilde bütünüyle yok olmasını gerçekten isteyen pek az kişi vardı. Özellikle Viyana'daki yeni

37 Steininger, "The Road to Anschluss", 112-13.

38 R. Schwarz, "Bürckel and Innitzer", ed. F. Parkinson, *Conquering the Past: Austrian Nazism Yesterday and Today*, Detroit, 1989, 143.

şeflerin yetersizliği, yozluğu ve acımasızlığı dikkatlerden kaçmıyordu. Viyanalılar Karintya'dan gelen taşralı eşkıyaları –ve belki daha da kötüsü– Palatinalı ahlaksız bir taraftar kitlesini peşine takan Bürckel gibi Almanların eline düştüklerini hissediyorlardı. Büyük Alman dayanışması Hitler'in umduğu kadar kısa süre içinde ve onun yöntemleriyle sağlanamazdı. Bir gözlemci şunu kaydetti: "Hoşlanmadıkları, Nasyonal Sosyalizmden çok Almanların kendisiydi." Reich'tan gelen Almanlar, bir süre sonra "rahatsız edilmeye ve sorgulanmaya" başlamıştı. Birahanelerde kavgalar, futbol maçlarında isyanlar çıkıyordu. Hatta Göring'in karısına bile operaya gittiği zamanlarda laf atılıyordu. "Prusya" sıkıdüzeni hakkında acı ve kaderci fıkralar yayılmaya başladı. İki Avusturyalı bir Viyana *café*'sinde oturuyorlarmış. Birincisi "Hımm," demiş, ikincisi uzun bir sessizliğin ardından yanıt vermiş: "Hımm." Birincisi yine "Hımm," deyince, ikincisi şu karşılılığı vermiş: "İyi, sonunda Türklerden de kurtulduk."[39]

39 M. Williams, "German Imperialism and Austria, 1938", *Journal of Contemporary History*, 14:1 (Ocak 1979), 139-53; E. Bukey, "Popular Opinion in Vienna after the Anschluss", ed. Parkinson, *Conquering the Past*, 151-65.

3

YAYILMA VE GERGİNLİĞİN TIRMANMASI: 1938-1940

Doğu'dadır yarınımız, Almanya'nın gelecek yılları,
Tehlike bekler bizi orada, bir halkın acıları ve zafer davullarının sesi.

Orada kardeşlerimiz umut dolu, bu yüzden bayrak asla inmez,
Beş yüzyıl sadakatle bekçilik ettiler, teşekkür beklemeden.

Orada verimli topraklar bekliyor, tek bir tohum düşmemiş,
Ne çiftlik ne sığır var fakat saban diye feryat ediyor toprak!

Bir zamanlar Alman olan o yabancı toprağı almalıyız geriye,
Yeni bir hayat başlamalı orada. Silahlanın Almanlar, duyun bu mısraları![1]

Şubat 1933'te Hitler özel ortamında gelecekteki hedefini "belki yeni ihracat imkânları için savaşmak; belki de ve muhtemelen daha iyisi, Doğu'da yeni *Lebensraum*'un fethi ve amansızca Al-

1 Gemeinschaftslieder. Lieder für Frauengruppen'den (1940) alıntı ve (uyarlanmış olarak), N. Frei, *National Socialist Rule in Germany: The Führer State, 1933-1945*, Oxford, 1993, 192.

manlaştırılması" olarak özetledi.[2] Yeni ihracat imkânları kısa süre içinde –savaşa gerek kalmadan– Almanya ile Balkan devletleri arasında imzalanan çift taraflı takas antlaşmaları sayesinde açıldı. Fakat *Anschluss*'tan sonra *Lebensraum* ve Almanlaştırma üzerinde odaklanma giderek daha belirgin bir hal aldı. Ekim 1938'de Südetler bölgesinin işgalini izleyen o kritik yıl içinde Üçüncü Reich, Bohemya topraklarının geri kalanını ve Polonya'yı işgal etti ve böylece baskın bir Alman nüfusunun olduğu bölgelerden esas olarak Slavların yerleşik olduğu topraklara geçmiş oldu. Hitler geçmişte sık sık *Lebensraum*'un aslında Alman ulusunun kendi kaderini tayin hakkının güvencesi olduğunu iddia etmişti. Fakat son gelişmeler, bütün dünyanın bu iddianın doğruluğunu sorgulamasına yol açtı. Almanlar ise imparatorluk sorunuyla karşı karşıya kalmıştı: Başka bir deyişle, Alman olmayan çoğunlukları yönetme yolları bulma sorunu, Üçüncü Reich'ın hukuk ve yönetimin temeli olarak ırk teorisine giderek daha fazla bağlanmasıyla daha da ağırlaştı. Pek çok Avusturya ve Südet Almanı Wehrmacht birliklerini kurtarıcı olarak karşılamıştı. Çekler savaşmadı ama onları kurtarıcı olarak da karşılamadı. Polonyalıların şiddetli direnişiyse, ezici ölçüde orantısız bir güce karşı stratejik bakımdan intihar niteliğinde bir savunma olsa da, kararlılık ve cesaretle gerçekleştirildi. 1938-1939'daki Alman askeri deneyimi, 24 Wehrmacht tümeninin Südetler bölgesinin içlerine bir gezintiyi andıran barışçıl yürüyüşünden çeşitli cephelerde 57 tümenle Polonya'nın tam işgaline kadar farklılık gösterdi. Beş hafta süren şiddetli çalışmalar, ardında 16.000 ölü, 28.000 yaralı Alman ve idam edilen binlerce sivilin yanı sıra 66.000 Polonyalı askerin ölümüne sebep oldu.

Üçüncü Reich'ın açgözlü yayılmacılığı Avrupa'nın geri kalanında şok etkisi yaratmıştı. Ancak tüm Almanların bu durumu yürekten desteklediğini düşünmemeliyiz. En azından kıdemli bir SS görevlisi, özel bir ortamda Prag'a yürüyüşü "emperyalizm" olarak eleştirmişti. Von Hassell'in Polonya seferinden hemen önce bildirdiğine göre, kamuoyu savaşa "bir tür

2 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 629.

Parti projesi" olarak bakıyordu. Hitler, Reich'ın içindeki halkın tepkisizliğini fark ettiğinde, uzun süredir savunduğu, savaşın sadece *Lebensraum*'un ele geçirilmesi ve Reich'ın güvenliği için değil, Almanları sınamak ve çelikleştirmek için de gerekli olduğu fikrinin doğrulandığını hissetmişti.[3]

Südetler Bölgesi: Ekim 1938

Çekler, gelecek konusunda *Anschluss*'tan önce de derin bir endişe duyuyorlardı. Hitler, Şubat 1938'deki konuşmalarında komşu ülkelerde "10 milyon" Alman'ın yaşamakta olduğunu söylüyor ve Reich'ın "onların ezilmesine kayıtsız kalmayacağı" uyarısında bulunuyordu. Ayrıca Göring, Çekleri yatıştırırken Hitler de Südetler bölgesi Alman Partisi'nin lideri Konrad Henlein'a Almanya'nın yardıma geleceği konusunda güvence veriyordu. Annesinin Dvorácek olan kızlık soyadı belirgin olarak Almanca olmayan Henlein, yurtdışında etnik Alman davasının kararlı bir savunucusuydu ve *Anschluss*'tan sonra başka partilerden çok sayıda Alman onun bayrağı altında toplandı; "Alman Bohemyalılar" olarak taşıdıkları eski Habsburg kimliklerinin geçmişte kaldığını fark ediyor, kendilerini giderek Büyük Alman milliyetçiliğiyle özdeşleştiriyorlardı. Habsburg İmparatorluğu'nu Bismarck'ın Reich'ından ayıran eski emperyal sınır zihinlerinde silinmişti ve gösteri yürüyüşlerinde "*Ein Reich, ein Volk, ein Führer!*" diye bağırıyorlardı. Çek hükümeti azınlık özerkliğini destekleyen ve Almancanın kullanılmasını teşvik eden yeni bir Milliyet Yasası çıkardı fakat bu yeterli değildi ve olamazdı da: Hitler ve Henlein bir araya geldiklerinde, Henlein'in ifadesiyle, "çok şey talep etmeli ve asla tatmin olmamalıyız," noktasında anlaşmaya vardılar. Çeklerin pek az dostu kalmıştı. Churchill bile, Südetler bölgesi Almanlarının

3 Best'in emperyalizm yorumu için bkz. H. Höhne, *The Order of the Death's Head: The Story of Hitler's SS*, New York, 1970; U. Von Hassell, *The von Hassell Diaries, 1938-1944*, Londra 1948, 71, 75, 86; Polonya seferiyle ilgili rakamlar: C. Madajczyk, *Die Okkupationspolitik Nazideutschland in Polen, 1939-1945*, Berlin, 1987, 312.

"Özerk Yönetim" çağrısında, sadece 1914'ten önceki taleplerinin yerine getirilmesini istediklerine inanıyordu.[4]

Hitler Eylül 1938'de Münih'te Südetler bölgesinin derhal bölünmesini isteyince, İngilizler ve Fransızlar bunu kabul ettiler. Fakat Neville Chamberlain'in teslimiyeti, kendi ifadesiyle, "çağımızın barışı" değildi: Bu Çekler için bir felaket, Almanya'nın savaşa sürüklenmesini durdurmayı uman herkes için bir çöküş olmuştu. Bohemya ve Moravya'nın üçte birinden fazla bir bölümünden yoksun kalan ve müttefikleri tarafından terk edilen Çekoslovakya –hayati silah endüstrisi ve Avrupa'nın ortasında stratejik bakımdan çok önemli konumuyla– düşman güçler tarafından kuşatıldı ve neredeyse çaresiz durumda bırakıldı. Hayal kırıklığına uğrayan başkan Beneš yerini 1945'e kadar görevde kalacak seçkin bir avukat fakat trajik ve arızalı bir şahsiyet olan Emil Hácha'ya bıraktı. Hitler oynadığı kumarı kazanmıştı. Aşağı yukarı 40 tümeni olan Alman ordusu, gayet iyi tahkim edilmiş hatlar boyunca mevzilenmiş, iyi silahlanmış 35 Çek tümeniyle değil, Batı'da 100 tümenden oluşan, potansiyel olarak üstün bir Fransız gücüyle de karşı karşıya gelmişti. Çek sınır muhafızları kolayca bertaraf edildi ve Almanlar hiçbir direnişle karşılaşmadan ülkeye girdi. Bir Abwehr subayı olan Helmuth Groscurth, Ekim başlarında bölge turuna çıktığında, coşkulu Südetler bölgesinin Almanlarıyla karşılaştı. Onların zihninde bu, 1918 utancının tatlı intikamıydı. Kısa ömürlü Çek devletinin çöküşünü kutlamak üzere, I. Dünya Savaşı'nın sonunda Çek askerleriyle savaşırken öldürülen 56 Alman'ın mezarı başında askeri tören yapıldı ve Südetler bölgesi Nazi Partisi kurucusunun mezarına çelenk kondu.[5]

Ülkeye giren Alman birliklerinin disiplinli tutumu ve subayların Çek meslektaşlarıyla genel olarak iyi hatta sempatik ilişkileri Groscurth'un dikkatini çekmişti. Fakat küçük, saldırgan ve yeterli eğitim görmemiş SS müfrezeleri sorun

---

4 K. Robbins, "Konrad Henlein, the Sudeten Question and British Foreign Policy", *Historical Journal*, 12:4 (Aralık 1969), 674-97, burada 696.

5 W. Murray, *The Change in the European Balance of Power, 1938-1939: The Path to Ruin*, Princeton, 1984; R. J. Young, "The Aftermath of Munich", *French Historical Studies*, 8:2 (Sonbahar 1973), 305-22.

çıkarıyor, bu arada gönüllülerden oluşan silahlı etnik Alman çeteleri Çek komşularından intikam almak istiyordu. SD, birkaç bin Yahudi'yi ve Nazi karşıtını Dachau'ya gönderdi. Sahnenin ardında, askeri ve sivil yönetimler arasındaki, ayrıca Reich Almanları ve Henlein'in taraftarları arasındaki ilişkiler karmaşık ve gerilimliydi. Bir kurmay subay daha sonra, "Devlet'in yönetme yeteneksizliği"nin "bu ölçüde ilk kez" Südetler bölgesinde ortaya çıktığını yazdı. Ordunun barış zamanı planlamasında işgal yönetimi için öngörmüş olduğu sorunsuz işbirliği asla tam olarak gerçekleşmemiş ve hâlâ kayzer ordusunun dünyasında olduklarını hayal eden subaylar sivillere ve parti temsilcilerine çok fazla yetki verildiğini görünce şaşırmışlardı.[6]

Südet Almanlarının Avusturyalılardan bile daha hızlı biçimde sindirilmelerini durduracak hiçbir şey yoktu. Acilen, Avusturya'yla birleşmeyi denetleyen İçişleri Bakanlığı uzmanı Wilhelm Stuckart çağrılmış ve Henlein, İşgal Altındaki Südetler Bölgesi Reich Komiseri olmuştu. Ordu idari sorumluluklarını devrettikten sonra Henlein, yeni Reichsgau Südetler *Gauleiter*'i unvanını aldı. Südetler bölgesi, 21 Kasım'da resmen ilhak edildi ve kısa süre sonra yeni milletvekilleri Berlin'deki Reichtag'da yerlerini aldı. Siyasi birleşmenin bütün sorunların sonu anlamına geleceğini düşünenler, tam da beklendiği gibi, şikâyet etmeye başladılar. Südet Almanları ülkeye yatırım yapılmadığından, genç erkeklerin askere alınmasından ve aksanları nedeniyle alay konusu olmalarından, "kibirli ve küstah Reich Almanları"nın hükmedici tavırlarından ve Çeklerin hâlâ aralarında bulunmasından şikâyet ediyorlardı. Yaşadıkları sorunların sadece bir başlangıç olduğunu henüz bilmiyorlardı.[7]

---

6 H. Groscurth, *Tagebücher eines Abwehroffiziers, 1938-1940*, Stuttgart, 1970, 140-47; H. Umbreit, "Structures of German Occupation Policy during the Initial Phase of the German-Soviet War", ed. B. Wegner, *From Peace to War: Germany, Soviet Russia and the World, 1939-1941*, Oxford, 1997, 244.

7 R. Gebel, *"Heim ins Reich!" Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938-1945)*, Münih, 1999, 222-33.

Prag'ın Devralınması: Mart 1939

Üçüncü Reich'ın İngiliz, Fransız ve Orta Avrupa'nın bölgesel hakemi olan Milletler Cemiyeti'nden yönetimini devraldığı Münih bu döneme damgasını vurdu. Daha küçük devletler antisemitik yasaları kendi meclislerinin gündemine getirdi –Reich'ı hoşnut etme isteklerini gösteren basit bir yol– ve 1938'den itibaren Paris'teki barış müzakerelerinde belirlenen pek çok sınır Berlin'de yeniden çizildi. Alman yayılmacılığını durdurabilecek durumda olan Nazi karşıtı güçlü devletler koalisyonu, İngilizler ve Fransızlar soğukkanlılıklarını kaybettiği için feci biçimde çöktü. Polonya bile Çek devletinin cesedi üzerinde tepiniyordu. Güney Slovakya ve Rutenya'nın bir bölümü Macaristan'a devredildi. Böylece Macaristan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra uğradığı muazzam toprak kayıplarını telafi etme sürecine girdi: Berlin'in desteği sayesinde Macaristan, 4 yıl içinde Romanya ve Yugoslavya'dan da toprak kazandı. Çeklerin Slovakya'ya ve Doğu Karpat-Ukrayna'sına özerklik vermeleri sağlanırken, Çek topraklarının içinde kalan Almanlar Reich yurttaşı olma hakkı kazandı. Prag, (aslında hiçbir zaman inşa edilmediyse de) ülkeyi kateden sınır ötesi Alman otoyol sistemine Alman denetimi güvencesi sağlayan planları da yutmak zorunda kaldı. Yeni bir otoriter hükümet iktidarı ele geçirip Yahudilere ve Nazi karşıtlarına yönelik önlemler alırken, ülkenin ismine konan yapay bir tire işareti –artık resmi olarak Çeko-Slovakya olarak anılıyordu– daha büyük bir bölünme alametiydi. Toplamda Münih, Çeko-Slovakya'nın topraklarının ve nüfusunun üçte birini, doğal sınırlarını ve pahalı savunma mevzilerinin bir bölümünü, sanayi tesislerinin %40'ını, kömürünün %55'ini ve %4,5'ğu hariç etnik Alman nüfusunun neredeyse tamamını kendine kattı.[8]

Öte yandan, o yıl Almanya'ya olağanüstü kazanımlar getirdi ve 1939'un Noel Günü Führer Alman halkına bir kutlama havasında hitap etti: "Bugünün Büyük Alman Reich'ını görerek ... daha altı yıl önce karşı karşıya kaldığımız durumu hatırla-

8 T. Prochaska, "The Second Republic, 1938-1939", ed. Mamatey ve Luza, *A History of the Czechoslovak Republic*, 255-61.

dığında kimin içi sızlamaz?" Askerlere Günlük Emir metninde, "pek çok yüzyılın düşünü," Büyük Almanya'nın doğuşunu gerçekleştirdikleri için adamlarına teşekkür etti: "Görevinize olan bağlılığınızdan ötürü sizlere teşekkür ediyorum. Kesin inancım odur ki, sizler gelecekte de ülkenin yaşam hakkını her türlü saldırganlığa karşı korumaya hazır olacaksınız." Almanya'nın komşuları için bunun taşıdığı anlam, onun zihninde evreler halinde somutlaştı. 1920'de serbest kent ilan edilen ve bir gümrük birliğiyle Polonya'ya bağlanan Alman limanı Danzig Reich'a iade edilmediği taktirde, Polonya'nın üzerindeki baskıyı artırmak gerekecekti. Bu, Polonya'ya üç yandan baskı yapabilmek için, Çek ülkesinin geri kalanını işgal etmek amacıyla üretilmiş bir tezdi. Fakat Hitler'in zihninde böyle bir savaş varken Prag işgalinin mümkün olduğu kadar sorunsuz ve hızlı olması gerekiyordu. Orduya verdiği talimatlarda, "dışarıdan bakıldığında [işgalin] savaş benzeri bir girişim değil, sadece barışçıl bir eylem olduğu gayet açık olarak görülmelidir," deniyordu. Bu arada kamuoyuna karışık sinyaller veriyordu. Ocak ayının sonunda, yeni Büyük Alman Reichtag'ında iki buçuk saat süren bir konuşma yaptı. Günümüzde bu konuşma esas olarak, bir dünya savaşı durumunda Avrupa Yahudilerinin imha edileceğine ilişkin meşum kehanetiyle hatırlanır. Ancak konuşmanın bütününde daha çok yeni Büyük Almanya'dan söz etti. *Volk*'un hâlâ daha fazla *Lebensraum*'a ihtiyaç duyduğunu vurguladı; diğer yandan, "Alman ulusunun oluşturulma sürecinin sonuçlandığını düşünebiliriz," dedi.

Çekler tamamen vazgeçmemişlerdi. Aslında Münih'in verdiği sınır güvencelerini ciddiye aldıklarını gösteren belirtiler sergiliyor ve Almanya'nın bu güvencelere bağlı kalıp kalmayacağını bilmek istiyorlardı. Şubat ayının sonunda beklemedikleri bir yanıt aldılar: Bu güvenceler "zamanından önce verilmişti", alındığından beri bu bölge "Alman Reich'ının en önemli çıkar alanı içinde öncelikliydi." Berlin'in bakiye Çek devletini "tasfiye" planları böylece hızlandırıldı. Slovaklar tam bağımsızlık istemeye itildiler ve Mart ayında Çek birlikleri bu hareketi bastırmak için Slovak başkentine girdiklerinde nihai darbe indirildi. Hitler'in desteğini arkasına alan Slovak papaz-

siyasetçi Peder Jozef Tiso Slovakya'nın bağımsızlığını ilan etti. Aynı gün içinde talihsiz Çek başkanı yaşlı Emil Hácha baygınlık geçirdi ve Hitler'in doktoru tarafından ayıltıldıktan sonra ülkesini Reich'ın "himayesi"ne teslim eden, Almanlar tarafından hazırlanmış bir genelgeyi imzalamak durumunda kaldı. SS Leibstandarte Adolf-Hitler Birliği'ne mensup adamlar o sırada sınırı geçmişlerdi. Çekler ertesi sabah uyandıklarında General Blaskowitz ilk Alman birliklerini karlarla kaplı Prag'a sokmuştu bile. Saat 09.30'da Alman sahra topları Hradcany kalesi tepelerinden kente yöneldi. Araç tekerleklerinin kesilmesini, Alman tanklarına ve kamyonlarına kar topu atılmasını saymazsak hiçbir direniş olmadı.

Alman "himayesi"nin aslında ne anlama geldiğini Berlin'de bilen yoktu. Bilinen tek gerçek Çeklerin kendi dış siyaseti söz konusu olduğunda Almanya'nın isteklerine uymak zorunda kalacaklarıydı. Hitler, Çekoslovakya ismini haritadan silmeye ve yeni bir devlet –Bohemya ve Moravya Protektorası– yaratmaya karar vermişti. İşgal bölgelerinin katılımı konusunda, Dışişleri Bakanlığı uzmanı çalışkan Wilhelm Stuckart, yeni bir "anayasa" taslağı hazırladı. 15-16 Mart gecesi muzaffer Hitler'in de uyumakta olduğu Prag'ın Hradcany kalesine kapanan Stuckart ve meslektaşları ayrıntılar üzerinde çalıştılar. Protektora'yı gerçekleştirmek için hazırladıkları kararname işgali tarihsel olarak "Bohemya-Moravya ülkelerinin bin yıldır Alman halkının *Lebensraum*'una dahil olduğu," siyasal olarak ise Çekoslovak devletinin düzeni sağlama yeteneğine sahip olmadığı gerekçesiyle haklı çıkarıyordu. Reich'ın "Avrupa barışına yönelik yeni ve muazzam bir tehdit" yüzünden tehlikeye girdiği iddia ediliyordu ve "Alman Reich'ı bir Orta Avrupa Düzeni'nin temellerini yeniden kurmak için kesin bir eylemde bulunmaya kararlıysa, yapılacak tek şey öz savunma yasasına riayet etmekti."[9]

Aslında Almanların kurmakta olduğu rejim, sömürge güçlerinin kurduğu Protektoralar ile bariz bir benzerlik taşıyor, söz gelimi Fransızların Tunus ve Fas'ta yaptıklarına benziyordu.

---

9 V. Mastny, *The Czechs under Nazi Rule: The Failure of National Resistance, 1939-1942*, New York, 1972, 47-50.

İsmen bağımsız olan Mısır, Irak ya da Küba gibi, Bohemya-Moravya Protektorası da egemenlik özelliklerinin hepsine değilse de çoğuna sahipti; bir devlet başkanı, bir hükümeti, 7.000 kişilik bir milisi ve görece etkisiz kalan bir iç kamu yönetimi varlığını koruyordu. Fakat iktidarın "Reich'ın siyasal, askeri ve iktisadi haklarıyla uyum içinde" icra edilmesi gerekiyordu ve bunların yorumu, kendi sivil bölge yöneticileri, asker ve polis güçleri ve Çek hükümetine atanacak üyelerini onaylama ya da reddetme yetkisine sahip olarak Berlin'den atanan bir Reich protektorunun elindeydi. Avrupa sömürgeciliğini andıran bir diğer uygulama, ikili bir yasa sisteminin oluşturulmasıydı. Bu sitem –Fransız Cezayir'indeki gibi– Çek yurttaşı olan Almanların otomatik olarak Alman Reich'ı yurttaşlığına kaydedilmesine izin verirken, diğerleri sadece Protektoralık'ın uyrukları olarak kalıyorlardı. Böylece Protektoralık'taki 250.000 Alman için, sınır ötesi paralel bir yargı gücü oluşturuldu.

Ancak bu Nazi *oldubitti*'sinin bazı yeni özellikleri vardı. Bunların birincisi ve en bariz olanı, bu türden önlemleri modern çağda ilk kez bir Avrupa devletinin bir diğerine uygulamasıydı. Aslında bu, 19. yüzyıl uluslararası hukukunun ve bütün dünya devletleri sisteminin üzerine inşa edildiği pek çok varsayımı olağanüstü biçimde tersine çeviriyordu ve ırkçılık Nazi siyaseti kadar Nazi karşıtı hareketlerde de aşikârdı. Eugene Erderly, "Beyaz ırka mensup olan hiçbir ulus daha önce bu türden koşullar dayatmamıştır," diye yazdı. "Alman sömürge yasası, modern tarihte ilk kez Beyaz ve uygar bir ulus için oluşturuldu."[10]

Daha az önemli olmayan, daha hassas bir konu vardı: Hitler, Protektora bildirgesini bir Reich yasası olarak değil, kişisel bir kararname olarak yayınlamıştı. Bu da Reich'ın genişlemesinin Führer'in kişisel gücünü ne kadar artırdığına dair çarpıcı bir gösterge sağlıyordu. Önde gelen bir Alman anayasa hukuku yorumcusuna göre: "Açıktır ki, Führer'in vaadinin yerine getirilmesi tamamen ona kalmıştır... Hácha'nın davranışı nedeniyle, Çek halkının siyasal örgütlenmesi için bir çerçeve

10 E. Erderly, *Germany's First European Protectorate: The Fate of the Czechs and the Slovaks*, Londra, 1942, 40-41.

oluşturma yetkisi bütünüyle Führer'e aktarıldı." Engel tanımayan yürütme gücü doktrini 16 Mart kararnamesini, Hitler'in tekrar tekrar dilediği gibi yorumlayabileceği bir belgeye dönüştürdü. Egemenlik açısından bunun anlamı, Reich Protektor'unun sahip olduğu yetkilerin tanımı kadar belirsizdi. Üstelik Protektora'nın Reich'la ilişkisi de daha az belirsiz değildi. Tam bir karışıklık yaratacak şekilde, "anayasa hukuku uyarınca bağımsız" fakat Büyük Alman Reich'ının ayrılmaz bir parçası" olduğu ilan edildi.[11]

Bu belirsizlikler gerçek bir ideolojik ikilemi yansıtıyordu. Bunun "yabancı bir halk"a yönelik Alman fetihlerinin ilki olduğu dikkate alındığında, Reich alanı içindeki Çeklerin Nazi hukuk ilkelerine uygun biçime nasıl sokulacağını gerçekten de kimse bilmiyordu. O ana kadar kendi milliyet siyasetlerini Alman olmayan yüz binlerce kişiyi sürme ilkesine dayandıran bir devletin liderleri için, bunların birkaç milyon artmasına alışmak ciddi sorunlara yol açtı; herkesin kabul ettiği gibi, onlar Yahudi değil Slav'dı fakat Reich'ın ırk uzmanları gene de kaygılıydı.[12]

Nitekim 1939 baharında Hitler, dünyanın gözünün üzerinde olduğunu gayet iyi fark etmişti ve yeni Çek yerleşiminin Alman hegemonyasının yararlarını mümkün olduğu kadar reklam etmesini istiyordu. Böylece, yaşlı von Neurath'ı Protektor olarak atadı. Eski bir dışişleri bakanı olarak Neurath, ülke dışında Almanya'nın "Çekleri kendi ırksal ve ulusal yaşamlarından yoksun bırakmama" kararında olduğuna ilişkin ikna edici sinyaller göndermekteydi. Mart sonunda Stuckart kamu görevlilerine "Führer'in iradesine göre," diyordu, "Çeklere tam bir kesinlik ve sürekli bir tutarlılığın yanı sıra uzlaşıcı

---

11 Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 51; M. Moskowitz, "Three Years of the Protectorate of Bohemia and Moravia", *Political Science Quarterly*, 57:3 (Eylül 1942), 353-75; Militärgeschichtliches Forschungsamt (ed.), *Germany and the Second World War*, 5. cilt: *Organization and Mobilization of the Gerrman Sphere of Power*, ed. B Kroener vd, Oxford, 2000, 39-40.

12 J. Milotova, "Die NS-Pläne zur Lösung der 'tschechischen Frage'", ed. D. Brandes, E. Ivanickova ve J. Pesek, *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aissiedlungen in unda us der Tschechosklowakei 1938-1947 in Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*, Tübingen, 1999, 23-37, burada 24.

bir tarzda davranılmalıdır ... Protektora'nın özerkliği ancak kesinlikle zaruri olması halinde sınırlandırılmalıdır." Daha sonra özel olarak, "Alman Protektora kavramının cisimleşmiş ilk hali olarak" Bohemya ve Moravya'daki yeni rejimin, "daha sonra Alman Reich'ına Protektoralar olarak eklenme arzusunu aynı şekilde duyabilecek diğer ülkeleri caydırması muhtemel her şeyden kaçınması gerektiği"ni ekledi. O sırada Prag'da yaşayan ve keskin bir dış gözlemci olan George Kennan adındaki genç Amerikalı diplomat bunu çoktan tahmin etmişti: Nisan sonunda, Protektora fikri, diye yazdı, "pek çok Alman'ın, bütün göstergelerin ortaya koyduğu gibi, kendi hegemonyalarını erken bir tarihte Macaristan'a ve diğer Orta Avrupa ülkelerine barışçı biçimde yayabileceklerini umdukları bir sırada tasarlandı." Dolayısıyla Çek Protektorası'yla ilgili şartlar, bir öncül olarak ve özellikle öteki ülkeler açısından, Alman etki alanının içine çekilmenin zorunlu olarak kendi ulusal varlıklarının sona ermesi anlamına gelmeyeceği konusunda bir teşvik olarak önem taşıyacaktı.[13]

Almanlar, izledikleri Slovak siyasetinin başka ulusal hareketleri desteklediklerine dair sinyal göndereceğini de umuyorlardı. Alman ordusunun herhangi bir Çek karşı eylemini engellemek için geçici olarak Slovakya'yı işgal etmesinden sonra, Slovak hükümeti Almanya'yla kendi Himaye Antlaşması'nı imzaladı. Berlin'in Tempelhof havaalanına, ülkesinin bağımsızlığına yol açacak müzakereler için inen Slovakya'nın kıdemli özerklik yanlısı Katolik rahip Peder Jozef Tiso'yu selamlamak için çıkarılan bir SS tören kıtasının tuhaf görüntüsü bu manzarayı seyredenleri keyiflendirmişti. Tiso'nun kariyeri onu herkesi memnun eden biri haline getirebiliyordu: Kendi döneminde Macaristan'ın, monarşinin ve Kilise'nin sadık savunucusu, katı bir antisemit, iki savaş arası dönemde cumhuriyetçi Çek sisteminin pragmatik bir üyesi ve otoriter yönetim savunucusu olarak tanınmıştı. Fakat taşralı Slovak köklerine her zaman sadık kalmış ve Slovaklar gibi güçsüz bir halkın, sürekli deği-

13 A. Speer, *Inside of the Third Reich*, Londra, 1970, 147; Mastny, *The Czech under Nazi Rule*, 54; G. Kennan, *From Prague after Munich: Diplomatic Papers, 1938-1940*, Princeton, 1969, 146-7.

şim halindeki bir dünyada daha güçlü patronlar ve müttefikler olmaksızın uzun süre hayatta kalabileceğine dair herhangi bir yanılsamaya asla kapılmamıştı. Hitler iktidara geldiğinde Almanya'nın desteğini kazanmak gerektiğini anladı; Çekoslovakya tehdit edildiğinde, Slovaklar kendi eylem özgürlüklerini bir ölçüde ancak bu sayede korudular.[14] Fakat Slovaklar, bir hafta sonra Macar ordusu ülkelerinin doğu kesimine saldırıp Slovak Rutenya'dan kalan bölgeyi işgal ettiğinde Alman himayesinin ne işe yaradığını sorgulamış olmalılar; Macarlar, Almanların rızasıyla hareket etmişlerdi. Görünüşte Slovakya egemenlik alametlerinden yararlanmış ve uluslararası alanda (Fransa, Britanya ve SSCB dahil) 27 hükümet tarafından tanınmıştı. Pratikte ticareti, ekonomiyi ve iç siyaseti denetleyen ağırlıklı bir Alman danışman varlığı ve geniş bir diplomatik misyon vardı.

Bununla birlikte, Slovakya'nın muhafazakâr Katolik siyasetçileri kendilerine kalan küçük manevra alanını Tiso'nun rehberliğinde ustaca kullandılar. Berlin'in kurtarıcı konumunu bırakma konusunda sergilediği duraksamadan yararlanarak, Nazi tarzı bir siyasal sistemden çok otoriter bir sistem yarattılar ve kendi aşırı sağlarını marjinalleştirdiler. Almanların Slovakya'yı Polonya'ya karşı bir mevzi olarak kullanmalarına izin vermeden önce onlarla müzakere yapmayı zorlaştırdılar ve Alman örneğiyle aynı çizgideki antisemitik yasaları memnuniyetle çıkarırlarken, kendi iç hukuklarını ırka dayandırmaya yanaşmadılar. Böylece Slovakya Yeni Düzen için pek çok bakımdan göstermelik bir unsur haline geldi. Almanlar, Slovaklardan asla istedikleri ölçüde emin olamadılar ve ülke başkalarının gözüne bir kukla devlet gibi görünürken, Berlin'deki bazıları için "küçük ülkeler"e daha fazla özgürlük verildiğinde neler olabileceğine dair bir örnek halinde geldi.[15]

Almanlar uluslararası ilginin anlaşılır nedenlerle farkındaydı. Prag'ın işgali ve Protektoralık'ın kurulması Avrupa'nın

---

14 James Ward'ın Tiso konulu Stanford Üniversitesi doktora tezi onun kariyerini eksiksiz biçimde ortaya koyar.

15 J. Hoensch, "The Slovak Republic, 1939-1945", ed. Mamatey ve Luza, *A History of the Czechoslovak Republic*, 271-95.

geri kalan kısmını Münih'ten çok daha fazla endişelendirmiş ve Hitler'in planları hakkında yeni kuşkular doğurmuştu. İtalya dışişleri bakanı Ciano, günlüğünde kendi kendine soruyordu: "Bizi daha doğrudan ilgilendiren bu [Alman] deklarasyonlarına ve vaatlerine gelecekte ne kadar itibar edilebilir?" Britanya başbakanı Neville Chamberlain, Almanların bu kadar önem verdiği ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesine ne olduğunu kamuoyu önünde sorguluyordu. "Bu hafta meydana gelen olayların, Alman Hükümeti'nin bizzat koyduğu ilkelerin tamamen göz ardı edilmesiyle tamamen farklı bir kategoriye girdiği görülmektedir, dolayısıyla kendimize şu soruyu sormalıyız: 'Bu eski bir maceranın sonu mu, yoksa yeni bir maceranın başlangıcı mı?'"

Hitler'in uzlaşmaz yanıtı, *Tirpitz* savaş gemisi suya indirilirken yaptığı konuşmayla geldi. "İlahi Kudret, Alman *Volk*'unu bir yasaya itaat etsin, İngilizler ya da Fransızlar tarafından alkışlansın diye değil, kendi yaşam hakkını gerçekleştirebilsin diye yarattı," dedi öfkeyle. Britanya "kendi ezeli varlığındaki" üstün nitelikten söz ediyordu. Tıpkı Almanya'nın Filistin'den uzak durması gibi, "Britanya'nın [da] Alman *Lebensraum*'unda işi yoktu." Almanlar "kendi sorunlarını sükunet ve düzen içinde hallederken," Filistin'de İngilizlere "sadece kendi anavatanlarını savundukları için" Arapları vurma hakkını veren neydi. Bu sözler Arap sömürge karşıtlığına destek değil, Almanya'nın kendi nüfuz alanını belirlemesine izin verilmesi talebiydi. Almanların Çeklere yönelik hiçbir kin duymadıklarını önemle belirten Hitler, Reich'ın "başka ülkelere saldırmak niyetinde olmadığını" öne sürerek sözlerini sürdürdü. Şimdiki halde İspanya'da açığa çıkmış olan şeyi, sağın irade ve güç bakımından "demokratik Büyük Britanya" ve "Bolşevik Rusya" güçlerine üstün olduğunu uluslararası alanda kanıtlamak için, faşist İtalya ve Nazi Almanya'dan ideolojik bir topluluğun yükselmesini özlemle bekliyordu. Bu konuşmanın ardından bir kruvazöre binerek Heligoland'a gitti. Bu hayatının en mutlu anıları arasında yer alan bir seyahat olmuştu.[16]

---

16 G. Ciano, *Ciano's Diary, 1939-1943*, ed. M. Muggeridge, Londra, 1947, 45; A. Hitler, *Hitler: Speeches and Proclamations, 1932-1945*, ed. M. Domarus, 3. cilt,

Halkların Savaşı

Hitler, Kuzey Denizi'nin taze havasından yararlanırken Londra, Varşova, Paris ve Bükreş arasındaki yoğun diplomatik faaliyet Avrupa'daki siyasal havayı dönüştürüyordu ve bu noktada, daha geniş çaplı bir savaşa –yıllarca süreceği düşünülmeyen bir savaşa– doğru hızla ilerlenmesi nihayet durdurulamaz hale geldi. Ocak 1939'da Polonyalılar Hitler'in talepleri karşısında taş duvar kesildiler. Alman iddialarının davul sesleri artık çatışmayı haber veriyordu. Hitler kamuoyu önünde Danzig ve Poznan'ın ilhakını istedi ve Berlin, Litvanya'yı eski Prusya topraklarının Memel olarak bilinen bölümünü geri vermeye zorladı. Sonunda İngilizler ve Fransızlar yatıştırma siyasetinden vazgeçerek Polonya'ya askeri destek güvencesi verdiler. İtalyanlar Arnavutluk'u işgal ettiklerindeyse, Yunanistan ve Romanya'ya da yeni bir güvence sağladılar.

Bunların gerçekte ne kadar önem taşıdığı tartışmaya açık bir sorudur. Ne İngiliz ne de Fransız hükümeti savaşmak istiyordu. Sadece coşkuyla, güvencelerin caydırıcı bir etkisi olacağını umut ediyorlardı. Fakat Hitler buna kanmadı ve karşılık olarak Almanya'nın faşist İtalya'yla ilişkilerini daha da güçlendirdi. "İdeolojilerinin içsel birliği ve tam bir çıkar dayanışması sayesinde sıkı bir şekilde birleşen Alman ve İtalyan halkları," deniyordu antlaşmanın başlangıç bölümünde, "gelecekte yan yana durmaya, kendi *Lebensraum*'larını güvence altına almak için ortak bir çabayla mücadele etmeye ve barışı korumaya kararlıdırlar. Böylece, Almanya ve İtalya tarihin kendileri için öngördüğü şekilde, huzursuz ve parçalanmış bir dünyada Avrupa kültürünün temellerini güvenli hale getirme görevini yerine getirmeyi arzulamaktadırlar."

Barış görüntüsü altında sürdürülen Alman savaş hazırlıkları hızlanıyordu. İki lider uygun savaş zamanının 1943 olacağı konusunda anlaştılar (ya da Duçe öyle düşünüyordu). Fakat İtalyan-Alman ittifakı –II. Dünya Savaşı sırasında Almanya için en önemli ittifak– asla güven temelinde kurulan bir ilişki değildi ve antlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra, Hitler general-

1939-1940, Wauconda, IL, 1997, 1523-35.

lerine "ilk fırsatta" Polonya'ya saldırmayı planladığını söyledi. Münih onu Batılı güçlerin zayıflığı konusunda ikna etmişti ve Çek silahları, atları, altını ve toprakları Alman ordusuna 10 yeni tümene eşit bir güç sağlayarak onun yeteneklerini güçlü biçimde takviye etmişti. Britanya ve Fransa'nın müdahale edeceklerini düşündüğü erken bir savaşa girmek istemeyen Duçe, Hitler'in İtalya'yı ittifak yükümlülükleri konusunda serbest bırakmasını sağladı. Fakat Ağustos ayının son haftasında bu sorunun Hitler için taşıdığı önem azaldı, çünkü kariyerinin belki de en büyük diplomatik darbesini gerçekleştirerek Polonya konusunda Stalin'le beklenmedik bir anlaşmaya vardı. Polonya'nın parçalanmasını öngören Molotov-Ribbentrop Paktı Almanya'nın bu ülkeyi işgal etmesi için gerekli şartları hazırladı.

Mussolini'nin aksine Hitler, Fransa ve Britanya'nın bu işe karışmayacaklarına ve Polonya'nın kısa süre içinde ezileceğine inanıyordu. Britanya'nın savaşa gireceğine ilişkin haberler geldiğinde, eldeki veriler karşısında kararsızlığa düştü. Fakat –Ağustos ayı ortalarında belirttiği gibi– şu ya da bu biçimde "büyük savaşın, kendisi ve Duçe henüz gençken verilmesi gerektiğine" inanıyordu.[17] 22 Ağustos günü Ribbentrop, saldırmazlık paktını imzalamak üzere Moskova'ya uçarken Hitler Berchtesgaden'deki dağ evindeydi; yüksek rütbeli komutanlarına hitaben bir konuşma yaptı. O sırada alınan notlar ne türden bir savaş öngördüğünü açıkça gösterir:

> Bir ölüm kalım mücadelesi ... Polonya'nın yok edilmesi öncelik taşımaktadır. Hedef belirli bir sınıra ulaşmak değil, aktif güçleri tasfiye etmektir ... Savaşı başlatmak için makul olup olmaması hiç önem taşımayan propagandaya açık bir gerekçe oluşturacağım. Galip gelene daha sonra doğru söyleyip söylemediği sorulmaz. Bir savaş başladığı ya da verildiği zaman zafer dışında her şey önemsizdir. Kalplerinizde merhamete yer olmasın. Sert davranın. Seksen milyon insan hakkı olanı almalıdır. Onların varlığı güvence altında olmalıdır. Daha güçlü olan haklıdır. En büyük gaddarlık.[18]

17 Ciano, *Ciano's Diary*, 124.
18 Alıntı, Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 743.

1 Eylül günü, yaklaşık 2 milyon Alman askeri batıdan, kuzeyden ve güneyden sınırı geçerek Polonya'ya akın ederken, Führer şu duyuruda bulundu:

> Wehrmacht'a!
>
> Polonya devleti, uğrunda mücadele verdiğim komşuluk ilişkilerinin barışçıl biçimde düzenlenmesini reddetmiş ve silaha başvurmuştur. Polonya'daki Almanlar kanlı bir terörle cezalandırılmakta ve evlerinden atılmaktadır. Büyük bir gücün hoşgörüyle karşılayamayacağı nitelikte bir dizi sınır ihlali, Polonyalıların Alman Reich'ının sınırlarına artık saygı duymadığını göstermektedir. Bu çılgınlığa bir son vermek için bana güce güçle karşılık vermekten başka bir yol bırakılmamıştır.

Goebbels, Reich'ın içindeki Polonya karşıtı duyguları kamçılamakta, etnik Almanların çektiği acılara ilişkin korkunç hikâyeler yaymaktaydı. 11 Ağustos günü gazete editörlerine, "şu andan itibaren birinci sayfa, *Volksdeutsche*'ye karşı Polonyalıların işlediği suçlara ve Polonyalıların Alman olan her şeye karşı duyduğu nefreti gösteren her türlü olaya ayrılmalıdır," dedi. Bu propaganda 1918'de kaybedilen toprakları geri almak isteyen halkın üzerinde muazzam bir etki yaratmıştı. Bir teğmen, "gazeteler her gün bize Polonya'daki Almanlara yapılan zulmü, Polonyalı savaş kışkırtıcılarının Danzig'e yönelik tehditlerini, Reich hakkında yaptıkları çılgın ve utanmaz yorumları ulaştırıyor," diye yazıyordu. "Bu yüzden, 25 Ağustos günü saat 06.00'da harekâta hazır ol emrini aldığımızda hiçbirimiz şaşırmadık." Bir diğeri de, "*Volk*, anayurdu *Volk*'a iade ediyor," diye yazıyordu. "Bir zamanlar bu toprakları çevreleyen sınırları belirlemek isteyen insanlar neredeler? Halkın sesinden nefret eden ve onu boğan ve yerinden edilmiş halk topluluklarını Versailles zincirleriyle bağlayabileceğini düşünen insanlar neredeler?"[19]

Versailles'a ilişkin sorunların giderilmesi için verilecek bir savaşın olumlu karşılanması konusunda, özellikle Nazilere

19 A. Rossino, *Hitler Strikes Poland: Blitzkrieg, Ideology and Atrocity*, Lawrence, KS, 2003, 196-7.

dair olan hiçbir şey yoktu; Almanya'nın büyük bir bölümü bunun arkasındaydı. Rejim –ve aslında onun askeri destekçileri– için karakteristik olan, çatışmayı Polonyalılara karşı sert bir ırk mücadelesine dönüştürme planlarının aşırılığıydı. Eğitim amaçlı el kitapçıkları askerlere korkunç bir Polonya görünümü sunuyordu; üstleri de bunu doğruluyordu. Bir general işgalin hemen öncesinde, "Yirmi Birinci Tümen askerleri! Bu anavatanın şerefi ve varoluşu içindir," diye duyuruyordu. "Doğu Prusya tehlikededir... 1919 ihanetiyle paramparça edilen kadim Alman topraklarına yürüyeceğiz. Reich'ın eski bölgelerindeki kan kardeşlerimiz dehşet verici bir zulüm altında yaşamaktadırlar! Oraları Alman halkının yaşam alanıdır."[20]

Hitler'in savaş kurallarını yeniden yazması ordu yüksek komutanlığını şaşırtmamış olmalı. İşgal başladığında, genelkurmay başkanı General von Brauchitsch sivillerin "düşman olmadıkları"nı ve Alman birliklerinin uluslararası hukuk kurallarına itaat edeceklerini vurguladı. Polonyalıları sabotajcılara, partizanlara ve keskin nişancılara sert davranılacağı konusunda uyardıysa da, bu I. Dünya Savaşı sırasında uygulanan askeri siyasetle uyumluydu; aynısı, sivil nüfusun itaatini sağlamak için rehin alma konusunda da geçerliydi. Ancak Hitler yüksek rütbeli komutanlarına, planlarının Polonya nüfusunun "fiziksel imhası"nı gerektirdiğine ve ülkenin entelektüel, sosyal ve siyasal elitine mensup binlerce kişinin hedef alınarak öldürülmesini öngördüğüne dair bir işaret vermiş bulunuyordu. Ordunun –haklı nedenlerle olsa bile– bu türden emirlere itaat etme konusunda kararsız kalması halinde onları cezalandırmak için Heinrich Himmler'in SS'ine başvurdu.

SS, daha önceki askeri harekâtlarda da yaptığı gibi, çoğunlukla 1919 sınır savaşlarının kıdemlilerinin önderlik ettiği *Einsatzgruppen*'i (Özel Harekât Grupları) harekete geçirdi. Resmi olarak bu grupların görevi, ordunun gerisinde güvenliği sağlamak, polis görevi yapmak ve isyancılarla savaşmaktı. Fakat talimatları ürkütücü bir belirsizlik taşıyordu; orduyla daha sonra yapılan görüşmelerde, onların "yabancı topraklardaki ve savaşan birliklerin ardındaki, Reich'a ve Al-

---

20 *Age.*, 27.

man halkına düşman bütün unsurlarla savaşmaları" gerektiği konusunda anlaşmaya varıldı. Ağustos ayının ortalarında, onlara Alman sivillere uygulanan Polonya vahşeti anlatıldı ve Polonyalıların gizli sabotaj örgütleriyle direnişi tırmandırma planları hakkında uyarıda bulunuldu. (Pilsudski'nin I. Dünya Savaşı sırasındaki yeraltı hareketi bu konuda bir model sağlıyordu.) Bu erken girişimleri boşa çıkarmak amacıyla Himmler'in yardımcısı Reinhard Heydrich'e, Hitler tarafından "Polonya liderliğinin, sayıları binlere varan çeşitli çevrelerinin tasfiyesinin"düzenlemesi emredildi. Bu konudaki emirleri adamlarına aktarırken Heydrich, "direniş hareketinin itici gücü Polonya entelijansiyasının içinde bulunabilir," diye özellikle vurguladı ve bu mücadele bağlamında "her şeye izin verildiği"ni üzerine basa basa söyledi. Savaş yasaları ve bu konuda yapılan her yorum artık geride bırakılıyordu.[21]

Çek seferinden ders çıkaran ordu yüksek komutanlığı, Polonya'daki bütün güçlerin tam kontrolünün kendisine verilmesini talep etti. Yüksek komuta, özellikle SS'i ve bir yandan da cephe ilerledikçe bölgesel hükümeti devralacak olan sivil yöneticileri denetim altında tutmak istiyordu. Fakat bunu sağlamayı başaramadı. Askeri birliklere eşlik eden SS ve polis birliklerinin tamamen ordunun denetimi altında olup olmayacağı sorunu çözümsüz kaldı. Bununla birlikte Heydrich, generallere ters düşmeme konusunda çok dikkatli olmasına rağmen, Polonya seferinin SS'in değerini kanıtlama şansı sağladığını açıkça görüyordu. Hitler'in orduyu güvensizliği de aşikârdı. İşgalden hemen önce verdiği emirler sivil yöneticileri askerlerden geçmişe kıyasla daha bağımsız hale getirmişti. Bütün bunlar ordunun kaygılarını artırdı ve sadece ikinci dereceden bulgular olsa da, Hitler'in SS birliklerine tam olarak ne emir verdiğine dair endişelerin, orduyu Heydrich'le daha fazla toplantı yapmaya zorladığı söylenebilir. 29 Ağustos günü askerler nihayet 30.000 Polonyalı'nın tutuklanmasını öngören *Einsatzgruppen* planlarını onayladı.

Üç yönden işgale uğrayan ve geç seferber olan Polonya u-

---

21 M. Broszat, *Nationalsozialistische Polenpolitik, 1939-1945*, Stuttgard, 1961, 19-20; Rossino, *Hitler Strikes Poland*, 13-15.

mutsuz bir durumdaydı; Almanların asker sayısı iki kat, uçak ve tank sayısı ise üç kat fazlaydı. Ayrıca, ülkenin doğu sınırında 800.000'den fazla Sovyet askeri bulunuyordu. Kendi stratejilerini İngilizlerin ve Fransızların hemen yardıma gelecekleri beklentisi üzerine kuran Polonyalılar kısa süre içinde hayal kırıklığına uğradılar: Ortaklarının her ikisi de işgalin başlangıcında Almanya'ya saldırmayı planlamıyordu, çatışmaların son savaşta olduğu gibi çıkmaza gireceğini umuyorlardı. Hava üstünlüğüne sahip olan *Luftwaffe* (Hava Kuvvetleri), Polonya'nın kent ve kasabalarını bombalıyor, sürgün konvoylarını ve trenleri makineli tüfek ateşine tutuyordu. Gene de Polonyalılar inatla kendilerini savundular ve Almanları ağır kayıplara uğrattılar. 9 Eylül günü Polonya hükümeti genel silahlı direniş çağrısı yaptı ve birlikler teslim olduktan sonra, Alman askerleri için daima en kötüsü olan düzensiz savaş yöntemleri geliştiren siviller çatışmayı sürdürdü. Alman askerleri Hitler'in iktidara gelişinden beri ilk kez, karşılarında çok kararlı ve ele geçirilmesi zor bir düşman bulmuşlardı.

İlk andan itibaren tam bir şok yaşandı. Levazım Generali Eduard Wagner, 3 Eylül gibi erken bir tarihte, "[Polonyalı] çetelerle ... ancak çok acımasız tedbirlerle kırılabilecek zor bir savaş başladı," notunu düşmüştü. Alman ilerleyişinin olağanüstü hızı asayiş sorununu daha da ağırlaştırdı: Çok az ön hazırlık ya da istihbarat yapılan devasa bir bölgede "güvenliği sağlama" sorumluluğu taşıyan üniformalı polisler kendilerini ansızın bir savaş mıntıkasında buldular. Aynı gün SS şefi Himmler, "isyancılar"ın "görüldükleri yerde vurulmaları" emrini verdi.[22]

Aslında ne askerler ne de SS bu tür bir emri beklemişlerdi ve 2 Eylül'den itibaren her yaştan Polonyalı sivil, ya "partizan" saldırılarına yapılan misillemelerde cephe birliklerinin kurbanı oldu ya da rastgele öldürüldü. Küçük Złoczew kasabası, bütün Avrupa'da on binlerin gelecek 6 yıl içinde çekeceği acıların ilk örneklerinden birini yaşadı: kasaba yakılıp yıkıldı ve aralarında çocukların da olduğu yaklaşık 200 kişi öldürüldü. Bir başka örnekte, bir askeri müfettiş "sözümona suçlu" 20

22 *Age.*, 77. 159.

Polonyalı'nın derhal kurşuna dizildiğini rapor etti. Daha kötü bazı ihlaller, ordunun bir ya da iki yıl sonra zaten görülecek olan şiddet düzeyine alışmaması için soruşturma konusu oldu. Bir SS saldırı birliği mensubu ile bir polis çavuşu, 50 Yahudi'yi öldürdükleri için askeri polis tarafından tutuklandı. Ancak ölüm cezasıyla karşı karşıya kaldıklarında, "etnik Almanlara karşı Polonyalıların uyguladıkları pek çok vahşet nedeniyle asabiyet içindeydiler" gerekçesiyle hafif bir ceza aldılar.[23]

Buradaki vahşet uygulamaları tamamen hayal ürünü değildi. Aslında Polonyalıların etnik Almanlara yaptıkları, "halklar savaşı"nın ateşlenmesinde önemli bir rol oynamıştı. Nazilerin mali destek verdiği yeraltı örgütleri ve "özsavunma" milisleri karşısında endişeye kapılan Polonyalılar, Çekoslovakya'nın işgalinden sonra pek çok Alman kültürel ve dini kurumu kapatmışlardı. Polonya'nın işgali başladığında, polis önceden hazırlanan listelere göre 10-15.000 kadar azınlık üyesini tutuklayıp, onları cephe hatlarının uzağına sevk etmişti. Polonyalı sivil ve askerlerin saldırısı nedeniyle 1.778-2.200 arasında Alman, bazıları aşırı yorgunluk ya da yetersiz beslenme nedeniyle, diğerleri kitle halinde kurşuna dizilerek ölmüştü.[24]

İşgalci Almanlar bu ölümlere ilişkin bulguları açığa çıkardıklarında daha da şiddetli bir tepki gösterdiler. En meşum vaka olan Bydgoszcz'da, keskin nişancıların Polonyalı askerlere ateş açtıklarına ilişkin söylentiler yüzünden yüzlerce yerel Alman öldürülmüştü. Ölü sayısı 700-1.000 arasındaydı ve bazı cesetler korkunç biçimde parçalanmıştı.[25] Alman piyadesi kente girip bu cesetleri gördüğünde, aralarında öğretmenlerin,

23 E. B. Westermann, "'Friend and Helper': German Uniformed Police Operations in Poland and the General Government, 1939-1941", *Journal of Military History*, 58:4 (Ekim 1994), 643-62; A. de Zayas, *Wehrmacht War Crimes Bureau, 1939-1945*, Lincoln, NE, 1989, 141.

24 C. Jansen ve A. Weckbecker, "Eine Miliz im 'Weltanschauungskrieg': der 'Volksdeutsche Selbstschutz'" Polen, 1939/40, Michalka (ed.), *Der Zweite Weltkrieg*, 482-501. Yakında çıkacak Arthur Greiser incelemesinin ilgili bölümlerini okumama izin verdiği için Catherine Epstein'a çok teşekkür ediyorum.

25 Etnik Alman kayıplarına ilişkin rakamlar için bkz. Zayas, *The Wehrmacht War Crimes Bureau*, 139-40. Bu, muhteşem bir kitap olmakla birlikte, dikkatle kullanılması gerekir. 2.000 savaş sonrasında Polonyalıların verdiği rakam, 6.000 ise o sırada Wehrmacht soruşurmasında saptanan rakamdır.

rahiplerin, avukatların, kamu görevlilerinin ve diğer "entelijansiya" mensuplarının bulunduğu birkaç yüz Polonyalı'yı tutukladı ve yerel bir Alman'ın bu olayların suçlusu olarak işaret ettiği kişiler derhal kurşuna dizildi. Bunu yapanları yargılamak için belediye binasında bir askeri mahkeme kurulduysa da, yargılama kısa süre içinde tavsadı.

Alman sivillerin Bydgoszcz'da yaşanan "Kanlı Pazar"da öldürüldüklerine ilişkin raporlar Hitler'i öfkelendirmiş ve gösterilecek tepkinin daha sert olmasını istemişti. Sonraki günlerde ordu 500 mahkûmu idam edilmek üzere SS'e teslim etti ve kentin çeşitli semtlerinde yapılan bir tarama sırasında 900 kişi daha esir alındı ve bunların 120'si çevredeki orman ve tarlalarda kurşuna dizildi. Yöredeki okulun 50 öğrencisi, içlerinden birinin bir Alman subayına ateş etmesi üzerine idam edildi; ordu da 50 "rahip, öğretmen, kamu görevlisi, demiryolu operatörü, postacı ve küçük iş sahibi"ni kurşuna dizdi. Silah taşıyan her sivilin anında kurşuna dizilmesine ilişkin yeni talimatlar çıkarıldı. 5-13 Eylül arasında şehir çevresinde 1.000 Polonyalı sivilin, bütün bölgede ise 5.000 kişinin öldürüldüğü saptanmıştır.[26]

Tüm sefer boyunca yaşananların en şiddetlilerinden biri olan bu tek olay, işgal sırasında Almanların uyguladığı vahşete yol açan çeşitli dürtüleri gösterir. Öldürülenlerin çoğu, misilleme amacıyla kurşuna dizilmek üzere çok ağır fakat standart askeri yönergelere göre elde tutulan rehinelerdi. Bu insanlar Nazi ırk siyasetinden çok Wehrmacht'ın gerillayla savaşma tarzının kurbanlarıydı ve 1914'te keskin nişancı ve gerilla saldırılarına uğradıklarında, Alman ve Habsburg birlikleri de benzer biçimde davranmışlardı. Ancak askerler kendilerini aynı zamanda bir Alman-Polonyalı "halk savaşı"nda intikamcı olarak görüyorlardı. Herkesin üzerinde duran ve ortamı belirleyen bizzat Hitler'di; Alman suçlarının cezasız kalmasını ve her türlü Polonya muhalefetine daha fazla şiddetle karşılık verilmesini isteyen, Führer'den başkası değildi.

26 Rossino, *Hitler Strikes Poland*, 69-73.

Ordunun içinde huzursuzluk belirtileri vardı. Himmler'in 3 Eylül tarihli görür görmez vurma emri, önceleri subayların çoğu tarafından bilinmiyordu ve sonunda kaldırıldı. Fakat generaller artan disiplinsizlikten ve kendi askerlerinin uyguladığı vahşetten kaygılıydı. Bir tümen kurmay başkanının kaydettiği gibi: "Savaşın ilk günlerinde savaş tecrübesi olmayan askerlerin ve bir kısım subayın hiçbir eğitime tabi tutulmadıkları ya da yetersiz eğitim gördükleri anlaşılmış bulunmaktadır ... İçgüdüsel asabiyet, güvensizlik, keyfi kurşuna dizme olayları ve kundakçılık disiplini bozmakta, ordunun saygınlığını ortadan kaldırmakta, mahalleler ve ikmal maddeleri gereksiz biçimde tahrip edilmekte, bunların şüphesiz engellenebileceği nüfus için büyük zorluklara yol açmaktadır."[27]

Bazı komutanlar Hitler'in Polonyalılarla ilgili niyetlerinin hangi noktaya vardığını artık anlıyor, ordunun itibarı konusunda ve bir "etnik imha [*volkstümliche Ausrottung*]"ya karışmaları halinde, gelecekte yabancı orduların Alman askerlerine muamelesinin bundan nasıl etkileneceği konusunda endişeleniyorlardı. Gene de kendi üstlerinden hiçbir destek almadılar. 7 Eylül'de Heydrich, ölüm müfrezelerine "önde giden Polonyalıların tasfiyesinin" Kasım ayı başında tamamlanmasını öngören gizli bir emir çıkardı. Beş gün sonra, ordunun "soyluları, Katolik ruhban sınıfını ve Yahudileri" öldürme faaliyetini hızlandırmasını sağlamaya çalıştığında, Abwehr komutanı Amiral Canaris kapıldığı dehşeti dile getirerek, silahlı kuvvetler yüksek komutanı General Wilhelm Keitel'e uyarıda bulundu. "Herkesin gözü önünde cereyan eden bu olaylardan ötürü bütün dünya Wehrmacht'ı sorumlu tutacak." Fakat yumuşak başlı Keitel, ona sadece bunun Hitler'in siyaseti olduğunu, ordunun karışmak istememesi halinde bu işin SS'e ve onu izleyen sivil yöneticilere bırakılacağını söyledi. General Brauchitsch, biri Hitler'le olmak üzere bir dizi görüşme ve toplantının ardından, kendisine bağlı sahra komutanlarına, "*Einsatzgruppen*, Führer'in talimatları doğrultusunda işgal bölgelerinde bazı etnik-siyasal görevleri yerine getirmek için yönlendirildi," dedi

27 *Age.*, 175.

ve bunların "yerel komutanlığın sorumluluk alanının dışında kaldığını" bildirdi.

Bu, Führer'in isteklerinden daha azı değildi. Ekim ayı başında Hitler, işgal sırasında kendisine suç isnat edilen bütün Alman askerleri için genel af çıkardı; bu önlem kapsayıcıydı ve hiç kuşkusuz birlikler açısından, gelecekte sergilenecek "sertlik" için yakılan bir yeşil ışık olarak, doğru biçimde yorumlandı. Hitler'in emir subayı, onun Wehrmacht'ın "cıvık duygusallığından" usandığını kaydetti; daha sonra, Hitler Polonya'daki askeri komutan General von Blaskowitz'i, savaş suçu işleyen SS'e ağır cezalar verdiği ve uluslararası normların ağır ihlali nedeniyle alenen şikâyette bulunduğu için "çocuksu davranmak"la eleştirdi.[28]

Şiddetin orta yerinde Polonya'yı bekleyen geleceğin biçimlendirilmesi zaman aldı. Führer'in tercümanının daha sonra kaydedeceği gibi: "Naziler bin yıllık Reich'tan söz edip duruyorlar fakat beş dakika sonrasını düşünemiyorlar!" Wehrmacht'ın hızla ilerlemesi, 8 Eylül gibi erken bir tarihte Alman birliklerinin Koridor'u ele geçirmesini, Varşova eteklerine ulaşmasını ve Poznan çevresinde çok sayıda Polonya askerini imha etmesini sağladı. Ancak Eylül ortalarında, Varşova'nın hâlâ direnmesi ve Mussolini'nin barış görüşmeleri için ısrar etmesi üzerine, Hitler ve danışmanları pek çok olası senaryo arasında kararsız kaldılar. Bunlardan biri, Almanya ile SSCB arasında "Dördüncü Paylaşma" denen senaryoydu; diğeri, batı bölgeleri Almanya tarafından ilhak edildikten sonra küçük bir Polonya bakiye devletinin varlığına izin vermekti; üçüncüsü, Güneydoğu Polonya'da küçük bir Ukrayna devleti kurmak için bu bakiye Polonya'yı da bölmekti (bir bakıma Çek çözümü). Ancak bütün bunlar Alman bakış açısından sakıncalıydı ve sonuncusunun Stalin tarafından onaylanma şansı yoktu. (Polonya sorunu ka-

28 C. Browning, *The Origins of the Final Solution: The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939-March 1942; With Contributions by Jürgen Matthäus*, Lincoln, NE, 2004, 17; H. Umbreit, *Deutsche Militärverwaltungen 1938/39: Die militärische Besetzung der Tschechoslowakei und Polens*, Stuttgart, 1977, 154-5; Rossino, *Hitler Strikes Poland*, 116-17; G. Engel, *At the Heart of the Reich: The Secret Diary of Hitler's Army Adjutant*, Londra, 2005, 79 (15/10 ve 18/11/39 tarihli notlar).

panırken onun yapmak isteyeceği son şey yeniden bir Ukrayna sorunu çıkarmaktı.)[29]

Rus faktörü belirleyici hale geldi. Almanların kolay ilerleyişi karşısında dikkat kesilen Kızıl Ordu, Alman işgalinin yarılandığı bir sırada, Hitler'i kendi hızıyla şaşırtarak teklifsiz bir tutumla Doğu Polonya'ya girmişti. Sovyet ve Alman birlikleri sınır çizgisinde gayet dostane biçimde buluştular ve Almanya'nın 20 yıl önceki zafer anının mekânı olan Brest-Litovsk'ta, Wehrmacht'ın çekilmesinden önce ortak bir zafer yürüyüşü yaptılar. Fakat Kızıl Ordu tehlikeyi ensesinde hissediyordu. Hitler, İngilizlere hâlâ zeytin dalı uzatıyor ve İtalyanlar onun Polonya'ya, Londra ve Paris'le diplomatik bir çözümü zora sokmayacak şekilde davranmasını istiyorlardı. Bu nedenle, 19 Eylül günü şaşırtıcı derecede ılımlı bir konuşma yapan Hitler, "çıkarlarımız çok sınırlı niteliktedir," diye vurguladı ve "katledilmiş binlerce *Volksgenossen*" [soydaşın] ölümü için üzüntülerini belirtirken, "Polonya askeri"ni övdü.

Öte yandan Stalin herhangi bir Polonya devletinin ayakta kalmasını istemiyordu. Litvanya'nın kendi nüfuz alanı içinde kalması karşılığında, Almanlara Doğu Polonya'da Lublin çevresinde ek toprak teklif etti ve bu durum, söz konusu bölgeyi olası bir Yahudilerden "ayrılmış bölge" olarak görmeye başlayan Almanların ilgisini çekti. Eylül ayı İngilizlerin uzlaşmaya yanaşacaklarına dair hiçbir belirti olmaksızın sona ererken, Hitler'in özel konuşmaları uzun vadeli bir sonucun amaçlandığını gösteriyordu. Polonya haritadan silinecek ve Alman denetimindeki bölge etnik bakımdan türdeş üç mıntıkaya bölünecek, ortada kalan Polonya bölgeleri, batıya doğru genişleyen Reich bölgeleri ile Sovyet sınırında küçük bir Yahudi yerleşim alanı arasında tampon olacaktı:

> 1. Vistül ile Bug arasında: Burası [Reich'tan gelenler dahil] Yahudi halkının tamamının yanı sıra diğer güvenilmez unsurlara tahsis edilecek. Vistül üzerinde Batı'dakinden daha sağlam, aşılmaz bir duvarın inşası. 2. Önceki sınırlar boyunca, Almanlaştırılmış ve sömürgeleştirilmiş geniş bir koridor bölgenin yaratılması. Bu bütün ulus

29 Umbreit, *Deutsche Militärverwaltungen 1938/39*, 91-3.

> için bir görev teşkil eder: Dünyanın her yerinden gelecek iyi Almanları yerleştirmek için bir Alman tahıl ambarı ve güçlü bir köylülük yaratmak. 3. Arada Polonyalı bir devlet oluşumu.[30]

Böylece Batı Polonya, Reich'ın yayılması için hayati bir bölge haline gelecekti. Almanya eski Prusya topraklarını yeniden kazanacak ve sömürgecileri burada iskân edecekti. "Irksal bakımdan değerli" Polonyalılar Almanlaştırılırken, "Polonyalı entelektüeller" arasında olup "sorun çıkaran" kişiler öldürülecekti. Yaverinin tuttuğu notlara göre, Hitler "otuz yıl içinde ülke topraklarına gönderilecek ve bir zamanlar bu bölgelerin Almanlar ile Polonyalılar arasında anlaşmazlık konusu olduğunu hatırlamanın birşey ifade etmediği insanlar" istiyordu.[31]

Ordunun, böylesine kanlı –işgal sırasında göz yumulan uygulamaların bile çok ötesine geçen– bir görevi kendisiyle bağdaştırmak istemediği açıktı. Wehrmacht, özellikle direniş kalıntılarının ezilmesine yardımcı olarak ve SSCB'yle birlikte sınıra adam yerleştirerek Polonya'da büyük bir varlık bulunduruyordu. Fakat işgal yönetimi askeri komuta zincirinin dışında kalan sivillere devredilmiş ve Batı Polonya ilhak için hazırlanmıştı. Hitler ve danışmanlarının Alman yönetimini eski Prusya sınırlarının ötesine ne kadar yayacaklarına karar vermeleri bir aydan fazla sürdü. Aralarında durumu daha iyi bilen bazıları, geniş bir Polonyalı nüfusu olan bölgelerin devralınmasından kaygılanıyordu; bu bölgeleri Almanlaştırmak, korktukları gibi, bayağı zor da olabilirdi. Öte yandan, sınır bölgelerindeki çeşitli *Gauleiter*'ler kendi derebeyliklerini genişletmek istiyor, bu arada Göring sanayi kenti Łodz'a kolay ulaşım talep ediyordu. Aslında Alman sınırlarını daha doğuya itmenin stratejik bir mantığı vardı. Nihayet, Ekim ayı boyunca süren tartışmaların ardından, Hitler savaş öncesi Polonya'nın derinliklerine uzanan yeni bir sınır üzerinde karara vardı. Łodz'un kaderi Himmler, Goebbels ve içişleri bakanı Wilhelm Frick'in buraya yaptıkları bir ziyaretin ardından belirlendi. İki –biri Danzig kentinin çevresinde; diğeri, sonunda Poznan ve Łodz'u kapsa-

---

30 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 3. cilt, 927.

31 Engel, *At the Heart of the Reich*, 75.

yacak şekilde– örnek *Reichsgaue* kuruldu ve Yukarı Silezya ile Doğu Prusya bölgelerinin doğu sınırları genişletildi. Böylece Hitler I. Dünya Savaşı'nın sınır duvarı fikrini fantastik biçimde genişletmiş oluyordu. Açıktır ki, gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlar hakkında hiçbir endişe duymuyordu: Reich'ın içine alınan bu bölgede 8,9 milyon Polonyalı, 603.000 Yahudi ve sadece 600.000 Alman yaşıyordu.[32]

Hitler, fethedilen bu toprakları mümkün olduğu kadar hızlı biçimde Almanlaştırmak için hem orduyu hem de sivil bakanları atlayarak, sadece kendisine karşı sorumlu olan parti yoldaşlarını tercih etti. Bu yoldaşların ikisi savaş öncesinde Danzig Nazi mekanizmasını yönetmiş, aralarında şiddetli bir rekabet olan kişilerdi: Danzig'deki Parti *Gauleiter*'i Albert Forster ve Poznan'da yeni bir karargâh kurmak için güneye giden Arthur Greiser. Greiser, bu prestijli yeni görevde –sadece Nazi Partisi'ne daha geç katıldığı için değil, Hitler için daha da kötüsü, bir zamanlar mason olduğu için– kendisini kanıtlamak istiyor ve Führer'in programını benimsiyordu. Hitler onun hakkında yardımcılarından birine, onaylayan bir tavırla, "haklı olduğunu düşündüğü her durumda Polonyalı entelektüelleri tasfiye edecek," dedi. "Daha önce onlar bizi öldürmüşlerdi. Sorun çıkaranlardan kurtulmak gerekirse bu görevden kaçmamak gerekir."[33]

Alman yönetiminin Doğu Avrupa'ya istikrar getireceği konusunda, Hitler'in hâlâ Batılı güçleri ikna etme umudu taşıdığı görülür. 6 Ekim günü, yeni fethedilen ve bombardımanın ardından harabeye dönmüş Varşova'ya yaptığı zafer ziyaretinin ertesi günü Reichstag'da uzun bir zafer konuşması yaptı. Bakiye bir Polonya devletinin (*Reststaat*) –bu devlet artık bir vitrin süsü olsa da– sürekli varlığı için gerekli şartlardan hâlâ söz ederken, bu varlığın Berlin'in belirlediği şu önceliklere uyum sağlaması gerektiğini ısrarla belirtti: İstikrarlı Alman sınırları, yeni bir iktisadi düzen ve en önemlisi "uluslararası sürekli bir sürtüşme nedeni"ne bir son vermek için "bir milliyetler

32 Madajczyk, *Die Okkupationspolitik Nazideutschlands*, 30-35.
33 Engel, *At the Heart of the Reich*, 75.

iskânı." Kendisini dinleyenlere, istediği tek şeyin Versailles'ın düzeltilmesi ve Doğu Avrupa'da barışın sağlanması olduğunu anlattı. "Versailles Antlaşması'na benim getirdiğim düzeltmeler," diye devam etti, "Avrupa'da kaosa neden olmamıştır. Tam aksine, bu düzeltmeler burada açık, kalıcı ve hepsinden önemlisi kabul edilebilir koşulların yaratılması için gerekli önkoşulları sağladı." Britanya'yla bir barış konferansı beklentisi artarken, Almanya ve Rusya'nın "bu huzursuz mıntıka"ya istikrar getirdiğini vurguladı. "Alman Reich'ı için, emperyalist olarak görülemeyecek bu misyon 50 ila 100 yıl sürecek bir işgal anlamına gelir ... Sonuçta bütün bunlar Avrupa'nın yararınadır."[34]

Bütün bunların İngilizlere güven vereceği düşüncesi en tuhaf olanıydı. Aslında İngilizler onun sözlerine artık güvenmiyorlardı ve herhangi bir işbirliğiyle ilgilenmedikleri gayet açıktı. İtalyan dışişleri bakanı Ciano kasvetli bir ruh haliyle, "artık her türlü anlaşma olasılığı ortadan kalktı," diye not düşmüştü. İki doğrudan sonuç vardı. Birincisi, Hitler Fransa'ya saldırı hazırlıklarına başladı ve ikincisi, Polonya hakkında seçimini yaptı. Konuşmasından bir gün sonra Himmler'e yeni bir görev verdi: Etnik Almanları yeni fethedilen bölgelere yerleştirmek için Reich'a "geri" getirerek "Almanlığı" güçlendirmek. Propaganda bakanı Goebbels (Hitler'in bakanları arasında en çok Polonya karşıtı olanlardan biri) 10 Ekim günü, "Polonya bitmiştir," diye not düştü. "Artık hiç kimse eski Polonya devletinin yeniden inşasından söz etmiyor." Hitler, Polonya'nın –Varşova ile Krakov arasındaki– ilhak edilmeyen bölümünde eski özel avukatı Hans Frank yönetiminde, Genel Hükümet olarak bilinen bir bakiye devlet kurdu. Ekim sonunda, planlanandan 4 ay önce, Alman işgalindeki Polonya bütünüyle sivillerin denetimine geçti. Goebbels günlüğüne, "Ordu çok yumuşak ve uzlaşmacı," diye yazdı, Frank'la yaptığı bir görüşmenin ardından da şu sözleri ekledi: "Irksal farkındalık taşıyan bir siyasetten çok, ürkek bir burjuva siyaseti izliyor[lar]. Fakat Frank bir yolunu bulacak." Ordu yüksek komutanlığı Polonya konusuna

34 Hitler, *Hitler: Speeches and Proclamations*, 1840-46.

bulaşmak istemediği için memnundu ve dikkatini yaklaşan Batı saldırısına yöneltti."[35]

Almanlar, I. Dünya Savaşı sırasında Polonya'da bir Genel Hükümet kurmuşlardı, bu Hitler'in kafasındaki modele uymuyordu. Dünyada savaş hukuku ilkelerine uygun, geleneksel, toplumsal bakımdan muhafazakâr bir yönetim ile bunun "elli ya da yüz yıl"ı aşan radikal bir sosyo-politik ve demografik değişime bağlı, çok daha şiddet yanlısı Nazi versiyonu arasında büyük bir fark vardı. Kayzerin genel valisi, General Hans von Beseler adında bir askerdi, oysa Hans Frank Parti'nin üst kademelerinde yer alan biriydi. Von Beseler, Polonyalı aristokratlardan oluşan bir meclis kurmuş ve ülkeye bağımsız bir yapı vaat etmişti; Frank ise Polonyalı elitin toplu olarak katledilmesine nezaret etti ve her türlü özerkliğin alternatifini temsil etti. Polonyalılar Almanlar için çalışan asgari ölçüde eğitim görmüş köle işgücüne dönüştürülecekler ve gelecekte kendi siyasetçilerine ihtiyaç duymayacaklardı. "Führer, Polonyalıları asimile etmek niyetinde değil," diye yazdı Goebbels. "Kendi budanmış devletlerine sığdırılacaklar ve tamamen kendi haline bırakılacaklar ... Biz ırksal kalıtım yasalarını biliriz ve işleri buna göre yürütebiliriz." Nazilere göre, uygun "bilimsel" bir temelde ırka dayalı katı bir sınır çizgisi, iki halk arasında "kalıcı bir barış" sağlamanın yegâne aracıydı.[36]

Ne var ki, bu kötü kaderle karşı karşıya kalanlar bir bütün olarak Slavlardan çok Polonyalılar oldu. Irk bilimciler ve siyasi danışmanlar, Nazi retoriğine rağmen teoride ve giderek pratikte de farklı Slav grupları arasında ayrım yaptılar. Slovakların kendi yönetimlerini kurmalarına izin verildi, Bohemya ve Moravya Protektorası'nda bile Almanlar bir Çek bürokrasisi ve göstermelik bir Çek devlet başkanı –Polonyalılara yasaklanmış birşey– aracılığıyla yönettiler. Polonya'da bulunan bir Alman gazeteci daha sonra, "Bohemya-Moravya Alanı'na uygulanan ilkeler, Polonya seferi sırasında farklı bir hâkimiyet yöntemini gerektiren bir unsur olarak belirgin biçimde açığa çıkan, dizginlenemez Polonyalı karakteri yüzünden Polonya Alanı'na

35 Ciano, *Ciano's Diary* 166-70; Goebbels, *The Goebbels Diaries, 1939-1941*, 15.
36 *Age.*, 16.

uygulanamazdı," açıklamasını yaptı. Başka bir deyişle, işgal sırasında Polonya direnişinin gücü, burada bir Çek siyasal çözümünün engellenmesi bakımından belirleyici olmuştu. Fakat Almanların Polonyalılarla onyıllardır süren düşmanlığı dikkate alındığında, onlara Çeklere davrandıkları gibi davranacaklarını hayal etmek zordur.[37]

Polonya'nın yenilgisinden sonra bazı SS mensupları Çek entelijansiyasını da kurşuna dizme fikriyle oyalandılarsa da, bu fikir sistematik biçimde uygulanmadı. Kasım 1939'da hem Krakov hem de Prag'da akademisyenlere yönelik toplu tutuklamalar oldu ve birkaç bin kişi toplama kamplarına gönderildi. Her iki ülkedeki üniversiteler, Nazilerin Doğu Avrupa'da yüksek öğrenimin tasfiyesi kararına uygun biçimde süresiz olarak kapatıldı. Bununla birlikte Hitler'in dikkati, Prag'da daha ılımlı bir çizgi izleyen von Neurath'ın üzerindeydi. Neurath bir Nazi değil eski tarz bir muhafazakârdı ve Hitler, siyasal olarak barışı sürdürmek ve fabrikaları işler durumda tutmak için onun ne gerekiyorsa yapmasına izin verdiği için mutluydu. Hükümet Çek Sanat ve Bilim Akademisi'ne mali yardım yapmayı sürdürdü ve Çek tayınları Reich'ın içindeki kadar olmasa da bol miktarda olmaya devam etti. Kısmi grevler görece daha az kan dökülerek bastırıldı. Hans Frank Protektora'yı ziyaret ettiğinde, hayretle şunu not etti:

> Prag'da bugün yedi Çek'in kurşuna dizildiğini ilan eden büyük kırmızı afişler vardı. Kendi kendime şöyle dedim: kurşuna dizilen her yedi Polonyalı için bir afiş asmaya kalksam, Polonya'nın bütün ormanları bunları basacak kâğıdı üretmeye yetmez.[38]

Bu yorumun da gösterdiği gibi, Genel Hükümet'in kaderi çok daha karanlıktı. İlk yeni Alman "kolonisi" doğrudan doğruya Berlin'den yönetilmekte, savaşın ve fethin Führer'in kişisel iktidar alanını nasıl genişlettiğine ve bir uzmanın "Alman yönetiminin kavramsal hukuk dünyası" dediği şeyin alanını nasıl

37 *Krakauer Zeitung*, 24 Nisan 1941, Polonya İstihbarat Bakanlığı'ndan alıntı, *The German New Order in Poland*, Londra 1942, 8.

38 Frank, alıntı: J. Connelly, "Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice", *Central European History*, 32:1 (1999), 1-33, burada 8.

daralttığına ilişkin yeni bir örnek oluşturmaktaydı. Bir Parti gazetecisinin yazdığı gibi, bu "Büyük Alman Reich'ının koruyucu alanı içinde tamamen yeni türde bir idari birim" olmuştu. Gittikçe genişleyen Nazi İmparatorluğu'nun güvenlik siyasetine eşgüdüm sağlaması beklenen Reich Güvenliği Merkez Bürosu'nun (RSHA) kurucusu SS avukatı Werner Best, Genel Hükümet'i yeni bir kıtasal *Grossraum*'un [birleşik bölgeler] "ilk yapı taşı" olarak görüyordu. Hırslı, zeki, aşırı duygusal ve çok yozlaşmış Frank, Krakov'da kendi kabinesi ve bakanları olan bir mini-hükümet kurdu. Kısa süre içinde patavatsızca "Polonya Kralı", hâkimiyet alanı da *Frankreich* olarak anılmaya başladı.[39]

Frank Genel Hükümet'ten zaman zaman "bir protektora devleti, bir tür Tunus" olarak ve bazen de "Polonya halkı" için bir "yaşam alanı" olarak söz ediyordu. Fakat bir terim olarak Polonya'nın ortadan kalkacağı düşünülüyordu ve –Eylül'de anıldığı gibi– "işgal altındaki Polonya toprakları" ifadesi, ülkenin yarı-yasal bir hayatı olduğunu ima etmesin diye teşvik edilmedi. Bir önceki yüzyılda ortaya çıktığı haliyle uluslararası askeri işgal teorisi, işgal gücünün sahip olduğu yetkilerin geçici olduğunu açıkça ortaya koymuş ve yenilen düşmanın süregiden egemenliğini onaylamıştı. Egemenliğin bir devletten diğerine devredilmesi –resmi bakış açısından– ancak bir barış antlaşmasıyla mümkündü. Bu nedenle Dışişleri Bakanlığı sinik bir tutumla, Genel Hükümet'in unvanında yer alan "işgal bölgeleri" ibaresinin kaldırılmasını tavsiye etti, çünkü bu "elbette bağlı olmak istemediğimiz" yasadaki yükümlülükleri ima edebilirdi.

Uluslararası hukuk normlarının ihlali konusunda en fazla duraksayanlar ordu mensuplarıydı. Nisan 1940'ın ortalarında Batı'da savaş için hazırlanmakta olan Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığı (OKW) Polonya'nın *de jure* olarak hâlâ var olup olmadığını sordu; bu, Fransa'da ele geçirilebilecek Polonyalı tutsaklara nasıl davranılacağıyla ilgili bir sorundu. Dışişleri Bakanlığı olumsuz yanıt verdi: Polonya'yla savaş, Hitler'in bu

39 D. Rebentisch, *Führerstaat und Verwaltung im Zweiten Weltkrieg: Verfassungsentwicklung und Verwaltungspolitik, 1939-1945*, Stuttgart, 1989, 172-3.

ülkedeki askeri yönetimi kaldırma kararıyla birlikte sona ermişti. Sovyetler Birliği ve Slovakya ile yapılan antlaşmalarda, "şimdiye kadar varolan Polonya devleti" ya da "eski Polonya devleti"ne göndermelerde bulunulmuştu. Gene de diplomatlar kendi tutumlarından tam olarak emin olamıyorlar, tavsiyelerinin kamuoyu tarafından bilinmesini istemiyorlardı.[40]

Fransa'nın düşmesinden sonra, Avrupa'nın kuzeyinde ve batısında belli belirsiz görünen daha ileri düzeyde askeri işgal beklentisiyle birlikte, hukukçular konuyu tekrar ele aldılar. Alman Hukuk Akademisi'ndeki gelenekçiler, Polonya topraklarının tek taraflı ilhakının ve ardından gelen Genel Hükümet işgalinin yasadışı olduğunu cesaretle öne sürdüler. Diğerleri aynı fikirde değildi: Führer'in yasa hükmündeki Nazi çizgisini benimsediler. Orta yolcularsa, ihtiyatlı bir tutumla Genel Hükümet'in tam yasal statüsünün belirsiz kalmasını önerdiler. Wehrmacht yönetiminde Fransızlara ve Belçikalılara çok daha geleneksel davranmanın yol açacağı zararlı kıyaslamalar korkusuyla, "işgal bölgeleri" ifadesinin Genel Hükümet'in unvanından çıkarılması için bir kez daha baskı yapıldı. Sonuç olarak, Fransa'nın düşüşünden kısa süre sonra Frank'la Berlin'de bir araya gelen Hitler, unvan değişimi için yetki verdi ve 1940 yazından itibaren bakiye Polonya sadece "Genel Hükümet" olarak anıldı. Hitler, Frank'a Genel Hükümet bölgesinin ebediyen "Alman Reich bölgesinin [*deutsches Reichsgebiet*] bir parçası olarak kalacağı böylelikle anlaşılacaktır," dedi. Polonya ortadan kalkmıştı.[41]

---

40 W. Präg ve W. Jacobmeyer (ed.), *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs in Polen, 1939-1945*, Stuttgart, 1975, 113-17; International Military Tribunal, *Trial of the Major War Criminals before the Nuernberg Military Tribunal under Control Council Law No.10*, 14 cilt, Washington, DC, 1949-53, (bundan sonra *TWC*), 5. cilt (Washington, DC, 1951), 20-21 ("The significance of the collapse of the Polish state from the point of view of international law", 15 Mayıs 1940).

41 C. Madajczyk, "Legal Conceptions in the Third Reich and Its Conquests", *Michael*, 13 (1993), 131-59, burada 135-6; T. Szarota, *Warschau unter dem Hakenkreuz*, Paderborn, 1978, 48-9; Präg ve Jacobmeyer, *Das Diensttagebuch des deutschen General-gouverneurs*, 247.

4

POLONYA'NIN BÖLÜNMESİ

"Şimdiki savaş, Almanya'ya dünya tarihinde belki de son kez Doğu'daki kolonileştirme misyonunu kararlı bir tutumla gerçekleştirme fırsatı sağlıyor ... Bu misyon sözlerle engellenmemeli, kararlı eylemle gerçekleştirilmelidir; bu [bize] geniş halk kitlelerini yeniden iskân etme fikrine alışma zamanının geldiğini göstermektedir." Bu cümleler 1939'da ya da 1940'ta kolayca yazılabiliyordu. Ancak, aslında bunlar Alman-Slav ırk sınırını doğuya doğru itmek ve Polonya topraklarında Alman çiftçilerden oluşan bir duvar oluşturmak için Berlin'de hazırlanan bir savaş dönemi tasarısından, 1915'te "Halksız Toprak" (*Land ohne Menschen*) başlığı altında hazırlanan, daha erken bir dizi plandan kaynaklanıyordu. Gördüğümüz gibi, bu fikir çok sayıda Alman politika belirleyici, entelektüel ve planlamacıyı cezbediyordu ve bunun gerçekleşmesini önleyen tek şey yenilgiydi.[1]

1 Alıntı için bkz. mükemmel bir yeni araştırma: P. T. Rutherford, *Prelude to the Final Solution: The Nazi Program for Deporting Ethnic Poles, 1939-1941*, Lawrence, KS, 2007, 30.

O halde Naziler, Polonya sorununa kolonileştirme ve sürgün yoluyla radikal çözümler düşünen, kesinlikle ilk Alman milliyetçileri değillerdi. Ancak Üçüncü Reich'ın yetkilileri bu erken tartışmalardan, Polonya yenilgiye uğradığında ne yapacaklarına dair ayrıntılı bir taslak çıkarmayı başaramadılar. Eski Prusya topraklarının Reich'la yeniden birleştirileceği açıktı. Peki buralarda yaşayan çok yoğun Polonyalı nüfus ne olacaktı? Ve Hitler neden hiçbir zaman Prusyalı olmamış bu devasa toprakları ansızın ilhak etmeye karar vermişti? Bu karar yeni Alman sınırlarının içine çekilecek Polonyalıların sayısını bir anda ikiye katlamıştı. Bazı akademisyenler, savaştan önce Polonyalıları "Yahudi hâkimiyeti"nden kurtararak "ıslah etme" konusunda spekülasyon yapmışlardı. Fakat böyle bir siyaset, Hitler'in aklından geçenler için fazla Polonya yanlısıydı. O, Polonya'nın lider sınıfını tamamen yok etmek istiyordu; Ağustos ve Eylül aylarında yaptığı tartışmalar, bunu gerçekleştirmek için zorunlu olan "siyasi ev temizliği" üzerinde odaklandı. Sonuç olarak, işgal sırasında yaklaşık 50.000 Polonyalı ve 7.000 Yahudi idam edildi. Gene de, ne geride kalan milyonlarca Polonyalı'ya ne yapılacağı ne de –daha şaşırtıcısı– oraya geleceği ve onlara karşı yeni bir sınır duvarı oluşturacağı farz edilen Alman kolonicileri saptamak için hazırlanmış planlar vardı; ya da durum öyle görünüyordu. Hitler ve beraberindekilerin kendi görevlerinin yıkıcı boyutlarının ayrıntılarını ele alırken sergiledikleri titizlik ile kıyaslandığında, geri kalan her şey kendiliğinden olacakmış gibiydi.[2]

Naziler gerçekle yüzleşmeyi kararlı bir tutumla reddetseler de, temel nüfus açığı en az bir yüzyıl boyunca aynı kalmıştı. Polonya topraklarına yerleştirilmeye hazır ya da buna istekli yeterince Alman yoktu. Nazilerin aşırı biyolojik ırkçılıkları ve Polonyalıları kültürel asimilasyon yoluyla Alman'a dönüştürme fikrinden hoşlanmamaları dikkate alındığında, bu Naziler için özellikle ağır bir sorundu. Polonya hesaplarına göre, Reich'ın ilhak ettiği bölgelerde yaşayan nüfusun %90'ından fazlası Polonyalı'ydı. (Nazi hesaplamaları ise sadece biraz da-

2 I. Haar, "German Ostforschung and Anti-Semitism", ed. Haar ve Fahlbusch, *German Scholars and Ethnic Cleansing*, 1-28.

ha iyimserdi). Almanlar durumu daha da ağırlaştırarak, sadece iki savaş arası dönemde Polonya'dan değil, Reich'ın içinden de artan sayılarla batıya taşınıyorlardı. 1937-1938 tarihlerinde, Doğu Prusya'dan Alman göçü hızla arttı; Silezya, Bavyera ve ironik olarak Südetler* bölgesinden de benzer göç eğilimleri gözlemlenebiliyordu. Rejimin bakış açısıyla, fetih Almanların sınır bölgelerini terk ederek ulusal çıkarlara ihanet etmelerini tam zamanında önlemişti.

Reich'ın sınırlarının ötesindeki etnik Alman topluluklarına gelince, 1933'ten sonraki Nazi siyaseti onları oldukları yerde tutmak ve gerektiğinde bir tür beşinci kol olarak kullanmak olmuştu; Berlin'in, Orta Avrupa'daki büyük azınlıkların içinde bulunduğu zor duruma ilişkin olduğu varsayılan kaygıları, Macaristan ve Romanya olaylarına da müdahale etmesini sağladı. Fakat aynı nedenlerle, bu durum azınlıkların Batı Polonya'da yeniden iskân edilmelerini imkânsızlaştırdı. Sadece diplomatik açıdan duyarlı bir vakada bu siyaset izlenmedi. *Anschluss*'un Reich'ı İtalyan sınırına getirmesinin ardından, Hitler İtalya'daki Alman azınlığı kendisine karşı kullanmayacağı konusunda Mussolini'ye yeniden güvence verme konusunda çok hassastı ve 1938'de onları Reich'a "aktarmak" için Roma ile müzakerelere başladı. Haziran 1939'da –Mihver Devletleri'nin çimentosunu oluşturan kilit bir unsur olan– temel bir antlaşma imzalandı ve Himmler'e 9-10.000 kişiden oluşan ilk *Reichsdeutsche* yurttaş grubunu ülkeye geri getirme görevi verilirken, genellikle eski Habsburg yurttaşlarından oluşan geri kalan kısmın kaderi hakkında müzakerelere devam edildi.[3]

İtalya ile yapılan görüşmeler beklenenden uzun sürdü; söz konusu sayılar fazla olmasa da bir örnek oluşturuyordu. Ayrıca, sadece birkaç ay sonra etnik Almanların sistematik iadesi fikri, Molotov-Ribbentrop Paktı ve Doğu Polonya'daki Sovyet

---

* Çekoslovakya'nın Polonya sınırında, Bohemya'nın kuzeydoğusunda, Moravya'nın kuzeyinde dağ sırası –ed.n.

3 Schechtman, *European Population Transfers*, 53-5; Çekoslovakya'yla Südetler bölgesi konusunda yapılan antlaşmada, asla uygulamaya konulmasa da, bir nüfus aktarımı maddesinin var olduğu kaydetmek gerekir.

işgali sayesinde ansızın yeni bir aciliyet kazandı. Bu gelişme, özellikle Moskova'nın birlik yerleştirmeyi talep ettiği Baltık cumhuriyetlerinde huzursuzluğa yol açtı. Dehşete kapılan Baltık Alman liderleri Kızıl Ordu'nun eline düşmekten korkuyor ve Himmler'e, Bolşeviklerin I. Dünya Savaşı'nın sonunda Riga'da yaptıkları katliamları hatırlatıyorlardı. Berlin'de paniğe yakın bir ruh hali yaşanırken, Hitler sırf Ruslarla bir çatışma olmamasını sağlamak için onları "Reich'a getirmek" üzere bir düzenleme yapmaya karara verdi. Bunun üzerine Ribbentrop, Moskova'ya yaptığı çığır açan ziyaretten bir ay sonra bu işi halletmek üzere geri döndü. Sovyetler –daha doğrusu Baltık Almanlarının onlardan duydukları korku– sayesinde Batı Polonya'ya yeni yerleşimciler getirmek için ansızın bir bahane bulunmuş oldu. Rejim bütün bunları önceden planlamış gibi davranmaya çalışıyordu; fakat aslında olanlara tepki gösteriliyordu.[4]

Ekim başlarında yolcu gemileri ansızın denize açılarak Baltık Bölgesi'ndeki Riga, Tallinn ve Liepāja'ya yöneldiler. Onlar yoldayken, Hitler Reichtag'da "barış teklifi" konuşması yapıyordu. Ancak bu olayların ışığında, onun teskin edici sözlerinin sadece Londra'ya yönelik olmadığını görebiliriz. Konuşmasında kullandığı, "Alman ulusunun parçaları" Doğu ve Güneydoğu Avrupa'dan çekilip alınacak ve yeni çatışmaları önlemek için Reich'a geri getirilecek ifadesi, kesinlikle Stalin'e güvence vermeyi ve Rusya ile gereksiz bir çatışmadan kaçınmayı amaçlıyordu.

İlk gemiler 7 Ekim günü ülkeden ayrılmak isteyen Almanları almak için Baltık limanlarına demirledi. Aynı gün içinde Himmler'e Reich'ın Almanları Güçlendirme Komisyonu (RKFDV) başkanlığı unvanı verildi. Atanma kararnamesi, "Versailles Barış Antlaşması'nın Avrupa'daki sonuçları feshedilmiş bulunmaktadır," sözleriyle başlıyordu. "Sonuç olarak Büyük Alman Reich'ı şimdiye kadar ülke dışında yaşamak zorunda kalan Almanları kendi topraklarına getirme ve orada

4 Reitlinger, *The House Built on Sand*, 44-5; P. Lossowski, "The Resettlement of the Germans from the Baltic States in 1939/41", *Acta Poloniae Historica*, 92 (2005), 79-98.

iskân etme yeteneğine artık sahiptir ve aynı zamanda kendi nüfuz alanının içinde kalan nüfus gruplarının birbirinden daha tatminkâr biçimde ayrılacak şekilde iskânını düzenleyebilmektedir." İşgal Polonya'sı için yeni nüfus siyasetinin gerçek başlangıcı buydu. Hiçbir temel plan yoktu; bu aslında bölgesel bir krize panik halinde verilen bir karşılıktı fakat daha sonra rejim tarafından büyük bir siyasal inisiyatif olarak pazarlandı. Ancak Himmler bunu Polonya ve başka yerlerde SS'in yetkilerini genişletme aracına dönüştürmeyi ustalıkla başardı. Bu gelişmeler pek çok bakımdan, SS'in savaş sırasında devlet içinde devlete dönüşmesinin gerçek başlangıcıydı.[5]

RKFDV'nin görevleri üçlüydü: etnik Almanların ülke dışından getirilmelerini denetlemek; işgal Polonya'sındaki Polonyalıları ve Yahudileri "zararlı etkileri"ni "yok etmek" için gözetim altında tutmak; ve onları yeterli sayılarla tahliye ederek, gelen Almanların özellikle ilhak edilen batı bölgelerine yerleşmelerini sağlamak. Himmler'in liderliği altındaki iskân programı, Almanya'nın Sovyet müttefiki ile çatışmayı önlemesi için Baltık devletleri, Doğu Polonya ve Rusya'dan başlayarak soykırıma doğru hızlanırken, eşzamanlı olarak yüz binlerce etnik Alman'ı sömürgeci yapıp, yüz binlerce Polonyalı'nın ve Yahudi'nin Batı Polonya'daki yurtlarından sürülmesiyle sonuçlanan kapsamlı bir nüfus mühendisliği projesine doğru evrildi. Naziler –özellikle Rusya'dan– yeni gelenlerin kötü bir Almanca konuşmalarına, tuhaf giyimlerine, dişlerinin "felaket" olmasına, raşidikliklerine ve erken bunama vakalarının çokluğuna pek aldırmadılar: Onlar Alman'dı, ırk saflıklarını korudukları görülüyordu ve "yakın zamanda yeniden keşfedilen Doğu"da yerleşmek üzere kullanılabilirlerdi. Yeni Warthegau eyaletinin *Gauleiter*'i Arthur Greiser 6 Ekim'de yaptığı bir konuşmada, Hitler'in kendisi için daha yeni belirlediği hedefi özetledi: "On yıl içinde burada Alman olmayan hiçbir toprak parçası kalmayacak; her bir çiftlik evi Alman yerleşimcilere ait olacak. Onlar bu bölgeye yerleşmek üzere Reich'ın bütün eyaletlerinden, Baltık ülkelerinden, Litvanya, Romanya, Rusya ve

5 M. Carlyle (ed.), *Documents on International Affairs, 1939-1946*, 2. cilt: *Hitler's Europe*, Londra, 1954, 23.

Tirol'den geliyorlar. Buraya Polonya köylülüğüne karşı amansız bir mücadele vermek için geldiler."[6]

Baltık devletlerindeki Alman ajanları Reich'a gitmek üzere gemiye binenlere, gelecek hakkında pembe bir tablo çiziyorlardı. Propaganda makaleleri yeni sahiplerini bekleyen gayet hoş fakat görünüşe bakılırsa, daha önce kimsenin yaşamadığı çiftlik evlerini anlatıyordu. Aslında anavatanına götürülmeyi bekleyenler aptal değildi ve çoğu onlara yer açmak için Polonyalıların sürülmekte olduğunu gayet iyi biliyordu. Yaşadıkları yeri terk etme nedenleri Nazi davasına olan bağlılıkları değil, Sovyetler geldiğinde orada olma korkusuydu. Baltık hükümetleriyle ekonomik talepler konusunda antlaşmaya varmaları biraz zaman aldı ve en az 7.000 Alman gitmeyi hiçbir suretle kabul etmedi. Ancak pek çoğu ülkesini terk etmeye hevesliydi ve iki ay içinde ayrıldı. Yaklaşan Sovyet yönetiminin yarattığı dehşet pek çok Letonyalı ve Estonyalı'nın da gitmek için başvurmasına yol açtı. Bunlar genellikle Alman akrabaları ya da benzer bağlantıları olduğunu iddia ediyorlardı. Dehşet duygusu Doğu Polonya'da yaşayan Volinya Almanları arasında daha da büyüktü. Bunların büyük bir bölümü I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık yetkilileri tarafından sınır dışı edilmişti ve 1930'larda Sovyet sınır bölgelerinden yapılan sürgünlere aşinaydılar. İskân edileceklerine ilişkin haberler geldiğinde çok sevinmişlerdi. Bunların ilk grupları Aralık sonunda ayrıldıklarında, üç aylık Sovyet yönetimi onların gitme arzularını artırmıştı. Aslında Alman olmayan –Polonyalılar, Ukraynalılar hatta Yahudiler dahil– pek çok kişi bu konvoylara katılmak için yalvararak kendi hayatlarını tehlikeye attı: Ukraynalılar ve Polonyalılar kabul edilirken, Yahudiler reddedildi.[7]

Baltık bölgesinden kalkan gemiler Ekim ayı ortalarında Batı Prusya limanlarına yanaştı. Bandolar çalıyor, "eve dönenler" için kutlama konuşmaları yapılıyordu. Hitler Gençliği'nden

6 Winiewicz, *Aims and Failures*, 4; Schechtman, *European Population Transfers*, 171.

7 Lossowski, "The Resettlement of the Germans from the Baltic States", pek çok yerde; V. Lumans, "A Reassessment of Volksdeutsche and Jews in the Volhynia-Galicia-Narew Resettlement", ed. A. Steinweis ve D. E. Rogers, *The Impact of Nazism*, Lincolni NE, 2003, 87-100.

ekipler onları bayrak sallayarak selamlarken, "vahşi" tahliyeler apartmanları onlardan temizliyor, Polonyalı ev sahipleri hızla uzaklaştırıyordu. Eşyalarını paketlemeleri için kurbanların çok az zamanı olmuş ve yanlarına sadece bir bavul, iç çamaşırı, biraz yiyecek ve kişi başına 200 *ziloti* almalarına izin verilmişti. Gdynia'dan tahliye edilen Bayan J. K. birkaç saat içinde evi terk etmesini isteyen Alman jandarmaların söylediklerini hatırlıyordu: "Sadece hazır olmamı değil evi temizlememi, bulaşıkları yıkamamı, evimde yaşayacak Almanlar sorunla karşılaşmasınlar diye anahtarları dolabın üzerine bırakmamı" istediler. O ve onun durumundaki diğerleri, sadece saman yığınlarıyla ısınabildikleri üstü açık vagonlarla Genel Hükümet bölgesine sevk edildi.[8]

Polonyalılar bu tahliye ve sürgün programının baş kurbanlarıydı. Ancak bu, Polonya Yahudilerinin kaderini de değiştirdi. İşgalden beri rutin olarak cezalandırılan ve aşağılananlar onlardı. Yoldan geçen Alman askerleri Yahudi mağazalarını ve evlerini hedef alırken, Gestapo onlara, kirliliğe yol açan varlıklarının bedelini ödetmek istercesine, kent meydanlarında ve caddelerde "temizlik" yaptırıyordu. Üçüncü Reich'ın kararlı antisemitlere dönüştürdüğü genç Alman askerler, herkesin içinde bu "ırk düşmanları"yla eğleniyor, onların sakallarını kesiyor, kendilerine yeterince hızlı selam vermediklerinde onları tokatlıyorlardı. Savaştan önce Polonya'da yaşanan örgütlü Yahudi karşıtı şiddet dalgasına rağmen, pek çok Polonyalı'nın, yeni değerler sistemini ve bu sistemi kimin onayladığını anlaması zaman almıştı. Bir Alman binbaşı Ekim 1939'da göreve yeni başlayan Polonyalı polislere, bu konudaki emirler "daha yüksek makamlar"dan geldiği için "her türlü gaddarlığı hoşgörüyle karşılamak gerekir," dedi.[9]

Ancak Polonya'nın fethi, Reich'ın "Yahudi uzmanları"nın görevlerini tahmin edilemeyecek ölçüde güçleştirdi. 1933-1939 arasında uyguladıkları zorunlu göç siyaseti Reich'ın Yahudi nüfusunu yarıdan fazla azaltmış, 503.000'den 240.000'e

---

8 Polonya Enformasyon Bakanlığı, *The German New Order in Poland*, Londra, 1942, 181.

9 Klukowski, *Diary from the Years of Occupation*, 41.

indirmişti. 1938 ve 1939 fetihleri, yeni Yahudi yerleşimlerini –Avusturya'da 180.000, eski Çekoslovakya'da 85.000 Yahudi'yi– onların sorumluluk alanına sokmuş olsa da aynı siyaset buralarda da uygulanmış ve Eichmann'ın uyguladığı operasyonların bir sonucu olarak, bunların yarısı ya kaçmış ya da zorla yerlerinden edilmişti. Eylül 1939 itibariyle 1933'ten beri Büyük Almanya'yı terk eden 400.000 sürgünün büyük çoğunluğu Yahudi'ydi. (Ne yazık ki bunların yaklaşık yarısı, kıta dışındaki Yahudi yerleşimlerine ulaşma fırsatı azaldığı için Avrupa içinde kaldı.)[10] Polonya, denklemi tamamen değiştirmişti. Almanlar kendilerini 2 milyondan fazla Polonyalı Yahudi'nin, ABD ve Rusya'dan sonra dünyanın en büyük üçüncü ve Eski Reich'takinin neredeyse on katı bir Yahudi nüfusunun sorumluluğu altında buldular.

Bu beklenmedik sorun karşısında Himmler ve Heydrich bundan mümkün olduğu kadar kısa süre içinde kurtulmak istedi. Yakın zamanda birleştirilen Polonya toprakları üzerinde odaklanmayı ve bütün Yahudi nüfusu doğuya sürerek, dört ay içinde buraları *Judenrein* [Yahudi'den arınmış] haline getirmeyi önerdiler. Stalin Lublin mıntıkasını Genel Hükümet'e devretmeyi teklif ettiğinde, SSCB ile olan yeni sınır üzerinde "Yahudilere ayrılmış bir bölge" oluşturma umudu yaratmıştı.[11] Bu gelişme SD "Yahudi göçü" uzmanı Adolf Eichmann'ın hayal gücünü harekete geçirdi ve Avusturya ile Çek topraklarında kalan Yahudilerin de azaltılmasını önerdi.[12]

Himmler bütün operasyonu ertelemek zorunda kalmadan önce, sadece 5 tren dolusu Yahudi fiilen San Irmağı üzerindeki küçük bir aktarma kampına gönderilmişti. Yahudi karşıtı duygular, ırk savaşçılarının artık fark ettiği gibi Alman işgal siyasetini yönlendiren tek güç değildi. Genel Hükümet'in Reich ve onun yeni bölgeleri için Yahudi yerleşim bölgesi haline getirilebileceği düşüncesi Hans Frank'ı öfkelendiriyordu. Bununla birlikte Hitler Kızıl Ordu ile olan duyarlı sınıra çok

10 Yahudi göçmen sayısıyla ilgili bir tartışma için bkz. Kulischer, *Europe on the Move*, 190-91.

11 Rutherford, *Prelude to the Final Solution*, 48-53.

12 Von Lang (ed.), *Eichmann Interrogated*, 59-61.

sayıda Yahudi'nin yerleştirilmesi konusunda kaygılıydı. Bir sorun daha ortaya çıkmıştı. Sevk edilen ilk Baltık Alman grupları Danzig'e ulaştığında, –özellikle Viyana ve Protektora'dan– sınır dışı edilen Yahudilerin Batı Polonya'da Alman göçmenlerin iskânına yer bırakmayacakları anlaşıldı. Binlerce etnik Alman'ın hareket halinde olması ve sevkiyatın uzaması karşısında, Hitler'in Batı Polonya'da "Almanlığı güçlendirme" kararı, Yahudileri Büyük Alman Reich'ından sürüp çıkarma planları karşısında öncelik kazandı.[13]

Batı Polonya'da yaklaşık 9 milyon Polonyalı ve sadece 603.000 Yahudi olduğu için, Himmler'in talep ettiği gibi ikinci grubun sürülmesine öncelik vermek pek anlamlı değildi. Almanlaştırma programı –önceki meslekleri ne olursa olsun– yeni gelenleri toprağa yerleştirmeyi amaçlıyordu; ancak Batı Polonya'daki Yahudiler genellikle kentliydi. Özetle yanlış yerlerde yaşıyorlardı. Sürgünler sadece stratejik olan bu düzeyde hatalı görünüyor değildi. İlk toplamalar çiftçileri işçilerden, kentleri ise yetenekli zanaatkârlardan ve Polonyalı kamu görevlilerinden yoksun bırakmıştı. Birkaç ay içinde Himmler'in bazı rakipleri arasında, onun planının dogmatik olduğuna, üzerinde yeterince düşünülmediğine ve Alman savaş faaliyetlerine zarar verdiğine dair şikâyetler işitilmeye başladı.

En erken ve en can sıkıcı muhaliflerden biri, Nazi hareketinin ilk üyelerinden, Hitler'in sözünden çıkmayan genç Danzig-Batı Prusya *Gauleiter*'i Albert Forster'dı. Forster, Danzig'deki Nazi parti mekanizmasını yıllarca yönetmişti ve *Gauleiter* olarak atanması, çaresiz bir içişleri bakanının deyişiyle ona bölgede bir "dükalık yetkisi" vermişti. Şerefli bir SS subayı olarak resmen Himmler'e karşı sorumlu olmasına rağmen, Forster kendi yaklaşımını belirleyerek onun ırk siyasetini önledi. Kendi bölgesindeki Polonya sahil şehirleri ilk tahliye edilen yerlerdi. "Vahşice" denen ve zamanla daha örgütlü hale gelen Polonya sürgünleri buraları hayalet şehirlere dönüştürmüş, savaşın tek sebebi olduğu ileri sürülen Danzig limanını bile

13 C. Browning, "Nazi Resettlement Policy and the Search for a Solution to the Jewish Question, 1939-1941", bkz. yazarın *The Path to Genocide: Essays on Launching the Final Solution*, Cambridge, 1992, 3-27 içinde.

mahvetmişti. Karşı taraftaki Polonyalı Gdynia'ya ise Gotenhafen adı verilmişti. Ancak 16 Ekim'de şehir sakinlerinin sürülmesinden sonra, 17.000 Baltık Alman'ının kentin 130.000 olan özgün nüfusunun yerini aldığını betimleyen İsveçli bir gazeteciye göre, buraya artık "Totenhafen" (Ölü Liman) demek gerekiyordu. Liman durgunlaşmış, çalışmayan makinelere el konmuş ve ufak tefek eşyalarını alan Polonyalılar arkalarında sadece boş evler ve mobilyalar bırakmışlardı. Forster büyük bir huzursuzluğa kapıldı ve hemen sürgünlere son verdi. Yaşlıları ya da "plütokratları" istemediğini söyleyerek, sadece 12.000 Baltık Alman'ının kalmasına izin verdi; diğer 50.000 kişiyi güneye sevk etmek gerekiyordu. Bundan sonra Forster'ın *Gau*'sundan daha az sayıda Polonyalı çıkarıldı ve daha az sayıda Alman'ın buraya yerleşmesine izin verildi. Himmler'in yardakçıları olan yerleşimciler söz konusu olduğunda, Forster yerleştirme programının tamamından vazgeçti. Hitler'in de harekete geçme konusunda isteksiz olması üzerine, Himmler'in öfkelenmekten başka yapacak şeyi kalmamıştı.[14]

Forster'ın uzun süreli rakibi ve düşmanı Arthur Greiser'in tutumu daha farklı olamazdı. Her ikisi de Hitler tarafından aynı zamanda atanmıştı fakat Greiser kendi devasa Warthegau'sunu ırka dayalı yeni bir savaş modeli haline getirmeyi umuyordu. Eşitsizlikler onun aleyhineydi –*Gau*'nun savaş öncesi nüfusu, 4,2 milyonu Polonyalı ve 435.000'i Yahudi olmak üzere yaklaşık 4,9 milyon kadardı. Sadece 325.000 kişi –toplamın %10'u– etnik Almanlardan oluşuyordu. Bu da Almanlaştırmanın ya terk edilmesi ya da bunun aşırı bir güçle zorlanması gerektiği anlamına geliyordu. Greiser'in tercihi kuşkuya yer bırakmaz. Himmler'in planlarını benimsedi ve SS'in, sistematik etnik temizliğin gerçek başlangıç noktası olan Birinci Kısa Dönemli Plan'ını Aralık 1939'da uyguladığı yer Werthegau oldu. Kış koşullarına rağmen Heydrich harekete geçmeye istekliydi –128.000 etnik Alman Doğu Prusya'dan yola çıkarıldı– ve

14 H. S. Levine, "Local Authority and the SS State: The Conflict over Population Policy in Danzig-West Prussia, 1939-1945", *Central European History*, 3 (1969), 331-55; Gdynia'nın kaderi hakkında bkz. Polonya Enformasyon Bakanlığı, *The German New Order in Poland*, 207.

87.000'den fazla –çoğu Polonyalı– mağdur Genel Hükümet bölgesine gönderilmek üzere trenlere dolduruldu. Onları sevk etmekten sorumlu görevliler tarafından soyuldular ve dövüldüler; bazıları yolculuk sırasında donarak öldü. Fakat bu Himmler için, çok daha kapsamlı bir sevkiyat programının sadece ilk adımıydı.[15]

Aralık sürgünlerinin tamamen sorunsuz olmaması, SS'in şöhreti açısından bir talihsizlikti. Sadık Greiser bile eleştireldi. Polisin güvenlik riski taşıdığı düşünülen kişileri tespit edeceği ya da sürgünün yeni göçmenler için boş konutlar ve iş imkânları sağlayacağı düşünülüyordu. Gestapo Polonyalı entelektüellerin kimlik bilgileri hakkında yanlış yönlendirildi ve Lodz'daki polis, kentteki Yahudi mahallesini hedef alarak sayıları kafadan uydurdu; 7.000 Yahudi altı saatten daha kısa bir süre içinde gözetim altına alındı. Acelecilik yüzünden Yahudileri kayıt altına almak ya da sorgulamak için uygun araçları sağlayamadılar ve SS-Sturmbannführer Richter'in hayretle bildirdiği gibi, "çocuklu insanları saatlerce soğukta ve kar yağışı altında ayakta durmaya" zorladılar. Öteki sürgünler bekletildi çünkü yöredeki gözetim kampları yeni gelen Baltık Almanlarına ayrılmıştı. Bazı sürgünlerin etnik olarak gerçek Alman oldukları iddia edilmişti ve uygun tarama işlemlerinin uygulanmaması, SD'yi onların gerçekten Alman oldukları konusunda kaygılandırıyordu.[16]

Yanlış insanların sınır dışı edilmesinin iktisadi etkileri özellikle endişe vericiydi. Mesela, personel eksiği olan yerel demiryolları 12.000 Polonyalı ve 4.200 Alman istihdam ediyordu. Demiryolu yönetimi, Polonyalılar için erteleme yapılmasını ve sürgün planlarının ileriye alınmasını isteyerek, ani sürgünlerin "savaş ekonomisi için dayanılmaz" olacağı ve "büyük ölçekli nüfus hareketlerinin sorunlara yol açabileceği" uyarısında bulundu.[17] Hans Frank ve Genel Hükümet'teki kurmayları protestolarını daha yüksek sesle dile getirdi. Sınırı geçerek gelen

---

15 P. Rutherford, "'Absolute Organizational Deficiency": The I. Nahtplan of December 1939 (Logistics, Limitations, and Lessons)", *Central European History*, 36:2 (2003), 235-72, burada 241.

16 Rutherford, *Prelude to the Final Solution*, 258.

17 *Age.*, 246-8, 248.

muhtaç insan akınıyla baş etme zorunluluğu ve bir ay içinde 1 milyon Polonyalı ve Yahudi'nin gelme ihtimaliyle karşı karşıyaydı. Özellikle pek çok kişinin uzun sürmesinden korktuğu Fransa'ya planlı saldırı dikkate alındığında bu sayılar çok fazlaydı. Frank, Himmler'e meydan okumak için ondan çok daha güçlü olan ve bu devasa nüfus hareketlerinin neden olabileceği hasardan endişelenen Hermann Göring'in (kendi adamları ülke ekonomisini soymuş olsalar da) desteğini aldı. Ordu da ağırlığını koydu. Polonya komutanı olarak Rundstedt'in yerine geçen General von Blaskowitz, olağanüstü dürüst bir mektupla bu kaba siyasetin dar görüşlülüğünü protesto etti:

> Şu anda yaşanmakta olan, on binlerce Yahudi'nin ve Polonyalı'nın katline vardı; çünkü devasa nüfus dikkate alındığında, ne bir Polonya devleti kavramını ne de Yahudileri bu şekilde ortadan kaldırmak mümkün olacaktır ... SS ve polisteki yüksek görevliler şiddet ve vahşet eylemlerinde bulunmak istiyor ve bunları açıkça övüyorlar, bu yüzden kısa süre içinde bir haydutlar yönetimiyle karşı karşıya kalacağız ... Yerleştirme programı ülke çapında özel ve giderek artan bir hoşnutsuzluğa neden olmaktadır. Hayatta kalma mücadelesi veren aç bir nüfusun, yerleştirilmekte olan kitlelerin, beş parasız, hatta aç ve çıplak insanlarla birlikte nasıl sığınacak yer aradıklarını ancak büyük bir kaygıyla gözlemleyebileceği açıktır. Her sevkiyatta açlıktan ölen çocuk ve vagonlarda donarak ölen insan sayısının, bu duyguları denetlenmesi mümkün olmayan bir nefret düzeyine ulaştıracağı anlaşılmaktadır. Polonyalı nüfusun terörizmle ya da hataları başlarına kakılarak yıldırılabileceği düşüncesi kesinlikle boşa çıkacaktır.[18]

Hitler öfkelense de, böylesine güçlü çevrelerden gelen kaygıları göz ardı edemezdi. Hesaplaşma, Göring'in 1940 başında kendisine bağlı Karinhall eyaletinde düzenlediği bir konferansta gerçekleşti. Frank sürgünlerin derhal durdurulmasını istedi: Savaş devam ederken on hatta yüz binlerce insanın doğuya sürülmesi imkânsızdı; demiryolu kapasitesi, polisteki insan gücü ve konut durumunun sınır noktaya ulaşması büyük bir kargaşa

18 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 937-40.

yaratıyordu. Göring onu destekledi: Birleştirilen bölgelerden tarımsal ürün sağlamak Polonyalı çiftçilerin işgücünü gerektiriyordu ve onlardan kurtulmanın hiçbir anlamı yoktu. Daha sonra bir kural belirledi: Frank ileride uyarıda bulunana kadar yeni sürgünler olmayacaktı. 11 Mart'ta Himmler sürgün siyasetinin askıya alındığını duraksayarak da olsa ilan etti.

Bunun sonuçlarından biri, başlangıçta sürgün öncesi geçici bir çözüm olarak düşünülen gettolarda kısılıp kaldıkları için, Batı Polonya'daki Yahudilerin yaşamakta olduğu zorlukların önemli ölçüde ağırlaşması oldu. Onları gettolara kapatma fikri hep var olmuştu fakat bu konuda inisiyatif genellikle yerel yetkililere aitti. Greiser'in Warthegau'daki en büyük Yahudi topluluğunun mekânı olan Lodz'daki görevlileri, sürgünün mümkün olmadığını anladıklarında kısa süre içinde ilk gettoyu inşa ettiler; inşa faaliyeti Şubat 1940'ta başladı ve Nisan'da sona erdi. Bu getto diğer şehirler için bir model ve bir tür turist çekim merkezi haline geldi. Warthegau'nun diğer yerlerindeki inşa faaliyetleri de aynı sıralarda gerçekleşti.[19]

Temmuz ayında sürgünlerdeki tıkanma Warthegau yetkililerini kaygılandırmaya başladı. Akar sudan ya da işleyen bir kanalizasyon sisteminden yoksun olan Lodz gettosuna 160.000'den fazla insanın yığılması üzerine, bir halk sağlığı krizi ciddi bir olasılık haline geliyor ve ülkenin geri kalan kısmına yayılma tehlikesi taşıyordu. Greiser, Frank'ı uyardı: "Kış aylarında Yahudileri gettoda bir arada tutmak imkânsız olacak." Ekim'de bunların gettodan çıkarılmalarını beklemişti, kıdemli polis şefi Frank'a, gettonun "Yahudilerin en geç yılın ortalarında başlayarak sürülmeleri" koşuluyla kurulmuş olduğunu hatırlattı. Frank umursamadı. Greiser'in kendi bölgesini "Yahudilerden arınmış" hale getirmeye çalışması gibi, Frank da *kendi* başkenti Krakov'un yıl sonunda *judenfrei* olmasını istiyordu ve Greiser'in Yahudilerinin kendi görevine eklenmesini gerekli görmüyordu. Aslında Fransa'nın düşmesinden kısa bir süre sonra Genel Hükümet'e yapılan bütün Yahudi sevkiyatını bizzat Himmler ertelemişti. O sırada Doğu Avrupa'nın "Yahudi sorunu"nu çözmek için düşünülen yeni bir çözümün

19 Browning, *The Origins of the Final Solution*, 114-15.

varlığını öğrenmişti; Fransız sömürgesi Madagaskar'da toplu bir Yahudi yerleşim bölgesinin inşası düşünülüyordu.[20] 1940 yazında Hitler'in Polonya'da ırka dayalı yeni bir düzen kurma planları başladığı gibi hızlı biçimde sona ermiş görünüyordu. Sürgünlere rağmen, ilhak edilen bölgelerdeki Alman olmayan büyük çoğunluk bulunduğu yerde kaldı.[21]

Bunun tam bir başarısızlık öyküsü olduğunu herkes düşünmüyordu. İskân şeflerinden birine göre, Almanya'nın tek bir yıl içinde –ve savaş sırasında– Kraliyet Prusya Kolonileştirme Komisyonu'nun 28 yılda yapabildiğinden daha fazla yerleşmeciyi iskân etmesinde pek şaşılacak bir şey yoktu. Himmler'in adamları etnik Almanları 60'tan fazla karşılama kampına yerleştirmişler şilte ve saman, ahır, yiyecek ve mükemmel sağlık hizmeti temin etmişlerdi. Çocuklar için okullar inşa edilmiş ve Almancayı unutmuş olanlar için dil sınıfları açılmıştı. Greiser, Warthegau'nun üretkenliğiyle, bol hasadıyla, "Alman tarihinin 'Mekânsız Halk' ifadesiyle nitelendirilen mutsuz bölümü"nü – kısa sürede– sona erdirme yöntemiyle övünüyordu.[22]

Gene de Almanya'nın yeni etnik cephesinde asayişi sağlayanların endişelenmelerine yol açan nedenler vardı. Yahudi siyasetinde bir çıkmaz, gettolaştırmanın gerektirdiği mali sorunlara, sağlık ve güvenlik hizmetlerinin maliyetine ilişkin korkular vardı. Etnik Almanlardan oluşan 275.000 kişilik yeni bir grup, o yaz eski Romanya Besarabya'sı ve Bukovina'ya doğru başlayan Sovyet yürüyüşünün hemen ardından batıya yönlendirilecekti; büyük bir olasılıkla transit kamplarında süresiz olarak tutulmaları gerekecekti. Aslında Warthegau zaten etnik Almanlarla doluydu. Yılbaşından beri yerleştirilmeyi bekledikleri için söylenip duruyorlardı ve bizzat Himmler Lodz yakınlarındaki bir kampı onları sakinleştirmek için ziyaret etmişti. "Beklemek zorunda olduğunuzu anlamak zorundasınız," dedi onlara. "Çiftliğinizi teslim almadan önce, bir Polak'ın oradan atılması gerekiyor. Öyle zorluklar var ki, önce

20 *Age.*, 169-72. Madagaskar Planı'na ilişkin ayrıntılar sonraki bölümde.

21 M. Housden, *Hans Frank: Lebensraum and the Holocaust*, New York, 2003, 132-7.

22 Rutherford, *Prelude to the Final Solution*, 174-5.

binaları sıraya koymamız ya da çiftlikleri birleştirmemiz gerekiyor ... Yazın kendi topraklarınıza gideceksiniz."[23]

İskân programının yavaş ilerlemesi böylece bütün taraflarda hoşnutsuzluk uyandırdı. Güvenlik polisi Polonyalılardan kaynaklanan tehditten endişe ediyor ve bir isyandan korkuyordu. Polonyalıların tahliye beklentisi içinde olmaları ve onların ne zaman geleceklerini öğrenmeye çalışmaları dikkatlerini çekmişti. (Bu zor değildi. Almanlar çok geçmeden sürgün görevlilerinin ortaya çıkıp evleri tebeşirle işaretlemelerinin kamulaştırmanın yakın olduğuna dair güvenilir bir işaret olduğunu anladılar.) Yetkililer Polonyalılara ait çiftlik evlerini müsadere etmek için geldiklerinde, mülk sahipleri kış aylarında eşkıyaya dönüşen başıboş nüfusa katılmak üzere oradan ayrılmış oluyorlardı. 1940'ın sonunda 35.000 Polonyalı'nın kaçak durumunda olduğu hesaplandı. Genel Hükümet ile olan sınırın onaylanmış olması bu sorunu çözmüyordu.[24]

Yeni gelenlere gelince, Himmler'e ulaşan şikâyetler buzdağının sadece görünen kısmıydı. Bazıları kendilerini kandırılmış hissediyor, iskân kamplarında karşılaştıkları muameleden, zorba ve ukâla görevlilerden hoşlanmıyorlardı. Mülklerin dağıtımı sırasında bazıları bir zamanlar başkalarına ait olan şeyleri almak durumunda kaldıkları için mutsuz olduklarını belirtiyor; bazıları da yaşadıkları perişanlık ve tecrit hali yüzünden üzülüyordu. Üstelik siyasal ve cinsel davranışları sıkı gözetim altındaydı ve yetkililerde kuşku uyandırmaları halinde mülklerini kaybedebiliyorlardı. Daha önceki bölgesel bağlılıklarını ve dini geleneklerini terk etmeleri için yapılan yoğun baskılar ise bir başka gerilim kaynağı ve Warthegau'daki Nazilerin Kilise karşıtı güçlü dürtülerinin ardında yatan etkenlerden biriydi. Rapor edilen zorluklar sosyal hizmet görevlilerinin sıkıştırılmasına yol açıyor fakat onlar da çoğu kez durumu daha da ağırlaştırıyorlardı. Görünüşe bakılırsa, Reich Almanları da etnik Almanlar hakkında, "göçmen malları" ya da "saf, koca bebekler" gibi aşağılayıcı ve kibirli laflar etmekten başka bir şey yapamıyorlardı. Göçmenler ile yetkililer arasın-

23 *Age.*, 164.
24 *Age.*, 159-64.

daki ilişkiler tatsızlaştıkça, protestolar ve tutuklamalar oldu ve bazıları hizmet etmeleri söylenen çiftlikleri terk edip kamplara geri döndüler.[25]

Genel Hükümet'te Almanların gerçek renklerini açığa vurmalarını sağlayan, Fransa'ya karşı kazanılan zafer oldu. Bölgenin kaderi bahara kadar uluslararası tepki dikkate alınarak tanımlanmaktaydı. Bu bölgenin potansiyel bir Polonya yurdu olacağı, burada yaşayan "Polonyalılar[ın] ... Alman yurttaşı olarak değil, Alman egemenliği altında olacaklar[ı] ve burada bir tür yerleşim alanı edinecekler[i]" söyleniyordu. Fakat Batı'da zafer kazanıldığında ve bir genel barış konferansına ilişkin son umutlar da kaybolduğunda, Hitler'in kapıldığı hırsların nerelere uzandığı görüldü. Frank'a, Genel Hükümet'in Reich ile çok daha yakın ilişki içinde olacağını ve Almanya'ya bir "iş gücü rezervi" olarak hizmet edeceğini söyledi. "Alman ulusunun mutlak liderliği" altında, nüfusun "tam anlamıyla Alman ırksal çekirdeği"nin yaygın Almanlaştırma için olgunlaştırılacağını ilan edildi.

Genel Hükümet'in Almanlaştırılması, batıdaki birleştirilmiş topraklarda hâlâ yapılacak bunca şey varken uygulamada çok ileri gidemezdi. Her şeyden önce, neredeyse hiç Alman yoktu. Aslında yeni siyasetin anlamı, Polonya milliyetçiliğine karşı sürdürülen kanlı seferde bir tırmanmaydı. Kasım 1939'da entelektüellere ve seçkinlere yönelik ülke çapında bir tutuklama dalgası olmuştu. Polonya ulusal tatilinin hemen öncesinde bazı insanlar rehin alınmış ve Krakov Üniversitesi'nin 100'den fazla üyesi, 17 yaşlı profesörün öldüğü Oranienburg toplama kampına gönderilmişti. Birkaç aylık aradan sonra, ikinci bir tutuklama dalgası geldi. Frank, Fransa'nın işgali sırasında milliyetçi direnişin artmasından korkuyordu. Bunu önlemek için Polonya elitinden 30.000 kişi toplanıp hapsedildi ve 3.000'den fazlası kurşuna dizildi. Hans Frank bunu açıkça itiraf ettiği, AB Action (Özel Yıldırma Harekâtı) olarak adlandırı-

25 E. Harvey, "Management and Manipulation: Nazi Settlement Planners and Ethnic German Settlers in Occupied Poland", ed. C. Elkins ve S. Pedersen, *Settler Colonialism in the Twentieth Century*, New York, 2005, 95-113.

lan şey, "elimizdeki isyancı direniş siyasetçileri kitlesini ve siyasal bakımdan kuşkulu olan diğer kişileri hızlı bir tempoyla bitirmeyi amaçlamış"tı. "Bunun birkaç bin Polonyalı'nın hayatına mal olacağını açıkça kabul etmek durumundayım ... fakat Nasyonal Sosyalistler olarak hepimizin bu dönemdeki görevi, Polonya halkının daha fazla direnmemesini temin etmektir."[26]

Frank, elit kesime mensup olanlar öldürüldüklerinde Polonyalı kitlelerin hizaya gireceğine inanıyordu. "Parçalama siyaseti" dediği uygulama, yapılan baskıların Polonyalı "işçi"ye, Alman siyasetine itaat etmesi koşuluyla onu hedef almadığını göstermeyi amaçlıyordu. Frank Polonyalıların kötü şöhretli siyasal gerçekçilik yoksunluğu dediği şeyden pek kaygılanmıyordu; ayakta kalan küçük muhalefet merkezleri, kendi aralarında eşgüdüm kurmadıkları sürece göz ardı edilebilirdi. Ancak stratejisinin karmaşık yapısı ona sinsi bir zevk verirken, Polonyalıların Alman yönetimini kaba, keyfi ve şiddetli bir baskıdan başka türlü yorumlayabileceklerini nasıl düşünebiliyordu?

Her şeyden önce günlük saldırı ve ölüm tehdidiyle karşı karşıyaydılar. İdamlar ve rastgele kurşunlama yaygındı. Alman askerlerinin Lodz'da yanlış bir tren vagonuna binen bir Polonyalı'yı öldürmesini protesto eden görgü tanıklarına da ateş açıldı, üç kişi öldü. Bazıları sürgünlere yiyecek ve içecek temin ettikleri için öldürüldü. Almanlara yönelik fiili saldırıların ya da saldırma şüphesinin topluca cezalandırılması norm haline geldi. Ayrıca bütün Polonyalılara, zorunlu emek hizmetiyle mükellef oldukları bildirildi. Almanya'nın iş gücü açığı ağırlaştıkça, Polonyalılar sokaktan rastgele toplanıp kaçırılarak Reich'a gönderiliyor ya da yol inşaatları ve askeri tesislerde çalıştırılıyorlardı. Kadınlar çeşitli hizmetlerde, çiftliklerde, hatta askeri genelevlerde (en azından böyle bir söylenti vardı) çalıştırılıyorlardı. Cezaevleri ve çalışma kampları –aşağı yukarı AB Action sırasında kurulan Auschwitz'deki yeni kamp gibi– hızla kalabalıklaştı. Varşova dışında yer alan Palmiry'deki idam mekânı lanetle anılıyordu. Dondurucu 1940-1941 kışında ölü sayısı o kadar hızlı arttı ki, insanlar yakınları için Varşova

26 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 962-5.

kiliselerinde bir ölüm ilahisi söyletmek için dahi iki hafta beklemek zorunda kaldılar. Müthiş bir savurganlıkla dekore edilen Krakov'daki Wewel şatosu karargâhında oturan Frank, işlerin bir sarmal hareketiyle denetimden çıkması karşısında derin düşüncelere dalıyordu. Genel Hükümet'in Polonyalı köylülere ve işçilere karşı bir "imha [*Ausrottungsfeldzug*] seferi"yle denetim altına alınabileceğini düşünmenin tamamen bir yanılsama olduğunu iddia ediyordu. Gene de onun alternatifi – kitleleri elitten ayıracak ülkenin "büyük kapitalistler"ine karşı Polonyalılarla bir Alman ittifakı– daha az hayali değildi.[27]

Polonya'nın "büyük kapitalistler"i Frank'ın hayal ürünüydü. Pratikte Almanlar Polonya ekonomisini başından beri sistematik biçimde yağmalamışlardı. Reich'ın yüksek iktisat şefi Göring taşınabilir bütün varlıkları ele geçirmek için bir ajanlar şebekesi kurdu. Adamları, Wehrmacht ve daha sonra SS'le birlikte Polonya şirketlerine el koydular. Yasal kısıtlamalardan bağımsız ve hem ülkenin hem de kaynaklarının özel amaçlarla sömürülmesini teşvik eden bu uygulama, pek çok Alman'ın "örgütleme"nin nerede bittiğini ve yağmanın nerede başladığını bilmesini zorlaştırıyordu. Görevliler istediklerini alırlarken yozlaşma, Frank'ın Genel Hükümet'i kendine yeterli hale getirecek bir "sömürge yönetimi" modeli oluşturma çabalarını tehlikeye sokarak, Alman yönetiminin otoritesini aşındırmaya başladı. 1940 başlarında, *Almanlar*'ın mülkiyete olan saygısı tamamen yok edilmek istenmiyorsa, bu "vahşi talepler"in denetim altına alınması gerektiğini ısrarla belirtti. Aslında "'örgütleme' sözcüğü hırsızlık ve soygun anlamına geliyor"du. İnsanlardan çok hayvanlarla ilgilenen Frank, inek, domuz ve tavuk sayılarının aniden düşmesinin tehlikesine işaret ediyordu.[28]

Bu türden kaygılar, eğer Frank'ın kendi açgözlülüğü olmasaydı daha çok dikkate alınabilirdi. Yozlaşma –ki bütün Avrupa'da Yeni Düzen'in belirgin özelliklerinden biri olmuş-

27 Polonya Enformasyon Bakanlığı, *The German New Order in Poland*, bir çok yerde; Präg veJacobmeyer (ed.), *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs*, 220.

28 *Age.*, 119-20, 178.

tu– Polonya örneğinde özellikle iki noktayla bağlantılıydı. Biri, Yahudi mülklerinin müsaderesiydi. 1939 öncesi Reich'ta Parti görevlileri için genel bir zenginleşme kaynağı olan bu uygulama, Parti'nin ve SS'in daha güçlü olduğu Doğu'da daha kârlı hale gelmiş ve bu türden davranışlar üzerinde pek bir denetim uygulanmamıştı. Alman devlet denetçileri, eski Polonya'daki SS görevlilerinin kendi kullanımları için rutin olarak "özel fonlar" yarattıklarını hayretle saptamışlardı. Greiser, bir Poznan bankasında "Yahudilerden ve Reich'ın düşmanlarından müsadere edilen para" için "vadeli mevduat" hesabı açtı. Globocnik, Lublin'de "müsadere edilen mücevheratın büyük ölçüde transferi"ni sağladı. Stanislau'da, SS subayları arasında yapılan bir arama para, altın, sikke ve her türlü dövizin mücevher sandıklarıyla birlikte, kasalarda, çalışma masalarında ve dosya dolaplarında saklandığını açığa çıkardı.[29]

Yozlaşma Almanların işgal bürokrasisinin çapını da ortaya koyuyordu. Kamu görevlilerinin 2.100'den fazlası 1940'ın sonunda Batı Polonya'nın yakın zamanda ilhak edilen bölgelerine atanmıştı. Bu sayı eski Avusturya'da sadece 70, Protektora'da 480, Südetler bölgesinde ise 860'tı. Ancak nitelikleri çok karmaydı. Bu görevlilerin çoğu, ilhak edilen bölgeleri yeni bir potansiyel iktidar üssü olarak gören Parti tarafından gönderilmişti; gönderilen kişiler ideolojik tutku dışında pek az yönetici niteliğine sahipti ya da böyle bir özellik taşımıyordu. Bir kısmı da zenginleşme beklentisi içindeydi. Kamu görevlisi olarak kariyer yapmış olanların sayısı çok azdı. Bunlar da genellikle Almanya'da sarhoşluk ya da rüşvetçilik nedeniyle azledilmiş ve Eylül 1939'da affedildikten sonra doğuya atanmış kişilerdi. Bu insanlar Polonyalılara özellikle sert davranarak kendilerini kanıtlama çabası içindeydiler.[30]

Bu arada Polonyalılar ikinci sınıf yurttaşlara dönüştürülmüş ve yasaklarla dolu engellerle kuşatılmışlardı. Kamuya açık plajları, yüzme havuzlarını ve parkları kullanmaları yasaklandı. Üniversiteleri kapatıldı, siyasal ve kültürel örgütleri

---

29 F. Bajohr, "The Holocaust and Corruption", ed. Feldman ve Seibel, *Networks of Nazi Persecution*, 118-41.

30 Madajczyk, *Die Okkupationspolitik Nazideutschlands*, 42.

dağıtıldı. Kadim kütüphaneleri ve sanat eseri koleksiyonları sistematik biçimde yağmalandı ve Almanya'ya gönderildi. Askeri rütbe takmaları hatta okul üniforması giymeleri bile yasaklandı; istasyonlarda, trenlerde ve otobüslerde hep gerilerde beklemeye ya da oturmaya ve gerektiğinde yerlerini Almanlara vermeye mecbur bırakıldılar. Yetişkinler üniformalı Almanları selamlamak zorundaydı. Bunu yapmadıklarında dayak yiyorlardı. Alman görevlilerin önünde şapkalarını çıkarmak ve onlar geçerken kenara çekilip yol vermek zorundaydılar. Dükkân sahiplerine öncelikle Alman müşterilere hizmet etmeleri, Polonyalılara ise ancak belirli saatlerde alışveriş yapmaları emredilmişti. Onlara Almanlarınkine kıyasla çok daha az (gene de Yahudilerinkine kıyasla biraz daha fazla) tayın veriliyordu; çikolata yasaktı, –Alman Emek Cephesi'nin şefi Robert Ley'in sözleriyle– "aşağı bir ırk daha az gıdaya ihtiyaç duyar" gerekçesiyle, süt sadece bölgedeki Alman çocuklara ayrılıyordu. Polonyalı çocukların Alman peri masalı filmlerini izlemelerine bile izin verilmiyordu, çünkü "Alman duygusal değerlerinin aktarılması ... temelde sorgulanabilir ... görünüyor"du.[31]

Ayrımcı kararnameler büyük bir gayretle uygulandı. Bunları dikkate almayan Alman kamu görevlileri görevden alınabiliyorlardı. Ancak bürokrasinin Kafkaesk mantığı, genellikle karşılıklı olarak çelişkili kurallar yarattı. "Hitler selamı" bu konuda iyi bir örnektir. Bazı bölgelerde Polonyalılar bir Alman subayı geçerken bu şekilde selam vermek *zorunda*ydı. Bazı yerlerde ise Polonyalıların bu şekilde selam vermeleri *yasak*tı ve görevliler bu tip vakaları kayıt altına alıyorlardı (çünkü bu selamlama biçimi "Almanların ve Germen kökenli kabul edilen Flaman, Flemenk, Norveçli vb ırkların ayrıcalığıydı ... Polonyalılar, Çekler, Ukraynalılar vb gibi farklı kanı olanların değil"). Sonunda güvenlik polisi bu selamın zorla uygulanamayacağını kabul etti. Ancak bunu ilan etmenin Alman prestijine

31 Präg ve Jacobmeyer (ed.), *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs*, 178-9; D. Mejer, *"Non-Germans" under the Third Reich: The Nazi Judicial and Administrat* ve *System in Germanty and Occupied Eastern Europe with Special Regard to Occupied Poland, 1939-1945*, Baltimore, 2003, 210.

zarar vereceğinden korktukları için hiçbir şey yapmamayı tavsiye ettiler. Ortaya daha da karışık bir durum çıktı.[32]

Greiser'in Warthegau'su, hevesli Alman subayları *Untermenschen*'e haddini bildirmek için daha çok hayal gücüne dayanan ve gerçeküstü önlemler icat ettikçe, en ağır baskılara sahne oldu. Bazı görevliler onları bisiklete bindikleri ya da el arabası kullandıkları hatta –Kutno'da– alaycı biçimde güldükleri için cezalandırdılar. Yapılan düzenlemeler "Askeri Personelin Huzurunda Eller Cepte Durmanın Yasaklanması"na yol açtı. Daha vahimi, Warthegau çok sayıda manastırın müsadere edildiği ve kilise örgütlerinin dağıtıldığı Katolik Kilisesi'ne yönelik kapsamlı bir saldırıya tanık oldu.

Greiser'in yardımcısı, –yaşlı bir Prusyalı kamu görevlisi– ak saçlı August Jäger, Reich'ın Kilise karşıtı savaşları konusunda kıdemli biriydi. Sergilediği düşmanlık öyle şiddetliydi ki, kendisine "*Kirchen-Jäger*" (Kilise Avcısı) adı takıldı. Fakat Warthegau'da Polonyalı düşmanlığının yoğunluğu, Greiser'in yüksek düzeyde eylemci bir Nazi Partisi aygıtını tabandan inşa etme başarısına da yansıdı. Gönüllülerden oluşan silahlı *Selbstschutz* birlikleri dağıtılmıştı fakat yerel Alman Nazileri ve Polonya'dan ya da Romanya'dan yeni gelen etnik Almanlar kendi milliyetçi yetkinliklerini (özellikle aksanları ve adetleri nedeniyle öteki Almanların alaylarına muhatap oldukça) kanıtlama eğilimindeydi ve potansiyel olarak isyancı bir Polonyalı denizinde, Almanlığın ayrıcalıklarını savunan öncüler gibi davranıyorlardı.[33]

1940 sonbaharında SS ve Parti, bölgede bir süre daha geniş bir Polonyalı nüfusun var olacağını anladıklarında, yapılan baskılar daha sistematik, bürokratik, hatta pedagojik bir nitelik kazandı. "Hâlâ Polonyalı işgücünü kullanmak zorunda olduğumuz için," diyordu Greiser,

32 H. Harten, *De-Kulturation und Germanisierung: Die Nazionalsozialistische Rassen-und Erziehungspolitik in Polen 1939-1945*, Frankfurt, 1996, 88-92; Mejer, *"Non-Germans" under the Third Reich*, 208.

33 Jäger konusunda bkz. C. Epstein'ın yakında çıkacak Arthur Greiser biyografisi, bölüm 5. Bu metni görmemi sağladığı için Profesör Epstein'a teşekkür borçluyum.

Alman yurttaşlarının aynı emek alanına mensup Polonyalılarla her gün bir araya gelmelerinden ve temas etmelerinden kaçınmak imkânsızdır. Aynı şekilde, konut ve yerel yönetici eksikliği nedeniyle, Polonyalılarla komşuluktan, hatta onlarla aynı binada oturmaktan kaçınmak henüz mümkün değildir. Bu nedenle, gerekli önlemlerin yardımıyla Alman nüfusun dikkatini, kendi kişisel ilişkilerinde Polonya ulusal topluluğuna mensup bireyler ile olan sınır çizgisini dikkatle göz önünde bulundurma zorunluluğuna yöneltmek gerekmektedir.

Almanlar ile Polonyalıları birbirinden ayırma sorunu, Almanların Polonya evlerinde konakladıkları, Almanların ve Polonyalıların itfaiyede ya da çalışma ekiplerinde birlikte çalıştıkları bir toplumda sürekli bir kaygıya yol açıyordu. Zaman zaman Polonyalılara uygulanan kaba muameleye muhatap olmamaları için, Almanlara özel işaretler takmaları söylendi: İşaret takmayı unutanlara karşı zor kullanılıyor, böylece unutmamaları sağlanıyordu. Bazı şehirlerde Polonyalılar kırmızı bir P harfi takılarak ayırt ediliyor ve Almanları onlarla samimi olmamaları için uyaran broşürler dağıtılıyordu: "İyi Yahudi olmadığı gibi, iyi Polonyalı da yoktur." Basın, kendisiyle birlikte sinemaya gelmesi için Polonyalı bir işçiye para veren tarım emekçisi Karl Lossain gibi Almanların cezalandırılmalarına ilişkin haberlere yer veriyordu. Kıdemli bir Warthegau yöneticisi, yol gösterici ilkenin, "Alman ulusuna mensup olanları, Polonya ulusuna mensup olanlardan acımasız biçimde ayırmak" olduğunu ilan etti. Bu ilkeyi ihlal eden Almanlar koruma amaçlı tutuklamayla karşı karşıya kalıyor, hatta toplama kampına götürülüyorlardı.[34]

Polonya milliyetçiliğine yönelik Alman saldırısı özellikle kentleri hedef alıyordu. İlhak edilen bölgelerdeki Polonyalılar kent bölgelerinin dışına sürüldü: (Polonyalılar ve Almanların 19. yüzyılın ortalarından beri itiştiği) Poznan birkaç ay içinde sakinlerinin 70.000'ini, Lodz ise 150.000'ini kaybetti. Kalisz nüfusu 80.000'den 43.000'e, Włocławek'inki ise 67.000'den 18.000'e indi. Fakat en çarpıcısı Varşova'nın kaderi oldu. Hitler

34 Polonya Enformasyon Bakanlığı, *The German New Order in Poland*, 408-9; Schechtman, *European Population Transfers*, 337-8.

savaş sırasında her türlü imar faaliyetini yasaklamış ve savaş kazanıldığında, eski Polonya başkentini bir Alman taşra şehrine dönüştürmek için hazırlanan planları onaylamıştı. Kent Doğu'daki imparatorluk için bir iletişim merkezi olarak yönetilirken, 120.000 Alman, Vistül'ün sol kıyısındaki bütünüyle "yeni Varşova"nın yeşil alanlarından yararlanacak; karşı kıyıdaysa "Polonyalı köleler"den oluşan bir iş gücü çok daha küçük bir alana sıkıştırılacaktı.[35]

Bu ayırma siyasetinin hazırlıkları savaş sırasında başladı. 1940 sonbaharında Varşova üç mıntıkaya ayrıldı. Almanlar en iyi otellerin, restoranların ve bulvarların bulunduğu merkezi aldılar. Polonyalılar için yaşam biraz daha zorlaştı fakat Yahudilerin kaderi daha da kötüydü. Getto inşası 1948'in büyük bölümünde devam etti ve nihayet Kasım'da kentin geri kalan bölümünden tuğla duvarlar, dikenli teller ve kalaslarla ayrıldı. Burada yaşayan 80.000 Polonyalı'ya ayrılmaları, 150.000 Yahudi'ye ise taşınmaları emredildi. Çevredeki şehir ve köylerden diğer Yahudiler getirildi ve Mart 1941'de nüfus 460.000'e çıktı. Savaş öncesi Varşova'sı aşırı kalabalık olsa da, gettoda, kentin konut stokunun sadece %15'inde nüfusun üçte birinin barınacağı düşünülüyordu. Sakinlerin çoğu sefil durumdaydı ve tayınlar kentteki Almanlara tahsis edilenin onda birinden daha az olduğu için, getto tam bir ölüm tuzağıydı. Ölüm oranları 1940'ta ‰23,5'tan 1941'de ‰90'a ve 1942'de çarpıcı bir orana, ‰140'a ulaştı. Yahudi bir polis gücü düzeni sağlıyordu; bir Yahudi konseyi Alman yetkililere karşı sorumluydu; Yahudi mutfakları mümkün olduğu kadar çok sayıda insanı beslemeye çalışıyordu. Fakat bu grupların hiçbiri gerçek anlamda duruma hâkim değildi.

İşgal Polonya'sında o zamana kadar kurulanların en büyüğü olan getto, kentten geçen Almanlar için bir cazibe merkezi haline geldi. Bu bakımdan Lodz'daki gettoyu andırıyordu. Gözlemciler toplanıyor, hayran kalıyor, duvarlar boyunca içe-

---

35 Polonya Enformasyon Bakanlığı, *The German New Order in Poland*, 156-8, 165; Harten, *De-Kultruration und Germanisierung*, 86-7; C. Luczak, "Nazi Spatial Plans in Occupied Poland (1939-1945)", *Studia Historiae Oeconomicae*, 12 (1978), 156.

rideki "Doğulu Yahudiler"i dikkatle inceliyorlardı. Bu kişilerin arasında, "subaylar, Genel Hükümet yönetiminde çalışan sivil Alman kamu görevlileri, üniformalı görevliler, sosyal hizmet görevlileri, işçi birliklerine mensup olanlar, demiryolu işçileri, Kızıl Haç hemşireleri" yer alıyordu. Dehşete kapılan bir Alman askeri, Joe Heydecker, seyircileri şu sözlerle betimledi:

> Çoğu uzun süre sessiz, kımıldamadan orada durup girip çıkan insanları, denetimi ve gaddarlığı seyrediyordu. Bazıları dönüp gidiyor, bazıları özendirici sözler söylemekle yetiniyorlardı. Çoğu kendi düşünce ve duygularını birbirine aktaracak en ufak bir işaret vermeksizin sessiz kalıyordu.

Heydecker yetkisi olmadığı halde karlarla kaplı kasvetli sokakların fotoğrafını çekmek için gettonun içine girdi. Fotoğraf makinesi Polonyalıları, Yahudileri, çit ve dikenli tellerden oluşan kaba bariyerlerin ardındaki kontrol noktalarında denetim yapan Alman polisini, ellerinde ekmek sepeti olan sokak satıcılarını, kitap hatta –bir keresinde– balon taşıyan el arabalarını saptadı. Papyon kravatlı, güzel paltolu, tertemiz giyinmiş meslek sahiplerinden, ayaklarını paçavralara sarmış bir deri bir kemik tıraşsız dilencilere kadar çeşitli insanları çeken Heydecker, böylece sakinlerinin çoğu Treblinka'daki imha kampına sevk edilmeden önceki aylarda, getto sokaklarında yaşanan hayata ilişkin bir yelpazeyi yakalamıştı.[36]

İşgallerin Kıyaslanması

Polonya'daki Alman işgalinin niteliğini daha tam olarak anlamanın bir yolu, onu daha önceki Çekoslovakya ve Avusturya işgalleriyle ya da gerçekten de daha gerilere uzanıp, I. Dünya Savaşı'nda kayzerin ordusunun işgalleriyle kıyaslamaktır. Fakat daha aydınlatıcı bir kıyaslama, aynı sırada gerçekleşen Doğu Polonya ve Baltık ülkelerindeki Sovyet işgaliyle yapılabilir. Stalin, Almanlar ile bir antlaşmaya vararak batı sınırla-

36 J. Heydecker, *Un soldat allemand dans le ghetto de Varsovie 1941*, Paris, 1986, 45-6, 88-90.

rını güvence altına almak isteyen ilk Rus lideri değildi. Batı Beyaz Rusya ve Batı Ukrayna'daki "karışıklıklar"a son vermek için erken bir öneri, 1756'da Prusyalılar tarafından yapılmış ve Polonya'nın parçalanması benzer bir gerekçeyle haklı görülmüştü. I. Dünya Savaşı'nda Çarlık müzakerecileri bu bölgenin stratejik önemi üzerinde durdular ve 1920'lerde Sovyet askeri planlamacıları, Polonya'nın doğu sınırlarında düzenleme yapma gereğini bir kez daha doğruladı. Sovyet bakış açısından, Molotov-Ribbentrop Paktı uzun vadeli bölgesel taleplerin karşılanması anlamına geliyordu.[37]

Eylül 1939'un ortalarında Kızıl Ordu genel bir direnişle karşılaşmadan Doğu Polonya'ya girdi ve ertesi yıl Baltık ülkeleriyle Romanya Besarabya'sını işgal etti. Alman işgali yüzünden Polonyalıların yaşadığı moral bozukluğunun üstüne gelen Kızıl Ordu, çatışmalarda sadece 1.000 kişi kaybetti ve ciddi bir Polonya direnişinin olduğu Grodno civarında çok sayıda Polonyalı savaş esirini idam etti. Öte yanda Almanlar yirmi kat fazla adam kaybetmiş ve gördüğümüz gibi, yaklaşık 60.000 sivili idam etmişlerdi.[38] Fakat Stalin, Hitler'in Polonya milliyetçiliğinin gücünü kırma arzusunu paylaşıyordu ve ülkenin bölünmesinden sonra bağımsız bir Polonya devletinin kalmaması konusunda en az onun kadar kararlıydı. Her ikisi de Polonyalılara yönelik geleneksel Rus-Alman yaklaşımını yeniden uygulamak istiyordu. Ancak benimsedikleri araçlar konusunda hiçbir gelenek yoktu: Kısa süre içinde Polonya, karşılatırmalı totaliterizm araştırmasının acımasız bir laboratuvarı haline geldi. Bu yaşananlar, imparatorlukların sınır bölgelerinde yaşayan bu insanların zihninde uzun zamandır süregelmiş bir zorunlu göç, katliam ve işgal öyküsünün en son bölümü olarak yer almış olabilir. Ancak şiddet, her iki işgalci devlet yönetimi altında, 19. yüzyıl imparatorluklarının hayal gücünü çok aşan bir ölçekte uygulanmıştı. Katledilme olayları en yüksek noktasına, 7.305 Polonyalı subay NKVD [İçişleri Halk Komiserliği]

---

37 A. Rieber, "Civil Wars in the Soviet Union", *Kritika*, 4:1 (Kış 2003), 129-62.

38 J. Erickson, "The Soviet March into Poland, Sept. 1939", ve R. Szawlowski, "The Polish-Soviet War of September 1939", ed. K. Sword, *The Soviet Takeover of the Polish Eastern Provinces*, Londra, 1991, 21-2, 28-44.

cezaevlerinde tutulurken NKVD'nin 15.000'den fazla Polonyalı subayı öldürdüğü sırada, aşağı yukarı Almanların AB Action döneminde ulaştı; en kalabalık gruba ait cesetler daha sonra Almanlar tarafından Katin Ormanı'ndaki toplu mezarlardan çıkarıldı. (Şimdiye kadar kanıtlanmamış olsa da, Alman ve Sovyet cinayetlerinin bağlantılı ve kurbanlara ilişkin istihbaratın bir havuzda toplanmış olması mümkündür.)

Her iki taraf da büyük ölçekli sürgün örgütlenmeleri yaptı. Daha önce bahsedildiği gibi, Almanlar ilhak edilen yeni bölgelerin *içine* Alman sevkiyatının örgütlenmesine öncelik verdi. Mart 1941'in sonunda, Eichmann'ın hesaplamalarına göre 408.000 Polonyalı ve Yahudi Genel Hükümet bölgesine sürülürken, aşağı yukarı bu kadarı ya da daha fazlası zorunlu emekçi olarak batıya, Eski Reich'a sevk edilmişti. Bu muazzam bir sayıdır fakat gerçekte çok daha yüksek olabilir; çünkü Heydrich'in 831.000 kişiyi daha sürgüne göndermesini önleyen tek şey, 1941'de SSCB'ye karşı başlatılan askeri seferberlik oldu. Sovyet yetkilileri de, iç taraflara doğru dengeleyici bir göç olmamasına rağmen, son derece acımasız dört büyük harekâtla yüz binlerce sivili sürgüne yolladı.

Şubat 1940'ta, iki savaş arası dönemde Polonya'nın doğu bölgelerinde toprak verilen terhis edilmiş Polonyalı askerlerin ailelerinden oluşan 140.000 kişi, Sibirya ormanlarındaki mahkûm kamplarına gönderildi. Nisan ayında, Ukrayna sınırı boyunca uzanan bir şeridi temizlemek için yapılan harekât sırasında –çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere– 66.000 kişi Kazakistan'a gönderildi; Haziran'da Almanlardan kaçarak Sovyet mıntıkasına giren "karşı-devrimciler"i ve "casuslar"ı hedefleyen bir toplama harekâtı oldu. (76.400 kişinin çoğunlukla Yahudi olması şaşırtıcı olmayabilir.) Ve nihayet, Haziran 1941'deki Alman işgalinin hemen öncesinde, 88.000 kişiden oluşan yeni bir grup Polonya ve Baltık ülkelerinden sürüldü. Sovyet verilerinin ortaya koyduğu rakam, yaklaşık 380-390.000 Polonyalı'nın "özel sürgün" olarak doğuya gönderildiğini gösterir. Farklı hesaplamalarda bu rakam 1,25 milyona kadar çıkmaktadır.[39]

39 N. S. Lebedeva, "The Deportation of the Polish population to the USSR, 1939-

İki paylaşımcı güç bazı yönlerden benzer siyasetler izlediyse de, çok farklı sonuçlara ulaştılar. Üçüncü Reich %90'dan fazlası Polonyalı ve yaklaşık %6'sı Almanlardan oluşan 10,7 milyon nüfuslu bir bölgeyi ilhak etmişti; ancak ilhakın abese varacak kadar iddialı amacı –aslında savaşın amacı– Alman olmayanlardan, ki bu esas olarak Polonyalı anlamına geliyordu, mümkün olduğu ölçüde kurtularak demografik dengesizliği tersine çevirmekti. SSCB'nin önce işgal daha sonra ilhak ettiği topraklarsa, tam aksine iki savaş arası dönemin resmi Polonya istatistikleri dikkate alındığında bile, Polonyalıların çoğunluğu oluşturmadıkları bir bölgeydi; burada yaşayan 13 milyonun belki 5,3 milyonu Polonyalı'ydı ve aynı bölgede çok sayıda Ukraynalı, Beyaz Rus, Yahudi ya da başkaları yaşıyordu. Daha önemlisi, Sovyet siyaseti Polonya milliyetçiliğini ezmeyi ve ondan, özellikle sınır bölgelerinden gelebilecek her türlü güvenlik tehdidini önlemeyi amaçlarken, özel bir ulusal ya da etnik gruptan *bütünüyle* kurtulmayı düşünmüyordu. Hedefi ulusal arındırma değil, toplumsal devrimdi. Alman sürgünleri Alman olmayanları Reich'tan bütünüyle çıkarmayı amaçlarken, Sovyet toparlamalarının yakalananları ülkenin içlerine doğru sürmesinin nedeni budur.

Her iki devletin gizli polisinin hedefindeki düşman kategorileri Polonya elitine ilişkin kaygıların söz konusu olduğu yerde örtüşse de, Yahudiler konusunda farklıydı. Bu durum hiç kuşkusuz Yahudilerin düzenli olarak sınır çizgisini geçmeye çalışarak Sovyet işgal mıntıkasının *içine* sürekli biçimde sızmalarını, Polonyalıların ise tam tersi yönde hareket etmelerini açıklar. Sovyet tarafında, Alman askerlerinin ve SS birliklerinin dönem dönem, sistematikleştirilmeden ve karşılığında neredeyse hiçbir şekilde ceza verilmeden Yahudileri kurşuna dizmelerine eşdeğer bir uygulama yoktu. Öte yanda Alman siyaseti, Yahudilerin bütün haklarını kaybettiklerini ve artık yasaların koruması altında olmadıklarını açıkça ortaya koyuyordu. Bu durum onları öldürmek için herhangi bir kararın alınmasından önce de açıktı ve Şubat 1940 kadar erken bir ta-

---

1941", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 16:12 (2000), 28-45; Rieber, "Civil Wars in the Soviet Union".

rihte, sürgündeki Polonya hükümetine gönderilen bir raporda özellikle vurgulanıyordu.[40]

Daha genel bakıldığında, Nazi hukuku ırka ve ulusal farklılığa dayanıyordu. Almanlar tarafından Polonyalılara Yahudilerden üstün oldukları duygusu aşılanabildiyse de, onlara da yasalar uyarınca ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılıyordu. Sovyet örneğinde ise durum farklıydı. Resmi düzeyde, oransal olarak etnik ya da dini farklılıklar sorun değildi. Bu durum, hiç kuşkusuz, pek çok solcu Polonyalı Yahudi'nin, özellikle daha genç olanların, Kızıl Ordu'yu coşkuyla karşılamalarının nedeniydi. Giderek artan antisemitik Polonya milliyetçiliğinin ürpertici esintisini hisseden bu insanlar, yurttaşlar arasında eşitlik vaadini hoşnutlukla karşıladılar. Sovyet yönetiminin, (diğer siyasi partilerin yanı sıra) *shtetl* [küçük Yahudi topluluğu] yaşamının geleneksel kurumlarının akıbetine tehdit oluşturması, onları değil daha yaşlı olanları kaygılandırıyordu.[41]

Ancak Sovyetlerin gelişinden hoşnut olanlar sadece genç Yahudi solcular değildi. Kızıl Ordu, Polonya devletinin dağılmasından sonra kendi "akraba uluslar"ını –Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar– kurtarmak için geldiklerini ilan etti ve bu söylem sağır kulaklara tam olarak ulaşmadı. Doğu Polonya'daki köylüler yeni gelenler tarafından toplandılar, "Polonya faşizmi"nin yıkımına katılmaya davet edildiler ve geniş toprakları olan mülklerin parsellere bölünmesine ikna edildiler. Sovyetlerin havadan attığı bildiriler, onları "toprak sahiplerini tırpanlar ve baltalarla sürüp çıkarma"ya zorluyordu ve bazıları hali vakti yerinde Polonyalı aileleri katletti ve mülklerine el koydu. Kırsal bölgelerde, Beyaz Ruslar ve Ukraynalılar Parti'ye ve yerel yönetimlere katılmaya teşvik edildiler; sayılarının az olduğu şehirlerde Yahudilerden benzer bir rol oynamaları istendi.[42]

---

40 D. Engel, "An Early Account of Polish Jewry under Nazi and Soviet Occupation Presented to the Polish Government-in-Exile, February 1940", *Jewish Social Studies*, 45:1 (1983), 1-16.

41 B. Pinchuk, *Shtetl Jews under Soviet Rule: Eastern Poland on the Eve of the Holocaust*, Oxford, 1990, 5.

42 Z. Sobieski, "Reminiscences from Lwow, 1939-1946", *Journal of Central European Affairs*, 6:4 (Ocak 1947), 351-74.

Başka şekilde belirtmek gerekirse, iki işgal kendi kurbanlarına çok farklı siyasal ve iktisadi gelecekler vaat etti. Alman örneğinde, ilhak edilen topraklar nüfusun %10'undan azının yararlanacağı şekilde yönetilecekti. Öte yandan, toplumsal bir devrim olmayacak, kapitalizm faaliyetini sürdürecek ve hissedilen temel değişiklik keyfi şiddet, emeğin, toprağın ve diğer mülklerin *ad hoc* müsaderesi olacaktı. Yurttaşlık Almanlarla sınırlı tutulacak ve esas mesele kimin Alman olduğuna karar vermek olacaktı. Sovyet işgalindeki Doğu Polonya'da yurttaşlık nüfusa neredeyse derhal dayatıldı ve kitlesel katılımcı siyaset mekanizması –meclisler, seçimler, plebisitler, anayasalar– halkın Sovyetler Birliği ile birleşme arzusunu kanıtlama amacıyla devreye sokuldu. Alman yasaları Alman olmayanları kapsamazken, Sovyet yasaları Moskova'nın gücünü artırmanın bir aracıydı. Doğu'da bir siyaset patlaması vardı; Batı'da ise siyaset tasfiye edilmişti. Her ikisi de tek partili sistemlerce yönetiliyordu fakat bir örnekte parti nüfusun çoğunluğuna kapalıydı. Hiçbiri liberal demokrasinin erdemlerini sunmadı ve her ikisi de vahşi biçimde baskıcıydı fakat bu, yarattıkları sonuçlar bakımından benzer oldukları anlamına gelmez.

Elbette, Sovyet bölgesinde de kitlesel ölçekte zor kullanıldı ve bunun sebebi Sovyet planlarının da kendi tarzında Nazilerinki kadar iddialı ve tek amaçlı olmasıydı. Söz gelimi, Baltık ülkelerinde (Kızıl Ordu'nun Haziran 1940'ta devraldığı) milliyet kartının oynanamayacağı yerlerde Sovyet yönetimi çoğu kez Doğu Polonya'dakinden çok daha katıydı. Ayrıca, toplumsal devrim, kapitalist özel mülkiyetin ortak mülkiyetle yer değiştirmesi fikri, bölgeye gelen Sovyet görevlilerinin kıskançlığıyla alevlendi: Batı Polonya Almanya'nın ilkel Doğu'su, ironik biçimde Doğu Polonya da Sovyetler Birliği'nin kapitalizme ilişkin ilk denemesiydi ve burada bankalar, ticari girişimler ve sanayi olduğu gibi ulusallaştırıldı. İki savaş arası dönemde Polonya devleti tarafından parçalara ayrılan ya da manastırlar ile kiliselere ait topraklar ve özel mülkler müsadere edilirken, iddialı toprak reformu siyaseti yerel köylüleri kazanma amacına yönlendirildi. Özellikle Beyaz Rusya'da yapılan kapsamlı toprak reformu, toprak mülkiyetini şüphesiz küçük mülk

sahibi köylülerden yana düzenledi. Genel Hükümet bölgesinde Almanlar savaştan önceki *zloti*'yi kullanmayı sürdürdüler; Sovyet mıntıkasındaysa bu para birimi, büyük bir karışıklığa ve tasarruf sahiplerinin kayıplarına yol açarak kaldırıldı. Bu, kapitalizme yönelik saldırıya ve Sovyet iktisadi sisteminin yayılmasına yardımcı olan bir hamleydi.[43]

Haziran 1941'de Almanlar Sovyetler Birliği'ni işgal etmeye başlayınca, Sovyet işgalinin de ardında acı bir miras bıraktığı kısa süre içinde anlaşıldı. Almanların Sovyet işgal bölgelerinde yaptıkları ilk işlerden biri, NKVD cezaevlerinin birinde Sovyet gizli polisinin peş peşe yaptığı dehşet verici işleri filme çekmek oldu: Wehrmacht'ın savaş suçları müfettişleri sadece Lviv'deki cezaevlerinde binlerce ceset buldu. Letonyalılar, Litvanyalılar, Ukraynalılar, Romanyalılar ve Polonyalılar Bolşeviklere duydukları nefretle ateşlenmiş ve yaşadıklarının acısını Yahudi komşularından çıkarmışlardı. Alman propagandası da onları teşvik edince, yerel nüfusla da birlikte daha fazla katliama hazır hale geldiler.[44]

Nihayet Alman ordusunun ilerleyişi onları Katin ormanlarının derinliklerine ulaştırınca, Polonya'yı birlikte parçaladıkları eski ortaklarının en dehşet verici marifetiyle karşı karşıya kaldılar. Köylüler ormanın içindeki Sovyet ölüm sahasını göstermişti. Almanlar Nisan 1943'te toprağı kazdığında, 3 yıl önce Stalin'in emriyle vurulmuş 4.000'den fazla Polonya subayının henüz bozulmamış cesedi ortaya çıktı. Bu keşif uluslararası bir tepki yarattı. Almanlar İsviçreli, Macar ve Hırvat adli tıp uzmanlarıyla İngiliz ve Amerikalı savaş esirlerini getirdiler ve kalıntıları "insanlığa karşı işlenen Bolşevikçi suçlar"ın bir

---

43 V. Riismandel, "Soviet Law in Occupied Estonia", *Baltic Review*, 5 (Haziran 1955), 23-42; D. Marples, "Western Ukraine and Western Belorussia Under Soviet Occupation: The Development of Socialist Farming, 1939-1941", *Revue Canadienne des Slavistes*, 27:2 (Haziran 1985), 158-77; W. Bonusiak, "Die Landwirtschaftspolitik der sowjetischen Besatzungsmacht auf dem Gebiet des sog. Westlichen Weissrusslands in den Jahren 1939-1949", *Studia Historicae Oeconomicae*, 24 (2001), 149-63.

44 G. Swain, *Between Stalin and Hitler: Class War and Race War on the Dvina, 1940-1946*, Londra, 2004, 55; A Rossino, "Polish 'Neighbours' and German Invaders: Anti-Jewish Violence in the Bialystok District during the Opening Weeks of Operation Barbarossa", *Polin*, 16 (2003), 431-52.

kanıtı olarak tanıttılar. Kuşkusuz haklıydılar ancak dünya anlaşılabilir nedenlerden ötürü onlara inanmayı reddetti. Alman Dışişleri Bakanlığı uluslararası kamuoyunu kazanmak için ve Almanya'nın karşısındaki İngiliz-Sovyet ittifakını bölme umuduyla, Katin bulguları hakkında diplomatik bir sunum hazırladı. Himmler çok daha büyük ölçekli Alman vahşetine ilişkin bulguları sistematik biçimde yok ederken 1943'te Nazi Partisi tarafından yayımlanan sunum, Katin'deki toplu mezarı bir tür "Avrupa anıtı" olarak betimledi. Büyük Almanya için verilen mücadele tüyler ürpertici bir devlet vahşetine yol açmıştı. Daha da kötüsü gelecekti.[45]

45 Germany, Auswärtiges Amt, *Amtliches Material zum Massenmord von Katyn*, Berlin, 1943.

5

1940 YAZI

Hitler genel Avrupa savaşını kaçınılmaz görmüştü. Ancak bunun 1939'da başlayacağını hayal bile etmemiş, planlamacılarıyla birlikte, yeniden silahlanmak için 3 ya da 4 yıl gerektiğini düşünmüştü. Hitler Britanya ve Fransa'nın Prag krizi sırasında yaptıkları gibi uzak duracaklarına inanarak Polonya'yı işgal etti. Fakat her zamanki tavrını sergileyerek, geri çekilmeyeceklerini anladığı anda derhal onlara savaş açma planlarına başladı. 1939 yılı bitmeden Batı'da bir taarruz başlatmasını önleyen tek şey, kötü hava koşulları ve dehşete kapılan kıdemli generallerinin itirazları oldu. Bu durumda belirleyici mücadelenin gelecek baharda başlayacağı açıktı. Hitler'in Mart ayında Mussolini'ye dediği gibi, "şimdiki çatışmayı sona erdirmenin başka olanağı yok"tu.[1]

Daha sonra olanları hiç kimse öngörmemişti. Büyük Savaş'a ve Batı Cephesi'nde yaşanan, hiçbir tarafın üstünlük sağlayamadığı uzun süreli bir duruma ilişkin anılar hâlâ can-

---

1 Germany, Auswärtiges Amt, *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*, seri D (1937-1945), 13 c., 1937-1945 (bundan sonra DGFP), 9. cilt, Washington, DC, 1956, s. 7

lıydı ve Almanya'nın muhalifleri gerek sayı gerekse ekipman bakımından Wehrmacht'tan çok daha üstündü. Üstelik kaynak seferberliği karmaşık, mühimmat üretimi ise belirlenen hedefin gerisindeydi. Gene de muhalif güçlerin yeterince tertiplenememesi, isabetli stratejik kararlar, yüksek moral ve şans sayesinde Alman birlikleri önüne geleni silip süpürdü: Hollanda sadece 4, Belçika 18 günde teslim oldu ve Fransızların direnişi 1 aydan biraz fazla sürdü. Uzun süreli bir savaş bekleyen Almanlar *Blitzkrieg*'in sırlarına sahip olduklarını sanıyorlardı. İngiliz askerleri arkalarında muazzam miktarda ekipman bırakarak kıtadan çekildiler ve Haziran sonunda Wehrmacht Kanal Adaları'nı bile ele geçirdi. Bu arada, doğaçlama bir İslandinavya seferi düzenleyen Alman birlikleri Danimarka'yı savaşmadan işgal etti. Norveç'te daha sağlam bir direnişle karşılaşmalarına rağmen, bunu da Haziran başında ezdiler. Bu, bütün standartlara göre, dikkate değer bir askeri başarıydı.[2]

Avrupa gerçekten şaşırtıcı bir yönde gelişen olaylar karşısında donakalmıştı ve herkes Almanların bir sonraki adımını bekliyordu. Reich'ın karşı karşıya kaldığı siyasi engel, Doğu Avrupa'da *Lebensraum*'u pekiştirmenin artık çok ötesine geçmişti. İçişleri Bakanlığı'nın anayasa uzmanı Wilhelm Stuckart'ın sözleriyle, Almanya kendi sınırları içinde bir *Volksgemeinschaft* (Halk [*Volk*] Topluluğu) inşasından, kıta çapında bir *Völkergemeinschaft* (Halklar Topluluğu) inşasına geçmek zorundaydı. Üçüncü Reich, Batı'daki kazanımlarını savunmak ve bir bütün olarak Avrupa'yı kapsayan bir Yeni Düzen kurmak için, neredeyse hiçbir ön hazırlık yapmadan siyasal bir strateji oluşturmak zorunda kalacaktı. Bu görevler bakımından Nazilerin ırka dayalı hedefleri –Doğu'daki savaşın *raison d'être*'i– askeri, diplomatik ve iktisadi kaygılar kadar önemli değildi. Fakat Berlin liderliğini saran olağanüstü coşku sayesinde, irade ve zor yoluyla her türlü muhalefetin üstesinden gelinebilecek gibi görünüyordu. Planlamacılar artık herhangi bir devletler bileşiminin Reich'ı siyasal olarak tehdit ettiğine inanmıyorlardı: "Kuzeyin, batının ve güneydoğunun iktisadi kaynakları eşit ulaşım mesafesinde"ydi. Britanya savaşmaya

2 R. J. Overy, *Goering: The "Iron Man"*, Londra, 1984, böl. 4.

devam ediyordu fakat genel kanı, kısa süre içinde yola geleceğiydi. O baş döndürücü 1940 yazında, savaş kazanılmış gibi göründüğünde Alman düşünceleri geleceğe yöneldi ve nihai bir Nazi Almanya'sının biçimlenmesi önceki ve sonraki zamanlardan daha kapsamlı biçimde tartışıldı.[3]

Yeni Bir Düzen'e Doğru

9 Nisan günü Danimarka teslim olan ilk ülke oldu. İşgal Danimarkalıların savaş ilan etmesine fırsat bırakmadan birkaç saat içinde tamamlandı: Direnmek tamamen faydasızdı. İşgal o kadar yumuşak bir şekilde tamamlanmıştı ki, Polonya ile kıyaslandığında iki işgalin de aynı ülke tarafından yapıldığını idrak etmek çok güçtü. Polonya örneğinde Naziler uluslararası hukuku ayaklar altına aldılar ve ülkeyi haritadan sildiler. Oysa Danimarkalılar Almanların Avrupa'nın herhangi bir yerinde ortaya konmuş en ılımlı halleriyle müzakere ettiler. Ülke resmen bağımsız kaldı ve kral Christian tahtını korudu: Kopenhag savaş boyunca Danimarka varlığının siyasi merkezi olmaya devam etti ve ülke dışına kaçan siyasetçiler kendilerini marjinalleşmiş durumda buldular. Parlamento işlevini sürdürdü ve 1943'te beklenmedik şekilde serbest seçimler yapıldı; seçimlerin serbest olduğunu biliyoruz çünkü Danimarka Nazi Partisi zar zor %2 oy aldı ve savaş öncesi eski partiler tarafından tam bir yenilgiye uğratıldı. Alman talepleri, Danimarka işlerini küçük bir heyetle ve fazla karışmadan izleyen tam yetkili Reich görevlisi eski büyükelçi Cecil von Renthe-Fink aracılığıyla aktarıldı. Ülkenin toprak bütünlüğü güvence altına alındı ve küçük Alman azınlığa sorun çıkarmaması söylendi.

Renthe-Fink Almanlara karşı başka yerlerdeki muhalefeti zayıflatmak amacıyla "dış görünüşte" bağımsızlığı muhafaza etmenin önemini vurguladı. Norveç'e göz diken Führer bunu o-

---

3 H. A. Jacobsen, "Formen Nationalsozialistischer Bündnispolitik", *Der nationalsozialistische Krieg*, ed. H. Kling, Frankfurt, 1990, s. 231-238; Temmuz'da deniz kuvvetleri iç yazışması, *Militärgeschichtliches Forschungsamt* (ed.), *Germany and the Second World War*, 3. cilt: *The Mediterranean, South-east Europe and North Africa, 1939-1941*, ed. G. Schreiber vd, Oxford, 1995, s. 291.

nayladı: Danimarka'da sivil yönetim olmayacak, ordu bile mütevazı bir rol oynayacaktı. Bu belki de –daha sonraları Nazi bir görevlinin dediği gibi– "politik bir vitrin dekorasyonu"ydu fakat Almanların Norveç'e ve Aşağı Ülkeler'e uygulanan işgalin nasıl sonuç vereceğini bilmedikleri bir sırada, ilk izlenimler önemliydi. Böyle bir düzenleme Almanya'nın Danimarkalılardan istediklerinin –mandıra ürünleri ve dış siyasette uyum– çok düşük maliyetli olması için güvence vaat ediyordu. Böylece Alman hegemonyası, genellikle sanıldığından daha karmaşık ve dolaylı yöntemlerle uygulandı. Danimarkalılar savaştan BM üyesi olarak çıktılar; fakat en az üç yıl Almanya'nın Yeni Düzen'i içinde kendilerine rahat bir yer edindiler.[4]

Almanlar Norveç'e de aynı şekilde davranmayı planladılarsa da, askeri ve siyasi bakımdan çok daha katı bir plan ortaya çıktı. Oslo'nun Almanların eline geçmesini sağlayan sürpriz saldırının ardından, Norveçliler kararlı bir tutumla karşı koydular. Fırsattan yararlanan –ülke içinde pek az desteği olan aşırı bir sağcı olan– Vidkun Quisling, başında kendisinin olduğu bir geçici hükümetin kurulduğunu ilan ederek durumu daha da zorlaştırdı. Hitler onun görüşlerine sempati duyuyordu fakat onu bir yana iterek eski bir Parti yoldaşını Reich Komiseri olarak atadı. Seçtiği adam Josef Terboven, acımasızlığıyla haklı bir şöhret kazandığı Rheinland'ın eyalet valisiydi. I. Dünya Savaşı'nda Demir Haç madalyası almış, 1923'te Birahane Darbesi girişimine katıldıktan sonra üniversiteden ayrılmış ve Goebbels'in eski sekreteriyle evlenmişti. Veliaht prensin konutuna yerleşen (5 yıl sonra burada kendisini havaya uçurarak intihar edecekti) kaba Terboven, Norveç'in kararsız milletvekilleriyle Alman yanlısı yeni bir hükümet kurmak için gerekli ikna yeteneğine sahip değildi. Parlamento başkanı kral Haakon'u tahttan feragat etmeye çağırdı fakat kral bunu öfkeyle reddederek Londra'ya kaçtı ve sürgünde bir hükümet kurdu. Bu arada Oslo'daki ara dönem uzadı. Eylül sonunda Terboven sabrını kaybetti: Monarşiyi tek taraflı olarak feshetti, Quisling'in Nasjonal Samling'i (NS) dışında bütün partileri kapattı ve ülkeyi yönetmek için genellikle NS üyelerinden olu-

4 *Age.*, 5. cilt: 1, s. 66

şan bir devlet komisyonunun kurulduğunu ilan etti. Bu girişim ülkenin hâkim sınıfından büyük bir tepki gelmesine yol açtı ve hükümet başından itibaren gayrimeşru olarak kınandı. Halk ülkeyi terk eden kralı eleştiriyordu fakat Quisling'e yönelik daha büyük bir nefret vardı; neredeyse bütün Norveç ona karşıydı.

Hükümdarın ve bakanların Londra'ya kaçtığı Hollanda'ya da benzer bir yönsüzlük duygusu hâkimdi. Hollanda ordusu direnmeye çalışmış fakat işgali kolay bir bölgede bu direniş Norveçlilerinki kadar bile sürememişti. 14 Mayıs günü Luftwaffe'nin gerçekleştirdiği büyük bir hava taarruzu, Rotterdam'ın merkezini neredeyse on dakika içinde üzerinde dumanlar tüten bir moloz yığınına çevirdi, yaklaşık 1.000 kişi öldü ve 78.000'den fazla kişi evsiz kaldı. Alman bombardıman uçaklarının geçen Eylül ayında Varşova'da yarattığı hasarın ardından yaşanan bu olay, hava bombardımanın gücünü bir kez daha hatırlatmış ve Hollanda derhal teslim olmuştu. Feldmareşal von Brauchitsch tarafından bir Alman askeri komutan atandı, çünkü Hitler Wehrmacht'a Batı Avrupa'da –Polonya'dakinin aksine– daha geleneksel bir askeri işgalle yönetim izni verileceğini vaat etmişti.[5] Ne var ki sadece birkaç gün sonra fikrini değiştirdi ve Norveç'teki gibi sivil bir yönetim kurdu. Sivil komiserliklerin Südetler bölgesi ve Batı Polonya'da Reich'la bütünleşmenin ilk adımı olduğunu bilen Hollandalılar, özellikle de Hitler'in Avusturya *Anschluss*'unda önemli bir rol oynayan kaypak avukat Arthur Seyss-Inquart'ı seçmesinden dolayı endişeliydi. Ordu kurmayları "üst düzey liderlerimizin baskın sahtekârlığı" dedikleri şeyden tiksiniyordu: Norveç'teki benzer düzenlemelerin ardından Seyss-Inquart'ın atanması, onların SS'i ve Parti'yi Batı Avrupa'nın dışında tutma planları için hayra alamet değildi.

Seyss-Inquart'ın Hitler'den aldığı belirsiz talimatlar aslında radikal olmaktan uzaktı. Hitler ona Hollandalıların kuşkularını gidermesini ve işbirliğini teşvik etmesini söylemişti. Almanya'nın daha önceki fetihlerinin aksine Hollandalılar bir

5 K. Kwiet, "Vorbereitung und Auflösung der deutschen Militärverwaltung in den Niederlanden", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 1 (1969), s. 121-153

sömürge gücüydü ve Hitler bu sömürgelerin kaybedilmesinden ve Alman denetiminden kurtulmasından özellikle kaygılanıyordu. Buraları güvence altına alacak büyüklükte bir donanma olmadıkça Hollandalılara nispeten kibar davranmak zorundaydı. Bu nedenle Seyss-Inquart Almanya'nın ülke üzerinde "emperyalist" niyetleri olmadığını derhal ilan ederek Hollandalıları yatıştırmaya çalıştı. Kısa süre sonra işgalin salt askeri olduğunu ve Hollanda toprakları üzerinde herhangi bir iddia taşımadığını ilan etti. Siyasal partilerin çoğunun varlıklarını sürdürmesine izin verdi ve muhafazakâr siyasetçilerle görüşmeler yaptı. Bu arada Hollandalı kıdemli kamu görevlileri Alman gözetimi altında işgali gerçek anlamda yönetti ve Hollanda yasaları hükümsüz kılınmadan ve değişikliğe uğratılmadan yürürlükte kaldı. Sonuç olarak, işgal önceleri nispeten küçük bir Alman kurmay heyetinin gözetimi altında sürdü.[6]

Genç Belçika kralı Leopold bakanlarının tavsiyesine rağmen, Hollandalı ve Norveçli muadillerinin aksine ülkesinden ayrılmadı. Belki de Almanya'nın Danimarka'ya yaklaşımından etkilenmişti fakat gerçekten benzer bir durum umduysa, yanılmıştı: Belçika, stratejik ve bölgesel olarak Danimarka'dan çok daha önemliydi. Kralın umduğu gibi bir hükümet kurmasına izin verilmedi; Belçika'nın Versailles'da kazandığı Eupen ve Malmedy mıntıkaları Reich'la bütünleştirildi. Hitler Belçika'nın bağımsızlığı konusunda işgalden önce bile taahhütte bulunmayı reddetmişti ve Almanya'nın sınırlarını daha da genişletmeyi düşündüğü açıktı. Göring en yakınındaki astlarına, "Belçika'yla ilgili fikirler ... askıda," itirafında bulundu. Leopold kaygılıydı fakat Führer nihayet Kasım 1940'ta onunla bir araya geldiğinde, ona Belçika'nın "iç siyasal bağımsızlığı daha fazla, daha belirgin olacak ve ülke dış siyaset ve askeri meselelerde Almanya'yla kesinlikle aynı eksende yer alacak," dedi. Almanya, Belçika'nın "Reich'a ya da Avrupa kıtasına saldırı için bir sıçrama tahtası" olmasına "bir daha asla" izin vermeyecekti. Belçika'nın siyasal bağımsızlığı iade mi edilecekti?

6 W. Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation, 1940-1945*, Stanford, 1963, s. 27-28, 131-132; J. Goebbels, *Tagebücher*, ed. R. Reuth, Münih, 1999, 4. cilt (1940-1942), s. 1424

Leopold inatla diretiyordu. Hitler ona, Belçika'nın "Alman Reich'ıyla iktisadi ve siyasi işbirliği çerçevesinde bir şekilde konumlanmak" durumunda olduğunu söylemekle yetindi. "Böyle bir ifade," diye devam etti, "kamuoyu önünde kullanılamaz, çünkü bu kesinlikle bir zaaf belirtisi olarak yorumlanır."[7]

Ancak Belçikalılar geleceğe ilişkin siyasal belirsizliğe rağmen bazı bakımlardan sandıklarından daha iyi durumdaydılar. Ülkenin Britanya'ya karşı süren sefer açısından taşıdığı stratejik önem nedeniyle Wehrmacht neredeyse savaş boyunca işgalden sorumlu kalmayı başardı. Fransa'nın iki kuzey bölgesi –Pas-de-Calais ve Nord– idari nedenlerle birleştirildi ve yaklaşık 12 milyon insanın yaşadığı bütün bir bölge, Belçika ve Kuzey Fransa'nın askeri komutanı, sıkı içkici General Baron Alexander von Falkenhausen'in yönetimine verildi. I. Dünya Savaşı sırasında Belçika'yı yöneten adamın yeğeni olmasına rağmen von Falkenhausen olağandışı bir seçimdi. Daha önce Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Çay Kay-şek Çin'inde (burada kendisini Konfüçyüsçü klasik eserlere vermişti) askeri ataşe olan von Falkenhausen, eski ekolden bir muhafazakârdı. Emekliyken göreve çağrılmıştı ve genelde oldukça dar görüşlü ve istikrarsız bir askeri kastın daha dünyevi mensuplarından biriydi. Kendisine bağlı yönetim şefi Eggert Reeder, Nazi olmayan, kendisine bağlı Ordu Araştırma Komisyonu'nun işgali planladığı Prusyalı eski bir kamu görevlisiydi. SS (onursal) üyesi olmasına rağmen becerikli Reeder –Falkenhausen'in tahtının ardındaki gerçek güç–, üyelerini işleri aksatan, tehlikeli fantezi üreticileri olarak gördüğü ne SS ne de Nazi Partisi'ne muhalefette duraksadı. Reeder ve Falkenhausen Belçika'nın Nazileştirilmesini hızlandırmak isteyen Himmler'i alt etmeyi ve Parti ile aralarına mesafe koymayı önceleri başarmıştı. Ülkeyi mümkün olduğu ölçüde Belçikalıların yönetmesine izin verdiler ve hem işadamlarından hem de devleti yönetmeye devam ettikleri söylenen kıdemli kamu görevlilerinden yardım gördüler. Belçika sarayı yeni düzenlemelere meşruluk benzeri

7 *DGFP*, 11. cilt, Washington, DC, 1960, s. 612-619; Goering, alıntı, W. Lipgens (ed.), *Documents on the History of European Integration*, 1. cilt, Berlin, 1984, s. 57

bir şey sağlayarak –bir süre için– bürokratik kararnamelerin anayasaya uygunluğunu onaylayan bir makam olarak hizmet etmeyi sürdürdü. Bazı kamu görevlileri tasfiye edildi, pek çok belediye başkanı işgal sırasında paniğe kapılarak kaçtı ve azledildi fakat Hollanda'da olduğu gibi, savaş öncesi devlet mekanizmasına temelde dokunulmadı.[8]

Büyük ödül elbette Fransa'ydı: Almanya'nın diğer kazanımlarının hiçbiri önem bakımından ona yakın değildi. Cephe hattının bazı bölümlerinde başlangıçta şiddetli bir mücadele olduysa da, Almanlar şaşırtıcı bir hızla ilerlediler. Bir hafta içinde Kanal'a ulaşmışlardı; Dunkirk iki haftadan daha kısa bir sürede düştü ve 14 Temmuz günü Paris'e girdiler. I. Dünya Savaşı'nın yaşlı fakat hatırı sayılır Verdun kahramanı Mareşal Henri-Philippe Pétain Fransa'nın başbakanı oldu ve bir ateşkes isteyeceğini bildirdi. 6-8 milyon arası sivilin güneye doğru kaçması, yolların tıkanması ve yaygın panik Fransa'nın moralini iyice bozmuştu. Alman zaferi öylesine kapsamlı ve hızlı olmuştu ki, bunun gerçek olduğuna inanabilen pek az kişi vardı.[9]

Felaket haberleri bütün Avrupa'da yankılandı. Varşova'da genç bir Yahudi kız, "Paris düştüğünde insanlar sokaklarda ağladı," diye hatırlıyordu. Demokratlar için bunun anlamı Hitler'e karşı savaşın muhtemelen süresiz olarak uzamasıydı; Alman yönetimine karşı direnişin kısa vadeli bir mesele olmadığı artık anlaşıldığı için göçmen Polonyalı ve Çek siyasetçiler derin bir umutsuzluğa kapıldı. Öte yandan, faşistler Portekiz'den Romanya'ya kadar her yerde Reich'ın zaferini uluslararası bir sağa kaymanın belirtisi olarak selamlıyorlardı: Fransız Devrimi'nin solmakta olan mirası Nasyonal Sosyalizmin otoritesine, gençlik enerjisine ve disiplinine boyun eğmişti. Yaşlanmakta olan Kayzer II. Wilhelm eski onbaşısına bir tebrik mesajı gönderdi. Versailles utancından sonra zaferin

8 W. Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium, 1940-1944*, New York, 1993, s. 110-113; J. H. Geller, "The Role of Military Administration in German-occupied Belgium, 1940-1944", *Journal of Military History*, 63:1 (1999), s. 99-125

9 J. Jackson, *The Fall of France: The Nazi Invasion of 1940*, Oxford, 2003, 174-182.

sembolizmi kaçınılmazdı ve Fransız-Alman ateşkes müzakereleri bile 1918'de muzaffer Fransız generallerinin kullandığı tren vagonunda yapıldı. Ancak Hitler zafer anının tadını çıkarır ve Büyük Savaş'ın savaş meydanlarını dolaşırken, kendi olanaklarına fazla güvenmeme konusunda dikkatliydi: Ne pahasına olursa olsun Norveç'teki gibi bir durumun ortaya çıkmasından kaçınmak hayati önem taşıyordu. Pétain ülkeye önderlik etmek ve savaşın Fransız sömürgelerine yayılmasını önlemek üzere Fransa'da kalmaya teşvik edilmeliydi. İşgali Almanlar adına yönetecek bir Fransız hükümetini muhafaza etmek öncelikliydi. Böylece, başlangıçtaki acımasız taleplerine –"işgal masrafları"nı tahsil etmeye, 1,5 milyon Fransız savaş tutsağını Almanya'ya göndermeye– karşın Hitler, Fransa'nın neyi kabul edeceğini dikkatle tarttı ve başlangıçtaki, ülkeyi ilhaklar yoluyla parçalama dürtüsünü frenledi.[10]

Bu durum kesinlikle uzun vadeli bir gündemi olmadığı anlamına gelmiyordu. En önemlisi, Naziler sadece Fransa'nın yenilmesini değil, Britanya ile kurduğu ittifakın da çökmesini istiyorlardı: Fransa öylesine dağılmıştı ki, bir daha asla Almanya'ya karşı bir tehdit oluşturamazdı. 12 Temmuz günü Goebbels Dışişleri Bakanlığı'ndaki meslektaşlarına, Hitler'in düşüncelerini şaşmaz bir şekilde yansıtarak şöyle dedi:

> Avrupa için yeni düzen Almanya'nın tam himayesi altında son derece bilinçli olarak gerçekleşecektir ... Gelecekte Fransa ancak küçük bir Atlantik devleti rolü oynayacaktır ... İtalya'nın Fransa üzerindeki bölgesel taleplerinden ayrı olarak, bizim taleplerimiz de çok kapsamlı olacaktır ... Fransa söz konusu olduğunda düstur şu olacaktır: Westphalia Barışı'nın yok edilmesi. Bazıları 843 Verdun Antlaşması'nda kabul edilen bölünmenin yeniden canlandırılmasından bile söz etmektedir. Bu nedenle, Fransa'nın siyasi ya da iktisadi canlanmasını teşvik edecek her şey yok edilecektir... Barış antlaşması Fransa'yı sadece büyük bir güç olarak değil, Avrupa'da siyasi nüfuza sahip bir devlet olarak da tasfiye edecektir.[11]

10 J. David, *A Square of Sky: Memories of a Wartime Childhood*, Londra, 1992, s. 109.
11 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, s. 882.

Geleceğin dramatik sınır değişiklikleri –Fransa'nın büyük bir bölümünü Somme'a kadar kesmek– her zaman güvenilir Stuckart tarafından gizlice planlandı. Alman görevliler bölgeyi Reich'a katmanın yanı sıra, Polonya siyasetini daha ılımlı bir şeklini uygulayarak Fransız milliyetçiliğini zayıflatmak üzere Fransa devletini sistematik olarak merkezi yönetimden uzaklaştırmayı hayal ediyorlardı; Vichy Hükümeti'yle işbirliği yapmak da bu fikre uygundu. Yaptıkları ırk çözümlemesi, Fransa'nın, "soyut devlet" adına kentler ve sanayi merkezlerinde "en kötü unsurların" yozlaşmasına yol açacak bir "karışım" (*Vermischung*) olacağını gösteriyordu: Bölgelere Alman rehberliği altında merkezi hükümetten daha büyük bir özgürlük verilecekti. Stuckart'ın planları aynı şekilde gerekçelendirildi: "Sağlıklı ırksal unsurlar"ın gücünü serbest bırakmak, "Parisli Fransa"nın gücünü zayıflatacaktı. Almanların bölgelerdeki azınlıklar arasında minnettarlık yaratmasına izin verecek bir Avrupa "*völkisch* Yeni Düzeni" için çağrıda bulunan diğerleri de, Bretonlara ve Basklara kendi kaderini tayin hakkının verilmesini tavsiye ediyorlardı. Benzer fikirleri Britanya teslim olduğunda Kanal'ın öteki tarafında da uygulamak istiyorlardı: İskoçya'yı Birleşik Krallık'tan ayıracaklar, birleşik bir İrlanda kuracaklar ve İngiltere'nin batısına özerklik vereceklerdi. Özetle bu, Batı'da bir milliyetler siyaseti aracılığıyla Alman hegemonyasını güvence altına alacak bir vizyon, Fransızların ve İngilizlerin 1918'den sonra Doğu Avrupa'da yapmaya çalıştıkları şeyin bir tür ayna imgesiydi.[12]

Bütün bunlar geleceğe ilişkindi ve hem spekülatif hem de gizliydi. Fiili ateşkes şartları fazla acımasız değildi. Pétain ülkenin tam işgaline ya da Fransız donanmasının zorla alınmasına direniyordu fakat fazla ileri gitmedi. Fransa, Fransız hükümetinin ismen her ikisinde de egemen olduğu, bir işgal edilmiş bir de işgal edilmemiş iki mıntıkaya bölündü. Bu yapı kilit

12 I. Hueck, " 'Spheres of Influence' ve 'Völkisch' Legal Thought: Reinhard Höhn's Notion of Europe", *Darker Legacies of Law: The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and Its Legal Traditions*, ed. C. Joerges ve N. S. Ghaleigh, Oxford, 2003, s. 71-78; Best'in fikirleri için bkz. U. Herbert, *Best: Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft, 1903-1989*, Bonn, 2001, s. 268-269.

stratejik alanlar –Atlantik sahili, Kanal ve İspanya'ya giden bir kara rotası– Wehrmacht'ın harekât alanı içinde kalırken, Fransız hükümetinin de ülkeyi yönetmesine izin veriyordu. Polonya'dakinin aksine Lahey ve Cenevre sözleşmelerinin yürürlükte *olduğu* düşünülüyordu ve Wehrmacht, işgal hukukunu çıkarılan kararnamelerin nihai hukuk kaynağı olmasını sağlayacak şekilde yorumladıysa da, pratikte Vichy baskı altındaki Alman görevlilerin yönetime yol göstermelerini ve kendilerini tehdit altında hissettiklerinde müdahale etmelerini öngören pek çok talimat yayımladı. Fransız kamu görevlileri ülkeyi yönetiyorlar, Paris'teki askeri komutanlığa yerleşen küçük bir Wehrmacht kurmay heyeti tarafından gevşek biçimde gözetim altında tutuluyorlardı. Alman iktidarı, işgalciler –sık görüldüğü üzere– tek sesle konuşmadıkları için dağınık durumdaydı. Reich'ın Fransa'ya yönelik uzun vadeli niyetlerinin başlangıçtaki yegâne göstergesi, bizzat Pétain'in Fransa başkentinde kendi yönetimini kurması için verilen izni reddetmesiydi; Vichy'deki otelcileri memnun ederek, bu sakin kaplıca şehrini ulusal hükümetin yeni mekânı olarak seçtiler.

Almanlar böylece, askeri zaferlerini önemli bir siyasi kazanımla sürdürmeyi Danimarka'da olduğu gibi Fransa'da da başardılar. İdeolojiyi pragmatizmle birleştirerek, kendileriyle birlikte çalışarak ülkeyi yönetecek sadık ve az çok ulusal olarak kabul edilen bir hükümet yaratmayı başardılar. Elbette Fransa, Danimarka'dan çok daha önemliydi, dolayısıyla Wehrmacht ülkenin büyük bölümünü işgal etti. Her şeye rağmen Wehrmacht birlikleri fazlasıyla açılmıştı ve Vichy'yle siyasal eşgüdüm sağlamak için az sayıda Alman yetkili gerekiyordu. İşgalin ilk iki yılında Almanlar sonuçlardan genelde memnundu. Ancak kazandıkları zafer bir bakıma gerçekten de dramatik bir etki yaratmıştı. Danimarka siyasal sistemi savaşın ve yenilginin bir sonucu olarak zar zor değişirken, Pétain'in yükselişi eski Üçüncü Cumhuriyet'in sona erdiğini ve yeni bir anayasal düzenin oluştuğunu gösteriyordu. Pétain devletin başı olarak görülmemiş yürütme yetkilerine sahipti, parlamento ikinci bir emre kadar dağıtıldı ve savaş öncesi Cumhuriyet'in bakanları 1940'ta ülkeyi yeterince hazırlamadıkları için suçla-

narak yargılandılar. Yeni bir anayasadan söz ediliyordu (asla gerçekleşmemesine rağmen) ve rejim aile, çalışma yaşamı ve anavatan için –belirgin biçimde cumhuriyet karşıtı ve antisemitik renkleri olan– ulusal bir devrim ilan etti. Alman zaferi Fransa'da otoriter bir rejimin başarı kazanmasına geçit verdi: Fakat siyasi dönüşüm Fransızların bizzat aldıkları kararların bir ürünü olmuştu.[13]

Alman iktidarının Batı Avrupa'ya doğru genişlemesine yol açan, temelde Berlin'in stratejik ihtiyaçlarıydı. Kapsamlı bir ideolojik program söz konusu değildi ve 1940'ta kurulan işgal rejimlerinin gösterdiği büyük farklılıklar, esas olarak doğu yönelimiyle birlikte Hitler'in, bizzat belirlediği büyük plana bunların hangi noktada uygun düştüğü konusunda kararsız kaldığını gösteriyordu. Nitekim, Danimarka'ya Norveç'in işgalinde bir sıçrama tahtası olduğu için saldırılmıştı; ve Norveç de Kuzey İsveç maden yataklarını ele geçirmeye hazırlanan İngiliz-Fransız planlarını erken davranıp önlemek için Alman planlarına katılmıştı.

1940 yazında Almanya'nın Batı seferinin nerede sonuçlanması gerektiği de aynı ölçüde belirsizdi. Her şeyden önce İsviçre sorunu vardı. Fransa'nın işgali sırasında İsviçre ülkenin hava sahasını ihlal eden Alman uçaklarını düşürmüştü ve siyasetçiler Fransa'dan sonra sıranın kendilerine gelmesinden korkuyorlardı. Fransa'yla birlikte, Almanya'ya karşı ortak savunma yapmak için planlar hazırladılar, bu planlar "silahlı tarafsızlık" iddialarını zayıflattı: Almanlar bütün bunları öğrendiklerinde öfkeye kapıldılar. Bazı muhafazakârların uzun süredir istediği gibi, İsviçre siyasetini sağa çekmek onları yatıştırma araçlarından biriydi. Fakat Almanlar taleplerini önemli ölçüde bu kez de sınırladılar. İsviçre'nin yürürlüğe yeni ırk yasaları koyması ya da ülkenin tarafsızlığına ters düşebilecek önlemler alması konusunda ısrar etmediler. İsviçre basınının Reich eleştirilerine yer vermesini protesto ettiler fakat, Fransa'nın İsviçre'ye nasıl davrandıklarını izlediğini bildikleri ve en önemlisi Vichy'yi bütünüyle Mihver'in yanına çekmek

13 J. Jackson, *France. The Dark Years, 1940-1944*, Oxford, 2001, s. 268-269.

istedikleri için genelde fazla ileri gitmediler. Askeri işgal planları da –Almanlar İsviçre ordusundan korktukları için değil, ülkenin nasıl bölüneceği konusunda İtalyanlarla anlaşmazlığa düşmek istemedikleri için– rafa kaldırıldı. Sonuç olarak İsviçre savaşın dışında kalarak Mihver Devletleri'yle ticaret ve bankacılık ilişkileriyle değerli transit mal işlerini barış ve (zaman zaman biraz asabi biçimde olsa da) refah içinde sürdürdü ve çok sonra, Mihver Devletleri ile Müttefikler'in arasını bulmak için ihtiyatlı bir siyaset yürüttü.[14]

Tamamlanmamış işin çok daha önemli bir parçası Britanya sorunuydu. Hitler bu konuda duraksıyordu. Onun temelde İngiliz yanlısı olan tutumu Dunkirk'ten sonra değişmedi ve bir barış antlaşmasına ulaşmak için daha fazla girişimde bulundu. Fransa işgalinin orta yerinde, Londra ile "dünyanın paylaşılması temelinde" bir anlaşma umduğunu açıkladı ve Temmuz ortasında Reichstag'da yaptığı bir konuşmada aleni bir barış teklifinde bulundu. Bu teklif derhal ve kamuoyuna açık biçimde reddedildi. Ne var ki Britanya'yı giderek ABD'den ayırmanın ve daha kökten adımlar atmanın yollarını arıyordu. Barış teklifinden birkaç gün önce, denizden Kanal boyunca taarruz hazırlıkları için emir verdi; ordu Ağustos ayında ayrıntılı planlar hazırladı. Alman güçleri Colchester'dan Severn'e, oradan Londra'yı kuşatacak şekilde Midlands'e uzanan bir hatta doğru ilerlemeden önce Sussex, Kent, Dorset ve Wight Adası'na çıkarma yapıldı. Ancak Alman donanma şefleri işgalin getireceği riskler konusunda aşırı derecede kaygılıydı; Hitler de oldukça güvensizdi. Luftwaffe'nin yapacağı bir "güç gösterisi"nin İngiliz siyasetinin değişmesi için yeterli olacağını umuyordu. Alman askeri istihbaratı mevcut savunma güçlerini olduğundan fazla değerlendirmişti. Hitler'in ise bu noktada İngiliz İmparatorluğu'nu devirebilecek bir adım atmakta duraksadığı görülür.[15]

---

14 N. Wylie, "Switzerland", *European Neutrals and non-Belligerents during the Second World War*, ed. Wylie, Cambridge, 2002, s. 331-354

15 H. A. DeWeerd, "Hitler's Plans for Invading Britain", *Military Affairs*, 12.3 (1948), s. 147-148; A. Hillgruber, "England's Peace in Hitler's Plans for World Dominion", *Journal of Contemporary History*, 9.1 (January 1974), s. 5-22.

Kanal ötesi işgal planlaması devam ederken, Himmler'in emir eri ve RSHA'da dış istihbarat şefi olan SD'den genç Binbaşı Walter Schellenberg, Gestapo için Britanya konusunda bir el kitabı derliyordu. Görünüşe bakılırsa geçen Kasım ayında Hollanda sınırı yakınlarında kaçırılan iki MI6 subayından sağlanan bilginin yardımıyla Schellenberg'in sınıflandırdığı *Informationsheft GB* hem şaşırtıcı derece zeki hem de gayet tuhaf bir Britanya gözlemi sunar. Burada "Britanya'da demokratik özgürlük" danışıklı dövüş olarak betimleniyordu. Sendikaların "siyasetle ilgilenmedikleri," Canterbury Başpiskoposu ve İngiliz Kilisesi Dışişleri Konseyi'nin Alman karşıtı propagandadan sorumlu oldukları; Oxford Üniversitesi'nin de özellikle dünya sorunlarına dair "Oxford Broşürleri"yle aynı işi gördüğü söyleniyordu. Kütüphaneler, üniversiteler, tekil bilim adamları ve göçmen konumundaki Nazi karşıtı siyasetçiler Alman istihbaratının ilgi alanındaymış gibi betimleniyorlardı. Britanya'nın masonlar, Yahudiler ve devlet okullarında eğitim görmüş küçük bir elit tarafından yönetildiği düşünülüyordu. İngiliz centilmeni, "felsefi konularda asla düşünmeyen, yabancı kültürler hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeyen, Almanya'yı şeytanın cisimleşmiş hali olarak gören fakat İngiliz gücünün aşılamaz olduğunu düşünen" biri olarak betimleniyordu. Nihayet, "Özel Araştırma Listesi GB" (*Sonderfahndungsliste GB*) 2.820 kişiyi Gestapo'nun dikkatine sundu. Bunların 30'u derhal tutuklanacaktı. Britanya'yı ele geçirmeleri halinde –Len Deighton'ın, romanı *SS-GB*'de tahayyül ettiği gibi– Gestapo sadece siyasetçilerin değil sendika eylemcilerinin ve subayların ama aynı zamanda Noel Coward, Nancy Cunard ve Sigmund Freud (geçen Eylül'de ölmüş olmasına rağmen ismi hâlâ listedeydi) gibi netameli kişilerin peşine düşecekti.[16]

Bu kişilerin birkaçı işgalden öylesine korkmuştu ki, Atlantik'i geçerek ülkeden kaçtı. Yazar Stefan Zweig önce ABD'ye, daha sonra Brezilya'ya gitti ve orada artık ebediyen kaybedildiğini düşündüğü Avrupa'nın matemini tuttuğu *Dünün Dünyası* adlı eserini tamamladıktan sonra, 1942'de inti-

16 W. Schellenberg, *Invasion 1940: The Nazi Invasion Plan for Britain*, giriş, J. Erickson, Londra, 2000.

har etti. Nitekim bir süre sonra "Özel Araştırma Listesi GB"nin tarihsel bir merak konusu olması dışında pek bir önemi kalmadı. O sonbaharın sonunda İngiliz havaalanlarına yönelik vakitsiz saldırılardan ve ardında 23.000'den fazla sivil ölü bırakan ağır hava bombardımanından sonra Luftwaffe Britanya savaşını terk etti ve Hitler işgal fikrini rafa kaldırdı. Ertesi yıl, Britanya'ya dolaylı olarak baskı yapmak amacıyla SSCB'ye saldırmaya karar verdi. Bu arada Alman diplomatlar Kanal'ın karşı tarafındaki insanların moral durumu hakkında bilgi toplamaya çalıştılar fakat raporlar bölük pörçüktü, Dublin'deki Alman büyükelçisi bile neler olup bittiğini anlama zorluğunun farkındaydı. Britanya Savaşı sırasında "Londra'daki örgütlü yaşam bütünüyle dağıldı; hatta yağma ve sabotaj olayları bildirildi," deniyordu bir raporda. Öte yandan, iyileşmenin de "şaşılacak kadar hızlı" olduğu söyleniyordu. Britanya'dan gelenlerin bir kısmı bu ülkenin asla teslim olmayacağını söylüyor; diğerleri ise direnişlerinin neredeyse sonuna geldiklerini iddia ediyordu. Hitler ise tam bir kayıtsızlık içindeymiş gibi görünür.[17]

Afrika İçlerine

Hitler Sovyetler Birliği'ne karşı harekete geçmeden önce dikkatini Akdeniz'deki İngiliz mevzilerine yöneltmişti. Alman donanması Sovyetler Birliği ile kara savaşından önce son bir parlama şansı olarak gördüğü bu yeni "çevresel" stratejiyi benimsese de, İngilizlerle savaşı yardım görmeden sürdürecek kadar güçlü değildi. Hitler genel bir Avrupa savaşı başlatmıştı; bu arada, Reich'a dünyanın en büyük donanmasını sağlayacağı düşünülen program hâlâ ilk aşamalarındaydı. Sahip olduğu donanma Kanal'ı geçerek istediği işgali gerçekleştirebilecek kadar güçlü değildi. Bu nedenle Avrupa'nın yeni efendisi Akdeniz, özellikle de Kuzey Afrika konusunda bir başkomutan gibi değil, daha çok diplomat ve devlet adamı gibi davranmak;

17 G. O. Kent, "Britain in the Winter of 1940 as Seen from the Wilhelmstrasse", *The Historical Journal*, 6:1 (1963), s. 120-130.

Almanya'nın ortaklarından en iyi şekilde yararlanmak için, zor kullanamayacağı yerde anlaşmazlıkları çözmek ve ikna etmek zorundaydı. Ancak bunun Avrupa'nın yarısını fethetmekten daha zor bir görev olduğu anlaşılıyordu. Her iki müttefiki, İtalya ve savaşa girmesini çok istediği İspanya, Fransa'nın yenilgisinden yararlanmak istiyor ve bu ülkenin Kuzey Afrika'daki mülklerine göz dikmiş bulunuyorlardı. Hitler potansiyel olarak ikisinden de daha önemli olan Fransa'yı küstürmeden onları nasıl tatmin edeceğini düşünüyordu. Bismarck'ın bir düşmanı diğerine karşı oynama yeteneği Hitler'de yoktu ve kendi toprak hırsları da ayağına dolanıyordu.

Britanya'ya karşı savaşta İspanya'nın desteği elbette çok önemliydi. 19 Haziran günü –Pétain'in atanması ile ateşkes arasındaki günlerde– Madrid, Cebelitarık, Fransız Fas'ı ve çeşitli Afrika bölgelerinin iadesi için Britanya'ya fiilen savaş ilan etti. İspanyol birlikleri Fransız Tanca'sını birkaç gün önce işgal etmişti ve Franco kendi Kuzey Afrika imparatorluğunu daha da genişletmek istiyordu. Geride bıraktığı, Rock'taki gizli bir gözetleme sığınağına kapatılarak bir yıl ya da daha uzun bir süre Mihver gemilerinin hareketlerini gözlemeye devam edecek bir ekibi yetiştirmek İngilizleri yeterince endişelendiriyordu. Bereket bu işi yapacak adamlar hiç sınanmadı. Hitler İspanyolları savaşa sokma konusunda oyalanırken, istedikleri tavizleri vermeye hazır olmadığını gösterdi.

Bunun bir nedeni, onları savaşa sokması halinde Pétain'i savaşa çekmesinin imkânsız olmasıydı. Pétain elindeki zayıf kartı zekice oynuyordu ve Hitler bazı Fransız varlıklarını İspanyollara teslim etmesi halinde, geri kalanının Britanya'ya ve Özgür Fransa'ya geçeceğinden korkuyordu. Bununla birlikte bir diğer neden, Almanya'nın Fas'la ilgili kendi isteklerinin olmasıydı. Alman ajanları Casablanca'da Fransızların havaalanlarını gizlice gözlüyorlardı. Alman donanmasına gelince, o da Kanarya Adaları'nda üs istiyordu. Hitler 23 Ekim'de Hendaye'de yapılan kritik toplantıda Franco'yla bir araya geldiğinde iki adam geçmişi konuştular. İspanyollar savaşa girmeleri için Almanların öne sürdükleri şartları okuyunca Afrika konusunda hiçbir kesin teklifte bulunmadıklarını görerek şaşırdılar. Hit-

ler her zamanki gibi kendisini bağlamaktan kaçınmıştı. Franco uzun uzadıya İspanya'nın Fas üzerindeki tarihsel haklarından söz etti ve bu konuda bir Alman taahhüdü olmadıkça savaşa girmeyi düşünmediğini belirtti. Bu tutum Hitler'i kızdırdı; daha sonra Mussolini'ye bir daha böyle bir görüşmeye asla katlanamayacağını söyledi.[18]

Savaşa girme düşüncesi İspanya'daki faşistler arasında muazzam bir heyecan yaratmıştı. Franco'nun duraksamasını anlayamıyorlardı. Onlara göre, İç Savaş'ta kazanılan zafer muhteşem İspanya'yı yeniden inşa etme şansı sağlamıştı. Fransa'nın yenilmesi ise ülkeye genişleme şansı ve antikomünist bir Avrupa'nın inşasına katılma fırsatı veriyordu. Faşist Falanj hareketinin üyesi Rafael Garcia Serrano'ya göre, "Yeni Avrupa" Avrupa'ya ilişkin üç kavramı temel alıyordu: (1) Batı olarak (Asyalı Bolşevik barbarlara karşı); (2) Uygarlık olarak (Roma ve Hıristiyan ilkeleri temelinde); ve (3) İmparatorluk olarak Avrupa. Bir başka sağcı, iki tip ulus olduğunu yazıyordu: yönetmek için doğanlar ve itaat etmek için doğanlar. İspanya "saldırgan biçimde seferber" olmamayı nasıl başarabilir ve "bu yüzyılda zayıf ulusal devletlerin her türlü özgürlük kurgusunun yok olacağı bir dünyayı yönetmeye çağırılan ... dört, beş ya da altı büyük birimden biri haline nasıl gelebilirdi?" Ancak savaşmak için çok sayıda İspanyol'un gönüllü olmasına izin verildiyse de, özellikle Almanya'nın SSCB'yi işgal etmesinden sonra Franco daha gerçekçi ve basiretli bir tutum alarak ülkenin Mihver'e bağlanmasını reddetti. Bir süre kadar Berlin'le oynamış, Almanların kendi birliklerini Fas'a göndermek için İspanyolların savaşa girişini bir bahane olarak kullanmalarının çok muhtemel olduğunu anlamıştı. Bu nedenle Franco'nun polisi Kuzey Afrika'daki Almanları gizlice gözetliyor ve İspanya'nın Kanarya Adaları'ndaki savunma sisteminin yeniden inşasına yardımcı olan Alman mühendislerin hayatını zorlaştırıyordu. Cebelitarık'a asla saldırılmaması temelde Almanya'nın açgözlülüğü sayesinde oldu. Almanlar orayı al-

---

18 N. J. W. Goda, "The Reluctant Belligerent: Franco's Spain and Hitler's War", *The Lion and the Eagle: Interdisciplinary Essays on German-Spanish Relations over the Centuries*, ed. C. Kent vd, Londra, 2000, s. 383-396.

mak için planlar hazırladılarsa da, Sovyetler Birliği'ni işgal etmek üzere harekete geçtiklerinde bunları rafa kaldırdılar. Olası bir İngiliz çıkarması halinde İspanya'yı işgal etmek için de gizli planlar hazırlamışlardı ve bundan ancak 1943'te vazgeçtiler.[19]

Franco, Almanlarla ittifak kurmanın tarafsız kalmaktan daha tehlikeli olabileceğini anlamıştı. İtalyanların çok geç öğrendikleri bir dersti bu. Fransa'nın Kuzey Afrika'daki mülklerine onlar da göz dikmişlerdi; aslında onların talepleri daha da büyüktü, çünkü savaşı bütün Akdeniz'e hâkim olma fırsatı olarak görüyorlardı. Ancak Mussolini, Franco kadar kurnaz değildi ve Hitler'in en yakın müttefiki olmanın Afrika mücadelesi açısından fazla kıymeti harbiyesi olmadığını anlamadı: Aslında İtalyanların talepleri Almanlar tarafından tam da İtalya savaşa girmiş olduğu için dikkate alınamazdı ve İtalya'nın o yaz son anda Fransa'ya savaş ilan etmekle kazandığı tek şey, Grenoble ile Nice arasında bir işgal mıntıkasıydı. Ribbentrop, –kendi tahminine göre– dostlukları "yüzyıllarca" sürecek olan iki Mihver ortağı arasında Afrika'nın iki çıkar alanına bölüneceği konusunda İtalyan ticaret bakanına güvence verdi. Fakat onlar, İtalyanların umdukları gibi ne Cezayir'in geri kalan kısmı ne de Fransız Fas'ı için değil, sadece Oran için söz verdi. Almanların Afrika'da daima kendi çıkarlarına öncelik verdiklerini Franco gibi, İtalyanlar da çok geç anladılar.

Tarihsel olarak Almanya kendi sömürgelerinin kaderi hakkında çelişkili duygulara sahip olmuştu. I. Dünya Savaşı'ndan önce, Kayzer II. Wilhelm döneminde Samoa ve Alman Güneybatı Afrika'sı tutkunları, doğuya, Slav topraklarına doğru yayılma lobicileriyle çatışmışlardı. Fakat 1930'larda *Lebensraum* ile Alman sömürgeciliği arasındaki "ideolojik uzlaşma" birincisinin lehine işledi. *Kolonialpolitik* ve *Ostpolitik* birbirine alternatif olarak değil "tamamlayıcı zorunluluk" olarak görülüyordu. Birincisi, Alman *Volk*'unun hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan kıt hammaddelere ulaşımı güvence altına alı-

---

19 W. Bowen, *Spaniards and Nazi Germany: Collaboration in the New Order*, Columbia, MO, 77-79; C. Burdick, *Germany's Military Strategy and Spain in World War II*, Syracuse, 1968, 119-188

yor; ikincisi ise yerleşim için toprak sağlıyordu. Fakat sömürge heveslileri kendileri için uygun zamanın nihayet geldiğini düşünüyorlardı. Parti'nin sömürge uzmanı Ritter von Epp, yüzyılın başında Çin'de patlak veren Boksör Ayaklanması'nın* uluslararası bir çabayla kanlı biçimde bastırılmasına ve Alman Güneybatı Afrika'sındaki Herero'nun imhasına katılmıştı. 1939 sonbaharında, savaşın patlak vermesini "Alman sömürge imparatorluğunun yeniden doğuşu" olarak selamladı.[20] Onun gibi adamlar I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın sömürge kaybının yarattığı etkiden asla kurtulamamışlardı ve hep ileride yeni bir Almanya *Mittelafrika*'sı yaratmak istemişlerdi. İngiliz ve Fransız sömürge siyasetlerini incelediler ve *corvée*'yi [zorunlu çalışmayı] yoğunlaştırarak Afrikalı işçinin üretkenliğini artırma yöntemlerini araştırdılar. İngilizlere hayran olmalarına rağmen, onların dolaylı yönetim siyasetinin çok yumuşak olduğunu düşünüyorlardı. Nijerya'da İngilizlerin yerli nüfusa bir ölçüde özyönetim vermesinin talihsiz olduğunu, katı "Alman sömürge hükümeti"nin bu uygulamayı tersine çevirmesinin zor olacağını yazdılar. Özetle, Afrika için mevcut imparatorlukları hoşgörülü, ilerici ve adil gösterecek bir rejim planlıyorlardı.[21]

1940 yazında Hitler geleceğin Alman sömürge yönetimi için yapılan hazırlıkların hızlandırılmasını emretti. 1930'ların sonunda sömürgelerin Avrupalı efendileri için kaynak üsleri olarak taşıdığı değere ilişkin uluslararası bir tartışma vardı ve Berlin'in diplomatları Avrupa'nın iktisadi refahı için Afrika'da bir siyaset geliştirme konusunda hevesli konuşmalar yapıyorlardı. Yapılması gerekenin "Afrika'daki sömürge gelişimini bütün Avrupa'nın yararlanacağı şekilde akılcı hale getirmek"[22]

---

* Çinlilerin *Yihe quan* (Yumruklar) adı altında kurduğu örgütün üyelerine yabancılar "boksör" adını vermiştir –ed.n.

20 W. Schmokel, *Dreams of Empire: German Colonialism, 1919-1945*, New Haven, 1964, 128.

21 *DGFP*, 11. cilt, 484; D. Eichholtz, "Unfreie Arbeit-Zwangsarbeit", *Krieg und Wirtschaft*, ed. Eichholtz, Berlin, 1999, 129-157, burada 145; K. Linne, "'New Labour Policy' in Nazi Colonial Planning for Africa", *International Review of Social History*, 49:2 (2004), 197-224.

22 G. Weinberg, "German Colonial Plans and Policies, 1938-1942", *World in the Balance: Behind the Scenes of World War II*, Hanover, NH, 1981, 96-136;

olduğunu öne sürdüler. Kıtanın ortasında, Reich'ın yeni merkezi Afrika imparatorluğunu Hint Okyanusu ve Atlantik'teki donanma üslerine bağlayacak, Alman denetiminde sağlam bir bölgesel blok istiyorlardı. Wehrmacht, Afrika sömürgeleriyle ilgili misyonları süregiden silahlanma planlarıyla birleştirdi ve Reich'ın Afrika uzmanları kendilerini tropik bölgelerde hizmet vermeye hazırladılar. Hamburg Üniversitesi sömürge yönetimlerini eğitmek için kurslar vermeye başladı, yeni üniformalar tasarlandı ve yüzlerce başvuru alındı. Bir Sömürgeler Bakanlığı yasası hazırlandıysa da asla yayınlanmadı, Nazi ırk yasalarını Afrika'ya yayan kararnameler çıkarıldı. Kamu görevlileri tropikal hastalıklarla ve yerli kadınlarla cinsel ilişkilerin tehlikeleriyle ilgili uyarılar üzerinde çalıştılar. Alman sanayi şirketleri Afrika malları konusunda uzmanlar sağladılar. Bu türden planlar kendi başlarına hayatiyet kazandı ve güneye giden yeni Alman İmparatorluğu'nun Doğu'da süren mücadeleyle gölgelenmesinden çok sonra dahi sömürge burjuvazisi asla gerçekleşmeyecek olan bir geleceği planlamaya devam etti. Savaş döneminde Siyahların Almanya'da tek başlarına dolaşmalarını –Reich'ta küçük bir Alman-Afrikalı topluluğu, hatta Alman-Afrika Şovu denilen ve yerli kostümleriyle icra edilen gezgin bir eğlence grubu vardı– yasaklayan yerel kararnameler bile Afrika kamuoyunu olumsuz etkileme ihtimaline karşı kaldırıldı. Martin Bormann'ın nihayet bütün sömürge propaganda teşkilatını sona erdirmesi 1942'in sonlarını buldu.[23]

"Avrupa-Afrika"ya ilişkin Alman rüyası esas olarak 1940 yazının ürünüydü. Afrika'daki Alman gücünün sınırlarının ve Hitler'in aceleciliğinin yol açtığı maliyetin açığa çıktığı o yaz, Afrikacıların en etkili olduğu andı. Kıta Avrupası'nın büyük bir bölümü Wehrmacht tarafından ezilmişti. Ancak Almanya bir dünya gücü olduğunu iddia etse de, Hitler'in iradesini

---

Schmokel, *Dreams of Empire*, 50-52.

23 *Age.*; K. Hildebrand, *Vom Reich zum Weltreich: Hitler, NSDAP und koloniale Frage, 1919-1945*, Münih, 1969; R. Herztein, *When Nazi Dreams Come True: The Third Reich's Internal Struggle over the Future of Europe after a German Victory: A Look at the Nazi Mentality, 1939-45*, Londra, 1982, 25; R. W. Kestling, "Blacks under the Swastika: A Research Note", *Journal of Negro History*, 83:1(Kış 1998), 84-99

Avrupa'nın dışına yansıtmasının zorluğu anlaşılmıştı. Kuzey Afrika seferi tek ve geçici bir istisna oluşturdu. Ancak geleceğin devasa yeni filosunun 1940'ların ortasından önce hazır olması planlanmıyordu, bu nedenle Hitler'in zaferleri çok erken gelmişti. Almanya'nın zayıflığı Fransa'nın yararına olmuştu, sömürgelerde Vichy, Naziler ile Gaullcüler arasında, özellikle Eylül 1940'ta tek güç gibi görünüyordu.Vichy'ye sadık olanlar İngiliz-Gaullcülerin Dakar'da yaptığı baskını geri püskürtünce bu düşünce daha da güçlendi. Alman diplomasisi daha dirayetli ve Hitler daha az açgözlü olsaydı, İspanyollar belki de bir noktada savaşa sokulabilirlerdi. Ancak bu fırsat kaçırıldı ve sonuç olarak Hitler ne Fransa'yı ne de İspanya'yı kendisiyle birlikte savaşa sokabildi. Almanya'nın dikkati bir kez daha doğuya yönelirken, Fransa (çok zayıf olsa da) önemli bir uluslararası güç olmaya devam etti ve Atlantik Okyanusu'yla Akdeniz İngilizler ve müttefiklerin çekişme alanı olarak kaldı. Hitler'in yanında sadece İtalyanlar savaşıyorlardı ve bu giderek hem iyi hem de kötü görünüyordu.[24]

1940 yazında, Afrika'nın Avrupa'ya Yahudilere bir yurt sağlayarak da hizmet edebileceği düşünüldü. Kasım'da yazılmış bir Dışişleri Bakanlığı memorandumunun sonuna saklanmış küçük bir maddede şöyle yazıyordu: "Madagaskar, Alman Reich'ı tarafından sömürge siyasetiyle ilgili nedenlerden ötürü değil, Yahudileri yerleştirmek amacıyla ele geçirilmelidir." Altı ay önce Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan hırslı bir masabaşı subayı Almanya'nın Fransa'ya karşı kazandığı zaferi, "Yahudi sorunu" çıkmazına aynen bu tarz bir çözüm önererek karşılamıştı. Alman Yahudilerini doğuya, Polonya'ya sürmek için hazırlanan SS planlarının tıkanması üzerine 3 Haziran'da Bakanlık'ın Yahudi işlerinden sorumlu yeni adamı Franz Rademacher bir öneride bulundu: Filistin ya da Lublin bölgesi yerine Fransızların Madagaskar sömürgesi neden bir Yahudi yerleşim alanı olarak kullanılmasın? Hans Frank kurmaylarına, "Genel Hükümet'tekiler dahil bütün Yahudiler Fransız devletinin bu amaçla Alman Reich'ına teslim edeceği Afrika sömürgelerine gönde-

24 *DGFP*, II. cilt, s. 171

rilmelidir" şeklinde talimatların kısa süre içinde verileceğini söyledi.[25]

Bu bağlantıda Madagaskar'dan ilk söz eden kişi kesinlikle Rademacher değildi. Ada 19. yüzyıl antisemitik fantezilerinde önemli bir yer tutmuş ve benzer fikirler 1930'larda Polonyalılar ve Fransızlar tarafından tartışılmıştı. Fransızlar, Avrupalıları kendi sömürgelerine yerleştirme fikrine açıktı fakat Polonyalılar kendi Yahudilerinden kurtulmak ya da Polonyalı çiftçilere bu şekilde yardımcı olmak isteyip istemedikleri konusunda karar veremediler. Ancak *Anschluss*'tan sonra Polonya hükümeti keskin bir antisemitik yöne saparken, Yahudileri toplu olarak Madagaskar'a nakletme imkânları Fransız yetkililer ve Yahudi gruplarla birlikte ciddi biçimde araştırıldı. Ancak Milletler Cemiyeti güçlerinin 1930'ların sonunda sürgün kriziyle yeterince ilgilenememeleri Madagaskar seçeneğini gündemden çıkarmıştı. Rademacher bu seçeneği, Dışişleri Bakanlığı'nın ideolojik yararını kanıtlamanın ve bakanlığı savaş sonrası Alman planlamasının merkezine yeniden yerleştirmenin bir yolu olarak görüyordu artık. Bu, Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nin başaramadığını başarabileceği bir başka alandı.[26]

Rademacher'in, "Barış Antlaşması'nda Yahudi Sorunu" başlıklı 3 Temmuz tarihli genelgesi, zaferin "yakın" olması nedeniyle Dışişleri Bakanlığı'nın gerekli hazırlıkları yapmak üzere yetkilendirilmesi gerektiğini öne sürüyordu. Fransa'yla yapılacak bir barış antlaşması bölgenin Alman denizaşırı kullanımı için hazırlanmasını sağlamalı ve diplomatlar, "uluslararası hukuka göre yeni Yahudi denizaşırı yerleşiminin konumu"nu

---

25 G. Anderl, "Die 'Zentralstellen für jüdische Auswanderung' in Wien, Berlin und Prag: Ein Vergleich", *Tel Aviver Jahrbuch für Deutsche Geschichte*, 23 (1994), 275-299; *DGFP*, 10. cilt, Washington, DC, 1958, 111-113; xi, 491; G. Hahn, *Grundfragen europäischer Ordnung: Ein Beitrag zur Neugestalung der Völkerrechtslehre*, Berlin, 1939; C. Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, New York, 1978, 36-37; Präg ve Jacobmeyer (ed.), *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs*, 247-248.

26 C. Tonnini, *Operazione Madagascar: La questione ebraica in Polonia, 1918-1968*, Bologna, 1999, 17-135; ayrıca M. Brechtken, "La géographie demeure: Frankreich, Polen und die Kolonial-und Judenfrage am Vorabend des Zweiten Weltkrieges", *Francia*, 25:3 (1998), 25-60.

belirlemeliydi. Reich'tan Milletler Cemiyeti'nin ardılıymış gibi söz eden Rademacher Madagaskar'ın, 25.000 Fransız'ın yerleştirilmesiyle Diego Suarez Körfezi'nin bir donanma üssüne dönüştürüldüğü, geri kalan bölümün de SS bir valinin yönetiminde Yahudilere bırakılacağı "bir manda olarak" Almanlara verilmesini önerdi. "Bu bölgede Yahudiler özyönetime, kendi belediye başkanlarına, polise, posta ve demiryolu idaresine sahip olacaklardır." Yahudiler, Alman denetimi altında ve kendilerine ait tam bir egemen devlet kuramayacak şekilde "Madagaskar mandası"nın yurttaşları olarak, hukuksal belirsizlik içinde var olacaklardı. Ayrıca Rademacher, Milletler Cemiyeti'nin kendi mandacılık yetkilerinin pederşahi dilini taklit ederek şu sonuca varıyordu:

> Almanya'nın kültür, ekonomi, yönetim ve adalet alanlarında özyönetim sağlayarak Yahudilere gösterdiği cömertliği propaganda amacıyla kullanabilir ve dünyaya olan Alman sorumluluk duygumuzun, bin yıllardır ulusal bağımsızlığa sahip olmamış bir ırka hemen bir bağımsız devlet sağlamamıza izin vermeyeceğini vurgulayabiliriz: Bunun için kendilerini hâlâ tarihe kanıtlamaları gerekiyor.[27]

Bu fikir hemen geniş çapta yayıldı. Dışişleri bakanı Ribbentrop bunu İtalyanlara anlattı. Ağustos başlarında, savaştan sonra Avrupa Yahudilerinin tam "tahliyesi"nden Hitler de söz etti. Sorun ak saçlı, monokl gözlüklü Romanya başbakanı Ion Girgurtu'yla yapılan tartışmalarda da ele alındı. Almanya'yla yakın bağlantıları olan zengin Girgurtu, Hitler'in "Avrupa'nın tamamı için topyekûn bir çözüm"ü başarması gerektiğini söylediğinde, Ribbentrop kendilerinin de aynı çizgide düşünmekte olduklarını söyledi. Bir jeolog ve bir istatistikçi tarafından yapılan fizibilite çalışmaları olumlu sonuç vermişti. Himmler'in yardımcısı Heydrich, halen Almanların elinde olan muazzam sayıda Yahudi dikkate alındığında "bölgesel bir çözüm"ün gerekli olduğunu ve SS'in benzer planlar üzerinde çalıştığını kabul etti. Bir ada iskânı "Yahudiler ile diğer uluslar arasındaki

27 *DGFP*, 10. cilt, 112-113

sürekli bağlantıyı önleyecek"ti: "Öncü" olarak ilk başta Yahudi çiftçiler, emekçiler ve dülgerler gönderilebilirdi.[28]

Nazi görevlileri Afrika'nın Mihver tarafından biçimlendirilmesi söz konusu olduğu sürece, Almanya'nın bütün Yahudi nüfusunu –muhtemelen Avupa'nın geri kalanındakileri de– denizaşırı ülkelere gönderme şansı görüyorlardı. Bu noktada sorunu kesinlikle toplu imha açısından değerlendirmiyorlardı; inşa edilen ölüm kampları hâlâ az sayıdaydı. Aslında, Ekim 1940'ta Baden, Saar ve Alsace-Lorraine'den yaklaşık 29.000 Yahudi Fransa'ya sürülerek Fransızları büyük bir sıkıntıya sokmuş ve Vichy'yi bir "yabancılar için toplu göç siyaseti" oluşturmak zorunda bırakmıştı. (Bu siyaset Yahudileri ve diğer istenmeyen unsurları Fransız Karayipler'ine boşaltacaktı.)[29]

Ancak İngilizler denizlerin denetimini elde tuttukları sürece Madagaskar Planı gittikçe daha az makul görünmeye başladı. Rademacher konuyu tartışmak için bir konferans planladıysa da bu asla gerçekleşmedi. Şubat 1941'de Hitler hâlâ bu konuda kafa yoruyordu. Savaşın yeni zorluklar getirdiğini, onu sadece –başlangıçta niyetlendiği gibi– Almanya'daki Yahudilerle değil, "bütün Mihver Devletler Topluluğu"ndaki Yahudilerle de uğraşmak zorunda bıraktığını belirsiz ifadelerle kaydetti. Yaveri onun sözlerini, "Keşke iki milyon Yahudi'yi nereye gönderebileceğini bilseydi," şeklinde kaydeder. "Pek çok şeyi bilmek zordu. Fransa'ya yaklaşacak ve onlardan Madagaskar'da bir yerleşim alanı sağlamalarını isteyecekti." Bu noktada, bütün tartışma bir belirsizlik havası taşıyordu. Martin Bormann oraya nasıl gideceklerini sorduğunda Hitler alaycı bir yanıt verdi: "Bir KdF [*Kraft durch Freude* = Güçlenmek için Eğlence] donanmasıyla?" Daha sonra, "Bu kadar cazip olmayan pek çok fikir üzerinde de kafa yorduğunu," ekledi. Başka bir deyişle, Madagaskar Planı SSCB'nin işgalinden önce askıya alınmıştı bile. Ekim 1941'de Rademacher'in Dışişleri Bakanlığı şefi, planın temel öncülünün –Yahudileri Avrupa'dan

---

28 *Age.*, 305, 484; Gigurtu, *Time*, 5 Ağustos 1940; G. Aly ve S. Heims, *Architects of Annihilation: Auschwitz and the Logic of Destruction*, Princeton, 2003, 164-165.

29 E.T. Jennings, *Vichy in the Tropics: Pétain's National Revolution in Madagascar, Guadeloupe, and Indochina, 1940-1944*, Stanford, 2001, 96.

ayrılmaya zorlamanın cazibesinin– artık eskidiğini biliyordu: SS ölüm müfrezeleri Haziran sonundan beri on binlerce Sovyet Yahudisini kurşuna dizmekteydi. Birkaç ay sonra Rademacher bir sömürge işleri uzmanına şunları yazdı: "Führer, Yahudilerin Madagaskar'a değil, doğuya sürülmeleri gerektiğine karar verdi. Bu nedenle artık Madagaskar'ı Nihai Çözüm için hesaba katmaya gerek yok." "Doğuya sürgün" bir hüsnütabirdi. 1940'ın imkânları, "bölgesel çözüm" fırsatıyla birlikte Rusya'nın çamurları ve karları içinde kaybolmuştu.[30]

Alman-Avrupa Ekonomik Bölgesinin Örgütlenmesi

5 Nisan günü Goebbels, Alman gazetecilere açıkça, "eğer birisi yeni Avrupa'yı nasıl tasarladığımızı soracak olursa, bilmediğimizi söylemeliyiz," dedi. "Elbette bu konuda bazı fikirlerimiz var. Fakat bunları sözcüklerle ifade edecek olursak, kısa süre içinde daha çok düşman yaratmış oluruz ... Bugün *Lebensraum*'dan söz ediyoruz. Herhangi biri bunu dilediği gibi yorumlayabilir. Zamanı geldiğinde ne yapacağımızı çok daha iyi bileceğiz." Hitler –tıpkı İngiliz rakipleri Chamberlain ve Churchill gibi– savaşın hedefleri konusunda yersiz bütün I. Dünya Savaşı tartışmalarından mümkün olduğu ölçüde kaçınmak istiyordu.[31] Bunun nedeni, kısmen kendi fikirlerini tam olarak belirlememiş olmaması; kısmen de –Goebbels'in ima ettiği gibi– yapmaya niyetlendiği ilhakları ve sınır değişikliklerini en iyi şekilde gizlemekti. Fakat Hitler'in büründüğü sessizliğin, taraftarlarını sadece esinlendirdiği görülüyordu çünkü nihai barış antlaşması için bir tür plan yapmak açıkça gerekliydi. 23 Mayıs gibi erken bir tarihte, dışişlerinden sorumlu yaşlı devlet bakanı Ernst von Weizsäcker, Berlin'in "iktisadi ama aynı zamanda siyasi ve ahlâki olarak pan-Germen kıta"yı [*die Methode den pangermanischen Kontinent zusammen-*

30 Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, 38, 42, 79; Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 1077 (RSHA bilgi notu, 15 Ağustos 1940); Engel, *At the Heart of the Reich*, 103 [2/2/41].
31 Goebbels, Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 900.

zuhalten] nasıl bir arada tutabileceği üzerine derin düşüncelere dalıyordu. Bir başka diplomat olan Nazi karşıtı Ulrich von Hassell, "Hitler'in hayal ettiği, onun büyük hedeflerini destekleyen bir barışla kazanılan yeni Avrupa yapısını dikkate almak gerekir," diye yazdı.[32]

Rejimin uzun vadeli siyasi hedeflerinin kasıtlı bir belirsizliğe bürünmesi ve barış antlaşmalarının *sine die* [süresiz] sona ermesiyle birlikte Yeni Düzen tartışmaları Avrupa ekonomisinin nasıl yeniden örgütleneceği üzerine, I. Dünya Savaşı kadar hatta daha da gerilere uzanan fikirleri ele alarak genellikle ekonomi üzerinde odaklandı. Almanya'nın askeri zaferi ve Avrupa'nın heryerini saran Buhran'ın sonuçları, kıta ölçeğinde rasyonalizasyon ve reformla ilgili Alman planlarını her zamankinden daha makul hale getirmişti. Reich işgücü eksikliğiyle karşı karşıya kalırken, işsizlik oranları Batı Avrupa'nın büyük kısmında hâlâ yüksekti ve Yeni Düzen'in herkesin yararına olacak bir yöntem sağladığı görülüyordu. Alman teknokratları ve işadamları için Reich'ın misyonu, Avrupa'nın 1930'ların çöküşünden çıkmasına rehberlik etmek ve örgütlü faşist ticaret sisteminin, başarısız ve parçalanmış liberal altın standardına üstün olduğunu kanıtlamaktı. Alman iktisatçıları serbest piyasa ekonomisinin temel varsayımlarının, İngiliz üstünlüğü için modası geçmiş teorik bir akıl yürütmeden başka bir şey olmadığını düşünmüşler ve faşist denetimli ticaret sistemlerinin bütün Avrupa için refah üretmesinin daha muhtemel olduğunu öne sürmüşlerdi. Yaptıkları değerlendirmeye göre, Almanya'nın Fransızlar karşısında kazandığı zafer daha müreffeh bir gelecek ve Avrupa için dünyada daha güçlü ve daha kendine yeterli bir rol vaat ediyordu. Werner Daitz'in Avrupa İktisadi Planlama Derneği (Society of European Economic Planning) ve *Grossrauwirtschaft* Japonlar, Amerikalılar ve "pound blokunun halen varlığını sürdüren kalıntıları"yla rekabet etmek üzere bir Avrupa mark bloku istiyorlardı. Kiel'deki uluslararası üne sahip Institut für Weltwirtschaft'ın direktörü

32 W. Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters, 1939-1945*, Londra, 1964, 101; E. Weizsäcker, *Die Weizsäcker-Papiere, 1933-1950*, ed. L. E. Hill, Frankfurt, 1974, 205; von Hassell, *The von Hassell Diaries*, 139.

Andreas Predöhl, Britanya'nın artık Avrupa'nın dışında olduğunu, orada üretilen iktisat teorilerinin safra olarak atılması gerektiğini, böylece kıtanın Alman liderliğinden yararlanabileceğini ve bir "yeni dünya ekonomisi"ne yönelebileceğini söylüyordu. Keynes ve İsveçliler *laissez-faire*'in sonunu müjdelerken yalnız değildi; Nazi iktisatçılar da aynı çizgideydi.[33]

Zaferler birbirini izlerken görüş belgeleri, siyasi belgeler ve önceden talep edilmemiş genelgeler çoğaldı. 30 Mayıs günü –Alman ordusunun Dunkirk'e baskı yaptığı sırada– Dışişleri Bakanlığı'nın ekonomi siyaseti direktör yardımcısı oluşum halindeki mutabakatın sentezini yaptı. Temel varsayımı, kendi sözleriyle, "nihai zaferin kazanıldığı ve bu nedenle Britanya'nın bütün Alman şartlarını kabul ettiği"ydi. Hollanda, Belçika ve Norveç gibi ülkelerin siyasi olarak Reich'la birleşip birleşmemelerini ikincil bir mesele olarak görüyordu. Önemli olan, ticari takas ve denetimli karteller, hatta iktisadi ve parasal birlik aracılığıyla sağlanacak iktisadi bütünleşmeydi. Britanya ve Rusya, çıkarları yüzünden Reich'la iş ilişkilerini sürdürmek zorunda bırakılacaklardı. Balkanlar'a gelince, mevcut ikili ticari ilişkiler Reich'ın çıkarlarına zaten yeterince hizmet ediyordu.[34]

Ancak siyaset, önündeki sorunla bağdaşmıyordu. İsmen bağımsız kalan ülkelerin Alman arzularını karşılayacağına güvenilebilir miydi? Netice itibariyle Yunanistan ve Romanya Reich'ın ticaret ağına savaştan önce yakalanmış ancak her ikisi de 1939'dan önceki İngiliz-Fransız askeri güvencelerini kabul etmişti. Reich'ın model uydularından biri –Slovakya– bağımsızlık belirtileri gösteriyordu; Temmuz'da Peder Tiso'ya Alman "danışmanlar"ı kabul etmesi için kaba bir siyasi baskı uygulanmış ve hükümetindeki önemli bakanlar değiştirilmişti. Slovakya'yla ilgilenen bakan şöyle yazmıştı: "Özellikle Güneydoğu Avrupa ülkeleriyle ilgili olarak, Slovakya'nın bizim *Lebensraum*'umumuzda olduğunu yani sadece bizim arzularımızın önemli olduğunu bir kez daha gayet açık biçimde ortaya

33 Predöhl, alıntı: P. Fonzi, "Nazionalsocialismo e nuovo ordine europeo: La discussione sula 'Grossraumwirtschaft'", *Studi Storici*, 45:2 (2004), 313-365.

34 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 884-888.

koyma vakti gelmiştir." Diğer "model protektora" olan Danimarka da, Almanlara danışmadan diğer ülkelerle ticari müzakereler başlatıyor, gümrük ve para birliği fikri üzerine çelişkili tutumlar alıyordu.[35]

Hitler resmi egemenlik ya da bağımsızlığın yerinin, artık geçmişte kalmış diplomasi olduğunu göstermek istercesine, Avrupa'nın geleceğini planlama görevini Dışişleri Bakanlığı'ndan alarak Göring'e ve ekonomi bakanı Walther Funk'a teslim etti. Göring Üçüncü Reich'ın içindeki figürler grubunun en önemlisiydi; Avrupa vizyonu, Himmler'in ırk saflığı fantezilerinden çok kıtasal Alman iktisadi hegemonyasının daha eski, Nazi öncesi fikirlerine dayanıyordu. Bu türden fikirlerle temas halinde, –Alman ekonomisinin arileştirilmesini gözetme ve silahlanma faaliyetinin örgütlenmesine yardımcı olma konularında güvenilirliğini daha önce kanıtlamış olan– Funk'a bir "Orta Avrupa ekonomi bloku" için öneriler hazırlamasını söyledi. Avrupa pazarlarını gümrük duvarları ve iktisadi milliyetçilikle ayrılmış, ayakta kalamayacak kadar küçük birimlere böldüğü için Versailles'ı eleştiren Göring, Almanya'nın liderliğinde ABD'yle rekabet edebilecek bir blok halinde "büyük ölçekli Avrupa birliği"ni dört gözle bekliyordu.

Funk hastalıklı, ağırkanlı eski bir gazeteciydi fakat Temmuz'da uluslararası alanda dikkat çeken tumturaklı bir konuşma yapmıştı. Avrupa'nın para sistemi olarak "altının gelecekte hiçbir rolü olmayacak" diyerek Avrupa'nın yeniden inşasından, Alman pragmatizminden, kıtayı bir bütün olarak kapsayacak planlamadan ve "Avrupa ulusları arasında daha güçlü bir ekonomik topluluk duygusu" yaratmaktan söz etti. Almanya dünyaya Buhran'dan nasıl çıkılacağını gösterdiği gibi, "birleşik bir Avrupa"ya da refah ve daha yüksek yaşam standartları için aynı şekilde önderlik edecekti. Yaptığı vurgu elbette biraz farklıydı: Savaşı kazanmak ve Alman çıkarlarına hizmet etmek öncelikliydi. Funk, Avrupa'nın birleşmesini bir öncelik haline getirme düşüncesini kapalı kapılar ardında

35 Y. Jelinek, "Slovakia's Internal Policy and the Third Reich, August 1940-Feb. 1941", *Central European History*, 4:3 (1971), 242-270; *DGFP*, 9. cilt, 685; *age.*, 10. cilt, 16

reddetmişti. Savaştan sonra ekonomiyi yeniden harekete geçirmekle ve Berlin'in, kıtanın mali ve ticari sisteminin merkezi haline gelmesini sağlamakla daha çok ilgileniyordu. Ekonomi Bakanlığı'nda faaliyet gösteren bir grup Alman, Hollandalı, Belçikalı ve İsveçli iş dünyası liderleriyle kapsamlı danışma toplantıları yaptı ve hükümetlerden çok, iş ve ticaret grupları arasında yapılacak düzenlemeler temelinde bir "Avrupa iktisadi birliği"nin oluşmasını tavsiye etti. Bütün bu fikirlerin içinde, Nazi liderliğine yönelik gizli bir güvensizlik de vardı. Daha sonra bunların çoğunun olağanüstü ileri görüşlü olduğu anlaşıldı: Avrupa dışından yapılan ithalata ortak tarife uygulanmasının, farklı Avrupa ekonomileri arasında bütünleyici alanlar oluşturulmasının ve ticari çıkarların yol göstermesi gereğinin vurgulanması vb temalar savaştan sonra yeniden ele alınacak, bu adamların çoğu Ortak Pazar'ın inşasında önemli roller oynayacaklardı.[36]

Ancak Üçüncü Reich içinde siyasal liderliğin çantada keklik gibi görülememesi ve Funk'un "Alman liderliği altında birleşik bir Avrupa *Grossraumwirtschaft*"ıyla neyi kastettiğinin tam olarak anlaşılamaması bir olgu olarak varlığını sürdürdü. İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes, tepkisi sorulduğunda, Avrupa'nın canlanması için planlama yapma fikrinde fazla yanlış olmadığını, tek sorunun bunu Nasyonal Sosyalist bir rejimin yapacağına güvenilip güvenilemeyeceği olduğunu söyledi. (Bu makul bir gözlemdi: zaman geçtikçe Ekonomi Bakanlığı'ndaki tartışmalara gittikçe daha baskıcı bir ton hâkim oldu.) Alman iktisatçılar Keynes'in fikirlerinin farkındaydı ve onları kendi görüşlerinin doğrulanması olarak görüyorlardı. İktisatçılar, piyasa dalgalanmalarının devlet siyasetiyle denetlenmesini "sözde liberal ülkeler"de bile kabul etme noktasına geliyorlardı. Fakat Führer bu sorunları kamuoyu önünde tartıştığı için Funk'u bizzat azarladı: Hitler, onların elini, meselelerde olduğu gibi iktisadi meselelerde de mümkün olduğu kadar bağlamayı tercih ediyordu.[37]

---

36 Herzstein, *When Nazi Dreams Come True*, 105.

37 W. Lipgens (ed.), *Documents on the History of European Integration*, I. cilt, 55-71; R.-O. Mueller, "The Mobilization of the German War Economy for

Avrupa patent yasası ya da gümrük tarifeleri reformu tartışmalarından sıkılan Hitler, 1940'ta devasa inşaat ve altyapı planlarına yönelik tutkusunu geliştirmekle daha çok ilgileniyordu. Sonraları Reich'ın silahlanma yıldızı haline gelecek gözde mimarı Speer sayesinde kentlerin onu çift yönlü olarak nasıl büyülediğini gözlemleyebiliyoruz. Bir yandan Rotterdam, Varşova ve Coventry'nin harap olmasını haber filmlerinden kayıtsızlık hatta keyifle izliyordu. Savaşın sonuna doğru Hamburg ve Dresden'e uygulanan İngiliz-Amerikan bombardımanının yarattığı dehşet ve utanç ortamında, New York'u bir "ateş kasırgası içinde" yok etme konusunda çılgınca fanteziler kuruyordu. Gökdelenlerin "birbirinin üstüne yıkılan dev meşaleler"e dönüşmesini, "havaya uçan kentin karanlık göğü aydınlatan akkor halini" betimliyordu. Ancak bu duyarsızlığın diğer yanında, Alman kentlerinin geleceği için duyduğu coşku vardı. Speer'e doğrudan "Londra bir enkaz yığını haline gelecek," demişti. Aynı anda Berlin'i "Germenya"ya, imparatorluğun merkezine dönüştürme konusunda derin düşüncelere dalıyordu. Kent muazzam bulvarlarla ikiye ayrılacak, büyük bir zafer takından geçilerek merkeze gidilecekti. Speer'in babası, oğlu ile Hitler'in sabahın erken saatlerinde ölçekli maketleri incelediğini gördüğünde omzunu silkerek şöyle demişti: "Siz tamamen aklınızı kaçırmışsınız."[38]

Batı'da kazanılan zaferle birlikte çılgınlık daha da arttı: Hitler sadece Berlin'in yeni tren istasyonunun New York'un Grand Central'ından daha büyük olmasını istemekle kalmıyor, ülkeye gelenleri karşılayacak –914 m uzunluğunda ve 304 m genişliğinde– bir plaza planlıyordu. Karnak'taki Rams Bulvarı'nı model alan plaza, top aksamları ve diğer savaş yadigârlarıyla donatılacaktı. 1941'de Wehrmacht SSCB'yi işgal ettiğinde, Hitler askerlere sergilenmek üzere 200 Sovyet ağır topuna ve özellikle de birkaç büyük tanka ihtiyacı olduğunu söyledi.[39] Elbe

Hitler's War Aims", Kroener, Mueller ve Umbreit, *Germany and the Second World War*, 527; Fonzi'de Keynes'in Alman tartışması, "Natzionalsocialismo", 326-327.

38 Speer, *Inside the Third Reich*, 132-135; A. Speer, *Spandau: The Secret Diaries*, New York, 1976, 45, 80n.

39 Speer, *Inside the Third Reich*, 181.

Nehri'nin üzerindeki yeni köprü, daha da büyüğü olmak şartıyla San Francisco'daki Golden Gate'i model alacak, böylece Almanlar denizden Hamburg'a girerlerken şöyle diyeceklerdi: "Amerika ve köprülerinde olağanüstü ne var? Aynısını biz de yapabiliyoruz." Bölgesel Nazi Partisi merkezleri kilometrelerce öteden görülecek bir gökdelende yer alacak, floresan ışığından dev bir gamalı haç gemilere yol gösterecekti. Benzer bir alışılmadık ölçüde büyüklük, Trondheim ve Nazaire'de inşası planlanan donanma tesisleri için de düşünülüyordu. Rejim Rügen'deki, dünyanın en büyük tatil kampı inşaatını muazzam genişlikteki beton apartman binasıyla birlikte tamamlamak üzereydi: Binayı uçtan uca yürümek bir saatten fazla sürüyordu ve içinde 11.000 oda ve kilometrelerce uzunlukta koridorlar vardı. Her şeyi fetheden Üçüncü Reich'ın sahil tesisleri bile dünyanın en büyüğüydü ve Amerika bile Alman *know-how*'ıyla boyunun ölçüsünü alacaktı. Onlarca kent, askeri geçit törenlerine uygun geniş bulvarlara sahip olmayı bekliyordu. Yeni yönetim yapıları, konut mülkleri ve devasa toplantı salonları Parti mitinglerine on binlerce insanın katılmasını sağlayacaktı. Planlama çılgınlığı Almanya'yı kaplarken, düzinelerce yerel yetkili kendi şehirlerinin yeniden inşa edilmesini, kent ıslah çalışmalarında kendi planlarının esas alınmasını talep ediyordu.[40]

İnşaat malzemesi talebi yoğun bir artış gösteriyordu. 1940 yazında İskandinav graniti için o kadar çok Alman satın alma ajansı teklif veriyordu ki, Hamburglu bir satıcı Reich'taki her kentin "Norveç'ten taş kapışmakta" olup olmadığını merak etmişti. (Hitler kendi binaları için de bunlardan sipariş ediyordu.) Muazzam sözleşmeler Finlandiya, İtalya, Belçika, İsveç ve Hollanda taş şirketleriyle de yapılıyordu; ağır taş blokları Reich'a nakletmek için kendi tersaneleri olan bütün bir filonun inşası planlanmıştı. Himmler'in SS'i, elindeki kamp sisteminin ekonomik potansiyeline uyanmış bulunuyordu. Eski kamplar işlikler ve fabrikalarla genişletildi ve Mauthausen, Natzweiler

40 J. Thies, "Hitler's European Building Programme", *Journal of Contemporary History*, 13 (1978), 413-431; Rügen konusunda, bkz. W. Cook, "Inside the Holiday Camp Hitler Built", *Observer*, 12 Ağustos 2001.

ve Gross-Rosen gibi tamamen yeni kamplar, taş ocaklarının ve tuğla fabrikalarının yanına inşa edildi. SS, Hitler'in kendi inşaat işlerine taş tedarik etmek üzere Alman Toprak ve Taş İşleri (German Earth and Stone Works; DEST) adında özel bir şirket kurdu. Bu büyük bir başarı değildi ve söylentiye göre düş kırıklığına uğrayan Hitler, SS'e mahkûm emekçilerin onyıllardır yaptıkları gibi terlik ve kesekâğıdı üretimine devam etmelerini önerdi.[41]

Hitler'in en önemli tasarılarından biri, Avrupa çapında bir ulaşım sistemiydi. Devletin yönetiminde bir mühendislik grubu olan Todt Örgütü (Todt Organization; OT), Üçüncü Reich'ın daha erken dönemde sürdürdüğü otoban inşa faaliyetinden çıkmıştı; şirket 1940'ta tahkimat ve köprü de inşa ediyordu. Fritz Todt, karayolu müfettişliğinden silahlanma ve mühimmat bakanlığına terfi etmişti; özellikle SSCB'nin işgalinden sonra giderek savaşın kazanılamayacağına kanaat getirse de, barış dönemi için tasarlanan çok sayıda projeyi denetledi. Bunlardan biri Avusturya ve Almanya'yı İskandinavya'ya bağlayacak kıtasal bir otoban projesiydi; bu otobanla İsveç barışçıl yoldan Reich'ın yörüngesinde yer alacaktı. Bir diğeri Calais'den Varşova'ya, oradan da nihayet Moskova'ya uzacak, bir üçüncüsü ise Lublin'den Don üzerindeki Rostov'a kadar gidecekti. O sıralarda Reich'ın baskı altındaki demiryolu bakanının yaydığı coşkunun tükenmesi üzerine, Hitler Almanya'nın standartlaştırılmış bir Avrupa demiryolu şebekesinin merkezine dönüştürülmesinden söz etti. Münih'teki demiryolu planlamacılarına geniş, yeni bir istasyon tasarlamalarını emretti ve tıpkı otoban gibi, Rostov'da sona erecek bir demiryolu hayal etti: Çift katlı vagonlarda yüzlerce yolcu taşıyan trenler saatte 200 km hız yapabilecek ve bütün seyahat sadece birkaç saat içinde tamamlanacaktı. Yeni istasyona gelince, doğal olarak bu dünyanın çelik aksamlı en büyük yapısı olacaktı.[42]

---

41 Thies, "Hitler's European Building Programme", 426; Speer, *Inside the Third Reich*, 144, 181

42 *Age.*, 416.

Avrupa'nın Hakemi

Ancak tek bir süper güç asla güven uyandırmaz; Almanya'nın yükselişi ise o kadar hızlı ve mutlak oldu ki, kendi potansiyel müttefikleri arasında bile kuşku uyandırdı. Türkiye'deki Alman büyükelçisi von Papen, Türkiye cumhurbaşkanının "bir Alman dünya hegemonyasıyla ilgili olarak endişe ettiği"ni rapor etti. Portekiz'in diktatörü Salazar, Hitler'in zafer sarhoşluğuna kapılıp Avrupa'yı Katolik Güney için kabul edilemez şekilde Almanlaştırmaya kalkışıp kalkışmayacağını açıktan sorguladı.[43] Ve Laval ile diğer bazı Fransız siyasetçileri kendi yumurtalarını Alman sepetine koymak isterlerken, Pétain'in bazı adamları kaygılıydı.

Bu türden kaygılar, bütün Avrupa'da giderek daha fazla tarafsızı, Mussolini'nin daha güçlü müttefiki üzerinde ılımlılaştırıcı bir etki yaratacağını umut etmeye yöneltti. O Ağustos ayında Lizbon'da Fransa'nın Portekiz büyükelçisi İtalyan meslektaşı ile dürüst bir konuşma yaptı. İki adamın tanışıklığı yıllar öncesine dayanıyordu ve Fransız, İtalya'nın Almanları dengeleyen bir güç olarak muhafaza edilmesi gerektiğine ilişkin kanaatini gayet açık bir şekilde ve ısrarla belirtebileceğini hissetti. "Avrupa dengesi içinde, yeni Avrupa'nın siyasal örgütlenmesi bakımından daima belirli bir ağırlığa sahip olan İtalya'nın, savaşın sarstığı ve muhtemelen daha da sarsacağı dengeyi düzelteceğinden emin olmadığını," hayal etmenin zor göründüğünü söylemeye devam etti. Mihver Devletleri'nin savaşı hızla kazanması halinde Almanya'nın gücü "baş döndürücü" olacaktı. İtalya büyük bir Afrika imparatorluğu olabilirdi fakat "Avrupa'nın zorba gücü Almanya olacaktı." Sonuçta "biz fethedilenler ve siz fethedenler, tam bir güçler ilişkisi nedeniyle kendimizi boyun eğmiş bir konumda bulacağız." Hiç kuşkusuz İtalyanlar ile Almanların arasına bir mesafe sokmaya çalışan kurnaz Fransız diplomat, aslında sadece pek çok İtalyan'ın da paylaştığı kaygıları dile getiriyordu.[44]

---

43 *DGFP*, 9. cilt, 507.

44 İtalya, Ministero d'Affari Esteri, I Documenti Diplomatici, 9, 1939-1943, bundan sonra *DDI*, 5. cilt, 5, Roma, 1987, 9-10; 6. cilt, Roma, 1987, 399-400.

Reich'ın karşısındaki konumunu belirleme bakımından hiçbir güç, onun müttefiki ve ideolojik ortağından daha umutsuz değildi. Geriye doğru bakıldığında, İtalya Batılı güçler ile Reich arasında hakem konumunda kalarak Avrupa mücadelesini en iyi şekilde kullanabilirdi: Bu yaklaşımın tepe noktası Münih'ti. Ancak bu faşizmin kurucusunun benimseyebileceği şanlı bir konum değildi ve savaş başladığında Mussolini, ideolojik öğrencisinin yanında yer alacağını açıkça belirtmişti. Gerçek, bu ülkenin fiili iflasıydı kuşkusuz: Açgözlülük, gurur ve savaş sonrası oluşacak antlaşma ortamının dışında bırakılma korkusu, Mussolini'nin savaşa girme kararının tek nedeniydi.[45] İtalyanlar bunun maliyetini kısa süre içinde anladılar. Haziran ayında Ciano İtalya'nın Fransa'yla ilgili taleplerini sergilemek için "neredeyse yırtındıktan" sonra, Hitler "uzun bir zafer monoloğu çekmenin dışında bunları hiç dikkate almadı." Funk'un geleceğin yeni iktisadi düzeniyle ilgili tartışmaları da İtalyanları dehşete düşürmüştü: Almanların her şeyi kendilerine danışmadan düzenleme düşüncesinde olmalarından korktular ve emin olmak için Berlin'e adam gönderdiler. Mussolini'nin Berlin'deki büyükelçisi Alfieri'nin kaydettiği gibi, *Lebensraum* bir şey, *Wirtschaftsraum* tamamen başka bir şeydi; dağıtıcı, daha kapsamlı ve daha belirsiz. Almanya Avrupa'yı, Afrika'yı ve Yakındoğu'yu iki Mihver ortağı arasında bölmek istediğini *söylüyordu*. Fakat İtalya'nın *Wirtschaftsraum*'unun nerede olacağı sorulduğunda Funk belirsiz biçimde Akdeniz'den söz ediyordu. Ayrıca, iki nüfuz alanını bölen sınır çizgisinin nereden geçeceği –Kuzey Afrika, Levant ve Güneydoğu Avrupa– belli değildi. Bir lira-blokunun bir Reichsmark-bloku için geçerli bir partner olup olamayacağı ya da barışa giden uzun yolda, ikisi arasındaki iktisadi çıkarların bir ortaklık için yeterli olup olmayacağı kuşkulu görünüyordu.[46]

Tamamen paralel bir imparatorluk fikrinin rahatsız edici ve Alman taleplerine sürekli boyun eğmenin bahanesi olması nedeniyle, bazı İtalyanlar Üçünü Reich'la çok farklı bir ilişki istiyorlardı. En önemlisi, tutkulu faşistler için Avrupa'nın

45 P. Schmidt, *Hitler's Interpreter*, Londra, 1951, 185.

46 *DGFP*, 10. cilt, 440.

geleceği söz konusuydu. Fransa'nın düşüşü, 1922'den beri uğrunda savaşmakta oldukları değerlerin geçerli olduğunu gösteriyordu fakat aynı zamanda, Yeni Avrupa'nın gerçekten faşist mi yoksa sadece Nazi mi olacağına ilişkin bir soruyu da ortaya atıyordu. İtalyanlar, kendi ülkelerinin Almanya üzerinde sürekli bir etki yaratmaması halinde, Almanya'nın tehlikeli olacağını ve faşizm ile Nazizmin sonunda birbiriyle savaşacağını hissediyorlardı. İtalyan eğitim bakanı Giuseppe Bottai'nin, Ağustos 1940'ta Mussolini'ye "ikili bir emperyal düzenleme"ye yanaşmamasını tavsiye etmesinin sebebi buydu. Bottai bu türden bir tasarının "Almanya'ya karşı başlangıçta duyulan çekingenlik ve ... hâkimiyetinden kaynaklanan terör"le güdülendiğini yazdı. "İki ayrı nüfuz alanının, görece otarşik iki iktisadi birimin oluşması anlamında bir Mihver zaferi[nin], İtalya'nın nihayetinde Alman karşıtı olabilecek bir siyasal manevra izlemesini" sağlayacağı umudunda olanları eleştirdi. Ona kalırsa bu, "[Almanya'nın] ırkçılığını en materyalist anlamda, emperyalizmini ise en kibirli bir tarzda güçlendireceği için bir hata olacaktı." Böylesine açık biçimde dile getirilen eleştirilerin de gösterdiği gibi, İtalyan faşistleri o sırada Avrupa'nın her yerinde rastlanan Nazi fikirlerine ilişkin en iğneleyici açıklamaları kaleme alabiliyorlardı. Bottai, Alman emperyalizminin yayılmacı doğasının ve "ırkçı gurur"unun yarattığı yıkıcı etkinin bilincindeydi. İtalya'nın Avrupa'ya ayırt edici katkısının, Almanya'yı diğer devletlerle bir işbirliği sistemine çekerek bunun etkisini azaltmak olması gerektiğini öne sürdü. Bu akıl yürütme temelinde Bottai ve diğer İtalyan yorumcular, savaş sırasında kendilerini kültür alanından ve entelektüel hayattan gelen kafa dengi Avrupalıları bir araya getirmeye adadılar. Duçe'nin İtalya'sının Berlin'in Roma'sına Yunanistan gibi davranmasını istiyorlardı.[47] Fakat Bottai'nin fikirleri, o sırada kendilerini fazla önemsemesinden kaynaklanıyordu: İtalyan faşizmi için hâlâ bir Avrupa misyonu olduğunu ve pek isteme-

47 Benjamin Martin, "German-Italian Cultural Initiatives and the Idea of a New Order in Europe, 1936-1945", felsefe doktorası tezi, Columbia University, 2006. Bu konuları benimle tartıştığı ve tezinden alıntı yapmama izin verdiği için Benjamin Martin'e teşekkür ederim.

seler de Almanların bunu dikkate alacaklarını hayal ediyordu. Aslında "ikili emperyal" Mihver modeli Berlin'de oluşturulmuştu ve Almanlar Avrupa'yı nasıl yönetecekleri konusunda İtalyanların bir etkide bulunmalarına asla izin vermek niyetinde değillerdi.

Almanya'nın karşı çıkılmaz üstünlüğü Sovyetler Birliği'yle çok daha önemli bir gerilime neden oldu. Ağustos 1939'da Stalin Avrupalı güçlerin kendi aralarında tükeninceye kadar savaştıklarını izleyebileceğine inanmıştı. Daha bir yıl geçmeden bu kehanetin feci biçimde yanlış olduğu ortaya çıktı ve Almanya beklenmedik biçimde kıtanın efendisi ve onun kaderinin hâkimi olarak ortaya çıktı. Batı ile olan sınırının Baltık kesiminin SSCB'yi gelecekteki bir Alman saldırısına açık bırakmasından korkan Stalin de, 1939 yılının sonunda sınırı muazzam bir can ve prestij kaybına neden olacak şekilde batıya doğru iten, felaket getiren bir savaşa girdi. Haziran 1940'ta, Wehrmacht'ın Batı'daki başarısının ölçeği karşısında dehşete düşen Stalin, önce Baltık devletlerini, daha sonra Romanya Besarabya'sını ve Kuzey Bukovina'yı işgal etmek için Fransa'da oynanmakta olan dramadan yararlandı. Bunların büyük kısmı Almanya'yla yapılan antlaşmanın şartları uyarınca zaten öngörülmüştü fakat Almanlar onun bu kadar hızlı hareket etmesini beklememişlerdi. Almanlar her iki bölgeyle de "siyasal bakımdan ilgilenmedikleri"ni ilan etmiş olsalar ve Stalin'in bu aşamada isteyebileceği son şey yeni ortağı ile bir çatışma olsa da, iki güç arasında gerçek bir güven duygusu yoktu. Aslında Hitler, İngilizlere durumlarının umutsuzluğunu göstermek amacıyla, bir yıl sonra çıkılacak bir Doğu seferinin planlanmasını Temmuz sonunda gizlice emretmişti: "Rusya, Britanya'nın en fazla önem verdiği etkendir ... Eğer Rusya yenilirse, Britanya son umudunu kaybetmiş olur. Almanya, Avrupa'nın ve Balkanlar'ın efendisidir ... Karar: Bu mantığın bir sonucu olarak, Rusya'nın hakkından gelinmelidir. Bahar 1941." İnanılmaz olmakla birlikte, belirtiler Hitler'in böyle bir seferin olsa olsa birkaç aydan fazla süreceğine inandığını ortaya koymaktadır.[48]

48 Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters*, 114.

Besarabya'daki, özellikle de Bukovina'daki Sovyet hamlesi Balkanlar'da istenmeyen yeni sorunlara ve Almanlar için yeni zorluklara neden oldu. Fransa'nın topyekûn yenilgisinin beklenmedik etkilerinden biri, Romanya'nın kıtasal bir patronun olmadığı koşullarda terk edilmesi ve akbabaların bu ülkenin üzerine üşüşmesiydi. Kızıl Ordu'nun ülkenin kuzeyini ele geçirmesiyle birlikte, Macaristan ve Bulgaristan sınır düzeltmeleri için kendi toprak taleplerini geliştirdiler ve ufukta bölgesel bir savaş hayaleti belirdi. Bükreş ile petrol karşılığında silah antlaşması yapan Hitler her türlü anlaşmazlığın ortadan kaldırılmasını istiyordu –istediği son şey Transilvanya için savaşmaktı– fakat sorunu çözmek için, onun ve İtalyanların başına gelen tam da bu oldu. Ağustos sonunda, Viyana'daki bir konferansın ardından Mihver güçleri Kuzey Transilvanya'da 16.000 milkareyi ve yaklaşık 2,5 milyon Rumen tebaasını Macaristan'a teslim etmişlerdi; birkaç gün sonra da ülkenin irice bir bölgesi Bulgaristan'a teslim edildi. Her iki bölge de etnik bakımdan karmaydı ve her ikisinde de çok sayıda insan yeni sınırları geçerek Romanya'ya kaçmıştı. Ancak ilginçtir, Almanlar Macarlar ve Rumenlere toptan bir nüfus mübadelesi zorlama girişiminde bulunmadılar; oysa bu Hitler'in etnik bakımdan saf devletler fikrine verdiği retorik destekle uyumlu olurdu. Tam aksine bir Alman-İtalyan komisyonu kuruldu ve mültecilerin içinde bulundukları zor durumu gözleyerek, kamplardaki koşullar hakkında rapor hazırlayarak ve Transilvanya'daki her iki hükümeti kendi azınlıklarına uygun biçimde davranmaya ikna etmeye uğraşarak hakir görülen eski Milletler Cemiyeti gibi davranmaya başladı.[49] Bu muazzam toprak kaybı Romanya'da siyasal bir isyana yol açtı. Kral Karol oğlu Mikael için tahttan feragat etmek zorunda bırakıldıysa da, gerçek iktidara ülkenin yeni diktatörü General Ion Antonescu hâkim oldu. Kendisi bir zamanlar ateşli bir Fransız hayranıydı fakat artık aynı coşkuyla Alman yanlısı olmuştu; aslında kısa süre içinde Hitler'in en güvendiği ve hayranlık duyduğu müttefiki haline gelecekti. Viyana Ödülü'nden sonra Almanlar

49 Holly Case'e bu konuya ilişkin yakında çıkacak çalışmasını benimle tartıştığı için minnettarım.

Romanya'nın geri kalan kısmı için güvence verdiler; esas olarak Macarların işgal uygulayarak, Rusları Romanya işine sokabilecek ve Almanya'nın buradaki petrol alanlarına ulaşmasını tehlikeye atabilecek bir kriz yaratmalarını önlemek için. Fakat bu olaylar, Avrupa'nın en meşum faşist hareketlerinden biri olan Demir Muhafız örgütünün hızlı yükselişiyle ülkeyi fena halde istikrarsızlığa uğrattı.

Petrol pek çok bakımdan belirleyici öneme sahipti ve Hitler petrol alanlarını güvence altına almak için askeri bir misyon gönderdi: Rumenlerin daha önce istedikleri gibi bir eğitim birliği yerine tam teçhizatlı bir tümen. Bu gelişme Stalin'de derin bir kaygı yarattı. Temmuz ayında İngilizler, Stalin'e Sovyetler Birliği'nin görevinin Balkan ülkelerinin birliğini ve liderliğini korumak olduğunu söyleyerek onunla Almanlar arasına fitne sokmaya çalışmışlardı. Stalin, Doğu Avrupa üzerinde bir Alman yönetimi tehlikesinin var olduğunu reddederek onları tersledi. Fakat bu Alman birliklerinin Karadeniz'e ulaşmasından önceydi. Sovyetler kendilerine danışılmadığı için protestoda bulundular ve Romanya için bir Alman güvencesi ihtiyacını sorguladılar. Bu güvencenin kime karşı verildiğini soruyorlardı.[50] Almanya, İtalya ve Japonya arasında varılan bir antlaşma olan Üçlü Pakt'ın ansızın ilan edilmesi sorunları daha da ağırlaştırdı: Ruslar bunun eski Anti-Komintern Pakt'ın yeniden canlandırılması olup olmadığını merak etmekte haklı olabilirlerdi.[51]

Ancak bu noktada, Almanya hâlâ Sovyetlerin tahılına ve diğer hammaddelerine bağımlıydı hatta planlı bahar işgali için Alman askeri tatbikatları yapılırken, Sovyet dışişleri bakanı Molotov Berlin'e davet edildi ve bir onarma çabası sergilendi. Molotov'un dışişleri bakanı Ribbentrop ve Hitler ile Kasım 1940'ta yaptığı toplantı, savaşın belirleyici diplomatik karşılaşmalarından biri oldu. Almanlar dünya topraklarının yeniden paylaşımı üzerine ahkâm keserek ve Sovyetler Birliği'ne ganimetten pay teklif ederek tartışmalarda kendilerini yüksek

50 G. Weinberg, *Germany and the Soviet Union, 1939-1941*, Leiden, 1954, 106-125.

51 Reitlinger, *The House Built on Sand*, 47-49.

düzeyde tutmaya çalıştılar. Ribbentrop ve Hitler az konuşan Sovyet diplomatına geleceğin dünya düzeninde Rus özlemlerine yer vermenin hiç de zor olmadığını kanıtlamaya çalıştılar. Mihver kendisini Afrika'yla, Japonya ise Doğu Asya'yla sınırlı tutarken, Ruslar kendi nüfuzlarını güneye, – bu noktada Ribbentrop harita üzerinde elini gezdirerek belirsiz bir hareket yapmıştı– Hint Okyanusu'na doğru yayabilirlerdi. Molotov bu anlatılanlardan pek etkilenmedi ve kendi kesin, inatçı okul öğretmeni tavrıyla karşılık verdi. "Yeni Düzen" ifadesinin gerçekte ne anlama geldiğini sordu. Almanlar Hindistan'ı fethetmediklerine göre orayı nasıl elden çıkarabilirlerdi? Sorusuna tutarlı bir yanıt alamayan Molotov, Çarlık döneminden bu yana Rus dış siyasetinin esasını oluşturan bölgesel kaygıları saptayarak –Finlandiya, Karadeniz, Balkanlar ve Boğazlar üzerinde denetim– sözlerine devam etti. Rusya'nın tıpkı kendilerinin Romanya'ya verdikleri gibi bir askeri güvenceyi Bulgaristan'a vermeleri halinde, Almanların buna itiraz edip etmeyeceklerini sordu. Molotov'un sorularını yanıtlamak kolay değildi ve Almanlar toplantıdan ani bir kopuş olmayacağı kanaatiyle çıktılarsa da, ayrılık zeminleri gayet açıktı.

Almanya'nın Romanya işini İtalyanlar da soğuk karşıladı. Mussolini kızdı çünkü bu durum onun için her zaman canlı olan, Yeni Avrupa'da ganimet paylaşımından dışlanma korkusunu kışkırtıyordu. Dahası, savaşa girme kararına rağmen o ana kadar pek az şey yapabilmişti ve Güneydoğu Avrupa'nın *onun* nüfuz alanı olduğu farzediliyordu; hatta burada İtalyan önderliğinde bir "Balkan bloku" fikriyle oyalanmıştı. Duçe, Almanların Romanya'ya "danışman" gönderdiğini haber aldığında, "Hitler beni hep bir *fait accompli* ile karşı karşıya bırakıyor," diye söylendi. "Bu sefer onu kendi silahıyla vuracağım. Yunanistan'ı işgal ettiğimi gazetelerden öğrenecek. Böylece aradaki denge yeniden kurulmuş olacak."[52]

Böylece bu dargınlık Ekim 1940'ta İtalya'nın felaket getiren Yunanistan işgalini başlattı, bu girişim bütün savaşın ilk Mihver başarısızlığına yol açtı. Mussolini aptalca ve sabır-

52 Ciano, *Ciano's Diary*, 388; İtalyan Balkan bloku hakkında bkz. Schreiber vd, *Germany and the Second World War*, 381.

sızlıkla, –Atina'ya verdiği sürenin dolmasını beklemeden– yeterince donatılmamış 140.000 İtalyan askerini kar yağışının başladığı bir sırada Avrupa'nın en sarp dağlık bölgelerinden birine göndermişti. Zamanlama görülmemiş derecede kötü, sonuç ise mahvediciydi. Yunanlar savaşarak karşılık verdiler, direnişlerinin şiddeti herkesi şaşırttı ve kısa süre içinde İtalyan ilerleyişini durdurdukları, hatta bazı bölgelerde püskürttükleri anlaşıldı. Hitler –Libya, Eritre ve Etiyopya'da İtalyanlara karşı gerçekleştirilen İngiliz harekâtlarının başarısıyla daha da kötüleşen– durumun yarattığı psikolojik hassasiyeti değerlendirdi ve Güneydoğu Avrupa'nın dışında tutmak istemesine rağmen, Mussolini'ye yardım etmek zorunda kalacağını anladı. Kasım ayında, tarafsızların zihninde Mihver'in gücüne ilişkin kuşkunun yanı sıra İngilizleri Balkanlar'a taşıyarak "çok vahim psikolojik ve askeri yankılar" yaratan iyi düşünülmemiş bir girişimde bulunduğu için Duçe'ye incelikli ve örtülü bir serzeniş yolladı. Sovyetler Birliği'ne karşı savaşı planladığı bir sırada, Alman birliklerinin yeniden yön değiştirmesi gerekecekti. O kış, Yunanistan'a karşı gerekli olacak birliklerin yolunu açmak için Bulgaristan'a bir askeri misyon gönderdi.[53]

Ardından Avrupa kıtasındaki son muzaffer Alman seferi geldi. Yunanistan, İngiliz ordusunun buraya yerleşip Romanya'nın petrol alanlarını tehdit etmeye başlamasından beri baş hedefti. Fakat son dakikada Yugoslavya da listeye eklendi. Mart ayında bu ülkenin Mihver'e bağlılığı Belgrad'da bir halk darbesini tetikledi ve yeni hükümet Berlin'e sadakat iddiasında bulunduysa da, Hitler onu devirmeye karar verdi. 6 Nisan'da başlayan Alman askeri ilerleyişi durdurulamazdı ve atışma kısa süre içinde sona erdi. Artık Alman güçlerine komuta eden eski Habsburg subayları 1914'teki Sırp direnişinin tekrarını önlemeye kararlıydılar. Luftwaffe Belgrad'a ağır bombardıman uyguladı ve ülke sadece 151 Alman'ın kaybedildiği 11 gün süren çatışmaların ardından işgal edildi. Kısa süre sonra Yunanistan da düştü. Bütün bunlar o kadar hızlı olmuştu ki, bazı tarihçilerin iddialarının tersine, bu Balkan

53 *DGFP*, 11. cilt, 639-641.

harekâtlarının Sovyetler Birliği'ne saldırı için yapılan yığınak üzerinde önemli bir etkisi olduğuna dair pek az bulgu vardır.[54]

Sonuç olarak İtalya nihayet Güneydoğu Avrupa'da kendi küçük imparatorluğunu kurdu (ancak Macaristan ve Bulgaristan'ı da barındırmak zorunda kaldı). Almanlar kendilerine ait birkaç birliği burada bırakmak istediler ve tümenleri kuzeye, Doğu Cephesi'ne yönelttiler. Fakat etkin yönetim sağlamanın yarattığı maliyetler ağırdı. Çekoslovakya ve Polonya gibi Yugoslavya da nefret edilen Versailles sisteminin bir ürünüydü ve haritadan silindi. Bölgenin yönetimini İtalya ve Almanya devraldı; bu arada Macaristan ve Bulgaristan da kendi paylarını aldı. Sırbistan Alman işgali altındayken, Hırvatistan Bosna ve Hersek'e uzanan bir uydu devlet haline geldi. İtalya bu ülkenin büyük bölümünde "hâkimiyet" sahibiydi, Dalmaçya sahilini ilhak etti ve Kosova'yı İtalyan yönetimindeki Arnavutluk'la birleştirdi; Almanya ise doğuda "hâkimiyet" sahibiydi. Yugoslavya'nın aksine Yunanistan Atina'daki vatan haini zayıf hükümetin sözde denetimi altında kalmakla birlikte, parçalara, İtalyan, Bulgaristan ve Alman mıntıkalarına bölündü. Bu makul bir hükümeti teşvik etme ya da istikrar sağlama düzenlemesi değildi.

Barbarossa'ya Doğru

18 Aralık 1940 günü Hitler, "Sovyet Rusya'yı hızlı bir seferle ezmek" için gizli bir talimat çıkardı. Genel hedef "Volga-Archangel genel hattı üzerinde Asyalı Rusya'ya karşı bir bariyer dikmek"ti, böylece bir sanayi ve Avrupa gücü olarak SSCB kesinlikle tasfiye edilecekti. Önceleri Hitler, Reich'ın Bolşevikler ile kaçınılmaz hesaplaşması için yığınak yapmadan önce İngiltere ve Fransa'yı yenilgiye uğratmak istemişti. İngiltere'yi yenilgiye uğratmayı başaramayışı, bu cepheyi planladığından daha erken açmasına yol açtı. Fransa'ya karşı kazanılan beklenmedik biçimde hızlı zafer yeni tip bir taarruz modeli *–Blitz-*

54 W. Manoschek, *"Serbien ist judenfrei": Militärische Besatzungspolitk und Judenvernichtung in Serbien, 1941/42*, Münih, 1993, 18-19.

krieg– sağladı ve Hitler ordunun Batı'daki zaferinin ardından (ve o yılın başlarında Kızıl Ordu'nun Finlandiya'ya karşı savaşta sergilediği üzücü performansa ilişkin kendi yargılarını da temel alarak), savaşın kısa süre içinde zaferle sonuçlanacağına güvenmiş gibi görünüyor. Goebbels, Mayıs 1941'de "Bütün Bolşevizm iskambil destesi gibi çökecek" kehanetinde bulundu.[55]

Daha SSCB'nin işgali fiilen başlamadan Hitler düşmanının yok oluşundan sonrasına bakıyordu. Artık 1920'lerin sonunda tasarladığı kıtasal vizyonu gerçekleştirmenin eşiğindeydi: 1941 sonbaharının sonunda Mihver'in Avrupa'nın rakipsiz askeri efendisi olacağını umuyordu. Almanya'nın hâkimiyet alanı Atlantik'ten Kafkasya'ya kadar uzanacaktı. Rusya'dan geri kalan ile Urallar'ın ötesinde süregiden sınır savaşlarını, Almanya için Raj'ın kuzeybatı sınırına eşdeğer –Alman insanlığı için bir sınav alanı– olarak görüyordu. "Doğu'da fethedilen yeni bölgeler" yaklaşık 60 tümenlik bir "güvenlik gücü"yle tutulacak ve Ukrayna Mihver'in "ortak gıda ikmal üssü" olacaktı. Avrupa kalesi artık karadan gelebilecek herhangi bir ciddi tehditle karşılaşmayacak ve o zamana kadar gerekli olandan çok daha küçük güçlerle savunulabilecekti. Büyük Alman Reich'ı Doğu'da güvenliği sağladıktan sonra, İngilizleri Magrip'ten Afganistan'a kadar geniş bir kavis boyunca yürütülecek harekâtlarla müzakere masasına sürerek bütün dikkatini onların yenilgisine yöneltebilecekti. Cebelitarık'a bir ekim taarruzu yapılacak, Fransa İngilizlerin Kuzey Afrika'da yenilmesine yardımcı olacak, İspanya seyirci durumundan çıkacaktı. Ortadoğu'da hareket kabiliyeti yüksek hafif motorize birlikler Filistin ve Mısır'daki düşman mevzilerini zayıflatacaktı. İngiliz İmparatorluğu dize getirilecekti.

Hitler'in en kıdemli danışmanlarının çoğu onun güvenini paylaşmıyordu. 1939'da "bir mucizeyle" iki cepheli bir savaştan kaçındıkları için, 1941'de böyle bir savaşı gereksiz biçimde başlatmayı delilik olarak görüyorlardı. Dışişleri bakanı Rib-

55 Goebbels, alıntı, H. Umbreit, "Towards Continental Domination", *Germany and the Second World War*, der. Militärgeschicht-liches Forschungsamt, 5. cilt: 1, 99.

bentrop, Molotov ile yaptığı 1939 antlaşmasını en büyük başarısı olarak değerlendiriyordu. Ayrıca Ruslar hâlâ bütün önemli ikmal maddelerini temin ediyor, Reich'a çok ihtiyaç duyduğu tahılı ve diğer malları sağlıyorlardı. SSCB'nin içinden geçen karayollarının kesilmesi halinde, Japonya'yla olan trafik de aşırı derecede zorlaşacaktı. Hafif siklet Ribbentrop'tan daha nüfuzlu olan, Reich'ın en güçlü ikinci adamı Reich Mareşali Göring de, kazanımlarını pekiştirmesi için Almanya'nın zamana ihtiyacı olduğunu hissediyordu. Yeni Düzen hâlâ bir taslak halindeydi ve Göring savaşı uzatmanın Reich'ı kısa süre içinde ağır iktisadi zorluklarla karşı karşıya bırakacağını biliyordu. Aslında insan gücü zayıflamış, yiyecek rezervleri azalmıştı; komuta hatları karışık ve kaotikti. Alman birlikleri genellikle Reich'a belirgin bir faydası olmayan bölgelerde, Kuzey Kutup Dairesi'nden Ege'ye kadar devriye geziyorlardı.

Ancak Hitler, 1940'ta kazanılan zaferin hızında ve Batı'nın direnemeyişinde tarihsel bir fırsat gördü. Rusya, Almanya'nın konumu açığa çıkmadan bir hamlede tasfiye edilebilirdi. Gıda ve diğer maddeler için Stalin'in iyi niyetine bel bağlamaktan nefret ediyor ve bu ikmal maddelerini fetih yoluyla güvence altına almayı tercih ediyordu. Ocak 1941'de Stalin'in ona sağlamayı kabul ettiği yüksek tahıl kotaları –ve sonraki aylarda verilen sözlerin yerine getirilmesi için sergilenen Sovyet dakikliği– onu Ukrayna'nın zenginliklerini bizzat ele geçirmeye ikna etti. Bu noktada Britanya hiçbir tehdit oluşturmuyordu. Sovyetler Birliği'ni bir an önce işgal etmek ve Britanya'ya verilen Amerikan desteği artmadan savaşı sona erdirmek daha iyiydi. Alman kentlerinin bombalanması ve İngiliz direnişinin sürmesi Alman kamuoyunu zorluyor ve muhalefet hareketlerini kıta çapında cesaretlendiriyordu. Bu türden stratejik kaygıların yanı sıra geçmişin herhangi bir dönemine kıyasla çok daha büyük görünen ideolojik kaygılar da vardı. Bolşevik karşıtı *Vernichtungskrieg*'in [imha savaşı] ırk temelli şiddetini haber veren Polonya saldırısı bile gelecek girişimin ölçeği ve yoğunluğu ile kıyaslandığında solda sıfır kalıyordu. Bütün Alman seferleri içinde en fazla hazırlık yapılan buydu ve hazırlıklar düşman nüfusa nasıl davranılacağını da kapsıyordu.

Acımasız yeni yönetim kuralları oluşturuldu; yeni SS ölüm müfrezeleri hazırlandı: Bu Almanya'nın ırk açısından en büyük düşmanına karşı ölümüne bir varoluş mücadelesi olacaktı. 22 Haziran 1941 sabahı işgal, önceden herhangi bir uyarı yapılmaksızın başladı. Muazzam bir topçu ateşinin ardından, 3 milyondan fazla asker, 1 milyon at ve 600.000 araçtan oluşan bir ordu Finlandiya'dan Karadeniz'e kadar uzanan yaklaşık 2.000 km uzunluğunda bir cephe boyunca harekete geçti. Karşısında yer alan daha da büyük güç hazırlıksız yakalandı. Bu destansı, kanlı ve kesintisiz mücadeleyle birlikte, Avrupa'daki Nazi yönetiminin karakteri geri dönüşü olmayacak şekilde değişecekti. Hitler'in mevcut programının Avrupa'yı siyasal olarak kazanamayacağı zaten belli olmuştu. Kıdemli diplomat Weizsäcker, "Avrupa'nın ideolojik birliği Almanya, İtalya ve İspanya'ya indirgenmiştir," diye belirtti ve bunların sonuncusu bile kuşkuluydu. Artık tek çare zor kullanmaktı.[56]

---

56 Bkz. Hitler'in Mussolini'ye mektubu, R. J. Sontag ve J. S. Beddie (ed.), *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941*, Washington, DC, 1948, 347-353; Weizsäcker, *Weizsäcker-Papiere*, 222; Reitlinger, *The House Built on Sand*, 62.

6

İMHA SAVAŞI: SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN İÇLERİNE DOĞRU

Acımasız gaddarlık ilkesi, geçmiş yüzyıllarda renkli köle halklarına ilişkin bakış açılarına ve onlara karşı kullanılan yöntemlere göre bu ülkeye yapılan muamele; ve her türlü makul siyaseti küçümseyerek, bu halka yönelik sadece bireylere karşı eylemlerde değil, aynı zamanda mümkün olan ve olmayan her fırsatta sözlerde de ifadesini bulan aşağılama ... bütün bunlar, yabancı halklara muamele konusunda, sonuçları bakımından ancak içler acısı ve feci denebilecek tam bir his yoksunluğuna delâlet eder.

Gauleiter ve Generalkommissar Alfred Fraunfeld,
10 Şubat 1944[1]

1 USA, Office of the United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality, *Nazi Conspiracy and Aggression*, 8. cilt ve ekleri, Washington, DC, 1946-1947, (bundan sonra *NCA*), Ek A, Washington, DC, 1947, 331.

Hitler Molotov-Ribbentrop Paktı'nı bozmaya karar verdiğinde, önceleri bunun stratejik nedenleri vardı. SSCB'yi yere sermenin Londra'nın Avrupa kıtasında önem taşıyan potansiyel bir müttefikini ortadan kaldıracağını ve İngilizleri antlaşmaya zorlayacağını tahmin ediyordu. Ancak, beklenmedik askeri vuruş fikri, kısa süre içinde onun uzun süredir gördüğü Almanya'nın *Lebensraum*'unu daimi olarak Doğu'nun derinliklerine yayma düşüne doğru evrildi. Rusya'nın işgali muhtemelen 1940'lardan itibaren ordunun aklındaydı ve işgali planlayanlar muhtemelen bunun sağlayacağı iktisadi faydaları vurgulamışlardı: Avrupa Rusya'sını işgal etmenin Bolşevik rejimi en değerli kaynaklarından yoksun bırakacağını ve onları Almanya'nın denetimine sokacağını iddia ediyorlardı. Böyle bir mesaj Hitler'in duymak istediği haberdi. Muhalifleri hemen göz ardı etti. Maliye bakanı von Krosigk, savaşın Reich'ın gıda maddesi tedarikini fiilen artıracağı konusunda kuşkuluydu (nitekim haklı çıktı). Göring'in ekonomi danışmanlarının çoğu da ciddi kaygılar taşıyordu. Belki de bütün yargıların en iyisini Moskova'daki Alman büyükelçiliği ortaya koymuştu. Almanya ile savaşmak gibi bir planı olmadığı için Stalin'in zaten bir tehdit oluşturmadığını; üstüne üstlük verimli Ukrayna'yı işgal etmenin çok pahalıya patlayacağını çünkü bunun makineleşmiş Sovyet kolektif çiftliklerinin yakıt yetersizliği nedeniyle durması anlamına geleceğini öne sürerek işgale itiraz etti. Muhtemelen bu değerlendirmeyi Hitler görmemişti bile.[2]

Görseydi bile muhtemelen göz ardı ederdi. Uzun, acı veren ve sonuçta ölümcül bir mücadele beklemeyen Hitler, Fransa'dakine benzer bir zafer kazanacağından gayet emindi. Ağustos 1940'ta, "Bu devi bir kez doğru biçimde yakalarsak, dünyanın beklediğinden çok daha hızlı biçimde çökecektir," kehanetin-

2 "Weisung Nr 21. Fall Barbarossa vom 18. 12. 1940", G. R. Überschär and W. Wette (ed.), "Unternehmen Barbarossa": *Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion 1941: Berichte, Analysen, Dokumente*, Paderborn, 1984, 298-300; K. J. Arnold, *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik in den besetzten Gebieten der Sowjetunion: Kriegsführung und Radikalisierung im "Unternehmen Barbarosa"*. Ayrıca bkz. A. Kay, *Exploitation, Resettlement, Mass Murder: Political and Economic Planning for German Occupation Policy in the Soviet Union, 1940-1941*, New York, 2006, böl. 3.

de bulundu. Fakat tarihin yeni bir sürprizi vardı: Fransızların umulandan çabuk teslim olmaları gibi, Kızıl Ordu da Hitler'in hayal ettiğinden çok daha zorlu bir düşman olarak ortaya çıktı. *Blitzkrieg* beklenenden uzun sürdü; önce Noel'e kadar, sonra bir yıl, sonra bir yıl daha.[3]

SSCB'nin teslim olmaması Avrupa savaşını küresel bir savaşa dönüştürdü. Alman işgali henüz ilk 2 ayını doldurmadan, Churchill ve Roosevelt Ağustos 1941'de savaş sonrası uluslararası düzenin temelini atan Atlantik Sözleşmesi'ni imzalarlarken, Bolşevik rejimin dayanma gücüne fazla güvenmiyorlardı. Aralık ayında fikirlerini değiştirdiler. Moskova ile kurdukları diplomatik temas hızla yoğunlaştı ve bundan böyle savaş ve barış stratejisini biçimlendirecek olan Üç Büyükler arasındaki ortaklık gerçekleşti. İngiliz dışişleri bakanı Anthony Eden 1941 yılı sona ermeden Moskova'ya gönderilmişti. İngilizleri teslime zorlayacağı düşünülen sefer, sonunda Almanya'nın yenilgisine yol açacak yeni bir ittifakın çimentosu olmuştu.

Başarılı bir karşı saldırının Wehrmacht'ı geri püskürtmesinden kısa süre sonra Moskova'nın dışındaki cephe hatlarını dolaşan Eden ve ev sahipleri, Almanların yol açtığı hasarla karşı karşıya kaldılar. Onlarla birlikte dolaşan Sovyetler Birliği'nin Londra büyükelçisi İvan Mayskiy, "Dehşet verici bir görüntüydü," diye yazdı.

> Ne bir ev, ne bir kulübe, ne de bir çit! Karlarla kaplı bir düzlük ile yangından kurtulmuş köy sobaları ve bacalarından oluşan, bir ölüm resmigeçidini andıran uzun bir dizi. Artık var olmayan o evlerde yakın zamanda yaşamış insanların başına ne geldiğini merak etmekten kendini alamıyor insan.

Alman ve Rus askerlerinin cesetleri yollara, hendeklere ve karlarla kaplı tarlalara saçılmış, kolları uzanmış ya da dört ayak üstünde olmak üzere tuhaf pozlarda donmuştu.

Eden'in grubu Klin şehrinde bir zamanlar Çaykovski'nin yaz aylarında dinlendiği mütevazı bir ahşap evi ziyaret etti. "Ev olduğu gibi duruyordu," diye yazdı Mayskiy,

---

3 Engel, *At the Heart of the Reich*, 96.

> fakat içerideki her şey altüst edilmiş, kırılmış ve kirletilmişti. Birinci kattaki odalardan biri tuvalete dönüştürülmüştü. Öteki odalarda yere saçılmış yarısı yanık kitaplar, tahta parçaları, yırtılmış nota kâğıtları vardı. Anlaşılan Alman faşistleri, insanlığın müzik tarihinde yer alan en büyük dahilerinden birine kendi tarzlarında hürmet etmişlerdi. Eden ve ben ağır adımlarla odaları dolaştık. Sonunda Eden kendini tutamayarak yüzünde nefret dolu bir ifadeyle şöyle dedi: "Almanların ülkemizi işgal etmeleri halinde bizi bekleyen budur işte."[4]

Aslında durum daha da vahimdi. Hitler'e göre İngilizler ile Sovyetler arasında dünyalar kadar fark vardı: *Bu,* 20 yıldır öngördüğü belirleyici çatışmaydı ve bunu gerektiği gibi sürdürmeyi planlıyordu. Mart 1941'in sonunda yüksek rütbeli subaylarına "imha savaşı"ndan –"iki ideoloji arasında" bir savaştan– söz etti. Bu savaşta normal kurallar uygulanmayacaktı. Söz konusu olan hem Nazizmin en tehlikeli düşmanının –Bolşevizmin– yenilgiye uğratılması hem de Büyük Almanya'nın hayatta kalmak için muhtaç olduğu düşünülen Baltıklar ile Karadeniz arasındaki toprakların yani "Doğu'nun bölgesel denetimi"ydi. Orduya gelince, Batı Avrupa'daki seferler ile aradaki büyük farklılığı vurguladı: "Doğu'da sertlik gelecek için yumuşaklıktır." Özetle bu sadece Führer için değil, onun iktidarı ele geçirdiği 1933'te 115.000 kişiden oluşan gücünü 3,8 milyon kişiye çıkaran ordusu için de bir "kader anı"ydı.[5]

Bu ordunun büyük bir bölümü Doğu Cephesi'ne gönderildi ve gidenlerin çoğu, o zamana kadar yaşanan bütün kayıpları gölgede bırakan bir mücadele içinde yok olup gidecekti. Almanlar, Sovyet birliklerinin karşısında eşine rastlanmamış sayıda kayıp verdi. Mart 1942'de cephe hattı askerlerinin üçte biri öldürülmüş, kaybolmuş ya da yaralanmıştı; sadece donarak ölenlerin sayısı İngiliz ve Amerikan saflarında bütün savaş boyunca ölenlerden daha fazlaydı. Bu arada 3 milyondan fazla

---

4 I. Maisky (İ. Mayskiy), *Memoirs of a Soviet Ambassador: The War, 1939-1943,* Londra: Hutchinson, 1967, 234-235.

5 G. R. Überschär, "Das Scheitern des Unternehmens 'Barbarossa'", Überschär ve Wette, *"Unternehmen Barbarosa",* 151; "Auszug aus Hitlers Ausführungen vom 30. 3. 1941 [Halder], *age.,* 302-3; Bartov, *Hitler's Army.*

Sovyet askeri esir alınmıştı, işin korkuncu, bunların 2 milyonundan fazlası Almanların elinde *şimdiden* açlıktan ölmüştü. Bunlar dışındaki en az 100.000 Sovyet savaş esiri, Alman güvenlik polisi tarafından soğukkanlılıkla infaz edilmişti. Aslında Nasyonal Sosyalizmin Alman ordusu ve toplumu üzerindeki ideolojik etkisini gösteren, cephedeki efsanevi mücadeleden çok hatların gerisindeki güçlerin –savaş esirlerine, partizanlara ve savaşçı olmayanlara yönelik– davranışlarıydı.[6]

Sıradan Alman askerinin birçoğunun Sovyet sivillerine uyguladığı vahşetin geleneksel savaş geriliminden daha fazlasını yansıtması güncel bir tartışmanın konusudur. Bu vahşete yol açan şey, ne uzayan ikmal hatlarıyla kaynak yetersizliği ne de arka bölgelerinin güvenliğinin genellikle seyrek dağıtılmış, yetersiz eğitim görmüş ve yaşlı askerlere bırakılmış olmasıydı. Wehrmacht istediği bütün alanı kazanmış olsaydı –bunun yarıdan fazlasını asla alamadı– güvenliği sağlamak daha da zorlaşacaktı. Ancak lojistik yetersizliğin bu öldürücü etkileri hem ordunun teröre terörle karşılık vererek misilleme yapması hem de rejimin şiddetli ırkçılığı nedeniyle daha da vahimleşti. Artık dizginlerden boşalan şiddet bu noktaya kadar yaşananlarla –Polonya'yla bile– kıyaslanamazdı. Almanlar ve yöredeki işbirlikçiler ele geçirilmesi zor partizanların peşine düştükçe, yüz binlerce sivil kurşuna dizildi ya da asıldı; binlerce köy ateşe verildi. Bölgenin, Bolşevikleri ya da partizanları destekledikleri varsayılan Yahudi sakinleri, önce gelişigüzel misillemelerle, sonraları daha sistematik olarak ve sayıları katlanarak öldürüldü. 1941'in sonunda, bunun sadece simgesel bir imha savaşı olmadığı artık anlaşılmıştı.[7]

Yanlış Savaşı Planlamak

Alman işgalinin mantıksız ve kendine zararlı askeri vahşeti, birçok yönüyle daha işin başından belliydi. Ne ordu ne de

6 O. Bartov, *The Eastern Front, 1941-1945: German Troops and the Barbarization of Werfare*, New York, 1986.

7 H. Heer ve K. Naumann (ed.), *War of Extermination: The German Military in World War II, 1941-1944*, New York, 2000.

Hitler uzun bir mücadele öngörmüşler ve tasfiyelerin Kızıl Ordu'yu zayıflattığı, bunun da 1939-1940 Kış Savaşı'nda Finlandiya karşısında sergilenen zayıf performansla kanıtlandığı fikrinin geçerli olduğu, şaşırtıcı derecedeki kötü istihbarat ve Berlin'deki yaygın kanaat temel alınmıştı. Hitler Temmuz 1940'ın sonunda bir sonraki yıl bir Doğu seferi yapılacağını kendinden emin bir tavırla ilk kez ilan ettiğinde, donanma bir yandan "Rusya bizim için hâlâ bir sır" görüşünü sürdürüyor fakat *aynı zamanda* "Rus birlikleri, savaşlarda çelikleşmiş birliklerimize kıyasla çok aşağı düzeyde görülebilir," diyerek yaygın kanaati doğruluyordu. Planlamacılar birkaç ay sonra yayımlanan Sovyet ordusuna ilişkin bir elkitabında, düşmanlarını "modern savaşa yatkın olmayan ve iyi komuta edilen, iyi donatılmış bir güce karşı kararlı direniş kabiliyeti olmayan" bir güç olarak betimlediler. Rus subayları ulusal karakterlerinin yol açtığı her türlü kusuru taşıyorlardı: "Pratik zekâdan yoksunluk, kalıplara bağlılık, sorumluluk üstlenme ve karar alma korkusu."[8]

Dolayısıyla Berlin'de –savaşın siyasal hikmetine ilişkin görüşleri ne olursa olsun– Wehrmacht'ın Kızıl Ordu'yu doğunun içlerine doğru itmeyi başaracağından kuşkulanan kişilerin sayısı azdı. Elbette generaller –her zamanki gibi– bu görev için daha fazla adam istiyor ve ihtiyat eksikliğinden kaygılanıyorlardı. İki cephede savaş korkusu da tamamen ortadan kalkmamıştı. Merkez Ordu Grubu'nun başkomutanı von Bock geleceği görerek Hitler'i, savaş meydanlarında zafer kazanabilecekleri ancak "Sovyetleri barışa zorlayabilecekleri"nden kuşkulu oldukları konusunda uyarmıştı. Hitler'in böyle bir endişesi yoktu; daha önce bahsettiğimiz gibi, düzinelerce Alman tümeninin zayıflatılmış bir Rusya'yı bir tür sömürge "yarı-barış"ı içinde Arhangel'den Astrahan'a kadar uzanan yeni bir sınırın arkasında devamlı tutabileceğini hayal ediyordu. Daha önemlisi, 1940'ta Batı Avrupa'daki kolay zaferlerle kazandığı prestij Hitler'in konumunu karşı çıkılamaz kılmıştı.[9]

---

8 A. Hillgruber, "The German Military Leaders' View of Russia", *From Peace to War*, ed. Wegner, 169-187, burada 179-180.

9 *Age.*, 176-180; tartışma için bkz. Arnold, *Die Wehrmacht and die Besatzungspolitik*, 52-55.

Sonuç olarak bütün harekât planı aslında oldukça tartışmalı olan varsayımları temel alıyordu. İkmal hatları, taarruza yaklaşılırken kapasitelerini zorlamaya başlamıştı ve Reich'ın zaten fazlasıyla yoğun ulaştırma sistemi üzerindeki gerilim göz ardı ediliyordu. 1939 sonbaharında Reichsbahn'ın elindeki tren sayısı 1914'tekinden daha azdı fakat Hitler'in motorize taktikler tercihi, özellikle sonbahar çamurunda ve kış karında potansiyel sonuçların ne olabileceği konusunda onu körleştirmişti. Bu konuda sadece Hitler suçlanamaz; bu durum aynı zamanda, harekât uzmanlığı bakımından lojistiğin (ve istihbaratın) önemini yeterince dikkate almayan askeri kastın eksikliklerini de yansıtıyordu. Kurmay planlamacılar, Alman birliklerinin Sovyet demiryolu sistemini ve altyapısını kullanabileceklerini varsayıp, Stalin'in işgalin ilk şokunu atlattıktan sonra uyguladığı geri çekilirken yakma taktiğini öngörememişlerdi.

Alman ordusu harekâttan sonra ne yapılacağı konusunda da neredeyse hiçbir görüş geliştirmemişti. Ordunun Rusya'yı Fransız ve Belçika modelinde yönetme önerileri karşısında Hitler öfkelenmişti: Ordu siyasetten anlamıyordu, askeri yöneticiler hiçbir işe yaramıyorlardı. Himmler, "saygılı ve pişman bir tavırla" konuşarak, ordunun Polonya, Hollanda ve Norveç'teki işgal yönetimlerinde nasıl zayıf kaldığını sergileyerek ve motivasyonu yeterli olmayan subayların yerine SS'lerin getirilmesini isteyerek ağırlığını koydu. Führer bir an önce sivil yönetime geçilmesini istediğini açıkça belirttiğinde, ordu bu konuyla bir daha ilgilenmedi. Ordu yüksek komutanlığının 3 Nisan tarihli temel talimatlarında şöyle deniyordu: "Bölgenin planlı yönetimi ve işletimi daha ileri bir tarihe bırakılabilecek konulardır. Bu ordunun *işi değildir*." Fakat bu da hatalı bir hesaptı: Almanların eline geçen bölgenin yarısından fazlası –yaklaşık 2 milyon kilometrekare– acı sona kadar askeri denetim altında kaldı.[10]

---

10 K. Schüler, "The Eastern Campaign as a Transportation and Supply Problem", *From Peace to War*, ed. Wegner, 206-219; "Anordnung des ObH", 3 Nisan 1941, N. Müller (ed.), *Deutsche Besatzungspolitik in der UdSSR, 1941-1944: Dokumente*, 35; Engel, *At the Heart of the Reich*, 105, 108.

Eşzamanlı olarak, üst rütbeli subaylar Führer'in gözüne girme çabasıyla savaş kurallarını, Polonya'da onayladıkları uygulamaların çok ötesinde ihlal eden yaptırımlarda bulundular. Bu yönde atılan bir adıma Barbarossa Düzeni deniyordu. Bu düzen, askeri harekâtlara "müdahale etme"ye çalışan "düşman siviller"e "en ağır şiddet"in uygulanmasını öngörüyordu. Subaylar, düşman ateşi açılan her köye misilleme yapma hakkına sahipti; askerler düşman sivillere karşı askeri suç oluşturan eylemlerinden ötürü cezalandırılmayacaklardı. Askeri mahkemeleri, Polonya'da olduğu gibi sivilleri aklamaları halinde kendilerini tasfiye edeceğinden korktukları Hitler'den koruma kaygısı taşıyan yüksek komuta, Rusya'da sivillere karşı suç işleyen subayların cezasını süresiz olarak erteliyordu: Subaylar ellerindeki Rus sivillerin kaderlerini belirleme konusunda artık serbestti.

"Komiser Kararnamesi" denen ikinci düzen çok daha ileri gitti. Nazi liderliği, işgalin ardından parti görevlilerinin öldürülmesine karar vermişti ve 6 Haziran günü, SS'le birlikte hareket eden askerlere ele geçirilen Sovyet komiserlerini idam etme talimatı verildi. "Barbarca, Asya tipi savaşma yöntemlerinin muciti" olarak görülen Kızıl Ordu'daki bu komiserler savaşçı statüsünde kabul edilmiyordu. Görüldükleri yerde kurşuna dizilmeleri ya da SS'e teslim edilmeleri emredilmişti. Dehşete düşen bazı Alman subayları kararname taslağını, "fethedilen bölge nüfusuyla ilgili askeri hukukun denetimsiz despotizme –aslında bütün hukukun bir karikatürüne– sistematik dönüşümü" olarak gördüler. Birkaçı, kendi itibarlarına kâr kalmak üzere durumu protesto etti. Ancak üstleri bu kaygıları hiçe saydı ve itaatkâr bir tutumla Hitler'in arzularına uydu.[11]

Nihayet 12 Haziran günü, işgalin üzerinden neredeyse 15 gün geçtikten sonra, "Rusya'daki Birliklerin Tutumu için Kılavuz" başlıklı, savaşın bir devlete değil bir ideolojiye karşı ölüm kalım mücadelesi olarak gösterildiği bir metin ortaya çıktı. Bolşevizm "Nasyonal Sosyalist Alman halkının ölümcül

11 Ben Shepherd, *War in the Wild East: The German Army and Soviet Partisans*, Cambridge, MA, 2004, 53; A. Dallin, *German Rule in Russia, 1941-1945: A Case Study of Occupation Politics*, Boulder, CO, 1981, 32-33.

düşmanı" olarak betimleniyor, onunla savaşmak, "Bolşevik ajitatörlere, başıbozuklara, sabotajcılara ve Yahudilere karşı acımasız ve enerjik önlemler alınmasını ve her türlü aktif ya da pasif direnişin toptan yok edilmesini gerektiriyor"du. Pek çok sahra komutanı bunları derhal kendilerinin işgal öncesi talimatlarına ekledi. Temmuz 1944'te Hitler'e karşı bombalı komploya karıştığı gerekçesiyle idam edilecek olan General Hoepner, birliklerine şu tavsiyede bulunmuştu:

> Rusya'ya karşı savaş Alman ulusunun varolma mücadelesinde önemli bir bölümdür. Bu, Germen halklarının Slav halklarına karşı eski savaşı, Avrupa kültürünü Moskovalı-Asyalı istilasına karşı savunma savaşı ve Yahudi Bolşevizmini püskürtme savaşıdır. Bu savaşın hedefi bugünün Rusya'sını yok etmek olmalıdır ve bu nedenle görülmemiş bir şiddetle yürütülmelidir. Her askeri eylem planlı biçimde yürütülmeli, düşmanı acımasız biçimde ve topyekûn yok etmek için demir bir iradeyle icra edilmelidir. Özellikle mevcut Rus-Bolşevik sistemine bağlı olan hiç kimse esirgenmemelidir.[12]

Fakat bu tür kana susamış konuşmalara rağmen, Hitler Wehrmacht'ın ideolojik güvenilirliğine pek inanmıyor, "Yahudi-Bolşevik entelijansiyası"nın tamamen yok edilmesini, "düzenli ordudan talep edilemeyecek" bir görev olarak görüyordu. Bu nedenle Mart ayında Himmler'e "iki karşıt siyasal sistem arasında verilmesi gereken mücadeleden kaynaklanan özel görevler" verdi. O bahar, yeni işgal bölgelerindeki muhalefeti tasfiye etmek için dört mobil SS Özel Harekât Birliği (*Einsatzgruppen*) kuruldu. Benzer gruplar daha önceki seferlerde de oluşturulmuştu fakat amaç bu kadar kanlı değildi. İsmen bölgesel ordu komutanlarının komutası altında polisiye görevler için harekete geçirilen *Einsatzgruppen*, sözde "siyasal görevleri" söz konusu olduğunda sadece Berlin'deki RSHA'ya karşı sorumluydu.[13]

---

12 J. Foerster, "The German Army and the Ideological War against the Soviet Union", *Policies of Genocide: Jews and Soviet Prisoners of War in Nazi Germany*, ed. G. Hirschfeld, Boston, 1986, 18.

13 C. Streit, *Keine Kameraden: Die Wehrmacht und die Sowjetischen Kriegsgefangenen, 1941-1945*, Bonn, 1997, 55-56; Foerster, "The German Army and the

Nisan 1941'de *Einsatzgruppen*'e, henüz fethedilen bölgeleri "şüpheli unsurlar"dan temizleme, bütün parti görevlilerinin yanı sıra "diğer radikal unsurları" ve "devlet ve partide görevli bütün Yahudileri" kurşuna dizme talimatı verildi. Komutanlara –yüksek öğrenim görmüş, rütbe sahibi SS subaylarına– orduyla yapılan anlaşmanın şartları hatırlatıldı ve "Wehrmacht'la en sadık işbirliğini sağlamaları" söylendi. Ordu mensupları, Reinhard Heydrich'in kendi adamlarına gizlice Yahudilere karşı pogrom başlatma emri verdiğini muhtemelen bilmiyorlardı. Einsatzgruppe A'nın şefi birkaç ay sonra, "Yahudilerin baskısı altında geçen onyıllara doğal bir tepki olarak önce yerel halkın önlem aldığını göstermek gerekiyordu,"[14] diye yazdı.

Bu ihtiyatlı tutum muhtemelen Heydrich'in, ordunun anlayışına ne kadar bel bağlayabileceği konusunda kararsız olduğunu gösteriyordu. Ancak endişelenmesine gerek yoktu. Zaten aşırı yayılmış olan ordu geri bölgelere çok az birlik gönderebiliyordu ve gelebilecek her türlü yardım için minnettardı. Komutanları Heydrich'in adamları üzerinde sadece savaş bölgelerinde değil cephe gerisinde de yetki sahibi olsa da, SS'le genelde uyumlu çalışıyorlardı. İnsan gücü yetersizdi: Ekim 1943'te cephe gerisindeki uzak ve geniş alanlarda, Doğu'daki 2,6 milyon askerden oluşan Alman ordusunun içinden sadece 100.000 asker devriye geziyordu. Aslında *Einsatzgruppen*'in her birliğinde sadece birkaç bin adam vardı çünkü bu noktada SS, Sovyet bölgesinin içinden devşirilebilecek eşkıya, polis ve fanatik Bolşevik karşıtları dışında, daha büyük güçlere erişmiş değildi. Almanlar sayısal açıklarını terörle kapatıyorlardı. Hitler işgalden bir ay sonra, "doğudaki fethedilmiş bölgelerin genişliği dikkate alındığında," diyordu, "buradaki güvenliği sağlayacak güçler, direnişi hukuk mahkemelerinde cezalandırmak yerine, ancak işgal güçleri halk arasında varolabilecek her türlü direniş arzusunu ezecek şekilde yayılırlarsa yeterli olacaklardır."[15]

Ideological War agains the Soviet Union", 17.

14 C. Streit, "The German Army and the Policies of Genocide", *Policies of Genocide*, ed. Hirschfeld, 5-6.

15 C. Hartmann, "Verbrecherischer Krieg-verbrecherische Wehrmacht?", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 21 (2004); N. Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt, 333.

Sovyet Sonrası Gelecekler

Hitler fethedilen yeni bölgelerin nasıl yönetileceğini, buralarda güvenliğin nasıl sağlanacağı sorunu kadar acil görmüyordu. Ona göre açık olan bir nokta vardı: Bölge stratejik, iktisadi ve ırksal yönden öylesine önemliydi ki –öyle ki, bu fetih savaşın *raison d'être*iydi– oraları yönetme görevinin güvenilir Parti adamlarına verilmesi gerekiyordu. Dışişleri Bakanlığı uzak tutuldu ve Ukrayna, Gürcü ve Baltık milliyetçileriyle ilişki kurmak için hazırladıkları ve çok değer verdikleri planlar rafa kaldırıldı. Eski Sovyet bölgelerini Norveç ve Hollanda için belirlenen çizgide yönetmek üzere Reich komiserleri atanacaktı. Tek gerçek sorun, gerçekten –oralardaki gibi– Hitler'e mi rapor verecekleri yoksa bütün Sovyet sonrası bölgede siyasete eşgüdüm sağlayacak aracı bir kurum olarak yeni bir yapının mı oluşturulacağıydı.[16]

Hitler'in bu konuyu enine boyuna düşünmesi için seçtiği adamın Alfred Rosenberg olması, bu soruna ne kadar az önem verdiğini gösterir. Metafiziğe meraklı bu Baltık Almanı, Moskova'da öğrenim gördüğü için SSCB'ye ve onun vatandaşlık sorunlarına yabancı değildi. Rosenberg kendisini "[Nazi] hareketin[in] filozofu" olarak görüyordu ve *The Myth of the Twentieth Century* [Yirminci Yüzyılın Efsanesi] başlıklı, fazlasıyla ayrıntılı, çoksatan bir denemenin yazarıydı. Hitler onun yazılarından hoşlanmıyor –"kimsenin anlayamayacağı bir saçmalık" derdi– fakat yolun başında Nazi Partisi'ne katıldığı için ona değer veriyordu. Daha da önemlisi, onu iradesiz biri olarak görüyordu ve Birahane Darbesi'nin ardından cezaevine düştüğü sırada, Nazi Partisi'nin liderliğini bu yüzden ona emanet etmişti. Rosenberg'i her zaman küçümseyen Goebbels, "bir bilim adamı, bir gazeteci ve bir siyasetçi olmayı az çok ama sadece az çok başardığı" için ona "az çok Rosemberg" derdi. Parti'nin dış siyaset bürosunu yönetmek, ırk teorisini ve Nazi ideolojisini anlatmak gibi pek çok görevi olmasına rağmen Rosenberg kesinlikle Hitler'in yakın çevresinde yer almıyordu. Ancak Führer'le görüşmeye davet edildiği sırada, kurucusu ol-

16 Kay, *Exploitation*, 190-191.

duğu (kıtanın önde giden Yahudi koleksiyonlarından yağmalanmış nadir parçaların depolandığı) yeni Yahudi Sorununu Araştırma Enstitüsü'nün açılışında, en sevdiği konulardan biri olan "Dünya Meselesi Olarak Yahudi Sorunu" başlıklı az çok bir konuşma yapmıştı. Nisan başlarında iki saat kadar görüştüler ve ardından "bütün Doğu Avrupa alanının merkezi yönetimi" Rosenberg'e verildi.[17]

Sovyet sonrası barış dönemine ilişkin idari ve siyasi taslaklar hazırlayan Rosenberg, kendisi gibi Almanların insanlığı Bolşevizmden kurtarmaları gerektiğini düşünen adamları çevresine topladı. İlk toplantıda Hitler'e verdiği andıç, komünist karşıtı bir ittifak kurmalarını, Berlin'deki Sovyet karşıtı göçmenlerle çalışmalarını ve eski SSCB'de bir uydu devletler koalisyonu oluşturmalarını öneriyordu. "Bolşevik-Yahudi devlet yönetimi tamamen imha" edilecekti ve Rusya ırk bakımından istenmeyen kişilerin sürüldüğü yer olarak Genel Hükümet bölgesinin yerini alacaktı. Bu konuda Hitler de farklı düşünmüyordu. Temmuz 1940'ta bir "Ukrayna devleti, Baltık devletleri, Beyaz Rusya ve Finlandiya federasyonu" kurmaktan söz etmişti. Onun emriyle, SSCB'nin parçalanmasını ve Alman denetiminde bağımsız ve Bolşevik olmayan devletlerin kurulmasını tasarlayan harekât araştırmaları yapıldı. Hitler, Rosenberg'le bir araya gelmeden iki hafta önce hâlâ, Rusya'nın dışında "Stalin'den özgür cumhuriyetler"den, "büyük Rusya diyarı"nda "en acımasız güç"e güvendiğinden söz ediyordu. Bu türden planlar Brest-Litovsk Antlaşması'nı temel model olarak alıyor ve Kayzer'in adamlarının 1918'deki amaçlarından çok da farklı bir şey öngörmüyordu.[18]

Örgütsel olarak Rosenberg, kendisinin Berlin'deki bakanlıklar ile bir tür eşgüdüm ve irtibat sağlayacağı dört yeni Reich Komiserliği'nin kurulmasını önererek işe başladı. Planları

17 Goebbels, alıntı, J. Steinberg, "The Third Reich Reflected: German Civil Administration in the Occupied Soviet Union, 1941-1944", *English Historical Review*, 110:437 (June 1995), 626; J. Billing, *Alfred Rosenberg dans l'action idéologique, politique et administrative du Reich hitlérien*, Paris, 1963, 197; J. Fest, *The Face of the Third Reich: Portraits of the Nazi Leadership*, Londra, 1979, 250.

18 Dallin, *German Rule*, 50-51; Kay, *Exploitation*, böl. 3-4.

birkaç hafta içinde daha da iddialı hale geldi: Bu kez kendi idaresinde ayrı ve tam yetkili bir Doğu Bakanlığı'nı savunuyordu. Bunun kötü bir fikir olması birkaç hususa dayanıyordu. Bir tanesi, Rosenberg'in çok kötü bir yönetici olmasıydı; Goebbels onun hakkında, "Sadece teorileştirebilir, örgütleyemez," derdi. Bir diğeri, İçişleri Bakanlığı'ndan Wilhelm Stuckart'ın da belirttiği gibi, bir Doğu Bakanlığı'nın kurulması mevcut bakanlıklar ile her türlü yetki tartışmasına yol açacaktı. Fakat Hitler bakanlıkların itirazlarından pek etkilenmedi –isteyebileceği en son şey eski kamu hizmeti bakanlıklarının SSCB'yi Almanya gibi yönetmeye çalışmasıydı– ve Rosenberg'in görevini sürdürmesini sağladı.

Hitler, Rosenberg'in başarısız olması için gerekli koşulları hazırlamış gibiydi. En önemlisi, Doğu'da o sırada artan sorumluluklar ondan çok daha güçlü adamlara verilmiş bulunuyordu; bu adamlar kesinlikle Ukraynalılar ya da Beyaz Ruslar adına savaşmak gibi bir niyet taşımıyor, sadece Almanlar için toprak istiyorlardı. Bunlardan biri, Doğu'yu kendi özel alanı gibi gören ve orada Rosenberg'den daha fazla zaman geçiren Heinrich Himmler'di: 1942'de karargâhını Ukrayna'ya taşıdı. Hitler işgal altında olan Sovyet bölgelerindeki "siyasal meseleler"i kendi SS'ine emanet etmişti ve Himmler'e göre, bu bölgedeki meselelerin %90'ı siyasiydi. Hitler, Alman olmayanlara, Doğu'yu Almanlaştırmak için geliştirdiği büyük plana bir biçimde gölge düşürebilecek vaatte bulunmak da istemiyordu. Bunun, Rosenberg'in komünist karşıtı bir Slav milliyetleri koalisyonu fikriyle bağdaşması kesinlikle imkânsızdı.

Çok daha güçlü bir düşman, kendisine –Rosenberg'in atanmasından önce– işgal edilen Doğu bölgelerinde ekonomi işlerini yürütmesi söylenen Reichmareşal Göring'di. Göring'in hedefi fethedilen bölgeleri Almanya'nın acil çıkarlarına uygun biçimde sömürmekti ve işgalden bir hafta sonra, Hitler Rosenberg'in yetkilerini biraz daha aşındırarak ona bu konuda resmen sorumluluk verdi. Yeni bakanın konumu yeterince zayıflatılmamış gibi, Göring bu kez de onun arkasından iş çevirerek ve Doğu Prusya *Gauleiter*'i Erich Koch'un Ukrayna'ya Reich komiseri –yeni sivil yönetimin belki de kilit noktası–

olarak atanmasını sağlayarak yeni bir darbe indirdi. Rosenberg Ukraynalıların eninde sonunda bir tür bağımsız devlet kuracaklarına ciddi ciddi inanırken, bir zamanlar coşkulu bir Dostoyevski hayranı olan Koch fikrini tamamen değiştirmiş ve Slavları derin ve azametli bir tavırla küçümsemeye başlamıştı. Fakat Rosenberg Ukraynalılara Almanlardan daha fazla özen gösteren adam olarak Berlin'de eleştirilirken, Koch her işi başaran bir adam olarak ün kazanmıştı. Rosenberg doktora yapmış ve kitaplar yazmış olabilirdi. Oysa tıknaz, işçi sınıfından gelen ağzı bozuk Koch, Doğu Prusya'da gayet başarılı bir domuz besicisi olmuştu ve aynı başarıyı Doğu'da tekrarlamayı vaat ediyordu.[19]

Koch'un da bildiği gibi, Almanya'daki gıda sorunu Göring'in zihnini çok meşgul ediyordu. 1941'in başlarında planlamacılar yetersiz Sovyet hasadı nedeniyle ortaya çıkacak sorunlar hakkında kehanette bulunuyor ve tayın oranlarının azaltılmasını istiyorlardı. Alman halkı kıtlıktan ve yüksek fiyatlardan şikâyet ediyor ve bu durum Reich yetkililerinin SSCB'yi kısa süre içinde işgal etme kararlılığını artırıyordu. Gıda ve tarım bakanlığı müsteşarı Herbert Backe, Hitler'e açıkça şunu söylemişti: "Ukrayna'nın işgali bizi her türlü iktisadi kaygıdan kurtaracaktır." Ayrıca, Ukrayna dışında Avrupa Rusya'sının geri kalan kısmının, gıda maddesi fazlası olan bir bölge olmadığını hatırlatmıştı. Fakat rejim, Almanlar beslendiği sürece işgal bölgelerindeki sivil nüfusun yaygın bir açlıkla karşılaşmasını zaten göze almıştı. 2 Mayıs günü, savaşın başarıyla yürütülmesinin Wehrmacht'ın "Rusya pahasına beslenmesini" gerektirdiği kabul edildi. Sonuç "on milyonlarca insanın açlıktan ölmesi" olsa bile, bu yapılacaktı. "Savaş ekonomisinin desteklenmesi en yüksek yasa"ydı. Öte yandan, yeni işgal edilen bölgeler "sömürge bakış açısından" görülüyor ve "iktisadi olarak sömürgeci yöntemlerle sömürülüyordu." Göring, "Otuz Yıl Savaşları'ndan beri Avrupa'da en büyük toplu ölümler"i öngörüyordu.[20] Bu arada Backe, Doğu'da geleceğin yönetimleri

19 G. Aly, *"The Final Solution": Nazi Population Policy and the Murder of the European Jews*, Londra, 1999, 161.
20 Göring, alıntı, Shepherd, *War in the Wild East*, 25.

için bir "On İki Emir" taslağı hazırladı. "Rusları Nasyonal Sosyalizme kazanmak değil, onları kendimiz için bir alet haline getirmek istiyoruz," diye yazmıştı. "Ruslar yüzyıllardır yoksulluğa, açlığa ve azla yetinmeye katlanmışlardır. Mideleri esnektir; dolayısıyla sahte merhamete yer yok!"[21]

Rosenberg –güvenlik ve ekonomiye dair yetkileri artık neredeyse hiçe indirgenmişti–, bir zamanlar SSCB tarafından yönetilen bölgelerin geleceğiyle ilgili siyasal vizyona hâlâ bağlıydı. Ruslar ile diğerleri arasındaki farklılıkları vurgulamanın önemli olduğunu başından beri hissediyordu: Alman propagandası, "Ukrayna halkı ve onun özgürlükleri"nden ya da "Estonya, Letonya ve Litvanya uluslarının selâmeti"nden söz etmeli, "Rusya'dan ya da bir Rusya bölgesi"nden asla söz etmemeliydi.[22] İşgalin hemen öncesinde temel siyasal anlayışı şu sözlerle özetlemişti:

> Bütün bu halkların kurtuluş özlemlerini ... zekice ortadan kaldırmak ve onları belirli devlet formları içinde biçimlendirmek, yani devlet oluşumlarını dev Sovyetler Birliği bölgesinin dışına çıkarmak ve onları Moskova'ya karşı yapılandırmak, böylelikle Alman Reich'ını gelecek yüzyıllar için Doğu kâbusundan kurtarmak.[23]

Bu bölgeleri geçici olarak Alman sivil yönetimlerine bağlı tutmak gerekse de, "fethedilen bölgeye bir bütün olarak bir sömürü nesnesi gibi davranılmamalıdır." Kendisinin de uyardığı gibi, "siyasal bakış açısından olabileceklerin en kötüsü, iktisadi sömürü önlemlerimiz karşısında halk, mevcut rejimin Bolşeviklerin yol açtığından daha büyük bir sefalet yarattığı sonucuna varırsa gerçekleşebilir."[24]

Hitler Rosenberg'in yaklaşımını asla ciddiye almadığı için olan tam da buydu. Rusların sindirilmesini istiyordu fakat Ukraynalıları harekete geçirmek için çok az zaman vardı. İşgalden kısa bir süre sonra, işgal bölgelerinde yaşayanların

21 A. Dallin, *German Rule*, 39-40; Kay, *Exploitation*, böl. 3-4.

22 Dallin, *German Rule*, 52-53; Arnold, *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik*, 85-87.

23 Dallin, *German Rule*, 54.

24 *Age.*, 56.

siyasal özlemlerini küçümsediği gayet açık biçimde anlaşıldı. Temmuz'un ilk haftasında Moskova ve Leningrad'ı "sadece Bolşevizmi değil, Moskova milliyetçiliğini de merkezden yoksun bırakmak için" yaşanmaz hale getirmek gerektiği sonucuna vardı. Hitler de Rosenberg gibi, bunu hem bir ideolojiye hem de bir ülkeye karşı verilen çifte mücadele olarak görüyordu. Rosenberg'in aksine, Rusya'yı sindirmek için Rus karşıtı güçlerin yardımına ihtiyacı olmadığına inanıyordu. Savaş kısa bir zaman dilimi içinde sona erecekti ve Hitler, Almanya'nın kazanacağı madenleri ve tahılı düşünüyor, yeni otobanlarda hız yapacak Alman turistlere "Kırım'ın güzellikleri"ni açmayı, ilkel Slavları Âri enerjisi ve önsezisiyle terbiye etmeyi iple çekiyordu.[25]

Rusya'daki Alman işgalinin sonuna gelinirken, Rosenberg'in en yakın işbirlikçilerinden biri 1 Şubat 1944'te, toplam yaklaşımlarına ilişkin şu ifadeyle ezici bir iddiada bulundu:

> yanlış tedavi şaheseri ve en dikkate değer ve şaşırtıcı kazanım; bir yıl içinde partizan olarak ormanlarda ve bataklıklarda kovalanan, kesinlikle Alman yanlısı ve Almanları kendi kurtarıcıları olarak neşeyle selamlayan bir halka sahip olmak ve böylece Doğu'da kesinlikle olumsuz biçimde gelişen olayların gidişatına nüfuz etmek...

Fakat bu siyasetin ana hatlarını, iki buçuk yıl kadar önce Masurya ormanlarındaki Rastenburg karargâhında Göring, Rosenberg, Bormann ve Keitel'le yaptığı önemli bir toplantıda Hitler'in ta kendisi belirlemişti. Takvim 16 Temmuz 1941'i gösterdiğinde, Hitler savaşın fazla uzun sürmeyeceğine inanıyordu, çünkü Wehrmacht şimdiden bir dizi ezici zafer kazanmıştı ve Kızıl Ordu hızla geri çekilirken yüz binlerce Sovyet askeri kuşatma altına alınıp esir ediliyordu.

Hitler'in görüşlerini sakladığı pek söylenemezdi. Toplantıyı, bu seferin meyvelerinden sadece Almanya'nın yararlanacağını vurgulayarak açmıştı. Kısa vadede kurtarıcı rolü oynamak taktik açıdan yararlı olabilirdi. Ancak önemli olan gereksiz

25 *Age.*, 76; H. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk*, Oxford, 1988, 3-5.

deklarasyonlardan kaçınmak ve en önemlisi Almanların, "bu büyük pastayı" bölerken ne istediklerini bilmeleriydi. Bölgede bir başka askeri gücün ortaya çıkmasını önlemeleri ve bunun ötesinde, orada buldukları halkı ve kaynakları "önce hâkimiyet altına almaları, ikinci olarak yönetmeleri ve üçüncü olarak sömürmeleri" gerekiyordu. Bu bir sömürgeleştirme programıydı. Sadece Almanlar silah taşımalıydılar; diğer milliyetleri destekleme düşüncesi sahte bir yanılsamaydı. Yıldırma, "herhangi bir biçimde şüpheli görünen herkesi vurarak" sağlanacaktı.[26]

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Rosenberg'in Almanya'yı bir Slav devletleri koalisyonunun önderi olarak görme düşlerinden iyice uzağa düşen planları, Hitler eski Habsburg Galiçya'sını Genel Hükümet'e bağlayarak ve Odesa dahil Güney Ukrayna'nın bir kısmını Romanya'ya vererek Ukrayna'yı budamaya karar verdiğinde bir darbe daha yedi. Ukraynalıları kazanmak buraya kadardı. Arada kalan bölgeler sadece Almanya'ya hizmet etmek için var olacaktı, bu arada Almanlar bataklıkları kurutarak, otobanlar inşa ederek, plantasyonlar ve yeni "Alman şehirleri" kurarak stepleri "Avrupalılaştıracaklar"dı. Hitler'in kehanetine göre, "Almanya, İskandinavya, Batı ülkeleri ve Amerika'dan 2 ya da 3 milyon insan" buralarda yaşamaya gelecekti. Geçmişte sık sık Avrupa'nın önceki yüzyılların Atlantik ötesi toplu göçlerinden zarar gördüğünü öne sürmüştü; izlediği siyaset, kıtalararası akışın yönünü tersine çevirecek ve milyonları Doğu'ya yöneltecekti. Nihai sonuç "bu ülkenin Almanların göçüyle Almanlaştırılması ve yöre insanının Kızılderililer gibi görülmesi" olacaktı.[27]

Rosenberg'in aynı toplantıda öne sürdüğü sivil yönetim temel taslağının onaylanması onun için elbette küçük bir teselli oldu. Ordu bir kez denetimi ele geçirdiğinde, bütün bölge dört sivil Reich komiseri tarafından yönetilecekti; biri Ukrayna, diğeri (daha önce var olmayan, *Ostland* olarak adlandırılacak bölgesel varlığı oluşturarak) Beyaz Rusya'yla birlikte Baltık devletleri, üçüncüsü Ukrayna ve dördüncüsü de Rusya. (Aslın-

26 "Auszug aus einem Aktenvermerk von Reichsleiter M. Bormann vom 16.7. 1941", Überschär and Wette, *"Unternehmen Barbarossa"*, 330-31.

27 Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt, 326 vd.

da, sadece ilk ikisi kurulabildi.) Artık İşgal Altındaki Doğu Bölgeleri Bakanı olarak tanınan Rosenberg büyük bir yükümlülük altına girmişti.

Bahsettiğimiz gibi, gerçek konumu çok zayıftı. Ataması, Hitler öncelikle –asla yeterince büyük olmayan– büyük zaferi beklemek istediği için ilan bile edilmedi. Bu arada Hitler, Reich komiserlerini ve onların altındaki genel komiserleri atama yetkisini elinde tutmuştu. Bunlar duruma derhal hâkim olabilecek insanlardı; aslında Rosenberg'in kendi yetkisini kararnamelerle onlara devretmesi gerekiyordu. Himmler'in ve Göring'in çevresindeki insanlara ya da orduya emirler yağdırma şansı elbette daha azdı. En akıllı astlarından birinin kaygıyla yorumladığı gibi, "güvenlik ve ekonomi üzerinde tam denetim sağlamadan bir bölgede sivil yönetim uygulamak zor olacak"tı. Rosenberg'in siyasal hedeflerine gelince, Göring ordunun ekonomi kurmaylarına kayıtsız bir tavırla verdiği talimatlarda bunları göz ardı etti: "Her ne yapılacaksa derhal yapılmalıdır. Saf anlamda ekonomi görüşleri, siyasal değil. Führer nihai olarak bir siyasal sonuç belirlemedi. Dolayısıyla geleceğin siyasal düzenine ilişkin hiçbir düşünce öne sürülmemelidir." Aslında Hitler bölge kaynaklarının yağmalanmasına ve her türlü direnişin ezilmesine, nasıl yönetilmesi gerektiğine dair düşüncelerinden her zaman daha fazla önem veriyordu.[28]

Gene de Rosenberg, Bolşevizmden kurtulmuş bir Yeni Avrupa inşa etmekten söz etmeyi sürdürdü. Rosenberg'in astlarının, daha sonraları Soğuk Savaş dönemindeki propaganda mücadelelerinde Amerikan ihtiyaçlarına gayet kolay uyarladığı bir söylemdi bu. Ancak bu söylem Üçüncü Reich'ta uzun süre geçerli olmadı. Sesini Hitler'e ulaştıramayan Rosenberg onunla aşağı yukarı beş altı kez daha görüştü, –Führer'in kapıcısı Martin Bormann'ın Slavlarla ilgili Hitler'i mütevazı gösteren görüşleri vardı– astları da onu pek fazla dikkate almadı ve kendi bildiklerini okudu. Bu arada Rosenberg 1941 sonbaharında Koch'u Hitler'e şikâyet ettiğinde, Führer "Reich

28 Dallin, *German Rule*, 128; Göring, 31 Temmuz 1941, Müller, *Deutsche Besatzungspolitik in der UdSSR*, 181; O. Bräutigam, *So hat es sich zugetragen ... Ein Leben als Soldat und Diplomat*, Würzburg, 1968, 343.

Komiserliklerinin iç yönetimine karışmamasını, kendisini önce benimle görüşerek karara bağlanan açık, genel talimatlarla sınırlamasını" söyleyerek ona haddini bildirdi.[29]

Yeni Doğu Bakanlığı aslında şaka gibi bir şey haline gelmişti. Önceleri eski Sovyet ticaret misyonunun bürolarına yerleşen, daha sonra Müttefikler'in hava bombardımanı nedeniyle yer değiştiren Ost-Ministerium ("OMi") bir süre sonra "Kaos (Cha-Ost) Bakanlığı" lakabıyla anılmaya başladı. Himmler'in köstebeği SS subayı Gottlob Berger, SS irtibat subayı olarak görevlendirildi fakat sonunda siyasi büroyu neredeyse yönetmeye başladı. Rosenberg'in yardımcısı, Kuzey Westphalia'nın Nazi *Gauleiter*'ini unutulmaz sözlerle, "iyi bir iş yapamayacak kadar zayıf ve büyük hata yapamayacak kadar korkak," diye betimleyen Berger'di. Rosenberg'in siyasi şubesinin ilk şefi Georg Liebbrandt daha etkindi. Berger onu "bir işadamı, entelektüel ve at terbiyecisi karışımı" olarak betimledi. Fakat Liebbrandt Ukrayna yanlısı olarak tanınmaya başlayınca sonunda kovuldu.

Bakanlık genellikle diğer bölümler tarafından umursanmıyor, reddediliyor ve Doğu'ya gitmek isteyen yetersiz, yaşlı kişilerin başvuru akınlarına uğruyordu. Bir gözlemcinin dokunaklı sözlerle belirttiği gibi, Stalin SSCB'nin batı bölgeleri için en iyi siyasi görevlileri seçerken Naziler en kötüleri seçiyorlardı. Parti aracılığıyla işe alınan, *Ostnieten* (Doğu başarısızları) denen kişilerin çoğu, SA saflarından gelen yaşlı sokak kavgacılarıydı; bir SS'e göre, bunlar "genellikle kariyeri kendi *Gauleiter*'ininkine bağlı olan dangalaklar ve dalkavuklar"dı. Rosenberg, SA mensupları olarak Himmler ve SS'ten nefret ettikleri için onları seviyordu. Kendisini affettirmek için "ikinci bir şans" arayan eski Nazi karşıtları, daha fazla toprak isteyen çiftçiler, "sömürge" maceraperestleri ve *echte Deutsche* olma fırsatı arayan etnik Almanlar da vardı. Rusça konuşan ya da kendisini neyin beklediğine dair az da olsa fikir sahibi olan çok azdı. Altın Sülünler diye anılmalarına yol açan aşırı süslü bir üniformanın cazibesine kapılan bu kişilerin, yönetim so-

29 Rosenberg, *Überschär and Wette, "Unternehmen Barbarossa"*, 332; Reitlinger, *The House Built on Sand*, 143; Kay, *Exploitation*, 193.

rumluluklarından çok hiyerarşiyle, madalyalarla ve ödeneklerle ilgilendikleri görülüyordu. Hoşnutsuz bir basın görevlisi, 1944'te yazdığı özel bir notta, tipik bir Doğu Bakanlığı yöneticisini "Doğulu bir tipten çok genellikle kendi ırk bakış açısı olan bir küçük Alman" olarak betimliyordu.

> Doğu'nun geniş alanlarında gösterişli üniformaları, unvanları, maaşları, günlük ödenekleri ve tayınları olan ... bir revolver ve kamçıyla ya da kendisini doğal efendi, üstün insan ve sahici bir erkek olarak gösteren herhangi bir şeyle donanmış bir tip. Boş ve değersiz ... bürokrat tipi ... iki büyük "K ve Ş" –kadınlar ve şarap– ile ayırt edilen, Doğulu çakallardan oluşmuş bir güruhla, kendi kalabalık kliğiyle kuşatılmış, ebediyen aç bir "Örgütçü" ... yiyecek, barınma ve ulaşım bakımından kendi özgün koşullarından çok daha mütevazı olan Doğu konforundan yararlanan insanlar.

Bunlar Hitler'in Doğu'yu yönetmelerini öngördüğü "gerçek efendiler" ve "genel vali"lere pek benzemiyorlardı.[30]

Rosenberg en asap bozucu anlaşmazlığı astı olan Reichs Komiseri Koch'la yaşadı. Koch Ukrayna'dan nefret ediyor ve bu geniş bölgeyi, hâlâ *Gauleiter*'i olduğu ve zamanının büyük bölümünü geçirdiği Doğu Prusya'yla kolayca bağlantı kurmak için küçük Rovne kasabasından birkaç kişiyle yönetiyordu. Kiev'e taşınmayı düşünmüş fakat Hitler Ukraynalı milliyetçilere zerre kadar cesaret vermeme konusunda çok kararlı olduğu için bunu yapmamasını söylemişti. Koch ona sadık kaldı ve ordunun daha önce hoşgörüyle karşıladığı ve cesaretlendirdiği Ukraynalı milliyetçi gruplara göz açtırmadı. Aralık 1941'de yaptığı ilk konuşmada kaba bir açıklıkla dile getirdiği görüşüne göre, Almanlar üstün ırktı (*Herrenvolk*) ve onlara hizmet etmek herkesin göreviydi. "Bu ülkenin her şeyini boşaltacağım," dedi. "Buraya mutluluk saçmak için değil, Führer'e yardımcı olmak için geldim." Berlin'den Reichskommisariat'ı ziyarete gelen Ukraynalı göçmenler, Koch kendilerine laf arasında "Zen-

30 Steinberg, "The Third Reich Reflected", 621; B. Chiari, *Alltag hinter der Front: Besatzung, Kollaboration und Widerstand in Weissrussland, 1941-1944*, Düsseldorf, 1998, 59-60.

ciler" deyince büyük bir şaşkınlık yaşamışlardı. Rosenberg'in adamları eski SSCB'deki tarım sistemlerine ilişkin araştırmaları derlediklerinde Koch onlarla dalga geçti: "Ben burada anavatanı ve orduyu beslemek için tahılı Ukraynalılardan nasıl alacağımı çözmek zorundayım. Bu arada Rosenberg Berlin'de oturup kitap ısmarlıyor!" Ona göre Rosenberg'in Ukrayna'daki faaliyeti ancak savaş kazanıldığında başlayacaktı; o zamana kadar sorumlu kişi kendisiydi ve "mümkün olan en büyük yağma"yı örgütleyecekti.[31]

Koch'un yönetim anlayışı baskının, örgütlü yağma ve denetimin pek ötesine geçmedi: Zorunlu kimlik kartları nüfus hareketlerinin izlenmesini sağlıyordu, bölgenin merkez bankası yeni bir para birimini piyasaya sürmüştü ve fiyat, ücret ve çalışma saatlerinin düzenlenmesiyle ekonomi sıkı bir denetim altındaydı. Koch Almanya adına yönetilen bütün eski Sovyet mülkünün kayyumluğuna atandı. Ekonominin büyük sektörlerini özelleştirme fırsatını bir kalemde reddetti. Oysa bu, Bolşevik karşıtı duyguları sömürmenin en basit yoluydu, bu kritik konuda Rosenberg ile tekrar tekrar çatıştı. Ancak Rosenberg ağzıbozuk Koch'un kin beslediği tek kişi değildi; ordu ve SS'le olan ilişkileri de kısa süre içinde kötüleşmeye başladı. Himmler'le irtibatını sağlayan Berger onu "ayyaş, doğru dürüst davranamayan" biri olarak betimliyordu. Üç yıl sonra Himmler'in masasının üzerine konan güçlü bir iddianamede, Koch'un astlarından Alfred Fraunfeld, onun "siyasi ve ideolojik kavramlara ilişkin tam bir anlayışsızlıkla tamamlanan ... aptallık ve heveskârlıktan kaynaklanan gaddar taktiklerini" ağır biçimde eleştiriyordu. Almanların kendi sömürgelerinde İngilizler gibi davranmakta olduklarını söylemek elbette hoş bir şeydi; fakat bunu İngilizler bizzat planlamış olsalardı, ortaya çıkacak sonuç Alman çıkarları açısından daha feci olamazdı.[32]

Açıksözlülüğüne ve aşağılayıcı tavırlarına rağmen Koch gene de Ukraynalılara bağımlıydı. 1000 kişiden az olan kendi kadrosu köy muhtarları, belediye başkanları ve istihbarat ajanlarından destek almak zorundaydı. Himmler'in polisleri

31 Bräutigam, *So hat es sich zugetragen*, 366-371.
32 Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt, 378; *NCA*, Ek A, 331.

için de aynı şey geçerliydi. Kiev'in Korolenko Caddesi'ndeki eski NKVD binasından bölgeyi yöneten SiPO/SD şubesi yaklaşık 120 subay, 70 tercüman ve şoförden oluşuyordu. Bölgenin çevresinde yaşayan 4 milyonluk nüfus bir yana birkaç yüz bini bulan Kiev nüfusunu gözetim altında tutmanın Ukrayna polisinin uzmanlığı, güvenlik kıtaları ve muhbirler olmaksızın imkânsız olacağı açıktı. Gizlenen Yahudileri izleyip yakalayan ve hâlâ ayakta kalan NKVD hücreleri ile yeraltındaki komünist direniş gruplarının açığa çıkarılmasını sağlayan, bu yapılara bağlı ajanlardı.[33]

Batı kesiminin Eylül 1941'de Koch'a geçmesinden sonra bile Rosenberg'in nüfuzu, Doğu Ukrayna'nın büyük bölümünü denetleyen Heeresgebiet Süd'ü yöneten subaylarla daha güçlüydü. Rosenberg gibi Wehrmacht da Ukraynalılar ile Ruslar arasında keskin bir ayrım yapma eğilimindeydi. Kıdemli subayların çoğu I. Dünya Savaşı döneminde Ukrayna'nın milliyetçilik davasına destek verildiğini hatırlıyordu ve General Karl Von Roques, Koch'un gelişinden önce askerlerine, "Ukrayna bölgesi dost bir halkın *Lebensraum*'u olarak görülecektir," demişti. Rosenberg'in Wehrmacht irtibat subayı Hans Koch'un (Erich'le akrabalık bağı yoktu) nüfuzu sağlamdı. Lviv'de Habsburglar döneminde dünyaya gelmiş, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Ukraynalıların yanında savaşmıştı. Onun gibi adamlara göre Alman işgali, Slavlar ile Franz Joseph'in imparatorluğu çöktükten sonra bozulan emperyal ilişkileri yeniden kurma şansı sağlıyordu.[34]

Bu nedenle Reich Komiseri Koch'un aksine ordu, genelde Ukraynalılara "özgürlük" getirdiğini düşünüyor, Ukraynalıların Bolşevizmden kurtulma arzularını karşılamanın taşıdığı propaganda değerini de anlıyordu. Kasım sonunda Ukrayna sorunu ordu yüksek komutanlığında tartışılırken, Rosenberg'le aralarındaki anlayış birliğinde bir azalma olmadı: Toplantıda bulunan kıdemli bir subay şu notu kaydetti: "Ukraynalılara

---

33 A. Prusin, "A Community of Violence: The SiPO/SD and its Role in the Nazi Terror System in Generalbezirk Kiew", *Holocaust and Genocide Studies*, 21:1 (Bahar 2007), 1-30.

34 Hans Koch hk. A. Kappeler, "Ukranian History from a German Perspective", *Slavic Review*, 54:3 (Sonbahar1995), 691-701.

yönelik 'Zenci tavrı' [*Negerstand-punkt*] olmayacak; Bakan Rosenberg'in rehberliğine uygun akılcı muamele [yapılacak]." Rosenberg, özellikle Göring'in adamlarının Ukrayna'nın gıda maddelerini zorla almalarının yaratacağı etkiden kaygılıydı: "Ekonomi ekipleri nüfusu acımasızca günlük ekmeklerinden yoksun bırakırsa, bizim makul davranmamızın bir yararı olmaz. Bu durumda halk, Rus propagandasının kollarına itilecektir." Dolayısıyla Alman-Ukraynalı ilişkilerini zayıflatan sadece Erich Koch'un siyasal olarak harekete geçirilmiş ırk nefreti değildi; gıda maddelerinin askeri denetim altındaki bölgelerde bile Berlin'de belirlenen acımasız kurallara uygun biçimde yağmalanması sahici bir işbirliğini engelliyordu.[35]

Erich Koch'un Ostland'daki daha az saldırgan ortağı, Parti'nin Hitler'in gözdesi olan ilk üyelerinden Hinrich Lohse'ydi. Bir görgü tanığına göre, Lohse "bir Nazi taşra kodamanının tipik bir örneği, aşırı şişman, kibirli, ahmak ve su aygırını andıran" bir adamdı. Koch gibi Riga'daki yeni konumunu Reich'taki eyalet valiliğiyle (Schleswig-Holstein'ı yönetiyordu) birlikte yürütüyordu; gene Koch gibi, kendisini Reich'taki görev yerinden gelen ahbaplarıyla kuşatmıştı. Lohse pisboğaz ve içki düşkünüydü. Kısa sürede, gerçek hükümet faaliyetlerinin zaten yerel görevlilerin elinde kaldığı Baltık devletlerinde, yaygın fakat çoğunlukla gereksiz bir bürokrasi kurdu. Her iki adam da Hitler nezdinde başarılı olmak için gerekli olan rekabet yeteneğini, Alman yönetimi için kalıcı bir temel oluşturma konusunda sergiledikleri umutsuz bir yeteneksizlikle birleştirdi.[36]

Fakat Alman ordusunun sahici bir sevinçle karşılandığı Baltık devletleri, radikal Nazi imgeleminde Ukrayna'dan farklı bir yere sahipti. Hitler ve Rosenberg Alman olmanın onların kaderi olduğunu vurguladılar. Rosenberg "Yedi yüzyıl süren Alman faaliyeti Baltık bölgesini Büyük Almanya *Lebensraum*'unun bir parçası haline getirmiştir," sözleriyle Lohse'ye ders veriyordu. "Bir Reich Komiseri'nin hedefi Estonya, Le-

---

35 T. Anderson, "Germans, Ukrainians and Hews: Ethnic Politics in Heeresgebiet Süd June-December 1941", *War in History* 7:3 (2000), 321-351, burada 336-346.

36 V. Lumans, *Latvia in World War Two*, New York, 2006, 175.

tonya, Litvanya ve Beyaz Rutenya'ya bir Alman protektorası biçimi kazanmak ve daha sonra bu bölgeyi Büyük Alman Reich'ının bir parçasına dönüştürmek olmalıdır ... Baltık Denizi Büyük Almanya'nın muhafızlığında Germen kökenli bir içdeniz olmalıdır." Şehirlerde olağan Almanlaştırma süreci ilerlerken işgalcilerin popülerliği hızla zayıflıyordu. Riga'da Hitler, Rosenberg, Göring, Bismarck, Wagner, Moltke, Von der Goltz ve hatta Freikorp'lar isimlerini belli başlı anayollara verdiler ve Almanların Baltık ülkelerine nasıl kültür getirdiklerini anlatan bir Alman müzesi kuruldu.[37]

Gene de Baltıklılar, ırka dayalı Nazi hiyerarşisinde Slavlardan çok daha yüksek bir mertebede yer alıyordu: Polonyalıların durumunun aksine, Almanların onlarla evlenmeleri yasaklanmadı; Letonyalıların, Litvanyalıların ve Estonyalıların Doğu Cephesi'nde savaşmak için gönüllü olmalarına izin verildi. Üç eski Baltık devletinde Almanlar gündelik hükümet işlerini yörenin kıdemli kamu görevlilerinden oluşan küçük gruplara bıraktılar ve kendi astları durumunda olanların yüksek vasıflarını fark ettiklerinde, daha çok gözetmen gibi davrandılar. Letonyalılar ve Litvanyalılar kendi polis güçlerini yönetmeye devam ettiler, Almanların onlar için belirlediği Bolşevik ve Yahudi karşıtı kampanyaları yürüttüler ve Almanlar ile olan ilişkiler dışındaki resmi işlerde kendi dillerini kullandılar. Sadece Riga –ki burada 10.000'den fazla Alman görevli vardı– doğrudan bir Alman belediye başkanının yönetiminde kaldı.[38]

Böylece Baltık bölgesindeki Alman yönetimi, Koch'un Ukrayna'da uyguladığı gerçekçi olmayan kaba rejime ve onun bütün milliyetçi özlemleri ezme kararlılığına ters düştü. Fakat, daha şaşırtıcı bir şekilde, *Ostland*'ın diğer bölümünde de bu böyleydi. Beyaz Rutenya –büyük bir bölümü 1939 öncesi Doğu Polonya ve Sovyet Beyaz Rusya'dan oluşan devasa bölgenin Almanca ismi– Lohse'nin muazzam Reich Komiserliği'nin güney parçasını oluşturuyordu. Minsk'e yerleşen *Generalkommissar* bir başka yaşlı Nazi olan Wilhelm Kube'ydi. Bu adam Reich'ta yolsuzluktan hüküm giymiş ve Parti görevlerinden alınmıştı.

37 Rich, *Hitler's War Aims*, 358; Bräutigam, *So hat es sich zugetragen*, 355-356.
38 Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt, 360-362.

Ancak sayısız kusuruna rağmen soykırımı belirli bir asgari siyasal gerçekçilik ile birleştirmeyi başardı. Aşırı derecede gösteriş düşkünü ve yoz Kube, Eylül 1943'te yanında çalışan Beyaz Rus (direnişe hizmet eden) hizmetçi kadının, yatağının altına yerleştirdiği bir bombayla havaya uçtuğu sırada, bölgeyle özdeşleşmiş ve bir Beyaz Rus siyasal danışmana bağımlı durumdaydı.

Kube kendisini yerel kültürün hamisi olarak tahayyül etmekten hoşlanıyor ve hükümdar rolü oynuyordu. Fakat, Alman insan gücü eksikliğinden kaynaklanan gerçeklikleri Erich Koch'un aksine Kube de anlıyor ve yerel Slavları, özellikle artan partizan belası karşısında Rus karşıtı bir güç olarak, eğitmeye değer buluyordu. Kendisine bağlı polisler Yahudileri katlederken genç Beyaz Ruslardan oluşan özel bir muhafız birliği kurmuştu; esas olarak Berlin ve Varşova'dan Minsk'e dönen göçmenlerin tavsiyesine uyarak siyasal ve sosyal yardım örgütlerinin kurulmasına izin verdi. "Beyaz Rutenya (başka deyişle Beyaz Rusya) kültürünün, uygarlığının ve eğitiminin gelişmesi, Beyaz Rutenya bölgesindeki okulların acil görevidir," diyordu. Yöre insanına bu kültürel kalkınmayı Yeni Avrupa'nın kurucusu olan Hitler'e borçlu olduklarını anlattı ve Beyaz Rusça öğrenimi zorunlu hale getirdi; Rusça ve Lehçe öğrenim ise kesinlikle yasaktı. Rosenberg'in Rus karşıtı milliyetçilere karşı izlediği politika burada çekirdekten oluşuyordu.[39]

Ancak bu politikanın sadece gelişme aşamasında olduğunu vurgulamak gerekir. Alman hâkimiyeti altında Avrupa'nın sadece bir-iki bölgesi daha Beyaz Rusya'dan daha fazla acı çekmiştir; resmi rakamlar nüfusun dörtte birinden fazlasının öldüğünü ve 9.000 köyün yakıldığını gösterir. Karayollarının ya da diğer ulaşım hatlarının yetersiz olduğu bataklık ve yoğun orman bölgelerinde işgal kararsız ve kırılgan olmaya devam ediyordu. Kube'nin yönetiminde, başka yerlerdeki gibi bir dizi baskıcı kararname çıkarıldı ve yüz binlerce Beyaz Rus Reich'ta zorla çalıştırılmak üzere toplandı. Ardından bütün topluluklara yönelik ayrımsız cezalandırma önlemleri, yerel köylülere

39 *Age.*, 366; C. Gerlach, ***Kalkulierte Morde: Die deutsche Wirtschafts-und Vernichtungs-politik in Weissrussland, 1941 bis 1944***, Hamburg, 1999, 196-199.

karşı sadistçe bir muamele ve 1942 ve 1943'te kırsal kesimin tamamına yayılan katliamlar geldi. Yıkımın ölçeği –özellikle de partizanlara karşı yürütülen savaşın sonucu olarak– o kadar büyüktü ki, savaş sonrasında mahvolmuş Almanya ve Polonya'dan gelen yardım birlikleri bile dehşete düşmüşlerdi: Beyaz Rusya o zamana kadar gördükleri her şeyden daha kötü durumdaydı.

Alfred Rosenberg savaştan sonra cezaevinde yazdığı anılarında bundan pek söz etmez. Bu durum şaşırtıcı olmayabilir, çünkü bakan olarak zamanının büyük bir bölümünü bölgenin etnik ve ekonomik karmaşıklığının esrarlı ayrıntılarını inceleyerek, savaş sona erdiğinde Almanya'nın Doğu'yu nasıl yöneteceğine ilişkin sonu gelmeyen planlar hazırlayarak geçirmişti. Savaş döneminde yaşadıklarını nostaljik açıdan değerlendirirken, Stalingrad'dan sonraki yaz Ukrayna'daki resmi geziyi özellikle şiirsel bir dille anlatmıştı. İkisi de eski arkadaşı olan iki *Gau Yöneticisi* bu gezide ona eşlik ediyordu.

> özel trenimden Doğu'nun geniş alanlarını hayretle izliyorlardı. Her şey alışılmış boyutların ötesindeydi: buğday tarlaları, göz alabildiğine bozkır ve kiraz bahçeleri. Bölge komiserlerinin, el sanatlarında ve köylülere verilen destekte kaydedilen büyük ilerlemelere ve yerel nüfusun kaygı ve arzularına ilişkin raporlarını dinlediler. Gösteriş düşkünü Reich Komiseri Koch'un atıp tutmalarını izlediler. Daha sonra bozkırda, Alman sömürgeci Falz-Fein'in eseri olan ağaç ve kuş cennetini, Askania Nova'yı ziyaret ettik. Kısa süre sonra Kırım'daki muhteşem Botanik Bahçeleri'nde ve ülkenin tatlı şaraplarını içtiğimiz o huzurlu akşamlardaydık. Livadya'yı ziyaret ettik ve bir zamanlar Schinkel'in Karadeniz'e yukarıdan bakan sanatsal bir şato inşa etme hayalleri kurduğu yerde uyuduk. Yirmi altı yıl önce bir yaz geçirdiğim Simeis'ten geçtik ve oradan Karadeniz'i seyrettik...

Bu anlatım *nefret edilen* Erich Koch'un Nazi yönetimine düşürdüğü gölgeden çok farklıydı; sömürgecilikle gelen bir kalkınmadan, Doğu'daki "büyük alan"ı uygarlaştırma düşünün gerçekleştirilmesinden dem vuruyordu. Rosenberg kendisini geçmişin büyük Alman yaratıcılarının mirasçısı olarak resme-

diyordu. Korumaya alınmış bizonlar, yabani atlar, devekuşları ve antiloplarla yaban hayat korunuyor, bahçeler, bağlar ve buğday tarlaları uzmanlar tarafından daha verimli hale getiriliyordu. Sadece bir buçuk yıl sonra, Yalta Konferansı'nda Stalin'in Roosevelt ve Churchill'i ağırlayacağı, bir zamanlar Çar Nikola'ya ait olan ünlü şatoya turistik ziyaretler düzenleniyordu. Bu, Rosenberg'in biçimlendirmek istediği, Hitler'in Doğu'ya ilişkin fantezilerinin neredeyse bir parodisi olan bir işgaldi. Bu işgalde yanmış ve boşalmış köyler, ceset yığınları, insan avları, gettolar ve açlıktan kırılan kentler yoktu.[40]

Savaş Esirleri

Aslında her şey çok farklı olabilirdi. Wehrmacht fırtına gibi Batı SSCB sınırını geçerken, özellikle Kızıl Ordu'nun 1939-1940'ta Polonya ve Baltık devletlerinde işgal ettiği bölgelerde halkın çoğunluğu tarafından neşeyle karşılanmıştı. Sovyet yönetiminin son günlerinde yaşanan dehşet verici olaylar ve bunların daha kötüsünün planlandığı dikkate alınırsa, bu heyecanın haklı nedenleri vardı. NKVD geri çekilmeden önce binlerce insanı katletmişti: Lutsk'ta 1.500'den, Dubno'da ise 500'den fazla "Sovyet karşıtı unsur" öldürülmüştü. Diğerleri yeni bir sürgün listesinde yer aldı. Sovyet tahliyesi pek çok yerde kargaşa ve yağmayı tetiklemişti. Bazı subaylar Kremlin'in yakıp yıkma taktiği talimatına itaat etmediler; bunun geride bırakacakları sivil halkı düşüreceği durumdan kaygılanıyorlardı. Zaman zaman Parti görevlileri ile silahlı çatışmalar oldu. Almanların gelişinden sonra yörenin huzursuz insanları Parti üyelerini defalarca ihbar ettiler ve bu üyeler kurşuna dizildi. Sovyet toplumu tıpkı bir önceki yıl Fransız toplumunun yaşadığı gibi, işgalin etkisi altında parçalanıyordu.[41]

---

40 A. Rosenberg, *Letzte Aufzeichnyngen: Ideale und Idole der nazionalsozialistischnen Revolution*, Göttingen, 1955, 166.

41 M. Broekmeyer, *Stalin, the Russians and their War, 1941-1945*, Madison, WI, 2004, 56-57; K. Berkhoff, *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*, Cambridge, MA, 2004, 14-20.

Dolayısıyla, Almanların bir rahatlama yaratmaları ve ellerinde geleneksel çiçekler, ekmek ve tuz olan gülümseyen köylü kızlar tarafından karşılanmaları pek şaşırtıcı değildi. İnsanlar topraklarını geri alacaklarını, kolektivizmin, açlık ve sürgünlerin acı anılarını geride bırakacaklarını umuyorlardı. Batı Ukrayna ve Baltık ülkelerinde pek çok yerel milliyetçi, Almanlara yardımcı olmak için geri çekilmekte olan Sovyet askerlerine ateş açtı. "Almanların gelişinden herkes memnundu," diye hatırlıyordu bir Ukraynalı. Bazıları "Alman ordusunu bizi Bolşevizmden kurtaranlar olarak gördük," diye açıklıyordu. "Heil Hitler!" Bir *Einsatzgruppe* raporu, Temmuz başında, özellikle Kızıl Ordu'nun 1939'da işgal ettiği alanlarda "Alman birliklerine ... sıklıkla kurtarıcı olarak, en azından dostane bir tarafsızlıkla davranıldı"ğını not etmişti. Slav karşıtı General Hoepner bile kendi birliklerinin sıcak karşılanmasından etkilenmişti. Yerel nüfus yaralı Alman askerlerine yardım ediyor, ateş altında kılavuzluk ve kuryelik yapıyordu.[42]

Kuşkusuz Kızıl Ordu saflarında da pek çok kişi benzer duygular içindeydi. Almanlara karşı anında ve topyekûn Sovyet direnişi iddiası bir efsanedir. Birçok birlik işgalcilere karşı zorlu bir savaş verirken, diğerleri isyan edip komiserlerini katlediyordu. Sovyet yedekleri askerden kaçmaya çalışıyordu ve pek çok birliğin savaşma arzusu çok azdı. Sovyet yüksek komutanlığı birliklerin geri çekilişini önlemek için özel birimler kurmakla uğraştı ve geride kalanlara çok sert davrandı. Temmuz ortalarında bizzat Stalin, "bütün cepheler"de pek çok askerin "paniğe kapıldığını, hatta düşmana sığındığını" kaydetti, "ilk zorlukta silahlarını atıyorlar ... diğerlerini de kendileriyle birlikte sürüklüyorlar."[43]

Wehrmacht'ın ilerleme hızı olağanüstüydü. İşgalin ilk 2 günü içinde Almanlar Grodno, Vilnius ve Kaunas'ı ele geçirdiler; Haziran sonunda Lviv düştü. Kuzey Ordu Grubu, askerlerin Almanlar ile savaşan "partizan" birliklerine katılmak için Kızıl Ordu'dan kaçtığı Baltık ülkelerine girdi; Merkez Ordu Grubu doğuya ilerleyerek Temmuz'un ortalarında Smolensk'i alır-

---

42 Dallin, *German Rule*, 65; Anderson, "Germans, Ukranians and Jews", 337.
43 Dallin, *German Rule*, 64.

ken, Güney Ordu Grubu da Güney Ukrayna'ya doğru ilerledi. Yol boyunca görülmemiş sayıda esir aldılar: Sadece Temmuz başlarında Biyalistok ve Minsk civarında 320.000; Smolensk savaşında 300.000. Ağustos'un ilk haftasında Sovyet savaş esirlerinin toplam sayısı 900.000 olarak hesaplanıyordu; ay sonunda bu sayı 1,5 milyona ulaştı. Eylül'de Kiev mücadelesinde ve Ekim'de Brjans-Vjasma direnişinde 660.000'er esir daha alındı. Yağmurlar başlayıp hava sıcaklığı hızla düşerken Wehrmacht kendisini 3 milyondan fazla Sovyet askerinden sorumlu durumda bulmuştu.[44]

Alman askerleri kuşattıkları Rus askerlerine nasıl davranacakları konusunda karışık mesajlar alıyorlardı. Wehrmacht'ın propaganda şubesi, askerleri "Sovyet rejimi ile Sovyet halkının arasını açmaya" zorluyor ve "Rus nüfusunun potansiyel dostluğu"ndan söz ediyordu. Hitler, işgalin ertesi günü Almanlara hitap ederken, "Alman halkı Rus milliyetlerine karşı asla düşmanca duygular taşımamaktadır," dedi.[45] Fakat o esnada askerlerine komünistlerin onların "yoldaşları olmadıkları"nı hatırlatmış ve ordu, "Sovyetlerin kalleş savaş yöntemleri" hakkında uyarılar yayımlamıştı. Bu uyarılardan birinde, "Norveç'te verilen savaşın şövalyece olmasına karşılık, her Alman subayı ve askeri Rusya'ya karşı verilen savaş sırasında kalleşçe, hilekâr ve askerce olmayan Sovyet savaş yöntemlerini akılda tutmalıdır," deniyordu. Askerler özellikle entelektüellere, komiserlere ve Yahudilere karşı uyarılıyor ve "yaralı ve savaş esirlerinin alçakça, sadistçe ve vahşice muameleye" maruz kalmasının beklenebileceğini söylüyorlardı.[46]

Kızıl Ordu askerinin imgesi kesin ve şaşırtıcı biçimde ırka dayandırılmıştı. Zararlı etkilerden sorumlu tutulanlar bazen Yahudilerdi fakat savaşın özellikle ilk evrelerinde, Naziler Avrupa'yı kurtardıkları kişilerin "Moğol", "Tatar" ya da diğer "Asyalı" yığınların temsilcileri olduğunu düşünüyorlardı. Wehrmacht yüksek komutanlığının Rusya'daki birliklerin davranışına ilişkin talimatlarında, özellikle Kızıl Ordu'daki "Asyalı

---

44 *Age.*, 63.
45 *Age.*, 57, 65.
46 Überschär ve Wette (ed.), "Unternehmen Barbarossa", 312, 316-18.

askerler"in "anlaşılmaz, kestirilemez ve soğukkanlı" oldukları kaydediliyordu. Bizzat Hitler bir *Mongolenstrum*'dan söz ederken, Alman propagandacıları SSCB'nin insani özünü oluşturan "omurgasız Slav-Moğol lapa"dan söz ediyordu. Zaman zaman Barbarossa'nın, Gotlar ve Nordik halklar ile Tatar *Untermenschen* arasında bir düello olduğu söyleniyordu. Bu önyargılı ırk sınıflandırması, ortaya çıkan trajedide önemli bir rol oynadı.[47]

Wehrmacht kalabalık savaş esirleriyle başa çıkma konusunda hatırı sayılır bir deneyim edinmişti. Polonya seferi sırasında yarım milyondan fazla askeri esir almış; 1940 yazında Hollanda, Belçika ve Fransa ordularının çöküşünden sonra 2 milyon esir daha toplamıştı. Hepsine bakamayan Almanlar derhal bütün Hollandalı esirleri, ayrıca Belçikalı Flamanları ve Fransızların neredeyse üçte birini şartlı olarak salıvermişlerdi. Polonya bir devlet olarak artık var olmadığı için Cenevre Sözleşmesi'ne göre Polonyalı askerlerin meşru savaş esiri sayılamayacaklarını öne süren Almanlar, onları sivil işçi olarak kullanmaya başladılar. Savaş esirlerine ilişkin uluslararası kuralların çarpıtılarak yorumlanması, Lehleri (Yugoslavlar ve 1943-1944'te İtalyanlar gibi) dezavantajlı bir konuma yerleştirdi fakat Kızıl Ordu'dan alınan esirlerin durumu bunlarla kıyaslanamazdı.[48]

1941 yaz ve sonbaharında Alman askeri hukukçular, Sovyet savaş esirlerinin işlemleri konusunda kendi üstlerine karşı uzun ve başarısız bir savaş verdiler. SSCB'nin savaş esirleri konusunda Lahey Sözleşmesi'ne ve 1929 Cenevre Kızıl Haç Sözleşmesi'ne bağlı olup olmadığının önem taşımadığını ısrarla savundular: Almanların esir aldıkları Sovyet askerlerine uygun biçimde davranması gerekiyordu. Fakat OKW'nin (Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığı) başındaki General Feldmareşal Keitel, Hitler'in kendisine taktığı "Küçük Dalkavuk" (*Lakeitel*) ismini hakederek, asker hukukçuların tavsiyesini reddetti. "Bu kuşkular şövalyece verilen savaşlara ilişkin aske-

47 Dallin, *German Rule*, 66-9.

48 S. P. Mackenzie, "The Treatment of Prisoners of War in World War II", *Journal of Modern History*, 66:3 (Eylül 1994), 487-520.

ri fikirlerimize denk düşüyor," diye yazdı. "Görevimiz bir hayat tarzını ezmektir." Avukatlar, Sovyet hapishanelerinde öldürülen her Alman askeri için 500 Yahudi'yi Doğu'ya sürme tehdidini boşa çıkararak küçük bir başarı kazandılar. Fakat [Alman ordusunun haberalma teşkilatı] *Abwehr*'in uluslararası hukuk uzmanı Helmuth von Moltke uykusuz geceler geçirmişti. "Son iki güne ilişkin anılarımın hiçbiri iyi değil," diye yazdı Kasım ayında. "Rus esirleri, tahliye edilen Yahudiler, gene Rus esirleri, rehinelerin kurşuna dizilmesi, işgal bölgelerinde 'denenen' önlemlerin evreler halinde Almanya'ya yayılması, gene tahliye edilen Yahudiler, gene Rus esirleri, kadınlar ve çocuklar infaz edilirken sinirleri bozulan SS üyelerinin tedavi gördükleri bir sinir kliniği. Şu iki gün içinde olanlar bunlardan ibaret."[49]

OKW, Genel Hükümet bölgesinin yanı sıra işgal bölgelerindeki diğer kamplarda yaklaşık 1,35 milyon Sovyet savaş esiri bulunduğunu saptamıştı. Ancak çeşitli etkenler bu hesapları son derece geçersiz kıldı. İlk planda savaş Hitler'in amaçladığı gibi birkaç haftada ya da ayda sona ermedi ve gıda, ulaşım ve ikmal konularında bir sıkışma yaşandı. İkincisi, Hitler ırk temelli gerekçelerle Sovyet savaş esirlerinin Reich'a nakledilmesini yasakladı; darlıklar artıyor, daha batıdaki gelişmiş altyapıdan yoksun kamplar aşırı kalabalıklaşıyordu. Üçüncü olarak da, sayılar OKW'nin tahminlerinin çok ötesinde bir artış gösterdi. Nüremberg'de Keitel ve Jodl, kendilerini lojistik zorlukları vurgulayarak savunmaya çalışmışlardı. Son zamanlarda bazı tarihçiler de onların görüşlerini tekrarladılar. Bu tarihçilerden birinin sözleriyle, bu bir "toplu katliam" değil bir "kitlesel açlık"tı. Ancak olanları daha önce betimlenen ideolojik tutumlar açısından çözmek kolay değildir.[50]

---

49 M. Balfour, *Helmuth von Moltke: A Leader against Hitler* (Londra, 1972), 170,175; G. van Roon, "Graf Moltke als Völkerrechtler im OKW", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 18:I (1970), 12-61.

50 Arnold, *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik*, 328-9; Mackenzie, "The Treatment of Prisoners of War in World War II", 507. Keitel ve Jodl hk. Uluslararası Askeri mahkeme, *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nürnberg, 14 November 1945-1 October 1946*, 42 cilt (Nürnberg, 1947-9) (bundan sonra *TWCI*, 2. cilt (1947), 56; 15. cilt (1948), 360-61.

Irkçılık ve siyaset, esirlerin erken salınmasında görüldüğü gibi birbirini güçlendiriyordu. Daha Barbarossa Harekâtı'ndan önce ordu sadece Belçikalı Flamanları salıvermiş, Fransız sömürgelerinden gelen askerlere Beyazlardan daha kötü davranmış ve Polonya ordusundaki Yahudi savaş esirlerini diğerlerinden ayırmayı planlamıştı. Rus seferi sırasında da kimin eve dönebileceğini ırk ve siyaset temelli kaygılar belirledi. Sovyet savaş esirlerinden Baltık devletlerinden ve Ukrayna'dan olanlara, özellikle de çiftçilere –Göring onlardan iyi mahsul bekliyordu– öncelikli davranılıyordu. Öte yandan, ordu yüksek komutanlığı "Asyalılar (ırklarına bağlı olmak üzere), Yahudiler ve Almanca konuşan Ruslar"ın cephe hattındaki çalışma taburlarına sevk edilmelerini emretti. Bunların sayısı toplam sayının %10'undan azdı. Bütün savaş süresi içinde Alman gözetimi altında ölen 3 milyondan fazla Sovyet savaş esirinin üçte ikisi işgal bölgelerinden asla ayrılmadı ve şu ya da bu biçimde Wehrmacht'ın gözetimi altında kaldı.[51]

İşgalin ilk günlerinden itibaren cephe hattından uzun esir konvoyları getirilmişti. Muhafızlar sendeleyenleri hatta –daha önce Polonya'da olduğu gibi– yol kenarına yiyecek bırakan köylüleri vuruyordu. Waldemar Lotnik adlı genç bir Polonyalı güçlükle yürüyerek bir saatten fazla bir süre boyunca önünden geçen 15.000 kişilik bir kolu izlemişti; muhafızlar yere düşenleri öldürüyor ve Lotnik'le büyükbabasının arabayla taşımakta oldukları sebzelere saldıranlara ateş açıyordu. Bazı kıdemli Alman subayları dehşet içindeydi. Ekim ayında Feldmareşal von Bock, "Smolensk'ten beri yürüyen, yeterince korunmayan 10.000 Rus savaş esirinin yarattığı izlenim korkunç. Yüzleri ölü beyazı, açlıktan neredeyse ölmüş bu talihsizler sendeleyerek yürüyorlar. Yol boyunca çoğu düşüp öldü, yok olup gitti," diye yazmıştı. Savaştan sonra Bock'un yaveri daha ayrıntılı bilgi vermişti: "Kilometrelerce uzayan insan konvoylarına 10-20 kadar *Landesschützen* muhafızlık ediyor, yürüyüş kolunun arkasını tutarak devam edemeyecek olanları otomatik tabancayla vuruyorlardı ... Bu savaşın sıcaklığının bir sonucu değil,

51 Arnold, *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik*, 336-7.

bir tür dinsiz kibriyle hareket eden en yüksek liderliğin verdiği emirlerin sonucuydu."[52]

Sivillerin Alman niyetlerine ilişkin algısını, ardında bir deri bir kemik cesetler bırakan bu ölüm yürüyüşleri kadar değiştiren bir şey olmadı. Ukrayna'da bir gözlemci, "Halkın bize olan sempatisini tamamen kaybettik," diye yazdı. "İnsanlar bitkin savaş esirlerinin köylerde ve daha geniş yerleşim alanlarında kurşunlanmalarını ve cesetlerinin oralarda bırakılmasını anlayamıyorlar."[53] Aç Sovyet askerlerinin Kiev ve diğer kentlerin merkezinden geçen yürüyüşü, yöredeki insanları yıldırmak için kasıtlı olarak tasarlanmış gibiydi. Muhafızlar çelişen talimatlar alıyor, bazen kendilerine sadece kaçmaya çalışanlara ateş etmeleri söyleniyor, diğerlerine "aşırı dikkat, azami ihtiyat ve tam bir güvensizlik" göstermek zorunda oldukları hatırlatılıyordu; en ufak bir direniş belirtisine "acımasız" tepki gösterecekler ve silahlarını "çekinmeden" kullanacaklardı. Bazıları yetkilerini kullanarak ekmek parçaları gösterip esirlere işkence ediyorlardı.[54]

Sovyet savaş esirleri nihayet dikenli tellerle çevrili, genellikle doluluk kapasitesini çok aşan hapishanelere tıkıldı. 1941'in ikinci yarısında Alman harekât mıntıkasında 81 kadar esir kampı vardı. Bunların 47'si geçiş kampıydı. Buralara yüz binlerce insanın tıkılmasıyla birlikte tıbbi hizmet imkânları hızla ortadan kalkmış, tifüs ve diğer hastalıklar yayılmıştı. Steplerin güneşi bastırdıkça, aşırı su kaybı ve yaz sıcağı bazı esirlerin delirmesine yol açtı. Kampları koruyan az sayıda Alman'ın yanı sıra doğru düzgün eğitilmemiş Ukraynalı ve Rus olmayan muhafızlar yeni efendilerine güvenilir olduklarını kanıtlamaya çalışıyorlardı. Sadece 92 muhafız (Geçiş Kampı) Dulag 131'de 18.000 esire, Dulag 220'de ise 30 muhafız 8.550'den fazla esire nezaret ediyordu.

Ağustos'tan itibaren durum daha da kötüleşti. Wehrmacht artık Kızıl Ordu'nun yakıp yıkma taktikleriyle harap ettiği

---

52 W. Lotnik, *Nine Lives: Ethnic Conflict in the Polish-Ukranian Borderlands* (Londra, 1999), 26; Arnold, *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik*, 355-6.

53 Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt, 375.

54 Hartmann, "Verbrecherischer Krieg"; Berkhoff, *Harvest of Despair*, böl. 4; Arnold, *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik*, 353.

bölgelerdeydi ve gıda kıtlığı başlamıştı. Hava bozup yollar çamurla kaplandıkça, Eylül ve Ekim aylarında yapılan büyük kuşatma harekâtlarıyla ele geçirilen devasa sayıda insan lojistik gerilimi artırdı. Arazideki bir birlik, "Brjansk'taki savaş esirlerinin sayısı kritik bir artış göstermektedir ... ve sevkleri imkânsızdır," diye bildirdi. Bir hafta sonra durum daha da çaresiz bir hal aldı: "Savaş esirleri sorunu gittikçe vahim bir hal alıyor ... Geçici kampın personeli başa çıkamadığı için tedarik sorunları da var ... Yağmur mevsiminin yaklaşması işleri daha da kötüleştiriyor, iyi yollar dışında kamyon kullanmayı engelliyor. Brjansk'ın yakın çevresinde yiyecek ikmali artık yapılamamaktadır."[55]

Bu noktada, bazı komutanlar Berlin'in uzun mesafe ulaşımı örgütlemesini bekleyecek yerde, tedarik sağlamak için savaş esirlerinden çalışma birimleri oluşturdular, yöredeki köylülerden yardım sağladılar ve adamlarına esirlere uygun davranmaları gerektiğini hatırlattılar. Ancak sonuç yeterli değildi ve artık çok geçti. Ölü sayısı hızla arttı. Temmuz kadar erken bir tarihte, ilk büyük kuşatma bölgesi olan Minsk'teki esirler arasında kitlesel açlık vardı, dizanteri ve tifüsün yayılması üzerine ölüm oranları hızla yükseldi. 20 Ekim'de sadece Genel Hükümet bölgesindeki kamplarda 54.000 kişi ölmüştü; sonraki 10 gün içinde 45.690 kişi daha öldü. Kasım ayında, daha doğuda, Brjansk-Vjasma direniş noktasında *günlük* ölüm oranı %0,6 ile %2,2 arasındaydı. Bobruisk'te aç esirler gece vakti kaçma girişiminde bulunmuşlar ve üzerlerine ateş açılmıştı; ertesi sabah 1.700 kişinin –toplamın onda biri– öldüğü görüldü. Dünya 1945'te Reich'taki aşırı kalabalık SS kamplarının üzücü görüntülerine ulaşmadan çok önce, –hiçbir gazetecinin görmediği– Wehrmacht'ın kendi savaş esiri kampları daha da büyük bir dehşet içeriyordu. Şubat 1942'de (ele geçirilen 3,9 milyon esirden) sadece 1,1 milyon Sovyet savaş esiri hayattaydı ve bunların sadece 400.000'i çalışabilecek durumdaydı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanların elindeki Sovyet savaş

55 C. Hartmann, "'Massensterben oder Massenvernichtung': Sowjetische Kriegsgefangene im "Unternehmen Barbarossa'", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 21 (2001), 102-58; Arnold, *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik*, 357.

esirlerinin toplam ölüm oranı %57,5'ti. Bu kamplarda bir gün içinde yaşanan ölümlerin sayısı Almanların bütün savaş sırasında ele geçirdikleri İngiliz ve Amerikalı askerlerin ölüm sayısı kadardı. Alman generallerinin, "Führer Slav kitlelerin büyük kısmını yok etmek istiyor" inancına kapılmalarına pek şaşmamak gerekir.[56]

Kıtlık temel sorunlardan biriydi. Eylül 1941'de Alman gıda bakanlığı müsteşarı Backe, Wehrmacht'a gıda ihtiyacını işgal bölgelerinden karşılamasını emretti. Savaş yüzünden tarımsal üretimde meydana gelen azalma dikkate alındığında, en iyi koşullarda bile bunu yapmak kolay olmayacaktı. Bunun pek çok savaş esirinin ölümüne yol açacağı, Berlin'de Ekim ayında idrak edilmişti. Genel Hükümet'teki bir kurmay subay şöyle not düşmüştü: "[Sovyet] savaş esirleri arasında görülen toplu ölümler, esirler güçlerinin sonunda oldukları için önlenemiyor." Backe çok sayıda savaş esirini batıya doğru sevk etme önerilerini Reich'taki gıda tüketimi üzerinde yaratacağı etkiden korkarak engellediğinde, ordunun levazım generali, artık geride kaldığı sanılan bir varsayımı öncelikli bir önemle uygulamaya soktu: Ordu emek karşılığında savaş esirlerini beslemeye çalışabilir fakat "çalışmayan esirlerin... aç kalmaları gerekmektedir."[57]

Aslında sadece savaş esirleri değil, bütün Sovyet nüfusu, özellikle şehirlerde yaşayanlar etkilenmişti. Pek çok kentsel alan savaş, sabotaj ve NKVD'nin geri çekilirken yerleştirdiği patlayıcılar yüzünden tahrip olmuştu. Fakat Hitler, her durumda belli başlı Rus kentlerini yerle bir etmeyi, nüfusu açlıkla azaltmayı planlıyordu. Kiev'in bir moloz yığını haline getirilmesini emretmiş ve itaat edilmediği zaman öfkeye kapılmıştı. Bu arada kente yiyecek girmesini engellemek amacıyla Alman barikatları kurulmuş ve yasadışı pazarlar dağıtılmıştı. Bölgenin ordu komutanı durumu protesto etti ve diğerleri de "yok etme" siyaseti dedikleri uygulamayı eleştirdiler ancak

---

56 *Age.*, 372, 407; Mackenzie, "The Treatment of Prisoners of War in World War II", 510-11; Gerlach, *Kalkulierte Morde*, 811; C. Streit, "Soviet Prisoners of War in the Hands of the Wehrmacht", ed. Heer ve Naumann, *War of Extermination*, 80-91.

57 Gerlach, *Kalkulierte Morde*, 797-802; Streit, "Soviet Prisoners of War", 82.

Göring uygulamayı savundu. Kiev'in nüfusu Haziran 1941'de 850.000'den Ekim'de 400.000'e, 1943'ün ortasında ise 295.000'e düştü. Kasım 1941'de Ukrayna'daki Wehrmacht'ın mühimmat başmüfettişi umutsuzluk içindeydi. "Son çözümlemede," diye uyardı, "sadece Ukraynalılar çalışarak ekonomik değeri olan maddeler üretebiliyorlar. Savaş esirlerinin ölmesi bir yana, Yahudileri vurur, büyük kent nüfusunun çoğunun açlıktan ölmesine izin verirsek, şu soruyu yanıtlamak zorunda kalırız: *Burada ekonomik varlıkları kim üretecek*?" Onun anlayamadığı şey, bu siyasetin kasıtlı olduğuydu. Öteki kentler de işgal ya da kuşatma yoluyla açlığa terk edilmişti. Kiev deneyimi Göring'i, özellikle Almanya "gıda ikmalinden sorumlu" olacağı için büyük kentleri işgal etmenin faydadan çok zarara yol açacağını söylemeye yöneltmişti. Ekim başlarında Hitler, "Rusya'daki kaos arttıkça," diyordu, "işgal ettiğimiz Doğu bölgelerini yönetip sömürmemiz daha da kolaylaşacak."[58]

1942 baharı yaklaşırken, –siyasetin bu alanında gerçek bir nüfuzu olmayan– Rosenberg milyonlarca Sovyet savaş tutsağının ölmesinin, olasılıkla felaket sonuçlara yol açağı uyarısında bulundu. Kızıl Ordu'nun direnişi güçlenecek ve savaş uzayacaktı. Bu aynı zamanda uygun yönetimi ve işgal bölgelerinin sömürülmesini de engelleyecekti. Bazı durumlarda kamp komutanlarının esirlerin beslenmesine yardımcı olmak istediklerini fakat genellikle bunu reddettiklerini ve kamp sakinlerini açlıktan ya da donarak ölüme terk etmeyi tercih ettiklerini öne sürdü. Ordunun çeşitli sahra komutanları gibi, Rosenberg de "siyasal" gerekçelerle idam sayısının çok fazla olmasını eleştiriyordu. Hitler, direnişi güçlendirmesine ve pek çok komünisti saf değiştirmekten caydırmasına rağmen, Komiser Düzeni'nden vazgeçmek istemiyordu.

Rosenberg, özellikle ırk ve siyaset konusundaki bilgisizliği nedeniyle Himmler'i suçluyordu. SS, Alman yanlısı desteğin

58 Miller (ed.), *Deutsche Besatzungspolitik*, 195; Berkhoff, *Harvest of Despair*, 99, 164-8; Überschär ve Wette (ed.), *"Unternehmen Barbarossa"*, 335; Militärgeschichtliches Forschungsamt (der.), *Germany and the Second World War*, 5. cilt:1, 1166; K. J. Arnold, "Die Eroberung und Behandlung der Stadt Kiev durch die Wehrmacht im September 1941: Zur Radikalisierung der Besatzungspolitik", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 58:1 (1999), 23-63.

potansiyel olarak önemli bir kaynağı olan (Sovyet Müslümanları gibi) savaş esirlerinin arasından bazı grupları seçip öldürmüştü. Rosenberg'in bakanlığının Himmler'in dikkatini bu konuya sürekli olarak çekmesine rağmen, bir idam müfrezesi Kasım ayında "'Asyalıları' tasfiye etmek" için Nikolayev yakınlarındaki bir savaş esiri kampında ortaya çıkmıştı. Polonyalılara sert davranıldığı için daha doğudakilere daha sert davranma tavrını eleştiren Rosenberg, bu uygulamanın daha ılımlı davranılan Batı Avrupa sakinlerinden daha Bolşevik karşıtı ve bu nedenle potansiyel olarak daha Alman yanlısı bir nüfusu uzaklaştırdığından şikâyet etti. İyimser bir tutumla, "bu nedenle her kamp komutanı, savaş esirlerinin nihayet kendi yurtlarına döndüklerinde Almanya propagandası yapacak hale gelmesinden sorumlu olmalıdırlar,"[59] sonucuna varıyordu.

Fakat Şubat 1944'te, savaş esiri kamp komutanlarının düşünecekleri en son şey propaganda savaşıydı. Örneğin, 65 yaşındaki Johannes Gutschmidt bir zamanlar Wilhelm ordusunda subay olarak yer almış sıkı bir hanedan taraftarıydı. Komutasında 200'den az adam olmasına rağmen kendisini o sırada sayıları 30.000'i bulan savaş esirine gardiyanlık ederken bulmuştu. Tutsaklara yiyecek bulmak ve tıbbi yardım sağlamak için elinden geleni yaparken, onların yağmurdan korunacak yerleri olmadığı, kamp yakınlardaki ormanda toplanmakta olan partizanların saldırısına açık oldukları için endişeliydi. Gutschmidt Ekim sonunda kampında gerçekleşen ilk yamyamlık olayını kayda geçirdi; birkaç tutsak ölen arkadaşlarının bazı parçalarını yemişlerdi. Kasım ortalarında esirlerin çoğu bir miktar yiyecek sağlanmasına rağmen ölüyordu: Bitkin düşmüşlerdi ve uygun bir yatakhaneleri yoktu. Termometre hızla donma noktasının altına düşerken ölüm oranı günde %1'e yaklaşmıştı. Tifüs salgını bölgenin kamplarını kasıp kavuruyordu. Durum her yerde kötüleşiyordu: Vjasma'daki bir başka kampta 4.000 ölü vardı ve kamp komutanı dehşet içindeki üstü tarafından soruşturmayla tehdit ediliyordu. 21 Ocak 1942 günü Gutschmidt iki Rus askerinin vurulanların cesetlerini yediklerini görüp şaşırmıştı; ertesi günün Kayzer'in doğum günü

59 Rosenberg,-Keitel, 28 Şubat 1942, Überschär ve Wette (ed.), *"Unternehmen Barbarossa"*, 399-400.

olduğunu hatırladı. Mart başında günlüğüne yazdığı son not hüzünlüydü:

> 8 Mart 1942 [Smolensk]
>
> Çalışabilecek durumda olan bütün savaş esirleri cephe için mühimmat üretiminde çalıştırılmak üzere Almanya'ya gönderiliyor. Milyonlarca esirin sadece birkaç bini çalışabilecek durumda. Çoğunun açlıktan öldüğünü, tifüse yakalandığını ve diğerlerinin de çalışamayacak kadar zayıf ve acınacak durumda olmasını akıl almıyor. Alman yönetimi yeterli erzak temin etmeyi başaramadı ve çalışmak üzere pek azı Almanya'ya ulaştığında muhtemelen çirkin bir ağız dalaşı olacak.[60]

Alman bakış açısından, bu aslında bütün faaliyetlerin en verimsiz yönüydü. Bunun tek sebebi, yerel nüfusun, bir deri bir kemik kalmış cesetleri haklı olarak kendi sonlarını da getirecek bir yoksun bırakma programının parçası olarak yorumlaması değildi. Kızıl Ordu'ya mensup askerlerin çok daha kararlı biçimde direnmelerine yol açması da değildi. Sorun daha çok bir yanda Sovyet savaş esirlerinin büyük sayılarla ölmelerine izin verilirken, Reich'ın muazzam ve gittikçe artan bir insan gücü açığından mustarip olmasıydı. Savaş Hitler'in umduğu kadar kısa süre içinde sona ermiş olsaydı bu bir sorun olmazdı ve savaş ekonomisinin giderek yavaşlaması telafi edilebilecek bir açık olarak görülürdü. Zafer yakın görüldüğü sürece işgücü bir öncelik değildi. Sonbaharda durum değiştiğinde, –2,6 milyon boş kadroyla karşı karşıya kalmış olan– Berlin'deki planlamacılar, Sovyet savaş esirlerinin hastalık yayacağı ya da Bolşevizmin onların Almanya'ya sevkini engelleyeceği korkusuyla, geleceği düşünmek zorunda olduklarını anlamışlardı. Kitle halinde öldüklerini gösteren raporlar fazla ciddiye alınmamıştı ve Göring onların Reich'ın savaş ekonomisi için taşıdığı potansiyel değeri çok geç fark etmişti. Rosenberg ortaya çıkan sonucu acıyla kaydetmişti; yaptığı hesaplara göre 3,6 milyon esirin sadece "birkaç bin"i çalışabilecek durumdaydı.[61]

---

60 C. Hartmann, "Massensterben oder Massenvernichtung?", alıntı 158.

61 *Age.*; Gerlach, *Kalkulierte Morde*, 814-17; U. Herbert, "Labour and Extermination: Economic Interest and the Primacy of *Weltanschauung* in National Socialism", *Past and Present*, 138: 2 (1993), 144-95.

Partizan Savaşı

Almanların Doğu'da savaşırken aldıkları talimatlar direnişle nasıl başa çıkacakları konusunda kuşkuya yer bırakmıyordu. Savaş birlikleri ilerledikçe, güvenlik birlikleri ve SS *Einsatzgruppen* toplu infazlar ve misillemelerle her türlü muhalefeti ezecekti. Stalin gelecekte Almanya ile savaşılması halinde mücadelenin düşman topraklarında verileceğine inandığı için savaş öncesinde hiçbir Sovyet direniş planının yapılmaması ironikti. Stalin partizan savaşını bozgunculuğa eşdeğer görüyordu, 1930'ların sonunda bu konuda yapılan planları durdurmuş ve Jukov'un 1941 yılının başlarında, Almanya'nın savaş başladığında Sovyet topraklarını işgal edebileceğine ilişkin uyarılarını göz ardı etmişti.

Ne var ki işgal başladıktan sonra Kremlin'in tutumu hızla değişti. Bir hafta içinde Parti ve Sovyet yetkilileri "partizan müfrezeleri ve düşmanı oyalama grupları" oluşturmaya çağrıldı; köprüler, yollar, telefon ve elektrik hatları ve ikmal depoları düşmanın ilerleyişini kesintiye uğratmak için tahrip edilecekti. Temmuz ortalarında Alman hatlarının gerisine yardım göndererek direnişi teşvik etme planları yapıldı ve işgal tehdidi altında olan mıntıkalardaki Parti liderlerine yeraltı hücrelerini örgütlemeye hazır olma talimatı verildi. Onlara "düşman gerisinde ... örnek olarak, mücadeleye kişisel olarak önderlik etme" emri verilmişti. Önceleri Sovyet hatlarının gerisine indirilen Alman paraşütçülerinin hakkından gelmek için oluşturulan "imha müfrezeleri," Almanlar bölgeyi işgal ettiklerinde partizan oluşumlarına dönüştürülecekti.

Ancak işgalin ilk evresinde yaşanan kaos ortamında bu talimatların yürürlüğe konması zaman aldı. İlk partizan birlikleri genellikle yerel Parti üyeleri ya da askerler tarafından, kendi inisiyatifleriyle ve uzmanlık, ekipman ve eşgüdümden yoksun olarak oluşturuldu. Nizami olmayan savaşa elverişli bölgelerde bile bunlar üstesinden kolayca gelinemeyecek sorunlardı. Bazı tarihçilerin iddia ettikleri gibi, Almanların 1941'in geri kalan aylarında hayali bir düşmanla karşı karşıya kaldığını söylemek abartılı olsa da, ancak bir yıl sonra oluşmaya baş-

layan eşgüdümlü ve etkin bir partizan gücü ilk dönemlerde kesinlikle yoktu. Mesela, 1941 kışında Leningrad'ın güneyinde Almanları öldürmekten çok demiryolu hatlarına ve köprülere sabotaj yapan yaklaşık 4.000 partizan vardı. Aralık ortalarında yiyecek ve barınak bulmak, köylülerin düşmanca tutumlarıyla başa çıkmak, en azından işgalcilere saldırmak kadar acil bir mesele haline gelmişti.[62]

Stalin'in direniş çağrısı Hitler'i memnun etmişti. Bunun "karşı çıkan herkesi yok etme" imkânı sağladığına karar verdi; o ana kadar ele geçirilen geniş alanlarda sükûneti sağlamak "bize yan bakan herkesi" kurşuna dizmeyi gerektiriyordu. Yüksek askeri komutanlık Führer'in izinden gidiyordu. Direniş, halkın "her türlü direniş hevesi"ni kıracak bir terörle ezilmeliydi. Feldmareşal, Bolşevik "vahşet" hakkında uyarıda bulunurken böyle diyor ve anlık infazlar uygulayıp bütün köyleri yakıp yıkarak "şiddet" uyguluyordu.

Ancak askerlerin davranışlarını sadece emirler belirlemiyordu ve aslında pek çok sınır birliği, sivillere karşı kendilerine verilen emirlerin gerektirdiğinden daha makul biçimde davranıyordu. Bir Leningrad bölge raporunda, "bu *raioni* [bölgeler] işgalinin ilk günlerinde," deniyordu, "Almanlar halkı yumuşatma siyaseti izlediler. Önceleri ... Almanlar halktan herhangi bir şey almadılar. Dahası, çocuklara tatlı, köylülere şeker verdiler." Subaylar kiliselerin açılmasını teşvik ediyor ve bazı bölgelerde hemen inanılan "Sovyet iktidarı asla geri gelmeyecek" fikrini yayıyorlardı. Köylüler "Rusya'nın neredeyse tamamı Almanlar tarafından ele geçirildiği için," partizan olabilecek kişileri "Sovyet iktidarı kesinlikle bitti," diye uyarıyorlardı: Firar eden savaş esirleri Almanların tepkisinden korkan köylüler tarafından iade ediliyordu. Bazı durumlarda köylüler ürünlerini çalan ve insan kaçıran partizanları durdurmak için Almanlardan koruma istiyorlardı. 1941 yazının başlarında, pek çok ordu komutanının kendilerine verilen katı emirleri yumuşattıkları görüldü, gönül alma siyasetiyle daha iyi sonuç

62 A. Hill, *The War Behind the Eastern Front: The Soviet Partisan Movement in North-West Russia, 1941-1944* (Abingdon, 2005), 65-70, 82-7; Hartman, "Verbrecherische Krieg", 300.

alınacağını anlıyorlardı. Temmuz ayında OKH (Yüksek Ordu Komutanlığı) bizzat katılmadıkları saldırılar için yerel topluluklara misilleme yapılmasından kaçınılmasını tavsiye etti.[63]

Ancak cephenin ilerlemesiyle, düzeni sağlama konusunda büyük zorluklarla karşılaşan arka bölgelerdeki güvenlik müfrezelerinin denetleyemeyeceği daha geniş orman, bataklık ve step alanları geride kaldı. Wehrmacht birkaç haftadan fazla süren direnişlerle ilk kez o zaman karşılaştı. Cephede yaşanan ağır kayıplar bu durumun yarattığı sıkıntıları artırdı. Asker kaçakları ile Alman esaretinden kaçan ve salıverilen savaş esirleri yolları kesiyor ve potansiyel bir güvenlik tehdidi oluşturuyordu. Güvenilir istihbarat yetersizdi ve birlikler aşırı zorlanıyordu. Sadece 4.500 askerden oluşan 707. Piyade Tümeni önceleri bütün Generalkommissariat Weissruthenien'den yani 2 milyon insanın yaşadığı 60.000 kilometrekarelik bir alandan sorumluydu. Ağır kayıplar insan gücünü azaltarak durumu daha da kötüleştirdi: Kuzeybatı Rusya'daki 281. Güvenlik Tümeni'nin asker sayısı, sevkiyat nedeniyle 1941 yılının Haziran ve Ağustos ayları arasında 11.449'dan 3.137'ye düştü. En iyi birlikler en önce gittikleri için tümen sonunda arka yollarda bisikletle dolaşan orta yaşlı yedeklerden ibaret kaldı. Ana yollar ve demiryolu hatları boyunca "güçlü noktalarda" yoğunlaşan askerler, casuslar ve sabotajcılarla kuşatıldıklarını; dil bilmemeleri, ırkçılıkları ve korkuları yüzünden yerel nüfustan koptuklarını hissediyorlardı.[64]

Yaz ayları birbirini izlerken, bu tükenmiş güvenlik birlikleri yeni sorunlarla karşılaştılar. Kızıl Ordu'nun yakıp yıkma taktikleri arkada bir harabe bırakmıştı ve 1939 öncesi sınırların ardındaki siviller batı bölgelerindekiler kadar dostça davranmıyorlardı. Daha kötüsü, psikolojik avantaj saf değiştirmişti ve savaşın sonu artık yakın görünmüyordu. Çok sayıda Kızıl Ordu eski personelinin Alman hatlarının gerisinde tuzağa düşmesiyle birlikte direniş koşulları zayıflamıştı fakat Ağustos sonunda partizan faaliyetinin ilk somut belirtileri gö-

63 Hill, *War Behind the Eastern Front*, 55, 60; Shepherd, *War in the Wild East*, 60-62; Anderson, "Germans, Ukranians and Jews", 338-9.

64 Hill, *War behind the Eastern Front*, 47-8.

ründü. Merkez Ordu Grubu'nun arka bölgelerindeki birlikler artık öncekinden daha acımasız davranıyor, çok sayıda sivili kurşuna diziyor, karşılaştıkları her Kızıl Ordu askerini öldürüyorlardı. General von Schenckendorff, 16 Eylül'den sonra Beresina ile Dinyeper nehirleri arasında "hâlâ çevrede dolaşmakta olan [her] firari Kızıl Ordu askeri"nin görüldüğü yerde vurulmasını istedi. Fakat bundan bile önce, 221. Güvenlik Tümeni subayları daha katı önlemler alma çağrısı yapmış ve "partizan kuşkusu taşıyanlar"ı öldürmeye başlamışlardı.[65]

Ekim ve Kasım boyunca Beyaz Rusya ve Ukrayna'daki sivil ölümleri hızla arttı. Vahşetiyle ün kazanan 403. Güvenlik Tümeni'nin askerleri bir hafta içinde birçok köyü ateşe vermiş ve onlarca "partizan"ı öldürmüşlerdi; bu "partizanlar" genellikle kendi birliklerinden kopmuş, yakalanmamak için ormanlarda gizlenen Kızıl Ordu askerleriydi. Almanların savaş esirlerine davranışı ile partizan tehdidi arasında bariz bir bağlantı vardı: Birçok asker, esir kamplarında kendilerini bekleyen açlığa düşmeme umuduyla sadece evlerine dönmeye çalışırken Almanlar tarafından tutuklanıp kurşuna diziliyorlardı. Onlar daha güvenli bir seçenek gibi gördükleri ormanlara kaçarken, Almanların kuşkusu doğrulanan bir kehanete dönüşüyordu. 286. Güvenlik Tümeni'ne göre,

> Bu insanlar, kısmen, bölgenin içinden geçen savaş esiri yürüyüş kollarından kaçan ya da kolun gerisinde kalan tutsaklardır. Kısmen de, cephe hattı birlikleri tarafından sadece Alman personelin eşliğinde değil, "batıya gidin" genel talimatı uyarınca da geriye gönderilmiş olanlardır. Çoğu silahsız dolaşıyordu. Ne var ki, başıboş bireylerin, özellikle subayların, yolda rastladıkları partizan gruplarına katılma olasılığı da göz ardı edilemez.

Bazı birlikler, mültecilerin "ilkesel olarak" tutuklanmalarını ya da "tasfiye edilmeleri"ni emretti.[66]

Bir diğer faktör, birliklerin savaşçı olmayanların yaygın biçimde öldürülmesi konusunda sergilediği çekingenliğin azalmasına, düşmanlarını Yahudiler ile özdeşleştirmelerine

65 Stepherd, *War in the Wild East*, 95-8.
66 *Age.*, 104-5.

yardımcı oldu. Mayıs talimatlarında "Bolşevik kışkırtıcılara, gerillalara, sabotajcılara, Yahudilere" karşı acımasız davranılması, "faal olan ve olmayan bütün direnişin tamamen ortadan kaldırılması" isteniyordu. Savaş esirlerinin ve sivillerin "sorumsuz, duygusuz ve canice" bir tutumla kurşuna dizilmesini –alışılmamış biçimde– protesto eden General Lemelsen bile Bolşevizmi "Yahudilerden ve canilerden oluşan bir grup"un ürünü olarak görüyordu. Bu türden görüşler, ister Bolşeviklerin yaptıklarıyla ister Alman birliklerine yönelik saldırılarla ilgili olsun, toplu cezalandırma için Yahudilerin seçilmesini mantıklı gösteriyordu. Ordunun öldürülen her Alman savaş esiri için misilleme olarak Yahudilerin sürülmesi yönünde yaptığı zamansız önerinin arkasındaki mantık buydu. Ayrıca, işgalin başlangıcından itibaren, Wehrmacht birliklerinin yanı sıra *Einsatzgruppen* ve yerel destekçiler tarafından da toplu halde kurşuna dizme olayları gerçekleştirildi. Haziran sonunda Baltık bölgesinde başlayan bu tip katliamlar Doğu Polonya'dan Ukrayna'ya yayıldı.

SS Bolşevizm, partizanlar ve Yahudiler arasında bağlantı kurmaya çalışıyor, kadın ve çocukların da öldürülmesini istiyordu. Temmuz sonunda Himmler, Pinsk çevresinde bir "temizleme harekâtı" için emir verdi ve Yahudi kadınlarla çocukların, boğulmaları için yakınlardaki bataklıklara sürülmelerini emretti. Askerler suyun fazla sığ olduğunu bildirdiklerinde, bu insanlar toplu halde kurşuna dizildiler. Himmler'in emirleri bazı SS üyelerinin bile dehşete kapılmasına yol açmıştı ve partizan karşıtı harekâtlara katıldıklarından söz etseler de, aynen başkaları gibi onlar da bunun çok farklı bir şey olduğunu fark etmişlerdi. Birkaç gün sonra bu durum dehşet verici biçimde doğrulandı. Küçük bir Ukrayna kasabasında terk edilmiş 80 küçük çocuk, bir *SS-Sondetrkommandos*'un burayı ziyaretinin ardından tesadüfen bulundu. General von Reichenau "harekât ..., uygun şekilde tamamlanmalıdır" kararını verdiğinde, çocuklar Ukraynalı işbirlikçiler tarafından kurşuna dizildiler. Onları bulan Wehrmacht subayı, çocukların bir NKVD vahşetine kurban gittiği fikrini benimsediyse de, arkadaşları "Yahudi

kadın ve çocukların tasfiyesinin her ne surette olursa olsun acil bir gereklilik olduğu"nu açıkladı.[67]

Ancak Wehrmacht, bu cinayetlerin genellikle partizanlara ve sabotajcılara karşı verilen savaşın bir parçası olduğuna hâlâ inanıyordu. 33.000'den fazla Kievli Yahudi kentin dışındaki Babi Yar vadisinde kurşuna dizildi. Babi Yar katliamı başlıbaşına kötü bir nama sahiptir. Daha az bilinen yönü ise olayın Alman işgalinin hemen başında, gecikmeli Sovyet mayınlarının yeni askeri yönetimin pek çok üyesini havaya uçurmasından ve Alman askerleri arasında kaos ve panik yaratmasından sonra gerçekleşmesidir. Aslında kentin nüfusunun büyük bir bölümü NKVD'nin gidişine sevinmiş ve Almanların kalan mayınları bulup etkisiz hale getirmesine yardımcı olmuştu. Hem Almanlar hem de birçok Ukraynalı, patlamalardan ötürü hemen Yahudileri suçluyor ve onlar ile "partizanlar" arasında bağlantı kuruyordu. Patlamalar gerçekleştiğinde Wehrmacht Yahudi erkekleri zorunlu emek için toplamayı zaten planlamıştı. Bunun yerine, SS'le birlikte o zamana kadar görülmemiş ölçekte toplu bir "cezalandırma eylemi" uygulamaya karar verdiler. Vadinin içindeki katliam, vadinin yamaçlarına patlayıcılar yerleştirerek bölgeyi çevirdikten sonra kurbanlarına ait giysi ve paraları ayıklamaya koyulan Ukraynalı muhafızlar ve Alman SS polisi tarafından gerçekleştirildi. İşgalin bu noktasında Yahudilerin topluca öldürülmeleri, azami miktarda ganimet sağlamak üzere işlerin nasıl örgütleneceğini bilen cellatlar için gayet olağandı.[68]

Özetle, 1941 sonbaharında Yahudiler partizanlara karşı verilen savaş kisvesi altında büyük ölçekte katledilmekteydiler. Himmler'in en yakın adamlarından Einsatzgruppe B komutanı Artur Nebe, askerlere "partizanların olduğu her yerde Yahudiler, Yahudilerin olduğu her yerde partizanlar vardır," dedi. Ukrayna'da –Hitler'in gözde generallerinden– Nazi yanlısı

67 S. Friedländer, *The Years of Extermination: Nazi Germany and the Jews, 1939-1945* (New York, 2007), 215-17.

68 Foerster, "The German Army and Ideological War," 20; Anderson, "Germans, Ukranians and Jews"; K. J. Arnold, "Die Eroberung und Behandlung der Stadt Kiev durch die Wehrmacht in September 1941: Zur Radikalisierung der Besatzungspolitik", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 58:1 (1999), 23-63.

Feldmareşal von Reichenau, adamlarına "Yahudi *Untermenschentum*'una [alt insanlığına] sert fakat adil bir kefaret ödetme zorunluluğunu tam olarak idrak ettiğini" gösterme emri verdi. Ardından "düşmana karşı savaş, cephe gerisinde yeterince sert sürdürülmemiştir," diye devam etti. Babi Yar katliamını izleyen günlerde bu sözler toplu katliamlar için yeşil bir ışık ve SS'e çekincesiz destek vermeleri için askerlere verilen güçlü bir işaret oldu. Diğer kıdemli generaller de bu tutumu sürdürdüler. Sonraki ay, 11. Ordu komutanı von Manstein, "Sovyet silahlı kuvvetlerine karşı verilen bu mücadele sadece Avrupa'nın savaş kurallarına göre sürdürülmemelidir" bildirimde bulundu.

> [Savaş] cephe gerisinde de verilmelidir: Partizanlar, sivil giyimli keskin nişancılar, tekil askerlere ve küçük birliklere saldırmaktadırlar ... Yahudilik [*Das Judentum*] gerideki düşman ile Kızıl Ordu ve Kızıl Liderlik'ten arta kalıp da hâlâ savaşmakta olanlar arasında aracılık etmektedir ... Yahudi-Bolşevik sistem bir an önce yok edilmeli ve bizim Avrupa *Lebensraum*'umuza saldırmasına bir daha asla izin verilmemelidir.[69]

Ekim'den itibaren –daha katı yeni talimatlar şiddetlenen partizan faaliyetiyle örtüştükçe– sivil ölümlerinde ani bir artış oldu. Rehin alma siyaseti de Yahudi karşıtı bir boyut geliştirdi. Balkanlar'da Belgrad'ın bütün Yahudi nüfusu, rehin olarak kullanılmak üzere askeri komutan tarafından toplandı. Ukrayna'da Güney Arka Bölge Ordusu'nun genel komutanı Karl von Roques, birliklerine misilleme infazları için Yahudilerin ve Rusların Ukraynalılara tercih edilmeleri için talimat verdi. Bu talimat kesinlikle Ukraynalıların (ya da Sırpların) öldürülmelerine son verildiği anlamına gelmiyordu; tam aksine kadınlar ve çocuklar dahil köylüler misilleme saldırılarında çokça öldürülüyorlardı. Ancak köylüler Yahudilerin aksine genellikle hakikaten partizan karşıtı saldırılarda hedef alınıyorlardı.[70]

---

69 Nebe, alıntı: R. B. Birn, *Die höheren SS-und Polizeiführer: Himmlers Vertreter im Reich und in den besetzten Gebieten* (Düsseldorf, y. 1986) 286; Überschär ve Wette (ed.), *"Unternehmen Barbarossa"*, 339-340, 344-345.

70 T. Anderson, "Incident at Baranivka: German Reprisals and the Soviet Partisan Movement in Ukraine, October-December 1941", *Journal of Modern History*, 71:3 (Eylül 1999), 585-623, burada 602.

Ekim ve Kasım aylarında Alman askerleri ve polis birlikleri kırsal kesimdeki Yahudileri "ortadan kaldırma" talimatı aldılar ve ayaklanma karşıtı mücadele soykırımın bahanesi haline geldi. Mesela, 6 Ekim sabahının erken saatlerinde küçük bir Beyaz Rusya kasabasında konuşlanan bir piyade alayına mensup 15 kişilik bir takıma, orada yaşayan yaklaşık 1.000 Yahudi'yi kurşuna dizmesi söylendi. Yakındaki köye giden yolda ilerlemeden önce, onar kişilik gruplar halinde kurşuna dizerek emri yerine getirdiler. Gönüllü askerler, bu "Yahudi oyunları"na hevesle iştirak ettiler; başlarındaki subay da "partizanlar eylem halinde vurulmuşlardır," diye bildirdi. Ancak faillerden birinin savaştan sonra doğruladığı gibi, "aslında, bölükte partizanlıkla ilgisi olmayan Yahudilerin kastedildiği genelde biliniyordu." Aralık başlarına kadar bu tip birlikler, polis müfrezeleriyle birlikte yaklaşık 20.000 Beyaz Rusya Yahudisi'ni kurşuna dizmişti. Altı ay sonra Generalkommissar Wilhelm Kube, Minsk'ten bölgede "Yahudilik ... partizan hareketinin esas dayanağıdır," diye yazdı, on hafta içinde 55.000 Beyaz Rusya Yahudisi "tasfiye" edilmişti ve hayatta kalan daha az sayıda Yahudi'nin de kurşuna dizilmesi bekleniyordu. Böylelikle –kendisinin de belirttiği gibi– partizanların "hâlâ gerçek anlamda Yahudiliğe dayanabilme" imkânı bertaraf edilmiş olacaktı.[71]

Bu noktada, Yahudilerin partizan sayılması kendini doğrulayan bir kehanet haline gelmişti: Bölgenin yaklaşık 1 milyonu bulan savaş öncesi Yahudi nüfusundan hayatta kalan bir avuç kişi, sığınacak hiçbir yeri kalmayınca partizanların çekimine kapıldı. Yahudi partizan tugaylarının ve kamp yerlerinin varlığına rağmen, Yahudiler toplam partizan gücünün zar zor % 5'ini oluşturuyordu. Yahudileri öldürmek etkiliydi, çünkü çok kolaydı. Fakat pratikte çoğunluğunu Beyaz Rusların, Ukraynalıların ve Rusların oluşturduğu bir düşmana karşı bunun fazla etkisi olmadı.[72]

---

71 H. Heer, "Killing Fields: The Wehrmacht and the Holocaust in Belorussia, 1941-1942", *War of Extermination*, ed. Heer ve Naumann, 55-80; ayrıca W. Manoschek, "'Coming along to Shoot some Jews?' The Destruction of the Jews in Serbia", *age.*, 39-55; PS-3428, S. Krieger, *Nazi Germany's War against the Jews*, New York, 1947.

72 L. Smilovitsky, "Righteous Gentiles, the Partisans and Jewish Survival in Belorussia, 1941-1944", *Holocaust and Genocide Studies*, 11:3 (Kış 1997), 301-329.

Nihai Çözüm'e Doğru

Yahudiler hiçbir partizan tehdidin olmadığı yerlerde bile işgalin ilk günlerinden itibaren ayıklanıp infaz edildi. Haziran sonunda anahtar niteliğindeki Baltık limanı Liepaja'yı (Libau) ele geçirmek için verilen şiddetli mücadelenin ardından, Wehrmacht "size bir şey yapmayacağız. Sadece Yahudileri ve komünistleri öldürüyoruz," diyerek savunmacıları teslim olmaya teşvik ediyordu. Sonraki birkaç gün içinde şehir ve civar köylerdeki Yahudi sivilleri, SS-Einsatzkommando Ia üyelerinin yanı sıra sıradan askerler de öldürdü. Ordu komutanları, Yahudileri çalışmak üzere kendilerini beyan edip sarı yıldız takmalarını zorunlu hale getiren, kamusal alanlara girmelerini yasaklayan ilk ayrımcı kararnameleri çıkardılar. Yerel bir SS infaz müfrezesine, Temmuz ortalarında uygulanan toplu infazları başlatma talimatı veren kişi garnizon komutanıydı ve kurbanların sayısı 2.500'den az değildi. Bu olaylar sadece zamanlama bakımından istisnaydı; 6 ay sonra, bütün işgal bölgelerinde bunlar sıradan olaylar haline geldi.[73]

Liepaja katliamları ordu ile SS arasındaki yakın işbirliğine işaret ediyor, Yahudileri suç ve Bolşevizmle özdeşleştiren ideolojik bir coşkuyla ateşleniyordu. OKW, 12 Eylül 1941 günü "Bolşevizme karşı mücadele" emri verdi, "Bolşevizmin esas taşıyıcıları olan Yahudilere karşı acımasız ve enerjik bir saldırı gerektirmektedir."[74] Sıklıkla askerlerin ve sivillerin gözü önünde yapılan bu infazların çoğunun eşi görülmemiş nitelikte olduğunu da kaydetmek gerekir. Doğu Letonya şehri Daugavpils'te 13.000 Yahudi kısmen merkezdeki parklarda, kısmen de insanların hafta sonları gittikleri yakınlardaki bir dinlence yerinde öldürüldü. Bir sonraki yıl Polonya ölüm kamplarında uygulanan gizli infazlar gibi değildi bu; tam aksine, bir tür kanlı kurban etme töreninin devamı biçiminde düzenleniyordu. Almanlar Eylül 1939'dan sonra Kızıl Ordu'nun işgal ettiği bölgedeki şehirlere girdikçe, NKVD'nin ardında bıraktığı cesetler ortaya

73 M. Vestermanis, Heer ve Naumann (ed.), *War of Extermination*, "Local headquarters Liepaja: two months of German occupation in the summer of 1941", 219-236.

74 Müller, *Deutsche Besatzungspolitik in der UdSSR*, 72.

çıkarılacak, halkın gözü önüne serilecek, bu arada Bolşevizmin diğer kurbanları da anılacaktı. Bu cinayetlerden sorumlu tutulan Yahudiler, Almanlara ve işbirlikçilerine kurban edilmeden önce, cesetleri gömüldükleri yerlerden çıkarıp tekrar gömmeye zorlanacaklardı. Köylerin ve şehirlerin pazar yerlerinde, herkesin gözü önünde infazları gerçekleştiren Almanlar, yörede yaşayan ve Yahudi olmayan insanlara başlarına gelebilecekler hakkında üstü kapalı uyarıda bulunmuş, aynı zamanda onları suç ortağı haline getirmiş oluyorlardı.[75]

Wehrmacht bu infazlara bizzat katıldıysa da, Yahudi karşıtı siyaset SS'in işiydi. Heydrich'in *Einsatzgruppen*'e verdiği ilk talimatlar, "iç temizlik kampanyası"nı esas olarak Bolşevizme karşı mücadele açısından tanımlıyordu. 2 Temmuz günü onlara komünist görevlileri, "parti mensubu ve kamu çalışanı olan Yahudiler"in yanı sıra "diğer (sabotajcılar, casuslar, keskin nişancılar, siyasal cinayete teşebbüs edenler, ajitatörler vb) radikal unsurları" tasfiye etmeleri söylendi. Bu arada onlar da yöredeki halkları, "işgal edilecek bölgeleri antikomünist ve antisemitik zemin üzerinde bir iç temizlik" başlatmaya teşvik ediyorlardı; bu, işgalin ilk haftalarında Batı Ukrayna ve Baltık bölgesinin çeşitli kesimlerinde patlak veren katliamlara yakılan bir yeşil ışıktı. Bu ikinci emirler, birincisine kıyasla Yahudileri daha fazla hedef gösteriyor ve yöredeki antisemitlere, arkada potansiyel olarak suç isnat edilmesini sağlayacak hiçbir kanıt bırakmaksızın SS'in kirli işlerini yapmaları gerektiğini ima ediyordu.[76] Böylece *Einsatzgruppen*, önceleri (Alman yanlısı milis anlamında) "Litvanyalı partizan grupları" ve "bağımsız gruplar" olarak tanımladığı kesimler arasında pogromları ve katliamları hızla teşvik etti. Gene de infazların hızı SS için çok yavaştı. 13 Temmuz günü Einsatzgruppe B'nin şefi, Grodno ve Lida'da "ilk birkaç gün içinde sadece 96 Yahudi infaz edildi" şeklinde bir bildirimde bulundu; sonuç olarak

75 G. Swain, *Between Stalin and Hitler: Class War and race War on the Dvina, 1940-1946*, Londra, 2004, 70.

76 P. Longerich, "From Mass Murder to the 'Final Solution'. The Shooting of Jewish Civilians during the First Months of the Eastern Campaign within the Context of Nazi Jewish Genocide", *War of Extermination*, ed. Heer ve Naumann, 253-274.

"Daha fazla gayret gösterilmesini emrettim," diyordu. Almanlar, Letonya'da önceleri yerel pasiflik nedeniyle düş kırıklığına uğradılarsa da, polisin ve faşist grupların sergiledikleri öldürme enerjisi karşısında kısa sürede fikirlerini değiştirdiler.[77]

Görece küçük Yahudi nüfusları, kısa ömürlü fakat ağır Sovyet işgalinin yarattığı yaygın acılarıyla Letonya ve Litvanya soykırımın ilk laboratuvarı olmuştu. Rosenberg'in sivil yöneticileri Yahudi mülklerine göz dikmiş ve Yahudileri tutsak işgücü olarak gettolarda toplamayı düşünmüşlerdi. Ancak, Polonya'da uygulanan Yahudi siyasetinin girdiği çıkmazdan ötürü derin bir düş kırıklığı yaşayan SS'in zihninde çok daha sert bir uygulama vardı. Viyana, Prag ve Norveç'te hizmet ettikten sonra Riga'ya gelen, Himmler'in temsilcisi eski Gestapo görevlisi Franz Stahlecker'e göre, Baltık bölgesi ilk kez "Yahudi sorununu radikal biçimde halletme" şansı sağlıyordu: Baltık Yahudileri ortadan *kaldırılabilirlerdi*, çünkü Genel Hükümet mıntıkasında olduğu gibi ekonomide önemli bir rol oynamıyorlardı; ayrıca, yok edilmeleri *zorunluydu* çünkü oranın aksine burada "Bolşevizmin taşıyıcıları" olarak işlev görüyorlardı. Stahlecker, Rosenberg'in adamlarına "kırsal kesimi temizleyeceklerini", Yahudileri birkaç şehirde toplayacaklarını ve oralarda yeteneklerine göre "seçim"e tabi tutacaklarını söyledi. Bu, yerel savaş ekonomisinin ihtiyaçlarına göz kırpan sistematik bir toplu katliamın reçetesiydi. [78]

Stahlecker sözünde durdu ve ona bağlı Einsatzgruppe A bütün bölgeyi kapsayan canice bir infaz dalgası başlattı. Ekim 1941'de cani Friedrich Jeckeln'in bizzat Himmler'ın baskısıyla Riga'ya yüksek SS ve polis şefi olarak atanmasıyla kolaylaştırılan topyekûn imha için harekete geçen SS, Rosenberg ve Lohse'nin itirazlarına baskın çıktı. 1942'nin başlarında, Stahlecker'in kendi hesaplarına göre 229.052 Yahudi öldürülmüş ve sadece 3.700'ü Letonya'daki, 34.500'ü ise Litvanya'daki kamplarda ve gettolarda emekçi olarak kalmıştı: Baltık bölgesi

---

77 *Age.*

78 W. Benz (ed.), *Einsatz im Reichskommisariat Ostland. Dokumente zum Völkermord im Baltikum und in Weissrussland, 1941-1944*, Berlin, 1998, 33-35, 43.

Avrupa'nın *judenfrei* [Yahudi'den arındırılmış] ilan edilen ilk bölgesi olmak gibi ağır bir ayırt edici özellik kazandı. Bu –SS'in bakış açısından– hem başarı hem de fırsattı: *Ostland*'ın hızla boşalan gettoları, hayatta kalan Alman Yahudilerinin Genel Hükümet devre dışı bırakılarak sürüleceği, hayatta kalanların da sonunda öldürüleceği yer olarak gösterilmeye başlandı. 1941-1942 kışı boyunca Almanya, Avusturya ve Protektora'dan Riga ve Minsk'e, çoğunun hemen kurşuna dizildiği sevkiyatlar yapıldı. Riga'ya gönderilenlerin yarısı birkaç ay içinde öldürüldü. Minsk'e ulaşan binlerce Alman Yahudisinin sadece 10 tanesi Kurtuluş sırasında hayattaydı.

Yöredeki işbirlikçi birimlerin infazları, Letonyalı polis Viktors Arajs gibi adamların önderliğinde fiilen gerçekleştirildi. Baltıklar'da polisler ve aileleri daha önce NKVD tarafından seçilmişlerdi. Fakat Arajs gibi sadist "Yahudi kindarları"nın yegâne güdüsü intikam almak değildi: Ulusal coşku, iktidar ve hırs sarhoşluğu da onları yönlendiriyordu. Genellikle sarhoş gezen Arajs ve adamları Letonya kırsalını işkence yaparak, tecavüz ederek ve öldürerek taradılar. İnfaz birlikleri gelene kadar Yahudilerin tutuklanmasına ve muhafaza edilmesine nizami polis birimleri de yardımcı oldu. Görevine bağlı köy polisleri emir alınca Yahudilerin gizlendiği ihbar edilen çiftliklere gidiyor, onları yakınlardaki tarlalarda ya da ormanlarda infaz ediyor, çiftçilere cesetleri gömmelerini emrediyorlardı.[79]

Diğer SS ölüm müfrezeleri de Stahlecker'e ayak uydurmak için ellerinden geleni yaptılar. Ekim ortalarında Einsatzgruppe A *Ostland*'da 118.430 Yahudi'nin (3.387 "komünist"le birlikte) kurşuna dizildiğini bildiriyor, Einsatzgruppe C ise yaklaşık 75.000 Yahudi'nin çetelesini tutmakla övünüyordu. Bir ay sonra, Einsatzgruppe B, Ekim sonundaki kurbanlarının sayısını 45.467 olarak verdi ve 12 Aralık'ta en güneydeki Einsatzgruppe D büyük çoğunluğu Yahudi olan 54.696 kişinin infaz edildiğini

---

79 Krieger, *Nazi Germany's War against the Jews*, 355-356; A. Strauga, "The Holocaust in Occupied Latvia, 1941-1945", Letonya tarihçiler Komisyonu Sempozyumu, 14. cilt, *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupation, 1940-1991*, Riga, 2005, 161-174; D. Erglis, "A Few Episodes of the Holocaust in Kustpils: A Microcosm of the Holocaust in Occupied Latvia", *age.*, 175-187.

bildirdi. Yahudileri diğer SS müfrezelerinin ve –bahsettiğimiz gibi– Wehrmacht birliklerinin de toplu halde kurşuna dizmelerde ve "direnişi kırma harekâtları"nda hedef aldıklarını akılda tutarsak, o yılın sonunda en az yarım milyon Yahudi'nin cephe hatlarının gerisindeki Alman güçleri tarafından öldürülmüş olmaları muhtemeldir; bu sayı bahar geldiğinde belki de %50 oranında artmıştı.[80]

Doğu Avrupa sivil infazlara tarihsel olarak çok da yabancı değildi. Nitekim bu derece yüksek ölü sayıları, Alman denetimindeki bölgelerde süren partizan savaşında ya da daha önce yürütülen Yahudi karşıtı harekâtlardaki ölü sayısını gölgede bıraktı. Buna benzer bir şey, çarlık pogromlarında ya da Polonyalı ve Ukraynalı çetelerin elinde binlerce insanın öldüğü kanlı 1918-1919 ara dönemi boyunca da –kişi sayısı ya da sistematik örgütlenme bakımından– yaşanmamıştı. Yerel antisemitizm de büyük ölçüde etkili oldu; Almanlar bu sayede işbirlikçileri saflarına kattılar ve kurbanların kaçmalarını ya da saklanmalarını zorlaştırdılar. Fakat esas sebep bu değildi. Almanların bir dizi siyasi kararı söz konusuydu. Bu olaylar, sonbaharın başlarında Nazi liderliğinin işgal altındaki Sovyet bölgelerinde Yahudi nüfusundan kurtulmaya karar verdiklerini gösterir.

Fakat yarım milyon Yahudi 1941'in sonunda yok edilmiş olsa da, eski Sovyet bölgelerinde hâlâ hayatta olan belki 2 milyon Yahudi daha vardı. *Einsatzgruppen* liderleri, Baltık bölgesinin dışında "Yahudiler mümkün olan en geniş çapta öldürülüyor"ken, "Yahudilerin tam tasfiyesinin en azından o sırada uygulanabilir olmadığı"na inanıyorlardı. SSCB'nin Yahudi nüfusunun büyüklüğü bu göreve atanan SS birliklerinin oldukça küçük sayısına –toplam olarak yaklaşık 3.000– uygun düşmüyordu. İşlerin yavaşladığı kış mevsimi ya da gittikçe daha doğuya giden Alman katilleri destekleme konusunda halkın artan isteksizliği de bu göreve denk düşmüyordu. Bu arada pek çok şehrin yerel ekonomisinde Yahudiler zanaatkâr ve işçi olarak önemli bir rol oynuyorlardı. Hatta bazı Almanlar, Yahudilerin yegâne "siyasal tehlike" kaynağı olmadıklarını hissediyor ve "esas görev olarak komünist sistemin yok edilmesini, daha

80 P. Longerich, "From Mass Murder to the 'Final Solution'".

kolay bir görev olan Yahudilerin yok edilmesi lehine ihmal etmemeliyiz" tezini savunuyorlardı. Bazılarına göre de, çok sayıda Yahudi'nin Uralların ötesine kaçması, "Avrupa'daki Yahudi sorununun çözümüne büyük bir katkıyı temsil ediyor"du. Başka bir deyişle, işgalin infaz mekanizmasına katılan birçok kişi açısından, bölgenin Yahudi nüfusunun topyekûn imhasını hedeflememek için zorlayıcı siyasi ve iktisadi nedenler vardı.[81]

Ancak Berlin'de politikayı belirleyenlerin bakış açısı bu değildi. İktisadi kaygılar onlar için yok etmeye kıyasla ikinci planda kalıyordu ve 1941-1942 kışında infaz mekanizması takviye edildi. Berlin'den gelen gaz karavanları Beyaz Rusya ve Ukrayna kırsal kesimini turlayarak seyyar zehirli gaz imkânı sağladı; infazlar hız kazanırken, küçük *Einsatzgruppen* birliklerinin yükü, sivil yönetim bölgelerinde devasa bir jandarma gücüyle işbirlikçilerinin oluşturulması üzerine evreler halinde azaltıldı. 1942'nin ortalarında bu güçlerin sayısı 165.000'e ulaştı, 1943'ün başlarında ise 300.000 gibi azami bir sayıya çıktı. 1942'den itibaren infazların çoğunu bu Alman polisleri ve onların Ukraynalı işbirlikçi gerçekleştiriyordu.[82]

Çoğu Yahudi'nin 1941 kışı boyunca hayatta kalabildiği Beyaz Rusya'da, yöneticiler 1942'nin başında yeni bir katliam dalgası başlattı; bunu engelleyen tek şey "toplu Yahudi mezarları için gereken çukurların kazılmasını önleyen" donmuş topraktı. Buzlar çözüldüğünde kurşuna dizmeler etkinleşti. Almanya'dan gelen –aralarında "bizimle aynı kültürel çevreden gelen" madalyalı savaş kahramanlarının bulunduğu– Yahudileri infaz etme fikrini kanıksaması için zamana ihtiyacı olan Generalkommissar Kube, bölgenin "barbar sürüleri"ne aynı şevkati göstermedi. Kalabalık Minsk gettosu kısa süre içinde, Alman işgalinden sağ çıkarak harabelerin arasına sığınan, sefil görünümlü, titreyen ve dehşete kapılmış 10.000'lerin barınağı oldu. Bunların çoğu 1942'de gerçekleştirilen bir dizi

81 Aly, "*The Final Solution*", 137-48; Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt, 352.

82 E. Haberer, "The German Police and Genocide in Belorussia, 1941-1944. Part I: Police Deployment and Nazi Genocidal Directives", *Journal of Genocide Research*, 3.I (2001), 13-29.

infazla öldürüldü. 1943'ün başlarında Kube, Minsk'te soykırımın başarısını kanıtlayan büyük palto ve paket dağlarının bulunduğu kiliseyi dehşet içindeki İtalyanlara gururla gösteriyordu.

Koch da Ukrayna'da yörenin gıda maddesi talebini azaltmak için Yahudi öldürme eğilimindeydi ve adamlarını SS'le işbirliği yapmaya teşvik etti. Himmler kendi SS ve polis şeflerini, "Ukrayna'yı gelecekteki Alman yerleşimi için temizlemek" amacıyla bütün Yahudilerin öldürülmesi için verdiği emirleri yerine getirmeye zorladı. Temmuz 1942 sonunda, tanımlarda kaybolmamak için Yahudiliğin tanımları üzerine sabırsız bir tutumla uzun vadeli bir tez geliştirdi: Esas olan "işgal alındaki Doğu bölgelerinin Yahudilerden temizlenmesi"ydi. Rosenberg'in sivil yöneticileri, Yahudileri kayıt altına alma ve tecrit edilmiş kırsal bölgelerde yaşayanları eğreti gettolarda toplama konusunda işbirliği yaptılar. Aslında Rosenberg'in adamları, kendi polis güçlerinin denetimini evreler halinde Himmler'in SS'inden devraldı. Ancak bu, cinayetlerin hızında azalma anlamına gelmiyordu. Tam tersine, 1942 yılı boyunca sürüp bir sonraki yıla sarkan ikinci infaz dalgası, 1941-1942'de yaşanandan daha öldürücü oldu. Yakın zamanlarda yapılan bir hesaplama, Nisan 1942'den sonra ölen Yahudilerin daha önce ölenlerin iki katı olduğunu gösterir.[83]

Almanlar bölgeden çekilirken, 1941 sınırlarının içinde kalan 2 milyondan fazla Yahudi öldürülmüştü. Bunların muhtemelen 1,6 milyonu SSCB'nin 1939'dan sonra ele geçirdiği bölgelerde yaşamıştı. Bu durumda, coğrafyanın hayati önem taşıdığı ortaya çıkar. Yahudiler her yerde Alman şiddetinin esas yükünü taşıdılar fakat Kızıl Ordu'nun görece yakın zamanda ele geçirdiği yerlerde en büyük sayılarla öldüler. Buraları, Alman infaz müfrezelerinin en erken ve en az uyarıyla gönderildikleri ve Polonyalı, Baltık ve Ukrayna nüfuslarının Sovyet işgalcilere duydukları nefreti başarılı biçimde kullandıkları

83 Berkhoff, *Harvest of Despair*, 48; H. Buchheim, "Die höheren SS-und Polizeiführer", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 11 (1963), 368-371, Haberer, "The German Police and Genocide", 26-27.

yerlerdi. 1939'dan önce eski Çarlık İskân Yetkisi'ne ilişkin Rus Yahudiliğinin merkezi olan *shtetl* kültürü bir daha asla geri gelmedi.[84]

84 L. Smilovitsky, "a Demographic Profile of the Jews in Belorussia from the Prewar Time to the Postwar Time", *Journal of Genocide Research*, 5:1 (2003), 117-129.

7

BU TOPRAĞI BENİM İÇİN YENİDEN ALMANLAŞTIRIN!

Sorunun en radikal ve teoride en mükemmel çözümü, bütün Çeklerin ülkeden tamamen sürülmesi ve oraya Almanların yerleştirilmesi olacaktır. Ne var ki bu çözüm, öngörülebilir gelecekte Büyük Alman bölgesine ait olan toprakları acilen işgal edecek kadar Alman olmadığı için imkânsızdır. [Bütün Çekleri sürmek] tarlaları nadasa bırakacak ve kentlerin boşalmasına yol açacaktır.

Reich Protektoru von Neurath, Prag, 1940[1]

1941'de Warthegau'daki küçük Poniatowec şehrinin yeni belediye başkanı olarak göreve başlayan Franz Bock adında Prusyalı bir kamu görevlisi, kendini Reich'ın cephe bölgelerinin vahşi ortamı içinde bulmuştu. Burası geri kalmış, oldukça tuhaf bir yerdi. Bock'un üstü olan vali eski bir kasaptı; son bele-

1 C. Bryant, *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism* (Cambridge, MA, 2007), 117.

diye başkanı yörenin barını resmi büro olarak kullanmıştı. Hayat tuhaf ve alışılmadıktı. Daha ilk günden şehir sakinlerinin kendisine neden o kadar saygılı davrandıklarını ve rastladıklarında kenara çekilip yol verdiklerini merak etti. Şehirde uygun bir Almancayla konuşan kişiler neden sadece Yahudilerdi ve yörenin çimento fabrikasını işleten Almanlar onun sorularına neden anlaşılmaz bir yarı-Polonya lehçesiyle karşılık veriyorlardı? Ve Romanya'nın ötesinde bir yerlerden gelen etnik Alman mülteciler olduklarını iddia eden o tuhaf kılıklı Balkan göçmenleri kimdi?[2]

Bock, "Almanlık"ı yeniden geçerli kılma eğilimdeydi. Burayı düzene sokmak için belli ki fazlaca "ulusal faaliyet" gerekiyordu. Fakat Nazi meslektaşlarının kibirli ve düşüncesiz tutumları buna engel oluyordu. İki SS, Goebbels'in, Polonya'nın savaş öncesi Alman azınlığını Führer tarafından kurtarılan baskı altında çaresiz kurbanlar olarak betimleyen en yeni propaganda filmi *Eve Dönüş*'ün gösterimini yaptılar ve Bock, sinemaya kaçak girip filmi seyreden yerel Polonyalıların yaşadığı huzursuzluğun neden kışkırtıldığını anlayamadı. "Bu film aylardır inşa ettiğim şeyi birkaç saat içinde yıktı," diye söyleniyordu. Ertesi gece, filmi seyreden iki adam sarhoş vaziyette şehrin "en yaşlı Yahudi'si"ni uyandırıp odalarına iki kız göndermesini söylediklerinde, durum daha da kötüleşti. Gerçekten de birkaç Yahudi kız gönderildi, bir kavga çıktı ve olanlar bütün şehirde duyuldu, iki Alman ırk yasalarını ihlal etmekten tutuklandı ve hapsedildi. Bir süre sonra, heyecanın yatışması üzerine, bir Gestapo ekibi gelerek Bock'a halkın önünde kurşuna dizilmek üzere "kendi" Yahudilerinden birkaçını seçmesini emretti. Bu kadarı fazlaydı, Bock görevinden istifa etti. İşlerin kayzer zamanında daha iyi yürütüldüğünü düşünüyordu artık. Eski Polonya toprağını yeniden Alman yapmaya çalışmak, hayal ettiğinden sınırsız biçimde daha zor, daha nahoş ve daha karmaşık bir işti.[3]

2 A. Hohenstein [Franz Heinrich Bock], *Wartheländisches Tagebuch aus den Jahren 1941/42* (Stuttgart, 1961), 39.

3 *Age.*, 174-5. Bu kaynağı ihtiyatla kullanmak gerekir: bkz. Furber, "going east", böl. 5.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'daki etnik Almanların çektiği acıları hatırlamak için, kendi kuşağından ve sınıfından diğer Almanlar gibi Bock'un da *Eve Dönüş* gibi filmlere ihtiyacı yoktu. 1918'den sonra bu Almanların topraklarının nasıl müsadere edildiğini ya da yeni yerleşim alanlarının devlet destekli konutlarla nasıl kuşatıldığını herkes biliyordu. Düşmanca davranan yetkililer onları Almanca konuşmaktan ya da nüfus sayımlarında kendilerini Alman olarak kaydettirmekten caydırmışlar, hatta bölgenin kendisi bile ailelerin, caddelerin ve bütün kasabaların isimleri değiştirilerek Almansızlaştırılmıştı. Almanlar birçok bölgeden kasıtlı biçimde sürülmüşlerdi; diğerleri, mallarını satıp ayrılmış ya da kendi milliyetlerini değiştirmeleri için yapılan baskılara boyun eğmişlerdi. Nazi rejimi, öncelikli olarak bu onyılların sonucunu değiştirmek istiyordu. "Bu toprağı benim için yeniden Almanlaştırın!" 1941'de Kuzey Yugoslavya'nın fethinden sonra Hitler bir yetkiliye bu emri vermişti. Reich'ın diğer sınır bölgelerine atadığı kişilere mesajı da temelde aynıydı.[4]

Ancak Hitler'in hedefi sadece 1918'de Prusya ve Habsburg İmparatorluğu'nun yol açtığı kayıpları telafi etmek değil, daha önce görülmemiş ölçekte bir Alman devleti kurmak, siyasal görüşleri ya da mensubiyetleri ne olursa olsun, bütün Almanların bu süreçte bir rol oynamasını sağlamaktı. Avrupa'nın en güçlü devlet kaynaklarını ve polis teşkilatlarını arkalarına alan Naziler, yeni uç bölgelere zorunlu nüfus aktarımları yaptılar ve sömürge yerleşimleri kurdular. Yaklaşık 800.000 etnik Alman'ı "yurda" yani Reich'a taşıdılar ve milyonlarca insanın yaşayacağı yeni şehirler planladılar. Bu arada Alman yerleşimcilere çiftlik ve otlaklar sağlamak için Doğu Avrupa'yı Alman olmayan mevcut nüfusun büyük bir bölümünden kurtarmayı planladılar.

Bu vizyonun arkasında son derece modern iki fikir vardı. Bunlardan biri, Nazilerin hayal ettiği toplum şablonunu sağlayan ve yapmakta oldukları şeye tarihsel bir haklılık kazandıran geçmişe, özellikle de o çoktan silinmiş ortaçağa duyulan şiddetli nostaljiydi. 19. yüzyılın romantik tarihçilerinin

4 Alıntı: Ferenc, *Quellen*, 51.

–Himmler onların öyküleriyle yetişmişti– vârisleri olan Naziler, Alman şövalyelerinin yüzyıllar önce ele geçirdikleri ve yerleştikleri toprakları *yeniden* fethetmek istiyorlardı. Bu çılgın tarih tutkusu, Nazi sömürgeciliğini Avrupalı denizaşırı rakiplerinden ayırıyordu; İngilizler ve Fransızlar, pek nadir hatta hiçbir zaman, bir zamanlar kendilerine ait olan toprakları geri alma iddiasında bulunmadılar. SSCB'yi 12. yüzyıl Haçlı imparatorunun adıyla (Barbarossa) işgal etmenin başka anlamı var mıydı? Himmler'den başka kim Töton Şövalyeleri'ni SS için model olarak benimser ya da "bütün Alman hükümdarlarının en Alman'ı" Kuşçu Heinrich olarak yeniden vücut bulduğuna inandığı adamın anısına törenler tasarlayıp konuşmalar hazırlayarak, her yıl tam bir görev duygusuyla onun şerefine Quedlinburg Katedrali'ne seyahat ederek bunca zaman harcardı? Özetle, Büyük Almanya, zamanı geri çevirmek için yapılan bilinçli bir girişim ve ancak moderniteden doğabilecek bir modern yaşam düşmanıydı. Üçüncü Reich –ve özellikle SS– Alman ataların verdiği örneğin saflığına dikkati çekiyor ve onların –tarımsal, kendine yeterli, hiyerarşik ve kılıç elde– yaşam tarzını canlandırmayı hayal ediyordu. Hitler, otobanın değerini ve özellikle modern mühimmat sağlamak için sanayi toplumuyla uzlaşma gereğini görebiliyordu. Himmler, Führer'inden çok daha saplantılıydı: Tam yetkili tarihçiler ve arkeologlarla, bol maddi kaynakla desteklenen Alman Ataların Mirası Derneği'ni kurdu. Savaş başlamadan önce taraftarlarına, kendi topraklarında yapay ortaçağ köy toplulukları içinde bir yandan gönüllü süvari olarak çiftçilik yaptırmaya çalışıyordu.[5]

Nazi siyasetindeki öteki modern unsur, ırk "bilim"ine olan bağlılıklarıydı. Kayzerin savaş öncesi milliyetler siyasetinin gönülsüz ve hatalı yorumları olarak gördükleri şeyi arkalarında bırakarak, ırkı ve biyolojiyi yönetimin yol gösterici ilkesine dönüştürmek istediler. "Misyonumuz Doğu'yu eski tarzda –Alman dilini ve yasalarını burada yaşayanlara getirerek– Alman-

5 H. Pringle, *The Master Plan: Himmler's Scholars and the Holocaust* (New York, 2006) 9.

laştırmak değil, Doğu'da sadece gerçekten Alman olan, Alman kanı taşıyanların ikâmet etmesini sağlamaktır."[6]

Katı bir ırk ayrımı siyasetine bu bağlılık yeni bir çığır açtı. Nazilerden önce pek çok Avrupa ülkesi komşularının topraklarını fethederek "kendi" azınlıklarını kurtarma hayali kurmuştu. 19. yüzyılda Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya kendi ulusal misyonlarını yayılarak yerine getirme özlemi duymuş ve tam olarak aynı mantık, 1918'den sonra Ukraynalılar ve Litvanyalılarla mümkün olduğu kadar fazla toprak uğruna savaşmaları için Polonyalı siyasetçilere yol göstermişti. Tarihçi A.J.P. Taylor, bir zamanlar muzip bir tavırla "uluslararası meselelerde, Alman olması dışında Hitler'de yanlış bir şey yoktu," demişti. Bu bakış açısından haklıydı. Taylor, Alman diktatörünü benzeri görülmemiş bir kötü adam olarak betimleyenlere gülerdi. Ancak Hitler hakkında önemli olan, onun kötülüğü değil biyolojik ırkçılığa olan bağlılığıydı.[7]

Savaş öncesi Almanya, ırk bilimini –diğer bilimler gibi– destekliyordu ve Üçüncü Reich özellikle cömert bir sponsor oldu. 1939'dan sonra Üçüncü Reich'ın ırk uzmanlarına Almanya'nın kendi nüfusunun sağlığı konusunda artık danışılmıyordu, ancak bir bütün olarak kıtayı etkileyecek kararların alınmasına yardımcı oluyorlardı. Beyaz önlüklü adamlar, soyarak ölçüme tâbi tuttukları Slavlar ya da etnik Almanlardan hangilerinin "yeniden Almanlaştırılabilir" olduğunu saptamak için düzenlenen sınıflandırma panellerini ve eğitim programlarını yönetiyordu. Onların verdiği kararlar, insanların çalışma kamplarına ya da yerleşimci kolonilerine gönderilmelerini, hamilelerin doğurmalarına izin verilmesini ya da kürtaj uygulanmasını ve çocuklarının bizzat kendilerince yetiştirilmesini ya da evlatlık verilmek üzere alınmasını belirliyordu. Ancak bu uzmanların siyaset üzerine konuşmalarına izin verilmesi beklenmedik sonuçlar doğurdu. Irk bilimi disiplini karmaşa içindeydi ve pek çok Alman bilimadamı bu konudaki zorlukların farkına var-

---

6 Himmler, *Deutsche Arbeiterpartei*'ın Haziran-Temmuz 1942 sayısı, alıntı C. Madajcyk, "Alman belgelerinin Işığında 1942 ve 1943'te Zamość Bölgesi'ndeki Sürgünler", *Acta Poloniae Historica*, I(1958), 78.

7 Taylor, *The Origins of the Second World War*.

mıştı. Eski tarz ırksal belirlenimcilik, genetikteki yeni bulgularla pek bağdaşmıyordu ve belirli bir halkın ya da *Volk*'un özelliklerinin açıklanmasında da özellikle yararlı olmuyordu. Tartışmalar, rejim tarafından dikkatle bu konuların uzağında tutulan Alman kamuoyuna ulaşmamıştı aslında. Ancak bir Alman'ın Alman olmayandan nasıl ayrılacağını bilmek –yeni imparatorluğu yönetenlerin esas meselesi buydu– uzmanların üzerinde mutabakata varabilecekleri bir şey değildi.[8]

Günümüzde bir tarihçi, "ırk konusunda her Alman'ın kendi fikirleri vardı," yorumunda bulunur. Konu kesinlikle değişim geçiriyordu. "Breslau okulu" mavi göz ve sarı saça bakılması gerektiğine inanıyordu fakat –ırkçılığın akademisyen iki bilgesi– Otto Reche ve Fritz Lenz, çoğu birey ırk açısından karışık olduğu için fiziksel özelliklerin yetersiz belirtiler olduğunu düşünüyorlardı. Nazi biliminin yaygınlaşmasını sağlayan Hans Günther'e göre, Almanya bile belli başlı bütün Avrupa ırklarının –Nordik, Doğu Baltık, Alpin ve Dinarik– özelliklerinin yanı sıra Allahtan az miktarda Akdeniz ve İç Asya kanı da taşıyordu. Kabul edilmiş yaklaşımlara karşı çıkan birkaç kişi, "Alman ırkı"ndan söz ederken ırk ve *Volk* kategorilerini birleştirerek sorunu çözdü fakat bu basit çözüm akademisyenlerin çoğu tarafından bilimsel olmadığı için eleştirildi. Uzmanların farklı ırk "değer"lerine sahip çok daha küçük bir alt gruplar çeşitliliğinden oluştuğu kanaatini taşıdığı "Slavlar"dan söz etmenin yararı hakkında da benzer kuşkular vardı. Değer sorununun kendisi de bölünmeye neden oluyordu; çünkü bazıları ırk hiyerarşilerine inanırken diğerleri farklılığın değer olarak görülebilecek hiçbir anlam taşımadığında ısrar ediyorlardı.

Bütün bunlar, sadece Almanlar değil Yahudiler söz konusu olduğunda da muazzam bir karışıklık yaratıyordu. Savaş döneminde Kayzer Wilhelm Antropoloji, İnsan Kalıtımı ve Soyarıtımı Enstitüsü'nün müdürü ve Josef Mengele'nin patronu genetikbilimci Otmar von Verschuerin'in, Yahudilerin özgün bir ırk olduğuna dair ciddi kuşkuları vardı. Irk antropologla-

8 Etkileyici bir tartışma için bkz. C. M. Hutton, *Race and the Third Reich: Linquistics, Racial Anthroplogy and Genetics in the Dialectic ofVolk* (Cambridge, 2005).

rının onların saptanması için belirlediği özellikleri listeledi; yalpalayarak yürümeleri, sarımsaktan hoşlanmaları, nevrozları, entelektüelleşmeleri, hızlı konuşmaları ve nitelikli suç işleme eğilimleri. Fakat ona göre Yahudiler, Almanların kanından temelde ayırt edilemeyen melez bir tür oluşturuyorlardı. Verschuer, onların aynı soydan çiftleşme ve yalıtılma yoluyla ayrı bir ırk haline gelme sürecinde olup olmadıklarını merak ediyordu. Onun için net olan nokta, onların olumsuz özelliklerinin olumlu olanlara ağır basması ve birlikte yaşadıkları insanların sağlığını tehdit etmeleriydi.[9]

Rejim, biyolojik ırkçılığı temel alan bir siyaseti benimseyerek aslında kendisini aşırı bir belirsizliğe mahkûm ediyor, bu da siyaseti belirleyenlerin çekinceli davranmalarına yol açıyor ve milliyetler siyasetinin bir yerden diğerine değişiklik göstermesine olanak tanıyordu. Bu bakış açısından Yahudi örneği istisna niteliğindeydi: Neredeyse hiçbir ayrıcalığa izin vermeyen katı bir kuralar dizisi uygulanmıştı. Almanlar, diğer durumlarda, her yerdekinden çok da farklı olmayan ulusal ve ırksal kimlik kriterlerine uydular. Zaman zaman insanları son derece seçici olarak elediler; yetkililerin Himmler'in elitist çizgisini izleme eğiliminde oldukları Warthegau'da olduğu gibi. Fakat kapı komşusu Batı Prusya'da, olabildiğince çok yöre insanının Alman olduğunu beyan etmesi için zor kullandılar. Böylece, sıkı ırk kriterleri ulusal mensubiyete ilişkin daha eski tarz kültürel ve siyasal belirleyicilerle kaynaştırıldıkça –vazgeçildiği düşünülen– asimilasyon siyaseti geri geldi.

Ancak Almanlaştırmanın keyfiliğine teknolojik gelişmişlik ve kapsamlı olma görüntüsü eşlik ediyordu. Irk biliminin çürümüş temelleri, rejim polisinin ve istatistikçilerinin 1930'lar boyunca üzerinde çalıştığı sistematik nüfus saptama ve denetim yöntemlerini mükemmelleştirmeye adanmış geniş ve

---

9 I. Heinemann, *"Rasse, Siedlung, deutsches blut" das rasse-und Siedlungsaumptam der SS und die rassepolitische Neuordnung Europas* (Göttingen, 2003), 119-22; I. Haar, "German *Ostforschung* and Anti-Semitism", 15; E. Ehrenreich, "Ottmar von Verschuer and the 'Scientific' Legitimization of Nazi Anti-Jewish Policy", *Holocaust and Genocide Studies*, 21.1 (Bahar 2007), 58-60; O. Von Verschuer, "Rassenbiologie der Juden", *Forschungen zur Judenfrage*, 3 (1938).

gittikçe mekanikleşen bir savaş dönemi bürokrasisinin altında perdelendi. Savaşın başlamasından 10 gün sonra Almanlara kimlik kartı taşıma zorunluluğu getirmişti. Büyük Alman Reich'ının uzun süredir ertelenen nüfus sayımı gerçekleştirilerek, Yahudilerin ve diğer azınlıkların kolayca saptanması sağlandı. Prag, Krakov ve Riga'da benzer nüfus sayımlarının yapılması için yeni nüfus istatistiği büroları kuruldu. Alman istatistikçileri Hollanda gibi teknolojik bakımdan ileri ülkelerdeki meslektaşlarıyla coşkulu bir işbirliğine girdiler. Reinhard Heydrich –Bohemya ve Moravya'nın geçici Protektoru– Prag'da vurulduğu sırada, bütün nüfusu ırk denetiminden geçirmek için hazırlanan bir tasarı üzerinde çalışıyordu. Aslında daha önce hiçbir ülke, bu kadar kısa sürede ve böylesine geniş bir alanda bu kadar iddialı bir sınıflandırma, ayrım ve sömürge yerleşimi siyaseti izlemeye kalkışmamıştı. Hiç kimse bu işe bunca kaynak ayırmamış ya da bu amaçla böylesine canice ve karmaşık yöntemleri benimsememişti. Özetle, savaş döneminde uygulanan Almanlaştırma, Avrupa tarihinin halkı ve toprağı ulusallaştırmak için uygulanan en baskıcı ve iddialı girişimi oldu. Bu durum, Nazi işgal anlayışının neden liberal uluslararası hukukun öngördüğü gibi egemenliğin geçici olarak askıya alınmasından çok daha sürekli, içler acısı ve yıkıcı bir özellik taşıdığını ve bizzat Reich'taki hayatın gittikçe daha fazla şiddet içermesine ve –Almanlaştırmanın motoru– SS'in başlıca siyasal ve askeri kurum olarak yükselmesine bir başka tekil etkenden daha fazla katkıda bulunduğunu açıklar.[10]

Kökenler

1938'de bütün bunların ancak küçük bir bölümü öngörülebiliyordu ve Avusturya veya Sudet Bölgesi'nde yaşanan olayları gözlemleyen biri, rejimin savaş dönemi ulusallaştırma iddiasının ölçeğini tahmin edemezdi. Dahası, her iki bölgede de baskın olan Alman nüfusuydu. Eski Reich'tan insanlar onların ak-

10 G. Aly ve K. H. Roth, *The Nazi Census: Identification and Control in the Third Reich* (Philadelphia, 2004).

sanlarına ve tuhaf davranışlarına gülebiliyorlardı; genişleyen Wehrmacht saflarındaki "Südet eşekleri"ne yönelik hakaretler genellikle orduyu kaygılandıracak ölçüdeydi. Bütün bunlara rağmen 1918'e geri dönme şansını yakalamaları halinde, muhtemelen Almanya'yla bütünleşme yönünde oy kullanacaklardı. Bu nedenle ulusallaştırıcıların yapabilecekleri az şey vardı.

Geniş bir Çek nüfusu olan Südet Bölgesi'nin kendi açmazları vardı. Südet Almanlarının lideri Henlein, Çekleri Doğu'ya sürüp Çek dilinin kullanımını azaltarak iki savaş arası dönemin toprak reformunu tersine çevirip, bölgeyi Almanlaştırmak istiyordu. Etnik Alman eylemcileri başlangıçta birçok Çek'i bölgeden sürdü ve geri dönmeleri halinde hoş karşılanmayacaklarını açıkça belirtti. Fakat bu süreç yeterince hızlı gelişmediği için yaşadıkları düş kırıklığı Kristallnacht sırasında "Önce Yahudiler, sonra Çekler!" ve "Çekler Defolun!" sloganlarıyla denetimden çıktı. Berlin'in yöredeki Çeklerin olduğu yerde kalmalarını istemesi sebepsiz değildi. Münih Antlaşması'ndaki (1922-1923 Rum-Türk nüfus mübadelesini hatırlatan) "nüfus aktarımı" maddesine rağmen, Hitler'in doğuya bakarken yaşadığı esas kaygı, küçük Alman azınlığı bakiye Çekoslovakya'da tutmaktı. Hitler Çeklere onları sürmeleri için herhangi bir bahane vermek istemediği için, Südet Almanlarına sakin olmaları söylendi. Henlein adamlarını frenledi ve Südetler yüzme havuzları ve kütüphanelerine yönelik "Sınır Bölgesi Sosyal Yardım" sübvansiyonlarıyla onları yatıştırdı.[11]

Alman olmayan milyonlarca insanı ilk kez Alman hâkimiyetine sokan, 1939 baharında Prag'ın fethi oldu, bu olay Naziler için yeni ve acil bir sorun ortaya çıkardı: "Yabancı bir halk" ırk içtihatlarına uygun bir şekilde "Reich bölgesi"yle hangi şartlarla bütünleştirilmeliydi? Aşağı yukarı bir yıl önce Hitler onların çoğunu zorla ülkeden çıkarma ihtimalini ortaya atmıştı. İşgalin başlangıcında kıdemli bir ordu komutanı Çeklerin "fiziksel imhası"nı örgütleme konusunda derin düşüncelere dalmıştı; bunun normal koşullarda mümkün olmayacağını

---

11 Gebel, *"Heim ins Reich!"* 222-7, 288; R. Koehl, *RKFDV: German Resettlement and Population Policy 1939-1945: A History of the Reich Commission for the Strengthening of Germandom* (Cambridge, MA, 1957), 40-41.

kabul etti fakat bu sorun başka türlü nasıl çözülecekti? Bu çok aşırı bir düşünceydi fakat sürgün seçeneği ortadan kalkmadı. Ekim 1941'de Heydrich ülke nüfusunun yarısını Sibirya'ya sürmekten söz ediyordu. Fakat bu ancak gelecekte olabilirdi. Çek ekonomisinin savaş döneminde artan değeri şimdilik fazla sert olmayan bir yaklaşımı gerektiriyordu.[12]

Bohemya ve Moravya'da, Almanlaştırmanın cephe hattına uygun olduğu görülen bölgelerde az sayıda Alman vardı. Bilinen nedenlerden ötürü Naziler, Yahudi oldukları halde Alman olduklarını inkâr edenleri –toplamın oldukça büyük bir oranı– hesaba katmayı düşünemezlerdi. (Almanca konuşan pek çok Yahudi iki savaş arası dönemde Çekoslovakya'da yapılan nüfus sayımlarında kendilerini Alman olarak kaydettirmişti; 1945'ten sonra Çekler, hayatta kalanlarını bu nedenle sürdüler.) Böylece Naziler ilk kez ciddi bir sayısal açıkla karşı karşıya kaldılar, çünkü Almanlar nüfusun ancak %3'ünü oluşturuyordu. Protektora kurulduğunda SS muazzam genişlikte Çek toprağını kamulaştırmayı başarmıştı fakat işin zor yanı bu toprakları işleyecek Almanları bulmaktı. Bekledikleri aile sayısı olan 150.000'in aksine bu topraklara beş yıl içinde sadece 6.000 aile yerleşti. Toprağı hâlâ Çek elleri işliyor ve Almanların yediği tahılın hasadını onlar yapıyordu.[13]

Reich da üretim hatlarının işler vaziyette tutulması için Çek işçilerine güvenmek durumundaydı. Reich Protektoru von Neurath ve yardımcısı Karl Frank, Almanya'nın görülebilir gelecekte Çek emeğine bağımlı kalacağını vurguluyordu. Frank 1940'ta, "insanlar imparatorluğun sermayesidir ve yeni Reich'ta 7 milyon Çek'in emeği olmaksızın yapamayız," diye yazdı. Çeklerin bir bütün olarak "ırksal gerekçelerle hizmetkâr bir ulusa indirgenmesi"nin mümkün olamayacağını vurguladı ve bir "havuç ve sopa" –başka deyişle, maddi teşvikler ve tehditler– uygulamasının, adayları Almanlaştırmaya teşvik etmek

---

12 G. Köckenhoff, "Grossraumgedanke und Völkische Idee im Recht", Zeitschrift für Ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 12 (1944), 34-82, burada 34; J. Milotova, "Die NS-Pläne zur Lösung der 'tschechischen Frage'", ed. Brandes vd, *Erzwungene Trennung*, burada 24; Connely, "Nazis and Slavs", burada 5-6.

13 Heinemann, "Rase, Siedlung, deutsches Blut", 127-49; Koehl, *RKFDV*, 42-3.

için kullanılmasını önerdi. Çek nüfusunda Alman ataların izi sürülerek var olmadıkları yerlerde bile çok sayıda Alman yaratılabilirdi. Nazi Partisi ve SS'teki bazı saf ırkçıların istediği gibi Çekleri sürmek, bir yandan kazanılacak bir savaş olduğu sürece Reich için sadece iktisadi bir bozgun olacaktı.[14]

Yurttaşlık yasaları, sayıları uygun hale getirmek için yararlı bir başka yöntem sağlıyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra pek çok Avrupalı devlet zorunlu sınıflandırma sistemleri uygulamıştı. 1921'de Çekoslovakya'da, yetkililer Alman olduğunu iddia eden binlerce insana para cezası uyguladılar ve tek taraflı bir tutumla onları Çek olarak sınıflandırdılar. Benzer siyasetler Fransız Alsace'ında, Slovenya ve Polonya'da da uygulandı. Nazilerin yürürlüğe koyduğu yeni yurttaşlık yasasında çarpıcı olan, Bohemyalı Almanlara 1914 öncesinde tanınan gönüllü tercih hakkını tanıdığı için önceki yasalardan *daha az* baskıcı olmasıydı. (Alman) Reich yurttaşları ile ikinci sınıf (Çek) "ülke mensupları" arasında ayrım yapıyor fakat hangisini seçeceklerini bireylere bırakıyordu. Irksal saflık kaygılarının yetkilileri etkilediği ve bu nedenle yasayı çok sayıda Çek'i Alman'a dönüştürme aracı olarak kullanamadıkları açıktır. Ancak yaklaşımları Almanların da kendilerini açığa vurmamalarını sağladığı için dezavantajlıydı. Aslında pek çok Alman Reich yurttaşı olmaya pek hevesli değildi; zorunlu çalışmaya tâbi tutulmaktan, askere alınmaktan ve Nazileştirilmekten korkuyorlardı. Ağustos 1939'da, endişeye kapılan Prag'daki bir Alman kamu görevlisi, "bütün etnik Almanların Reich Alman'ı olmak isteyecekleri varsayılmıştı," diye yazdı. "Bu hesap ... yanlış çıktı ... Etnik Almanların bu bakımdan bizi hayal kırıklığına uğrattıklarını söylemek gerekir." Bu durumda, Nazilerin Bohemya'da kendilerini Alman ilân edenlerin sayısındaki azalmayı durdurmak için fethin bile yeterli olmadığını görmeleri ironiktir.[15]

---

14 Alıntı: T. Zahra, *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900-1945* (Ithaca, 2008), böl. 6. Ayrıca bkz. Ziemke-Foreign Ministry, 5 Ekim 1940, L. Poliakov ve J. Wulf (ed.), *Das Dritte Reich und seine Denker* (Wiesbaden, 1989), 492-3.

15 C. Bryant, "Either German or Czech Fixing nationality in Bohemia and Moravia, 1939-1946", *Slavic Review*, 61.4 (Kış 2002), 683-706, burada 688; Zahra, *Kidnapped Souls*, böl. 6, 286. Bu konudaki yardımlarından ötürü Zahra'ya te-

Sayıları şişirmeye çalışan Almanlar "yüzergezer" denenleri hedef aldı; Habsburg İmparatorluğu'nda ortaya çıkan bu terim, Nazi toplum bilimcileri tarafından etnik kimliği belirsiz (genellikle iki dilli) olanları tanımlamak için kullanıldı. Bu insanlar 19. yüzyılda gayet olağan görülen fakat milliyetçiliğin zaferiyle birlikte tuhaf karşılanmaya başlayan bir olguyu temsil ediyordu. "Yüzergezerler" (zaman zaman "hermafroditler" de deniyordu) özellikle Alman sınır bölgelerinde yoğundu ve yüzbinlercesinin yurdu da Protektoralıktı. Bir Alman yöneticiye göre, "genellikle hangi tarafa mensup olmaları gerektiğini bilemedikleri –ana babaları aslında her iki milliyete mensup olduğu– için, ırksal ve etnik özellikleri bakımından olumsuz değerlendirilmeyen" çok sayıda Çek vardı.[16]

Nazilerin Protektora'daki resmi Almanlık tanımları, şaşırtıcı derecede açık uçlu ve biyolojik olmayan bir milliyet anlayışını yansıtıyordu. Karl Frank Mart 1939'da, "Alman milliyetinden olan biri dil, eğitim, kültür vb gibi belirli olgularca bir kanaat olarak doğrulanması halinde, Alman ulusuna sadakat bildiren kişidir," diye belirtmişti. "Mevcut ilişkiler dikkate alındığında 'Alman milliyetinden' teriminin daha kesin bir tanımını yapmak mümkün değildir." Bu şekilde açık uçlu bir tutum almak, Frank'ın "yüzergezerler"i Alman dil okullarına gitmeye teşvik ederek ya da onları Alman sosyal hizmet kurumlarına çekerek kazanmaya çalışmasını sağlıyordu. Hakikaten de sadece Mart 1940-Aralık 1941 arasında 80.000 kişi –kabaca nüfusun %1'i– Alman saflarında olduklarını ilân etti, savaşın sonunda bu sayı 300.000'i aşmıştı.[17]

Şu ya da bu safı seçmeleri için kendilerine yeni teşvikler ve cezalar sunulan sıradan "yüzergezerler" savaş dönemi fırsatlarından yararlandılar ya da daha önce Çek Cumhuriyeti'nde yaptıkları gibi yeni gerçekliklere boyun eğdiler. Çek olan kocası 1920'lerde ölen dul bir kadın sosyal yardım alıyordu, çünkü

şekkür ederim.

16 Bryant, "Either German or Czech", 686-7.

17 Bunların 143.000'i verdikleri kararı 1945'ten sonra geri almaya çalıştı. T. Zahra, "Reclaiming Children for the Nation: Germanization, National Ascription and Democracy in the Bohemian Lands, 1900-1945", *Central European History*, 37.4 (2004), 501-43, burada 529-30.

–kendi ifadesiyle– "Çekliğin etkilerine asla kapılmaksızın, en ağır yoksulluk koşullarına rağmen çocuklarını tam bir Çek ortamında doğru düzgün birer Alman olarak yetiştiriyordu." Çok sonraları bir Çek romancının aklına, bir Alman okuluna babası tarafından sürüklendiği geldi: "Çocukluk dönemimde ilk kez babamın otoritesine karşı çıktım ve Schlesisch Ostrau'daki Çek Belediye Meclisi binasının penceresini açarak bağırdım: 'Alman okuluna gitmek istemiyorum! Bırakın kendi Çek okuluma gideyim!'" Çek okulundaki öğretmeni onu destekliyordu: "Meclis binasının birinci kat penceresinden sarkarak babama seslendi: 'Seni gidi Töton bozuntusu, bırak çocuğu istediği yere gitsin!'" Bu türden kararlar, çocukların ana babalarına, eşlerin kocalarına, Protektora yanlısı Çeklerin Nazi karşıtlarına isyan etmesine yol açıyordu. 1939'da bir Çek yeraltı gazetesi, "Almanlar, gidecek kimse olmasa da yeni Alman okulları açıyor," diye uyarıyordu. "Kadınlar, bu sizin işiniz. Çocuklarımızın Çek veya Almanlaştırılmış, yurtsever veya hain olarak yetişmesi size bağlı."[18]

Genel olarak bakıldığında, ilk Almanlaştırma deneyimi Naziler için ıslah edici bir deneye dönüşmüştü. Etnik Almanların çoğunun kendilerini açığa vurmaya pek istekli olmadığını anlamakla kalmamışlar, "yüzergezer" denilenlerin çoğunun da sadece fırsatçılık yaptığından kuşkulanmışlardı. Nazi yetkilileri, özellikle Fransa'nın düşüşünden sonra "istenmeyen unsurlar"ın kendilerini Alman olarak kaydettirmelerinden kaygılıydı. Bu, (korktukları) aptalca bir materyalistliğin kışkırttığı "fırsatçı unsur", "Çekliğin en kötü hali"ydi. Çoğunun çocukları Almanca bile konuşmuyordu. Kısaca, Reinhard Heydrich'in yönetimindeki yetkililer, Çek çocuklarını zor yoluyla denetleyip zapt ederek daha baskıcı yöntemler uygulamaya başladılar. Heydrich'in 1942'de katledilmesinden sonra, misilleme amacıyla yerle bir edilen Lidice köyünün çocukları Poznan yakınlarındaki bir SS yetiştirme yurduna gönderildi ve burada kendilerine Alman isimleri verildi. Nitekim çarpıcı olan, Polonya'da yaşanan on binlerce çocuk kaçırma olayı ile kıyaslandığında bu türden vakaların sayıca çok az olmasıydı.

18 *Age.*, 501, 530, 533.

Polonyalıların sadece %3'üyle kıyaslandığında Çeklerin yaklaşık %50'sinin Almanlaştırılabilir olduğu düşünüldüyse de, zorla Almanlaştırmanın yükünü çeken Polonyalılar oldu. Çekler sadece iktisadi bakımdan önemli ve siyasi bakımdan itaatkâr oldukları için, onları yabancılaştırmaya değmezdi.

1942'nin sonunda Almanlar kendi başarısızlıklarıyla az çok yüzleşmişlerdi ve kendi tuhaf Çek milliyetçiliği türlerini geliştirmekle yetindiler. Yeni bir gençlik örgütü kurdular ve "Reich'a sadık Çek milliyetçiliği" dedikleri şeyi güçlendirmeye çalıştılar. Okul çocukları Çek şarkıları söyleyerek gamalı haçın altında yürüyüş yapıyor ve tatillerini "Heydrich Yaz Kampları"nda geçiriyorlardı. 1944'ün yaz aylarında Prag'da bir Çek Gençliği Haftası'nın düzenlenmesine katkıda bulunmuşlardı. Tutarlı bir belirsizlik içinde olan ve bazen işbirliği bazen de ulusal diriliş gibi görünen bu hareketle ne yapacağını ne SD ne de Çek direnişi biliyordu. Ancak bir şey açıktı. Irk teorisyenlerinin önceleri varolan güveni kaybolmuştu: Alman sayısı yetersizdi ve özellikle savaşın Reich'ın aleyhine dönmeye başladığı sırada daha fazlasını yapmak kolay değildi.[19]

Polonya'yı Geri Kazanmak

Bütün Almanlaştırma hamlesi sırasında hiçbir yer Polonya, özellikle de ilhak edilen topraklar kadar önemli olmadı. Buraları Üçüncü Reich'a katmak ırk siyaseti için masaya sürülen bahsi artırdı, çünkü o bölgelerin mümkün olduğu kadar hızlı Almanlaştırılmasını gerektiriyordu. Bu hakikaten 1939'da Hitler ve görevlendirdiği kişiler için savaş döneminin önceliği, ellerindeki her türlü araçla zorlayacakları bir görev haline gelmişti.

Ancak nüfus sorunu güneye doğru gidildiğinde neredeyse Protektora'daki kadar büyüktü. Nazi Partisi'nin Irk Siyaseti Bürosu'ndaki görevliler asabi bir tutumla, fetihlerin büyük Slav nüfuslarını Reich'ın sınırlarına dahil ettiğine işaret ediyorlardı. Ekonomi ve güvenlikle ilgili kaygılar, yeni Alman

19 Zahra, *Kidnapped Souls*, böl. 6, 8.

sınırlarını eski 1914 hatlarının çok ötesine itmiş, Reich'a Polonya demir, çelik ve tekstil endüstrilerinin büyük kısmını kazandırmanın yanı sıra, çok daha fazla Polonyalı ve Yahudi'yi de katmıştı. Almanların yeni bölgelerde nüfusun sadece %7'sini oluşturduğunu, oysa %86'sının Polonyalı (ve %5'inin Yahudi) olduğunu vurgulayan büro yetkilileri, "Polonya nüfusunun büyük bölümünün acımasızca yok edilmesi"ni istedi. Reich'ın içinde Polonyalılaşmanın artacağına ilişkin kâbus senaryosundan kaçınmayı, sadece çoğu Polonyalı'nın acımasız bir "aktarım"a tabi tutulması sağlayabilirdi. Polonya okullarının kapatılmasını ve Polonyalılara verilen dini hizmetlerin yasaklanmasını tavsiye ettiler: Polonya restoranları, kafeleri, sinemaları, tiyatroları, gazete ve kitapları, dernek ve sendikaları da hedef alındı. Özetle Berlin, "Almanlaştırmaya uygun olmayan bütün unsurların acımasızca tasfiyesi"ni hedeflemeliydi.[20]

Mayıs 1940'ta Himmler, Hitler'e "Doğu'daki yabancı nüfus"a nasıl davranılacağına ilişkin düşüncelerini sunarken bu fikirlerden esinlenmişti. Nüfus siyaseti üzerinde otorite kurma çabasıyla, yüz binlerce insanı Genel Hükümet'in içlerine sürmeye çalışarak neden olduğu karmaşayı izleyen temel tavsiyesi, Alman olmayanları mümkün olduğu kadar çok sayıda "ufak etnik grup"a bölmek, onları her türlü ulusal kimlik duygusundan yoksun bırakmak ve Alman kanı taşıdıkları için yeniden eğitilmek üzere Almanya'ya geri getirilmeye layık "ırksal olarak değerli insanlar" uğruna onları topluca avlamaktı. Yahudiler "büyük ölçekli bir göç"le Afrika'ya "ya da bir başka sömürge"ye gönderileceklerdi. Nihayet Ukraynalılar ve Polonyalılar da parçalanma ve kültürel yoksunluk sayesinde toplu birimler olarak ortadan kalkacak, sadece Genel Hükümet bölgesinin içinde "lidersiz bir emekçi sınıfı" olarak yaşayacak, yol inşaatında, taş ocaklarında ve bina yapımında çalıştırılmak üzere Reich'a göçmen ve mevsimlik işçi sağlayacak ve böylelikle "[Almanların] sonsuz kültürel faaliyetlerine katılacak"lardı. Himmler'in yaklaşımı için söylenebilecek tek şey, "Bolşevik",

20 *TWC*, 5. cilt, 91-4; Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 951. Polonya verileri Polonya nüfusunu %92, Alman nüfusunu ise %6 olarak verir: Schechtman, *European Population Transfers*, 264.

"Alman olmayan" ve "imkânsız" sözcükleriyle fiziksel imhadan kaçınmasıydı. Bu noktada, 1940 baharında Himmler, Holocaust dünyasından hâlâ bir yıldan fazla uzaktı.[21]

Bu tür planlar hiç kuşkusuz Almanlığı tanımlama ve onu çevresinden soyutlama yeteneğine dayanıyordu. Fakat bu noktada Nazi Partisi'nin kendi ırk uzmanları ikili bir düşünceye sahipti. Bir yandan, her şey değişmez ve aşikâr görünüyordu: Alman ulusuna mensup olan kişi, "halk olma, âdetler ve aile topluluğu bakımından, ister Alman ister kan bağı olsun bir Alman olarak yaşayan" kişidir. (Bu türden insanlar, Slav kökenlerine ihanet sayılsa da, isimlerini değiştirirlerse Alman yurttaşı olma hakkına sahip olacaklardı. Başkaları "hiçbir siyasal hakka sahip" olmayacaklardı.) Uzmanlar, "Nordik grupları nüfusun geri kalanından ayırma ve onları Almanlaştırma" siyasetinin gerekli olduğunu kabul ettiler. Sadece az kişinin bu kategoriye gireceğini umarak, onları –"ve özellikle çocuklarını"– Alman bünyesine katmayı tavsiye ettiler. "Irksal bakımdan değerli" oldukları görülen Polonyalı çocuklara gelince, görevliler anababalarıyla bağlarını koparak onları yeni isimlerle Alman bakımına emanet etmeliydi. Açıktır ki, Almanlaştırma, Çeklerin hâlâ önemli ölçüde özyönetimden yararlandığı Protektora'da başka, Polonya'nın Reich'ın yeni eyaletlerine dönüştürülen bölümlerinde ve Almanlar ile Slavlar arasındaki etnik mücadelenin onyıllardır eşsiz sertlikle sürdüğü yerlerde çok daha baskıcı olmak üzere başkaydı.

Hitler'in resmi kamu yönetimi ve ordunun bu bölgedeki rolünü hızla marjinalleştirmesinin nedeni buydu. Onların kendi kafasındaki önlemleri alamayacak kadar dar görüşlü ve çekingen olduğundan endişelendiği için daha çok Parti görevlilerine, dahası Himmler'in hızla büyüyen SS'ine güveniyordu. Yeni kurulan Reich Almanlığı Güçlendirme Komiserliği (RKFDV) ve bağlı kuruluşlara rağmen Himmler'in görevlileri Polonyalıları ve Yahudileri sürmüşler, dışarıdaki etnik Almanları getirmişler, onlara geçici konut ve nihayet yerleşim imkânı sağlamışlardı. Mültecilere sosyal yardım uzmanları, toprakbilimciler ve hekimler Himmler'in "ülkenin gerçek anlamda Almanlaştı-

---

21 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 932-4.

rılması" dediği şey uğruna polisler, ırk antropologları ve kent plancılarıyla –"ırksal bakış açısından"– işbirliği yaptılar. Ocak 1940'ta, daha sonra Avrupa Rusya'sının Almanlaştırılması için bir taslak kaleme alan kent plancısı Konrad Meyer, en az 3 milyon Polonyalı'nın ve 1 milyondan fazla Yahudi'nin, aynı sayıda Alman yerleşimciye yer açmak için sürülmesini amaçlıyordu. Nazi Partisi uzmanları Meyer'i geride bıraktı; onlar daha da fazlasından kurtulmak istiyordu.[22]

Savaş arası dönemde, çiftçiler Polonya hükümeti tarafından Alman toprağına yerleştirilmişti. Ne var ki Hitler sadece onları sürmek istememişti; Himmler'in adamları mevcut bütün Polonyalı ve Yahudi toprak sahiplerini yerlerinden etmeyi ve onların yerine Alman yerleşimcileri geçirmeyi umuyordu. "Bu toprağı yeniden Almanlaştırmak için" hızla ve coşkuyla çalışarak birleştirilen bölgelerdeki bütün toprakların beşte dördünü, 6 milyon hektar üzerindeki yaklaşık 626.000 çiftliği devraldılar. Aşağı yukarı 536.951 etnik Alman Warthegau'ya geldi; bunların %85'i ilhak edilen bölgelere getirildi. Ancak 1939-1941 dönemindeki ilk sürgün dalgaları azaldığında, birçok Polonyalı bir zamanlar kendilerine ait olan topraklarda Alman yönetimi altında çalışmaya devam etti.[23]

Führer sadece "en iyi, en sağlam Alman kanı"na sahip yeni yerleşimciler talep ettiği için, Merkezi Göçmen Dairesi gelen etnik Almanları denetleme konusunda dikkatli ve bölgede sürekli kalacaklar için seçiciydi. Görevliler yoğunlaştırılmış biyoloji, antropoloji ve soyarıtımı kurslarını içeren gittikçe daha karmaşık bir eğitim programı uyguladılar. Beden tipi ("ideal biçim"den [9] "sakat" [1] olana kadar değişen bir ölçüm tablosuyla), ırk tipi (safkan "Nordik" ve "dengeli Nordik, Phalian ve Dinarik karması"ndan "Avrupalı olmayan kan"a), karakter, zekâ, siyasal sicil ve kalıtsal geçmiş araştırılıyordu. Denetçiler fiziksel özellikleri saptamaktan başladılar ancak bir süre sonra kendilerini kişisel, toplumsal ve psikolojik özelliklere

22 *TWC*, 5. cilt, 102-3; Heinemann, "Rasse, Siedlung, deutsches Blut", 193; Ocak 1940 tarihli Meyer notu: W. Röhr ve E. Heckert (ed.), *Die faschistische Okkupationspolitik in Polen (1939-1945)*, (Berlin, 1989), 159-60.

23 Heinemann, *"Rasse, Siedlung, deutsches Blut"*, 228-30; Koehl, *RKFDV*, 117.

ilişkin çıldırtıcı bir karışımı değerlendirirken buldular. Bütün ailelerin fotoğrafları çekiliyor, her biri tıbbi bakımdan inceleniyor, ataları ve siyasal inançları konusunda sorguya çekiliyordu. Bu sürecin sonunda belirlenen elit kesim yerleşime uygun bulunurken, diğerleri daha fazla incelenmek ve eğitime tâbi tutulmak üzere Almanya'ya gönderiliyordu.[24]

Aslına bakılırsa, İtalya'dan ve SSCB'den gelip kalmalarına izin verilen etnik Almanlar pek çok bölgede Reich'tan gelen Almanlara katıldılar. Önceleri Doğu'ya yerleşmekte zorlananlar, 1940'ın sonunda yürürlüğe konan bir vergi muafiyeti rejimiyle teşvik edildi. Sayıları tarım bakanı Darré'nin 1940 başlarında tasarladığı 2 milyon çiftçiye asla yaklaşmadıysa da, birkaç yüz bine ulaştı. Himmler, toprağı savaş sonrasında gaziler için fonda tutmaktan söz ettiyse de, "toprak avcıları" tapu sicilinde kamu görevlilerini kafaya alıp kısa yoldan avanta sağlamak için harekete geçtiler. Göring'in bütün Polonya çiftliklerini müsadereye uygun kılan bir kararname çıkarmasıyla ince bir yasallık cilâsıyla kaplanan bu "koparabildiğini alma" furyasından bir pay kapma umuduna kapıldılar. Çoğu kez, etkili –zaman zaman göz ardı edilemeyecek kadar etkili– tavsiye mektuplarıyla geliyorlardı. Aslında rejim Polonya mülklerini bu önemli şahsiyetlerin sadakatini satın almak için kullanıyordu. Doğu Prusya sınırında *Gauleiter* Erich Koch bazı mülkleri devraldı ve onları kendisine ait geniş arazilere kattı. General Guderian askeri görevlerinden arta kalan zamanda Warthegau'da dolaşarak kendisi için mülk arıyordu. Von Manstein mülk seçimini nasıl yaptığını sorduğunda, Guderian ona "kendisine en iyi Polonya mülklerinin listesinin verildiğini, hangisinin en uygun olduğuna karar verene kadar birkaç gün inceleme yaptığını," söyledi. Polonyalı mülk sahipleri daha önceleri buralarda yaşamış ancak mülklerini teslim ettikten sonra bölgeyi terk etmişlerdi ve Guderian'ın onlara ne olduğuna dair hiçbir fikri yoktu.[25]

24 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 942-4.

25 *TCW*, 4. cilt (Washington, DC, 1949), 980-85; N. Goda, "Black Marks: Hitler's Bribery of his Senior Officers during World War II", Journal of Modern History, 72.2 (Haziran 2000), 413-52, burada 447. Manstein, armağan olarak Hitler'den önemli miktarda para alıyordu.

Almanlaştırma Polonya şehirlerini de dönüştürüyordu. Etnik Almanlar Doğu Polonya'dan başlayan uzun bir yolculuğun ardından Lodz'a vardıklarında, sarı yıldızlı Yahudiler onların bavullarını taşıdı ve atlarına baktı. Lodz'da –artık Litzmannstadt deniyordu– yeniden iskân uzmanları yeni gelenleri barındırmak için Polonyalıların ve Yahudilerin evlerine, ayrıca okullara ve diğer binalara el koymuşlar ve buraları temizletmek için Yahudi emeğini örgütlemişlerdi. Planlamacılar eski Polonya "alanı"nın savaş sonrası modernleşmesi için proje hazırlarken bile ayrı Alman mıntıkaları oluşturuyorlardı. Her yerde var olan "Adolf Hitler Platz"lardan –merkezdeki kent meydanına genellikle bu isim veriliyordu– çevreye doğru bütün caddelere ve binalara yeni isimler verildi. Nihayet, çok sayıda Polonyalı ve Yahudi sakinin sınır dışı edilmesi, Lodz şehir merkezinin tamamen farklı bir eksen üzerinde yeniden oluşturulmasını sağladı; yeni sanayi bölgeleri ve Alman işçilerin kaldığı banliyöler, modern tiyatrolar, sinemalar, parklar ve konser salonlarıyla birlikte oluşturulacaktı. Auschwitz'deki Alman yöneticilerden gelen Noel kartları, Silezya'daki hızla yayılan sanayi kuşağı için de planlanan yeni yerleşim modelini betimliyordu.[26]

Hitler Genel Hükümet'in Reich'la nihai siyasal bütünleşmesine karar verdiğinde, bu türden tasarılar orada da resmi siyaset haline geldi. Hans Frank kendi başkenti Krakov'daki gettoyu ortadan kaldırıp, yerine "insanın Alman havası teneffüs edebileceği temiz Alman semtleri" kurmak için Yahudileri kentlerden atma hayalleri kuruyordu. Ancak etnik Almanların azlığı batıdakinden daha da büyük bir engeldi. Frank, "Almanlık"ın "ırksal tohumları"nın saçılacağını ve onların yeniden ulusa kazanılacağını umuyordu. "Açıkça Almanlaştırmaktan söz ediyorum," dedi adamlarına. "Polonya dilinde konuşan sarışın ve mavi gözlü bir çocuğa sık rastlamıyor muyuz? Ben bu durumda şöyle diyorum: 'Bu çocuk Almanca öğrenirse, güzel bir Alman kızı olur.'" Fakat Almanlaştırmanın diğer daya-

26 Harten, *De-Kulturation und Germanisierung*, 86-7; V. O. Lumans, "A Reassessment of Volksdeutsche and Jews in the Volhynia-Galicia-Narew Resettlement", ed. Steinweis ve Rogers, *The Impact of Nazism*, 81-100.

nağı, ağlarıyla tüm ülkeyi kaplayan Nazi Partisi'ydi. Krakov'da bir Parti şubesinin açılışını yapan Frank, birkaç onyıl içinde, "belki daha az zamanda" bölgeyi Almanlaştırmaktan söz ediyordu, böylece Führer bir zamanlar Essen için söylediği gibi, bu kez de Krakov için "Alman Reich'ındaki en Ari *Gau*" diyecekti. Genel Hükümet, Rheinland kadar Alman olmalıydı: "Ve biri bana: 'Bu imkânsız,' derse, ona ancak şunu söyleyebilirim: 'Şu anda Krakov'da oturmuyor muyuz, Varşova ve Lublin'de Parti şubelerimiz yok mu ve uygun biçimde yönettiğimiz taktirde, Alman olmaya bu bölgeden daha uygun bir yer var mı?'"[27]

Bu fantezilerin gerçekleşme olasılığı elbette rejimin kimin Alman olduğuna ya da olabileceğine dair geliştirdiği anlayışa bağlıydı. 1939-1940 iskân planları esas olarak Sovyet denetimi altında kalmış etnik Almanlarla ilgiliydi ve Orta Avrupa'daki çoğu Alman azınlık grubuna dokunulmamasını öngörüyordu. Bu durumda yeniden iskâna uygun Almanların toplam sayısı fazla olmuyordu. Hitler, *Kavgam*'da "ırk bakımından yabancı unsurlar"ı asimile etme fikrini reddetmiş ve Prusya'yı Almanlaştırma siyasetini bu hatayı yaptığı için eleştirmişti. Bu türden tutumları siyasete dönüştürmek, Alman *Volksgemeinschaft*'ını şişirebilecek çok sayıda insanı dışlayan bir ırk taraması yönteminin oluşması anlamına geliyordu.

Bu durum Himmler'i rahatsız etmemişti. Pek çok faşist gibi kendisi de estetiğe çok değer veren biri olduğu için Himmler fiziksel görünüşe büyük önem veriyordu. "Irk incelemesi iskâna yeni açılan Doğu'da Moğol tiplerin gelişmesini engellemelidir," diyordu. "Burada sarışın bir eyalet kurmak istiyorum." Artık Reich'ın bir parçası haline gelen bölgelerdeki Polonyalı azınlığı "tasfiye" etmek için, "ırksal olarak Nordik kana sahip olduğunu gösteren bir dış görünüşe sahip" çocukların kaçırılmasını ve "seçme işleminin ırksal ve psikolojik sürecine tâbi tutulmasını"nı emretti.[28] Bu yorumların da gösterdiği gibi, Himmler'in başlıca kaygısı "kan"ın saflığıydı. Polonya'nın

27 Präg ve Jacobmeyer, der., *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs*, 165, 210, 339.

28 Heinemann, *"Rasse, Siedlung, deutsches Blut"*, 195; *TWC*, 5. cilt, 102-5.

düşüşünden sonra, "güçlü olduğumuz şu günlerde, bizim kanımızdan olan insanların gücümüz yettiği oranda geri getirilmesini ve bizim kanımızdan olan hiç kimsenin dış dünyada kaybolmamasını sağlamak zorundayız,"[29] diye açıklama yaptı.

Fakat böyle bir yarı-biyolojik milliyet anlayışı, Polonya'da "Almanlaştırılabilir" denilen kişilere yönelik tutarlı bir siyaset oluşturmayı zorlaştırdı. Ayrıca, birçok Polonya vatandaşının Almanlarla aile bağı vardı; pek çok bölgede nüfus Protektora'daki kadar karmaydı. Himmler –kendi tarih teorilerinde kaybolmuştu– "Moğolların, Moğollar ve Hunlarla karışmış olanların" Genel Hükümet bölgesine alınıp götürüldüklerinden emin olmak için bir "ırk temelli ayıklama" (*Auslese*) ve "eleme"den (*Siebung*) söz edebiliyordu. Fakat böyle bir taramanın yapılabileceği çok fazla yer vardı. Bütün yeniden iskân programının bölgeye getirilecek yeterli sayıda Alman bulunmadan Polonyalılardan kurtularak Reich'ın yeni doğu sınır bölgelerini nüfustan arındıracağı beklentisiyle karşı karşıya kalan Werthegau'daki yerel yetkililer, yeniden asimilasyon siyasetine başvurdular ve kime Alman kimlik kartı verileceğini belirlemek için yeni yurttaşlık yönetmelikleri uygulamaya çalıştılar. Himmler kadar dogmatik olmayan Hitler, sorunu anladığında ve asimilasyonu bir ölçüde hoşgörüyle *karşılayacağını* açıklığa kavuşturduğunda, yönetmelikler nihai şeklini almıştı. İşin sonunda, Nazi rejimi bir milliyet ölçütü olarak biyoloji üzerinde katı bir ısrardan Polonya'da bile vazgeçmek zorunda kalıyordu.

Mart 1941 tarihli bir kararnameyle, Alman Halkı Listesi (DVL) olarak adlandırılan uygulama Danzig-Batı Prusya'daki *Gauleiter* Forster'ın sözleriyle, "... yüzyıllardır süren Polonya baskısı nedeniyle ezilen ve kaybolan" herkese yardımcı olmak için tasarlandı, "kararnamenin gerçek içeriği ve hedefi, ulusun bir damla Alman kanını bile kaybetmemesini sağlamak"tı. Hamasetten arındırıldığında, kararname gerçekten de Alman milliyetine şaşırtıcı biçimde esnek bir yaklaşım sağlıyor, Almanca konuşmasalar bile çok sayıda insanın yurttaşlık talebinde bulunmasına izin veriyordu. Listede sadece dört kategori vardı:

---

29 H. Himmler, *Heinrich Himmler: Geheimreden 1933 bis 1945*, ed., B. Smith ve A. F. Peterson (Berlin, 1974), 142-3 (Şubat 1940 tarihli konuşma).

Elitler –1. sınıf–, iki savaş arası dönemde Alman derneklerine ya da sendikalarına üye olmuş, Almanca konuşan eski Polonya yurttaşlarını kapsıyordu; 2. sınıf, Polonya yönetimi altında Almanca konuşarak Alman özelliklerini muhafaza etmiş olan, "Alman ırksal kökeni"nden gelenlerdi; 3. sınıf, hem karma evlilikler yapan Almanları hem de onların çocuklarını kapsarken; "dönekler"den oluşan 4. sınıf, köken bakımından Alman olmalarına rağmen "Almanya'ya karşı fiilen düşmanca faaliyetlerde bulunan" kişileri kapsıyordu.

İlk iki gruptan birine kabul edilenlere mavi kimlik kartı ve Alman yurttaşlığı verildikten sonra –1. sınıftan olanlar Parti'ye katılabiliyor; 3. sınıftan olanlara "yeşil belge" veriliyor ve "devlet üyeliği" sağlanıyordu– deneme sürecine alınıyorlardı. 4. sınıftan olanlara bu türden imkânlar sağlanmıyor fakat onlar da "yeniden Almanlaştırma" için gelecekte sınava tâbi tutulmak üzere ayrı tutuluyorlardı. İlk üç sınıfa girmenin sağladığı başlıca teşvik, bu kategorideki kişilere ait mülklerin müsadere dışında tutulması ve bunların Polonya mülkünün yağmalanmasından en çok yararlanan kesimi oluşturmalarıydı. Öte yandan, aynı kesim askere alınmaya uygun kabul ediliyordu. 3. ya da 4. kategoride olanlar, 1. ya da 2. kategoriden olanlarla evlenemiyor; ve 4. kategoride olanlar da, genellikle polis gözetimi altında tutuluyorlardı.[30]

Bu karmaşık sistem bile yer değiştirme imkânını tamamen ortadan kaldırmadı ve Himmler'in başkanlık ettiği özel bir mahkeme sistemi, özellikle çetrefil DVL (Alman Halkı Listesi) vakalarını karara bağlıyordu. Savaştan önce Polonya'da Alman yanlısı faaliyette bulundukları için kendilerine *Volksdeutsch* statüsü uygulananlardan bir kadının babası Yahudi'ydi. Mahkeme kadının bu statüye kabul edilemeyeceğine hükmetti fakat kendisine bir Polonyalı değil, "ayrıcalıklı, korunmuş bir Reich sakini" olduğunu belirten bir sertifika verildi. (Bu, mevcut yurttaşlık sınırlarının dışına düşen biri için oluşturulan bir başka kategoriydi.) Burada pragmatik siyasal kaygılar ırk temelli kaygılara ağır basıyor, mahkeme inisiyatif sahibi ve "liderlik" potansiyeli olan bir kişiyi Alman karşıtı kampa itmek

---

30 *TWC*, 4. cilt, 714-15; Schechtman, *European Population Transfers*, 343-6.

istemiyordu. Bir başka vakada, Polonya'da kökleri "saf" Almanlığa dayanan bir adam, babası Hintli olan bir kadınla evlenmişti. Irksal araştırmalar kadın ve çocukların "yabancı, hatta Zenci kanı" taşıdıklarına ilişkin bulguları ortaya koyduysa da, adam iki savaş arası dönemde Alman yanlısı siyasal gruplara katılmış ve bu nedenle aile 1939'da Almanya'ya kaçmak zorunda kalmıştı. Almanya için yaptıkları "fedakârlıklar" sayesinde adam 1. kategoriye, karısı ve çocukları ise 2. kategoriye yerleştirildi. Bunun pratik bir uygulama olduğu görülüyordu fakat daha katı bir gerçeklik de vardı: Mahkeme, adama "dostane bir tavırla" şimdiki eşinden daha fazla çocuk yapmamasının söylenmesine karar verdi.[31]

1944'ün başlarında 9,5 milyon olan toplam nüfusun yaklaşık 2,75 milyonu, bütünleştirilen bölgelerde uygulanan DVL denetimlerinden başarıyla geçmişti. Ortaya çıkan sonuçlar safkancılar için cesaret kırıcıydı:

Eski Polonya Topraklarında Nüfus (Ocak 1944) (bin)

	Warthegau	*Danzig-Batı Prusya*	*Yukarı Silezya*	*Doğu Prusya*
Reich Almanları	194	y. 50	y. 100	6
Alman yerleşimciler	245	52	38	8
Almanlar [DVL]	493	938	1.420	46
1. Sınıf	218	113	97	9
2. Sınıf	192	97	211	22
3. Sınıf	64	726	976	13
4. Sınıf	9	2	54	1
Polonyalılar vd	3.450	689	1.040	920
Toplam nüfus	4.382	1.729	2.598	980
Almanlar/Toplam Nüfus	%21,2	%60.0	%60.0	%6,2
DVL 3-4/Alman Nüfusu	%7,8	%78,1	%66.1	%24,8

Not: Sayılar özgün belgedeki gibidir (kimi toplamlar hatalıdır).
Kaynak: No-3568 International Military Tribunal, *Trial of the Major War Criminals*, 4. cilt (Washington, 1949), 937-9.

31 D. Bergen, "The *Volksdeutsche* of Eastern Europe and the Collapse of the Nazi Empire, 1944-1945", ed. Steinweis ve Rogers, *The Impact of Nazism*, 101-28.

Tabloda yer alan sayılar DVL listelerinin, yeni eyaletlerdeki çarpıcı –Reich'tan olsun olmasın, yerel ya da yeni yerleşen– Alman kıtlığının nasıl şişirilerek telafi edildiğinin boyutunu gösterir. Listeler, Greiser'in Warthegau'sunda pek etkili olmamıştı. Burada diğer *Gau*'lardan daha fazla yerleşimci karşılanmış ve Polonyalılara yurttaşlık hakkı verme uygulaması da buna uygun biçimde kısıtlanmıştı. Peki ırkla ilgili bu katı öğretilerin meyveleri ne oldu? RKFDV'nin ve SS'in gösterdiği bütün çabaların dolduramadığı muazzam bir sayısal açık ve artık genellikle mülksüz, geçici kamplarda ya da özel olarak hazırlanmış köylerde yaşayan geniş ve soyutlanmış bir Polonyalı çoğunluk.[32]

Bunun nereye varacağını anlayan komşu Danzig-Batı Prusya eyaletindeki, Greiser'in rakibi Albert Forster tamamen farklı bir yönde hareket etmiş, DVL sisteminin sağladığı imkânlardan tam olarak yararlanmıştı. SS'in ırk uzmanlarını reddederek yerleşimcileri uzak tutuyor ve Liste'yi karma 3. sınıfa mensup yüksek sayıda insanla dolduruyordu. Forster'ın kendi teorisi vardı. Bu teoriye göre, yörede yaşayanların çoğu Polonyalı değil, Almanlaştırma için olgunlaşmış olan "Kaşubyan"dı. Himmler'in ırka dayalı olarak ayıklama yapma ısrarının bir saçmalık olduğunu düşünüyor, sürgün ve isyan kargaşasından kaçınmakta bir erdem buluyordu. 1941'den itibaren, makul ölçülerde Almanca konuşan –kısa süre içinde bu koşul da esnetildi– ve siyasi olarak yetkilere ters düşen bir şey yapmamış olan her eski Polonya vatandaşını Liste'ye alma eğilimindeydi.

Aslında Forster, Polonyalıların Alman olmalarına izin vermekle kalmıyor, onları buna fiilen zorluyordu. Savaştan sonra bir görevli, "Polonyalıları Etnik Fişleme temelinde Almanlaştırma süreci sırasında, bütün köy veya şehirlerin Forster tarafından belirlenen sabit kotalara göre zorunlu olarak kayda girdiği örnekler çoktu. Mesela, bir yerel şube liderine ya da belediye başkanına, en az %80'i Polonyalı olmasına rağmen, köyün %80'ini kaydetmesi için talimat verildi," hatırlatmasını

32 C. Luczak, "Die Ansiedlung der deutschen Bevölkerung im besetzten Polen (1939-1945)", *Studia Historiae Oeconomicae*, 13 (1978), 193-205.

yapıyordu. Forster'ın *Gau*'sunun eski Polonya nüfusunun yaklaşık üçte ikisi şu ya da bu yolla DVL kapsamına alınmıştı. Ona bağlı şehirlerin sokaklarında, güç bela Almanlaştırılmış Polonyalıların hücum birliklerinin Polonya ulusal marşları söyleyerek uygun adım yürüdüğü görülebiliyordu.[33]

Forster'ın, "Himmler'e benzeseydim, ırktan fazla söz etmezdim," dediği söyleniyordu. Fakat bu sadece Himmler'i öfkelendiren bir hakaret değildi; rakibi Greiser yeni *Gau*'nun canice ve yetersiz biçimde yönetilmesi hakkında onu sürekli şikâyetlerle beslediği için bu aynı zamanda siyasetin parçasıydı. Forster'ın en yakın ve en hoyrat iki Parti meslektaşının, idari bir buyrukla Polonyalıların Almanlara dönüştürüldükleri sırada bile, "ecdadından şüphe edilemeyen" bir etnik Alman'a "Polak" diye hakaret etmesi Himmler'in asabını bozuyordu. Forster'a önce kimin kendi *Gau*'sunu Almanlaştıracağı konusunda bir rekabet olmadığı özenli bir tavırla hatırlatılıyordu; önemli olan Almanlaştırmanın "ırksal yönden kusursuz" bir nüfus üretmesini sağlamaktı, çünkü "bir bireyin damarlarına girecek bir damla yanlış kan asla geri alınamaz"dı. Fakat görünüşe bakılırsa Hitler fazla kaygılı değildi ve aslında Forster'ın, Batı Prusya'daki yerel nüfusun büyük bölümünün özgün olarak Alman yerleşimcilerin soyundan geldiği iddiasını ırk uzmanları da destekliyordu. Himmler'in Polonyalı altsınıfı idare eden küçük ve dikkatle seçilmiş bir ırksal elit fikri ile Forster'ın aynı ölçüde Nasyonal Sosyalist olan, kitle örgütlerine zorunlu kayıtlarla Almanlaştırmaya dair vizyonu arasında bağdaştırılması mümkün olmayan bir kopukluk vardı.[34]

Forster kadar mücadeleci olmayan Yukarı Silezya'daki eyalet yönetimi de, bölge ekonomisini düzgün biçimde yönetmenin savaş döneminde öncelikli olması gerektiğini büyük bir başarıyla savunarak Himmler'in yerleştirme ekiplerini mesafeli tutuyordu. Yönetim, az sayıda Polonyalı'nın ilk etapta sürülmesinden sonra, Yukarı Silezya'nın bir sanayi üssü ola-

33 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 948; Koehl, *RKFDV*, 121; Levine, "Local Authority and the SS State", 344.

34 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 949; Levine, "Local Authority and the SS State", 340.

rak Himmler'in muazzam demografik girişimleriyle istikrarsızlaştırılamayacak kadar önemli olduğuna karar verdi. Bölge *Gauleiter*'i Ocak 1943'te RKFDV başkanına üzüntüyle, "Yukarı Silezya'daki yeniden iskân fırsatları gayet sınırlıdır; ya da daha doğrusu, neredeyse tamamen tüketilmiştir," dedi. 3. sınıfın burada da çok büyük sayıda olması, onun SS'in ırk temelli talimatları hakkında gerçekte ne düşündüğünü ortaya koyan bir göstergeydi. Kendi Polonyalı işçilerine bağlı kalmayı tercih etti ve Warthegau'dan bir yıl sonrasına kadar ırk sınıflandırması sistemini uygulamadı bile. Başından itibaren saldırıya uğrayan Polonya nüfusunun önemli bir bölümünü tasfiye etmektense elde tutma siyaseti, savaş uzadıkça daha ikna edici göründü.[35]

Hitler, Himmler'in ırk mistisizminin pratik olmadığını düşünüyor ve genelde Sırplara ve Ruslara düşman olsa da, diğer Slav gruplarına karşı farklı şeyler hissediyordu. Çekleri "çalışkan ve zeki işçiler" diye övdü ve mavi gözlü Ukraynalıların "asla göç etmemiş Alman kabilelerinin soyundan gelen köylüler" olabileceklerine dair spekülasyon yaptı. Aslında, ırk temelli konuşmak gerekirse, –Alman antropologlar arasında yaygın olan– "Slavlar" diye bir kategorinin olmadığı görüşüne varıyordu; bu dilbilimsel bir terimdi, daha fazlası değil. Bütün bunlar terimin kullanılmasını engellemedi. Ancak bu kanaat, Führer'in, Himmler ve Forster'ın Almanlığı kendi tarzlarında tanımlamalarına neden izin verdiğini açıklamaya yardımcı olur.[36]

Büyük Germen Reich'ı

Elbette Batı Avrupa'da da değerli Alman kanı vardı. Ekim 1939'un ortası kadar erken bir tarihte, Hitler parti şeflerine Belçika ile İsviçre'nin Almanya'yla nihai olarak bütünleşmesini beklediğini söylemişti. Altı ay sonra Rosenberg Danimarka'ya karşı kazanılan zaferi şu sözlerle selamlıyordu: "Bismarck'ın

35 Koehl, *RKFDV*, 120; NO-5432, *TWC*, 4. cilt, 819.
36 Connelly, "Nazis and Slavs", 15-17.

Reich'ı nasıl 1866'da doğduysa, Büyük Alman Reich'ı da bugün yaşananlardan doğacak." İlhakın gölgesi, neredeyse anında Batı'ya, Hitler'in tarihsel ya da ırk temelli gerekçelerle talepte bulunduğu bölgelerin üzerine düştü.[37]

Almanlar Fransa'da savaş öncesinde Kaiserreich'a ait olan bölgeleri yeniden ele geçirirken bağışlayıcı bir ruh hali içinde değildi. I. Dünya Savaşı'nın ardından Fransızlar Alsace ve Lorraine eyaletlerini arındırmış, nüfusu "kan kökenleri"ne göre sınıflandırmış ve neredeyse bir yıl içinde 90.000'den fazla insanı sürmüşlerdi: Moselle bölümünün Alman nüfusu 1910'da 164.502'den 1921'de 45.000'in altına düştü. Fransa'nın 1940'ta uğradığı yenilgi Almanlara intikam alma şansı sağladı. O Haziran ayında Strasbourg Katedrali'nin önünde Hitler 1914'te kentin son Alman belediye başkanı olan adamın yanında ayakta duruyordu. Coşkulu askerlerine, "Ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. "Bu mücevheri Fransa'ya geri vermeli miyiz?" Yanıt, "Asla," oldu. "Güvenilir *Gauleiter*'lere Fransa'nın sınır bölgelerinin sorumluluğunu veren ve Fransızların protestolarını göz ardı eden Hitler onlara bölgenin birkaç yıl içinde Almanlaştırılacağını söyledi.[38]

Robert Wagner'in –komşu Baden'in *Gauleiter*'i– sivil vali olarak atandığı Alsace'ta bölgeden toplanan Fransız savaş esirleri, Alman kanı taşıdıklarını belirten bir bildirgeyi imzalamaları şartıyla serbest bırakıldılar. Savaştan kaçan siviller geri döndüklerinde caddelerin, üzerinde Almanca "Büyük Almanya'ya hoş geldiniz" yazan bayraklarla donatıldığını gördüler. İlhak çok uzak görünmüyordu. İstenmeyen kişileri sürme süreci o dönemde başladı: Yaklaşık 10.000 Yahudi, Yahudi

---

37 "Aufzeichnung über eine geheime rede Hitlers vor Reichs-und Gauleitern in der Reichskanzlei", Groscurth, *Tagebücher eine Abwehroffiziers*,385; Rosenberg, alıntı: Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters* içinde, 68; Militärgeschichtliches Forschungsamt (der.), *Germany and the Second World War*, 5. cilt, 72.

38 C. Grohmann, "From Lothringen to Lorraine. Expulsion and Voluntary Repatriation", *Diplomacy and Statecraft*, 16 (2005), 571-87; D. Harvey, "Lost Children or Enemy Aliens? Classifying the Population of Alsace after the First World War", *Journal of Contemporary History*, 34.4 (Ekim 1999), 537-54. Burada sayı 150.000 olarak verilir (s.550); P. Maugue, *Le Particularisme Alsacien, 1918-1967* (Paris, 1970), 103.

olmayan on binlerce kişiyle birlikte Batı'ya, Fransa'nın içlerine sürüldü. Nazi örgütleri kuruldu ve Alman yasaları yürürlüğe girdi. Wagner'e göre, eyalet nüfusunun çoğu, kendileri farkında olsalar da olmasalar da, zaten Alman'dı. Almanca zorunlu dil olarak kabul edilse de, çoğu bölge sakininin Fransa'ya sadakat duyduğunu biliyordu; ancak "sadakat Almanların ayırt edici özelliği" olduğu için bu durum kendi zihninde sadece onların Alman soyundan geldiklerini kanıtlıyordu. Böylece, ırktan çok kültür üzerine odaklanıyordu. Cadde ve ticari kuruluş isimlerinin Almanca benzerleriyle değiştirilmesini emretti ve halk kitaplıklarından aldırttığı Fransızca kitaplarla şenlik ateşleri yaktırdı. Kamuya açık yerlerde Fransızca konuşanlar toplama kamplarına gönderilirken, on binlerce genç Wehrmacht'a ve Waffen-SS'e kaydedildi.

Eski stajyer öğretmen, isimlerle ilgili yasalar çıkartıp dönüşümü mikro ölçekte yönlendirirken milliyetçi zihniyetin gülünç yanlarından birini su yüzüne çıkarmıştı. "Almanca olmayan" isimler yasaklandı; gizli polis telefon rehberlerini tarıyordu. Kayırma olasılığını hisseden Wagner, "René ismini "Renatus"a ya da "Marcel"in "Marcellus"a çevrilmesini yasakladı; kabul edilebilir Alman ve kabul edilemez Fransız isimlerinin listelerini yayımladı ve (Dumuolin ailesinin farklı üyelerinin, Vondermühlen, Zurmühlen, Müller ve Dümuler ismini aldığı bir durumdan kaçınmak için) transkripsiyon kuralları getirdi. Milliyet siyaseti kişi adlarıyla uğraşan bilime (onomastiğe) dönüştü.

Altı aydan daha kısa bir süre içinde sadece 2.000 Strasbourg sakini isminin değiştirilmesi için "gönüllü" oldu. Fakat Wagner'in kurmayları bile gerçek bir Alman isminin ne olduğu konusunda anlaşamıyorlardı: Bazıları "Johann"ı fazla Yahudi buluyordu; bir diğeri "Robert"i "Rupprecht" olarak değiştirmekte ısrar edince, biri bizzat *Gauleiter*'e Robert diye hitap edildiğini öne sürerek itiraz etti. Ayrıca Reich tarım bakanının Fransızcayı andıran adı Darré, sağlık liderininki ise Leonardo Conti değil miydi? Mösyö "Boulois" ismini "Bulwa" olarak değiştirmek zorunda kaldı, bir diğer görevli bu ismin "Germen kökenli hiçbir şey" içermediğini söyleyerek şikâyette

1. Alman birliklerinin girişi sırasında Salzburg'da yaşanan coşku: Hitler'in resmi ve gamalı haç bayrağıyla poz veren bir aile, 13 Mart 1938.

2. Çekler, Prag'a giren Alman birliklerini öfkeyle izlerken, 15 Mart 1939.

3. Protektora'nın doğuşu: (*soldan sağa*) Hitler, Bormann, Frick, Lammers ve Stuckart'la Prag'taki Hradcany şatosunda, 16 Mart 1939.

4. Arthur Seyss-Inquart (*solda*) Odilo Globocnik'le, 1938.

5. SS personeli gözleri bağlı Polonyalı esirleri Varşova yakınlarındaki Palmiry ormanında bulunan infaz bölgesine götürüyor, 1939 sonu.

6. Gönülsüz evsahibi: Hans Frank (*sağda*) Heinrich Himmler'le birlikte, Krakov 1940.

7. İdeal yurt: Himmler ve Rudolf Hess, "Doğu'nun Planlanması ve Yeniden İmarı" adlı fuarı ziyaret ederken; Berlin, 20 Mart 1941.

8/9. İşgalin teorisyenleri: Werner Best (*solda*) ve Reinhard Heydrich (*sağda*).

10. Sovyetlerle görüşmeler, 12 Kasım 1940: (*soldan sağa*) Molotov, Frick, tercüman, Ribbentrop, Himmler.

11. Anti-Komintern Paktı, Berlin, 26 Kasım 1941: (*soldan sağa*) Ribbentrop, Witting (Finlandiya), Goebbels, Tuka (Slovakya), Raeder, Lorkovic (Hırvatistan), Frick, Scavenius (Danimarka).

12. Jean Cocteau (*solda*) ve Arno Breker, Paris Orangerie'de, Mayıs 1942.

13. Brüksel, Lombard sokağında karaborsa, 1942.

14. İşbirlikçi Ligue Française d'Epuration, d'Entraide Sociale et de Collaboration Européenne karargâhında Pétain afişi, Mart 1941.

15. Longchamp modası, Ekim 1941

16. Sıcak hava dalgası: Pré Catelan havuzunda serinleyenler, Paris, Haziran 1941

17. "Yahudi ve Fransa" sergisi, Palais Berlitz, Paris, 1941.

18. "Öncüler": Gemiyle Tuna üzerinden Reich'a gitmek üzere olan Besarabya Almanlarının yük arabalarının tutulduğu bir geçiş kampı.

19. Vieux Port'un yıkımını rıhtım üzerinden izleyen kalabalık, Marsilya, 1 Şubat 1943.

bulundu: "Bulwa gibi isimler Avrupalı bile değildir, bir Afrikalı kabile şefine daha çok uyar." Houillon adında bir şoför, önce Hüller, daha sonra Hujung olarak "Almanlaştırıldı", bu arada bir Boulanger, Bäcker ile uzmanların tercihi olan Bulanger arasında kararsız kaldı. (İsmin Hujung mu ya da Becker mi olacağı konusunda son sözü söyleyecek olan Wagner'den başkası değildi.)

1943 sonbaharında –Wagner dışında– herkes bu maskaralıktan bıkmıştı. Bir Nazi görevlisi –Alsace'lı bir özerklik savunucusu– "topyekûn bir savaş evresinde, görevli ve uzmanların bir Charpentier'ye Scharpenter mi yoksa Zimmermann mı deneceğine kafa patlatması ve bir Caquelin'in Kagel olmasının savaşın sonucunu değiştirip değiştirmeyeceğini," alaycı bir tavırla sorguluyordu. Geriye bakıldığında, Almanların –1943 başı– 50.000'den fazla başvurunun alındığı bütün isim değiştirme taleplerini yasallaştıran emirler çıkardıkları bir sırada, bu türden önlemler gülünç bulunabilir. Wagner'in (tüm ailenin özgün adı Backfisch'ti) umduğu şeyi, "Alsace'lıları sadece yarı-Alman olma utancından kurtarma"yı sağlayıp sağlamadığı, daha kuşkuludur.[39]

Ulus savaşındaki ölümcül ciddiyetin böylesine gülünç bir yanı da vardı. Bazı ırk teorisyenlerinin Reich'taki Almanların doğu bölgelerine yerleştirilmek üzere seçilecek muhteşem ırk numuneleriyle karşılaşmaları halinde aşağılık kompleksine kapılabileceklerinden kaygılanmaları gibi, bazıları da Wagner'in abartılı safçılığının Reich'ın içinde rahatsızlık yaratacağına inanıyorlardı. Bizzat Wagner, Reich'tan Alsace'a gelen Almanların çoğu Fransızcayı andıran isimler taşıdığı için huzursuzdu: Kendi isimleri zorla değiştirilen Alsace'lıların şikâyette bulunacaklarından korkmuş, eyalette sadece uygun Alman isimleri taşıyanların çalışmalarını sağlamaya çalışmıştı. Bu durum içişleri bakanı Frick'i öfkelendirdi. Wagner'e savaş sonrası için bile Reich Almanlarının isimlerini, Slavca olan bazıları hariç, değiştirme planının olmadığını söyledi. Führer de ister Almanya'da ister Alsace'ta olsun, Huguenot

39 *Age.*, 107; A. Irjud, "La Germanisation des noms en Alsace entre 1940 et 1944", *Revue d'Alsace*, 113 (1984), 239-61.

mültecilerinden gelen ailelerin isimlerini Almanlaştırmaya gerek olmadığını düşünüyordu. *Gauleiter*'lerin gücü Wagner'ın dikkatinin dışındaydı. Ona göre, bütün isimler elinden geldiği ölçüde Almanlaştırılmış olmalıydı ve istatistikler bu siyasetin başarılı olduğunu gösteriyordu.

Kapı komşusu Lorraine'deki *Gauleiter* Josef Bürckel isimleri fazla dert etmiyordu. Fransızları ve Yahudileri sürgüne göndermek ve etnik Almanları dışarıda tutmakla meşguldü (ona göre bu Almanlar bölgede olanlardan daha az makbuldu). İhtiyaç duyulursa Batı Almanya köylü sınıfından gelen yerleşimcileri tercih ediyordu. Bürckel, SS'i ve onun ırk fantezilerini uzak tutmaya büyük önem veren *Gauleiter*'lerden biriydi. Fransızca konuşan 60.000'den fazla kişiyi –bölge nüfusunun neredeyse %15'ini– öncelikle ırk bakımdan incelenmeksizin sürünce, SS öfkeye kapıldı. 40.000'den fazla istenmeyen kişiyi yerleşimci olarak Ukrayna'ya sürmeyi önerdiğindeyse, iskân programının bir çöpe atıp kurtulma veya cezalandırma mekanizması olmadığını söyleyerek itiraz ettiler: Sonunda yaklaşık 10.000 kişinin "denetimli sürgün"ü SS gözetimi altında gerçekleştirildi. Ancak bu, Parti şeflerine karşı neredeyse sürekli bir mücadele içinde olan Himmler için sadece geçici bir zaferdi. Onların Almanlaştırmayla ilgili pratik görüşleri çoğu kez Himmler'in görüşlerine ters düşüyordu.[40]

Himmler ve Parti arasındaki Almanlaştırmaya dair çatışma Aşağı Ülkeler ve İskandinavya'da da devam ediyordu. Bu ülkelerin nüfusları rejimin gözünde Almanlardan (*Deutsche*) değilse de "Germen kökenliler"den (*Germanen*) oluşuyordu ve bu nedenle nihai siyasal bütünleşmeye uygundu. Ancak bunun nasıl başarılacağı konusunda Parti ile SS arasında ayrılık vardı. Parti, sempatizan Hollandalı ve Norveçli Nazilerin kitle hareketleri yaratmalarına yardımcı olmak istiyordu: Almanya'daki Nasyonal Sosyalist devrimin tekrarının gerçekleşmesini istiyor ve Norveç'in Quisling'i ya da Hollanda'nın Anton Mussert'i gibi şahsiyetleri kendi halklarının doğal Führerleri gibi görüyorlardı.

---

40 Heinemann, *"Rasse, Siedlung, deutsches Blut"*, 309-15; Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt, 234-7.

Sorun sadece bu tip adamlardan derin biçimde nefret edilmesi ve onların siyasal bakımdan marjinal olmaları değildi; onlar da milliyetçiydi ve Almanya'yla gelecekte kurulacak ilişkilere dair kendi anlayışları vardı. 1 Mayıs kadar erken bir tarihte Quisling, Hitler'i "bütün Germen kökenli ülkelerin anayasal birliği" için siyasal bir programa zorluyordu: Kendi açıklamasına göre bu, Norveç'in Büyük Almanya'ya dahil olması değil, "Almanya'nın liderliği altında özgür bir Germen kökenli federasyon" anlamına geliyordu. Benzer biçimde Mussert, Reich'a katılmayı değil, (Belçikalı Flamanların eklenmesiyle şişirilen) bir Büyük Hollanda'yı savunuyordu. Ağustos ayında Mussert bu kez Hitler'in önderliğinde bir "Germen Kökenli Halklar Birliği" önerdi. Hollanda ırk bakımdan Yahudilerden (Guyana'ya gönderileceklerdi) ve Valonlardan temizlenmiş bir bölgeyi yönetecekti. Musert'in Hollanda Nazi Partisi, Hollanda egemenliğini güvence altına alacaktı ancak bu kesinlikle Almanların düşündüğü şey *değildi*.[41]

Bu tip adamların sınırlarının gayet iyi farkında olan Himmler'in stratejisi çok farklıydı. Siyasetin elitist doğasına ilişkin anlayışına bağlı kalarak Alman yanlısı kitle partileri kurma fikrini reddetti. Aslında Hollandalı Nederlandsche Unie Dutch'un Nazileştirilmesine yardımcı olmak için 1940'ta kurulmuş fakat hızla bu konuda bir engele dönüşmüştü. Himmler bunun yerine küçük ve sadık elitlerden oluşan, Almanca öğrenecek ve rakiplerinin ayrılıkçı tasarılarına karşı Reich için savaşacak ve "Büyük Almanya düşüncesinin savunucuları" olarak iktidarı alacak silahlı gönüllü grupları teşvik etti. Müttefik Nasyonal Sosyalist devletler federasyonu değil, ırk dayanışmasıyla birleştirilen tek bir Büyük Almanya olacaktı. Eylül 1940'ta küçük bir Hollanda birimi kurdu; ertesi yıl, Quisling'in yardımcısı (ve rakibi), polis şefi Jonas Lie'yi *SS-Standartenführer* yaparak buradaki yeni SS gücünün komutanlığına getirdi. Mussert'in güvenlik şefi de SS'e sığındı. Mus-

---

41 *DGFP*, 9. cilt, 265-8, Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 85; Hirschfeld, *Nazi Rule and Dutch Collaboration*, 273-4; temel makale: H.-D. Loock, "Zur 'Grossgermanischen Politik' des Dritten Reiches", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 8 (1960), 37-64.

sert bütün bunların anlamı konusunda kaygılıydı: "Yüksek SS liderliği Hollanda halkının Alman olduğunu düşünüyor," diyerek kederleniyordu. "Bu dehşet verici. Bundan ne çıkacak?" Aslında Parti ve SS, Aşağı Ülkeler'de temelde bir denge kurmak için çatışma halindeydi. Belli başlı sonuç, Nazi davasıyla özdeşleşmek isteyen, sayıları zaten az ve daha da azalan buradaki insanların, Almanların olayları denetleme yeteneğini zayıflatarak ve muhalifleri ya da daha pragmatik bir çizgi izlemek isteyenler yararına tam ortadan bölünmesi oldu. [42]

Nitekim Nisan 1941'den sonra Kuzey Yugoslavya'nın Almanlaştırılması Parti ile SS'in her zaman kavgalı olmadığını gösterdi. Bunun nedeni belki de ödüllerin kolayca elde edebilecekleri kadar küçük olmasıydı. Avrupa'nın bu bölümünde, ulusların kendi kaderini tayin etmesine dair tez fazla ilgi uyandırmıyordu, çünkü Habsburg döneminde bile nüfusun %8'inden daha azı Almanca konuşuyordu ve o zamandan beri durum daha da kötüleşmişti: 1931'de yapılan Yugoslav nüfus sayımı 29.000 Alman'ın –yirmi yıl içinde dört kat azalmıştı– 1 milyondan fazla Slav'ın arasında yaşadığını gösteriyordu.[43]

Ancak Hitler, Almanlaştırılmasını istediği bölgeler için hep yaptığı gibi, demografik gerçekleri dikkate almadı ve Kuzey Slovenya'yı iki Avusturya Nazi Partisi yetkilisine –eski bir miço ile bir bahçıvana, Siegfried Uiberreither ve Franz Kutschera'ya– teslim etti. Her iki adam da Himmler'in yaptığı atamaları onayladı ve Güney Slavlarını Almanlaştırmanın SS'le bağlantılı olarak gerçekleştirileceği konusunda güvence verdi. Bu bölgelerin bitişik Avusturya *Gau*'larına ilhakı 1942'nin başında planlandıysa da, Alman karakollarına partizan saldırılarının ardından pek çok kez ertelendi ve asla tam olarak uygulanamadı. Yine de bu Almanlaştırma dürtüsünü engellemedi. Sloven anaokullarına yüzlerce Alman öğretmen alındı ve Sloven dili resmi kullanımdan çıkarıldı. Almanca kursları

---

42 Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt, 137-8, Loock, "Zur 'Grossgermanischen Politik'", 56-7.

43 T. Ferenc, "The Austrians and Slovenia during the Second World War", ed. Parkinson, *Conquering the Past*, 207-24.

zorunlu hale getirildi ve sonuçta yaklaşık 400.000 insan bu kurslara kaydoldu. Almanlar her eyalette tek bir yeni milliyetçi kitle örgütü kurdular ve katılımı olabildiğince kolaylaştırdılar.

İşgalin ilk birkaç haftası içinde –bütün olasılıklar Himmler'le değerlendirilerek– sert sürgün planları hazırlandı. Himmler, Reich'ın yeni güney sınırını güvence altına almak için her üç Sloven'den birini güneye, yeni kurulan Hırvatistan eyaletine sürmek istiyordu. Bu talihsiz bir fikirdi. Sonunda 80.000 Sloven sürüldü; bu sayı, başka yerlerde olduğu gibi toplam nüfusa oranla büyük olsa da, Himmler'in başlangıçta düşündüğü 260-280.000'den daha azdı. Ancak bu sürgünler, Fransa ya da Polonya'daki durumun aksine neredeyse anında direnişe yol açtı. Almanlar hemen toplu tutuklamalara giriştiler, misilleme olarak insanları kurşuna dizip bütün köyleri ateşe verdiler. Aslında Slovenya şiddetli bir partizan savaşının en erken mekânlarından biri oldu. Hiçbir şey yapılamadı ve Himmler sürgünlerin ölçeğini azalttı. Hırvatistan'da Ustaşa hükümetinin Slovenlere yol açmak için Sırpları sürmeye başlaması zincirleme bir etki yarattı. Sırbistan daha fazla sürgünü reddettiğinde, onları öldürmeye başladılar. Himmler'in Almanlaştırma planı böylece soykırımı tetikledi ve bir ayaklanmayı kışkırttı.[44]

1942 yazında Himmler'in sürgün planları durma noktasına geldi. Hırvatistan ile yeni sınır boyunca Sloven evlerine yerleştirdiği az sayıda etnik Alman bile şikâyet ediyordu: Yeni konutlar terk ettikleri konutlar kadar iyi değildi, tarlalar verimsizdi ve bazılarına göre, daha da kötüsü, sahiplerinin boşalttığı bir evde geceleri rahat uyuyamıyorlardı. Partizanlar tarafından hedef alınmaya başladıklarında endişeleri daha da arttı: SS onların şikâyetlerini değerlendirmeye aldığı sırada bir kısmı gerillalar tarafından öldürüldü ve bazıları da kapı dışarı edildi. Yerleşimciler sınır bölgesinden taşınmalarının sağlanmasını istediklerinde, SS kalmaları için onları ödüllendirdi. Bu olaylar Himmler'in dikkatini pek çekmiyordu, o sırada zihni daha büyük olaylarla meşguldü. Ancak bunu yapsaydı iyi olur-

---

44 T. Dulic, *Utopias of Nation: Local Mass Killing in Bosnia and Hercegovina, 1941-1942* (Stockholm, 2005).

du, çünkü iskân programının Slovenya'da başarısızlığa uğraması bundan sonra olacaklar için bir uyarıydı.[45]

Doğu Genel Planı

1942 yazında –Almanların zafere gerçekten güvendikleri son dönemde– Himmler var gücüyle çalışıyordu. Bir süre etnik Güney Tirol Almanlarını yüzlerce kilometre öteye, Karadeniz kıyılarına yerleştirme planlarıyla ilgileniyor, hemen ardından Ukrayna ve Beyaz Rusya'da gelişen partizan hareketiyle nasıl başa çıkılacağını hesaplıyordu. Bohemya-Moravya'da katledilen Heydrich'in yerini kimin alacağı bir sorundu; Finlandiya'ya yapılacak seyahatin planlanması, Ortadoğu ve SSCB'den gelen istihbaratın değerlendirilmesi gerekiyordu. Kurmayların doğum günü kutlamaları vardı –Himmler yanında çalışanlara hediye verme konusunda her zaman cömertti– ve madalya verilmesi gerekiyordu. Hızla büyüyen Waffen-SS'in de onun ilgisine ihtiyacı vardı; seçkin birliklerden biri Kafkasya saldırısına katılmak üzere seçilmişti. Pek de küçük olmayan bir "Yahudi Sorunu" vardı; sevkiyatlar, (sadece Beyaz Rusya'da 160'tan fazla) gettolar, işgücü siyaseti, kısırlaştırma ve çok gizli yeni bir katletme programı. 17 Temmuz günü Himmler yakın zamanda genişletilen Auschwitz'deki kampı ziyaret etti ve kamp alanının yanı sıra, arazi ıslahı projelerini, balık yetiştirme havuzlarını ve tahıl istasyonlarını teftiş etti. Birkenau yakınlarında, maiyetiyle birlikte yeni gelen Hollandalı Yahudilerin "ayıklanma"sına ve onlarcasının gaz odalarında öldürülmesine tanık oldu. Auschwitz komutanına göre, bu deneyimin ardından toplu mezarlar kazma işine son verilmesini ve bunun yerine cesetlerin yakılmasını emretti.[46]

Auschwitz ziyareti sırasında, Himmler'in Finlandiyalı psikoterapisti Felix Kertsen hastasının heyecanlı bir ruh hali içinde olduğunu gördü. Onu sakinleştirmek imkânsızdı. Hitler'le

45 H. Harriman, *Slovenia under Nazi Occupation, 1941-1945* (New York, 1977), 38-46.

46 P. Witte vd, *Der Dienstkalendar Heinrich Himmlers 1941/42* (Hamburg, 1999), 473-93.

yaptığı bir görüşme Himmler'de öyle bir coşku yaratmıştı ki, "hayatımın en mutlu günü," diyordu. Hitler, nihayet onun "Doğu"nun Almanlaştırılması için sunduğu kapsamlı planları kutsamıştı. Himmler, "dünyanın bugüne kadar tanık olduğu en büyük sömürgeleştirme örneği," diye övünüyordu. Bunun yanı sıra, aslında 1940'ın sınırlı vizyonu geride bırakılmıştı ve sorun artık Polonya'yla ne yapılacağı değildi. Kersten'e göre, Himmler eski Sovyetler Birliği'nde Urallar'a kadar ekim yapacak silahlı çiftçilerin iskânına ilişkin hayaller kuruyordu. Kıtalararası –kavşakları Yahudi işçiler tarafından inşa edilmekte olan– otobanlarla Almanya'ya bağlanacak bu yerleşimler Avrupa'yı "Asya'dan gelecek bir istila"dan koruyan bir sınır duvarı oluşturacaktı. Himmler'in şişkin evrak çantasındaki planlar ve haritalar, çiftlikleri ve ormanlık alanlardaki plantasyonları, model köy ve şehirleri, "mali bakımdan güçlü ve bağımsız" yeni bir çiftçi-asker sınıfının geçimini güvence altına almak için gerekli olan her türlü tesisi gösteriyordu. Himmler sevinç içinde, "bu girişimi tamamladığında, Adolf Hitler ismi Alman tarihinin en büyüğü olacak ve o, bunu gerçekleştirme görevini bana verdi," diyordu.[47]

Hitler de büyülenmiş gibiydi. Birkaç hafta sonra sakin bir gece vakti, Ukrayna karargâhındaki ahşap bungalovunun önündeki ağaçların altındaki bankta Albert Speer'le birlikte oturuyordu. Sükûneti bozan tek şey, Wehrmacht'ın ilerleyişinin Kafkasya üzerinden İran ve Afganistan'a doğru devam edeceği kehanetinde bulunan Führer'in alçak, boğuk sesiydi. "Gelecek yıl içinde tek bir menzili tutmayı başarmamız halinde ... 1943'ün sonunda çadırlarımızı Tahran'da, Bağdat'ta ve Basra Körfezi'nde kuracağız. Sonra petrol kuyuları nihayet İngilizlerin kaygılandıkları gibi kuruyacak." Cephenin gerisinde, Avrupa'nın Germen kökenli halkları Avrupa Rusya'sına yerleşecek ve orada beslenecekti. Speer'e bütün bunları not almasını söyleyen Hitler toplama işlemleri yapmaya başladı: 80 milyon Alman, 300.000'i Lüksemburg'dan vs gelen ("aslında Alman olan") 10 milyon Hollandalı. Karşılaştığı –1600 yıl önce Gotların bölgeye yerleştiklerine ilişkin öyküler elbette

47 F. Kersten, *The Kersten Memoirs, 1940-1945* (Londra, 1956), 132-7.

doğruydu– sarı saçlı, mavi gözlü Ukraynalı çocuklardan etkilenen Hitler "yeniden Almanlaştırılması" mümkün olan ve sayıları 10 milyon olarak tahmin edilen Slavları da ekliyordu. Toplam 127 milyon gerçek ya da potansiyel Alman sayısına ulaşan Führer, daha sonra bu rakamlardan hareketle geleceğe dönük doğum oranlarını tahmin etmeye başladı. Speer bütün bunları fazla heyecanlanmadan dinledi; fakat Hitler sayılarla sarhoş olmuş haldeydi. Ona göre bu gerçek imparatorluğun doğuşuydu.[48]

Genel Doğu Planı, SS'le bağlantılı –tarımsal yerleşme, ırk bilim ve iktisadi coğrafya uzmanı– genç ve parlak akademisyenlerden oluşan küçük bir grupla aylardır geliştiriliyordu. RKFDV'deki Planlama ve Toprak birimini yöneten, savaştan sonra Batı Alman şehir plancılığında başarılı bir kariyer yapan Profesör Konrad Meyer bu ekibin başına getirildi. Meslektaşlarının arasında, yerleşmelerin mekânsal optimizasyonu ve "merkezi yerler" üzerine etkileyici ve çok övgü alan teorileri 1945'ten sonra Pencap'tan Batı Şeria'ya, Amerika'nın Ortabatısı'na kadar her yerdeki geliştirme projelerinde uluslararası ilgi gören genç iktisadi coğrafyacı Walter Christaller de yer alıyordu. Meyer ve Christaller'in uzmanlığı mekânla nüfusun akılcı eşleşmesiydi: Yeni yerleşmeler nasıl ve neresi için planlanacak ve aralarındaki bağlantılar nasıl kurulacaktı? Onlara kalırsa teorilerini uygulamaları için Doğu muazzam bir fırsat sunuyordu. Christaller'in 1940'ta (*Raumforschung und Raumordnung* gazetesinde) yazdığı gibi: "Yeni Doğu'da dikkatli bir planlama ve sevgi dolu 'Merkez Köyler'in geliştirilmesi, özellikle Batı ve Güney Reich'tan gelecek yerleşimcilerin kök salması ve onların Doğu'nun açık alanlarında yeni bir yurt bulmalarının sağlanması için özellikle acildir."[49]

48 Speer, *Spandau*, 47-50.

49 Christaller hakkında bkz. K. Bosma, "Verbindungen zwischen Ost-und West-Kolonization", ed. M. Rössler ve S. Schleiermacher, *Der "Genralplan Ost": Hauptkinien der national-sozialistischen Planungs-und Vernichtungspolitik* içinde (Berlin, 1993), 198-215; ayrıca M. Rössler, "Applied Geography and Area Research in Nazi Society: Central Place Theory and Planning, 1933 to 1945", *Environment and Planning*, 7 (1989), 419-31.

Meyer ve ekibi ilhak edilen Polonya bölgelerinde çalışıyorlardı. Fakat SSCB'nin işgalinden kısa süre sonra Himmler, Meyer-Hetling'e (soyadı hırsları arttıkça uzamıştı) ekibin buradaki çalışmasını bir yana bırakmasını ve uzun vadeli bir "Genel Doğu Planı" hazırlamasını söyledi. Ekim 1941'de Posen'de bir "Doğu'da Planlama ve Yeniden İmar" sergisi açtılar ve Meyer, Himmler ile Heydrich'e modern iç mekânları ve akılcı tarım sistemleri olan köy ve çiftlik kompleksi modelleri gösterdi. Besbelli gördüklerinden hoşlanmamışlardı, çünkü birkaç ay sonra Himmler, Meyer-Hetling'e yeni planının Lendingrad'dan Kırım'a kadar bütün bölgeyi kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini söyledi.[50]

Nüfusbilimciler ve güvenlik uzmanları da kendi katkılarını yapıyorlardı. Ekim 1941 başlarında Heydrich Prag'daki meslektaşlarına, SS'in Doğu'ya ilişkin yeni özlemlerinin erken belirtilerinden birine işaret eden, Avrupa programına dair önemli bir konuşma yaptı: Önce, "bizim kanımızdan ve karakterimizden ... Alman insanların" bulunduğu, bir şekilde Almanya'yla birleştirilecek ya da işbirliği sağlanacak ülkeler –Norveç, Hollanda, Flaman Bölgesi, Danimarka ve İsveç– olduğunu söyledi. İkinci olarak, Doğu Avrupa'nın Slav ülkeleri vardı; ve üçüncüsü, işgücü ve hammaddeleri sömürülecek Urallar kadar uzak "alanlar" vardı. Heydrich, (Himmler'in bir sonraki yaz Kersten'e söyleyeceği gibi) "Asya'dan gelen sel"e karşı duran "Alman kanı"ndan bir "Alman duvarı" betimliyordu. Sözlerini, Alman ırk siyasetinin bütün yöneliminin Doğu'ya yani Protektora, Warthegau ve Batı Prusya'dan Rusya'ya doğru yön değiştireceğini söyleyerek sürdürdü. Ayrıca bu, "eski sömürge ruhu"yla Polonya'nın, Protektora'nın ve Baltık devletlerinin de Almanlaştırılmasının sağlanacağı, Almanların ortaçağda yaşadıkları bölgelere yerleştiğine tanık olunacağı anlamına geliyordu.[51]

50 C. Madajczyk, "Introduction to General Plan east", *Polish Western Affairs*, 3:2 (1962).

51 M. Karny, J. Milotova ve M. Karna (ed.), *Deutsche Politik im "Protektorat Böhmen und Mähren" unter Reinhard Heydrich, 1941-1942: Eine Dokumentation* (Berlin, 1997), 110-15; H. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk*, 621 (8 Ağustos 1942).

Alman yerleşim planlarının iddialı biçimde yeniden ele alınması, daha pratik düşünen, Töton Şövalyeleri ya da Vahşi Batı öyküleri konusunda fazla saplantılı olmayan kişilerin zihninde birçok sorun yarattı. Posen'deki İskân Dairesi Merkezi'nin şefi Rolf-Heinz Hoeppner, savaşın ortasında büyük vizyonları uygulamaya geçirmenin zorluğunun farkındaydı. 3 Eylül günü, RSHA'nın Yahudi sorunu uzmanı Eichmann'a uzun bir not göndererek, Doğu Avrupa'dan yapılan sürgünlerin "yeniden Almanlaştırılabilir" olmayan herkesi hedef alarak, gelecekteki barış için geniş ölçekte planlanmakta olduğunu Heydrich'in Prag konuşmasından bile önce ortaya koydu. Hoeppner'a göre:

> Savaş sonra erince, Almanya'nın ele geçirdiği çeşitli bölgelerde, Büyük Alman Reich'ı için istenir olmayan nüfus gruplarının büyük ölçekli sürgünü zorunlu olacaktır. Bu sadece Büyük Alman Reich'ına ek olarak Alman denetimi altındaki bütün devletlerle ilişkilenecek Yahudi sorununun nihai çözümüyle ilgili değildir; ayrıca, Alman yerleşim alanının içinde yer alan, esas olarak doğu ve güneydoğu halklarının ırk bakımından yeniden Almanlaştırılabilir olmayan üyelerinin sürülmesini de kapsar.

Sadece Yahudilerden ibaret olmayan Doğu Avrupa'daki "yeniden Almanlaştırılamaz" *herkes*in kaderi üzerinde dev bir soru işaretinin asılı olduğu açıktı. Hoeppner, –liderliğin önerilerinde her zaman rastlanan patavatsızlıkla– SSCB'nin geniş alanlarının SS'in idari denetimi altındaki nüfuslar için hazırlanması gerektiğini öne sürüyordu. Savaş sürerken, özellikle Yahudiler için bu tür sevkiyatları başlatmanın mümkün olup olmayacağı lojistik bir meseleydi. Fakat öncelikle daha temel bir sorunun çözülmesi gerekiyordu. Kendisinin de belirttiği gibi:

> Önce temel kararlar almak gerektiği için bu iç bölgelerde daha fazla örgütlenme tartışması yapmak tam bir fantezi olacaktır ... büyük Alman yerleşim bölgelerinde istenmeyen, yerinden edilmiş bu nüfuslarla sonunda ne yapılacağı hakkında başından itibaren tam bir açıklık içinde olmamız esastır. Hedef onlara kalıcı bir şekilde

bir tür yaşam güvencesi vermek mi, yoksa onları toptan yok etmek mi?[52]

Varlıklarını sürdürme mi imha mı? Bu vahim ve uzun vadeli soru konusunda Hoeppner hâlâ karanlıktaydı. Sadece o da değil. Sayılar dikkate alındığında, bu pek de şaşırtıcı değildi. Wannsee Konferansı istatistiklerine göre, Avrupa Yahudilerinin sayısı 11 milyon kadardı; fakat Doğu Avrupa'nın Alman olmayan toplam nüfusu bunun pek çok katıydı.

Ateşli biçimde beden sayan tek kişi Hitler değildi. Demografik zorluklar, Alfred Rosenberg'in Doğu Bakanlığı'na destek veren Nazi Partisi ırk uzmanı Dr. Erhard Wetzel'in de zihnini meşgul ediyordu. Heydrich'in RSHA'sında yapılan hesaplamaları yorumlayan Wetzel, kapsamlı Doğu'yu Almanlaştırma hedefini onaylamakla birlikte, RSHA'nın bu konudaki demografik zorlukları azımsadığını kaydetti. Hesaplamaların temelinde oldukça iyimser doğum oranı tahminleri vardı. Buna göre, 1970'lerde Doğu'ya 10 milyon kadar Alman'ın yerleştirileceği umuluyordu.

Sürülmesi zorunlu Alman olmayanların sayısı hakkındaki hesapların da fazla iyimser olduğunu düşünüyordu. RSHA hedef bölgelerde 45 milyon insanın yaşamakta olduğunu, bunların 30 milyondan fazlasının ırksal yönden istenmeyen ve sürgünle cezalandırılan kişiler olarak düşünüldüğünü hesapladı: Bu sayı Polonya nüfusunun %80'inden fazlasını, Beyaz Rusya'nın %64'ünü ve Ukrayna'nınkinin %75'ini kapsıyordu. (Geri kalan 14 milyonun kaderi belirsizdi. Bunlar muhtemelen ya Almanlaştırılacak ya öldürülecek ya da "köle" olarak kullanılacaklardı.) Fakat Wetzel'in hesaplarına göre, ele alınması gereken 60-65 milyon insan olacak ve en az 46-51 milyon kişi sürülecekti. Özellikle Polonyalıları, "Plan'ın iskân edilmelerini öngördüğü bütün yabancı etnik grupların sayısal olarak en güçlüsü ve dolayısıyla en tehlikelisi" olarak belirledi. Nüfusları 20-24 milyon olarak hesap edilirse, Wetzel onları Batı Sibirya'ya yerleştirmenin "Alman yönetimine karşı sürekli bir huzursuzluk kaynağı" yaratacağından endişe ediyordu. Ancak

52 Aly, *Architects of Annihilation*, 2319-2321.

toplu katliam da mümkün görünmüyordu. Onun açıklayıcı sözleriyle, "gelecek yıllarda" Almanlar suçlanacağı ve komşuları da yabancılaşacağı için "Polonyalıları Yahudilerle aynı şekilde tasfiye ederek Polonya sorununun çözülemeyeceği anlaşılmış olmalı"ydı.

Öte yandan Almanlaştırma, aşırı derecede katı ölçütlerden kaçınılacaksa, tanımı gereği nüfusun küçük bir bölümünden daha fazlasını kapsamayacaktı. İleriye dönük düşünen Wetzel, doğurganlıklarıyla ünlü Rusların bambaşka bir şekilde iskân edilmelerinin 25-30 yıl içinde yeni bir ırk savaşının tohumlarını ekeceğinden kaygılanıyordu. Bununla birlikte, Wetzel ufukta daha da büyük bir düşmanın belirdiğini de görüyordu: Avrupa'nın ırk saflığına yönelik uzun dönemli ve Slavlardan bile daha büyük bir tehdit oluşturan, yüz milyonlarca insanın yaşadığı "bir Büyük Asya ve de bağımsız bir Hindistan." Bu kasvetli olasılıktan kaçınmanın bir yolu var mıydı? Wetzel'in oldukça umutsuz çözümünden hareketle yargıya varmak mümkün değildi; çözümü Slavları göçe, belki de "acilen insana ihtiyaç duyan" Brezilya'ya gitmeye zorlamak, onları Brezilya'ya yerleşmiş ve Kırım'da göçmen olarak kullanılabilecek Almanlarla mübadele etmekti.[53]

Wetzel'in yorumlarının da gösterdiği gibi, RSHA'nın esas olarak yerleştirilecek Almanların, yanı sıra sürgün ve ölümle cezalandırılacak Alman olmayanların sayısal olarak belirlenmesiyle ilgilediği görülmektedir. Güvenlik polisi teşkilatının merkezinden çıkan planlar, yeniden yerleşimin hukuksal, coğrafi ve iktisadi boyutlarına beklendiği gibi açıklık getirdi. Arazi sahipliği nasıl uygulanmalı, ticaret ve sanayi nasıl işletilmeliydi? İdeal nüfus yoğunlukları neydi ve kentsel ve kırsal alanlar arasında nasıl bir denge olmalıydı? Buralarda ne büyüklükte, birbirinden ne uzaklıkta ve sayıda yerleşme olmalıydı? Onları birbirine bağlamak için ne kadar yola ihtiyaç olacaktı? Ne kadar işçiye –ve ne kadar maliyete– ihtiyaç vardı ve nasıl bir bütçe hazırlanacaktı? Meyer-Hetling ile onun genç iktisatçı ve coğrafyacılarının katkıda bulunduğu nokta buydu.

---

53 H. Heiber, "Der Generalplan Ost: Dokumentation", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 6 (1958), 280-326; Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 977-979.

Mayıs 1942'de RSHA malzemesiyle yeniden çalışmışlar ve Alman kolonizasyonunun üç büyük alanının –Leningrad'ın güneyi "Ingermanland," Güney Baltık mıntıkası ve Kırım ile Güney Ukrayna'daki "Gotengau"– iskânı için bir taslak çıkarmışlardı ("Doğu'nun Yeniden Yapılandırılması İçin Hukuki, İktisadi ve Mekânsal Esaslar"). "Mukavemet noktaları"ndan oluşan bir hat üç mıntıkayı birbirine bağlayarak Galiçya ve Ukrayna'ya uzanacaktı. Alman köylerinin oluşturduğu çemberler, her birinin temel demiryolu ve karayolu bağlantısı olan 15-20.000 kişilik, bütünüyle yeni modern şehirleri kuşatacaktı. Uzun vadeli kira sözleşmeleriyle SS tarafından işletilen toprakta bir devlet tekeli olacak, Varşova ve Leningrad gibi belli başlı Slav kentlerinin boyutları kalıcı olarak küçültülecekti.[54]

Planı iddiasız olduğu kanaatiyle eleştirmek oldukça zor olsa da Himmler tam da bunu yaptı ve mimarlarını yeniden çizim masasının başına gönderdi. Üç ayrı yerleşim bölgesi fikrinden hoşlanmamıştı; Letonya, Estonya ve Genel Hükümet bölgesinin Alman yerleşimine tahsis edilmesi gerektiğini söyledi. (Himmler tam da bu noktada Genel Hükümet'in Yahudi nüfusunun derhal ve toptan yok edilmesini emretti.) Asıl üzerinde durmaları gereken noktanın, önerilen Doğu yerleşimlerini Alsace-Lorraine, Slovenya, Polonya ve Çek topraklarıyla birleştiren bir "Genel Yerleşim Planı" olduğunu söyledi. Meyer'in ilhak edilen Polonya bölgeleri için hazırladığı türden bir projenin tamamının gerektirdiği işgücü ve malzeme maliyetinin ayrıntılı olarak belirtilmesine ihtiyacı vardı. Ve nihayet, sürenin de 30 yıldan 20 yıla indirilmesini istiyordu. Bu fiilen Himmler'in çok değer verilen "iyimserliği", siyasi saplantılarına ters düştüğü zaman gerçekleri reddetmesinden kaynaklanan bir iyimserlikti.

Bu taleplerin olabilirliği ve onları karşılama girişimi üzerine yapılan tartışma aylarca sürdü. Savaşın gidişatı kötüden daha da kötüye gittikçe, ırk uzmanları daha da aşırı hayaller içinde kendilerini kaybetti. Sınır bölgelerinin savaş koşullarında Almanlaştırılmasının getirdiği pratik zorlukları –ekono-

54 K. H. Roth, "'Generalplan Ost'-'Gesamtplan Ost'. Forschungsstand, Quellenprobleme, neue Ergebnisse", ed. Rössler ve Schleiermacher, *Der "Generalplan Ost"*, 25-117.

mik maaliyetler, şiddet, düşmanlık ve huzursuzluğu, aylarca ve yıllarca geçiş kamplarında bekletilen yerleşimcilerin artan huzursuzluğunu– göz ardı ettiler ve 70 milyon Slav'ın içinden hangilerinin öldürülmesi, sürülmesi, "milliyetsizleştirilmesi" ya da ortaklığa kabul edilmesi gerektiği konusunda spekülasyon yaptılar. Meyer'in bürosu, 30 yıl sonrasına ilişkin nüfus tahminleri yaparak, eşzamanlı olarak nihai maliyetlerle ilgili gerçekten astronomik tahminlerde bulunarak, yerleşime "uygun" Almanların sayısını hesapladı. Himmler'in planlama çılgınlığı her ayrıntıyı kapsıyordu. Hatta en gözde peyzaj mimarına, geleceğin yerleşimcilerinin, "Alman özü"nü niteleyen "çiftlik evi ve bahçe, yerleşim alanı, tarlalar ve peyzajın uyum içindeki görünümünden mahrum bırakılmamaları"nı söyledi. Rus bozkırlarına düzen getirilirken pislik, toz, yoksulluk ve düzensizlik sona erecek; çitler, asmalar ve "geleneksel çiçekler"le şenlenen kulübe bahçeleri ve Doğu'ya bakan basit mezar taşı dizilerinin üzerinde nöbet tutacak meşe, ıhlamur, huş, dişbudak, porsuk ve ardıç ağaçlarıyla gölgeli küçük avluların iki yanında sıralandığı geniş ve temiz otobanlar açılacaktı.[55]

Bir Başlangıç Yapmak: Yeniden İskan ve Toplu Katliam

Bir bakış açısından, bu asla gerçekleşmeyen bir taslağın öyküsü, Himmler ve Hitler'in toplum bilime dayalı uzmanlık ile romantik milliyetçilikten oluşan zehirli bileşimleriyle önem kazanan, kötülüğüyle ün salan türden bir ütopyacılık denemesidir. Meyer, savaştan sonraki duruşmasında savunmasını tam da tasarılarının asla yürürlüğe konmamış olmasına dayandırmıştı. Gene de zaferin yakın olduğuna ilişkin bir güven duygusu olduğu için –en azından 1943 başlarında Hitler'in savaş sonrasına ilişkin her türlü planlamayı yasaklamasına kadar– bu türden fikirler sadece çizim masası üzerinde kalmadı: Himmler fırsat bulduğunda bir başlangıç yapmaya ve nihai

55 Heinemann, *"Rasse, Siedlung, deutsches Blut"*, 372-373; Rössler ve Schleiermacher (ed.), *Der "Generalplan Ost"* 136-137.

uygulamayı tehdit eden her türlü savaş dönemi siyasetini engellemeye çalıştı.

Himmler'in kurbanlarından biri Alfred Rosenberg'in Doğu Bakanlığı'ydı. "Kaos Bakanlığı" topyekûn Almanlaştırma konusunda asla coşkulu olmamıştı. Rosenberg'in Bolşeviklere karşı sefer için Alman olmayanları askere almayı öngören siyasal stratejisi, Himmler'in onları altsınıf olarak tutmayı öngören ırk siyasetine kesinlikle ters düşüyordu. Eylül 1941'de Baltık bölgesini ziyaret eden Himmler, gelecekteki Alman yerleşimine yer açmak için Estonya'daki Rusların "Doğu'ya" yerleştirilmesini emretti ve 1940-1941'de Sovyetler'in sürdüğü bu talihsiz insanların çocuklarının "Almanlaştırılabilirlik" açısından incelenmek üzere Reich'a getirilmeleri gerektiği konusunda ısrar etti. Litvanya'da SS, iki yıl önce Litvanya'yı terk ettiklerinden beri geçiş kamplarında sabırla beklemekte olan bu ülkenin etnik Almanlarının bir kısmını yerleştirmek için 6.000'den fazla çiftliği müsadere etti. Litvanyalılar açısından Almanların bir sonraki adımının onları "Doğu'ya sürmek olduğu" açık olduğu halde, 1943 sonbaharında yaklaşık 30.000 Baltık Almanı Reich'tan geri getirilmişti.[56]

Ukrayna'da mevcut etnik Alman toplulukların taraftarları zorlu bir görevle karşı karşıyaydı. Aralarından SS'i destekleyen birine, "Sizin *Volksdeutschen* bizde büyük bir coşku yaratmıyor," denmişti. Irksal bakımdan aşağı görülüyorlardı, Ukraynalılarla evlenerek çok karışmışlardı. Berlin'den gelenlerin bulmayı umdukları sarı saçlı, mavi gözlü Almanların düzenli, temiz köyleri neredeydi? Görevliler, "Yoksullar, üstleri başları dökülüyor, bakımsız görünüyorlar; kimse onların Alman olduğunu söyleyemez. Evleri ve köyleri de yıkık dökük, vahşi ve harabe gibi, temiz ve bakımlı Alman köylerine hiç benzemiyor," diye şikâyet ediyorlardı. Nazi sosyal yardımı gelince, tembelleşip verilenlere bel bağladılar. *Volksdeutsche* Noel kutlamalarında, Alman çocukların "Noel ağacının çevresinde toplanıp

---

56 Witte vd, *Der Dienstkalendar Heinrich Himmlers*, 214; R.Hilbrecht, "Litauen im Reichskommisariat Ostland 1941-1943/44", ed. R. Bohn, *Die deutsche Herrschaft in den "germanischen" Ländern 1940-1945* (Stuttgart, 1997), 187-209.

Ukrayna şarkıları söyledikleri" iddia ediliyordu. Etnik Almanları polis gücüne katılmaya teşvik eden propagandanın, amacına ulaşması için Ukraynacaya tercüme edilmesi gerekiyordu. Himmler, Hegewald'daki sahra karargâhının çevresine Almanları yerleştirme planını azimle geliştirmeyi sürdürdü –nihayet 517 kilometrekarelik bir bölgede 28 köy kuruldu– ve ayrıca Kırım'da planlanan yerleşimi başlattı ancak buraya gönderilen talihsiz etnik Almanların çoğunu, Kızıl Ordu'nun ilerleyişi yüzünden sadece birkaç ay sonra Warthegau kamplarına geri göndermek gerekti.[57]

Genel Doğu Planı eski SSCB'nin dışındaki siyaseti de biçimlendirdi. Reich'ın ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi kararlaştırılan Bohemya-Moravya'da, Heydrich Yahudileri bir ara önlem olarak (daha sonra bir Alman yerleşimine dönüştürülecek tahkim edilmiş kasaba olan) Theresienstadt'ta toplayıp daha erken bir tarihte sürmek için baskı yaptı; müsadere ve Çek çocuklarına uygulanan ırksal sınıflandırmanın hızlandırılmasını emretti. Prag'ın 1 milyonluk nüfusunun içinde ancak 23.000 Alman olabilirdi fakat bu Heydrich'i caydırmadı. Meyer'in taslağında Bohemya-Moravya'nın Almanlaştırılması, Çek nüfusunun yarısı Almanlaştırılarak ve geri kalanını (kabaca 3,6 milyon kişi) Doğu'ya sürerek gerçekleştirilecekti. Heydrich'in ölümü bu türden tasarıların ortadan kalkmasını sağlamadı. Tam aksine onun cenaze töreninde Hitler, Çek cumhurbaşkanı Hacha'yı Alman çıkarlarına yönelik ciddi saldırıların olması halinde bütün Çek nüfusunu sürmekle tehdit ederek korkuttu. Daha sonra bir akşam beraberindekilere şu sözlerle övünecekti: "Birkaç milyon Alman'ın göçünü başardığımıza göre, böyle bir eylemin bizim için hiçbir zorluk taşımayacağını da ekledim."[58]

---

57 K. Brown, *A Biography of No Place: From Ethnic Borderland to Soviet Heartland* (Cambridge, MA, 2004), 192-205; W. Lower, "Hitler's 'Garden of Eden': Nazi Colonialism, *Volksdeutsche* and the Holocaust, 1941-1944", ed. J. Petropoulos ve J. K. Roth, *Grey Zones: Ambiguity and Compromise in the Holocaust and Its Aftermath* (New York, 2005), 185-204.

58 Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk*, 557 (4 Temmuz 1942).

Genel Doğu Planı Polonya'ya da damgasını vurdu. Aslında Warthegau'daki yeniden iskânın hızı çarpıcı bir yavaşlama gösterirken, Genel Hükümet bölgesinde hızlandı. Himmler, pilot tasarıları ilerletme konusunda sabırsızdı ve seçtiği ana test alanı Doğu'daki Lublin bölgesiydi. Burada Himmler'in SSPF'si [SS ve Polis lideri] Odilo Globocnik, Polonyalıları "hapsetmeyi" ve yoğun Alman yerleşimiyle "onları ekonomik ve biyolojik bakımdan ezmeyi" amaçlıyordu. Zarif Rönesans taşra şehri –günümüzde UNESCO'nun Dünya Mirası listesinde yer alan– Zamość 60.000 yeni Alman yerleşimciye bölgesel başkent olarak hizmet edecekti. Ağustos 1942'de Himmler, yerel Alman yöneticisiyle birlikte çevreyi dolaştı ve ona eski şehri derhal yıkmasını ve onun yerine Pflugstadt (Saban Kenti) adını alacak yeni bir Alman yerleşimi kurmasını söyledi. Zaman kazanmaya çalışan ve Zamość'un mimari bütünlüğüne değer veren muhatabı, Reichsführer'e bir "Alman şehri"nin neye benzemesi gerektiğini sordu: En önemlisi, Speer'in çok beğendiği Nürnberg'in ortaçağ havası ya da neo-klasizmiydi. Himmler durumu açıklığa kavuşturmak için, Kızıl Ordu ilerlerken hâlâ kendi tasarıları üzerinde çalışmakta olan mimarlardan ve şehir plancılarından oluşan bir ekip gönderdi. Polonya'yı yöneten sivillerin daha sağlıklı bir mantığa sahip olanlarından birinin erteleme taktikleri için küçük bir zaferdi bu.[59]

Risk yüksekti. Frank, Alman yerleşimcileri getirmek için savaşın sona ermesini beklemek istemiş, kesintinin Polonyalıların savaş ekonomisine katkısını tehlikeye sokacağını öne sürmüştü. Fakat hep ilerlemek isteyen Himmler beklemek için bir sebep görmüyordu. Kendisinden daha Slav karşıtı olan Martin Bormann'ın güçlü desteğine sahipti. İki adam, Lublin'i başarılı biçimde iskân etmenin daha da ileri gitmelerini, Genel Hükümet bölgesini üç yeni *Gau*'ya ayırmalarını ve belki de Hitler'in Rosenberg'in Doğu Bölgeleri Bakanlığı'nı dağıtmasını, böylece SS ve Parti denetiminin bu bölgede de sağlanacağını ummuş olabilirler.[60]

---

59 B. Rieger, *Crerator of the Nazi Death Camps: The Life of Odilo Globocnik* (Londra, 2007), 98.

60 Madajcyk, "Deportations in the Zamość Region", 75-106.

Fakat bunun muazzam bir hesap hatası ve Himmler'in bütün sömürgeleştirme planları için sonun başlangıcı olduğu ortaya çıktı. Bir eşkiyayı andıran Globocnik, Lublin için başlı başına bir felaketti. Uyguladığı katı ve olağanüstü şiddet içeren yöntemler, tam da Hans Frank'ın korktuğu gibi halkın tepkisine yol açtı. Kendisine bağlı birlikler, Kasım 1942'in sonları ile 1943 yazı arasında gelen yerleşimcilere yer açmak için en az 300 köyden 100.000'e yakın köylüyü yerinden etti: Bunların binlercesi Majdanek ya da Auschwitz'deki kamplara gönderildi. Aileler ırk incelemesine tâbi tutuldu, çocuklar anababalarından ayırıldı; bazılarının hayatı gaz odalarında sona erdi. Tıpkı Slovenya'da olduğu gibi bunlar direniş alevlerini körükledi ve zaten geniş alana yayılmış Alman yöneticilere yönelik yeni başkaldırılara yol açtı.

İlk hamlenin yaşandığı haftalarda Zamość'un çevresindeki bölge karışıklık içindeydi: Çiftçiler ormanlardaki partizan çetelerine katılmak için kaçıyorlardı ve bazıları yeni gelen yerleşimcilerin hayatına mal olan saldırılar vardı. Partizan savaşı artık önceleri daha sakin olan Genel Hükümet bölgesini de tehdit ediyordu. Himmler, "gerektiğinde" bütün köylerin "imhasını" da kapsayacak şekilde sert misillemeler için emir verdi fakat bunlar huzursuzluğu yatıştırmadı. Himmler de sömürgeleştirme işinin ehli değildi: Binlerce Polonyalı ve Ukraynalı çiftçinin müsadere için tespit edilmesine rağmen, beklendiği gibi 50.000 değil, sadece 10.000 yerleşimci getirdi. Gelenler yamalı bohçayı andırıyordu. Sırbistan'dan, Bukovina'dan, Belçika'dan ve başka yerlerden geliyorlardı; aralarında Lüksemburg'dan gelen "Alman karşıtı" aileler, çiftçilik deneyimi olmayan kentliler vardı. Berlin'de Goebbels bu yeniden iskân fikrinin "muazzam bir siyasi budalalık" olduğunu söylüyordu.

Hans Frank ve sivil yöneticileri korku içindeydi: Globocnik'in beceriksiz vahşeti sayesinde Polonyalılar ve Ukraynalılar Bolşeviklere yönelik eski düşmanlıklarını kaybetmişlerdi ve artık Alman yönetiminde kendilerine "Yahudi gibi davranıldığı"ndan kaygılıydılar. Bunun ne anlama geldiği, Nisan 1941'de burada yaşayan 250.000 Yahudi'nin 1942'nin sonunda sadece 20.000'inin hayatta kaldığı Lublin bölgesin-

de gayet iyi biliniyordu. Bu tamamen yersiz bir korku değildi: Nazi Partisi'nin liderleriyle gizli görüşmeler yapan Frank, bazı kişilerin, evlerini kaybeden Polonyalılardan çalışacak durumda olmayanların yok edilmesinin mümkün olduğunu söyleyebileceğine dair spekülasyon yaptı. Az da olsa rahatlatıcı görüşü şuydu: "Milyonlarca insanın imha edilmesi şu anda yerine getiremeyeceğimiz koşullara bağlıdır."[61]

Mayıs 1943'te Frank, "yeni yerleşim bölgelerinin ... açık bir isyan halinde" olduğundan şikâyet ediyordu. Köylüler sadece birkaç dakika öncesinden haberdar oldukları uyarılarla sürülüyor ve çalışmaya uygunluk temelinde bölümlere ayrıldıkları kamplara gönderiliyorlardı: "Bu önlemler halk arasında tarif edilemez bir panik duygusuna neden oldu," sürgün için ayrılanların yarısı kaçtı, söylentiler şok dalgaları halinde kırsal bölgelere yayıldı ve yerel polisin çocukları ve yaşlıları da öldürerek insanları topluca kurşuna dizmeye başlaması, durumu daha da kötüleştirdi. Göçmen *Polish Fortnightly Review* gazetesinde yer alan raporlara göre, bazı bölgelerin tamamı boşaldı,

> sadece tarlalarda başıboş dolaşan ... sığırlar [kaldı]. Çok sayıda insan görüldüğü yerde öldürülüyor. Bazı çocuklar ölene kadar tekmelendi, diğerleri tasnife tabi tutuldu. On üç yaşına kadar çocuklar, elli yaş üstü yaşlı kadınlar ve erkekler imha edilmek üzere götürüldüler. Temmuz'un 2'si ve 5'inde her birinde otuz vagon olan iki tren dolusu çocuk, kadın ve yaşlının Majdanek'teki gaz odalarında öldürüldüğü doğrulanmıştır ... İnsanlar kırsal kesimde dolaşıyorlar, ormanlarda saklanıyorlar, top ve uçak ateşine tutuluyorlar.

Siyasi kargaşayı ve ekonomik bozulmayı göz ardı eden Himmler'in yanıtı, Almanlaştırmanın sürdürülmesi oldu: Lublin'in sadece %10'u Alman'dı ve bu sayının 1944'te %25 oranında artmasını istiyordu.[62]

---

61 *Age.*, 85.

62 B. Wasser, "Die 'Germanisierung' im Distrikt Lublin als Generalprobe und erst Realisierungsphase der GPO", ed. Rössler ve Schleiermacher, *Der "Generalplan Ost"* içinde, 271-94; *TWC*, 5. cilt, 128-9, *Polish Fortnightly Review*, 77 (1 Ekim 1943), 6.

Böyle bir şeyin nasıl mümkün olamayacağı, SS'in kendi ırk denetçilerinin ortaya çıkarttığı mutsuz tanıklıklarla açığa çıktı. "Saf kan bir Leh"le evlenen Maria L. "%100 Alman kanı" taşıyordu; ancak bir Polonyalı'yla evli olduğunu, onu beklediğini ve "onun kendisini bir Alman olarak bulmasını istemediğini" söyleyerek bir Alman olarak sınıflandırılmayı reddetti. Johanna W. "ırksal yönden değerli" olmakla birlikte, "Almanca öğrenmeyi ya da bir Alman olmayı reddediyor"du. Brunhilde M. "eleme sırasında tamamen Alman karşıtı denebilecek bir tutum sergiledi ... Kocası bir Polonya subayı olarak eylem sırasında öldürülmüştü. [Brunhilde] Almanlık'la herhangi bir bağı olduğunu reddetti ve bu konuda herhangi bir şey yapmak istemedi." Sıradan insanlar, olası sonuçlarına rağmen, böylesine cesur bir tutum alabiliyorlardı –Brunhilde M. kampa gönderildi ve çocuklarının alınıp kısırlaştırılması ve evlatlık verilmesi emredildi–, 1943'te "yeniden Almanlaştırılabilir Polonyalılar"ın tükenmekte olan bir soy olduğu öne sürülüyordu. Etnik Almanların sayısal yetersizliği, adayların çoğunun bir savaş mıntıkasına dönüşmekte olan bölgeye öncü olarak gönderilmesinde yaşanan duraksama dikkate alındığında, Himmler ve Globocnik'in tasarısının başarısızlığa uğradığını gösteriyordu.[63]

Bu arada Warthegau'da Polonyalılara uygulanan baskı Genel Hükümet bölgesindekinden daha da sertti. Gizli polis, evlenme yaşını yükseltip –Polonyalıların çocuk sahibi olmalarını önlemek için– okuryazar olmamayı teşvik ederek "Polonya halkının biyolojik güçlerini kırmaya" çalışıyordu. Alman ulusunun güvenliği söz konusu olduğunda, bu nüfuslar savaşında kaçınılan hiçbir şey yoktu ve hiçbir kurum –evlilik, aile– güvende değildi. 1942'nin sonunda yetimhanelerdeki Polonyalı çocukları Almanlaştırmayı amaçlayan yeni bir siyaset belirlendi; daha küçük bir ölçekte diğer birkaç ülkeye de genişletilen bir politikayla, çocuklar sonunda Alman aileler tarafından evlat edinilmek üzere SS'in yönettiği bakım evlerine gönderileceklerdi. Fakat Polonyalı çocuklar daha büyük bir risk altındaydı. Himmler Slavlar arasında "ırk bakımdan uygun" tiplerin bu-

---

63 *TWC*, 4. cilt, 737-9.

lunmasıyla ilgileniyordu ve "onların çocuklarını gerektiğinde kaçırarak ya da çalarak yanımıza çekmenin ve onları kendi ortamlarından koparmanın" Almanlar için bir "görev" olduğunu ilân etti. Sonuçta önemli olan, Almanya'nın sınırlarını daha Doğu'ya itmek ve onu "Avrupa'da belirleyici güç" haline getirmek için gerekli insan malzemesini bir araya getirmekti.[64]

Birkaç yıl sonra, VoMi iskân ajansının geçimi kolay şefi Werner Lorenz, savaş sonrasındaki duruşmasında faaliyetlerini tarihsel bir perspektif içinde savundu. Nüfus hareketleri sorununun asla yeni olmadığını açıkladı. Almanlar ortaçağdan beri Avrupa'da dolaşmışlardı. Versailles'da yeni ulus-devletlerin kurulması onları dezavantajlı azınlıklar konumuna düşürmüştü. Milletler Cemiyeti, 1923'te yapılan Rum-Türk nüfus mübadelesinin yararlı örneğini izlemek yerine, yanlışlıkla azınlıkları bulundukları yerde, adaletsiz bir şekilde çizilmiş sınırların ardında kalmaya teşvik etmişti. Ancak bu onları korumamış –1920'lerde yüz binlerce Alman kendilerine tazminat ödenmeksizin Polonya'yı terk etmişti– ve sonuç uluslararası istikrarsızlık olmuştu. Almanya'nın yapmaya çalıştığı şey –birçok bakımdan savaşın tam anlamıyla asıl nedeni, diye açıklıyordu Lorenz– "Avrupa'da barışçıl bir kalkınmayı güvence altına almak" için, "bu türden azınlıkları mübadele etmek"ti. Ve Lorenz, o sıralarda Almanların 1945'te Potsdam'da alınan bir kararla Doğu Avrupa'dan sürülmesini örnek göstererek bu tür önlemlerin hukuka aykırı olmadığına işaret etti. Ona göre, aslında önemli olan şey bu önlemin nasıl uygulandığıydı.[65]

Savaş devam ettiği sürece insani kaygılar Lorenz'i ve beraberinde çalışanları asla etkilememişti. Tam aksine hümanizmi bir zaaf olarak görmüşlerdi. Nazi yeniden iskân tasarılarının tamamını uygulamak için, devlet iktidarının gücü ve bireylerin hayatları üzerindeki katı denetimle kesin sonuçlar üretiyorlardı. Mimarlar önceki Alman girişimlerinin kaderini gayet iyi biliyor ve bu yüzden Rum-Türk mübadelesi gibi kalıcı nüfus hareketlerinden ders çıkarmaya çalışıyorlardı. Po-

64 Röhr ve Heckert (ed.), *Die Faschistische Okkupationspolitik*, 203-4.
65 *TWC*, 4. cilt , 951.

sen'deki savaş dönemi İskân Araştırma Birimi şefinin belirttiği gibi, bu "türden radikal önlemler ancak yeni çağın ruhuyla anlaşılacak"tı. Kadim ve uzaklara yayılmış Alman topluluklarının yeni bir "birleşik ve savaşçı Almanlık" yaratmak için kökünden sökülmesi gerekecekti. Bu, 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan ve artık erişilmesi mümkün görülen bir "insan duvarı" düşüydü. Japonların Mançuko'yu sömürgeleştirmesi "yabancı nüfus ortasında yerleşimler yaratma" örneği olarak yakından incelendi ve Alman yerleşim uzmanları Asya'da çıkarılan dersleri Doğu Avrupa'da uygulamaya çalıştı.[66]

Kendi geleneklerini, evlerini ve topluluklarını Reich uğruna feda edecekleri düşünülen etnik Almanların şikâyetlerini kimse dikkate almadı. Ne var ki Himmler'in Almanlaştırma planları uygulanabilir olmadığı, savaş döneminde istenmeyen sonuçlar doğurduğu ve acınacak kadar kötü yönetildiği için Nasyonal Sosyalist çevrelerde bile saldırıya uğruyordu. SS'in elit siyaset anlayışına aşırı derecede bağlı olan Himmler'in ırk uzmanları, Almanlık için çıtayı çok yüksek tutmakla ve gerçek Alman sayısının yetersizliği dikkate alındığında, Almanlaştırılabilir ve belki de Almanlaştırılması gereken birey ve grupları daha baştan uzaklaştırmakla suçlandılar. Batı Polonya'nın Almanlaştırılması, en azından rejimin üzerinde anlaşmaya vardığı açık ve öncelikli bir hedefti. Fakat Baltık ülkeleri, Galiçya ve Ukrayna'da –ve de Genel Doğu Planı'nın ötesinde– koloni kurulması görüşleri ortaya çıkınca endişeler artmıştı; kanlı Zamość bozgunu daha olmamıştı; Kırım ve Ukrayna'dan geri çekilinmemişti bile.

Belki de en keskin özeleştiri SS'in içinden geldi. Mart 1942'de, RKFDV'ye yerleştirilen bir iktisatçı olan SS-Hauptsturmführer Helmut Schubert'e Genel Doğu Planı'na ilişkin görüşleri soruldu. Schubert'in tepkisi Himmler'inkinin tam tersiydi: Ilımlı olmak bir yana plan çok iddialıydı, genel iktisadi görünümden tehlikeli biçimde kopuktu ve kendi içinde çelişkilerle doluydu. Temel sorun insan gücü, daha doğrusu insan gücünün yetersizliğiydi. Schubert'e göre, "savaştan sonra, Almanya'nın geniş siyasi ve iktisadi imkânları ile Alman işgücü arasındaki

66 Harvey, "Management and Manipulation", 105-8.

uçurum esas sorunu oluşturacak"tı. Plan'ın nüfus saptaması mantıksız olmakla kalmıyor, –yeni Hollanda Doğu Şirketi zar zor 1.000 Hollandalı çiftçiyi kayıt altına almıştı, oysa Plan'da bu sayı 3 milyon olarak öngörülüyordu– Himmler'in yerleştirmeyi umduğu Almanların da muhtemelen pek azı Doğu'ya gitme arzusu gösteriyordu. Bütünleştirilmiş bölgelerde işçi olarak kalan Polonyalıların oranı "içinde bulunulan bu günlerde bile" %40-60 oranındayken, yetkililer Litvanya'nın "topyekûn iskânı"ndan nasıl söz edebiliyorlardı? Savaş döneminde yaşanan deneyim, Almanlaştırmanın ızdıraplı bir yavaşlıkla gerçekleşip ortaya çıkan sonuçların ne kadar yetersiz olduğunu göstermişken, "topyekûn Almanlaştırma"nın Estonya, Litvanya ve Genel Hükümet bölgesinde gerçekleştirileceğini nasıl düşünmüşlerdi? Ve eğer çiftçilerin ihtiyaçları adamakıllı karşılanacaksa etkili bir yerleşimde çiftçiden çok kentli işçiye ihtiyaç olacağını fark etmiyorlar mıydı?

Schubert'e göre taslak, işgücü düzeyini dikkate almıyor ve Alman ekonomisinin genel yönelimine ters düşüyordu. Doğu'nun "topyekûn Almanlaştırılması" için gerekli olan milyonlar –Schubert parçalı bir yaklaşımın "ırk karması"yla sonuçlanacağını kabul ediyordu– "çok katı bazı önkoşulların yerine getirilmesi şartıyla" karşılanabilirdi. Schubert'in esas sorunu, Almanya'nın tarımdan sanayiye kalıcı geçişinin savaştan sonra da sürmesiydi; aslında bu sürecin hızlanması, Almanya'nın, birçok işadamının umduğu gibi Avrupa'nın imalat merkezi haline gelmesine, hammadde ve gıda bakımından Doğu Avrupa'ya yaslanmasına bağlıydı. Savaş sonrası Almanya, giderek kentleşen (Schubert bunun yaratacağı ırksal ve toplumsal tehditten kaygılanıyordu) ve hepsinden daha endişe verici şekilde, özellikle tarımda "sürekli ve artan bir yabancı işçi varlığı"na bağımlı "geniş bir sanayi kuşağı" haline gelecekti. Almanya'daki Alman köylü sınıfının yerini Alman olmayan işgücünü kiralayan daha büyük çiftlikler alacak, iskân yoluyla Doğu'nun "topyekûn Almanlaştırılması" imkânsız hale gelecek ve "daha aşağı kan gittikçe içeri sızacaktı."

Basitçe, Almanya daha yüksek bir yaşam standardı (ve Avrupa üzerinde iktisadi denetim) ile sanayi faaliyetlerini iptal

etme, Doğu'da sömürge yerleşimi ile ırk saflığı arasında seçim yapmak zorundaydı. Geç 20. yüzyıl kapitalizminin hiçbir siyaset kuramcısı milliyetçiliğin temel ikilemini daha çarpıcı biçimde koyamazdı: Refah ve küreselleşme ya da etnik türdeşlik ve durgunluk. Schubert, ikinci seçeneğin imkânsız olduğu ancak sanayi ve insan gücü üzerinde şimdiye kadar görülenden çok daha büyük bir devlet denetimi gerektireceği sonucuna vardı. Barış döneminde Parti ve SS tarafından ekonominin neredeyse sürekli yönetimi olmaksızın piyasa güçleri ve bencil sanayiciler Genel Doğu Planı'nı işlemez hale getirecekler ve "Alman-Germen kan değeri"ni pazarlık konusu yaparak yok edeceklerdi.[67]

Schubert'in uzun muhtırası rejimin ırkçılığına bulanmıştı fakat aynı zamanda keskin bir zekâyı yansıtıyordu. Metnin yazarı, giderek marjinalleşen, Almanların sayısının herkesi tatmin edecek kadar olmadığını savunarak Himmler'in tarımsal yayılmacılığını muhtemelen Almanya'daki köylülüğün sonu olarak gören tarım bakanı Walter Darré'nin çevresinde kümelenmiş, iskânları eleştiren küçük topluluktan biriydi. Etnik bakımdan saf köylü ulusu idealini destekliyor fakat emperyal genişlemenin bunu daha kolay değil daha zor hale getireceğini öne sürüyordu. Fakat etkisiz Darré, Mayıs 1942'de açığa alındı ve Himmler, "kötümserler"den nefret ediyordu.

Rejim, Schubert'in ortaya attığı insan gücü sorununu elbette göz ardı edemezdi. Aslında Hitler tam da o sırada, Reich'ın toplam işgücü sorununu yeni yeni ele almıştı ve bu sorunlarla uğraşması için işgücü konusunda tam yetkili birini atadı. Ancak *onun* işlevi savaş sonrası planlama değil, Reich ekonomisine savaş döneminde daha çok yabancı işgücü sağlamaktı. Başka deyişle, savaş döneminde yaşanan iktisadi krizin, Schubert ve diğer Nazileri çok endişelendiren "ırk karışması" tehlikesini azaltmadığı, artırdığı görülüyordu. Hitler zafer uğruna buna katlanmaya istekliydi ve Himmler'in en yakın yardımcılarından biri olan Gottlob Berger, efendilerinin ne işit-

---

67 "Die Bereitstellung von Menschen für die Eindeutschung neuer Siedlungsräume im Osten" (Haziran 1942); Madajczyk (ed.), *Vom Generalplan Ost zum Generalsiedlungsplan* (Münih, 1994), 138-50.

mek istediklerini bilen siyasal görevlilerin geleneğine uygun biçimde genç analizciye karşılık verdi: Şüpheci SS iktisatçısına, işlerin aslında o kadar da kötü olmadığını söyledi. Doğum oranı gerçekten de yükseliyordu ve Reich'tan Doğu'ya aktarılabilecek Alman köylüleri vardı. Berger sonunda gerçek tehlikeyi bulmuştu: Hukukçular! Kısa süre sonra Schubert, Doğu Cephesi'ne atandı.[68]

Daha önce gördüğümüz gibi, Himmler bütün bunları umursamıyordu. Eylül ayında en yakın yardımcılarına, barışı izleyen ilk 20 yıl içinde esas görevlerinin, "Germen kökenli halkları" sayılarının –tam da Hitler'in Speer'le birlikte kararlaştırdığı sayıyı– 83 milyondan 120 milyona çıkmasını sağlayacak şekilde bir araya getirmek olduğunu anlattı. Bütün Genel Hükümet ve Baltık bölgesini, "Ingermanland"ı ve Kırım'ı yeniden iskân etmek; yollar, otobanlar, demiryolu bağlantıları, Don ve Volga'ya uzanan küçük şehirlerden oluşan "bir inci kolye" inşa etmek zorundaydılar. Bu "Germen kökenli Doğu" Urallar'a uzanacak, böylece Avrupa –500 yıl içinde– diğer kıtalarla başa çıkabilecek hale gelecek, 500-600 milyon "Germen kökenli" halktan oluşan sağlam bir falanks düşmanların yolunu kesecekti.[69]

İlk kez I. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan "cephe duvarı" fikri, Himmler'in üretken hayal aleminde gerçeklikle teması gittikçe koparak gelişti. Savaş, Üçüncü Reich'ın bütün insan nüfuslarını sürme ya da yok etme yeteneğinin fazla sınır tanımadığını gösterdi; fakat Naziler bile, en azından ırk ve kana kültürel asimilasyon karşısında öncelik verdikleri sürece, var olmadıkları yerde Almanları icat edemezlerdi. Hollanda ve İskandinavya'nın "Germen kökenli" halkları, Ukrayna'ya ya da Baltık bölgesine yerleşme arzusu göstermiyordu –sadece birkaç yüzü bunu yaptı– ve Alman efendilerinden gittikçe nefret ediyorlardı. Irk dayanışması, bundan en fazla söz edenlerin uyguladığı zulüm nedeniyle zarar gören bir efsaneydi. Almanya'nın içinden gönüllü bulmak kolay değildi; gitmek is-

---

68 U. Mai, "Rasse und Raum": *Agrarpolitik, Sozial und Raumplanung im NS-Staat* (Paderborn, 2002), 334-5.

69 Madajczyk (ed.), *Vom Generalplan Ost zum Generalsiedlungsplan*, 168-70 (Berger), 172 (Himmler'in konuşması, 16 Eylül 1942), 284 (Himmler'in 3 Ağustos 1944 konuşması).

teyecekleri en uzak Doğu bölgesi Warthegau ya da Südet Bölgesiydi: Batı'ya, Lorraine'e gitmeyi tercih ediyorlardı. Sonuç olarak Reich'ın ulusallaştırma planları Alman olmayanlara gittikçe daha fazla açıldı; her zamanki kadar canice davranmayı sadece Yahudiler konusunda sürdürdüler.

Himmler'in Batı Polonya'daki yerleşim tasarıları 1942'nin sonunda fiilen durakladı. Savaş sırasında Genel Doğu Planı'nın ilk evrelerini başlatmak için gösterdiği çabalar da iç karartıcı bir başarısızlıkla sonuçlandı. Zamość'daki pilot proje, Genel Hükümet bölgesine kargaşa getirdi ve Hans Frank'ın nispeten ileri görüşlü ve ılımlı biri gibi görünmesine yol açtı; Ukrayna'daki daha dar kapsamlı Hegewald projesi de benzer bir akıbete uğradı ve buraya yerleşen etnik Almanlar, Ukraynalı milisler ve partizanlar tarafından sürülüp uzaklaştırıldılar. Gittikçe daha fazla *Volksdeutsche* çıkış yolu arıyordu. 1939-1940 kışında Sovyet Volhinya'sında yaşayan çok sayıda Ukraynalı, Beyaz Rus, Polonyalı ve hatta Yahudi, Alman sayılmak ve Reich'a götürülmek için başvuruda bulunmuştu; beş yıl sonra, Südet Almanlarının çevreye göstererek Çekçe konuştukları görülüyordu ve Silezya'yla Warthegau'da DVL 3. kategorisinden pek çok kişi kendilerine uygulanan sınıflandırmanın değiştirilmesi için fiilen başvuruda bulunuyordu. Yunan gerillalar Wehrmacht'tan kaçanları teslim aldıklarında Alman sanılanların çoğu ansızın Polonyalı ya da Rus olduklarını itiraf ediyordu.[70]

1944 yazında Baltıklar'dan Kırım'a kadar öncü koloniler terk edilmişti ve Warthegau'nun geçiş kampları 4 yıl içinde ikinci kez Bolşeviklerden kaçan yerleşimcilerle doluyordu. Cephe yavaş yavaş Reich'ın 1939 öncesi sınırlarına doğru yaklaştı, bu sınırların ötesine geçti ve Büyük Almanya, düşman işgali altında tamamen yok oluncaya kadar evreler halinde küçüldü. Sonraki 3 yıl içinde Doğu Avrupa ülkeleri öçlerini aldı ve aralarında kalan etnik Almanları sürerek Almanlar ile Slavlar arasındaki yerleşim sınırını yüzlerce kilometre Batı'ya taşıdı. Doğu Avrupa'nın Alman azınlıkları yerlerinden edildi ve topluluğun çoğu yok oldu. Himmler'in 1939-1944 döneminde 800.000 etnik Alman'ı yerleştirme başarısı, on kat daha fazla

70 Bergen, "The *Volksdeutsche* of Eastern Europe", 112-14.

insanı kapsayan bir mülteci krizi karşısında önemini kaybetti.

Ne var ki Nazi nüfus politikası ve bu politikayı üreten zihniyetin anıları yenilgi şartlarında bile yok olmadı. Batı Alman üniversitelerinde ve düşünce kuruluşlarında 1950'lerde bile cephe çiftçisi fikrinin yankılarını bulmak mümkündü. Hitler'den Adenauer'e geçiş yapan akademisyenler, artık ülkenin içinde küçük köylü işletmelerinden oluşan yeni bir "sınır duvarı" oluşturmak için Doğu Avrupa'dan gelen mültecileri iskân etmekten söz ediyorlardı: Bu, Soğuk Savaş'ın Doğu Almanya ve Çeklerle olan cephe hattı üzerinde komünizme karşı bir siper oluşturacaktı. Irk dili giderek geride fakat demokrasi ve Hür Dünya'ya hizmet etmesi gereken antikomünizm yerinde kaldı. Ortak Pazar'ın temel siyasetlerinden biri olan tarımsal sübvansiyonlar Alman köylülerini yeniden parlamentarizme bağlayacak, böylece sağlıklı bir ulus yaratılmış olacaktı.[71]

Bu dilin dayanıklılığı, Nazi milliyet siyaseti olarak gördüğümüz şeyin aslında daha geniş bir Avrupa geleneğinin parçası olduğunu gösterir. Mesela, Ren'in öteki kıyısında, Fransızlar nüfus azalması korkusunu 1950'lere kadar yaşadılar (ve daha uzun vadede, bir zamanlar hızla üreyen Almanlardan duydukları korkunun yerini hızla üreyen Kuzey Afrikalılardan duydukları korku aldı). Önde gelen nüfusbilimciler Nazilerin çok başarılı olduğu konusunda uyarılarda bulunuyordu: Almanlar, Fransa'nın Polonyalılar gibi geleneksel Doğu müttefiklerinin nüfusunu savaş yoluyla azaltırken kendi yüksek doğum oranlarını korumuşlardı, öç almak için hazırdılar. Savaştan sonra Alman azınlıkların Doğu Avrupa'dan sürülüp Alman sınırları içinde toplanmasının sadece istikrarsızlık tehdidini artırdığına ilişkin yaygın bir kanaat de vardı.

Ve bundan korkanlar sadece Fransızlar da değildi. Avrupa nüfus tarihine ilişkin en ciddi analizlerden birinin yazarı Eugene Kulischer, 1948'de "Alman tehlikesinin demografik temeli yeniden inşa edilmektedir," dedi. "*Volksdeutsche*'yi yok etmek Nazi vahşetinin bir taklidi olurdu. Fakat felaket onları baki-

---

71 Bu görüşler için Kiran Patel'e teşekkür ederim. Onun savaş sonrası Batı Almanya'da gıda siyaseti konusunda yakınlarda çıkacak çalışması bu ve benzeri konularda daha bütünlüklü bir değerlendirme sağlayacaktır.

ye bir Almanya'nın içinde toplamak oldu." Birçok yorumcu bir Nazi uyanışı bekliyordu ve I. Dünya Savaşı'nda yaşanan yenilginin ardından Almanya'da doğan revizyonist harekete ilişkin anılar hâlâ çok canlıydı. Kulischer, Alman doğum oranını sınırlayan ve Avrupa'dan büyük ölçekli göçü teşvik eden "sert bir nüfus politikası"nı bizzat savundu. Eski Alman ekonomi bakanı Hjalmar Schacht, savaştan sonra Almanları bir tür nüfus emniyet vanası gibi Batı Afrika'daki kolonilere yerleştirmeyi öneren yararlı bir bildirge yazdı. Himmler'in planları iddiası ve vahşeti bakımından benzersiz olabilirdi fakat ulusal güvenliğin anahtarı olarak bu planlar nüfus ve toprakların kolonizasyonu bakımından kesinlikle ne ilk ne de sondu. Avrupalıların olayları farklı biçimde görmeyi öğrenmeleri on yıllar alacaktı.[72]

72 A. Sauvy ve S. Ledermann, "La Guerre biologique (1933-1945); Population de l'Allemagne et des pays voisins", *Population*, 1:3 (Temmuz-Eylül 1946); E. Kulischer, *Europe on the Move*, 315-24.

8

KARGAŞANIN ÖRGÜTLENMESİ 1941-1942

1942'nin sonunda Almanya Avrupa kara kütlesinin üçte birini işgal etmişti ve bölgede yaşayanların neredeyse yarısını yönetiyordu. Batıda Kanal Adaları'ndan Kafkaslar'da Elbruz Dağı'na, Kuzey Norveç'ten Sahra'ya kadar gamalı haç dalgalanıyordu. Ancak bu geniş hâkimiyet alanı resmen bir bütün olarak yönetilmiyordu ve Almanlar, Japonların savaş döneminde kendi imparatorluklarını yönettiği Büyük Doğu Asya Bakanlığı ile kıyaslanabilir herhangi bir yapı oluşturmamışlardı. Hitler fethedilen bölgeleri yönetmek için bizzat görevliler atıyordu ve bu görevliler genellikle sadece ona karşı sorumluydu. Napoélon'dan bu yana ilk kez tek bir kişi böylesine mutlak bir hâkimiyete sahip olmuştu.[1]

---

1 Sayılar için: H. P. Ipsen, "Reichsaussenverwaltung" (*Brüsseler Zeitung*, 3 Nisan 1943), H. W. Neulen (ed.) *Europa und das 3. Reich: Einigungsbestrebungen im deutschen Machtbereich, 1939-1945* (Münih, 1987), 112-13. İpsen hakkında C. Joerges, "Continuities and Discontinuities in German Legal Thought", *Law and Critique*, 14 (2003), 297-308. Napoléon'la kurulan paralellik tartışması için bkz. P. Geyl, "The Historical Background of the Idea of European Unity", *Encounters in History*, 291-321.

Hitler, yardımcı olmaları için önce birlikte iktidar mücadelesi verdiği partili yoldaşlarına bel bağladı. Parti yönetiminin başındaki Martin Bormann'a, "önemli görevlere uygun adam bulmanın ne kadar zor olduğunu gayet iyi biliyorum," demişti. "İnsan tekrar tekrar aynı kişilere başvurmak zorunda kalıyor. İşgal edilen Doğu bölgeleri için komiserlerimizi seçerken eski *Gauleiter*'lerimizin isimlerini tekrar gözden geçiriyorum." 1938'den sonra, Eski Reich'ta görev yapan 38 bölgesel Parti şefine, eskiden Avusturya, Çek ve Polonya'ya ait bölgelerde on kişi daha eklendi. Fakat bu sayılar Parti'nin savaş dönemi müdahalesinin boyutunu olduğundan az gösterir. Kıdemli Naziler Lüksemburg, Bialystok ve Sloven sınır bölgelerindeki sivil yönetimlere şef; Norveç, Hollanda, Ukrayna, Baltık ülkeleri ve Beyaz Rusya'ya Reich komiseri; Güneydoğu Avrupa'ya da Reich yetkilisi olarak seçilmişlerdi. Çoğu zaten Reich içinde yetkili konumlara sahip bu adamlar, yurtdışında daha önceleri hayal bile edemeyecekleri yetkilere sahip oldular.[2]

Diğerleri kayboldu ya da yok sayıldı. Hava kuvvetleri komutanı ve Dört Yıllık Plan'ın şefi Hermann Göring, Polonya seferi başladığında Reich'ın belki de en güçlü ikinci adamıydı. Fethedilen bölgelerin iktisadi sömürüsünden sorumlu olmaya devam etmesine rağmen, Fransa yenilince Reich feldmareşali olarak atanması nüfuzunun zirveye çıkmasını sağladı ve zamanının çoğunu lüks malikânesinin çevresindeki ormanlarda avlanmakla geçirmeye başladı. (Konusunu iyi bilen, çağdaş bir biyografi yazarı gün içinde onu ziyaret edenleri, terzisi, berberi, sanat simsarı ve mücevhercisi olarak listelemişti.) Ufak tefek, süslü Ribbentrop'un yönetimi altında iç çatışmalarla sıkıntılı Dışişleri Bakanlığı, geleneksel diplomasi alanı daraldıkça ihmal edildi: Batı ve Doğu Avrupa'nın zorluklarına göğüs geren elçiler sadece Danimarka, Fransa ve Balkanlar'da etkili olmaya devam etti. Ordunun generallerine gelince, Hitler onların çoğuna tam olarak güvenmiyordu. Bir bütün olarak Almanya

2 Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk*, 87, 279, 373; J. Noakes, " 'Viceroys of the Reich'? Gauleiters, 1925-1945", ed. A. McElligott ve T. Kirk, *Working towards the Führer: Essays in Honour of Sir Ian Kershaw* (Münih, 2003), 118-53. Temel çalışma: P. Hüttenberger, *Die Gauleiter: Studie zum Wandel des Machtgefüges in der NSDAP* (Stuttgart, 1969).

için planlanan merkezi yönetimi gerçekleştirmek için savaşı bir fırsat olarak kullanmayı uman İçişleri Bakanlığı'na daha da az zaman ayırıyordu. İronik olan, Nazi Partisi denilen çok başlı Hidra'yla kaybedilen bir savaş içinde olan Almanya'ya kıyasla, Fransa ya da Belçika gibi ülkelerde kamu görevlilerinin merkezi devlet yönetimini daha kolay sürdürmeleriydi.[3]

Parti hâkim durumdaydı, çünkü Hitler önde gelen adamlarını etkili bir ırk savaşı vermek ve yeni Büyük Almanya'yı kurmak için anahtar olarak görüyordu. Bu görevler için "hep tetikte olan", "yeni bir insan tipi, bir yöneticiler ırkı, bir genel valiler soyu" –"yönetim" değil "siyasal liderlik"– oluşturan görevliler istiyordu. Kamu görevlileri ona dar kafalı ve modası geçmiş bir hukuk anlayışına bağlı görünüyordu. Bu tip ikili yönetimin sonuçları kestirilebilirdi. Hitler, savaştan önce bile, pek çok eyaletteki *Gauleiter*'lerinin sadece kendisine karşı sorumlu olmalarını sağlayarak bürokratik bir kaosa neden olmuştu. Uygun konuma sahip bir gözlemci "bizim sözde yüksek düzeyde merkezileşmiş Führer devletimizin, düzinelerce satraplığa ve küçük dükalığa bölünmeye başladığını görmek zor değildi," diye yazdı. Reich genişleyip emperyal bir güç haline geldikçe, Almanya'nın kamu görevlileri kargaşanın arttığına tanık oldular.[4]

Yaklaşan felaketi gören ve işleri yönetmek için daha az kişiselleşmiş ve daha etkili araçlar arayanların sığınabilecekleri, Parti'ye meydan okuyacak kadar prestij ve dinamizme sahip tek bir adam vardı: Alman polisinin ve SS'in şefi Heinrich Himmler. SS, uzun zaman önce Parti liderliği için küçük bir güvenlik teşkilatı olarak işe başlamıştı. Ne var ki devlet ve Parti görevlerini birbirine karıştıran ve kendi üyelerine katı bir iç disiplin ve bir *esprit de corps* anlayışı aşılayan SS, 1941'de Reich'ın belki de en güçlü tek yapısı, Nazi Partisi'ne bir alternatif ve rakip olarak ortaya çıktı. Böylesine olağanüstü bir güç toplayabilecek kişinin Himmler olması beklenmiyordu aslında; renksiz ve karizmadan yoksundu, ekonomi, hukuk ya da savaştan çok, gayet mutlu bir havada Tibet Budizminden, ırkın

---

3 Göring hakkında: Fest, *The Face of the Third Reich*, 123.
4 H. N. Gisevius, *To the Bitter End* (Londra, 1948), 210.

ıslahından, uygarlığın Hint-Germen köklerinden söz etmekten hoşlanan saplantılı bir ayrıntı düşkünüydü. Ancak yıllar boyunca örgütleme yeteneğini kanıtlamış, kendisini ilkesiz olsalar da yetenekli yardımcılarla çevrelemişti ve savaşın sağladığı fırsatlardan nasıl yararlanacağını diğerlerinden daha iyi biliyordu: "Sadık Heinrich" zaman içinde Almanları Güçlendirme Reich Komiserliği'ne (RKFDV), içişleri bakanlığına, siyasi ve askeri istihbarat servislerinin başkanlığına, İç Ordu komutanlığına, savaş esirleri yönetiminin denetmenliğine atanmıştı. Gümrüklerden ve sınırlardan da o sorumluydu.

Parti, sadece Führer'e sadakatle bir arada tutulan ve güçlü *Gauleiter*'lerine disiplin dayatamayan bir kitle örgütüyken, Himmler'in –dikkatle seçilmiş bir elite bağlı merkezi yönetim örneği– SS'i çok farklı bir Nasyonal Sosyalizm vizyonu benimsiyordu. Savaş sona erdiğinde SS bir sürü sadist psikopat, rahatlıkla adam öldüren kamp muhafızı ve sarhoşla doluydu. Öte yanda, Almanya'nın Avrupa misyonunu Parti'nin amatör ve kötü yönetiminden katı profesyonellikle kurtarabileceğini uman, –özellikle de istihbarat kanadı SD'nin içinde– yüksek mevkiye sahip analizci ve siyasetçiler vardı. (Savaştan sonra bu adamların fazla tanınmış olmayanları ellerindeki kanı yıkayıp sanayici, avukat, profesör ve yönetim danışmanı oldular.)

İçlerinden bazıları, entelektüel açıdan kendi Nasyonal Sosyalizm anlayışlarına, savaşın yönetilmesi hakkında keskin eleştiriler kaleme alacak kadar güveniyordu. Alman liderliği altında Avrupa'da ırka dayalı yeni bir düzen kurma hedefine derinden bağlıydılar; merak ettikleri konu, savaş dönemi *Führerstaat*'ının bunu gerçekleştirecek şekilde yönetilip yönetilmediğiydi. Himmler'in eleştiriyi hoş karşılamayan bir adam olması onlar için bir talihsizlikti. Savaş döneminde SS'in düzensiz büyümesi SD elitinin gözlerden uzak kalmasını sağlıyordu. 1939-1941 arasında –kamu yönetiminde olduğu kadar SS'in içindeki– reformcular da, hâlâ SS'in bütünüyle örgütlü bir ırk devletinin motoru haline gelebileceklerini umuyorlardı; 1942'de bu umudu kaybetmeye başladılar. Kendi açılarından daha da kötüsü, SS'in büyümesinin ters teperek birçok Parti *Gauleiter*'inin, Himmler'in artan yetkilerinin tehlikeli olduğu

konusunda uyarılarda bulunması oldu. Parti, bir yerel yönetim kaosu vaat ediyor, SS merkezileşmiş düzenin ölümcül aşırılığıyla tehdit oluşturuyordu. Yeni Düzen'in nasıl yönetileceğine ilişkin Nasyonal Sosyalist tartışma bu iki kutup arasındaydı.

Parti'nin Yeniden Canlanması

19. yüzyıl Almanya ve İtalya'sı, ulusal bağımsızlıklarını birleşme yoluyla kazanan iki ülkeydi. Fakat birleşme anlık bir olaydan çok, faşizm ve Nazizm yarım yüzyıl sonra ortaya çıktığında hâlâ tamamlanmamış olan bir süreçti. Her iki hareket de, parlamenter bölünme dönemlerinin ardından yürütme gücüne sahip hükümet vaadinde bulundu, etkin ve ulusal güç arayan kamu yöneticilerine cazip geldi. Fakat Hitler ve Mussolini kitle partilerinin sırtında iktidara geldiler. Bunlar, devlete ve görevlilerine güven duymayan, ulusal sermayenin yozlaştırıcı etkisinden uzak bölgesel şehirlerden güç toplamaya çalışan kadroları ve onların bölgelerini temel alan hareketlerdi. Bu nedenle Parti üstü kapalı olarak sadece devletin şiddet tekeline değil, kendi saflarının dışında kalan merkezileştirilmiş güçlü yürütme gücü fikrine de meydan okuyordu. Parti ya da devlet? Bu faşizmin temel açmazıydı.

Faşist İtalya ve Nazi Almanya'sındaki rejimler, krize çare bulma çabası içinde kendi yöntemleriyle tamamen farklı yönlerde hareket ettiler. Mussolini'nin kendi azgın partisine asla tam olarak hâkim olamadığı İtalya'da parti üyeliği, kısa süre içinde, yükselmek için bir etiket, Mussolini tüm gücü devlet teşkilatında toplarken bir pozisyona gelmek için ödenen bedel ötesinde anlam taşımamaya başladı. Öte yanda, Almanya'da Hitler'in Nazi Partisi'ne siyasal ve ideolojik liderliği tartışmasızdı, onun için kamu görevlileri ne kadar şüpheli ise Parti de o kadar vazgeçilmezdi. Onun gözünde Nazi devrimi ancak Büyük Almanya kurulunca tamamlanacaktı ve Almanya'nın düşmanlarını savaş meydanında yenilgiye uğratmak için orduya ihtiyacı varken, Almanlaştırmanın da –cephe gerisinde morali yüksek tutmanın yanı sıra– Parti'ye ihtiyacı vardı. Bu anlamda savaş "Nasyonal Sosyalist devrimin ikinci evresi"ydi.[5]

5 H. U. Thamer, *Verführung und Gewalt: Deutschland, 1933-45* (Berlin, 1986)

Avusturya ve Südetler bölgesi ilhak edildiğinde, kamu görevlileri yeni bölgelere (*Reichsgaue*) kendi denetimlerini dayatmaya çalıştılar. Aslında önceleri İçişleri Bakanlığı, Reich'ın içinde yıllardır uygulanmaya çalışılan merkezileşmiş bir yeni yönetim sistemini eyaletler üzerinde sınamak için Avusturya'yı kullanabilecek gibi görünüyordu. Ancak Avusturya'ya yeni atanan *Gauleiter*'ler "bürokratlar"dan korunmak için doğrudan Hitler'e başvurdular ve Polonya'nın fethinden sonra bu kayma Parti'ye yoğunlaştı. Yeni atanan *Gauleiter*'lere –Forster ve Greiser– kendi bölgelerini mümkün olduğu kadar hızlı ve gerektiği ölçüde sertlikle Almanlaştırma yetkisi veren Hitler, onların bakanlık bürokrasisiyle engellenmelerini istemiyordu. Bu iki adama yardımcı olmak için onlara savaş öncesi Reich'ında eşitlerinin bile sahip olmadığı yetkiler verildi: (Başka yerlerde Berlin'in denetimi altında kalan) Adalet, maliye, demiryolları ve posta hizmetleri için "özel yönetimler" dahil, idarenin bütün kollarını kişisel olarak yönetiyorlardı. Bu sayede iki yönetici, eski Polonya eyaletlerini (Alman gazetelerinin belirttiği gibi) "Nasyonal Sosyalist teorinin %100 uygulamaya konabileceği" mıntıkalar olarak ele alabildi.[6]

1940'ta Hitler Lüksemburg'u Koblenz, Alcase'ı ise Baden *Gauleiter*'ine emanet ederek ilhakçı niyetlerini açığa vurdu. Üçü arasında en güçlüsü olan Lorraine, Avusturya'nın ilhakını daha yeni denetlemiş Saarpfalz *Gauleiter*'i Josef Brückel tarafından yönetiliyordu.[7] Norveç ve Hollanda da Partililere teslim edildi: Gördüğümüz gibi buralar, "Alman" Reich'ının sınırlarının ötesine uzanan "Germen" bölgesinin bir parçasını oluşturuyordu. Ertesi yıl, Avusturya yetkilileri Sloven sınır bölgelerini devraldı. Parti teorisyeni Alfred Rosenberg'in yönetiminde İşgal Altındaki Doğu Bölgeleri Bakanlığı'nın kurulması ve özellikle de Koch, Lohse ve Frauenfeld gibi *Gauleiter*'lerin komiser olarak atanması, sadece bu eğilimin doruğa çıktığını gösteriyordu.

---

6 Forster ve Greiser hakkında bkz. H. S. Levine, *Hitler's Free City. A History of the Nazi Party in Danzig, 1925-1939* (Chicago, 1973); C. Child, "Administration", ed. Toynbee ve Toynbee, *Survey of International Affairs*, 99.

7 Hüttenberger, *Die Gauleiter*, 138-45.

Parti'nin yükselişi, savaş döneminde iktidarın giderek bizzat Führer'in elinde toplanmasından ayrı düşünülemezdi. Savaş sırasında çıkarılan 650 kanun hükmünde emrin sadece 72'si resmi yasa niteliğindeydi; geri kalanı, genellikle gizli olarak Führer adına çıkarılan kararnameler ya da emirlerdi. Başka deyişle, Üçüncü Reich diğer devletler hatta diğer diktatörlükler gibi yönetmiyordu. Kabine Şubat 1938'den sonra toplanmadı ve ertesi yılın Eylül ayında yerine bakanlar kurulu niteliğindeki Reich Savunma Konseyi geçti. Fakat o da Göring'in tembelliği ve Hitler'in yeterli destek vermemesi yüzünden zayıfladı: Aralık 1939'dan sonra Konsey pek toplanmadı ve daha sonraki canlandırma çabaları da başarısızlıkla sonuçlandı. Savaş giderek Hitler'in uzaktaki Doğu Prusya karargâhından yönetilmeye başladı ve yeni fethedilen bölgeleri yönetmek için atananlar bizzat ona karşı sorumlu hale geldi. Bir araya pek gelmeyen bu yöneticiler, kendi deneyimlerini kıyaslamaya teşvik edilmedi ve Berlin'e düzenli raporlar göndermedi; aslında, Hitler'in de belirttiği gibi, herhangi bir devlet yetkilisine karşı sorumlu değillerdi. Führer'in şahsı bütün sorunlar için bir başvuru makamı haline geldi.[8]

Gauleiter'ler genellikle I. Dünya Savaşı'na katılmış, kendini aşırı önemseyen, sadece temel öğrenim görmüş radikal ve sabırsız adamlardı. Bazıları etkisiz olsa da, çoğu Saar/Lorraine'deki Bürckel, Saksonya'daki "Kral Mu" Mutschmann ya da Doğu Prusya/Ukrayna'daki Erich Koch gibi "zalim"di: Bunlar çabuk öfkelenen, rekabetçi ve kendi kişisel yetkilerini kollayan adamlardı. Çoğunun alkole ve paraya zaafı vardı. Enerji ve dinamizmden yoksun olan bu adamlar, kesinlikle örgütçü değildi. Daha çok bireylere, en çok Führer'e fakat ikincil olarak bir görevden diğerine atanırken beraberlerinde getirdikleri kendi astlarından oluşan kliklere güveniyorlardı. Hitler, onlara tam bir sadakatle bağlıydı ve çok uzun bir süre onları görevde tuttu –kimileri 1920'lerden beri kendi *Gau*'larını yönetiyordu–, böylece dokunulmazlıklarını da güçlendirmişti. Viyana'daki yozlaşmış ve etkisiz Odilo Globocnik'ten sadece birkaç ay için-

8 Rebentisch, *Führerstaat und Verwaltung im Zweiten Weltkrieg*, 328, R. J. Overy, *The Dictators: Hitler's Germany, Stalin's Russia* (Londra, 2004), 71.

de kurtulmak zorunda kalan Hitler, "bir *Gauleiter*'i azletmeyi ancak en olumsuz koşullar altında" tercih ettiğini söyledi.[9]

Merkezileştirmenin Başarısızlığı

Kamu görevlileri gelişmeleri dehşetle izliyorlardı. İçişleri bakanı Frick ve onun enerjik müsteşarı (bir meslektaşının "gerçek içişleri bakanı" olarak tanımladığı) Wilhelm Stuckart savaştan önce Almanya'nın yönetimini düzene sokmaya çalışmıştı. Alman denetimindeki bölgenin genişlemesi ve Parti'nin giderek artan etkisi bu görevi daha acil hale getirip zorlaştırıyordu. Kendi *Gauleiter*'lerine diledikleri gibi yönetme yetkisi veren Hitler, İçişleri Bakanlığı'nın yeni işgal edilen bölgelerle bütün bakanlıkların temasını sağlayabileceğine dair Stuckart'ın umudunu zayıflattı. Mevcut bakanlıkların yetkileri aşılarak Himmler'in Almanlaştırmanın yıldızı haline getirilmesi ve tamamen SS tarafından yönetilen, ırk temelli yeni bir yerleşim bürosunun kurulması da aynı ölçüde sarsıcı oldu. Başka bir deyişle, bürokratların kendi işlerini bir değil iki çeşit devlet dışı örgütle uğraşarak yürütmeleri gerekiyordu: Parti şefleri ve SS. Göring'in arıza gidericilerinden Hans Kehrl, Stuckart'a "bir ölüm kalım mücadelesi içinde" olmasına rağmen Reich'ın "işleyen bir hükümet"ten yoksun olduğunu söyledi; Hitler hiçbir zaman Berlin'de değildi; kabine toplantıları yapılmıyordu ve farklı bakanlar kimin neden sorumlu olduğunu anlama çabasıyla vakit kaybediyorlardı. Stuckart üzüntüyle bu eleştirileri kabul etti.[10]

İçişleri Bakanlığı direndi. 1939'da Himmler'in oluşum halindeki RKFDV'sini yönetmeye ve onun görev alanını belirlemeye çalıştı. 1940'ta Fransa'dan yeni alınan bölgelerin denetimine yardımcı olmayı teklif etti. Ancak Hitler, –bahsettiğimiz gibi– Alsace'ın, Lorraine'in ve Lüksemburg'un yönetilmesi için Partili eski yoldaşlarını tercih etti ve kimin sorumlu olduğuna dair kaçınılmaz bir tartışma patlak verdiğinde İçişleri

9 Rieger, *Creator of the Nazi Death Camps*, 44.

10 Levine, *Hitler's Free City*, 158; H. Kehrl, *Krisenmanager im dritten reich: 6 Jahre Frieden, 6 Jahre Krieg. Erinnerungen* (Düsseldorf, 1973), 205.

Bakanlığı'na karşı onları destekledi. Valiler ve *Gauleiter*'ler Berlin'den gelen kamu görevlilerine karşı ağırlıklarını koydu. Bu görevlilerden biri kendisini "hükümetin postacısı" olarak betimledi; bir diğeri öfkeyle, "iktidarı devraldığından beri yönetimin abartılmış merkeziyetçiliği ve bürokratikleşmesi"nden dem vurdu. Bizzat Martin Bormann, iğneleyici bir tavırla bakanlıkların "ıssız merkezciliği"ni eleştirdi.[11] Hitler hemfikirdi: İşgal siyasetine eşgüdüm sağlamak ya da Reich hukukunun uygulanmasını denetlemek için kamu görevlilerinin yönetiminde merkezi bir büro fikrini reddetti. İsteyeceği son şey, adamlarının elini bağlayacak şekilde kuralların ve yöntemlerin standartlaşmasıydı.[12] Her şey birey ötesi bir yapıya değil, bireye bağlıydı. Onun model aldığı İngiliz yöneticiler bu sonucu desteklemek amacıyla sürekli öne çıkarıldılar: "Günümüzde Britanya'nın dünya imparatorluğundan daha fazla insana sahip küçük ülkeler var!" Birkaç gece sonra Hitler somurtkan bir ifadeyle aynı konuya döndü: "Aramızda, her şeyin tek bir merkezden yönetilmesini gerektiren monolitik devlet anlayışından bahsediliyor... Hindistan'daki İngiliz tam aksini yapar. 145.000 insan 350 milyon kişiyi yönetiyor. Onların yerinde olsaydık, bize milyonlarca görevli gerekirdi!"[13]

Böylelikle İçişleri Bakanlığı yetkililerinin tam tersi bir sonuca varan Hitler, fethin "muazzam bir sorumluluk dağıtımı" gerektirdiğini öne sürdü:

> sadece Reich bölgesinin genişliği bile bizi bunu yapmaya zorlamaktadır. Eski Reich için uygulanabilir olan bir düzenlemenin tamamen ya da kısmen, söz gelimi Kirkenes'e [Kuzey Norveç'te] ya da Kırım'a otomatik olarak uygulanabileceği düşünülmemelidir. Bu muazzam imparatorlu-

11 E. Peterson, *The Limits to Hitler's Power* (Princeton, 1969), 116-17.

12 Stuckart'ın Batı'daki uğraşı hakkında bkz. P. Schöttler, "Eine Art 'Generalplan West': Die Stuckart-Denkschrift vom 14. Juni 1940 und die Planungen für eine neue deutsch-französische Grenze im Zweiten Weltkrieg", Sozial *Geschichte*, 18:3 (2003), 83-131, Haziran 1940 kararı hakkında bkz. D. Rebentisch, "Hitlers Reichskanzlei zwischen Politik und Verwaltung", ed. D. Rebentisch ve K. Teppe, *Verwaltung contra Menschenführung im Staat Hitlers: Studien zum politisch-administrativen System* (Göttingen, 1986), 92 ve özellikle L. Kettenacker, "Die Chefs der Zivilverwaltung im Zweiten Weltkrieg", *Age.*, 397-402.

13 Jochmann, *Adolf Hitler*, 139, 158.

> ğu, Berlin'den ve şimdiye kadar kullanılan yöntemlerle yönetme imkânı yoktur.

Başka bir deyişle, merkezileşmiş herhangi bir emperyal bürokrasi olmayacaktı. Sonunda Göring, İçişleri Bakanlığı'nın işlerine tekrar burnunu soktuğunda –Ocak 1942'de– Hitler onu bir kez daha engelledi.[14]

Kamu görevlileri ikna olmadılar. Eski SSCB'nin yönetilmesi için –geveze ve yetersiz Rosenberg'in yönetiminde– tamamen yeni ve gereksiz bir bakanlığın kurulması onların gözünde, felaket bir hatalı yönetime doğru atılmış dev bir adımdı. Stuckart, fethedilen SSCB'nin her bölgesinin, tıpkı Hollanda ve Norveç'te olduğu gibi, doğrudan Führer'e karşı sorumlu olan bir Reich komiserinin yönetimine verilmesinin daha iyi olacağını öne sürdü. Savaşın 1941 kışından sonra devam ederek belirsiz bir süreye yayılması onların endişelerini artırdı. Rosenberg'in ikinci sınıf yoz Partililerinin –"Altın Sülünler"in– yarattığı sorunları değerlendiren kamu görevlileri, görevlerin yinelenmesi ve yeni dairelerin kuruluşundaki keyfi tutumlarla israf edilen insan gücünün yol açtığı maliyeti vurguladı: "Herkes yaptığı işi bir başka dairenin gasp etmemesi için çalışıyor."[15] Stuckart, Parti içindeki israfa ve keyfiliğe son vermek için hiçbir şey yapılmadığı taktirde, bu durumun Avrupa'daki Alman otoritesi üzerinde yaratacağı etkiden yakınıyordu:

> Şimdiki işgücü israfı devam ettiği taktirde Avrupa'nın yeniden imarını ya da kıtanın liderliğini gerçekleştirebilmemiz düşünülemez. Almanya'daki mevcut ikili ve üçlü iş örgütlenmesinin bir sonucu olarak, yeni bölgelerin kalkınmasını acilen gerekli gördükleri zaman, insanlar sadece *Altreich*'ta [eski Reich] tutulmakla kalmıyorlar, bizler de üst üste örgütlenme hatasının yeni bölgelere ihraç edilmesi ve buralarda da aynı hatalara yol açılması tehlikesiyle karşı karşıya kalıyoruz.[16]

---

14 J. Caplan, *Government without Administration: State and Civil Service in Weimar and Nazi Germany* (Oxford, 1988), 266-73; Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk*, 85-6, 106, 423-33.

15 Kay, *Exploitation*, 190-91; Peterson, *Limits*, 121.

16 Alıntı: Caplan, *Government without Administration*, 307.

Kalifiye insan gücü üzerinde kesinlikle ağır bir baskı vardı. Kasım 1939 kadar erken bir tarihte, sadece Polonya'ya yaklaşık 70-80.000 görevli gönderildi. 1943'te çoğunluğu Doğu'da olmak üzere işgal bölgelerinin tamamında 263.000'den fazla Alman kamu görevlisi vardı. Ancak Hitler'in kamu hizmetine olan güvensizliği, kendisine yapılan uyarıları ciddiye almasını önleyecek kadar köklüydü. Stuckart savaştan sonra, "herhangi bir görüş ayrılığı durumunda, Hitler'in bakanlığın görüşüne ileride karşı çıkacağını hesaba katmak zorundaydık," diyordu. Führer, kendi kişisel elçilerinin yetki alanına giren bir işe müdahale etmeyi pek çok kez inatla reddetti. En önemlisi, Doğu'da Berlin tarafından "sonsuza kadar katı bir yönetim altında tutulma hatası"na düşmeyi reddediyordu.[17]

Bu durumda, 1942'de İçişleri Bakanlığı'ndan bir ekibin Hitler'in kişisel yönetim tarzının etkisine ilişkin kasvetli sonuçlara varması şaşırtıcı değildir:

> Nasyonal Sosyalist devletin en karakteristik örgütlenme ilkelerinden biri, ancak azami iktidar kaynakları zamanında kullanılarak çözülebilecek olan siyasal önceliği büyük görevlerin, uzmanlığı kesin olarak kabul edilmiş kuruluşlara değil *geniş yetkilerle donatılmış güvenilir bir bireye* verilmesidir. Mevcut idari kuruluşların bu komiser türünün emrine verilmesi, bu komiserin onları kullanması ve –bir merkezi otorite işlevi görerek– kendisine ait yeni mekanizmalar yaratmaması halinde, örgütsel bakımdan buna itiraz edilememektedir. Fakat bu tip komiserlerin *Gau* ya da *Kreis* makamlarında yer alması ve er ya da geç kapsamlı yetkilerle donatılmış yeni bir otorite kazanması önüne geçilemeyen zorluklara yol açar.[18]

Dolaylı ifadelere rağmen temel sorun açıkça ortadaydı: Fazla kişiselleşmiş yönetim, zamanı geldikçe halledilen pek çok şey, birçok yeni kurum ve kısaltılmış isimleri. Kamu görevlilerinin "özel yönetim" (*Sonderverwaltung*) dedikleri şey, Rosenberg'in yeni bakanlığı gibi yepyeni oluşumlar, Göring'in Doğu için ayrı ekonomi kuruluşu (*Haupttreuhandstelle Ost*) ve Himmler'in

17 Peterson, *Limits*, 78; Rebentisch, "Hitlers Reichskanzlei", 91; Kay, *Exploitation*, 191.
18 Alıntı: Caplan, *Government without Administration*, 309.

RKFDV'si sayesinde, muazzam bir soruna dönüşüyordu. Üstelik bu, işin sadece Doğu'daki kısmıydı.

Kamu görevlilerinin çözümü eskisi gibiydi: Merkezileşme yoluyla idari verimlilik. İhtiyaç duyulan yönetim uzmanlığını zaman içinde kanıtlamış –demiryolları, maliye, posta hizmetleri ve adalet dışında– bütün kuruluşlar, İçişleri Bakanlığı'nın merkezi yönetimi altında toplanmalıydı. Bu olmadığı taktirde –ki kısa süre içinde olacağa benzemiyordu– Bakanlık'ın tek umudu, iç çatışmalara rağmen gelişebilmiş kurumlardan birine bağlanmakta yatıyordu. Bu kurumlar, Parti ve SS'ten ibaretti ve hangisinin onlara daha uygun olduğu konusunda kuşkuya yer yoktu.

Eleştiriler: SS'e Yönelik?

Heinrich Himmler'in Haziran 1941'de, Alman Polis teşkilatının yönetimini devralmasının üzerinden tam 5 yıl geçtiğinde aldığı kırkıncı doğum günü kitabının anlamını bu bağlamda kavramamız gerekir. Günümüzde pek okunmasa da, *Festgabe zum 40. Geburtstag des Reichsführers SS Heinrich Himmler*, kıdemli SS'lerden oluşan yakın bir çevre tarafından hazırlanan, o zamana kadar kazanılan başarıları kaydeden, Himmler'i Yeni Düzen'in mimarı olarak selamlayan ve yeni bir Alman yönelimi hakkında –dolaylı fakat şüphe götürmez biçimde– tavsiyelerde bulunan önemli bir derlemedir.

İlk katkıyı –"Merkezi Otorite, Yerinden Yönetim ve Yönetim Birliği" gibi tehlikeli bir konu üzerine– yapan kişi İçişleri Bakanlığı'ndan Wilhelm Stuckart'tan başkası değildi. Çalışkan bir kamu görevlisi olmanın yanı sıra Stuckart, Üçüncü Reich'ın başlıca Nazi yönetimi ve hukuk teorisyenlerinden biriydi ve SS içinde önemli bir yeri vardı. Aslında, bir süre kadar Himmler'in İçişleri Bakanlığı'ndaki adamı olarak tanınmıştı. Avusturya ve Çekoslovakya'nın Reich'la yeni ilişkisinin uzman tasarımcısı olarak Nürnberg Yasaları'yla ilgili yorumlardan da sorumluydu ve daha sonra Wannsee Konferansı'nda önemli bir rol oynadı.

Ne var ki Stuckart'ın ilgilendiği esas konu ırk siyaseti değil yönetimde tutarlılıktı. Çalışma arkadaşlarından biri tarafından "Yönetim Birliği'nin Kutsal Kâsesinin Muhafızı" olarak betimlenen Stuckart, bu denemeyle Himmler'e, kamu hizmetinin geçmişin hukuksal açıdan tutuk, geri kafalı teşkilatı olmadığını kanıtlamayı amaçlıyordu. Bu yönetim inisiyatif alabilir, yaratıcılık ve dinamizm göstere*bilirdi;* kamu görevlileri, "sözcüklerin en olumlu anlamıyla, kültürün öncüleri, koloniciler ve iktisadi yenilikçiler" olabilirlerdi. 1940'ta, "üst düzey yöneticilik yapan kamu görevlisinin hukukçu ayıbından kurtarılmasının tam vaktidir," diye yazmıştı. Himmler'e, Nasyonal Sosyalizmin imgesinden yeniden yaratılan dinamik bir kamu hizmetinin, Almanya'nın çok ihtiyaç duyduğu güçlü tek bir merkezi liderliği sağlayacağını söyledi.[19]

Stuckart'ın Himmler'e hitap etme tarzı ilk bakışta tuhaftı. Savaş sırasında mantar gibi yayılan bütün yeni kurumları feshetme gereği Stuckart'ın önemli tavsiyelerinden biriydi, bu arada Himmler ne idüğü belirsiz olan "özel yönetim"in en başarılı savunucularından biriydi. Ancak SS'in diğer yönleri, onu akılcı uygulamadan yana olanlar için cazip hale getirdi. İlk planda SS, Himmler'in Alman polisinin başına getirilmesiyle birlikte İçişleri Bakanlığı'yla yakın ilişki içine girdi: 1930'ların sonunda SS, Reich içindeki herhangi bir başka teşkilattan çok daha fazla devlet ve Parti kurumunun karışımı haline gelmişti. En başından itibaren, Himmler'in polis gücünü devralması gerçekten ulusal bir güç yaratmak için eyaletleri geleneksel polis denetiminden ayırarak aşırı merkezileşmeye yol açmıştı; öyle ki Himmler bile Stuckart gibi, üniter yönetimin parlak bir savunucusu oldu. Aslında, bölgesel Parti görevlilerinin Berlin bürokratlarına yönelik şikâyetlerinin pek çoğu özellikle Himmler'i hedef alıyordu. Tipik bir örnek, uzun süre Saksonya *Gauleiter*'i olan, Himmler'in Berlin'deki polis bürokratlarının zalim yönetimini ortaya koyan Martin Mutschmann'dı. "Bir polisin dişlerini yaptırması ya da bir polis köpeğinin ölümü" için gerekli olan kâğıt yığınlarından şikâyet ediyordu.[20]

19 *Age.*, 283-4.
20 Peterson, *Limits*, 117.

Himmler'in ideolojik bakımdan güvenilir, genç ve etkin biçimde örgütlenmiş elitin değerine olan inancı ve Parti'ye (ve onunla birlikte hareket eden sokak savaşçılarına) yönelik güvensizliği, SS'i Parti'nin durduğu yeri tam da benimsemeyen siyasetle ilgili profesyonel kamu görevlileri için bir çekim noktası haline getirdi. Gestapo'nun içindeki iki önemli şahsiyetin –Gestapo şefi Heinrich Müller ve 1939'dan itibaren teşkilatın Viyana'daki şefi olan Franz Joseph Huber'in– Parti'ye hiçbir şekilde katılmaksızın SS içinde yüksek rütbeye ulaşması dikkate değerdir. Aslında, SS içinde gaflet anlarında yüzeye çıkan Parti karşıtı güçlü duygular vardı. Himmler'in yardımcısı Heydrich, Mart 1933'ten sonra şu sert ifadeleri kullanmıştı: "Artık Parti'ye ihtiyacımız yok. O, rolünü oynadı ve iktidara giden yolu açtı. Şimdi SS polise sızmalı ve onun içinde yeni bir örgütlenme oluşturmalıdır." Ertesi yıl Uzun Bıçaklar Gecesi'nde yaşanan kanlı hesaplaşma, bu stratejinin fevkalade başarıyla işletildiği ilk sınavdı.[21]

Gauleiter'ler ve Himmler ırk siyasetinin denetimi için kapışırken savaş bu eski düşmanlığı alevlendirdi ve SS hızla, kamu görevlilerinin benimsediği, Parti'nin kazanılan bölgeleri hakkıyla yönetebilecek yetenekte olmayan bozucu bir güç olduğuna dair görüşü paylaşır hale geldi. Yüksek SS ve Polis Führeri Richard Hildebrandt, Forster'ın Danzig-Batı Prusya'daki yönetimine ilişkin izlenimlerini aktarırken, "uzun Parti tecrübem sırasında, işlerin bu kadar keyfi ve bu kadar mantıksız ve anlamsız biçimde yapıldığı bir *Gau*'ya asla rastlamadım," diyordu. Onlarca benzer hüküm verilebilir ve bunlar sadece bu bölgeyle sınırlı kalmazdı. Ocak 1941'de, geniş bir çevresi olan Von Hassell günlüğüne şöyle yazdı: "Parti ve SS kesinlikle birbirine düşman."[22]

Parti'nin küçümsenmesi özellikle SS'in istihbarat kolu *Sicherheitsdienst*'te (SD) belirgindi. SD'nin genç, yüksek öğrenim görmüş kadroları onu sadece Nasyonal Sosyalist ideolojinin bekçi köpeğine dönüştürmekle kalmadı, gayriresmi bir dü-

---

21 *Age.*, 126; S. Aronson, *Beginnings of the Gestapo System: The Bavaria Model in 1933* (Kudüs, 1969), 25, 35.

22 Levine, *Hitler's Free City*, 159; von Hassell, *The von Hasell Diaries*, 164.

şünce kuruluşu haline de getirdi. İç denetim üzerinde kurulan bu tekel, kendileri de zaman zaman bu denetimin kurbanı oldukları için *Gauleiter*'leri rahatsız etti. SD'yi yöneten adamlar da *Gauleiter*'lerden –yaş, geçmiş ve bakış açısı bakımından– oldukça farklıydı ve ortak yönleri çok azdı: Ortalama on yaş veya daha gençtiler, çoğunun (sağcı milliyetçiler olmalarına rağmen) Parti tecrübesi azdı ve sekterlikten kaynaklanan eski ayrılıklara kayıtsızlardı. *Gauleiter*'ler ilgi odağı olmaktan hoşlanırken, 30'lu yaşlarında olan bu adamlar kendilerini yüksek düzeyde merkezileşmiş bir elitin özdisipline sahip üyeleri olarak görüyorlardı ve Nasyonal Sosyalizmin savunulmasına, kendi uzmanlıklarının yaşlanan sokak savaşçılarının ünlü içgüdülerinden daha iyi hizmet edeceği kanaatindeydiler. Heydrich –örgütün kurucusu– İngiliz gizli servisini (anladığı kadarıyla) örnek alıyor ve adamlarını daha çok üniversitelerden, bir ihtiyacı karşılayacağı kesin olan, çoğu doktorasını henüz tamamlamış genç avukatlar, sosyologlar ve filologlardan temin ediyordu.[23]

Sözde "Entelektüel SD"nin "manevi babası" da Himmler'e doğum günü armağanına katkıda bulunanlardan biriydi. Zaman zaman Himmler'in "bilim danışmanı" olarak anılan Profesör Reinhard Höhn siyasi hırsları olan genç bir sosyolog ve hukuk profesörüydü. Savaştan sonra, SS'in yönetim fikirlerinden yararlanarak kendi "otoriter olmayan liderlik" (*Führung*) teorileriyle işadamlarını eğiten ve 1950'lerde Batı Almanya'nın yönetim araştırmalarının gurusu haline gelen Harzburg İktisadi Liderlik Akademisi'ni (Harzburg Academy for Economic Leadership) kurdu. O dönemde açıkça sözü edilmeyen şey, SS bağlantıları sayesinde neredeyse 20 yıl öncesinin akademi saflarında hızlı yükselişiydi; bu yükseliş onu dolambaçlı yollar izleyen bir taktik ustası ve Nazizmin ideolojik saflığının korku saçan bir bekçisi olarak ortaya koydu. Höhn, SD'nin halkın ruh halini "liderliğin yararlanması için" çözümleyen iddialı, sosyo-

---

23 M. Wildt (ed.), *Nachrichtendienst, politische Elite und Mordeinheit. Der Sicherheits-dienst des Reichsführer-SS* (Hamburg, 2003), 15-37; M. Wildt, "The Spirit of the Reich Security Main Office [RSHA]", *Totalitarian Movements and Political Religions*, 6:3 (Aralık 2005), 333-49; S. Aronson, "Heydrich und die Anfänge des SD und der Gestapo (1931-1935)", doktora tezi, Freie Universität Berlin, 1967, 190 vd.

loji esinli bir denetim programı olan "yaşam alanları" projesini hazırlamıştı. Bunun yanı sıra, gençliğinde Hitler'e yönelttiği eleştirilerinin bir kısmı açığa çıkarıldığında görevini bırakmak zorunda kaldıysa da, Himmler'e çok yakın olmaya devam etti.[24]

Savaş patladığında Standartenführer Höhn, bölgesel yayılma ve işgal sorunlarını araştıran, SS'in parasıyla kurulmuş bir düşünce kuruluşunu yönetiyordu. 1940 yazında, Almanya'nın 1914 öncesinde Polonyalılara karşı verdiği mücadelenin tarihi üzerine geliştirdiği araştırma projesi uygulamaya kondu, ertesi yıl Himmler'in *Festgabe*'sine yaptığı katkı da aynı konuyu ele alıyordu. "Alman Doğu'yu Geri Kazanma Mücadelesi: Prusya Doğu Yerleşimi Deneyimleri, 1886-1914"te Höhn, Wilhelm dönemi devletinin yaptığı "sayısız vahim hata"yı ortaya koyuyordu. Max Weber'in yolundan giden Höhn, Prusya'nın Alman toprağını Polonyalılara karşı koruyamadığını savunuyordu çünkü birleşik bir hükümetin olmaması, Junkerlerin hegemonyası ve piyasaya müdahaledeki liberal duraksaması bunu engellemişti. En çok parlamentarizm ve siyasal partilerin çokluğu sorumlu tutuluyordu. Ancak bunda, ulusun daha büyük ihtiyaçlarının karşılanmasının sürekli olarak önüne geçen, ucuz Polonyalı işgücüne ihtiyacı olan toprak sahibi sınıfın hâkimiyetinin de payı vardı.

Himmler bu tezle ilgilendi ve Üçüncü Reich'ın, savaş öncesi Prusya'ya tam da bu noktada üstünlüğünü kanıtlayabildiği yorumunda bulundu: Weber, Hitler'in Reich'ının Polonyalılara karşı ne ölçüde devlet gücü kullanabileceğini hayal bile edemezdi. Her şeyi piyasaya bırakmak gerekmiyordu ve gerektiğinde Almanlaştırma Doğu'da bütün genç erkeklere zorunlu toprak hizmeti dayatılarak güvence altına alınacaktı. Başka bir deyişle, bu kez RKFDV'nin yardımıyla Polonyalılar Alman

24 G. Browder, *Hitler's Enforcers: The Gestapo and the SS Security Service in the Nazi Revolution* (Oxford, 1996), 193-5; savaş sonrası Höhn için bkz. L. Hachmeister, "Die Rolle des SD-Personals in der Nachkriegszeit: Zur nationalsozialistischen Durchdringung der Bundesrepublik", ed. Wildt, *Nachrichtendienst, politische Elite und Mordenheit*, 347-55. Höhn hakkında iyi bir tartışma için bkz. J. A. Katz, "The Concept of Overcoming the Political. An Intellectual Biography of SS-Standartenführer and Professor Dr Reinhard Höhn, 1904-1944", MA tezi, Virginia Commonwealth University, Matyıs 1995.

toprağından temizleneceklerdi ve güçlendirilmiş merkezi devletin mızrak başı olan SS'in, *Lebensraum*'un koşulsuz güvence altına alınması için taşıdığı hayati önem kanıtlanmış olacaktı. Başlangıcı 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanan Alman-Polonya savaşları böylece sona erdirilecekti.[25]

Katkıda bulunan üçüncü bir kişi Himmler'e en kapsamlı çözümlemeyi sundu; bu çözümleme Nasyonal Sosyalist bir kıtasal işgal teorisinden başka bir şey değildi. SS Brigadeführer Werner Best, arkadaşları Höhn ve Stuckart gibi, kendini ulusal-ırksal davaya adamıştı. Nazi terör teçhizatının örnek yöneticisi olan Best, babası ve dedesi kamu görevlisi olan çalışkan bir adamdı ve "kişilerüstü nesnelliği"yle gurur duyardı. Fakat gençlik döneminde Fransızların Ruhr'u işgal etmesi onu radikalleştirmişti. Avukat olarak yetişti. Himmler ile Heydrich ona büyük bir güven duyarak, onun Nasyonal Sosyalist hukuk anlayışıyla neredeyse hiçbir sınır tanımayan polis gücü doktrinlerini meşru kıldılar. 1938'de eşcinsellikle suçlanan Genel Kurmay Başkanı General Fritsch'i sorguya çekmiş, 1939'da ise Reich Güvenlik Merkez Dairesi'nin (RSHA) kurulmasına aracı olmuştu.[26]

Best RSHA'yı bizzat yönetmiş olsaydı, bu örgüt iddialı bir düşünceden ibaret olmanın ötesine geçer, gelecekte asla tam anlamıyla gerçekleştirilemeyen bir şeyi başararak yüksek düzeyde merkezileşmiş bir SS'in çekirdeğine dönüşebilirdi. Fakat Best'in SS kariyeri kayalara çarptı. Tartışmayı tam da ona tipik olarak uygun şekilde tetikleyen, bir Nazi hukuk dergisindeki makalesi oldu. Nasyonal Sosyalist toplumda hukukçuların rolüne ilişkin tezi, hukuku sadece bir ayrıntı olarak gören ve muhtemelen kendine rakip gördüğü için Best'ten hoşlanmayan şefi Reinhard Heydrich'i öfkelendirdi. İki adam bir zamanlar yakın çalışma arkadaşıydı fakat ilişkileri bozulunca Best ay-

25 C. Klingemann, "Ursachenanalyse und ethnopolitische Gegenstrategien zum Landarbeitermangel in den Ostgebieten: Max Weber, das Institut für Staatsforschung und der Reichsführer SS", *Jahrbuch für Soziologiegeschichte* (1994), 191-203.

26 U. Herbert, "Ideological Legitimization and Political Practice of the Leadership of the National Socialist Secret Police", ed. H. Mommsen, *The Third Reich between Vision and Reality: New Perspectives on German History, 1918-1945* (Oxford, 2001), 95-108.

rıldı ve Paris'teki askeri işgal yetkililerinin yanında baş yönetici subay oldu. Wehrmacht'tan çalışma arkadaşları böylesine adı çıkmış bir SS'in aralarında bulunmasından rahatsız olduysa da, kısa süre içinde onun değerini takdir ettiler. Uyumlu ve yetenekli Best, Vichy bürokrasisinin oldukça etkin bir denetmeni oldu ve İşgal Avrupa'sının diğer başkentlerine araştırma gezileri yapmasını sağlayan bu deneyim, dikkat çekici çözümlemesinin esin kaynağını oluşturdu.[27]

Kitaba yaptığı katkıda (Himmler'le ilişkisi Heydrich'le yaptığı münakaşa nedeniyle azalmış gibi görünen) Best, Reich'ın yurtdışında karşılaştığı idari meydan okumaları çözümlüyor ve bir işgal rejimleri tipolojisi öneriyordu. Mart 1939'da Almanlar Prag'a yürüdüklerinde, tanınmış avukat Carl Schmitt, Reich'ın kendi "büyük alan" (*Grossraum*) hakkından söz etmiş fakat bu alanın nasıl yönetilmesi gerektiğine dair herhangi bir şey söylememişti. Best bu boşluğu doldurmayı önerdi. Bir "büyük alan"ı Nasyonal Sosyalist ilkelere göre yönetmenin dört yolu olduğunu öne sürdü: Biri, bağlantılı [asosiatif] dediği şeydi; 1940'ta "gayriresmi" bir Alman efendiliğinin en iyi örneği olan Danimarka, Dışişleri Bakanlığı'nın küçük müdahaleleriyle yönetiliyordu. Bir diğeri, denetleyiciydi; Alman yetkililerin ulusal kamu yönetimi aracılığıyla çalışmakla yetindikleri Hollanda ve Belçika'nın yanı sıra Best'in kendi yetki alanını oluşturan Fransa'ya ilişkin örnekleri vardı. Üçüncüsü, "yöneterek" işgaldi; Alman çıkarlarına yönelik tehditler bakımından daha fazla gözetim altında tutulması gereken Bohemya-Moravya Protektorası'nda olduğu gibi, Almanların yerel bürokrasiyi daha fazla biçimlendirmeleriydi. Best'in son kategorisi –Genel Hükümet bölgesinde olduğu gibi– "sömürgeci"ydi: sakinlerinin düşük uygarlık düzeyinin işgalcilerin bizzat hükümet etmesini gerektirdiği, "dirlik ve düzen"in sağlanması için yönetim işlevlerinin en aza indirildiği kategori.

Temelde Best, işgale kendini sınırlayan ve kısıtlayan bir yaklaşım talebinde bulunuyordu. Düşündüğünü söylemekten asla kaçınmayarak, Parti'nin Doğu Avrupa'yla ilgili fikirlerini eleştirdi ve sömürge hükümeti fikrini esaret fikrinden ayırdı.

27 H. Höhne, *The Order of the Death's Head*, 288-9.

"Aşağı" halkları köleye dönüştürme düşüncesine karşı uyarılarda bulunarak, bunun Almanya'nın çıkarlarına ters düşecek şekilde bu halkların ancak yok oluşuna ya da kitlesel direnişine yol açacağı kehanetinde bulundu. Aynı zamanda –bu kez zihninde Batı Avrupa olduğu halde– bir ülkenin siyasal kurumlarının dönüştürülmesi konusunda acele edilemeyeceği uyarısında bulundu. Nazileştirme süreci yavaş işlemeli, bazı durumlarda buna hiç kalkışılmamalıydı. Yaptığı çözümleme kendisinin ırk göreliliğini temel alıyordu ki, buna göre, her ırkın kendi kurumlarını geliştirmesine izin verilmeliydi.[28]

Best hakkında yanlış bir fikre kapılmamak gerekir. Kendisi asla liberal değildi; yok etmeye tek başına karşı olmaktan uzaktı ve aslında *Grossraum* içinde asla istenmeyen –"bir ya da daha fazla"– ırklara ne yapılması gerektiğine ilişkin çetrefilli sorunu doğrudan ele alıyordu. Soyut konuşan ve özgül olarak Yahudilere ya da Çingenelere değinmeyen Best'in söyledikleri biraz muğlaktı: *Führungsvolk*'un (üstün ırk) "bu türden istenmeyen grupları topyekûn imha etmesi (ya da kendi alanından topyekûn sürmesi)" pekâlâ zorunlu olabilirdi. Bir yıl sonra, prestijli bir siyaset bilimi dergisinde sözlerini tekrarladı: "İmha ve sürgün," diyordu, "tarihsel deneyime bakıldığında, yaşamın yasalarına tam olarak uymasa da onunla çelişmez." Best'in biyografi yazarının da kaydettiği gibi, bu dönemde Reich'ın içinde, içerdiği soyut ve bilimsel dilin daha da ürpertici hale getirdiği böylesine açık sistematik bir ırk yok etme çağrısının benzeri yoktu.[29]

Best'in Paris'teki çalışma arkadaşlarından birinin onu "yok etme teorisyeni" olarak betimlemesi pek şaşırtıcı değildir. Ancak yok etme Best'in bütün ırk sorunlarına verdiği yanıt değildi. Tam aksine, başka halkların ırk temelinde "akılcı" yönetimi için eldeki bütün seçenekleri –görebildiği kadarıyla– özetleyen Best, "denetleyici yönetim" ilkelerini mümkün olduğu kadar genişletmeyi savunuyordu. Silahla hükmedilen eski Polonya'da-

---

28 P. Romijin, "Die Nazifizierung der lokalen Verwaltung im den besetzen Niederlanden als Instrument bürokratischer Kontrolle", ed. W. Benz vd., *Die Bürokratie der Okkupation: Strukturen der Herrschaft und Verwaltung in besetzten Europa* (Berlin, 1998), 93-121.

29 Herbert, *Best*, 281-3.

ki Alman yönetimi, on binlerce Reich görevlisinin istihdamını gerektiriyordu. Oysa Paris'te sadece 200 Alman görevli vardı ve bu sayı işgal mıntıkasının tamamında 1.000'in altındaydı. Almanların yerel yöneticilere oranı, Danimarka'da 1:43.000 ve Fransa'da 1:15.000'den, Norveç'te 1:3.700'e ve Protektora'da 1:790'a kadar değişiyordu. Bu durumda Fransız tarzı işgal hem ucuz hem de etkin görünüyordu.

Best'in Alman liderliği altında dolaylı yönetim tasarısı, Stuckart'ın idari etkinlik anlayışıyla neredeyse aynı çizgideydi. Onun ideal dünyasında Fransız, Belçikalı ya da Norveçli kamu görevlilerini az sayıda Alman siyasetçi gözetim altında tutacaktı; İskoçlar, Bretonlar ve Galliler ise –tıpkı Slovaklar ya da Hırvatlar gibi– daha azını gerektirecekti; çoğu Avrupa ülkesi de, Alman denetimi altında olmak üzere kendi iç güvenliğini sağlayacaktı. Aslında bu fikir, Alman bakış açısından 1940-1941'deki gerçekliğe pek ters düşmüyordu. Yönettikleriyle elbette anlaşmazlıkları vardı fakat bunlar temel konularda değildi. Danimarkalılar et, tereyağı ve balığı güvenilir şekilde sağlıyorlardı; Slovak çiftçiler ve Çek işçiler Almanlar ne isterlerse veriyorlardı. Fransız, Belçikalı ve Hollandalı kamu görevlileri komünistler ile Yahudileri saptıyor ve Alman ortaklarıyla işbirliği yaparak Alman insan gücünün asgari düzeyde kalmasını sağlıyorlardı. Best sayesinde Reich, Fransa'daki işgal güçlerini 1941'in son aylarında üçte iki oranında azaltabildi ve oradaki birlikleri Doğu Cephesi'ne ve Balkanlar'a kaydırdı. Aslında bu Hitler'in de istediği şeyi andırıyordu: Hindistan'daki İngiliz yönetimine eşdeğer bir Alman yönetimi.

Gerilim Altında Denetleyici İşgal

Ne var ki Himmler'in bakış açısından, Best'in denetleyici yönetim anlayışının karşısında ciddi bir engel vardı. Alman olmayanların polis görevi yapmalarına izin verilmesi, –polis hizmetleri ve güvenlik konularında anahtar kurum– SS'in işgal Avrupa'sının büyük bir bölümüne girmesini engelleyecekti. Aslında 1940'ta ve 1941 başında, Best'in adamları Reich'ın yeni fethedilen bölgelerini yöneten *Gauleiter*'ler ve generallere gü-

venlik siyasetinin nasıl olması gerektiğini her anlatmaya çalıştıklarında doğal olarak azarlanmışlardı. Fakat Himmler'in doğum günü kitabının ortaya çıkışından sadece birkaç gün sonra SSCB'nin işgali başladı ve kıta çapında direniş ve sabotaj sorununda bir tırmanış görüldü. 1941 yazında Avrupa'daki durumun ne derece vahim olduğu bir tartışma konusuydu. Mesela Fransa'da, Best'in Wehrmacht'tan çalışma arkadaşları durumun denetim altında olduğuna inanıyorlardı. Fakat Himmler ve Heydrich bir açık gördüler ve onların çok yumuşak olduklarını ileri sürdüler. Onlar kendi yüksek SS ve polis komutanlarını (HSSPF) güvenlikten sorumlu kılmak ve aynı zamanda kendi güvenlik anlayışlarını "siyasi yönetim" olarak kıta çapında uygulamak istiyorlardı. O zamana kadar Hitler, Himmler'in saplantılı Germen kökenli birlik planlarına fazla ilgi göstermemişti ve daha çok Batı'da sükûneti sağlamakla ilgileniyordu, ancak bu durumda savaşın kazanılması üzerine odaklanabilirdi. Fakat Himmler Wehrmacht'ın ya da Dışişleri Bakanlığı'nın Reich'ın muhaliflerini ezmeyi başaramadığını ve savaş sırasında Bolşevizm ile olan kıtasal bağlantıların yeterince değerlendirilmediğini iddia ettiğinde, bu konu dikkatini çekti. Best, görece az müdahale gerektiği konusunda Himmler'i ikna etmeyi umuyordu fakat Himmler onu dinlemeye uygun ruh halinde değildi.[30]

O yaz isyanın diğer yerlere kıyasla daha hızlı alevlendiği eski Yugoslavya'daki olaylar, Himmler'e Avrupa'nın yönetimini devralması için ilk gerçek fırsatı sağladı. Özellikle birkaç ay önce ülkeyi rahatça fethettikleri için gafil avlanan aşırı gerilim içindeki Almanlar Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ'daki isyanı bastırmaya çalıştı. Fakat Doğu Cephesi'nin ihtiyaçları yeterli sayıda asker toplamayı güçleştiriyordu ve bir noktada Belgrad'daki askeri komutan ülkeyi elde tutup tutamayacak-

30 Hitler'in ilgisizliği hakkında N. İn't Veld, "Höhere SS-und Polizeiführer und Volkstumspolitik: Ein Vergleich zwischen Belgien und den Niederlanden", ed. Benz vd, *Die Bürokratie der Okkupation içinde*, 121-39; HSSPF'ler hakkında Bkz. H. Buchheim, "Die höheren SS-und Polizeiführer", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 11 (1963), 362-91.

larını ciddi biçimde sorguladı. Hitler, Alman hâkimiyetinin Avrupa'ya yayılmasına yönelik muhalefeti, ancak şiddetli bir cezalandırmanın engelleyeceğine ikna edildi. 16 Eylül günü, her türlü provokasyona karşı "en güçlü araçlar"ın kullanılmasını ve öldürülen her Alman askerine karşılık 100 rehineden 50'sinin kurşuna dizilmesini istedi. Emre göre, mevcut "siyasal ilişkiler" göz ardı edilecekti.

Aslında yumuşaklık Sırbistan'daki Alman ordusuna yöneltilebilecek en son suçlamaydı ve Hitler'in kararnamesi onları gayet mutlu etmişti. 4 Ekim günü Partizanların bir grup Alman askerini pusuya düşürüp öldürmesinden sonra, Sırbistan'daki Wehrmacht komutanı Franz Böhme rehinelerin azami ölçüde, 1:100 oranında kurşuna dizilmesini talep etti. Komünistlerle Yahudiler zaten gözaltındaydılar; Yahudilerin rehine olarak infaz edilmesine karar verdi. Birkaç gün sonra, Sırbistan'daki baş yönetici subay, askeri komutan Harald Turner'la birlikte Danzig'deki bir SS dosta mektup yazarak sonuçları anlattı:

> Şeytanın burada başıboş kaldığını belki biliyorsun ... Beş hafta önce ilk 600 kişiyi duvara dayadım, o zamandan beri uyguladığımız temizleme harekâtında 2.000 kişiyi daha hallettik ve sonraki harekâtta bir 1.000 kişi daha ve bu arada Alman askerlerini canice katledenlere uygulanan 1:100 kotasına uygun biçimde 2.000 Yahudi ve 200 Çingene'yi kurşuna dizdim, neredeyse hepsi Yahudi olan 2.200 kişi de önümüzdeki sekiz gün içinde kurşuna dizilecek. Az iş değil. Her halükârda, bir Alman askerine saldırmanın neye yol açacağı anlaşılacaksa bunu yapmak zorunlu. Yahudi sorunu da bu yöntem sayesinde hızla çözülüyor. Aslında, kesin konuşmak gerekirse, katledilen Almanlar için –onlara uygulanan 1:100 oranı Sırplar tarafından icat edilmiş olmalı– 100 Yahudi vurmak yanlış; kamplarda tutulan Yahudiler de var – onlar da Sırp milliyetçisi ve onların da ortadan kaldırılması gerekir.[31]

1941'in sonunda, işgal Avrupa'sının başka yerlerine kıyasla daha vahşi biçimde uygulanan misillemeler sayesinde Sırbistan'daki isyan büyük ölçüde bastırılmıştı.[32]

---

31 Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, 61.

32 J. Tomasecich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and*

Belgrad'da bir "denetleyici yönetim"in, Fransa'da oluşturulan çizgiye uygun biçimde sürdürüldüğü görülüyordu. Alman diplomatlar ve istihbarat görevlileri, Yugoslavya'nın eski Genelkurmay Başkanı Milan Nediç'i yeni Sırbistan hükümetinin başına geçirmek için seçmişlerdi. Harald Turner –Paris'ten Belgrad'a gönderilmişti– Pétain'in Best için yaptığı gibi, kendi denetimi altında Nediç hükümetinin ülkeyi yöneteceğini umuyordu. 1942'de Stuckart gittikçe genişleyen toprağın nasıl daha az sayıda personel tarafından yönetileceğini sorduğunda, Turner şu yanıtı verdi: "[Sırbistan'daki] Alman yönetimi görevini denetleyici yönetim [*Aufsichtsverwaltung*] denen bir yöntemle yerine getiriyor ... Bu yöntemler gün be gün kendilerini ispatlamaktadır." Yegâne sorun, olağan sorundu; Sırp kamu görevlileri Fransızlar kadar güvenilir olduklarını kanıtlasalar da, Alman kurumları kendi aralarında anlaşmazlığa düşüyor ve birbirlerinin işine karışıyorlardı. Bunu duymak Stuckart'ın işine geldi: "Alman komuta zinciri daha basit ve daha sade oldukça, insan gücü tasarrufu artar."[33]

Reich'ın ortak bir seferberlikle milliyetçi Sırpları askere alma imkânını –aslında zorunluluk– Fransa'daki Best gibi Turner da kabul ediyordu. Misilleme uygulamasına siyasal bir yön verme çabasının mantıksal sonucu Yahudileri ve komünistleri kurban etmekti. Turner Nisan 1942'de Himmler'e, "daha birkaç ay önce bu bölgede ele geçirebildiğim bütün Yahudileri vurup öldürdüm, bütün Yahudi kadın ve çocukları bir kampta topladım ve SD'nin yardımıyla, yaklaşık 14 gün ila 4 hafta arasında kampta kapsamlı bir temizliği mümkün kılacak bir 'bit temizleme arabası' edindim," sözleriyle övünüyordu. Bu gaz arabası sayesinde Turner 1942 yazında, Sırbistan'ın "Yahudi ve Çingene sorunu"nun "çözüldüğü tek ülke" olduğunu gururla iddia ediyordu. Turner'a göre, Best'in tanımlaması –öteki milliyetlerin hegemonyacı denetimiyle birlikte Yahudilerin toplu olarak

Collaboration (Stanford, 2001), 68-9, 74-5.

33 C. Browning, "Harald Turner und die Militärverwaltung in Serbian 1941-1942", ed. Rebentisch ve Teppe, *Verwaltung contra Menschenführung im Staat Hitlers*, 367.

katli (başka deyişle "denetleyici yönetim")– Sırbistan vakasına mükemmel biçimde uyuyordu.[34]

Ne var ki Himmler'e göre bu pek akılcı bir yaklaşım değildi. Turner'a hatırlattığı gibi: "Sırp her zaman Sırpt'ır" deyişi ve Sırp *Volk*'unun "yüzyılları bulan bir isyan geleneği ve deneyimi"ne sahip olduğu unutulmamalıydı. İnanması güç ama Himmler, Wehrmacht ve Turner'ın yeterince sert olmadığını kanıtlamaya çalışıyordu ve Ocak 1942'de bir HSSPF'yi Belgrad'a atadı; şiddetli bir Slav karşıtı Avusturyalı olan August Meyszner'in düsturu şuydu: "Ben Sırp'ın yaşayanını değil, ölüsünü severim." Meyszner, Turner'ın ortak bir seferde Alman yanlısı Sırpları askere alma çabasını saflık olarak görüyordu. Ancak Turner'ın yaklaşımı kendi acımasız siyasal mantığına sahipti ve Himmler onu geri almayı başardıysa da bu bir Pirus zaferi [büyük kayıplarla kazanılan zafer] oldu, çünkü Turner'ın tutumu görevi ondan devralan ve çok iyi bağlantıları olan Hermann Neubacher adında Avusturyalı bir Nazi tarafından etkin biçimde sürdürüldü. Neubacher, Meyszner'in "bütünüyle ilkel bir imha tezi" dediği şeyi küçümsüyor ve partizanlara karşı sağlam bir antikomünist cephe kurmaya çalışıyordu. Savaş Rusya ve Ukrayna'da daha da kötüye giderken Almanlar güçlerinin sınırına ulaştılar ve Neubacher de –tıpkı Turner ve Best gibi– Reich'ın bütün ülkelerde tek başına güvenliği sağlayamayacağını anladı. Böylece SS Sırbistan'daki savaşı kaybetti, "denetleyici yönetim" ilkeleri ve Nediç hükümeti Almanlar bölgeden ayrılana kadar yerinde kaldı. Himmler'in bir Avrupa ülkesinin yönetimini devralmak için yaptığı ilk girişim başarısızlığa uğramıştı.[35]

Fransa'daki durum çok daha önemliydi. Buradaki askeri komutan Sırbistan'daki gelişmeleri yakından izliyordu, çünkü SSCB'nin işgali Fransa'da da –daha küçük ölçekte olsa da– Alman askeri personeline yönelik silahlı saldırılara yol açmıştı

34 Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, 56-65 bu karmaşık ve dehşet verici öykünün bazı iniş çıkışlarını ele alır.

35 *Age.*, W. Manoschek, "The Extermination of the jews in Serbia", ed. U. Herbert, *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies* (New York, 2000), 163-86.

ve 1941 yazından önce durum oldukça sakindi. Almanların gelişinden o tarihe kadar sadece 25 ölüm cezası infaz edilmişti. Ancak asker sayısını azalttıkları ve Doğu'ya birlik sevk ettikleri için, Ekim ayında Nancy bölge komutanının genç bir komünist direnişçi tarafından sokak ortasında vurulmasıyla zirveye çıkan bir dizi önemli suikast ve saldırı gerçekleşti. Wehrmacht kaygılanmaya gerek olmadığı görüşündeydi fakat askerlerin yumuşaklığı Hitler'i kızdırdı ve doğrudan müdahale ederek misilleme kotasıyla ilgili emirlerinin uygulanmasını istedi.

Sırbistan'dakinin aksine Wehrmacht bu emirlere direndi. Fransızlar, Sırplar kadar antipati uyandırmıyordu ve Pétain, Nediç'ten daha önemli bir güçtü. İşleyen bir hükümet vardı ve bu hükümeti zayıflatmak aptallık gibi görünüyordu. Dolayısıyla Paris'teki komutan Otto von Stüpnagel, misillemelerin Alman savaş faaliyetine katkıda bulunmak için çalışan halk kitleleriyle kurulan iyi ilişkileri tehlikeye sokmayacak ölçüde olması gerektiğini ısrarla savundu. Varolan "siyasal ilişki" Führer'in arzularına rağmen göz ardı edilmemeliydi. Bunun yerine Wehrmacht'ın Sırbistan'da uyguladığına benzer bir yöntem önerdi. Hitler'in talimatıyla 95 rehineyi kurşuna dizdikten ve 100 kadarını tutukladıktan sonra, Paris'i Yahudilerden arındırmayı ve onlardan 1.000 kadarını 500 komünistle birlikte "Doğu"ya sürmeyi önerdi. Ancak bu, oradaki durumu dikkatle inceleyen ve cezanın daha ağır olmasını talep eden Führer'i yatıştırmaya yetmedi. Best'in "denetleyici yönetim"inin fazla yumuşak bulunarak ateş altına alındığı açıktı. Von Stülpnagel Şubat'ta istifaya zorlandı ve nihayet Best de görevi bıraktı.

Sonuç Himmler'e Sırbistan'dakinden daha tatmin edici *görünüyordu*. Best ve Wehrmacht, Fransız polisini denetleme yetkilerini kaybetti ve bu yetki SS'e devredildi. 1942 baharında bir HSSPF –Carl-Albrecht Oberg– Fransa'ya atandı; daha önceleri, işgal altındaki Polonya'da Radom mıntıkasını yönetiyordu. SS, Doğu'nun yanı sıra Batı Avrupa'yı da devralmaya ve kendi işgal anlayışını burada da uygulamaya hazır görünüyordu. Best Fransa'dan ayrılarak, daha küçük ve daha önemsiz ve Reich'la gevşek ilişkileri işgal anlayışına mükemmel biçimde

uyan Danimarka'nın yöneticisi oldu. Sonuç, Himmler için ya da daha doğrusu onun yardımcısı –ve Best'in *bête noire*'ı– Reinhard Heydrich için bir zafer oldu.

Best mi Heydrich mi?

Best'in eski şefi ve düşmanı Reinhard Heydrich SS'in ikinci komutanı, enerjik, acımasız ve hırslı bir çatışmacıydı. Avrupa'daki işgal siyaseti söz konusu olduğunda yükselen bir yıldızdı. Mayıs 1942'de yeni HSSPF'yi bizzat yerleştirmek için tam bir zafer havasıyla Paris'e seyahat ettiğinde, Best'le aralarında zerre kadar sevgi ilişkisi yoktu. Heydrich'in Paris'i ziyaretinden kısa süre önce, Nisan 1942'de Best ona, "karına, senin gerçek dostun olacağıma söz verdim," diye yazdı, "fakat sen bir dost istemiyorsun. Sen bir ast istiyorsun." Heydrich bu ilişkiyi farklı görüyordu. Tüm mesele, "avukatlar"ın –Best gibilerinin– bütün meselelerde karar verecek yetkiye sahip olmaları mı, yoksa sadece danışmanlık yapmaları mı gerektiği"ydi. Bu kişisel bir şey değildi; en önemlisi, Best de "eski bir Nazi"ydi. Heydrich, Alman polisinin komutanı Kurt Daluege'ye, kendi "polis yönetimi" anlayışını Best'ten ve "hukukçular alayı"ndan ayırmaya kararlı olduğu için Best'le ilişkisinin bozulduğunu söyledi. Heydrich başlı başına bir işgal hükümeti stratejistiydi ve siyasal bakımdan Best'ten daha etkili ve daha yetkiliydi.[36]

SS'in Doğu'daki yayılmasının keman çalan mimarı SSCB'nin işgali için ölüm müfrezelerini örgütledikten sonra boşta kaldı. Himmler, saldırının ilk haftalarında huzursuz yardımcısının cephe hatları üzerinde uçtuğunu; hatta bir keresinde uçağının isabet alarak düşürüldüğünü fakat kendisinin salimen geri dönmeyi başardığını işitince dikkat kesildi. Ne var ki Eylül 1941'de sadece 37 yaşında olan Heydrich, ansızın Bohemya-Moravya protektoru olarak yeni ve prestijli bir göreve atandı.

---

36 H. Buchheim, "Die SS – das Herrschaftsinstrument: Befehl und Gehorsam", ed. H. Buchheim vd, *Anatomie des SS-Staates*, c.ı (Münih, 1967), 90, G. Deschner, *Reinhard Heydrich: Statthalter der totalen Macht* (Erslagen, 1977), 212-38, C. Mac-Donald, *The Killing of SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich, 27 May 1942* (Londra, 1989), özellikle 131-6.

Bu onun için gölgelerden sıyrılma ve hükümet etme yeteneklerini kanıtlama fırsatıydı.

Yönetimi, SSCB'nin işgalinden beri Çekler arasında artan direniş, sabotaj ve huzursuzluk belirtilerinden yararlanarak planladı. Prag'daki protektor von Neurath ülkeyi avucunun içinde tuttuğuna inanıyordu. Fakat Heydrich, Neurath'ın yardımcısı Karl Hermann Frank'ı Führer'e çok farklı bir manzara sunmaya teşvik etti. Eski Yugoslavya'da olanlar karşısında endişeye kapılan Hitler, daha sert liderlik çağrılarına açıktı ve Frank, von Neurath konusunda onay alabileceğine inanıyordu. Bir bakıma haklı çıktı: Acımasız rehine kararnamesinin çıkarılmasından sadece birkaç gün sonra, Von Neurath, iddiaya göre sağlık nedenleriyle görevinden alındı. Fakat yerine geçen kişi Frank değil, Heydrich oldu.

Yeni ailesini Prag'ın dışındaki lüks malikâneye yerleştiren Heydrich, yeni görevine hevesle başladı (karısı sevk kampındaki işçileri kullanarak hemen bir yüzme havuzu yaptırdı). Temel hedefi, Çek işgücünün itaatini ve verimliliğini koruyarak Alman yönetimine muhalefet eden herkesi ezmekti. Best gibi Heydrich de, "mümkün olan en az sayıda yetenekli (Alman) çalışanıyla ve yönetim işlerinin, pratik yönetim faaliyeti odağının daha çok Çek bakanlara havale edilmesiyle oluşan bir yönetim mekanizması" istiyordu. Fakat yaklaşımı daha acımasızdı. Gelir gelmez Gestapo'yu kısa süren fakat benzeri görülmemiş ölçüde şiddet kullanmaları için harekete geçirdi. Çeklere dehşet saçıp pasifize etti. Çek başbakanı Alias Eliáš tutuklandı ve casusluk suçundan dolayı ölüm cezasına çarptırıldı (Çek siyasetçilerinin çoğu gibi o da Londra'yla temastaydı); iki ay içinde 400 kişi infaz edildi. Bu Wehrmacht'ın Fransa'da yaptıklarının çok ötesine geçen bir baskıydı. Ancak Hitler her şeyi onaylıyordu, bununla birlikte, Eliáš'ın kaderinin, diğer ülkelerdeki siyasetçilere ayaklarını denk almaları için verilen bir işaret olacağı yorumunda bulundu. Bu arada Heydrich, 1 Mayıs günü futbol maçlarını ücretsiz izleme izni vererek ve tayını artırarak Çek işçilerini kazanmaya çalışıyordu. Ocak ayında sıkıyönetim kaldırıldı ve kamplara alınmış bazı öğrenciler salıverildi. İşler yolunda gibiydi. Şubat 1942'de Goebbels onay-

layıcı bir tutumla, "Protektora şu anda en iyi ruh halini yaşamaktadır," diye not düştü. Başka yerlerde sorunlar olabilirdi –nitekim Ankara'daki Alman büyükelçisi saldırıya uğramış, Sovyet partizanları Einsatzgruppe A komutanını öldürmüştü ve Gestapo terörün bütün kıtaya yayılmasından korkuyordu– ancak Protektora bir sükûnet modeli gibi görünüyordu.[37]

Himmler polis terörü, yaşam standartlarının korunması ve tedbirli fakat sert yönetimin Çeklerin tekrar itaat etmesini sağlamasına hayrandı. Hitler de sonuçtan memnundu. Heydrich artık Prag'daki sicilinin daha da yükselmek için bir sıçrama tahtası olacağını umuyordu. Mayıs 1942'de yardımcısına Hitler'in kendisine Fransa'nın sorumluluğunu verebileceğini söyledi; bu da SS'in Batı Avrupa'da yönetimi koşulsuz devralması anlamına gelecekti. O ay Paris'e yaptığı seyahat, Prag işgal modelini Alman denetimindeki en önemli ülkeye yayma arzusuna işaret ediyordu. Aslında Heydrich'in hırsları daha da ileriye gidiyordu. Ölümünden bir hafta kadar önce, Alman kıta yönetiminin tamamını reformdan geçirecek bir plan üzerinde çalışıyordu. Londra'dan gönderilen Çek komandoları tarafından katledildiği sırada, bu planı tartışmak için Hitler'le görüşmeye gidiyordu.[38]

Nasyonal Sosyalizm ve Avrupa Milliyetçiliği

Böylece 1941'in sonu ve 1942'nin başında, Himmler ve Heydrich –arkalarında Hitler'le– daha katı bir yönetim ve toplu cezalandırmayı talep ederken, Reich'taki polisin sınırsız gücünün asıl teorisyeni Best bunun tam tersini savunuyordu. Riske atılan şey kıtadaki Alman işgalinin dayandığı noktaydı. Himmler ile Heydrich'in demir yumruk yaklaşımının gerçekçilikten yoksun olduğunu görmek zor değildi. Öte yandan, Best de zannettiği kadar gerçekçi sayılmazdı. Çünkü asla yanıtla-

37 Hitler'in yorumları için bkz. H. D. Heilmann, "das Kriegstagebuch des Diplomaten Otto Bräutigam", ed. G. Aly vd, *Biedermann und Schreibtischtäter: Materialien zur deutschen Täter-Biographie* (Berlin, 1987), 146-7 (30 Eylül 1941 için).
38 MacDonald, *Killing*, 165-6; Schellenberg, *Hitler's Secret Service*, 286-7.

yamadığı temel bir soru vardı: Avrupalılar Nasyonal Sosyalist Almanya'nın liderliğini zorla değilse neden kabul etsinlerdi?

1942'de Üçüncü Reich'ın egemenliği altındaki 244 milyon insanın sadece –en fazla– 90 milyon kadarı gerçek Alman'dı. Diğerleri ne olacaktı? Onların kendi ulusal özlemleri hiçbir şekilde dikkate alınmayacak mıydı? Aslında Nasyonal Sosyalizmin amacı emperyal bir *Herrenvolk*'un yararına bütün bir kıtanın sömürülmesi miydi? Hitler, Heydrich ve Himmler bu fikre pek de karşı değildi; onlar özünde bütün ulusal hareketleri potansiyel tehdit olarak gören Alman milliyetçileriydi. Stuckart-Höhn-Best ekibi ise böyle değildi. "Emperyalizm" dedikleri şeyin muhalifi olan bu kişiler, çıktığı uzun yolun bir yerlerinde Nasyonal Sosyalizmin, asıl amacını yani ulusal olarak türdeş bir Almanya hedefini unutmuş olmasından endişeleniyorlardı. Onları –ister Nazi Partisi içindeki *Gauleiter*'ler ister Schmitt gibi muhafazakârlar ya da von Hassell gibi muhalefet üyeleri olsun– muhaliflerinden ayıran, Almanya'nın fethettiği ve Reich'ın *Lebensraum*'unun bir parçası olmayan ve olması asla düşünülmeyen toprakların Nasyonal Sosyalizme gerçek bir ideolojik ve örgütsel sıkıntı oluşturduğuna ilişkin inançlarıydı.[39]

Bu sorunu her zamanki gibi basılı olarak düşünmeye çalıştılar. 1941'de Almanya'nın *Lebensraum*'u ve onu çevreleyen *Grossraumordnung*'u yönetme tarzında "pratik ile teori arasında daha güçlü bir bağ" kurmayı savunmak için (*Reich, Volksordnung, Lebensraum* adında) bir dergi çıkardılar. Makaleleriyle ulusal-ırksal çizgide bir Yeni Düzen kurmanın verimli ve modern yönetim biliminin ilkeleriyle nasıl uyum içinde olabileceğini göstermeye çalıştılar. Stuckart, bir sonraki kuşağın Avrupa çapında "iyi devlet yönetimi" diyeceği şeyin genel standartlarını oluşturmak için uluslararası bir yönetim akademisinin kurulmasını sağladı. Savaş sürdükçe, rejimin aşırı ve ayrım gözetmeyen güç kullanımını eleştirmeye başladılar.

39 U. Herbert, *Best*, 237; Höhme, *The Order of the Death's Head*, 554; savaş hedeflerine ilişkin muhalif görüşler için bkz. H.Mommsen, "Beyond the Nation State", ed. McElligott ve Kirk, *Working towards the Führer*, 248-9.

Özellikle kaba "hükmetme" (*Herrschaft*) siyaseti ile hukuk bilgini Carl Bilfinger'in sözleriyle "ne emreden ne de zorlayan" arzulanan "liderlik" (*Führung*) hedefi arasında ayrım yaptılar.[40] İkisi arasındaki farklılık Nazi siyaset teorisyenleri arasında 1933'ten itibaren geniş çapta tartışılmıştı. Onlara göre Hitler yurtdışındaki liberallerin yanlış etiketledikleri gibi "diktatör" değil, kendi *Volk*'unun ihtiyaç ve özlemleriyle yakın temas içinde olan bir şahsiyetti. Ne var ki bu belirsiz teoriyi dış siyasete uygulamak zordu, çünkü *Führerstaat*'ın kendi tebaasından beklediği sadakatin temeli –Führer bunu Halk'ının iradesi olarak ifade ediyordu– hiç kuşkusuz Reich'ın ya da en azından "Almanlık"ın sınırlarında sona eriyordu. Alman olmayanların çıkarı, ayrıca açıklanması gereken Alman kıtasal liderliğinde olabilirdi. Kullandığı yapay biyolojik jargon –Nazizmin Alman düşüncesinde yol açtığı entelektüel tahribatın maliyeti yüksekti– ikna edici bir yanıtı zorlaştırsa da, RVL'nin önüne koyduğu görev buydu.

Onların bakış açısına göre, Nasyonal Sosyalizmin bölgesel ve kıtasal barışa potansiyel katkısı, ilk planda, etnik ayırım yoluyla zor kullanma kapasitesine bağlıydı. Farklı halklar uyumlu biçimde bir arada yaşayamazlardı: Temel önermeleri buydu. Milletler Cemiyeti'nin yaklaşımı –uluslararası alanda azınlıkların hukuksal olarak korunmasına duyduğu güven ve nihai asimilasyon kumarıyla birlikte– Avrupa'ya istikrarsızlık getirmişti. Nasyonal Sosyalistler, "yaşamın kanunları"nın öngördüğü gibi –yazıları doğaya dair bu tarz kavram ve metaforlarla doluydu– asimilasyonu dışlamışlardı, çünkü bu "hâkim ırk" için ölümcül olan "kanın karışması"na yol açardı. Bu nedenle nüfus gruplarını ayrı tutmak esastı (Almanya'nın köle emeğine artan bağımlılığına karşı sık kullanılan ya da yabancıları yerlerinde tutmak için çıkarılan baskıcı ırk yasaları le-

40 Best'in RVL'nin kuruluşuna ilişkin değerlendirmesi için bkz. S. Matlok (ed.), *Dänemark in Hitlers Hand. Der Bericht des Reichsbevollmächtigten Werner Best über seine Besatzungspolitik in Dänemark mit Studien über Hitler, Göring, Himmler, Heydrich, Ribbentrop, Canaris u. a.* (Husum, 1988), 188; "Führung" ve "Herrschaft" hakkında bkz. C. Bilfinger, "Streit um das Völkerrecht", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 12 (1944), I-34.

hine bir tez). Bizzat Hitler, 6 Ekim 1939'da Reichstag'da yaptığı konuşmada, "bugün mevcut olandan daha iyi bölünme hatları sağlayacak şekilde ... ulusları yeniden iskânı anlamına gelen, yeni bir etnografik topluluklar düzeni"nden söz etmişti. Şiddet yanlısı siyasetlerin artmasına rağmen, neredeyse 3 yıl boyunca temel mantık değişmeden kalmıştı: Himmler, Genel Hükümet bölgesindeki Yahudi nüfusun sistematik katlini, "Avrupa Yeni Düzeni'nde ırkların ve halkların zorunlu etnik ayırımı"nın bir parçası ve "Alman Reich'ının güvenlik ve saflığı yararına" bir uygulama olarak betimledi.[41]

Hepsi en ilkel, aşağı ya da ırksal yönden zehirli halklarla ilişkilerde sertlik gerektiğini; hatta bahsettiğimiz gibi, imhanın bile zorunlu olabileceğini kabul ediyordu. Fakat genel Alman hegemonyasının ulussuzlaştırma ya da baskı anlamına gelmediğini de ısrarla belirtiyorlardı: Bu anlamda Turner'ın Sırbistan'daki Nediç hükümetine verdiği destek onların ilkelerine tam olarak uyuyordu. Stuckart, Nasyonal Sosyalizmin –içindeki apaçık milliyetçiliğin özellikleri sayesinde– ulusal farklılıklara saygı gösterdiğini ve egemenliğe karşı özgürlük sunacağını iddia etti. Kıtanın güvenliğini sağlamaktan sorumlu SS, nihai olarak hem farklı halkları ayrı hem de bütünü bir arada tutmalıydı. Fakat "ırk düşmanı halklar"a (*rassefremde Völker*) karşı otomatik olarak yapılacak ilk şey zor kullanmak olmamalıydı ve zor kullanma uygulanmasına dair herhangi bir genel kural yoktu. Almanya'nın Avrupa'yı örgütlemesinin Fransa'nınkinden farkı, sadece dayatılacak tek bir normlar setinin olmaması değildi; "değerli" olan her ırk grubunun bağımsız olarak gelişmesine ve kendi *Lebensraum*'undan yararlanmasına izin verilecekti. Bu nedenle Avrupa milliyetçiliği sorununun çözümü, her biri kendi alanına sahip, bölgenin "doğal" lideri Almanya'nın hâkimiyeti altında birlikte çalışan bir uluslar kıtasıydı. Bu türden duygular, Kasım 1941'de Hollanda'da ve 3 ay sonra Norveç'te (bir Quisling hükümeti

---

41 Alıntı, C. Joerges, "Europe a Grossraum? Rupture, Continuity and Reconfiguration in the Legal Conceptualization of the Integration Project", *EUI Working Paper, Law no. 2002/2*, 13; Herbert, Best, 283, Himmler'den Krueger'e, *H. Himmler, reichsführer!... Briefe an und von Himmler*, ed. H. Heiber (Stuttgart, 1968), 131.

kurularak) Alman yönetiminin çıkardığı bildirilerin temelini oluşturuyordu. Her iki bildiri de işbirliği, imar ve karşılıklı yardımlaşmadan söz ederek bunu, kapitalist İngiliz-Amerikan liderliği altında süren uluslararası ilişkilerin "bencilliği" ve "sınırsız vurgunculuğu"yla kıyaslıyordu.

Ancak Hitler, uluslar arasındaki işbirliğini güçlendirecek herhangi bir girişime önderlik etme konusuna tamamen ilgisizdi. Böyle bir şeyi aklından bile geçirmiyordu. Öteki Avrupalıların da milliyetçi oldukları olgusunu, sorun olarak değil önemsiz bularak göz ardı ediyordu. Ukrayna'daki Erich Koch gibi adamlar Hitler'in emriyle belirgin biçimde bir ulussuzlaştırma siyaseti izlerlerken, daha fazla uyum sağlayacak yaklaşımlar göz ardı edildi. Genel Hükümet'teki Hans Frank ya da Beyaz Rusya'daki Kube, Turner'ın Sırbistan'da yaptığı gibi, kendilerini açıkça ortaya koyan yerel milliyetçi grupları adım adım tanımaya yöneliyorlar ve "yumuşaklık"la ya da daha kötüsü "yersiz bir insancıllık"la suçlanıyorlardı. Polonya için hazırlanan Alman planlarını tartışan Best, birbirine eş halkların kölelere dönüştürülmesine karşı Heydrich'i uyardı; ancak, 2 yıl sonra bu, tam da bazı SS iskân teorisyenlerinin tavsiye ettiği uygulama haline geldi. Baltık bölgesine dair tartışmalarda birinin dediği gibi, gelecekte Almanlar Spartalıların, Ruslar ise kölelerin rolünü oynamak zorunda kalacaklardı.[42]

1942'de *RVL* grubu, dünyayı kendi teorileriyle aldatacaklarını düşünen, düş kırıklığına uğramış entelektüellere özgü düşünceler geliştiriyordu. Almanya'nın hegemonyasının –*Führung*– Alman hâkimiyetinin kalıcılığını sorgulayan bir *Herrenvolk* tutumu yüzünden zayıflatılmasından korkuyorlardı. Anonim olarak yayımlanan "Hakim Sınıf ya da Önder Halk" ("Herrenschicht oder Führungsvolk") başlıklı bir makaleyle düş kırıklıklarını dile getirdiler. Best tarafından yazılan bu ağır eleştiri, görünüşte kadim Roma'nın çöküş nedenlerini araştırıyordu. Ne var ki satır arasında, ırk temelli "yaşam kanunları"nı

42 NO-2585 ("Bericht über die Sitzung am 4. 2. 1942 bei Dr Kleist über die Fragen der Eindeutschung, insbesondere in den baltischen Ländern"), H. Heiber, "Der Generalplan Ost", 296; HSSPF'nin yükselişi hakkında bkz. Buchheim, "Die höheren SS-und Polizeiführer".

terk ettiği için Nasyonal Sosyalizmin kıtasal misyonunun başarısızlığa uğrayacağı öngörülüyordu. Almanlar üstünlüklerini fazlasıyla köle emeğine dayanarak ve aynı zamanda "ırkların karışması" tehlikesini artırarak sağlamışlardı. Sonuçta Polonyalılara karşı Bismarck'çı mücadeleden hiçbir şey öğrenmemişlerdi; bu durumda kazanan Polonyalılar oldu, çünkü toprağa daha yakın olmaya devam etmişlerdi. Ayrıca Almanlar ayrım gözetmeden aşırı biçimde şiddet kullanmaya başlamışlardı: *Grossraum* içinde yer alan *bütün* diğer halkların "sürülmesi ya da imhası" beklenemezdi, çünkü bu ilk planda hegemonya kurma amacını boşa çıkarıyordu. Gerçek bir "hükmeden halk", "kendi *Bundesgenossen*'iyle sıkı bir işbirliği" kurmanın önemini gözden kaybetmezdi. Özetle Almanlar, "liderlik" ile "hâkimiyet" arasındaki yaşamsal farklılığı gözden kaçırmışlardı. Hitler için en iyisi kararlı bir saldırıydı. Muzaffer Führer Ekim 1941'de yaptığı bir radyo konuşmasında, yenilgiye uğrayan Bolşevikleri Cengiz Han'ın göçebe boylarına benzetmişti. Bu kez Best aynı göndermeyi çok farklı biçimde yaptı: Cengiz Han, yıkıcı gücü yapıcı gücünü yok eden, büyük bir alana yayılan fetihleri kalıcı olmayıp kendi ölümünden sonra dağılan bir hükümdardı.[43]

Hans Frank ve Hukukun Üstünlüğü

Heydrich'in 1942 baharında öldürülmesi, SS'in kıtanın denetimini ele alma girişiminde önemli bir dönüm noktası oldu. Wehrmacht, Belçika'da bir HSSPF'nin atanmasını önledi. Ayrıca, Sırbistan'da olduğu gibi Fransa'da da, SS'in görünüşteki denetimi, misilleme siyaseti üzerinde aslında sadece sınırlı bir etki yaratmıştı: 471 rehine Eylül 1941-Mayıs 1942 arasında kurşuna dizildi, bu sayı önceki dönemle kıyaslandığında muazzam bir artışı gösteriyordu; fakat bir buçuk yıl sonra sayı 254'e düştü ve Wehrmacht kamu düzeni hakkında gene iyimser bir havaya büründü. HSSPF Oberg, yeni askeri komutanla

43 Gerbert, *Best*, 288-9; diktatörlük ve liderlik hakkında G. Kuchenhoff, "Grossraumgedanke und völkische Idee im Recht", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht-und Völkerrecht* 12 (1944), 48-9.

yakın işbirliği içinde çalışıyordu; I. Dünya Savaşı'na dayanan bir silah arkadaşlıkları vardı. Heydrich'in, genel olarak Avrupa'daki işgalin SS tarafından denetimini yaygınlaştırmak için bir kama gibi kullanmayı umduğu Yahudilerin sürgün edilmesi, diğer herkes bu tatsız işten uzak durduğu için özel bir vaka olmaya devam ediyordu. 1942'nin sonunda Himmler, Oberg'in kendisini ülkeye dayatamaması nedeniyle endişeleniyordu.[44]

Ne var ki SS Doğu'da her zaman çok daha güçlü bir konumda oldu. Bahsettiğimiz gibi, Himmler talihsiz Rosenberg'i hemen safdışı etti ve eski Sovyetler Birliği'nde muazzam bir güç kazandı. Batı Polonya'da Warthegau'daki Greiser'le sıkı bir işbirliği yaptı: Danzig-Batı Prusya'da Forster'le olan anlaşmazlığı içten içe sürüyordu ancak orada fazla Yahudi olmadığı için büyük bir sorun yoktu. Gerçekten ciddi bir mücadeleyle karşı karşıya kaldığı tek bir yer vardı, o da Genel Hükümet'teydi.

Genel Hükümet'in yöneticisi Hans Frank, Hitler'den gelen belli belirsiz talimatların onu yönlendirmesiyle –bir zamanlar elit kesimini öldürdüğü– Polonya'dan arta kalanı Best'in tarzına uygun bir sömürge hükümeti modeline dönüştürmek istiyordu. 1940'ta Hans Frank, Reich içinde "emperyal bir bilinç"in geliştiğini ve Genel Hükümet'in bunun kanıtlanacağı yer olduğunu kaydetti. Genel Vali, hitabetindeki teatral kavgacılığına ve Polonya ulusal kurumlarına karşı peş peşe gelen öldürücü kampanya dalgalarına rağmen tahıl, işgücü ve diğer malzeme kotalarını karşılayacaksa, Polonyalı işçilere, köylülere ve yerel yöneticilere hâlâ ihtiyacı olduğunu anlamaya başladı. Oraya binlerce Alman gönderilmişti ancak Frank sürekli olarak yetersiz personelden şikâyet ediyor ve yerel hükümetin devamını sağlamak için Polonyalı kamu görevlilerinden yararlanıyordu. Yeni *Grossraum*'unda Alman uygarlaştırma misyonunun bir savunucusu olarak astlarına, Alman olmayan halklara Nasyonal Sosyalizm altında kendi yaşam biçimlerini koruyabileceklerini göstermekten sorumlu olduklarını, böylelikle diğer

44 A. Meyer, "Grossraumpolitik und Kollaboration im Westen", *Modelle für ein deutsches Europe,* (Beiträge zur NS Gesundheits- und Sozialpolitik: 10) (Berlin, 1992), 29-77; E. Jäckel, *Frankreich in Hitlers Europa* (Stuttgart, 1966), 186-98.

halkları Reich'ın "koruması" altına girmeye teşvik edeceklerini söyleyecek kadar ileri gitti.[45]

Ne var ki, –bir dereceye kadar, onun dile düşmüş gösterişçiliğinin teatral dışa vurumlarından daha fazlası olarak değerlendirirsek– Frank'ın görünüşteki sömürge faaliyetleri, Polonya'nın hem Himmler hem de SS açısından Frank'ın iskân yıldızı olarak yeni kapasitesi nedeniyle kişisel olarak hayati önemde olması gibi garip bir olgu nedeniyle karmaşıklaşmıştı. 1940'ta iki adam, Genel Hükümet'in Himmler'in adamlarının ilhak edilen Batı bölgelerinden tahliye etmek istediği bütün Polonyalıları ve Yahudileri kapsayıp kapsamayacağı konusunda çatışmıştı. 1941'de Genel Hükümet bölgesinin doğu kesiminde Alman yerleşimleri kurma planları konusunda mücadele ettiler. Himmler'in hedefleri her defasında Frank'ın hedefleriyle çatıştı, çünkü bu hedefler bölgeyi istikrarsızlaştırıyor, ekonomik hasara yol açıyor ve Polonyalıları kitlesel olarak hedef aldığı için Frank'ın bir ölçüde Polonyalı desteğiyle yönetme hedefini zayıflatıyordu. İkisi arasında bir çatışma kaçınılmazdı. Yabancı ülke fethinin, Üçüncü Reich'ta geçerli olan yasaları nasıl etkileyeceği sorununu eninde sonunda gündeme getirmemesi düşünülemezdi.

Bakanlık statüsünden gurur duyan Frank, diğer Parti satrapları gibi, "yönetim birliği" sloganını bütün yetkileri kendi elinde tutmasını sağlayacak şekilde yorumladı. Genel Hükümet'te onunkinden daha yüksek *hiçbir* otorite olmadığını adamlarına hatırlatmaktan hoşlanır, polis ve SS'e sık sık Himmler'e değil kendisine itaat etmeleri gerektiğini söylerdi.[46] Frank bu bakımdan diğer *Gauleiter*'ler gibi davransa da, diğer bir önemli konuda benzersizdi. Daha önceleri Hitler'in özel avukatı olan Frank, Reich içinde görece kıdemli bir şahsiyet ve kendisini Alman hukukunun Nazileştirilmesiyle güçlü biçimde özdeşleştirmiş bir kişiydi. Bizzat (Best, Höhn ve Stuckart'ı da yanına alarak) kurduğu Alman Hukuk Akademisi'nin başka-

45 Präg ve Jacobmeyer (ed.), *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs*, 113, 151.

46 Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk*, 111-17; Childs, "Administration", ed. Toynbee ve Toynbee, *Survey of International Affairs*, 117.

nı ve Nazi Partisi'nin anayasa hukuku bölümünün başındaydı. Bir keresinde kendisini karakteristik bir azametle "hukuk duygusu denizinde [bir] serdümen" olarak tanımladı. Genel Hükümet'i kendi akılcı hükümet teorileri için "örnek eyalet" olarak gören Frank, "hukukun birleşik gelişimi"ni denetlemek için bir hukuk dairesi kurmuş ve Akademi'den getirttiği adamları kendi yönetiminin kurmay heyeti olarak görevlendirmişti. Alman mahkemelerini ve yargısını getirerek Polonya yüksek mahkemesini feshetti ve Polonya alt mahkemelerini Alman yargıçlarının "yeniden inceleme"sine tâbi kılan hükümler oluşturdu. Özetle Frank, bir sömürge adalet sistemi oluşturarak Almanya'nın "emperyal misyonu"nu geliştirmeyi umdu. Genel Hükümet Nazi yargıçlar tarafından yönetilecekti.[47]

Ancak biraz alaycı biçimde "Polonya Kralı" olarak anılan Frank, tam da bu noktada Hitler'in sempatisini kaybetti. Führer'in Genel Hükümet'i Reich'a ilhak etmemesinin temel nedeni, buradaki Alman yetkililerin kendilerini hukuka bağlı *hissetmemeleriydi*. Himmler ve Heydrich gibi o da hukukçulardan pek hoşlanmıyordu ve savaş uzadıkça bu duygu şiddetlendi. "Kilit noktaları görevlerini yerine getirecek yetenekte adamlarla doldurmayı başarmamın en önemli nedeni," diyordu, "onların hukuk eğitimi gördükleri için işe alınmaları değil hayat okulundan başarıyla geçmiş olmalarıdır." Kasım 1941'de Himmler'e "hukukçulara kaba davranma fırsatını asla kaçırmam," dedi. Onlar ırk siyaseti zorunluluğuyla ilgili olmayan "paragraflar" dışında kesinlikle hiçbir şey bilmezlerdi. "*Volk* hukukçular sayesinde değil onlara rağmen yaşar."[48]

1941 sonbaharında Frank ile SS arasındaki mücadele, Himmler'in Zamość çevresinde öncü Alman yerleşmesi kurmaya başlamasından sonra hızla tırmandı. Frank, uzun süredir sorunlu bir ilişkisi olan Himmler'in temsilcisi Yüksek SS ve polis lideri Wilhelm Krüger'i arkasından iş çevirmekle ve bir "devlet içinde devlet" kurmakla suçladı. Birkaç hafta

---

47 Housden, *Hans Frank*, 62; Präg ve Jacobmeyer (ed.), *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs*, 160; C. Klessmann, "Hans frank", ed. R. Smelser ve R. Zitelman, *The Nazi Elite* (Londra, 1993), 41.

48 Jochmann (ed.), *Adolf Hitler*, 140.

sonra Frank, "Devlet Tekniği" üzerine konferans verirken bu suçlamaları açıkça dile getirdi. Parti'nin fazla merkezileşmiş SS eleştirisine ilişkin klasik görüşlerini ortaya koyarken, Fransızların modası geçmiş merkezi devlet geleneğini, lider ilkesi altında üstün Alman birlik tarzıyla kıyasladı. "Burada, Doğu'da, Büyük Alman Reich'ımızın büyük, devasa Doğu'sunda artık büyük bir okula sahibiz," diye övündü. "Rahatlıkla şunu söyleyebiliriz ki, Doğu *Gau*'larında, Genel Hükümet'te ve yeni Reich Komiserlikleri'nde inşa etmekte olduğumuz yeni yönetim tarzının saf anlamda teknik-mantıksal yapısı, Reich'ın gelecekteki yönetim yapısı için büyük ölçüde bir model haline gelebilir. Ve kinayeli bir tutumla SS'e yönelik suçlamasını tekrarladı: "Hiçbir görev bölgesi, devlet içinde ayrı bir devlet gibi, denetim dışı [ve kendi denetimini kurarak], kendi eylem kurallarına sahip olamaz ... Topluluklara bağlı yönetim ortadan kaldırılmalıdır!"[49]

Ancak Himmler'in de kendi silahları vardı ve belden aşağı vurmaya hazırlanıyordu. Parti yolsuzlukları SS'in en sevdiği konuydu ve bu yolsuzluklar hiçbir yerde "Frankreich"taki (Genel Hükümet için kullanılan alaycı bir ifade) kadar fazla değildi. O kış SS, Genel Vali aleyhinde bir dosya hazırladı. Frank depoları çikolata, kahve ve diğer lüks mallarla doldurmuştu. Karısı, Varşova'daki Ari olmayan Apfelbaum firmasından çok sayıda kürk –moleskin ve ermin ceketler; kunduz, misk, ermin, karakul koyunu postundan paltolar; gümüş ve mavi tilki postundan pelerinler– ısmarlamıştı. Frank'ın ajanları gettoda mücevher, kahve makinesi, yüzük, altın bilezik, konserve yiyecek ve başka malların ticaretini yapıyordu. Gestapo raporu, "Alman hükümet çevrelerinde," diye devam ediyordu, "Genel Vali'nin ailesinin gettodan alışveriş yapması günlük sohbet konularından biri." Frank'ın Polonya'daki malikânesinden Bavyera'daki Alman evine çok sayıda yumurta, kuru meyve, mobilya, kümes hayvanı, yemeklik yağ ve süt ürünü taşıyan düzenli konvoylar gelip gidiyordu. Frank'ın Polonyalı bir metresi paylaştığı söylenen Galiçya valisi Dr. Lasch'ın, işgal altındaki Batı Avrupa'dan

49 H. Frank, *Die Technik des Staates* (Berlin, 1942), 20-22, 28-9. Housden, *Hans Frank*, 160-61.

Frank'ın konutu için sanat eserleri aşırmak üzere görevlendirildiği de söyleniyordu: yağlıboya tablolar, mobilya ve inşaat malzemesi. Mart 1942'de Frank, Hitler'in karargâhında Himmler, Parti Şansölyeliği Başkanı Bormann ve Reich Şansölyeliği Başkanı Lammers'le bir toplantıya çağrıldı.[50]

Frank kendisini azimle savundu fakat sonunda eski bir arkadaşı olan Lasch hakkında soruşturma açılmasına razı oldu. Sonuç tahrip ediciydi. SS sorgusu sırasında Lasch, Frank'ın "bütün adaletsizlik, polis hâkimiyeti, halkların ezilmesi, toplama kampları ve vahşet dünyası"ndan Himmler ve Heydrich'i sorumlu gördüğünü açıkladı. Bu durum yeterince kötü değilmiş gibi, Çek başbakanı Eliáš'ın Prag'da yargılanması da Frank'ı endişelendiriyordu. Bu yargılamayı Heydrich düzenlemişti. Lasch'a göre Frank, kendisini bir hukuk savunucusu olarak görerek, Himmler'in "adaletsizliği"ne karşı "adalet"ten yana tavır alıyor ve savaştan sonra ordunun ve SA'nın yardımıyla SS'in saltanatına karşı açılacak bir kampanyanın zeminini hazırlıyordu: Genel Hükümet içinde alttan alta süren mücadelenin temeli buydu. Bir pozcu, batıl inanç sahibi ve Mussolini'den hoşlanması daima dikkat çeken Frank, Krakov'da yaptıklarıyla gurur duyarken, kendi kabinesiyle yönetmeyi başaramadığı için Führer'i bile eleştiriyordu.[51]

Lasch, Mayıs ayında gözaltında öldü; 1934'ten sonra kendi adamlarından pek azını öldüren bir rejim için olağandışı ve sadece Frank'ın Himmler'e duyduğu nefretin şiddetlenmesine yol açabilecek bir olaydı bu. Fakat Frank'ın Berlin'deki itibarı fena halde zedelenmişti. Şaşırtıcı olan, SS Frank'ın mıntıka yöneticileri için emirler yayımlayınca, onun da havalı bir tavırla karşı saldırıya geçmesiydi. Berlin, Münih, Heidelberg ve Viyana'da üniversite öğrencileri ve profesörlerle konuşurken, "bir ulus zor kullanılarak yönetilmeye izin vermez ... Alman ulusu kendi hukuku sayesinde özgürce yaşar ve zor yoluyla bir *Volksgemeinschaft* haline gelmeye asla zorlanamaz," iddiasın-

50 Genelde yoksuzluk hakkında bkz. F. Bajohr, "The Nazis and Corruption", ed. Feldman ve Seibel, *Networks of Nazi Persecution* içinde, 118-41.

51 "Interview with the Former Governor, Dr Lasch", 25 Nisan 1942, 3814-PS, *NCA*, 6. cilt (Washington, DC, 1946), 745-7.

da bulundu. SS'in Polonya'yla sınırlı kalmayan hızlı yükselişi ve bunun Almanya üzerindeki etkisi hakkında duyduğu kaygıyı da açıkça dile getirdi. Savaşın Nasyonal Sosyalizm üzerinde yarattığı etki konusunda kendisini dinleyenleri uyarıyor gibiydi; Doğu'daki muhteşem zaferler, beraberinde polis gücü ile hukuk arasında öngörülemeyen ve tehlikeli bir denge değişimine yol açmıştı. Bu durum önce Genel Hükümet bölgesinde görünür hale gelmişti; fakat Reich'ın tamamı için ileriye yönelik uyarı işaretleri vardı. Münih'te kendisini hayretle dinleyen öğrencilere, gaddarlık "güçle asla eşanlamlı değildir," dedi.[52]

Frank, dikkatini Avrupa'daki duruma da yöneltti. Söyledikleri Best'i andırırken, dinleyicilerine Almanya'nın imparatorluk tarihinde sadece yeni bir bölümden ibaret olmadığını hatırlattı. Bunun halkların köleleştirilmesiyle ya da kültürel yaşamın gelişiminin engellenmesiyle ilgisi yoktu; tabii kendi iddiasına göre. Herhangi bir Yeni Düzen hukuksuz olamazdı. Hukuk, Avrupa'nın daha küçük uluslarının hayatını korumak zorundaydı. Ayrıca alışılmadık bir açıklıkla konuşarak, Nasyonal Sosyalizm ideallerinin bir "polis devleti"nin idealleri haline gelmesinin bir felaket olacağı uyarısında bulundu. Alkışlar arasında hukukçuların hata yapabileceğini söyledi fakat onlar "her türlü polis devletinden gene de daha iyi"ydiler. Konuşmacının inandırıcılığı pamuk ipliğine bağlıydı: Frank, her şeyden önce Alman hukukunun yıkımına nezaret etmiş, Nazizmin yükselişinden yararlanmıştı ve Polonya için acımasız ve cani bir yönetici olduğunu kanıtlanmıştı. Fakat bu sözler belirgin biçimde ilgi uyandırdı.[53]

Frank'ın öne sürdüğü görüşler, ilerleyen aylar boyunca SD'nin içinde uzun uzadıya çözümlendi. Bu görüşler, modası geçmiş bir "liberalizm"i ifade ettiği için reddedildi: Sorun hukukun hâkimiyetinin sağlanması değil, nasıl bir hukukun hâkim olacağıydı. Yargıçların halkın ihtiyaçlarına ve arzularına daha uyumlu olmalarını sağlamak gerekiyordu. Fakat Frank'ın, Reich'ın bir bütün olarak kıta için yasa koyucusu ko-

52 Olayın tamamına ilişkin iyi bir değerlendirme için bkz. Höhne, *The Order of the Death's Head*, 359-66.

53 Housden, *Hans Frank*, 171-2.

numunda ortaya çıkması halinde daha iyi bir iş yapmış olacağına ilişkin sözleri, genelde kabul gördü. İnsanların Almanları Vandallar, faşist İtalya'yı ise yeni Romalılar olarak görmesi elbette arzulanamazdı: "Kıta için kalıcı bir Yeni Düzen'i ancak hukuk yoluyla inşa edebiliriz. Çürümüş eski düzeni elbette zor yoluyla yıkabiliriz fakat bir Yeni Düzen gelişmelidir ve hukuk buna hizmet etmelidir." Giderek karamsarlaşan raporlarını okumasına izin verilenlerden tatsız gerçekleri genellikle saklamayan SD'ye göre, Frank'ın fikirleri sadece ona ait değildi; bunlar sadece "düşmanlarımız" tarafından değil, "pek çok *Volksgenossen*'imiz tarafından" da paylaşılıyordu. Ayrıca, işgal Avrupa'sındaki kamuoyu her ikisine de teşvik edilmiyordu: "Yeni Düzen'e giden yolda tarafımızdan önderlik edilmesi gereken diğer Avrupa Halkları'nın boynuna asker çizmesiyle basmakla yetindiğimize ilişkin iğrenç suçlamadan kendimizi kesinlikle kurtarmalıyız." Bu durumda, Nordik ülkelerde, "Reich'ın düşmanlarını kurşuna dizme yöntemlerimiz Bolşevik yöntemlerle kıyaslanmakta ve aslında halk da genellikle Nasyonal Sosyalizmi Bolşevizmle kıyaslamaktadır."[54]

Yukarıdaki sözlerin yazarı sözlerinin ne anlama geldiğini kesinlikle biliyordu. Korkunç Otto Ohlendorf, Güney Ukrayna'dan henüz dönmüş, buradaki Alman siyasetini acı bir dille eleştiren kuruntulu, azimli, aşırı ahlâkçı bir Prusyalı'ydı. Onunki sıradan bir görev turu olmamıştı: Einsatzgruppe D'nin komutanı olarak 90.000 kadar Yahudi'nin öldürülmesini denetlemişti. Bu işten özellikle hoşlanmış değildi fakat burada kendi isteğiyle, herhangi bir diğer yoldaşından daha uzun bir süre kalmıştı. Aslında, Frank örneğindeki gibi, Ohlendorf'un Almanya'nın siyasi açıdan yanlış yolda olduğuna ilişkin görüşlerine yol açan Yahudilerin kaderi değildi: Her iki adamın da, derinlemesine bulaştıkları toplu katliamları protesto ettiklerine dair herhangi bir kayıt yoktur. Onlar için Yahudiler daima ayrı bir vakaydı ve endişe uyandırması gereken daha büyük meseleler vardı. Onları gerçekten öfkelendiren, eski

54 "Dokumentation. Rechtssicherheit und richterliche Unabhängigkeit aus der Sicht des SD", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 4 (1956), 398-422.

SSCB halklarının ulusal özlemlerini baskı altına alma aptallığı, kaygıları ise Himmler gibi siyasal gerçekçilikten yoksun bir adama bu kadar çok yetki verilmesiydi.[55]

SS ile Frank arasındaki çekişme daha kritik bir zamanda olamazdı. Reich'ın içinde Alman hukuk sektörünün kaderi sallantıdaydı. Alman hukuku, Reich bakanları arasında ayakta kalmayı başaran birkaç ılımlıdan biri olan adalet bakanı Gürtner'in öldüğü 1941'den beri belirsizlik içindeydi. Alman yargıçlarının yaklaşık üçte ikisi 1933'ten önce atanmıştı; Parti radikalleri de etraflı bir temizlik talep ediyordu.[56] Nisan ayında olağanüstü bir Reichtag oturumu yapıldı. Asık suratlı Hitler, son konuşmacı olarak Alman adaletinin yüksek hakemi olarak oynayacağı rolün kabul edilmesini ve kendisine "anın gereklerini kavrayamayan" yargıçları azletme hakkının tanınmasını talep etti; ve milletvekilleri bunu mecburen onayladı. Bu konuşma, Hitler'in neden daha fazla yetkiye ihtiyaç duyduğunu ve hukuk kurumu üzerinde daha fazla baskı istediğini anlayamayan Alman kamuoyuna ulaşmadı. Özellikle Polonya Yahudilerinin adeta endüstrileşmiş biçimde topluca katledilmelerinin daha şiddetli bir evreye girdiği bu dönemde, Frank'ın "polis devleti idealleri"ne karşı yaptığı uyarılar ve Hitler'e hukuk adamlarını koruması için yaptığı çağrılar, Führer'e pek nüfuz etmemişti. Frank'ın Heidelberg konuşmasından bir gün sonra, 22 Temmuz 1942 günü Hitler, "hukukçu beyefendilerimize birkaç uyarıda bulunmama izin veriniz," dedi. "Doğu bölgelerimizin yönetimlerini düzenleme saplantılarını dayatma girişiminden vazgeçmeliler." Frank, Ağustos sonunda Parti görevlerinden alındı. Bunun üzerine, Hitler'e Reich'ta gizli polisin artan yetkilerinden ve hukukun yıpranmasından şikâyet eden bir mektup göndererek Genel Valilik görevinden istifa etti. Fakat Hitler mektubu göz ardı ederek Frank'ı görevde tuttu.[57]

---

55 Ohlendorf ve onun Himmler'le ilişkisi hakkında Kersten, *The Kersten Memoirs*, 206-20.

56 Von Hassell, *The von Hassell Diaries*, 16 Mart 1942.

57 H. W. Koch, *In the name of the Volk: Political Justice in Hitler's Germany* (Londra, 1997), böl.7.

Almanya'nın içinde adalet, tıpkı Frank'ın öngördüğü gibi, savaşın son evresinde daha da sertleşti. Mahkemelerin verdiği ölüm cezaları 1939'da 250'den, 1942'de 4.457'ye ve bir sonraki yıl 5.336'ya ulaştı. Reich, sadece ırk olarak istenmeyen köle emeğini ithal etmekle kalmıyor, SS de sınırların ötesinde başlattığı ırk temelli şiddet ve terörü yoğunlaştırıyordu. Tam o sırada SS Polonyalı Yahudilerin yok edilmesi faaliyetini hızlandırdı, böylece 1942'nin sonuna gelindiğinde, Genel Hükümet bölgesindeki 2 milyon Yahudi'nin aşağı yukarı 300.000'i hayatta kalmıştı. (*Bu konuda* kaygılanmaktan uzak olan Frank, halkın önünde olaydan alaycı bir tavırla söz ediyordu.) Polis ve terör teşkilatı, hem Almanya'nın içinde hem de Doğu Avrupa'da daha güçlü –ve daha cani– hale geldi. Himmler, aradaki bağlantıyı kabul ediyordu. Haziran 1942'de hukuka dair anlaşmazlıklar ve hızlandırılan Nihai Çözüm arasında bariz bir bağlantı kurarak, "Reich'ın siyasal gelişimi savaş dönemi deneyimlerinin bir sonucu olarak hızlanmaktadır," dedi. "Özellikle Reich'ın gelecekteki siyasal yönelimi bakımından da kesin bir önem taşıyan, yakın zamanda işgal edilen bölgelerde bazı kararlar almak zorundayız."[58]

Ancak Frank'ın eleştirisinin de gösterdiği gibi, SS tek başına her şeyi istediği gibi yönlendiremedi ve eski Parti-devlet ikilemi olduğu gibi kaldı. Aslında, Parti *Gauleiter*'leri her zamanki kadar sağlamdı. Arkalarına Führer'lerini alan Koch ve Forster gibi adamlar, cezadan muaf olarak Himmler'e kafa tuttular. Frank bile bütün söylediklerine rağmen görevde kaldı. Heydrich'in öldürülmesi –ve iskân fiyaskosu– SS'i kötü vurdu ve Himmler hızla, bir örgütten çok ayrı mini-imparatorluklardan oluşan yapıyı denetlemek için mücadele etti. Nihayet 1943'te içişleri bakanı olması da devlet ile parti arasındaki mücadeleyi daha kökten çözmesini sağlamadı. Yeni bakan, kendinden öncekinin yaptığı gibi, "özel dairelerle kesintiye

58 A. McElligott, " 'Sentencing towards the Führer'? The Judiciary in the Third Reich", ed. McElligott ve Kirk, *Working towards the Führer*, 153-86; Himmler, Buchheim, "Die höheren SS –und Polizeiführer", 370; N. Waschsmann, *Hitler's Prisons: Legal Terror in Nazi Germany* (Londra, 2004), 208-18.

uğratılmayan sağlam bir merkezi güç" ile "yerinden yönetim ve güçlü yerel hükümet"i aynı anda muhafaza etmek gibi zor bir göreve girişme vaadinde bulundu. Fakat hiçbir tarafın üstünlük sağlayamadığı eski durum değişmedi. Ohlendorf'un, yaşadığı hayal kırıklığını yansıtan sözleriyle, Himmler "aslında kargaşayı örgütlüyor"du.[59]

59 Childs, "Administration", 117.

II

YENİ DÜZEN

9

İŞGALİN BEDELİNİ ÇIKARTMAK

Kasım 1937'de Reich Şansölyeliği'nde –Almanya'nın savaş ve dışişleri bakanları ve silahlı kuvvetlerin üç şefinden oluşan– çok seçkin bir grup Hitler'in gelecek 5-8 yıllık vizyonuna dair uzun konuşmasını dinledi. Fakat temel mesaj gayet açıktı. Dünyanın hiçbir yerinde kaybedilecek zamanın olmadığını, "ilkel sömürgeleştirme dürtüsü"nün bir kez daha gözle görülebilir hale geldiğini söyledi. Asıl itici güç iktisadi ihtiyaçlardı. Bu dürtü yakın zamanlarda hem Japonya'yı hem de İtalya'yı genişlemeye yöneltmişti ve Almanya'nın onları izlemesi gerekiyordu. "Birbirine sıkıca kenetlemiş bir ırksal çekirdeği"yle birlikte Reich, temel hammadde ya da gıda maddeleri konusunda asla kendine yeterli olamazdı ve bu, aşırı kalabalık ülkenin geleceği için ciddi bir tehditti. Yaşam standartlarını yükseltmek, başka halkların kaynaklarına ulaşmak anlamına geliyordu.

Ancak dünya ekonomisine katılmak ülkeyi İngiliz baskısına duyarlı hale getirecekti –Hitler ve onu dinleyenler Büyük Savaş'taki ablukayı unutmamışlardı– ve bu durumda Almanya için tek çıkış Avrupa'daydı: "Gıda temin edilmesinin güvenliğini önemli bir sorun olarak görüyorsak," dedi, "güvenlik için gerekli olan alanı –liberal kapitalist düşünceye uygun bi-

çimde– sömürgelerin kullanılmasında değil ancak Avrupa'da arayabiliriz. Bu bir nüfus değil, tarımsal kullanım alanı edinme meselesidir. Ayrıca hammadde üreten alanları denizaşırı ülkelerde değil, Avrupa'da, Reich'ın bitişiğinde aramak daha yararlı olabilir." İlk planda düşündüğü yerler Avusturya ve Çekoslovakya'ydı, oraları almanın Reich'ın gıda maddesi tedarik koşullarını iyileştireceği görüşündeydi; özellikle Almanya'nın 3 milyon Çek'i göçe zorlayabilmesi halinde bunun mümkün olabileceğini düşünüyordu. Zamanlama uygun olursa Britanya ve Fransa saf dışı bırakılacak ve Almanya bu girişimden, ekonomik açıdan güçlenip daha fazla yayılmak için sağlam bir konuma gelmiş olarak çıkacaktı.[1]

Hitler'in ekonomiden anladığı, belirli bir bölgeden ne kadar kömür, demir ve çelik, yemeklik yağ ve tahıl alabileceğiydi. Uluslararası ekonomiyi, bir tarafın kazancının diğer tarafın kaybı olduğu karşılıklı bağımlılık yoluyla herkesin bahtının birbirine bağlı olduğu bir oyun olarak değil, sıfır toplamlı bir oyun [bir tarafın kazancının diğer tarafın kaybı olduğu bir durum] olarak görüyordu. Özellikle Doğu Avrupa'ya bakışı böyleydi. Ancak Fransa'nın düşüşünden sonra ansızın çok daha büyük bir beklenti oluştu: Kıtasal hegemonya. 1930'ların başından beri Alman ekonomisi üzerindeki baskının farkında olan ekonomi politikası uzmanları büyük bir rahatlama hissetti. Alman ekonomi bakanı, SSCB'nin işgalinden kısa süre önce, "bugün Kuzey Buz Denizi ve Finlandiya Körfezi'nden Atlantik'e uzanan bölgeyi yönetiyoruz," diye övünüyordu. "Dünya tarihinde daha önce yönetilmesi gereken böyle bir ekonomi [*Wirtschaftsverwaltung*] asla olmamıştır." Stalin'in elinde bulunan kaynaklar ile kıyaslandığında, –1941-1942'de SSCB'den alınan yeni toprakların da kısa bir süre sonra ekleneceği– bu bölge her bakımdan üstündü: Sovyetler Birliği'nin sadece petrol üstünlüğü vardı.[2]

1 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 681-3.

2 Funk, alıntı: H.-E Volkmann, "Landwirtschaft und Ernährung in Hitlers Europa, 1039-45", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 35 (1984), 37; Tooze, *Wages of Destruction*, 386.

Ancak mesele kaynaklardan ibaret değildi. Avrupa'nın toplam gayrisafi milli hasılası (GSMH), (Fransa, Belçika ve Hollanda sömürgelerinin potansiyel katkısı hesaba katılmadan da) İngiliz İmparatorluğu veya ABD'ninkinden daha büyüktü ancak Avrupa'nın zenginliği serbest, gelişmiş ve birbirine bağlı mali piyasaların performansıyla oluşmuş değildi. İki savaş arası iktisadi kriz kıta ülkeleri arasındaki ticareti vurmuş ve bu ülkelerin dünyanın geri kalanıyla olan ticari ilişkilerini zayıflatmıştı. Gene de bu şebekeler ve ticari etkileşimler Avrupa'nın refahı açısından önemini koruyordu. Başka bir deyişle, Almanya için esas mücadele konusu, kaynakların nasıl alınacağından çok nasıl yönetileceğiydi.[3]

Ne var ki Avrupa Kalesi'ni inşa etmek için sabırsızlanan Hitler, kıtanın uluslararası bağlantılarını koparmanın maliyetini azımsadı. Savaş patlak verip İngiliz ablukası yüzünden denizaşırı ticaret ortaklarıyla bağlar koptuğunda, kıtanın dışarıdan tahıl, hayvan yemi, petrol ve kömür tedarikine ne kadar bağımlı olduğu çarpıcı biçimde açığa çıktı. İthal malların kısa sürede ikamesi mümkün değildi ve onların yokluğuyla başa çıkmak, en ideal durumda bile, becerikli bir yönetimi, ileri görüşlülüğü ve uzlaşma arzusunu gerektiriyordu; ancak bunlar Hitler'in Almanya'sında ödüllendirilen erdemler değildi. Alman savaş faaliyetine yardımcı olmaktan uzak olan fetih, Reich'ın kurbanlarından bazılarını aç kalmamak için Alman yardımına muhtaç bıraktı: Norveç ve Yunanistan gibi ithalatçı ülkeler, salt iktisadi bakış açısından, işgal edilmeye değmezdi. Fakat apar topar savaşa girilmesi ve Reich'ın her şeyi ucu ucuna getirerek savaşıyor olması, Nazilerin yağma politikasına öncelik verme eğilimini şiddetlendirdi. Sonuçta Alman işgalinin bir ülkeden diğerine sıçrayan, devlet otoritesini aşındıran, enflasyon baskısını canlandıran ve kırılgan iç piyasaları tahrip eden mali krizleri tetiklemesi şaşırtıcı değildi. Savaş sırasında Reich dışında Avrupa'nın hiçbir yerinde milli gelir artışı olmadı. Özetle, kıtanın iktisadi performansı felaketti. Hitler'in, fethedilmesinin en hayati olduğuna inandığı bölgeler en kötü durumdakilerdi. Alman savaş ekonomisine ilişkin yakın za-

3 Overy, *The Dictators*, 503-4.

manda çıkan mükemmel bir iktisat tarihi şu katı gerçeği vurgulamaktadır: ABD'deki üretim roket gibi yükselirken, Avrupa Kalesi "kolu bacağı kesilmiş" gibiydi.[4]

Ancak kısa vadede, Hitler kıta pastası küçülse de istediğinin çoğunu aldı, Reich bunun gittikçe büyüyen bir dilimini yutuyordu. Orta ölçekte bir dünya gücü olmasına rağmen, Almanya kaba güçle Avrupa ticaret ve üretiminin oldukça büyük bir bölümünün kendisine yönlendirilmesini sağladı. 1940-1944 arasında fethedilen bölgelerin Almanya'nın toplam çelik tüketimine katkısı %3'ten %27'ye ve Reich'ın işgücü içindeki yabancı işçilerin oranıysa %3'ten %19'a çıktı. Bu sayede ülkedeki milyonlarca insan Doğu Cephesi'ne sevk edilebildi. Bu arada Almanların tüketimi işgal bölgelerinin katkıları sayesinde –yabancı işçilerin hayati rolünü *kapsamayan*– sekizde bir oranında artış gösterdi. Polonyalılar, Çekler ve Fransızların sağladığı işgücü özellikle önemliydi. Genel Hükümet bölgesindeki *toplam* nüfusun %7,4 gibi yüksek bir oranı Reich'ın içinde çalışıyordu. 1943'te Fransız işgücünün yarıdan fazlası Alman savaş faaliyeti için istihdam ediliyor ve milli gelirlerinin üçte birinden fazlası Almanya tarafından çekilip alınıyordu. Alman ekonomisiyle giderek daha fazla bütünleşen Bohemya-Moravya Protektorası'nın milli geliri, Reich'a giden muazzam bir kaynak akışına rağmen savaş öncesi düzeyin bile üstüne çıktı; sanayinin önemli ölçüde büyümesiyle, Almanya'daki (200.000'den fazlası kamplarda) 600.000 işçi bir yana, işsizlik ortadan kalktı ve ücretler enflasyona uyumlu hale getirildi.[5]

Kısa bir dönem için geçerli de olsa Yeni Düzen gayet iyi işlediyse, bunun tek nedeni Almanya ile Batı'daki diğer ülkeler arasındaki kapitalist işbirliğinin, Hitler'in Doğu'da talep ettiği sömürgeci yöntemden çok daha verimli olduğunu kanıtlamış olmasıydı. Belçika ve Hollanda gibi, ekonomik bakımdan suyun yüzeyinde kalmak için Alman yardımına muhtaç olan

---

4 Tooze, *Wages of Destruction*, 419.

5 J. Krejci, "The Bohemian-Moravian War Economy", ed. M. Kaser, *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975*, 2. cilt (Oxford, 1986), 452-72; P. Liberman, *Does Occupation Pay? The Exploitation of Occupied Industrial Societies* (Princeton, 1996).

işgal ülkelerinin bile, Alman savaş faaliyetine önemli net katkılarda bulunduğu görülüyordu. Örneğin Goebbels, Hollanda fabrikalarının Reich'ın savaş dönemi emirlerine itaatkâr biçimde boyun eğmesinden memnun oluyordu. Almanya-Belçika ilişkileri üzerinde çalışan bir uzman, Kuzeybatı Avrupa'yı çalıştırma konusunda Almanların genel olarak kaydettiği "olağanüstü başarı"ya değinir.[6] Sadece oradan yağmalanan malların değeri, Doğu'dan ve Batı Avrupa'dan sağlanan, aynı zamanda işgal maliyetleri ve diğer vergiler olarak ödenen mali haracın aslan payına katkıda bulunan malların değerinin neredeyse dört katına ulaşıyordu. Öyle ki, Sovyetler Birliği'nde her daim önemli gıda malzemesinin ikmaline dair Alman tarım siyasetinin kasvetli başarısızlığı, Fransa ve Genel Hükümet bölgesinden alınan yüksek teslimatlarla dengeleniyordu. Bütün bunlar, Hitler'in sömürgeci vizyonunun sınırlarını bir kez daha kanıtladı ve sıkı bir şekilde yönetilen sanayi toplumlarının, bağlantıları zayıf tarım toplumlarından daha kârlı olarak sömürülebildiğini gösterdi.

Azaltılmış tayınlar ve yetersiz beslenme nedeniyle ağır bir baskı altında olanlar elbette Almanlar değildi. Her yerde uzun kuyruklar, kara para aklayıcıları ve karaborsacılar vardı. Konut arzı, haciz ve bombardımanlar nedeniyle azalmıştı, neredeyse belleklerden silinen pek çok ürün, sadece Almanlara ve onlara hizmet edenlere açık olan şık lokantalarda bulunabiliyordu. Gene de Avrupa'nın tamamında gıda üretimi I. Dünya Savaşı'ndaki kadar azalmadı ve Fransızlarla İtalyanlar 1914-1918'e kıyasla daha kötü durumda olsalar da, Belçikalılar, Almanlar ve Orta Avrupalılar en azından savaşın son yılına kadar bu duruma düşmedi. Bebek ölümleri ve salgın hastalıklardaki büyük artış yerel düzeyde kaldı ve pek çok bölgede doğum oranları önemli bir artış gösterdi: Karne uygulaması ve karaborsa pek çok insanın hayatta kalmasını sağladı. Kıtlık

---

6 J. Gillingham, "The Politics of Business in the German *Grossraum*: The Example of Belgium", *Studia Historiae Oeconomicae*, 14 (1979), 23-4; C. Buchheim, "Die besetzten Länder im Dienste der Deutschen Kriegswirtschaft während des Zweiten Weltkriegs", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 34:I(1986), 117-45, burada 119.

nadirdi, sadece işgalin ilk kışında Yunanistan'da, son kışında ise Hollanda'da sert biçimde yaşandı. Doğu Avrupa'daki ise tamamen farklı bir öyküydü. Genel Hükümet bölgesindeki kamp ile gettolarda ve Sovyet bölgelerinde, kitleleri kısmen yetersiz beslenmeyle öldürmeyi hedef alan Alman siyaseti yüzünden çok sayıda insan aç kaldı.

Almanya'nın Avrupa ekonomisini yönetme biçimi –tıpkı ırk ve milliyetler siyasetine yaklaşımı gibi– temelde sadece ideolojiyle değil, savaşın gidişatıyla da biçimlenmişti. Reich, 1938-1939'da Orta-Doğu Avrupa'da kendi ticari ve endüstriyel hâkimiyetini kurdu; Fransa'nın düşüşünden sonra Batı'da da kazandığı güvenle, kıtanın barış dönemi Yeni Düzen'inin uzun vadede oluşmasını düşünmeye başladı. Fakat 1941-1942 kışından itibaren, Sovyetler Birliği'nin hâlâ yenilgiye uğratılamamış olması gerçeği ve savaş ekonomisinin kısa vadeli ihtiyaçları, çok daha fazla baskı yaratmaya başladı. Bu gelişmeler Alman işgal yönetiminde gerçek bir dönüm noktası oldu, çünkü bu kıta ve kaynaklarının çok daha şiddetli sömürüleceğini gösteriyordu. Alman hukuk siteminin çöküşünden yararlanan SS, kamplardaki nüfusun muazzam artışıyla büyük bir köle emeği sağlayıcısına dönüştü; 1939'da 21.400 olan nüfus, 1942'nin ortalarında 100.000'in üstüne ve 1945'in başında 700.000'in üstüne fırladı. İşgücü konusunda tam yetki verilen Fritz Sauckel, 5 milyondan fazla insanın zorla Reich'a sürüklendiği sırada kıta çapında bir direnişi de ateşleyen Fransa'dan Ukrayna'ya bir dizi sevki gaddarca yönetirken, Göring Alman yaşam standardının etkilenmemesini sağlamak için işgal bölgelerinde gıda tüketimini daralttı. Kurbanlar, çalışma koşulları kamplardaki kadar kötü olan fabrikalara tıkıldı. Hitler'in yakın zamanda atanan Silahlanma ve Mühimmat Bakanı Albert Speer, yeraltındaki roket fabrikalarında, kömür madenlerinde ve makine fabrikalarında binlerce insanı öldüresiye çalıştırıyordu. 1943 baharında Goebbels Berlin'de Nazi selamıyla kendisini dinleyenlere "topyekûn savaş mı istiyorsunuz?" diye haykırdı. Bunu isteseler de istemeseler de geldikleri nokta buydu.

Fetih

Almanya'nın yeniden silahlanma faaliyeti, Reich'ın kaynak kısıtlama çabalarına rağmen 1930'ların sonunda artış gösterdi. Hammaddelerini Almanya'ya ihraç eden ve bütçelerindeki alacak bakiyesi gittikçe artan Avrupa'nın orta-doğusundaki ülkeler, parayı nakit veren müşterilere yönelmeye başladı. Fetih para ve mal edinme konusunda farklı bir yöntem sağlıyordu.

Böylece Avusturya'nın altın ve döviz rezervleri Reichsbank'a gitti; İngilizlerin Prag'ın alınmasından sonra yardımcı olmak üzere Londra'dan geri gönderdiği –100 milyon dolar tutarında olduğu tahmin edilen– Çek rezervleri için de aynı durum geçerliydi. Reich'taki metal sıkıntısı, büyük hammadde stoklarının Avusturya, Çekoslovakya, Polonya ve Batı Avrupa'dan temin edilmesiyle azaltıldı ve bu sayede, Sovyetler Birliği'nin işgaline kadar Alman sanayi üretiminin %40'ı doğrudan tüketicilerin kullanımına yönlendirilebildi. Çekoslovakya'nın işgali sırasında Hitler'in verdiği ilk emirlerden biri, ordunun devasa Ostrava demir-çelik tesislerinin denetimini almasıydı. Tesiste sayıları 1 milyondan fazla olan atlar, Wehrmacht için hayati önem taşıyordu. Nihai ürünlerin, özellikle silah ve mühimmatın sonu da aynı oldu: İki hafta içinde Çekoslovakya'dan 10 Wehrmacht tümenini donatacak kadar silah alındı ve ganimetin arasında 1.000'den fazla uçak da vardı. Aynı hikâye başka yerlerde de tekrarlandı. Fransa'da el konan malların üçte biri ordu içindi: 314.000 tüfek, 3 milyon top mermisi ve 2.000 tank. Genel Hükümet olayında, Göring "Alman savaş ekonomisinde kullanılabilecek tüm hammaddenin, hurdanın ve makine aksamının alınması" emrini verdi. Emrindeki yağma uzmanları derhal kolları sıvadı. Yunanistan'da 4 milyon Reichsmark'ı bulan meta 5 ay içinde geri gönderilirken, 1941'de Ukrayna'ya gönderilen bir diğer uzman yağma ekibi, Alman uçak sanayisinde kullanılmak üzere binlerce makine aksamına el koydu.[7]

Alman ordusunun fethedilen ekonomiler üzerindeki etkisi başka türlü de hissedildi. Mobil kredi kurumları askerlere geçici ve aşırı değerli işgal markları sağlıyor; böylece bu

7 Radice, Kaser, *Economic History*, 340-42; Tooze, *Wages of Destruction*, 385.

"çekirgeler"e kayda değer miktarda malı anayurda aktarma imkânı veriyordu. Fransa düştükten sonra bu "patates böcekleri" (Parisli tezgâhtar kızlar onlara böyle diyordu) Hermes ve diğer hazır giyim mağazalarına dalıyor, doğru beden aldıklarından emin olmak için ellerinde karılarının ve çocuklarının resimleriyle rafları dolaşıyorlardı. Belçika'da "sayısız malın ağırlığı altında iki büklüm olan askerlerin uzun sıraları... gündelik görüntüler" arasındaydı.[8] Alman görevlilerin yurtdışında hizmet verirken yağmaladığı malları ülkeye getirmelerine izin verilmesinin önemini daima vurgulayan Göring ve Hitler, üst düzey Partililerin kıtayı büyük ölçüde yağmalamakta olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Bir iktisatçı bütün bunların *tamamen* faydasız olduğunu söyleyemezdi: İşgal genellikle geçici bir deflasyon krizini tetiklediği ve zaman zaman mal fiyatlarında düşüşe bile neden olduğu için, Alman kâğıt parası nakit enjeksiyonuna ve ekonominin yeniden canlanmasına yardımcı oluyordu. Fakat deflasyon tehdidi kısa süre içinde kayboldu ve yerini asla hafiflemeyen bir enflasyon baskısına bıraktı.[9]

İşgalden sonra Wehrmacht, "normal" iktisadi faaliyetin kaldığı yerden devam etmesini genelde teşvik etti. Görevi bazı açılardan Büyük Savaş dönemindekinden daha kolaydı, çünkü fethedilen ülkelerdeki pek çok kamu görevlisi, 1940'ta savaşın sona erdiği ve görevlerinin Almanlarla çalışmak olduğu görüşünü benimsemişti. Böylece işyeri ve dükkânların yeniden açılmasını emrettiler ve ani fiyat artışlarını önlemek için maaşları ve fiyatları dondurdular. Pek çok işadamı da işbirliği yapmamak için fazla neden görmüyordu: Belçikalı sanayi devlerinin Haziran 1940'ta başlattığı "Üretim Siyaseti" bütün Avrupa'ya örnek oldu. Bu arada askerin doğrudan el koyması, yerini merkezi satın alım ve tedarike bıraktı. Hollanda'daki Ordu Müfettişliği, Reich komiseri Seyss-Inquart'ın gelmesinden önce harekete geçerek, Alman askeri ihtiyaçlarını karşılamak için "taşeronluk" edecebilecek Hollanda şirketleri hakkında

---

8 D. Veillon, *Fashion under the Occupation* (Oxford, 2002), 22; D. Veillon, "The Black Market", ed. M. Gijsen, *Belgium under Occupation* içinde (Washington, DC, 1947), 76.

9 H. Bell, "Monetary Problems of Military Occupation", *Military Affairs*, 6:2 (Yaz 1942), 77-88.

bilgi toplamaya başladı. Lahey Sözleşmesi'nin sıkı bir okuması, nüfusun işgalci için bu şekilde çalıştırılmasını imkânsız kılardı. Ancak bu tür itirazlar –Hollandalı, Fransız ve Belçikalı görevliler tarafından dile getirilse de– genellikle göz ardı edildi. Şirket sahipleri için elde edilecek kârlar ve endişe uyandıran rakipler vardı. Ayrıca, Almanların işe dönmemeleri halinde işçileri Reich'a sürmesinden duyulan korku, karar mercilerindekiler, işçiler ve işverenlerinin, üretimi sürdürmeyi kötünün iyisi olarak değerlendirmesine yol açtı.

Batı Avrupa'dakilerin en azından bir tür seçme şansları vardı. Doğu Avrupa'nın büyük bölümünde Almanlar gördükleri her şeyi yağmaladılar. Göring'in büyük Reichswerke HG'si bu girişime öncülük etti. Bu kurum, 1939'un sonunda Avusturya ve Bohemya-Moravya'da kilit önemdeki kömür ve demir-çelik işletmelerine el koyarak başat bir konuma geldi ve belki de dünyanın en büyük sanayi holdingine dönüştü. Göring'in holding şirketleri, 1941'den sonra Sovyet madencilik, metalurji ve imalat kuruluşlarının da yönetimini devraldı. 1944'ün ortalarında, çoğu Reich'ın dışında olmak üzere, Reichswerke HG'nin 400.000'den fazla çalışanı vardı. Bütün bunlar, Fransız ve İngiliz sermayesini Orta-Doğu Avrupa'dan tahliye etmek ve devlet gözetiminde Linz ile Yukarı Silezya arasında yeni bir silah üretimi, kimya ve madencilik mıntıkası oluşturmak için geliştirilen bilinçli bir stratejinin parçasını oluşturuyordu. Kimya devi I. G. Farben gibi şirketler de buna katıldılar. Bunlar aslen savaştan yana değillerdi. Ancak savaş patlayınca bundan azami ölçüde yararlanmaya çalıştılar. Askeri birliklerin hemen arkasından giderek, Alman olmayan şirketleri devralmaları karşılığında Yahudi çalışanları işten çıkardılar, yönetim kurullarında Nazilere yer verdiler.[10]

Uzun vadeli hedef, Reich'ı –ve özellikle Parti'yi– Ruhr bölgesinin eski bağımsız kömür ve çelik baronlarının oluşturduğu enerji tekelinden kurtarmak ve Büyük Alman ekonomisinin kilit sektörlerini daha sıkı bir devlet denetimine vermekti. Göring, Reich'ın *Anschluss*'tan itibaren az sayıda işadamının

10 O. Hayes, *Industry and Ideology: I. G. Farben in the Nazi Era* (Cambridge, 1989)

daha fazla kâr etmesine yardımcı olmak için savaşa girmediğini vurguladı. Mesela Avusturya ekonomisinin "sıkıca devletin elinde" tutulması gerektiğini söylüyordu. Göring'e göre Orta-Doğu Avrupa'da Alman işgali altındaki bölge, Berlin'in gözetimini gerektiren "türdeş bir iktisadi alan" oluşturuyordu.[11] Göring'in Genel Hükümet bölgesinde izlediği yağma siyaseti kısa süre içinde feshedildi ve holdingi, firmaları dağıtmak yerine kendi yönetmeye başladı. Hans Frank, Krakov'dan bu değişime katkı sağladığını iddia etti:

> 15 Eylül 1939'da acımasızca sömürmeyi, toprak mahsullerini yağmalamayı, iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasi yapıyı deyim yerindeyse bir harabeye dönüştürmeyi öngören emirlerle birlikte, savaş mıntıkası kabul edilen fethedilmiş Doğu bölgelerinin yönetimini devralmak için atandım. Son aylarda sürdürülen bilgilendirme çalışması ise tam bir tavır değişikliğine yol açmıştır. Genel Hükümet bölgesi, bugünlerde Alman yaşam alanının değerli bir parçası olarak görülüyor. Topyekûn yıkım ilkesi, bu bölgeyi Reich için yarar sağlayacak ölçüde geliştirme ilkesine dönüşmüştür.[12]

Ancak Frank kendine fazla pay çıkarmıştı. Polonya milli geliri Alman işgalinden sonra %40 oranında feci bir düşüş gösterdi. Savaş öncesi piyasaların büyük bir şiddetle parçalandığı ve ayakta kalan iş sektörünün hatırı sayılır bir bölümünün geçici bir yönetim altına alındığı bir sırada, ülkenin iktisadi yaşamı böyle bir kan değişimiyle pek motive edilemezdi. Daha temelde, Polonyalılar bütün özerkliklerini kaybetmişler ve kendilerini, Almanların işbirliği konusunda fazla cesaret vermeyen planlarının insafına terk edilmiş durumda bulmuşlardı.

Öte yanda Danimarka'da uygulanan Alman siyaseti, Doğu Avrupa'da yapılabilir olanın yapılmadığını ortaya koyuyordu. Hayal kırıklığına uğramış bir şirket yöneticisinin ifadesiyle, burada Naziler "erişebildikleriyle yetinmek" durumunda kaldılar. Polonya ile zıtlık inanılır gibi değildi. Hitler, direniş

---

11 R. Overy, "German Multi-nationals and the Nazi state in Nazi-occupied Europe", ed. Overy, *War and Economy in the Third Reich* içinde (Oxford, 1994), 318.

12 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 959.

göstermedikleri için Danimarkalılara "dostça" davranılması gerektiğini söyledi, böylece iş sözleşmeleri "normal usule uygun" düzenlendi. Bunun anlamı, bir Almanya-Danimarka Hükümet Komitesi'nin varlığına rağmen, Danimarkalıların ekonomilerini genelde bizzat yönetmeleri anlamına geliyordu. Bu komite Almanların, ülkenin tersanelerinden, makine aksamı fabrikalarından ve diğer kilit endüstrilerinden büyük ölçüde yararlanmalarını fakat bunları tamamen ele geçirmemelerini sağlıyordu. Almanlar, Danimarkalıların işbirliği yapacaklarına güveniyorlardı. Ekonominin Nazilerin benimsediği çizgide "yeniden örgütlenmesi", varlıklarına toptan el konması, depo ve döviz rezervlerinin yağmalanması, hatta zorunlu emek uygulaması bile söz konusu değildi. Danimarka kamuoyunun düşmanca olmasa da kuşkucu tavrının farkında olan ve ülkenin süt ürünlerinin, balık ve etinin sürekli elde edilmesine önem veren Almanlar, ticari işlemlere mümkün olduğu kadar az müdahale ettiler. İhtiyaç duyduklarını aldılar fakat sonuç olarak, Danimarka sanayi üretiminden kendilerine düşen pay, Fransa'daki %30-40'a rağmen burada asla toplamın %10'unu aşmadı.[13]

Başka hiçbir yerde işler bu kadar kolay olmadı. Hitler'e göre, diğer Avrupa güçlerinin sergilediği askeri direniş onların farklı bir kategoriye konması için yeterliydi. Nitekim bunun Batı Avrupa'daki sonuçları, ilk 1-2 yıl için sanıldığı kadar vahim değildi. Alman işgal yetkilileri siyasi istikrarı kıstas aldılar ve fetih sonrasını tehdit eden mallara el koyma olayını sınırladılar. Berlin Avrupa'nın sanayi kapasitesini Reich'ın aşırı ısınan ekonomisi için bir emniyet vanası olarak gördüğü için, aşırı müdahale, yağmalama ve yeniden yapılandırma yoluyla mevcut altyapıyı tahrip etmekten kaçınmaya çalıştılar. Alman ağır sanayisinin talepler listesi, 1914'te şekillendirdikleri iddialı savaş hedeflerine kıyasla oldukça mütevazıydı. Böylece Ekonomi Bakanlığı'nın, 1940 yazında sadece ülkelerin birleş-

13 Bkz. P. Giltner, *"In the Friendliest Manner": German-Danish Economic Cooperation during the Nazi Occupation, 1940-1945* (New York, 1998), 33 vd; Hayes, *Industry and Ideology*, 263. M. Nissen, "Danish Food Production in German War Economy", ed. F. Trentmann ve F. Just, *Food and Conflict in Europe in the Age of the Two World Wars* (Basingstoke, 2006), 172-93.

mesi temelinde değil daha çok hükümet görevlilerinin gözetimi altında oluşturulan özel sektör ilişkileri sayesinde "ulusal ekonomiler birliği" temelinde bir pan-Avrupa'nın oluşması öngörüsünde bulunduğu sırada, zihninde olan yer Batı Avrupa'ydı. Savaştan önce Batı Avrupa'nın önde gelen işadamları arasında oluşan yakın ilişkileri temel alan Bakanlık, samimi toplantıların düzenlenmesine önayak oldu ve bölge endüstrilerinin eşgüdümlü olarak Amerikanlaştırılması fikrini destekledi; hatta bazı sanayiciler Alman vesayeti altında bir Avrupa sanayi parlamentosuna ilişkin fanteziler geliştirdi.

Bu işbirliği ve karşılıklı anlayışın avantajları kısa süre içinde ortaya çıktı. Fransa'nın düşüşünün ardından Göring, Batı Avrupa endüstrilerini devralmak için Orta Avrupa'daki gibi bir Reichswerke istedi. Fakat bu kez pek başarılı olamadı. Haziran 1940'ta Alman sanayicilerinin neleri tırtıklayacaklarına dair bir gözlem seyahati yapmalarını engelleyen Göring, Lüksemburg çelik birliği Arbed'i, Deutsche Bank ve Almanların "Belçika'nın Taçsız Kralı" dediği becerikli yönetici Alexander Galopin'in hükmettiği dev Belçika holdingi Société Génerale ortaklığıyla ele geçirme çabasında üstünlük sağladı. Gelecekte olabilecekleri de göz önünde bulunduran Alman işadamları ile Batı Avrupalı ortakları, uzun vadeden beri gelen ilişkileri ne Göring'in ne de *Gauleiter*'lerin bozmasını istemiyorlardı; bu ilişkiler Nazi rejiminden önce de vardı ve görebildikleri kadarıyla uzun süre devam edecekti ve bu arada savaşı da, bu ilişkileri ilerletmek için bir fırsat olarak görüyorlardı. Funk'un bölgede yeni mali düzeni kurmakla yetkilendirdiği Gustav Schlotterer, 1940 yazında Fransız, Hollandalı ve Belçikalı sanayicilerle buluşup uzun vadeli işbirliği imkânlarını değerlendirdi. Bir Alman hayranı tarafından "gerçek bir Avrupa vizyoneri" olarak betimlenen Belçikalı hırslı banker Baron de Launoit, bu hususta gayet netti: "Ruhr, Güney Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Lorraine ve Kuzey Fransa ... kömür ve çelik ... konusunda doğal bir iktisadi birim oluşturuyorlar ... Biz işadamları olarak devlet sınırlarını havaya uçurup işbirliği yapmayı öğrenmeliyiz."[14]

---

14 J. Gillingham, *Industry and Politics in the Third Reich: Ruhr Coal, Hitler and*

Bu tür görüşleri ifade edenlerin paçalarını kurtarmaları, Hitler'in bölgeyle yeterince ilgilenmemesine yorulabilir. Hitler Doğu'ya kitlenmişti, onun için önemli olan kömür ve çelik üretiminin devam etmesiydi ve üretim devam ettikçe, Ruhr'daki ortaklıklar ve onların yurtdışındaki ortakları dilediklerini yapabilirlerdi. Bu yaklaşım Ekonomi Bakanlığı'ndaki teknokratlar için de uygundu. Resmen Göring'e bağlı olan Bakanlık, Alman bankerlerin el konabilecek yabancı firmalar için firma tavsiye etmelerini teşvik ediyordu. Ancak bunun stratejik bir şekilde gizliden gizliye yapılıp beklenmedik bir kargaşaya mahal vermemesi gerekiyordu. Bakanlık bazı ülkelerde gerçekleştirilen plansız müsaderelerden şikâyetçiydi ve "tamamen ticari bir temel"de "iyice düşünülmüş stok alımlar"ı tavsiye ediyordu. Sonuç olarak açıkgöz Hollandalı, Fransız ve Belçikalı şirket yöneticileri, Alman firmalarını birbirine karşı kullanabiliyordu. Hollandalı büyük işadamı Fentener van Vlissingen ya da Belçikalı de Launoit gibi iş bitirici adamlar bankacılık, ticaret, ağır sanayi, kimya ve yapı inşa alanlarında Alman ortaklarıyla işbirliği içindeydi. Hatta zaman zaman Alman silahlı kuvvetleri, Alman olmayanların çıkarlarını Alman şirket saldırılarından bile korudu. Mesela Luftwaffe, I.G. Farben'in Belçika film yapımcısı Gevaert'i yere sermesini engelledi. Sonuçta Belçika ve Hollanda'daki asıl büyük şirketlerden (Unilever ve Philips gibi) hiçbiri Almanların devralma girişimlerinden zarar görmedi ve genelde Almanların ekonomik nüfuz çabaları, yasal zorluklar ve sermaye yetersizliğiyle engellenmiş oldu.[15]

Bu durumda, işgal ülkelerindeki işveren kurumların Almanların "iktisadi anlaşma" çağrısını olumlu karşılaması ve Parti uzakta tutulduğu sürece "birlikte iş yapmak"tan memnun görünmesi şaşırtıcı değildir. Düsturları, "en kötü sanayici en

---

Europe (Londra, 1985), 147 ve "The Baron de Launoit: A Case Study in the 'Politics of Production' of Belgian Industry during Nazi Occupation" (Bl. I ve II), *Revue Belge d'Histoire Contemporaine*, 5 (1974), 1-59.

15 Hayes, *Industry and Ideology*, 276; G. Aalders, "Three Ways of German Economic Penetration in the Netherlands", ed. R. J. Overy, G. Otto ve J. H. Van Cate, Die *"Neuordnung" Europas: NS-Wirtschaftspolitik in den besetzten Gebieten* içinde (Berlin, 1997), 273-99. A. Milward, *The New Order and the French Economy* (Oxford, 1970), 47-50; 63.

iyi *Gauleiter*'den iyidir" şeklindeydi. Alman Dışişleri Bakanı, Wehrmacht'la birlikte onlara yardım etmeye istekliydi. Fransız Meclisi sermaye ihracatını yasadışı kıldığında, Almanlar ılımlı bir protestoyla yetindi. "İşbirliği" kısa süre içinde sigorta, kimya, otomobil ve yapay tekstil ürünleri gibi farklı alanları biçimlendirdi: Fransız ve onların Alman iş ortakları arasında zımni bir anlaşma vardı. Fransız kamu görevlilerinin belirttiği gibi, Alman işadamları her zaman,

> hegemonya ya da hâkimiyet arzusuyla [değil], tam aksine bütün olasılıklara karşı kendilerini güvence altına alma arzusu[yla güdülenmekteydi]. Aslında, bazıları Alman zaferinden veya devam edecek bir Nazi rejiminden şüpheliydi veya kendi ülkelerinin sosyal durumunu şekillendirmek üzere yabancı burjuvaziyle işbirliği arayan bir burjuvazi gibi davranıyordu.[16]

Bu işbirliği türü Göring'i çileden çıkarıyordu. Reichswerke'nin Fransız çeliğindeki muazzam üretkenliğine rağmen, Fransa işgücünün sadece %8'ini ve şirket net değerinin %2'sini sağlıyor; bu oranlar, 1938-1939'da Almanların fethettiği toprakların temsil ettiği (gerek işgücü gerekse net değer bakımından) %68'le kıyaslanıyordu.[17]

Nasyonal Sosyalistler, gördükleri kadarıyla Batı Avrupalı işadamlarına yenilgiye uğramış taraf gibi davranılmadığı için öfkeliydi. Fakat ne Hitler ne de ordu kendi pragmatik çizgilerini değiştirmek için herhangi bir sebep görüyordu: Belçikalılar kendi "üretim siyasetleri"ni sürdürüyor, ülkenin dev şirketleri Almanların arzularına uyuyordu. Hollanda'nın (Nazi işgal tarihinde kuşkusuz benzersiz bir örnek, Yahudi Max Hirschfeld'i de içeren) kıdemli kamu görevlilerinin şaşmaz denetimi altında sürdürdüğü "işbirliği" siyaseti ağır topların, makineli tüfeklerin, radyo vericilerinin ve deniz uçaklarının üretim bandından örnek teşkil eden bir güvenceyle geçmesini sağlıyordu. Ülkedeki Alman Merkezi Sözleşme Dairesi gözünü

---

16 P. Burrin, *France under the Germans: Collaboration and Compromise* (New York, 1996), 236-41; Gillingham, *Industry and Politics*, 159.

17 Overy, "The Reichswerke 'Hermann Göring': A Study in German Economic Imperialism", ed. Overy, *War and Economy*, 144-75, burada 167-8.

20.000 firmaya dikmiş, genelde "Alman sözleşmelerinin kabulüne hiçbir itirazlarının olmadığı"nı vurguluyordu. Özetle sistem işliyordu.[18]

Savaştan sonra, Hollanda'da çalışmış olan bir Alman görevli yaptıkları "işbirliği"nin yararlarından söz etti:

> Savaş sırasında insanın kendi [yani Hollanda] sanayisini modernleştirme, ulaşım hatlarını uzatma, modern teknik yöntemleri masrafsız elde etme, kendi fikirlerini geliştirme, insanları çalıştırma ve özellikle makul kârlar edinme şansı vardı; bütün bunlar ulusal bütçenin vergi yoluyla yükümlülüklerini yerine getirmesini de sağlıyordu.[19]

Mantıksızlık derecesinde iyimser olan bu hükmü, Alman ekonomi stratejisini yönlendiren sömürgeci siyasetlerle bağdaştırmak zordu, hatta Güney Ukrayna'dan Orta Fransa'ya kadar her yerde Almanların çekilmesine eşlik eden topyekûn sökme ve tahribin ardından ciddiye almak daha da zordu. Gene de bu hüküm tamamen yanlış değildi; işgal zaman zaman modernleşmeyi teşvik etti ve bazı işadamlarının büyük kârlar elde etmesini sağladı. Mesela Fransa'da yapay tekstil ürünlerinin üretimini artırdı. Alman gözetimi altında yeniden örgütlenen ve Alman teknik uzmanlığından hatta sermayesinden yararlanan sentetik kumaş ve suni ipek üreten fabrikalar, savaştan sonra hızlı bir gelişme kaydedecek bir sanayinin temelini attı. Yukarı Silezya'da madencilik, kimya ve silah endüstrilerine yapılan yeni yatırımlar, 1950'lerde Polonya'nın kimya temelli endüstrilerinin altyapısını oluşturan hızlı bir randıman ve istihdam artışına yol açtı. Daha genelde, Göring'in Orta-Doğu Avrupa'da devlet önderliğinde sanayileşme siyaseti, bu endüstrinin savaş sonrası varisleri olan ve özel sektörü çok sert biçimde ezme gereği duymayan bölgenin yeni komünist rejimleri için yararlı oldu; Naziler bunu onlar için hazırlamışlardı.[20]

---

18 Hirschfeld, *Nazi Rule and Dutch Collaboration*, 186-90.

19 *Age.*, 194.

20 Veillon, *Fashion*, 72-82; R. Kaczmarek, "Die deutsche wirtschaftliche Penetration in Polen (Oberschlesien)", ed. Overy vd, *Die "Neuordnung"*, 257-73.

Kıtaya hükmetmek için hazırlanan Alman planları, ticaret ve sanayi çevresiyle sınırlı değildi. Reichsmark'ı (RM) "en önemli Avrupa parası" haline getirmeye çalışan Berlin, ülkeleri kendi ticaret ve para akışlarını Alman sermayesi aracılığıyla yönlendirmeye zorlarken, bir yandan da kıtanın mali hizmetlerini merkezileştirmeye ve standartlaştırmaya çalıştı. Bu ancak savaş sırasında, Reichsmark'ın kasıtlı ve sistematik biçimde aşırı değerlenmesi sayesinde gerçekleşebildi. Fransa ve Belçika, döviz kuru en kötü şekilde kullanıldığı için büyük sıkıntı çekti fakat durum Hollanda'da da aşağı yukarı aynıydı. Protektora'da aşırı değerlenme, Almanların Çek mallarını ucuza kapatmasına ve öte yandan Çek mallarının ihracatına yardımcı oldu. Genel Hükümet bölgesinde stokları eritti ve ülkeyi mal varlıklarından yoksun bıraktı.[21]

En önemlisi, Almanların fethedilen ülkelere dayattıkları mali yükün ciddi ölçüde artırması oldu. Savaş yasalarına göre, ordular masraflarını karşılamak için işgal bölgelerinde para toplama hakkına sahipti. 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'ndan beri, muzaffer devletlerin yenilgiye uğrattıkları düşmanlarına savaşla ilgili olduğu düşünülen masrafları karşılamak için tazminat ödetmeleri de adet olmuştu. Almanlar, bu ilkeleri birleştirdi ve sözde işgal maliyetlerini savaş faaliyetini finanse etmenin başlıca araçlarından biri haline getirdi. Bir defalık ödeme olarak başlayan uygulama, hızla düzenli tekrarlanan taleplere dönüşerek, zaman zaman gerekli olan zorunlu borçlanmaları azalttı. OKW [*Oberkommando der Wehrmacht*: Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı] hesaplarına göre Mart 1944'te –açık arayla en fazla katkıda bulunan ülke– Fransa o dönemdeki milli gelirinin dörtte biri ile üçte biri arasında bir miktarı bulan 35,1 milyar Reichsmark ödemişti. Onun ardından 12 milyarla Hollanda, sonra da 9,3 milyarla Belçika geliyordu. Ülkenin yoksulluğuna ve sınırlı kaynaklarına rağmen Norveçliler muazzman –milli gelirin üçte biri kadar– bir yükü taşıyordu. İşgal maliyetlerinin net saptanmadığı Doğu Avrupa'da eşit derecede baskıcı mali taleplerde bulunuldu. Genel Hükümet yaklaşık 5,5

21 R. J. Overy, "The Economy of the German 'New Order'", ed. Overy vd, *Die "Neuordnung"*, 22-3, Milward, *The New Order*, 55.

milyar RM, işgal edilen Doğu bölgeleri ise 4,5 milyar RM ödedi. Bu ödemelerin çoğu ganimet statüsünde alındı. Bohemya-Moravya Protektorası'nda hükümet bütçesinin yarıdan fazlası Reich'a yapılan katkılara tahsis edildi.[22]

Bu da yetmiyormuş gibi, Alman satın alma gücü de, Doğu Avrupa'da savaştan önce geliştirilmiş kliring anlaşmaları sistemi genişletilerek artırıldı. Temmuz 1941'de ekonomi bakanı Funk, takası Avrupa'yı altın standardı çağının kısıtlamalarından kurtaracak bir şey, Avrupa'nın geleceği olarak selamladı. O sırada bu uygulama Reich'a bağlı ülkeleri sömürmenin en etkili aracıydı. Savaştan önce Hollanda'nın Almanya'yla küçük bir ticaret açığı vardı; birkaç yıl içinde bu ciddi biçimde tersine döndü ve Reich, 1938'deki %15 ile kıyaslandığında Hollanda ihraç ürünlerinin %79'unu alıyordu. Hemen arkasından %72'yle Belçika geliyordu ve alacak bakiyesi neredeyse işgal maliyetleri kadardı. Savaş öncesinde Fransa, Almanya'ya ihraç ürünlerinin %3-4'ünü gönderiyordu; diğer ülkelerinkinden çok daha fazla olan ticaret açığı 1943'te %17'ydi.[23]

Bu aslında örgütlü yağmacılıktı ve Naziler Almanya'nın savaş faaliyeti için bunu hayati önemde görüyor, bu da diğer ülkelerin piyasalarının altüst olması anlamına geliyordu. Haciz uygulamaları çiftlikleri ve depoları tüketir, zoralımlar tarla ve fabrikaları işçilerden yoksun bırakırken, işgal Avrupa'sının her yerinde siviller ülkelerinden kaçıyor ve denizaşırı ticaret kesintiye uğradıkça mevcut piyasalar dağılıyordu. Geleceğe yönelik keskin belirsizlik, stokları tüketen istifçiliğe ve alışveriş çılgınlığına yol açtı. İşgalin yeni yetkilileri doğal mali faaliyetin mümkün olduğu kadar çabuk yenilenmesini sağlamaya çalışırken, askeri kontrol noktaları ve savaş denetimlerinin çoğalması, eski ulusal dağıtım kanallarını yok eden yeni geçici ve kalıcı sınırların yaratılması bu çabaları engelliyordu. Fransa, Polonya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın pek çok parçaya bölünmesi ticari faaliyetlere yeni engeller getirdi ve malların

22 C. Buchheim, "Die besetzten Länder", 117-45; P. Liberman, "The Spoils of Conquest", *International Security*, 18:2 (Sonbahar 1993), 141; Tooze, *Wages of Destruction*, 391; von Krosigk, *NCA*, 8. cilt (Washington, DC, 1946), 21.

23 Milward, *The New Order*, 283.

müşterilere ulaşmasını engelledi. Zoralımlar, etkin bir kliring sistemi ve sabit döviz kurları muazzam meblağların Almanlara geçmesini sağladı. Bunun karşılığı ise ilgili ülkelerin enflasyon baskısına maruz kalması oldu. Bu etkenlerin hepsi, kısa vadede olası bir kaos ya da çöküş korkusunu artırdı ve savaş dönemi yöneticilerine muazzam zorluklar çıkardı. Fransa'da Alman talepleriyle ilgili protestolar artarken, buradaki ordu komutanı Otto von Stülpnagel beklentilerin aşırı olduğu ve bunun Fransız ekonomisini tahrip edeceği uyarısında bulundu: "İneğin süt vermesini istiyorsanız, onu beslemeniz gerekir."[24]

Almanya'daki maaş ve fiyat denetimleri, bilhassa etkin bir karne sistemiyle birleştirildiği için istikrarı sağladı; bu arada artan vergiler de fazla likiditeyi emiyordu. Fransa'da da eski maliye bakanı Pierre Cathala, frankın istikrarı ve Fransız hazinesinin süregiden kredi itibarı nedeniyle (savaştan sonra) kendisiyle gurur duymuştu. "Fransa'nın dövizi, kredisi ve mali sistemi ... direnmişti," dedi ironi yapmadan, "hem de kelimenin tam anlamıyla."[25] Fakat en kötü durumlarda, enflasyon devlet otoritesinin çökmesine ve mali ekonominin tamamen terk edilmesine yol açtı. Protektora'da ve Slovakya'da görece ılımlı olan enflasyon, Belçika'da çok daha ağır bir sorundu; Sırbistan, Hırvatistan ve Yunanistan'da ise daha da kötüydü. Hiperenflasyonun sebebi, hükümetin vergilendirme ile ihtiyaçlarının ancak küçük bir bölümünü karşılayabilmesiydi ve para arzındaki muazzam artışsa merkez bankasının banknot basmasından kaynaklanıyordu. Savaşın sonunda Yunanistan'daki vergi gelirleri hükümet harcamalarının %6'sından daha azını karşılıyordu. Bu başka yerlerle kıyaslandığında çok küçük bir oran ve devletin dağıldığını gösteren çok net bir belirtiydi. Ülkedeki altın fiyatları işgalin ilk iki yılında 15 kat arttı ve sonlarına doğru yeniden fırladı.

Yunanistan, işgal ekonomisi kötüye gittiğinde ve Alman talepleri sadece para basılarak karşılandığında neler olabile-

24 Jäckel, *Frankreich in Hitlers Europa*, 94.

25 R. W. Lindholm, "German Finances in Wartime", *American Economic Review*, 37:1 (Mart 1947), 121-34; Cathala in Hoover Institution, *France during the German Occupation, 1940-1944*, 1. cilt (Stanford, 1958), 108.

ceğine ilişkin bir uyarı olarak kaldı. Temmuz 1942'de maliye bakanı von Krosigk, Göring'i uyardı: "Yunanistan'da ... artık istikrarın ve yeniden örgütlenmenin bir temeli olarak davranabilecek ne bir meşru piyasa ne de bir fiyat mekanizması mevcuttur ... Savaşın devam etmesi halinde, potansiyelini sömürmekte olduğumuz ülkelerin erken ekonomik tahribatını önlemek zorunlu olacaktır." Birkaç ay sonra, Belçika Merkez Bankası'ndaki Alman komiseri, karaborsayı denetim altına almanın zorluğu nedeniyle ortaya çıkan tehlikeli enflasyonist baskılar hakkında yazarken, "Belçika'nın dışında parasal bir 'Yunanistan'" oluşturmanın riskini vurguladı. Alman yöneticiler, aslında işgal etmek istemedikleri, savaş faaliyetine katkısı asgari olan Yunanistan'a genellikle fazla dikkat etmiyor fakat Belçika ya da Fransa'nın aynı yolu izlemesine izin veren Alman savaş faaliyetinin çok daha maliyetli olacağını biliyorlardı.[26]

Savaş uzadıkça öncelik savaş sonrası barışın planlanması değil istikrar ve üretime dair kaygılar olacaktı. (Aslında 1943'te savaş sonrasının planlanmasına resmen son verilmişti.) İşgal altındaki Batı Avrupa yöneticilerinin çoğu, kapsamlı değişiklikler yapmak yerine üretimin devamlılığını sağlamaya çalışmakla meşguldü. Ekonomi Bakanlığı 1940'ta Avrupa üretim ve dağıtım sistemlerinin kapsamlı bir şekilde yenilenmesi için hazırlanmış projelerle doluydu. İki yıl sonra bunları savunan pek az kişi kalmıştı. Sonuç olarak, işgali Avrupa ekonomisini Nazileştirme fırsatı olarak gören Almanlar ve yabancı yandaşları gitgide daha çok umutsuzluğa kapılıyordu. Düşkırıklığına uğramış Hollandalı bir Nazi'nin 1941'de dediği gibi, "Alman kurumları bize ellerinden geldiği kadar yardım ediyor fakat Nasyonal Sosyalist hareket üyelerinin %3'üne ekonomiyi teslim etmek adına, savaşın orta yerinde belirsiz bir imkân uğruna ekonomik hayatın düzenini bozamazlar."[27]

---

26 G. A. Makinen, "The Greek Hyper-Inflation and Stabilization of 1943-46", *Journal of Economic History*, 46:3(1986), 795-805; *Nazi Conspiracy and Aggression*, 7. cilt (Washington, DC, 1948), 692-4; G. Etmektsoglou, "Changes in the Civilian Economy as a Factor in the Radicalization of Popular Opposition in Greece, 1941-1944", ed. Overy vd, Die *"Neuordnung"*, 223.

27 Rost von Tonningen, alıntı: Hirschfeld, *Nazi Rule and Dutch Collaboration*, 240.

Aslında her konuda denemelere belli bir mesafede duruluyordu. Savaş öncesinin çiftçi örgütleri genellikle dağıtıldı ve yerlerine Alman yanlısı benzerleri getirildi; ancak çiftçiler bunlar yerine karaborsaya yöneldiklerinde, Almanların ve Belçika, Hollanda ve Fransa bürokrasileri içindeki ortaklarının elinden bir şey gelmiyordu. İşgal altındaki Doğu bölgelerinde bulunan Sovyet kolektif çiftlikleri, hasadın denetimini kolaylaştırmak için bir arada tutuldu. Avrupa ekonomisinin varlığı 1940'tan sonra sadece kâğıt üzerindeydi. En azından Speer'in güçlü Silahlanma Bakanlığı'nın kuruluşundan önce sözü edilebilecek bir genel planlama yoktu (ve o da zaten sadece özgül savaş amaçlarına yönelikti). Avusturya, eski Çek toprakları ve Batı Polonya ile Doğu Fransa bölgeleri rahatça Reich ekonomisine özümlendi; fakat bir bütün olarak Avrupa için bir strateji yoktu: Ekonomi Bakanlığı çok zayıf, Göring fazla istikrarsız ve aşırı gergin, Wehrmacht ise anlaşılır nedenlerden ötürü kısa vadeli ve gittikçe umutsuz bir hal alan savaşı kazanma görevine odaklanmıştı. Kıta çapında gümrük birliğine dair o eski fikir donduruldu ve uygulama da kısmi ve parçalıydı: Protektora, Reich ticari bölgesinin parçası haline getirildi fakat birlik fikrinin reddedildiği Danimarka dışarıda tutuldu; Hollanda'yla mübadele kısıtlamaları kaldırıldı ancak Belçika'yla olan kısıtlamalar sürdürüldü. İkili kliring anlaşmaları Almanya'yı Avrupa ticaretinin merkezi haline getirdi fakat kalıcı sermaye yetersizliği uzun vadeli yatırım planları geliştirilmesini engelledi. Bu arada sömürü düzeyi her yerde devlet bürokrasilerini zayıflatan, vergi toplama ya da kendi yurttaşlarını hayatta ve güvende tutabilme yeteneklerini sorgulatan iktisadi baskılara yol açtı.

Gıda

Bu durumu gıda arzı sorunundan daha çarpıcı biçimde ortaya koyan pek az sorun vardır. I. Dünya Savaşı sırasında milyonlarca insanın savaş halindeki ordular içinde uzun vadeli seferberliği ve İngiliz ablukası, Orta Avrupa'da ağır bir gıda krizine neden olmuştu. Üçüncü Reich'ın daha işin başından

itibaren ulusal tarımı sanayiden daha sıkı denetlemesinin sebebi buydu. Aslında sebep, Nazilerin, hem bir savaş stratejisi hem de ardından gelecek barış için bir hedef olarak otarşiyi benimsemelerine yol açan Almanların çöküşüne I. Dünya Savaşı kıtlıklarının neden olduğuna dair inançlarıydı. Ülke içindeki "üretim savaşı"nı kazanmaya çalıştılar fakat mevcut sınırları içinde ülkenin kendine yetmeyeceğine inandığı için, Hitler fetih savaşının zorunluluğundan asla şüphe etmiyordu. Böyle bir savaşın meyveleri, Alman "gıda güvenliği" ve Avrupa kıtasını savaş arası dönemde riskli bir şekilde denizaşırı ithalata bağımlı kılan ve çiftçilerin geçimini tehlikeye sokan uluslararası tarım siyasetini başarısızlıklarından kurtarmak olacaktı. Böylece kendi gıda arzı kendine yetmeyen tek kıtanın temel sorununu çözerek faşizmin liberalizme olan üstünlüğünü kanıtlamış ve piyasa zulmünün siyasal irade ve devlet yönetimiyle nasıl aşılabileceğini göstermiş olacaktı.[28]

Ancak bu pembe tablo son derece sorunlu varsayımlara dayanıyordu. Uluslararası ticaretin 1930'lardaki çöküşü Avrupa'da korumacılığı kışkırtmış, çiftçileri ucuza ithal edilen denizaşırı tahıl tehdidinden kurtarmıştı. Buğday üretiminde hızlı bir artış görüldü. Ne var ki savaşın hemen öncesindeki bu artış kıtanın kendisini beslemesini sağlamaya yetmiyordu. 1942'de 355 milyon olduğu tahmin edilen nüfusun yaklaşık 100 milyonu başta Doğu Avrupa'da olmak üzere gıda fazlası olan ülkelerde, 44 milyonu ise başta Kuzeybatı Avrupa'da olmak üzere kendi ihtiyaçlarının dörtte üçünü karşılayamayan ülkelerde yaşıyordu. Almanya ortalamadan biraz daha kötü durumdaydı; 1929'dan beri ülkenin kendine yeterliliğinde önemli bir gelişme olduysa da, hâlâ tahılının yaklaşık beşte birini ithal etmesi gerekiyordu. Avrupa'nın yemeklik yağ, hayvan yemi ve zeytinyağındaki büyük açığı da hesaba katıldığında durum daha da kötü görünüyordu. Bunun sadece iki olası sonucu vardı: Ya Almanlar savaş sırasında Avrupa tarımının verimliliğini ar-

---

28 A. Hitler, *Hitler's Second Book: The Unpublished Sequel to Mein Kampf*, ed. G. Weinberg (New York, 2006), 23; G. Corni, *Hitler and the Peasants: Agrarian Policy of the Third Reich, 1930-1939* (New York, 1990), 162-4. Bu tez için ayrıca bkz. H. Backe, *Das Ende des Liberalismus in der Wirtschaft* (Berlin, 1938).

tırmayı başaracaklardı –aslında denedikleri fakat fena halde başarısız oldukları bir girişim– ya da Avrupa'nın geri kalan kısmına rağmen Alman gıda güvenliğini sağlayacaklardı, ki bu da diğer Avrupalıların daha az beslenmesi anlamına geliyordu. Reich'ın Nisan 1939 tarihli savaş dönemi beslenme planları net olarak şunu öngörüyordu: Olası savaşın ikinci yılında gıda arzında hızlı bir düşüşün yaşanacağına dair beklenti, Almanların gıda alımını tatminkâr bir düzeyde tutmak için yenilgiye uğrayan güçlerin aşırı sömürüsünü zorunlu kılıyordu.[29]

Hakikaten de, Doğu Avrupa'nın gıda üretimi ticaret ve fetih yoluyla Reich'a yönlendirildi. Polonya'nın yenilgisi ve bölünmesinin ardından ilhak edilen Batı bölgelerindeki 1940 hasadının bolluğu, yeni fetihlerin sağlayabileceği potansiyel katkıyı doğruladı. Polonyalı çiftçileri tahliye veya Almanlaştırmayla tehdit eden ırk temelli Nazi iskân planları olmasaydı, bu katkı daha da büyük olabilirdi. Aslında Almanya'nın dengeleri altüst etmesi kaçınılmaz olan ırk ve etnografya temelli, iddialı iskân planları ile Reich'taki Alman tüketicilerine güvenilir ve sürekli gıda arzının garantilenmesi arasında bir çelişki vardı. Almanya'nın Doğu Avrupa'daki en başarılı çiftçilik ortağının, yoğun Alman talebi ve Nazi ideologlarından Slovak çiftçilere yönelik gerçek bir tehdit olmaması sayesinde üretimin artış gösterdiği henüz bağımsız olan Slovakya olması rastlantı değildi.[30]

Görece daha pragmatik olan Protektor, Dışişleri Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı'nın mesafeli yaklaşımı sayesinde, SS ve iskân planları, Bohemya-Moravya Protektorası'nda sadece küçük çapta olumsuzluk yarattı. Bunun sonucunda üretimdeki düşüşler kabul edilebilir sınırlar içinde tutuldu ve Reich'a gönderilen miktarlar korundu. Genel Hükümet'teki pek çok Po-

29 J. H. Richter, "Continental Europe's Prewar Food Balance", *Foreign Agriculture*, 6 (1942), 300-301; Volkmann, "Landwirtschaft und Ernährung", 13-14; U. Spiekermann, "Brown Bread for Victory: German and British Wholemeal Politics in the Inter-war Period", ed. Trentmann and Just, *Food and Conflict in Eurpe*.

30 C. Luczak, "Die Agrarpolitik des Dritten Reiches", *Studia Historiae Oeconomicae*, 17 (1982), 197.

lonyalı köylü de, ilk etapta işgala karşı tahmin edilenden daha iyimserdi. İşgalin feci ekonomik sonuçlarının ilk andan beri hissedildiği şehirlerdeki ruh haline rağmen, Polonyalı çiftçiler gelişmelere göre tavır almaya razıydı. Bir köylü, "1939'un sonuna ya da 1940'ın başına kadar Almanlar bizi taciz etmedi. Öyle ki, bazı çiftlik sahipleri kendi aralarında, 'buraya iyi bir efendi geldi,' ve 'işte Batı kültürü bu,' diye konuşmaya başlamıştı," diye anlatıyordu. Bir diğer köylüyse "köy sakinlerinin çoğu gidişattan duydukları memnuniyeti gizlemiyordu," diye anlatır. "Almanların 'muhteşem efendiler' olduklarını düşünüp seviniyorlardı." Polonyalıları uygarlaştırma arzusundan esinlenen –en az 2.000 Alman tarım uzmanı tarafından yönetilen– Genel Hükümet Gıda ve Tarım Dairesi, Polonya çiftçiliğini modernleştirip makineleştirmeyi, ürün miktarını artırmayı, toprak işletmelerini güçlendirmeyi ve Alman sanayisi için fazla emek sağlamayı hedefliyordu. Kamulaştırılan mülklerin işletilmesi, suç işleyenlere göz açtırılmaması, yönetici görevler oluşturulması ve ilk tahıl teslimatları için görece düşük kotaların belirlenmesi ilk etapta yerel olarak kabul gördü.[31]

Gene de Polonya'nın tarımı Polonyalı çiftçilerin elinde kaldı. Ülkenin kasvetli siyasi geleceği çerçevesinde, çiftçilerin "üretim savaşı"na katılmak için teşvike ihtiyacı vardı. Frank'ın uzun vadeli planları, Alman kiracı-çiftçilere savaş dönemi hizmetlerinin karşılığı olarak teslim edilecek dev çiftliklerin oluşturulmasını ve Polonyalıların topraksız bir emekçi sınıf haline gelmesini kapsıyordu, tahıl üretimindeki artışın zaman alması şaşırtıcı değildi. Şaşırtıcı olan tarımsal üretimin bu kadar artabilmesiydi. 1940'ta uygulanan hacizlerin başarısızlığı, Frank'ı yeni bir ikramiye sistemini benimsemeye zorladı ve katı yasalara karşı köylü direnişi devam ettiyse de, –hasat zamanı kırsal kesime SS'in gönderilmesi ve kota doldurulamadığı taktirde köy muhtarının kurşuna dizilmesini öngören yeni ve sert toplama yasalarıyla birlikte– bu teşvikler tahıl tedari-

31 M. Chodakiewicz, *Between Nazis and Soviets: Occupation Politics in Poland, 1939-1947* (Lanham, MD, 2004), 108; K. Brandt, *Management of Agriculture and Food in the German-Occupied and Other Areas of Fortress Eurpe: A Study in Military Government* (Stanford, 1953), 290.

kinin 1940-1941'de 383.000 tondan, 2 yıl sonra 1 milyon tonun üzerine çıkmasını sağladı. Polonyalı köylüler kısa süre içinde Almanlardan nefret ettiler; fakat Almanlar tahıl sağlandığı sürece bu nefreti dert etmedi. Macaristan ve Romanya gibi yerleşik tedarikçilerin tahıl arzı azaldıkça, Polonyalı ve Çek çiftçiler Almanya'nın içindeki siyasi istikrar için önem kazandı.[32]

Hayatta kalmak için Almanya'dan daha fazla gıdaya ihtiyacı olan Batı Avrupa çok farklı bir durumdaydı. Bahar aylarında yapılan işgal, askere alma ve ardından gelen panikle birlikte 1940 mahsulünü kötü etkiledi. Çiftlik hayvanlarına el konması, esir kamplarındaki yüz binlerce insan, gübre ve diğer ürünlerin yetersizliğine bağlı olarak durum uzun vadede iyi görünmüyordu. Açlıktan kurtulunacaksa –"faşizmin cephaneliği"– Belçika'nın ve Norveç'in de yardıma ihtiyacı vardı. 1940 sonbaharında, (Berlin'deki tarım uzmanlarına göre) ufukta endişe verici bir yaz varken Göring durumu kısaca özetliyordu: Almanya'nın gıda maddesi durumu için endişelenmesine gerek yoktu ve özellikle Fransa, randımanı artırmak için daha fazla çaba göstermeliydi. Alman hesaplarında Reich'a gıda maddesi sağlayıcısı olarak asla yer almamış olan Fransa'nın, kendisini ve oraya mevzilenmiş 1 milyon askeri beslemesi bekleniyordu. Ne var ki Norveç, Hollanda ve Danimarka'nın ilgiye ihtiyacı olabilirdi. Sonunda felaket defedildi ve ne Norveç ne de Belçika gerçek kıtlık yaşadı. Ancak ikisi de Reich'ın gıda ihtiyacını karşılamak için bir şey yapmadı. Hollandalılar bu yönde tahıldan patatese geçti, en talihli olanlarsa Danimarkalı çiftçilerdi, Almanya'ya yapılan ihracat sayesinde gelirleri arttı. İşgal, bir tarihçinin yazdığı gibi, "Danimarka tarımını 1930'ların uzun buhranından çekip çıkarmak için gerekliydi."[33]

Çiftçiler işadamlarına kıyasla sayısal bakımdan daha fazla ve denetlenmeleri daha zor olduğu için, tarım Yeni Düzen'in yönetim kabiliyetini sanayiden daha iyi test ediyordu. Ulusal piyasalar dağılır, kontrol noktaları çoğalır ve ulaşım maliyet-

---

32 Z. Mankowski, "Die Agrarpolitik des Okkupanten im Generalgouvernement, 1939-1945", *Studia Historiae Oeconomicae*, 23 (1998), 255-68.

33 P. Hansen, "The Danish Economy during War and Occupation", ed. Overy vd, *Die "Neuordnung"*, 72.

leri müthiş artarken, muhtaç durumdakilere gıda arzı daha da zorlaştı ve zengin bölgeler yoksul bölgelerden koptu. Yenilgi ve bağımlılık yüzünden zayıflayan devletler, taleplerini göz ardı eden, sabotaja başvuran ya da –gittikçe daha sık görüldüğü gibi– silaha sarılan çiftçiler üzerinde yetkilerini pek de kolay uygulayamıyorlardı. Ana ürün toplama mekanizması belirli bir fiyat üzerinden sabitlenmiş resmi kotalara bağlı olduğundan, fiyatların kötüleşmesi veya karaborsa fiyatlarının gerisinde kalması, çiftçileri ellerindeki mahsulü yasadışı kanallara yönlendirmeye teşvik ediyordu. Toplama fiatları çok yüksek belirlenmişti ve kentlerdeki işçilerin gıda maddesi almaya gücü yetmeyebilir, protesto edebilirlerdi. Ayrıca,alım fiyatları paraya olan güvenin sarsılmaması şartına bağlıydı; aslında bunun tam tersi geçerliydi. Çünkü her yerde enflasyon vardı; devlet yetkilileri bile savaşın orta yerinde takas sistemine geçmek, çiftçilerin mahsulünü kıt tüketim malları karşılığında almak zorunda kalıyorlardı.

Köylü teslimatlarını azamileştirmek için alım fiyatlarının yüksek tutulmasından en büyük zararı doğal olarak kentler gördü. Savaş dönemi günlükleri ve anıları, kentlilerin kırsal kesimde yaşayanların yaşam biçimine hayretle baktıklarını genellikle doğrular: Polonya yeraltı hareketi liderinin Varşova'dan Warthegau'ya seyahat ettiği zaman şaşırdığı şey, tam da Belçikalı bir avukatı savaşın sonuna doğru yöresel bir fuarı ziyaret etmek için Brüksel yakınlarında bir haftasonu geçirdiği zaman etkileyen şeydi. Görece hali vakti yerinde üreticiler ile yetersiz beslenen kentli tüketiciler arasındaki bu çıkar çatışmasında, yüksek fiyatlar gıda karnesi sisteminin etkin biçimde denetlenebildiği şehirlerde siyasi bir gerilim yarattı. Eylül 1940'ta tayın sistemini başlatan Mareşal Pétain, "zorlukları herkesin paylaşması gerekir," diyordu. Fakat bu yeni denetim ve kontrol sistemi, sadece halkın toplumsal eşitsizliğe ilişkin farkındalığını artırdı.[34] Bunun yol açtığı öfke yetkilileri korkuttu. Norveç'te ücretlerin dondurulması üzerine işçiler greve giderek yetersiz tayınları protesto etti ve aynı şey 1941-1942

34 P. Pétain, *Discourse aux Français: 17 juin 1940-20 août 1944*, ed. J.-C Barbas (Paris, 1989), 84.

kışında Fransa'da da oldu. Norveç'teki Reich komiseri Terboven, Norveçli yetkililere tayın sisteminin "sosyal bakımdan adil biçimde" uygulanması gerektiğini söyledi fakat yetkililer bunu sağlamak için gerekli olan gıda maddelerinden ya da insan gücünden yoksundu. İşgal altındaki Doğu bölgeleri şehirlerinde duraksamayla uygulanan karne sistemleri de benzer sorunlara yol açtı. Enflasyonun gelirlerini azalttığı kentli orta sınıflar arasında kamu görevlileri de yer alıyordu ve bu durum rüşvetçiliği teşvik etti, devletin adil gıda maddesi dağıtma kabiliyetine duyulan güveni sarstı. 1942'de bir Fransız yeraltı gazetesi Lyon'daki okurlarına, "ev kadınları, tereyağ istiyorsanız bölge yetkilisine gidiniz," diyordu. "Kendisi karaborsadan 30 kg tereyağı sağladı. Tereyağına buyurun." Nüfusun genellikle savaş faaliyetini desteklediği ülkelerde –Almanya ya da Britanya– tayın sistemi işliyor hatta kamuoyu tarafından destekleniyordu. Fakat sistem işgal altında o kadar etkili değildi, çünkü devlet yetkilileri halkın gözünde meşru değildi ya da onların emrindeki polis güçleri zorunlu maddelerin arz güvenliğini sağlayamıyordu. Gerçekten de, insanlar kendilerini –Almanların Polonya ve daha doğuda bile lisans verdiği– ulusal hayır kurumlarına ya da sosyal yardım örgütlerine itibar ederken buldular, tam bir toplumsal çöküşün yegâne alternatifi bu tür kurumların aşevleri ve dağıtım sistemleriydi.[35]

Karaborsa, özellikle resmi tayınların sağlıklı yaşamaya yetecek düzeyde olmadığı ülkelerde gıda maddelerinin temel kaynağı oldu. Belçika ve Fransa'daki cezaevleri ve akıl hastanelerinde yatan ve alternatif kaynaklara ulaşamayan binlerce kişi arasında kaydedilen açlık, durumun ne kadar vahim olduğunu gösteriyordu. Doğu Avrupa gettoları vahim bir örnekti: Bir Alman görevlinin Ağustos 1941'de belirttiği gibi, Varşova'daki Yahudi nüfus "gettoda kalması halinde açlıktan öleceğini" anlamıştı.[36]

---

35 A. Milward, *The Fascist Economy in Norway* (Oxford, 1972), 297; H. R. Kedward, *Resistance in France: A Study of Ideas and Motivation in the Southern Zone 1940-1942* (Oxford, 1978), 222-3.

36 C. Pilichowski, "Verbrauch von Nahrungsmitteln durch jüdische Vevölkerung und Häftlinge der Okkupationslager in besetzten Polen", *Studia Historiae Oeconomicae*, 17(1982), 209.

Dış dünyayla yasadışı ticaret, aslında gettolarda bile büyük riskler göze alınarak yapılıyordu. Kırsal bölgeler ve şehirler arasında mobilya, mücevher ve aile yadigârları savaş boyunca başka yerlerde de gıda maddeleriyle takas ediliyordu. Fazla mallarını karaborsacılara Almanlar da satıyor, Wehrmacht tedarik görevlileri bile onlardan gıda maddesi satın alıyordu. Hans Frank, astlarına "vurgulamak gerekir ki, denetlenmiş mal satın almaya istekli daireler ilkesel olarak karaborsaya başvurmamalıdırlar," diye hatırlattı. Aslında onların arasında rüşvet de alıp yürümüştü –zenginleşme umudu özellikle Polonya'da hizmet edenler arasında rüşvetçiliğin başlıca nedenlerinden biriydi–, Hans Frank bile bu konuda öncü durumundaydı. Faaliyetleri kayıtdışı Polonyalı bir kaynağa göre, "Almanlar arasındaki rüşvetçiliği tanımlamak mümkün değil"di. "Para karşılığında yabancı bir ülke pasaportu almak, işten kaytarmak hatta kişilerin Yahudi olduğunu belirten kol bantları takmamak mümkün olabiliyor; para karşılığında, tutuklanan insanların kaderi hakkında bilgi alınabiliyor. Karaborsacılarla savaşmakla görevli Gestapo ajanları onlarla iş yapıyorlar vb."[37]

Daha zeki olanlar, karaborsayı durdurmaya çalışmaktansa onunla birlikte çalışmanın daha iyi olduğunun farkına varmıştı. Kuzey Rusya'da, Alman bir askeri uzmana göre, karaborsacıların sıkı takip altına alınması "tamamen olumsuz bir sonuç" yaratmıştı. "Mallar piyasadan kayboluyordu ... ve kent nüfusu en temel gıda maddelerinden yoksundu. Bu piyasanın yeniden kabulüyle birlikte bu tehlikeli semptomlar ortadan kalktı." Belçika'da da askeri yönetim, Belçikalı kamu görevlilerinin karaborsaya karşı olmalarını çoklukla göz ardı ederek bu tutumun olasılıkla yol açacağı kıtlıktan ülkeyi kurtarmaya çalıştı. Yunanistan'daki Alman yetkililer de, Ekim 1942'de "karaborsayı ... tamamen serbest bir piyasaya" dönüştürmek için kararlı bir müdahalede bulundu. Birkaç ay kadar fiyatlarda sert bir düşüş sağlayabilen başarılı işadamı ve Viyana

37 J. Gross, *Polish Society under German Occupation: The Generalgouvernement, 1939-1944* (Princeton, 1979), 156; Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 994.

eski belediye başkanı Hermann Neubacher de aynı stratejiyi uyguladı.[38]

Belçika ve Norveç gibi hayatta kalmak için ithalata bağımlı bir ülke olan Yunanistan'da can pazarı vardı. İşgalin ilk kışında Yunanistan Avrupa'daki ilk ciddi kıtlığı yaşamıştı: Haciz ve istifçiliğin, artan enflasyonun ve yüksek dağıtım maliyetlerinin toplamı ulusal gıda arzında feci bir çöküşe yol açmıştı. Sonbaharın başında Atina sokaklarında görülen bir deri bir kemik kalmış cesetlerin ilk ortaya çıkışı trajedinin yaklaşmakta olduğunu gösteriyordu. Sonraki 6 ay içinde on binlerce insan açlıktan ya da açlıkla bağlantılı nedenlerden öldü. Ölenlerin çoğu Atina'da ve harikulade ama son derece kurak olan, günümüzde de turistlerin yazın uğrak yeri olan Ege Adaları'nda yaşıyordu. Kimse kıtlığı istemiş ya da planlamış değildi; ancak Almanlar olanları harekete geçecek ölçüde umursamıyordu. Gıda maddelerine el koymaya devam ettiler ve çok az yardım sağladılar: Berlin'deki görevlilere göre, Almanlar gıda sağlayacak olsa bile Norveç, Belçika ve Hollanda önceliğe sahipti. Göring, "Yunanlar için endişelenmemize gerek yok," yorumunda bulundu. "Onların yanında diğer pek çok insanın da etkilenecek olması talihsiz bir durum." 1942 baharında Almanya'da da gıda maddesi yetersizliği başlayınca, tutum sertleşti. Almanca basılan bir gazete, "şu anda sadece tacirlerden, karaborsacılardan, çalınmış mal tedarik edenlerden, hırsızlardan ve vurgunculardan ibaret olduğu görülen Yunan kentlerindeki insanlar, Mihver Güçleri'nin gıda maddesi tedarikiyle canlı tutulmaya gerçekten değer mi?" diye soruyordu. "Çetin bir mücadele içinde olan Mihver Güçleri ne idüğü belirsiz milyonlarca aylaktan oluşan bir nüfusu ne kadar besleyebilir!"[39]

Kıtlık ve açlık zaman zaman Batı Avrupa'yı da vurdu. Ciddi anlamdaki tek kıtlık savaşın son haftalarında, sahil kentleri bir Alman ambargosuyla geçici olarak kapatıldığında Hollanda'da gerçekleşti. Dondurucu soğukta tayınlar günde 450 kaloriye yani hayatta kalma düzeyinin altına indi; insanlar

38 Brandt, *Management*, 118; *TWC*, 11. cilt (Washington, DC, 1946), 427-8.
39 V. Hionidou, *Famine and Death in Occupied Greece, 1941-1944* (Cambridge, 2006), Etmektsoglou, "Changes in the Civilian Economy", 199, 214.

gıda maddesi bulma umuduyla tarlalara koşuyordu ve –çoğu yaşlı, bebek ve yoksul olan– 10.000 kişinin öldüğü tahmin ediliyordu.[40] Fransa'da Paris ve Lyon gibi kent merkezleriyle Herault gibi tek kültürlü bölgelerde, nüfusun en kırılgan kesimleri –yaşlılar, hastalar, dilenciler, çeşitli nedenlerle karaborsaya ulaşamayacak olanların tamamı– arasında ölüm oranlarının artmasıyla büyük felaketin ilk belirtileri görüldü. Vichy, Ekim 1942'de açlığı önlemek için şehirlere özel gıda maddesi takviyesi yaptı ve iktisatçılar sağlıkla ilgili ciddi bir tehlikenin yaklaşmakta olduğu uyarısında bulundu.

İşgal Polonya'sında tam bir açlık olmadıysa da –yüzlerce kişinin net biçimde açlıktan öldüğü gettolar dışında– yer değiştirme ve ayrımcılığın ölçeği, gıda maddesi arzına muazzam bir kısıtlama getirdi. Polonyalılara yasaklanan fakat Almanlara serbest olan bir gıda maddeleri listesi ekmek, dana ve domuz eti, bal, her türlü balık, çilek, meyve suları ve hatta soğanı kapsıyordu. Çocuklar özellikle kötü etkilendi ve tayınları günde 500 kalorinin altına düştü. Polonyalı bir kadın, giysilerini tereyağı, buğday ya da arpa unuyla takas ederek açlıktan kurtulduklarını anlatır. Şeker ve tuz nadiren bulunuyordu. İnsanlar toprak parçalarını sebze bahçelerine dönüştürerek patates ve çavdar yetiştiriyordu.[41]

Ancak kıtlığın en ağır sonuçlar doğurduğu yer Rusya oldu. Artan ölüm oranları, gettolarda olduğu gibi kasıtlı bir tutumun uygulandığını gösteriyordu. İşgal altındaki Sovyet bölgelerinde ölenlerin sayısı daha yüksekti sadece. Sorunun bir kısmı planlamadaki kopukluktan kaynaklanıyordu. Rus tahıl fazlasının tam miktarına ilişkin Alman hesapları, genelde Alman savaş hazırlıkları kadar iddialı ve hatalıydı. Almanlar, Kızıl Ordu'nun çekilirken uyguladığı yakıp yıkma taktiğini öngöremedikleri gibi tahıl miktarını da doğru hesaplayamadılar. Yakıp yıkma taktiği iktisadi altyapıda büyük bir kargaşa yarattı; birçok traktör ve çiftlik makinesi tahrip oldu. Öyle ki, çok da-

---

40 J. Breunis, "The Food Supply", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 245 (Mayıs 1946), 87-92 ve C. Banning, "Food Shortage and Public Health, First Half of 1945", *age.*, 93-110.

41 "The Food Rationing System in Poland", *Polish Fortnightly Review*, 55 (1 Kasım 1942), 7; M. Brzeska, *Through a Woman's Eyes* (Londra, tarihsiz [1945]).

ha gelişmiş bir yönetim, üretimi ancak savaş öncesi düzeylere getirmek için mücadele etmekle yetinebilirdi. Wehrmacht'ın hayatta kalmak için toprağı kullanmasıyla birlikte –kısa süre içinde zafer kazanma beklentisiyle–, Rus ve Ukrayna çiftlikleri aşırı haciz uygulamaları ve hayvanların katledilmesi yüzünden yok edildi.

Ancak kıtlık temelde Alman planlamasının başarısızlığını değil başarısını gösteriyordu. Tarım ve Gıda Bakanlığı'ndaki yükselen güç, Herbert Backe, Rusya'nın sanayiden arındırılmasını uzun süredir savunan biriydi. Hedefi, Stalin'in oluşturduğu kentli işçi sınıfını zayıflatmak ve ülkeyi Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden önceki gibi Batı Avrupa için bir tahıl sağlayıcısına dönüştürmekti; bu arada, Rusya'nın 1914'ten önce ihraç ettiği tahılın miktarı 1930'lardakinin on katından fazlaydı. Backe'in görüşüne göre Stalin ülkeyi yanlış yöne sevk etmiş, Rus tarımını sakatlamış ve Avrupa'nın geri kalan kısmını Atlantik ötesi tahıla mahkûm etmişti. Almanya, Sovyet tahıl arzını denetim altına alarak sahici bir kıtasal *Grossraumwirtschaft* [Büyük Alan Ekonomisi] yaratabilir ve sanayileşmiş Batı ile köylü Doğu arasında daha verimli bir iş bölümü sağlayabilirdi. Rus ve Ukrayna ambarına göz diken Backe, Almanların eline geçen Sovyet dökme demirinin %70'ine, çeliğinin %58'ine ve kömürünün %64'üne pek az önem veriyor ya da hiç önem vermiyordu.[42]

Rus gıda tüketicilerini de dikkate almadı. Özellikle Sovyet kentlileri için ortaya çıkan sonuçlar inanılmaz derecede ağırdı. I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusu Doğu Avrupa'daki yerel sivil nüfusun ihtiyaçlarını karşılamışsa da, Naziler için bu ihtiyaçlar en son sırada geliyordu. İşgalden önce Backe'nin başkanlık ettiği bir planlama toplantısı "iç tüketim düzeyi"ne bağlı 8,7 milyon ton tahıl fazlası öngördüğünde, bunun ne anlama geldiği de açıkça ifade edildi: Moskova ve Leningrad dahil gıda sıkıntısı çeken kuzeydeki bölgelerin milyonlarca sakininin Uk-

42 H. Backe, *Um die Nahrungsfreitheit Europas: Weltwirtschaft oder Grossraum* (Leipzig, 1942), 170 vd; savaş öncesi sayılar için bkz. L. Volin, "The Russian Food Situation", *Annals of the American Academy of Political and Social Scientists*, 225 (Ocak 1943), 89-91.

raynalı tahıl üreticileriyle olan bağları kesilmeli ve bu insanlar açlığa terk edilmeliydi. Öngörülen "en ağır açlık sıkıntısı"ydı. Rus saatinin sanayinin ve kentlerin olmadığı geçmişe geri sarılmasıydı bu; savaş sırasında "Almanya'nın gücünü azaltan" bir "sahte insancıllığa" yer yoktu. Ve Batı Avrupa'nın imalat ürünleri Almanya için Rusya'nınkinden daha önemli olduğu için, planlamacılar Rus tahıl fazlalarının Rus sanayi işçilerini değil, Batı Avrupalı sanayi işçilerini canlı tutmak için kullanılması gerektiği sonucuna vardılar. Bu siyaset bir buçuk yıl sonra değişmeden sürüyordu. "Bir bütün olarak Avrupa'daki gıda arzı," diyordu Göring, "öngörülebilir gelecekte askerleri ve Reich nüfusunu beslemek için, işgal altındaki Doğu bölgelerinden olası en büyük tarımsal fazlanın elde edilmesini gerekli kılıyor. Bunu başarmak için, yerli nüfusun yerel gıda maddesi tüketimi mümkün olduğu kadar düşük tutulmalıdır."[43]

Backe'nin "açlık stratejisi", Almanların Rus ve Ukrayna kentlerine yönelik tutumlarını farklı bir ışıkla aydınlatır: Leningrad çevresindeki baskı ve Minsk'le Kiev çevresinde gittikçe sıkılaştırılan kordon tamamen halkı aç bırakmak, kent kültürünü tahrip etmek ve kentlileri yeniden kırsal kesime gitmeye zorlamak için tasarlanmıştı. Paranın yerini takas aldı ve insanlar yiyecek bulma umuduyla yollara düştüler; şehirler boşaldı. Bu insanların yolda gördüğü esir kamplarındaki bir deri bir kemik cesetler ve kıyıda köşede açlıktan ölmek üzere olan insanlar, kendilerini neyin beklediğinin işaretiydi. Batı Avrupa'dakine benzer fakat çok daha büyük ölçekte ve dondurucu soğukta gerçekleşen bu göç otoyolları tıkamıştı. 1942 kışında bir Doğu Bakanlığı görevlisi, "bugün işgal altındaki Sovyet topraklarının üzerinde uçan ya da karayolunu izleyen herhangi biri," diye yazmıştı, "yollarda ilerleyen insan kalabalıkları görecektir: Yüz binleri bulan bu kişilerin sayısı uzmanlara göre 1 milyona ulaşabilir. Bu kalabalık ya yiyecek aramak ya da kentlere gelip satmak için hareket halindeler."[44]

43 Alıntı, Brandt, *Management*, 622-30; Aly ve Heims, *Architects of Annihilation*, 246. Backe hk. böl. Tooze, *Wages of Destruction*, 478-9.

44 Brandt, *Management*, 124.

Harkov gibi bir kentin savaştan önce 1 milyonu bulan nüfusunun iki yıl içinde 250.000'e inmesi dehşet verici bir gelişmeydi. Sovyetlerin çekilmesi de etkili olmuştu. Kızıl Ordu, işin başından itibaren biraz geride kalmış ve çekilirken fabrikaların çoğunu havaya uçurmuştu. Almanlar da kenti yavaş bir ölüme mahkûm etmişlerdi. Hayatta kalanlardan biri birkaç yıl sonra şöyle diyordu:

> Şehir bir çöl gibi, dış dünyayla bağları kesilmiş, uzun süredir kuşatma altında tutulan bir kale gibi yiyecekten yoksun. Bütün köprüler ve demiryolları havaya uçuruldu, her türlü iletişim ve ulaşım imkânı bütünüyle tahrip edildi. Şehre giriş ve çıkış kesinlikle yasaklanmış durumda ... Depo yok, pazar yok, herhangi bir dükkân bile yok. Bütün depolar Sovyet ordusunun geri çekilmesinden günler önce tahrip edildi, yağmalandı ya da soyuldu ... Kabiliyetli ve daha güçlü olanlar salgın hastalıklarla kavrulan bir mekândan malını, mülkünü, evini ve akrabalarını terk ederek kaçma derdinde ... Uzun süreli açlık nedeniyle tükenmiş, aşırı derecede zayıf düşmüş sevdiklerini kurtarmak için kendi hayatını tehlikeye atanlar da var. Sıfırın altında 30-40 dereceyi bulan dondurucu bir havada, üstlerindeki sıcak tutan giysileri mısır ya da unla değiştirmek için 200-300 km uzaktaki köylere ağır yük altında zar zor hareket ederek, ayakları paçavralara sarılı yürüyorlardı ... Çoğu yollarda öldü, dondu ya da kaybolup gitti.[45]

Ancak kentsel ve kırsal ekonominin Backe'nin tahayyül ettiği kadar verimli tahrip edilememesinin yarattığı toplam sonuç, savaş dönemi çiftçi üretiminin Alman beklentilerini asla karşılayamaması oldu. Toplanan mahsulün çoğu Wehrmacht'ın beslenmesine gitti. 1942 hasadından ve ayrıca devamındaki yıldan sonra Ukrayna'dan bir tahıl fazlası *sağlandı*. Fakat Erich Koch'un izlediği baskıcı ve sert tutum nüfusun tümünü yabancılaştırdı ve ordunun Alman davasına yararlı olacak Ukraynalıları listeleme çabasını sekteye uğrattı. Tarım Bakanlığı'nın binlerce tarım uzmanını göndermesi de çare

---

45 "A Citizen of Kharkiv", "Lest We Forget: Hunger in Kharkiv in the Winter of 1941-42", *Ukrainian Quarterly*, 4 (Kış 1948), 72-9.

olmadı. Varlıklarının hasadın toplanmasını kolaylaştıracağı gerekçesiyle kolektif çiftlikleri *dağıtmamaya* karar veren Almanlar, 1942'nin başlarında onların kaderini belirlemeyi erteleyen bir Yeni Tarım Kararnamesi çıkardı. Kararname, köylüleri "Moskova'daki Yahudi Sovyet hükümeti"nin "zulmü"nden kurtarmayı vaat ediyordu fakat kararnamenin net olmaması köylüleri kuşkulandırdı ve bir yıl içinde, pek çok Alman gözlemci köylüleri kazanma şansının kaybedildiğini anladı.

Ordudaki iktisatçılar ve Rosenberg'in Doğu Bakanlığı'ndan bir eleştiri yağmuru geldi. Ekim ayında Rosenberg'in yardımcılarından biri, "Ukrayna köylülerinin büyük bir bölümü düşman propagandasının etkisi altındadır," diye yazmıştı, "niyetlerimize ilişkin inançlarını kaybetmişlerdir." Tarım Kararnamesi tam bir sakarlık örneği olmuştu, Almanların Baltıklar'da özel mülkiyeti geri getirmekte duraksamaları ise "her türlü siyasal sağduyuya ters" düşmüştü. Rosenberg'in yardımcısı, Yahudileri yok etmenin ve köylüleri partizan akınlarına misilleme olarak öldürmenin Almanların "gıda arzı[nın] kaynağı olan" Ukrayna'yı kaybetme riski oluşturduğunu öne sürerek sert bir uyarıda bulundu.[46] Ancak karar mercilerinin alternatifler üzerinde düşünmeye başladığı sırada hasar gerçekleşmişti bile. SSCB'den alınan tahıl miktarı Backe'in (ya da Hitler'in) beklentilerini asla karşılamadı ve işgalin ortaya çıkardığı sonuç ona karşı çıkanların bütün kuşku ve tereddütlerini haklı çıkardı. Almanya'nın Doğu'daki "Kaliforniya"sında süren Nazi hâkimiyeti, milyonlarca Sovyet'in ölümüne yol açtı ve Almanya'ya gıda sağlama yükü Batı Avrupa'ya aktarılınca, Reich'ın oradaki işi iyice zorlaştı.

1942 baharı, Almanya'da Reich'ın içindeki yiyecek payını azaltmanın gerekli olduğunu gösterdi. Hitler'in "rejimin güvenliği Alman yaşam standartlarının korunmasına bağlıdır," kanaati dikkate alındığında, bu kesinlikle rejimin bütün savaş döneminde karşılaştığı en ağır siyasi krizlerden biriydi. Kısıntıya

46 Bräutigam, Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 913-14; ayrıca bkz. T. Mulligan, *The Politics of Illusion and Empire: German Occupation Policy in the Soviet Union, 1942-43* (New York, 1988), 47-8.

gitme haberleri ülke dışında derhal bir zayıflık belirtisi olarak algılandı ve Sovyet "açlık propagandası" tarafından anında istismar edilip abartıldı. Gizli bir SD raporunda, halkın moralinin "daha önce görülmemiş oranda düşük olduğu" belirtiliyordu.[47] Kısıntıya gitmenin mümkün olan en kısa süre içinde geri çekilmesi konusunda kararlı olan Hitler, gittikçe etkisiz hale gelen gıda ve tarım bakanı Walther Darré'yi görevden alarak yerine atik Backe'yi atayacak kadar endişeye kapılmıştı. Darré, temelde Almanya'daki köylü yaşamını canlandırmak gibi romantik ırk düşleriyle yönlendirilen bir adamken, Backe yakın çalışma arkadaşı Heydrich gibi beceriye inanan, ödün vermez bir yayılmacı ve pragmatistti. Bu noktada önemli olan köylüler değil, yiyecekti. Reich'taki karaborsaya göz açtırmayan Backe, dikkatini Doğu'dan sağlanan tahılın artırılmasına yöneltti.[48]

Kısa süre içinde öldürücü sonuçlar başgösterdi. En iyi koşullarda bile kendisini besleyemeyen Genel Hükümet bölgesinde, özellikle de Polonya'da tayınlar zaten çok düşüktü. Frank'ın yönetimi tahıl tedarikini artıramıyordu ve çaresizlik içindeydi. Çiftçilere ikramiye verilmesi bir çözüm olabilirdi. Ancak Rusya örneğindeki gibi, Backe'nin başka bir yanıtı vardı: Yerel tüketimde sert bir düşüş sağlamak. Belirli bir grup zaten açlık seviyesindeydi ve onlardan vazgeçilebilirdi. 23 Haziran'da, hasattan birkaç hafta önce Backe, Frank'a bağlı görevlilere, "Genel Hükümet bölgesinde halen 3,5 milyon Yahudi bulunuyor. Polonya önümüzdeki yıl içinde arındırılacak," dedi. Daha birkaç hafta önce Himmler, en kıdemli SS'lere "Yahudilerin ortalıkta dolaşması"nın 1 yıl içinde sonlandırılacağını bildirmişti. Bu kez Lublin'deki SSPF, istihdamı gerekmeyen Polonya'daki tüm Yahudilerin katledilmesi için Globocnik'e talimat verdi: Bu talimat Treblinka, Sobibor ve Belzec'deki yeni ölüm kampları marifetiyle yerine getirildi. Böylelikle gıda krizi Nihai Çözüm'ün hızlandırılmasına da katkıda bulundu. Himmler'in adamları, Backe'ye yardımcı olmak için Polonya

47 W. Boelcke (ed.), *The Secret Conference of Dr Goebbels, the Nazi Propaganda War, 1939-1943* (New York, 1970), 222-3.

48 J. Lehmann, "Herbert Backe", ed. R. Smelster ve R. Zitelmann, *Die braune Elite* (Damstadt, 1993), 1-13.

hasadının toplanmasıyla görevlendirildi. Onun talimatlarıyla Varşova tecrit edilecek, kotaları karşılamayan köylüler kurşuna dizilecekti.[49]

Göring de kendi rolünü oynadı ve Ağustos başında Berlin'de önemli bir toplantı düzenledi. Farklı işgal yönetim şeflerini fiilen bir araya toplayan birkaç fırsattan biriydi bu ve Reich Feldmareşali'nin yeni sert tutumu duyurmasını sağladı ve bir araya gelen Reich komiserleri ve komutanları Alman olmayanların çıkarlarını Alman çıkarları aleyhine gözettikleri için azarlayan Göring, gelecek için daha katı bir tutumun işaretini verdi. Almanya "muazzam topraklar" fethetmişti fakat Reich'taki gıda tüketimi "Birinci Dünya Savaşı'nın sefil miktarları"na düşmekteydi:

> Kendi halkımız açlık çekerken işgal altındaki bütün topraklarda tıka basa yiyerek yaşayan insanlar görüyorum. Tanrı aşkına, sizler oraya size teslim edilen insanların refahını temin etmeye çalışmak için değil, Alman halkının hayatta kalmasını temin için mümkün olan her şeyi yapmak üzere gönderildiniz. Bütün enerjinizi buna hasretmenizi bekliyorum. Yabancılar için sürekli duyulan bu kaygı bir an önce sona ermelidir. Önümde sunmayı planladığınız şeye ilişkin raporlar var. Görevli olduğunuz ülkeleri düşündüğümde bütün bunların hiçbir anlam taşımadığı görülüyor. Size bağlı insanların açlıktan tükenmekte olduğunu söyleseniz bile umurumda değil. Hiçbir Alman açlıktan yere serilmediği sürece onlar elbette yere serilebilir.[50]

Daha açık konuşamazdı: "Bu mesele daha önceleri bana nispeten daha basit geliyordu. Sonra biri buna yağmacılık dedi." Daha sonra tek tek ülkeleri ele aldı: Hollanda, "davamıza ihanet edenlerin ülkesi"ydi ve çiftçilerle mühimmat fabrikalarında çalışan işçilere zarar vermemek koşuluyla onları zayıflatmak sorun değildi. Fransa geçen yılki gibi 550.000 ton değil, 1,2 milyon ton tahıl vermeliydi. Belçika iddia ettiği kadar yok-

---

49 B. Smith ve A. Peterson (ed.), Heinrich Himmler: Geheimreden 1933 bis 1945 (Frankfurt, 1974), 159; Tooze, *Wages of Destruction*, 547-8.

50 Noakes ve Pridhan (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 901; ayrıca, *TWC*, 8. cilt (Washington DC, 1952), 797 vd.

sul değildi. Sayılar şişiriliyordu. Norveç'e gelince: "Balık tutsunlar: 400.000!" Terboven bunun geçen yılın teslimatından daha az olduğunu söyleyerek araya girdiğinde, Göring şöyle dedi: "500.000!" İşgal bölgelerindeki siyasetçi ve kamu görevlilerinden gelen kaçınılmaz protestolar onu ilgilendirmiyordu. "İşbirliği"nden yana olmadığını vurguladı: "İşbirliği sadece [Almanya'nın Fransa büyükelçisi] Mr. Abetz'in yaptığı bir şeydir." Tek kurtulan Danimarkalılar oldu: Onların özel ekonomik ilişkileri arzulanan sonucu veriyordu.[51]

Bu kaba pazarlık devam ederken, Hitler'in zihni Genel Doğu Planı hayaliyle ateşlenen gelecekle meşguldü. Ağustos boyunca akşam yemeğine gelen misafirleriyle bu konuyu konuşmaya devam etti. Almanya "boş alanlar"a doğru ilerliyordu ve buraları nasıl yöneteceğini öğrenmek zorundaydı. Yerel Slavlar değersiz Alman mamul malları karşılığında tahıl sağlayacaklardı; uygarlaştırılmalarına dair herhangi bir sözün cezası toplama kampına gönderilmek olacaktı. "Yeryüzünde hiçbir güç bizi yerimizden sökemeyecek!" diye övündü, partizanlara Amerika'daki "Kızılderililer" gibi davranılacaktı. Doğu yılda 10-12 milyon tahıl fazlası üretecekti –aslında Büyük Savaş'tan önceki kadar– ve dünyanın ihtiyacını karşılayacak milyonlarca Alman köylüsüyle birlikte, dünyanın "en kendine yeterli ülkesi" Almanya olacaktı.[52]

Almanların şansı yaver gitti, 1942 hasadının verimi beklenenin üzerinde oldu. Yaz aylarında iyi giden havaların yardımı ve mahsulün daha fazla polisiye önlemle denetlenmesi sayesinde, toplam Avrupa tahıl tedariki 1942-1943'te 2 milyon tondan 5 milyon tonun üzerine çıktı: Bu tarihe kadar Almanya'nın işgal bölgelerinden sağladığı tahıl, toplamın beşte biri kadardı. Genel Hükümet bölgesi ve Fransa kilit önem taşıyordu: Her ikisinin de arzı keskin bir artış gösterdi. Sonuç olarak, rejim Eylül ayının ortasında buna mukabil Almanya'daki tayınların yükseleceğini duyurdu. Gıda krizi sona ermişti ve Göring'in neşesi yerindeydi. Eylül başlarında yaptığı "Berekete Övgü" konuşmasında, "Doğu Bölgeleri'nde hayal bile edemeyeceği-

51 Ayrıca bkz. *age.*, 803.
52 Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk*, 615-24.

niz miktarda yumurta, tereyağı ve un olduğu için" gelecekte artışın daha da fazla olacağı kehanetinde bulundu. Hitler ise Ekim ayında tayınları yükseltebilirlerse, İngilizlerin "bizi aç bırakma umutlarını terk edecekleri"ni iddia etmişti. Böylece rejim kendi başarısını bir İngiliz başarısızlığı ve nihai Alman zaferinin doğrulanması olarak sundu.[53]

Propaganda uzmanı Goebbels, Göring'in övünmesinin Almanya'ya siyasi bakımdan yardımcı olmadığını biliyordu. Alman gazetecilere konuyu değiştirmeleri için talimat verdi. Avrupalılar –yurtdışında kamu düzeninden sorumlu olan Alman yöneticilerle birlikte– artan taleplere öfkeyle tepki gösterdi. Mesela Dışişleri Bakanlığı'nın Paris'teki adamı olan Fransa büyükelçisi Otto Abetz, "isyanlar ve kamu düzeninde vahim kargaşa olacağı ve mevcut hükümetin yakın zamanda istifa edeceği veya devrileceği," uyarısında bulundu. Fransızlarla birlikte çalışmak gerektiğini vurguladı çünkü Almanya onlar olmaksızın hasadı kaldıracak somut işgücünden yoksundu. İşbirliği siyaseti, Göring'in ima ettiği gibi kolayca terk edilemezdi. İşgal altındaki SSCB'den de benzer uyarılar geldi: 1942 hasadı çok değerliydi fakat yiyecek kıtlaştıkça nüfus partizanların eline düşüyor ve Bolşevizm iki kötülüğün daha az zararlısıymış gibi görünüyordu. Gelecek, Goebbels'in haklı olduğunu ve Göring'in kadere meydan okuyacak kadar aptal olduğunu gösterecekti: 1942-1943 dönemi aslında Almanya'ya yapılan gıda tedarikinin zirvesiydi. Sonraki yıl hafif, daha sonraki yıl ise çok daha keskin bir düşüş görüldü. Almanya'daki üretim artışı sürse de, bu düşüşleri telafi edemedi.[54]

International Affairs yorumcularından biri, 1944 yazında "Avrupa'nın sağlığı bugünlerde ... 'çok kötü değil'," diye yazdı ve tek kaygı duyulacak noktanın kurtuluş mücadelesi sırasın-

53 Boelcke (ed.), *The Secret Conference*, 270, 276, 284; Tooze, *Wages of Dectruction*, 548; Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk*, 658-9 (25 Ağustos 1942).

54 Brandt, *Management*, 125, 563; D. Eichholtz, "Die Ausbeutung der Landwirtschaft der faschistisch besetzten Gebiete durch die Okkupanten und die Taktik der materiellen Korrumpierung in Deutschland während des Zweiten Weltkrieges", *Studia Historiae Oeconomicae*, 14 (1982), 153-71; Reicke v. Göring, *TWC*, 13. cilt (Washington, DC, 1952), 807.

da yayılabilecek salgınlar olduğu konusunda uyarıda bulundu. Gerçekten de işgal Avrupa'sında sağlık ve yaşam standartlarında yaşanan gelişmeleri bir bütün olarak dikkate alırsak, beklenmedik bazı özelliklerin ortaya çıktığı görülür.

Almanlar hedefleri olan Reich için güvenilir gıda arzını korumayı, Almanya'nın içindeki denetimleri ve dışarıdan gelen tedariği büyük oranda artırarak sağladılar. Geriye bakıldığında, 1942 krizi dışarıdaki tüketicilerin üzerindeki baskı artırılarak düzeltilen geçici bir bocalamayı temsil ediyordu. Almanlar, savaşın son dönemine kadar kalori alımında keskin bir düşüş yaşamadılar; asıl çöküş savaştan sonra gerçekleşecekti. Gıda ithalatı gittikçe daha önemli hale geldi: Alman tahıl tüketiminin (savaş öncesindeki %10'a kıyasla) beşte biri, (%7'ye kıyasla) etin üçte biri ve yemeklik yağların dörtte biri ithal ediliyordu; çoğunlukla da Fransa, SSCB, Danimarka ve Hollanda'dan. Gıda siyasetini ırka dayandırmanın amacı sadece istenmeyen tüketicilerin öldürülmesi değil "yaşamaya değer" olanların da sağlığını korumak olduğu için, Reich beslenme konusunu çok önemsiyordu. Sağlıklı dişlere sahip tombul yanaklı çocuk reklâmlarıyla tamamlanan kepekli ekmek kampanyası ("Kepekli ekmek daha iyi ve daha sağlıklıdır!"), sadece Almanya'da değil Protektora, Hollanda, Belçika ve Fransa'da çiftçilere kahverengi ekmek üretmeleri için sağlanan teşviklerle birlikte yürütüldü. Tüketici direnişine rağmen kepekli gıda maddesi kampanyası, tahıl ve bisküviyi de kapsadı. Müsli daha sağlıklı bir kahvaltılık çeşidi olarak övülüyordu. Bütün bunlar 1914-1918 dönemine kıyasla büyük bir iyileşme gösteren Alman demografik siciline katkıda bulundu: O dönemde doğum oranı yarıya inmişken II. Dünya Savaşı'nda –1942'de– en fazla beşte bire düştü. Eğer Hitler'in hedefi 1914-1918 döneminin demografik hasarından sakınmaktıysa, başarılı olmuştu.[55]

Tayınlar ve gıda tüketim seviyelerinin farklılıklar göstermesine ve Almanların el koyma girişimlerine rağmen, kıta genelinde sağlık düzeyi şaşırtıcı biçimde yüksek kaldı. Temel

55 N. Goodman, "Health in Europe", *International Affairs*, 20:4 (1944), 473-80; Spiekermann, " Brown Bread for Victory", 150-59; Sauvy ve Ledermann, "La Guerre Biologique", 477; Brandt, *Management*, 610-13.

sorun genellikle üretim değil dağıtımdı. Bu sorunun en başarılı biçimde üstesinden gelindiği yerler, devletin güçlü ve iletişimin görece kolay olduğu bölgeler, söz gelimi, Batı ve Orta Avrupa'ydı. Buralarda da karne uygulandı ve gıda tüketim seviyeleri savaş öncesinde olduğundan daha düşük fakat kıtlığa mahal vermeyecek kadar yüksekti. En kötü etkilenenlerden bazıları aslında Almanya'nın müttefikiydi: Finlandiya'nın Karelya bölgesinde kırsal nüfusun bir bölümünde gıda alımı, yaşamı sürdürmek için gerekli olan asgari düzeyin sadece biraz üzerindeydi; İtalya'nın resmi tayınları Avrupa'da en düşük olanlardan biriydi ve rejimin gıda arzını güvence altına alma konusunda "tahıl savaşı" yaygarasından yıllar sonra bile sergilediği acıklı başarısızlık, halkın hoşnutsuzluğuna ve faşizme duyduğu öfkeye katkıda bulundu. Yetersiz beslenme, sadece eskiden Sovyetler Birliği'ne ait olan topraklarda ve Yugoslavya'yla Yunanistan'ın bazı bölgelerinde yaygınlaştı, açlık dolayısıyla toplu ölüm tehlikesi belirdi; buralar devletin en zayıf olduğu ve Alman ırk ideolojisinin en büyük zararı verdiği yerlerdi. Her şeye rağmen gıda alımındaki düşüş, en azından savaşın sonundaki çetin aylara kadar I. Dünya Savaşı'yla kıyaslanamazdı. Çiftçilikte kaydedilen gelişmeler ve olumlu hava koşulları Avrupalıların çoğu için açlığın geçiştirilmesine katkıda bulundu.

Takdire şayan bir şekilde, insanlar sağlıklı kalabildiler. Birkaç salgın hastalık olsa da demografik veriler bebek ölüm ve doğum oranlarının şaşırtıcı derecede az etkilendiğini gösterdi. Danimarka –Yeni Düzen'deki ılımlı konumunun sağladığı korunmayla– en iyi durumda olan ülkeydi ve doğum oranlarında 1930'lardakinin üzerine çıkan düzenli bir yükselme görüldü. Büyük Savaş dönemiyle kıyaslanacak ölçüde olmasa da, halkın çoğunun gıda yetersizliğini açıkça hissettiği Fransa'da bile 1914-1918 döneminde gerçekleşen felaket niteliğindeki düşüş tekrarlanmadı: Tam aksine 1941'den sonraki doğumlarda hızlı, tarihsel olarak görülmemiş büyük bir artış oldu; savaş sonrasında nüfus bilimciler bunu "savaş dönemi doğum oranı direnci"ne atfettiler fakat bu eğilim neredeyse her yerde savaştan sonra da görüldü. Benzer eğilimler görece düşük ölüm

oranları ve yüksek doğum oranları sayesinde Hollanda gibi gıda maddesinden daha yoksun ülkelerde de görülebiliyordu.[56] Toplam nüfus –Britanya'da biraz yavaş, ABD'de daha hızlı artıyordu– Batı Avrupa'da sadece küçük bir azalma gösterdi. Yugoslavya, Yunanistan ve Polonya'daki düşüşler çok daha belirgindi. En kötü durumda olan Rusya'ydı: Son araştırmalar, mesela Ukrayna'daki savaş dönemi felaketinin 1933'teki kıtlığı bile geride bıraktığını ortaya koyar; Beyaz Rusya'yla ilgili sayılar kesin olmamakla birlikte durumun çok daha kötü olduğu tahmin edilebilir. Kısacası, Alman yönetimi, kendi halkını demografik felaketten korurken bu felaketi en sıkıntılı ve hakir görülen nüfus kesimlerine aktarmayı başardı. Avrupa'nın geri kalan kısmıysa büyük bir salgın felaketinden kurtuldu: Fakat kıtlığın devlet kurumlarının meşrutiyetini olumsuz yönde etkilemesi ve kıtayı saran gerçek açlık korkusu, bu durumun politik olarak Almanlara aslında nasıl yardımcı olamadığını anlaşılabilir kılar.[57]

Alman gıda siyasetinin Batı ve Orta Avrupa'nın büyük bir bölümünde yarattığı görece sınırlı etki, en azından 1942-1943 kışından önce bu durumun kamu düzeni üzerindeki etkisinin neden beklendiği kadar büyük olmadığını açıklamaya yardımcı olur. Genelgeçer tutumların geçirdiği evrim, Belçika'daki Alman gizli askeri polis raporlarından izlenebilir. Ekim 1940'ta, yaklaşan kış için gerekli tedarik konusunda halkın endişeli olduğu ve Belçikalı yetkililerin yetkinliği hakkında kuşkular doğduğu rapor edildi. Aynı dönemde, nüfusun yaklaşık %80'inin "Alman işgali gerçeğini kabul ettiği" ve Almanlardan adil bir gıda dağıtımı beklediği düşünülüyordu. Mart 1941'de Alman karşıtı duyguların artması en çok kıtlık yüzündendi. Bir yıl sonra karaborsa yaşamın bir gerçeği haline geldi ve çoğunluk Doğu'da Almanların savaşı kaybedeceğini düşünüyordu. Fakat hâlâ "pasif"lerdi ve ciddi bir soruna pek ihtimal vermiyorlar-

56 P. Vincent, "Consequences de six années de guerre sur la population française", *Population*, 1:3 (Temmuz-Eylül 1946), 436; J. Daric, "Quelques aspects de l'évolution démographique aux Pays-Nas", *age.*, 501-9.

57 J. Valin, F. Mesle, S. Adamets ve S. Pyrozhov, "A New Estimate of Ukranian Population Losses during the Crisis of the 1930s and 1940s", *Population Studies*, 56:3 (Kasım 2002), 249-64.

dı. Grevler doğrudan Almanları hedef almaktan çok, tayınlar ve yetersiz ücretlerle ilgiliydi. 1942'nin ortalarında gittikçe kötüleşen arz durumunu Alman hâkimiyetinden ayırmak güçleşiyordu. Eylül ayında bile GFP "genel sükûnet, düzen ve güvenlik tehdit altında değil" diye rapor veriyordu. Wehrmacht'ın Fransa'da kamu düzenine yönelik tehdit değerlendirmeleri de benzerdi. Başka bir deyişle, Batı Avrupa'nın 1942'nin sonuna kadar topyekûn iktisadi çöküşe bağışıklık gösterebilmesi, sessiz kalmasının sebebidir. Açık kitlesel muhalefet, savaşın gidişatı belirgin biçimde Nazilerin aleyhine dönene kadar oluşmayacaktı.[58]

Kaynaklar

Alman savaş faaliyetinin asıl Aşil topuğu gıda değil enerjiydi. 1943'te dünya petrolünün %67'sini ABD üretirken, SSCB –aşağı yukarı Kaliforniya'dan sağlanana eşit olan– yaklaşık %10'unu üretiyordu. İngilizler görünüşte bağımsız Irak ve İran'ı denetliyordu fakat [İngiliz] Kraliyet Donanması Atlantik Savaşı'nda U-Boatları [Alman denizaltıları] yenilgiye uğrattığı sürece, Britanya'nın savaşta kalması sağlayan Amerikan petrolü oldu. Diğer yandan, Almanlar sadece, üretimleri savaş döneminde azalarak dünya toplamının %2'sinin altına düşmüş, Macaristan ve Galiçya'da da birkaç tane eskimiş petrol işletmesine sahip Romanya'nın petrol rezervlerini kontrol ediyordu. Genel anlamda –Hitler'in emperyal hırslarının odağı olan– Avrupa, bütünüyle petrol ithalatına bağımlıydı ve bu, Üçüncü Reich'ı çok dezavantajlı bir konuma düşürüp uzun bir savaşın sürdürülmesini imkânsız hale getirdi. Bu durum, yaygın mitolojinin aksine savaşı 19. yüzyıl teknolojisiyle –atlar ve kömürle– verilen bir 20. yüzyıl savaşına indirgedi.[59]

---

58 J.-L Charles ve P. Dasnoy (ed.), *Les Dossiers secrets de la Police Allemande en Belgique: La Geheime Feldpolizei en Belgique et dans le Nord de la France*, 2 cilt (Brüksel, 1972-3), tüm metinde, özellikle 1. cilt:45, 82-4, 155, 192-3, 205; 2. cilt:46.

59 G. Hill, *Trends in the Oil Industry in 1944* (Washington, DC, 1944), 10-12. Bu referans için Alison Frank'a teşekkür ederim: W. G. Jensen, "The Importance

1940'ta bir süre için Berlin'dekilere, petrol zengini Arap dünyası bir rol oynayabilirmiş gibi göründü. I. Dünya Savaşı'nda kazanılan zaferin Ortadoğu petrol rezervlerinin denetimini İngilizlere bıraktığını gören bazı Almanlar, Fransa'nın düşüşünün bölgeye girişlerini sağlayacağını umuyorlardı. Devlete ait yeni bir petrol şirketi –Kontinentale Öl AG– (Polonya ve Rus petrol yataklarını da devralma niyetiyle) kuruldu ve Mayıs 1941'de bir Alman ekibi Suriye'ye gönderildi. Dışişleri bakanı Ribbentrop, seferin ana destekçisiydi; SSCB'nin işgalini önlemeyi ve Arap milliyetçileri arasındaki Alman yanlısı güçleri destekleyerek Britanya'yı baskı altında tutmayı umuyordu. Öte yandan Hitler bu fikri pek ciddiye almıyordu, çünkü Bolşevizmin yenilgisinin çok daha büyük zenginlikleri hızla sağlayacağını ve Araplara taviz vermeyi gereksiz kılacağını düşünüyordu. Ancak Churchill'in kararlı müdahalesiyle kıyaslandığında daha büyük bir girişimin yapılamayacağı açıktı. Sonraki birkaç ay içinde hızla harekete geçen İngilizler, Irak'taki Alman yanlısı darbeyi ezdiler, (özgür Fransızlarla birlikte) Suriye ile Lübnan'ı işgal ettiler ve İran şahını tahttan ayrılmak zorunda bıraktılar. Mihver Güçleri'nin Mısır'ı almayı başaramaması ve bu ülkenin üzerinde İngiliz baskısının artması Hitler'in bu konudaki umutlarını sona erdirdi. Bu gelişmeler –1939'da Almanya'ya barışçıl biçimde petrol arz edilen– Kafkasya'daki Sovyet petrol alanlarının fethini özellikle acil kıldı. Hitler'in askeri kurmayları, Mayıs 1942'den itibaren o petrol alanları olmaksızın bir sonraki yıl hiçbir saldırı harekâtının yapılamayacağı konusunda onu uyardı. Führer'in müdahaleleriyle sakatlanan Wehrmacht, Ağustos'ta Maykop'u, Ekim'de Grozni'yi aldı fakat Stalingrad'ı alamadığı için birkaç ay sonra birliklerini geri çekmek zorunda kaldı. Almanya'nın enerji sorununa artık askeri bir çözüm bulunamazdı.[60]

Bu, Hitler'i bilim adamlarına yönelten bir sonuçsuzluktu. Özellikle hidrojeni ayrıştırmanın, sentetik yakıt üretimi aracı-

---

of Energy in the First and Second World Wars", *Historical Journal*, 11:3 (1968), 538-54.

60 D. Eichholtz, "Öl, Krieg, politik: Deutscher Olimperialismus (1933-1942-1943), Zeitschrift für *Geschichtsgewissenschaft*, 51:6 (2003), 493-511.

lığıyla yakıt üretimindeki açığı dolduracağı düşünüldü. Auschwitz yakınlarında inşa edilen –1944'ün sonunda Alman metanol üretiminin %15'ini sağlayan– kimya tesisleri gibi fabrikalara yapılan yatırım, Luftwaffe'nin faaliyetini sürdürmesini sağladı. Fakat hidrojeni ayrıştırma kendisi de yakıt gerektiren çok pahalı bir işlemdi ve gerekli miktarı elde etmek için Alman kömürünün büyük bir bölümü tüketilecekti; gene de sentetik yakıt üretimi 1943'te en yüksek noktaya ulaştı. 1944'te Müttefik bombardımanının yarattığı hasar ve aynı yıl içinde Romanya'daki petrol rezervlerinin kaybı, Almanya'nın enerji açmazını iyice çözümsüz hale getirdi. Savaş uçaklarının sayısı artsa da yakıt olmadıktan sonra ne işe yararlardı ki.[61]

Kömür açısından durum pek farklı olmasa da daha iyiydi. Belçika, Hollanda, Fransa ve Çekoslovakya'nın fethi önemli bir maden potansiyelinin Almanların eline geçmesini sağladı. Ancak işe kıta ölçeğinden bakıldığında durum pek iyi değildi: Almanya Avrupa'nın başlıca kömür ihracatçısı ancak Fransa da dünyanın en büyük kömür ithalatçısıydı. Danimarka, İtalya ve Norveç de tamamen ithalata bağımlıydı. Alman yöneticiler ile Belçikalı ve Fransız maden sahipleri arasındaki işbirliği sayesinde üretim miktarı 1940'ta hızla arttı ve bu yükseliş 1942-1943'te zirveye çıkana kadar sürdü. Fakat daha sonra, çelik üretimini vuran ve Speer'in endüstriyel işbirliği stratejisini tehlikeye atan büyük bir düşüş görüldü. Hitler bu gelişmenin yaratacağı sonuçların farkındaydı. Ağustos 1942'de Reichwerke şefi Hermann Göring'i ve Alman kömür üreticilerinin şefi Paul Pleiger'i, kok kömür yetersizliğinin çelik üretimindeki artışı önlemesi halinde savaşın kaybedileceği konusunda sert bir sekilde uyardı. Baharda Ruhr bölgesine düzenli yapılan hava saldırıları, Alman enerji ekonomisinin hassas noktasını hedef aldı ve Speer'in yeniden silahlanma stratejisini kesintiye uğrattı.[62]

Yenilgi ufukta görünmüşken Almanlar, Belçikalılar ve Fransızlar arasında 1940'ta imzalanan kömür-çelik antlaşması çatırdamaya başladı. Madenciler, işgalin ilk kışından itibaren

---

61 Tooze, *Wages of Destruction*, 445-6.

62 *Age.*, 574, 598.

düşük tayınları protesto etmişlerdi –Belçikalı madenci eşlerinin eylemi şehir meclisi binasının önünde boş patates çuvallarını sallamak olmuştu– fakat Almanlar tayınları onları kazanacak ölçüde artıramayacaklardı. 1943'ten itibaren işe devamsızlık arttı ve Alman madenciler ile yabancı madenciler arasındaki verim farkı büyüdü. Fransız kömür madenlerindeki ortalama günlük üretim 1938-1944 döneminde %39 oranında azaldı. Toplam Alman üretimi içinde dışarıdan gelen gıda ve emek payı yükselirken, dışardaki kömür üretimi Almanya toplamının %28'inden 20'sine geriledi. Avrupa kentlilerinin içinde bulunduğu kötü durum, patronlarına özellikle bu noktada dokunuyordu. 1943 sonbaharında grevler çoğaldı ve üretim hızla azaldı. Kömür rezervlerinin miktarı alarm veren düzeylere inince, Reich'ın üretim için gerekli olan yakıt ile Avrupa'nın geri kalan kısmını desteklemek daha da zorlaştı. Öyle ki bu, 1944'ün sonunda Alman iletişim altyapısı Müttefik bombardımanına uğradıktan sonra kömür dağıtım sistemi yerle bir olup fabrikalar kapatılınca neredeyse imkânsız hale geldi.[63]

Bunun işgalin bedeli olduğunu söyleyebilir miyiz? Yakın zamanda yapılan bir değerlendirme, modern sanayi ekonomilerinin bulunduğu bölgelerde bunun daha muhtemel olduğu sonucuna varır çünkü bu bölgelerdeki kaynaklar daha kolay kullanılır ve ulaşımla denetim görece ucuzdur. Bu sav Nazi örneği bakımından akla uygun görünür: Doğu'da imparatorluk kurma düşlerine rağmen, Alman savaş faaliyetlerine en fazla katkıda bulunan Batı Avrupa'ydı. Fakat burada önemli olan iki nokta vardır. Biri, en etkili işgal yönetiminin bile bazı hayati metaların elde edilememesi halinde yeterli olamayacağıdır. 1941'de savaşı kazanmış olsalardı, Almanlar kuşkusuz petrolü ve ihtiyaç duydukları diğer malları dışarıdan getirtebilirlerdi. Bu durumda Hitler'in aşırı kendine yeterlilik vizyonu ılımlı hale gelecekti ve Almanya'nın uluslararası iktisadi siyaseti, dünyanın geri kalan kısmıyla ticaret fikrinden asla vazgeçmeyen, aslında gerek Amerikan gerekse diğer ülke firmalarıyla iş ilişkilerini sessiz sedasız sürdüren kimya ve gemicilik endüstrisi

63 Jensen, "The Importance of Energy", 550; Milward, *The New Order*, 288.

yöneticilerinin yaptıkları önerilere daha da yaklaşacaktı. Fakat SSCB'ye savaş ilânı bunu zorlaştırdı, ABD'nin savaşa çekilmesiyse imkânsız hale getirdi. Savaş uzayıp gidip sanayi devlerinin mücadelesine dönüşünce, Almanya'nın kritik enerji açığı önemli bir faktör oldu. Bir diğer nokta, sadece iktisadi bir çözümlemenin Üçüncü Reich'ın savaş ekonomisi yönetimindeki çok önemli ideolojik boyutu gözden kaçırmasıdır. Üçüncü Reich, Batı Avrupa'nın ekonomisini Doğu Avrupa'nınkinden bir ölçüde daha iyi yönettiyse, bunun nedeni o bölgeyi yönetmenin daha kolay olması değil, oradaki ideolojik bahislerin daha düşük olmasıydı. Himmler'in SS'i daha zayıftı; muhafazakârların daha fazla manevra payı vardı ve Hitler de bölgenin geleceği hakkında uzun erimli görüşlere sahip değildi.[64]

64 Liberman, *Does Conquest Pay?*

10

İŞÇİLER

Hiçbir yerde, emek konusunda ideoloji ile gerçeklik arasında Üçüncü Reich'takinden daha büyük ikilemler olmadı ve hiçbir yerde bunları çözmek için daha büyük bir şiddet uygulanmadı. Nazilerin esas siyasal hedefi ırk yönünden saf bir ülke yaratmak olduğu için, Almanya'ya özellikle Doğu Avrupa'dan yabancı işçi getirme fikrini nefretle karşılıyorlardı. Ancak Kızıl Ordu ile mücadele uzun bir yıpratma savaşı beklentisi yaratınca çatışmanın bu nüfus olmadan kazanılamayacağı anlaşıldı. Özellikle 1942'den itibaren yabancı işçilerin sayısı hızla arttı ve 1944'te 7 milyonu aştı. Halkın Doğu'da yaşayanların ilkel, pislik içinde ve tehlikeli olduğu mesajıyla bombardımana tutulduğu bir ülkede, çoğunluğu Slav olan kalabalık bir nüfusun ansızın Reich'a gelmesi, beklenmedik ve derinden sarsıcı bir sosyal devrimi temsil ediyordu. Rejimin onlara güven verme yöntemi, işçilerin koluna bant taktırmak, onları dikenli tellerin ardında tutmak, her hareketlerini polisiye önlemlerle denetlemek ve çizgi dışına çıktıklarında sert cezalar uygulamaktı. Özetle, yabancı işçi ihtiyacı Reich'ın ırk temelli yasalarını doğrudan radikalleştirdi.

Yabancı İşçiler, 1939-1942

1930'ların sonunda Almanya'daki emek piyasalarının daralması önde giden çiftçilerin işgücü yetersizliğinden şikâyet etmelerine yol açmıştı. Kasım 1938'de bu durumun Alman gıda arzını tehlikeye soktuğuna ilişkin korkular oluştu. 1936-1937'de tarımsal işgücünün dörtte birini yabancılar oluşturuyordu, bu sayı 1938-1939'da %43'e kadar yükseldi. Göring işgücü akışını destekliyor ve "ırk siyaseti kaygıları"nın öncelikli olması gerektiğini düşünmüyordu. Ona göre yabancı işçiler kaçınılmaz bir kötülüktü. Ancak Alman erkekler askere alındıkça önemleri gitgide artmıştı: 1940'ta Almanya'daki %60'tan az olmayan tarımsal işgücü Alman değildi. Sayıları yüz binleri bulan Polonyalı savaş esirleri, özellikle savaşçı kategorisinden çıkarılıp sivil işçi olarak Alman çiftliklerine gönderildi. Hitler'in Alman gıda güvenliğiyle ilgili saplantıları dikkate alındığında, Reich beslenmek için Polonyalılara giderek daha fazla bağımlı olduğu sırada onları Warthegau ve Batı Prusya'daki çiftliklerinden kovmaları pek anlaşılır değildi. Aynı Polonyalılardan çoğunun çalışmak üzere Reich'a gitmek zorunda bırakılması da ironiktir. Hitler, Almanların hayatta kalmak için daha fazla toprağa ihtiyaç duyduğu kanaatindeydi. Ancak toprağa sahip olduklarında hasadı kaldırmak için Polonyalılara ihtiyaçları vardı.[1]

Nazi iktisadi mantığı ne kadar çılgınca olursa olsun, ırk bilincine sahip hiçbir Alman bu gelişmelerin güvenlikle ilgili olası sonuçlarını hafife almadı. Alman nüfusla karışmalarını önlemek için Polonyalı işçiler ayrı tutuldu: Sadece kolluk takmak (daha sonraları Yahudilere takılan sarı yıldızların habercisi) zorunda bırakılmadılar, lokantalara da sokulmadılar, bisiklete binmeleri yasaklandı ve Alman kadınlarla ilişki kurmamaları için onlara özel genelevler açıldı. Ücretleri Alman ücretlerinin altında sabitlendi ve bu uygulama çiftçilerin Alman işçilerine yol vermelerine kadar sürdü, bu noktada rejim Alman işçilerinin işten çıkarılmasını önlemek için bir "sosyal telafi vergisi" uygulamaya başladı. Fakat rejim Almanya'nın yeni gelenlere

1 U. Herbert, *Hitler's Foreign Workers: Enforced Foreign Labor in Germany Under the Third Reich* (Cambridge, 1997), 35.

bağımlılığını fazla dert etmiyordu: İşgücü eksikliği önlenmişti ve ideolojik itirazlar, katı polisiye önlemler uygulanıp gelen işçiler kırsal kesimde tutuldukça idare edilebiliyordu.

Batı'da bir sonraki fetih dalgasının ardından Polonyalılara olan bu bağımlılık sadece geçici bir zorunluluk olarak görülmüştü. Fransa'nın ve Aşağı Ülkeler'in yenilmesi, yıllarca süren kriz ve işsizliğin vurduğu Avrupa işgücü piyasalarına girmeyi sağladığı gibi, daha fazla savaş esiri de elde edildi. O sırada sadece Fransa ve İtalya'da 1 milyondan fazla işsiz vardı. Diğerleri de Macaristan, Bulgaristan ve İspanya gibi uzak ülkelerden gelmiş, gönüllülük temelinde iş arıyorlardı. Buna bağlı olarak 1940 yazında Almanya'nın ihtiyaçları belli bir süre tamamen karşılanabilecekmiş gibi görünüyordu. Sonuç olarak Reich Belçikalı, Hollandalı ve Norveçli savaş esirlerini ve bazı Fransızları serbest bıraktı. 1,2 milyon tutuklu tarım alanlarına, madenlere ve sanayi kuruluşlarına gönderildi.

Almanya'da sayıları gittikçe artan çok uluslu yeni gelenler ordusuna yönelik tutumlar değişiyordu. Reich Ana Güvenlik Karargahı (RSHA), "Germen kökenli nesilden gelen işçiler" ile "ırk açısından yabancılar" arasında ayrım yapmaya çalışıyor ve onlara farklı cezalar uyguluyordu. Fakat bu bazı tuhaf sonuçlara da yol açtı: Örneğin, Hollandalı işçiler yenilmiş bir ülkeye mensuptu ancak teoride, çalışmak için gönüllü olarak Reich'a gelen Hırvat, İtalyan ve Slovaklara ırksal yönden üstündü. Alman kamuoyu ince ayrımlar yapmıyordu: İnsanlar uyum sağlamayı reddeden ya da fazla öne çıkan yabancı işçilerden genelde hoşlanmıyorlardı. İtalyan gençlerin "kavgacı ve gürültücü" olduğu düşünülüyordu: Beslenme tarzlarından ve tuvaletleri tıkamalarından şikâyet ediliyordu. Fransız kadınları "ahlaksız", Hollandalılar "kibirli"ydi. Yabancı işçilerin trenlerde seyahat ederken yaydıkları "dayanılmaz pis koku"dan, kılıksızlıklarından, kabalıklarından, döküp saçmalarından ve avaz avaz şarkı söyleme meraklarından söz ediliyordu. Nazi Partisi'nin onların sadece gelip geçici bir kötülük olduğuna ilişkin temenni niteliğindeki görüşlerine karşılık, Çalışma Bakanlığı'ndan kıdemli bir görevli, bu insanların ülkeden ayrılmayacakları uyarısında ve büyük çaplı işgücü hareketleri-

nin Avrupa'nın iktisadi kalkınmasına savaş sonrası dönemde de damga vuracağına dair (daha sonra doğrulanacak) kehanette bulundu:

> Savaş sona erince bile Almanya yabancı işçiler olmadan yapamaz. Geçmişte olduğu gibi, barış gerekliliklerinin yerine getirilmesi için bu işçiler sadece tarımda değil, sanayide de çok lazımdır. Bütünleşmiş bir makro-bölgesel Avrupa ekonomisinin oluşması, bu gelişmenin daha üst bir düzeye gelmesine hizmet edecektir. Kıtadaki ülkelerden Almanya'ya ek işçilerin ithaliyle birlikte, misafir işçiler denilen uygulama kapsamında karşılıklı işgücü değişimi de elbette hız kazanacak, işgücünün Avrupa içinde eşitlenmesine yol açacaktır.[2]

Zaferin çok yakın olduğunu düşünen ve yukarıdaki gibi hoş olmayan öngörülerle karşı karşıya kalan Naziler, yaklaşımlarını sertleştirdiler. Yabancı işçilerin hayatları tehlikede olmadıkça hastaneye gitmeleri yasaklandı ve kaldıkları kamplar sürekli gözetim altında tutuldu. Yerel yönetimler yüzme havuzlarını kullanmalarını yasakladı, Noel ikramiyelerini kesti ve sadece belirli saatlerde alışveriş yapmalarına izin verdi. Sonu gelmeyen bu kısıtlamaların bir nedeni, özellikle kırsal kesimde kuralların sık sık göz ardı edilmesiydi. Köyler ve tecrit edilmiş çiftliklerde Polonyalılar ile Almanlar arasındaki dostane ilişkiler yetkilileri endişelendiriyor ve yeniden tasnif yapılmasını ve teyakkuzda olunmasını istiyorlardı.[3]

SSCB'nin işgalinden sonra 3 milyon savaş esirinin ve muazzam işgücü rezervleri olan geniş bölgelerin ele geçirilmesi, hem ekonomik fırsatları hem de riskleri daha önce görüşmemiş boyutta artırdı. Rejim, zaferin yakın olduğuna inandığı ve ihtiyaç duyduğu kadar yabancı işçiye ulaştığını hissettiği için, Rus savaş esirlerini kullanmaya dair herhangi bir plan yapmadı. Aslında Hitler, Reich'a işçi sevkiyatını engelliyordu. Ne de olsa, savaş sona erdiğinde Wehrmact askerlerinin hızla terhis edileceği, bunun da Almanya'nın işgücü açığını azaltacağı umuluyordu. Ancak bu ince bir buz tabakasının üzerinde

2 *Age.*, 100-103, 107.
3 *Age.*, 110-11.

yürümek gibiydi çünkü savaş beklendiği gibi gitmeyebilir ve Almanya muazzam zorluklarla karşılaşabilirdi: Barbarossa Harekâtı için ilân edilen seferberlik, zaten yetersiz olan Alman işgücünü biraz daha azaltmış ve ülkenin ekonomisinde pek çok mevkinin boşalmasına yol açmıştı. Üstelik bu sadece teorik bir kaygı da değildi: Ruhr'daki –Reich'ın enerji ekonomisinin merkezindeki– kömür üretimi 1941'in Mart ve Ağustos ayları arasında %15 oranında azaldı. Hitler Ekim ayında Sovyet savaş esirlerinin Almanya'nın içinde sömürülmesine nihayet razı oldu fakat o sırada bu esirlerin çoğu için artık çok geçti. Almanya'da onların yaşadığı güçlüklere pek sempati duyulmuyordu: Tam aksine, Reich'ın milyonlarca savaş esirini beslediğini gösteren haberler insanları öyle öfkelendirdi ki, kamplardaki tayın miktarlarında kesinti yapıldı. Almanya'ya canlı ulaşmayı başaran Kızıl Ordu askerleri çalışamayacak kadar zayıflamışlardı ve onları öncelikle "şişmanlatmak" gerekiyordu.

Almanya'nın yabancı işçilere bağımlılığının sürekli olabileceği fikrinden hem Himmler hem de Parti nefret ediyordu. Savaş, mümkün olduğu kadar kısa süre içinde sona ermesini istedikleri saçma bir durum yaratmıştı. Bir analiz uzmanı 1941-1942 kışında, "şimdiki ırksal-siyasal durum öyle ki, Reich bölgesindeki 500 Yahudi'den kurtulup hemen ardından on kat daha fazlasını istenmeyen yabancı ırklardan getiriyoruz," diye şikâyet ediyordu. Güvenliğin bozulmasından korkan Himmler, Almanya'nın ihtiyaçlarının "Germen kökenli halklar" ve "Almanlaştırmaya uygun" diğerlerinin asimilasyonuyla karşılanabileceğini umuyordu. Ancak bu düşünceler, –Himmler'in bütün fikirleri gibi– iktisadi gerçekler karşısında uçup gitti ve Reich hâlâ artmakta olan işgücü açığıyla yüzleşmek durumundaydı. Mayıs 1939-Mayıs 1942 dönemindeki askere alma uygulamaları sonucunda sivil işgücü 7,8 milyon dolayında azaldı. Wehrmacht Doğu Cephesi'nde büyük kayıp veriyor, artan mühimmat üretimi işgücü darboğazının bir ölçüde çözülmesini gerektiriyordu.[4]

4 *Age.*, 146-62; Wetzel, Heiber, "Der Generalplan Ost", 312.

Sauckel'in Dürtüleri

Genç Albert Speer'in 1942 baharında görevlendirilmesiyle birlikte, savaş ekonomisinin rasyonalizasyonu kısa süre içinde üretimde çarpıcı artışlara yol açacak şekilde başladı. Fakat Almanya'nın, Avrupa çapında bir işgücü programı için bazılarının "insan gücü diktası" dedikleri uygulamaya ihtiyacı vardı. Hitler, bu amaçla Çalışma Bakanlığı'nı devre dışı bıraktı ve uzun süredir Thuringia *Gauleiter*'i olan Fritz Sauckel'e işgücü konusunda tam yetki verdi. Hitler'in Sauckel'e verdiği talimatlar, kıtanın Alman insan gücü sorununa katkısında dramatik bir artış öngörüyordu.

İki farklı Nasyonal Sosyalist kuşağa mensup oldukları için Sauckel ve Speer arasında dağlar kadar fark vardı. Speer, Parti "şefleri"nin aptallığından hoşlanmadığını gizlemeyen, iyi eğitim görmüş, makul genç teknokratlardan biriydi. Sauckel ise eski bir denizci, bir kol emekçisi ve eski bir Parti lideriydi. Aslında her ikisi de yetenekli örgütçülerdi ve yaptıkları görevler birbirini tamamlıyordu: Sauckel'in işi Speer'in fabrikalarındaki açığı kapatmak için işçi bulmaktı. Savaştan sonra söylediklerine rağmen Speer'in Sauckel'e –Himmler'e ve Wehrmacht'a ihtiyacı olduğu gibi– ihtiyacı vardı, çünkü Avrupalı işgücü Reich için zorla çalıştırılmadıkça Almanya'nın silah üretimini artırmak imkânsız olacaktı.

Sauckel, yakın zamanda bir tarihçinin, "dünyanın o zamana kadar gördüğü en büyük zorunlu emek programlarından biri" olarak betimlediği uygulamayı yönetme konusunda bir buçuk yıl kadar olağanüstü başarılıydı. Nisan 1943'te Hitler'e gururla işlerin gayet iyi gittiğini söyleyen bir rapor sundu: Şimdiye dek işgücü konusunda "Nasyonal Sosyalist Reich'ımız kapitalist ve Bolşevik dünyanın yöntemleriyle kıyaslandığında parlak bir örneği temsil etmektedir." Aslında işler umut verici olmaktan çok uzaktı. Almanya'daki çalışma koşulları sertleştikçe gönüllülerin çoğu ayrıldı. Yetersiz beslenme ve sert muamele yüzünden evlerine döndükleri söyleniyordu. Almanların "çalışamaz" diye tanımladığı kişiler –1942'nin ilk yarısında olduğu gibi– geri gönderildikçe yayılan dehşet verici öyküleri daha fazla

işçi alımını zorlaştırdı. Sauckel'in adamları, 1942'nin sonunda terörü Genel Hükümet bölgesine ve işgal altındaki Doğu bölgelerine yayan yöntemlerle insan topluyorlardı. Sauckel 1942'de sadece Sovyet bölgelerinden 1 milyondan fazla işçiyi Reich'a getirmeyi başardı. 1943'ün ortalarında 2,8 milyon yeni işçi Alman fabrikalarına gönderilmiş ve ertesi yılın sonunda bu sayı 5 milyonun üzerine çıkmıştı. Aşağı yukarı 30 ayda ulaşılan bu sayıyı bir yüzyılı aşkın sürede Atlantik üzerinden sevk edilen 10-20 milyon Afrikalı ile kıyasladığımızda, modern devletlerin elindeki şaşırtıcı baskı gücünü daha iyi kavrayabiliriz.[5]

Sauckel'in adamlarının çoğunlukla rastgele uyguladıkları muazzam vahşet, doğal olarak insanların aklına köle ticaretini getiriyordu. Rosenberg'in pek eleştirel yardımcısı Otto Bräutigam'a göre:

> Şimdi, savaş esirlerinin açlıktan sinek gibi ölmelerinden sonra Almanya'da oluşan açıkları telafi etmek için İşgal Altındaki Doğu Bölgeleri'nden milyonlarca emekçi getirilmesinin yarattığı grotesk manzarayla karşı karşıyayız ... Slav insanlarının sınırsız istismar edilmesinde, kökeni muhtemelen köle ticaretinin en karanlık dönemlerine dayanan "çalıştırma" yöntemleri kullanıldı.[6]

Krakov'da Alman yanlısı Ukraynalı bir milliyetçi yetkililerden şikâyet ediyordu:

> Genel asabiyet, son aylarda gittikçe daha çok kullanılan sorunlu işgücü bulma yöntemleriyle daha da pekişti. Şehirde ve kırsalda, sokaklarda, meydanlarda, istasyonlarda hatta kiliselerde ve geceleri evlerde, her yerde uygulanan vahşi ve acımasız insan avı, ahalinin güvenlik duygusunu fena halde sarstı. Herkes tehlike altında, her yerde ve her an polis tarafından ansızın yakalanıp bir montaj kampına götürülme tehlikesine maruz. Yakınları o kişinin başına ne geldiğini bilemez ve kaderine dair ancak birkaç ay sonra haber alabilir.[7]

---

5 *NCA*, Supplement B (Washington, DC, 1946), 373, Sauckel-Hitler, 14 Nisan 1943; *NCA*, 7. cilt (Washington, DC, 1946), "Stenographic transcript of the 17th conference of Central Planning", R-124, 196; Tooze, *Wages of Destruction*, 517.

6 Nürnberg Document (bundan zonra ND), 294-PS/USA 185; *age.*, 304.

7 ND, 1526-PS/USA 178, alıntı: *TWCI*, 3. cilt (Nürnberg, 1947), 12 Aralık 1945, 299.

Kırsal kesim söz konusu olduğunda insan avı daha da kötüydü. Doğu Polonya'dan bir köylünün gönderdiği açık ve net bir mektup, bir baskını şu sözlerle anlatıyordu:

> Bizim buralarda yeni şeyler oldu. İnsanlar Almanya'ya götürülüyor. 5 Aralık günü Kowkuski bölgesinden bazılarını götürmek istediler fakat onlar istemeyince köy ateşe verildi. Götürülecek kişiler gitmek istemediği için Borowytschi'de de aynı şeyi yapmakla tehdit ettiler. Bunun üzerine üç kamyon dolusu Alman geldi ve evlerini ateşe verdi. Wrasnytschi'de on iki ev ve Borowytschi'de üç ev yakıldı. 1 Ekim'de yeni bir işgücü alımı oldu. Sana en önemli olayları anlatacağım. Vahşeti hayal bile edemezsin. Polonyalıları yönettikleri sırada Sovyetler hakkında konuştuklarımızı belki hatırlarsın. O sırada buna inanmıyorduk ve şimdi de inanılmaz görünüyor. 25 işçi için emir geldi ancak hiçbiri bildirimde bulunmadı. Hepsi kaçmıştı. Bunun üzerine Alman milisler geldi ve kaçanların evlerini ateşe verdi. İki gündür yağmur yağmadığı için yangın çok şiddetlendi. Üstelik tahıl yığınları çiftliklerin avlularındaydı. Neler olduğunu hayal bile edemezsin. Koşup gelen insanların yangını söndürmeleri engellendi ve dövüldüler ve tutuklandılar, böylece yedi ev daha ateşe verildi. Bu arada polis öteki evleri tutuşturuyordu. İnsanlar diz çöküp polislerin ellerini öptüler fakat polis onları lastik coplarla dövdü ve bütün köyü yakmakla tehdit etti...
>
> Yangın sırasında milisler komşu köylere gitti, işçileri yakalayıp tutukladı. İşçi bulamadıkları yerlerde anababaları tutukladılar, çocukları ortaya çıkana kadar tuttular. Gece boyu Bielosirka'da da böyle yaptılar. O ana dek ortaya çıkmayan işçiler kurşuna dizilecekti. Bütün okullar kapatıldı ve evli öğretmenler çalışmak için buraya, bekâr olanlar da Almanya'ya gönderildi. Şimdi insanları köpek yakalayıcılarının köpekleri yakaladığı gibi yakalıyorlar. Bir haftadır avlanıyorlar hâlâ yeterli sayıya ulaşmadılar. Yakalanan işçiler okul binalarına kilitlendi. Doğal ihtiyaçlarını gidermek için bile dışarı çıkamıyorlar, domuzlar gibi aynı odaya tıkıldılar. Birçok köyden gelen insanlar belirli bir günde Potschaew'deki manastıra hac ziyaretine gidiyorlardı. Hepsi tutuklandı, kilitlendi ve çalışmaya gönderilecekler. Aralarında topal, kör ve yaşlı insanlar var.[8]

8 ND, 018-PS, Rosenberg-Sauckel, 21 Aralık 1942; aynı yerde, 304-5.

Bu türden olayların ışığında, işgal edilen toprakları kasıp kavuran Sauckel'in, işbirliklerine ihtiyaç duyduğu görevliler arasında gittikçe artan kaygı ve öfkeyle karşılaşması şaşırtıcı değildir. Sauckel'in hedefindeki rakamlara ulaşmaya çalışan adamları, sınır dışı edilmeleri, Alman savaş faaliyetine zarar verecek kalifiye işçileri toplarken başka kurumların verdiği geçiş ve istisna belgelerini genellikle göz ardı ettiler. Ayrıca, felaket niteliğinde daha geniş toplumsal ve siyasal etkiler de oldu. Rosenberg, köylüler kaçıp çetelere katılırken insanları sürü gibi toplamanın Doğu'daki partizan direnişini şiddetlendireceği konusunda Sauckel'i uyardı. Almanya'ya gönderilmek ile evlerinin yakılarak yerle bir edilmesi arasında bir seçim yapmak zorunda kalan insanlar, kaybedecek bir şeyleri olmadığı kanaatindeydi. Wehrmacht'ın ekonomi kurmayları da derin bir mutsuzluk içindeydi. Özellikle hasat ve demiryolları konusunda kaygılanan ordu, işçileri bulundukları yerde tutmak istiyordu. Bununla birlikte Reich'ın ihtiyaçları öncelikliydi ve eski SSCB'nin yağmalanması sürüyordu: 1944'te Almanya'da çalışmakta olan Sovyet sivillerinin yarıdan fazlası Stalingrad'ın düşüşünden *sonra* gelmişlerdi.

Fakat Sauckel de Batı Avrupa'ya döndü. Bir yıl içinde Almanya'daki Belçikalı işçilerin sayısı neredeyse ikiye katlanırken, Fransızların sayısı 135.000'den 667.000'e çıktı. Ribbentrop o sırada İtalyan dışişleri bakanını, "Führer'in, yerel işgücü potansiyelini harekete geçirmek için işgal bölgelerinde radikal önlemler almak zorunda kalacağı," gerçeğine karşı uyardı, böylece Almanya Amerikan silahlanma dürtüleriyle bu radikal önlemler sayesinde savaşabilirdi.[9] Polonya ve Ukrayna'da kullanılan yıldırma taktiklerinin daha ılımlı versiyonlarını artık Fransa da yaşıyordu. Eski denizci, Mart 1944'te meslektaşlarına şu sözlerle övündü:

> Tıpkı eski günlerde "gemiye zorla miço alma" uygulamasındaki gibi insanları tatlı sözler ve hatta içkiyle sarhoş

9 Ribbendrop-Alfieri tartışma tutanakları, 22 Şubat 1943, *NCA*, 7. cilt, 196-7; M. Eikel, "'Weil die Menschen fehlen': Die deutschen Zwangsarbeitsrekruitierungen und- deportationen in den besetzten Gebieten der Ukraine, 1941-1944", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 53:5 (2005), 405-34.

> ederek Almanya'ya gitmeye ikna etmekle görevli, dolgun maaşlı bir yığın Fransız erkek ve kadın ajanı da istihdam etmeyi ve eğitmeyi sürdürdüm. Ayrıca bazı yetenekli adamları bize ait özel bir işgücü arzı idaresi kurmakla görevlendirdim ve bunu, Yüksek SS ve Polis Führer'imizin yardımlarıyla pek çok yerliyi eğiterek ve silahlandırarak yaptılar fakat çok yetenekli işgücü yürütme görevlilerimizden sadece geçen yıl içinde onlarcası kurşuna dizildiği için gene de Mühimmat Bakanlığı'ndan bu adamların kullanması için silah istemek zorundayım. Garip gelse de, bütün bunları bu ülkelerden Almanya'ya işgücü getirecek hiçbir yetkilinin olmadığı iddiasını çürütmek için yapmak durumundayım.[10]

1943'te artan huzursuzluk, kamu düzeninde bozulma ve Alman hâkimiyetine artan direniş biçiminde tırmanıyordu. Sauckel'in çalışanları saldırıya uğruyor ve bürokratik kanallardan işçi seçilmesine yardımcı olan kayıt ve polis dosyaları direnişçiler tarafından sık sık kasten yakılıyordu. Sonuç olarak, işçi toplamakla görevli olanlar insanları seçiyormuş gibi yapmaktan vazgeçip sokak, sinema, pazar yeri ve tren istasyonlarından, ayrım gözetmeksizin adam toplamaya başladılar. Bu türden *razzia*'lar (yağma) ve *blocco*'ları (abluka) polis operasyonlarından ayırmak zorlaştı. Ocak 1943'te Varşova'da 35.000 kişi 4 gün içinde yakalandı. 1944 yazında Atina'nın "Kızıl" semtlerinde – SiPo/SD tarafından örgütlenen ancak genellikle Yunan güvenlik polisi ve muhbirleri tarafından– uygulanan dehşet saçan *blocco*'larla binlerce insan önce Haydari kampına, oradan da Reich'a gönderildi: Direnişçi olduğu bilinen ya da olduğundan kuşku duyulanlar görüldükleri yerde vuruldu.

Almanların Fransa'daki işgal edilmeyen mıntıkayı işgal etmesi ve hükümetin zorunlu emek servisi STO'ya (Service du Travail Obligatoire) dair duyurusundan sonra başlayan yaygın huzursuzluk, Sauckel'in Paris'teki operasyon şefinin katledilmesiyle ayyuka çıktı. Gençler Almanya'ya gönderilmemek için dağlık bölgelerin yolunu tutarken, Vichy, işçilerin yerinden edilip zorla Almanya'ya gönderilmesinin işgücünden yararlanmanın en iyi yolu olmadığını öne sürdü. Albert Speer, bu

10 R-124, Merkezi Planlama Kurulu tutanakları, 1 Mart 1944, *TWCI*, 312.

yaklaşımı onaylayarak daha farklı bir siyasetin izlenmesini ve Alman savaş faaliyeti için üretim yapıyorlarsa işçilerin bulundukları yerde tutulmaları gerektiğini sert bir şekilde savundu. Daha yeni Silahlanma ve Savaş Üretimi Bakanlığı'na atanan Speer, Eylül ayında doğrudan müdahalelere başladı. İşbirliği siyasetinde bir kez daha anlaşan Speer ve Fransa sanayi bakanı Jean Bichelonne, Alman savaş faaliyeti için üretim yapan firmaların mecburi askerlikten muaf tutulmasını onayladı. Bunu Hitler de onayladığında, sistem Batı Avrupa'nın büyük bölümünü kaplamıştı. Mart 1944'te, asabı bozulmuş Sauckel, sadece Fransa'da 1,3 milyon işçinin bundan etkilendiğini ve uygulamanın bizzat belirlediği hedeflere ulaşmasını engellediğini iddia etti. Speer ise Batı Avrupa'da bu kategoriye giren işçilerin sayısı 2,7 milyonken, bunun toplam işgücünün hâlâ görece küçük bir oranını oluşturduğunu söyleyerek karşılık verdi.

Müttefikler, Temmuz 1944'te Kuzey Fransa'ya girerken Berlin'de sert bir insan gücü tartışması yapılıyordu. Sauckel, Wehrmacht'ın yeterince destek vermediğini ve sanki "işgücü alım programında itibarsız bir şey gördüklerini" iddia ediyordu. Daha fazla baskın ve acımasızlık talep etti. Ancak başkaları, Almanlar gerekli insan gücünden yoksun olduğu için bu tarz bir yaklaşımın ters tepeceğini düşünüyordu. RSHA Şefi Ernst Kaltenbrunner bile, Fransa'da sadece 2.400 adamı olduğu için "bütün yaş sınıflarının bu zayıf güçlerle ele geçirilebileceği"nden kuşku duyduğu konusunda uyarıda bulundu. Diplomatlara gelince, onlar da yabancı hükümetlere uygulayabilecekleri baskıyı sorguluyorlardı; zaten çok zayıflamışlardı ve daha fazla baskının faydası olmayacaktı.[11]

Speer'in savaştan sonra yazdığı ve kendisini aklayan anıları sayesinde, Speer-Sauckel anlaşmazlığının önemi abartılmıştır, aslında bu sadece Batı Avrupalı işçilere dair bir şeydi: Speer'in borusu Doğu'da pek ötmüyordu ve Sauckel yüz binlerce talihsiz insanı Reich'a sürmeye devam ediyordu. Speer'in Vichy Hükümeti'nde kendisiyle aynı konumda olan kişilerle sanayi

11 3819-PS, Sauckel ve Speer'in Hitler'le yazışmaları, *NCA*, 6. cilt, 760-65; İnsangücü Yürütme Konferansı, 12 Temmuz 1944, *age.*, 766-72.

işbirliği konusunda vardığı antlaşmalar, birinde Almanya'nın kendi endüstriyel ortaklarıyla diğerinde ise tarımsal Doğu'yla izlediği çift yollu bir Avrupa ekonomisine ilişkin Berlin'deki yaygın görüşle örtüşüyordu. Fakat yabancı işçiler olmaksızın devam etmek asla bir seçenek değildi, çünkü 1944'te Alman savaş ekonomisi tamamen onlara bağımlıydı. Yabancı işçilerin çalışan toplam nüfusa oranı, 1940'ta %3'ten en az beşte bire yükselmişti ve bu nüfus sadece tarımda değil madencilik, inşaat, silah üretimi ve metal işleme alanlarında da çalışıyordu: Aslında tarımdan ziyade sanayi onlara daha bağımlıydı. Hayati önemi olan mühimmat sektöründe çalışanların %30'u yabancıydı: Sadece BMW'nin Luftwaffe'ye uçak motoru sağlayan Münih fabrikalarında 16.000'den fazla yabancı işçi çalışıyordu. Almanlar, Macaristan'ı işgal ettiğinde oradaki işgücü o kadar önemliydi ki, çalıştırmak üzere Macar Yahudileri bile Reich'a götürdü; bu daha önce rastlanmamış bir olguydu. Özetle Speer'in, mühimmat bakanı olarak Sauckel'in çabalarının başarısına ihtiyacı vardı ve bu çabaları sabote etmeye çalışıyor olamazdı.[12]

Yabancı İşçiler ve Terörün Şiddetlenmesi

Böylece Nazizmin yabancı nüfusları ülkeden sürme siyaseti şiddetle geri tepti. Aslında, Sauckel sayesinde Almanya'da her zamankinden daha fazla yabancı vardı. Başka bir deyişle, Almanya savaştan sonra değil savaş sırasında bir "göç ülkesi" haline geldi. Savaştan önce pek yabancıya rastlanmayan Osnabrück gibi küçük bir şehir ansızın 19 farklı dil konuşan 12.000 kişiye –nüfusunun beşte birine– ev sahipliği yapar hale geldi. Kışlalarda, dans salonlarında, okullarda, boş arazilerde, özel evlerde ve özellikle kamplarda konaklayan yetersiz beslenmiş, üstü başı dökülen ve iskeleti andıran insanlar kent sokakla-

12 Tooze, *Wages of Destruction*, 519; C. Gerlach ve F. Aly, *Das letzte Kapitel: Realpolitik, Ideologie und der Mord an den ungarischen Juden, 1944/45* (Stuttgart, 2002); B. Kroner, "'Soldaten der Arbeit': Menschenpotential und Menschenmangel in Wehrmacht und Kriegswirtschaft", ed. Eichholtz, *Krieg und Wirtschaft*, 109-29.

rında sıkça boy gösteriyordu. Onların gelmesinin, Almanlar ile Alman olmayanlar arasındaki ilişkileri polisiye yöntemlerle düzenleme, SS'i Alman hukuk sisteminin biraz daha içine çekme ve yabancı işçilerin yaşamlarında şiddete yol açma gibi gelişmeleri daha da ağırlaştırması şaşırtıcı değildir.[13]

Mart 1940 tarihli Polonya Kararnamesi sadece bir başlangıçtı. İki yıl sonra, 1942 yazının hukuki krizi Sauckel'in başarısıyla iyice azdı. Her şeyin ötesinde yabancı işçi akınının yarattığı hoşnutsuzluk, Himmler'i henüz atanan adalet bakanı Otto Thierack'ı, "toplum dışı unsurlar" olarak adlandırdıklarının üzerinde ona cezai yargı yetkisi vermesi için ikna etmeye yöneltti. Bu kaçınılmaz karar, yabancı işçilere yönelik çok daha sert bir tutum yarattı. Thierack'ın adaletin gücünü böyle aşırı derecede zayıflatmasının ardındaki tüyler ürpertici gerekçe, Alman olmayan bu insanların ne denli tehdit altında olduklarını ve Almanlar arasındaki varlıklarının koşulunu ortaya koydu. Yeni bakanın sözleriyle:

> Alman halkını Polonyalı, Rus, Yahudi ve Çingenelerden kurtarınayı ve Reich'a eklenecek Doğu bölgelerini Alman kültürü için bir yerleşim bölgesi olarak açmayı düşünürken niyetim Polonyalı, Rus, Yahudi ve Çingenelere uygulanacak ceza soruşturmalarını Reichsführer SS'in yetkisine bırakmaktır. Burada, adalet sisteminin bu etnik unsurların imhasına ancak asgari ölçüde katkıda bulunabileceği varsayımıyla hareket ediyorum.[14]

Adalet bakanı artık böyle bir dil kullanıyordu. Thierack bu düzenlemeyi sadece Doğu'daki işgal bölgelerine uygulamayı amaçlamış olabilir; ne var ki Himmler bunu, SS'in Almanya'nın içindeki yabancı işçiler üzerinde de ceza yetkisine sahip olduğu şeklinde yorumladı. Yine de, 1942'nin sonunda yeni bakanın daha sonra geri almaya çalıştığı SS'in yetkilerinin bu denli genişlemesi, *Gauleiter*'lerin ve Adalet Bakanlığı görevlilerinin feryat etmelerine neden oldu. Thierack artık kendisine, "bugün

---

13 P. Panayi, "Exploitation, Criminality, Resistance: The Everyday Life of Foreign Workers and Prisoners of War in the German Town of Osnabrück, 1939-1949", *Journal of Contemporary History*, 40, 3(2005), 483-502.

14 Herbert, *Hitler's Foreign Workers*, 265-6.

bu insanları bir şekilde imha etmek istediğimiz düşüncesini temel alarak hareket etmemiz imkânsız," diyordu; onlara "bir tür adli işlem gücencesi vermek" gerekir." Fakat kendisinden önceki bütün Nazi hukukçuları gibi o da tepkisinde çok gecikmişti: SS, polis ve Parti, aşağı ırklara mensup kişileri ve Reich'ın potansiyel düşmanlarını Almanlardan ayrı tutma konusunda kararlıydı. SS görevlileri, "Polonyalı ve Sovyet Ruslar sadece Alman hegemonyası altındaki bölgede görülen varlıklarıyla bile Alman ulusal düzeni için bir tehlike oluşturmaktadır," açıklamasında bulundu. Büyük Almanya, SS için zaten Renland'dan Sovyet cephesine kadar uzanan bir yarı-legal alan demekti: Irksal düşmana karşı savaşırken yerli ile yabancı arasındaki sınırlar belirsizleşiyordu ve SS, Reich'ın içindeki hukuksal durum açısından sonuçları ne olursa olsun aradaki ayrımı kabul etmiyordu.[15]

SS sadece kuralları sertleştirmekle kalmadı, yabancı işçileri hizaya sokmak için sıradan Almanları da kullandı. Gestapo, şüpheli faaliyetler hakkında bilgi almak için sıradan insanlara başka mevzularda olduğu gibi bu konuda da güveniyordu: Doktorlar, gardiyanlar, işçiler, komşular, Parti ve Hitler Gençliği üyeleri kendi içlerindeki yeni tehdidin oluşturduğu tehlikeler konusunda uyarıldı ve hem yabancı işçileri hem de onlarla iyi ilişkiler içindekileri ihbar etmeye teşvik edildiler. 1943'ün sonunda Himmler, "en önemsiz meselelerde bile sert önlemler aldığımız takdirde bunların hiçbiri tehlike oluşturmaz," dedi. Kamuya açık aşağılama ve cezalandırma yeni kuralların unutulmamasını sağlıyordu. Mesela, Polonyalı bir kadınla cinsel ilişkiye girmekle suçlanan bir adam, 80 Hücum Birliği askeri ve Hitler Gençliği üyesiyle birlikte kendi köyü boyunca, şehir meclisi binasının önünde bir parti görevlisi bu konuda halka hitap etmeden önce trompetlerin sesine doğru yürütüldü. Yabancı işçiler, tutuklanmaları halinde hapis, kamp ya da halkın önünde idama mahkûm oluyorlardı. Nitekim, Alman şehirlerinde ve köylerde insanlar herkesin gözü önünde asılmaya

15 *Age.*, 267-8; N. Wachsmann, *Hitler's Prisons: Legal Terror in Nazi Germany* (Londra, 2004), 284-306.

başladı; bunun sadece Katolik olan güney bölgelerinde onaylanmadığı bildiriliyordu.[16]

Savaşın son aylarında, Wehrmacht savunma konumuna çekilmişken baskı daha da şiddetlendi ve rejim vatan sınırları içindeki yıkıcılıktan ciddi olarak endişelenmeye başladı. Himmler, "sabotaj eylemlerinin, direniş gruplarının ve devrimci gruplaşmaların vb önlenmesiyle birlikte, yabancı işçiler arasında her şart altında düzen ve disiplin"i sağlama gereğini vurguladı. Bu amaçla iş yöneticilerine ve denetçilerine uyanık olmaları söylendi. Bu tür meselelerin nasıl tartışıldığına ilişkin bir gösterge, Rus işçileri hakkında konuşmak için bir araya gelen Ruhr maden sahiplerinin toplantı tutanaklarında yer alıyordu. Alman Emek Cephesi'nin güçlü şefi Robert Ley, dinleyicilerini kömürün Alman zaferi için çok önemli olduğunu söyleyerek uyardı: "Her ne olursa olsun kömür çıkarılmalıdır. Baylar, sizinle birlikte olmayan, size karşı demektir." Ve bir sarhoş tiradıyla, başarısız olmaları halinde onları bekleyen feci akıbeti anlattı: "Bizden sonra hiçbir şey kalmaz, her şey sona erer ... Almanya yıkılır. Herkes boğazlanır, öldürülür, yakılır, yok edilir. En önemlisi, arkamızdaki bütün köprüleri kendi isteğimizle yakarız. Almanya'daki Yahudi sorununu fiilen çözmüş bulunuyoruz. Bu bile tek başına harika bir şey." Salonda bulunan herkes, Rus işçilerinin gerektiğinde dövülerek hizaya getirilmesi gerektiğini kabul ediyordu. Reich'ın en önemli sanayi öncülerinden biri olan, Leys'in eşbaşkanı Paul Pleiger, "yerin altı karanlık ve Berlin'e daha çok yol var," yorumunda bulundu.[17]

İşyerinde uygulanan sertliğe, teşvikleri artırma konuşmaları eşlik ediyordu. Sorun çıkaranlar, "tembeller" ya da sadece "ihtiyacımız yok" denenlerle ilişkilerde Gesatapo'yla işbirliği yapmaya istekli olan Alman yöneticiler de, işçilerin performansını daha iyi muameleyle artırmayı düşünüyordu. Emek üretkenliğini nasıl optimize edeceklerini öğrenmek için kurs-

16 "Extracts from Posen meeting", 4 Ekim 1943, *NCA*, 8. cilt, 318-22; R. Gellately, *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany* (Oxford, 2001), 174-5.

17 "Decree for Ensuring the Discipline and Output of Foreign Workers", 25 Eylül 1944 "D-226", *NCA*, 6. cilt, 1089-90; Tooze, *Wages of Destruction*, 529-30.

lara gittiler ve ikramiye uygulaması getirdiler ancak işçilerin "Ost" (Doğu) bandajını kollarına değil de göğüslerine takmalarına izin verilmesi gibi teşviklerin gerçekten yararlı olup olmadığı kuşku yaratmış olmalı. Savaşın son yılında performansa göre ödeme uygulaması getirildi ve işçi hareketlerine dair bazı kısıtlamalar kaldırıldı. Bununla birlikte hava akını sirenleri duyulup Müttefik bombardıman uçakları gökyüzünde belirdiğinde, belediye sığınaklarına alınmadıkları için yabancı işçiler orantısızca yüksek sayıda ölü verdi. Nihayet kömür ve gıda kıtlığı arttıkça yabancı işçilerin yaşam koşulları da iyice zorlaştı. 1944-1945 kışında yazılan bir yerel hükümet raporu, bir Berlin firmasının yönettiği kampı şöyle betimliyordu:

> Odalar tamamen karanlık. Jimnastik salonu tamamen karanlık. Orta yerde açık bir ateş var. Yabancıların üzerinde yatması için saman yığınları konmuş ... İnsanların giysileri yetersiz, pis ve kısmen yırtık ... 320 kişinin sadece 150-160 kadarı bugün işe gitti; 120'si ayakkabısı olmadığı için kampta kaldı (ayaklarında şişlikler oluşmuş). Yaklaşık yarısı soğuk algınlığına yakalanmış ... Kamp pislik ve karışıklık içinde, giysi bulma imkânı az, ısıtma yetersiz, insanların üzeri bit dolu.[18]

"Doğulu işçi"nin payını artırma söylemi böylece pek sonuç vermedi, her fırsatta da çok daha katı tutumlarla temelden kesintiye uğradı. Irksal aşağılama, etnik karışmadan kaygı duyan, Alman olmayan halkların çoğunu küçümseyen bir toplumun ürünüydü. İşçilerin işe uygunluklarının tıpkı birer hayvan gibi denetlenmesi de ırk aşağılamasının bir çeşidiydi. Tıpkı Hitler gibi Alman iş dünyası da onları asla sınırlı ve değerli bir kaynak hatta beslenmesi ve korunması gereken insanlar olarak bile görmedi. Onlar daha çok, yıpranana kadar çalıştırılacak ucuz metalardı. Üçüncü bir etken intikam korkusuydu. Ley'in konuşmasının gösterdiği gibi, pek çok Alman –ülke dışında olanlar tam olarak bilinmese bile– Almanya'nın tutumunun kurbanlarında uyandırdığı bastırılmış acı ve düşmanlığın gayet iyi farkındaydı. Rejim de iktidara geldiğinden beri

18 Alıntı: Panayi, "Exploitation Criminality, Resistance", 489-90; ayrıca Herbert, *Hitler's Foreign Workers*, 293-5.

intikam ve misilleme diliyle konuşuyor ve Nazizmin yenilgisi halinde bu duyguların Almanya'yı vuracağı konusunda sürekli uyarıda bulunuyordu. Ayrıca, son olarak, Almanya çökerken "suçlular"ın çılgınca davranacağına dair bir tür paranoya vardı. Savaşın son aylarında Naziler suçlu olduğundan kuşkulanılan herkese gittikçe daha fazla şiddet uygularken, Himmler sorun çıkaran yabancıların toplu olarak idam edilmesi için baskı yaptı. Mesela, bir hava akınının ardından yağmacılıkla suçlanan 200'den fazla İtalyan savaş esiri, Düsseldorf'ta alelacele kurulan darağaçlarında topluca idam edildi. Gestapo, savaşın sonunda bazı Alman ve yabancı işçileri ayrım gözetmeksizin öldürmüştü. Bunun ardındaki sebep, bu kişilerin kamu düzenini tehdit eden "tehlikeli suçlu" olarak görülmeleri, belki de sevk edilemeyecek kadar zayıf düşmüş olmalarıydı.[19]

Köle Emeği ve SS

Toplama kamplarından sorumlu kurum olarak SS, potansiyel değeri olan emek kaynaklarına sahipti. Ne var ki savaş patlak verdiği sırada kamplardaki nüfus çok azdı: Eylül 1939'da Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Mauthausen, Flossenbürg ve Ravensbrück ana kamplarında sadece 21.400 mahkûm varken, aynı dönemde Sovyet Gulag'ında 1,3 milyondan fazla insan tutuluyordu. Himmler, 1941-1942'de yaşanan kilit dönüm noktasına kadar onların önemini fark etmedi. 1942 baharında kamp mahkûmlarının sayısı ikiye katlandı ancak daha da önemlisi SS 9 kamp daha inşa etmeye ya da genişletmeye başladı. Bunların 3'ü –Auschwitz, Stutthof ve Lublin-Majdanek– savaştan önce SS nezaretindeki tutukluların toplam sayısını azaltmak için tasarlandı. Bu genişlemenin temelini oluşturan planlar asla tam olarak gerçekleştirilmediyse de, toplam kamp nüfusu hızla (Eylül 1942'de) 110.000'e, (Haziran 1943'te) 200.000'e çıktı. Auschwitz, Dachau ve diğer yerlerde, sayısız uydu kamp ana kampları kuşattı. 1945'in başında aşırı kalabalık olan belli başlı 20 kampta 700.000'den fazla tutsak ve

19 Gallately, *Backing Hitler*, 239-57.

yaklaşık 40.000 muhafız, ayrıca SS'in yönettiği çalışma kamplarında ise 165.000 kişi vardı; Alman sistemi Gulag oranlarına yaklaşacak şekilde hızla genişledi.[20]

SS Kamp Sistemi: Mahkûm Sayısı

Kamp	*Eylül 1939*	*Nisan 1942*	*Ağustos 1943*	*Ocak 1945*
Dachau	4.000	8.000	17.300	57.560
Buchenwald	5.300	9.000	17.600	87.300
Sachsenhausen	6.500	10.000	26.500	60.800
Flossenbürg	1.600	4.700	4.800	40.300
Auschwitz	-	y. 20.000	72.000	67.000
Lublin	-	y. 9.500	15.400	-
Toplam (*Bütün* toplama kampları için)	y. 21.000	y. 75.000	224.000	714.000

Kaynaklar: *TWC*, v, R-129; 1468-PS; N. Waschsmann, *Hitler's Prisons: Legal Terror in Nazi Germany* (Londra, 2004), 394-5; H. Krausnick ve M. Broszat (ed.), *Anatomy of the SS State* (Londra, 1973), 247-8.

Gördüğümüz gibi, yeni siyasetin katalizörü, Himmler'in Genel Doğu Planı zemininde derhal harekete geçerek sağlanacak bir yakın zafer beklentisiydi. Bu, yabancı emeğin –Himmler'in daima önemli çekincelere sahip olduğu bir konu olarak– Reich'ın içinde değil daha doğuda kullanılmasını gerektiriyordu. Sonuç olarak Himmler Auschwitz ve Lublin mega-kamplarının inşasıyla kamp sisteminin odağını Doğu'ya, Reich'ın çeperine ve Genel Hükümet bölgesine kaydırmaya başladı. Özellikle Lublin yenilenmiş bir kent merkezi, yeni sanayi tesisleri ve çevresinde bir yerleşim halkası olan ürkütücü büyüklükte bir ana yerleşim merkezi olacak şekilde tasarlandı. Köle emeği kullanımındaki bu tarz bir kuantum sıçraması, can çekişen kamp sisteminin yeniden düzenlenmesini sağladı. Bu nedenle Himmler faaliyetin başına yeni SS Dairesi İktisadi ve İdari Yönetim

20 Gulag rakamları için bkz. A. Nove, "How Many Victims in the 1930s? II", *Soviet Studies*, 42:4 (Ekim 1990), 811-14; 1949-42 sayıları için *NCA*, 7. cilt, R-124, Pohl-Himmler, 30 Nisan 1942.

Merkezi'nden (WVHA) sorumlu enerjik Oswald Pohl'u getirdi. Kamp yönetimini, SS'in ana inşa ve imar birimini ve bu birimin operasyonlarını birleştiren WVHA'nın amacı, SS için Doğu'da barışı örgütlemekti. Pohl'un astı, yetenekli fakat acımasız inşaat mühendisi SS şefi Hans Kammler yeni Lublin kampının planlarını hazırladı ve barış dönemi "inşa ekipleri"ni tertipleme hevesine kapıldı; bu girişimde yol ve yerleşim alanı inşası için 175.000 köle işçi kullanılacaktı.[21]

Bu planların ardındaki olağanüstü ihtiras, 1941'de fiilen SS'in emrine verilen Sovyet savaş esirlerinin sayısının 30.000 civarında olması gerçeğine rağmen yılın büyük bir bölümünde sürdü. Kammler, Pohl ve Himmler endişelenecek bir şey görmüyorlardı. Kammler'in barış dönemi inşa planlarında "mahkûmlar, savaş esirleri ve Yahudiler ve benzerlerinin" sömürülmesi hakkında havada kalan sözler vardı ve başlangıçta, Mart 1942'de bedensel olarak uygun Slovak Yahudilerin Auschwitz'e sevkiyatına nezaret ettiler. Genel Doğu Planı'nın esas mimarı Profesör Konrad Meyer, gelecek 25 yıl için 850.000 işçiye ihtiyaç duyulacağını düşünüyordu.[22] Pohl'un Himmler'e dediği gibi, buna göre "savaş toplama kamplarının yapısında dikkat çekici bir değişim yaptı ve mahkûmların kullanımı açısından kampların işlevini değiştirdi." Mahkûmların savaş ekonomisi ve "barış döneminde inşa faaliyetleri" için seferber edilmesi, güvenlik kaygıları ya da ideolojik nedenlerle öne alındı. Himmler bunu onayladı. Haziran ayında (Heydrich'in cenaze töreni vesilesiyle) kıdemli SS liderlerine hitaben yaptığı önemli bir konuşmada şunu vurguladı:

> kayıpları dikkate almaksızın kamplarımızı kölelerle, –bu salonda çok kesin ve çok açık şeyler söylemek istiyorum– kentlerimizi, köylerimizi, çiftliklerimizi inşa edecek işçi kölelerle doldurmadığımız takdirde, savaş sonrası yıllarda bile yerleşim alanlarını gerçek Germen kökenli halkın

---

21 J. E. Schulte, *Zwangsarbeit und Vernichtung: Das Wirtschaftsimperium der SS: Oswald Pohl und das SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt, 1933-1945* (Paderborn, 2001).

22 *Age.*, 335-60; M.T. Allen, *Hitler's Slave Lords: The Business of Forced Labour in Occupied Europe* (Londra, 2002), 198-9.

> yaşayabileceği ve ilk kuşağın kök salacağı şekilde donatmaya yetecek kadar paramız olmayacak.[23]

Pohl romantik biri değildi. Kamp komutanlarının polis gibi değil yönetici gibi davranmalarını ve kamplarının iktisadi bakımdan üretken olmasını sağlamalarını istedi. Ancak, kendi mahkûmlarına sayıları sınırsızmış gibi davranan, Alman işadamlarından çok SS'ti. Yeni siyaset onları dayanma sınırında hatta ötesinde çalıştırıyordu; işçilerin yiyeceklerinde kesinti yapılıyor, uzun iş saatleri boyunca çalışmaları isteniyor, aşağılanıyor ve sürekli gözetim altında tutuluyorlardı. Pohl'un dediği gibi "tam anlamıyla tüketilerek" kullanılıyorlardı. Arzın –ya da kampların kapasitesinin– ne olduğu aslında kolay yanıtlanabilecek bir soru değildi. Toplama kampları müfettişi Richard Glücks'ün bile eldeki mahkûmların sayısından emin olmadığı, sıkıntı verici bir sorun olarak ortaya çıktı. Pohl, bütün bunların değişmesini istiyor ve üretkenlik istatistikleriyle performansı izlemeye çalışıyordu.[24]

Aslında mahkûm arzı, SS'in yönetim olanaklarının ötesinde bir artış gösterdi. Nihai Çözüm şekillendikçe, muazzam sayılarla kamplara sevk edilen Yahudiler arasında "çalışmaya uygun olmayanlar" doğrudan imha kamplarına gönderilirken, diğerleri "çalışarak imha"yla yüzleşmek üzere "seçiliyorlar"dı. Polisin eline düşen yabancı ve Alman işçiler de benzer bir kaderle karşılaştılar. Adli sistemi devre dışı bırakan 1942 Thierack-Himmler anlaşması, tutuklananların kampa gönderilmesini sağladı. Goebbels'in o sırada vurguladığı "çalıştırarak yok etme" fikri, "kayıtsız şartsız Yahudi ve Çingenelere, 3-4 yıl ağır hapis cezası almış Polonyalılara, ölüm ya da müebbet hapis cezası almış Çekler ve Almanlara" uygulanmalıydı. Sonuçta Gestapo'ya sadece 1942'nin sonunda 35.000 "Doğulu" işçi teslim edildi. Doğu Avrupa'da filizlenmekte olan partizan savaşına daha çok kişinin katılması üzerine, Genel Hükümet bölgesinde uzun süreli hapis cezasıyla karşı karşıya kalan bütün Polonyalıları kamplara sevk etme kararı alındı. 1944'ün

23 Himmler, *Geheimreden 1933 bis 1945*, 159.
24 Allen, *Hitler's Slave Lords*.

sonunda aylık tutuklamaların sayısı 2 yıldan az bir süre içinde ikiye katlanmıştı.[25]

Pohl enerjik bir yöneticiydi fakat aynı zamanda gösterişçi ve dogmatikti (Hans Frank gibi o da kendisini Mussolini'ye benzetme eğilimindeydi) ve eski bir meslektaşına göre ekonomi konusunda tam bir amatördü. 1942'nin ikinci yarısında kamplara muazzam sayıda insan getirilince koşullar öyle, kötüleşti ki, sistem kapsamında yer alan insanların nüfusu toplamda 115.000'den 83.000'e düştü. "Çalıştırarak yok etmek" SS için bile çok aşırı ölçüdeydi.[26] Tek tuhaflık, SS yöneticilerinin –yeni istatistik veriler sayesinde– kamptaki ölümlere ilişkin net bir genel fikir edindiklerinde ve sayıların yüksekliğinin farkına vardıklarında neden şaşırdıklarıdır. Aralık 1942'de ordu ve Speer'in Mühimmat Bakanlığı onları etkisiz olmakla eleştiriyor ve işçileri Speer'in fabrikalarına göndermenin, Yahudileri de ordunun kullanımı için gettolarda tutmanın daha iyi olduğunu öne sürüyordu.[27]

Himmler'in hassas olduğu bir konu varsa, o da yetersizlik suçlaması ve bunun ırk siyaseti üzerindeki hâkimiyetini tehlikeye sokacağı korkusuydu ve onun yönlendirmesiyle bir SS iç komisyonu kampların yönetimini soruşturmaya başladı. Soruşturma bir rüşvet, hırsızlık, keyfi öldürme ve gizli rüşvet fonu şebekesini açığa çıkardı. Yüzlerce SS görevden alındı veya tutuklandı. Kamp komutanlarının üçte birinin yeri değiştirildi. Glücks, Ocak 1943'te astlarına "ölüm oranının azaltılması için her türlü önlem alınmalıdır," talimatını verdi. Sonuç olarak, 1942'nin sonu ile 1944'ün başı arasında, WVHA'nın kendi yetki alanında ölüm oranlarını aylık %10'dan %2-3 gibi şaşırtıcı bir düzeye düşürdüğü bir dönem yaşandı. Ancak ölüm oranları

25 PS-682, Krakowski, "The Satellite Camps", ed. Y. Gutman ve M. Berenbaum, *Anatomy of the Auschwitz Death Camp* (Bloomington, IN, 1994), 51, M. Broszat, "The Concentration Camps, 1933-1945", H. Krausnick ve M. Broszat, *Anatomy of the SS State* (Londra, 1973), 243; Wachsmann, *Hitler's Prisons*, böl.8.

26 W. Naasner (ed.), *SS-Wirtschaft und SS-Verwaltung: "Das SS-Wirtschafts-Verwaltungs-hauptamt und die unter seiner Dienstaufsicht stehenden wirtschaftlichen Unternehmungen" und weitere Dokumente* (Düsseldorf, 1998), 93-9, F. Piper, "The System of Prisoner Exploitation", ed. Gutman ve Berenbaum, *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, 34-50, burada 38.

27 Engel, *At the Heart of the Reich*, 145.

hâlâ şaşkınlık yaratacak kadar yüksekti. Ayrıca, aynı dönem içinde, başka yerlerdeki diğerleri açlıktan ölürken yüz binlerce Yahudi Auschwitz-Birkenau'daki gaz odalarına gönderiliyordu. Kamp sistemi yöneticileri kamplara gıda arzını denetlemiyor, muhafızların öldürücü davranışlarını gemlemiyor ya da daha fazla mahkûmu hayatta tutacak basit önlemleri almıyorlardı. Tam aksine yeni önlemler insanların daha hızlı ölmesine yarıyordu.

Himmler, sistem yaygınlaştıkça özellikle WVHA'nın yönettiği kurumların iktisadi faydasını artırmak için kamp tür ve işlevlerini farklılaştırmaya çalıştı. O sırada savaş esirlerinden, tecrit, çalışma ve geçiş kamplarından, toplama kampları müfettişinin ve WVHA'nın denetimindeki imha merkezleri ve toplama kamplarından sorumluydu. Mayıs 1943'te Riga yakınlarındaki Salaspils'te bulunan çalışma kampının, sadece "sahici ve gerçekten önemli bir mühimmat girişimini kapsaması" şartıyla bir toplama kampına dönüştürülebileceğini net olarak belirtti. Çalışma kamplarındaki mahkûmlar genellikle, Himmler'in "onları meşgul tutmak için yapılacak tek iş" olarak betimlediği çim ekme, taş kırma, maden çıkarma ve çimento imal etme gibi işlerle ilgileniyorlardı. Fakat WVHA'nın yönetiminde olsalar da olmasalar da, mahkûmlara yapılan muamelede önemli bir fark olmadı. Aksine –modern krematoryumlar dahil– endüstriyel imkânların ve tıbbi çözümlerin artması mahkûmların daha yüksek sayılarla öldürülebilmesi anlamına geliyordu. Kamp doktorları hasta mahkûmları fenol enjekte ederek öldürüyor; bazıları gaz odalarına gönderiliyor ya da yakılıyordu. Zamość'un yeniden iskânı sırasında Lublin'de bulunan bir SS subayının yazdıklarına göre, Yahudiler gibi Auschwitz'e gönderilen Polonyalılar zihinsel olarak hasta, fiziksel olarak sakat ya da sağlıksız iseler "tasfiye" edileceklerdi. Aradaki tek fark, "Yahudilerin aksine Polonyalıların doğal şekilde ölmeleri"ydi. Bu arada ölümler artık nüfus memurluklarına bildirilmiyor; kamplarda uygulanan yeni bir kayıt kodu sayılardaki artışı gözlerden saklamaya yardımcı oluyordu.[28]

---

28 *Age.*, böl. 5; Glücks-kamp komutanları, 20 Ocak 1943, Eicke yorumu, *TWC*, 5. cilt, 383, POhl-Himmler, 5 Nisan 1944 (NO-020(a); ölüm oranları için *TWC*, 5.

Sonuçta ortaya çıkan ölü sayısı şaşırtıcıydı. 1942'nin sonunda, Reich'taki önleyici gözetimden kamplara sevk edilen (çoğu Mauthausen-Gusen'e giden) 12.658 mahkûmun 5.935'i Nisan başlarında ölmüştü. Toplam ölüm oranı daha da yüksekti. Yakın zamanda yapılan hesaplamalar, Alman savaş ekonomisi için çalışan 1,65 milyon kamp mahkûmu içinde savaştan sağ çıkanların 475.000'den fazla olmadığını ortaya koydu; görece çok azı fiilen serbest bırakıldı. Kamp sistemi, Nazilerin iktidarı ele geçirmelerinden sonra ılımlı bir başlangıçtan hareketle müthiş bir gelişme göstermişti ve bu gelişme ölüm oranlarını da büyük bir hızla yükseltti. Sistem SS'in elinde, Reich savaş faaliyetinin büyük ihtiyaç duyduğu başlıca işgücü sağlayıcı olarak ölümcül bir savurganlıkla yönetildi.

Kişilere ilişkin olmasa da, rakamlar kendi öyküsünü anlatır. Alman işgücü, 1939-1944 döneminde erkekler askere alınınca fiilen 39 milyondan 29 milyona geriledi, bu açığın büyük bir bölümü, çoğu Sauckel'e bağlı ajanların zulmü altında 7 milyon yabancı işçiyle kapatıldı. Bu sayılara karşılık, Himmler'in kamplarındaki 475.000 aç ve güçsüz insan Nazizmin iktisadi ahmaklığının acıklı bir göstergesini temsil ediyordu. Çok farklı bir siyaset, Alman işgücünün daralacak yerde genişlemesini sağlardı. En önemlisi, potansiyel işçilerin milyonlarcası ya (Nihai Çözüm'le) kasten öldürülmüş ya da (esir kamplarında) açlıktan kırılmıştı. Fakat Üçüncü Reich'ın içinde ve en önemlisi SS'te –liderlerin de sıklıkla açıkladığı gibi– bazı şeyler ekonomiden önemliydi.

SS ile İş Yapmak

İş dünyası söz konusu olduğunda, SS inşa etmekten çok yıkmakta iyiydi. *Anschluss*'tan sonra Göring kendi Reichwerke'sini devlet önderliğinde muazzam bir sanayi girişimine dönüştürürken, SS üretim dünyasına çekingen adımlar atıyordu. Bu alandaki ilk girişimler, taş ocağı işletmeciliği ve inşaat

cilt, 379-81, Pohl-Himmler, 30 Eylül 1943 (1469-PS). Toplam sayılar için bkz. Tooze, *Wages of Destruction*, 523, 526-7; Broszat, "The Concentration Camps", 222-3, 244-5.

üzerinde odaklanmıştı ve SS, Reich'ın planladığı büyük yeniden inşa projelerinin gerçekleşeceği umuduyla Mauthausen, Flossenbürg ve Gross-Rosen gibi kampları açmıştı. Özellikle Pohl ve WVHA, el konulan Yahudi mülküne ayrıcalıklı ulaşım avantajından yararlanarak, bıçkı fabrikalarından gıda işleme fabrikalarına kadar sayısız küçük şirketi devralmayı başardı. Ancak bunların ele geçirilmesi pek de mantıklı değildi: şurada buradaki maden suyu şişeleme fabrikaları, başka yerlerdeki bisiklet tamirhaneleri ve seramik üretim atölyeleri vb. Aklı başka yerde olan Himmler fırsat oldukça uçaksavar topu, el bombası fırlatıcısı ve makineli tüfek üreten bir SS mühimmat endüstrisi fikrine kafa yoruyordu. Ancak açlık ve dehşet içindekilerin arasında iş tecrübesi olanların yetersiz sayıda olması, Himmler'in Doğu'da savaş sonrası tarım yerleşimi saplantısı ve sermaye yetersizliği SS'in dişe dokunur bir imalat imparatorluğu oluşturmasını engelliyordu.[29]

SS'in ekonomik yetersizliğini ortaya koyan özellikle çarpıcı bir örnek, Reinhard Harekâtı'nda Polonyalı Yahudilerin toplu katliamının yan ürünü olan başarısız girişimdi. 1942 sonbaharında Himmler, savaş faaliyeti için üretim yapmak üzere Lublin çevresinde "birkaç büyük Yahudi toplama kampı fabrikası" yaratarak soykırım eleştirilerini karşılamaya kadar verdi; özellikle Wehrmacht, Yahudilerin atölyelerden uzaklaştırılmasının yaratacağı Polonya'daki küçük ölçekli üretim kesintisinden kaygılıydı. Bunlar Himmler'in tasarladığı gibi asla gerçekleşmediyse de, Odilo Globocnik'in Lublin civarındaki OSTI şirketi, bir cam fabrikası, bir fırça fabrikası, marangozhaneler, bisiklet montaj atölyesi ve bir eczacılık firması içeren bir dizi harekâtta on binlerce Polonyalı Yahudi işçiyi istihdam etti. Ne kaba, rüşvetçi, eğlenceyi seven Globocnik ne de adamlarının karakteri yöneticiliğe uygundu; bu adamlardan biri, "ne zaman sanayi sözcüğünü işitsem midem bulanıyor!" diye belirtiyordu. SS'in kendi iş uzmanları da şaşkındı: OSTI, Mart 1943'te Pohl'un yönetim kurulu başkanı, Globus'un da sorumlu müdür olduğu bir şirket olarak kurulmuştu. Fakat bu sadece bir polis operasyonu, kişisel kâr ya da ciddi bir ticari gelir için kullanı-

29 Schulte, *Zwangsarbeit und Vernichtung*, 208-32.

lan bir örtü müydü? Yanıt kısa süre içinde ortaya çıktı. Amatörce ve barbarca yönetilen bu girişim, SS'in yeni endüstriyel ilgisinin merkezi olmaktan çok, yağma ve soykırım siyasetinin fevri bir yan ürünüydü ve kötü yönetim, Globocnik'in meslek yaşamında ikinci kez kovulmasına, Lublin'den uzaklaştırılarak Trieste polis teşkilatının başına gönderilmesine yol açan nedenlerden biriydi. Görevden alınmadan önce, Lodz gettosunun OSTI yönetimine aktarılmasını önermişti; ve Himmler onu destekledi. Sanayiciler ve Wehrmacht'ın kendisine değil oraya sipariş veriyor gibi görünmesinden kaygılıydı. Fakat Werthegau'nun sanayi merkezinden sorumlu olanlar bu fikri ıskartaya çıkarmayı başardılar: SS'in hiçbir şey yapmaması, bir Alman işadamının yönetimi altında Wehrmacht'a üniforma sağlayan Lodz gettosundaki işgücünün istenen verimliliğe ulaşabildiğini gösteriyordu.[30]

Polonya Yahudilerinin SS'in elinde yok edilmesi, böylece muazzam ölçekte bir özel zenginleşmeyle sonuçlandı ancak bu girişim Alman savaş faaliyetine çok az ekonomik kazanç sağladı. Globocnik, Reinhard Harekâtı'nın Eylül 1942-Aralık 1943 arasında 1.900 yük vagonundan fazla giysi ürettiğini iddia etti. Globocnik'in –bunu OSTI'nin kendini finanse etmesi için planladıklarını söyleyen– adamları yüz binlerce Polonya Yahudi'sinin öldürülmesi sayesinde milyonlarca Reichsmark tutarında servet topladılar. Globocnik'in son raporunda, yapılan hesabın temelini oluşturan kalemlerin listesi sayfalar tutuyor, Macar ve Avuturya para birimlerinden oluşan döviz tomarlarının yanı sıra mücevher, saat, kıymetli metal, evrak çantası, cep bıçağı, güneş gözlüğü, sigara tabakası, çalar saat ve usturadan oluşan muazzam yığınları kapsıyordu. Alman yerleşimciler ve SS mensupları için Noel hediyesi olarak kullanılmayan ve bu işe bulaşan görevlilerin ceplerine gitmeyen malların, para sıkıntısı çeken OSTI şirketini finanse etmek için kullanıldığı düşünülüyordu. Nitekim firma büyümedi. Himmler, 1943'ün büyük bölümünde Doğu'daki küçük Yahudi işgücünü muhafaza

30 *Age.*, 246-7; L. Dobroszycki (ed.), *The Chronicle of the Lodz Ghetto, 1941-1944* (New Haven, 1984), lxi-lxiii; H. Krausnick, "The Persecution of the Jews", ed. Krausnick ve Broszat, *Anatomy of the SS State*, 136-7.

etmeye ve sendelemeye devam etti; Kasım ayında –Treblinka ve Sobibor imha kamplarındaki ayaklanmaların ardından– hayatta kalan çalışanlar, hayatta kalan az sayıda Polonya Yahudi'sinin de yok olduğu kanlı "Hasat Festivali" sırasında şu ya da bu şekilde katledildi. Şubat 1944'te diğer SS şirketlerinin pek çoğu iflas bildiriminde bulundu. O yılın Ekim ayında Speer, SS'in büyük ekonomik ihtiraslarını hiçe sayarak Reich'ın tamamındaki işgücünün denetimini talep etti.[31]

Daha sonra Speer Hitler'e, silah üretiminin bu işin nasıl yönetileceğini bilen kişilerin elinde olmasının önemini hatırlatarak SS'in ekonomiyi devralma tehlikesini önlemekle övündü. Ancak Himmler'in niyetleri –bazen ortaya çıkan gündüz düşleri bir yana– bu alana uzanmıyordu. Barış söz konusu olduğunda, Doğu'da savaş sonrası inşa programlarına, sanayinin hantalca uyum sağladığı ortaçağ tarzı bir düzeni restore etmek için modern yönetim tekniklerini kullanmayı planlayan bir koloni yerleşimi vizyonuna bağlı kalmayı sürdürdü. Savaşa gelince, eğer görev Yahudi işçileri öldürmesini gerektiriyorsa, bunu yapacaktı. Bu nedenle Speer'e, "bu sektörde [yani silah üretiminde] rakip olmaktan çok daha farklı özlemlerim var," güvencesini verdiğinde doğru söylüyordu.

İki adam arasında –1942 sonbaharında– kamp mahkûmlarının dışarıda çalışmalarına izin mi verileceği, yoksa fabrikaların kamplarda mı kurulacağı üzerine kısa süreli bir anlaşmazlık oldu. Sorun, silah üretiminde kamp emeğinin kullanılması için geliştirilen bir pilot proje olan Buchenwald'daki Gustloff silah atölyeleriydi; teslimatta bazı gecikmeler oluşmuştu. Ancak SS'i bir işveren haline getirmek işleri karıştırabilirdi. Himmler'in bazı zorlayıcı müdahalelerinin ardından, Gustloff'un yöneticileri SS'in kendi köle işçilerine de polisiye yöntemler uygulayacağından endişe duymaya başladı. SS'in Alman sanayicilerine kendi işlerini nasıl yapacaklarını söylemesinin iyi bir fikir olacağını Hitler bile düşünmüyordu. Tartışmalar sona erdiğinde üstün gelen Speer, Himmler'in işbirliğine hazır olduğunu gördü: Reich'ın içinde ve dışında yeni kamplar kuruldu, hatta Almanya'nın içinde Yahudi istihdamı-

31 *Age.*, 250, 260-61.

na getirilen yasaklar bile savaş üretimi için nihayet gevşetildi. Toplama kampı emeği silahlanma ekonomisine yönlendirildi ve karşılığında SS, cephane ve malzemeye özel ulaşım imkânı sağladı.[32]

Savaşın son yılında, Almanya'nın Avrupa ekonomisi yönetiminin odağı, özellikle silah üretimi kaygısına indirgenecek şekilde daralmıştı. Bütün işgal bölgelerinin ekonomisi üzerinde geniş yetkiler verilmesiyle Speer, her şeyi artan silah üretimine uyarlayıp üretkenliğin artmasa nihayet odaklanarak, Avrupa'nın sanayi üretimini Alman savaş faaliyeti için merkezileştirmeyi hayal edebildi. Speer'in yükselişi, Hitler'in ona olan güvenini gösteriyordu: Ne de olsa, silah üretimi (ya da aslında herhangi bir şey) söz konusu olduğunda Speer'in Himmler'den daha iyi bir alternatif olduğu gayet açıktı. Kamplarda düşük verimlilik, yüksek ölüm oranları ve artan yolsuzluk kol gezerken, Speer'in yönetimindeki silah fabrikalarında verimlilik arttı. Alman milli geliri sadece orta düzeyde artış göstermesine rağmen, Speer'in reformları ekonomide temel bir yeniden yapılandırma gerektirmeksizin mühimmat üretiminde etkileyici bir büyüme sağladı. Sadece savaş uçağı üretimi bir yıl içinde neredeyse ikiye katlandı. 1943'ün ortalarında Himmler'in, istese de Speer'e başarılı biçimde meydan okuyabileceği kuşkuluydu.[33]

1943 sonbaharından itibaren kamp mahkûmlarının çoğu silah üretiminde kullanıldı ve bu durum 1944'te koşullar ciddi şekilde ağırlaştırılarak devam etti. Auschwitz komutanı Rudolf Höss, Nürnberg duruşmalarında durumu şöyle açıklıyordu:

> Mahkûmların savaşın sonuna doğru öylesine kötü durumda olmasının, binlercesinin hasta ve bir deri bir kemik kalmasının esas nedeni, her mahkûmun mühimmat sanayisinde güçlerinin sınırına kadar çalıştırılmış olmasıydı. Reichsführer sürekli olarak ve her fırsatta bu

---

32 Allen, *Hitler's Slave Lords*, 194-6.

33 Speer'in yükselişi için bkz. A. C. Mierzejewski, *The Collapse of the German War Economy, 1944-1945* (Chapel Hill, NC, 1988), böl.1. Ayrıca W. Schumann, "Probleme der Deutschen Aussenwirtschaft und einer 'Europäischen Wirtschaftsplanung'", *Studia Historiae Oeconomicae*, 14 (1979), 142-60.

> hedefi gözümüze soktu ve komutanlar toplantısında İktisadi ve İdari Merkez Büro Şefi, Obergruppenführer Pohl aracılığıyla bunu toplama kampı komutanlarına ve yönetim liderlerine ilân etti. Her bir komutana bu hedefe ulaşmak için her türlü çabayı göstermesi söylendi. Hedef mümkün olduğu kadar çok sayıda ölü bırakmak ya da mümkün olan en çok sayıda mahkûmu yok etmek değildi; Reichsführer esas olarak mühimmat endüstrisinde, bulunan bütün güçleri harekete geçirmekle ilgileniyordu.[34]

1942 başlarında yaklaşık 25.000 kamp mahkûmu savaş ekonomisi için çalışıyordu; 1944'ün sonunda bu sayı 400-420.000'e yükselmişti ve SS onların sömürülmesi için Alman sanayisiyle işbirliği yapıyordu. Genellikle eski Yahudi köle kamplarında bulunan (bu kampların ilk mahkûmları ölmüştü) bazı mahkûmlar, Silezya'daki kömüre dayalı kimya endüstrisinin inşasına yardım ediyorlardı. Reich'ın başka bir noktasındaki Oranienburg kampı Heinkel fabrikasını besliyor, Sachsenhausen Daimler-Benz'i destekliyordu ve Dachau BMW'yle bağlantılıydı. Krupp, insan gücü yetersiz kaldığında kamplara başvurdu, yöneticileri Buchenwald'da kalifiye işçi arıyordu. Volkswagen'deki büyük yabancı işgücü askeri araç, uçak parçaları, roket ve daha başka pek çok silah üretiyordu: Firma SS'e jip tedarik ediyordu, SS de şirketin ana fabrikasının yakınında onlar için özel bir kamp inşa etti ve mahkûmlarla işgücü sağladı.[35]

Speer, Himmler'den kendisine mümkün olan en çok sayıda işçi sağlamasını istedi. Adalet bakanı Thierack, Mayıs ayında mahkûmları kullanmasına izin verdi. 1945 baharında kamp nüfusunun belki de yarısı –kabaca Reich'ın toplam işgücünün %5'i– ya doğrudan savaş faaliyetiyle ilgili imalatta ya da Kammler'in SS Yapı Müdürlüğü için çalışıyordu. SS, Kammler aracılığıyla Volkswagen'e ve Porsche'nin roket yapım programına destek verdi. Bir yandan Harz dağlarında V-2 roketlerinin üretimi için tünel kazma faaliyetine taş ocaklarından 60.000

---

34 *TWC*, 11. cilt, 402-3.

35 K. J. Siegfried, "Racial Discrimination at Work: Forced Labour in the Volkswagen Factory, 1939-1945", ed. M. Burleigh, *Confronting the Nazi Past: new Debates on Modern German History* (Londra, 1996), 37-51.

mahkûm sağladı. Yönetim karmaşık değildi: Yoklamadan önce SS muhafızları işe başlama kaydı yapıyordu. Kaydedilenler "çalışmaya uygun" sayılıyordu. Binlerce kişinin ölümünden kaygı duymayan Kammler için bu, işgücü rezervlerinden yararlanmanın etkin bir yoluydu ve sonuçta ortaya çıkan çalışma oranından gayet memnundu.[36]

Hitler oynadığı kumarı sonunda kaybetti ve Almanya'nın iktisadi yeteneklerini zorlayarak kıtasal bir savaş açma girişimi geri tepti. SSCB'nin sürekli direnişi, neredeyse sonsuz insan gücü rezervleri ve feci bir gıda kıtlığına rağmen silahlanma çabasında sağladığı dikkate değer başarı, Hitler'in bütün stratejisini geçersiz kıldı. Mücadelenin en belirleyici evresi, Almanya'nın SSCB'yi işgalinden sonraki ilk 1,5 yıldı. Bu dönemde Reich'ın yeni fetihleri ve Sovyet ekonomisinin maruz kaldığı derin şok, Amerikan ekonomisinin savaşa henüz uyarlanmakta olduğu sırada pek çok avantaj sağlıyordu. O kritik aylarda Nazi israfı ve yetersizliği, Hitler'in stratejik hatalarının yanı sıra Reich'ın kaynaklarını düşmanları kadar etkin biçimde silaha dönüştürememesi çok pahalıya mal oldu.

En kıt ticari mallardan biri olan işgücünün hatalı yönetimi kritik öneme sahipti. Almanya tüm savaş boyunca, Stalin'in toplayabildiği 35 milyon kişinin yarısından daha az sayıda insanı savaş meydanlarına sürebildi ve 1942 sonbaharından sonra iki ordu arasındaki orantısızlık daha da arttı. Almanya Doğu Cephesi'nde kan kaybediyor, ne (nüfusu SSCB'nin yaklaşık yarısı kadar olan) insan gücü yönetimi ne de silah üretimi bakımından düşmanıyla başa çıkabiliyordu. Batı'da ise arkasında geniş insan gücü ve gıda rezervleri bulunan, neredeyse burnu bile kanamamış İngiliz ve Amerikan güçleriyle karşı karşıyaydı. Savaşın sonunda Almanya 3,2 milyondan fazla adam kaybetmişti. SSCB'nin kaybı ise bunun iki katıydı ve daha fazla sivil vatandaşı ölmüştü. Buna karşın, hızla seferber olması, hem Sovyet kazanma iradesinin üstünlüğünü hem de rejimin endüstriyel ve teknolojik uyarlanabilirliğinin daha fazla olduğunu doğruladı. Maden ve petrol kaynaklarına ulaşım ko-

36 Allen, *Hitler's Slave Lords*, 194, 225.

laylığı ve ekipman sağlama imkânları muazzam bir katkı sağladı. Ancak insan gücü bakımından SSCB'nin Üçüncü Reich'a kıyasla birçok açıdan daha büyük engellerin üstesinden geldiğini gözden kaçırmamak gerekir: Ne de olsa, işgali izleyen bir yıl içinde Sovyetler Birliği'nin çalışan nüfusu 85 milyondan 53 milyona inmişti. Gulag'ın hızla boşaltılmasıyla sağlanan neredeyse tam istihdam koşulları bile açığı gideremiyordu. Bunun yerine, bütün nüfus seferber edildi ve mevcut işçiler çok erken bir tarihte savaş sanayisine yönlendirildi. SSCB, tahliyelere ve sanayi tesislerinin kaybına rağmen 1942'de Almanlardan daha fazla silah üretiyordu.[37]

Sivil yaşam standartlarını Sovyet rejimi kadar acımasız biçimde ezmek istemeyen ve Reich'ın içinde savaşın sonuna doğru yüz binlerce insanı öldüren hava akınlarından kaygı duyan Hitler, savaşı 1942'den sonra da sürdürmeyi ancak –savaşın kuşkusuz en iyi mücadele gücü olan– Wehrmacht ve Almanya'nın Avrupa sanayisini, tarım ve işgücünü giderek daha yoğun biçimde sömürmesi sayesinde başarabildi. Vahşice etkili olan bu siyaset, milyonlarca işçi kasten ve umursamadan öldürülmemiş olsaydı daha yararlı olurdu. Bazı kişiler ölüm pahasına çalıştırıldı ya da aç bırakıldı; bazıları ırkları açısından düşman olarak görüldükleri için asıldı, gaz odalarında öldürüldü ya da kurşuna dizildi. Her halü kârda bunlar, aynı anda çeşitli cephelerde bir ırk savaşı vermenin imkânsız olduğunu gösterdi. Alman askerini üstün kılan ve onu zorlu bir savaşçı haline getiren ırk dayanışması duygusu, ülke dışındaki emek ve diğer kaynaklar seferber edildiğinde bir kısıtlama haline geldi. Bu bakış açısından hem liberalizm hem de komünizm uzun bir savaşta Nasyonal Sosyalizmden çok daha etkin bir ideolojik güdüleyiciydi. Nitekim, SS içinde Hitler'i eleştirenlerin haklı olduğu anlaşıldı: Almanya ırk saflığına sahip olabilir ya da emperyal hâkimiyet kurabilirdi ama ikisini birden yapamazdı.[38]

---

37 S. Kotkin, "World War Two and labor: A Lost Cause?", *International Labor and Working-Class History*, 58 (Sonbahar 2000), 181-91.

38 *Age.*; ayrıca, R. J. Overy, *Why the Allies Won* (Londra, 1995).

11

YAPAY DİPLOMASİ

Totaliterliğin özünü oluşturan milliyetçi bencillik dizginlerinden boşaldığında, tüm faşist ülkelerin, ne kadar kendiliğinden olduğu hiç önem taşımaksızın tek bir hedefi benimsemesi kaçınılmazdı: Alman hâkimiyetine karşı çıkılmasının sebebi ulusal bağımsızlık ve bütünlüklerini korumak ya da geri kazanmaktı. Bu durum Avrupa totaliterliği için yeni bir pencere aralayarak totaliterliğin anavatanı için felaketin habercisi oldu...

Kontes Waldeck, *Athene Palace* (1942), 300-301

Bolşevizme Karşı Haçlı Seferi

"Müttefikler hakkında hayallere yer yok!" Genelkurmay Başkanı General Franz Halder, Barbarossa Harekâtı'nın hemen öncesinde generallerine hitap eden Hitler'in konuya ilişkin sözlerini bu şekilde özetledi. Führer, 1939 kışında Rusların saldırısına uğrayan ve şaşırtıcı bir etkinlikle savaşan Finleri ayrı tutuyordu: Hatta Kızıl Ordu'nun güvenilir ve adanmış düşmanları olduğunu kabul ediyor ve onlara silah sağlıyordu.

Fakat sıra önemli bir destek beklediği öteki müttefike, Rumenlere gelince görüşleri Avusturyalılara özgü bir küçümseme içeriyordu. (Kendisini dinleyenlerden birinin notlarına göre, onlar hakkında verdiği hüküm "korkaklık, yozluk, ahlaksızlık"tı.) Almanların bir başkasının yardımına ihtiyaç duyacağına ne o ne de subayları inanıyordu.[1]

Aslında General Antonescu'nun önderliğindeki Romanya, Almanya'nın en önemli askeri destekçisi Finlandiya'yla birlikte 587.000 asker taahhüt ediyordu. Yüksek rakam vermek istemeyen Macarlar da destek veriyorlardı ancak fazla coşkulu değildiler ve kasımda birliklerine geri çekilme çağrısı yaptılar. Diğerlerinin katkısı ise daha çok sembolikti. Mussolini, askerlerinin Yunanistan, Fransa ve Doğu Afrika'da sergilediği berbat performansın ardından kendini kanıtlamalıydı ve 3 tümen gönderdi. General Franco, gönüllülerin Mavi Tümen denilen gruba katılmalarına izin vererek, İspanya'yı savaşın dışında tutma eğilimini yumuşattı. Dayanışma gösterdiklerini kanıtlama ve Almanya'yı kendi toprak taleplerine razı etme eğilimiyle, Hırvatlar ve Slovaklar da göstermelik birlikler gönderdi. Batı Avrupa'dan da Hollandalı, Fransız, Valon, Flaman ve Norveçli Bolşevik karşıtlarından oluşan küçük gruplar geldi.

Mussolini'ye Kızıl Ordu'ya saldırdıktan bir ay sonra yazan Hitler keyifli görünüyordu: "Avrupa'nın büyük kesimi kayıtsız uyuşukluk halinden uyanmış bulunmaktadır." Görünüşe bakılırsa insanlar Almanya'nın "Bolşevizme karşı savaş"ının "son çözümlemede, gerçekten Avrupalı bir ortak siyaset"in parçası olduğunu artık anlamışlardı. Ancak bu gerçekte ne anlama geliyordu? Bütün bunlar sözcüklerden mi ibaretti, yoksa Führer'in "Avrupa"dan söz etmesi destek verenlerin ödüllendirileceğini mi ima ediyordu? Savaşın gelgitleri sürerken Berlin, Roma ve başka yerlerde, bu Bolşevik karşıtı "Avrupa" siyasetinin ne olması gerektiği konusunda hararetli bir tartışma başladı.[2]

---

1 J. Foerster ve E. Mawdsley, "Hitler and Stalin in Perspective: Secret Speeches on the Eve of Barbarossa", *War in History*, 11:1 (2004), 61-103, burada 77.

2 *DGFP*, 13. cilt (Washington, DC, 1954), 55.

Hitler'in içgüdüsü, özellikle savaşın kimsenin yardımını gerektirmeksizin kısa sürede kazanılacağı kanaati dikkate alındığında, her zamanki gibi olabildiğince az vaatte bulunmaktı. Eski Sovyet bölgesinin nihai olarak bölünmesi söz konusu olduğunda Hitler kararlıydı: Bunu belirleme hakkına sadece Reich sahipti. 16 Temmuz'daki önemli bir planlama toplantısında, bir Vichy gazetesinin Bolşevizme karşı mücadeleyi "Avrupa'nın savaşı, dolayısıyla bir bütün olarak Avrupa için verilmesi gereken bir savaş" olarak tanımlaması onu şaşırtmıştı. Almanya "yüzeysel bildirimler"de bulunmamalı diyerek sözlerini sürdürdü; Romanya gibi müttefiklerle bile –artık bir General Antonescu hayranı olmuştu– ilişkilerin ansızın nasıl bir yön alabileceği asla bilinemezdi.[3]

Bir sonraki ay, Roosevelt ve Churchill bir araya gelip Atlantik Sözleşmesi kapsamında savaş hedeflerine ilişkin bir bildiri çıkardılar. Alman Dışişleri Bakanlığı diplomatları, bildirinin "yeni Avrupa anlayışı"ndan yoksun oluşunu eleştirdiler ve bunda Üçüncü Reich'ın savaş sonrası dünyaya ilişkin kendi vizyonunu belirlemesi için bir fırsat gördüler. Bildirgenin, coğrafi konumu ve çıkarları gereği İngiltere'nin asla "henüz birleşmiş bir Avrupa'nın örgütleyicisi ve koruyucusu" olamayacağını kanıtladığını öne sürüp, şu sonuca vardılar: "Bizim için rakip yoktur ... İngiltere'nin planının karşısına Avrupa için bir inşa planı koymak için alan serbesttir."[4] Hitler'in en yakın müttefiki de aynı hislere sahipti. Duçe küresel söz savaşında liberal demokrasilerle aşık atmak için bu fırsatı değerlendirmek istiyordu. Diplomasi danışmanı Anfuso'ya, Reich tarafından "örgütlenme" şerefi için Almanya uğruna savaşmayacağını söyledi. Mihver Güçleri'nin "Avrupa ulusal ve sosyal idealleri"ne saygı duyacağına ilişkin bir ortak deklarasyon istiyordu. Anfuso'nun belirttiği gibi, onların Almanya'nın Avrupa'da sadece *Herrenvolk* [egemen halk] için değil, yeni bir Avrupa için de bir sömürge savaşı vermeyeceğini taahhüt etmeleri gerekiyordu.[5]

---

3 *Age.*, 28-9, 42-3.

4 "Gegnerische Kriegsziele", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 11 (1942-3) 11.

5 F. Anfuso, *Da Palazzo Venezia al Lago di Garda* (1936-1945) (y.t. 1957), 196-210, 226-7.

Mussolini, bu nedenle Ağustos'un sonunda Wehrmacht'ın Kızıl Ordu'ya karşı başarısını kutlamak için Doğu Cephesi'nde Hitler'i ziyaret ettiğinde, "Anglosakson formüllerine karşı Mihver tarafından toplumsal ve iktisadi ilkelerin [olası bir] ilânı" için İtalyan diplomatlarca hazırlanan siyasi belgelerle donanmıştı. Ona bağlı görevliler, üye devletlerin egemenliğine ve bağımsızlığına ilişkin güvenceleri kapsayan bir siyasi Avrupa geleceğinden söz ediyorlardı. Mussolini son ana kadar Sovyetler Birliği'nin işgali hakkında bilgilendirilmemişti ve bu işin kısa süre içinde halledileceğinden asla Hitler kadar emin değildi. Savaşa girmenin İtalya'nın manevra özgürlüğüne zarar verdiğini de fark etmiş ve Reich'taki İtalyan işçilerinin kötü muameleye maruz kaldıklarını anlatan raporlar sayesinde, Almanların en önemli müttefiklerine bile duyarlı davranmadığını anlamıştı.[6]

Hitler'in Prusya ormanlarındaki sivrisinek yatağı karargâhına doğru uzun bir seyahate çıkan İtalyan diplomatlar, Hitler'in yanında genellikle tuhaf bir sessizliğe bürünen Duçe'nin kıtanın geleceğini gündeme getirecek kadar cesur olabilmesi için dua ediyorlardı. İki diktatörün karşılaşmasına ilişkin bir izlenimi, Dışişleri Bakanlığı'ndan olayın canlı tanığı, –bir Alman meslektaşına göre "Roma'daki en yakışıklı adamlardan biri" olan– Filippo Anfuso'ya borçluyuz. Anfuso'ya göre, Hitler yeni ve geniş sığınak yapısı içindeki haliyle, zamanının büyük kısmını yeraltında geçirmenin fiziksel etkilerini açığa vuruyordu. Bakışları oldukça sabitti, zayıflamış ve yıpranmış görünüyordu. Ancak uzun konuşma alışkanlığını kaybetmemişti ve misafirlerine Asya kökenli *Untermenschen*'in hayvanlara yaraşır direnişine rağmen zaferin yakın olduğunu muzaffer bir tavırla anlattı. İtalyanlar, Hitler ile generalleri arasında ayın başından itibaren süren şiddetli strateji tartışmalarından bihaber gibi görünüyordu ya da bunların odağı, Kızıl Ordu'ya karşı Alman ordusunun tedariği ve sürekli Sovyet direnişinin bir sonucu olarak ortaya çıkan belirsizlikti. Mussolini, "konuşması sırasında 'Avrupa' sözcüğünü sık sık kullanır ve zaman zaman bunun yerini 'Almanya' sözcüğü alırken" Hitler'in

---

6 *DDI* 1, 7. cilt (Roma, 1987), 470.

saplantılı bir şekilde, "Avrupa'yı Bolşevizmden kurtarmak için neredeyse dinsel bir arzu" duyuyor gibi göründüğünden söz etti. Yine de, Anfuso "sözlerinde Avrupa'nın geleceği konusunda başka bir ipucu bulunamadı" sonucuna vardı. Hitler, Avrupa'yı "Asya kökenli Marksizme" karşı savunmakta olduğunu ısrarla tekrarlarken, İtalyan misafirleri kendilerine *sotto voce* [imalı biçimde] "Hangi Avrupa? Üstün Irk'ın Avrupası mı? Yoksa Atina ve Roma'nınki mi? Papa'nınki mi? Sosyalistlerinki mi? Talleyrand'ınki mi? V. Charles'ınki mi?" diye soruyordu.[7]

Nihai zaferin çok yakın olduğuna belirgin biçimde inanan Hitler, müttefikiyle cephenin dumanı hâlâ tüten harabelerinde dolaşırken coşkuluydu. Mussolini araya sadece birkaç laf sıkıştırabildi. 23 yaşındaki sevgili oğlu Bruno'nun uçak kazası sonucu ölmesinin ağırlığını omuzlarında taşıyan Duçe bambaşka bir ruh hali içindeydi ve Hitler'le toplantılarında sık görüldüğü üzere kendi görüşünü savunmakta duraksıyordu. Gerçek duyguları –iki adam arasındaki bütün toplantıların belki de en kritik olanında– sadece ilgisiz anlarda ve hiç beklenmedik biçimlerde açığa çıkıyordu. Bir ara uçmakta oldukları küçük uçağın kontrolünü almak isteyerek Hitler ve maiyetini endişelendirdi; onu hiç olmazsa inişi pilota bırakması konusunda ikna etmeyi başarabildiler. Mussolini zaman zaman Führer'in Çanakkale'deki Troya seferiyle ilgili bitmek bilmez konuşmalarını dinlemek zorunda kalıyordu. Ve bunun ardından Hitler, ordularının başarılarını Büyük Frederick'in, Napoléon ve İskender'in zaferleriyle kıyaslayıp Urallar'ın ötesinden Asya'nın içlerine uzanan fetih planlarını anlattıktan sonra, Mussolini Pascoli'nin Yunan fatihe ilişkin şiirinden tek bir mısrayla onun havasını almıştı: Laf arasında "Peki ya sonra," dedi, "Büyük İskender gibi ay için gözyaşı mı dökeceğiz?"[8]

Mussolini yardımcılarına, özel olarak, siyasal ilkelere ilişkin bir Mihver bildirimi olmaksızın savaşın kazanılamayacağını söyledi. Bunun Üstün Irk adına bir "sömürge savaşı" değil, bir bütün olarak Avrupa için yeni bir siyasi düzenin doğumu ol-

7 *Age.*, 509-10; ayrıca bkz. Anfuso, *Da Palazzo Venezia al Lago di Garda*, 209.

8 E. Dollmann, *The Interpreter: Memoirs of Dcktor Eugen Dollmann* (Londra, 1967), 192-3.

duğunu Hitler'in söylemesini istiyordu. Ne var ki, her zamanki gibi netameli konularla Hitler'in canını sıkmak istemediği için, karargâhı yakınlarda olan dışişleri bakanı Ribbentrop'la konuşma işini Anfuso'ya verdi. Fakat zamanlaması kötüydü, çünkü bir ay kadar önce Ribbentrop, Hitler'le meslek yaşamının en şiddetli tartışmasını yapmıştı. "Kurt İni"nde [Hitler'in sahra karargahı] *persona non grata* [istenmeyen kişi] konumunda olan Ribbentrop İtalyanların yaklaşımından pek hoşlanmadı. Nitekim, bildiri taslağı konusunda günlerce süren bir tartışma başladı ve son ana kadar devam etti: İtalyan heyeti ülkesine götüren tren sınıra varmadan hemen önce Klagenfurt'un dışında mola verdi ki, son bir tartışma yapılabilsin. Sonunda, – Avrupa halklarına yönelik vaat ve güvencelerle dolu– özgün İtalyan bildirgesi fena halde sulandırıldı ve nihayet sadece "Bolşevizm ve plütokrat sömürü tehdidinin yok edilmesi" gibi zayıf bir ifadeye yer verildi. Hitler için fazlası yersizdi, zira Mihver'in kazançlı çıktığı görülürken iddialı bildirgelere gerek yoktu. İleride bunlar gereksiz olacaktı.

Ancak Eylül'de Kiev'in kuşatılması ve Wehrmacht'ın Ekim başlarında neredeyse Moskova'nın dış semtlerine ulaşmasıyla kazanılan müthiş zaferlere rağmen, Kızıl Ordu ezilmedi ve Alman kayıpları arttı. Dışişleri Bakanlığı baştercümanı, o aylarda "Gramofon kayıtlarının [nasıl] değiştirildiğini" aktarmıştı. "Yabancılar 'Savaşı kazandık' yerine, 'Savaşı kazanacağız' ve nihayet 'Savaşı kaybedemeyiz' sözcüklerini işittiler." Dışişleri Bakanlığı'nda İtalyan önerilerine büyük sempati vardı; Alman diplomatlar, siyasi bir çizgi ihtiyacını savunma eğilimindeydi. Eylül sonunda çıkarılan bir değerlendirme belgesinde, "saldırgan, bozucu ve polemiğe dayalı propagandaya özellikle Avrupa'nın geleceği hakkında daha olumlu bir şey eklenmeli" uyarısı yer alıyordu. Ribbentrop'un propaganda danışmanı, gazeteci ve Reichstag üyesi Karl Megerle, sadece iktisadi işbirliğinden değil siyasal ortaklıktan, hatta özgürlük ve bağımsızlıktan söz ediyordu.[9]

9 Schmidt, *Hitler's Interpreter: Memoirs of Doctor Eugen Dollmann* (Londra, 1967), 192-3.

25-27 Kasım 1941'de Almanya, İtalya ve Japonya dışişleri bakanları 1936 tarihli Anti-Komintern Pakt'ı yenilemek için Berlin'de bir araya geldiler. Onlara, sekiz yeni imza atan Bulgaristan, Hırvatistan, Danimarka, Finlandiya, Macaristan, Romanya, Slovakya ve İspanya devletleri katılacaktı. Almanya'nın müttefiklerini ve iyi dilek sunanları kıtanın Bolşevizm tehdidinden yakın kurtuluşunu kutlamak için bir araya getiren toplantı, Avrupa'nın geleceği üzerine bir bildirge çıkarmak için gayet uygun bir zaman gibi görünüyordu. Führer, kısa bir süre için daha diplomatik davrandı ve kamuoyu önünde Almanya'nın sadık müttefiklerinin katkılarını övdü: "Alman askerlerinin saflarında, onlarla aynı ortak davayı benimseyen İtalyanlar, Finliler, Macarlar, Rumenler, Slovaklar ve Hırvatlar yürümektedir; şimdi de İspanyollar savaşa katılıyor; Belçikalılar, Hollandalılar, Danimarkalılar, Norveçliler ve Fransızlar, evet onlar bile bu büyük cephededir." Ekim ortalarında Hitler, o kış zaferin ilân edileceği umuduyla Ribbentrop'a bir "Avrupa manifestosu" çıkarması için yeşil ışık yaktı. İtalyanların Ağustos umudunun gerçekleşmek üzere olduğu görülüyordu.[10]

Ancak şafak sahte ve belki de Hitler'in savaşın gidişatına ilişkin geçici kötümserliğinin bir ürünüydü. Ne zaman zaferi yakın görse, diplomasiyi unutuyordu. Ekim sonunda İtalyan dışişleri bakanı Kont Ciano, Mussolini'ye verdiği raporda, Hitler'in bir kez daha Stalin'in "saf dışı" bırakıldığı kanaatine kapıldığını bildirdi. Sovyet sanayisi ve insan gücünün Urallar'ın ardına taşınmasının başarı şansına yer bırakmadığına inanıyordu. Bu kadar merkezileşmiş bir devlet (Hitler'in sözleriyle "Rusların dişlerini fırçalayacaklarını farzederek diş fırçası bile dağıtan devlet") ansızın yeni bir merkez oluşturamazdı. Reich, "Ruhr'u, Yukarı Silezya'yı, mühimmat fabrikalarının %90'ını, iletişim araçlarının %60'ını kaybetmiş" olsaydı bile, Rusya savaşı daha fazla sürdüremezdi. Fakat Ukrayna'daki büyük zaferlere rağmen Ciano, bu şişinmenin ardındaki belirsizliklerin izini sürdü: Hitler'in "Stalin'in denetimindeki geniş bölge"den, gecikmeli Sovyet mayınlarının işgal altındaki Kiev ve Odessa'daki Mihver subaylarını havaya uçurması-

10 M. Bloch, *Ribbentrop* (Londra, 1992), 340-41.

nın yarattığından daha kötü sürprizlerin çıkıp çıkmayacağını merak ettiğini düşünüyordu. Ciano ise yıkıcı darbenin henüz indirilmediğini düşünüyor ve Almanların da aynı fikirde olduğundan kuşkulanıyordu.[11]

Hitler, savaşa "Avrupa" katkısını süslü sözlerle vurgulamaya devam etse de, bunlar gerçek bir kanaati yansıtmıyordu. Geleceğe ilişkin her türlü vaadin Almanya'nın düşmanları tarafından zaaf olarak yorumlanacağı uyarısında bulundu; savaşın geri kalan kısmında bu uyarıları sürdürecekti. Böylece Ribbentrop'a, Avrupa'nın siyasal geleceğine ilişkin her türlü atıfı konuşmasından çıkarması emredildi. Hitler'in Bolşevik karşıtı mücadelede oluşmakta olduğunu düşündüğü "Avrupa dayanışması" ve "topluluğu" nitelik bakımından esas olarak askeri kalmayı sürdürdü; onun vizyonu, Alman olmayanların ortak bir seferde Alman liderliği altında güdümlü ve örgütlü olmasını gerektiriyordu. Bu yaklaşım barış döneminde kıtada yapılması gereken siyasal düzenlemelere dair hiçbir şey söylemiyordu.[12]

Hitler, Kasım zirvesinde konuklarının arasındaki, "evin efendisi"nin Almanlar olduğu duygusunu gidermeyi başaramadı. Ateşli ateşli ahkâm kesiyor fakat bir şey söylemiyordu. Bulgaristan dışişleri bakanı Popov'a "Avrupa büyük bir barış dönemine doğru gidiyor," dedi. Her zaman kısa ve öz konuşan Danimarka dışişleri bakanı Scavenius'a göre, kıtanın umut verici iktisadi gelişimine ilişkin tahminler boş laftan ibaretti. Hitler, "şimdiye kadar daima Avrupa'ya *karşı* hareket etmiş olan Doğu Avrupa'nın zengin bölgeleri bir an önce Avrupa *için* örgütlenecektir," diye güvence verdi. "Avrupa kendine yeterli olabilirdi." Dalkavuk Hırvatistan dışişleri bakanına Almanya'nın "kanını feda ettiği"ni ve liderlik hakkına sahip olduğunu söyledi: "Bizler savaşta lider konumundaysak, yeni Avrupa örgütlenmesinde öncü rolü oynama hakkına da sahibiz." Hitler'in, kıtanın siyasal geleceğine ilişkin planlı olarak anlaşılmaz olması, özellikle işgal altındaki Doğu böl-

11 *DDI*, 7. cilt, Ciano-Mussolini, 26 Ekim 1941, 690-94.
12 Bloch, Ribbentrop, 342-3; L. Simoni, *Berlino, Ambasciata d'Italia 1939-1943* (Roma, 1947), 262.

gelerinin kaderi gizliyordu. Almanlar nihayet Anti-Komintern Konferansı'nın hemen öncesinde, Rosenberg'in İşgal Bölgeleri Bakanlığı'nın yönetiminde Baltıklar'dan Ukrayna'ya kadar sivil yönetimlerin oluşumuna ilişkin olarak kamuoyuna açık bir duyuruda bulundular. Ancak Alman propagandası ketumdu ve bütün rehberlerde özellikle, "Alman siyasi hedeflerine ilişkin her türlü somut ifade, özellikle Doğu'da planlanan imar faaliyeti uygulamasını kinayeler ve çarpıtmalarla işleyen bir kampanyayla itibarsızlaştırma ve kesintiye uğratma girişimleri ancak düşmana hizmet edecektir," diye belirtiliyordu. Birkaç ay sonra Dışişleri Bakanlığı sürgündeki Kafkas prenslerini ve kabile şeflerini bir araya getirerek Otel Adlon'da topladığında, Hitler diplomatlarına sert bir tavırla, "Doğu halklarıyla işbirliği hakkında her türlü sözden sakınmaları"nı söyledi.[13]

Karşılıklı olarak benzer bir kapalılık Batı Avrupa konusunda da vardı. Göring Mareşal Pétain'le buluştuğunda, Mareşal gelecekle ilgili anlayış daha belirgin hale gelmeden Almanlarla çalışmanın ne kadar zor olduğunu dile getirmişti:

> [Pétain] bilindiği gibi işbirliği fikrinin çok güçlü bir savunucusuydu ancak ... Fransa'nın yeni Avrupa düzenine nasıl uyacağı konusunda şimdiye dek bilgilendirilmediğini söylemek durumundaydı. Fransa, deyim yerindeyse, geleceğe kapalı gözlerle ilerliyordu. Avrupa'nın gelecekteki örgütlenmesi ve bu örgütlenme içindeki kendi yeri hakkında daha çok şey bilmek istiyordu ... Askeri uygulamadaki gibi bir plan, yeni Avrupa'nın kalkınması gibi bir barış faaliyeti için de gerekliydi.[14]

Göring'in fazla ikna edici olmayan yanıtı, "bu, iki insanın birbirine ne kadar yaklaştığına bağlı olacaktır" şeklindeydi. Göring Anti-Komintern toplantısında delegelere, Almanya'nın "her ülkenin artılarını ve eksilerini belirleyeceği" ve savaşın sonunda "bilanço çıkaracağı" bir "siyasal ana hesap defteri" açısından düşünmelerini söylediğini de Pétain'e hatırlattı. Göring'e göre kesin olan tek bir şey vardı: Savaşın bedelini Almanya'dan

---

13 *DGFP*, 13. cilt (Washington, DC, 1964), 858-9, 861, 867, 911; Bloch, *Ribbentrop*, 351.

14 *DGFP*, 13. cilt, 920-21.

başka birileri ödemek zorunda kalacaktı. Siyasal bir tez bir kez daha atlanmış ve iktisadi bir meseleye dönüştürülmüştü.

Ciano'nun adlandırdığı gibi, bu "yapay diplomasi"nin apaçık yetersizliği onu oluşturanlar dışında herkesi şaşırttı. Bunun yöntemini Hitler belirledi; bakanları izinden gitti. Üçüncü Reich'ın liderleri, müttefiklerinden daha fazla asker istemek zorunda kaldıklarında bile, Avrupa'nın geleceğine ilişkin siyasal vizyonlarını ayrıntılı biçimde anlatmakta çekinceliydiler. Büyük ihtimalle bunun sebebi böyle bir vizyona sahip olmamalarıydı. Onlar için önemli olan SSCB'nin fethi ve Avrupa'nın kalan kısmının sömürüsünün devamının gelmesiydi. Bunlar dışındaki her şey bekleyebilirdi. Hitler konuşma yaptığı son büyük gösterilerden birinde, kendisine sadık kalanlara "Bir 'Atlantik Sözleşmesi' kotarmak doğal olarak gayet basittir," demişti. "Bu aptallık kısa süre içinde katı gerçekler tarafından düzeltilecektir." İngiliz ve Amerikalıların, sefaletten kurtulup iş güvencesi kazanmaktan söz ederken Nazilerin programlarını çaldıklarını iddia etti. Oysa Almanların konuşmaya ihtiyaçları yoktu; onlar eyleme geçerlerdi.[15]

İtalyanlar buna pek inanmıyordu. İtalya'nın Berlin Büyükelçiliği'nden Mario Luciolli'ye göre, Almanlar Avrupa'nın yeniden inşasını maddi şartların çerçevesi dışında kavrayamıyorlardı. Onun deyişiyle, anlaşılamaz bir "siyasi sterillik", savaşı kazanma şanslarını düşmanlarından gelen tehditten daha fazla azaltıyordu. Birbiri ardı sıra zafer sözcüğünün tekrarlandığı Alman siyasetinin merkezinde "içsel bir boşluk" yatıyordu. Himmler'in ırkçılığı, "sistematik katliamlar, kadınların ve çocukların öldürülmesi, zorunlu fahişelik" gibi "dehşet verici" olaylara yol açarak "bir İtalyan'ın anlayamayacağı" kadar aşırı bir noktaya gitmişti. Almanlara ne zaman samimi bir işbirliği teklif edilse, "derhal düş kırıklığı, küçümsenme ve terslenme"yle karşılaşılıyordu. "Bugünün ve yarının, savaşın ve barışın sorunlarını çözmek amacıyla Almanya'nın ilgisine sunulan bütün sorunlar yanıtsız kalmaktadır: Almanya suskundur."[16]

---

15 Hitler, *Speeches and Proclamations, 1932-1945*, 4. cilt (1941-1945) (Wauconda, IL, 2004), 2672, 30 Eylül 1942.

16 *DDI*, 8. cilt (Roma, 1988), 409-12.

Luciolli'nin savaştan sonra işaret ettiği İtalyan faşizminin paradokslarından biri, kendisi gibi küçük bir diplomatın Mihver'in başarısızlığına dair böylesine sert gözlemler içeren yazılar kaleme almasına olanak tanıyan, en ufak muhalefete bile duyarlı bir rejim olmasıydı. Fakat o sırada bu pek de şaşırtıcı değildi, çünkü Luciolli sadece üstlerinin gizli düşüncelerini ifade ediyordu. Aslında onu düşüncelerini kâğıda dökmeye zorlayan ve bunları Mussolini'ye bizzat gönderen, bağlı olduğu bakan olan Ciano'dan başkası değildi. Mussolini de bu görüşlere karşı çıkmadı. Birkaç gün sonra Hollanda hakkında okuduğu bir raporun ardından, bir başka bakanına "[Almanların] zerre kadar siyasal sezgisi yok," dedi. "İşgal ülkelerinde iyi bir ortam yaratma fırsatları vardı ama kaçırdılar. Artık nefret uyandırıyorlar. Bunu Führer'e pek çok kez söyledim ve yazdım. Birisi Batı Avrupa'yı net bir şekilde şekillendirmeli." Gene de Almanları eleştirmek kolaydı. Ayrıca diplomatlar her zaman siyasal çözüm isterler. İktidar ellerine geçtiğinde müttefikleri nasıl davranacaktı?[17]

Öteki İşgaller

Almanya'nın müttefikleri –20. yüzyılın ortasında tıpkı çoğu Avrupalı milliyetçinin olduğu gibi– bölgesel genişlemeye inanıyordu. Tarihsel-hukuksal, etnografik veya uygarlığa dair açılardan gerekçelendirmenin genellikle mümkün olduğu daha fazla toprak beklentisi, müttefiklerin kendi askerlerinin çoğunu feda etmeye razı olmalarının başlıca nedeniydi. Öyle de olsa, hedeflerinin ölçeği ve doğası Almanya'nınkinden farklıydı. Onlar –Finlandiya örneğindeki gibi– temelde sadece güvenlik için ya da barış antlaşmaları yüzünden yoksun kaldıkları tarihsel toprak haklarını yeniden kazanmak için savaşıyorlardı. Üçüncü Reich'ın emperyal iddialarına bir biçimde sadece İtalya öykünüyordu. Diğerlerinin savaşla ilgili kaygıları hedeflerine ulaştıklarında hızla zayıflıyordu. Buna göre Macarlar

17 M. Luciolli, *Palazzo Chigi: Anni roventi, ricordi di vita diplomatica italiana dal 1933 al 1948* (Milano, 1976), 99-101; G. Bottai, *Diario, 1935-1944* (Milano, 1982), 300.

1941 yazında elde ettikleri toprak kazanımlarıyla aşağı yukarı tatmin olurken, Hırvat ve Slovaklar bağımsızlık ve kendilerine verilen Alman hediyelerini muhafaza etmekle yetindi. SSCB'ye savaş ilân etmeleri bile gerekmeyen Bulgarlar, kendilerini 1878'de bir devlet olduklarından beri talep ettikleri toprakların çoğunu 1943'te işgal ederken buldular. Almanların bir kararı dolayısıyla yoksun bırakıldıkları toprakları geri almak için tek savaşanlar Rumenlerdi.

Hedef ve amaçlardaki farklılıklar, Hitler'in daha açık uçlu ve ham efendilik düşleriyle kıyaslandığında gayet net olsa da, araç ve taktiklerdeki zıtlıklarda bu netlik yoktu. Reich'ın müttefiklerinin pek çoğu Alman hegemonyası altında kendi işgal rejimlerini kurdu. Bunları incelemek hayati bir soruyu yanıtlamaya yardımcı olur: Alman yönetimi altında yaşananların ne kadarı sadece *Alman* ya da Nazi davranış ve ideolojisini yansıtıyordu, ya da ne kadarı Avrupa'nın genel olarak savaşa ve işgale dair tepkilerinden oluşuyordu?

Örneğin Macarlar, bazı açılardan daha eski bir Habsburg modelini izliyorlardı. Sloganları "bin yıllık sınırlara doğru"ydu ve buna ulaşıp, elde ettikleri yeni bölgeleri derhal devlete kattılar ve (tartışmasız Orta Avrupa'nın savaş dönemindeki en serbest forumu) parlamentoda temsillerini sağladılar. Savaş öncesi Yugoslavya'sının Sırp ve Hırvat siyasetçileri milletvekili seçilip, ülkenin yeni azınlıklarına, sadık Macar yurttaşları olmaları için çağrıda bulundu. 19. yüzyılın siyasal geleneklerinden kopuş, Bolşevizm karşıtlığına ve gittikçe artan resmi antisemitizme rağmen, Üçüncü Reich'ta olduğundan daha azdı. Fakat Macaristan monarşi karşıtı bir onbaşı tarafından değil, eski bir Habsburg amirali olan İmparator Franz Josef'in yaveri tarafından yönetiliyordu. Horthy, kendini ortaçağ Aziz Stefan Tahtı'nın milliyetçi gizemiyle sarıp sarmaladı. 1920'lerin başında imparator Karl'ın geri gelişini engellediğini pek az kişi hatırlıyordu; herkesin bildiği, onun kendisine "Yüce Efendimiz, Macaristan Krallığı'nın Naibi" denmesini istediğiydi.[18]

18 Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia*, 168-71.

Fakat başka açılardan, Horthy'nin Macaristan'ı Hitler'in Almanya'sından pek de farklı değildi ve yeni nüfus siyaseti buraya da damgasını vurmuştu. Her zaman olduğu gibi Macarlaştırmayla ilgilenen yetkililer, insanları yeni bölgelerinde eski ve yeni (yani 1918 sonrası) olarak nüfus kütüklerine kaydettiler ve ikinci grubu da toplu olarak sürmeye çalışıyorlardı. Binlerce insan topraklarından ve mülklerinden koparılarak, toprak ve mülklerin Macarların yerleşimi için kullanılabileceği ya da devlet gelirlerini artırmak için satılabileceği Sırbistan ve Romanya'ya sürüldü. Komşuların itirazı (ve misilleme niteliğindeki tersine sürgün tehdidi) istedikleri kadar insanı sürmelerini engellediğinde, "Güney Bölgeleri"ndeki (eski Yugoslavya'daki) Sırpların ve Yahudilerin kiliselerini ve okullarını hedef alan, azınlık dillerinde yapılan kültürel faaliyetleri yasaklayan ve Macarcayı zorunlu kılan muhalifler için kamplar kurdular. Reich'ın gözetimi ve nüfuzu sayesinde bu yoğun ulusallaştırma silsilesinden sadece etnik Almanlar korundu.[19]

Sahradaki bazı Macar birlikleri, Almanlardan vahşet bakımından da geri kalmıyordu. Aslında Ukrayna'daki sivil nüfusa, birlikte savaştıkları Alman askerlerini bile şaşırtacak kadar acımasız davrandılar. Partizanların yüzünden ağır kayıplara uğradıktan sonra, Ocak 1942'de bundan böyle tutsak almayacaklarını ilân ettiler. Gene o kış boyunca, Macar askerleri ve jandarmaları Partizan saldırıları bahanesiyle bir dizi misilleme harekâtında, Macar işgali altındaki Yugoslav şehri Novi Sad'da ve çevresinde binlerce Sırp ve Yahudi'yi katletmişlerdi. Yüzlerce kurban sıraya sokularak kurşuna dizildi ve Tuna'nın buzlu sularına atıldı ve cesetler haftalar sonra ırmak boylarına vurdu. (Bu olaylar, katliamdan bir çocuk olarak sağ çıkan yazar Danilo Kiš'e esin kaynağı oldu: Harekâta son verilmesi emredildiğinde Kiš'in babası kurşuna dizilmek üzere sırada bekliyordu.) İnfazlar, bölgedeki Partizan hareketinin gücünü vurgulayıp Almanlara Macarların ne kadar işe yaradığından dem vurmak için Budapeşte'deki hükümet tarafından hoşgörüyle karşılandı.[20]

---

19 *The Confidential Papers of Admiral Horthy* (Budapeşte, 1965), 193, 224.

20 T. Anderson, "A Hungarian *Vernichtungskrieg?* Hungarian Troops and the Soviet partisan war in Ukraine, 1942", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 58:2

Bu tür eylemler, Macaristan'ın lideri Amiral Horthy'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra Bolşeviklerin ezilmesine nezaret ettiği kanlı Beyaz Terör'ü andırıyordu. Zamanda biraz daha geriye gidince, Habsburg ordusundaki Macar birliklerin 1914'te Sırplara karşı uyguladığı vahşeti çağrıştırıyordu. Macar ordusunun sivillere uyguladığı şiddet, I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi nihayet ordunun nüfuzu karşısında endişeye kapılan Budapeşte'deki siyasetçiler tarafından eleştirildi. Novi Sad katliamlarından sorumlu subayların suçlandığı resmi bir soruşturma açıldı; ki bu Üçüncü Reich'ta olması hayal bile edilemeyecek bir gelişmeydi. Fakat Amiral Horthy rejimini idealleştirmemek için ihtiyatlı olmalıyız: Almanlar ile İngilizler ve Amerikalılar arasında daima manevra yapan Horthy, Novi Sad soruşturmasını, ancak Macaristan'ın barış istediğini İngiliz ve Amerikalılara sorunsuzca gösterebileceğini anladığı zaman ciddiye aldı.[21]

Bulgarların işgalci olarak sergilediği benzer acımasızlıktaki davranışları da geçmişi hatırlatıyordu: Onlar için de bu, esasta Balkan Savaşları'na, 1904 Makedonya Mücadelesi'ne hatta daha da öncesine giden bölgesel mücadelelerin bir devamıydı. Aslında Bulgaristan Mihver'i tek bir nedenle destekliyordu: İlk kez 1878'de Rusların vaat ettiği Büyük Bulgaristan'ı kurmak. Nazi Almanya'sıyla kurdukları ortaklık onları bu hedefe olup olabileceğinden daha fazla yaklaştırmıştı. Almanya'ya sağladıkları hayati hammaddelere ulaşma izni karşılığında, Yugoslav Makedonya'sının ve Kosova'nın büyük bir bölümünü yönetmelerine izin verildi; 1942'den itibaren, Bulgarların ağır askeri varlığının zulmüne uğrayan Sırp mülkünün sessizce *de facto* ilhak ettikleri bölümünü denetlediler. Macarların aksine bu bölgeleri barış döneminde asla fiilen yönetmemişlerdi ve zihinlerindeki örnek, I. Dünya Savaşı'nda bizzat uyguladıkları vahşi işgal siyasetiydi.

Kuzey Yunanistan'da, 590.000 kişinin yaşadığı 16.000 kilometrekarelik alanı ilhak edip bölgeye "Ege Eyaletleri" adını verdiler. Burada izledikleri nüfus siyaseti eski Yugoslavya'da-

---

(1999), 345-66; N. Kallay, *Hungarian Premier: A Personal Account of a Nation's Struggle in the Second World War* (Londra, 1954), 107-11, Novi Sad hk.

21 Horthy, *Confidential Papers*, 269-72.

kinden çok daha kapsamlıydı. On yıllardır süren Helenleştirme uygulamasını tersine çevirerek birçok Yunan'ı bölgeden sürüp çıkardılar, Bulgarcayı resmi dil yaptılar ve çoğunlukla iki dilli olan köylü çocuklarını eğitmeleri için bölgeye Bulgar öğretmenler gönderdiler. Yunan şehri Drama'da bu uygulamalara karşı bir ayaklanma olduğunda, Bulgarlar yaklaşık 3.000 kişiyi öldürerek hareketi ezip geçtiler. Bulgar milliyetini tercih etmeyi reddedenlere bölgeden ayrılmak zorunda oldukları söylendi ve on binlerce Yunan ya sürüldü ya da Almanlar için çalışmak üzere Orta Avrupa'ya gönderildi. 1943'te yörenin Yahudi cemaatleri toplanarak Treblinka ve Auschwitz'e gönderildiler. 1944'te bölgenin savaş öncesi nüfusunun belki sadece yarısı hâlâ kendi evinde yaşıyordu. O sıralarda toprak garantisi ve başka tavizlerle cezbedilen, tamamen yeni bir yönetici sınıf geldi. Bölgesel sömürgeleştirme yöneticileri, Yunan mülkünün kamulaştırılmasını ve on binlerce Bulgar'ın bölgeye yerleştirilmesini denetledi.[22]

Fakat Nasyonal Sosyalizmin dışında belki de en korkunç işgal rejimi –Führer'in de en çok hayran olduğu– Romanya diktatörü General Ion Antonescu tarafından yönetiliyordu. Antonescu, şiddetli bir yabancı düşmanlığı olan profesyonel bir askerdi; akıllı bir meslektaşı 1920'lerde onu, "kaba, ikiyüzlü, aşırı gösterişçi ve şiddetli başarı arzusu" duyan biri olarak değerlendirmişti. Ülkenin siyasi ve idari elitine mensup pek çok kişi gibi o da ateşli bir antisemitti. Önceleri Fransız hayranı olan Antonescu, Eylül 1940'ta Romanya kralı Carol tarafından diktatör –ya da hoşlandığı bir isimlendirmeyle *Conducator* [kılavuz, rehber]– yapılmadan önce, Nasyonal Sosyalist Almanya taraftarı olmuştu. O sırada Macaristan'a verilen Kuzey Transilvanya ödülü ülkeyi küçük düşürmüştü; Stalin ise Bukovina ve Besarabya'nın iri bölümlerini kendisine ayırmıştı. Antonescu, Carol'u 18 yaşındaki oğlu Michael adına istifaya zorladı ve

22 Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia*,156-68; R. Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (Washington, DC, 1944), 187-90; Schechtman, *European Population Transfers*, 415-24.

bu bölgeleri geri alabileceği düşüncesiyle Romanya'yı Almanların yanında savaşa soktu.

1940-1941 kışında SSCB saldırısına katılacağına dair Hitler'e güvence veren Antonescu, eski müttefiki olan faşist Rumen Demir Muhafızlar hareketinin *hükümet darbesi* girişimini ezdi. Demir Muhafızlar iyice azıp kanlı bir pogromda 100'ün üzerinde Yahudi'yi öldürünce Antonescu karşı çıkmıştı. Başlıca kaygısı yasa ve düzendi; kendisine yönelik tek bir ciddi iç tehdit görüyordu: Yahudiler için kendine ait planları vardı. O sırada on binlerce Rumen mülteci Macar işgalindeki Kuzey Transilvanya'dan ülkeye kaçıyordu. Antonescu, yeni bir mülteci yerleşim bürosu kurdu ve Romanya Yahudilerine ait mülkleri kamulaştırıp yeniden dağıtarak büroya fon sağladı. SSCB'nin işgalinden sonra büronun yetki alanı, Wehrmacht ile Romanya ordusunun hızla Sovyetlerden geri alarak Temmuz sonunda birleştirdikleri Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı kapsayacak şekilde genişletildi.[23]

Ancak Antonescu daha fazlasını istiyordu ve Hitler isteklerini kabul etti. Kuzey Transilvanya'yı iade etmek istemediği için (bu Macarlar'ı kızdıracaktı) Führer Rumenlere Odessa kenti dahil Güney Ukrayna'nın büyük bir bölümünü vaad etti. Dinyester Irmağı ile asla Romanya'nın bir parçası olmamış ve çoğu Rumen'in hiçbir şekilde ilgilenmediği Bug arasında kalan bu bölge, bu kez "Transnistriya" olarak vaftiz edildi. Hitler'in Antonescu'nun durumunu kurtaran kararı büyük stratejik önem taşıyordu. Galiçya'nın Genel Hükümet'e teslim edilmesiyle birlikte bu hareket bağımsız bir Ukrayna devletinin Alman denetimi altında oluşamayacağı anlamına geliyordu. Ağustos sonunda Transnistriya'da bir Rumen sivil yönetimi kuruldu ve Ekim ortalarında Almanya'nın yardımıyla Rumen birlikleri Kızıl Ordu'yu geri püskürterek Odessa'yı aldı.

Antonescu için bu yeni topraklar temelde, Transilvanya'yı geri alma vakti geldiğinde elini güçlendirecek bir piyondan ibaretti, ayrıca hükümetin bölgede uzun vadeli çıkarının olmaması, buraya yağmalanacak bir kaynak olarak davranılma-

23 D. Deletant, *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940-1944* (Londra, 2006), 38.

sı anlamına geliyordu. Almanlar bile Rumenlerin nedensizce binaları yıkıp yağmalamaları, tahrip etmeleri, insanlara tecavüz edip öldürmeleri karşısında dehşete kapıldı. 11. Alman Ordusu Genel Komutanlığı ilk etaplarda Antonescu'ya, "Rumen askerlerinin yağmacılığı öyle boyutlara ulaştı ki, Ukraynalıların [Almanlara karşı] siyasal bir tepki göstermeleri beklenmelidir," diye yazmıştı. Bunu izleyen sivil yönetim biraz daha iyi örgütlendi ancak o da yolsuzluk ve rüşvetlerle anılmaya başladı. Özellikle jandarmadakilerin, sarhoş olup hiçbir kışkırtma olmaksızın sivillere saldırmakla, keyfi el koymalarla adı çıktı. Bazıları Romanya'nın siyasetini "yağmacılık ve Rumenleştirme" olarak özetliyordu. Antonescu bakanlarına, "Transnistriya'dan yazılı kayıt bırakmaksızın mümkün olduğu kadar çok şey alın," talimatını verdi.[24]

Savaştan önce Transnistriya'da yaklaşık 3,4 milyon insan yaşıyordu ancak 1941'in sonunda bu sayı 2,2 milyona indi; sadece Odessa'nın nüfusu 620.000'den, Kızıl Ordu çekildiği sırada yaklaşık 300.000'e inmişti; 180.000 kişilik Yahudi cemaatinin yarıdan fazlası kaçmayı başardı. Kırsal kesime Rumenleri yerleştirmek için yapılan muğlak planlara rağmen, Ukraynalı ve Moldovalıların kırsaldaki hâkimiyeti ile çoğunluğu Rus ve Yahudi olan şehirler dikkate alındığında, Rumenleştirme fazla anlam taşımıyordu. Sonuçta Antonescu'nun milliyet siyaseti gönülsüzdü ve Almanlarınki kadar katı değildi. Pek çok Rumen görevli, 1917'den önce Çarlık yönetimi altında yaşamış, Rusça konuşan Beserabyalılardı; Almanların aksine yöre insanına sempati duyuyor ve onlarla kolayca iletişim kurabiliyorlardı. Odessa'nın belediye başkanı Gherman Pantea Rusça konuşan, Odessa Üniversitesi'nden mezun biriydi; Çarlık ordusunda yüzbaşı olmuştu ve sabahları pazar yerinde dolaşırken Rusça soyadıyla selamlanırdı. Rumen vali bile kendi kurmaylarına Kuzeydeki Alman yönetimi için hayal bile edilemeyecek bir şeyi, üç ay içinde Rusça öğrenmelerini emretti. Ukrayna milliyetçiliği çok güçlü olmadığı için, Rumenler kendilerini nispeten tehdit altında hissetmiyor ve Ukraynalıların bölgedeki okul-

24 J. Ancel, *Transnistria 1941-1942: The Romanian Mass Murder Campaign*, 1. cilt (Tel Aviv, 2003), 24-5.

ların %80'inde eğitim dillerini sürdürmesine izin veriyorlardı: Her köy, çocuklarının öğretim dilini seçmek için oy kullandı, Almanca ve Rumence zorunlu yabancı diller oldu. Hemen bitişik ülkede Almanların yaptıkları ile kıyaslandığında çok ılımlı olan bu siyaset bile, uygulamada personel ya da kitap yetersizliği nedeniyle çokça göz ardı edildi. Bu sürenin büyük bir bölümünde Sovyet sistemi yürürlükte kaldı ve temel değişiklik özel okulların açılması oldu. Ukraynalılardan, üniformaları olmadığında renkli kol bantları takan yedek polis güçleri oluşturuldu.

Rumen yönetiminin rakipsiz rüşvetçiliği bazı yararlar sağladı. İnsanların el konan mallarını, ölüm cezalarını ve zorunlu emek görevlerini kendi yöntemleriyle satın almasına izin verildi. Bu durum insanların kendi yöntemleriyle iş satın almalarını da sağladı: Fiyat denetimlerini kaldıran ve parayı ödeyen herkese lisans dağıtan Rumenler, bireysel girişim yerel ekonomiyi canlandırdıkça bu uygulamaları teşvik etti. Yağmalanan mallar –özellikle de Yahudilere ait olanlar– sermayeye dönüştürüldü. Yeni kuaförler, kafeler, dükkânlar, tavernalar ve sinemalar sadece Odessa'da açıldı. Alman ziyaretçiler, Ukrayna'nın Alman denetimindeki bölgelerinde yaşanan sefaletle sert bir tezat oluşturan tıklım tıklım lokantalara, barlara ve ev yapımı reçel, tatlı ve ekmek satılan tezgâhlara, gıda bolluğuna hayret ediyorlardı. 1920'lerin başı ile 1989'da komünizmin çöküşü arasında yaşanan kısa dönemde, Odessa sakinleri –topyekûn savaş ve soykırımın orta yerinde– kapitalizmi benimsediler.

İşler bir bakıma iyi gidiyordu. 1942 baharından sonra gıda maddesi kıtlığı olmadı ve ertesi yılın hasadı bölge standartlarına göre bolluk düzeyine yaklaştı: Köylülerin ve piyasada faaliyet gösterenlerin refahı arttı. Alman gazeteciler bile durumdan etkilendi. Genç bir Rus karaborsacı, "Transnistriya'daki hayatın Avrupa'daki işgal bölgelerinin hiçbiriyle kıyaslanamayacak kadar iyi olduğu her yerde biliniyordu," diye belirtmişti. Pis bir Kuzey Transnistriya şehrinin çamurlarına bata çıka yürürken,

> ... onu Rusya'nın ve Alman işgalindeki Ukrayna'nın bütün diğer şehirlerinden ayıran şey [buldu]: pazardaki gıda bolluğu ... Ukrayna'da çok nadir bulunan yemeklik yağ da vardı. Tereyağı, jambon, bitkisel yağ, et vardı; neredeyse varlığını unuttuğumuz şeyler: domuz, tavuk ve kaz eti ve akıllara durgunluk veren daha pek çok şey. Üstelik pahalı da değildi. İhtiyacımızdan fazlasını, bir hafta yetecek kadarını aldık.

Bu durum kesinlikle Rumen işgalinin sağladığı imkânların sonucu değildi. Almanlar piyasaların işlemesine izin verip toplumsal düzenin yıkılmasını planlamadığında eski Sovyet bölgelerinde neler olabileceğini gösteriyordu sadece.[25]

Ancak, yalnızca ölüm saçmaları açısından, Rumen ve Alman işgalleri hiç de farklı değildi. Rumen hükümetinin Transnistriya'dan istediği, kendi azınlık sorununun nihai olarak çözülmesini sağlayacak bir etnik çöplük olarak kullanmaktı: Seçilen bir grup Çingenelerdi. Göçebe Romanları Bükreş'ten mümkün olduğu kadar uzakta iskân etmek isteyen rejim, karakteristik kaba beceriksizliğiyle 25.000'den fazla insanı Transnistriya'ya sürdü. 1942-1943 kışında tifüs binlerce insanı öldürdü, salgının ardından yaşam standardında hafif bir iyileşme oldu. Örgütlü ve sistematik bir infaz siyaseti olmadıysa da, yakınlarda yapılan bir araştırma ölümlerin nüfusun yarısından fazlasına tekabül ettiğini göstermektedir.[26]

Rejimin Yahudilere karşı aldığı önlemler daha sistematik ve ölümcüldü. Romanya antisemitizmi, geçmişi 19. yüzyıla uzanan ve uluslararası çapta endişe uyandıran bir olguydu; yöneticiler, Nasyonal Sosyalist Almanya'nın koruması altında, demokrasilerin o ana dek engel olduğu türden radikal önlemler alma şansı gördüler. Demir Muhafızlar ezilmiş olabilirdi fakat Yahudileri ülkenin sorunu olarak suçlama dürtülerini yönetim de büyük ölçüde paylaşıyordu. Yahudilerin 1940 yazında Besarabya ve Bukovina'da Sovyet birliklerini sevinçle karşıladıkları haberleri yangına benzin döktü.

---

25 V. Petrov, *Escape from the Future: The Incredible Adventures of a Young Russian* (Bloomington, IN, 1973), 394-6.

26 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, 187-96.

Barbarossa'nın hemen öncesinde Antonescu bir kez daha Hitler'le bir araya geldi ve kısa süre sonra ülkenin kuzey kesiminde etnik temizlik başlatmak için özel birlikler kurdu. Ordu ve İçişleri Bakanlığı'na Yaş sınır şehrindeki 45.000 Yahudi'nin "tahliye"si için derhal hazırlık yapılması konusunda özel talimatlar verdi, bahane bir önceki yılınkine benzer fakat çok daha küçük ölçekli olaylardı. Şehirdeki Hıristiyan evlerinin kapılarına fark edilmeleri için haç işareti kondu ve Sovyet paraşütçülerinin kente indiğine dair söylentiler çıkarıldı. 28-29 Haziran gecesi pogrom başladığında askerler, jandarmalar, polisler ve yüzlerce sivil caddelere akın ederek evlere girdi ve insanları tutuklayarak karakollara götürdü. Pek çok Yahudi tecavüze ve saldırıya uğradı ya da görüldüğü yerde öldürüldü. Almanlar rastgele ateş açtığında 1.000'den fazla kişi vurulup düştü. Hayatta kalanların bir kısmı dövülüp işkenceye uğradıktan sonra havasız vagonlara dolduruldu. Vagonlara kapasitelerinin üç katı ölü ve canlı insan tıkıldı, insan yükü taşıyan trenler yaz sıcağında ovalardan geçerken, 2.700'den fazla insan susuzluktan öldü ve cesetleri istasyon platformlarına, tarlalara fırlatılıp atıldı. Toplam ölü sayısı 13.000 ila 15.000 arasındaydı.[27]

O sırada Yaş'ı ziyaret eden İtalyan gazeteci Curzio Malaparte sabah uyandı:

> Pencereye gidip Lapusneanu Caddesi'ne baktım. Caddeye tuhaf biçimde yatan insan bedenleri dağılmıştı. Kaldırım kenarındaki oluklar üst üste yığılmış cesetlerle doluydu. Kilise avlusunun ortasına yüzlerce ceset yığılmıştı. Köpek sürüleri cesetleri koklayarak dolaşıyor, ürkmüş köpekler cesetlerin arasında efendilerini arıyordu; saygılı ve üzgün görünüyorlardı; o kanlı yüzlere ya da katılaşmış ellere basmaktan çekiniyormuşcasına o zavallı, ölü insan bedenlerine nezaketle davranıyorlardı. Tomsonlarla si-

27 *Age.*, 130-41; A. Angrick, "The Escalation of German-Rumanian Anti-Jewish Policy after the Attack on the Soviet Union", *Yad Vashem Studies*, 26 (1998), 203-39, Yaş katliamı kayıplarına ilişkin daha yüksek bir sayı verir. Bkz. "The Report of the International Commission on tje Holocaust in Romania", Bükreş, 11 Kasım 2004, : http://www.yadvashem.org/about_yad/what_new/index_what-report.html.

> lahlanmış polis ve askerlerin gözetiminde Yahudilerden oluşan ekipler yolun ortasını açıyor, trafiği tıkamaması için cesetleri duvar diplerine taşıyorlardı. Cesetler Alman ve Rumen kamyonlarına doldurulup götürülüyordu. Ölü bir çocuk *lustrageria* yakınlarında, sırtı duvara dayalı, başı omzuna düşmüş oturuyordu ... Yol insan doluydu: asker ve polis ekipleri, kadınlı erkekli gruplar, uzun saçları bukleli Çingene grupları kendi aralarında yüksek sesle ve neşeyle konuşuyor, bu arada cesetleri soyuyor, onları kaldırıyor, yuvarlıyor, paltolarını, pantolonlarını ve iç çamaşırlarını çıkarıyorlardı; ayakkabıları kolayca çıkarmak için ayaklar ölülerin karnına doğru itiliyordu; insanlar yağmaya katılmak için koşup geliyorlardı; bazıları kolları giysilerle dolu uzaklaşıp gidiyordu. Bir koşuşturmadır gidiyordu; bir şenlik, bir bayram ya da pazar yeri gibiydi.[28]

Yaş katliamı, Eski Romanya'nın dışında, Bukovina ve Besarabya sınır bölgelerinde yaşayan yaklaşık 275.000 Yahudi'yi hedef alan Antonescu rejimi tarafından hazırlanan çok daha kapsamlı bir planın parçasıydı. Önceki yıl bu bölgelerde bir ayaklanma olmuştu. Sovyet işgali sırasında büyük etnik Alman topluluğu Reich'a gitmiş ve birçok Rumen güneye kaçmıştı; diğerleri de NKVD tarafından sınır dışı edildi. Bu bölgeler artık geri alınmıştı, Rumenler Sovyet yanlısı bir beşinci kol olarak gördükleri Yahudilerden kurtulmak istiyordu. Bu bütün ülkeyi kapsayacak etnik temizliğin ilk adımı olacaktı. 8 Temmuz günü dışişleri bakanı Mihai Antonescu, kabinesindeki çalışma arkadaşlarına yaşanan anın önemini şu sözlerle anlattı:

> Aranızda bulunan bazı gelenekçiler beni anlamasalar da bütün Yahudi unsurunun Besarabya ve Bukovina'dan zorla gönderilmesinden yanayım; sınırın ötesine sürülmelidirler... Tarihimiz boyunca tam bir etnik kurtuluş, yeniden ulusal öze dönüş, ulusumuzun temizlenmesi için daha uygun, daha tam, daha geniş etkili ve daha özgür bir an asla olmamıştır... Bu tarihsel anı değerlendirmeliyiz... Gerekirse, makineli tüfek kullanırız.[29]

---

28 K. Malaparte, *Kaputt* (Londra, 1989), 142.

29 J. Ancel, "The German-Romanian Relationship and the Final Solution", *Holocaust and Genocide Studies*, 19:2 (Güz 2005), 252-75, burada 258; özgün metin

Ordu komutanlarına köylerde pogromu başlatmaları için özel emirler verildi ve Rumen birlikleri Rusların elde tuttukları bölgelere ilerlediklerinde, Yahudiler evlerinden çıkarılıp, sürülmek üzere toplandılar; çok yaşlı ve hasta olanlar anında kurşunlandı, pek çok kadına tecavüz edildi. Diğerleri Dinyester'in karşısına, hâlâ Wehrmacht'ın denetiminde olan bölgeye sürüldü. Alman ordusu gafil avlanmıştı ve cephedeki birliklerin ikmal hatları için kaygılandıkları sırada aşırı sayıda Rumen Yahudi'yle ilgilenmek zorunda kalmaları canlarını sıkmıştı. Hitler kişisel olarak Antonescu'nun "radikalizm"ine hayran olabilirdi fakat Alman komutanlar Rumenlerin yavaşlamasını istiyordu. İşgüzar Ohlendorf'un önderliğindeki Einsatzgruppe D bile Rumenlerin yönetim zaafına ve sadizmine sert bir şekilde karşı çıktı; yağma ve tecavüzde bulundukları, arkalarında cesetlerden oluşan bir yol bıraktıkları için onları eleştirdi. Ohlendorf'un adamları binlerce sürgünü ırmağın Romanya tarafına sürdü, ayakta duramayanları vurdu.

"Rumenlerin Yahudilere yaptıklarında ne hesap ne de plan var," diye yazmıştı bir Alman gözlemci. "Hazırlığın teknik yönü ve gerçekleştirilme tarzı kusurlu olsa da, çok sayıda Yahudi'nin infazına karşı çıkan yok. Rumenler infaz edilenleri gömmeden, düştükleri yerde bırakıyorlar." Almanlar için durumu daha da ağırlaştıran, Rumenlerin aynı zamanda Bukovina'daki diğer büyük etnik grubu, Ukraynalıları sürmek için komplo yapıyor gibi görünmeleriydi. Müttefikleri sayesinde Almanlar, Dinyester'in diğer tarafına kaçan Ukraynalıları kolluyorlardı. Rumenlerle aralarının bozulması yeterince kötüydü; daha da kötüsü, kendi Yahudilerini Wehrmacht'ın üzerine yıkmaya çalışmalarıydı.[30]

Wehrmacht'ın itirazı hemen Bükreş'e aktarıldı. Almanlar, "Yahudi unsurun tasfiyesini sistematik olarak ve yavaşça devam ettirin," talimatı almıştı. Ancak Rumenler, belki de Hitler'in desteğinden emin oldukları için, bu uyarıya pek kulak asmadılar. Ayrıca can düşmanları Macarlar da mülteci Yahudi-

---

için bkz. L. Benjamin (ed.), *Problema evreiasca in stenogramele Consiliului de Ministri* (Bükreş, 1996), 264-9.

30 Angrick, "The Escalation of German-Rumanian Anti-Jewish Policy", 213-15.

leri Alman işgalindeki Ukrayna'ya sürüyordu. Günde 1.000 kişi sınırın öteki tarafına sürülüyordu. 10 Ağustos günü sefil durumda ve korku içinde 14.000 Yahudi, Kamenets-Podolsk adlı küçük bir şehirde toplandı. Ordu ne yapacağını bilemezken, HSSPF Friedrich Jackeln onları "tasfiye" etmeyi teklif ederek, kendisini Holocaust'un kilit şahsiyeti haline getirecek inisiyatifi gösterdi: Jackeln'in adamları üç gün içinde, Macar birliklerinin de yardımıyla Kamenets-Podolsk'un dışındaki devasa bomba kraterlerinde 20.000'den fazla insanı kurşuna dizdi ve Alman komutası altında o zamana kadar yapılan bu en büyük katliam Ağustos sonunda tamamlandı.[31]

Yeni Transnistriya eyaleti Rumenlerin tam denetimi altına girdiğinde, Kuzey Romanya'dan bu bölgeye yapılan sürgünler hızlandı. 1942'nin ortalarında Bukovina ve Besarabya'da sadece 14.000 Yahudi kalmıştı; yaklaşık 40.000 kişi öldürülmüş, 135.000'den fazlası Güney Ukrayna'daki geçici çalışma kamplarına, kasaba ve köylere sürülmüştü. Trenler umutsuz ve yarı-ölü yüklerini boşalttıkça, onları seyreden Almanlar "eylemin amacı bu Yahudileri tasfiye etmek" kanaatine varıyordu. Üstüne üstlük yollar, patikalar ve Dinyester'in üzerindeki köprüler ceset doluydu. Bu arada Rumen subaylar da yüzükler, ipekler, mücevherler ve çeşitli ganimetlerle geri dönüyorlardı.[32]

Rumenler Odessa'yı nihayet aldıklarında durum daha da kötüleşti. 16 Ekim günü, şiddetli bir savaşın ardından sinir içinde parmaklarını tetikte tutan Rumen ve Alman askerleri harabeye dönmüş, yakılıp yıkılmış eski Sovyet limanına girdiler. Geride kalan sivillerin arasından rehineler toplandı ve yolları temizlemek için Yahudiler askeri hizmete zorlandı. Yöre insanının uyarılarına rağmen, 6 gün sonra gecikmeli çalışan bir Sovyet mayını henüz kurulan askeri karargâhı havaya uçurup, Rumen komutanı ve 6 askeri öldürdüğünde gafil avlanmışlardı. Antonescu derhal 18.000 Yahudi'nin misilleme olarak öldürülmesini ve 100 kadarının "her alay bölgesi"ndeki şehir meydanına asılarak infaz edilmesini emretti. Emirlerin kim-

31 *Age.*, 224-9.

32 R. Hilberg, *The Destruction of the European Jews* (New York, 1985), 2. cilt, 758-83; Deletant, *Hitler's Forgetten Ally*, 146.

den geldiğini bilmeyen Odessa'nın yeni belediye başkanı Pantea ona dehşet içinde bir mektup yazdı:

> Sabah uyandığımda dehşet verici bir manzarayla karşılaştım: Ana caddelerde ve yan sokaklarda insanlar dörder beşer asılmışlardı ve şok içindeki semt sakinleri sağa sola koşturuyorlardı. Dehşet içinde, uygar dünyaya asla bağışlatamayacağımız bu barbarlıktan, bu utançtan kimin sorumlu olduğunu sordum. Başvurduğum yetkililer bana hiçbir şey bilmediklerini söylediler.[33]

Pantea o sırada bunun sadece bir başlangıç olduğunu bilmiyordu: Sonraki günlerde asker ve jandarma, Yahudileri troleybüs kablolarına, balkonlara ve telgraf direklerine astılar; kent merkezine açılan caddelere sıra sıra darağaçları kuruldu ve Odessa bir "asılmış cesetler kenti"ne dönüştü. Ordu en az 22.000 insanı öldürdü: Çoğu Dalnic banliyösündeki depolara kapatıldı, üzerlerine gazyağı dökülerek ateşe verildi. İnsan dolu bir depo, kan dondurucu bir intikam eylemiyle ve doğrudan Antonescu'nun emriyle havaya uçuruldu. Hayatta kalanların binlercesi, Pantea'nın durdurmaya çalıştıysa da başarılı olamadığı uçsuz bucaksız insan konvoyları halinde kuzeye doğru yürümeye zorlandı. Aç ve susuz kurbanlar çamurlu tarlalarda geceliyor, muhafızlar tarafından soyulup tecavüze uğruyordu. Sonraki haftalarda, diğer Yahudiler demiryoluyla, ısıtılmamış sığır vagonları içinde kuzeye gönderildiler. İki yıl sonra bile kentin sınırlarında hâlâ donmuş cesetler ve vücut parçaları bulunuyordu. Kızıl Ordu yaklaşırken, Romanya savunma bakanı "vahşeti gizlemek" için katliam alanının temizlenmesini önerdi. "Neden söz ediyorsunuz?" diye sordu Antonescu; bakanlarından hiçbiri unutkan *Conducator*'e bunu bizzat kendisinin kışkırttığını hatırlatmaya kalkışmadı.[34]

Romanya'nın Doğu Cephesi'ne askeri katkılarının yanı sıra, bu tür infazlarla Hitler'in Antonescu'yla ilişkisi pekişmiş, ikili olağanüstü yakınlaşmıştı. 1941'in sonunda onunla sırrını paylaştı: Almanya'nın nihai niyeti bütün Avrupa Yahudilerini Rusya'daki temel çalışma bölgelerine nakletmekti. O dönemde

---

33 Ancel, *Transnistria 1941-1942*, 193.
34 *Age.*, 193-203.

sorunu Hitler'le tartışan Hans Frank gibi Antonescu da bunun ne anlama geldiğini gayet iyi anlamıştı ve bir sonraki kabine toplantısında bu ürpertici yorum tartışılıyordu. Sivastopol üzerinden gelecek bir Sovyet saldırısından korktuğu için, mareşal adamlarına 16 Aralık günü, "Yidleri* derhal kentten çıkarın," dedi. Bazıları onları eski bir Sovyet donanma kışlasında aç bırakmayı önerdi. Antonescu –bir geminin kaybı anlamına gelmemesi kaydıyla– hepsini suda boğmayı tercih ediyordu ve sözlerini şöyle sürdürdü:

> Almanlar Yidleri Avrupa'dan Rusya'ya getirmek ve belirli bölgelere yerleştirmek istiyor fakat bu plan uygulanana kadar vakit var. Bu arada biz ne yapmalıyız? Berlin'de bir karara varılmasını mı bekleyeceğiz? Güvenliklerini sağlayacak mıyız? Onları yeraltı mezarlıklarına koyalım; Karadeniz'e atalım! [Bana kalırsa] yüz kişi ölebilir, bin kişi ölebilir, hepsi ölebilir ancak tek bir Rumen görevlinin ya da subayın ölmesini istemem.[35]

Böylece 1941-1942'nin dondurucu kışında Güney Transnistriya Yahudilerinin çoğu, hayatta kalan Odessa Yahudileriyle birlikte köklerinden koparılarak Bug Irmağı yakınlarındaki "iskân mıntıkaları"na sevk edildi. Plan, önceki gibi, onları belirgin biçimde ırmağın karşısına, Alman bölgesinin içlerine sürmeye çalışmaktı. Fakat Almanlar bir kez daha direndi ve Eichmann, Rumen Yahudilerini "düzensizce ve ayrım gözetmeksizin" Reich Komiserliği'ne yığmakla eleştirdi.[36] Yahudiler, kış koşullarında gevşek bir gözetim altında, pek çoğunun donarak ya da açlıktan öldüğü Ukrayna kırsalında Bug'un her iki kıyısında dolaşıp durdular. Yolları sık sık, sakinlerinin SS'in yardımıyla onları öldürmek için bir Etnik Alman Savunma Birliği kurduğu etnik Alman köylerine düşüyordu. İlk kurbanlar Ocak 1942'nin sonunda, silahlı köylülerin 200 Yahudi'yi toplayıp götürdüğü ve kurşuna dizdiği Alman köyü Novo America yakınlarında öldü; cesetleri salgın hastalıklardan kaçınmak için yakıldı, giysileri ve eşyaları köye getirildi.

---

* Yahudilere hakaret etmek için kullanılan bir sözcük –çn.

35 Ancel, "The German-Romanian Relationship and the Final Solution", 259.

36 "The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania".

SS kıtaları zaman zaman Bug Irmağı'nın oluşturduğu çizgiyi geçtiler ve binlerce Yahudi'yi, Polonyalı'yı Güney Ukrayna'ya bağlamak için planlanan yeni otoyolda, Durchganstrasse IV'ün çeşitli bölümlerinde çalıştırmak için geri getirdi. Çalışma kamplarında kalanlar artık faydalı olmadıkları anlaşıldığında öldürüldü. Diğerleri Rumenler tarafından ölene kadar çalıştırıldı. "Yaşayan ölüler"in zorunlu yürüyüşü 1942 ve 1943 boyunca devam etti. Bu arada Bükreş'teki hükümet, bölgedeki şehirlerde "yer açma" önlemlerini tartıştı ve ormanlardaki "insan süprüntüsü" için alelacele kamplar inşa etti. Bir yandan da insanları koyaklarda ve açık mezarlarda katletmeyi ya da onları Almanlara teslim etmeyi sürdürdüler. Kayıpların tam sayısı asla bilinemeyecek. Ancak, yakın zamanda yapılan güvenilir hesaplar, işgalin sonunda (sadece 20.000 kişinin hayatta kaldığı) Transnistriya'da 115.000 ila 180.000 arası Ukraynalı Yahudi'nin, Bukovina ve Besarabya'da ise 147.000 Yahudi'nin 100.000'inden fazlasının öldüğünü ortaya koyar. Toplam 280.000 ila 300.000 kadar Romanya ve Ukraynalı Yahudi'nin yok edildiği tahmin edilmektedir.[37]

Belki Hırvatistan dışında Almanya'nın diğer müttefiklerinden hiçbiri canilik bakımından Rumen rejimiyle yarışamazdı. Hırvatistan örneğinde olduğu gibi, bu infazların çoğunda ya da hiçbirinde Alman baskısı yoktu. Aslında Almanlar 1942 yazında rejime gerçekten baskı yapmaya başladıklarında hükümet (aşağıda açıklanacak) kendi nedenlerinden ötürü çizgisini değiştirdi; Almanlar bu konuda hiçbir şey yapamadı. Eski Romanya'da 375.000 Yahudi'nin savaşın sonuna kadar hayatta kalması, Rumenlerin hareket özgürlüğünün olabilecek en açık kanıtıdır. Başka deyişle, 1941-1942'deki ölümler birer Rumen inisiyatifi, Yahudilere karşı farklı araçlarla sürdürülen fakat kuzeydeki savaşla aynı sonuçları doğuran bir tür "paralel savaş"tı. Almanlar kazanıyormuş gibi göründüğü sürece hükümet, Mihai Antonescu'nun sözleriyle, Romanya, "Yahudi soru-

---

37 A. Dallin, *Odessa 1941-1944: A case Study of Soviet Territory under Foreign Rule* (Santa Monica, CA, 1957), 68-78; Ölü sayısına ilişkin bir tartışma için bkz. "The Holocaust in Romania", "The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania".

nunun sadece yerel değil, Avrupa düzeyinde nihai çözümünde kararlı biçimde işbirliğine hazır uluslar arasında sayıldığı" için kendisiyle gurur duydu.[38]

İtalya'nın Akdeniz İmparatorluğu

Faşist İtalya, Almanya'nın müttefikleri arasında benzersizdi. Hitler, Mussolini'ye bağlılığını sürdürdü ve iki faşist güç 1939'da Çelik Birliği'yle aralarındaki bağı güçlendirdi. Her ikisi de yayılmacıydı ve paktın giriş bölümü her iki tarafın "kendi yaşam alanlarını güvence altına alma" ihtiyacından söz ediyordu. İtalyanlar, açık açık kendi imparatorluklarını Akdeniz'in iki kıyısında genişletmekten ve Fransızlar ile İngilizleri bölgeden çıkarmaktan bahsediyordu. Almanya'nın kazandığı üstünlüğün bunu gerçekleştirme şansı sağladığı görülüyordu.

Ancak, ittifak İtalya'ya belirgin biçimde yarar sağlarken Almanya'ya kazandırdıkları o kadar net değildi. 1939'da İtalyanların zayıf Arnavutluk'u işgalinin yarattığı kargaşa bir uyarı olmuştu. 1940 yazında Fransa'ya karşı gecikerek başlattıkları mini sefere gereğinden fazla zaman harcamışlar, aynı yılın sonbaharında Yunanistan'ı işgal ederek her şeyi berbat etmişlerdi. Ağustos 1941 gibi erken bir tarihte faşizmin emperyal tavırlarının boşluğu ortaya çıkmıştı ve uygun konumda bulunan bir gözlemci, ancak Almanya'nın "İtalyanların kendi Akdeniz imparatorluklarını ayağa kaldırmalarına yardım" edebileceğini kaydetti. İtalya'nın 1940'ta İngilizlerin Britanya Somali'sinde bıraktığı zayıf garnizonlara karşı kazandığı başarı, bütün savaş boyunca yardım görmeden kazandığı tek zaferdi. Bu zafer de pek çok kayba neden oldu ve uzun sürmedi: Mart 1941'de İngilizler bu bölgeyi yeniden ele geçirmek için Sih birliklerini gönderdiklerinde İtalyanların çoğu sıtmaya yakalanmıştı ve teslim olmaktan başka çareleri yoktu. İki ay içinde

38 "Rezolvarea problemei evreiesti" (Yahudi sorununun çözümü), *Unirea*, 10 Ekim 1941; ayrıca bkz. J. Ancel, *Documents Concerning the fate of Romanian Jewry during the Holocaust* (New York, 1987), 3. cilt: no. 208, s. 318, alıntı: "The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania".

İngilizler ve düzensiz Etiyopya birliklerinden gelen baskı altında Adis Ababa'yı kaybettiler ve Etiyopya imparatoru Haile Selasiye 1936'da kaybettiği tahta yeniden çıktı. Halkın Avrupa, Afrika ve Ortadoğu'da birliklerin ilerleyişini görebilmesi için ana meydanlara konan devasa haritalar ansızın kaldırıldı.

Zayıf önderliğin dışında Almanların kaygılanmasına yol açan nedenler vardı. İtalyan silahlı kuvvetleri ekipmanı yetersiz, eşgüdümü zayıf, aşırı bürokratik bir güçtü, strateji anlayışı ya da yönetici yetenekleri az, savunmacı zihniyete sahip kariyer planlamacıları tarafından yönetiliyordu. Hitlerin aksine Mussolini kendisini genelkurmayına dayatmayı ya da emirlerine itaat ettirmeyi başaramamıştı. Ayrıca öncelikleri saptayamıyor ve güçlerini pek çok cepheye dağıtıyordu. İlk etapta 60.000 askerini ("Slovakya'dan geri kalamam" gerekçesiyle) Doğu Cephesi'ne gönderdiğinde, birliklerin komutanı yolda kalp krizi geçirmişti; bu, Mussolini'nin dikkate alması gereken kötü bir işaretti.[39]

En temel seviyede, İtalya faşist özlemlerin ağırlığını taşıyamıyordu. Burada savaş Almanya'da olduğundan daha az taraftar bulmuştu ve rejim de bunun bilincindeydi: İtalyanların "barış dönemi zihniyeti"nden sıyrılamamış olmaları gerçeği Alman generallerini üzüyordu. İtalyan meslektaşları kendi adamlarına disiplin uygulamakta duraksıyorlardı ve İtalyan askeri mahkemesi I. Dünya Savaşı'ndaki kadar baskıcı değildi. Aslında ülke Etiyopya ve İspanyol seferlerinin maliyeti altında iflas etmişti ve bir iyileşme dönemine ihtiyacı vardı. Franco, İspanya'yı savaşın dışında tutarak bunu sağlamış ve böylece 1970'te başkan Nixon'la kadeh tokuşturacak kadar uzun süre iktidarda kalmıştı. Ancak Mussolini'nin emperyal iddiaları benzer bir çizgi izlemesini engelledi. İtalya'nın milli geliri diğer Büyük Güçler'inkinden azdı ve bunun da ancak küçük bir bölümü silahlı kuvvetler için harcanıyordu: 1941'de Almanya için %52'ye ve Britanya için %53'e kıyasla, sadece %23. Sonuç olarak, ülke savaşa girdiğinde bu ancak, hükümetin –

39 M. Knox, *Hitler's Italian Allies: Royal Armed Forces, Fascist Regime and the War of 1940-1943* (Cambridge, 2000), 24-71.

Ciano'nun deyişiyle– Almanlara bir devenin sırtını göçertecek kadar ağır bir acil ihtiyaçlar listesini takdim etmesinden sonra gerçekleşti.[40]

Ancak bu stratejik ve askeri karşı tezler, Mussolini'nin ona katılmış olması gerçeği karşısında Hitler için fazla önem taşımıyordu: Bu onun özel ilişkisiydi. İtalyan büyükelçisine, "Mussolini'nin dostluğu olmasaydı, dünyada yapayalnız olurdum," dedi. Sık sık iki gücün çıkarları arasında mükemmel bir uyum olduğunu söylerdi. Duçe'ye de "bizim çıkarlarımız kuzeyde, sizinkiler güneyde," dedi. Sözlerini, Avrupa'yı kendi aralarında bölüşebileceklerini söyleyerek sürdürdü, çünkü İtalyan *spazio vitale*'si [yaşam alanı] Balkanlar'da, Akdeniz'de ve Afrika'nın kuzey kıyılarında yatıyorken, Almanya'nın *Lebensraum* arayışı onu Polonya ve Rusya'ya yöneltiyordu. Mussolini bunu onayladı: Bir "paralel savaş" yürüteceklerdi. Aslında Akdeniz'deki donanma işleri dışında, gerçek anlamda dikkati çekecek kadar az eşgüdüm ya da ortak planlama vardı ve Hitler sırlarını Duçe'yle paylaşmak istemiyordu. 1940'ta yaptıkları dört, sonraki yıl ise üç toplantıya rağmen Hitler en yakın müttefikini İskandivya'yı işgal etme, Romanya'ya askeri bir misyon gönderme, hatta SSCB'yi işgal etme planlarından uzak tutarken, Mussolini de Yunanistan'ı işgal ederek Führer'i şaşırtmak suretiyle tepki gösterdi.[41]

"Paralel savaşlar"ı birbirinden ayırmak da kolay değildi. Almanlar önceleri Kuzey Afrika ve Akdeniz'i Almanların dışarıda kalmasından mutlu olan (bunu ancak Almanların yardımıyla yapabilmiş olsalar da) İtalyanlara bıraktılar. Bakanlar'da Almanlara rehberlik eden ilke, müttefiklerinin işgalden mümkün olduğu kadar yararlanmasını sağlamaktı. Ancak Hitler, İtalya'yı Batı Balkanlar'da başat güç haline getirmek istediyse de –sonunda yarım milyon İtalyan askeri bu bölgeye bağlandı– Almanlar bölgeyi tam olarak yönetme konusunda onlara asla gerçek anlamda güvenmedi. Rommel'in komutası altında Kuzey Afrika'ya da küçük bir Alman keşif gücü göndermek gerek-

40 R. DiNardo, *Germany and the Axis Powers: From Coalition to Collapse* (Lawrence, KS, 2005), 28-36.

41 Bottai, *Diario, 1935-1944*, 216.

ti. 1942 yazında Mussolini İskenderiye'ye bir zafer yürüyüşü yapma umuduyla bölgeye uçtuğunda, Rommel onu karşılamayı reddetti; Duçe'nin başı önünde İtalya'ya dönüşü, ardından Mısır'ın alınamayacağının anlaşılması, onun düşüşünün başlangıcı oldu. 1940 yazında bir "paralel savaş" olarak başlayan girişim, çok daha eşitsiz bir ilişkiye dönüşerek yozlaşmıştı.

Bazı tarihçiler Duçe'nin toprak taleplerinin ardında bir program görse de, bütün bunların son anda gelişigüzel yapıldığı izleniminden kaçınmak zordur. 1940'ta Mussolini'nin istek listesi Korsika, Tunus ve Afrika ile Ortadoğu'daki diğer Fransız mülkleri üzerine odaklanıyordu. Ancak birkaç ay sonra İtalyanların enerjisi bu kez Adriyatik'in ötesine ve İon Denizi'ne yöneltildi. Fakat İtalya, Yunanistan'ın büyük bölümünü yönetiyor olmasına rağmen, sonunda burada tam bir iktidar kuramadı. Bir Yunan hükümeti var olmaya devam etti ve Alman danışmanlar Roma'nın adamlarını dengeledi. İtalyanların uyguladığı emperyal siyasetler feci ölçüde hatalıydı. Kyklad Adaları'nı İtalya'nın Oniki Adalar'daki yönetimlerine bağlayarak adaları ana karadan ayırmaya çalıştılar. Sonuç, yönetimde kaos, iktisadi çöküş ve küçücük Sire Adası'nda bile binlerce ölü bırakan açlık oldu.[42]

Ne var ki, oluşum halindeki İtalyan imparatorluğunda milliyet politikaları Almanya'nın izlediği politikadan çok farklı görünüyordu. Yerleşimciler ve tekrar yurttaşlığa kabul edilen büyük azınlık cemaatleri dışında, Roma kültürel yayılmayı ırk saflığının önüne geçirdi. Temel tarihsel efsane Töton Şövalyeleri'nden çok, kadim Roma'ya aitti; SS uygulamasına eşit ciddi bir ırk denetimi programı yoktu, bunun yerine, hayırsever bir tutumla Yunanlara, Arnavutlara ve Hırvatlara İtalyan edebiyatının görkemini belletmek için Dante Alighieri okul şebekesi kuruldu. Zayıflık, İtalyanların halkların ulusal özlemlerini anlamanın önemini Almanlardan daha iyi kavramalarını

42 D. Rodogno, *Fascism's European Empire: Italian Occupation during the Second World War* (Cambridge, 2006), 284-7; ayrıca bkz. S. Lecoeur, "The Italian Occupation of Syros and its Socio-Economic Impact, 1941-43", doktora tezi, University of London, 2006.

sağladı. Mesela Arnavut milliyetçilerini desteklediler ve faşist bir Arnavut partisinin kurulmasını teşvik ettiler. Ciano'nun 1942'de anlamlı biçimde belirttiği gibi, "bir ülkeye faşizm ihraç etmek ve aynı şekilde [faşist] doktrinin özünü oluşturan milliyet ilkesini inkâr etmek mümkün değildi ... Arnavutluk'taki eylemimiz, bütün dünyanın gözü önünde Roma uluslarının tasarladığı yeni düzenin kimseye boyun eğmeyeceğine ve göz ardı edilemeyeceğine ilişkin somut bir kanıt oluşturmaktadır."[43]

Bu şüphesiz büyük ölçüde bir vitrin dekoruydu; İtalyanların yerel siyasetçilerin hâlâ İtalyan genel valisine ikinci keman oldukları Arnavutluk'u nasıl yönettiğinden değil, daha çok Alman işgal yaklaşımına yönelttikleri eleştirilerden söz edildi. Ayrıca İtalya, Karadağ'a girdikten sonra modelin sınırları daha da netleşti. Haziran 1941'de itaatkâr bir "danışma konseyi", "Karadağ'ın iadesi"ni ilân etti. Fakat bu yeni "krallık" bir günden kısa sürdü –yeni devlet başkanı bile belirlenmemişti– ve ardından bağımsızlığa karşı çıkan Sırp yanlısı güçler muazzam bir kitlesel ayaklanma örgütledi. Tam anlamıyla gafil avlanan İtalyan ordusu birkaç bin sivili anında infaz ederek tepki gösterdi: General Pirzio Biroli ısrarla "'İyi İtalyan' masalının sona ermesi gerektiği"ni söyledi ve isyanın bastırılması bir ay sürdü.[44]

Doğrudan ilhak edilmeye yazgılı bir bölge olan Slovenya'da bu masal özellikle kısa ömürlü oldu. Roma'nın başlangıçtaki istek listesinde bu bölge hiçbir şekilde yer almamıştı ve –İtalyanların nüfus sayımına inanılırsa– bölgenin 340.000 sakini içinde İtalyanların sayısı 500'den azdı. Azimli İtalyanlar –Almanların bölgenin geri kalan kısmına destek çıkmasından sonra onlara bıraktığı– Ljubljana çevresindeki budanmış ve ekonomik bakımdan sakatlanmış bir mıntıkayı ele geçirdiler. Yeni Ljubljana Eyaleti'nin, sınırın kuzey tarafında Alman yönetimindeki talihsiz Slovenlere kıyasla İtalyan yönetiminin yüksek erdemlerini sergileyen, "yardımsever" bir yönetim modeli olması düşünülüyordu. Yugoslav kamu görevlileri yer-

43 Rodogno, *Fascism's European Empire*, 59.
44 H. J. Burgwyn, *Empire in the Adriatic: Mussolini's Conquest of Yugoslavia, 1941-1943* (New York, 2005), 96.

lerinde bırakıldı –İtalyanlar zorunlu dil becerisinden biraz yoksundu– ancak İtalyan sosyal yardımları ve sosyal güvenlik yasaları geçerli kılındı. Her zamanki gibi cadde ve mekân isimleri değiştirildi, Slav ve Habsburg anıtları kaldırıldı ve Sloven dili geri plana itildi.

Roma kısa süre içinde Sloven milliyetçiliğini ezip faşist kurumları yayarak, zorla İtalyanlaştırma programıyla hamle yaptı. Mussolini de, –daha az tehlikeliyse de– Antonescu gibi savaş ve yayılmayı, devletin "ırk, ulus ve devletten oluşan üç unsurun bir araya geldiği azami etnik ve manevi birliği gerçekleştirmek" için bir şans olarak görüyordu. Çoğunluğu İtalyan olmayan bir sınır eyaletini topraklarına katmak bu stratejiyle tutarlı gibi görünmese de, diğer milliyetçi rejimlerde olduğu gibi toprak almayı faşist İtalya da tercih ediyor ve o topraklarda yaşayan insanlarla daha sonra ilgileniyordu. İtalyan istatistikçileri nüfusun etnik-ırk profilinin haritasını çıkarırken, yeni yurttaşlık yasaları az sayıda talihlinin sonunda nasıl İtalyan yurttaşı olabileceğini belirliyordu. Duçe'nin belirttiği gibi, tam sadakat gösteren "dış kökenliler"e "özel muamele" yapılmalıydı; geri kalanlara gelince, "etnik köken coğrafyayla çeliştiği zaman, yer değiştirmesi gereken etnik gruptur: Nüfus mübadeleleri ve zorunlu göç ilahi takdirin bir sonucudur." Çok sayıda Sloven tutuklanıp hapsedildi ve eyalet kısa süre içinde ayaklanma sancıları yaşamaya başladı. Ancak RKFDV'nin İtalyan eşdeğeri yoktu ve İtalyan rejimi, Alman savaşının merkezinde yatan zorunlu nüfus hareketlerini planlamış gibi görünmüyordu.[45]

Karstik dağların gölgesindeki eski Venedik liman şehirleriyle birlikte Hırvatistan kıyıları boyunca, faşist rejimin siyaseti daha uzaklara erişmeye başlamış ve bununla birlikte daha zorlayıcı olmuştu. Bölgenin büyük kısmı ilhak edildi ve diplomat Giuseppe Bastianini'nin yönettiği yeni Dalmaçya Valiliği'ne bağlandı. Kamu hizmetleri, yeni yollar, drenaj sistemleri ve kamu binaları vardı. Ancak cesur İtalyan yerleşimcilerin sömürgelerini teşvik etme planları hiçbir şekilde tasarının ötesine geçmedi. "Yeniden İtalyanlaştırma" kapsamında

---

45 Rodogno, *Fascism's European Empire*, 82-4, 264-5.

derslerin yüksek İtalyan kültür dozuna maruz kalmasına ve I. Dünya Savaşı'nın sonundan beri bölgeye yerleşenlerin sürgüne gönderilmesine yol açtı. "Virgil, Horace ve Dante çeşmelerinden manevi olarak içmek istemeyenlerin ... sınıra giden en kısa yola koyulmaları gerekir. Roma kuralları, onun dili, bilimi, ahlakı ve St. Marco aslanı silahlı olarak buraya dönmüştür," diyordu Bastianini. Roma, "Adriyatik'in bir kıyısından diğerine özgün alışverişi yeniden sağlamak" ve "yeniden İtalyan hâkim sınıfına üstünlük sağlamak" istiyordu. Dalmaçya Slavlarına asimile olma şansı verilecek –Alman siyasetiyle bir diğer önemli farklılık– ve bunu gerçekleştirenler sürülmek zorunda kalmayacaktı. Ancak yerli Slavlar ikna olmadı. Hem üstü kapalı hem de açık bir muhalefet hızla oluştu ve hem komünistler hem de Zagreb'teki Hırvat milliyetçileri tarafından körüklendi.[46]

Gerçek sorun İtalya'nın Hırvatistan'la ilişkilerinin derinden sorunlu olmasıydı. Almanların onlara bıraktığı birçok toprak parçası gibi (Ege Adaları bir başka örnekti) Dalmaçya da kendi kendine yetecek bir iktisadi birim değildi. Anakaradan sürekli ve pahalı bir destek sağlanmasa, kaynak zengini olan eski hinterlandıyla eski bağlantılarını yeniden kurması gerekecekti. Kıyı sanayilerinin iç bölgelerden sağlanan hammadde ve ikmale bağımlı olduğu dikkate alındığında, İtalyanlar neredeyse kaçınılmaz olarak kendilerini eski Yugoslavya'nın ve özellikle de Hırvatistan ve Bosna'nın içlerine biraz daha çekilmiş halde buldular.[47]

Hırvatistan'ın –Mihver'in başına çok iş açan– oluşumu bizzat bir son dakika olayıydı. Mart 1941'in sonuna kadar Hitler, Yugoslavya'nın da tıpkı Tuna komşuları gibi Anti-Komintern Paktı'nın güvenilir bir üyesi olacağını düşünmüştü. Ancak coşkulu kalabalıklar Wehrmacht Zagreb'e girerken yollara dizilmişti ve Yugoslavya'nın işgalinden sonra Hırvatistan Bağımsız Devleti'nin kurulması, Almanlara Hırvat halkının desteğini kazandıracak ve işgal için gerekli askerlerin sayısını azaltacaktı. Özel bir dışişleri elçisi, ana akım Köylü Partisi lideri

46 F. P. Verna, "Notes on Italian Rule in Dalmatia under Bestianini, 1941-1943", *International History Review*, 12:3 (1990), 441-60.

47 Rodogno, *Fascism's European Empire*, 73.

Vladko Maček'i yönetimi devralmaya ikna etmek için Zagreb'e gitti. Bu elçi Ribbentrop'un sorun gidericisi, *Anschluss*'a ve Slovakya'da Tiso hükümetinin kuruluşuna bizzat katılmış olan SS Albayı Edmund Veesenmayer'di. Fakat Maček oyunu burada reddetti. O bu daveti geri çevirince de Almanlar, sadece birkaç bin taraftarı olan aşırı milliyetçi terörist hareketi Ustaşa'ya başvurdu. Örgütün lider vekilinin –Maček'in de Hırvatları bu devleti desteklemeye zorlamasıyla– yeni devletin kuruluşunu ilân etmesinden bir hafta sonra, Ustaşa lideri eski avukat ve milletvekili Ante Paveliç, sürgünde olduğu İtalya'dan dönerek görevi üstlendi. Tıpkı *Conducator* Antonescu ve Slovak rahip-başkan Tiso gibi, Paveliç de iktidara gelmesini sağlayan diktatörlerle aynı düzeyde yer almak için kendini uygun bir diktatörlük unvanıyla –*Poglavnik* ya da Reis– ödüllendirdi.[48]

Curzio Malaparte, Paveliç'le ilk tanıştığında, "soluk, toprak rengi yüzünde gözleri derin bir kara ateşle parlıyordu," diye not düştü:

> Belki de yakından bakıldığında resimlerindekinden daha büyük, komik ve korkunç görünen iri kulaklarından ötürü yüzünde tanımlanması güç bir ahmaklık ifadesi vardı ... Elleri iri, kalın, kıllıydı; ve kaslı parmakları boğum boğumdu. Ellerinin canını sıktığı belli oluyordu; onları koyacak yer bulamıyordu.

Birkaç gün sonra, ikinci buluşmalarında Paveliç bürosunun düzenini değiştirmiş, bir suikast olasılığından kaygılandığı için çalışma masasını kapıya yakın bir yere yerleştirmişti. Malaparte'a daha solgun ve daha yıpranmış görünen yüzü, "derin ve samimi bir üzüntü ifadesi" taşıyordu. Masasının üzerinde duran, "Londra, Picadilly'deki *Fortnum and Mason*'ın vitrininde arada bir sergilenen türden" kabuklu istiridyelerle dolu bir sepet Malaparte'ın dikkatini çekti; istiridyelerin içinde insan gözleri olduğunu ve bunların ülkenin kırsalında yangın çıkaran ve adam öldüren sadık taraftarlarınca kendisine gönderildiğini ancak bir diktatör söyleyebilirdi.[49]

---

48 Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia*, 49-53.

49 Malaparte, *Kaputt*, 264-6.

İtalyanlar, Hırvatistan'ı kendilerine istiyorlardı ve taht Savoy Sarayı'nın bir üyesine, usulüne uygun bir şekilde Hırvatistan kralı, Bosna ve Hersek prensi, Dalmaçya, Tuzla ve Temun voyvodası II. Tomislav olan Spoleto Dükü'ne sunuldu. Fakat Paveliç'in endişelenmesini gerektiren bir durum yoktu. Aslında bu, Avrupa'nın –1832'de Yunanistan'dan başlayarak her birine Avrupalı hükümdar bulunan– Balkan devlet oluşumuna geleneksel yaklaşımının son acıklı örneğiydi ve artık hiçbir anlamı yoktu. Aslında yeni kral 1943'te tahttan feragat ettiğini ilan ettiğinde, akıllaca davranarak daha krallığına ayak bile basmamıştı. İtalya'nın "üstünlüğü" her zamanki gibi belirli şartlara bağlıydı ve Almanya ülkenin hayati çıkarlarının çoğunu İtalyanlar harekete geçmeden güvence altına almış bulunuyorlardı. Alman birlikleri ülkenin doğu mıntıkasını işgal etti; geri kalan kısım İtalyan nüfuz alanı içinde görülse de, aslında Hırvatlar onlara karşı direniyorlardı.

İtalyan soyluları uzak duracak kadar akıllıydı: Artık iyice hız kazanan Ustaşa terörü, Almanların iktidarı bütünüyle aşırı sağcılara teslim etmekten neden kaçındıklarını açıklıyordu. Yeni devletin 6,3 milyon nüfusunun sadece 3,3 milyonu Hırvat'tı: 1,9 milyon Sırp, 700.000 Müslüman, 150.000 Alman ve 40.000 Yahudi vardı. Ancak buna rağmen Ustaşa, Hırvat olmayanları, özellikle de ülkede nüfuzu olan Sırp ve Yahudileri kaba kuvvetle ortadan kaldırmaya ant içmişti. Hükümet Kiril alfabesinin kullanılmasını yasakladı, Yahudi mülkünün müsadere edilmesini yasalaştırdı ve yeni bir milliyet yasası çıkardı. Aynı zamanda, paramiliter müfrezeler Sırplara, Yahudilere ve Çingenelere karşı bir katliam kampanyası başlattı ve bir aydan fazla bir süre içinde, Alman protestoları süreci yavaşlatana kadar Ustaşa birlikleri zaman zaman Sırp soylularını hedef alarak, bazen de özellikle Doğu Hersek'te olduğu gibi, görülmemiş şiddet ve sadizm sahneleri yaratarak bütün cemaatleri katletmek suretiyle birbiri ardına katliamlar yaptılar. Cezaevleri dolduğunda, Sava Nehri'nin kıyısındaki Yasenovetz çevresinde bir toplama kampları grubu inşa edildi ve kısa süre içinde öldürme merkezi haline geldi. Haziran ayında, önde gelen Hırvat Sırpları, Almanların müdahalesini sağlamak için Belg-

rad'daki Sırbistan hükümetine başvurdular. O sırada Hitler'in Berchtesgaden'deki inziva mekânında Hitler'in Paveliç'le buluştuğunu ve onu izlemekte olduğu "ulusal hoşgörüsüzlük" siyasetini 50 yıl sürdürmeye zorladığını bilmiyorlardı.[50]

Himmler'in zorunlu kıldığı daha kuzeye sürgün programı durumu daha da ağırlaştırdı. Almanlar Slovenleri büyük sayılarla Hırvatistan'ın *içlerine* sürme umuduyla, Ustaşa'nın bölgeye getirilecek Katolik Slovenlere yer açmak için 180.000 Sırp'ı yerinden edip Sırbistan sınırının ötesine geçirmesine izin verdiler. Fakat bu sadece bir başlangıçtı ve Romanya'da olduğu gibi, sürgün girişimi engellendiğinde idamların sayısı arttı. Almanya'nın SSCB işgalinden sonra, Hitler bir kez daha Ustaşa'ya iç düşmanlarına sert davranmasını tavsiye etti ve öldürmeler sonbahar boyunca sürerek, 100.000'den fazla sayıya ulaştı. Olaylar 1942 yazında Partizan karşıtı seferlerin bir sonucu olarak şiddetlendi ve 1943'ün başlarında Alman ordusu Ustaşa'nın en az 400.000 insanı katletmiş olduğunu saptadı.[51]

Zagreb'deki Mihver temsilcilerinin çoğu şaşkınlık içindeydi fakat Alman siyasal temsilcisi, eski bir Freikorp ve SA olan Siegfried Kasche, Paveliç'i fiilen desteklediği için ne yapacaklarına karar veremiyorlardı. Kasche, ne diplomatlık eğitimi görmüştü ne de bu konuda deneyimi vardı –SD'nin Zagreb'deki adamına göre Hırvatistan'ın neresi olduğunu bile pek bilmiyordu– ancak SA, 1934'te liderlerinin katledildiği Uzun Bıçaklar Gecesi yüzünden SS'i asla bağışlamamıştı ve Alman dışişleri bakanı Ribbentrop'un, Himmler'i ve SS'i Güneydoğu Avrupa'nın dışında tutma arzusu o kadar şiddetliydi ki, meslekten diplomat olmayan Kasche gibi SA adamlarını bölgede bakanlık görevlerine atamaya başlamıştı. (Slovakya, Romanya ve Macaristan'daki bakanların hepsi bu kategorideydi ve Alman diplomasisi için tahmin edilebilir sonuçlar yaratıyorlardı.)

50 M. A. Hoare, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia: the Partisans and the Chetniks, 1941-1943* (Oxford, 2006), 22-3.

51 T. Dulic, *Utopias of Nation: Local Mass Killing in Bosnia and Hercegovina, 1941-1942* (Stockholm, 2005).

Öte yandan İtalyanlar, Paveliç'in uyguladığı vahşetin Mihver karşıtı faaliyeti alevlendirdiği ve Sırpları dağlara sürdüğü kanaatindeydi. "Hırvatistan'da nefret uyandıran bu Ustaşa rejimini ve aşırılıklarını kayırmak için özellikle buradayız," diye yakınıyorlardı. Bir subay gaf yaparak, "Hırvatlar bizim düşmanımızdır," yorumunda bulundu. Ve aslında, İtalyan ordusu Eylül 1941'de akan kanı durdurma çabasıyla Bosna-Hersek'e girdiğinde, Paveliç'in güçlerine isyancı Sırp Çetnik çeteleriyle birlikte karşı koydular.[52]

Zagreb'deki Alman gizli istihbarat servisi ve Wehrmacht, İtalyanların kötümserliğini paylaşıyordu. Kültürlü bir Abwehr subayı, 250.000 Sırp'ı sürme düşünün Ustaşa için "tam bir ütopya" olduğunu düşünüyordu; 3 milyon Hırvat, Sırplarla yaşamayı ve onları "Helot" gibi görmemeyi öğrenmek zorunda kalacak veya onları zor kullanarak Katolik yapacaktı. Hırvatlara gönderilen Alman askeri danışmanı, Edmund Glaise von-Horstenau adındaki canından bezmiş eski Habsburg kurmay subayı da endişeliydi. Hitler'in memleketi Braunau'da ondan üç yıl önce dünyaya gelen von-Horstenau'nun milliyet siyasetine yönelik temel tutumu, emperyal modele bağlıydı. Ustaşa'yı eleştiriyordu, çünkü bu örgütün Hırvatistan vizyonu azınlıklara yer bırakmamıştı ve "bir *Völkerstaat*'ı (etnik gruplar devleti) türdeş bir ulus-devlet gibi yönetmeye" çalışıyordu. Fakat Hırvatistan etnik-milliyetçiliğinin bu aşırı Habsburg eleştirisi Hitler'i hiç etkilemedi. Bir süre kadar Paveliç'i daha ılımlı bir tutum izlemeye zorladı; ancak Eylül 1943'te İtalyanlar işi bitirdiğinde, Hitler Alman görevlilerin ona karşı "olumlu bir tutum" sergilemesini istedi. Balkanlar'daki başlıca müttefikinin çöküşü, iç siyaseti ne kadar vahşi ya da verimsiz olursa olsun daha küçük müttefikleri gözden çıkaramayacağı anlamına geliyordu. Bir Wehrmacht yetkilisi birkaç kez ona Paveliç rejiminin hastalıklı şiddetinin muazzam bir istikrarsızlık ve huzursuzluğa neden olduğunu, sadece "Alman süngüsünün ucunda" olan "barışı bozduğu"nu ve onun yerine bir Alman yönetimi kurmanın çok daha iyi olacağını açıkladı. Her zamanki gibi, Zagreb'den Kasche'nin yürüttüğü aktif lobi

52 Burgwyn, *Empire in the Adriatic*, 164-6.

faaliyeti sayesinde Hitler bu açıklamayı kabul etmedi ve Paveliç ayakta kalmaya devam etti.[53]

Ayaklanmalara Karşı Koyma

"İyi İtalyan" efsanesi, vali Pirzio Biroli'nin umduğu gibi, Karadağ dağlarında ölmedi. Savaştan sonra da gelişti –en azından İtalya'da– ve beceriksiz fakat insancıl İtalyanlar ile ölümcül deredece aktif olan Almanlar arasındaki sözde karşıtlık, İtalyan ordusunun işlediği suçların pek çoğunun sessizce unutulmasını sağladı. Nitekim İtalyan araştırmacılar, 1920'lerde Sirenayka'daki toplama kamplarında yaklaşık 50-60.000 kişinin öldüğünü ve Etiyopyalı sivillerin kurşunla ve hardal gazıyla topluca katledildiğini açıklandıklarında, İtalyan kamuoyu bunları fazla dikkate almadı. *Mediterraneo* gibi filmler İtalyan işgalini savaş döneminde yapılan bir tatil seyahati gibi betimledi ve bu filmlerdeki erotik kırsal macera sadece uzaktan gelen bomba sesleriyle kesintiye uğruyordu; Hollywood da aynı şeyi yaptı ve *Yüzbaşı Corelli'nin Mandolini*'nde Yunan adalarındaki müzikal, İtalyanları Wehrmacht'ın öldürücülüğüyle kıyasladı. Roberto Benigni'nin filmi *Hayat Güzeldir* bir adım daha ileri gitti ve Mussolini'nin ordusunda savaşan babasının kişiliğini sonunda bir kurbana, Auschwitz'e gönderilen bir Yahudi'ye dönüştürdü. Eylül 1943'ten sonra Alman esaretine gönderilen İtalyan askerlerinin karşılaştığı koşullar gerçekten korkunçtu ve pek çoğu öldürüldü. Fakat bu bazı askerlerin daha önceleri Mihver'in saflarında kendi kirli savaşlarını verdiği gerçeğini değiştirmiyordu.

İtalyan ordusunun özellikle Yugoslavya'daki davranışları Almanlarınkinden pek de farklı değildi. General Robotti, Ljubljana eyaletini bir savaş alanı gibi yönetti ve bölge nüfusunun tamamı "düşmanlarımız" olarak görüldü. Rehineler

---

53 Rich, *Hitler's War Aims*, 2. cilt, 280-81; Glaise, J. E. Gumz, "*Wehrmacht* Perceptions of Mass Violence in Croatia, 1941-1942", *Historical Journal*, 44:4 (2001), 1015-38, burada 1028; Dulic, *Utopias of Nation*, 146; J. Gumz, "German Counter-insurgency Policy in Independent Croatia, 1941-1944", *The Historian*, 61 (1998), 33-50.

alındı, saldırı durumlarında öldürüldü. Birlikler esir almayacaktı; subaylara "askerlerimizin saldırgan ruhunu muhafaza etme" emri verilmişti. Robotti adamlarına "bu haydutlardan nefret edin, nefret edin ki, onlar da bizden nefret etsinler" talimatı verdi. Ortamı belirleyen, Robotti'nin üstü General Mario Roatta'ydı: Ülkesine dönen Roatta kendi yatında "kadim pagan tarzında" partiler veriyordu; fakat sahraya çıktığında sadece acımasız bir komutandı. Mart 1942 tarihli ve kötü nam salmış kendi hazırladığı "3C Genelgesi"nin, İtalyan askerlerinin Alman müttefikleri kadar sert savaşabileceklerini göstermek için çıkarıldığı düşünülürdü. Parola, "Dişe diş değil, dişe kafa!" idi. Roatta rehine siyaseti uygulandığını doğruladı ve İtalyan iyiliği imgesinden vazgeçilmesini talep etti. Bütün köylerin cezalandırma amacıyla yıkılması, ona göre, nadiren uygulanmıştı. Tabii Roatta'nın tasarladığı taktikler esasta bütün sivil nüfusu hedef alıyordu.[54]

İtalyan ordusunun ayaklanmalara karşı savaş deneyimi, esas olarak 1920'lerin başındaki Libya seferleri ile Etiyopya'nın 1935-1936'daki fethinden çıkarılmıştı. Her iki örnekte de hapsetme, rehinelerin seçilerek kurşuna dizilmesi, yakıp yıkma taktiği ve toplu bir cezalandırma olarak sivil bölgelerin bombalanması gibi yöntemler kullanılmıştı. Ne Mussolini ne de o sırada ordu komutanı olan General Badoglio bu siyasetleri yatıştırmaya çalışmış; tam aksine İtalyan prestiji uğruna onları teşvik etmişti. İtalyanların Avrupa'da uygulanmasına karşı oldukları gaz kullanımı dışında Hırvatistan, Karadağ ve Slovenya'daki 2. Ordu, Yugoslavya'nın "yerliler"ine aynı şekilde davrandı. Ljubljana şehri dikenli tellerle çevrildi ve bütün semtler kuşatılarak arandı. Mussolini sivil nüfusun "toplu sevkiyatı" imkânını ortaya attı ve Roatta'yı "çok sayıda rehine almaya ve gerektiğinde onları vurmaya" zorladı. Kapsamlı bir kamp ağı, on binlerce insanın kapatıldığı Yunanistan'ı da içine alacak şekilde genişletildi; yetersiz ikmal yüzünden kamplar kısa süre içinde hastalık mekânları haline geldi ve artan ölüm

---

54 M. Legnani, "Il 'ginger' del generaleoatta: le direttive della 2a armata sula repressione antipartigiana in Slovenia e Croazia", *Italia contemporanea*, 209-10 (Aralık 1997-Mart 1998), 155-74; Burgwyn, *Empire in the Adriatic*, 270-74.

oranları Alman denetimindeki kamplarda görülen oranlarla kıyaslanabilecek düzeye ulaştı. 1942'nin sonunda 30.000'den fazla Sloven, Vatikan'ı şikâyet ettirecek ölçüde kötü koşullar altında tutuluyordu. Rab Adası'ndaki esirler açlık yüzünden öylesine zayıf düşmüşlerdi ki, kendilerini anakaraya götürecek gemilere sevk edilemediler: Çok az tayın ve yıpratıcı koşullar, buralardan geçen –1.000'i çocuk– 10.000'in altında insanın %10'undan fazlasının ölümüne yol açtı.

Yunanistan'da işler, en azından 1942 sonbaharına kadar daha sessiz yürütüldü, çünkü İtalyan ordusu, zayıf da olsa desteklemek istediği bir Yunan hükümetinin varlığının bilincindeydi. Fakat 1943'ün başlarından itibaren, Partizan hareketleri Pindos Dağları'na doğru yayılırken ayaklanma karşıtı harekâtların şiddeti de artış gösterdi ve kamplar mahkûmlarla doldu. Köyler yakılıp yıkıldı ve kurşuna dizmeler oldu. Kızıl Haç soğuktan, yetersiz beslenmeden ve sıtmadan mustarip binlerce mahkûmun bulunduğu en az 7 toplama kampı olduğunu bildirdi.[55]

Bütün bunlar Wehrmacht'ın yaptıklarından ne kadar farklıydı? Gerek İtalyan gerekse Alman ordusu, herhangi bir sömürge ordusu gibi, düzenin savunucusu oldukları düşüncesi ile aşırı şiddeti birleştirdi. Onlar sadece Partizanları değil, gaddarlıkları nedeniyle, bir Alman binbaşının sözleriyle "uygarlığın bütün kurallarını hiçe sayan" Ustaşa'yı da eleştiriyorlardı. Her iki güç de, Paveliç'in yönetimi altında Hırvatistan'ın toplumsal bir parçalanma ve anarşiyle burun buruna olduğuna, "Otuz Yıl Savaşları'nı andıran koşullar"a yol açan bir "genel kanunsuzluk"la karşılaştığına inanıyorlardı. Ayrıca, isyancılar söz konusu olduğunda, her iki ordu da savaş yasalarına bağlı değildi, çünkü karşılarındaki güçler de meşru savaşçılar gibi davranmıyorlardı.

Ancak bazı farklar da vardı. Almanlar işgal Sırbistan'ında, 1941 sonbaharında İtalyanların sergilediğinden çok daha acımasız bir Partizan karşıtı sefer başlatarak, 3 aydan kısa süre içinde 11.000'den fazla sivili öldürdüler. Misilleme kotaları İtalyanlara kıyasla daha büyük bir titizlikle yorumlandı

55 Rodogno, *Fascism's European Empire*, 336-61.

ve fırsat çıktıkça yüzlerce hatta binlerce sivil toplanıp kurşuna dizildi. Balkanlar'daki pek çok kıdemli Wehrmacht subayı, 1914'te genç Habsburg komutanları olarak Sırbistan'da bulunmuşlardı ve emperyal ordunun o dönemde yaşadığı aşağılanmanın öcünü bir an önce almak istiyorlardı; İtalyanlar ise daha çok resmen müttefikleri olan Hırvatları baskı altında tutmakla ilgileniyorlardı.

Aslında temel farklardan biri, Sırp isyancılarına –milliyetçi Çetnikler ve komünist Partizanlara– yönelik tutumlarıydı. Almanlar her ikisini de hedef alırlarken, General Roatta Partizanlara karşı savaşta antikomünist Sırpları ve Karadağlıları ayırarak ayaklanmayı bölmeye çalıştı. Elbette Ustaşa hükümeti de çok sertti, çünkü Sırplar onların baş düşmanıydı. Onları bütünüyle göz ardı eden Roatta (ve Karadağ'daki Pirzio Biroli) harekete geçti ve Sırp Çetnik çetelerini silahlandırdı ve dağlarda onlarla birlikte savaştı. İtalyanlar bütün isyancılarla aynı anda savaşmalarını sağlayacak sayılardan ya da kaynaklardan yoksun oldukları konusunda Almanlardan daha bilinçli olmakla kalmadılar sadece, bu gerçeği kabul etmekte de fazla çekingen davranmadılar. İtalyan siyasetini belirleyen üst düzey adamlar, ayaklanma karşıtı hareketin sürekli bir etki yaratabileceğinden kuşkuluydu; içlerinden biri, "on beş gün sonra başladığımız yere geri döneceğiz," dedi. İsyancıların oluşturduğu askeri tehdidi abartmanın kolay olduğunu hissediyorlar ve askeri hedefin onları tasfiye etmek değil –imkânsız bir görev– ikmal hatları için bir tehdit oluşturmamalarını sağlamak olduğunu öne sürüyorlardı.[56]

Wehrmacht yerel işbirliği fikrini her daim küçümsemedi ve zaman zaman bu oyunu da oynadı. Kosova'daki Mitroviça demir madenlerinin çevresinde, General Eberhard'ın 60. Motorize Piyade Tümeni, yerel Arnavutlara, Arnavutluk topraklarındaki İtalyan yönetimi altında yararlandıklarından daha fazla özerlik verdi. Eberhard bir Arnavut jandarma teşkilatı kurdu, okullar yaptırdı ve İtalyanların onları kötü göstermek için düzenlenen bir kampanyanın parçası olduğundan kuşkulandıkları çok sayıda Arnavut'u kendisine bağlayan yerel rejimi

56 İtalyan itirazları için bkz. *DDI*, 10. cilt (Roma, 1990), 86, 547.

destekledi.[57] Fakat burası, yerel nüfusun başından itibaren temelde Alman yanlısı olduğu bir bölgeydi. Ayaklanmayla mücadele eden bir güç olarak, Wehrmacht binlerce asker kullanarak dağları gayet başarılı bir düzenlemeyle tarasa da, gerillalarla sayısal üstünlük ve ateş gücüyle başa çıkma fikrine sadık kaldı. Misilleme siyasetinin silah altına alınanları Partizanların kollarına atıp atmadığını soran pek az sahra komutanı vardı. Ancak Alman gizli servisinin Çetnikler ve diğerleriyle siyasal ittifak kurma önerisi reddedildi ve Glaise'nin, Wehrmacht'ın "terör siyaseti"yle işleri daha da zorlaştırdığına ilişkin eleştirisi sağır kulaklara ulaşmadı.[58]

Alman ordusunun uyguladığı şiddeti Nazi ya da faşist ideolojiye ne ölçüde atfedebiliriz? Macar, Bulgar ve İtalyan askerleri de gayet açık biçimde vahşi misillemelere ve toplu infazlara başvurabiliyorlardı; dahası, keskin nişancılara ve düzensiz birliklere yönelik çok acımasız davranışlar I. Dünya Savaşı sırasında Alman ve Habsburg ordularında da görülmüştü. Hitler'le ittifak kuran bütün rejimler elbette kararlı biçimde milliyetçiydi ve askerlerin düşmanlarını ırk açısından kolayca kategorize etmesi, savaşçılar ile siviller arasındaki asla keskin olmayan ayrımın bulanıklaşmasını kolaylaştırıyordu. Savaş yasalarından geçmişe kıyasla daha fazla söz edildiği bir çağda, ordular "sivil" bir tarzda savaşmayanlara yapabilecekleri şey konusunda çok az kısıtlama olduğu ya da hiç olmadığı fikrine alışmışlardı. Bolşevizme karşı verilen savaşı betimlemek için kullanılan Manici dilin de bir rolü vardı: Komünistler, tanımı gereği, değerli muhalifler olamazlardı; ırk bakımından aşağılanmaları gerekiyordu. Fakat Rus devriminden önce, 1914'te Sırbistan'ın içlerine doğru ilerleyen Habsburg subayları, kestirilebilir ölümcül sonuçlarıyla birlikte "fanatizm" ve "hıyanet" dilini kullanmışlardı: Askerleri sayısız tutuklama yapmış, pek çok rehineyi hapsetmiş, köyleri yakarak yerle bir etmiş ve birkaç hafta içinde birkaç bin sivili soğukkanlılıkla öldürmüştü.[59]

---

57 B. Fischer, *Albania at War, 1939-1945* (West Lafayette, IN, 1999), 85-7.

58 Gumz, "*Wehrmacht* Perceptions of Mass Violence", 1032; müzakere fırsatlarının kabul edilmemesi konusunda bkz. W. Hoettl, *The Secret Front. The Story of Nazi Espionage* (New York, 1954), 154-5.

59 J. Gumz, "Stepping Back from Destruction: Invasion, Occupation and Empire

İnsanları itaate zorlamak için toplu cezalandırma yönteminin kullanılması, sahra komutanlarının kendilerini personel bakımından yetersiz ve aşırı gerilim içinde hissettikleri zaman hem işgal altındaki SSCB'de hem de Balkanlar'da net olarak görüldüğü gibi, artış gösterdi. Bu noktada, İtalyanların ve diğerlerinin sömürge seferlerinde görüldüğü şekilde ortaya çıkan prestij kaygıları, onları dehşet verici misillemelere giden yola sevk etti. İtalyan ordusu 1937'deki Etiyopya katliamları ve 1941'de Karadağ'da "barışı sağlama" sırasında verilen emirlere itaat ediyordu. Aynısı Novi Sad'daki Macarlar ve Drama'daki Bulgarlar için de geçerliydi. Almanya'nın müttefikleri Wehrmacht'ın Ukrayna ve Beyaz Rusya'daki vahşeti karşısında zaman zaman şoka uğramış olabilirlerdi fakat kendileri Partizan tehdidiyle karşılaştıklarında çok farklı bir tepki göstermediler. Rahatsız edici gerçek, ayaklanmaya karşı verilen savaşın Nazizmden çok belirli bir Avrupa savaş tarzının ürünü olmasıydı. Geçmiş on yıllardaki teknolojiler değişmişti ancak diğer bakımlardan onlar aynı ruhla ve aynı kurallara uygun biçimde, sömürge seferlerinde ve I. Dünya Savaşı sırasında gördükleri gibi savaşıyorlardı. Kuşkusuz önemli bir fark vardı: Geçmişte sivil yetkililer zaman zaman ordu üzerinde yatıştırıcı bir etki yaratmayı –mesela 1917'de işgal Sırbistan'ında olduğu gibi– başarmışlardı. Nazi yönetimi altında, aşırılık yanlısı olanlar, askerlerini sınırsız davranmaya ve terör düzeyini artırmaya zorlayanlar sivillerdi. Wehrmacht, özellikle partizan tehdidiyle karşılaştığında, önceki kuşakların yasakladığı az sayıda kısıtlamayı bile görmezden geldi.[60]

Küçük Devletler ve Büyük Almanya

İtalya eşite yakın ortaklıktan (1938'de) küçük ortaklığa (1940) olağanüstü bir hızla geçtiği için, savaş dönemi Mihver ittifak sistemi daima Almanya'nın baskın bir güce sahip olduğunu

in Habsburg Serbia, 1914-1918", doktora tezi, University of Chicago, 2006.

60 Bkz. Hull, *Absolute Destruction*; A. Kramer, *Dynamics of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War* (Oxford, 2007); ve özellikle, Gumz, "Stepping Back from Destruction".

gösteren kaba bir olguyla belirlendi. Fransa büyükelçisi Haziran 1940'ta İtalyan dışişleri bakanına "birbirimize mümkün olduğu kadar az zarar vermeye çalışalım," dedi. "Ne de olsa –sizin de bildiğiniz gibi– yeni efendileri oldukça kaba olan bu Avrupa'da yaşamak zorundayız."[61] Dolayısıyla, Almanya'nın diplomatik durumunun temelinde küçük devlet sorunu denebilecek şey yatıyordu. Nazi yorumcuları liberal egemenlik kavramının sona erdiğini ilân etti; basın bildirilerinde Berlin'in buyruklarını yerine getirmek için kullanılan küçük ülkelerden söz ediliyordu. Almanlar Avrupa adına konuştuklarını iddia ediyor ve bu tutumu desteklemek için –Slovakya ve Hırvatistan'dan, Finlandiya ve Bulgaristan'a kadar– kendi ortaklarını ilân ediyordu. Fakat pratikte diplomatik karartma ve yansıtmalara rağmen, Almanya ile müttefikleri arasındaki ilişkiler Almanya'nın küçümsemesi, müttefiklerinin ise kuşkularıyla sakatlanmıştı.

Egemenlik sorunu Almanya'nın müttefikleriyle ilişkilerinin temelinde yatıyordu. Ne de olsa Naziler uluslararası hukukun ırk dayanışması ihtiyaçlarıyla, diğer devletler açısından tehditkâr ciddi sonuçları olan bir doktrinle hükümsüz kılındığını iddia ediyorlardı. Reich'ın savaş sırasında üzerinde hak iddia etmeye çalıştığı yurttaş grubu Yahudilerden oluşuyordu; Almanya'nın müttefiklerine onları denetlettirmek için sergilediği genellikle başarısız çabalar bir sonraki bölümde incelenecek. Ancak eşit ölçüde düzen bozucu ve daha uzun süren tutum, Berlin'in yurtdışındaki etnik Almanlardan bağlılık talep etmesiydi.

1942 baharında Wehrmacht, Sibirya'daki etnik Alman erkekleri kendi komutasındaki yeni birliklere aldı. Mayıs'ta bu uygulama, Wehrmacht yerine onları Himmler'in Waffen-SS'inin kullanmaya başlamasına olanak verdi. Başlangıçta Hitler'in seçkin korumaları olan grup, 1939'da savaş kabiliyetine sahip çeşitli alaylardan oluşan bir güç halinde gelişmişti. Reich ya da ilhak edilen bölgelerdeki Almanlar arasında askere alınanların dışında tutuldukları için, iskân kamplarında tutulan diğerleriyle birlikte Macaristan, Romanya, Yugoslavya

61 Bottai, *Diario*, 11 Haziran 1940 tarihli giriş.

ve Slovakya'daki yaklaşık 2 milyon etnik Alman, eğer daha da büyüyeceklerse uygun yegâne alternatif "Alman kanı" stokunu sağlıyordu. Himmler bu fırsatı değerlendirdi ve Alman azınlıkların kendi ulusal hükümetlerine değil Reich'a askerlik hizmetiyle yükümlü olduklarına dair gizli bir karar çıkardı.[62]

Ne var ki yabancı hükümetlere bunu kabul ettirmenin, bu hükümetler kendi yurttaşlarından oluşan bu grup (ya da bir başkası) üzerindeki denetimlerini kaybetme endişesiyle duraksadıkları için olağanüstü zor olduğu anlaşıldı. Almanların en az zorlukla karşılaştığı yerler, –işgal altındaki Sırbistan'daki gibi– yetkililerin en zayıf olduğu yerlerdi. Hırvatistan ve Slovakya aslında kukla devletler olmalarına rağmen, zorlu bir pazarlığa giriştiler. Romanya ve Macaristan'la yapılan müzakereler sonuç vermedi ve Horthy ile Antonescu, konuyla ilgilendiğinde Hitler'i bile reddetti. Macaristan'da Almanlar ancak ülkeyi işgal ettiklerinde istediklerini yapabildiler; Romanya'da, büyük bir etnik Alman azınlığın varlığına rağmen, bunu asla yapamadılar. Sonuç olarak, –gücü 1944 sonbaharında yarım milyonu aşan– Waffen-SS çok hızlı büyüse de, Orta Avrupa etnik Almanlarının nispeten sadece küçük bir oranından her zaman yararlanıldı. Almanların başka yerlerden insan toplama konusunda sergilediği başarı dikkate alırsa, Almanya'nın müttefiklerinin, kaybetme olasılıkları giderek artıyor gibi görünen bir savaşa asker toplamaktaki gönülsüzlükleri kendi çıkarlarını olduğu kadar, belki de, azınlıkların çıkarlarını da savunma yeteneklerinin dramatik bir göstergesiydi. Üçüncü Reich, Avrupa'daki en güçlü devlet olabilirdi fakat bu gücün sınırlarına zaman zaman şaşılacak kadar hızlı biçimde varılabiliyordu. Başarı uysallığı besliyordu: Yenilgi ufukta belirince Almanya'nın dostları ve müttefikleri tutumlarını sertleştirdi.

Almanların Alman olmayan gönüllülere karşı davranışları, müttefikleriyle ilişkilerinin hızla kötüleşmesinin bir başka nedeniydi. İspanyol Mavi Tümen'ine katılanlar kişisel olarak Hitler'e bağlılık yemini ettiler ve cephede pek çok kayıp verdiler. Gene de Ruslara dostça davrandıklarında Alman yoldaşla-

62 Lumans, *Himmler's Auxiliaries*, 215.

rı tarafından sert biçimde kınandılar ve izinli oldukları sırada Alman kadınlarla dolaşırken Reich'ta sık sık saldırıya uğradılar. Mesela 1943 yazında, Riga'da Alman kadınların Doğu Cephesi'ndeki savaştan dönen İspanyolların kullandığı yazlık evde vakit geçirdiği anlaşıldığında bir skandal patlak verdi. Hitler'in "Avrupa ordusu"na ilişkin propagandasının ardında, Almanların İtalyanlara, Rumenlere ve diğerlerine karşı davranışını belirleyen bir küçümseme ve ırksal bir kibir duygusu vardı.[63]

1942'de Almanlar ve müttefiklerinin çıkarları ayrışmaya başladı. Almanların her zamankinden daha fazla yardıma ihtiyaçları vardı; işgücü, savaşacak adam, buğday, petrol ve savaş makinesini besleyecek diğer kaynaklardan yana sıkıntılıydılar: Gördüğümüz gibi, o yılın bahar ve yaz aylarında Berlin'in bir bütün olarak kıtanın kaynaklarını seferber etmek için ilk kez ciddi bir çaba gösterdiğine tanık olundu. Öte yandan, şimdi de Almanya'nın müteffikleri istediklerinin çoğunu kazanmışlardı. Finlandiya, 1939'da kaybettiği bölgeyi geri almıştı; Bulgaristan Kuzeydoğu Yunanistan'ı, Dobruca'yı ve Yugoslav Makedonya'sının büyük kısmını kazanmıştı. Rumen politikacılar, Hitler'in Dinyeper'i geçerek daha doğuya hareket etme önerisini reddettiler ve Transnistriya'nın gerçekten Transilvanya'nın dengi olup olmadığı sorununu tartışmaya açtılar. Macaristan'a gelince, başlıca talepleri zaten 1940 yazı kadar eski bir tarihte tatmin edilmişti ve yeni hükümeti yeni fetihlerle ilgilenmediğini ilân etti. İtalya var gücüyle dayanmaya çalışıyordu, Kuzey Afrika imparatorluğu Alman silahlarıyla ayakta duruyordu, yeni Balkan bölgeleri alevler içindeydi. İtalyan milliyetçileri de düş kırıklığına uğramıştı: Savaşın Adriyatik ve Ege'de Venedik deniz imparatorluğunu canlandıracağına inanmışlardı; bunun yerine ellerine geçen, Akdeniz'e bir Habsburg akınının daha iddialı bir Alman milliyetçi versiyonundan ibaretti. Başka deyişle, Almanya'nın müttefiklerinin kendi konumlarını düşünme zamanı gelmişti. Mihver'in ilerleyişi nihayet Doğu'da ve Batı'da dururken, bir İngiliz-Amerikan gücü Fas'a çıkarma yaptı ve Kızıl Ordu Stalingrad'ın harabelerinden doğrularak

63 Bowen, *Spaniards and Nazi Germany*, 170.

Mihver'le savaşmaya başladı: Ayrıca Romanya, Macaristan ve İtalya, Stalingrad düştüğünde Berlin'e olan sadakatlerini biraz daha sınayınca ağır kayıplar verdi. Şubat 1943'te İtalyan General Ambrosio kesin bir tutum aldı: "Düşmanımız Alman'dır."[64]

Bu entrika, bunalım ve derin kuşku atmosferinde Almanya'nın müttefiklerinin pek çoğu, Alman hegemonyası altında bir barış dönemi Avrupa'sından ne bekleyebileceklerine ilişkin daha kesin bir tanım sağlamak için bir kez daha Berlin'e çağrı yaptılar. 1942 sonbaharında, Hollandalı Nazi Anton Mussert ve Norveçli başbakan Vidkun Quisling gibi Kuzey Avrupalı işbirlikçilerin daha düşünceli bir Alman liderliği konusunda ısrarcı bir tutum takındığı görüldü. Laval, Hitler'e "Avrupa'yı yaratmak için savaşı kazanmak istiyorsunuz," dedi. "Fakat savaşı kazanmak için Avrupa'yı yaratmanız gerekir!" Alman Dışişleri Bakanlığı'nın içinde genç eylemcilerden oluşan küçük bir grup da aynı duyguları paylaşıyordu. Çoğu inançlı Naziler olsalar da, Almanya'nın tek başına Avrupa'yı yönetebileceğini düşünmekle hata ettiğine inanıyorlardı ve uluslararası hukuku yeniden geçerli kılacak, Nasyonal Sosyalizmi Almanya'nın dışına ihraç etme çabasından geri duran ve Polonyalılar ile Çeklere bağımsızlıklarını geri veren bir barış planı hazırladılar. Ribbentrop'un liderliğinden umut kesen bu insanların, onun bu planla ne yapabileceğini izlemek dışında pek az seçenekleri vardı. Pek çok zorlamanın ardından Ribbentrop, 1942'nin sonunda planı Hitler'e sundu. Führer'in yanıtı, "barış için bu türden hazırlıklar gerekli değil," oldu. Barışı formüle etmek için "kuru diplomatlar" ya da "hukukçular"a ihtiyacı yoktu; zamanı geldiğinde bunu iki saat içinde bizzat dikte ettirebilirdi.[65]

Reich'ın içinde –kültürel Soğuk Savaş'ın aynı derecede savurgan kampanyalarını hatırlatan– yoğun bir kültürel diplomasi, ciddi siyasi taahhütlerin yerine geçiyordu ve Almanlar, Avrupa temasının tanıtılması için çeşitli uluslararası konfe-

64 Burgwyn, *Empire in the Adriatic*, 277.

65 Schmidt, *Hitler's Interpreter*, 259-60, C. Browning, "Unterstaatssekretär Martin Luther and Ribbenrop Foreign Office", *Journal of Contemporary History*, 12.2 (Nisan 1977), 313-44.

ranslar örgütlediler. Mesela, –"Waimar Müzik Ödülü" için yarışan grupların katılacağı bir tür savaş dönemi Nazi Eurovision yarışması– bir Avrupa Gençliği Kültürel Toplantısı, Karl Böhm yönetiminde Strauss valslerinin çaldığı bir açılışla başladı. Her daim ciddi Wilhelm Stuckart, Avrupalı kamu yöneticilerini modern yöneticiliği tartışmak için bir araya getirdi, Alman ve İtalyan gazeteciler yeni bir uluslararası sendika kurdular ve bazıları çok tanınmış olsa da çoğu daha az ünlü birçok romancı bir Avrupa Yazarlar Kongresi'ne iştirak ettiler. Alfred Rosenberg bile, Avrupa'nın geri kalan kısmındaki "eğitimli sınıf"ı kazanma amacıyla bir Yahudi karşıtı Avrupa kongresi örgütlemeyi düşündü.[66]

Bu etkinliklere –1930'ların sonundan beri olduğu gibi– özellikle İtalyanlar düşkündü çünkü bunları, kıta çapında birleşik bir faşist siyasal topluluk oluşturmanın bir yolu olarak görüyorlardı. Ancak önde gelen Naziler bunların değerinden emin değildi ve Kasım'da Hitler, "bir Avrupa ya da uluslararası eğilim"e ilişkin gösterilere son verilmesini istedi. Bu istek girişimleri tamamen durdurmadı –Rosenberg 1944'ün sonunda hâlâ yüksek profilli Yahudi karşıtı kongresini planlıyordu– ama yaygınlaşmasını yavaşlattı. Hitler'in duruma ilişkin görüşü, aynı ay içinde Fransa'nın tamamını Alman yönetimine sokma kararından anlaşılabiliyordu. Wehrmacht'ın işgalin güvenliğini sağlamasıyla kıyaslandığında işbirliğinin Hitler için önemi neydi? Sonraki ay, kendi dışişleri bakanı ile İtalya dışişleri bakanı kendisini Doğu'da savaşı sona erdirmeyi düşünmeye zorladıkları zaman her ikisini de reddetti: Ciano'ya "zaferden emin" olduğunu söyledi. Bunlar, bir Alman gözlemcinin sözleriyle, Führer'in "Rastenburg'daki karanlık ormanda kurduğu fanteziler"di. Ribbentrop Akdeniz'deki İngiliz-Amerikan güçlerinin yenilgisi üzerinde yoğunlaşmak için Stalin'e yaklaşmayı önerdiğinde, Hitler sert bir tepki gösterdi ve konunun daha fazla tartışılmasını yasakladı.[67]

---

66 Herzstein, *When Nazi dreams Come True*, böl. 6; Martin, "German-Italian Cultural Initiatives".

67 Lipgens (ed.), *Documents on the History of European Integration*, I. cilt, 98-109; Simoni, Berlino, *Ambasciata d'Italia*, 299; Schmidt, *Hitler's Interpreter*, 261, J. von Ribbentrop, *The Ribbentrop Memoirs* (Londra, 1954), 196.

Müttefikler'in Kuzey Afrika'ya çıkıp ardından Fransa'ya girmeleri Almanya'nın müttefiklerini endişelendirdi. Sıranın kendilerine geldiğinden korkan İspanyollar, hangi bölgeden gelirse gelsin işgale karşı kendilerini savunacakları konusunda Almanları uyardılar. Almanya'nın liderliğinden düş kırıklığına uğradıkları apaçık ortada olan İspanyollar, Almanlara Reich'ın "Doğu'da işgal edilen bölgeleri 'protektoralar' ya da 'Genel Hükümet' gibi ilhak etme fikrini bırakması" gerektiğini söyledi: "Almanya bunun yerine bağımsız ulusal devletler kurmalı." Aylardır aynı şeyleri söyleyip duran Finler vazgeçti ve mümkün olduğu kadar kısa süre içinde savaştan çekilmeye karar verdi. Mareşal Mannerheim, saldırı harekâtlarına son verileceğini, Amerikalılar ve Sovyetlerle müzakerelere başlanacağını açıkça ilân etti.[68] Orta-Doğu Avrupa'daki devletlere gelince, onlar da kendi diplomatik karşı hamlelerini yapmaya başladı. Macarlar ve Rumenler, İngilizler, Amerikalılar ve Sovyetler ile ateşkes yaparak müzakerelere başlayacaklardı ve Mussolini İtalya'sının önderliğinde bir "Latin bloku"nun, Almanlar olsun ya da olmasın, savaştan çıkışı müzakere edebileceğini umuyorlardı. Durum o kadar umutsuz görünüyordu ki, Müttefikler 1943'ün başında Kasablanka'da kayıtsız şartsız teslimiyette ısrar ettiklerinde bile tutumlarından vazgeçmediler.

Stalingrad'da yaşanan bozgunun ardından, Almanlar bile kendi müttefiklerinin kaygılarını geçici olarak kabul ettiklerine dair belirti verdi. Şubat ayında Goebbels basına Doğu'nun sömürgeleştirilmesi sözlerinden kaçınma ve Yahudi-Bolşevizmi'yle savaşta Doğu Avrupa uluslarının rolüne olumlu göndermeler yapma talimatı verdiğinde, önemli bir yön değişikliği oldu. Himmler'i üstü kapalı olarak uyararak ve Doğu'da bir Alman imparatorluk hâkimiyetine ilişkin tüm tartışmaların en azından geçici olarak yumuşatıldığına ilişkin bir işaret vererek sözlerine devam etti: "Sadece toprağın Almanlaştırılabilir olduğuna ilişkin Nasyonal Sosyalist ilke, düşman tarafından toplu sürgünler yapma niyetimizi açıkça ilân ettiğimize dair kanıt olarak kullanılmaktadır." Açıkça Hitler, daha yumu-

68 Mulligan, *The Politics of Illusion and Empire*, 39-40.

şak bir yeni çizgiyi yasaklamıştı. Bununla birlikte, Doğu'daki bu "küçük halklar"ın nihai siyasal kaderi hakkında hâlâ kasıtlı bir belirsizlik vardı.[69]

Ribbentrop'un Dışişleri Bakanlığı, bu kez İtalyanlarla neredeyse bir yıl önce yapılan tartışmalara döndü. Ribbentrop, Avrupa meselesi üzerine Goebbels'le birlikte çalışmıştı; diplomatların Almanya'nın müttefiklerinden gönderdikleri raporlardan anlaşılan muazzam ilgi, ciddi bir diplomatik cevap gerektiriyordu.[70] Ancak dışişleri bakanının kendi durumunun bu amaca uygun olmayışı herkesin bildiği bir sırdı. Müsrifliği, gizli bakanlık fonlarını aşırı kullanması, karısının bitmeyen talepleri bir sır değildi ("Ribbentrop'un evindeki goblenlerin", renkleri Frau Ribbentrop'un zevkine tam olarak hitap etmediği için tam dört kez değiştirilmesi gerekmişti). Daha da kötüsü bakanın siyasi beceriksizliğiydi. Birisi onun "megalomanisiyle son porseleni de kırdığı"nı söylüyordu. Astları arasında yarattığı çileden çıkma durumu, ondan kurtulmak için SS'le birlikte tezgâhladıkları bir komploya yol açtı. Himmler ihtiyatlıydı ancak SS'in başdestekçisi dış istihbarat şefi Walter Schellenberg, Ribbentrop'u alaşağı etmenin "Amerikalılarla ilişkileri geliştirmek" bakımından elzem olduğunu hissediyordu. Gerçi, sonraki yıl bizzat Hitler'e karşı düzenlenen daha iddialı ve önemli komplo gibi bu da başarılı olmadı. Olan biten, bakanlıktaki komplocuların görevden alınmalarından –birinin toplama kampına, diğerinin ise Doğu Cephesi'ne gönderilmesinden– ibaretti ve bakanın konumunu güçlendirdi.[71]

Ribbentrop Şubat sonunda Roma'yı ziyaret ettiği zaman, tam da beklendiği gibi, Stalin'le bir barış müzakeresi olasılığını dışlayarak ev sahiplerini hayal kırıklığına uğrattı –Mussolini, Kuzey Afrika'daki baskıyı azaltmak için aylardır bunun için ısrar ediyordu– ve partizanlar ile Yahudilere daha sert davranılmasını istedi. Ne var ki, iki tarafın bir Avrupa deklarasyonu konusunda birbirine biraz daha yaklaştığı aşikârdı.

69 Lipgens (ed.), *Documents on the History of European Integration*, I. cilt, 118-22.

70 Bloch, *Ribbentrop*, 365-7.

71 Browning, "Understaatssekretär Martin Luther", 334.

Ribbentrop'un danışmanı Megerle'nin İtalyanlara dediği gibi, bir tür deklarasyon olmaksızın Avrupa'yı kendi yanlarında tutamayacaklarını biliyorlardı. Muhataplarına, "süngü ve şiddetle yönetmeye devam edemeyeceklerini ve Avrupa halklarını, hepsinin ya da en azından çoğunluğunun kabul edebileceği şartlarla kıtanın geleceğiyle ilişkilendirmenin kesinlikle gerekli olduğunu gayet iyi fark ettiklerini" bildirdi. Fakat bir sorun vardı: Alman Dışişleri Bakanlığı Hitler'i o kadar az etkileyebiliyordu ki, yardıma ihtiyacı vardı. Megerle'nin vurguladığı gibi, aslında bunu mümkün kılma sorumluluğu artık İtalya'ya aitti. Onunla ancak Mussolini konuşursa Führer'in fikrinin değişebileceğini vurguladı. Bu durum Megerle'nin kendi şefine yönelik ciddi bir güven eksikliğinin göstergesiydi fakat birkaç gün sonra Alman diplomatlar Berlin'de aynı nakaratı tekrarladılar: İtalyan meslektaşlarına Mussolini'nin harekete geçmesi ve bunu bir an önce yapması gerektiğini söylediler. "Avrupa'nın küçük ulusları, uygarlığın ve adaletin anası" olarak İtalya'ya dönüyorlardı. Belki de Mihver liderlerinin bir sonraki toplantısında, Kasablanka Konferansı'na yanıt olarak bir duyuru yapılabilirdi.[72]

Mart 1943'te Dışişleri Bakanlığı, Almanya'nın küçük devletlerin haklarını korumayı belirsiz biçimde taahhüt ettiği bir savaş sonrası Avrupa konfederasyonu için yeni bir deklarasyon taslağı hazırladı. Ribbentrop, "önemli bir askeri başarı kaydettiğimiz anda, vakit geçirmeden tamamen özgül bir formda Avrupa Konfederasyonu'nu ilân etmemiz gerektiği kanaatindeyim," diye yazdı. Farklı uluslardan katılımcıların olduğu göz alıcı bir tören hayal eden Ribbentrop, Birleşmiş Milletler'in rüzgârını kesmek gerektiğini vurguladı. Mihver'in bir Avrupa Konfederasyonu ilânının, "dostlarımız ve müttefiklerimizin, barış gerçekleşir gerçekleşmez Alman *Gauleiter*'lerinin yönetimine verilecekleri korkusunu dağıtacağı"nı; tarafsızlara savaştan sonra Almanya tarafından yutulmayacakları konusunda güvence vereceğini; Alman işgalindeki halkları Alman saflarında savaşmaya teşvik edeceğini kaydetti. Hazırladığı taslak, Konfederasyon üyelerinden birbirlerine özgürlük ve

72 *DDI*, 10. cilt, 91-2, 103-4.

siyasi bağımsızlık güvencesi veren "egemen devletler" olarak söz ediyordu. Uluslararası hukukta Nasyonal Sosyalist devrim asla var olmamış gibiydi.[73]

Ne var ki, hasta ve umutsuz Mussolini bu beklentilerin ağırlığını taşıyabilecek durumda değildi. Kendisini devirmek için Roma'da hazırlanmakta olan komplonun farkında olan Ciano'yu dışişleri bakanlığından aldı; fakat çizgide somut bir değişiklik olmadı. Dalmaçya'daki görevinden dönerek Ciano'nun yerini *de facto* alan Bastianini (Mussolini dışişleri bakanlığı makamını kendisi için düşünüyordu), hem Rumenlerin hem de Macarların Roma'yı "küçük uluslar"ın sözcüsü olarak gördüğünü bildirdi. Duçe için hazırladığı toplantı notlarında Bastianini temel sorunun altını çizdi: Mihver güçleri her şeyden önce, Avrupa'ya küçük devletlere bağımsızlık güvencesi sağlayan yeni bir düzen vermek zorundaydı.

> Her birinin güvence konusunda çeşitli özgül çıkarları vardır. Fakat hepsi –müttefikler, tarafsızlar, düşmanlar– tek bir ortak noktaya sahiptir, o da, küçük devletlere koruma güvencesi veren uluslararası bir rejimdeki ortak çıkarlarıdır, özgül sorunlarda bölünmüş olsalar da, en zayıf olanları daima daha güçlü olana karşı birleştiren bir dayanışma içinde hissettiren sadece kendilerinin değil, genelde bütün küçük devletlerin çıkarıdır.[74]

Bastianini –durumu eleştiren pek çok kişinin Roma, Berlin ve Tokyo'da da yaptığı gibi–, diğer bölge halklarının ulusal duygularına hitap ederek hegemonyayı bir tür antiemperyalist Haçlı Seferi içinde parlak biçimde birleştirdiği (en azından Avrupa'dan bakıldığında) görülen, Doğu Asya'daki Japonya örneğine işaret etti. Mihver neden aynı şeyi yapamıyordu? Savaş hedeflerine, Birleşmiş Milletler'e zemin kazandıracak pasif, olumsuz bir yaklaşım içinde sıkışıp kalmanın ve bir Mihver zaferinin toplumsal ve iktisadi erdemleri ile Sovyet Bolşevizmi ve Amerikan plütokrasisinin oluşturduğu ikiz tehditten nihai kurtuluşun olumlu sonuçlarını ilân etme konusunda daha enerjik olmamanın sebebi neydi?

73 Lipgens (ed.), *Documents on the History of European Integration*, I. cilt, 123-4.
74 *DDI*, 10. cilt, 232-4.

Hakikat anı, Nisan 1943'ün başlarında ansızın bastıran bir soğuk hava dalgası sırasında iki Mihver lideri arasında yapılan yılın ilk zirvesiyle geldi. Yakın zamanda bir konferans merkezi olarak düzenlenen, Salzburg başpiskoposunun eski mekânı Schloss Klessheim'ın barok koridorlarında Alman diplomatlar tavsiyelerde bulunmakta serbestti; Mussolini, Führer'le *gayet açık* konuşmak durumundaydı. Fakat her zamanki gibi dışarıda bırakılanlar iki liderin ne konuştuğunu sormak zorunda kaldılar. Yaşanmakta olan sorunun pek azının ele alındığı anlaşıldı. Führer'in şifahi enerjisi bir kez daha Mussolini'yi alt etmişti. Hitler, Mussolini'nin Stalin'le ayrı bir barış yapma fikrini (tıpkı Antonescu'nun Doğu'da savaşın devamını sağlamak için Batılı müttefiklerle antlaşma yapılması ricasını reddettiği gibi) reddetmiş ve Duçe bu konudan bir daha söz etmemişti. Führer kasvetli bir havaya bürünen Duçe'yi "bitmek bilmez bir söz sağanağı"nda boğdu. Bu arada zaferin kesin güvencesi olacak yeni bir gizli silaha ilişkin ipuçlarını, Balkanlar'da Partizanlara karşı daha sert davranılmasına ilişkin taleplerle birleştirdi. Cılız Ribbentrop rüzgârın nereden estiğini görebiliyordu: Almanlar için bir zaaf belirtisi gibi göründüğü sürece herhangi bir deklarasyon mümkün değildi.

Şatoda, Reich'ın basın sözcüleri İtalyanlara durumun neden umutsuz olduğunu açıkladılar. Bir tür "karşı Atlantik Bildirisi" bütün Avrupa'yı hayrete düşürecekti; "işgal bölgelerindeki Alman deneyimi kanıtladı ki," diyorlardı, "bu bölgeleri yönetmenin yegâne etkin yöntemi, işbirlikçileri ya da yerel yardımcıları ihmal etmeden bir askeri yönetimdir." Hitler'i tekrar ederek İtalyanların "hâlâ siyaset hastalığından [*sono annalati di politica*] mustarip" olduklarını söylediler, "çünkü onlarda düşünce daima olayları ve eylemi önceler, oysa savaşta gerçekliği doğuran teori değildir, tam aksine teorileri doğuran gerçekliktir." Rumen, Macar ve Fransız devlet adamları İtalyanların peşinden Klessheim'a geldikçe aynı mesajı aldılar: Rusya'yla ayrı bir barış ve vakti gelene kadar Avrupa konusunda herhangi bir deklarasyon olmayacaktı. Quisling ziyarete geldi ve "Avrupa kıtasındaki uluslar açısından özgür ve bağımsız hayat" için resmi bir taahhüt almayı başardı. Fakat

ortam gergindi, çünkü Almanlar (haklı olarak) ziyaretçilerinde bozgunculuk algılıyorlardı. Bir İtalyan diplomat, günlüğüne kasvetli bir havayla, "Haklılar," diye yazdı, "Avrupa'nın tamamı, Almanya'nın böylesine canavarca yürüttüğü hegemonya girişimine karşı isyan ediyor."[75]

Faşizmin Çöküşü

28 Temmuz 1943 günü Roma'daki İtalyan içişleri bakanı, iki gün önce kralın Mussolini'yi aniden azletmesi nedeniyle "iç siyasetin topyekûn çöküşü" üzerine Napoli'den bir rapor aldı.

> Bu darbe nedeniyle Faşistler yönlerini tamamen kaybetti ... ve derinden sarsıldı ... En büyük etkiyi yaratan, basının bir günden diğerine öncekinin tam tersi bir tavrı benimsemesi ve herkesin, kendi görüşlerini ifade etmekte ve sosyalist, Katolik, liberal, komünist ya da anarşist olsun her türlü ilkenin propagandasını yapmakta özgür olduğuna inanmasıdır.[76]

Duçe'nin düşüşü ve İtalya'da özgürlüğün ilânı gerçekten şok edici bir gelişmeydi. İlk kez faşist bir rejim çökmüştü fakat bu faşist devrimi başlatan bir rejimdi. Haberler Nazileri kaygılandırdı, muhaliflerini ise sevindirdi. Belçikalı bir avukat 28 Temmuz 1943 günü günlüğüne "İtalya'da karışıklık," notunu düştü. "Faşist parti dağıtıldı. Faşist karşıtı kitlesel gösteriler ... Diktatörlüklerin ölümcül sonu."[77] Almanlar müttefiklerinin savaştan bir çıkış yolu aradığını biliyor ve nasıl davranacaklarını anlamak için onları gözlüyordu. Dışişleri Bakanlığı'nda Ribbentrop'un Avrupa danışmanları Belçika, Hollanda ve Norveç'e tam egemenlik verilmesini savunuyordu. Fakat Hitler'in görüşü değişmedi: "Komşularımızın hepsi düşmanımızdır; onlardan alabileceğimiz her şeyi almalıyız ancak onlara herhangi bir vaatte bulunamayız ve bulunmamalıyız." Berlin'deki İtalyan büyükelçisi, Almanya'nın hâlâ nihai bir

---

75 *Age.*, 278-9; Bloch, *Ribbentrop*, 378; Simoni, *Berlino, Ambasciata d'Italia*, 333.
76 G. De Antonellis, *Le Quattro Giornate di Napoli* (Milano, 1973), 65.
77 P. Struye, *Journal de guerre*, 1940-1945 (Brüksel, 2004), 411.

zaferin ardından tamamen serbest kalmak istediğini bildirdi. Quisling bile Oslo'daki Alman görevlilere acıyla, Avrupa'nın Almanlara karşı birleşmekte olduğunu söyledi.[78]

Aslında Hitler, İtalya'da olanlara kendine özgü kararlı bir tepki göstedi. Eylül başlarında ansızın Müttefikler'le bir ateşkes ilân edilmesine Balkanlar, Fransa ve Rusya'daki İtalyan askerleri şaşırmışlardı fakat Almanlarda herhangi bir şaşkınlık yoktu. Güçlerini yarımadaya kaydırdılar ve güçleri yettiğince ülkenin büyük bölümünü işgal ettiler. Savaş kurallarını açık fakat tahmin edilebilecek şekilde ihlal ederek eski yoldaşlarını silahsızlandırdılar ve çoğunu hastalanıp ölecekleri yetersiz donanımlı tecrit ve çalışma kamplarına gönderdiler. Karşı koyanları –ki bu daha çok Kefalonia ve Korfu'da olmuştu– kurşuna dizdiler. Alman yüksek komutanlığı, İtalyanlarla aynı şeyi yapma gafletine kapılacak müttefiklere açık bir uyarı olarak kısa ve sert bir genelge çıkardı: "İtalyan silahlı kuvvetleri artık mevcut değildir." Bir SS planör birimi Mussolini'yi tutulduğu yerden kurtardı (kendisinin kurtarılmayı ne kadar istediği asla bilinemeyecek), ailesiyle birlikte Viyana'ya götürdü ve onu göl kıyısındaki küçük Salo kasabasının yakınlarında üslenen kukla hükümetin başına geçirdi. İtalya'nın bir türlü savaştan kurtulamayan büyük kısmı (Yunanistan ve Yugoslavya'da daha önce İtalya'nın yönetiminde olan mıntıkalarla birlikte) yeni bir Alman işgalinin demir kıskacındaydı.

Duçe'nin yeni konumunun zayıflığını simgeleyen durum, ziyaretçilerini gözetim altında tutan ve dış dünyayla temasını denetleyen Alman askerleri ve irtibat subaylarıyla bir villada beraber yaşamasıydı. Güvenlik sıkıydı, damda bir uçaksavar topu vardı ve Mussolini'nin sekreteri bile ona zor ulaşabiliyordu. "Bakanlar"ı bölgedeki otellere dağılmıştı. Roma, Duçe'nin küçük bir irtibat bürosundan daha fazlasını muhafaza etmesine izin vermeyen Alman ordusunun elindeydi. Başkanlık ettiği İtalya, kâğıt üzerinde mevcut sınırlarının ötesine yayılmış olsa da, pratikte kuzeydoğu ilhakın başlangıcı olarak İtalyan kamu görevlilerine yol veren yeni *Gauleiter*'lerin denetimine verilmişti. Bu durum ülkenin güneyindeki Müttefik varlığın-

78 Herzstein, *When Nazi Dreams Come True*, 206.

dan çok, hükümetin prestijine indirilmiş büyük bir darbeydi. Protestolar başladı ve Mussolini, "Almanlar özellikle benim başkanlığımda bir hükümetin kurulmasına izin verdikleri için pişman oldular," diye düşündü. İtalyan bakış açısından durumun tek olumlu yönü, farklı Alman kurumları –(siyasetleri uyumlu olmayan) Dışişleri Bakanlığı, SS, silahlı kuvvetlerin çeşitli şubeleri– arasındaki ilişkilerin, Salo hükümetinin birini diğerine karşı oynamasına izin veren her zamanki karmakarışık haliydi.[79]

Ne var ki 1943-1944 kışı boyunca oluşan bir partizan mücadelesi iç savaş beklentisine yol açtı ve Almanların bölgeyi bizzat yönetme arzularını artırdı. Aynı zamanda Doğu bölgelerinin kaybedilmesi Kuzey İtalya'nın Reich için taşıdığı önemi artırdı. Mart 1944'te sanayi merkezlerini bir grev dalgası kapladı ve Hitler işgücünün %20'sinin Almanya'ya sevk edilmesini emretti. Bu emir akıllıca bir tutumla, fabrikaların çalışmaya ara vereceği ve partizan hareketinin daha hızlı gelişmesine yol açacağı korkusuyla göz ardı edildi. Sonunda Almanlar çoğunun bir daha geri dönmediği 1.000'den fazla elebaşını sürdü ve grevler de böylece sona ermiş oldu. Sauckel'in asker toplayıcıları da, bütün bunlardan tamamen bağımsız olarak şehirleri tarıyorlardı. Hitler'in 3 milyon İtalyan'ın Reich'ta çalışmak üzere getirilebileceğini söylemesine ve Sauckel'in de 1,5 milyon kişiyi hedeflemesine rağmen, 1944'te sadece 66.000 kişi toplamayı başardı. İtalya'nın tarımsal kaynakları da Almanların dikkatini çekiyordu. Gıda bakanı olarak hareket eden Herbert Becke, ordunun levazım dairesi başkan vekiline, "Doğu'dan sağlanan gıda kayıpları, bu ülkenin yoğun biçimde sömürülmesiyle telafi edilmelidir," diyordu. Tayınların Avrupa'da en düşük olduğu ülkeler arasında yer alan İtalya, Reich'a yapılan ikmalin artırılması için azarlanıyordu.[80]

Duçe'nin son dakika taraftarları, yazın yaşanan olayları açıklamak için mücadele verirken komplolar, tertipler ve suçla-

---

79 F.W. Deakin, *The Last Days of Mussolini* (Londra, 1962), 112-13.

80 E. Collotti, *L'amministrazione tedesca dell' Italia occupata* (Milano, 1963), 290-91; L. Klinkhammer, *Zwichen Bündnis und Besatzung: Das nationalsozialistische Deutschland und die Republik von Salò, 1943-45* (Tübingen, 1993), 291-301, 494.

malar Garda Gölü'nün çevresinde anaforlanıp duruyordu. Kargaşa içinde ve intikamcı bir ruh halinde olan Faşist Parti'den arta kalanlarla birlikte, faşizm dirildi ve hainleri temizlemek için özel mahkemeler kuruldu. Mussolini'nin damadı, eski dışişleri bakanı Kont Ciano, özel mahkeme tarafından Büyük Konsey'in Duçe'nin görevden alınması için oy veren beş üyesiyle birlikte yargılandı ve infaz edildi. Mussolini müdahale etmedi. "Benim için Ciano zaten ölmüştü," dedi. Kızı Edda yani Ciano'nun karısı, babasına ve Hitler'e veryansın eden mektuplar yazdıktan sonra İsviçre'ye kaçıp kocasının günlüklerini yayımladı ancak Almanların idamlar başladığı için rahatladığı görülüyordu. İtalyan bir diplomat, Berlin'den Mussolini'ye "Verona duruşmalarının, Cumhuriyetçi İtalya'nın geçmişle olan bağını kopardığını ve Almanya'ya her zaman ve her bakımdan yakın olmayı amaçladığını ortaya çıkardığı kuşku götürmez," diye yazdı.[81]

Aslında İtalyan ihaneti Führer'in müttefiklerine karşı beslediği temel güvensizlik duygusunu pek de artırmış sayılmaz. İstihbarat şefleri Müttefikler'in savaştan çıkma girişimleri hakkında onu sürekli bilgilendiriyordu ve kendisi de onların daha fazla Yahudi sürgününü kabul etmekte duraksamalarını bir yabancılaşma belirtisi olarak yorumluyordu. O sıralarda ilk kez ağır Sovyet hava bombardımanı altında kalan Finliler, en büyük adımı atıp barış şartlarını görüşmek için Moskova'ya heyet gönderdiler. Fakat o zamana kadar Hitler'in bakış açısından, en olumsuz davranış sergileyenler Macarlardı. Mart 1944'te Hitler Macaristan kral naibi Amiral Horthy'i Klessheim'a davet etti. Onu ihaneti yüzünden azarladı ve "ikinci bir Bodoglio vakası"na karşı ülkeyi işgal etme yetkisi istedi. İtalyanları izlemeye çalışan Macaristan, Avrupa'nın ortasındaki jeopolitik durumu nedeniyle dezavantajlıydı. Fakat 75 yaşındaki Horthy kolay yıldırılabilecek türden bir adam değildi ve toplantı salonundan yüzü kıpkırmızı olmuş şekilde hışımla çıkıp gittiğinde, Hitler bile utandı ve şaşırdı. Ardından onun ailesini tehdit etti. Horthy'i gözetim altına almak için –tren seferlerini ertelemek, telefon hatlarını kesmek ve sahte hava

81 Deakin, *The Last Days of Mussolini*, 141, 149.

akını düzenlemek gibi– acil önlemler alındı, Horthy sonunda geçici askeri işgali denetlemek ve bir hükümet değişikliği yapmak üzere görevinde kalmayı kabul etti.

Böylece Alman birlikleri Macaristan'a yürüdü. Macaristan İtalya'dan sonra işgal edilen ikinci müttefik oldu ve sonuncusu değildi. İşgalin başlıca amacı, daha Alman yanlısı bir hükümetin kurulması, gittikçe sıkışan Reich yararına ülkenin ekonomik kaynaklarının sömürülmesi ve ülkenin savunmasını desteklemekti. 40.000 Macaristan Alman'ı yeni bir askeri hizmet antlaşması sayesinde Waffen-SS'e yazıldı, Almanların ekonomik nüfuzu artırıldı ve birkaç yüz bin Yahudi, Macar jandarmasının etkin yardımıyla şaşırtıcı bir hızla Auschwitz'e sürüldü. Bütün bunlara rağmen Horthy, müttefiklerle müzakereleri sürdürmeyi başardı ve Temmuz'da sürgünleri fiilen durdurarak Almanya'yı kızdırdı.[82]

1944 yazında İngiliz-Amerikan güçleri Batı'da tuttukları bir köprübaşından, Ruslar da Doğu'dan ilerlerken, Almanya'nın müttefikleri de yavaş yavaş çekiliyordu. 20 Temmuz'da yapılan bombalı suikasttan şans eseri kurtulmasının ardından Führer'e telgraf çeken bir avuç devlet başkanı ve başbakanın arasında Rumenler, Finlandiyalılar, hatta Hırvatlar bile yoktu. General Antonescu onu son kez olaydan iki hafta sonra Kurt İni'nde ziyaret etti ve hemen ardından Sovyet yanlısı bir darbeyle devrildi. Almanlar tepetaklak olmuşlardı. Rumen ordusu saf değiştirerek Ukrayna'daki çok sayıda Wehrmacht askerinin konumunu tehlikeye sokup Müttefikler'in savaş faaliyetine büyük katkıda bulundu. 1944 sonbaharında Romanya'nın Almanya'yla savaşmak için Fransa'nınkinden daha fazla askeri vardı.

Aynı ay içinde, tarafsız Türkiye'nin Almanya'yla ilişkisini kestiğine, bu arada Finlandiya'nın Ruslarla barış yapmak için Mareşal Mannerheim'ı yeni devlet başkanı olarak seçtiğine tanık olundu. Slovakya'da ordu, Karpat Geçitleri'ni Kızıl Ordu'ya açma umuduyla Tiso hükümetine isyan etti. Türdeş olmayan partizan birliklerinin desteğine rağmen isyan başarısız oldu, buna rağmen 40.000 Alman askeri, ülkeyi işgal etmek üzere

82 Gerlach ve Aly, *Das letzte Kapitel*, 117-21; Lumans, *Himmler's Auxiliaries*, 226.

gönderildi ve denetimi yeniden sağlamak aylar aldı: Misillemeler binlerce cana mal oldu ve binlerce kişi daha Reich'taki kamplara gönderildi. Danimarka'da, hükümetin 1943 yazındaki istifasından beri süren sıkıyönetim koşullarında yeraltında faaliyet sürdüren Özgürlük Konseyi, Müttefikler'in sabotaj faaliyetlerine eşgüdüm sağlıyordu ve Normandiya Çıkarması'nın ardından, Alman terörüne karşı bir dizi grev ve protesto başlattı.

Hitler giderek Almanya artık tek başınaymış gibi konuşuyordu. Üçlü Pakt'ın dördüncü yıldönümünde Mussolini'ye ve Japon imparatoruna gönderdiği telgraflarda, "düşmanlarımıza karşı zafere sarsılmaz inanç"ından söz etti. Fakat bu sözler artık inandırıcı gelmiyordu. O hafta, askerlik hizmetine uygun olmayan, daha çok oğlan çocukları ve yaşlılardan oluşan silahlı savunma gücü *Volkssturm*'a "bütün Almanların topyekûn mevzilenmesi"ni emretti; bu gücün kurulmasını "bütün Avrupalı müttefiklerimizin başarısızlığı" zorunlu kılmıştı. Hırvatların ve Norveç'te Quisling'in hâlâ sadık oldukları dikkate alındığında, bu pek diplomatik bir tutum sayılmazdı. Fakat Führer'in ürkekliği ve öfkesi artıyordu. Horthy, Macar radyosundan o sırada Budapeşte'nin dış semtlerine yaklaşan Kızıl Ordu'yla bir ateşkes antlaşması imzalamaya hazır olduğunu ilân ettiğinde, Hitler onun oğlunu kaçırttı, kral naibini istifaya zorladı ve yerine Macar Çapraz Ok faşistlerinden bir hükümet kurdu. Ülkeye gönderilen Alman tümenlerinin sayısını iki katına çıkararak, Macaristan'ın "yeni ve adil bir Avrupa ideali"ne inancını sürekli doğruladığı için, aşırı ölçüde antisemit yeni başbakan Ferenc Szálasi'yi kutladı.

Szálasi'nin Çapraz Ok rejimi –tıpkı Mussolini'nin Salo Cumhuriyeti gibi– savaşın sonunda Avrupa çapında faşist ve Nazi hareketleri içinde gerçekleşen keskin sola kaymanın bir örneğiydi: Aslında bu Nasyonal Sosyalizmdi; ırk vurgusu her iki bileşeni de tanımlamaya yardım ediyordu. Szálasi aristokrat eski muhafızların defterini dürüp ülkede bir Nasyonal Sosyalist devrim gerçekleştirmek niyetindeydi. Fakat Almanlar onun ideolojik hayalleriyle pek ilgilenmiyor, ülkeyi düzgün bir şekilde yönetmesini istiyordu. Avusturya ve Güney Almanya'nın kapısı olan Macaristan, hayati bir konumda olmanın yanı sıra

önemli bir petrol, boksit ve manganez kaynağıydı. Bir milyon kişilik güçlü ordusu Sovyetlere karşı kullanılabilirdi, ülkedeki etnik Almanlar Waffen-SS içinde çeteleştirilebilir ve hâlâ orada bulunan yüz binlerce Macar Yahudi'si Reich'ın artık iyice ağırlaşan sanayi işgücü açığının karşılanmasına katkıda bulunabilirdi. Mesela Macar Yahudi işgücü taburları, Doğu Sırbistan'daki bor bakır madenlerinde faaliyet gösteriyorlardı. (Aralarında son şiirleri kurşuna dizildikten sonra paltosunun ön cebinde bulunan şair Mikloš Radnòti de vardı.)

Aslında Çapraz Ok'a şaşılacak kadar az, Almanların beklediklerinden çok daha az direniş gösterildi. Horthy'nin ayrılışı, Habsburg imparatoru Karl'ın 25 yıl önceki ayrılığı kadar bile üzüntü yaratmamış gibiydi. Çapraz Ok'un genç psikopatlarından oluşan çeteler Avrupa'nın son gettosunu Budapeşte'de kurarken Almanya'ya döviz, sanat eserleri ve endüstriyel ekipman gönderildi. Bu noktada Macaristan pek hareket özgürlüğüne sahip değildi. Ancak Szálasi bunu anlamamış gibi davranıyordu. Berlin'e tam yetkili bir diplomat atamasına izin verilmesini tekrar tekrar talep etti (bu talep göz ardı edildi) ve Almanya'ya Yahudi sürgünlerinin yeniden başlamasına izin vermedi (Çapraz Ok'taki adamlarının çok sayıda Yahudi'yi boğazlamış olmasına rağmen). Böylece Hitler kendi kuklasına karşı bile düş kırıklığına uğradı.[83]

Führer'in varoluşsal tecrit ve terk edilme duygusu, Kasım 1944'te Alman halkına yaptığı uzun bir konuşmada açığa çıktı. Alışılagelmiş pek çok konuşmasının konularına değinerek, Almanların 1942 sonunda Rus atılımından beri "birbirini izleyen ihanetler"e uğradığından söz ederek sürdürdü konuşmasını. Mussolini, Tiso, Szálasi ve Paveliç hakkında övücü ifadeler kullandı: "Genç ulusların liderleri." Fakat Reich'ın dışında ve içindeki diğer birçoğunu yerin dibine batırdı. Otoritesini sorgulayanları "imha"yla tehdit etti. "Uzlaşmalar ve çekinceler dönemi iyi ki sona erdi." 1945'in başında yaptığı uzun yılbaşı konuşmasında, daha da ileri gitti. İtalya, Finlandiya, Macaris-

83 P. Sipos, "The Fascist Arrow Cross Government in Hungary (Ekim 1944-Nisan 1945)", ed. Benz vd, *Die Bürokratie der Okkupation*, 49-63.

tan, Romanya ve Bulgaristan, "kendi liderlerinin korkaklığı ve yeterince kararlı olmayışları" yüzünden teslim olmuşlardı.

Führer, acı sona inat, henüz kazanmadıkları bir savaşın orta yerinde Müttefikler'in Avrupa'nın geleceğini planlama eğilimiyle de alay etti:

> savaştan sonra Avrupa sorunlarını ele alacak yeni komisyonların teorik olarak atanması, Almanya'nın çöküşünden sonra gıda ikmalinin düzenlenmesi için derneklerin kurulması ... iktisadi antlaşmaların ilân edilmesi, trafik şebekelerinin ve hava üslerinin kurulması ve Alman *Volk*'una yapılacak muamele hakkında zaman zaman gerçekten ahmakça yasaların tasarlanması ve ilân edilmesi. Savaşı çoktan kazanmışlar gibi, kendileri halkın nasıl yönetilmemesi gerektiğine dair üzücü bir örnek vermişken, Avrupa'yı yönetmek için gerekli bütün önlemleri artık boş zamanlarında düşünebilirlermiş gibi.

Kendini en mutlu hissettiği konuşma bu değildi; yaklaşımına ters düştüğünü fark etmemek zordu.[84]

84 Hitler, *Speechs and Proclamations*, 4. cilt, 1 Ocak 1945.

12

NİHAİ ÇÖZÜM: YAHUDİ SORUNU

Kararlar

18 Kasım 1941 günü, Alfred Rosenberg'in İşgal Altındaki Doğu Bölgeleri Bakanı olarak atandığı nihayet duyuruldu. Propagandacılar onun kişisel başarılarını ve "Doğu"da sivil liderlik altında "Yeni Düzen" beklentilerini duyurdular. Gelecekteki birçok zorluk hakkında Alman gazetecilere bilgi veren yeni bakan, açık sözlülükle şunları söyledi:

> Doğu bölgesinin Avrupa halklarına dayatılan bir sorunu çözmesi isteniyor; yani Yahudi sorununu. Halen Doğu'da altı milyon Yahudi yaşıyor ve bu sorun ancak bütün Avrupa Yahudiliğinin biyolojik olarak yok edilmesiyle çözülebilir. Almanya için Yahudi sorunu, ancak son Yahudi Alman topraklarını terk ettiği zaman, Avrupa için ise Urallar'a kadar Avrupa kıtasında tek bir Yahudi bile yaşamadığı zaman çözülebilir. Kaderin bize dayattığı görev budur ... Onları Urallar'ın ötesine sürmek ya da başka şekilde yok etmek gerekir.[1]

1 Alıntı: C. Browning, *Nazi Policy, Jewish Workers, German Killers*, Cambridge, 2000, 48, ayrıca bkz. Boelcke (ed.), *The Secret Conferences*, 190.

Konu Rosenberg için yeni değildi: Irkçılığa gizemli bir ilgi duyan bu kararlı Bolşevik düşmanı, I. Dünya Savaşı'nın sonunda yerlisi olduğu Estonya'dan ayrılarak Almanya'ya geldiğinden beri Yahudilere karşı bir Avrupa Haçlı Seferi'nin zorunlu olduğunu savunmaktaydı. "Kimse ateş ile suyu ya da Yahudi ile Ari'yi birleştiremez," diye yazmıştı 1918'de. O sırada Yahudilerle savaşan Almanlara katılmaları için "bütün Avrupa halkları"na çağrıda bulunuyordu. Bir yıl sonra Nazi Partisi'nin ilk üyelerinden biri olmuştu. Dış siyaset bürosunun başı ve parti gazetesinin editörü olarak, Yahudi nüfuzunun dünya çapında oluşturduğu tehdidi temel ilgi alanlarından biri haline getirmişti. Madagaskar "yerleşim bölgesi" fikrini hararetle savunmuş ve Yahudi Sorununu Araştırma Enstitüsü'nü (Institute for Research into the Jewish Question) kurmuştu (bu kurumun uzmanları kıtanın kütüphanelerini ve müzelerini Yahudilikle ilgili bütün eserleri Frankfurt'a getirmek için yağmaladı). Temmuz 1944 gibi geç bir tarihte Rosenberg hâlâ saplantılı biçimde, Britanya ile ABD'yi bir Yahudi tehdidinin varlığından haberdar ederek "üçüncü dünya savaşı" tehlikesini önleyecek bir "bilimsel" Uluslararası Yahudi Karşıtı Kongre toplamayı planlıyordu.[2]

Yorumlarının da gösterdiği gibi, 1941'de Naziler, "Yahudi sorunu"nun birbiriyle bağlantılı en az üç yönünü saptadılar: Alman, "Doğulu" ve Avrupalı. Almanya'nın kendi Yahudilerinden kurtulmasını, Reich'tan zorla göç ettirilmelerini dile getirerek iktidara gelmişler ve henüz fethettikleri bölgeler savaş başladıktan sonra bir yılı aşkın bir süre tercih ettikleri strateji olmaya devam etmişti. 1940 Madagaskar Planı bunun değiştirilmiş bir versiyonuydu ve aslında Heydrich herhangi bir belirsizliği ortadan kaldıran bir netlikle –(İspanya'nın İspanyol Yahudilerini Almanlara teslim etmesinin bir alternatifi olarak İspanyol Fas'ına sürülmelerini önermesinden sonra) Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir mesajda– Reich'ın aslında Avrupa kıtasından Yahudi göçünün önüne geçmeye çalıştığını ancak Ekim 1941'de belirtti.

---

2 R. Cecil, *The Myth of the Master Race: Alfred Rosenberg and Nazi Ideology* (Londra, 1972), 20, "Eine ernste Frage", A. Rosenberg, *Schriften und Reden*, I. cilt (Münih, 1943), 75-9; Billig, *Alfred Rosenberg*, 194-7, 209-11.

Sovyetler Birliği'nin işgali dönüm noktasıydı. Henüz işgal edilmiş bölgelerdeki Yahudiler, seferin ilk günleri ve haftalarında önceki herhangi bir savaşta ya da pogromda görülmemiş sayılarla öldürüldü. Temmuz ve Ağustos'tan itibaren yerel işbirlikçilerin yardımıyla SS ölüm müfrezeleri şehirlerde ve köylerde sistematik katliamlar yaptılar. Doğu'daki infaz yerleri Almanya Yahudileri için de nihai güzergâh olarak görülüyordu. Rumenler ve Macarlar on binlerce Yahudi'yi yeni kazanılmış sınır bölgelerinden eski Sovyet bölgesinin içlerine sürmeye başladıklarında, aslında sadece Nazilerin daha büyük ve daha sistematik ölçekte planladıkları şeyi yapıyorlardı: "Doğu'ya tahliye" bir Alman örtmecesi olmadan önce ifade ettiği anlamı taşıyordu.

Ağustos ayında rejim, mümkün olduğu kadar kısa süre içinde Reich'ı "Yahudilerden arınmış" hale getirmek için Doğu bölgelerini kullanmayı öneren kendi *Gauleiter*'lerinin baskısıyla karşılaştı. Onlar için bu sadece bir prestij meselesi değildi, aynı zamanda Müttefik bombardımanının yarattığı konut yetersizliği sorununu hafifletme yöntemi olarak önerildi. Josef Goebbels'in düzenlediği bir toplantıda (kendisi sadece propaganda bakanı değil, aynı zamanda Berlin'in *Gauleiter*'iydi) peş peşe söz alan konuşmacılar, Doğu Cephesi'nde cehennemin içinden geçtikten sonra geri döndüklerinde neden hâlâ Almanya'da geniş bir özgürlükten yararlanan Yahudiler bulduklarını anlayamadıklarını söyleyerek şikâyet ettiler. Hitler, savaşın ilk etaplarında Alman Yahudilerini sürme fikrine direndi. Genel Hükümet bölgesiyle Werthegau'da neredeyse iki yıldır zorunlu olmasına rağmen, sarı yıldız takılmasına karar vermekte duraksadı. Fakat Stalin'in Ukrayna'nın içlerine doğru yapılan Alman akınına yüz binlerce Volga Alman'ını sürerek tepki gösterdiğine ilişkin haberler üzerine fikrini değiştirdi. Pek çok Nazi vahşetinin arkasında intikam fikri yer alıyordu ve Rosenberg, Sovyet hamlesine karşı misilleme olarak "bütün Orta Avrupa Yahudileri"nin Doğu bölgelerine sürülmesini önerdi. Alman saldırısı tüm hızıyla sürerken bunun yol açacağı lojistik zorluklar muazzam olduğu için, Heydrich uygulamaya

belli başlı Alman kentleriyle başlanmasını önerdi ve Hitler bunu onayladı.[3]

Ne var ki Alman Yahudilerinin nereye sürüleceği ve ne yapılacağı henüz belli değildi. Wehrmacht 3 milyon Sovyet savaş esirini barındırıp beslemenin ne kadar zor olduğunu görmüştü ve Romanya ile Sırbistan'ın Alman işgal bölgesindeki kendi Yahudilerini azaltma çabalarını, onları ne yapacağını bilemediği için reddetmişti. Ne var ki Heydrich'in üretken zihni sorunu irdelemekten vazgeçmedi. Önceleri savaş esiri kamplarını kullanmayı düşündü. Fakat Minsk, Riga ve Lodz'da, aşırı kalabalık olmakla birlikte büyük getto oluşumları, hukuki sorunların daha az olduğu başka bir yanıt sağlıyordu: Özellikle mevcut mahkûmların bir bölümünün öldürülmesi halinde, eski Reich'tan gelenler buralarda iskân edilebilirdi. Warthegau'nun ilhak edilen bölgelerindeki Lodz en yakın yerdi ve Eylül ortalarında Himmler, *Gauleiter* Arthur Greiser'e buradaki gettoyu "yaklaşık altmış bin Yahudi" için hazırlamasını söyledi. Bunun nedeni Hitler'in, "Batı'dan Doğu'ya doğru ilerleme sürerken Eski Reich ve Protektora'nın boşaltılmasını ve Yahudilerden arındırılmasını" istemesiydi. Ertesi ay, yaklaşık 20.000 kişi Viyana, Prag ve belli başlı Alman kentlerinden sürüldü. Sevk edilenlerin pek çoğu birkaç ay içinde soğuktan ya da açlıktan öldü. Diğerleri Ocak 1942'den itibaren Chelmno yakınlarında gazla öldürüldü.

Himmler o sonbahar daha doğuya seyahat etti. Yahudi katliamının yayılmakta olduğu Baltık ülkelerini dolaştı ve bir kurşuna dizme sahnesine tanık olduğu Beyaz Rusya'yı ziyaret etti. Ekim'de, daha birkaç hafta önce Kamenets-Podolsk'ta ilk büyük kitle katliamlarını gerçekleştiren HSSPF Friedrich Jeckeln'le buluşmak için Ukrayna'ya gitti. Gelişinden birkaç gün önce Kiev'in dışındaki Babi Yar Vadisi'nde, on binlerce insan makineli tüfeklerle taranarak öldürülmüştü ve katliamlar hâlâ devam ediyordu. Himmler, Jackeln'le görüştü, Riga

3 B. Lösener, "Das Reichsministerium des Innern und die Judengesetzgebung", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 9:3 (1961), 303; P. Witte, "Two Decisions Concerning the 'Final Solution to the Jewish Question': Deportations to Lodz and Mass Murder in Chelmno", *Holocaust and Genocide Studies*, 9.2 (1995), 318-45.

ve Minsk gettolarının Alman Yahudilerini de alması gerektiğine karar vererek, onu kuzeye, Baltık bölgesine gönderdi. Jackeln'in gelişi uzun süre hayatta kalamayacaklarını gösteriyordu.

O sırada Doğu'daki infaz alanları, dikkatle saklanan bir sır olmaktan çok, dehşet verici bir halk tiyatrosunu andırıyordu ve kadın erkek binlerce Alman görevli –katılmadılarsa da– Baltıklar'dan Güney Ukrayna'ya kadar her yerde yaşanan katliamlara tanık oldu. Aslında Gestapo şefi Heinrich Müller Ağustos 1941'in sonunda *Einsatzgruppen*'e, "kalabalıkların toplu katliamları izlemesinin önlenmesi"ni isteyen bir telgraf gönderdi.[4] Bazı seyirciler dehşet içindeydi ve olanlara inanamıyordu. I. Dünya Savaşı'nda yine Polonya'da hizmet verirken katılaştığını söyleyen bir subay, daha önce böylesine dehşet verici bir şey görmediğini söyleyerek durumu protesto etti. Himmler'in ölüm müfrezelerini kendi şehirlerine göndermesi karşısında Alman yöneticiler de dehşete kapılmıştı. Böyle bir şey beklemiyor, terör, kuşku ve yabancılaşma havasını azaltmakta zorlanıyorlardı.

Mesela Beyaz Rusya'daki Borisov şehrine gelen Alman bir tercüman, SD'ye çalışan bir Rus'tan oradaki Yahudilerin bir infaz birliği tarafından üç gün içinde tasfiye edileceğini öğrenmişti:

> Ona tek bir gecede 8.000 kişiyi düzenli biçimde Sonsuzluğa göndermenin imkânsız olacağını hayretle söylediğimde, bunu ilk kez yapmadığını ve kendi adamlarıyla bu işi tamamlayabileceğini söyledi; artık bu konuda deneyimsiz değildi.

Gün geldiğinde SS için çalışan Beyaz Ruslar tüfek seslerinin işitilebildiği şehre çok yakın olan ormanda infazları gerçekleştirdiler. Bu arada, "kadınlar ve çocuklar ağlıyor, çığlık atıyor ... yeni kurbanları taşıyan arabalar caddelerden ve gettonun içinden geçiyordu"; bütün bunlar sivil nüfusun ve oraya getirilen Alman askeri personelinin gözü önünde oluyordu. İnfazlar,

4 L. Rein, "Local Collaboration in the Execution of the 'Final Solution' in Nazi-Occupied Belorussia", *Holocaust and Genocide Studies*, 20:3 (Kış 2006), 381-409, burada 395.

geceleri gettoya ve bazı Yahudilerin gizlendiği ve kaçmaya çalıştıkları şehre yayılıyordu.

> O gece, ortama hâkim olan sinirli hava nedeniyle Rus polisler tarafından öldürülme ya da en azından yaralanma tehlikesinden kaçmak için bir Wehrmacht mensubunun bile sokağa çıkması tavsiye edilmiyordu. Akşamın onunda yangın çıktı. Vahşice kurşuna dizmeler sürüyordu.

Olaylar ertesi gün de sürdü. Arabalar ormandan bu kez kurbanların giysileriyle dönüyordu. Tecrit edilen sinmiş Yahudi grupları infazı bekliyorlardı. Tercüman, raporunu "Yahudilerin artık boş olan evlerinin, Almanya'dan gelen ve Borisov Yahudileri gibi tasfiye edilecek Yahudiler için hazırlanacağına [ilişkin] ... bir söylenti" olduğunu kaydederek bitirdi.[5]

Merkez Ordu Grubu Komutanı Fedor von Bock çamurlu yollardan Moskova'ya doğru ilerlerken, kurmay subayları onunla Borisov katliamına ilişkin haberler yüzünden yüzleşip *Einsatzgruppe*'yi geri çekmesi için yalvardılar. Öfkeliydiler, bazıları derinden sarsılmıştı. Yukarıdakine benzer raporlar ulaştığında, Abhwer lideri Amiral Cannaris ise Polonya'da Wehrmacht'ın yaptığı yasadışı işler yüzünden zaten sarsılmış durumdaydı; Cannaris'in Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilen benzer vahşet olaylarına ilişkin dosya tuttuğu anlaşılmaktadır. Fakat Bock müdahale etmek istemedi. Hitler'in büyük bir taraftarı değildi ve Führer'e "bu görülmemiş infazlar"ın eleştirildiği bir andıç arz etmişti; ancak Rusya'daki generallerin çoğu gibi, orduyu SS'e karşı kullanmayacaktı.[6]

Bunun gibi –sürgünleri sistematik infazlarla birleştiren– hikâyeler kaçınılmaz biçimde Almanya'ya ulaştığında kamuoyunun kaygıları daha da arttı ve sarı yıldız uygulamasına yönelik silik tepkilere eklendi. Bazı kentlerde açıktan muhalefet vardı. Ekim ortalarında Amerikalı bir diplomat, "Davud Yıldızı takma zorunluluğu nedeniyle Yahudi sorununun yeniden canlanması, Berlin halkının neredeyse genel tepkisiyle ve

5 "Report on the Execution of Jews in Borisow", 24 Ekim 1941, ND 3047-PS, American Jewish Conference, *Nazi Germany's War against the Jews* (New York, 1947).

6 Reitlinger, *The House Built on Sand*, 85.

bazı durumlarda halkın arasında Yahudilere yönelik şaşırtıcı sempati gösterileriyle karşılanmıştır," diye raporluyordu, "bu tepki bütün gözlemciler için giderek netleşmiştir." Ağır paketler ve bavullar altında iki büklüm, uzun kuyruklara sokularak varoş sokaklarından geçirilen ya da Gestapo kamyonlarına tıkılan Yahudilerin varlığı kaygıları artırdı. Pek çok Alman –Beyaz Rusya komiseri Wilhelm Kube dahil– Alman Yahudilerinin "Doğulular"dan tamamen farklı bir soydan geldiğini düşünüyor ve özellikle eski askerlerin öldürülmesine itiraz ediyordu.

Bazı SS mensupları benzer tepkiler gösterdi: Mayıs 1942'de Warthegau'daki Konin çalışma kampında bulunan Polonyalı bir haham, günün birinde kampa içinden SS subaylarının çıktığı bir limuzin gelince şaşırdı ve sonra arabadan "ciddi görünüşlü, şık giyimli, burnunun üzerinde altın çerçeveli bir gözlük olan yaşlı bir adam indi. Şoför her birinin üzerinde sahibinin ismi yazılı bir etiket olan altı deri çantayı arabadan indirdi. SS subayları onun elini sıktıktan sonra, nezaketle veda edip ayrıldı." Polonyalı Yahudilere başka bir gezegenden gelmiş gibi görünen bu ziyaretçi, "kelimenin tam anlamıyla bir Aşkenazi" olan Berlinli bir doktor ve madalya sahibi eski bir askerdi. Pek çok Alman Yahudi'si gibi Dr. Hans Knopf da ülkesine gururla bağlı biriydi: Yatağının başucunda kendisini at sırtında gösteren bir tablo asılıydı ve zaman zaman kayzerin taktığı madalyalarla dolu subay üniformasını giyerdi. Kampın 1943'te tasfiyesinden kısa süre önce intihar ettiğinde, odasına girenler şunu görmüştü:

> Doktorun masasının üzeri beyaz bir örtüyle kaplıydı ... çok sayıda aile fotoğrafı düzenle dizilmişti ... Askeri geçmişine ilişkin fotoğraflar da vardı, bunların bir kısmı 1914-1918'de çeşitli savaş cephelerinde çekilmişti. Bu fotoğraflar onun şanlı ve yurtsever askeri geçmişinin canlı tanıklarıydı ... Mektuplar da, orijinal kutularının içinde muhafaza edilen madalyalar gibi tarih sırasına göre yerleştirilmişti. Ayrıca, yatağında beyaz örtüler arasında yatmakta olan hekim yoldaşımızın üzerinde ipek pijamalar ve askeri takdir belgeleri vardı, madalyalar göğsünün sağ tarafına iliştirilmişti.[7]

---

7 Norris-State, 14 Ekim 1941, J. Mendelsohn (ed.), *The Holocaust in Selected Documents in Eighteen Volumes*, 8. cilt (New York,, 1982), 18-19; E. Farbstein,

Nazi rejimi dikkatle izlediği kamuoyuna karşı kesinlikle kayıtsız değildi. Daha o yılın Ağustos ayında Katolik piskoposların kamuoyuna yansıyan eleştirileri nedeniyle ötenazi kampanyası sona erdirilmişti. Bıkkın Goebbels günlüğüne, "entelektüel ve sosyal sınıflarımız ansızın zavallı Yahudiler sayesinde kendi insani duygularını yeniden keşfetti," diye yazmıştı. "Yahudilerin Davud Yıldızı kolluklu ufak tefek yaşlı bir kadını aksak bir şekilde yürüyerek Kurfürstendamm'a göndermeleri yetiyor ve dürüst Almanlar geçmiş yıllar ve onyıllar boyunca Yahudilerin bize yaptıklarını hemen unutma eğilimine giriyor." Heydrich, "radikal" önlemlerin önde gelen savunucularından biri olan Goebbels'e, Eylül sonunda Alman Yahudilerini sınır dışı etme planlarından söz etmişti ve kamuoyunun ruh halini değiştirmek için elinden geleni yapıyordu. 16 Kasım günü –sürgünlerin ortasında– Yahudileri bekleyen şeyin "imha"dan öte olmadığını açıkça ortaya koyan, "Yahudiler suçludur!" (*Die Juden sind Schuld*) başlıklı sert bir makale kaleme aldı:

> Bu savaşa yol açan dünya Yahudiliği, emrindeki güçleri tamamen yanlış değerlendirdi. Şimdi o, iktidara gelmiş olsaydı bize karşı duraksamadan başlatacağı, bizim için tasarladığı aşamalı bir imha sürecinden mustarip. Kendi yasasının bir sonucu olarak yok olmakta. Göze göz, dişe diş. Bu tarihsel anlaşmazlıkta her Yahudi, ister bir Polonya gettosunda ot gibi yaşıyor olsun, ister parazit niteliğindeki varlığını Berlin ya da Hamburg'da sürdürüyor olsun, isterse New York ya da Washington'da şamata yapıyor olsun, bizim düşmanımızdır.

Goebbels, Alman Yahudilerinin Doğu Avrupa ve ABD Yahudileri kadar savaştan sorumlu olduğunu ilân etti. Başlarına ne geldiyse, "daha fazlasına hak ettiler." Bir radyo yayınının ardından *Das Reich*'ta yayımlanan bu makale, Alman kamuoyunda, rejimin "sonunda bu işi halletmeyi" planladığı konusunda kuşkuya yer bırakmadı. Fakat Goebbels'in propaganda saldırısı kasti olarak belirsizdi. Kendisinin, Himmler ve diğerlerinin

---

"Diaries and Memoirs as a Historical Source – The Diary and Memoir of a Rabbi at the 'Konin House of Bondage'", *Yad Vashem Studies*, 26 (1998), 87-129, burada 106.

ötenazi programının durdurulmasından çıkardığı ders, halkın duygularının gereksizce yükseltilmemesiydi ve "gereksiz infial" rejimin yapılması gerekeni yapmasını daha da zorlaştırıyordu. Genellikle işsiz olan gaz personelinin uzmanlığı Yahudilere karşı kullanım için müsaitti; fakat bir süre sonra en katı gizlilik koşullarında onlar da Doğu'ya gönderileceklerdi.[8]

Rejimin Yahudi siyaseti bakımından bu kritik bir dönemdi. Doğu Bakanlığı'nın Eylül başında verdiği talimatlarda, "*savaştan sonra* [italikler yazarın] bütün Avrupa'da kapsamlıca çözümlenmiş olacak" bir siyaset bağlamında, sert önlemlerden, misilleme ve tecrit eylemlerinden söz edilmişti. Fakat 15 Kasım günü Reich'ın Ostland Komiseri Hinrich Lohse, amacın ne olduğu konusunda hâlâ kararsızdı ve "Doğu'daki bütün Yahudilerin tasfiye edilmesi için bir talimat" olup olmadığını araştırıyordu. Letonya'daki Liepāja'da Einsatzkommando 2'nin Yahudileri öldürmesini, pek çok sivil yönetici gibi olayın yerel ekonomi üzerinde yaratacağı etkiden kaygılandığı için önlemişti. Rosenberg konuyu tartışmak için Himmler'le bir araya geldi. Kendi aralarında, ardından Führer'le yaptıkları toplantıdan sonra –İşgal Altındaki Doğu Bölgeleri Bakanı olarak dünyaya henüz tanıtılan– Rosenberg, bu bölümün başında yer alan basın açıklamasını yaptı. Bakanlığının nihayet ilân edilmesinin tadını çıkaran, 20 yıldan fazla bir süre boyunca Yahudiler hakkında saplantılı yazılar yazan Nazi ideoloğu, daha önce hayal bile etmediği bir şeye, Hitler ve Himmler'in sistematik toplu katliam ısrarına teslim olmuştu.[9]

Eski Sovyetler Birliği'nde Yahudi sorunu üzerinde otorite sahibi olan Himmler, bu kez Reich'a döndü. Rosenberg gibi zayıf birini kenara itmekten tamamen farklı bir meseleydi bu. Başa çıkılması gereken yerleşik bakanlıklar, özellikle de Alman

---

8 J. Herf, "The 'Jewish War'. Goebbels and the Anti-Semitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry", *Holocaust and Genocide Studies*, 19:1 (Bahar 2005), 51-80, burada 67; B. Musial, "The Origins of 'Operation Reinhard': The Decision-Making Process for the Mass Murder of the Jews in the Generalgovernment", *Yad Vashem Studies*, 28 (2000), 113-53, burada 136 (alıntı *Tagebücher*, 2, 132, giriş tarihi 28 Ekim 1941).

9 Y. Arad, "Alfred Rosenberg and the 'Final Solution' in the Occupied Soviet Territories", *Yad Vashem Studies*, 13 (1979), 263-86.

yurttaşlarıyla ilgili meselelerde kendi yetkilerini kıskançlıkla koruyan İçişleri Bakanlığı vardı. Devlet bakanı Stuckart'la uzun bir toplantıda Himmler, SS'in Reich içinde de hâkimiyetini sağlamaya çalıştı: Atama defterine kısaca "Yahudi sorunu bana ait" notunu düştü. Gene de Alman Yahudileri Kovno'ya sevk edilip katledildiklerinde Himmler ciddi bir sıkıntı yaşadı. Kovno'daki kurşuna dizme olaylarına ilişkin haberlerin Almanya'ya ulaşmış ve Himmler ile Hitler'i endişelendirecek kadar tepki yaratmış olması muhtemeldir. Zira bir Alman Yahudi'si sevkiyatı Riga'ya ulaştığında, Himmler adamlarına "tasfiye yok" talimatını verdi. Ne yazık ki mesaj çok geç ulaştı, cinayet konusunda etkili Jackeln, SS ve polis şefiyle birlikte sürgünleri gelir gelmez hendeklere sürüp vurdu. (Kurbanların giysileri öldürülmeden önce alındı ve her zamanki gibi yıkanıp Almanya'ya geri gönderildi.) Himmler yetkilerinin sorgulanacağı korkusuyla, gelecekte talimatlarına tam olarak uyulması gerektiğine ilişkin Jeckeln'e öfke dolu bir söylev çekti. Bu olaylar karşısında dehşete kapılan Berlin'deki üst düzey yetkililer artık kaygılarını bildiriyordu. İçişleri Bakanlığı'nda, Stuckart'ın Yahudi meselelerinde yardımcısı –Nürnberg ırk yasaları üzerine standart yorumun yazarı– Bernhard Lösener katliamlara ilişkin ilk elden bilgi aldı ve dehşete kapıldı. Patronuyla karşı karşıya gelerek istifasının kabulünü istedi. Stuckart ona, "bu işlerin en üst düzeyden gelen emirlerle yapıldığını bilmiyor muydun?" dedi. Lösener sonunda istifa etti; yardımcısının kaygılarını paylaşmakla birlikte pragmatik ve hırslı olan Stuckart, yerinde kalarak Himmler'in yönetimi altında bakanlığı yönetti.[10]

Stuckart ile Lösener Noel'den sadece birkaç gün önce bir araya geldiklerinde çok şey değişmişti. Aralık'ın ikinci haftası bütün savaşın en çarpıcı haftalarından biriydi. 7 Aralık günü Pearl Harbor saldırıya uğradı ve ertesi gün Britanya ile Amerika Japonya'ya savaş ilân ederken, Hitler nihayet Moskova'yı almaktan vazgeçti ve "savunmaya geçme" emri verdi. Ayın

10 Witte vd (ed.), *Der Dienstkalender Heinrich Himmlers*, 258-84; Lösener, "Das Reichsministerium", 311.

11'inde Almanya ABD'ye savaş ilân etti ve 12'sinde Hitler kendi evinde yapılan önemli bir toplantıya başkanlık etti. *Gauleiter*'leriyle konuşurken yurtiçindeki ve uluslararası durumu değerlendirdi ve dinleyicilerine mücadelenin gelecek bir yılı için esin vermeye çalıştı. Atlantik'teki U-Boat savaşının şiddetleneceğini öngörerek, kendisini dinleyenlerin Japonya'yla ittifak kurulması hakkındaki kaygılarını ele aldı. Onlara, "Beyaz ırkın çıkarları" Alman halkının çıkarlarına boyun eğmelidir dedi: Almanya kendi hayatı için savaşmaktaydı ve sorun "güzel bir teori" oluşturmak değildi. Duygusallıktan ve aşırı teorikleştirmeden kaçınmalıydılar, çünkü "bir ölüm kalım mücadelesinde her türlü araç meşru"ydu. Hitler onlara, görevlerinin yurtiçinde morali sağlam tutmak olduğunu hatırlattı ve savaş kazanıldığında daha iyi bir eve yerleştirme vaadini tekrarladı. Daha sonra "Yahudi sorunu"na geldi. Günlüğü bu konuşmaya ilişkin elimizdeki tek kaynak olan Goebbels'e göre,

> Führer derinlemesine bir temizlik yapmaya kararlı [*reinen Tisch zu machen*]. Yahudilerin, yeni bir dünya savaşı çıkarmaya kalkışmaları halinde imha olacakları kehanetinde bulundu. Bunlar sözden ibaret değildi [*Dass ist keine Phrase gewesen*]. Dünya savaşı kapıdaydı, dolayısıyla Yahudiliğin imhası zorunlu sonuç olmalıydı.[11]

Bu sözlerin, SSCB topraklarının ötesinde sistematik toplu katliamın örgütlenmesine yeşil ışık yaktığı kuşku götürmez. Sorumlu olan kişiler arasında kabul edilmiş olan bir siyaset, artık kilit parti görevlilerine kişisel olarak iletiliyordu. Birkaç gün geçtikten sonra, Lohse nihayet Kasım ortalarında bir tasfiye talimatının varlığına ilişkin araştırmasına bir yanıt aldı. "Yahudi sorunu şu anda büyük olasılıkla sözlü olarak aydınlatılmıştır," dendi kendisine. "Sorunun çözümünde temelde ekonomik kaygılar dikkate alınmamalıdır."[12] Berlin'den Krakov'a dönen Hans Frank, Genel Hükümet'teki görevlileri de işin içine kattı:

---

11 Goebbels, *Die tagebücher von Josef Goebbels*, ed. E. Froehlich, 2. cilt:2 (Ekim-Aralık 1941) (Münih, 1996), 487-500.

12 Arad, "Alfred Rosenberg", 281.

> [Yahudilerin] icabına bakılmalıdır. Onların Doğu'ya sürülmeleri için müzakereler yaptım. Ocak ayında Berlin'de bu sorunla ilgili kapsamlı bir tartışma yapılacak ... Her durumda büyük bir Yahudi göçü başlayacak. Ancak Yahudilere ne yapmak gerekir? Onların "Ostland"daki iskân köylerine [*Siedlungsdörfer*] yerleştirileceklerini mi düşünüyorsunuz? Berlin'de bize söylenen budur: Bu zahmete değer mi? Onlarla ne "Ostland"da ne de "Reichskommissariat"ta bir şey yapabiliriz. Dolayısıyla onları kendiniz tasfiye edin. Baylar, size her türlü acıma duygusundan kurtulmanızı söylemek durumundayım. Reich'ın yapısını bir bütün olarak muhafaza etmek için Yahudileri bulduğumuz yerde ve mümkün olduğunda imha etmeliyiz. Doğal olarak bu, daire başkanı Dr. Hummel'in belirttiğinden başka yöntemlerle başarılacaktır. Yasal usullere ilişkin çerçevenin sınırlamaları nedeniyle Özel Mahkemeler'in yargıçları da bundan sorumlu olamazlar. Bu tür modası geçmiş görüşler, böylesine devasa ve benzersiz olaylarda uygulanamaz. Her durumda hedefe götüren bir yöntem bulmalıyız ve benim görüşüm bu yöndedir.
>
> Bizim gözümüzde Yahudiler olağanüstü habis açgözlülerdir. Genel Hükümet bölgesinde onlardan yaklaşık 2.500.000, belki onlarla karışmış olanlar ve ilgili olanlarla birlikte 3.500.000 Yahudi bulunmaktadır. 3.500.000 Yahudi'yi vuramaz ya da zehirleyemeyiz. Fakat bir biçimde ve Reich'ta yapılan tartışmalarla belirlenen devasa önlemlerle bağlantılı olarak, onların imhasına yol açacak önlemler alabilecek güçteyiz.[13]

Frank'ın yorumları açıklayıcıdır. Bu yorumlar ilk kez, Hitler'in söz konusu olanın fiili imha siyaseti olduğunu ve bunun sadece işgal altındaki Sovyet toprakları için geçerli olmadığını açıklığa kavuşturduğunu göstermektedir. Peki nasıl ve nerede? SSCB'ye sürgün etmek artık söz konusu değildi; Polonyalı Yahudilerin gidecek yerleri yoktu. Açıktır ki Frank'ın o sırada, böylesine dehşet verici ve öngörülmeyen bir görevin nasıl yerine getirileceğine ilişkin hiçbir fikri yoktu.

---

13 Frank Diary, 16 Aralık 1941, NG 2233 D-PS (USA 281), Amerikan Yahudi Konferansı, *Nazi Germany's War against the Jews.*

Aralık ortalarında Führer'le yapılan toplantı önde gelen parti yetkililerinin yeni siyasete bağlandıkları anı belirlediyse, Ocak ayında yeniden düzenlenen Wannsee Konferansı da kamu görevlilerinin, ciddi planlama ve uygulama çalışmasını başlatmaya karar verdikleri an oldu. Her siyasal inisiyatifin –her zamanki gibi– bir başkası pahasına bir iktidar gaspı olarak görüldüğü Üçüncü Reich'ta Yahudi sorununa kapsamlı bir yeni yaklaşımın acilen uygulanması da, pek çok bürokratın SS'in yetki alanının daha da genişleyeceğinden korkmasına yol açtı. İçişleri Bakanlığı Almanya'daki Yahudiliğin yasal sınırları üzerine söz söyleme hakkını muhafaza etmek istiyordu; Dışişleri Bakanlığı yabancı hükümetlerle yapılan müzakerelerde devre dışı bırakılmayacağından emin olmak istiyordu; Doğu Bakanlığı, Sovyet sonrası topraklarda ırk sorununa kendi yaklaşımı için hâlâ yer açmaya çalışıyordu ve kendisine bağlı Genel Hükümet Doğu bölgeleri dışında en büyük Yahudi nüfusuna ev sahipliği yapan Hans Frank, SS'e rahatça hareket edebileceği bir alan açmaya uygun bir ruh halinde değildi. Hepsine mesafeli duran kişi, Yahudi sorununda "eşgüdüm"ün genelde Alman devleti üzerinde daha sıkı bir SS denetimi kurmanın yolunu açacağını uman Reinhard Heydrich'ti.

Heydrich'le karşılaşan herkes, onun dar görüşlülüğü ve her tartışmada üstün gelme kararlılığı karşısında şaşkına dönüyordu. Aslında Wannsee'de gerçekten de istediğini, yani –Himmler'in daha önce belirttiği gibi– "Yahudi sorununun [SS'e] ait olduğu"na dair genel bir onay elde etmişti. "Yahudi sorununun nihai çözümünün sınırlar dikkate alınmaksızın, resmen ve merkezi olarak" bu iki adama teslim edilmesini herkes onayladı. Özellikle Heydrich için, bu meselenin sorumluluğunu almak neredeyse kesin hedefe ulaştıracak bir hamleydi. Etkinliği sayesinde SS, genel olarak işgal Avrupa'sında Alman yönetiminin nasıl sürdürülebileceğini, bunun diğer siyaset alanlarının çoğunu zora sokan rekabetteki yetkilerin yol açtığı parazitlerin ötesinde nasıl gerçekleştirileceğini gösterecekti. Gene de Wannsee'ye, Reich'tan yapılacak sürgünler sorunu hâkim oldu. Bu işin hızlandırılması, "konut sorunu ve ek toplumsal ve siyasal zorunluluklar" açısından öncelik taşıyordu; Heyd-

rich, 1939'da Viyana'dan ve 1940'ta Batı Almanya'dan yapılanlar gibi "vahşi" sürgünlerin olmayacağını ve Hitler'in "önceden tam onay" vermesi gerektiğini vurguladı. Parti *Gauleiter*'leri beklemeyi öğrenmek zorunda kalacaktı. Karma evlilikler ve bu evliliklerden doğan çocuklarla ilgili çözülmesi gereken karmaşık sorunlar vardı.[14]

Böylece bu toplantının Almanya'nın Yahudi karşıtı önlemlerinin bütün kıtaya yayılması için zemini hazırlamasına rağmen, toplam sayıları 11 milyon olarak hesaplanan Yahudilerin 131.800'ü Eski Reich'ta, 43.700'ü Avusturya'da ve kaderi hemen belirlenmesi gereken 74.200'ü Protektora'daydı. İşgal altındaki Sovyet bölgelerinde *Einsatzgruppen*'in ölüm skoru bu sayının üzerinde olduğu için, bu ölçekte bir katliam SS için bir sorun oluşturmuyordu. "Ayıklama" kilit motifti. Heydrich'e göre, yaşlı Alman Yahudileri özel bir gettoya gönderileceklerdi. Theresienstadt'taki eski Habsburg kampı (hâlâ Protektora'dan sorumlu olduğu için) onun emirleriyle ilk Yahudi mahkûmlarını edinmiş bulunuyordu; sonunda, daha önce 10.000'den az kişinin barındığı bir alanda 50.000 kişi toplandı. Çoğu ya orada ya da Auschwitz'te ölecekti. Aynı zamanda, "bedensel bakımdan uygun Yahudiler" Doğu'da "hiç kuşkusuz faaliyet sırasında çok sayıda Yahudi'nin doğal nedenlerle tasfiye olacağı" yol yapımı gibi "uygun işler"de kullanılacaktı; hayatta kalanlara da "uygun biçimde muamele" edilmesi gerekecekti.

Kasten öldürme ve "çalıştırarak yok etme"den oluşan bu ayıklama bileşimi, (bilindiği gibi) Yahudilerin başından beri zorunlu emek yükümlülüğü altında olduğu Doğu'daki Alman tutumunun zaten bir parçasıydı. Ancak Frank'ın temsilcisinin Genel Hükümet bölgesinde "nihai çözüm"ü başlatma çağrısına rağmen, Heydrich başka yerlerde uygulanacak "tahliye eylemleri"nin zamanlama bakımından askeri gelişmelere bağlı olacağını belirtmekle yetindi. Henüz tartışılan sayılarla başa çıkacak ölçekte toplu infaz yerleri için SS'e ayrılan hiçbir kaynak yoktu ve çoğu ülkeyle diplomasi başlangıç aşamasındaydı.

---

14 M. Roseman, "Shoot Firts and Ask Questions Afterwards? Wannsee and the Unfolding of the Final Solution", ed. N. Gregor, *Nazism, War and Genocide: Essays in Honour of Jeremy Noakes* (Exeter, 2005), 130-46.

İnfazların çoğunun, Doğu'da birkaç ay içinde biteceği düşünülen savaşın sona ermesinden önce gerçekleştirilmesinin hiçbir anlamı yoktu.

Aslında Nihai Çözüm, bugün anladığımız haline ancak son 6 ay içinde geldi. Eski SSCB'deki infazlar, Polonya'daki sistematik yok etme programının gelişimiyle ve Auschwitz'e kıta çapında sürgün siyasetinin başlangıcıyla ancak o zaman birleşti. Ne de olsa, bu dönemin başında, bizzat Himmler kolayca bağdaşabilir olmayan iki hedef izliyordu: Bir yandan Hitler'in Yahudileri infaz emrini yerine getirmek, bir yandan da Genel Doğu Planı'nın savaş sonrası programını uygulamak için yeterince büyük bir işgücü oluşturmak. Çalışabilecek durumda olanların "çalıştırılarak yok edilmesi" ve geri kalanların acilen öldürülmesi, Himmler'in bu ikisini birleştirme tarzıydı. Genişleyen Alman Reich'ının sınırları içinde yer alan, Yukarı Silezya'daki demiryolu sisteminin üzerinde uygun bir transit noktası olan Auschwitz tam da o sırada SS sistemi içinde en önemli çalışma kampına dönüşürken, 1942'nin ortaları ile 1944'ün ortaları arasında gaz odası imkânları geliştirilerek Avrupalı Yahudilerin ana güzergâhı haline geldi.[15]

Ne var ki –zorunlu emek programından ayrı ve toplama kampı sisteminin tamamen dışında yönetilen– özel imha kampları, ilk kez 1941-1942 kışında Auschwitz'in çevresinde değil, Genel Hükümet bölgesinin ve Warthegau'nun içinde oluştu. Frank, Polonya Yahudilerini ne yapacağını bilemez halde olabilirdi ancak bazı Nazi görevlilerinin kendi fikirleri vardı. Wehrmacht ve Parti'yle kıyaslandığında, SS kendi adamlarına daha fazla inisiyatif veren bir örgüttü. HSSPF Jeckeln'in, Yahudilerin Ağustos 1941'de Kamenets-Podolsk'ta daha önce hayal edilemeyecek sayılarla katledildiklerini gördüğü, diğerlerinin partizan karşıtı savaş bağlamında kitlesel misillemeler için Yahudileri hedef haline getirdiğinde yaptıkları gibi, Polonya'daki SS subayları da, kendi yerel ve bölgesel sorunlarını çözmek için T-4 ötenazi kurmayına bağlı gaz uzmanlarının bölgeye getirilmesini sağladılar. Yavaş yavaş ortaya çıkan

15 Ayrıntılar için bkz. böl. 10.

Nihai Çözüm, Ian Kershaw'un sözleriyle, "örgütsel olarak ayrı çok sayıda 'program'ın birleştirilmesiyle oluştu."[16]

Warthegau'da inisiyatif, Arthur Greiser ve bölgenin güvenlik şeflerinin elindeydi. Lodz gettosu her bir taraftan gelenlerle kalabalıklaştıkça kendilerini baskı altında hissediyorlardı, çünkü onların daha doğuya aktarılmasını öngören eski fikrin artık bir olasılık olmadığını anlıyorlardı. Fakat kendi bölgelerinin "Yahudilerden arınmış" olması gerektiğini onlar da dile getirmişti ve özellikle de bölgenin en önemli sanayi merkezi, üretken ve illetten arınmış olan Lodz'u elde tutmak konusunda kaygılıydılar. Bir fikir, Warthegau'daki bütün Yahudileri dev bir çalışma kampında toplamaktı. Fakat bu çalışamayacak durumda olanlara ne yapılacağı sorununu ortaya çıkarıyordu. 16 Temmuz 1941 gibi erken bir tarihte, SD gelecek kış gettoda açlık olacağı uyarısında bulunmuş ve "çalışmaya uygun olmayan bu Yahudilerin işini başka bazı araçlarla bitirmenin en insani çözüm olup olmayacağı" sorusunu ortaya atmıştı. (Bu görevli aynı zamanda kadınların kısırlaştırılmasını da istiyordu, "böylece Yahudi sorunu bu kuşakla birlikte bütün niyet ve amaçlarıyla tam olarak çözülmüş olacaktı.")[17]

Ekim 1941'de Kazimierz Ormanı'nda, SS'in hâlâ Warthegau'daki Yahudileri Rusya'dakilerle aynı şekilde öldürmeyi düşündüğünü akla getiren toplu katliam gerçekleşti. Ancak gaz karavanları o sırada ve daha önceleri de kullanılmış olabilir; bu konudaki bilgiler yetersizdir. Bazı araçlar, önceki yaz muhtemelen Alman askeri kullanımına tahsis edilmek üzere hastaneleri boşaltmak, akıl hastalarını ve bazı Polonyalı yaşlı hastaları öldürmek için bölgeye sevk edilmişti. Ötenazi kampanyası çerçevesinde faaliyet gösteren adamların bazıları, Warthegau yetkililerinin ricasıyla bu gizli birimin faaliyetlerini genişletmesini sağlamış ve onlara sürekli bir faaliyet üssü vermişti.

Seçtikleri mekân Lodz'a yaklaşık 56 km mesafedeki Chelmno köyünün dışında, çit ve ağaçlarla çevrili ıssız bir çiftlik

---

16 I. Kershaw, "Improvised Genocide? The Emergence of the 'Final Solution' in the 'Warthegau'", der., *Transactions of the Royal Historical Society* (1994), 51-78, burada 76.

17 Dobroszycki (ed.), *The Chronicle of the Lodz Ghetto*, lvi; Kershaw, "Improvised Genocide?"

eviydi. Aralık ayı içinde Sonderkommando yörede yaşayan Yahudileri öldürmeye ve Ocak'tan itibaren de kent insanlarının sevkiyatına başladı. Yeni Gestapo şefi Otto Bradfisch'ın Doğu'daki infaz alanlarından gelmesiyle birlikte sevkiyat arttı ve sonuç olarak burada 150.000'den fazla insan öldürüldü. Gelenlere çalışmak üzere Almanya'ya gönderilecekleri söylendi ancak önce banyo yapmaları gerekiyordu: Onları banyo yerlerine götürmek için kamyonlar hazırdı. Önce 50-70 kişi içeri alınıp kapılar kapatıldı ve içeriye karbonmonoksit pompalandı. Kamyon cesetleri yakınlardaki bir ormana boşaltacak, hâlâ yaşayanlar vurulacaktı.

Sıkı güvenlik önlemlerine ve yoğun gizliliğe rağmen bu ölçekteki operasyonların tamamen gizli kalması mümkün değildi. Bir keresinde, operasyonun başlamasına yakın bir anda, yerel bir Alman orman memuru olan Heinz May, yolun kenarında duran bir kamyona yaklaşıp durduklarında, Chelmno ile Kolo arasındaki yolda yanında oğluyla araba sürüyordu:

> Oğlum kamyondan indi ve bir aracın çevresinde koşuşturan polis üniformalı bir grup adama doğru yürüdü. Hemen ardından görevlilerin oğluma bağırıp çağırdıklarını işittim; ben de kamyondan inip o tarafa doğru yürüdüm ... Kanaldaki kamyon yaklaşık dört metre uzunluğunda ve iki metre yüksekliğindeydi. Arka kapısı asma kilitli bir demir sürgüyle kapatılmıştı. Kamyondan ve çevresinde duran adamlardan pek hoş olmayan bir koku geliyordu.
>
> Yolun açılıp açılmayacağını sorduğumda, bana gayet kaba bir tavırla kamyonu biraz kenara çekeceklerini ve oradan bir an önce gitmem gerektiğini söylediler. Oğlum birkaç gün sonra Kolo'daydı. Döndüğünde bana oradaki polislerin Yahudileri gruplar halinde topladıklarını ve kamyonlarla götürdüklerini anlattı. Ladorudz ormanında dehşet birşey, ilk başta inanamadığım bir şey olduğundan artık .... kuşku duymuyordum. Hemen Orman Müdürü Stagemeir'e telefon açtım ve kendisine bağlı orman mıntıkasında neler olduğunu sordum. Polisin Mıntıka 77'nin tamamını kuşattığını söyledi. Görev icabı nöbet yerlerini denetlemek için tur atarken kendisine hemen geri dönüp bölgeyi terk etmesi, aksi halde vurulabileceği söylenmişti ...

> Stagemeir bana Chelmno'ya büyük bir polis müfrezesinin yerleştiğini açıkladı. Chelmno'nun batı tarafındaki konak yüksek bir tahta çitle kapatılmıştı ... Ormana geri dönerken oradan geçtim ve Stagemeir'in söylediklerinin ... doğru olduğunu gördüm. Chelmno'da derme çatma karavanların yanı sıra uzun kamyon konvoyları vardı. Kadınlar, erkekler, hatta çocuklar kamyonların içine tıkılmışlardı ... Kısa sürede oraya vardım, ilk kamyonun orman çitine doğru gittiğini gördüm. Karakol kapıları açıldı. Kamyon konağın avlusuna girdi ve hemen sonra bir başka kapalı kamyon avludan çıkıp ormana doğru gitti. Sonra her iki karakolun kapıları kapandı. Orada korkunç bir şeyler, insanlık tarihinde daha önce asla görülmemiş şeyler olduğuna dair artık en ufak bir kuşku yoktu.[18]

Werthegau SS'inin Doğu Polonya'nın Lublin bölgesindeki benzeri, onunla aynı çizgide ancak sonunda on kat daha fazla ölümden sorumlu olacak şekilde faaliyet gösteriyordu. Başörgütçü Odilo Globocnik, başarısız olduğu için değil, macera ve meşgale aradığı için sivil hayattan uzaklaşmış, kafasının içi ulusal hınç ve ırk imhası fantezileriyle dolu adamlardan biriydi; Nazi saflarında böyleleri çoktu. 1939'da Viyana *Gauleiter*'i olarak yolsuzluğa battığında, Himmler onun kariyerini kurtarmış ve Lublin'deki SS'i yönetmesi için Polonya'ya göndermişti. "Globus" kendini kanıtlamak durumunda olan ve her konuda hatta kiminle evleneceği konusunda bile danıştığı Himmler'e büyük sadakatle bağlı bir adamdı. Fakat yıpratıcı, fanatik ve öfkelendiği insanlara şiddet uygulayan, genel olarak beceriksiz ve belalı biriydi. Çok daha soğukkanlı ve yetenekli bir yönetici olan yakın arkadaşı *Gauleiter* Friedrich Rainer, Globocnik'in "saldırgan kişisel yöntemleri"ne ve ağzına geleni söylediğine dikkat çekti. (Avusturyalı akıl hocası daha utangaç bir tavırla onu, "genç bir bakirin tazeliği ile köylü kurnazlığı"nın birleşimi olarak tanımlıyordu.)[19]

---

18 Dobroszycki (ed.), *The Chronicle of the Lodz Ghetto*, lvi. May'in anıları Şubat 1945'te yazıldı.

19 M. Williams, "Friedrich Rainer and Odilo Globocnik. L'amicizia insolita e i ruoli sinistri di due nazisti tipici", *Qualestoria*, 1 (Haziran 1999), 141-26; Musial, "The Origins of 'Operation Reinhard'", 119-20, 122.

Cani ruhlu Karintyalıların ve kendisine tapan sekreterlerin oluşturduğu bir grubun eşliğinde Globocnik çok güzel ve modern bir villaya yerleşti ve Polonya cephesine ırk savaşı getirmekle ilgili fikirlerinin seri üretimine başladı. 1939'un sonu gibi erken bir tarihte, Frank onun Lublin'i bir "Yahudiler için ayrılmış bölge"ye dönüştürme önerisini önlemek için müdahale etmek zorunda kalmıştı. O sırada Globocnik Nazi-Sovyet sınırı boyunca muazzam bir askeri tahkimat inşa ettirmek için binlerce Yahudi'yi (Almanya'dan sürülen Çingeneleri de) topladı. "Sınır duvarı" fikri terk edildiğinde, Belzec adında bir köyde merkez oluşturan bir çalışma kampı şebekesi kurmuştu; bu kalabalık ölüm tuzakları, adamları tarafından "eğitilen", her an tetiği çekmeye hazır etnik Almanlar tarafından korunuyordu. Bu yağmacı sadistler ve Yahudiler ile Polonyalılara uyguladıkları keyfi terör, Frank ve onu defalarca görevden almaya çalışan sivil yöneticilerin öfke dolu şikâyetlerine yol açtı.

Fakat Himmler, inisiyatifi ve kabalığından ötürü "Globus"a değer veriyordu ve sonraları onu "Doğu'daki kolonizasyon görevleri için eşi olmayan bir adam" olarak betimledi. Temmuz 1941'de onu, "yeni *Ostraum*"da sağlam bir polis noktası zinciri planlamakla görevlendirdi. Sonuç olarak Globocnik, "Urallar'a kadar uzanan üsler"den oluşan bir güvenlik sistemi için iddialı planlar geliştirdi; sistemin inşasında ihtiyaç duyulmayan Yahudiler "anında" öldürülecekti. Globocnik, planlamacı ve ırk uzmanları getirtti ve Lublin'i Genel Doğu Planı için bir laboratuvar, Slavlara karşı bir sıçrama tahtası olarak gördü. Onun zihninde bunlar Avusturya'nın güney sınırında Slovenlerle mücadele etmiş, küçük bir çocukken hayranlık duyduğu Alman milliyetçilerinin –bu kez başarılı olacak– milliyet savaşlarını yeniden canlandıracaktı: Lublin, Doğu Polonya'da ilk saf Alman yerleşim alanı ve Baltık bölgesinden Transilvanya'ya uzanan, Polonyalıları "hem ekonomik hem de biyolojik olarak evreler halinde boğarak" kuşatacak bir "yeni yerleşim kementi"nin hayati bir halkası olacaktı.[20]

---

20 P. Black, "Rehearsal for 'Reinhard': Odilo Globocnik and Lublin *Selbstschutz*", *Central European History*, 25:2 (1992), 204-26; Musial, "The Origins of 'Operation Reinhard'", 119-20, 122.

Ancak önce bölgenin Yahudilerden kurtarılması gerekiyordu. Globocnik –aralarında Arthur Greiser, Rosenberg'in Doğu Bakanlığı'ndan Wetzel gibi insanların bulunduğu– az sayıda görevliyle, herkesin gözü önünde büyük kampların inşasını, toplu infazların yanı sıra ötenazi ekibinin gaz uzmanlığından gizlice nasıl yararlanılacağını tartışıyordu. Riga'da bu tartışmalar, daha sonra Doğu bölgelerinin her yerine sevk edilen mobil gaz karavanlarının kullanımıyla sonuçlandı. Minsk'te egzost gazını denediler (ve çok daha dehşetengiz sonuçlara vararak akıl hastalarını havaya uçurmaya çalıştılar). Heydrich'in adamları Sachsenhausen'deki kampa bir gaz karavanı getirdi ve 40 kadar çıplak Sovyet savaş esirini karavanın içine itti. Bu uygulamadan sonra RSHA, 30 karavanın daha bu işe uygun hale getirilmesini emretti. Fakat bu yaklaşımın en ölümcül gelişmesinin yaşandığı yer Lublin'di. Doğrudan Himmler'in verdiği emirlerle –Eichmann ve onun Yahudi uzmanlarından tamamen bağımsız olarak– Globocnik bu oluşumu bizzat örgütledi ve 1,2 milyondan fazla Polonyalı Yahudi'nin öldürüleceği gizli yeni imha kamplarında kullanılacak adamları seçti. Tüm bu operasyona –Heydrich'in öldürülmesinden kısa süre sonra, onun anısına– Operasyon Reinhard kod adı verildi.[21]

Operasyon Reinhard ve Soykırımın Hızlandırılması

Yakınlarda gizliliği kaldırılan ve Londra'daki Devlet Arşivleri Kurumu tarafından yayın izni verilen Alman telsiz şifre çözümlemeleri arasında, 11 Ocak 1943'te Lublin üzerinden ele geçirilen kısa ve çok gizli bir mesaj vardır. Mesaj, Globocnik'in Operasyon Reinhard karargâhındaki Yahudi İşleri Başkanı SS Binbaşı Hermann Höfle'den Genel Hükümet'teki SiPo/SD komutan yardımcısına gönderilen 15 günlük bir raporu içeriyordu. Raporda üç satır halinde "31 Aralık 1942'ye kadar yapılan

---

21 Himmler-Globocnik, 27 Mart 1942, Doğu'da hazırlık, planlama ve uygulamayla görevli polis gücü *Stützpunkte*'den sorumluluğu hakkında bkz. H. Friedlander ve S. Milton (ed.), *Archives of the Holocaust*, 11. cilt:1 (New York, 1992), 254; arka planı için: Browning, *The Origins of the Final Solution*, 354-6.

teslimatların kaydı" denilen şey şöyle özetleniyordu: "L 12761, B 0, S 515, T 10335, toplam 23611. Genel Toplam ... 31.12.42, L 24733, B 434508, S 101370, T 71355, toplam 1274166."

Harflerin Lublin bölgesindeki kampları –L, Lublin-Majdanek; B, Belzec; T, Treblinka ve S, Sobibor– gösterdiğini anladığımızda, belgeyle ilgili yeni bir makalenin yazarlarının kanıtladığı gibi, burada Globocnik'in karargâhından, 1942'nin sonuna kadar Operasyon Reinhard uyarınca katledilen insanların sayısına ilişkin birinci elden istatistiklere sahip olduğumuz açıkça anlaşılmaktadır. Rakamlara göre, neredeyse hepsi üç imha kampına sevk edilen toplam 1,2 milyondan fazla insan "teslimat" olarak alınmıştı; bu insanların 713.550'den (belgedeki toplamda belirtilen bir sıfır kasıtlı olarak düşülmüştü) az olmayan bir bölümü sadece Treblinka kampında öldürülmüştü. Majdanek, Lublin merkezden sadece birkaç kilometre mesafedeydi ve bir çalışma kampı ile imha kampını birleştirecek genişlikteydi; varlığı yeterince gizli tutulamıyordu. Fakat diğer üçü, demiryoluna yakın dağınık biçimde meskûn bölgelere yerleştirilmiş çok küçük kamplardı; Belzec'in boyutları aşağı yukarı 200 x 250 metreydi. Muhafızların yaşadığı bölümler hariç sadece bir giriş bölgesiyle, kamufle edilmiş gaz odaları, soyunma odaları, cesetleri taşıyıp büyük çukurlara gömen ya da sonraki dönemde, odun yığınları üzerinde yakan Yahudi işçilerin ilkel barınakları bulunuyordu. Bütün bunların gizli kaldığı sanılıyordu. Fakat yörede yaşayan insanlar için kesinlikle hiçbir gizlilik yoktu, çünkü binaların inşasında kısa süreliğine istihdam edilmişlerdi ve değerli bir şeyler bulmak umuduyla çöpleri ayıklıyorlardı. Söylentiler kısa süre içinde civar kasabalara yayıldı ve Lviv-Lublin demiryolu üzerinde seyahat edenler, çam ağaçlarının ardına gizlenmiş Belzec kampından yayılan kokuyu duyabiliyor ve birbirlerine açıkça cesetlerin çürümeye başladığını söylüyorlardı.[22]

---

22 P. Witte ve S. Tyas, "A New Document on the Deportation and Murder of Jews during 'Einsatz Reinhardt' 1942", *Holocaust and Genocide Studies*, 15:3 (Kış 2009, 468-86. Bazen "Reinhard", bazen "Reinhardt" şeklinde yazılan isim üzerinde bir anlaşmaya varılmamış olduğuna dikkat ediniz; Rieger, *Creator of the Nazi Death Camp*, 114.

Warthegau'daki SS gibi, Globocnik ve adamları da yerel Yahudi nüfus üzerinde "Doğu" yöntemleri kullanmaya başlamışlardı; 1941 sonbaharında yüzlercesini tanksavar hendeklerin içinde sıraya sokup kurşuna dizdiler. Eylül'de kendisiyle birlikte kalan Himmler sayesinde Globocnik, ayın başında Auschwitz'de ilk kez denenen Ziklon B gazı hakkında gayet iyi bilgilendirilmişti ve Genel Hükümet bölgesinde mekanikleştirilmiş bir infaz merkezi inşası hakkında, ötenazi gaz uzmanlarıyla da gayet yakın temas halindeydi.[23] 17 Ekim günü Hans Frank'la buluştu ve Yahudilerin Lublin'den Bug Irmağı'nın karşısına "tahliyesi" konusunda anlaştılar; fakat Rosenberg, Frank'a sınırötesi sürgünlere izin verilmeyeceğini açıkladığı için, "tahliye" bir cinayet örtmecesinden başka bir şey olmadı. Aynı günün akşamı, Hitler misafirlerine Doğu'daki yegâne görevin toprağın Almanlaştırılması olduğunu ve yerlilere tıpkı "Kızılderililer" gibi davranılacağını söyledi. "Bu konuda buz kadar soğuğum," diye devam etti. "Kanada mısırı yiyoruz, Kızılderilileri düşünmeyiz."[24]

Kasım başında, eski Belzec çalışma kampını bir gaz uygulama alanına dönüştürme çalışması başladı. Himmler ve Globocnik kış boyunca yakın temasta kaldı ve 14 Mart 1942'de birlikte yemek yediler. Üç gün sonra ilk sevkiyatlar Belzec'e ulaştı; 40-60 kadar yük vagonu Yahudileri Lublin'den taşıdı. Hemen ardından Lviv ve Krakov bölgesinden başkaları getirildi. Yaklaşık 58.000 Yahudi o ay sona ermeden gaz odasına kondu, bu noktada örgütleyiciler için infaz müfrezelerinin işyükünü azaltacak bir toplu katliam aracının bulunduğu açıktı. Ötenazi uzmanlarının yeni tavsiyeleriyle yaz başında (operasyonların Nisan sonunda başladığı) Lublin'in doğusundaki Sobibor'da ikinci, Varşova civarındaki Treblinka'da üçüncü bir imha kampı inşa edildi. Ana kampların civarında –bakımsız, yeterince korunmayan ve aşırı kalabalık– "aç, ürkmüş, el kol işaretleriyle konuşan, hasta" mahkûmların bir süre tutulduğu, soyulduğu, sonra da gönderildiği daha küçük geçiş kampları vardı. Bütün kamplar Reich ötenazi ekibinden gelen personel

23 Musial, "The Origins of 'Operation Reinhard'", 127.
24 Jochmann (ed.), *Adolf Hitler*, 91.

tarafından yönetiliyor ve Globocnik'in kurduğu eğitim kamplarından geçen Ukraynalılar tarafından korunuyordu. Fakat örgütlenme yetersizdi ve kendisi de yönetici olmayan Globocnik, sık sık kampları fiilen yöneten adamlarla teması kaybediyordu. Ötenazi ekibinin eski şefi, sert bir adam olan meslekten polis Christian Wirth, ilk infazlardan sonra rapor vermek için ansızın Belzec'ten ayrılıp Berlin'e gittiğinde, Globocnik'in onun gidişinden haberi olmadı.[25]

Mart'ın sonunda Goebbels'in günlüğünde yer alan bir giriş, yeni ve korkunç bir şeylerin hazırlanmakta olduğu duygusunu verir: Globocnik, Genel Hükümet Yahudilerinin "burada daha açık biçimde yazılamayacak kadar barbarca yöntemlerle; Yahudilerden geriye pek bir şey kalmayacak şekilde" Lublin'den başlayarak Doğu'ya "tahliye edildiğini" yazıyordu. Bu yöntemler, "fazla dikkat çekmeyecek işlemler" gerektiriyordu. Goebbels'e göre, "onların yüzde altmışı tasfiye edilirken, sadece yüzde kırkı çalıştırılabilmeli"ydi. Hitler'e "radikal bir çözümün yılmaz savunucusu" olarak itibar ediliyordu. Berlin *Gauleiter*'i olarak Goebbels'i özellikle ilgilendiren nokta, "Genel Hükümet bölgesinde özgür hale gelen gettolar[ın] Reich'tan tahliye edilen Yahudilerle doldurulacak; operasyonun daha sonra zaman zaman yenilenecek" olmasıydı.[26]

Gizli infazlardan sorumlu olanlara heyecan ve telaş hâkimdi. Operasyonu hızlandırmak ve haber sızmadan işi bitirmek için sürekli baskı altındaydılar. Globocnik, "günün birinde işi yarıda bırakmamıza yol açılması tehlikesinden kaçınmak için, bütün Yahudi eyleminin mümkün olduğu kadar hızlı tamamlanması gerektiği"ne inanıyordu. Programın önde gelen şahsiyetlerinden Victor Brack, bizzat Himmler'in, kendilerinden "sadece gizleme nedeniyle de olsa mümkün olduğu kadar hızlı çalışmaları"nı istediğini kaydetti. Ne var ki Reichsführer, Brack'ın Avrupa'da çalışabilecek durumda olan "2-3 milyon" Yahudi'yi öldürecek yerde kısırlaştırmanın daha uygun olduğu şeklindeki önerisine ilgi göstermedi. Reich'ın artan işgücü

25 E. T. Wood, *Karski: How One man Tried to Stop the Holocaust* (New York, 1994), 125-9; J. Karski, *Story of a Secret State* (Boston, 1944).

26 Goebbels, *The Goebbels Diaries, 1942-1943*, ed. Lochner, 148.

açığıyla ilgili endişeler, 1942'nin başında Himmler'i ayıklama siyasetini biraz gevşetmeye yöneltti ancak savaşın o yaz biteceği gibi iyimser bir görüşe sahip olduğu için bunu isteksiz bir ruh hali içinde yaptı.[27]

Haziran 1942'in ortalarında yaklaşık 280.000 Polonyalı Yahudi öldürülmüştü. Çoğu Belzec, Chelmno ve Sobibor'da öldürülmüş, bazıları da Auschwitz-Birkenau'daki yeni gaz odalarında can vermişti. Ancak Himmler için bu yeterince hızlı değildi, zira sadece eski Polonya'da hâlâ 2 milyondan fazla Yahudi vardı. Askeri olmayan ulaşımın tamamen yasaklanmasına, böylece sürgün programı için belirlenen tarifenin ertelenmesine yol açan Doğu'daki yeni yaz saldırısı hazırlıklarının yapıldığı Haziran ortasında, işleri daha da kötüleştiren Reich'ın işgücü açığı Yahudilerin tasfiyesinin ekonomik sorunlar yarattığına ilişkin şikâyetleri artırdı. Himmler'in tepkisi, Belzec'te yeni ve daha büyük gaz odalarının inşa edilmesi için emir vermek oldu. Temmuz ayında Yahudileri ekonomik gerekçelerle Genel Hükümet bölgesinde tutmaya çalışanlarla ilişkilerinde sabırsızlığını açığa vurdu. Bundan böyle, bölgedeki cephane müfettişlerine, sadece SS'in kamplarındaki Yahudi işçileri gözetim altında tutmalarına izin verileceğini bildirdi. Diğerlerinin teslim edilmeleri gerekiyordu.

16 Temmuz günü, Hitler'le yaptığı toplantının ardından Ulaştırma Bakanlığı'yla temasa geçerek Sobibor için daha fazla tren sağlanmasını istedi. Toplantının nedenlerinden biri, Globocnik'in henüz gerçekleştirilmiş olan infazların gizli tutulmasını sağlayan resmi bir emri doğrulatma arzusu olabilir. Auschwitz'de gazla infaza tanıklık eden Himmler, bu kez Globocnik'in üstü HSSPF Friedrich Krüger'e, yılın sonuna kadar "Genel Hükümet'in bütün Yahudi nüfusunun yeniden iskânı"nın tamamlanması için özel talimat verdi. O kader ayının sonunda, –o ay içinde Genel Doğu Planı'nın ön taslağı için Hitler'den onay alan– Himmler bir emir subayına "işgal altındaki Doğu bölgeleri Yahudilerden temizlenecektir," diye yazdı. "Çok zor olan bu emri yerine getirme görevi Führer tarafından

27 Noakes ve Pridham (ed.), *Nazism, 1919-1945*, 1147-8.

bana verilmiş bulunmaktadır."[28] Diğerleri de bunu anladılar. Genel Hükümet bölgesinde o Ağustos ayında hasattan sonra Reich'e gönderilecek ikmal kotasını karşılamaya uğraşan Hans Frank, kabinesine, hayatını bazı bakımlardan (Genel Hükümet bölgesinin gıda talebini azaltarak) kolaylaştıran, bazı bakımlardan da (kalifiye işgücü kıtlığını artırarak) zorlaştıran "Yahudilerin topyekûn imhası emri"nin "yüksek makamlardan" geldiğini ve tartışılamayacağını söyledi. Himmler'in Frank'a karşı kazandığı bürokratik zaferin ölümcül sonuçları şimdi açığa çıkıyordu: (İki yıl öncesinin aksine) Yahudiler söz konusu olduğunda ırk kaygıları ekonomik kaygıların önüne geçiyordu. Frank, sivil yönetimle sürekli kavga ettiği için Globocnik'in görevden alınmasını istemiş fakat Himmler Nihai Çözüm'ü korumak için dik başlı genç adamını savunmuştu.[29]

Himmler, iktidarının en yüksek noktasında olduğu Genel Hükümet bölgesinde, kendisine verilen süreyi sadece bir ay kadar aştı. Fakat 1942 yazında, Avrupa'dan yapılan sürgünleri artırma kararına tanık olundu. Böylece, o zamana kadar genelde Almanya'nın iç meselesi olarak görünen bir konu, uluslararası bir diplomasi sorununa dönüşmüştü. Fransa ve Slovakya, kendi Yahudilerinden bazılarını, belki bir süre buna hakikaten inandıkları için, çalışmak üzere Almanlara göndermeye istekliydi ve şimdi de Almanlar baskıyı artırmıştı.

Olaylardan haberdar olan Berlin'deki Macaristan büyükelçisi Laszlo Sztojay, Ağustos ortalarında "Yahudi sorununun çözümüne yönelik radikal bir tutum değişikliği ..." olduğunu bildirdi. "Şansölye ve sonuç olarak Nasyonal Sosyalist Partisi daha önceleri Almanya dışındaki ülkelerde Yahudi sorununun çözümünün savaş sonrasına ertelenmesi gerekeceğini savunurken, bu görüş artık geçerli değil ve Führer sorunun bir an

28 Witte (ed.), *Der Dienstkalender Heinrich Himmlers*, 483, 493; C. Browning, "A Final Hitler Decision for the 'Final Solution': The Riegner Telegram Reconsidered", *Holocaust and Genocide Studies*, 10:1 (Bahar 1996), 3-10; A. C. Mierzejewski, "A Public Enterprise in the Service of Mass Murder. The Deutsche Reichsbahn and the Holocaust", *Holocaust and Genocide Studies*, 15:1 (Bahar 2001), 33-46, burada 38.

29 Frank, 24 Ağustos 1942, USA 283, Amerikan Yahudi Konferansı'nca yeniden basılan *Germany's War against the Jews* içinde, 350-51.

önce çözülmesi için kesin talimat verdi ... Kesinlikle güvenilir bilgilere göre, Reichsleiter Himmler SS liderlerinin bir toplantısında bilgi verirken, Alman hükümetinin sürgünleri bir yıl içinde tamamlamak istediğini söyledi."[30]

Kısa süre içinde, tam da Himmler'in korktuğu gibi, daha ayrıntılı haberler yayıldı. 17 Temmuz'da Yukarı Silezya *Gauleiter*'i Fritz Bracht'la Auschwitz'e gitti. Hollanda'dan sevk edilen Yahudilerin ayıklanıp öldürülmesini izlediler ve aynı akşam Bracht, Himmler için verilen bir partinin ev sahipliğini yaptı. Bir hafta sonra, yardımcısı Bracht'la iyi ilişkiler içinde olan Eduard Schulte adında bir Alman işadamı trenle İsviçre'ye gidiyordu. Yanında, Dünya Yahudi Kongresi'nden Gerhart Riegner'e aracılarla ulaştırılacak önemli bir bilgi taşıyordu. Ağustos başlarında önde gelen Amerikalı Yahudilere Cenevre'den gönderilen ünlü Riegner telgrafı, tavır değişikliğini gayet açıkca özetliyordu:

> FÜHRERİN KARARGÂHINDA BİR PLANIN TARTIŞILDIĞINA BU PLAN UYARINCA AVRUPADAKİ YAHUDİ SORUNUNU KESİN OLARAK ÇÖZMEK İÇİN ALMANYANIN DENETİMİNDEKİ İŞGAL ÜLKELERİNDE BULUNAN ÜÇ BUÇUK DÖRT MİLYON YAHUDİNİN TOPYEKÛN SÜRÜLDÜKTEN VE DOĞUDA TOPLANDIKTAN SONRA BİR DARBEDE YOK EDİLECEĞİNE DAİR ENDİŞE VERİCİ RAPOR ALINDI STOP EYLEMİN SONBAHAR İÇİN PLANLANDIĞI BİLDİRİLİYOR İNFAZ YÖNTEMLERİ HÂLÂ TARTIŞILIYOR STOP PRUSİK ASİTTEN SÖZ EDİLDİ STOP ...[31]

Bu haber Müttefik siyasetçileri tarafından alınıp değerlendirilirken, Aralık 1942'de Nazi savaş suçlularının savaştan sonra cezasız kalmamaları için yükselen kamuoyu tepkisi zirveye ulaştı, Nihai Çözüm'ün mimarları artık değerlendirilmesi gereken yeni bir etken olmuşlardı. Almanya'nın içinde de, Müttefik propagandası ve Doğu'dan dönen askerlerin anlattıklarıyla beslenen bir huzursuzluk vardı. Parti Şansölyeliği Doğu'da Yahudilere uygulanan "çok sert operasyonlar" hakkında duyulan

---

30 E. Levai, *Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jewry* (Zürih ve Viyana, 1948), 26-7.

31 Browning, "A Final Hitler Decision", 7.

kaygılara nasıl tepki gösterileceğine ilişkin gizli rehber kitapçıklar yayımlamak zorunda kaldı. Almanlara bu türden önlemlerde "acımasız bir sertlik"in neden arzulanabilir olduğu hatırlatıldı, bu önlemlerin bütün Avrupa'yı kapsayacağı anlatıldı ve yaşlı Yahudiler ve madalya sahibi emekli askerlerin ayrı olarak Theresienstadt'a yerleştirileceği konusunda güvence verildi.[32]

Führer zaferin yakın olduğunu müjdelediği 1943 Yeni Yıl konuşmasını yaparken, Kafkasya petrol alanlarına yönelik Alman saldırısı net bir başarısızlığa uğruyor, Sovyet zaferi Stalingrad'da pekişiyor ve buradaki Alman 6. Ordusu kuşatılıyordu. Gene o sıralarda Himmler, başistatistikçisi Richard Korherr'e "Avrupa'da Yahudi Sorunu'nun Nihai Çözüm'ü" için mevcut verileri toplama görevi verdi; sonuç raporunun son taslağı nihayet Nisan'da tamamlandı. Himmler, –her zamanki titizliğiyle, "Yahudilerle özel olarak ilgilenilmesi" ifadesini "Yahudilerin Doğu bölgelerinden Rus Doğu'ya sevk edilmesi" ifadesiyle değiştirse de– taslağın "mükemmel" olduğunu bildirdi ve Hitler'e sunulmak üzere özetinin çıkarılmasını istedi.

Utangaç fakat kararlı bir milliyetçi olan Korherr, bir istatistikçi olarak uzmanlığı ve objektifliğiyle gurur duyuyordu; Nihai Çözüm için yeteneklerini kullanan pek çok teknik uzmandan biriydi ve Himmler'in isteğini yerine getirmek için Eichmann'ın bürosunda evraklar üzerinde tam iki hafta çalıştı.[33] Hesaplarına göre, Alman *Lebensraum*'unu belirleyen –Almanya, Avusturya, Südetler bölgesi, Protektora ve eski Polonya– bölgelerdeki Yahudi nüfusu, Mart 1939'da 3,1 milyondan 1942'nin sonunda nihayet 606.103'e düşmüştü. Bütün bölge *Judenrein* olmak üzereydi.

"Tahliye" (yani sürgün ve infaz) için Nazi hâkimiyetinin başlangıcından itibaren her bölgeyi inceleyen ve Yahudi sayısının nasıl daha da azaltılacağını inceleyen Korherr, bazı önemli bulgulara ulaştı. Düşüşün en fazla olduğu Almanya'da –Naziler 1933'ten beri iktidarda olduğu için bu şaşırtıcı değildi–

32 J. Billing, "The Launching of the Final Solution", S. Klarsfeld (ed.), *The Holocaust and the Neo-Nazi Mythomania* (New York, 1978), 63-6.

33 Aly ve Roth, *The Nazi Census*, 29-30, 90-91.

çok fazla sayıda Yahudi sürülmekten çok, göç etmişti. Aynısı –Eichmann'ın Yahudi göçü bürosunun ne kadar etkin olduğuna ilişkin bir gösterge olan– Avusturya ve pek çok Yahudi'nin Alman hâkimiyetinden kaçtığı Polonya'nın ilhak edilen bölgeleri için de geçerliydi. Fakat Çek topraklarıyla Genel Hükümet bölgesinde –1942'nin sonunda Korherr'in, Protektora'da sadece 15.550; savaşın başlangıcında 2 milyonun üzerinde olan sayıyla karşılaştırıldığında Genel Hükümet bölgesinde sadece 297.914 Yahudi'nin hayatta olduğunu saptadığı– toplam Yahudi nüfusunda görülen muazzam düşüş, ağırlıklı olarak 1942'de ölüm kamplarına göndermek için yapılan "tahliye"nin sonucuydu. Almanya'daki Yahudi nüfusu, onun sözleriyle "sonuna yaklaşıyor"du.

Orta Avrupa'da Yahudi Nüfusun Azalması

Ülke: Dönem	*Göç*	*"Tahliye"*	*Toplam azalma*	*Kalan*
Eski Reich+Sudetenland (1/33 - 9/38 arası) Avusturya (3/38'den beri)	382 (%71)	100 (%19)	540	51
Avusturya (3/38'den beri)	149 (%70)	48 (%23)	212	8
BMP (3/39'dan beri)	26 (%25)	70 (%69)	102	16
İlhak edilen Doğu Bölgeleri (9/39'dan beri)	335 (%60)	222 (%40)	557	233
Genel Hükümet (9/39 ve 6/41'den beri)	428 (%25)	1.274 (%75)	1.702	298

Notlar

BMP= Bohemya ve Moravya Protektoralığı. Sayılar yuvarlanmıştır. Toplam azalma = göç + "diğer azalma" (esas olarak Korherr'in "aşırı ölüm oranı" dediği şey yüzünden). Bu son kategori atlanmıştır. Oranlar Yahudi nüfusundaki toplam azalmayı göstermektedir (doğal ölümler ve intiharlar dahil).[34]

Bu aşamada, 1,2 milyondan fazla –bu ana kadarki bütün Yahudi kurbanların yarısından fazla– Yahudi'nin öldürüldüğü Re-

34 G. Wellers, "The Number of Victims and the Korherr Report", ed. Klarsfeld, *The Holocaust and the Neo-Nazi Mythomania*, ekler.

inhard kamplarının rolü ön plandaydı. Korherr işgal altındaki Sovyet bölgelerinde öldürülen Yahudilerin sayısını da 633.300 olarak hesapladı. (Aslında bu Barbarossa'yı izleyen toplam ölü sayısını kesinlikle olduğundan az gösteriyordu.) Çoğu eski Polonya ve SSCB'de 308.159 Yahudi'nin hâlâ "serbest" olduğunu, Alman *Lebensraum*'u boyunca hayatta kalanların çoğunun gettolarda (297.914), özel çalışma kamplarında (185.776) ve toplama kamplarında (9127) bulunduğunu saptadı; bunlar esas olarak ayıklamalardan her seferinde sağ çıkıp şimdi de "çalıştırarak yok etme"ye maruz kalanlardı. Bu durum Himmler'i tatmin etmiş olabilirdi ancak bu kadar kısa süre içinde bunca sivilin öldürülmesine tarihte daha önce rastlanmamıştı. Aslında Himmler'in Korherr raporuna tepkisi, kendi adamlarını aynı yönde zorlamak oldu. 9 Nisan 1943 günü, "şu anda benim için büyük önem taşıyan, çok sayıda Yahudi'nin Doğu'ya sevk edilmesi için mümkün olan her şeyin yapılmasıdır," diye yazdı.[35]

Fakat ölüm kampları üstlerine düşeni yapmıştı ve direniş belirtileri giderek artıyordu. Almanlar, Varşova ve Bialystok gettolarını temizlemeye çalıştıklarında silahlı direnişle karşılaştılar; Vilna'da pek çok Yahudi gettodan kaçıp partizanlara katıldı. Treblinka'da yüz binlerce Polonya ve Beyaz Rusya Yahudi'si öldürülmüştü fakat Mayıs'tan sonra ancak ara sıra sevkiyat geldi ve cesetleri sistematik olarak gömüldükleri yerlerden çıkarıp yakan Yahudi işçiler, yakında kendilerinin de kurşuna dizileceğini artık biliyordu. Ağustos'ta büyük bir hamle yapıldı; ana kapılar yıkıldı ve isyancıların çoğu muhafızlar tarafından vurulduysa da, yüzlercesi kaçmayı başardı, bir kısmı sonraki takipten de yakayı kurtardı. İki ay sonra muhafızları gafil avlayıp 12'sini öldüren Sobibor'dakiler de onları izledi; birkaç yüz mahkûm kaçmayı başardı.

Himmler, bu noktada Operasyon Reinhard'ı sona erdirmeye karar verdi. Elde kalan gettolar "Hasat Festivali" gibi hüzünlü bir isimle tasfiye edildi. Auschwitz ve Lotz gettolarındaki işçilerden ayrı olarak Yahudilerin toplandığı az sayıda kamp

---

35 Himmler-SiPo/SD Şefi, Berlin, 9 Nisan 1943, Klarsfeld, *Holocaust and the Neo-Nazi Mythomania*, ekler.

kalmıştı. Globocnik'e gelince, güneye, Adriyatik kıyısında kendi doğum yeri olan Trieste'ye aktarıldı. Nisan 1944'te oraya vardığında, Hitler'in doğum gününde İtalyanca ve Slovence bir konuşma yaparak şehirdekileri şaşırttı. Gücünün önemli bir bölümünü kaybetmiş olabilirdi ancak içgüdülerinde herhangi bir azalma yoktu. Ölüm müfrezelerini de beraberinde getirip, Yahudiler için kentteki çeltik fabrikasından bozma, İtalyan topraklarında gaz odasına sahip tek yer olan bir kamp kurdu ve Yahudiler ile partizanlar Auschwitz'e gönderilmek üzere burada toplandı. Globocnik görevini neredeyse tamamlamıştı.

Avrupa'da Yahudi Sorunu

Rejim, başından beri kıtasal ölçekte düşünüyordu ve Yahudi sorununa yaklaşımı da, en geç 1941'in sonunda Avrupa'nın tamamını kapsadı. Korherr, 1880'de dünya Yahudilerinin %85'i Avrupa'dayken bu oranın 1937'de %60'a düştüğünü ve –tahminine göre– daha da düşeceğini kaydetti, bu nedenle, 1943'ten itibaren "Avrupa, dünya Yahudi nüfusunun üçte birinden fazlasını kabul etmemeliydi." Ancak Korherr'in raporları, aynı zamanda, rejimin geleceğin Büyük Almanya'sının topraklarını ve onun eski SSCB'deki uzantılarını da "temizleme" konusuna odaklandığını ortaya koydu. Korherr'e göre 1942'nin sonunda "tahliye" edilenlerin sadece %8,5'i diğer Avrupa ülkelerinden, esas olarak Slovakya (56.691), Fransa (41.911), Hollanda (38.571) ve Belçika'dan (16.866) gelmişti. Bu Batı, Orta ve Güney Avrupa'daki toplam Yahudi nüfusun görece küçük bir oranıydı ve Slovakya'nın dışında söz konusu ülkelerde bile Yahudi çoğunluğu yoktu. Alanın bir yerinden 175.000 kadar Yahudi Auschwitz'e gönderilmişti; yüksek olmakla birlikte bu sayı Genel Hükümet bölgesindeki imha kamplarında yok edilen, çoğunluğu Polonya Yahudi'si 1,2 milyon kişiyle kıyaslanmalıdır. 1942 Avrupa'daki en büyük Yahudi topluluğunun (Polonyalı) imha edildiği yıldı. Nazi yetkililer dikkatlerini aynı yılın sadece Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında Avrupa'nın diğer

bölümlerine yöneltebildiler. Ne var ki bunu kabul ettirmenin beklediklerinden çok daha zor olduğu ortaya çıkacaktı.[36]

Nazi Almanya'sı, yoğun antisemitizm açısından yalnız sayılmazdı. 1930'lar boyunca Avrupa sağa kaydıkça pek çok ülke 19. yüzyılın özgürlükçü liberalizmine sırt çevirdi, antisemitik yasalar çıkarttı ve Yahudi haklarını kısıtlayarak onları göçe zorladı. Özellikle Doğu Avrupa'da ulusal devletlerin oluşması, Yahudiler ile Yahudi olmayanlar arasında –üniversite kentleri, iş dünyasının denetimi ve mesleki fırsatlar için– bir rekabet duygusu yaratarak antisemitizm alevlerini körüklemişti. Ardından kotalar, boykotlar ve göç tasarıları geldi; Yahudi karşıtı şiddet daha da yaygınlaştı. 1938'den itibaren Yahudi karşıtı yasalar Romanya'da arttı, Macaristan ve İtalya'da uygulandı. 1939'da bağımsızlığını kazandığında aynı yasalar Slovakya'ya da geldi; Almanlar Eichmann'ın Avusturyalı emir subayı Dieter Wisliceny'i, Yahudi meselelerinde özel danışman olarak bu ülkeye gönderdiler. Bulgaristan'da bile "ulusun korunması için" yeni bir yasayla, yurttaşlık hakları konusunda Yahudilere ayrımcılık uygulandı.[37]

Ancak Üçüncü Reich, iki nedenle benzersizdi. Her şeyden önce Avrupa'daki yükselen güç olarak Yahudi sorununu uluslararası dayanışma ve bağlılığın sınav alanına dönüştürüyordu. Ayrıca, siyasi liderliğin "Yahudi sorunu"na dair görüşünün, ana akım kamuoyunun en sağına ait olduğu bir ülkeydi. Hükümetin içinde bile, Hitler'in konuya ilişkin duygularının şiddetini sadece Goebbels aşıyordu. Pétain, Mussolini, Tiso ya da Horthy için bu söylenemezdi. Onların hepsi, geleneksel olarak muhafazakâr antisemitik görüş denebilecek şeyi savunuyordu ve bu yüzden kendi ülkelerindeki sertlik yanlılarıyla anlaşmazlık içindeydiler. Bu nedenle Heydrich'in, toplu katliamları hiçbir siyasal otoritenin kendisini engellemediği ve SS'in en büyük nüfuza sahip olduğu bölgelerde –Doğu'daki işgal bölgelerinde– başlatması şaşırtıcı değildi. SS infaz siyasetini ancak

36 Gutman ve Berenbaum, *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, 86.
37 A. Cohen, "La Politique antijuive en Europe (Allemagne exclue) de 1938 à 1941", *Guerres mondiales*, 150 (1988), 45-59.

daha sonra ve kazandığı prestij sayesinde Genel Hükümet bölgesine ve Reich'ın içine doğru yayabildi. Ayrıca, Heydrich'in –örneğin İçişleri Bakanlığı'ndaki– kendi meslektaşlarını sonsuz yargılama ve tanımlı meselelerden alıkoyması zorlaştıkça, yabancı hükümetler ve işbirliği yapan yönetimlerden gelen karşı koymalar da o ölçüde sertleşti. Wannsee'deki Dışişleri Bakanlığı görevlisinin, Heydrich'e yurtdışındaki Yahudi sorunuyla ilgili işlerde diplomatlara danışma gereğini hatırlattığı andan itibaren Nihai Çözüm, Alman *Lebensraum* alanı ve Büyük Almanya'dan çıkıp sınırlarının ötesindeki ülkelere geçerek farklı bir evreye girdi.

Gelecekteki zorluklara ilişkin erken uyarıları, hâlâ Almanya'nın içinde bulunan yabancı Yahudiler sorununa ilişkin karmaşık müzakereler sağlıyordu. 1941'in sonunda Alman Yahudilere uygulanan ilk sürgünler başlarken, rejim kendi milliyetlerinin de kapsanmasına itiraz edip etmediklerini anlamak için, Dışişleri Bakanlığı'nın sempatizan hükümetlere yaklaşmasını sağladı. Kasım'da Bulgarlar, "bütün Avrupa ülkelerinde" uygulanacak ortak bir Yahudi siyaseti önerdiler; yetkili Dışişleri Bakanlığı görevlisi Luther bu fikirden hoşlandı ve yabancı Yahudileri kendi milliyetlerinden etkin biçimde ayırarak Yahudi karşıtı Alman yasalarının bütün ülkelerde uygulanmasını önerdi. Anti-Komintern Paktı üyesi ülkelerin bunu gerçekleştirmeleri halinde, Macaristan gibi "Yahudi ve Katolik fikriyatın etkisindeki" ülkelere baskı yapılmış olacaktı. Ne var ki Hukuk Bürosu'ndaki meslektaşları bundan emin değildi: Başka devletler kendi egemenliklerinin ihlali olarak görecekleri –"teorik olarak mümkün fakat uluslararası uygulama bakımından *alışılmamış*"– bu türden bir hukuka direnmezler miydi? Bu tam da Heydrich ve Himmler'i öfkelendiren türden bir hukuk teziydi; fakat gerçekte, Nihai Çözüm'ün yayılmasındaki en önemli engellerden birini tanımlamıştı: Almanların, en önemli müttefiklerinden çoğunun kendi egemenliklerinin daraltılması olarak yorumlayabileceği herhangi bir şeyi yapmakta duraksaması.[38]

38 *TWC*, 8. cilt, 195-206.

Önceleri çeşitli ülkelerin Reich'la işbirliği yapmaya razı ve bu konuda istekli oldukları görülüyordu. Wannsee Konferansı'nda Hırvatistan, Romanya, Slovakya ve Fransa sorun çıkarması muhtemel olmayan ülkeler olarak belirlenmişti. Bu ülkeler Alman modeline uygun Yahudi karşıtı yasalar çıkarmıştı ve kamuoyunun, kıtlık ve savaş dönemi zorlukları yüzünden giderek Yahudileri suçladıkları Fransa'da, rejim herhangi bir Alman kışkırtması olmaksızın kendi Nasyonal Devrim'inin bir parçası olarak Yahudi karşıtı önlemler almıştı. İşgal altında olmayan mıntıkada Yahudilerin zeminini daraltmak için Alman planlarının uygulanmasından kaygılanan Vichy Hükümeti, Almanlar Mart 1942'de güya direniş saldırılarına misilleme olarak bir tren dolusu insanı Auschwitz'e sevk ettiği zaman hiçbir tepki göstermedi. Bu arada Rumenler ve Hırvatlar söze gerek bırakmadan kendi Yahudilerini boğazlamakla meşguldü. Her iki ülke hükümetinin de, geri kalan Yahudileri Alman kamplarına sürme fikrine olumlu baktığı görülüyordu. Slovakya'ya ise ilk büyük sevkiyatların kaynağıydı. Monsenyör Josef Tiso'nun bir hayli antisemit hükümeti, Şubat 1942'de Himmler 20.000 genç ve sağlıklı Yahudi'nin gönderilmesini istediğinde "hevesli" göründü. Bir süredir 120.000 Slovak işçiyi Reich'tan geri getirtmek isteyen Slovak hükümeti, Yahudileri teslim etmenin o işçilerin geri alınmasına ilişkin bir müzakere şansı yaratabileceğine inanıyordu. Himmler için bu beklenmedik bir lütuftu: Tam da o sırada, Auschwitz'de büyük "barış zamanı inşa projeleri" için denetim altında tuttuğu köle işçi nüfusunu büyütme planı, Almanya'dan yapılacak sevkiyatın örgütlenmesindeki gecikmeler nedeniyle zora girmişti. Slovak coşkusu bir alternatif sağlıyordu.

Gerçekten de Slovak Yahudilerden bazıları hızla genişletilen Auschwitz kampına gönderildi, daha önceki zorunlu emek programının parçası oldukları düşünülüyordu. İkinci kadın sevkiyatından sağ çıkan Margita Schwalbova'nın hatırladığı gibi, "Sevkiyat sırasında bile safiyane, kendilerine dendiği gibi Reich'ın içinde bir fabrikaya çalışmak üzere gönderildiklerini sanıyorlardı." Oysa giysileri çıkarıldığı, tıraş edildikleri, üzerlerine eski Rus üniformaları giydirildiği ve binaların yıkımı,

havuzların temizlenmesi ve yol inşaatı gibi işlerde "bitkinlikten ölene kadar" çalıştırıldıkları, dövülerek, gazla ya da SS doktorlarının ziyareti sırasında fenol enjekte edilerek öldürüldükleri için, gittikleri yere varmaları "müthiş bir aşağılama ve şok" anlamına geldi. Auschwitz'de Slovak hükümetinin ilk sürgünlerin ailelerinden de –en az 50.000 fazladan insandan– kurtulmak istediğine ilişkin haberler, o bahar Birkenau'da yeni gaz odalarının inşasına yol açtı. 4 Temmuz günü seçilen ilk Slovak Yahudi grubundaki 638 kişi gaz odalarına yollandı.

Ancak Auschwitz Slovakların tek güzergâhı değildi. Mart sonundan Haziran ortasına kadar bütün aile fertlerinden oluşan yaklaşık 40.000 insanı taşıyan 38 tren, Reinhard Operasyonu yetkililerinin insafına teslim edilmek üzere Lublin bölgesine gönderildi. Yerel Alman yetkilileri sayılarla başa çıkamadı ve nakledilenlerden Lublin'e ulaşanlar ayıklamaya tâbi tutulurken, diğerleri geçici gettolara tıkıldı ya da çevre köylere dağıtıldı. Çoğu daha önce sürülmüş Yahudilerin evlerine yerleştirilen bu insanlar, günlerce ve haftalarca kaderlerine terk edildi, aç kaldı ya da tarlalarda, yöredeki zorunlu çalışma kamplarında işe koşuldu. Polonya direnişinin korkusuz gizli ajanı Jan Karski, bu kamplardan birini –Lublin ile Belzec'e aynı mesafede olan Izbica'yı– Ukraynalı muhafız kılığında ziyaret etti.[39]

O yaz Himmler'in planları, yardımcısı Heydrich'in Prag'da katledilmesiyle ağır bir darbe yedi. Himmler'in tepkisi, Avrupa çapında Nihai Çözüm'ü hızlandırmak için Eichmann'ı öne sürmek oldu. Himmler geçici olarak RSHA şefliğini üstlendi ve yavaşlama olmayacağını kanıtlamak istedi. 17 Temmuz'da Auschwitz'i ziyaret ederek komutan Höss'e, kampın Avrupa Yahudilerinin güzergâhı haline geleceğini söyledi. "Eichmann'ın programı devam edecek," dedi ona, "ve şu andan itibaren her ay biraz daha hızlandırılacak. Gidip Birkenau'da yapılanlara

39 M. Schwalbova, "Slovak Jewish Women in Auschwitz II-Birkenau", ed. W. Dlugoborski vd, *The Tragedy of the Jews of Slovakia: 1938-1945: Slovakia and the "Final Solution of the Jewish Question"* (Oswiecim, 2002), 201-12; Y. Bluecher, "The Deportation of Slovakian Jews to the Lublin District of Poland in 1942", *Holocaust and Genocide Studies*, 6:2 (1991), 151-66; D. Dwork ve R. Jan van Pelt, *Auschwitz: 1270 to the Present* (New York, 1996), 299-306.

bir bak. Çingeneler imha ediliyor. Sen de çalışabilecek durumda olmayan Yahudileri aynı acımasızlıkla yok edeceksin."[40]

İşbilir Eichmann ona en iyi itaat edecek kişiydi. Haziran ayında 40.000 Yahudi'yi Fransa ve Hollanda'dan, 10.000'ini de Belçika'dan "emek hizmeti için Auschwitz'deki kamp"a sevk etmek üzere Dışişleri Bakanlığı'nın onayını aldı: Trenler Temmuz ortalarında yola çıkmaya başlayacaktı. Ancak ölüm kamplarına ilişkin haberler ve söylentiler yayılıyor ve Almanların 1942 taarruzunun Rusları devirmeyi başaramadığı anlaşıldıkça huzursuzluk, çekinceler hatta Alman siyasetine açıktan muhalefet kendini hissettirmeye başlıyordu.

İlk kapanan Slovak kanalı oldu. Bazı sürgünler Lublin bölgesindeki kargaşa sayesinde kaçtı ve bunların birkaçı gettolardan gizlice çıkarılan mektuplarla Slovakya'ya geri döndü. Auschwitz'in çevresindeki koşullara ilişkin bilgiler yayılmaya başladı. Vatikan durumu protesto edince hükümet meydan okuyarak karşılık verdi. Başkan Tiso, "Slovakya'yı Yahudilikten kurtarma yolunda bizi durduracak hiçbir dış müdahale olamaz," diye ayak diredi. Ağustos'ta yaptığı bir konuşmada, "Yahudilere yapılanlar Hıristiyanlığa uygun mudur, insani midir?" diye sordu. "Kendimizi zamanında onlardan kurtarmasaydık çok daha kötü olurdu. Ve bizler bunu Tanrı'nın emriyle yaptık: 'Slovak, at onları içinden, bu haşerattan kurtul'." Fakat aslında dikkatli davranıyordu ve konuşmasında geçmiş zaman kipi kullanması anlamlıydı. Kilise'nin baskısı ve kamuoyunun öfkesi, istisna olarak 20.000 Yahudi'nin oradaki sürgününün sona ermesini sağladı. Alman bakan Haziran'da, "Yahudilerin Slovakya'dan tahliyesi çıkmaza girdi," diye rapor ediyordu. Son tren Eylül sonunda hareket etmeden önce, Berlin'in sert demeçlerine rağmen ülkeden sadece 4.000 Yahudi ayrıldı.[41]

Fransa'da yeni Pierre Laval yönetimi de zor durumdaydı: Alman arzularına itaat etmek mi, yoksa onlara direnmek mi

---

40 *Age.*, 320.

41 L. Rothkirchen, "A few Considerations on the Historiography of the Holocaust", ed. Dlugoborski vd, *The Tragedy of the Jews of Slovakia*, 83; I. Kamanec, "The Deportation of Jewish Citizens from Slovakia in 1942", *age.*, 111-39; J. Ward, " 'People Who Deserve It'; Josef Tiso and the Presidential Exemption", *Nationalities Papers*, 30:4 (2002), 571-601.

egemenliğin sürdürülmesine daha iyi hizmet ederdi? 1942 yazında Fransız prestiji görünüşe göre sürgünleri onaylamak suretiyle güçlendirilmişti; yaptıkları Fransız polisinin otoritesini muhafaza etmek için bir taviz siyaseti uygulamaktı. Fakat Laval'e Almanların "emek hizmeti için" daha fazla Yahudi'yi Auschwitz'e göndermek istedikleri bilgisi verildiğinde, Vichy Fransa vatandaşı olan Yahudileri, yabancı ya da devletsiz olanlardan çok farklı gördüğünü vurgulayarak ihtiyatlı bir tutumla tepki gösterdi: Almanlar bu tavrı kabullenmek zorunda kaldı ve yaz sürgünleri ikinci grupla başladı. Aynı siyasetin Belçika ve Hollanda'da da uygulanması gerekti.[42]

Yaz aylarında işler Eichmann'ın bakış açısından kötüden daha kötüye gitti. Rumenlerle Dışişleri Bakanlığı adına simsarlık ederek yaptığı bir antlaşma, Bakanlığa yaptığı bir ziyaret sırasında Rumen Yahudi İşleri Komiseri'ne kasten kötü davranılmasıyla açığa çıktı. Daha önce gördüğümüz gibi, Rumenlerin kendi antisemitizmlerinde Almanlara borçlu oldukları herhangi bir şey yoktu; fakat Romanya'daki –oraya atanan gayet yetersiz bir Nazi görevlinin elindeki– Alman diplomasisi bir felaketti. Ayrıca Romanya hükümeti, tıpkı Slovaklar gibi Alman taleplerine çekinceyle yaklaşmalarını gerektiren pek çok nedenin bilincine varıyordu. İlk planda, Yahudilerin ülke ekonomisi bakımından taşıdıkları önem göz ardı edilemezdi. İkinci olarak, daha geniş bölgelerde olup bitenlere ilişkin raporlar, eleştirilerini Almanya'daki benzerlerinden daha açık biçimde dile getiren pek çok Rumen'i sarsmıştı. Antonescu hükümeti bile düş kırıklığı içindeydi: Hükümet Rumen ordusunu Alman savaş faaliyetlerine bağlamış fakat bu tutum Kuzey Transilvanya'yı geri almalarına fayda sağlamamıştı. Fakat açıktan muhalefet bu konuda yararlı olmayacaktı. Bu nedenle hükümet, Alman bakış açısına sempati göstererek ama aslında hiçbir şey yapmayarak zamana oynadı.[43]

Berlin'e tam bir düş kırıklığı hâkimdi. Eylül sonunda Ribbentrop, Dışişleri Bakanlığı'na "çeşitli Avrupa ülkelerinden

42 Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, 103-4; *TWC*, 8. cilt, 231; M. Marrus ve P. Paxton, *Vichy France and the Jews* (New York, 1981).

43 Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, 115-17, 125-6.

Yahudilerin mümkün olduğu kadar hızlı tahliyesi"ni emretti. Doğrudan Alman denetimindeki işgal bölgelerinde, özellikle iyi yönetilen sivil hizmetlerin olduğu yerlerde bu daha kolaydı. Nüfus kaydı ve kimlik verilerinin kullanım teknolojisi bakımından öncü konumunda olan Hollanda, Yahudiler için Alman polisini bile hayran bırakan merkezi bir kayıt sistemi oluşturmuştu. Ekim ortalarında Hollandalı yetkililerin yardımıyla yaklaşık 45.000 Yahudi sevk edildi; bildirildiğine göre, halk kesimleri "herhangi bir sorun çıkarmadı." Norveç polisi de aynı şekilde itaat etti. Fakat bütün bunlar Alman Dışişleri Bakanlığı'nı kötü gösterdi, çünkü sürgünler "tam da onların işinin olmadığı ülkelerde devam ediyordu.[44] Mesela Danimarkalılar, Almanların Yahudilere karşı ayrımcı önlemlerin alınması için öne sürdüğü taleplerin ağır anayasal sorunlar yarattığını ortaya koyarak hükümeti istifaya zorladı. Ülkenin Reich için taşıdığı büyük iktisadi değer ve görece küçük Yahudi nüfusu dikkate alındığında olayları bu noktaya getirmek istemeyen Almanlar, sorunu fazla zorlamayan aşamalı bir yaklaşımda karar kıldılar. Fakat bunun sebebi belki de Danimarka'nın ikincil bir mesele olmasıydı: Macarlar ve İtalyanlar daha büyük bir soruna neden olmuşlardı.[45]

Macaristan'ın çok yüksek bir Yahudi nüfusu vardı (yaklaşık 700.000); İtalya ise Reich'ın Avrupa'daki en önemli müttefikiydi. Her iki ülke de Yahudileri Doğu'ya sürme siyasetine açıkça muhalifti. Macarlar önceleri binlerce Galiçya ve Slovak Yahudi'sini Ağustos 1941'de kurşuna dizilmek üzere eski Sovyet sınırının ötesine göndererek, bu tip çekinceleri olmadığını göstermişti. Macar Yahudileri ordudan atılmış, özel sınır çalışma taburlarına sevk edilmişti (çoğu buralarda öldü). Fakat 1942'de Alman diplomatlar Macarlardan Yahudileri Doğu'ya göndermeden önce yeni Yahudi karşıtı yasalar çıkarmalarını istediklerinde, başbakan Miklos Kallay bunun "Macaristan'ın içişleriyle ilgili bir mesele" olduğunu söyleyerek Almanları uyardı. Macarlar için bu meselenin özüydü; hem de sadece onlar için değil. Bu esas olarak bir prosemitlere karşı antisemitler mese-

44 Aly ve Roth, *The Nazi Census*, 66-8.
45 *TWC*, 8. cilt, 255.

lesi değil (bazen böyle olsa da), daha çok eşit olmayanların ittifak dinamikleriyle ilgili bir meseleydi; bir yanda sorunu zorlamaya çalışanlar, öte yanda ise kendi manevra özgürlüğünü sağlamak için buna direnenler vardı. Yahudi sorunu, her iki taraf için de kendi ilişkilerinin doğasını sınamaya dönüşmüştü.

Bu durum giderek bir dizi anlaşmazlığa ve yüksek düzeyde diplomatik düelloya neden oldu. Aralık 1942'de Budapeşte, Almanlara Macar Yahudilerine yıldız takmayacağını ve onların Doğu'ya sürülmesini kabul etmeyeceğini söyledi. Bir sonraki ay, çok sayıda Macar Yahudi aile kendi güvenliği için Brüksel ve Amsterdam'dan iade edildi. Almanya'nın müttefiki olan Macaristan, savaşın gidişatı Reich'ın aleyhine döndükçe, fiilen bir Yahudi sürgün yeri haline gelmeye başladı ve Budapeşte boş bir çabayla kendini kurtaracak bir yol aramaya başladı. Ocak 1943'te çileden çıkan Alman Dışişleri Bakanlığı, Macaristan büyükelçisi Sztójay aracılığıyla pek diplomatik olmayan bir nota verdi: "Führer her koşulda bütün Yahudileri savaş sırasında Avrupa'dan çıkarmaya kararlıdır" ve "Avrupa'nın orta yerinde, bizim dostumuz olan tek bir ülkenin yaklaşık 1 milyon Yahudi'yi barındırması bizi büyük bir endişeye sevk etmektedir. Bu tehlikeyi uzun süre hiçbir şey yapmadan izleyemeyiz."

O Nisan ayında Hitler, kral naibi Horthy'le bir araya geldiğinde Macar siyasetine şiddetle saldırdı. Horthy ise Führer'e Macaristan'da vaftiz edilmiş pek çok Yahudi olduğunu ve bunların çoğunun "itibarlı kişiler" olduğunu hatırlattı. Yahudilere karşı elinden geleni yapmıştı fakat "kimse onları katledemez ve başka şekilde onlardan kurtulamazdı." Hitler kendisiyle bu kadar açık konuşulmasına alışık değildi ve öfkeyle karşılık verdi. Slovakların yaptığını Macarlar neden yapmamışlardı? Yahudileri ülkeden defetmek Macarlara çeşitli fırsatlar verecekti. Ayrıca, Yahudilerin katledilmesinden söz eden insanlar, "sadece tek bir katilin var olduğunu, onun da Yahudi olduğunu" unutuyorlardı. Ertesi gün, Ribbentrop da onlara katıldığında, konu bir kez daha, bu kez daha açık bir biçimde ele alındı. Kendi sözünden çok Hitler'in sözünü tutan Ribbentrop Macar'a açıkça, "Yahudiler ya imha edilmelidir [*vernichtet*] ya da toplama kampına gönderilmelidir. Başka bir ihtimal yok-

tur," dedi. Hitler de ağırlığını koydu. "Onlar sadece parazittir. Polonya'yı hizaya getirmiş bulunuyoruz. Oradaki Yahudiler çalışmak istemediklerinde kurşuna diziliyorlardı. Onlar sağlıklı bir bedene bulaşan tüberküloz basilleridir." Macaristan büyükelçisinin vakit geçirmeksizin belirttiği gibi, Almanlar için Macaristan'ın Yahudi sorunundaki tutumu, onun Almanya'yla kurduğu ittifaka bağlılığının sınavı haline gelmişti. Macarlar pek çok Yahudi'yi işsiz bırakan yeni bir Yahudi yasası çıkarmalarına rağmen daha fazla bir adım atmadılar. Yahudileri işaretlemeyi ve tayınlarını kesmeyi reddettiler.[46]

Almanlar açısından –çözmek daha zor olduğu için– daha da sorunlu olan, başlıca müttefikleri İtalyanların işbirliğine yatkın olmayan tutumlarıydı. Macarlar ve Rumenler gibi, savaş öncesindeki İtalyan rejimi Yahudilere karşı ayrımcı ırk yasaları çıkarmıştı. Ancak ülkenin Yahudi nüfusu küçük ve bir hayli asimileydi, ayrıca Nazi siyasetini kışkırtan ırk düşmanlığı anlayışı ve geleneği de azdı. Alman Dışişleri Bakanlığı'ndaki iç rekabetlerden dolayı, 1942 boyunca Roma'ya görece zayıf bir diplomatik baskı yapıldı. Ribbentrop ilişkilerin düzelmesi için bizzat çalışıyordu. Fakat 1943'e kadar Yahudi sorununa ayıracak zaman bulamadığı için, Balkanlar'daki İtalyan yetkililerin bir süre kadar açık direnişi ve ayak sürümesine genellikle karşı çıkılmadı. 1942 yazında, Yunanistan'daki İtalyan yetkilisi İtalyan denetimindeki bölgede Yahudilerin işaretlenmesi için yapılan bir RSHA önerisini reddetmişti; hatta Almanların kendi mıntıkalarına girmeleri halinde, İtalyan Yahudilerinin bu uygulamadan muaf tutulacaklarını eklemişti. Yunanistan'daki Alman askeri yetkilileri, Yahudileri kendi mıntıkalarında yol yapımı için kullanmaya başladıklarında, pek çok Yahudi korunmak için İtalyanların himayesindeki güneye kaçtı.[47]

İtalyanlar artık Yugoslavya'da da yardımcı olmuyordu. Tam aksine 1941'den itibaren pek çok kıdemli yönetici, Ustaşa'nın soykırım şiddeti karşısında dehşete kapılıp potansiyel kurbanları korumak için elinden geleni yaptı. Hırvatistan hüküme-

46 Hillgruber (ed.), *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, 2. cilt, 233, 245,257.
47 Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, 136-7.

ti Hırvatistan Yahudilerinin üçte ikisinden fazlasını toplama kamplarına hapsettiğinde, kalanlar İtalyan mıntıkasına sığınmaya çalıştı. Dalmaçya valisi Bastianini bazılarını geri gönderdi, diğerlerini İtalya'da gözetim altına aldı. Fakat meslektaşları daha anlayışlıydı. Ustaşa'nın Mostar şehrindeki Yahudileri katletmesini haber alan diplomat Pietromarchi öfkeliydi: "İnsanlığı aşağılayan bu gerilemeyi dostumuz Almanya'ya borçluyuz." Ve "istenmeyen" Yahudilerin Hırvatlara teslim edilmesi "onları imhaya mahkûm etmek" anlamına geldiği için Bastianini'yi azarladı, "İtalya ve Ordu bu günahkârlığın suç ortakları haline gelmekten kaçınmalıdır." Yüksek rütbeli subaylar bunu kabul etti. Bu türden katliamları kolaylaştırmak namlarını zedeliyordu. General Paride Negri, İtalyanlardan Yahudilerin toplanıp Almanlara teslim edilmelerine yardımcı olmaları istendiğini öğrendiğinde duruma karşı çıktı: "Bu kesinlikle imkânsızdır, çünkü Yahudilerin sınır dışı edilmesi İtalyan ordusunun şerefine ters düşer."[48]

Ağustos 1942'de Ribbentrop İtalya'dan resmen yardım istedi ve Mussolini'nin, kendisine gönderilen andıcın üzerine kalemle "nulla osta" (itiraz yok). deyimini karalayarak onay verdiği görüldü. Ancak Hırvatistan'daki başlıca sivil yöneticiler ve komutanlar Duçe'yi çiğnemeye hazırdı. General Roatta, Piteromarchi'ye Yahudileri teslim etmek "söz konusu bile olamaz" dedi. İnsaniyet söz konusuydu (Roatta gibi kıdemli İtalyan görevlileri için bu kavramın, söz gelimi Etiyopyalılar veya Senussileri değil Yugoslav Yahudilerini kapsadığı açıktır). Fakat Roatta, İtalya'nın prestiji için de kaygılanıyordu. Hırvatların ve Almanların engellenmesinin, orasının İtalyanların öncelikli oldukları bir bölge olarak görüldüğünü her ikisine de hatırlattığı da düşünülüyordu. Paveliç, Almanlara iktidarda olduğu her yerde Yahudi sorununu çözeceğine dair güvence verdikçe, İtalyanlar onu daha çok engellemek zorunda kaldı.[49]

1942'nin sonunda üst düzey İtalyanlar, Yahudileri bekleyen kaderin gayet farkındaydı. Mussolini'nin önemli yaverlerinden biri olan Carabinieri General Giuseppe Pièche, ona

48 Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 186-7.
49 *Age.*, 188-9.

Almanlara teslim edilen Hırvatistan Yahudilerinin, kilitlendikleri demiryolu vagonlarında zehirli gazla "tasfiye edildikleri"ni anlattı. Almanları açıkça reddetmekten çekinen İtalya 2. Ordu komutanları, kamuoyuna, Hırvatistan'daki İtalyan Yahudilerini koruma altına alıp Hırvatistan Yahudilerini toplayıp Zagreb'e teslim edeceklerini duyurdu. Bu haberler onların denetimindeki birçok Yahudi sürgünün intihar etmesine yol açtı. 2. Ordu'nun aslında onları teslim etmek istemediğini bilmiyorlardı. Zamana oynayarak, onları, Rab Adası'na gönderildikleri 1943 baharına kadar anakaradaki İtalyan kamplarında tuttular. Orada tutulan ve gıda yetersizliğinden ölmekte olan Slovenlerin aksine, bu Yahudiler hayatta kalabilecekleri kadar gıda aldılar. İtalya 1943'te teslim olduğunda Partizanlar tarafından kurtarılan bu insanlar, İtalyan politikasından yararlanan çok sayıda Balkan Yahudi'si arasındaydı.

Böylesine olağandışı bir sonucun gerçekleşebilmesi Duçe'nin eğilimleriyle alakalı değildi; bu daha çok Mussolini'nin İtalyan devleti üzerindeki baskısının nispeten zayıf oluşunu yansıtıyordu. Göring, Ribbentrop ve Himmler onu ziyaret edip Hırvatistan'daki (ve daha sonra Fransa'daki) Yahudileri teslim etmeye zorladıklarında onları dikkatle dinliyordu. Fakat onların, "İtalya Yahudilerin koruyucusu olmamalıdır" görüşünü kabul ediyor gibi görünürken ve generallerini "duygusal insaniyet"le suçlarken de, astları tam aksini savunduğunda etkileniyordu. Generalleri onu, İtalya'nın Yahudileri Ustaşa'ya teslim etmesi halinde kendi Yugoslavya siyasetinin zayıflamasına yol açarak Ortodoks nüfusun güvenini kaybedeceği konusunda uyardılar. Ayrıca, Dışişleri Bakanlığı'nda iki numaraya terfi etmiş olan Bastianini bile fikrini değiştirmiş, artık imha siyasetine kesin bir tavırla karşı çıkıyordu. "Almanların sınır dışı ettiği Yahudileri bekleyen kaderi biliyoruz," diye hatırlattı Duçe'ye. "Gazla öldürülüyorlar. Hepsi; kadınlar, yaşlılar ve çocuklar. Bu vahşetin bir parçası olmayacağız. Ve siz Duçe, buna izin vermemelisiniz. Bunun sorumluluğunu tek başınıza almaya hazır mısınız?"[50]

50 *Age.*, 192-3; Rodogno, *Fascism's European Empire*, 397.

Duçe'nin kararlı bir tutum sergilediğini gösteren herhangi bir bulgu yoktur. Almanlarla konuşurken sert laflar etmekten hoşlanıyor fakat genellikle pratikte karar alma yükünü astlarına yıkıyordu. Yahudi sürgünleri bekleyen kaderin ne olduğunu net bir şekilde öğrendikten sonra, Yugoslav sınırındaki valilerinin onları geri çevirmelerine izin vermişti. Fakat mültecileri kabul etmemek bir şey, imhanın suç ortağı olmak başka bir şeydi. Özellikle manevra alanını daraltacak ve Almanlara daha fazla bağlanmasına yol açacak kararlar almaktan sakınmaya çalışıyordu. Aralık 1942'de Roatta onu, Hırvatistan Yahudilerinin Hırvatlara hemen teslim edilmemesi gerektiği konusunda ikna etmeyi başardı. Öte yandan sırdaşı General Pièche'nin, "teslimin, dolayısıyla imhanın" devam etmesi gerektiğini düşünüyorsa, Hırvatları pis işleriyle baş başa bırakmak ve İtalyan ordusunu bu işin dışında tutmak şeklindeki alaycı tavsiyesini benimsiyordu. En azından Hırvatistan Yahudilerini gözetim altında tutmak, bütün seçenekleri açık tuttuğu için Mussolini'nin zihninde mükemmel bir çözümdü.[51]

Mart 1943'te Almanlar, İtalyanların Yunanistan'da ayak sürümesinden bıktı ve Selanik'teki büyük Yahudi cemaatini sürdü. Bulgarların da kendi denetimlerindeki Yunan Yahudileri sürmelerini sağladı. Bulgarlar bunu onaylarken, Bulgar yurttaşı olan Yahudilere ne yapılacağına ayrıca karar vereceklerini belirttiler. Çok daha zayıf bir konumda olan Yunan hükümeti özel kanallardan durumu protesto etti; fakat Selanik'teki yerel yetkililer, Almanların kenti Bulgar yönetimine teslim edeceği korkusuyla işbirliği yapmayı kabul etti. Her iki olayda da, İtalyan konsolosluk görevlileri İtalyan pasaportu olan Yahudileri korudu ve diğerlerini de kurtarmak için ellerinden geleni yaptı.

Neler olup bittiğini kendi gözleriyle gören yetkilileri tartışmasız biçimde harekete geçiren insani dürtüler burada da siyasetle bağlantılı olmak zorundaydı. 1943'ün başında savaş Mihver için açıkça tersine döndüğü sırada Macarlarla diğerleri barış müzakerelerine başlaması için İtalya'ya baskı yaparlarken, Yahudi sorunu yeni bir anlam kazandı. İtalya'nın hâlâ Alman arzularını engelleyecek güçte olması, diplomatik ba-

51 *Age.*, 383-4.

kımdan geçen yaza kıyasla daha değerliydi. Geleneksel olarak İtalyan yanlısı duyguları olan zengin bir topluluğu korumak gibi iktisadi dürtüler de söz konusuydu. Atina'daki İtalya tam yetkili temsilcinin belirttiği gibi, Yahudileri İtalyan bölgesinde gözetim altına almayı reddetmek için "insanlığımızdan prestijimize kadar uzanan bin tane neden vardı." Çok benzer kaygılar, İtalyanlar tarafından Kasım 1942'de işgal edilmiş olan Güneydoğu Fransa'daki İtalyan siyasetini de açıklar: Vichy polisi tutuklamalar yaptığında, Roma durumu protesto ederek ırk siyasetinin işgal gücüne ait bir mesele olduğunu ısrarla belirtti. Bütün bunlar İtalya'nın prestijiyle ilgiliydi: Bazı Yahudiler bundan yararlanacak kadar şanslı çıktı. Yararlı bir savaş sonrası efsanesi olarak, insaniyet sahibi İtalyan –kaba Almanlarla kolayca kıyaslanabilen *brava gente* [soylu insanlar]– fikrini tamamen göz ardı etmek gerekmese de, İtalya'nın diplomat ve generallerinin Avrupa'nın Yahudi Sorunu'nda kendi çizgilerini izlemekte gayet güçlü ve yararlı siyasal nedenler gördükleri konusunda pek az kuşku duyulabilir.[52]

İtalyan faşizminin "yüksek adalet ve insanlık duygusu" ile Nazi müttefiklerinin "kabalığı ve açgözlülüğü" arasında yapılan kıyaslama aslında İtalyan faşist yetkililer tarafından başlatıldı. Yönetim konusunda Alman yöntemlerinin iflasına ilişkin çözümlemeleri akıllıca olsa da, bu çözümleme idealler dünyası açısından daha saf ve siyasal bakımdan daha gelişmiş faşizm anlayışını savaşın gerçeği olan soykırım pisliğinden kurtarmak konusunda kendisine hizmet ediyordu aynı zamanda. Papa, Ocak 1943'te İtalyan bir diplomata, "bu insanlık tarihinin en karanlık çağlarından biri, belki de en karanlığıdır; böyle bir katliam daha önce asla yaşanmamıştır," dedi. "Böyle bir durumda," diye karşılık verdi Pietromarchi, "bunca kötülüğün orta yerinde İtalyanlar hummaya bağışık kaldı ... Askerlerimizi vahşetten uzak tutan içgüdü Hıristiyanlıkla beslenmiştir." Ve günlüğüne gizlice kendi inancını aktardı: "Halkımızın insancıllığı bir gün takdir edilecek." Birkaç ay sonra General Pièche de aynı noktaya değindi. "Alman yetkililer Yahudileri koruduğumuz ve kendi ırk kampanyalarında onları Bulgarlar

52 *Age.*, 390.

gibi desteklemediğimiz için bizi kınıyorlar. Ancak ben şuna inanıyorum ki, bizim insanlık ilkelerinden esinlenen davranışımız bir gün şu zamanın en doğru davranışı olarak kabul edilecek." Savaşın kaybedildiğini anlayan faşist elitin büyük bölümü, basiret ve insancıllığın nihayet kaynaşabileceğini umuyordu.[53]

Böylece, savaş uzadıkça, Almanya'nın müttefiklerinin kendi vatandaşlarını –Yahudileri bile– Almanlara teslim etme eğilimi azaldı. Bulgarlar ve Rumenler uyumlu davrandılar ve savaşın sonuna kadar blöf yaparak durumu idare ettiler. Yunanistan Yahudilerini Treblinka'ya gönderen Bulgarlar, Yahudilerden oluşan kırsal kesime gönderdikleri işçi taburları kurarak, Bulgaristan Yahudilerini Almanlardan herhangi bir şey kadar korudular. Antonescu hükümeti ise artık sürgünlerin kendi prestijine zarar vermesinden kaygılanıyordu. Diğer müttefik hükümetlerinin –özellikle Macaristan'ın– sürgünlere ya da gettolaştırmaya tenezzül etmediği bir ortamda, Antonescu hükümeti bir Alman kuklası gibi görünmüyor muydu? Ekim 1942'de Yahudilerin Dinyester'in karşısına sevk edilmesi askıya alındı. Romanya ana kraliçesinin güçlü muhalefeti de etkili oldu, yine de stratejik ve diplomatik hesaplar muhtemelen ağır basıyordu. Hükümet Almanların itirazlarını göz ardı etti ve Mareşal Antonescu'nun Hitler'le konuya ilişkin görüşmeleri de anlaşmazlıklarını gizlemiyordu. Görüşme kayıtlarının tutanağına göre, "Mareşal'den farklı düşünen Führer, Yahudilere karşı ne kadar radikal davranılırsa o kadar iyi olacağı kanısındaydı." Ribbentrop, Rumen Yahudilerin Rusya'ya gönderilip gönderilmeyeceğini sorunca, Antonescu 100.000'ini Kırım'daki madenlerde çalışmak üzere sevk etmek istediğini söyledi. Ne var ki, tutanaklardan okuduğumuza göre, "öldürülmemelerini rica etti. Çünkü daha önce, gittikleri yerde sadece ve sadece katledildikleri açığa çıktığında, kendisini Yahudilerin Rusya'ya sürülmesini durdurmak zorunda kalmış halde bulmuştu." Onun Odessa'da 18.000'den fazla Yahudi'nin öldü-

53 *Age.*, 403-5.

rülmesini emreden adam olduğuna inanmak zordu. Fakat Antonescu rüzgârın hangi yönden estiğini görebiliyordu.[54]

Bulgaristan ve Romanya, Almanların onları durdurmasına fırsat bırakmadan saf değiştirdi. Almanlar ihaneti önlemek için harekete geçip eski müttefiklerinin ülkelerini işgal ettiklerinde bile –İtalya ve Macaristan'da yaptıkları gibi– bunun daha büyük bir denetim gerektirmediğini hemen fark ettiler. Kasım 1942'de Fransa'da daha önce işgal edilmeyen bölgeye girdiler: Ancak 1943 ile 1944'te sürülen Yahudilerin sayısı 1942'de sürülenlerden daha azdı. Eichmann'ın daha önce Fransa'daki sürgünleri başlatan uşağı Dannecker, 1943'te Roma'ya gönderilince aynı şeyi orada da yaptı. Kendi komutası altındaki bölük oraya ulaştıktan sonra birkaç gün içinde İtalyan Yahudilerinin Auschwitz'e sevkiyatını örgütledi. Globocnik, Şubat 1945'e kadar 1.100'den fazla Yahudi'yi Trieste'den kuzeye gönderdi. Gene de ya gizlendiği ya da direnişçilere katıldığı için (savaş öncesine ait 50.000 nüfustan ayrı olarak) muhtemelen 40.000 kadar İtalyan Yahudi'si savaştan sağ çıktı. Almanlar, İtalya'dan devraldıkları Yunan anakarasında daha başarılı oldu ancak orada da Kuzey Yunanistan'dakinden daha fazla Yahudi gizlenerek hayatta kaldı.

En fazla ilgilendikleri ülke, Avrupa'da en büyük Yahudi topluluğunun kaldığı Macaristan'dı. Kuşkusuz bu, Wehrmacht'ın Mart 1944'te yönetimi devralmasıyla tehlikeye girdi ve Temmuz 1944'e kadar 435.000'den fazla Macar Yahudi'si, diğer ülkelere göre çok daha fazlası Auschwitz'e gönderildi: Bu kampın tarihini yakın dönemde yazanların açıklığa kavuşturduğu gibi, ne daha önce ne de daha sonra "bir çalışma kampı olarak daha verimsiz" ya da "bir infaz merkezi olarak daha etkin" bir tesis olmuştu. 1942'de yaklaşık 175.000 Yahudi kampa getirilmişti; 1943'ün Ocak ve Mart ayları arasında bu sayı yaklaşık 105.000, Nisan 1943-Mart 1944 arasında ise 160.000'di. Macar sevkiyatları böylece kampın korkunç kariyerinin zirvesi oldu. 1944'ün Mayıs ve Haziran aylarında öldürülen 1 milyon insanın üçte biri burada katledildi. Aylık ölü sayısında beş kat

54 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, 212-14.

artış oldu, bu sayı fırınların aylık 132.000 olan resmi kapasitesinin üzerindeydi.[55]

Ancak Macaristan sadece Eichmann'ın en büyük zafer anı değil, aynı zamanda soykırım kariyerinin etkin sonu oldu, çünkü bu noktada beklenmedik bir şey gerçekleşti ve hâlâ şeklen egemen bir ülkenin naibi olmaya devam eden Amiral Horthy sürgünleri yarıda kesmeye karar verdi. Başkalarının yanı sıra papa, Roosevelt ve İsveç kralı da seslerini yükseltmeye başlamıştı ve Normandiya Çıkarması ile Kızıl Ordu'nun Batı'ya doğru ilerlemekte olduğuna ilişkin haberler, onu bir yolunu bulup savaştan çıkması gerektiğine ikna etti. Bu noktada Nihai Çözüm'de suç ortaklığının sadakati kanıtladığını ve tersinin de Mihver'den ayrılma arzusunun bir işareti olduğunu hem Almanlar hem de müttefikleri anladı. İçişleri Bakanlığı'na müdahale eden ve jandarma birliklerinin yerine sadık ordu birliklerini koyan, o sırada 75 yaşında olan Horthy, Eichmann'ın sevkiyat planını durdurdu ve özellikle Budapeşte Yahudilerinin sürülmesini yasakladı. Eichmann afalladı. "Olamaz bu," diye haykırdı. Fakat Macaristan'ın işbirliği olmadan devam edemezdi ve gerçekten de Eylül'de Himmler onun biriminin dağıtılmasını emretti. Ertesi ay Almanlar Horthy'yi görevden aldı ve yerine aşırı sağcı ve Habsburg ordusunun eski bir subayı olan Ferenc Szálasi'yi getirdi. Ancak Macar Yahudilerini Almanlara teslim etme konusunda Szálasi de isteksizdi ve 1944'ün sonunda sürgünler kesin olarak durdu. Bunun yerine, Szálasi'nin antisemit Çapraz Ok hareketi Macarların kendi zorunlu emek programını genişletti ve kamu düzeni dağılırken örgüt cinayetlerini sürdürdü. Aralık'tan itibaren Kızıl Ordu kuşatması ve top atışı altında kalan Szálasi hükümeti, yerel ölüm müfrezelerinin Yahudileri sokaklarda katletmeye başladığı Budapeşte'yi savaşın en büyük şiddet olaylarından birine terk ederek ülkenin batısına çekildi.

Macaristan'dan yapılan sürgünlerin durması ve 1944 yazında Alman stratejik konumunun ansızın kötüleşmesi çok da-

55 Gutman ve Berenbaum, *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, 86, 89; Dwork ve van Pelt, *Auschwitz, 1270 to the Present*, 342.

ha radikal bir olasılığın yolunu açtı: Almanların 1941'de terk ettiği göç siyasetine geri dönüş. Yahudi ve Alman ajanları, Budapeşte'nin içinde ve dışarıdaki tarafsız bölgelerde Macaristan Yahudilerinin para ya da mal karşılığında serbest bırakılması için gizli müzakerelere başladı. Yahudilerin güdüsünü anlamak kolaydır; ister bireysel ister siyasal örgütlerin ya da yardım örgütlerinin üyeleri olarak hareket ediyor olsunlar, hedefleri mümkün olduğu kadar çok sayıda Yahudi'yi mutlak ölümden kurtarmaktı. Alman tarafında ise gerçek bir tarihsel ihtilaf söz konusuydu. Bu müzakereler ne kadar ciddiye alınabilirdi ve neyi amaçlıyordu?

Öncelikle, infaz politikalarında istisnalar yapmanın, sistemin başından beri varolduğunu kaydetmek gerekir. Savaş sürdükçe, özellikle Himmler, Yahudileri İngilizler ve Amerikalılarla olan ilişkiler bakımından etkin bir araç olarak gördü. Onların Müttefik siyaseti üzerindeki etkisini anlayan ve Kızıl Ordu'nun hızla Polonya, Romanya ve Bulgaristan'a doğru ilerlemesi karşısında endişeye kapılan Himmler, Yahudilerle ilgili müzakerelerin Batı'ya yönelik bir tür barış işareti olarak hizmet edebileceğini umuyordu. 1943'te Bergen-Belsen'deki kampın içinde yabancı ülkelerde akrabaları olan "ayrıcalıklı Yahudiler" için küçük bir bölüm inşa ettirmişti. Almanların kendilerine ne kadar dostça davrandığını anlatacakları ve Müttefik politikalarının olumsuzluğa sürüklenmesi halinde rehin tutulabilecekleri düşünülüyordu. Benzer düşünceler, onu savaş malzemesi karşılığında Yahudilerin serbest bırakılmasını sağlayan bir antlaşma için gösterilen çabaları desteklemeye yöneltti. Ancak bunların hiçbiri fazla ileri gidemezdi. Himmler'in antisemitizmi, Yahudi örgütlerinin İngiliz ve Amerikan siyaseti üzerindeki etkisini abartmasına yol açıyordu: Aslında onların kendi hükümetlerinden gelen ve müzakereleri "siyasal" bağlamda yürütmeme talimatları karşısında yapabilecekleri pek az şey vardı. Churchill ve Roosevelt için en önemli nokta –Almanlarla ayrı müzakere yapılmaması anlamına gelen– kayıtsız şartsız teslimiyet ve SSCB'yle ittifaktı.[56]

56 M. Hindley, "Negotiating the Boundry of Unconditional Surrender: The War Refugee Board in Sweden and Nazi Proposals to Ransom Jews, 1944-45", *Ho-*

En önemlisi, Himmler'in sadakatle bağlı kaldığı Hitler çok sayıda Yahudi'nin kurtulmasına izin vermek niyetinde değildi. Bu nedenle sadece küçük jestler söz konusuydu. Mesela, Macar sanayi elitinden Weiss ailesinin mensupları, Himmler'in Waffen-SS için istediği mühimmat fabrikalarının denetimi karşılığında Portekiz'e kaçtı. Himmler, Nihai Çözüm'e bağlı kalmaya devam etti ve 1944'ün yaz ve sonbahar ayları boyunca, önce Wehrmacht'la daha sonra Speer'in Yahudi işçi istekleriyle mücadele etti: İstisna olarak, 100.000 Macar Yahudi'si silah fabrikalarında çalışmaya gönderildi. Lodz gettosu –eski Polonya'da hâlâ ayakta kalan son Yahudi merkezi– tasfiye edildi ve Chelmno ölüm kampı bu amaçla yeniden canlandırıldı. Aslında, Reich'ın sınırlarındaki kamplar düşmanın ilerleyişi karşısında boşaltılırken, buralardaki mahkûmların kimi öldürüldü, kimi ölüm yürüyüşüne zorlandı, kimi de Reich'ın içindeki aşırı kalabalık, iş yükünün çok ağır olduğu, hastalık ve muhafızların sertliği yüzünden ölüm oranının gittikçe arttığı kamplara tıkıldı.

Himmler 1945 baharında, tarafsızların müdahale etme ve bazı kamp mahkûmlarını kurtarma çabalarına gizliden gizliye ilgi gösterdi. İsviçre'nin eski devlet başkanı Jean-Marie Musy'le kamplardaki insanları kurtarmak için yapılan görüşmeler, Hitler'in 1.200 Yahudi'nin serbest bırakıldığını işitip sinir içinde temasları yasaklamasıyla çöktü. Şubat'ta, İsveç Kızıl Haç'ının başkan yardımcısı Kont Bernadotte bütün Danimarkalı ve Norveçli mahkûmların İsveç'e getirilmesini önerdi; nihayet binlerce mahkûm bu sayede kurtarıldı. Hitler'in kesinlikle yasaklamasına rağmen bu müzakerelere bizzat katılan Himmler için bunlar, Almanya'nın savaştan çıkmasını müzakere etmek gibi daha geniş bir sorunu kapsayabilecek bir diyalog başlatma yöntemini temsil ediyordu.[57]

Himmler'in en olağanüstü buluşmasının –Dünya Yahudi Kongresi adına bir kurtarma misyonu yürüten bir Alman Yahudi'si mülteci olan Norbert Masur'la Berlin'de yaptığı giz-

---

locaust and Genocide Studies, 10:1 (Bahar 1996), 52-77.

57 L. Rothkirchen, "The Final Solution in Its Last Stages", *Yad Vashem Studies*, 8 (1970), 7-28.

li görüşmenin– ardında bu mantığın yattığı kesindir. Masur, Himmler'in Finli masörü Felix Kersten eşliğinde, 19 Nisan'da Kızıl Haç malzemesi yüklü bir uçakla Stockholm'den hareket etti. Almanya'nın teslim olmasına sadece birkaç hafta kalmıştı. Işıkları karartılmış bir Gestapo arabasıyla "hayalet benzeri harabeler, sonsuz moloz yığınları" arasından geçerek, –asap bozucu çeşitli kontrol noktalarından sonra– Berlin'in 40 mil dışında, Kersten'in Ravenbrück kadın kampından pek uzak olmayan malikânesine ulaştılar. Ertesi gün Himmler, Hitler'in doğum günü nedeniyle görüşmeyi erteledi –Himmler'in Hitler'le zaten kötüye gitmekte olan ilişkileri, eğer Hitler Masur'un ziyaretini haber almış olsaydı çok daha kötüye giderdi– ve Masur da o sabahı, derin bunalımda olan ve Almanya yenilgisinin çok uzak olmadığı kanaatini taşıyan Himmler'in genç dış istihbarat şefi Walter Schellenberg'le geçirdi. Schellenberg, misyonunu desteklediği ancak Hitler'in her türlü kurtarma girişimine kesinlikle karşı olduğu ve daha önceki İsveç müzakerelerinden haberi olduğunda çok sinirlendiği konusunda Masur'u uyardı. Masur, öğleden sonra malikânenin çevresinde dolaşmaya çıktı. Nihayet sabaha karşı 02.30'da bir araba göründü. Himmler gelmişti.

> Üzerinde beş kişilik kahve takımı olan bir masanın çevresine oturduk. Himmler'in üzerinde rütbe işaretleri ve parlak madalyalarla süslü kusursuz dikilmiş bir üniforma vardı. O geç saatlerde bile gayet şık, zinde ve canlı görünüyordu. Dışarıdan bakıldığında gayet sakin ve kendinden emindi. Fotoğraflarındakinden daha iyi görünüyordu. Tuhaf ve delici bakışlarında belki bir sadizm ifadesi ve sertlik vardı; fakat geçmişini bilmiyor olsaydım, bu adamın tarihin en büyük toplu katliamlarından herkesten fazla sorumlu olduğuna asla inanmazdım.

İsveç'ten gelen şekerleme ve kekler eşliğinde kahvelerini yudumlarlarken Himmler uzun bir söylev çekmeye başladı. Yahudilere karşı Alman politikalarını savundu; ülkedeki hastalıklar için onları suçladı. Her zaman bir sürgün siyasetinden yana olduğunu ancak dünya Yahudi mültecileri kabul etmediği için bunun başarısız olduğunu iddia etti. Savaş Almanya'nın pro-

leterlerden, partizanlardan ve hastalıklı insanlardan oluşan "Doğu'nun Yahudi kitleleri"yle temas kurmasını sağlamıştı. Masur'un gettolara kapatılan Yahudilerin partizanlara nasıl yardım edebileceği sorusuna, Himmler Alman birliklerine *içeriden* ateş ettiklerini söyledi. Krematoryum sadece bir hijyen önlemiydi; Ruslara karşı verilen savaş tamamen önleyici nitelikteydi. Kamplara gelince, onlara artık "eğitim kampı" denmeliydi, bu adlandırma elverişsiz tepkilere yol açmayacaktı. Bergen-Belsen ve Buchenwald'ın keşfedilmesinin kamuoyunda yarattığı olumsuz izlenim ve yol açtığı "nefret propagandası", kendini savunma eğilimi gösteren Reichführer'i gücendiriyordu. Bunun üzerine Masur, durumu değiştirmek için ne tür önlemler alınabileceğini sordu ve –Schellenberg ve yaveri Brandt'la kısa ve hususi bir tartışmanın ardından– Ravensbrück'ten 1.000 kadar Yahudi kadının salınmasını kabul ettirmeyi başardı Himmler'in ısrarıyla onlar "Polonyalı" olarak tanımlandı. Görüşme iki buçuk saat sonra sona erdi. Himmler'in Almanların kaderi konusundaki soğukkanlılığı, alaycılığı ("onların önemli bir bölümü bizimle birlikte yok olacak; diğerlerine ne olacağı önemsiz") ve (Hitler'in aksine) Yahudiler konusunda kişisel tutkudan yoksun oluşu Masur'u şaşırtmıştı.

Öğleye doğru, Masur harap olmuş dış semtlerden geçerek Tempelhof havaalanına gitti. Yol boyunca cepheden ve savaş uçaklarından kaçan Alman mültecilerin uçsuz bucaksız araba konvoylarını, yakınlardaki Oranienburg kampından kuzeye doğru yürüyen uzun mahkûm kollarını gördü. Ve bombalanmış evlerin harabelerinin ıssız sokaklarda hayalet gibi yükseldiği Berlin'in kendisi –"devasa boyutta bir enkaz alanı"– vardı. Havaalanında Sovyet topçusunun top sesleri, bir SS şeref kıtası ve bir "Heil Hitler" selamıyla uğurlandıktan iki saat sonra sağ salim Kopenhag'a indi; "evlerin tahrip olmadığı, insanların sakin ve iyi giyimli olduğu bir kente kavuşmak harika bir duyguydu." Ravensbrück'ten gelen yaklaşık 7.500 kadın nihayet İsveç'e ulaştı, kamyonlara bindirilerek Danimarka'ya yollandı.[58]

---

58 N. Masur, *En jude talar med Himmler* (Stockholm, 1945); Masur'un Dünya Yahudi Kongresi'ne verdiği raporun metnine http://ux.brookdalecc.edu/fac/tlt/

Şanslıydılar. Bir tıbbi deney, zorla kısırlaştırma ve görülmemiş bir sadizm alanı olan Ravenbrück'te gazla ve başka yöntemlerle sistematik infaz aylardır sürüyordu: Kapatılan yaklaşık 130.000 kadının sadece 40.000'i hayatta kaldı. İngiliz SOE'sinin [Özel Harekât] ve Polonya direniş hareketinin üyeleri idam edilenler arasındaydı: Özellikle Yahudilere ayrılmış bir kamp değildi. 1945'in başında, (Siemens'in başlıca patronlardan biri olduğu) yakınlardaki mühimmat endüstrisi için önemli bir işgücü merkezi olan Ravenbrück, Auschwitz ve diğer kamplardan Doğu'ya gelenlerle aşırı kalabalıklaşmıştı. Masur ve İsveç Kızıl Haç'ının müdahalesi oradaki insanlar için çok geç kalmıştı. Bebekler ve hamile kadınlar bile gaz odalarına gönderildi –sadece Nisan ayında 2.000'den fazla– ve son sevkiyatın ardından hayatta kalan 15.000 kişi kırlara doğru yürütüldü, yürüyüş kolunun hızına ayak uyduramadıklarında SS muhafızları tarafından kurşuna dizildiler; bir hafta sonra Kızıl Ordu kampı kurtardığında, çoğu kadın olan birkaç bin hasta ve neredeyse ölmüş kadın hâlâ oradaydı.[59]

Perdeleme: Son Oyun

1941'de işgal altındaki Doğu bölgelerinde yapılan ilk katliamlara ilişkin haberler Almanya'ya ulaştığında Nazi rejimi, daha önce gördüğümüz gibi, bunun bir huzursuzluk yarattığını kabul etmek zorunda kalmıştı. Kendi kaderlerinden ötürü Yahudileri suçlayan şiddetli propagandayla eşzamanlı olarak, özellikle gaz uzmanlarının işe karışması konusunda artan bir gizlilik uygulandı. 1941-1942 kışından itibaren, özellikle Operasyon Reinhard imha kamplarının inşası büyük bir gizlilik içinde yapıldı. SS subayı Max Täubner, Münih'teki bir SS mahkemesinde –en tuhaf davalardan birinde– yargılanırken davanın konusu, sanığın yetkisini aşarak binlerce Yahudi'yi katletmesi değil, "en az 20.000 Yahudi'den kurtulmak için" Doğu'ya gittiği-

wwz/memoir_details.php?id=53 adresinden ulaşılabilir; Schellenberg, *Hitler's Secret Service*, 386-7.

59 R. Breitman ve S. Aronson, "The End of the 'Final Solution': Nazi Plans to Ransom Jews in 1944", *Central European History*, 25 (1992), 177-203.

ni övünerek anlatması ve dehşet verici fotoğraf koleksiyonunu ikide bir çıkarıp göstermeyi alışkanlık haline getirmiş olmasıydı. Täubner kendisini, Yahudilerin öldürülmesi için verilen Führer emrinin varlığıyla savundu. Fakat kendisine imhanın bir devlet sırrı olduğu hatırlatıldı, sonuç olarak Täubner, "onurlu ve dürüst bir Alman'a yakışmayan" davranışından ötürü 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı, SS'ten ihraç edildi ve yurttaşlık haklarından yoksun bırakıldı. Suçlu bulunmasının iki işlevi vardı: Yahudilerin öldürülmesine "bencil, sadist ya da cinsel" dürtülerle değil, "tamamen siyasal amaçlarla" izin verildiği açıklığa kavuşturuluyor ve toplu katliamın önünde hukuki bir engel olmadığı bir kez daha gösteriliyordu. Aynı zamanda bu Nihai Çözüm'ün yüksek düzeyde gizlilik içerdiğini doğruluyor ve bu işle görevli olanların konuşmamaları gerektiğini gösteriyordu.[60]

Himmler gizliliğe dikkatle izlediği Täubner davasından önce bile ihtimam göstermişti. Alman toplu katliamlarına ilişkin ilk kınamalar, 1942'nin sonbahar ve kış aylarında Müttefik basınında görülürken, Himmler Gestapo şefi Heinrich Müller'e bütün cesetlerin gömüldüğünden ya da yakıldığından emin olmasını emretti. Böylesine geniş ölçekli bir katliam can sıkıcı çevre sorunları yaratıyordu. 1941'de öldürdükleri insanların cesetlerini yol kenarına ya da Bug Irmağı'nın sularına bırakan Rumenlerin aksine, Almanlar cesetleri çukurlara gömüyorlardı. Ancak Chelmno ölüm kampında, bahar buzları çözünce civar köylerden şikâyetlerin geldiği feci bir koku yayan, geniş su birikintilerinde yüzen cesetler görüldü. Reinhard ölüm kamplarının çevresinde, yöre insanlarının sağlığının ve su kaynaklarının tehdit altında olduğu bildirildi. Treblinka yakınlarındaki Alman askeri valisi, üstlerine o sonbaharda, "Treblinka'daki Yahudiler toprakla tam olarak örtülemiyor. Bu nedenle havaya dayanılmaz bir ceset kokusu yayılıyor," diye rapor verdi. Nihai Çözüm'ün hızla genişlemesiyle, bu soruna çare bulma baskısı da arttı.[61]

---

60 Y. Buechler, "'Unworthy Behavior': The Case of SS Officer Max Täubner", *Holocaust and Genocide Studies*, 17:3 (Kış 2003), 409-29.

61 S. Spector, "Aktion 1005-Effacing the Murder of Millions", *Holocaust and Genocide Studies*, 5:2 (1990), 157-73.

I. Dünya Savaşı'nda askeri mühendis olarak hizmet veren ve yakın dönemde Kiev dışındaki Babi Yar katliamlarını örgütleyen SS ölüm müfrezesinden sorumlu olan Standartenführer Paul Blobel, Himmler'in bu görev için seçtiği adamdı. Auschwitz ve Chelmno'yla işe başlayan Blobel, dev gömü çukurlarının açılmasını ve diğerlerinin özel krematoryumlarda ya da açık havada dev ateşlerde yakılmasını emretti. Belzec, Sobibor ve Treblinka için de benzer talimatlar verdi ve astları, yüz binlerce cesedin talimatlara uygun biçimde gömüldüklerinden emin olmak için kampları ziyaret etti.

1943'te, eski SSCB'ye yayılmış onlarca infaz tesisiyle ilgilenmeye başladılar. Blobel'in "Operasyon 1005" kurmaylarından oluşan küçük birimler ve SiPo/SD adamlarından oluşan bir grup, gizlilik yemini ettikten sonra bu mekânları ziyaret ederek cesetleri saklamak ve yakmak gibi fiziksel işleri yapacak Yahudi mahkûm gruplarını örgütlediler. Blobel Ağustos 1943'te, iki yıl aradan sonra tekrar Babi Yar vadisine döndü. Yahudi kurbanlarının –30.000'den fazla– cesetleri bu kez, infaz edilen Sovyet savaş esirleri, partizanlar ve sivillerden oluşan daha yeni ceset tabakalarının altına yerleştirildi. Bu işlerde kullanılan Yahudiler, her zamanki gibi görevleri sona erdikten sonra infaz edilerek, genellikle üzerinde çalıştıkları çukurlara gömüldüler. Bir keresinde, daha sonra içinde öldürüldükleri bir gaz karavanında çalışmaya gönderilmişlerdi. 1943-1944 kışında Blobel'in adamları, Baltıklar ve Beyaz Rusya'nın ölüm tarlalarını baştan başa katetti. Ancak çok yüksek sayıda ceset gömmelerine rağmen, Kızıl Ordu'nun ilerleyiş hızı onları gafil avladı. Sovyet birlikleri, Estonya'ya ulaştıklarında hâlâ yanmakta olan devasa ateşlerle karşılaştı.

Savaşın son iki yılıyla sınırlı kalan ve esasta Genel Hükümet bölgesi ve işgal altındaki Doğu bölgeleriyle ilgili olan "Operasyon 1005" bütün kanıtları yok etmeyi başaramadı. Bu zaten imkânsız bir görevdi. Reinhard ölüm kampları 1943'te yerle bir edilmişti; geriye, nerede olduklarını sadece 20. yüzyıl arkeologlarının ve adli tıp uzmanlarının anlayabileceği izler kalmıştı. 1944 yazında Lublin-Majdanek kampının kurtarılması sırasında rastlanan dehşetengiz bulguların Sovyetler

tarafından açıklanmasından sonra, Himmler kitle mezarlarının naklini hızlandırmaya çalıştı. Kamplar kapatıldı, kamp mahkûmları cepheden uzaklaştırıldı veya kurşuna dizildi. Ancak soykırım o kadar geniş ölçekli ve Kızıl Ordu'nun ilerleyişi o kadar hızlıydı ki, tam olarak örtbas edilemedi. 1944'ün sonunda Himmler, Auschwitz ve Birkenau'daki gaz odalarının ve krematoryumların yıkılmasını emretti. Duvarların dinamitlenmesi, insan küllerinin Vistül'e serpilmesi, eski yakma çukurlarının düzlenip ağaç dikilmesi için mahkûmlardan oluşan gruplar belirlendi. Fakat artık iş işten geçmişti. Mahkûmlar da kanıtların yok olmamasına gayret ediyorlardı. Ruslar nihayet Ocak 1945'in sonunda Auschwitz'e ulaştığında, karşılarında hasta mahkûmlar, binalar ve belgeler bulmuşlardı. Donmuş cesetler ya karların içinde yatıyordu ya da yığınlar halinde barakaların içindeydi. Kamp depoları, milyonlarca kurbana ait çanta, içi saç dolu çuvallar, Musevilerin dua ederken kullandıkları şallar ve diğer eşyalarla doluydu.

Büyük Almanya'nın sınırları daraldıkça ve Kızıl Ordu Berlin'e yaklaştıkça Alman politikası son bir manevra yaptı. Başından beri ağır basan hedef Almanya'yı Yahudilerden her çeşit yöntemle kurtarmak olmuştu. Ne var ki, artık kamplar peş peşe tahliye edildikçe mahkûmlar –ya da en azından ısıtılmamış sığır vagonlarında uzun tren yolculuğu yapabilecek ya da dondurucu soğukta yürüyebilecek durumda olanlar– Alman topraklarına gönderiliyordu. SS emirleri, hiç kimsenin düşmanın eline sağ geçmesine izin verilmemesini öngörüyordu. Terk etmeden önce hasta mahkûmlar kurşuna dizilecek, kamplar sökülecek ya da havaya uçurulacaktı. Eichmann'ın, kamp komutanlarını mümkün olduğu kadar çok sayıda Yahudi'yi öldürmeye teşvik ettiği anlaşılmaktadır. 1945 baharında, "mahkûmların toplu olarak tasfiye edilmesi" politikasının daha geniş çapta tartışıldığı görülmektedir. Almanya artık infazların merkezi konumundaydı. Ölüm yürüyüşleri kırsal kasabalara doğru amaçsızca sürüyor, donmuş cesetlerle dolu trenler istasyonların tali hatlarında duruyordu. Kurtuluştan önceki son haftalarda, sadece Bergen-Belsen'de hastalık ve açlıktan ölenler 35-40.000 gibi şaşırtıcı bir sayıdaydı. 1945'te

Müttefikler'in kamplardan kurtardığı 600.000 mahkûmun yaklaşık 100.000'inin Yahudi olduğu hesaplandı; önceki birkaç ay içinde 80-100.000 kişi ölmüştü.[62]

Soykırım ve Nazi İmparatorluğu

Nihai Çözüm, Nazi ideolojisi ve Hitler'in kişisel hıncıyla yürütüldü. Bununla birlikte, Alman Yahudilerinin başına gelenler savaş koşullarında gelişti ve savaşın gidişatına uygun biçimde iniş çıkışlar gösterdi. Çoğu ülke Yahudi mültecileri kabul etmekte duraksasa da, zorunlu göç –1941'in başına kadar izlenen siyaset– savaş öncesi Almanya'da Yahudi nüfusu önemli ölçüde azaltmıştı; fakat Almanlar Polonya'yı fethettiğinde ve ülkenin çok daha yüksek Yahudi nüfusu ellerine geçtiğinde, bu siyaset uygulanabilir olmaktan çıktı. Himmler durumu Masur'a bu şekilde anlatmıştı. Almanya her nasılsa tökezleyerek, Doğu Avrupa Yahudiliğinin büyük merkezlerine dalmıştı ve uzmanların hazırladığı planlar ne olursa olsun, Üçüncü Reich liderlerinin bu sorun üzerine kesinlikle fazla düşünmediği görülür.

Ancak, SSCB'nin işgaliyle birlikte, Avrupa'nın etnik sorunlarını genel olarak topyekûn zorunlu nüfus hareketleriyle çözmek için hazırlanan daha iddialı planların öncesinde yeni bir siyaset biçimlendi. Yahudi-Bolşevizmine karşı "imha savaşı" Sovyetler Birliği'nin 1941 sınırlarının içinde yaşayan Yahudilere karşı soykırımın başlamasına yol açtı. Daha sonra bu, Büyük Alman Reich'ının içindeki Yahudilere nasıl davranılacağına ilişkin korkunç bir örnek oluşturdu ve o Yahudiler de Doğu'daki ölüm tarlalarına sevk edildi. Bu kez bir bütün olarak Avrupa'yı ele alan Hitler, ilk kez kıtada Yahudi yaşamının yok edilmesini tasarladı. Önceleri belirlenmiş bir kesin tarih yoktu ancak Operasyon Reinhard'ın yeni ölüm kampları, Avrupa'daki en büyük Yahudi nüfusun bir yıl içinde fiilen öldürülebileceğini kanıtladığında işler hızla değişti. 1942 yazında, daha küçük Reinhard kamplarından çok Auschwitz'deki geniş kampı temel alan Hitler ve Himmler, Avrupa Yahudilerini mümkün olduğu

62 Rothkirchen, "The 'Final Solution in Its Last Stages", 7-29.

kadar kısa süre içinde öldürmeye, bu arada çalışabilecek durumda olanların emeğini sömürmeye karar verdi. Fakat kıtasal olarak eşgüdümlü toplu katliam siyasetinin diplomatik ve lojistik zorlukları, Almanya'nın savaştaki konumu kötüleştikçe ağırlaşmaya başladı ve gittikçe daha da ağırlaştı. 1941'de Doğu'da yaklaşık 1,1 milyon (önceki yılın on katı) Yahudi öldürüldü ve bir sonraki yıl Polonya Yahudilerinin öldürülmesiyle birlikte ölü sayısı 2,7 milyona yükseldi. Niceliksel olarak bu iki yıl soykırımın zirvesini temsil ediyordu. Kurbanların sayısı 1943'te 500.000'den 1944'te 600.000'e çıktı. Bunlar saygıdeğer Avrupalı Yahudi cemaatlerinin imhasını yansıtan muazzam sayılardı. Fakat Nazi bakış açısından, bütün kıtayı arkalarında birleştireceğini düşündükleri bir siyasete giderek artan direnişi de yansıtıyordu.[63]

Yahudilere yönelik tutumlar, katliamdan kaçanların yaşam şansını da doğrudan etkiledi. Bu korkunç öyküdeki hiçbir şey, Yahudi kadın ve çocukların Polonya ormanlarından çıkıp jandarma karakollarına gidip kendilerinin kurşuna dizilmelerini istemelerinden daha üzücü değildir. Yöredeki Hıristiyanlara başvurduklarında başlarına daha kötü şeylerin geleceğinden emin olmaları tüyler ürperticidir. Başka yerlerde –mesela İtalyan, Fransız ya da Yunan kırsal kesiminde– tutum farklıydı ve daha fazla insanın gizlenebilmesi mümkündü. Fakat ortaya atılan görüşün anahatları, uluslararası düzeye dönüp siyaseti neyin etkilediğini sormamız halinde, gerçekte hesaba katılanın, sadece Yahudilere yönelik tutumlar olmadığını, Yahudi sorununun Almanya ile müttefiklerinin savaş hedeflerine ve siyasal ilişkilerine uydurulduğunu ortaya koyar. Sürgünün ölçeği ve şiddetini anlamak istiyorsak, esas önem taşıyan onun zamanlaması ve politikasıdır.

Vichy klasik bir örnek sağladı: Laval ve polis şefi René Bousquet, Pétain ve Xavier Vallat'tan daha az antisemit adamlardı fakat Fransız Yahudilerinin Doğu'ya gönderilmelerinin ardında da onlar vardı. Almanya savaşı kazanıyor gibi göründüğü sürece Berlin'in yerel polis güçleriyle, demiryolu yetkilileri

63 Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 1220.

ve diğerleriyle işbirliği yapmaları daha kolay oldu. Fakat Yahudilerin çalıştırılmak üzere sevk edilmedikleri anlaşıldığında ve Müttefikler Alman siyasetini kınadıklarında, Almanlar diledikleri gibi davranmalarının zor olduğunu anladılar. Yaşananlar açığa çıktıkça kamuoyunda artan bir dehşet duygusu oluştu. Yahudilerin sürülmesi, elitler için Almanların geçmişte pek duyarlı olmadığı egemenlik sorunlarını ortaya çıkardı. Yardımcı olmayı reddetmek Macarların, İtalyanların ve diğerlerinin, Berlin'le ittifaka son verme arzularını görece doğrudan ifade etme yöntemleriydi. Aynı şekilde, yardımcı olmaları da, eskisi gibi sadık olduklarını ortaya koyan bir göstergeydi. Olaya karışan çoğu siyasetçinin, Müttefik siyaseti üzerinde Yahudi etkisine ilişkin abartılmış beklentileri olan antisemitler olması, onları Himmer ve adamlarıyla aralarına mesafe koymaya daha istekli hale getirdi. Nihai Çözüm'ün en çok 1941 ve 1942'de başarılı olmasının ve daha sonra daha sert bir direnişle karşılanmasının nedeni budur. Hitler'in imha arzusu azalmamıştı ancak maliyet sürekli artıyordu.

Ayrıca akılda tutulması gereken son bir nokta daha vardı: Yahudi Sorunu'nun Nihai Çözüm'ü Doğu Avrupa'nın ırk bakımından yeniden örgütlenmesine ilişkin daha iddialı Nazi planlarından –asla kesin olarak tanımlanmayan ve sürekli değişen planlardan– çıktığı için, infazların sınırları da her zaman belirsiz oldu. Almanya'da bu konuya ilişkin duyarlılık, sürgünden muaf tutulacakların belirlenmesi konusunda hukukçular ve kamu görevlileri arasında süren uzun tartışmalarda görülebiliyordu. Üçüncü Reich'ın siyasal şeytan çıkarma faaliyetinde Yahudiler kesinlikle özel bir yer işgal ediyordu. Fakat Yahudilerin –en acili olmakla birlikte– rejimin etnik hedeflerinden sadece birini oluşturduğuna ilişkin endişe verici belirtiler vardı. Zihinsel ve fiziksel olarak engellilerin –"değeri olmayan bir yaşam sürenlerin"– öldürülmesi de başlamıştı. Ayrıca, savaş sırasında işgal Avrupa'sının pek çok bölgesinde Çingenelere "Yahudiler gibi" davranılmasına ilişkin talimatlar çıkarıldı. Aslında Çingenelerin çoğu *öldürülmüştü*, çünkü sadece Almanya'da değil Macaristan, Romanya ve Slovakya'da

da Çingeneleri hedef alan uzun vadeli siyasetler vardı ve Auschwitz'de de ayrı bir "Çingene Kampı" kuruldu. Baltık ülkelerinde çoğu öldürülen, diğerleri çalışma kamplarına sürülen Çingeneleri hem yerel polis hem de Alman polisi kayıt altına alıp toplamıştı. Ne var ki Çingenelere dair politikalar daha tutarsızdı ve Hitler için öncelik taşımadıkları açıktı. Öte yandan adalet bakanı Thierack, Eylül 1942'de üstü kapalı bir emir verdi: "Çingeneler [polis gözetimindeki] kayıtsız şartsız yok edilmelidir." Belki çeyrek milyonu –belki daha fazlası– çoğu Belzec ve Auschwitz'deki gaz odalarında olmak üzere öldürüldü.[64]

SS'in Yahudilerin işini bitirdikten sonra bazı Slavlara dönmeyi planladığına ilişkin belirtiler de vardı. Heydrich asimile edilemeyen milyonlarca Çek'in, sonunda Sibirya'ya sürüleceğini öngörmüştü. Bu onlar için kesin ölüm demekti. Almanya'nın önde giden ırk bilimcileri "Rus halkının imhası"nı zaten tartışıyordu ve Globocnik'in Zamość tahliyesinin acımasızlığı Polonya kırsal kesiminde olacakların sezilmesini sağladı: Yahudiler gaz odalarına yollandıktan sonra sıranın Polonyalılara geleceğine dair yaygın söylentiler vardı. Genel Hükümet'teki bölge komutanı bir uyarıda bulunarak, Polonya'da direnişi hızlandıran en önemli nedenlerden birinin Polonyalıların Yahudilere yapılanlarda "kendi zalim kaderlerini" görmeleri olduğunu söyledi. Varşova'da sağlıktan sorumlu kişi Wilhelm Hagen, –yaşlı ve çocuk– yeniden iskân edilen 200.000 Polonyalı'nın 70.000'ine "aynı Yahudilere" yapıldığı gibi davranma planını protesto eden bir mektubu Hitler'e gönderdiğinde işini kaybetti. Alman yönetimindeki orta kademe bir görevli buna inanıyorsa, pek çok Polonyalı'nın benzer bir şeyler beklemesi şaşırtıcı değildir.[65]

---

64 A. Weiss-Wendt, "Extermination of the Gypsies in Estonia during World War II: Popular Images and Official Policies", *Holocaust and Genocide Studies*, 17:1 (Bahar 2003), 31-61; M. Zimmermann, "Die nationalsozialistische Lösung der Ziegeunerfrage", ed. U. Herbert, *Nationalsozialististische Vernichtungspolitik*, 1939-1945 (Frankfurt, 1998).

65 Jacobmeyer, "Die polnische Widerstandsbewegung im General Gouvernement und ihre Beurteilung durch deutsche Dienstellen", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 25:4 (1977), 655-81, burada 677; R. Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 3. baskı (New Haven, 2003), 2. cilt, 547-8.

Bu bütünüyle fantezi de değildi. Gördüğümüz gibi, Globocnik'in soykırım inisiyatifleri, esas olarak bölgede hem Yahudi hem de Polonyalı hayatını tüketme arzusuyla yönlendiriliyordu. Çalışabilecek durumdakiler ile olmayanları ayırarak –Yahudilere yaptığı gibi– pek çok Polonyalı aileyi kamplara gönderdi. Bu anlamda, Yahudilerin –Hitler'in kendi siyasal vizyonuyla yakından bağlantılı– kaderi belki, ileride bir Nazi zaferinin gerçekleşmesi durumunda, imha etmenin çok daha engin ufuklarına işaret ediyordu.

13

İŞBİRLİĞİ

Bugün kendimizi işte bu tuhaf durumda bulduk; Fransa'nın kaderi artık Fransızlara bağlı değil.

Marc Bloch, *Strange Defeat: A Statement of Evidence Written in 1940* (1968), 174.

Fransızlar, Alman hâkimiyetine giren tek Büyük Güç olarak, –umut ve hayallerinin boyutu, kaynakları ve Almanların, güvenilir bir ortak olmaları için kendisini kanıtlaması amacıyla sağladığı özgürlük bakımından– her zaman özel bir vakaydı. Mareşal Pétain'e göre işbirliği büyük bir emperyal güç olarak Fransa'nın, varlığını korumasının tek yoluydu. Onun yaptığı işbirliği, sadece bağımsızlık özlemi duyan ve Berlin'le çok daha gergin ilişkiler kuran Slovak, Hırvat ya da Baltık politikacılardan çok farklı bir ölçekteydi. Çünkü işbirliği sadece işbirliği yapma arzusuna değil, aynı zamanda fırsat verilmesine bağlıydı ve bu fırsatı da sadece Almanlar sağlayabilirdi.[1]

1 İşbirliği sorununun bu şekilde ifade edilmesi hakkında bkz. J. Gross, "Themes for a Social History of War: Experience and Collaboration", ed. I. Deak vd., *The*

Fransa'nın yenilgisi ülke içinde ani bir siyasi dönüşüme yol açtı. Pétain kendi rejimini Fransa'nın parlamenter geçmişinden keskin bir kopuş olarak gösteriyor, otoriter bir devrim vaadinde bulunuyordu. Fakat aslında yüzeyin altında Üçüncü Cumhuriyet'le arasındaki devamlılığın güçlü eğilimleri de devam ediyordu. Kendisinin son meclis tarafından seçilmiş olması pek de önemli değildi: Bu asla dikkat çekmekten hoşlandığı bir şey olmadı ve savaş öncesi hükümetlerin önde gelen şahsiyetlerini yargılama kararı, sadece yenilginin utancını onlara yıkma değil, daha genel olarak eski düzenin iflasını kanıtlama niyeti taşıyordu. (1942'de Riom'daki duruşma can sıkıcı bir hal aldı ve kısa süre içinde tasfiye edildi.) Çok daha önemli olan, Fransa'nın belediye başkanlarının, jandarma teşkilatının, bakanlarının ve valilerinin sağladığı süreklilikti. Vichy Hükümeti, kamu görevlilerinin bir kısmını tasfiye ettiyse de, geri kalanlara dayandı; aslında işgal onlara öncekinden daha fazla yetki sağlamıştı, çünkü siyasetçiler ve partilerinden kolayca vazgeçebildikleri noktada bürokratlara hem Almanlar hem de Pétain ihtiyaç duyuyordu. Özetle, işbirliği başarısızlık ihtimali olan bir kumarı andırıyordu fakat aynı zamanda bu, güçlü bir ulusal gelenek duygusuyla yönetsel *esprit de corps*'un [birlik ruhunun] mümkün kıldığı, Üçüncü Cumhuriyet'ten Vichy'ye, oradan 4. ve 5. Cumhuriyet'e giden bir süreklilikler öyküsüydü.

İşbirliği fikri dikkatleri Fransa'nın Almanlarla ilişkilerine yöneltse de, bu sadece kimin Fransa'yı desteklediği sorusunu ortaya koyar. Çünkü Paris'teki farklı Alman kurumları arasındaki çatışmalar –yoğun olmakla birlikte– Fransa'nın kendi bölünmesiyle kıyaslandığında fazla belirgin değildi. Ülke işgal edildiğinde böylesine acı biçimde bölünmüş olmasaydı, işgal, Norveç örneğinin gösterdiği gibi, muhtemelen çok farklı bir yön alacaktı. Aslında Fransız sağında yer alan birçok kişi parlamenter demokrasinin çöküşünü hoşnutlukla karşıladı ve işgali, solla on yıllar öncesinden beri devam eden –hatta Dreyfus Davası'na ve belki de devrime uzanan– hesaplaşmayı eşitleme şansı olarak gördü. Ancak bu sadece Halk Cephesi karşısında birleşen bir gruptu. Üçüncü Cumhuriyet'in bazı muhalif-

Politics of Retribution in Europe (Princeton, 2000), 15-37.

leri işgalcilere hayran ve bağlıyken, diğerleri onlardan nefret ediyordu. Pek çoğu en azından bir süreliğine Pétain'i destekledi ama ondan hoşlanmayanlar ve Almanların daha radikal sağcı bir alternatif lehine onu başlarından atacağını umanlar da vardı. İşbirliği öyküsü, Almanya'nın fetih savaşının açığa çıkardığı ve daha da ağırlaştırdığı o fena halde karmaşık aile münakaşalarını andırıyor ve işgalin neden ulusal birliğe yönelik bir tehdit oluşturduğunu ve ta bugüne uzanan duyarlı bir konu olmaya devam ettiğini açıklıyordu.[2]

İşbirliği Yolunda

"İki ülke arasında bir işbirliği düşünülmüştür. Ben ilkesel olarak bunu kabul ediyorum." Verdun Savaşı'nın 84 yaşındaki kahramanı Mareşal Philippe Pétain, Ekim 1940'ta Montoire'da Hitler'le yaptığı toplantıdan bu sözlerle çıktı ve hükümetinin Berlin'le çalışmaya istekli olduğunu bildirdi. Fransızların bazıları şaşırmıştı. Pétain Temmuz'da iktidarı aldığında Jean Guéhennoi, "bize kalan tek hak mesajları yorumlama ve son savaştan kalma madalyalarını bile sayamayan bir mareşalin, suflörlerinin sözlerini tekrarlayan yaşlı bir ordu emeklisinin bilgeliğine övgüler düzmektir," diye yazdı. Fakat bu bir azınlık görüşüydü. Cumhuriyet karşıtı Fransız sağının uzun süreli lideri ve hem Pétain hem de onun daha sonraki aşırı sağcı birçok eleştirmeni üzerinde ideolojik nüfuz sahibi Charles Maurras, "Mareşal'in şaheseri"ni selamladı. Montoire'dan sonra *L'Action Française*'de yazarken şöyle diyordu:

> "Mareşal'in 'işbirliği' dediği şeyi onaylıyor musunuz?"
> "Bence onaylanacak bir şey değil"
> "Karşı mısınız?"
> "Hayır"
> "Tarafsız?"
> "Hayır."

---

2 S. Hoffman, "Collaboration in France during World War II", *Journal of Modern History*, 40:3 (Eylül 1968), 375-95; Y. Durand, "Collaboration French-style: A European Perspective", der. S. Fishman vd, *France at War: Vichy and the Historians* (New York, 2000), 61-76.

"O halde razısınız?"
"Benim için razı olunacak bir şey değil, hâlâ tartışılamayacak kadar eksik."

Mauras için bu, Pétain'in Fransız tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı dediği şeyin gerisindeydi. "Tartışma rejimi" sona ermişti; itaat, disiplin ve otoritenin hâkimiyeti başlamıştı.[3]

1940 Avrupa'sında Fransa'dan daha keskin olarak kutuplaşmış başka bir ülke var mıydı? Guéhenno ve Maurras, bütün farklılıklarına rağmen yenilginin sadece Almanların Fransızlara karşı zaferini değil, sağın Halk Cephesi ve Üçüncü Cunhuriyet'e karşı zaferini de temsil ettiğini kabul ediyordu. Hatta bundan daha fazlasını kabul ediyordu, çünkü bu iktidar değişiminin sıradan Fransız bay ve bayanlar tarafından da kabul edildiğini her ikisi de –biri umutsuzca, diğeri memnuniyetle– görüyordu. Alman işgalinin yarattığı durumdan ikisi de memnun değildi; içgüdüsel olarak her ikisi de Alman karşıtıydı. Fakat o dönemde sağda yer alan pek çok kişi için Alman hâkimiyeti, Fransa'nın büyüklüğünü yeniden göstermek için ödenmesi gereken bir bedeldi.

Bu durumda işbirliği müthiş hassas bir denge sağlanmasını gerektiriyordu. Pétain gibi muhafazakârlar için bu otoriter bir Ulusal Devrim yapmanın ve Fransızların yaşamında kapsamlı bir dönüşüm sağlamanın bir yoluydu. Fakat aynı zamanda, ezici Alman gücü karşısında Fransız özerklik ve egemenliğinin muhafaza edilmesi için bir çaba göstermek gerekiyordu. Nasyonal Sosyalizm, Fransa'da sağa dönüşü kolaylaştırmıştı –örneğin, Laval'in Haziran 1942'de bir Alman zaferi istediğini söylemesinin nedeni buydu– ama çok kapsayıcı bir Nazi hâkimiyeti işbirliğine asla yer bırakmayacaktı. Vichy politikacıları Fransız milliyetçisiydi ve Alman Nasyonal Sosyalizminin onlara, uğruna mücadele ettikleri iktidarı garanti edecek kadar güvenip güvenmeyeceği konusunda kumar oynuyorlardı.

Önceleri birçok insan ülkenin istikrarı için bu kumarın oynanması gerektiğine inanıyordu. İki yıldan daha kısa bir

3 Guéhenno ve Maurras (çev.), G. Bree ve G. Bernauer (ed.), *Defeat and Beyond: An Anthology of French Wartime Writing, 1940-1945* (New York, 1970), 95-9, 101-3.

süre içinde, Pétain kendini her yönden gelen saldırıların altında buldu, Gaullcüler tarafından Almanlara satılmakla, sert faşistler tarafından da "Gaullcülük"le suçlanıyordu. Fakat o sarsıcı 1940 yazında bütün bunlar geleceğe ait meselelerdi ve Pétain'in birliği sağladığı görülüyordu. Alman ilerleyişinden uzaklaşmak için yaşanan panik halindeki göç sırasında kaos, suç ve müthiş hızdaki toplumsal parçalanma milyonlarca insanı hırpalar, şaşırtır ve dağıtırken, ülke çatışmaya son veren ve sükuneti sağlayan Mareşalin güven verici kişiliğini bağrına bastı. Bir kişi kültü oluşmaya başladı ve övgüler Vichy'deki Hôtel du Parc'ın fuayesinden taştı; yüzlerce şehir, köy, cadde ve meydana onun adını verildi. Pétain'e yönelik sınırsız övgülerin sonu gelmiyordu. Ne net bir doktrin, bir parti ne de bir anayasa; Fransa'daki yeni düzeni onun kişiliğinden daha somut biçimde cisimleştiren hiçbir şey yoktu.

Pétain Üçüncü Cumhuriyet'i gömerken, yas tutan pek az kişi vardı. Fakat sonraları asıl siyasi ve etik mesele, işbirliği ile direniş arasında seçim yapmak oldu. 1940'ta olay, ülkenin geleceğini ne tür bir işbirliğinin en iyi şekilde güvence altına alacağıydı. "Organik" bir devletten yana olan Katoliklerin, Kilise'yi ortadan kaldırmak isteyen ırkçı sokak gerillalarıyla pek az ortak noktaları vardı. Marksist sendikaları ezmek niyetindeki faşist yanlısı işadamları, antikapitalist söyleme sahip eski sosyalistlerin saf ırktan oluşan ve bolca konut ve sosyal hizmet harcaması yapılan bir eşitler toplumu çağrısına güvenip güvenemeyeceklerini düşünüyorlardı. Avrupa sağa kayarken, sağ da pek çok yüzünü açığa vuruyordu.

Slovakya'daki Tiso, İspanya'daki Franco, Macaristan'daki Horthy ya da Portekiz'deki Salazar gibi, Pétain de her şeyden önce geriye doğru bakan bir sağcı, daha eski bir muhafazakâr düzenin temsilcisi, kendine rağmen bir devrimciydi. "Devrim" sözcüğünden –yanlış çağrışımlar yaptığından– hoşlanmıyor ve yerine "yenilenme" sözcüğünü kullanmayı tercih ediyordu. Siyasal partilerle ilgilenmiyor, kendi partisini kurmak da istemiyordu. İstediği, Fransa'yı Yahudilerden, komünistlerden ve Hür Masonlardan temizlemek, sorun çıkaranlara karşı bir polis devleti ve köylü Fransa'nın varsayılan değerlerine –itaat,

pederşahilik, aile ve çalışkanlığa– dönüştü. Savaş öncesinin annelik kültü ve cinsel muhafazakârlığı, kürtajı ve eşcinselliği hedef alan yeni yasalarla güçlendirildi. İşadamları Vichy'nin bağımsız sendikaları feshetmesini sevinçle karşıladı ve işveren sendikalarının da kapatılmasına rağmen güçler dengesi, daha önce İtalya ve Almanya'daki faşist rejimlerde olduğu gibi, net olarak lehlerine döndü. Yörenin ileri gelenleri ve Kilise, rejimin otoriteye riayeti vurgulamasını sevinçle karşıladılar. Vichy, kendi modernlik yanlılarına da sahipti; genç teknokrat ve yöneticilerden oluşan bu kitle Fransa'nın elit yöneticilerini yetiştiren üniversitelerden çıkmıştı ve siyasal partiler ile işçi örgütlerinin engellemesi olmaksızın ülkenin sanayi ve kurumsal altyapısını gözden geçirerek ilerlemeyi planlıyorlardı.[4]

Sakin, küçük kaplıca şehri Vichy kendisini ansızın Fransa'nın Yeni Düzen'inin merkezinde buldu. Ülkenin başkenti ise tam aksine bir tür muhalefet merkezi haline geldi. Paris artık hükümet merkezi olmasa da, Fransız siyasetinin kaynağı ve özellikle Pétain'i en sert eleştirenlerinden bazılarının yuvası haline geldi. Her açıdan Almanlara daha yakın olan kentte, Fransa'nın *aşırılarını* bulmak mümkündü; onlara göre Pétain fazla muhafazakâr, fazla zayıf ve *siyasi* açıdan da yetersizdi. Paris aynı zamanda, savaşın bir bölümünü bir Fransız gönüllü birliğine önderlik ederek Doğu Cephesi'nde geçiren, eski komünist ve metal işçisi Jacques Doriot'nun önderlik ettiği, savaş öncesinin sağcı partisi Parti Populaire Français'nin üssüydü. Pétain'i iktidardan indirecek Alman yanlısı faşist bir parti kurmayı düşünen ve daha profesyonel olan Marcel Déat da oradaydı. Pétain, kendisine komplo kurmasından korktuğu yardımcısı kurnaz Pierre Laval'a ansızın yol verdiği zaman, Déat, Laval'i destekledi. İdeolojik ve mali açıdan, arkalarında eski bir sanat öğretmeni ve 1920'lerden beri azimli bir Fransız hayranı olan Paris'teki Alman büyükelçisi Otto Abetz vardı. (Bir Fransızla evlenen Abetz, büyükelçiliğe terfi ettirildiği işgalin ilk aylarında Yahudi sanat eserlerini yağmalamıştı.) El-

4 R. Paxton, *Vichy France: Old Guard, New Order, 1940-1944* (New York, 1972), böl. 1-2; R. Vinen, *The Unfree French: Life under the Occupation* (New Haven, 2006), böl. 1-2.

çilikte düzenlediği gösterişli partilerden sonra kendisine takılan isimle "Kral Otto", Pétain'in biraz eski kafalı, dünyada olup bitenlerden habersiz ve elitist olduğunu düşünüyor, işbirliğini gerçekten popüler ve dinamik hale getirmek istediği için Déat ve Laval'i destekliyordu. Hollanda, Slovakya ve başka yerlere yerleşen Nazi görevlileri gibi, yeni bir partinin Alman yanlısı duyguların güçlenmesine yardımcı olabileceğine inanıyordu – bu Almanya'daki Nazi devrimi için de önemliydi– ve böylece *Rasemblement National Populaire* (RNP) doğdu.

Déat de Pétain'den hoşlanmıyor, Fransa'yı geriye götürdüğünü, ülkenin eski şanlı günlerine dönmesini sağlayacak *gerçek* ulusal uyanış fırsatını heba ettiğini düşünüyordu. Bu konuda haklı olabilirdi ancak Almanların *onu* destekleyecekleri düşüncesinde fena halde yanılıyordu: Hitler'in Fransa'nın yeniden canlanması kadar istemediği bir şey yoktu ve Otto Abetz, Berlin'de hafifsiklet biri olarak görülüyordu ve ülkenin siyasi yaşamında hakem konumunda değildi. Göring'in önemsemez yorumuyla, işbirliği, "Bay Abetz"in yaptığı bir şeydi, sanki onun siyaset yapma tarzının Fransa'nın yönetilmesiyle hiçbir ilişkisi yokmuş gibi davranıyordu. Göring'in öncelik verdiği konu, ülkenin tarımsal üretimini yağmalamaktı. Hitler ve Wehrmacht komutanına göre, önemli olan ideolojik kaynaşma değil kamu düzeninin sağlanmasıydı. Almanların hiçbir iktidar temeli olmayan dikbaşlı ve hayalci radikallerden çok güvenilir muhafazakârları desteklemeyi tercih ettikleri tek yer Fransa değildi. *Aşırıların* asıl önemi, oluşturdukları tehditten kaynaklanıyordu: RNP, Almanların Pétain'in başının üzerinde tuttuğu bir kılıçtı.

Pétain, Hitler'in güvenemeyeceği kadar bağımsız ve ihtiyatlıydı. Mareşal Ulusal Devrim'i gerçekleştirmesini ancak bir Alman zaferinin sağlayacağını hissediyor olabilirdi ancak Almanya'nın yanında alelacele savaşa girmek için hiçbir neden görmüyordu. Temmuz 1940'ta İngilizlerin –Mihver'in deniz gücünde herhangi bir gelişmeyi önlemek amacıyla, ümitsizlikten– Cezayir'in Mers-el-Kébir limanında Fransız donanmasını 1.300 denizcinin ölmesine ve beraberindekileri de İngiliz karşıtı bir öfke dalgasının yükselmesine neden olarak

batırması sonrasında bile fikri değişmedi. Hitler, Ekim'deki Montoire toplantısında ondan savaşa girme vaadi koparmayı ummuş fakat hayal kırıklığına uğramıştı. Pétain, 1914-1918 dönemindeki gibi bir savaşın ülkeye çok pahalıya mal olacağını düşünüyordu ve ölene kadar bu düşüncesi değişmedi. Vichy kendi sömürgelerini İngiliz saldırılarına karşı savunmak için elinden geleni yapacaktı ve 1940-1942 döneminde bunu fiilen yaptı da; hatta Cebelitarık'ı bombaladı. Ancak en ihtiyatlı seçenek olarak *de facto* tarafsızlığını korudu ve ülke içinde barışı sürdürme yeteneği özellikle işgal altında olmayan bölgelerde rejimin halk tarafından benimsenmesini sağladı.

1941'in başlarında Pétain'in yardımcısı olan Amiral Darlan'ın yoğun İngiliz karşıtı duyguları bile, bir ara çok yaklaşmış olsa da, Fransa'nın Alman saflarında yer alması için yeterli olmadı. Darlan'a göre, bir İngiliz zaferi muhtemelen Fransa'nın "ikinci sınıf bir sömürge, kıtasal bir İrlanda" haline gelmesine yol açacaktı. Fakat Darlan'ın Fransa'yı Akdeniz'de öncü güç haline getirecek şekilde Reich'la ortaklık kurmak için yaptığı Büyük Tasarı önerisi, Fransızlar açısından şüpheye yer bırakmayacak bir talihsizlik olarak Berlin'de reddedildi. Fransa'yla ilişkilerinde Almanlar, İspanyollarla olduğu kadar açgözlüydü ve onların şartlarını dikkate almak istemiyordu: Bu nedenle Üçüncü Reich'ın ve onun "ateşkesi işbirliğine dönüştürmek"ten kaçınmasının Vichy'nin tarafsızlığını kurtarması ironikti. Sonuçta pek çok hükümet Pétain rejiminin meşruluğunu kabul etti ve Kasım 1942'de bütün ülkeyi işgal edene kadar Almanlar onunla samimi diplomatik ilişkileri sürdürdü. Mers-el-Kébir'den sonra Vichy Hükümeti Britanya'yla ilişkilerini kesti fakat Avustralya ve Kanada onu tanımaya devam etti.

ABD de öyle yaptı. 1940'ta Roosevelt Amerikan büyükelçisi Amiral Leahy'ye, Pétain'in "Fransız halkının kalbinde müstesna bir yer işgal ettiği" yorumunda bulundu. Leahy, iki yıl kadar Vichy'de kalarak hükümetin Alman saflarına geçmesini önlemeye çalıştı. İki güç arasındaki ilişki ancak Müttefikler'in Kuzey Afrika'yı işgalinden sonra, Roosevelt'in kamuoyu önünde esefle karşıladığı bir adımla, Laval tarafından kesildi. Aslında

Vichy'nin kurduğu hükümet sistemi, Müttefik yönetimindeki Cezayir'de birkaç ay devam etti: Ülkenin güneyindeki toplama kampları faaliyetlerini sürdürdü ve Yahudi karşıtı yasalar yürürlükte kaldı.[5]

Almanların çıkarlarına, tarafsız bir Fransa da hizmet edebilirdi; onlar için önemli olan, mal ve işgücünün sağlanması, hem metropol Fransa'da hem de ülke dışındaki topraklarında istikrarın korunmasıydı. Savaşın esasen Doğu'ya kaymasıyla, Fransa'yla ilgili askeri öncelik, orada tutulan birliklerin sayısını asgari düzeye indirmekti. Pétain'in ülke içinde yapmayı düşündüğü değişiklikler onları tehdit etmiyordu; tam aksine şahsen popüler ve sadık –Almanların elindeki savaş esirleri sadakatin sağlanmasına yardımcı oluyordu– kaldığı sürece Pétain'in daha merkezi ve otoriter bir devlet kurma dürtüsü işgali ancak kolaylaştırırdı. Bu durumda Almanların –özellikle, savaşın sona ermek üzere olduğuna inandıkları 1940-1941 yıllarında– Fransa'nın sağlamak istediğinden daha fazla askeri yardım için baskı yapmasına fazla sebep yoktu. Gaullcüler, 1940 sonbaharında Ekvator Afrika'sını alıp ertesi yaz Müttefikler'in Suriye ve Lübnan'ı işgal etmelerine yardımcı oldular ve denizaşırı güçlerini çoğalttılar, Pétain daha Alman yanlısı bir konuma sürüklendi. Artık sert bir direniş göstermiyordu: SSCB'nin işgalinden sonra bir Alman zaferi olasılığının ve Hitler'le paylaştığı Bolşevizm karşıtlığının iki ülke arasındaki bağları görülmemiş biçimde güçlendireceğine düpedüz inanıyordu.

Ancak iki ülke arasında gerçek anlamda bir güven ilişkisi yoktu ve faaliyetlerini karşılıklı olarak daha yoğun bir çabayla gözlüyorlardı. Almanlar Vichy'ye karşı muazzam bir istihbarat operasyonu örgütleyip, işgalin ilk yılında oradaki casuslarının sayısını üç katına çıkardı. Fakat Vichy'nin de onlara karşı bir casus teşkilatı vardı: Alman ajanlarını takip ederek iki yıl içinde yaklaşık 2.000'ini tutukladılar ve onlarcasını idam ettiler. İspanyollar gibi, Fransızlar da Kuzey Afrika'daki Alman casusları konusunda tetikteydi. Hatta Vichy ajanları, ana-

5 R. Paxton, "Le Régime de Vichy était-il neutre?", *Guerres mondiales et conflicts contemporaines*, 194 (1999), 149-62.

karadaki Alman karşıtı direniş şebekeleriyle bağlantı kurup Londra'yla önceden kurdukları iletişimi "Fransız karşıtı" duyguları beslememeleri şartıyla sürdürmelerine izin verdi. Yurtseverlikten (kendi anlayışlarına göre) beslenen bu direnişçiler ve Vichy'deki birçok kişi, Almanlara yönelik ortak bir nefreti paylaşıyordu.[6]

SSCB'nin işgali ve Fransa'daki Alman askeri personeline yönelik saldırıların artmasından sonra, dengeli bir işbirliğini sürdürmek daha da zorlaştı ve rejime verilen destek biraz daha azaldı. Almanların infaz ettiği Fransızların sayısı, 1940'ta sadece 8'den, 1941'in ilk dokuz ayında 51'e, sonraki altı ay içinde 500'ün üzerine çıkınca Pétain'in popülaritesi azaldı. 1941'in başında Fransa hâlâ işbirliğinden yanaydı ve ülkenin ileri gelenlerinin desteğine sahipti fakat bir sonraki yıl, Pétain'in destekçileri artık açık konuşamıyordu. Onun kasvetli sözleriyle, "sadık Fransızlar alacakaranlığa çekildi"; diğerlerinin "zorla itaat" ettirilmesi gerekecekti.[7] Ortak payda kayboldu, Pétain'in meşruluğu sarsıldı ve Paris'teki rakipleri (hatalı olarak) uygun anın yakın olduğunu hissederek aralarında çatışmaya başladı. Doğu Cephesi'ne giden gönüllüler için düzenlenen bir uğurlama töreninde –Laval'ın müttefiği– Déat vuruldu; az kalsın ölüyordu. Léon Blum'un Fransız sosyalist hareketinde bir zamanlar doğal ardılı olarak gördüğü Déat sabırsızlanmaya hatta Fransız faşizminin iktidarı ele geçirmesi için Vichy'ye Mussolini tarzı bir yürüyüş tasarlamaya başladı.

Aşırılar –özellikle de Heydrich ve SS Fransa'yla ilgilenmeye başladığı için– coşku içindeydi ve aralarında Déat'tan çok daha aşırı adamlar vardı. Eugène Deloncle paramiliter, cumhuriyet karşıtı Cagoule örgütünün 1930'larda kozmetik devi L'Oréal'daki sağcı yöneticiler tarafından desteklendiği savaş öncesi Fransız faşizminin şiddet yanlısı kanadından gelen madalyalı bir topçu subayı, şaibeli ve istikrarsız biriydi. Pa-

---

6 P. Burrin, *Living with Defeat: France under the German Occupation, 1940-1944* (Londra, 1996), 109-11; S. Kitson, "Spying for Germany in Vichy France", *History Today* 56:1 (Ocak 2006), 38-45 ve özellikle aynı yazarın *Vichy et la chasse aux éspions nazis, 1940-1942: Complexités de la politique de collaboration* başlıklı kitabı (Paris 2005).

7 Burrin, *Living with Defeat*, 437-8.

ris'teki Alman askeri komutanı Deloncle'ın Cagoule'nin yerine kurduğu, "Nasyonal Sosyalist Almanya'yla birlikte yeni bir Avrupa inşa etme ve bütün diğer Avrupa ülkelerini liberal kapitalizmden, Yahudilikten, Bolşevizmden ve Hür Masonluktan kurtarma" düşüncesine bağlı Mouvement Social Révolutionnaire'i (MSR) ihtiyatlı bir "hoşgörü"yle karşıladı fakat "yetki" vermedi. MSR –işgal döneminin bütün siyasi grupları gibi bildirimlerde bulunmaya meraklıydı– Fransa'yı "ırk yönünden" yenilemeye, Yahudilerin Fransız ırkını "kirletmesi"ni önlemeye ve bir sosyalist ekonomi yaratmaya çalışıyordu. Yahudi mülklerinin yağmalanması harekete katkı sağladı, bu arada –hareketin sosyalizme bağlı olduğu düşünülse de– L'Oréal'in desteği sürüyordu fakat Deloncle, Déat'ın RNP'sini devralmaya çalıştığında çıkan çatışma her ikisini de zayıflattı.

Bu, Paris'teki Alman ajanları arasında çıkan bir çatışma kadar kötüydü. Deloncle, SiPo/SD tarafından da destekleniyordu. Ele geçirdikleri patlayıcı maddelerle donatılan adamlar, 2-3 Ekim 1941 gecesi Paris'te yedi tane sinagogu dinamitlemeye çalıştılar. Binaların altısı ve çevrelerindeki binalar hasar gördü; yaralılar arasında iki Alman askeri ve pek çok Fransız vardı. Askeri polis patlamaları soruşturunca, SD örgütün işe bulaştığını örtbas etmeye çalışarak bunun muhtemelen sadece bir "Yahudi uydurması" olduğunu söyledi ve bu yüzden de, Deloncle'ın adamlarından birinin Paris'teki bir gece kulübünde sarhoş olup olayı gerçekleştirmekle övündüğünü kısa süre içinde açığa çıkaran Wehrmacht komutanıyla karşı karşıya geldi. General von Stülpnagel Paris'teki yüksek rütbeli iki SS subayının görevden alınmasını talep etti ve Deloncle'ın kendi adamlarına katılmak üzere Doğu Cephesi'ne gitmesini engelledi. Bu olay Wehrmacht ile SS'in arasını öylesine bozdu ki, sonunda Heydrich Fransa'daki güvenlik güçlerinin yönetimini devraldı ve baharda kendi HSSPF'sini oraya atadı. Deloncle, MSR'nin denetimini bile kaybetti, Müttefik ajanlarıyla gizli temaslara sürüklendi ve nihayet, Ocak 1944'teki bir silahlı çatışmada Gestapo tarafından öldürüldü. Fransız aşırılığının acımasız dünyasında alışılmadık bir son değildi bu.[8]

8 H. Umbreit, *Der Militäbefehlshaber in Frankreich 1940-1944* (Boppard am

Ancak onun Cagoulard yoldaşlarından daha genç ve daha basiretli olan bazı kişilerin savaşı idare etmesi daha başarılıydı: 1941'de birçok aşırı Alman yanlısı makale yazan André Bettencourt, sonunda madalyalı bir direniş kahramanı oldu. Savaştan sonra şirketin kötü sicilinin temizlemesine yardımcı olduğu L'Oréal ailesinden biriyle evlendi ve bakan olarak hükümete katıldı. Bettencourt'un Cagoule örgütünün alt kademelerinde yer alan ortaklarından biri daha da yükseldi. Sağda yer alan diğer kişiler gibi François Mitterand da, Pétain'e olan inancı azalınca direniş hareketine katılmadan önce –Fransız savaş esirleriyle ilişki kuran büroya yardım ettiği– Vichy'ye hizmet etti.[9]

Pétain, Déat, Deloncle arasındaki, çoğu çeşitli Alman kurumlarının kendi aralarındaki sert rekabeti yansıtıp şiddetlendiren işbirliği, olasılıkların geniş bir çeşitlemesini içeriyordu. Laval'e Nazi Almanya'sının otoriter bir devlet olduğu söylendiğinde, şu karşılığı verdi: "Evet, hem de ne çok otorite." Başka yerlerdeki gibi, Paris'te de kendi savaşlarının içinde bir savaş veriyorlardı. Hotel Majestic'te karargâh kuran askeri komutan SS'le, Abetz'in elçiliği ise Goebbels'in Propaganda-Staffel'iyle yarış halindeydi: Bu, Fransız entrikalarına sonsuz fırsatlar ve Fransız inisiyatifine geniş bir alan sağlayan bir durumdu.

İyi Almanlar ve Kötü Fransızlar: Cocteau'nun Savaşı

İşbirliğinin belirsizlikleri, Almanlar Fransızlara çok daha geniş bir hareket alanı sağladığı için sanat alanında daha keskin bir şekilde gün yüzüne çıkar. İşgal Paris'i sadece bir kuyruklar, karne ve kaygı alanı değil, aynı zamanda –özellikle savaşın ilk yıllarında– gelişen bir yayıncılık, moda defileleri, film

Rhein, 1968), 109; B. Gordon, "The Condottieri of the Collaboration: *Mouvement Social Révolutionnaire*", *Journal of Contemporary History*, 10:2 (Nisan 1975), 261-82.

9 Mitterand hakında bkz. P. Péan, *Une jeunesse française: François Mitterand, 1934-1947* (Paris, 1994); L'Oréal bağlantısı hakkında bkz. M. Bar-Zohar, *Bitter Scent: The Case of L'Oréal, Nazis and the Arab Boycott* (New York, 1996).

prömiyerleri ve galeriler merkeziydi. Alman işgali, çok serbest bir alan bırakarak, Fransız ulusal kültür kimliği yönünden bahisleri artırdı ve sanatın doğası ve sansürün gücü üzerine muhafazakârlar ile modernistler arasında yapılan şiddetli savaşları tetikledi. Pek çok baskıcının yaptığı gibi Almanlar kendilerini ressam ve şairlerin hamilerine dönüştürdü; en azından ırka dayalı gerekçelerle dışlanmayanlar için.

Jean Cocteau'nun mücadelesi bu paradoksların çoğunu aydınlatır. Ünlü Sürrealist, eşcinsel ve afyon bağımlısı, Vichy'nin gözünde çöküş ve yozlaşmayı temsil ediyordu. Paris'in ırkçı sağcı *aşırılar*ının da ondan nefret etmek için birçok sebebi vardı, çünkü Cocteau savaşın hemen öncesinde, boks tarihinin ilk İspanyol dünya şampiyonu olan Panamalı tüy siklet boksör Al Brown'ın müsabaka afişlerini hazırlamadan önce, Antisemitizme Karşı Uluslararası Birlik'in örgütlediği bir dilekçeyi imzalamıştı. Bu nedenle Cocteau'nun verdiği savaşın, işbirliğinin cahillerine karşı modernist bir direniş öyküsü olmasını bekleyebilirdik. Birçok bakımdan öyleydi de, çünkü sert bir mücadele vererek Vichy'ye ve Parisli faşistlerden oluşan eşkiya korosuna direndi ancak bunu yaparken en kararlı müttefiklerinden bazılarını Almanlar arasında buldu. Peki bunda şaşılacak ne vardı? Cocteau'nun zihninde Almanlar da sanatçı olabilirdi ve ancak Ulus'tan daha yüce bir şeylerin var olduğunu basit ruhlar anlayamazdı.

İşgal ile Vichy arasında kalmak, her iddialı Fransız sanatçısının kariyeri için çok zor bir noktaydı. Ağustos 1941'in sonunda binlerce Parisli Yahudi'den oluşan ilk parti toplanıp kuzeydoğu banliyölerindeki Drancu tutsak kampına gönderildiğinde bile, Cocteau'nun Vichy'ye ters düşmekten kaçındığı görüldü. Kültür denetçileri onun yeni oyunu *The Writing Machine*'i [Yazı Makinesi] yasakladıklarında, yazar hamilerinin korumasına başvurarak, tıpkı geçmişte her zaman yaptığı gibi davrandı. Paris'teki Alman yetkililerin zamanla Nazizmi eleştirmeye başlayan, sağın tanınmış ikonu roman yazarı Ernst Jünger kadar uyumlu olduğu bir sırada Almanlardan çok Vichy yetkililerine karşı çıkmak onun için daha iyi olmaz mıydı? Nitekim Cocteau, Jünger ve meraklı Fransız edebiyatı öğrencisi ve meslek-

taşı Gerhard Heller aracılığıyla Vichy'nin yasağını kaldırtmayı başardı. Fransız meslektaşları bunun üzerine öfkelendiler. Cocteau'nun oyunlarından bir diğerinin de onaylanmasından sonra, sorunu kendileri halletmeye karar verdiler: Kısa süre önce Paris sinagoglarını havaya uçurmaya çalışan Deloncle'un faşistleri tiyatroya dalıp oyunculara saldırdılar.

*Aşırılar*la mücadele, Deloncle'un adamları dizginlendikten sonra da devam etti. Vichy'nin eğitim bakanı, eserlerinden birini "uygunsuz" olduğu gerekçesiyle reddettiği zaman Cocteau ne düşündüklerini anlamak için Alman arkadaşlarına özel bir okuma yaptı: Beğendiler. Yayıncı Gaston Gallimard, "iyi Almanlar"la iletişim kurmanın "kötü Fransızlar"la iletişim kurmaktan daha kolay olduğunu yazdı. Alman büyükelçisi Otto Abetz ve Fransız eşi, sağcı Fransız roman yazarı Céline'den daha kıymet bilir insanlardı. Onun kendi ülkesinin insanlarına ağzı bozuk saldırılarının şiddeti Almanları şaşırtıyordu. Cocteau'yla konuşmaktan hoşlanan ve Picasso'yu stüdyosunda ziyaret eden –liberal olmayan– Ernst Jünger, Céline'in "biz [dediği] askerlerin Yahudileri kurşuna dizmemesi, asmaması ya da yok etmemesi karşısında şaşması, süngüsü olanların onu sonuna kadar kullanmayı reddetmesine şaşması" karşısında dehşet içindeydi.

Céline, faşizm kültünü oluşturan tek önemli yazar değildi. Gazeteci ve yazar Lucien Rebatet, Fransa'nın düşüşünden sorumlu olanları aşağılayan, Alman kültürünü öven ve Berlin Oda Orkestrası'nın disiplinli üslubunda "derin bir siyasal anlam" bulan, çok güçlü bir şekilde Yahudi düşmanı eseri *Les Décombres*'yi (Harabeler) yayımladı. Prestijli *Nouvelle Revue Française*'nin başına getirilen roman yazarı Drieu la Rochelle, antidemokratik ve Alman yanlısı bir çizgiye sıkı sıkıya bağlı kaldı ve Amerika ile Bolşevizm tehdidi arasında üçüncü bir faşist Avrupa yoluna ilişkin hayaller kurdu. Fransızları "anlamsız ve vasat bir halk" olarak görüp genç Almanları ısrarla öven ve Vichy'nin bunak devlet memurlarını eleştiren, edebiyatta aşırılık taraftarı bir başka parlak genç olan Robert Brasillach da aynı şeyi yaptı. Alman Enstitüsü'ndeki yakışıklı genç Alman öğretim görevlisine olan

sevdası, adam Doğu Cephesi'nde öldürüldüğünde trajik bir yön aldı. Gazeteci olarak Katin Ormanı'nı ziyaret ettiğinde arkadaşını hatırladı ve hem burjuva kayıtsızlığını hem de "Doğu'dan gelen güçler"i yenilgiye uğratacak gençleşmiş bir Avrupa'nın ifadesi olarak dostluklarını selamladı. Pétain ve Vichy, Brasillach'a çıkmaz sokak gibi geliyordu ve işbirliği çökerken kaderini sadece Almanlara bağladı. Mussolini'nin düşüşü onu derinden sarstı ve bunu faşist Avrupa düşünün sonu olarak gördü: "Faşist bir Avrupa'da faşist bir Fransa, ne güzel bir düş! Artık burada faşist bir Avrupa yok." Fakat diğer birçok *aşırının* aksine o inançlarından vazgeçmeyi reddetti. Rüzgârların "evrensel barış tapınağı, bütün ırkların ve inançların güçlü kardeşliği"nden yana estiğini gördüğü 1944'ün sonunda yaşanan o karanlık günlerde bile, Brasillach hâlâ faşizmin "yirminci yüzyılın en heyecan verici gerçeği" olduğunu hissediyordu.[10]

Bu bir *aşırı* görüş açısıydı fakat kesinlikle Cocteau'nun bakış açısı değil: O aşırı uçta olma yanlısı değildi, topluma ve toplumsallığa ideolojiden daha çok değer veriyordu. O sırada şair Valéry, Gerhard Heller'e "olaylar canımı sıkıyor," itirafında bulundu. "Olaylar bir şeyleri köpürtüyor. Oysa beni sadece deniz ilgilendiriyor." Siyaset söz konusu olduğunda, Cocteau da aynı şeyi hissediyordu. Arkadaşları yurtdışına kaçtıkça ya da saklandıkça üzerine gölgeler düşüyordu. Bazıları tutuklanmadan ya da sürgüne gönderilmeden önce ona acı dolu mektuplar yazdı, bir ikisi intihar etti. 1943'te Picasso'yla birlikte, mülteci Yahudi ressam Chaim Soutine'in cenaze törenine, Gestapo'dan kaçarken ölen bir adamla dayanışma eylemine katıldı. Fakat sosyal yaşamı her zamanki gibi baş döndürücü bir hızla devam etti. Her zamanki gibi, Paris'in "olağanüstü güzelliği" onu çarpıyordu: Saygı gösterisinde bulunmaya gelen Almanlar, Serbest Mıntıka'dan gelen "kentin aptallaştırdığı" ziyaretçiler, "yasaklandığı sanılan her şeyi

10 A. Betz, "Céline entre ke IIIe République et la France occupée", ed. A. Betz ve S. Martens, *Les Intellectuels et l'Occupation: Collaborer, partir, resister, 1940-1944* (Paris 2004), 90-105; W. R. Tucker, *The Fascist Ego: A Political Biography of Robert Brasillach* (Los Angeles, 1975), 253-70; Smith, *The Embattled Self*, 181-2.

satan" restoranlar; caddelerde dolaşan film yıldızlarını ve aktörleri izleyen imza avcıları. "Bahar zamanı Paris Almanları kim bilir nasıl şaşırttı?" diye düşüncelere dalıyordu Mayıs 1942'de. "Bu çiçekler, bu kadın şapkaları, bisikletçilerin çektiği bu küçük arabalar, havanın dayanılmazlığının o inanılmaz letafeti! Paris her şeyi derler ve hiçbir şeyi özümsemez. İnsanın içine işleyen görülmeye değer bir canlılık..."[11]

Cocteau, anıtsal ve abartılı çıplak heykelleri –"yenilenen ve muhteşem bir ırk"ın sembolleri– Üçüncü Reich'ta alkışlanan, özellikle Hitler'in gözde heykeltıraşı Arno Breker'la yakın ilişki içindeydi. Breker bir Fransız hayranıydı ve Paris'te sergilenen sanat etkinliklerini 1920'lerden beri izliyordu: Kentin düşüşünden sonra, Haziran 1940'ta bir şafak vakti Albert Speer'le birlikte Hitler'e Paris'i gezdiren oydu. Mayıs 1942'de Alman mıntıkasındaki Fransız Yahudilerinin sarı yıldız takmakla yükümlü kılındıkları ay içinde, Breker'in eserlerinin yer aldığı bir sergi Almanların sponsorluğunda Orangerie'de açıldı. Bu vesileyle Cocteau, "Breker'e selam" başlıklı, ileride başını derde sokacak duygusal bir övgü yazısı yazdı. "Selam sana Breker," diye yazdı. "Şairlerin yüce anavatanından, her biri kendisiyle birlikte kendi ulusunun emek hazinesini getirmedikçe anavatanların var olmadığı bir anavatandan selamlıyorum seni." Bu sözler büyük bir infiale yol açtı ve arkadaşları tepki mektupları yazarak bir açıklama istediler. Kendisini eleştirenler onu yanlış anladığı için Cocteau şaşkındı; Breker'de değer verdiği şey dostluktu ve onu yazmaya yönelten, siyasal işbirliği oyununa müdahale etmek değil, sadece bu kişisel bağdı.

Breker'in benimsediği siyasetin ya da Hitler'le yakın ilişkisinin farkında değil gibiydi sanki. Sergiyi ziyareti sırasında kendi aralarında konuşurlarken, Breker Cocteau'ya esas meselenin Doğu'da zafer olduğunu anlatmıştı; "Fransa'da sadece heveslerini kanıtlayıp prestijlerini sağlamlaştırmak isteyen bürokratlara sahibiz." Breker, Rusya'da bir zaferin Fransa'yı mutlu edeceğini söyleyerek sözlerini sürdürdü. İki arkadaş –Breker'i oğlu gibi gördüğü söylenen– Hitler'den, Pétain'in irade zayıflığından ve Yahudi sorunundan söz ettiler. Breker,

11 J. Cocteau, *Journal, 1942-45* (Paris, 1989), 34, 114.

"istisna yapmak mümkün değil," diyerek, birçok Yahudi arkadaşı olan Cocteau'yu bu konuda sertçe uyardı. "Bu ölümle bir düellodur." Hitler söz konusu olduğunda görüşleri birbirine daha yakındı. Belki de Breker'in Führer övgüsünden etkilenen Cocteau, eski parlamenterlerle kıyaslandığında Alman lideri bir ilerleme, "görevini sonuna kadar yerine getirmek"ten alıkonmaması gereken efsanevi bir şahsiyet olarak gördüğünü belirtti. Hitler'in, "köle gibi çalışanların ruhunun kavrayamayacağı bir şair" olduğunu yazdı ve –günlüğünün son mahremiyetinde– kendi ülkesinin insanlarını, ona "saygısızca ve tam bir nankörlükle" davrandıkları için eleştirdi.[12]

Cocteau büyük bir minnettarlık duyuyordu. Onu *aşırı uçtaki* Fransızlardan koruyan şey Almanların himayesiydi. Bağımsız düşüncelere sahip bir efsane-yaratıcısının siyasetle ilgilenmeden, Alman işgali altında –aslında Alman desteğiyle– sanat faaliyetini sürdürmesinin ne kadar kolay olabileceğini göstermişti. Sansürcülerin de onayıyla, kariyeri savaşla beraber film yönetmeni olmaya yöneldi. Sağcı bir dergide onu kınayan bir makale çıktığında Cocteau, "bütün Almanlar buna güldü," diye not düştü. Cocteau'nun hareketli kariyeri *aşırılar* dışında herkes için hatta rejimi ona azap çektiren Mareşal için bile önemliydi. 1942'de *De Jeanne d'Arc à Philippe Pétain* başlıklı bir övgü kitabına, lüks bir Vichyci putperestlik örneğine katkıda bulundu. Alt başlığı *Fransız Tarihinin Beş Yüz Yılı* olan bol resimli kitap, tam da Mareşal'in Paris ziyareti sırasında çıktı. O sırada işgal sona ermek üzereydi fakat Pétain hâlâ popülerdi ve sıcak karşılanmıştı. Bir savaş zamanı teması olarak Jeanne d'Arc, Cocteau'nun kendi savaşı açısından –ilişkileri dikkate alındığında– çok uygundu: Kitabın çıktığı 1944'te, özellikle Mers-el-Kébir felaketinin ardından İngiliz karşıtı duyguların sembolü olan Jeanne, sonraları işgalciye direnişin bir örneği olarak hızla Gaullcü saflara geçmişti. Cocteau da onun fazla gerisinde değildi.[13]

---

12 *Age.*, 173; Burrin, *Living with Defeat*, 348.

13 Cocteau için temel kaynak olarak bkz. C. Arnaud, *Jean Cocteau* (Paris, 2003), 543-87.

Fakat Cocteau örneği hiçbir şekilde özgün değildi. Paris'teki Alman ajanları kültür diplomasisini müthiş bir enerjiyle sürdürüyor, belirsizlik ve fırsat Fransa'daki savaş dönemi sanat dünyasının karakterini belirliyordu. Hırslı ve kaygısız olanlar için gazete çıkarma ve yayınevi kurma zamanıydı. Lucien Rebatet gibi sertlik yanlısı eleştirmenler, işgali Fransa'yı Yahudi kozmopolitliği ve çöküş modernizminden kurtarmak için bir fırsat olarak görebiliyordu, ancak modernizmi yasaklamak o kadar kolay değildi. Picasso, resim yapmayı stüdyosunun mahremiyetinde sürdürüyordu; Braque ise halka açık sergiler düzenliyordu. Vichy kesinlikle eski kafalıydı ve kırsal bir manzara içinde hasat yapan Fransız köylülerini gösteren goblenleri tercih ediyordu. Fakat Paris'te –kırmızı, beyaz ve mavi– "yurtsever soyutlama" hem Gaullcülerin hem de Almanların onayını alıyordu. Savaştan sonra Manhattan'daki Modern Sanat Müzesi, Nazizmin modernizmi Avrupa'dan sildiği ve böylece New York'un onu Paris'ten devralmasını sağladığına dair propaganda yaptı. Fakat bu tam anlamıyla doğru değildi. Birkaç sanatçı kaçtı; –Soutine ve Krémègne gibi– bazıları saklandı ya da Fautrier ve Matisse gibi kendi köşesine çekildi. Fakat işgal yetkililerinin şaşırtıcı derecede kayıtsız bakışları altında, Paris birçok sanatın yuvası olmayı sürdürdü.

Bunun nedeni, savaş dönemi Paris'inde Alman sanat yönetiminin yoksunluk, sansür ve propagandanın orta yerinde bir tür normallik ve yeni rejime katlanabilmeleri için Fransızlara özendirici birçok teşvik sağlamayı amaçlamasıydı. Yahudi sanatçıların ve mültecilerin eserlerinin sergilenmesini yasaklamak dışında çok az engel vardı. İspanyol hükümetinin talebine uyduğu için Picasso halka açık sergi düzenleyemiyordu fakat bu yasak, savaş dönemi yeni bir sanat yayıncısının, *Éditions du Chêne*'in, onun renk paletinden henüz çıkmış en son eserlerin cazip savaş dönemi baskısını yapmasını önlemedi; hem de Avrupa'nın her yerinde kâğıt kıtlığının yaşandığı bir dönemde. 1943'te sanat galerisi sayısının iki yıl öncesine kıyasla neredeyse iki katına çıkmasıyla, Fransız sanat dünyasına girmek çok daha kolaydı. Kitapçılar ve yayınevleri, bu uygun ortamdan yararlanmak için Alman sansürcülerinin getirdiği yeni

kurallara uyum çabasını hızlandırdı. Fransızlar okumaya her zamankinden daha istekliydi; Simenon satışı ve diğer çoksatarlar artış gösterdi.[14]

Alman kültür diplomasisi tanınmış ressamları ve yazarları hedefliyor, öğretim üyelerini terfi ettiriyor, sergileri çoğaltıyordu. Savaş sırasında Dışişleri Bakanlığı –Lizbon'dan Sofya'ya kadar uzanan– Avrupa çapında bir kültür kurumları şebekesi inşa etti ancak en faal oldukları yer Paris'ti. Fransız-Alman arabuluculuğu faaliyetleri 1920'lere kadar uzanan büyükelçi Otto Abetz, bizzat kurduğu eski Cercle France-Allemagne'i –adını İşbirliği Grubu olarak değiştirerek– yeniden canlandırdı ve yazarlar, yayıncılar ve gazetecilerden oluşan bir çevreyi kendine bağladı. 1945 sonrasına benzer olarak, Fransız-Alman yakınlaşması o sırada da bir Avrupa ideali, bir bütün olarak kıtaya barış getirmenin aracı olarak sunuluyordu. Abetz, "Avrupa ideali"ni daha alaycı bir şekilde, "Alman halkında Nasyonal Sosyalizm sayesinde tutunan kıtasal üstünlük talebini zayıflatmadan Reich tarafından gasp" edilebilecek bir şey olarak görüyordu.[15]

Abetz'in "aktif propaganda"sı bir dizi devasa serginin açılmasına yol açtı. Bunların ilki, "La France européenne", 1941 yazında Paris'te açıldı ve 635.000 kişi tarafından ziyaret edildi. Ardından hızla diğerleri geldi: emek tasarrufu sağlayacak ev tadilatı, "Yahudiler ve Fransa", Avrupa'daki Bolşevizm tehlikesi gibi konular. Halkın ruh halinin düşmanlığa dönüştüğü 1942'den sonra popülerliği hızla azalan bu sergiler, açıldıkları süre içinde 3 milyondan fazla ziyaretçi çekmişti. Daha birçok kültür etkinliği yapıldı. Herbert von Karajan, Mozart'ın *Requem*'ini yönetti ve Berlin Filarmoni Wagner ve Strauss konserleri verdi. Carl Schmitt ve Heidegger'in öğrencisi, Institut

14 M. Cone, *Artists under Vichy: A Case of Prejudice and Persecution* (Princeton, 1992); Y. Menager, "Aspects de la vie culturelle en France sous l'occupation allemande (1940-1944)", ed. Madajczyk, *Inter arma non silent musae*, 367-421.

15 G. Sapiro, "La Collaboration littéraire", ed. A. Betz ve S. Martens, *Les Intellectuels et L'Occupation*, 39-63; E. Michels, "Die deutschen Kulturinstitute im besetzten Europa", ed. W. Benz vd, *Kultur-Propaganda- Offentlichkeit: Intentionen deutscher Besatzungspolitik und Reaktionen auf die Okuppation* (Berlin, 1998), 11-35.

Allemand'da Herder, demokrasinin başarısızlıkları ve *Volk* düşüncesinin gücü hakkında konuşan Hans Gadamer gibi önemli entelektüeller konferanslar verdi. Reich'ın önderliği altında barış dolu bir gelecek, büyük bir ciddiyet ve ulusal uzlaşma hayal etmek için en uygun durum, birçok Alman entelektüeli için olduğu gibi Gadamer için de savaş dönemi Paris'inde Seine Nehri boyunca yürüyüşe çıkmaktı.[16]

Yolculuk tek yönlü değildi. Almanlar kendilerine sempati duyan Fransız sanatçı ve yazarları büyük harcamalarla Reich'a davet ederek ödüllendiriyorlardı. Fransız ressamlarından oluşan –aralarında Vlaminck, Derain ve de Segonzac'ın da olduğu– bir heyet 1942'nin başında Almanya'yı ziyaret etti. Fransız şarkıcılar Reich'taki esir kamplarını dolaştı; aralarında Pétain'e bağlılığını bildiren ve bu nedenle savaş dönemi kariyerinde ilerleme kaydeden Maurice Chevalier de vardı. Brasillach ile Drieu'yü yıllık Alman yazarlar toplantısında ikinci sınıf yazar bozuntularıyla bir araya getiren Goebbels'in Propaganda Bakanlığı tarafından, 1941'in sonunda Viyana'da Mozart kutlamaları ve Weimar'da konferanslar düzenledi. 1942'de Weimar'daki konferanslar, Alman ve Fransız *littérateur*'lerinin "Yeni Avrupa"nın temsilcileriyle kaynaştığı, Alman denetiminde bir yeni Avrupa Yazarlar Birliği toplantısına dönüştü. (Katılanlar arasında, Berchtesgaden'de bir mülakat sırasında Norveç'teki Alman siyasetinin yıkıcılığından şikâyet edip Reich komiserinin Oslo'dan alınmasını talep ederek Hitler'i öfkelendiren, kıdemli Nobel ödülü sahibi Knut Hamsun da vardı. Hitler'in Avrupacılığını ve Alman edebiyatı sevgisini bilen daha genç bir diğer delege, iki yıldan az bir süre sonra Roma yakınlarında antifaşist bir partizan olarak ölecek olan parlak İtalyan yazar Giaime Pintor'du.)

Almanlar, Avrupa'nın hiçbir yerinde işgal Fransa'sındaki kadar gelişmiş bir kültür diplomasisi uygulamadı. Naziler bu ülkeyi sanatla birlikte ele alıyorlar, hem hayranlık hem de kıskançlık besliyorlardı. Bu ülke bir zamanlar Avrupa'ya hükmet-

16 B. Laumber, "Otto Abetz, inspirateur et catalysateur de la collaboration culturelle", ed. Benz, vd, *Kultur-Propaganda-Öffentlichkeit*, 64-90; J. Grondin, *Hans-Georg Gadamer: A Biography* (New Haven, 2003), 212-13.

mişti. Fakat bu, modası geçmiş parlamentarizme bağlanması, sömürge birliklerine dayanması, Yahudi, Arap ve Doğu Avrupalı göçmenleri teşvik etmesi nedeniyle yozlaşmasından önceydi. Hitler müzik, kitap, yiyecek ve moda zevklerinin Fransızları yumuşattığına inanıyordu; onların ilgi alanları, özellikle Alman yönetimi başka yerlere kıyasla daha fazla hoşgörüyle karşılandığı sürece rahatlıkla teşvik edilebilirdi. 1940'ta Paris'e yaptığı ziyaret belleğinde hep canlı kaldı ve –bir "Avrupa kültür belgesi"ni– yıkmak zorunda kalmadığı için memnun oldu: Bir sonraki yıl dediği gibi, bu Moskova ve Leningrad'ı yıkma emri vermekten çok daha acı verici olurdu. (Elbette üç yıl sonra bu çekingenliğin üstesinden geldi ve Fransız başkentinin son Alman komutanına, kenti yıkarak terk etmesini emretti.) En önemlisi, Paris onun gelecekteki Berlin'inin değer biçileceği standardı sağlıyordu.[17]

Yöneticiler

Fransa'yı gerçekte kim yönetiyordu? Kesinlikle "Kral Otto" Abetz ve onun entelektüellerden oluşan çevresi değil. SS de değil. SS'in varlığı, Mayıs 1942'de Carl Oberg'in HSSPF olarak atanmasından sonra bile azdı. Aslında, Werner Best'in "denetleyici yönetim" teorisi, işgalin fiilen nasıl örgütleneceğine ilişkin neredeyse kusursuz bir rehber sağlar. Wehrmacht yetkilileri ülkeyi denetlerken, yönetim Fransız kamu görevlilerinin elindeydi.

En şiddetli ideolojik ayaklanmalara rağmen devletin sürekliliği, modern Avrupa tarihinin yazılı olmayan belli başlı temalarından biridir ve bu hiçbir yerde II. Dünya Savaşı sırasındaki kadar belirgin olmamıştır. Fransa'da –Doğu'nun aksine– Almanların, etkin ve düzenli işgal yönetiminden başka acil bir hedefleri yoktu, bu da kamu yöneticilerini siyasetçilerden çok daha önemli kılıyordu. Siyaset temelde dikkat dağıtıcı bir unsurdu, oysa yönetim askeri işgalin temeliydi. Ayrıca, onlara güvenilebilirse bürokratlar bu yönde işlev görebileceği için,

17 Jochmann (ed.), *Adolf Hitler*, 116.

Almanlar dikkatle gözlem yapıp bilhassa yukarıda değinilen propaganda kampanyalarıyla biçimlendirmeye çalıştıkları kamuoyuna sandığımızdan daha duyarlıydı.[18]

Güçlü bir yönetim mekanizmasına sahip olmak Vichy'nin de çıkarınaydı. Bu olmaksızın rejim Alman nüfuzu için sadece bir paravan haline gelebilir, Fransız taban örgütlenmesine ulaşamazdı. Tıplı bazı Alman entelektüellerinin Fransa'nın bölünmesini istediği gibi, Vichy de birlikte kararlıydı ve bunun için elinde bulunan en önemli araç kamu yönetimiydi. Kamu görevlileri için işgal, siyasetçilere kıyasla bazı açılardan daha sorunsuzdu. Aslında siyaset sınıfının fena halde zayıflamasıyla birlikte, Alman yönetimi onlara yıllardır engellenen yönetimin merkezileştirilip modernleştirmesine dair siyaset geliştirme fırsatı veriyordu.

Başlangıçta hazırlıksız yakalanmışlardı. Hollandalı benzerlerinin aksine savaşın kısa süre içinde sona ermeyeceğinden o kadar emindiler ki, yenilgi durumunda ne yapacaklarını pek düşünmemişlerdi. 1940 yazında Paris panik halinde boşalırken, Eğitim Bakanlığı öğretmenlere yıllık tatil uygulamasıyla ilgili genelgeler göndermeye devam ediyordu. Ancak Pétain yerini aldığında, sürekliliğin güçleri hızla öne çıktı. Ülkenin ulusal güvenliğiyle ilgili korkular daha savaşın başında, Eylül 1939'da merkezileşmeye, tasfiyelere ve baskıya yol açmıştı: Vichy bu eğilimi yalnızca şiddetlendirdi.

Bu süreklilik bazı bakımlardan beklenmedik bir süreçti. En önemlisi, Vichy Belçika ve Hollanda gibi kamu görevlilerinin yönettiği bir ülke değildi; Fransa'da geçmişten kopmayı amaçlayan, belirgin bir siyasi programa sahip meşru bir hükümet vardı. Ancak Pétain, (dört yıl sonra de Gaulle gibi) eğer etkin bir yönetim sağlayacaksa, mevcut devlet kurumlarını muhafaza etmek zorundaydı. Bu nedenle tasfiyeler beklendiğinden daha az bir değişim sağladı ve aşırı uçtaki sağcılar ağır bir dille şikâyet ettiler; 1944'te Marcel Déat başkentin "gerici komün"ünü eleştirerek, buna mensup olanların "şiddetli *attentiste*" [bekle ve gör siyaseti taraftarı] hem de Gaullcü

18 Devletin sürekliliği hakkında klasik görüşler için bkz. C. Pavone, "La constinuità dello stato", Pavone, *Alle origine della Repubblica*.

olduklarını iddia etti. Gaullcü olsunlar ya da olmasınlar, savaş döneminde Paris banliyölerindeki belediye başkanlarının neredeyse %80'i savaş öncesinin cumhuriyetçileriydi. Kırsal kesime gelince, sadece siyasal gerekçelerle değişiklik genellikle teşvik edilmiyordu; Almanlar da verimlilik ve sürekliliği bozmaktan çekiniyorlardı. Mesela, Aquitaine ve Charente'te, 1939'da görevde olan yerel hükümet yetkililerinin yarısının tamamı işgal sona erdiğinde hâlâ yerindeydi.[19]

Vichy'nin yeni bir otoriter devrim vaadi aslında kamu görevlilerine ne kadar bağımlı olduğunu gölgeledi. Kuşkusuz bürokratlar, özellikle Yahudilerin ve siyasi muhaliflerin toplanmasında bir baskı unsuru olarak hizmet edebiliyorlardı; ve ettiler de. Ancak Fransa aşırı sağının talep ettiği devrimci dinamizmi sağlamaya genel olarak niyetli değildiler. Pétain kültü, hükümetin merkezindeki siyasi boşluğu farklı şekilde gösterdi ve tek bir siyasal parti oluşumuna izin vermemesi, ironik biçimde Fransız kamu görevlilerinin, Nazi *Gauleiter*'lerinin Alman meslektaşlarıyla radikalleşen rekabetlerine ya da Hollanda NSB'sinin –daha az başarılı biçimde– Hollanda'daki kamu hizmetlerini devralma çabalarına benzer bir şeyle karşılaşmamalarını sağladı. Böylece, iktidarda olan muhafazakâr Pétain Fransa'yı diğer ülkeleri tehdit eden Nazileştirme türünden, savaş sırasında farklılık yaratmanın mümkün olmadığı ana kadar korudu. Tam yetkili valiler atayıp rejimin özel atanmış komiserlerinin fazla nüfuz sahibi olmalarını engelleyerek, eyaletler üzerindeki denetimlerini artıran Fransa'nın kıdemli kamu görevlileri, savaş döneminde bürokrasinin gelişmesini ve devlet gücünün pekişmesini Reich İçişleri Bakanlığı'ndaki Wilhelm Stuckart'ı kıskandıracak ölçüde sağladı. Almanlar Fransa'yı fethetmiş olabilirlerdi fakat Fransız devleti iyi kötü ayakta kaldı.

İşgalin parçaladığı ve barış döneminde daha da parçalanabilecek bir Fransa'nın muhafazasında hayati rol oynayan kamu görevlileri, Almanya'nın bölgesel ayrılıkçılara verdiği desteği boşa çıkarmak durumundaydı. Fakat savaş dönemi

19 G. Le Begnec ve D. Peschanski (ed.), *Les Elites locales dans la tournemente* (Paris, 2000).

zorlukları karşısında, çoğunun 1920'lerden beri fiilen önerdiği, daha eski bir devleti rasyonelleştirme ve modernleştirme gündemini izliyorlardı. Laval'in azledilmesinden sonra hükümeti yöneten Amiral Darlan bu kalıba uygun bir reformcuydu: Yönetimin "siyasallaşması"na karşıydı, Pétain'in siyasal parti yerine geçeceğini hayal ettiği 600.000 eski muharipten oluşan Lejyoner hareketine karşı tamamen kayıtsızdı ve yenilginin şokunu bir "yeni yönetim" kurmak için kullanma eğilimindeydi. Lejyon'un lideri oluşumun "Devlet'in *kendisi olduğu*"nu söyleyerek övündüğünde, Darlan öyle olmamasını sağladı. Parlamento ve partilere güveni sarsılan Darlan ve teknokratları, bürokrasi reformu için birçok öneri geliştirip kamu görevlilerine bel bağladılar.[20]

Bu yolda elbette tehlikeler de vardı; en büyük tehlike ülke içindeki görüşlere dair hissiyatı kaybetmekti. Bazı kamu görevlileri kamu görüşünü küçümsüyor ve güvenmiyordu. Bunlardan birine göre, "kamuoyu sadece devasa bir dişi"ydi! Fakat daha akıllı yöneticiler, rejimin –siyasal kanatları olmayan her otoriter ve aşırı bürokratikleşmiş rejim gibi– tecrit tehlikesiyle karşı karşıya olduğu görüşünü çürüttüler. Bir vali "uzak sömürge bölgelerimizdeki gibi sahici valiler" yaratma tehlikesi hakkında uyarıda bulundu. Vichy'nin Yahudi karşıtı ilk yetkilisi Xavier Vallant, halkın kaygılarını yatıştıracak siyasal partilerin yokluğunda, "idrak yoksunluğu uçurumuna dönüşecek bir kopuş"un ortaya çıkmasından korkuyordu.[21] Eski bir senatör "hükümetiniz için, duyargaları ve vizyonları mesleki olarak bozulmuş kamu yöneticilerinin aracılığı olmadan ülkeyle temas kuramamak gibi olağanüstü bir tehlike var," diyerek Pétain'i uyarıyordu. Bu tür korkular Pétain'i yerel seçkinlere kapılarını açmaya yöneltti ancak bu pek yeterli olmadı ve onu sağdan gelen enerji yoksunluğu ile Fransızları harekete geçirememe gibi suçlamalara maruz bıraktı.[22]

---

20 Temel Kaynak: M.O. Baruch, *Servir l'Etat Français: L'Administration en France de 1940 à 1944* (Paris, 1997), özellikle 36-209.

21 *Age.*, 242; Vinen, *The Unfree French*, 85.

22 Baruch, *Servir l'Etat Français*, 256; Vinen, *The Unfree French*, 94.

Kamu görevlilerine güvenmek, giderek asabileşen ve aslında paranoyak bir hükümet için daha büyük bir risk oluşturuyordu. Vichy, kamuoyunu takip edip kendi kadrolarının her türlü sadakatsizlik belirtisini gözlemliyordu: Gestapo, kafe sahiplerinin ya da öğretmenlerin siyasal görüşlerini denetlemek söz konusu olduğunda, olağanüstü etkin Fransız güvenlik servisleriyle pek kıyaslanamazdı. Ancak kamu görevlilerini tasfiye etmeye çalıştığında, onların kendilerinden olanları korumak için büyük bir çaba harcadığını fark etti. Yahudileri, komünistleri ve özellikle Hür Masonları hedef alan, 1940'ta gerçekleştirilen ilk tasfiyelerden sonra, kıdemli yöneticiler uyarıda bulunmayı ya da onları fazla etkin olmayan görevlere atamayı tercih ederek, çalışanlarını işten çıkarmaya son derece gönülsüz olduklarını kanıtladılar. Tasfiyelerin yarattığı etki bakanlıklar arasında büyük farklılıklar gösteriyordu; İçişleri Bakanlığı doğal olarak bu konuda aşırı titiz, Çalışma ve Dışişleri ise çok daha dirençliydi. Savaş kötüden daha kötüye doğru giderken, Vichy onlara duyabileceği güvenin giderek azaldığını hissediyordu: Bu durumda sadakatin sürekli doğrulanmasını sağlamak gerekiyordu. Temmuz 1941'de Pétain bütün kamu görevlilerine daha önce Hür Mason olmadıklarını *bir kez daha* belirtmelerini emretti ve ardından kamuoyu önünde sadakat yemini törenleri geldi. Pétain, "kişi ya benimle birliktedir ya da bana karşıdır," diyordu "ve bu düşünce Devlet'in hizmetkârları için her şeyin üzerinde yer alır." Ardından bir "yemin enflasyonu" geldi ve Nisan 1942'de yeminin yasal olarak talep edilmesini gerektiren saçma bir yasa çıkarıldı.[23]

Aynı ay içinde Laval'ın dönmesi, Darlan'ın yönetim reformu projelerinin sona ermesi anlamına geliyordu ancak devlet iktidarını dizginlemek için hiçbir şey yapılmadı. Tam aksine bir Üçüncü Cumhuriyet adamı olarak Laval, eski kurumlar ve eski memurlarla çalışmaktan Darlan'a kıyasla çok daha mutluydu ve onları değiştirmeyi pek istemiyordu. Ülke içinde devrim umutlarının giderek kaybolduğunu gören hayal kırıklığı içindeki Pétainciler, "Üçüncü Cumhuriyet'e dönüş"ten söz ederek

23 Baruch, *Servir l'Etat Français*, 298-313.

öfkeyle yakınıyorlardı. Ancak, dış siyasete odaklanan Laval, Fransa'yı soğukkanlılıkla yönetecek olan astlarının Almanların saygısını kazanacak kadar etkin ve düzgün olması istiyordu.

İşgalin ilk aylarında yetkilerini muhafaza etmek hatta artırmak için ustalıkla davranan kamu görevlileri, bu kez artan başarıyı sürdürmenin bedeliyle karşı karşıyaydılar. Bu durum, Laval'ın iktidara gelmesinden önce ve Sovyetler Birliği'nin işgaliyle birlikte artan Alman personeli hedef alan saldırılarla kendini belli etti. 1941 sonbaharındaki rehine krizi, Hitler bizzat müdahale etmemiş olsaydı Fransız-Alman ilişkilerini çok daha az etkilerdi. Fransızlara yönelik kitlesel misillemelerde ısrar etmesi, Vichy'le ilk ciddi kopuşa yol açtı. Hükümetin bakış açısından buradaki sorun, Fransızların adli süreç üzerindeki denetimlerini yeniden kurmaktı. Açıkça belirtmek gerekirse, birileri Fransızları kurşuna dizecekse, bu diğer Fransızlar olmalıydı. Vichy'nin komünistleri ve diğer şüphelileri yargılayacak özel mahkemeler kurarak Almanların pis işlerini onlar adına yapmaya çalışmasının nedeni buydu.

Bu yola bir kez girildiğinde nereye gidileceği belli değildi. Ertesi yaz yapılan Fransız-Alman güvenlik antlaşması, kamu görevlilerinin Fransız egemenliğini korumak için ne kadar ileri gideceklerini biraz daha açıklığa kavuşturdu. Denetim yapması bakımından Almanlar için Fransız devletinin en güvenilir kurumu, özellikle de Cumhuriyetçi geniş polis gücü tam güvenilir bir ortak haline geldikçe, güvenlik teşkilatıydı. Aynı sebeple bu gücü Fransızların elinde tutmak Vichy için de hayati bir meseleydi. Bunu güvence altına almaya çalışan Fransız müzakereci, bir zamanlar Fransa'nın en genç valisi olan ve Laval tarafından polis teşkilatı genel sekreterliğine yerleştirilen parlak bir yükselen yıldız, René Bousquet'ydi. Fransız tarafıyla tek başına başa çıkması onun yüksek özgüveninin belirtisiydi; HSSPF Carl Oberg, SiPo/SD'den meslektaşları Knochen, Lischka ve Hagen'le birlikte Almanların taleplerini temsil ediyordu. Asla sağın ideoloğu olmayan Bousquet'nin siyasal kökleri, iki savaş arası dönemde Üçüncü Cumhuriyet'in radikal-sosyalist geleneğinde yatıyordu. Bousquet ve Laval için önemli olan, Fransız polisine yeniden özerklik sağlamak –kendi deyi-

şiyle "hükümetin egemenliğini gösteren en çarpıcı belirti"– ve yeni Yahudi İşleri Genel Komiseri kendinden menkul Darquier de Pellepoix gibi tehlikeli amatörleri marjinalleştirmek için SS'le bir anlaşmaya varmaktı.[24]

Bousquet bunun için kumar oynamaya hazırdı. Kararlı ve kendinden emin bir tavırla, Fransız polisinin mahkûmları teslim etmeyeceğini ve Almanlara rehine sağlamayacağını Oberg'e kabul ettirdi. Karşılığında Laval'ın Yahudilerin sürülmesi konusunda kendisine verdiği talimatların ötesine geçecekti. Temmuz ortalarında Paris'te ve sonraki ay işgal altında olmayan mıntıkalarda yaşayan yabancı ülke doğumlu Yahudilerin toplanmasında işbirliği yaptı. Pétain'in talimatları, Fransız polisinin bu tutuklamalarda rol almamasını sağlamayı amaçlamıştı; fakat Bousquet her türlü yardımı sağladı ve "kamuoyunun rolü kendisini galeyana getirmektir; hükümetin rolü ise seçmektir," diyerek Fransız din adamlarının tepkisini klasik bürokrat tavrıyla karşıladı. Her zamanki gibi egemenlik sorunu üzerinde duran hükümet, Fransız Yahudileri ile yabancı Yahudiler arasında kesin bir ayrım yaptı. Bousquet'nin ısrarlı emirleri sayesinde polis Almanların işini onlar adına yaptı ve yabancı Yahudileri topladı. Fransız tarafının kararlaştırılan sayıya ulaşmasını sağlamak için yetişkinlerin yanı sıra çocukları da sürmek gerektiğini valilere hatırlattı. Almanlar meseleyi tartışıp çocukların da gönderilebileceği kararına varmışlardı: Sonuç olarak, Auschwitz'e gönderilenler arasında, 2-16 yaş aralığında 2.600'den fazla çocuk vardı.

Eichmann'ın SD temsilcileri hayal kırıklığına içindeydi. Haziran ayında Eichmann'ın dairesi Fransa'dan sürüleceklerin sayısını 100.000 olarak belirlemişti fakat Vichy'nin işe sadece yabancı doğumlu Yahudilerle başlayacağını anladıklarında bu sayıyı azalttılar. Temmuz ayında Eichmann, Bordeaux'dan yapılacak ilk sevkiyat sadece 150 devletsiz Yahudi bulunduğu için ertelenince öfkelendi; Paris'teki temsilcisini bu "utanç ve-

---

24 *Age.*, 398; Marrus ve Paxton, *Vichy France and the Jews*, 245; J.-M. Berliére, "L'Impossible Pérennité de la police républicaine sous l'Occupation", *Vingtiéme Siécle*, 94 (Nisan-Haziran 2007), 183-96.

rici" iş nedeniyle azarladı. Eylül başlarında Almanlar en fazla 27.000 Yahudi'nin Fransa'dan sürüldüğünü hesapladılar.

Ancak Paris'teki SS şefi Oberg, "Yahudi uzmanları"ndan çok daha gerçekçiydi ve Bousquet'yi, "Fransız polisi övgüye değer bir görevi şu ana kadar lâyıkıyla yapmıştır," diyerek kutladı: İnsanların toplanması onların hâlâ güvenilir olduklarını kanıtlıyordu. Oberg Doğu Cephesi'nde yeni saldırı talepleri sayesinde Fransa'daki Alman insan gücünün sınırlarına vardığını fark etti. İşgal görevlerine tahsis edilen askerlerin sayısı birkaç ay içinde 100.000'den 40.000'e düşmüştü ve Fransa'da doğrudan Oberg'in komutası altındaki Alman polisinin sayısı 3.000'den azdı; Bousquet'nin emrinde 47.000 adam olduğu için işbirliği hiç kuşkusuz iyi bir fikirdi. Aslında sonraki yıl yaşanan olayların da kanıtladığı gibi, Fransız polisinin işbirliği olmaksızın hedeflenen toplu sürgünleri gerçekleştirmek neredeyse imkânsızdı. Kötümser fakat her zaman gerçekçi olan Bousquet, Oberg'e fiilen yardımcı olmanın "topyekûn teslimiyet"in yegâne alternatifi olduğunu gördü.[25]

Bu zeki kamu görevlisi giderek yoğunlaşan baskının yolunu adım adım açıyordu. Oberg, Pétain'i daha fazla zayıflatmamak için üstlerine –Himmler ve Hitler'e– direndiyse de, Alman toplu infaz ve toplama siyaseti Fransız kamuoyunu öfkelendirerek devam etti. Kasım 1942'de Almanlar, Müttefikler'in Kuzey Afrika'ya çıkarma yapmalarına karşı işgal edilmemiş bölgeye girip bütün ülkeyi sıkı gözetim altında tutmaya başladıklarında durum biraz daha kötüleşti. Alman talepleri artarken Bousquet'nin tepkisi müzakere yapmak ve daha sonra Fransız polisinin infaz operasyonlarına izin verilmesini istemek oldu. Oberg eskisi kadar koruyucu değildi; Paris'te çok fazla vakit geçirdiği için Berlin'de topa tutuluyordu ve Himmler tarafından çok fazla "diplomat" olduğu, yeterince sert davranmadığı için eleştiriliyordu. Aslında Bousquet'yi Marseille Savaşı de-

25 Baruch, *Servir l'Etat Français*, 400-403; U. Lappenküper, "Der 'Schlähter von Paris': Carl-Albrecht Oberg als HHSPF in Frankreich, 1942-44", ed. S. Martens ve M. Vaisse, *Frankreich und Deutschland im Krieg* (Nov. 1942-Herbst 1944): Okkupation, Kollaboration, Resistance (Bonn, 2000), 129-43; Umbreit, *Der Militärbefehlshaber*, 112; Vinen, *The Unfree French*, 109.

nen olay sırasında yeni aşırılıklara iten, hem Himmler'in hem de Hitler'in doğrudan müdahalesi oldu.[26]

Aslında bu bir savaş değil daha çok Avrupa'da yapılan ilk büyük kent yıkım operasyonuydu. İki yıldan fazla bir süre sonra Himmler, Norbert Masur'la konuşurken olanlardan gururla söz etmişti. "İşgalimiz sırasında, elimde sadece 2.000 Alman polisi olmasına rağmen Fransa'ya kanun ve düzen hâkimdi," demişti ona. "Herkesin işi vardı ve herkes yeterli miktarda yiyeceğe sahipti. *Biz* sadece Marseille liman bölgesini temizledik, sağlıklı koşullar oluşturduk, Fransız hükümetinin asla başaramadığı bir şey yaparak kanun ve düzen hâkimiyetini sağladık." Bu kentten, özellikle Vieux-Port çevresindeki Alman kaçakların, Yahudi mültecilerin ve *résistant*'ların [direnişçilerin] barındığı labirent ve denetlenemeyen alanlardan hiçbir zaman ne Vichy ne de Almanların hoşlandığı doğruydu. Aralık 1942'in başlarında bir akşam vakti, La Canabière ile Garibaldi Bulvarı arasındaki Hôtel Astoria'nın önünde küçük bir bomba patladı; birkaç saat sonra Hôtel de Rome et Saint-Pierre'in önündeki bir Alman arabasının yanında bir başka patlama oldu. Her iki mekân da Almanlar tarafından kullanılıyordu fakat yoldan geçerken yaralanan bir çift dışında kayıp olmadı. Bununla birlikte Almanlar sokağa çıkma yasağı ilan edip direniş hücrelerinin peşine düştü. 3 Ocak günü Alman bir askeri genelevinin dışında, içerideki birkaç kişinin yaralandığı üçüncü bir patlama oldu ve biri ağır iki kişinin yaralandığı ve bunun üzerine Alman askeri komutanlığının sıkıyönetim ilan ettiği bir diğer patlama Hôtel Splendid'in önünde oldu. Himmler haberleri duyduğunda Oberg'i duruma hâkim olamamakla suçladı. Hitler'in "çok sıkıntılı ve mutsuz" olduğu, bütün Vieux-Port'un derhal tahliye ve dümdüz edilmesini istediği söyleniyordu. Alman polis şefi Kurt Daluege bölgeye gitti ve bir SS polis alayı görevlendirildi; bu arada ordu Vichy'ye, Fransız polis ve jandarmasının Almanların emrine verileceği bilgisini verdi. Birkaç gün sonra, Laval'in tüm protestolarına rağmen bölge *préfet*'i [valisi] M. Rivalland görevden alındı ve birkaç bin kişiden oluşan bir SS alayı Marseille'e geldi.[27]

26 J. Delarue, *Trafics et crimes sous l'occupation* (Paris, 1968), 248.
27 *Age.*, 249-51.

Laval ve Bousquet durumu denetlemek için çırpınıyordu çünkü son gelişmeler Vichy'nin egemenlik iddialarını gülünç hale getirmişti. Müzakereler Paris'te sert bir ortamda, çarpıcı ve yoğun geçti; bir yanda Bousquet'nin önderliğinde Fransız kamu görevlileri ve Oberg, öte yanda Alman SS ve polis teşkilatından yetkililer de vardı. Oberg, Himmler'den gelen ve Hitler'in "geleceğin Avrupa'sının sağlıklı olması" için Marseille'in "temizlenmesi"ni istediğini belirten mektubu yüksek sesle okudu: Bu şehir "Avrupa'nın kanseri", uluslararası yeraltı dünyası [*la pègre internationale*] için bir sığınaktı ve Vieux-Port'un çevresindeki *quartier*'ler [semtler] yıkılmalıydı. Mektupta, Fransızlar ne bunun mümkün olduğuna ne de 40.000 insanın bir toplama kampında gözetim altına alınmak üzere kuzeye gönderileceğine inanabiliyorlardı. Özellikle patlamaların görece önemsizliği dikkate alındığında, Batı Avrupa'nın herhangi bir yerinde bu ölçekte bir toplu cezalandırmanın hiçbir bahanesi yoktu. Emirler belirsizliğe yer vermiyor gibi görünse de Bousquet müzakereyi sürdürdü. Böyle bir olayın beklenmedik yankılar yaratabileceğine, Alman askerlerinin güvenliğini sağlamanın zorluklarına, ayrıca Almanların bu kadar büyük bir grubu ülke dışına sevk edebilmesinin zorluklarına işaret etti. Bir aylık erteleme isteği reddedildi. Fakat sonunda Bousquet ve Laval, operasyon gerçekleştirilecekse bunun bizzat Fransız polisi tarafından yapılmasını ve kimin sürüleceği ya da tutuklanacağı sorununun da onlara bırakılmasını talep etmeye karar verdi. Üç gün sonra, 16 Ocak'ta Berlin onay verdi ve bir haftadan kısa bir süre içinde 12.000 Fransız polisi, o güne kadar Fransa'da yapılan bu türden en büyük operasyonu gerçekleştirmek üzere Marseille'e ulaştı. Bir buçuk gün içinde sokaklar ev ev tarandı, 40.000 kişinin kimlik kartı denetlendi ve yaklaşık 6.000 kişi tutuklandı. Operasyon devam ederken bir bomba daha patladığı için Oberg, Bousquet'ye toplam 40.000 kişinin başlangıçta planlandığı gibi kuzeye, Compiègne'deki kampa sevk edileceğini söyledi. Bousquet karşı çıktığında, yeni bir tartışma oturumu, uygun kimlik belgeleri olmayan bütün yabancıların, gözetim altına alınan Almanlar ve İtalyanlar dahil olmak üzere, teslim edilmesi kararıyla sona erdi. Sürülen insanların çoğu –yaklaşık 1.600'ü– Oberg'in SS'leri tarafından

tren vagonlarına tıkılan Orta Avrupalı Yahudi mültecilerdi. Oberg ve Bousquet, ayrılmadan önce treni bizzat denetledi ve Bousquet birkaç kişinin serbest kalmasını sağladı. O kadar talihli olmayanlar için yolculuk kuzeye doğru yaklaşık bir buçuk gün sürdü; tren gideceği yere vardığında bazıları çoktan ölmüştü. Vieux-Port nüfusunun geri kalan kısmı, evlerinin yağmalandığı ve bir müteahhit tarafından sistematik olarak yıkıldığı sırada eski bir Fransız askeri kampına tıkıldı. Daha sonra semtin tamamının yıkımı başladı. Bu faaliyet iki haftadan fazla sürdü ve ancak 17 Şubat günü sona erdi. 14 hektarlık bir alanda 1.400'den fazla bina havaya uçurulmuştu.[28]

İnsan, Vichy'nin Alman emirlerini yerine getirmek konusundaki istekliliğiyle ilgili, bu şiddetli ve keyfi vandalizm ile infaz eylemlerinden daha büyük bir sınav düşünemez. Nisan'da Bousquet'yle bir araya geldiğinde Himmler'in onu "polis işbirliği çerçevesinde çok değerli bir işbirlikçi" olarak betimlemesi şaşırtıcı değildir. Fakat Fransız polisinin morali tam da bu noktada çökmeye başladı ve SS, Bousquet'ye olan güvenini önemli ölçüde kaybetti. Bazıları bir alternatif bulunana kadar yerinde tutulacağını söylüyordu. Temel bir sorun çalışma koşullarıydı. Vichy ağırlıklı olarak –(hayali ve gerçek) düşmanlarını avlamak, kamuoyunu gözlemlemek hatta Almanları izlemek için– polise güveniyordu Ancak polisin artan işyükünün karşılığını verebilmek için herhangi bir şey yapmayı başaramamıştı. Karakolların çoğu yıkık döküktü, ödenekleri pirelere karşı önlem almalarına bile yetmiyordu, üstelik direniş geliştikçe her türlü saldırıya açık hale geldiler. Almanların işgal edilmeyen bölgenin yönetimini devralmaları bütün bu kaygıların üstüne tuz biber ekti; polisin Almanlar adına hareket etmediğini iddia etmesini iyice zorlaştırdı. Oberg artık sık sık Fransız jandarma subaylarına doğrudan emir veriyordu ve onlar ile SS arasında haftalık toplantılar yapılıyordu.

Üstüne üstlük, Sauckel'in yeni işgücü sağlamak için yaptığı hamleler, kamu görevlilerinin sadakatinin sınırlarını test ediyordu. Yahudileri ve komünistleri tutuklama emri verildiğinde güvenilir olan polis, Şubat 1943'te zorunlu emek hizmetinin

28 *Age.*, 258-61.

dayatılmasından sonra *réfractaire*'lerin [karşı koyanların] peşine düşmek zorunda kaldığında daha da tereddütlü davrandı. Bu tam da Müttefikler'in Kuzey Afrika'ya çıkarma yaptıkları ve Sovyetler'in Stralingrad'da zafer kazandığı haberleri geldiğinde oldu ve "başından beri Pétainci olan" birçok kişinin aklı başına geliyordu. Vichy'nin spor sorumlusu olarak hizmet eden ve kendisini Fransa'yı bir atletler ülkesine dönüştürme davasına adayan eski teniz yıldızı ve Wimbledon şampiyonu Jean Borotra, yurtdışına kaçmaya çalışırken Gestapo tarafından tutuklandı ve Almanya'da bir kampa gönderildi (savaşın sonuna kadar orada kalacaktı). Genç François Mitterand, bir Vichy madalyası kazanmış olmasına rağmen, artık direnişe yöneliyordu.

Aslında Fransa'nın kamu görevlilerinin çoğu, Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin Müttefikler tarafından kabul edildiği ve Kuzey Afrika'yla Korsika'daki "değersiz" bürokratları tasfiye etmeye başladığı Cezayir'de alternatif bir meşruluk kaynağının oluşmakta olduğunun gayet iyi farkındaydı. De Gaulle artık Akdeniz'in tam karşısında üslenmişti. O Haziran'da Laval alaycı bir tavırla, "vicdanlarını yoklamakta olan" kamu görevlilerinden söz etti. Vicdanını yoklayanların sayısı gittikçe artıyordu. Ekim'de, yazar Georges Bernanos küçümseyici bir tavırla durumu betimledi:

> son altı aydır Vichy memurları arasında sahici bir saf değiştirme salgınına tanık oluyoruz ... Roma İmparatorluğu'nun hizmetkârları topluca Hıristiyanlığı benimsemiş olsalardı, Haç Constantinus'tan çok önce Capitol'ün üzerine yerleştirilirdi ve dindar Agrippina tarafından aziz dinimiz için eğitilen Nero günlerini bir manastırda nihayete erdirebilirdi. Fakat sözünü ettiğim kamu görevlileri için bir dava uğruna ölmek bir hizmet değildir; bütün olası sonuçların en kötüsüdür ... Kamu hizmetkârı vicdanları, tehdit altındaki özgürlüğe yardımcı olma telaşıyla okyanusları aştı fakat kamu hizmetkârı bedenleri, oldukları yerde kaldı ...[29]

29 S. Kitson, "From Enthusiasm to Disenchantment: The French Police and the Vichy Regime, 1940-1944", *Contemporary European History*, 11:3 (2002), 371-90; Baruch, *Servir l'Etat Français*, 449-465, 515.

Milis Devleti

Almanlar Fransız polisine karşı güvenlerini kaybettikçe, başka yerden destek aradı. *Maqui*'lerin yükselişi ve jandarmanın bu "teröristler"e karşı koyuşunun yetersizliği onları kaygılandırıyordu ve Fransız polisinin işine fazla karışmama konusunda Bousquet'yle daha önce yaptıkları anlaşmadan caymaya başladılar. Mesela, 1943'te Almanlar siyasal gerekçelerle yaklaşık 35.000 kişiyi tutuklarken, Fransız polisi 10.000'den daha az kişiyi tutuklamıştı. "Yeterince işbirliği yapmayanlar"ı daha etkin bir tutumla görevden alması için Vichy'ye çağrı yapan Almanlar, kendi adaylarına sorumluluk verilmesini talep etti. Philippe Henriot, Paris'ten enformasyon ve propaganda bakanı olarak getirildi. Bousquet'nin polisi ise, Cagoule teşkilatının eski bir üyesi, Pétain'in yakın çalışma arkadaşı ve 1943 yazında Waffen-SS'te subay olmuş kararlı bir Alman yanlısı olan Joseph Darnand'ın paramiliter *milicien*'lerinin (milislerin) rekabetiyle karşı karşıya kaldı.[30]

Darnand bir eylem adamı olarak şöhret kazanmıştı ve 1941'de kurduğu Service d'Ordre Légionnaire'in (SOL) düsturu, "Kayıtsızlığa Karşı, Coşkudan Yana"ydı. SS gibi o da –eğer iş o noktaya gelirse ulusu da karşısına alan– milliyetçi elitizmi savunuyordu. "Fransa'yı kamuoyuna rağmen kurtarmaya kararlıyız," diyordu, "ve gerekirse ona da karşı çıkarız." Oberg, ona Fransa'da kendisine ihtiyaç olduğunu söylemeseydi savaşmak için Doğu Cephesi'ne gidecekti. Pétain bir kitle partisi fikrine karşı çıktığında, Vichy'ye dinamizm kazandırmak için Laval'la birlikte –Nazi Partisi'ni model alan bir örgüt olan– Milis'i kurmuştu. Milis, eski SOL'un içinden çıkıp gelişti fakat kısa süre içinde Almanlar tarafından direniş karşıtı harekâtlarda kullanıldı.

Sonsuz eylem çağrıları, yetkililere karşı olan güvensizliği, aceleciliği, vahşeti ve budalalığıyla Milis, acil durumlara uygun bir klasik paramiliter tepkiydi. Haziran 1943'te, sadece yarısı tam gün çalışan 30.000 üyesi vardı. Kahverengi gömlek ve mavi ceket giyen, başlarına büyük bereler geçiren bu adamlar

30 Tutuklananların sayısı için bkz. Umbreit, *Der Militärbefehlshaber*, 116.

çok genç ve genel olarak düşük gelirliydi. Bazıları inanmış olsa da, diğerleri ya çıkış yolu arayan hükümlülerdi ya da işçi olarak Almanya'ya gönderilmemek için örgüte katılanlardı. Polis onların suçlulardan daha iyi olmadığını düşünüyordu; söylendiğine göre "Milis'i boğmak için" fırsat kolluyordu. *Milicien*'ler ise bu meslek sahibi kamu görevlilerinin ideolojik bakımdan artık güvenilir olmadıklarını ve görevden alınmaları gerektiğini düşünüyordu. Aralık 1943'ün başlarında, içlerinden bir grup Bousquet'nin eski siyasi patronu Maurice Sarraut'yu öldürdü ve böylece Bousquet ile rejim arasında son çatlak da açılmış oldu. Bousquet istifa etti ve Darnand o ayın sonunda düzenin korunmasından sorumlu genel sekreterliğe atandı. Jandarma şefiyle yaptığı ilk toplantıda, onların pasifliğinden şikâyet etti ve "Milis gibi kararlı, ateşli ve devrimci" olmalarını istedi.[31]

Devletin –işgal altında hep zorlanan– güç tekeli artık dağılıyordu ve Fransa anarşi ve iç savaşla burun burunaydı. Alman silahlarının ölüm müfrezelerinin ve antikomünist çetelerin eline geçtiği başka Avrupa ülkelerinde de –örneğin İtalya ya da Yunanistan'da– aynı şeyler yaşanıyordu. Soyguncular polis kılığına büründükleri için hırsızlık vakaları çoğaldı; gerçek olanı sahtesinden ayırmak zordu. Direnişin ani yükselişi birçok muhafazakârı korkuttu. Bir düzen ve disiplin havarisi olan Charles Maurras, Şubat 1944'te "teröristlerin tehdidine verilecek en iyi karşılık, onları meşru bir antiteröre maruz bırakmaktır," diye yazdı. *Milicien* kılığına bürünmüş bir direniş birimi, enformasyon bakanı Henriot'yu karısıyla birlikte Paris'teki evlerinde öldürdü. Milis ise aralarında İnsan Hakları Birliği başkanı Victor Basch ve eski bakan Georges Mandel'in de bulunduğu birkaç tanınmış Fransız Yahudi siyasetçi ve entelektüeli öldürerek karşılık verdi. Eski işgal mıntıkasına taşınarak karargâhlarını Paris'te kurdular ve kendilerini korumak için Almanlarla birlikte çalıştılar; Dijon'daki kent birimi "Milis SD" olarak biliyordu. 1944'ün ilk yarısı boyunca kaçakları ve

---

31 Baruch, *Servir l'Etat Français*, 548; E. Alary, "Les Années noires du maintien de l'ordre: L'Exemple de la gendarmerie nationale, entre omnipotence allemande et emprise de la Milice", ed. Martens ve Vaisse, *Frankreich und Deutschland im Krieg*, 567.

réfractaire'leri avladılar ve Fransız valilere, işledikleri suçlardan ötürü şikâyette bulunmaktan vazgeçmelerini emrettiler.

Böylece Darnand'ın yükselişi, özellikle Nisan 1944'te çıkarılan yeni bir yasanın polis teşkilatını ona bağlamasından ve normal adli kanalları devre dışı bırakmasına izin vermesinden sonra gerçek bir devlet krizine yol açtı. Ancak güvenilir *milicien*'leri önemli mevkilere atamayı başarmasına rağmen, bu tür çağrılara kimse kulak asmadı. Darnand, polisin "sonrasını düşünmeden ya da zihinsel kısıtlamalar olmaksızın" hizmet etmesini istiyordu. D-Day'i [Normandiya Çıkarması'nı] izleyen hafta içinde, Auvergne'deki jandarmaların yaklaşık üçte biri karakollarını terk etti ve çoğu *maqui*'lere katıldı. Milis giderek tecrit oldu, nefret uyandırdı ve Kurtuluş'un ardından intikam alınmasından korkmaya başladı. Almanlar, 1944 sonbaharında nihayet Fransa'dan çıktıklarında, birkaç bin *milicien* aileleriyle birlikte Pétain hükümetinin son kalesi olan, yukarı Tuna'daki küçük Sigmaringen şehrinin yolunu tuttu. Pek çoğu Waffen-SS Charlemagne Tümeni'ne yazılarak Polonya'da Kızıl Ordu'yla savaştı. Nisan 1945'te Berlin'de teslim olan son askerler arasında onlardan da birkaç kişi vardı.[32]

Milicien'leri niteleyen uzlaşmazlıkları, vahşilikleri ve politik gerçekçilikten yoksun oluşlarıydı. Fransa'nın daha basiretli ve ileri görüşlü polis ve kamu görevlileri bu noktada genellikle, az çok sadakatle hizmet ettikleri işgal sona erdiğinde hemşerilerinin sevincini paylaşmalarını sağlayan bir *attentisme* [bekle ve gör] tutumu benimsedi. Çok sayıda talihsiz kadının Alman askerleriyle düşüp kalkma suçu işlediği için alenen aşağılanmasına, saçlarının tıraş edilmesine ve bazı önemli siyasilerin ve kültür ikonlarının Kurtuluş döneminde soruşturmaya maruz kalmasına ve yargılanmasına rağmen, kamu görevlilerine uygulanan tasfiye sayesinde Vichy rejiminin önemli şahsiyetlerinden çoğu burnu bile kanamadan kaçmayı başardı. René Bousquet çok az bir ceza aldı, direnişte

32 Baruch, *Servir l'Etat Français*, 580; Burrin, *Living with Defeat*, 451; J. Sweets, "Hold that Pendulum! Redefining Fascism, Collaborationism and Resistance in France", *French Historical Studies*, 15:4 (Sonbahar 1988), 731-58, burada 751.

oynadığı rol nedeniyle kutlandı ve hem bankacılık hem de gazetecilik alanında kârlı bir kariyer yaptı. Gironde bölgesi genel sekreteri Maurice Papon, Cezayir Savaşı sırasında Paris'in çok tartışmalı polis şefi, siyasetçi ve bakan oldu ve Yahudilerin Bordeaux'dan sürülmelerindeki rolü nedeniyle, ancak 1997-1998'de suçlu bulundu.

Onların uzun süre ayakta kalmaları, Fransa'da savaş dönemi işbirliğinin temelini oluşturan dinamiklere ilişkin bir ipucu sağlar. Fransızlar işbirlikçilerden oluşan bir ulus değildi fakat önceleri büyük sayılarla bu düşünceye kapılmışlardı. Pétain'in hükümeti önceleri popülerdi çünkü yenilginin yarattığı kaosun ardından düzeni sağlama vaadinde bulunuyordu. Bu konuda en sabırsız olanlar, Pétain'in Nasyonal Devrim'inin kendi isteklerine uygun biçimde geçmişten faşist bir kopuştan çok, kılık değiştirmiş bir muhafazakâr restorasyon olduğundan kuşkulanan aşırı sağda yer alanlardı. Ancak en geç 1941'in sonunda, –rehine krizi bir dönüm noktası oldu fakat gıda kıtlığı çatlağı genişletti– Fransız kamuoyu Vichy'den uzaklaşmıştı. O yılın Ekim'inde Puy de Dôme valisi "genel tutumun hükümet için çok elverişsiz olduğu görülmektedir," diyordu. Fransız kamuoyundan giderek kopan yönetim, işbirliği ideallerine bağlı kaldı ve Almanların kendi taleplerini artırmalarından sonra da olumlu tepki gösterdi. Bu arada çok sayıda Pétain taraftarı şu ya da bu şekilde direnişe katıldı ve böylece savaş sonrası Dördüncü Cumhuriyet'e yumuşak bir geçiş yaptı.[33]

Vichy'nin Fransız egemenliğini korumak için son şansı, artık polisi elde tutmasına bağlıydı. Fakat Almanların da gayet iyi anladığı gibi, polisin etkinliği –tıpkı genelde kamu görevlileri gibi– halktan aldığı desteğe bağlıydı ve bu destek artan şiddet nedeniyle azalıyordu. 1944 baharında rejim, ne zaman "teröristler"i izlemeye çalışsa jandarmanın "hakiki bir sessizlik komplosu"yla karşı karşıya kaldığı sırada, iktidarını sürdürmek için Milis'in yardımına muhtaç oldu. Kamu görev-

33 "Vichyci direnişçiler" denilen kesim için bkz. J. Barasz, "Un Vichyste en Résistance, le général de la Laurencie", *Vingtième Siècle*, 94 (Nisan-Haziran 2007), 167-81 ve kaynakça.

lilerinin çoğu kaçınılmaz sonu sabırsızlıkla bekliyordu ve –ülkenin büyük bölümünde hâlâ sempatiyle karşılanan– Pétain ulusal bir lider olarak güvenilirliğini kaybetmişti. 1944 yazında İngiliz-Amerikan ordularıyla birlikte muzaffer olarak anakaraya dönen Kuzey Afrika'daki şahsiyetlerin meşruluğu o andan itibaren artmaya başladı.[34]

34 Sweets, "Hold that Pendulum!" 754.

14

DOĞULU YARDIMCILAR

İşbirliği Alman kayıtsızlığından kaynaklanan bir yanılsama mıydı? Nazilerin haritadan silmeye ve Alman yerleşim mıntıkalarına dönüştürmeye kararlı olduğu bölgelerde bu mümkün müydü? Bazı Polonyalılar, kendi ülkelerinin Avrupa'da işbirlikçisi olmayan tek ülke olduğunu iddia etti. Çeklerin aksine Almanlarla savaştıklarına ve bunun acısını çekmelerine rağmen erdem yolundan ayrılmadıklarına işaret ettiler. Ocak 1945'te direnişçi Yurt Ordusu şu sözlerle övünüyordu: "Polonya organik olarak antifaşist bir ülkedir. Ülkemizde tek bir Hacha, Quisling [ya da] Vlasov [ve] faşist yanlısı tek bir parti yoktur." Aynı yıl içinde Polonyalı bir gazeteci, ülkesini "[Nazi] işgali altında yaşamak zorunda kalan bütün uluslar arasında en saf anlamda ahlâklı" olarak betimledi.[1]

Aslında sorun ahlâkla ilgili değildi ve Polonyalıların, aynı dehşet verici koşullar altında bir başka ülkeye kıyasla daha iyi ya da daha kötü davrandığını söylemek zordur. Bu nedenle, 1941'deki Yahudi katliamlarına katılıma ilişkin yakın zamanda

1 K.-P. Friedrich, "Collaboration in a 'Land without a Quisling': Patterns of Collaboration with the Nazi German Occupation Regime in Poland during World War II", *Slavic Review*, 64:4 (Kış 2005), 712-46, burada 714, 719.

ortaya çıkarılan bilgiler, savaş dönemi etiğine ilişkin tartışmayı karmaşık hale getirir. Fransa örneğindeki gibi burada da önemli olan, seçeneklerin Alman yönetimi tarafından belirlemesiydi; ve Polonya örneğinde, Hitler'in bu ülkenin kimliğini yok etme kararı dikkate alındığında, gerçekte hiçbir işbirliği fırsatı yoktu. Üstelik, General Sikorski'nin sürgündeki hükümeti de 1939'un sonu kadar erken bir tarihte tanınmıştı. Sikorski hükümeti sadece Fransa'da 80.000'den fazla askere, büyük bir hava gücüne, üç destroyere ve çok saygın bir istihbarat servisine komuta ediyordu. İşgal Polonya'sında bir yeraltı hareketi de –Hükümet Delegasyonu– kurdu ve Varşova belediye başkan vekili gibi Almanlarla yan yana çalışan pek çok görevli, işbirlikçi olarak damgalanmamak için göreve başlamadan önce Delegasyon'dan izin alıyordu.[2]

Aslına bakılırsa, Almanların bir kukla Polonya hükümeti kurma düşüncesinde olduklarına dair çok az bulgu vardı; bunların da ne kadar ciddi olduğunu söylemek zordur. Eylül ortalarında, Hitler'in Polonya'nın kaderi hakkında nihai kararını vermesinden önce Gestapo, emektar Köylü Partisi şefi ve üç kez başbakan olan Wincenty Witos'u tutukladı ve kendisine, işbirliği yaparsa serbest bırakılacağı söylendi. Witos, başka zamanlarda yapılan teklifler gibi bunu da reddetti. Ancak Alman siyaseti bunun ardından bariz şekilde bir değişim geçirdiyse de, diğer Polonyalılar 1930'larda hatta daha önce de yaptıkları gibi kendilerini Berlin'e yakın hissetmeyi sürdürdü; Polonya siyasetindeki Alman yanlısı eğilim bir gecede ortadan kalkmayacak kadar uzun bir geçmişe sahipti. Pek çok insan, İttifak Devletleri'nin Polonya'nın bağımsızlığını ilân ettiği I. Dünya Savaşı'nı hatırlıyordu. I. Dünya Savaşı sırasında Polonya-Almanya işbirliğinin büyük savunucusu Jósef Pilsudski'nin takipçisi Wladyslaw Studnicki 1916 Alman-Avusturya bildirgesine katkıda bulunmuştu ve bu kez de Almanlara Polonya ordusunu Sovyetlere karşı kullanabilecek bir Polonya hüküme-

2 Savaş döneminde Polonya'da Yahudilere uygulanan şiddetle ilgili tartışmaları başlatan metin olarak bkz. J. Gross, *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne* (Princeton, 2002).

ti kurması için baskı yaptı.[3] Bir başka eski Pilsudski tarafları olan Leon Kozlowski'nin örneği daha da kuşkuluydu. Moskova'daki Lubyanka cezaevine hapsedilip işkence gördükten sonra *Batı*'ya kaçtı ve Ocak 1942'de Almanların örgütlediği bir basın toplantısında, Sovyetler'in savaşı kaybedeceği kehanetinde bulundu. Kasıtlı biçimde Alman yanlısı yorumlar yapmaktan kaçındıysa da, Almanların onu işbirlikçi bir hükümetin başına geçirmeyi düşündüklerine ilişkin spekülasyon yapıldı.[4]

Aslına bakılırsa, 1942'de Berlin'de bunu düşünen kimse yoktu: Reich'ın Polonya'yla ilgili niyeti çok farklı bir yönü işaret ediyordu. Genel anlamda, Bolşevizme karşı özel bir Polonyalı-Alman seferi düzenleme fikri Almanları ancak Staingrad'dan sonra –kesin bir kanaat oluşturulmaksızın ve hatta tereddüt ederek– cezbetmeye başladı. Özellikle Goebbels ve Hans Frank, NKVD'nin katlettiği Polonyalı subayların mezarları Katin Ormanı'nda bulunduğu zaman bütün Polonya'yı saran şoktan yararlanmak istedi. Ormana götürülenler arasında Polonya Kızıl Haç görevlilerinin yanı sıra yabancı adli tıp uzmanları, gazeteciler de vardı. Varşova gettosunda kalan Yahudiler avlanırken bile, Hans Frank çizgiyi bu yönde değiştirmeye çalışıyordu. Polonya Merkezi Sosyal Yardım Konseyi, Genel Hükümet tarafından resmen tanındı ve Frank konsey başkanı Adam Ronikier'in Polonyalı siyasetçilerle ilişki kurmak için aracı olmasını istedi. Roniker reddetti fakat Frank vazgeçmedi. Haziran 1943'te Hitler'e, Almanya'nın "faydasız ideolojik tutumlardan ve üstünlük taslamaktan" vazgeçmesi, tayınları yükseltmesi, Reich'taki Polonyalı işçilerin koşullarını iyileştirmesi, terör yaratmak için kadınlar ve çocukların alenen infaz edilmesine son vermesi gerektiğini söyledi.[5]

---

3 M. Kunicki, "Unwanted Collaborators: Leon Kozlowski, Wladyslaw Studnicki and the Problem of Collaboration among Polish Conservative Politicians in World War II", *European Review of History*, 8:2 (2001) 203-20; R. Lukas, *Forgotten Holocaust: The Poles under German Occupation, 1939-1944* (New York, 1990), 111.

4 *Age.*, Kozlowski 1944 baharında Almanya'da bir hava saldırısı sırasında öldü.

5 Tartışma için bkz. W. Borodziej, *Terror und Politik: Die deutsche Polizei und die polnische Widerstandardsbewegung im Generalgouvernement, 1939-1944* (Mainz, 1999).

Genel Hükümet'te Frank, daha Polonya yanlısı bir siyaset yönünde çeşitli jestler yaptı. Hevesli bir amatör piyanist olarak Krakov'da yeni bir Chopin müzesi açtı. (Chopin'in piyanosunda onun için çalma onuru bahşedilen genç ve yetenekli kadının yarı-Yahudi olduğunu ancak daha sonra öğrendi.) Polonyalı köylülere sıkı çalıştıkları için herkesin önünde teşekkür etti, bir tiyatro binasının açılışını yaptı ve Polonyalıları Ruslara karşı Almanları desteklemeye teşvik eden broşürler yayımladı. Krakov valisi, 1939 seferi sırasında ölen Polonyalı askerleri anma törenine katıldı. Fakat bunlar Hitler'i, daha da önemlisi Polonyalıları de ikna etmedi. O noktada Polonyalıların Frank'a yönelik nefretleri, sözlerine inanmalarını engelleyecek kadar büyüktü ve Ocak 1944'ün sonunda Frank, Krakov yakınlarında treni havaya uçurulduğunda ölümden kıl payı kurtuldu.[6]

Bildiğimiz gibi, Almanya sadece ülkenin batı bölgelerini ilhak etmemiş, Genel Hükümet'in yönetimini devralmayı da tasarlamıştı. Bu koşullarda bir Polonya Pétain'inin ortaya çıkması mümkün değildi. Ayrıca, Nazilerin (I. Dünya Savaşı'nda Almanların Polonya'da izledikleri gibi) işbirlikçi bir işgal modelini daha fazla ciddiye almaları için uygun sebepler vardı. Reich'ı Batı Avrupa'daki işgal bölgelerini yönetmek için kamu görevlilerine güvenmeye zorlayan iktisadi ve idari baskılar Polonya'da da geçerliydi. Aslında Genel Hükümet'teki Polonya yönetimi, 1939'dan sonra çok hızlı bir büyüme gösterdi: Frank savaştan sonra bir noktada, yaklaşık 250.000 Polonyalı kamu görevlisinin 40.000 Alman görevliden emir aldığını hesapladı. Demiryolu ve posta personeli arasında yer almayan Almanların sayısı 1940'ta 7.300 ile dört yıl sonra 14.753 arasında değişiyor, buna 50-80.000 SS ile polis ve yarım milyonu bulan asker ekleniyordu. Orantısız sayıda Alman iki büyük şehirde üslendiği –ve ayaklanma ülkeye yayıldıkça buralarda daha fazla yoğunlaştığı– için, Frank'ın sivil yöneticileri, sayıların da gösterdiği gibi, birçok bölgede daha çok Polonyalılara güveniyordu. Buna rağmen, çıkarılan yönetmelikler hükümet işlerinde Almanların kullanılmasını öngörüyor ve "Alman olmayanlar"a karşı ayrımcılık yapıyordu. Her şeyi tek başlarına yapmalarını

6 Lukas, *Forgotten Holocaust*, 114-15.

sağlayacak insan gücüne sahip olmadıklarını, çoğu emperyal güç gibi Almanlar da çok geç anladı.[7]

Polonya'nın kırsal bölgelerinde Frank'ın rejiminin uyguladığı büyük vahşet yönetimin istikrarsızlığını yansıtıyordu. Mesela, kırsal Kanow ilçesinde savaş zamanı nüfusu 150-200.000 arasında dalgalanan bir bölgeyi yaklaşık 500 polisin desteğiyle sadece 50 Alman kamu görevlisi yönetiyordu. Onlara yaklaşık 1.500 Polonyalı devlet görevlisi yardım ediyordu; bunların çoğu öğretmen, belediye ya da köy görevlisi, ormancı ve gıda yönetimiyle uğraşanlardı. Polonyalılar vergileri topluyor, hasadı denetliyor, gıda ve mektupları dağıtıyor, kimlik belgesi hazırlıyor, demiryollarını yönetiyor, karayollarının bakımını yapıyor ve mültecilerle ilgileniyorlardı. (Burada feci koşullarda yol yapan, sulama kanalı ve tanksavar çukurları kazan ve taş ocağından taş çıkaran on binlerce Polonyalı ve Yahudi'den de bahsetmek gerekir.)[8]

Batı Avrupa'daki tutumlarının aksine, Almanlar daha başından itibaren Polonyalıları hizaya sokmak için terörü temel aldılar. Partizan saldırıları olduğunda Polonyalı kamu görevlileri kurşuna dizilebilir ya da kamplara gönderilebilirdi. Bu arada, kooperatifler gibi yöneticileri seçimle başa gelen veya kendi kendini yöneten kurumlar ya dağıtıldı ya da buralara Almanlar atandı ve özellikle soylular sıkı gözetim altında tutuldu, malikâneleri doğrudan Alman denetimine verildi ya da müsadere edildi. Periyodik tasfiyelere maruz kalan bürokrasi, Batı Polonya'nın ilhak edilen bölgelerinden gelen Almanca konuşan mültecilerin yanı sıra, az sayıda Ukraynalı ve etnik Alman'ı özümsedi. Bu önlemlerin, önceleri Almanların işine tatminkâr bir şekilde yaradığı görüldü: Yakın zamanlarda yapılan derinlemesine bir çalışma, –en azından 1942'ye kadar– "yaygın [bir] riayet" durumunu tanımlar. Pek çok Polonyalı kamu görevlisi, resmi tayınlar ya da işçi sevkiyatı ve diğer görevlerden kurtulma umudu yeni bir işçi akınına yol açtığı sırada, işgalden sonra itaatkâr bir tutumla işine döndü.[9]

---

7 D. Furber, "Going East", 150; Sobieski, "Reminiscences from Lwow", 361.

8 Bu ve izleyen paragraflarda, Chodakiewicz'in öncü çalışması *Between Nazis and Soviets* adlı kitabı temel alınmıştır.

9 *Age.*, 81.

Ülkenin durumu öylesine sefil, alternatifler o kadar azdı ki, bu tür işlerin cazibesi Almanların bu girişimlerde sergilediği sertlik açığa çıktıktan sonra bile devam etti. Hasadı kaldırmaktan sorumlu görevliler özellikle kırılgan durumdaydı. Bir gıda komitesi üyesi anımsıyordu: "Krasnik'te *Kreislandwirt*'in [Bölge Çiftçibaşı'nın] şöyle bağırdığını hatırlıyorum: 'Sizi gidi Polonyalı domuzlar, unutun Polonya'yı. Her kim kotayı teslim etmezse Majdanek'e [toplama kampına] gönderilecek!' Beş köy muhtarı, kendi köyleri kotayı tamamlayamadığı için gözümüzün önünde tutuklandı. Bir hafta içinde hepsi öldü." Başaramamaları halinde başlarına geleceklerden korkan köy muhtarları köylülere karşı şiddet kullanmaya, onları aşırı zorlamaya ve aralarında korku yaymaya başladı. Polonyalı bir doktor Kasım 1940'ta şu notu düştü: "Bugün tahıl kotası tesliminin son günü. Sabahtan beri atların çektiği tahıl yüklü arabalar şehre geliyor. Köylüler tutuklanmaktan çok korktukları için kotalarını tam zamanında getiriyorlar."[10]

Fakat savaşın 1943'te yön değiştirmesi ve suç çeteleri ile ormanlardaki silahlı direniş birliklerinin yükselişi yeni bir ruh haline yol açtı. Bir ilçe görevlisi, Ocak 1943'te şöyle uyarıyordu: "Hiçbir belediye başkanı, sekreter, köy muhtarı ya da yardımcısı bana gelip halkın kendisini dinlemediğini söylemesin. Onlardan kendi iradelerini her şart altında dayatabilmelerini talep ediyorum." Aynı görevlilerin Almanların yanında olmak konusunda kaygı duyması artık mümkün değildi. Şiddet kırsal kesime yayılıyordu; (Yahudi olmadıkça) bu kesim daha önceleri şehirlerden daha güvenli ve sakindi ve Almanların onlara etkisi çok daha azdı. Birçok partizan saldırısı, Almanların onlarca köyün yakılıp yıkıldığı ve binlerce köylünün öldüğü "sindirme" amaçlı misilleme akınlarına yol açtı. Fransa'daki gibi işgalin vahşeti sona doğru artarak kamu görevlilerinin moralini ve etkinliğini azalttı, Hans Frank'ın "esnek çizgisi"nden geriye pek bir şey bırakmadı ve Almanları SD'ye, polis teşkilatına ve Wehrmacht'a giderek daha fazla dayanmaya zorladı.

10 *Age.*, 84; Klukowski, *Diary from the Years of Occupation*, 123.

Doğu'yu Kontrol Altında Tutmak

İşgal altındaki Doğu bölgelerinde yerel polis ve destekçilerin işbirliğini sağlamak, Almanlar için özellikle bir nedenle önemliydi: Nihai Çözüm. Pek çoğu geniş bir alana dağılmış uzak yerleşim bölgelerinde yaşayan yüz binlerce insanı öldürmekle görevli olan Himmler'in birlikleri –ve herkesten öte SS *Einsatzgruppen*'in birkaç bin adamı– başkalarının yardımına muhtaçtı ve Temmuz 1941'in ikinci yarısında resmi izin gelmeden önce bile yerel yardımcılar topluyorlardı. Bunu sağlamak çok zor değildi, çünkü gönüllüler kendilerini belli ediyorlardı. Bazıları Almanlara güvenilir olduklarını kanıtlamaya çalışan suçlular ya da eski komünistlerdi. Diğerleri Bolşeviklerin elinde acı çekmişti; özellikle de polisler intikam peşindeydi. "Letonyalı polislerin neredeyse hepsinde biraz sadizm vardı," diye not düştü Daugavpils şehrini yöneten Alman görevli (daha sonra rüşvetçilik nedeniyle azledildi ve eşyalarının arasında –öldürülen Yahudilerden alınan– kürk paltolar ve gümüş kaşıklar, onlarca kalıp sabun, uçuş ceketleri ve yüzlerce paket sigara bulundu). Fakat işbirliğine kimileri gönüllü olarak, kimileri de açlıktan, tutsaklıktan ve emek hizmetinden kurtulmak amacıyla pek çok başka kişi de katıldı. Polonya'da Yahudi karşıtı operasyonlarda kullanılanlar arasında Baudienst çalışma örgütüne kaydedilmiş olan genç adamlar da vardı.[11]

Baltıklar'daki faşist grupların mensupları, en coşkulu yardakçıların temel kaynağını oluşturuyordu. Bunların çoğu antisemitizm ve antikomünizm tutkuları bakımından Nazilerle rekabet edecek haldeydi. Savaş öncesi paramiliter bir örgüte mensup gençlerin cinayet işleme becerileri, binlerce Yahudi'nin hoş manzaralı bir yerde katledildiği –büyük Yahudi öğrenim merkezlerinden biri olan– Vilnius kentinde kanıtlandı. Genellikle 17-25 yaşları arasında olan bu silahlı adamlar, kurbanlarından oluşan konvoyları polis denetim noktalarından geçirerek Ponary Ormanı'na götürdüler ve Sovyetler'in uçak yakıtı depolamak için kazdığı çukurlarda kurşuna dizdiler. Çam ormanlarına kaçmaya çalışanlar avlandı. Olayı seyretmek

11 Swain, *Between Stalin and Hitler*, 91.

için oraya gelen meraklı Alman görevlilere, *Bolşevikler*'in kendilerine yaptıklarını anlatarak eylemlerini haklı çıkarmaya çalıştılar.

Tek motivasyon yüce ırk idealizmi değildi; maddi ödüller de önemliydi. Polonyalı gazeteci Kazimierz Salowicz, çam ağaçlarının altındaki cesetler üzerinde pazarlık yapan adamlar gördü. "Almanlar için 300 Yahudi, 300 insanlık düşmanıdır," diye not düştü Sakowicz, "Litvanyalılar için ise 300 çift ayakkabı, pantolon ve buna benzer şeylerdi." Bu ufak şeylerden yararlananlar sadece silahlı adamlar değildi. Yakınlardaki bir köyde bir gün ipek çoraplar; erkesi gün kürkler, takım elbiseler ya da kurbanlardan sökülüp alınan altın dişler satılıyordu. On binlerce ceset, kum ocaklarını doldurur, mallar ve şiddet kırsal kesime yayılırken –sarhoş muhafızlar arada bir Polonyalıları ve diğer Litvanyalıları da vuruyordu– anlaşmazlıklar ve kavgalar çıkıyordu. Bir keresinde infazcılardan biri "başkasına ait" saatleri aldığı için Davud Yıldızı takmaya zorlandı ve ardından kuşuna dizildi. Köylüler giysi satın alma umuduna kapıldıklarında, muhafızlar bir sonraki konvoydan beden ölçüleri uygun Yahudileri vurarak bu istediği karşıladılar.[12]

Uzmanlar yakın dönemde, Batı ve Orta Avrupa'daki Arileştirme faaliyetinin kamuoyunun Nihai Çözüm'e rızasını satın almaya yardımcı olduğunu öne sürmüştür. Bu tez, fazla Yahudi'nin olmadığı Batı Avrupa'nın büyük kısmı için abartılı olmakla birlikte, Yahudi nüfusun büyük ölçüde daha fazla kentlileşmiş olduğu, asimilasyonun fazla ileri gitmediği ya da siyasal kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak görüldüğü ve yaşam standardının çok daha düşük olduğu Doğu Avrupa için çok daha geçerlidir. Macaristan'da yerel etnik Almanlar, Wehrmacht'ın bölgeye gelişinden sonra 1944 baharında Yahudilere yapılan saldırılardan memnundu: Bir rapora göre, buradaki "arındırma işleminin etnik Alman grup için çok yararlı olduğu" görülmüştü.

Ukrayna'da Alman güçleri tarafından öldürülen Çingene ve

---

12 K. Sakowicz, *Ponary Diary, 1941-1943; A Bystander's Account of a Mass Murder* (New Haven, 2005).

Yahudilerin giysileri aynı şekilde yöredeki *Volksdeutsche*'ye sunuldu. Doğu Polonya ve Batı Beyaz Rusya'da eski Yerleşim Sınırı'ndaki Yahudi kasabaları (*ştetl*), bir Hıristiyan köylü denizinin içinde kent yaşamının adaları olarak 1941'de hâlâ varlıklarını sürdürüyordu. Birçok Polonyalı, sürgündeki hükümetin talimatlarını göz ardı etti ve Yahudi mallarından yararlandı. Bir yeraltı gazetesi 1942'de, "eski Yahudi mallarının toplu olarak çalınması vakaları süregiden ahlaki çöküşün en açık göstergesidir," diye uyarıyordu. Şehirlerde, "şube ve dairelerde herkes ticaret yapıyordu." Kırsal bölgelerde pek çok köylü, hayatta kalan Yahudileri aşağıladıktan ya da öldürdükten sonra soyuyordu. Direniş liderleri köylülerin "ahlak bozukluğu ve taşkınlığı" nedeniyle derin endişe içindeydi.[13]

Küçük bir kasabanın Yahudi sakinlerinin sürüldüğü günü hatırlayan biri, "köylülerden oluşan bir grup kasabayı basarak pazarlık yaptı, mal istedi, Kutsal Üçlü adına savaştan sonra malları iade etmeye söz verdi. Kısa süre sonra, Yahudilerin ayrılırken yanlarına alamadıkları keçileri ve inekleri sürüp götürüyorlardı," diye hatırlıyordu. Köylüler Yahudi sakinlerin katledilmesi ya da sürülmesi beklentisiyle *ştetl*'lerin hemen girişinde yük arabalarıyla toplanıyorlardı; daha büyük kasabaların savaş zamanı gettoları, terk edildikten hemen sonra yağmacıların akınına uğruyordu. Ukrayna ve Beyaz Rusya'da bütün caddeler, semtler hatta bütün kasaba ve köyler aylarca boş kaldı, binalar yağmalandı ya da depo olarak kullanıldı.[14]

Ancak köylüler duygularıyla hareket etmeyen kuşkucu bir güruhtu ve artık onları kullanamayacak durumda olan insanlardan mallarını almaları, Almanları ya da görüşlerini benimsedikleri anlamına gelmiyordu. "Bu düpedüz nefret ya da geleneksel antisemitizm sorunu değildi; her zamanki tuhaf Nazi propagandası da bu uzak ve tecrit ettirilmiş köylere pek ulaşmıyordu. Bu daha çok topyekûn bir yabancılaşma sorunuydu." Hayatta kalan bir Yahudi olan Michael Zylberberg, kısa süre

13 Aly, *Hitler Beneficiaries*; Friedrich, "Collaboration in a 'land without a Quisling'", 733; Klukowski, *Diary from the Years of Occupation*, 227.

14 O. Pinkus, *The House of Ashes* (Londra, 1991), 109; D. Bergen, "The Eastern Europe and the Collapse of the Nazi Empire, 1944-1945", ed. Steinweis ve Rogers, *The Impact of Nazism*, 110.

için birlikte yaşadığı köylüler hakkında bunları yazıyor ve şöyle devam ediyordu:

> Onlar için Yahudiler başka bir gezegenden gelen aşağılık, tuhaf ve yabancı bir grup gibiydi... Yahudiler sanki yüzyıllardır orada yaşamamıştı. Genel tepki kayıtsızlıktı ve barışçıl bir beraberliğin asla var olmadığını düşünmek zordu. Köylüler Yahudilerin başına gelenlerin ayrıntısını bilmiyordu fakat günün birinde geri dönmelerine dair de kaygı duyuyorlardı, çünkü pek çoğu Yahudilere maddi açıdan borçluydu. Bu konu onları çok düşündürüyordu.

İlk Yahudi öldürme dalgası yaygın bir huzursuzlukla karşılanmadıysa da, 1942'de Hıristiyanların zihninde yeni bir soru oluşuyordu. Bazıları, "şimdi Yahudiler, peki bize ne zaman sıra gelecek?" diye soruyorlardı. O yılın sonunda, Brest'te "Yahudilerden sonra" sıranın Polonyalılara, Ruslara ve Ukraynalılara geleceğine dair söylentiler yayıldı. Yahudi mallarının yağmalanmasına katılmaya teşvik edilen –çoğu bunu yaptı– yöre halkı, Almanlar ve kendilerinin de bir parçası haline geldikleri hukuksuzluk dalgası hakkında giderek artan bir güvensizliğe kapıldılar.[15]

Almanlar Yahudi mallarının doğrudan yerel yetkililere yönlendirilmesini tercih ediyorlardı. Her şey bir yana, böylece yönetimsel faaliyetlere ve polis ile yardımcı güçlerin partizan karşıtı hareketlerine mali katkı sağlanabilirdi. Özellikle milliyetçilerin Halkın Yardımlaşma Örgütü ve Beyaz Rusya Gençlik Birliği gibi Almanların onayladığı yapılara kaydolmalarına izin verilen Beyaz Rusya'da, Yahudi evlerinin satışından sağlanan gelirler yerel yönetimlerinin en büyük gelir kaynağı haline geldi. Almanlar, Polonya'daki gibi, bölgenin valilerine güveniyorlardı ve yeni kurulan Yahudi gettolarının denetimi ile onlara ait kaynaklar hatırı sayılır bir fon sağlıyordu.

1941-1942 kışında infazlar yavaşladıysa da, ertesi yıl daha büyük katliamlar oldu ve özellikle Hitler'in yerel birimlerin partizanlarla savaşa katkı sağlaması için genişletilmesini onaylamasından sonra, yerel polis güçleri –*Schutzmannschaft*

---

15 *Age.*, 16, 30, 40; M. Zylberberg, *A Warsaw Diary* (Londra, 1969), 201; L. Rein, "Local Collaboration", 381-409.

ve etnik Alman *Hilfspolizei*– kuruldu. Yeni gelenler, "doğru, cesur, itaatkâr olmak ve cani Bolşevizme karşı mücadelede verilen görevleri harfiyen yerine getirmek" için yemin ediyorlardı. Bu polisler, ancak baştan savma Alman gözetimi altında yönettikleri yerel toplulukların efendileri oldular ve rüşvetçilik, sarhoşluk ve vahşette adları çıktı. Genellikle çok genç Beyaz Rus ve Ukraynalı köylülerden oluşuyorlar, Yahudileri, Polonyalıları ve Çingeneleri vicdan azabı duymaksızın toplayıp öldürüyorlardı. 1943'te en az 45.000 Beyaz Rus yardımcı polis olarak hizmet ediyordu; partizanların sayısal üstünlüğü olmasına rağmen, partizan karşıtı saldırılarda hedeflenen köylü ve Yahudileri öldürüyorlardı. İlerleyen Kızıl Ordu'nun eline düşmemek için Batı'ya sevk edilip Waffen-SS'e yazılana kadar, bu görevleri Almanlar kadar etkin biçimde yerine getirdiler.[16]

Almanlaştırmanın Sonu

Berlin, Alman olmayanlara sadece Yahudileri öldürmek için ihtiyaç duymuyordu. Almanlaştırmanın her zaman iki boyutu oldu. Biri geleceğe dönüktü: 1939-1942 yılları arasında, savaşın yakında sona ereceğine inandığı bir sırada Himmler için öncelikliydi. Genel Doğu Planı bunun ilk ifadesiydi; Zamość ve Hegewald'da kurulan koloniler, bu yönde atılan ilk adımlardı. Bu yeni Avrupa eliti vizyonu ayrıcalıklı, mağrur ve rahattı. Fakat diğer boyut savaşın ihtiyaçlarına yönelikti ve mücadele uzadıkça ve Genel Doğu Planı'nın geleceği belirsizleştikçe önemi ve aciliyeti arttı. Almanlar artık kimi kendi saflarında sayabilecekleri konusunda seçici olamıyorlardı; aslında, Almanlık ölçütlerini gevşettiklerinde bile, Reich için sadece Almanların savaşabileceği ilkesini terk etme noktasındaydılar ve Slavları –hatta Rusları– bir ölçüde Alman silahlı kuvvetlerinin saflarına soktular. Üçüncü Reich'ın zirvesinde gerçek bir fikir ya da karar değişikliği yoktu fakat savaşın gerekleri işbirliği vaadinin Doğu'da kısa bir süre canlanmasını sağladı.

16 M. Dean, *Collaboration in the Holocaust: Crimes of the Local Police in Belorussia and Ukraine, 1941-44* (Basingstoke, 2004), 68.

1942 yazında Hitler, "Germen kökenli" halkların Yeni Düzen'e nasıl katkıda bulunacağını kararlaştırma görevini Himmler'e verdi. SS Norveç ve Aşağı Ülkeler'i 1940'tan beri hedef almıştı ve Reich ile Kuzey ve Kuzeybatı Avrupa'nın diğer "Germen kökenli halklar"ı arasında yaklaşmakta olan birliği selamlamak için doğrudan bir propaganda saldırısı vardı. Himmler bir "Germen kökenli *Raum* [Alan] Çalışma Grubu" kurdu ve Hannover'de bir "Germen Evi"nin açılışını yaptı: Batı Avrupa SS gruplarının temsilcileri açılış törenindeydi.

Aslında bütün bunlar, Doğu Cephesi'nde savaşacak "Germen kökenli" askerler bulmak için tasarlanmıştı. Binlerce gönüllü ekibe katılıp ülkesinden ayrıldı. Stalingrad'dan sonra bu çaba hızlandırıldı. Belçikalı faşist Léon Degrelle, Himmler'in desteğinin kendisini Belçika'da iktidara yaklaştıracağı umuduyla, ona bağlı Légion Wallonie'yi, SS Freiwillige Strumbrigade "Wallonien"'e [Gönüllü SS Hücum Birliği "Valon"] dönüştürdü. Flaman milliyetçisi VNV'nin Flaman Lejyonu, SS-Freiwilligen Lejyonu "Flandern" haline geldi. "Charlemagne" ve "Nordland" tümenleri de, daha küçük olan bu ulusal lejyonlardan hareketle kuruldu; amaç, gelecekteki Avrupa SS'inin tohumlarını atmaktı. Asla tam bir tümen gücüne ulaşamayan bu gönüllüler, çabalarının hiçbir karşılığı olmayan insanların umutsuzluğuyla sonuna kadar savaştılar. Hatta SS, küçük bir Britische Freikorps (BFK) kurdu. Bu birliğe mensup olanlar – eski Mosley unsurları ile maceracıların karışımından oluşan birkaç yüz İngiliz savaş esiri– Waffen-SS üniformalarına İngiliz bayrağı iliştirdiler; bunlar asla muharebe görevi yapmadı ancak az sayıda İngiliz askeri başka SS birimlerinde hizmet etti. Sonuçta Waffen-SS saflarında hizmet veren Batı Avrupalıların sayısı 125.000'in altına pek düşmedi; bunların 50.000'i (Valonlar ve Flamanlar arasında bölünmüş olarak) Hollandalı, 40.000'i Belçikalı ve 20.000'i de Fransa'dan gelmeydi. Bunlar, sayılar önemsiz olmasa da, Avrupa'nın gönüllü olmak için yanıp tutuştuğuna işaret değildi.[17]

17 G. Stein, *The Waffen-SS: Hitler's Elite Guard at War, 1939-1945* (Ithaca, 1966), 138-9; C. Childs, "The Political Structure of Hitler's Europe", ed. A. ve V. Toynbee, *Survey of International Affairs*, 75-9; Reitlinger, *The SS, Alibi of a Nation*,

"Germen kökenli" askerlerin sayısı Himmler için yeterli olmadı, saf Almanlardan oluşan birlikler de Wehrmacht için yeterli değildi. Himmler, SS'in de askeri birlik olarak rol oynayabileceğini göstermek için ilk Waffen-SS tümenlerini –Adolf Hitler, Das Reich ve Totenkopf– kurmuştu ve Waffen-SS'in adının vahşet ve fanatizmle anılmasından büyük oranda bu birlikler sorumluydu. Fakat Waffen-SS, başlangıçta sadece Wehrmacht'ın küçük bir bölümünü oluşturuyor ve Alman gönüllüleri kapsamakta giderek zorlanıyordu. Reich'ın içinde Hitler Gençliği ve Emek Hizmeti örgütleri taranarak silah altına alınanların "sadece Waffen-SS karşıtı olmakla kalmadıkları, temelde her türlü askeri hizmet biçimine muhalif oldukları" bildiriliyordu. SS, "gönüllüler"i cephe hizmetine almaya çalıştı fakat bu gençlerin başındaki subaylar onların motivasyon ve eğitimlerini sık sık eleştiriyorlardı.[18]

Bu durumda Almanya'nın savaşı kaybetmekte olduğu anlaşılıp Alman olmayanları askere almanın önündeki engeller önemsizleştikçe, Himmler bu konuda Batı Avrupa'yla sınırlı kalmanın bozgunculuk olacağını anladı: Doğrudan Kızıl Ordu'nun yolunda olanların korku ve kaygılarını kullanmanın çok daha akıllıca olduğu açıktı. Bir kez daha fazla asker alma kararı alınınca Waffen-SS inanılmaz bir hızla genişledi. 1942'nin başında örgütün saflarında yer alan 170.000 kişinin sadece 18.200'ü Reich Alman'ı değildi; ancak savaşın sonunda, Waffen-SS'in 38 tümeninin 19'u, çoğu Doğu Avrupalı yaklaşık yarım milyon kişi, yabancıydı. 1944'te Waffen-SS, ırka dayalı özellik iddiası taşımayan, bürokratik ağırlığıyla hantallaşmış bir ordu haline gelmişti ve birlikleri giderek Güneydoğu Avrupa ve diğer ülkelerden gelen etnik Almanlardan oluşuyordu.[19]

Etnik Alman "Prens Eugen" Tümeni, bu gelişmenin habercisi olarak, Yugoslavya'da Partizanlarla savaşırken zor durumda kalan Wehrmacht'a yardım etmesi için kuruldu. Himmler'in silah altına aldığı kişiler de, Sırbistan'ın Banat bölgesinden

---

158-60; B. de Wever, "Military Collaboration in Belgium", ed. Benz vd, *Die Birokratie der Okkupation*, 153-73.

18 Höhne, *The Order of the Death's Head*, 535.

19 Reitlinger, *The SS, Alibi of a Nation*, 194-5; Militärgeschichtliches Forschungsamt (der.), *Germany and the Second World War*, 5. cilt, 1027.

gelen etnik Almanları zorlamaya başladı. İnsanlar karşı koyduklarında, Himmler küçümseyici bir tavırla, "Etnik Almanlarımızla orada ne yaptığımız kimin umurunda," yanıtını verdi. Macaristan, Yugoslavya, Romanya hatta Polonya, sonuç itibariyle Waffen-SS'e Batı Avrupa'dan daha fazla adam sağladı. Irk kuralları hızla gevşedi ve herkesin silah altına alınmakta olduğuna dair şikâyetler Himmler'e ulaştı: Macaristan'dan gelen ve "askerlik hizmetine hiçbir şekilde uygun olmayan" adamlar arasında "saralılar, ağır tüberküloz hastaları ve diğer ağır fiziksel özürlüler" vardı. Bazıları etnik Alman bile değildi. Tümende görevli subaylardan biri, " ırk olarak Alman olan birçok gönüllünün bu savaşı kendi savaşı olarak görmemesinin ve Waffen-SS'te hizmet vermenin Alman halkına karşı bir görev olduğunu düşünmemesinin gayet mümkün" olduğu kanısındaydı. Aslında bu "Almanlar"ın pek çoğu, fırsat düştüğünde kendilerini Polonyalı ya da Macar olarak tanıtıp Amerikan ya da İngiliz birliklerine teslim oldu ya da firar etti. Aralık 1942 kadar erken bir tarihte, SS Yukarı Silezya'dan gelen bazı *Volksdeutsche* askerlerinin davranışlarını öfke içinde kaydetmişti. Bu askerler "üniformalı olarak Polonya barlarına gidip Polonyalılarla Lehçe konuşuyorlar" ve Doğu Cephesi hakkında bozguncu laflar ediyorlardı.[20]

Himmler, Baltıklar'daki yoğun antikomünizmden yararlanmak için kendi ırk teorilerini gözden geçiriyordu. 1942'nin sonunda Baltık ülkeleri Almanlara neredeyse Aşağı Ülkeler kadar gönüllü sağlıyordu ve sayısız Letonyalı Alman silahlı kuvvetlerinde, polis birimlerinde, çalışma taburlarında ve SS ölüm müfrezelerinde hizmet ediyordu. 1943'te Himmler 30.000'den fazla "Almanlaştırılabilir" adamı Letonya ve Estonya SS Lejyonları'na almıştı ve yüksek rütbeli Baltık subayları kıdemli SS sınıfından sayılıyordu. Bir zamanlar Fransızların ve Valonların yeterince "Germen kökenli" olmadığı için Waffen-SS'e girmesini yasaklayan Himmler, eğitimden geçirilen bazı Estonyalıları teftiş ettikten sonra, onların "ırksal yönden Almanlardan ayırt edilemediği ... "ni gördü. "Estonyalılar, birkaç

20 Stein, *The Waffen-SS*, 171-3; Höhne, *Order of the Death's Head*, 537; Bergen, "The Volksdeutsche of Eastern Europe", 112.

küçük unsur ayıklandıktan sonra, halkımıza zarar vermeden bizimle kaynaşabilecek kadar az sayıda ırka mensupturlar."[21]

Aslında Himmler, Estonyalılara ve Letonyalılara daha fazla siyasi özerklik verme noktasına geldi çünkü Almanların bu güvenceyi vermemelerinin, asker alma çabalarını tehlikeye sokacağını görebiliyordu. Stalingrad'dan sonra, savaş öncesinin genç maliye bakanı ve Letonya Özyönetimi'nin bir üyesi olan Alfred Valdmanis Almanlara, eğer Almanlar mülkiyetin özelleştirilmesi konusunda güvence verirler –o zamana kadar Sovyet bölgesindeki yasalar hâlâ yürürlükteydi–, Letonyalı yurtseverleri tutuklamaktan vazgeçerler ve en önemlisi Letonya'nın bağımsızlığını kabul etme yönünde harekete geçerlerse, yönetimin sadece Doğu Cephesi'ne gönüllü sağlamak için işbirliği yapacağını söyledi. Açıksözlü Letonyalı, SD'nin gözetiminde savaşın geri kalan kısmını geçirmek üzere Almanya'ya gönderildi. (1945'ten sonra Kanada'ya kaçtı ve orada Newfoundland'ın iktisadi kalkınma müdürü olduktan sonra dolandırıcılık yaptığı için kovuldu ve cezaevine kondu.) Bundan sonra Almanlar her zamanki oyunlarını sürdürdü; geleceğe ilişkin tavizler vaat ederken talep listeleri gittikçe uzadı. Hitler, Kasım 1943'te Baltık halklarına siyasi özerklik verilmesini kesin bir dille reddetti; fakat bu karar, askere alma akışını önlememesi için kamuoyuna duyurulmadı.[22]

Hitler SS "ulusal lejyonları" kurma yasağını kaldırdığında, Himmler nüfusun asla "Almanlaştırılabilir" görülmediği fakat Almanya ya da Habsburglarla bir tür tarihsel bağa sahip bölgelerde asker alımına başladı. Bu bölgelerden biri Müslüman alaylarının, I. Dünya Savaşı'nda İmparator Franz Joseph için efsanevi savaşçı statüsü kazandığı Bosna'ydı. Himmler, 1943'te binlerce Müslümanı SS "Hançer" Tümeni'ne alarak bu deneyimi tekrarladı; bu askerlerin çoğu hem Hırvat Ustaşa'nın hem de Sırp Çetniklerin saldırısına uğramıştı. Bosnalı yerel ulema halkı işbirliği yapmaması için uyarsa da, hayır duası almak için Kudüs müftüsüne başvuruldu ve Bosnalı Müslümanların Slav değil Ari olduğuna karar veren Himmler,

21 Stein, *The Waffen-SS*, 178-9.
22 G. Bassler, *Alfred Valdmanis and the Politics of Survival* (Toronto, 2000).

Saraybosna'daki yeni tümeni teftiş etti. Askerlerin feslerine SS harfleri takıldı, bayraklarına birliğe adını veren hançer amblemi işlendi ve özel tayınlar ile ibadet izni gibi, Habsburg dönemindeki atalarına verilen ayrıcalıklardan yararlandılar. Fakat kendilerine eski Habsburg birlikleri gibi davranılacağı düşüncesiyle yurtlarını korumak ve jandarma görevi yapmak için orduya katılanlar– ve daha birçoğu– kısa süre içinde düş kırıklığına uğradı. Fransa'da eğitim gördükten sonra –bazıları orada isyan çıkarmıştı– genellikle Yugoslavya'da Partizan karşıtı operasyonlarda kullanıldılar; uyguladıkları vahşet yüzünden adları çıktı.

Habsburg modeli düşünülerek diğer etnik gruplar ve bilhassa da Ukraynalılar çağırıldı. Bu yeni askerler Bolşevik karşıtı ve Alman yanlısıydı, ancak *onları* askere almak, yerleşmiş Nazi politikasını tersine çevirmek ve Hitler'in sayısız önyargılarından biriyle başa çıkmak anlamına geliyordu. Führer Habsburgların I. Dünya Savaşı'nda Ukrayna'nın bağımsızlığını istemekle hata yaptıklarını düşünüyor ve 1918'de Alman askeri valisini öldürdükleri için Ukraynalıları asla bağışlayamıyordu.[23] Ukraynalı eylemciler de kendi davalarına pek katkıda bulunmadı; faşist Ukrayna Milliyetçiler Örgütü'nün (OUN) iki ana fraksiyonu, (Stepan Bandera önderliğindeki) OUN-B ve (Andrei Melnyk adında eski bir Avusturyalı subayın önderliğindeki) OUN-M, dönemin büyük bölümünü birbiriyle savaşarak geçirdi. SSCB'nin işgalinden sonra Hitler'in onların desteğini küçümsemesi, Rumenlere verilen Güneybatı Ukrayna ve Genel Hükümet'e verilen Galiçya ödülüyle yansıtıldı. Rosenberg'in bağımsız Ukrayna umutları yok oldu ve Abhwer'in OUN-B birlikleri, protesto amacıyla isyan ettiklerinde Sachsenhausen toplama kampına gönderildi. Koch'un Reich Komiserliği'nde her türlü Ukraynalı faaliyeti yeraltına çekildi. "O Zenciler için tek bir Alman askeri bile ölmeyecek," dedi Koch ve ne zaman zeki bir Ukraynalıyla karşılaşsa, onu kurşuna dizmek zorunda olduğunu hissettiğini ekledi.[24]

Ne var ki Galiçya'daki Ukraynalılar, bölgenin valisi SS-

23 Reitlinger, *The House Built on Sand*, 160-64.
24 *Age.*

Brigadeführer Otto Wächter destek olduğu için daha umutluydu. Aynı zamanda (ısrarla savunduğu bir politika olan) bölge Yahudilerini öldürme işinin örgütlenmesine de yardımcı olan Wächter, ulusal bir Ukrayna komitesinin kurulmasına ve Ukraynalıların sosyal yardım faaliyetlerine izin verdi. Mesela, Genel Hükümet bölgesinde Ukraynaca öğretim yapan okulların sayısı 1939'da 2.510'dan 1942'de 4.000'e çıktı ve Polonyalılar bu canlanmadan alenen kaygılanmaya başladı.[25] Ukraynalı bir tümen kurmak, bir sonraki doğal adımdı ve Wächter bu amaçla Himmler'e yanaştı. Himmler de "Ukrayna" sözcüğünün kullanılmaması koşuluyla bu fikri onayladı. Sonuç olarak Wächter, 28 Nisan 1943'te SS "Galiçya" Tümeni'nin kurulduğunu bildirdi ve başlıca Ukraynalı işbirlikçiler gönüllü çağrısında bulundular. Verilen yanıt ezici bir boyuttaydı. Yaklaşık 100.000 kişi gönüllü olmuştu, neredeyse hepsi Almanların Koch'un vahşeti yüzünden Ukrayna'da nasıl bir fırsatı kaçırdığını gösterecek şekilde Batı Ukraynalı'ydı.

Sonunda kabul edilen 30.000 kişi içinde daha yaşlı olanların çoğu, I. Dünya Savaşı'nda Avusturyalılar için savaşmıştı; geçmişteki yol arkadaşlığının anıları Almanlar için olduğu kadar onlar için de uzak değildi ve Habsburg ordusunun resmi yürüyüş marşı tümene uyarlandı. Talebin şiddeti Almanları şaşırtmıştı. Eğitim sırasında askerlere Ukrayna tarihi üzerine konferanslar verildi, sık sık dini hizmetler sunuldu, askerler akrabaları tarafından ziyaret edildiğinde içkili konserli toplantılar yapıldı. Himmler, Mayıs 1944'te tümeni teftiş etti ve sonraki ay Doğu Cephesi'ne gönderilip eski bir Habsburg subayının komutasına verildiler.[26]

Görünüşe bakılırsa, Alman siyaseti üç yıl içinde neredeyse 180 derece dönüş yapmıştı. Fakat Alman ve Ukraynalı askerleri mısır tarlalarında birlikte savaşırken gösteren askere alım posterlerine rağmen, gerçekte ne Himmler ne de Ukraynalılar

---

25 J. A. Armstrong, *Ukranian Nationalism*, düz. bs. (Littleton, CO, 1980), 34-7.

26 W. D. Heike, *The Ukranian Division "Galicia", 1943-45; A Memoir* (Toronto, 1988), 4-5, 19, 28-9.

birbirine öncekinden daha fazla güven duyuyordu. Almanlar hâlâ geleceğe dair bir Ukrayna devleti vaadinde bulunmuyordu; tek istedikleri ölüme gidecek askerlerdi. Ukraynalılara gelince, Himmler'e güvenmeleri için fazla neden olmadığını biliyorlardı. SS Galiçya Tümeni'nin varlığı uzun sürmedi: Brody şehrinin yakınlarında Kızıl Ordu tarafından birkaç gün içinde ezildi, 14.000 adamın çoğu telef oldu, ancak hayatta kalan 1.500 kişiyle yeniden tertiplenebildi.

Tümenin fedakarlığı tamamen boşa gitmedi. Himmler performanstan etkilenmişti, yeniden kurulmasını emretti. Bu kez kendilerine "Ukraynalı" demelerine izin verildi ve tümenin propagandası daha açık bir milliyetçi karakter kazandı. Fakat savaş Ukrayna'dan uzaklaştıkça, Alman ve Ukraynalı çıkar birliği sona ermeye başladı. Slovakya'daki partizan karşıtı vahşi operasyonlarda kullanıldıktan sonra, askerlerin çoğu Almanlar Karpatlar'a doğru çekilirken firar etti. Kendi yurtlarına yakın bir yerde durup, Galiçya'yı komünizmden kurtarmak için son bir çabayla savaştılar. Savaşın başka yerlerde sona ermesinden çok sonra bile, Sovyetler ve Polonyalılara direnmeye devam ettiler.[27]

Führer'in onlara ilişkin kuşku dolu hükmü, Mart 1945'in sonunda Berlin'deki sığınakta gerçeküstü bir konuşmayla ortaya çıktı. Hüküm sertti ve romantik değildi, başından beri sergilediği siyasi tavırla tutarlıydı:

> HİTLER: Çevrede neler olup bittiği belli değil. Ukraynalı bir SS tümeninin ansızın ortaya çıktığını duyunca şaşırdım. Bu SS tümeni hakkında kesinlikle hiçbir şey bilmiyorum.
>
> GÖHLER [SS irtibat subayı]: O tümen uzun süredir var.
>
> HİTLER: Fakat konferanslarımızda bundan hiç söz edilmedi. Sen böyle bir şey hatırlıyor musun?
>
> GÖHLER: Hayır, hatırlamıyorum.
>
> ...
>
> HİTLER: [Genelde yabancı birlikleri, özelde Ukrayna Tümeni'ni kastederek] Birlik ya güvenilirdir ya da

27 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. 1943-1944'te Batı Ukrayna'daki Ukrayna milliyetçi direniş siyaseti hakkında bir sonraki bölümde yer alan tartışma.

> değildir. Şu anda Almanya'da yeni oluşumlar yaratamam, çünkü silahım yok. Bu nedenle tam güvenilir olmayan bir Ukrayna tümenine silah vermek aptallık olur ... Tümen [eski] Avusturya Rutenyalılarından oluştuysa, silahlarını hemen almak dışında bir şey yapılamaz. Avusturya Rutenyalıları barışçıldır. Kurt değil kuzudurlar. Avusturya ordusunda bile sefil durumdaydılar. Bu iş tam bir çılgınlık ... Bu yabancılarla hiçbir şey yapılamayacağını söylemek istiyor değilim. Aslında onlarla bir şey yapılabilir. Fakat bunun için zaman gerekir. Onlara altı ya da on yıl verilmiş ve yurtları eski monarşinin yaptığı gibi denetlenmiş olsaydı, doğal olarak iyi asker olurlardı. Fakat kendi vatanları oralarda bir yerdeyken [düşman bölgesinde] onlardan savaşmalarını beklemek niye?[28]

Bir Rus De Gaulle'ü Arayışı

Nazi davası için Alman olmayanları silah altına alan Himmler, Wehrmacht'ın yolunu izliyordu: Aslında SS, ordunun silah altına aldığı Alman olmayanların sayısına asla ulaşamadı. Ordu komutanları bir süre kadar gerektiğinde yerel işbirlikçi bulmaya çalışmış ve "Hiwis" (*Hilfswillige* = yardımcı işbirlikçiler) denen kişileri saptamak için esir kamplarını taramışlardı. Hitler'in gözünden uzak tutmak için, Stalingrad sonrasına kadar onları resmi Wehrmacht listelerine almadılar. Ancak 1941 kışından önce bile tercüman, şoför, aşçı, hizmetçi ve muhafız olarak çalışan çok sayıda Ukraynalı vardı. Bir gözlemci, "pek çok astsubay ve teğmenin 'kendi İvanları'" olduğunu hatırlar. Onlara gittikçe daha fazla güvenilmesi –1943 baharında bu işbirlikçilerin sayısı yarım milyon kadardı– Alman subaylarının "Doğulu birlikler"le daha sistematik olarak çalışma fikrine alışmalarına yardımcı oldu.[29]

---

28 Alıntı, Stein, *The Waffen-SS*, 194-5.
29 Dallin, *German Rule*, 534-6.

Alman insan gücünü artırmak gerektikçe, "Doğulu birlikler"i askere alma görüşüne direnmek zorlaştı ve 1942 yazının sonunda, konumları hizmet koşullarını belirleyen yeni ordu yönetmelikleriyle düzenlendi. Yıl sonunda cephe hattındaki 134. Piyade Tümeni'ne bağlı birliklerin neredeyse yarısı eski Sovyet savaş esirlerinden oluşuyordu. Bu değişimin büyük bölümü, ordu yüksek komutanlığının olağanüstü teşkilat başkanı Claus von Stauffenberg sayesinde gerçekleşti. Bolşevik Rusya sonrası ortaklık kurmuş bir Almanya'ya ilişkin yeni Bismarkçı vizyondan –Hitler'in bunu gerçekleştirebileceğine olan inancını kaybedene kadar– esinlenen Stauffenberg, Hitler'in savaş yönetimi karşısındaki çaresizliği yüzünden Temmuz 1944'te sığınağına bomba yerleştiren adam olarak elbette iyi tanınır.

Stauffenberg'in düş kırıklığına uğraması için pek çok neden vardı. Führer'e Rus antikomünizmini kullanmayı kabul ettirmek, elbette onun Ukraynalılara karşı beslediği önyargılarının üstesinden gelmekten daha zordu. Onun Ruslara itirazları gayet iyi biliniyordu ve orduyu, Sovyet gönüllülerini küçük antigerilla birlikleri içinde kullanımla sınırlı tutmaya çalıştı. Rus olmayanlar söz konusu olduğunda ve Türkî bir general tarafından Türkî mahkûmların Türkistanlılar ve Kafkas Müslümanlarının yanı sıra –tuhaf biçimde– Gürcüler ve Ermeniler için de ayrı "lejyonlar" kurmak üzere serbest bırakılmaları ricasıyla ziyaret edildiğinde, fikrini değiştirmesinin daha kolay olduğu görüldü. Bir Kazak Kolordusu, kadınları ve hayvanlarıyla birlikte Almanların yanında savaştıktan sonra, güvenilmezliği ve yüksek firar oranları nedeniyle Batı'ya aktarıldı. Bir Kalmuk süvari kolordusu ve Tatar birlikleri de vardı. Bunlar bütün Avrupa'ya dağıldılar, bazıları 1945 baharında yerel nüfusu dehşete düşürdükleri Britanny'ye kadar gitti. Bir değerlendirmeye göre, toplamda en az 650.000 eski Sovyet vatandaşı Alman üniforması giyiyordu. Wehrmacht istemeden çok uluslu bir orduya dönüşüyordu.[30]

Ancak yönetimin SS'in değil daha pragmatik olan Wehrmacht'ın elinde olduğuna ilişkin en belirgin gösterge, askeri işbirlikçileri Ruslar arasında arama kararıydı. Hitler için

30 Reitlinger, *The SS, Alibi of a Nation*, 200-201; Dallin, *German Rule*, 534.

bu yutulması gereken en acı ilaçtı. Rus karşıtı önyargıları bir yana, yaşadığı tereddüt, Kasım 1942'de gizli bir antipartizan birlikte yer alan yaklaşık 2.500 Rus gönüllünün, başlarındaki Alman irtibat subaylarını öldürdükleri, kendi komutanlarını kaçırıp partizanlara teslim ettikleri fiyaskodan dolayı olabilir. 1943'ün ortaları gibi geç bir tarihte, Hitler hâlâ "asla bir Rus ordusu kurmayacağız," diyordu. Ancak Ocak 1942'de Rosenberg'in danışmanı Otto Bräutigam, ideal olarak ele geçirilen Kızıl Ordu generalleri arasından seçilecek bir "de Gaulle" figürünün önderliğinde bir "Rus karşı–hükümeti" kurma fikrini önermişti. Rosenberg böylesine cesur bir öneriyi savunacak kadar güçlü değildi ve Hitler de beklenileceği gibi bu görüşü göz ardı etti. Ele geçirilen bazı Rus generalleriyle mülakat yapıldığında, Hitler'in verebileceğinden çok daha kesin siyasal taahhütlerin gerekli olduğunu anladılar. Ancak Doğu'daki subaylar Almanların bu kadar mesafeli olamayacağının farkındaydı. Stalingrad'daki durum kötüleştikçe, ordunun Doğu'daki istihbarat şefi General Gehlen, ele geçirilen generaller arasında "etkin isimlere sahip kişiler"den bir "Anavatanı Kurtarma Ulusal Komitesi" kurmak için yararlanılarak "düzmece bir ulusal Rus hükümetinin kurgusal olarak oluşturulması" çağrısında bulundu. 1942 Noel'inde ordu, Rosenberg'in Doğu Bakanlığı ve Goebbels'in Propaganda Bakanlığı bölgenin geleceğine ilişkin daha siyasal bir yaklaşımın gerekli olduğunu temelde kabul ediyorlardı.[31]

"Rus de Gaulle"ü için olası bir aday, tanınmış Sovyet generali, o yaz Leningrad kuşatmasını yarmak için yaptığı başarısız bir girişimin ardından ele geçirilen Andrey Vlasov'du. İnce uzun Vlasov, Moskova savunmasında önemli bir rol oynayan etkileyici bir şahsiyetti ve Wehrmacht onunla sadece askeri deneyimleri için ilgilenmiyor, siyasi bakımdan da kullanmak istiyordu. General, yakalandığında Almanlara gayet açıkça, Sovyet ordusu içinde Stalin'i devirmeye hazır birçok kişi olduğunu ancak bunların Almanlara mı yoksa İngiliz-Amerikanla-

31 P. Biddiscombe, "*Unternehmen* Zeppelin: The Deployment of SS Saboteurs and Spies in the Soviet Union, 1942-1945", *Europe-Asia Studies*, 52:6 (2000), 1115-42; Dallin, *German Rule*, 546.

ra mı güveneceklerini bilemedikleri söyledi. Sovyet rejiminin kalıcılığını vurgulayan Vlasov, Almanların Rusya'nın yardımı olmaksızın bu rejimi deviremeyeceklerini belirtti; bu rejimi yenilgiye uğratma şansına, ancak alternatif bir Rus ordusu sahipti. Kendisinin Almanlara yakın olduğunu kabul ediyordu; bununla birlikte, Almanların Rusya için nasıl bir gelecek tasarladıkları sorusu varlığını koruyordu.

Wehrmacht içindeki Vlasov destekçileri, özellikle Hitler ve Bormann'ın Rus yardımıyla siyasal savaş verme önerisine şiddetle karşı çıkacağını bildikleri için Alfred Rosenberg ve onun Doğu Bakanlığı'ndan destek sağlamaya çalıştılar. Rosenberg, Vlasov'un programını, Rus olmayan milliyetlere yönelik siyasetle çelişmemesi şartıyla kabul etti. Her türlü propaganda faaliyetinin cephenin Sovyet tarafına yöneltilmesini de istedi. Fakat Alman uçakları, Vlasov'un Stalinizme son verilmesi, onurlu bir barış ve "Bolşevik ve kapitalistlerin olmadığı" Yeni Avrupa'da Rusya için bir yer çağrısında bulunduğu milyonlarca broşürü Sovyet hatlarının üzerine atarken, bir kısmı "kazara" Almanların elindeki bölgeye düştü. Wehrmacht, denetim altında tuttukları Ruslar arasında büyük bir ilgi olduğunu bildirdi ve Vlasov'un davası önemli ölçüde güçlendirildi. 1943 baharında, generalin "Rus Kurtuluş Ordusu"nu (artık *Ostruppen* deniyordu) tanıtmak için işgal bölgelerinde dolaşmasına izin verildi. Smolensk'te Vlasov, yanında Alman subayları olduğu halde çarlığı, kapitalizmi ya da Bolşevizmi geri getirmek istemediğini ilân etti. Mesaj doğrudan Rus milliyetçiliğine hitap ediyordu. Alman subaylarının yanında, "Rus halkı yaşadı, yaşıyor ve yaşayacak," diye haykırdı. "Onu bir sömürge halkı statüsüne indirmek asla mümkün olmayacak." Sivil nüfusa yönelik Alman vahşetini kınadı ve Almanya'nın Doğu'daki savaşının, SSCB için yapılan uzun dönemli planlar açıklığa kavuşturulmadığı takdirde başarısızlığa uğrayacağı kehanetinde bulundu.[32]

Bütün bunların Hitler'in düşüncelerine ters düştüğünü belirtmeye gerek yok. Haziran 1943'te Hitler eski Sovyet bölgelerinde yerli işbirlikçilerin yükseltilmesine kesin bir tutumla

32 *Age.*, 564-6.

karşı çıktı; sadece saf anlamda propagandaya yönelik faaliyetleri hoşgörüyle karşılayabilirdi. Ona göre, Japonların stratejisini –Doğu Asya'daki özgür ya da ulusal Çin gibi bir şey– izlemek çok tehlikeliydi, çünkü büyük bir Rus askeri gücü, sonunda cephesini Alman destekçilerine çevirebilirdi. Çok sık yaptığı gibi, I. Dünya Savaşı sırasında yaşandığı farzedilen deneyimlere başvurdu, burada Almanya'nın bir Polonya ordusu kurma çabalarının sonuçları söz konusuydu. "I. Dünya Savaşı'nda Polonyalılarla trajik bir ders yaşadık," diye itiraz etti.

> Ludendorff daha sonra şöyle dedi: "İnsanlar bana 500.000 adam alacağımı söylediler." Akıllı bir kişinin hemen şöyle demesi gerekirdi: "Bu 500.000 Polonyalı, gerektiğinde ve Polonya'yı kurtarmak için Almanya ve Avusturya'yla dövüşmek için bir ordu kuracak yerde, kalkıp Rusya'yla savaşmaz. Her ulus kendi çıkarını düşünür ya da bir hiç olur [*oder sonst gar nichts*] ... Bu, hayal aleminde teori üretmek, hedefimizin bağımsız, özerk devletler kurmak olduğunu sanmaktır."

Hitler ya da Erich Koch gibi sertlik yanlısı Naziler için Rusların, Ukraynalıların ya da herhangi bir diğer milliyetçi grubun gerçek anlamda desteklenmesi lanetlenmiş bir düşünceydi. Böylece, Batı Avrupa'daki gibi işbirlikçi toplama yönünde her türlü çaba en tepeden engellenmiş oldu.[33]

"Bütün Doğu halkları"na hitap eden bir bildirge fikri bile Führer'in hoşgörü sınırlarının ötesindeydi ve Goebbels bile onu düşüncesinden caydıramadı. Hitler, *Ostruppen*'in bir kısmının firar ederek Partizanlara katıldığını öğrendiğinde, geri kalan birlikler Batı Avrupa ve Balkanlar'a sevk edildi. "Vlasov ordusu"ndan kesinlikle vazgeçildiği görülüyordu. Vlasov'un en güçlü muhaliflerinden biri bu kez bizzat Himmler oldu. Ekim 1943'te, *Untermenschen*'i askere alma fikrini aşağıladığını bir kez daha gösterdi ve özellikle "General Vlasov komutasında bir kurtuluş ordusu" kurma düşüncesini eleştirdi. Aslında Vlasov'un, Ruslara davranış şekli hakkında Alman subaylarına konferans verme cüreti göstermesini ve hiçbir Alman'ın buna karşı gelmemesini anlayamıyordu.[34]

---

33 *Age.*, 574; Hitler alıntısı: Borodziej, *Terror and Unpolitik*, 116.

34 Dallin, *German Rule*, 593-4.

Ancak Himmler'in ırka dayalı itirazları, şimdilik Almanya'nın Doğu'daki artan insangücü açığı yüzünden etkisini biraz kaybetmişti ve son dakikada kendi SS'i bile Doğuluların son umudu haline geliyordu. Waffen-SS yaklaşık 30 tümenden oluşuyor ve gördüğümüz gibi içinde çok sayıda eski Sovyet vatandaşı bulunuyordu. Kazak Kolorduları daha iyi ekipman sağlamaları için SS'e aktarılmıştı ve tam da o sırada, yeni Beyaz Rusya *SS-Generalkommissar*'ı milliyetçi çevreler tarafından kendi sivil öncellerinin yaptığından çok daha fazla destekleniyordu. 1944 baharında Himmler, Beyaz Rusya'da fiilen partizanlarla savaşan Türkî alayı genişleterek Sovyet Müslümanlarından bir "Türkî Doğu Kolordusu" kurma fikrine kapıldı. SS Osttürkischer Waffenverband'ın liderliğine, "Harun el-Reşid" Bey olarak tanınan, İslamı benimsemiş ve bir zamanlar Türk Genelkurmayı'nda Enver Paşa'yla çalışmış bir kişi olan Wilhelm Hintersatz önerildi. Himmler hâlâ Urallar'a doğru bir Alman akını hayalleri içinde olsa da, fantezileri gittikçe Habsburg renklerine bürünüyor ve –Alman Ostwall'ının önünde– "Büyük Avusturya-Macaristan sınır modelleri ile Rus Kazak ve asker yerleşimi modeline uygun, Doğu'da yeni-Kazaklardan oluşan bir savunma cephesi" inşa etmekten söz ediyordu.[35]

O sırada SS'e katılanlar arasında özellikle kötü olan bir işbirlikçi, Bronislav Kaminskiy adındaki psikopat bir maceraperestti. Vlasov'un disiplinli ve soylu siyasal eylemciliğinin tam karşıtını temsil eden Kaminskiy, Beyaz Rusya'daki küçük Lokot kasabasından bir mühendisti. 1939'dan önce NKVD'yle başı derde girmişti ve Alman işgalinden sonra bu bölgeyi yaklaşık iki yıl kadar kendi kişisel "imparatorluğu" gibi yönetmişti. Komutasındaki haşin ve hazır Rus Ulusal Kurtuluş Ordusu, Wehrmacht'ın yardımıyla kurulmuştu ve 10.000'den fazla adamı vardı. Bu grup Kaminskiy'nin Kurtzvari* şiddet tutkusuyla hizada tutuluyordu; Briank Ormanları'ndaki kampı ziyaret eden Alman irtibat subayları, giriş bölümüne yakın bir yerde onun eski yardımcılarının sallanan cesetlerini görmeye alışmışlardı. Merkez Ordu Grubu Komutanı "Zeki Hans" von Kluge,

35 *Age.*, 601, 616.

Lokot Cumhuriyeti'nden partizan karşıtı harekâtların yönetimine katkıda bulunduğu için "ünlü" Kaminskiy'e bağlı adamların hırsızlığını, yağmacılığını ve tecavüzünü hoşgörüyle karşılıyordu ve Kaminskiy "Doğu Halkları Birinci Sınıf Demir Haç" nişanıyla ödüllendirildi.[36]

Fakat Beyaz Rusya'nın uzak bataklıklarında ve ormanlık bölgelerinde olup bitenler Batı'ya yüzlerce kilometre daha yaklaştığında Almanları bile bir hayli etkiliyordu. 1944 yazında Kaminskiy'nin adamları Beyaz Rusya'dan dağınık biçimde geri çekildi ve Varşova ayaklanmasının ezilmesine yardımcı olmak üzere 29. Waffen-SS Tümeni olarak yeniden tertiplendiler. Orada, bir işçi sınıfı semti olan Pchota'da Alman üstlerini bile dehşete düşüren bir dizi korkunç infazla öne çıktılar. Neredeyse bir gün içinde 30.000 civarında insan öldüren bu grup, arkalarında makineli tüfeklerle taranmış insan cesetleriyle dolu mahzenler bıraktı ve yerel bir kanser tedavi merkezinin yöneticileri ile hastalarını soydu, tecavüz etti. Sorumlu SS subayları bile rahatsız olup onları uzaklaştırdı. Yağmacılık nedeniyle yavaşlayan ve alkol yüzünden işlerini iyi yapamayan bu adamların uyguladığı vahşet, umutsuzluk içindeki Polonyalıların direnişini uzattı ve Almanların görevini daha da zorlaştırdı. Saatler ve mücevherlerle yüklü olarak Lodz'a gitmekte olan Kaminskiy'yi muhtemelen Gestapo tutukladı ve kurşuna dizdi. Kaminskiy'nin birliğinden arta kalan adamlar kendisine önerildiğinde, Vlasov onları nefret dolu bir tavırla "paralı askerler" olarak betimledi ve çoğunu kendi saflarına almayı reddetti.[37]

Rus general, Kaminskiy gibi rezil bir fırsatçıdan çok farklı çapta bir adamdı. 1944 sonbaharında Kızıl Ordu, Merkez Ordu Grubu'nun saflarını ezerek Polonya ve Romanya sınırlarına doğru ilerlemeye başladığında, Himmler Vlasov seçeneği-

---

* Joseph Conrad'ın başyapıtı *Karanlığın Yüreği*'nde Afrikalı köleleri acımasızca sömüren Avrupalı tüccarın adı –çn.

36 Heiber (ed.), *Hitler and his Generals*, 259-60.

37 T. Schulte, *German Army and Nazi Policies in Occupied Russia* (New York, 1989), 172-7; J. Hanson, *The Civilian Population and the Warsaw Uprising of 1944* (Cambridge, 1978), 85; Lukas, *Forgotten Holocaust*, 205-7.

* V serisi Alman roketlerinden türetilmiş bir ifade –çn.

ni yeniden düşünmeye başladı; ona artık, rejimin "gizli silah" saplantısını yansıtan mizahi bir ifadeyle V-100* deniyordu. Hitler'in sözleriyle bu, "yapmak istediğimizi değil, yapabileceğimizi yapma zamanı"ydı. Almanların sonunda gidişatı değiştirebileceğine ve Rusları Urallar'ın doğusuna sürebileceğine hâlâ inanan Himmler, Vlasov'la bir araya geldi ve bir Rus Halkları Kurtuluş Komitesi (KONR) kurma konusunda onu desteklemeyi kabul etti. Komite'nin ilk toplantısı kasım ayında Prag'daki Hradcany Kalesi'nde yapıldı. Himmler güvenlikten sorumlu adamlarının, işgal altındaki bir Slav ülkesinde Vlasov'un elde tutmasına izin verilecek bölgeye ilişkin korkularının üstesinden gelmişti.[38]

Ancak Kızıl Ordu'nun hızla Batı'ya doğru ilerlediği ve Alman topraklarını işgal etmek üzere olduğu bir sırada gerçekleştirilen bu Donkişotvari girişimin gerçek anlamı neydi? Doğu'daki siyasal savaşta Alman çabalarının iflasının bir başka ifadesi olan yeni Komite, son kullanma tarihi geçmiş zavallı ve sanal hükümetlerden biriydi: Sigmaringen'de yeniden kurulan Pétain'in Fransız hükümeti de böyleydi ve bu tarzdaki Arnavutluk, Hırvatistan, Sırbistan ve Yunan ulusal komiteleri de ya kurulmuş ya da kısa süre içinde kurulacaktı. Avusturya'nın kaplıcaları ve kayak merkezleri, kaygı içinde sürgünlerinin sona ermesini bekleyen işbirlikçilerle doluydu. KONR tamamen propagandaya yönelikti ve Rusların çıkarını kolluyordu. Hitler'in bakanlarından hiçbiri Prag'da temsil edilmiyor, Himmler bile ortalıkta görünmüyordu. KONR'u bağımsız bir hükümet olarak görme planları ıskartaya çıkarıldı. Bunun yerine Almanlar Berlin'den "delege"lerle dolu bir tren kaldırdı; bu kişilerin çoğu, aslında kamplardan toplanıp kılık kıyafeti düzeltilmiş Doğulu işçilerdi. Vlasov, Hitler'den ya da Nasyonal Sosyalizmden hiç söz etmeyen bir manifesto hazırlamış ve Batılı Güçler'e Woodrow Wilson ve 1918'in aklında olduğunu gösteren bir mesaj olarak 14 madde listelemişti. Fakat bir Alman gözlemcinin ifadesiyle, bir "kabare"den başka bir şey değildi bu; Hitler, planın ufacık bir gerçekleşme

38 Hitler-Szalasi, Hillgruber (ed.), *Staatmänner und Diplomaten*, 525.

ihtimali bile olduğunu düşünseydi, Vlasov'un bunu yayımlamasına asla izin verilmezdi.[39]

Bütün bu tasarıların sadece fantezi olarak var olması artık önemli değildi; bu son saatte Berlin sadece hayatta kalmak için savaşıyordu ve Vlasov hâlâ bir oyuncaktı. Himmler'in eski düşmanı Alfred Rosenberg, artık hiçbir anlam taşımayan bir bakanlığın başında olmasına rağmen müdahil olmaktan kendini alamıyordu. (Himmler'in buradaki adamı Gottlob Berger Aralık 1944'te nihayet istifa ettiğinde, Himmler'e yazdığı rapor şöyle başlıyordu: "Konu: Artık Var Olmayan İşgal Altındaki Doğu Bölgeleri Reich Bakanlığı.") Rus topraklarında bulunan Almanların artık sadece savaş esirleri olduğu gerçeği, Rosenberg'in son aylarını bürosunda, Vlasov ve onun SS'teki destekçileri için sorun yaratarak geçirmesini önlemedi. Hitler tarafından dışlandığı için tepesi atan Rosenberg –Kasım 1943'ten beri onunla görüşmemişti– Rus milliyetçiliği tehlikesine karşı uyarılarda bulunup Rus olmayan milliyetlerin rakip kongreler düzenlemesini teşvik etti: Böylece Azeri, Tatar, "Türkmen" ve "Kafkasyalı"lardan oluşan minik "ulusal komiteler", Vlasov'un çevresindeki "Büyük Ruslar"a kâğıt üzerinde savaş açtı. 1945'in başlarında Weimar'da bir Ukraynalı milliyetçiler konferansının toplanması ve bir Ukrayna ulusal ordusunun kurulması komedinin son perdesiydi. Rosenberg'in Doğu Bakanlığı ile Himmler'in SS'i, uğruna savaşılacak bir hakikat kalmadığında bile aralarındaki çatışmayı sürdürüyordu: Vlasov ve giderek acınası bir hal alan antikomünist milliyetçi gruplar, onların artık iyice anlamsızlaşan rekabetlerinde birer piyondan başka bir şey değildi. Nazilerin Doğu'yla ilgili düşünceleri her zamanki gibiydi: Hayallerin at koşturduğu, gerçekliğin ise göz ardı edildiği bir alan.

Vlasov seçeneğini düşünmekte olan Rusların çoğu, kuşkusuz daha gerçekçi adamlardı. SD'nin kayıt altına aldığı, aralarındaki kaygılı tartışmalar karşı karşıya kaldıkları tatsız alternatifleri yansıtıyordu:

39 Reitlinger, *The House Built on Sand*, 368-9.

> Azınlık, Almanya'nın şu ya da bu biçimde savaşı kaybettiğini ve İngiliz-Amerikalılar tarafından işgal edileceğini öne sürüyor ... Bu Ruslar arasında, Britanya ile Amerika'nın zaferlerinden sonra Rusya'da Bolşevizmi ezip "sahici bir demokrasi" kuracakları görüşü hâkim. "Eğer bugün Vlasov'la birlikte hareket edecek olursak," diyor bu Ruslar, "İngiliz-Amerikalılar bunu bağışlamazlar."
>
> Rusların diğer bölümü ... Rusya'da Bolşevizme karşı zaferin ancak gerçek bir Rus ordusunun yardımıyla mümkün olduğunu düşünüyor. Ruslar şöyle de diyor: "Vlasov'un ordusuna katılma arzusunu sık sık dile getirdik fakat bu arzu hep geri çevrildi. Onun yerine bize Waffen-SS'e katılmamız söylendi. Biz de bunu istemedik, çünkü sahici bir Rus gücü değil."[40]

Benzer duygularla hareket eden Vlasov, Himmler'in desteğine rağmen, kendi komutasındaki birliklerin Waffen-SS'in bir parçası olmasına izin vermedi. Öfkeli bir tartışmanın ardından teslim olan taraf SS, galip gelenler ise Rus *Untermenschen* oldu. Böylece Himmler Aralık 1944'te ilk Vlasov tümeninin kurulmasına izin verdi; ertesi ay bir diğeri kuruldu ve Vlasov'a, Wehrmacht ve Hitler'den bağımsız olarak başkomutan sıfatıyla doğrudan komuta yetkisi verildi. Vlasov'un "Rus Kurtuluş Ordusu" için gayet uygun bir andı bu: Fakat iki yıl süren müzakere, 50.000'den fazla olmayan asker, Wehrmacht için çalışmış milyonlarca Sovyet vatandaşın ve öldürülen ya da açlığa terk edilen kişilerin sayısına göre oldukça az bir rakam çıkarmıştı.

Fakat Nazi liderliği bir hayal alemine sürüklenmişti. Bunun sebebi Himmler'in, görünüşe bakılırsa hâlâ Rusya'nın zorla doğuya ve güneye yönlendirilebileceğine –batı sınırı Moskova'dan geçen bir "Doğu Rus-Sibirya devleti"ne dönüşebileceğine– inandığı Ocak 1945 gibi geç bir tarihte Rusların desteğini kazanmak için daha fazla çaba harcaması mıydı? Bunun olmayacağı anlaşıldığında, aşırı güvenli Reichsführer-SS var olmayan tehlikeler görmeye, küçük Sırp ve Slovak inisiyatiflerinden hareketle Vlasov'u, tehlikeli bir Alman karşıtı pan-Slav cephenin açılmakta olduğuna ilişkin bir belirti olarak değerlendirmeye başladı. Gerçeklerle yüzleşme konusunda Nazi li-

40 Dallin, *German Rule*, 593-4.

derleri de daha iyi değildi. Goebbels Vlasov'u bir kukla olarak görürken, Göring de onunla bir araya geldiğinde Kızıl Ordu safları, üniformalar ve protokol sorunlarından daha önemli konuşacak bir konu bulamamıştı. Maliye bakanı von Krosigk, Almanya ile Rusya arasındaki çarpıcı yaşam standardı farkı üzerinden "Bolşeviklere karşı Vlasov propagandası"nın artırılmasını istiyordu; ona kalırsa, bu (saçma biçimde) "Sovyet Erihası'nın kimin darbeleri altında düşeceğinin ilânı" olacaktı. Sadece, Vlasov birliklerinin Kızıl Ordu'nun bozguna uğramasına yol açacak etkin bir psikolojik kaynak olmadığını gören, sadece Almanların hayatını kurtarmak için ölmek üzere cepheye sürülecek fazladan bir güç olduğunu düşünen Hitler daha gerçekçiydi. Vlasov ve kurmayları, Südetler bölgesi *Gauleiter*'i Konrad Henlein'in Rusların bu kadar lüks bir yerde kalmalarına öfkelendiği ve onları kovmakla tehdit ettiği Karlsbad'daki Hotel Richmond'a yerleştirildi.

Başlarına neyin geleceği Budapeşte'nin düşüşünden sonra, Şubat ayı içinde anlaşıldı. Harap olmuş –Avrupa'da görülen en acımasız kuşatmalardan birinin ortaya bir moloz yığını çıkardığı– bir kentin enkazı içinde, Kızıl Ordu askerleri Vlasovcuların peşine düştü ve gördükleri yerde kuşuna dizdi. Rusça konuşup Alman üniforması giymesine rağmen Almanca soruları yanıtlayamayan herkes anında infaz edildi. Aslında Vlasov'un adamlarından hiçbiri Budapeşte'ye gönderilmemişti; fakat onun adı artık saf değiştiren bütün eski Sovyet vatandaşlarının üzerindeydi.[41]

Vlasov ordusu, ilk ve son gerçek savaşını ancak savaşın sonunda Prag'da verdi ve bu da ironik biçimde Almanlara *karşı* verilen bir savaş oldu. Mayıs başlarında Hitler'in intiharından birkaç gün sonra, Prag'ın dışında mevzilenen Birinci Vlasov Tümeni dikkat çekici bir şey yaptı: Çek isyancıların ricası üzerine saf değiştirdi ve SS'i Hradcany Kalesi'nden çıkarmaya çalışan Çeklere yardım etti. Müttefikler'e Alman karşıtı tutumlarını kanıtlamak için çırpınıyor ve bu fırsatı iyi kullandıklarını düşünüyorlardı. Fakat Amerikalılar, Stalin ve Doğu'dan hareke-

41 K. Ungvary, *Battle for Budapest: One Hundred Days in World War II* (Londra, 2003), 274.

te geçmek üzere olan Kızıl Ordu'yla yaptıkları sınır antlaşmasına bağlı kalarak kente girmeyi reddetti. Bunun üzerine Çekler, Vlasov'un adamlarından kenti terk etmelerini istedi. Çoğu Amerikan hatlarına geçti ve Sovyetler'e teslim edildi: Vlasov ve beraberindeki subaylar 1946'da ihanet suçundan idam edildi.[42]

Genel olarak bakıldığında, Almanya'nın "Doğulu yardımcılar"ının kaderi savaştan sonra pek iyi olmadı. Kazaklar Ruslara, Hırvat ve Sloven işbirlikçiler ise Tito'nun adamlarına teslim edildi ve çoğu öldürüldü. Ancak Müttefikler'in Almanlar için savaşan diğerlerini de aynı kaderin beklediğini anlamasıyla birlikte, iade siyasetinden vazgeçildi ve geride kalanlar için durum değişti. SS üyesi olmadıklarını kanıtlayanlara (bazıları gerçekten de öyleydi) Yerinden Edilmiş Kişi statüsü verildi; pek çok Ukraynalı ve Baltıklı eninde sonunda ABD, Kanada, Avustralya veya Britanya'ya yerleşti ya da Batı Almanya'da kaldı. Reinhard Gehlen'in istihbarat ilişkileri sayesinde –iyi bağlantıları olan Gehlen savaş sırasında Alman ordusunun Doğu'daki askeri istihbarat servisinin fazla etkin olmayan şefiydi– ABD istihbarat şefleri Kongre engellerini aşarak Nazi savaş suçlularını kendi saflarına aldı ve 1950'ler boyunca, Batı SSCB'de etkin bir Sovyet karşıtı direniş hareketi oluşturmak için Amerikalılara yardımcı olacağı umuduyla antikomünist göçmenleri finanse etti. Ancak bu da başka bir başarısızlıktı; bu hayalet ordu Sovyet karşı istihbaratıyla başa çıkamadı. Bununla birlikte, –onların savaş döneminde işledikleri dehşet verici suçları gayet iyi bilen fakat buna aldırmayan– CIA içindeki destekçileri, önde giden işbirlikçilerin pek çoğunun yeni yurtlar edinmesine yardımcı oldu. İşte böylece, Beyaz Rusya Ulusal Günü New Jersey'deki South River'da mangal partileriyle her yıl kutlanır oldu.[43]

---

42 Dallin, *German Rule*, 646; C. Andreyev, *Vlasov and the Russian Liberation Movement: Soviet Reality and Emigré Theories* (Cambridge, 1987), 76-9.

43 Bu konuda ilgi çekici fakat doğrulanmamış bir değerlendirme için bkz. J. Loftus, *The Bellorussia Secret* (New York, 1982).

15

MUHALEFET

Gene de savaşlar ve ayaklanmalar sadece felaket ve talihsizlik değildir; aynı zamanda umut yaratıp yaratıcılığa yol açarlar ... Savaşta karar kıldığımızda kim olduğumuzu anladık. Kendimizi ancak silahlı çatışmayla kanıtlayabilir ve düşmanı bizi anlamaya ve bizi onaylamaya zorlayabilirdik.

Milovan Cilas,
Wartime [Savaş zamanı] (New York, 1977), 22.

"Polonya Yöntemleri"

Almanlar 1939'da Polonya'ya girdiklerinde önce şiddetli bir direnişle karşılanmışlardı ve Wehrmacht denetimi sivil yönetime teslim ettiğinde dahi ormanlarda savaşa devam eden tek tük Polonyalı askerler vardı. Ertesi yılın baharında ele geçirildiler ve öldürüldüler. Ancak sindirilme kabullenmeye neden olmadı ve halkın Almanlara duyduğu düşmanlık aşikârdı. "Özellikle Polonyalı çocuklar, sokakta rastladıkları Almanlara çok kaba davranıyorlardı," diye şikâyet ediyordu bir yönetici.

Büyük ölçekli bir "pasif direniş"le karşılaşan kimileri, "Polonya duygularının sokakların hâkimi" olduğunu görüp şaşmışlardı. Bilgoraj'dan Kreishauptmann'ın yazdığı gibi, "açıktan bir direniş" yoktu fakat Almanların emirlerine ancak zor kullanıldığında itaat ediliyordu. İşgalciler, "radikallikte kimin tecrübeli olduğunu" ve Üçüncü Reich'ın Rus çarlarından daha sert olacağını Polonyalılara göstermek için rehineler alıyor, tayınları kısıtlıyor ve soyluları infaz ediyordu.[1]

Heydrich'in adamlarının işgalin ilk günlerinde yaptıkları korkunç "etnik ev temizliği", işgalcilere karşı muhalefeti kesinlikle ortadan kaldırmamıştı. Tam aksine, bir eylemcinin hatırladığı gibi, "gizli dernekler yağmurun ardından biten mantarlar gibi her yere yayılıyordu." Gestapo bunun tehdit oluşturamayacak kadar eşgüdümsüz –ve Polonyalıların fazla bölünmüş– olduğunu düşünüyordu. Ayrıca, yüzlerce diğer küçük grubun yanı sıra yerleşik siyasi partilerin çoğunun yenilgiden sonra kendi yeraltı şubelerini oluşturduğu doğruydu. Ancak Alman işgalinin daha ilk ayında, 1939 öncesi muhalefet partileri Ana Ulusal Savunma Konseyi'ni kurmuş ve savaş döneminin başlıca silahlı direniş örgütü, daha sonraları Yurt Ordusu (AK) olarak tanınan Silahlı Mücadele Birliği (ZWZ) oluşturulmuştu.[2]

Bu mayalanmaya rağmen çok az açıktan silahlı direniş vardı. Belediye başkanı –Almanların "çılgın belediye başkanı" dediği eski Olimpiyat binicisi– Henryk Dobrzanski "Hubal", silahını teslim etmeyi reddeden ve kendi askerlerinden oluşan küçük bir gruba Batı'da yeni bir cephe açma umuduyla önderlik eden bir subaydı. Birliği çeşitli Alman birliklerine ağır kayıplar verdirmiş fakat bunun maliyeti de ağır olmuştu: Almanlar pek çok köyü ateşe vermiş ve yaklaşık 700 kişiyi öldürmüştü. Bu olaylar yüzünden yöredeki insanlar Hubal'ın aleyhine dönmüş ve yeraltı hareketi bu durumun kendi asker toplama faali-

1 1940'ta Polonya direnişi hakkında L. Dobroszycki ve M. Getter, "The Gestapo and the Polish Resistance Movement", *Acta Poloniae Historica*, 4 (1961), 88; diğer alıntılar için bkz. Jacobmeyer, "Die polnische Widwerstandsbewegung", 655-81.

2 K. Lanckoronska, ***Michelangelo in Ravensbrück: One Woman's War against the Nazis*** (New York, 2007), 20.

yetini olumsuz biçimde etkilemesinden korkmuştu. Fakat ZWZ ondan istifa etmesini istediğinde, Hubal bu öneriyi reddetti ve Nisan sonunda Almanlar tarafından kıstırılıp öldürülene kadar isyanını sürdürdü. Aşağı yukarı aynı sıralarda, oluşum halindeki birleşik direnişi önlemek için tutuklamalar başladı. Özel Yıldırma Harekâtı (AB) Action'ın bir sonucu olarak yaklaşık 30.000 Polonyalı tutuklanarak Auschwitz'de kurulan yeni kamp da dahil olmak üzere çeşitli toplama kamplarına gönderildi; 3.500'ü Varşova'nın hemen dışındaki infaz mahalinde kurşuna dizildi. Krakov Üniversitesi profesörlerinin gözaltına alınmasından hemen sonra ve Sovyetler'in Polonyalı subayları toplu halde katletmesiyle eşzamanlı olarak gerçekleştirilen AB Action harekâtı, yardım görmeden Almanlara açıktan karşı çıkmanın intihar olacağını gösterdi.[3]

Bu olaylar, gizli faaliyetlere katılan yedek ordu subaylarının zaten yaygın olan görüşlerini doğruladı: Ancak Almanları ülkeden çıkarmanın mümkün olduğu anlaşıldığında açığa çıkacak bir yeraltı örgütü kurmak gerektiğine inanıyorlardı. Yıllarca dikkatle sürdürülen yeraltı hazırlıklarının Ekim 1918'de gerçekleşen Polonya ayaklanmasıyla nihayet zirveye ulaştığı I. Dünya Savaşı sırasında kısmen başarı sağlayan tam da bu stratejiydi. Bu kez de aynı taktikleri uygulamak istediler. Yeraltı hareketinin komutanının Kasım 1939'da yazdığına göre, direnişin ancak Almanya'nın yenilgiye uğramak üzere olduğu anlaşıldığında "ya da en azından bir bacağı büküldüğünde" kendini açığa vurması gerekiyordu. "İşte o zaman öteki bacaktaki damarları ve tendonları kesebilir ve Alman devini yere yıkabiliriz." Önceleri bunun birkaç ay içinde gerçekleşeceğini, Polonya'nın müttefiki Fransa'nın yardım edeceğini düşündüler. Fakat 1940 yazında Fransa'nın feci çöküşü bu saptamayı geçersiz kıldı ve pek çok insan işgalin kısa süre içinde sona ermeyeceğini anladı ve 1940'ın ikinci yarısında direnişi terk edecek kadar umutsuzluğa kapıldı.[4]

---

3 G. von Frijtag Frabbe Künzel, "Resistance, Reprisals, Reactions", ed. R. Gilda, O. Wieviorka ve A. Warring, *Surviving Hitler and Mussolini: Daily Life in Occupied Europe* (Oxford, 2006), 190-91.

4 W. Borodziej, *The Warsaw Uprising of 1944* (Madison, WI, 2006), 6-8, 38-9.

Böylece Polonya direnişte gizli ordu yaklaşımının ilk ve en azimli savunucusu haline geldi. Diğer birçok ülke –Norveç, Yugoslavya, Danimarka, Hollanda, Belçika ve Fransa– daha sonra aynı stratejiyi izledi: Gereksiz yere sivil kayıplara neden olma korkusu ve direnişçilerin yapabileceği stratejik bakımdan değerli, küçük ölçekli sabotaj ve istihbarat toplama faaliyetlerine Almanların dikkatini çekmeme arzusu, bu tutumun başlıca –ve gayet iyi anlaşılabilir– gerekçelerini oluşturuyordu. Manş Adaları kayıtlarından da anlayabileceğimiz gibi, direnişin benzer biçimde yerel yetkililer tarafından caydırıldığı Britanya için de aşağı yukarı aynı durum geçerliydi.

Bu nedenle 1940 yazından itibaren, kıtadaki en dikkate değer yeraltı devletini kurma faaliyeti üzerinde yoğunlaştılar; bu devletin eğitim, adalet, sosyal güvenlik ve propaganda kanatları vardı. Amacı, Almanların ülkeden sürülüp çıkarılacakları ana hazırlanırken Polonya toplumunu Nazi işgal siyasetlerinin baskısı altında dağılmaktan korumaktı.[5] Bu nedenle, Genel Hükümet bölgesinde 1942'den önce silahlı olayların olmaması, ülkenin ruh haline ilişkin bir gösterge değildir. Gestapo tutuklamaları Yurt Ordusu'nu olumsuz etkiledi. Bununla birlikte örgüt kısa süre içinde genel bir ayaklanma için on binlerce adamı eğitti. Polisin yeterince sert olmamasından her zaman kaygı duyan SiPo/SD, Wehrmacht'ın iyimserliğini anlayamıyordu; *kendileri* Ocak 1941 kadar erken bir tarihte bile, "bir volkanın kenarında" duruyor olmaktan korkuyorlardı.[6]

Batı Avrupa

Polonya'daki direniş bilinçli ulussuzlaştırmaya bir tepkiydi. Fakat Alman işgalinin bu kadar radikal bir amaç taşımadığı Batı Avrupa'da Wehrmacht fazla sert değildi ve iki savaş arasındaki eski düzene duyulan hoşnutsuzluk ve yaygın işsizlik nedeniyle, önceleri Yeni Düzen vaadinin benimsenmeye değer olduğu görülüyordu. Belçikalı sosyalist Henri de Man şu söz-

5 E. D. R. Harrison, "The British Special Operations Executive and Poland", *Historical Journal*, 43:4 (2000), 1071-91.

6 Jacobmeyer, "Die polnische Widerstandsbewegung", 674-5.

leri söylerken yalnız değildi: "Eski dünyanın çöküşü emekçi sınıflar ve sosyalizm için bir felaketten çok bir kurtuluştur." Ancak Almanlar bu güçlü yeni başlangıç arzusunu kullanabilecek yeteneğe sahip olmadıklarını kanıtladılar ve kısa süre içinde buralara da muhalefet tohumlarının ekilmesine katkıda bulundular.

İşgalci birliklerin "düzgün" davrandığı yerlerde bile kamuoyu hızla onlardan yüz çevirdi. Alman ordusunun geleneksel acımasız yaklaşımı ya da hemen başvurduğu tehdit ve yasaklar da bu durumu değiştirmedi: İzinsiz gösteriler, sokağa çıkma yasağı ihlalleri, İngiliz radyosunu dinlemek ya da "Alman düşmanı" kitaplar ve broşürler dağıtmak ağır suçlar haline geldi. Asker yetkililerin yerine sivil yetkililerin gelmesi herhangi bir iyileşmeye neden olmadı; hatta tam tersi oldu. Kıtlık ve kesintilerin sona ermeyeceği, Alman hâkimiyetinin dünyanın geri kalan kısmından tecrit anlamına geldiği ve erken bir barış antlaşmasının mümkün olmadığı anlaşıldığında halkın morali iyice bozuldu.

Ne var ki Batı Avrupa'da halkın öfkesi, önceleri doğrudan Alman ordusunu olduğu kadar yerel yetkilileri de hedef almıştı. Nisan 1941'de Amerikalı diplomat George Kennan, Wehrmacht'ın işgalde siyasal olmayan bir yaklaşım içinde "sivil nüfusa dair ırk, sınıf ve milliyete bakmaksızın doğru ve tarafsız bir tutum"u sürdürmeye çalıştığını kaydetti. Bu durumun değeri, özellikle de işgal esnasındaki kaos ve panikten sonra iyice anlaşıldı. Mesela, Eure'deki Fransızlar, "işgalcilerin saflarında en katı disiplinin hüküm sürdüğü"nü ve "vandallık edimlerinin, taleplerin ve saldırıların istisna olduğu"nu kabul ettiler. Fakat Fransızlar, Alman subayların hasada yardımcı olmak ve mültecileri doyurmak için çaba gösterdiklerini kabul etseler de kibir, zorbalık ve ürünler ile malların Ren'in öteki tarafına götürüldüğü el koyma girişimlerinden ve nakliye maliyetlerini gittikçe artıran karne sisteminden rahatsızlık duyuyorlardı. İşgalin kendi maiyetinde her zaman yanında getirdiği bazı şeylerden biri de düşmanlıktı. Fakat ordu uygun biçimde davransın ya da davranmasın, siyasi olarak halkın yaşam biçimini kapsamlı ve hiç istenmeyen bir tarzda Nazileştirme

tehdidini cisimleştirdiği de bir gerçekti. Örnek vermek gerekirse, Belçika'da halkın Fransızlara yönelik yaygın öfkesinin, kendi siyasetçilerini küçümsemesinin ve İngilizlere yönelik (ilk günlerdeki) derin güvensizliğinin yanı sıra, bir gözlemcinin saptamasıyla, Almanlara yönelik ani ve "neredeyse genel bir nefret"in oluşmasına yol açan şey bu Nazileştirme beklentisi oldu.[7]

Bunun bir ifadesi, işgalcilerle arkadaşlık eden kadınlara karşı hemen oluşan düşmanlıktı. Yenilgi, ülkenin erkekleri adına başarısızlık ve askerler savaş esiri olarak tutuldukları için Almanlara karşı tavırlar açısından cinsellik ve ahlakın bir paratoner haline gelmesinin neredeyse hiç şaşırtıcı olmadığı önceden anılan tüm ülkelerde, erkek gururuna indirilmiş bir darbe demekti. Varşova duvarlarına yapıştırılan ilk afişlerden birinde, Polonyalı kadınlar Almanlarla düşüp kalkma konusunda uyarılıyorlardı. 1940 baharında Hitler, "Danimarkalı kadınlara ihtiyatla yaklaşılması" için emir verdi. Alman askerleri bunu dikkate almadıklarında garsonlar onların yanındaki kadınlara servis yapmayı reddetti ve sokakta o kadınların yüzüne tükürülmeye başladı: Bunu hemen diplomatik bir karışıklık izledi. Çok sayıda Fransız savaş esiri olduğu için Fransa'da sorun daha da ağırdı ve polis komiserlerinden biri, alkol ile kadınların bir araya gelmesinin Fransızlar ile Alman askerleri arasında kavgalara neden olduğu uyarısında bulunmuştu. Her iki taraf için de söz konusu olan onurdu. Bir Fransız kasabasındaki Alman bölge komutanı Fransız bir yetkiliye şöyle diyordu: "Bizler galipleriz! Sizler yenilgiye uğradınız! Ülkenizin kadınları hatta çocukları bile artık size ait değil." Bir Fransız, komşusunun yüzüne karşı, Alman yetkilileri kastederek "kızınız artık Boches'nin fahişesi," diyordu. Aslında, Almanlardan cinsel bakımdan uzak durma bir direniş eylemi olarak gö-

7 G. Kennan, "The Technique of German Imperialism in Europe" (Nisan 1941), s. 5, George E. Kennan, *Papers, Mudd Library*, Princeton University. (Beni bu belge hakkında bilgilendirdiği için Anders Stephanson'a teşekkür ediyorum.) M. Baudot, *L'Opinion publique sous l'Occupation: L'Example d'un département français (1939-1945)* (Paris, 1960), 15; P. Struve, *L'Evolution du sentiment publique en Belgique sous l'occupation allemande* (Brüksel, 1945), 54.

rülebiliyor, bir Alman sevgili edinmek ise ilerleme arzusu ve bencilliğin bir ifadesi olarak değerlendiriliyordu. (Kurtuluş'ta Fransız mahkemeleri fahişelere diğer kadınlardan daha ılımlı davrandı, çünkü onların siyasal güdülerle hareket etmekten çok mesleklerini icra ettikleri düşünülüyordu.)[8]

İşgal böylece, özellikle işgalcilerin ne kadar kalacağını kimse bilmediği için, etik konular ve işgalcilere nasıl davranılması gerektiğine ilişkin yoğun tartışmalarla başladı. Süresi belli olmayan yabancı hâkimiyeti ihtimali insanları umutsuzluğa sürükledi ve yenilginin şokuyla (en azından yetkililerin zihninde) fena halde afallayan ve ülkelerinin utanca sürükleneceği endişesinde olan halkı yönlendirmek için yapılan uyarılar, daha çok buyurgan çabalara dönüşme eğilimindeydi. Jean Texcier'nin *Conseils à l'occupé*'si, "onlar fatihlerdir. Onlara karşı dürüst olun ... fakat abartmayın," tavsiyesinde bulunuyordu. Norveç kralının Britanya'ya kaçmasının hâlâ eleştirildiği sırada, kralın taraftarları "Norveçliler için On Emir"i çıkardılar. Madde 1 şöyleydi: "Kendisi için bizzat oy verdiğiniz kral Haakon'a itaat edeceksiniz." Ardından şu geliyordu: "Hitler'den nefret edeceksiniz ve asla unutmayacaksınız ki, o katillerinin barışsever bir halka saldırmasına izin verirken savaş ilânında bile bulunmadı." Emirler, sadece Almanlarla ya da Quislings'le işbirliği yapanları değil, kralı tahtından etmek için oy veren her parlamento üyesini de hain olarak kınıyordu. Bir bütün olarak bakıldığında, bu ortalama bir Norveçli'nin yönlendirilmemiş yargılarına güven aktaran bir evrak değildi.[9]

Ne var ki Almanların varlığına muhalefetin diğer erken göstergeleri de çoktu. Almanca çıkan gazeteler boykot edildi ve insanlar karşılarına bir Alman oturduğunda mekânı terk etti: Norveç'te bu davranış ceza gerektiren bir suç olarak görüldü. Sinemalarda gösterilen haber filmlerini izlerken perdede gö-

8 Polonyalılar hakkında bkz. Szarota, *Warschau unter dem Hakenkreuz*, 283; A. Warring, "Intimate and Sexual Relations", ed. Gildea, Wieviorka ve Warring, *Surviving Hitler and Mussolini*, 108-13; F. Virgili, *Shorn Women: Gender and Punishment in Liberation France* (New York, 2002), 11, 22-6.

9 Szarota, *Warschau unter dem Hakenkreuz*, 282-3; K. Stokker, "Hurry Home, Haakon: The Impact of Anti-Nazi Humour on the Image of the Norwegian Monarch", *Journal of American Folklore*, 109:433 (Yaz 1996), 289-307.

rünen İngiliz askerlerini alkışladılar ve sokaklardan geçirilen Müttefik savaş esirlerini takdir ettiler. Kılık kıyafet de muhalefeti yansıtıyordu: Fransa'nın İtalyan işgalindeki bölgelerinde, bir makarna parçası bölge sakinlerinin tepkisini yansıtıyordu. Almanların bayrak yasağı koyduğu Hollanda'da, insanlar Prens Bernhard için karanfiller taktı. Kraliyet ailesinin doğum günleri ve I. Dünya Savaşı'yla ilgili kutlama ve tatil günleri ya da ulusal bağımsızlık günü halkın toplanma fırsatları oldu ve yeni yasaklamalara yol açtı. 11 Kasım 1940 günü Brüksel ve Paris'te yapılan yürüyüşlerde "Yaşasın İngiltere!" ve "Pis Almanlar" diye bağırıldığı işitildi. Aynı ay içinde öğrenciler, Delft Üniversitesi'ndeki Yahudi fakültesinin lağvedilmesini protesto etti ve Amsterdam'ın Yahudi semtinde yapılan gözaltılar Şubat ayında büyük bir greve yol açtı.[10]

İlk gizli gazeteler, broşür ve kitapçıklar erkenden oluşmuştu; bunların bazıları BBC'den alınmış haberleri içeriyor, bazıları da Almanları kınıyor ya da onlarla alay ediyordu. Belçikalı avukat Paul Struye Ekim 1940'ta günlüğüne şu notu düştü: "Yeraltı gazeteleri çoğalıyor." Struye bunları görünüşte mütevazı olmakla birlikte "bir semptom olarak ferahlatıcı" buluyordu. Ertesi ay, Clermont-Ferrand'da izinsiz teksir makinesi ve mumlu kâğıt satışı yasaklandı.[11] Duvarlara ve köprülere yazılan yazılar tepki göstermenin bir başka yoluydu. Varşova'da uzun bir cadde duvarına "Polonya Muzaffer olacak," diye yazıldı; BBC'nin "V for Victory" ["Zafer için Z"] kampanyası bu harfin pek çok yerde görülmesine yol açıp Goebbels'i kaygılandırdı. Kral Haakon'un "H-7" işareti Norveç'te her yerde görülmeye başladı çünkü Alman propagandası krala kişisel olarak saldırmasına karşın (ya da saldırdığı için), işgal onun popülerliğini artırmıştı. Nisan 1941'de Brüksel'de görülen yeni duvar yazıları, Yunanları ve Yugoslavları kutluyordu ve ertesi ay görünen ironik sloganlar –"Heil Hess!" ["Yaşasın Hess!"]*– işgal

10 J. Haestrup, *European Resistance Movements, 1939-1945: A Complete History* (Londra, 1981), böl.3.

11 Struye, *Journal de guerre*, 143; J. Sweets, *Choices in Vichy France: The French under Nazi Occupation* (Oxford, 1986), 203.

* Nazi Partisi'nde Hitler'in yardımcısı Rudolf Hess, o sırada barış antlaşması umuduyla gizlice uçtuğu İskoçya'da tutsak edilmişti –çn.

güçlerinin canını sıktı. Krakov'daki bankların üzerine "Sadece Almanlar İçin" sözleri yazıldıktan birkaç gün sonra, aynı bankların üzerinde şu yazı görüldü: "Banklar bizim, götler sizin." İşgalcinin yaptığı propaganda zaman zaman kendi aleyhine döndü. Polonyalılar 1941'in sonunda Almanlarla kafa bulan bir broşür dağıttığında SS kaygı duymuştu. "Almanca Öğren!" başlığı konmuş, direniş üyeleri için faydalı cümleler içeren broşür orijinalinden farklıydı: "Halt! [Dur!] Eller yukarı, yüzünü yerden ayırma! Parti, SA ya da SS üyesi miydin? Yalan söyleyen kurşuna dizilir. Almanlar bize ne yapıyorsa, biz de sana onu yapacağız. Eller başın arkasında, duvara dön. Al bir kürek, kaz mezarını!"[12]

Almanların izin verdiği siyasal kitle örgütlerine katılmak bile bir muhalefet eylemi oluşturulabiliyordu. Protektora'da elverişli koşullara sahip neredeyse bütün Çekler, ulusal birlik duygularını ve Çek faşist hareketine muhalefetlerini göstermek için Národní Souroučenství [Ulusal Dayanışma] hareketine katıldılar. 800.000 Hollandalı, Aralık 1944'te yasaklanana dek, her şeyden önce Hollandalı Nazileri engelleme arzusunu kışkırtan Nederlandsche Unie'ye katılmıştı. Amacının belirsiz tutulması, örgütün ulusal dayanışmanın simgesi ve Almanlara muhalefet etmeyi mümkün kılan bir araç haline gelmesini sağladı; sonunda kapatılmasının sebebi de buydu.[13]

Almanların işgal altındaki Kuzeybatı Avrupa ülkelerinin Nazileştirilmesi yönünde bir eğilim başlatacağını umduğu yapıların dağılması, Himmler'in daha 1941 sona ermeden "yumuşak el" siyasetinin başarısızlığa uğradığı sonucuna varmasına yol açtı. Ancak sadece kendine hizmet eden bu yargı, aslında SS'in yönetimi ele almasını haklı çıkarmak için tasarlanmıştı. Aslında Himmler'in gücü Doğu dışında hâlâ sınırlıydı –mesela, Belçika ve Fransa'da SiPo/SD, askeri komutanın izni olmaksızın tutuklama yapamıyordu– ve gerek askeri gerekse sivil yetkililer onun çözümlemesini onaylamıyorlardı. Siyasal değişim ve Nazileştirmeden çok kamu düzeni ve sükunet sağlanması-

---

12 Brzeska, *Through a Woman's Eyes*, 34-40; Struye, *Journal de guerre*, 194, 203; Jacobmeyer, "Die polnische Widerstandsbewegung", 670.

13 Hirschfeld, *Nazi Rule and Dutch Collaboration*, 35.

na öncelik veren yetkililer, ne halkın huzursuzluğundan ne de Nazilerin Alman yanlısı yeni kitle partileri kuramayışından kaygılıydı. Siyasal bakımdan popüler olmadıklarını düşünüp güvenilir yönetimler oluşturma çabasına odaklandılar. Kamuoyunu yakından gözlüyor, basına sansür uyguluyor, kalabalık gruplaşmaları ve gösterileri önlemeye çalışıyorlardı. İnsanların işgal yüzünden mutsuz olduklarını fark ederek, esas olarak bu ruh halinin sabotaj ya da kendi askerlerine saldırı biçiminde şiddete dönüşmemesi için uğraştılar.

Fakat olaylar denetimden çıkmaya yüz tuttuğunda, gösterdikleri tepki çok sert oldu ve işlerin daha da kötüye gitmesine yol açtı. Hollanda'da Prens Bernhard için yapılan gösterilere karşı tepkilerini Lahey belediye başkanını azlederek ve Hollanda Genelkurmay Başkanı General Henri Winkelman'ı gözaltına alarak gösterdiler. Norveç'te işgalin başında siyasetin uygunsuz ellere geçmesi ve hiç sevilmeyen Vidkun Quisling'in ortaya çıkması başından itibaren tepki ve protestolara yol açtı; sivil itaatsizlik yayıldıkça toplu tutuklamalar oldu ve açıktan direniş yeraltına itildi. Sendikalar, kiliseler, meslek örgütleri ve üniversiteler, ülkenin Nazileştirilmesini önlemek için birleşti: 1941'de 43 üye örgütü temsil eden bir koordinasyon komitesinin ardında yaklaşık 250.000 insan toplanmıştı. 1940 sonunda Norveç'in gizli ordusu "Milorg" oluşturuldu ve sürgündeki hükümet tarafından tanındı: Polonya'daki benzeri gibi, bu ordu da kurtuluş anı yaklaşana kadar eylemden kaçınmayı planlıyordu. Almanların dikkatini çekmemek ve sivillere yönelik saldırıları asgari düzeyde tutmak için "ortalıkta görünme, ağırdan al" sloganını belirledi.[14]

Bir çok bölgenin kamu önderleri, daha işgalin başında halkın barışçıl tutumunu güvence altına almak adına Wehrmacht görevlileri tarafından rehin alındı fakat Alman askeri personeli ve mülküne yönelik çok az saldırı oldu ve kısa sürede bundan vazgeçildi. Her durumda, bazı ordu komutanları etkilerinden kuşkuluydu ve huzursuzluklara daha aşamalı bir tepki göstermeyi tercih ediyordu. Örneğin, General von Fal-

14 A. Moland, "Norway", ed. B. Moore, *Resistance in Western Europe* (Oxford, 2000), 223-37.

kenhausen Belçika ve Kuzey Fransa'da 1914-1918 dönemindeki Alman işgalinin acı hatıralarını silmek istiyordu. Rehin alma uygulamasını etkisiz bir düzen sağlama aracı olarak gördü – daha sonra bunun nefret dışında kalıcı bir etki bırakmadığını yazdı– ve askeri tesislerin güvenliğini yerel polise vererek saldırıları azaltmayı tercih etti. 1941 yazına kadar bu tip önlemlerin gayet iyi işlediğini gördü ve ordu yüksek komutanlığına içerideki durumu "barış içinde" diyerek betimledi. Ona göre küçük sabotaj eylemleri, Belçika ekonomisinin sürekli sömürülmesini ve 200.000'den fazla Belçikalı işçinin Reich için çalıştırılmasını kesintiye uğratamamıştı. İşgalin başlangıcı ile Mayıs 1941'in sonu arasında onun yetkisiyle sadece yedi ölüm cezası verildi ve hiçbiri infaz edilmedi. Bütün bu süre içinde sadece bir Alman askeri, Belçikalı bir kız için yapılan kavgada öldürüldü. Emrindeki polis gücü zayıf olsa da von Falkenhausen umutlu görünüyor, bu tutumunu Fransa'daki eski arkadaşları Feldmareşal von Witzleben ve General Sreccius da genelde paylaşıyordu; Streccius'un Paris'teki ardılı Otto von Stülpnagel de gelişmeleri çok farklı görmüyordu. Yakın zamanlarda, uzmanlar haklı olarak Doğu Avrupa'daki "kötü" Wehrmacht ile Batı'daki "iyi" Wehrmacht arasındaki karşıtlığı sorgulamışlardır. 1943'e gelindiğinde böyle bir ayrımın anlamı kalmamıştı. Fakat bu aşamada Wehrmacht, Genel Hükümet bölgesinde kendi işgal rejimini sürdürmekte olan SS ve polisten çok daha az baskıcı ve daha akılcı davranıyordu.[15]

Örgütlü ulusal direniş şebekeleri doğrudan temastan kaçındığı için, önceleri Almanların başını en çok ağrıtan şey grevler, işçi olayları, gıda ve konut kıtlığı ve düşük ücretlerin tetiklediği ara sıra aniden patlak veren kitlesel öfkeydi. 1940 sonbaharı boyunca Kuzeybatı Avrupa'da genellikle gıda maddesi, giyim eşyası ve sabun üretiminde kesintiler oldu. Kış aylarında genellikle öfkeli ev kadınlarının önderliğinde gıda maddesi isyanları görüldü. Bunlar esas olarak yerel yetkilileri hedef aldı fakat ekonomik çıkarlar etkilendiğinde Almanlar bu hareketleri sert önlemlerle ezdi. Şubat 1941'de Amster-

15 W. Weber, *Die inere Sicherheit im besetzten Belgien und Nordfrankreich, 140-1944* (Düsseldorf, 1978), 54-5; Alexander von Falkenhausen, *Mémoires d'outre-guerre* (Brüksel, 1974), 135-6, 153-5, 198.

dam'daki grevciler Hollandalı Yahudilere yapılan zulmü protesto ettiğinde ve gene Mayıs grevleri sırasında Belçika ve Kuzey Fransa'nın madenci kasabalarında olan buydu. Alman işgalinin yıldönümünde Liège, Hainaut ve Limburg havzasında –"100.000'lerin grevi" denen– büyük iş bırakma eylemleri patlak verdi; bu eylemler, ancak işverenlerin büyük ücret artışlarına razı olmaları ve işçi liderleriyle gizlice görüşmeleri üzerine sona erdi. Kuzey Fransa'da Fransız polisi grev saflarını dağıtmayı başaramayınca, Almanlar bölgeye asker sevk edip sokağa çıkma yasağı ilân etti. Lille ordu komutanı madencilere işe dönmelerini emretti, et dağıtımını askıya aldı ve çoğu zorunlu işçi olarak Reich'a gönderilen 400 elebaşını tutukladı. Haziran'ın ikinci haftasında grev sona erdi.[16]

Uzun grev Almanların ezici gücü karşısında önemli bir başarıydı. General Falkenhausen Kuzey Fransa ve Belçika'ya "Polonya yöntemleri"ni getirmek istememişti. Bunu yapmış olsaydı grevciler duraksayabilirdi. Genel Hükümet bölgesinde iş bırakma eylemleri çok daha sert cezalarla karşılandı. Varşova'nın ana tramvay garajında çalışan işçiler Aralık 1940'ta iş bıraktıklarında Almanlar onları ölümle tehdit edince hemen işbaşı yaptı. Polonya'daki Alman polislerin çoğu terörün işe yaradığını düşünüyordu. İçlerinden biri "gerçekten Alman hükümeti için çalışan ... tek bir Polonyalı yok," diye yazdı; bu nedenle işbirlikçi aramak onlara hitap etmeye çalışmaktan daha yararlıydı.[17]

Barbarossa Harekâtı'nın Yankıları

Başından beri direnişin hayati bir jeopolitik boyutu vardı. Dış destek, (ulaşabilenler için) sığınacak yer, para, ikmal, eğitim ve en önemlisi umut olmaksızın işgal Avrupası'nda direniş, ol-

16 L. Taylor, *Between Resistance and Collaboration: Popular Protest in Northern France, 1940-1945* (Basingstoke, 2000), 70-80; R. Gildea, D. Luyten ve J. Fürst, "To Work or Not to Work?", ed. Gildea, Wieviorka ve Warring, *Surviving Hitler and Mussolini*, 43-4; D. Luyten ve R. Hemmerijckx, "Belgian Labour in World War II: Strategies of Survival, Organisations and Labour Relation", *European Review of History*, 7:2 (Sonbahar 2000), 207-27.

17 W. Borodziej, *Terror und Politik*, 93-4.

duğundan çok daha sınırlı olurdu. Destek sağlayan ilk Büyük Güç, düşmanlıkların patlak vermesinden önce bile Almanya'ya karşı gayrinizami bir savaş açmayı düşünen Britanya'ydı. Londra'dan gönderilen bir askeri istihbarat subayı, bir Alman işgali halinde işbirliği imkânlarını araştırmak için 1939 yazında Doğu Avrupa'yı ziyaret etmişti. Olağanüstü etkili Çek ve Polonya istihbarat servisleriyle kurulan temasın İngiliz savaş faaliyeti için çok değerli olduğu görüldü ve Eylül'den sonra Londra'da, Avrupa'daki yeraltı muhalefetinin Almanların yenilgiye uğramasına yardımcı olacak şekilde nasıl kullanılacağına ilişkin tartışmalar başladı.[18]

Dunkirk'ten sonra İngiliz hükümeti yeni bir stratejiye ihtiyaç duydu ve bunun Nazi yönetimine karşı halk ayaklanmalarını destekleme fikrinde yattığına inandı. Temmuz 1940'ta –Churchill'in desteğiyle– "Avrupa'yı ateşe vermek"le görevli Özel Harekâtlar Yönetimi'ni (SOE) kurdu. İngilizler, doğrudan Almanya üzerinde faaliyet göstermeksizin geleneksel ekonomik savaş silahını kullanarak (denizden ablukayla) düşmanın zaaflarından yararlanmayı planlıyordu. Ancak düşman hatlarının gerisindeki huzursuzluğu kışkırtmak da destekleyici olarak uygulandı; bu yöntemin taşıdığı değerin, Almanlar tarafından kendi "Beşinci Kol" faaliyetleriyle kanıtlandığına inanılıyordu. Savaş ekonomisi bakanı Hugh Dalton düşman hatlarının gerisinde örgütler kurmaktan bahsediyordu

> İrlanda'daki Sinn Fein hareketiyle, şu anda Japonlara karşı faaliyet gösteren Çin gerillalarıyla, Wellington'un seferinde dikkate değer bir rol oynayan İspanyol gayrinizami kuvvetleriyle ya da –herkesin kabul edebileceği gibi– bizzat Nazilerin dünyanın hemen her ülkesinde dikkate değer biçimde geliştirdikleri örgütlerle kıyaslanabilir [örgütler]. Bu "demokratik enternasyonal" sanayi ve askeri sabotaj, işçi ajitasyonu ve grevler, sürekli propaganda, hainlere ve Alman liderlere karşı terörist eylemler, boykotlar ve ayaklanmalar dahil pek çok farklı yöntem kullanmalı.[19]

18 G. Schulz,"Zur englischen Planung des Partisanenkriegs am Vorabend des Zweiten Weltkrieges", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 30:2 (1982), 322-39.

19 M. R. D. Foot, "Was SOE Any Good?", *Journal of Contemporary History*, 16:1 (Ocak 1981), 167-81, burada 169.

Aslına bakılırsa, işgal Avrupa'sındaki Nazi kurbanlarının karşılaştığı muazzam zorlukları ve engelleri ne Dalton ne de İngiliz kabinesindeki bir başkası kavramış ya da küçük ölçekli sabotaj eylemleriyle büyük ölçekli siyasal eylemi aynı anda yürütmenin ne kadar karmaşık bir iş olduğunu değerlendirmişti. Alman işgalini eski kavramlarla düşünüyor, Almanların polis gücünü ve uyguladıkları propagandanın kapsamını yeterince değerlendiremiyorlardı. İşgal altında yaşayan insanların kurtuluş arzularının bir kıvılcımla ayaklanmaya dönüşeceğini hayal ediyorlardı. Putney ve Kensington'da sürgünde olan Çekler ve Polonyalılar daha gerçekçiydi. Başarısızlığa uğraması muhtemel iddialı kitle ayaklanmaları örgütleyerek kendi istihbarat şebekelerini tehlikeye atmak istemiyor ve direnişin askeri harekâtların yerine geçemeyeceğini, sadece onlara eşlik edebileceğini düşünüyorlardı. Bereket, SOE'nin söylemi ne kendisine ayrılan fonlarla ne de askeri kaynaklara ulaşım imkânıyla bağdaşıyordu. Onun düşman hatlarının gerisinde önemli bir etken haline gelmesi iki üç yıl sonra oldu. Bunun Müttefikler'in savaş stratejisindeki rolü, Amerikan müdahalesi ve Müttefikler'in seçim yapma zamanı geldiğinde Eisenhower'ın doğrudan Almanları hedef almayı tercih etmesi sayesinde ölçek bakımından küçültüldü.[20]

SOE'ye ilişkin bu fikir değişikliğinin bir sebebi de, İngilizlerin genel seferberliğin denetlenemeyen ve *çoğu kez istenmeyen* siyasal boyutlarını anlamaya başlamış olmalarıydı. Almanların Sovyetler Birliği'ni işgaliyle birlikte, direnişin jeopolitiği tam bir dönüşüm geçirdi. İşgal Avrupa'ya umut verdi ve herkes Napolèon'un Rus kışında yaşadığı felaketi hatırladı. Alman hamlesinden kurtulmak için her şeyi göze alabilecek yeni bir Büyük Güç, Üçüncü Reich'a karşı fiilen savaşa girmiş bulunuyordu; Wehrmacht'ın gerisindeki bir silahlı ayaklanmanın onun gücünü zayıflatabileceği umudu yayıldı. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Wehrmacht'ın Rusya'nın içlerine girmesine başından beri partizan direnişi korkusu eşlik etti. Önceleri

20 D. Stafford, "The Detonator Concept: British Strategy, SOE and European Resistance after the Fall of France", *Journal of Contemporary History*, 10:2 (Nisan 1975), 185-217.

aslında hayali olan bu yeraltı savaşı, kısa süre içinde Stalin'in Sovyet yurttaşlarını düşman hatlarının gerisinde ayaklanmaya zorlamasıyla gerçek oldu. Eşgüdümü Moskova'dan sağlanan ve sadece işgal altındaki Doğu bölgelerine uzanmakla kalmayıp kıtanın büyük bölümüne yayılan bir gerilla harekâtı fikri Nazilerin kâbusu haline geldi ve evreler halinde bir fantezi olmanın ötesine geçti.

Aslında Beyaz Rusya'da çetelerin oluşmasından önce güneyde, Nisan ayında işgal edilmiş olan Yugoslavya'da en büyük ve en erken ayaklanmalar gerçekleşmişti. Yaz aylarında Ustaşa rejiminin kanlı Sırp katliamları bir karışıklık yaratmış ve bu kaos ortamında Yugoslav komünistler bir fırsat yakalamışlardı. Hayatta kalan Sırplar kuşatılan köylere, insanların ya öldüklerine ya da yakınlardaki dağ koyaklarına çekildiklerine ilişkin dehşet verici öyküleri, Temmuz ayında Karadağ'da yol alan bir trende genç bir komüniste anlattılar. Genç komünistin onlara ve bölgedeki Parti örgütçülerine mesajı silahlı mücadele için hazırlık yapılması oldu. O sadece Parti çizgisini yayıyordu. Tito bir Partizan savaşı planladığını Moskova'ya bildirdiğinde, Komintern Genel Sekreteri Georgi Dimitrov coşkuya kapıldı. "Komünistler işgalciyle mücadele etmek için halkı ayaklandırmalıdırlar," dedi ona. Komintern, Yugoslav Partizanlarına önemli bir hareket alanı sağladı ve 1942'de onları diğerlerinin de izleyecekleri bir model olarak betimledi.[21]

O yaz –Partizan savaşı SSCB'de merkezileştirilir ve nihayet Stalin'in tam desteğini kazanırken– Dimitrov Balkanlar'daki ayaklanmaları övüyordu. Önemli olanın toprak değil ruh olduğunu belirtti: "Partizan gücünün kaynağı doğa değil, halktır." Ancak Yugoslavların sekterliği Moskova'yı kaygılandırıyordu. Buradaki Komünist Partisi, SSCB'nin işgalinden önce bile, iktidara ancak, Alman işgalinin yarattığı siyasal boşluğun avantajından faydalanmalarını ve devrimin "burjuva-demokratik" aşamasını atlamalarını sağlayacak bir savaşın ulaştırabileceğine karar vermişti. Ortodoks Leninistler olarak Kızıl Ordu'nun

21 M. Djilas, *Wartime* (New York, 1977), 12-13; G. Swain, "The Comintern and Southern Europe, 1938-1943", ed. T. Judt, *Resistance and Revolution in Mediterranean Europe, 1939-1948* (Londra, 1989), 29-53, burada 38-40.

Almanları kısa süre içinde yenilgiye uğratacağına ve proletarya devrimlerinin bütün Avrupa'ya yayılacağına inanıyorlardı. Fakat İngilizlerle olan yeni ve hâlâ kırılgan ilişkilerini güçlendirme kaygısı taşıyan Sovyetler için bu aptalca ve tehlikeli bir hayaldi. Tito'ya, "sorun sosyalist devrim değil faşist baskıdan kurtulmaktır," dediler.[22]

Yugoslav komünistlerin kendi faaliyetlerine göre bir hareket alanları yoktu. Kralcı subayların önderlik ettiği Sırp milliyetçisi Çetnik hareketi de Ustaşa'ya karşı seferber olmuştu. Ağustos ayında Batı Sırbistan ayaklandı: Tito'nun Partizanları yaklaşık 8.000 kişi, Mihayloviç'in Çentikleri ise daha fazlaydı. İki taraf işbirliği yapmaya çalıştı fakat Partizanlar, savaşı Yugoslavya'yı federal, komünist bir devlete dönüştürmek için kullanmak istiyorlardı, Çetnikler ise Sırp kralını getirmek ve Yugoslavya'nın içinde bir Büyük Sırbistan kurmak için savaşan gelenekçilerdi. Ülkenin geleceğine ilişkin tezler, direnişte işbirliğini daha başından itibaren bu şekilde engelledi. Bu tür bir durum hiçbir yerde Yugoslavya'daki kadar acı ya da öldürücü sonuçlar doğurmayacaktı. Yüz binlerce insan muhtemelen sırf bu yüzden yok olup gitti.

Partizanlar ile Çetnikleri ayıran bir başka konu, Alman misillemelerine gösterilen tepkiyle ilgiliydi. Mihayloviç ve Çetnik liderlik, erken davranma konusunda Polonyalılar gibi ihtiyatlıydı. Bulgar askeri isyanına karşı bir ayaklanmanın binlerce insanın hayatına mal olarak ezildiği 1917'nin anıları henüz canlıydı. Mihayloviç temelde bütün direniş güçlerini kendi kişisel komutası altında birleştirmek ve kendi görüşüne göre, ancak felakete yol açabilecek bir genel ayaklanmadan kaçınmak istiyordu. 20-21 Ekim 1941'de daha önce hayal bile edilemeyen ölçekte gerçekleşen Alman misillemeleri en büyük korkularını doğruladı. Bir Alman birliğine yapılan ortak bir Partizan-Çetnik saldırısı üzerine, Almanların Karagujevac şehrinde yaklaşık 10.000 adamı topladığına ve 2.300'ünü gruplar halinde kurşuna dizdiğine, Kraljevo'da da 1.736 kişiyi infaz ettiğine ilişkin haberler geldiğinde Milovan Cilas'ın "büyük dehşet" olarak betimlediği şey Sırpları etkisi altına almıştı. Cilas'ın sözleriyle,

22 Djilas, *Wartime*, 12-13.

> Trajedi, [vatan haini Sırbistan başbakanı] Nediç'e boyun eğmedikleri ve sadakat göstermedikleri takdirde Sırpların biyolojik olarak yok edileceğine dair "ikna edici bir kanıt" ve Çetniklere ise Partizanların Almanları vakitsiz kışkırtıp katledilmelerine ve Sırp kültürünün yok edilmesine neden olduklarına ilişkin bir "kanıt" sağladı. Komünistlere gelince, [bu olay onlara da] tek kurtuluş yolunun halkı derhal silahlı mücadeleye çağırmak olduğunu gösterdi ... Kragujevac ve Kraljevo katliamları, hesaplı topyekûn dehşetiyle hem Alman işbirlikçilerinin hem de onun muhaliflerinin idrak edebileceğinin çok ötesindeydi ve buna ancak, düşmana tek alternatif olarak ölümü sunan bir hareketle direnilebilirdi.[23]

Aslında Çetnikler öyle bir şoka uğramıştı ki, Sırpların yıllarca sürecek bu baskıdan sağ çıkıp çıkamayacağından ciddi biçimde kuşku duyuyor ve kurtuluş ihtimali olmadıkça Almanlara daha fazla saldırmanın hiçbir anlamı olmadığını düşünüyorlardı. Öte yandan, Partizanlar Moskova'nın sürekli mücadele talebine bağlı kaldı. İki güç arasındaki ittifak çöktü ve Alman saldırısı Partizanları Sırbistan'dan sürüp çıkardıktan sonra, Çetnikler yavaş yavaş kendi örgütlerini yeniden kurdu. 1942'nin ilk altı ayında, sivil halka yönelik misillemelere yol açacağı kaygısıyla Almanlara fazla sorun çıkarmadılar.

Bu arada 1941-1942 kışı Tito için bir umutsuzluk dönemi oldu. Almanlardan kaçarken Partizan ruhunu canlı tutan tek şey Moskova önlerindeki Sovyet karşı-taarruzunun başarısına ilişkin haberlerdi. Haziran 1942'de Kuzeybatı Bosna'daki Kozara'da gerçekleştirilen saldırıda 30.000 kişiden fazla olan Alman ve Hırvat güçlerinin, çoğu öldürülen 3.500 Partizan'ın karşısında mevzilendiği görüldü. Fakat Tito'nun hareketi ezilmemişti ve onların hayatta kalmaları bile bir tür zaferdi. Mihver'in şiddetini gittikçe artıran antigerilla savaşından kurtulmak için ülkenin içinde çapraz bir güzergâh izleyen hareket, esas olarak bir Sırp gücü olmaktan çıkarak "birlik ve kardeşlik" ideolojisini daha fazla yansıtan Hırvat, Bosnalı, Sloven ve Makedonyalı savaşçılardan oluşan bir güce dönüştü.

---

23 *Age.*, 94; S. Trew, *Britain, Mihailovic and the Chetniks, 1941-42* (Londra, 1998), 61.

1942'nin sonunda Bosna'da kabaca 11.000, eski Yugoslavya'da ise 40.000 kadar Partizan vardı.[24]

Partizan hareketi Balkanlar'ın başka yerlerinde de yaygınlaşıyordu. Yunanistan'da ilk gıda eylemleri, isyanlar ve grevler 1941-1942 kışında kasaba ve kentlerde patlak vermişti. Fakat 1942'de Yunanistan Komünist Partisi nihayet dağların önemini anlamaya başladı ve bir İngiliz askeri misyonu sayesinde, zihinleri Selanik ile Atina arasındaki hassas demiryolundan Kuzey Afrika'ya giden Alman ikmal hattını kesme görevi üzerinde yoğunlaştı. Gorgapotamos Viyadüğü İngiliz ve Yunan sabotajcılardan oluşan karma bir ekip tarafından başarıyla havaya uçuruldu ve bu olaydan sonra bölgeye İngilizler yerleşti ve askeri misyonları Balkanlar'daki ikinci büyük Partizan hareketinin gelişiminde önemli bir kilit faktör haline geldi. İtalyanların Orta Yunanistan'daki zayıflığından yararlanan EAM/ELAS –çoğunlukla Yunan komünistlerin önderliğindeki ana silahlı direniş hareketi–, özellikle 1943'te hızlı bir gelişme kaydederek Avrupa'nın en büyük hareketlerinden biri haline geldi ve Balkanlar'daki Alman stratejik konumuna büyük bir tehdit oluşturdu.

Ancak 1941-1942 kışında saati bir anlığa durduracak olsaydık, o sırada oldukça sınırlı ve kararsız olan bu iki gerilla hareketinin daha sonraki başarılarının ne olacağını kestirmek zor olurdu. Yugoslavya'da Tito'nun güçleri geri çekiliyordu (Çetnikler gibi); Yunanistan'da yiyeceği, giysisi ve postalı yetersiz olan, sadece birkaç tane tecrit olmuş silahlı örgüt vardı. Almanların dehşet saçan karşı-ayaklanma önlemleri Mihayloviç'in korkularını doğrulamış ve onun ılımlı yaklaşımının ne kadar basiretli olduğunu kanıtlamış gibiydi. Batı Avrupa'da Almanlara karşı silahlı direniş daha da sınırlıydı. Fransa'da Alman askerlerine yönelik komünist saldırılar, halkı toplu ayaklanmaya değil Alman misillemeleri karşısında dehşete sürükledi. Protektora'da Heydrich'in yürüttüğü terör

24 M. Wheeler, "Pariahs to Partisans to Power: The CPY", ed. Judt, *Resistance and Revolution*, 110-56; Trew, *Britain, Mihailovic and the Chetniks*, 149-50; M. A. Hoare, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia: The Partisans and the Chetniks, 1941-1943* (Oxford, 2006) böl. 4-5.

kampanyası, İngilizlerin "Avrupa'dakilerin en iyilerinden biri" dediği yeraltı örgütü sayesinde etkisiz kaldı. Benes endişeye kapılıp onu öldürmek için adam gönderdiğinde Almanların tepkisi daha da acımasız oldu ve Lidice'deki zalim katliamla zirveye ulaştı. Hitler'in başkan Hácha'ya yönelik, sorun çıkması halinde çok sayıda Çek'i "Doğu'ya" süreceği tehdidi savaşın sonuna kadar Protektora'da neredeyse hiçbir direniş hareketinin olmamasına yol açtı. "1942'de Prag'a sükunet içinde seyahat ediliyordu," diye yazdı bölgeyi ziyaret eden bir Alman. "Her yerde savaş vardı ... Protektora barış içinde yaşayan tek Avrupa bölgesiydi." Büyülenmiş Danimarka'ya gelince, 1943 baharı gibi geç bir tarihte burada tek bir Alman askerine bile saldırılmamıştı; Ağustos'taki büyük grev dalgasından sonra bile Almanlar güvenlerini korudu. Ekim'de ülkeyi ziyaret eden bir askeri istihbarat subayı, onların tavrını "biraz inatçı fakat ulaşılmaz değil," sözleriyle tanımladı ve "rahatı seven Danimarkalıları fanatik özgürlük savaşçısı ya da partizan olarak tanımlamak pek mümkün değil," diye ekledi. İşgal Avrupa'sının büyük bir bölümünde Almanların hedeflediği terörün muhalefetin yüzeye çıkmasını önlemeyi başardığı ve görünür hale geldiğinde de onu dağıttığı görülüyordu.[25]

Sovyet Partizan Hareketi

Alman karşı-terörü sadece SSCB'de başarısızlığa uğradı. Elbette burada da çaba eksik değildi; Balkanlar'da bile Alman ordu birlikleri işgal altındaki Doğu bölgelerindeki kadar büyük bir hasara neden olmadı. Ancak küçük partizan çeteleri ilk kıştan sağ çıktı ve Aralık 1941'de Sovyet karşı-taarruzunun başarısından yararlandı. Ayrıca, Almanların atadığı köy *starosta*'larına ve silahlı muhafızlara yönelik saldırılarını yenilediklerinde, Wehrmacht güç kullanarak tepki gösterdi. Bir

---

25 Fransa'daki durum hakkında bkz. R. Gildea, "Resistance, Reprisals and Community in Occupied France", *Transactions of the Royal Historical Society*, 13 (2003), 163-85; MacDonald, *Killing*, 77-80; Bryant, *Prague in Black*, 179; F. Petrick (ed.), *Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus in Dänemark und Norwegen (1940-1945)* (Berlin, 1992), 176, 190.

dizi büyük ölçekli harekâtın ilki olan Bamberg Harekâtı'nda Alman askerleri polisi ve Slovak yardımcılar, karşılarına çıkan her şeyi ateşe verip herkesi öldürerek kırsal kesime akın ettiler. Sonunda toplam 7 adam kaybettiler, 47 silah ele geçirdiler, pek çok köyü ateşe verdiler ve birkaç bin köylüyü öldürdüler. Fakat sayılarının 1.000'den fazla olduğu tahmin edilen partizanlar aradan sıyrılmıştı ve çemberi yavaş yavaş daraltan silahlı adamlardan oluşan büyük ölçekli kuşatma çabası net bir başarısızlığa uğradı. Bu yöntemle "temizlenen" mıntıkalarda pek az sivil hayatta kaldı fakat birlikler –merkezi olarak belirlenen günlük hedeflere ulaşma baskısı altında– sürpriz saldırı yapmayı ya da eşgüdüm sağlamayı nadiren başardılar. Partizanlar girilmez bataklıklarda saklandılar ya da Alman hatlarının arasındaki boşluklardan sızdılar. Himmler'in antipartizan harekâtlarının esas koordinatörü, partizanlardan çok "Bolşeviklere sempati duyan halkın imhası"na yol açan bu türden "sözde temizlik harekâtları"nı sert bir dille eleştirdi.[26]

Her harekât bu ölçüde geri tepmedi. Kuzeydoğuda, Üçüncü Panzer Ordusu'nun cephe gerisini temizlemekte olduğu Smolensk yakınlarındaki bölgede, 35-40.000 asker yaklaşık 20.000 kişilik bir partizan gücüne karşı sayısal üstünlük kurdu ve şiddetli bir çatışmanın ardından partizan örgütleri ağır kayıp verdi. Partizanların yaklaşık yarısı öldürüldü, Alman kayıpları 2.200'den fazlaydı. Fakat bu tip başarılar, temizlik harekâtından sonra bölgelerde devriye gezecek ve partizan sempatizanları ile sivil nüfusun geri kalanını ayırmak için çaba sarfedecek muazzam sayıda askeri gerektiriyordu. Mevcut birliklerin uzun iletişim hatlarını korumak için bağlandığı çok daha geniş geri bölgelerde bu işlevleri tekrar üretmek imkânsızdı.[27]

Hitler'in daha fazla "radikalizm" için baskı yapıp doğrudan müdahale etmesi çare olmadı. Wehrmacht askerlerinin antipartizan temizlikler sırasında kurallara uygun davranmadıkları iddiası onu öfkelendiriyor ve mümkün olan en sert yöntemlerin kullanılmasını istiyordu. Cenevre Sözleşmeleri unu-

---

26 Gerlach, *Kalkulierte Morde*, 884 vd.

27 J. Armstrong (ed.), *Soviet Partisans in World War II* (Madison, WI, 1964), 438-9.

tulacaktı, "askeri şövalyelik" de; yine de birlikler ne yapıp edip masumları öldürmemeye çalışacaktı. Himmler daha yakından müdahale etmeye de başladı. Partizan karşıtı harekâtın bütün sorumluluğunu yüklenerek, Orta Rusya'nın acımasız HSSPF'si General von dem Bach-Zelewski'yi seçti. SS generali, (ismindeki Lehçe tınılı Zelewski'den vazgeçerek) Polonyalı atalarından ve Yahudi kayınbiraderinden kaynaklanan iki önemli engelin üstesinden gelerek SS saflarında yükselmiş ve onu "en zeki insanlardan biri" olarak gören Hitler'in gözdesi olmuştu.[28]

Von dem Bach-Zelewski'nin atanmasıyla birlikte, Almanlar büyük çaplı kuşatma girişimlerini ve partizanları tuzağa düşüremediklerinde çok sayıda sivili öldürmeyi sürdürdüler. Sadece 1942'de, bu türden yaklaşık 20 harekât yapıldı ve sonraki yıl bu sayı daha da arttı. Ölü sayısı da arttı ve sık sık yanmış köylerin orta yerinde ceset yığınları bırakacak şekilde yüzlerce kişi topluca kurşuna dizildi. Bu uygulama 1943'ün Mayıs ve Haziran aylarında uygulanan Operasyon "Cottbus" dehşetiyle doruğuna ulaştı ve kötü nam salmış tek bir SS birliğinin 10.000'den fazla insanı öldürmesi, Alman sivil yöneticilerin tepkisine yol açtı. Aslında yapılan tek değişiklik, masum sivillerin öldürülmek yerine daha yüksek sayılarla çalışma kamplarına gönderilmesiydi. Daha sonraları Amerikalı bir gazeteciyi "Avrupa'nın en ağır biçimde tahrip edilmiş ülkesi" olarak sarsacak olan Beyaz Rusya'da Beyaz Rusların ölüm oranı, Alman ölüm oranıyla kıyaslandığında –Alman rakamlarına göre– 73'e 1'di; bu oran sivil nüfusa uygulanan şiddetin ölçeği hakkında bir fikir verir. Bu türden harekâtların sonucu olarak, toplamda yaklaşık 30.000 partizanla birlikte 345.000 sivilin öldürüldüğü tahmin edilmektedir.[29]

Wehrmacht'ın, sivilleri ormanlara sürerek partizanların işini kolaylaştırdığını da belirtmek gerekir. Lâkin sayıları sürekli artarak Ocak 1942'de yaklaşık 30.000'den Ağustos'ta 93.000'e çıktı. "Büyük güç yanılsaması" yaratmak için çıkarılan söylentileri kullanan eski Kızıl Ordu kaçaklarından ve köylülerden oluşan çeteler, ormanlarda gayet iyi gizlenen üsler kur-

28 Heiber (ed.), *Hitler and His Generals*, 17, 771.

29 Gerlach, *Kalkulierte Morde*, 946-73.

du ve sayıca az Alman birliklerinin kendilerini giderek daha güvensiz hissetmesini sağladı. Köylüleri kazanmak bir başka meseleydi. Pek çok bölgede Alman zaferine olan inançları neredeyse 1943'e kadar kaybolmadı. Köylüler, ister Alman üniforması giymiş olsunlar ister kendilerine "partizan" desinler silahlı "yağmacılar"dan hoşlanmıyordu ve Almanlar tarafından cezalandırılma korkusu pek çok partizanı işgalciye teslim etmelerini sağlıyordu. Böylece –bütün savaşlarda olduğu gibi– partizanların, daha baştan itibaren ellerindeki gıdaya, rızalarına ve barınaklarına ihtiyaç duydukları kişilere Bolşevizmin tamamen yok olmadığını hatırlatmaları şarttı.[30]

İlk adım kendi güçlerini kanıtlamaktı. 9 Haziran 1942'de bir grup, Naliboki köyünde, Baranoviç'ten gelen bir SiPo/SD birliğini pusuya düşürdü ve 15 adamı öldürdü. Olaydan sonra yapılan Alman soruşturmasına göre,

> Ölenlerin postalları çıkarılmış, SS mensuplarının giysileri iç çamaşırlarına kadar soyulmuş, bütün kimlik belgeleri ve kimliklerini yansıtan bütün işaretler çalınmıştı. Bir *SS-Obersturmführer*'in üzerinde gamalı haç vardı ve göğsü dağlanarak bir Sovyet yıldızı yapılmıştı. Sorgusu yapılan köylülerden, 4 Alman, muhtemelen iki *SS-Unterführer* ve iki jandarma subayının ele geçirilerek partizanların çaldığı bir kamyonla Naliboki'ye gönderildiği öğrenildi. Bağlı ellerine kızıl bayrak verilmişti. Ayrıca partizanlar, aşağılayarak bağırmışlardı: "Bakın! Bunlar sizin efendileriniz!" Partizanlar çetesi 90-100 Rus'tan oluşuyordu, bazılarının üzerinde Rus paraşütçü üniforması vardı. Ağır ekipman ve radyo ekipmanıyla donatılmışlardı.[31]

Diğer bölgelerde, mesela Smolensk çevresinde, partizanlar yeni görevliler atayarak Komsomol'u ve kolektif çiftlikleri yeniden inşa ederek ve tarlalarda ekim yaparak Sovyet yerel hükümet kurumlarını yeniden oluşturdular. Bazı işbirlikçileri kurşuna dizdiler, diğerlerini partizanlara katılmaya zorladılar. Stalin'e "Faşist barbarlar"ı öldürdüklerini ve işgali sona

30 Hill, *The War behind the Eastern Front*, 138-45.

31 J. Kagan ve D. Cohen, *Surviving the Holocaust with the Russian Jewish Partisans* (Londra, 1997), 153-4, Dean, *Collaboration in the Holocaust*, 122-4.

erdirdiklerini anlatan 15.000 imzalı bir mektubu gururla gönderdiler. Halka Almanların ne yapacağının belli olmadığını anlattılar ve atadıkları kişileri, partizan olarak suçlanmamaları halinde bile kurşuna dizilecekleri ya da "yok edilecekleri Almanya'ya" gönderilecekleri konusunda uyardılar. "Haydut, kan emici ve yamyam Hitler"in "bütün Slav halkları"nı yok etmeyi öngören bir programı vardı ve "Alman faşist çetesi" sadece onun emirlerini yerine getiriyordu. Öte yandan, "Almanlar Tarafından Geçici Olarak İşgal Edilen Bölgelerdeki Partizan Hareketinin Komutanı", işbirlikçilere Almanlar hesabına çalışmaktan derhal vazgeçmeleri halinde affedilme şansı verdi. En önemlisi, bildirge şunu ilân ediyordu: "Pek çoğunuz Alman yamyamlar tarafından çeşitli biçimlerde aldatıldınız ve kullanıldınız."[32]

Partizanların direnci, sadece Wehrmacht'ın değil aynı zamanda Moskova'daki siyasal elitin kuşkuculuğunun da üstesinden geldi. Mayıs 1942'nin sonunda Partizan Hareketi, Genelkurmayı genç bir Beyaz Rus komünist görevlinin, Panteleimon Ponomarenko'nun önderliğinde kuruldu. O yaz Alman saldırısının ilk anda kazandığı başarı nedeniyle paniğe kapılan Stalin, ordunun itirazlarını bastırarak Ponomarenko'nun, ikmali yeterli bir partizan hareketinin Almanların geri çekilişi sırasında önemli bir rol oynayabileceğine dair görüşünü kabul etti. Eylül başında Stalin bazı partizanları Kremlin'de ağırladı. Ziyaretçilerini öven Stalin, 1942'ye kadar ikinci bir cephenin açılmayacağı konusunda Churchill tarafından bilgilendirildiğini söyledi: "İkinci cepheyi sizler açmalısınız, partizanlar ve halk. Biz de size yardım edeceğiz." O Kasım ayında *Pravda*, "Halk Hareketinin Alevlerini Körükle" manşetiyle çıktı: Haberde Stalin'in emirlerinin, "partizan hareketini yeni bir düzeye çıkartma" anlamına geldiği belirtiliyordu. O yılın sonunda 102.500 erkek ve kadının silahlandırıldığı hesaplandı ve Almanların dikkatli taramalarına rağmen, hareket Doğu Beyaz Rusya ve Rusya'da hızla yayılmaya başladı.[33]

32 Armstrong (ed.), *Soviet Partisans*, 430-31, 672-3.

33 K. Slepyan, *Stalin's Guerillas: Soviet Partisans in World War Two* (Lawrence, KS, 2006), 27-46.

20. Gettoda barınak bulma çabası, Kovno, 1941.

21. Almanya'dan sürülen Romanlar Belzec'teki kampta, 1940.

22. Mareşal Antonescu ve eşi evlerinde, Mart 1942.

23. Hitler ve Mussolini Ukrayna'daki İtalyan birliklerini teftiş ediyor, 28 Ağustos 1941.

24. Yugoslav kraliyet kartalı asker miğferlerinden çıkarılıyor, Hırvatistan, Mayıs 1941.

25. Ustaşa'nın "U"su çiziliyor, Hırvatistan, Mayıs 1941.

26. Bir Sırp köyüne ateş açan Alman askerleri, 1941.

27. Molotov partizan tugayı komiserleri, Beyaz Rusya, 1942.

28. Varşova getto ayaklanması sırasında ele geçirilen Yahudiler, Nisan-Mayıs 1943.

29. Bir Rumen polisin denetiminde Yaş ölüm treninden boşaltılan cesetler, 1 Temmuz 1942.

30. İnfaz yerine götürülen Macar Yahudileri Kamenets-Podolsk'tan geçerken, Ukrayna, 27 Ağustos 1941.

31. Bir hafta sonu tatilinde Auschwitz personeli, 1944.

32. Plaszow toplama kampında zorunlu işçiler, 1943-1944.

33. Hayatta kalanlar, Dachau'nun kurtuluşundan sonraki gün, 30 Nisan 1945.

34. Sovyet birlikleri Budapeşte'ye giriyor, Ocak-Şubat 1945.

35. Danzig, 1945.

36. Bir Alman'la beraber olma suçu işleyen bir kadının saçı tıraş edilirken; soldaki Hitler resmine dikkat, Fransa 1944.

37. Ele geçirilen Nazi eliti, Mondorf-les-Bains, 1945 yazı. Göring en önde. Ribbentrop, oturmakta olan Lammers'in arkasında birinci sıranın en solunda ayakta; Walther Funk onun yanında; aralarındaki Seyss-Inquart. Robert Ley sağa bakan; Alfred Rosenberg onun sağ omzunun hemen arkasında; Frick sol omzunun arkasında. Asker üniformalı olmayanların arasında Parti görevlileri ve bürokratlar von Krosigk, Dönitz, Frank, Jodl ve Keitel seçiliyor.

Son araştırmalar sayesinde partizanların kim olduklarını ve nasıl yaşadıklarını çok daha iyi biliyoruz. Hareket Baltık ülkelerinde, Ukrayna düzlüklerinde ve Kuzey Ordu Grubu bölgesinde çok daha zayıf olduğu için partizanların çoğu Rus ya da Beyaz Rus'tu. En önemlisi, partizan hareketi 1939 öncesi SSCB'nin bir ürünüydü ve o yıl ilhak edilen bölgelerde çok güçlü biçimde bir daha ortaya çıkmadı. Saflarında yaklaşık 20-30.000 kadar Yahudi partizan bulunuyordu. Hatta bir Yahudi partizan birliği de vardı fakat genelde Wehrmacht'ın partizan ile Yahudi'nin eşanlamlı olduğu varsayımı doğru değildi; tam aksine pek çok partizan komutanı, kendilerine yardıma gelen Yahudiler hakkında gayet muğlak görüşlere sahipti.

Çetelerin genelde, Kızıl Ordu mensuplarının ya da ormanların ve bataklıkların içinden geçen yolları bilen yerel köylülerin çevresinde oluşması gerekiyordu. Neredeyse girilmez ormanlarda saklanan bu insanlar, sığınaklar ve top mevzileriyle savunulan birbirinden uzak kamplar inşa etti. Fakat koşullar çok ağırdı: Gündüz saatlerinde ateş yakamıyorlardı; kazdıkları yerler ıslak ve çamurluydu ve hava kışın dondurucu oluyor, yazın sivrisinekler doluşuyordu. Kış aylarında çeteler –özellikle hava saldırılarına– maruz kalıyor ve gıda kıtlığı çekiyordu. Öte yandan, 1942'nin ortalarından itibaren ilkel havaalanları Sovyet tarafından ikmal maddesi getirilmesini sağladı. Yahudi Bielski partizanlarının Kirov Tugayı'na gönderdiği bir rapor, partizan faaliyetinin ölçeği hakkında iyi bir gösterge sağlar. Katliamlardan sağ çıkanları arayıp bulmakla görevli olan ve partizanlarla birlikte hareket eden –birkaç yüz kişilik– Bielski grubu patates, kabak, pancar, tahıl ve et topluyor, bir kısmını gizlice depoluyordu. Almanlar bölgedeki bütün fırınları ateşe verdikleri için kampta bir fırın inşa ettiler. Bir sosis imalat birimi, ayakkabıcılar, terziler, silahçılar, eğerciler ve marangozlar vardı; ortak bir mutfağın yanı sıra bir doktoru ve iki hemşiresi olan bir "hastane" de bulunuyordu.[34]

1942 sonbaharında örgütlerin, Kızıl Ordu modelini temel alan, bir askeri komutanı ve danışman olarak bir siyasi komutanı olan tugaylar ve müfrezeler biçiminde giderek standart-

34 Alıntı: Kagan ve Cohen, *Surviving the Holocaust*, 194.

laşması Moskova'nın etkisini gösteriyordu. Bir yıldan fazla bir süre kendi becerisi sayesinde hayatta kalmayı başaran pek çok partizan, askeri eğitimin ve resmi planlamanın değerinden kuşkulanıyordu. Paniğe eğilimli olmakla birlikte hızlı ve cesur olanlar Moskova'nın emirlerini genellikle kuşkuyla karşılıyor, düşman garnizonlarına maliyeti yüksek doğrudan saldırıları, askeri bakımdan daha önemli sabotaj eylemlerine tercih ediyordu. Bunların hem siyaset hem de orduyla ilgili sayıları bilinmiyordu. Böylece partizan deneyimi geçici yeni unsurları –bir özgürlük etosu, intikam ve bireysel sorumluluk ve daha kapsamlı şeylerin yanı sıra yerel ve bölgesel gururu yansıtan bir yurtseverliği–, muazzam bir gerilim altında Bolşevik sisteme soktu. Bolşevik yanlısı farklı örgütler arasında, sık sık Merkez Kurmay'ın müdahalesini gerektiren çatışmalar eksik olmuyordu. İlk günlerde Moskova sadece birkaç örgütle telsiz bağlantısı kuruyor ve bu yolla denetim sağlamak zor oluyordu. Ancak Merkez Kurmay, ucuz üretilen telsiz setleri ve istasyon şebekesinin yardımıyla Ağustos 1942'de birliklerin %42'siyle, takip eden Mayıs'ta ise %87'siyle temas kurmayı başardı.

Bu gelişmeler sonucunda, 1943 baharından itibaren Sovyet partizanlarının sabotaj harekâtları gittikçe daha fazla askeri bağladı, cephe ile merkez arasındaki iletişimi yavaşlattı ve savaşın gidişatı üzerinde giderek artan bir etki yarattı. O yaz 90.000 ila 120.000 arası partizanı kapsayan iki büyük harekât, Merkez Ordu Grubu hatlarının gerisinde kilometrelerce demiryolunu tahrip etti. Yararlı olmasa da daha gösterişli olan diğer harekâtlarda birlikler Batı Ukrayna'ya doğru oldukça tehlikeli bir yürüyüşle, bu bölgede yeniden kurulan Parti örgütlerine yardımcı oldular. Altı kilometre uzunluğunda bir kol, hava taarruzunda ağır kayıplar vermesine rağmen Karpatlar'ın eteklerine ulaştı ve partizan savaşının batıya yayılma olasılığı konusunda SS'i endişelendirdi. Bu tür akınları gerçekleştirenler, kendilerini –Yugoslav benzerleri gibi– "hareket, partizan strateji ve taktiklerinin anasıdır" görüşüne inanan bir elit olarak görüyordu. 1944'ün başlarında Rus topraklarının büyük bir bölümünün kurtarılması ve Merkez Kurmay'ın sürekli dağıtılmasıyla, büyük ve –ilkel fakat etkili silahlarla gayet iyi

donatılmış– karmaşık bir Sovyet gerilla hareketi oluştu. Batı Avrupa kasvetli bir sessizliğe gömülürken ve buradaki direniş doğrudan Almanları hedef almayan faaliyetlerle sınırlıyken, Stalin'in verdiği destek işgal altındaki Doğu bölgelerinde partizanların 1941-1942 kışında hayatta kalmalarını ve artmalarını sağladı. Maliyet korkunçtu –yüz binlerce sivil öldürüldü ve binlerce köy ateşe verildi– fakat Almanlar kendilerini asla güvende hissedemediler. [35]

Réfractaire'ler

Batı Avrupa'da işleri karıştırdığı söylenebilecek bir adam olduysa, o da Reich'ın istihdam yetkilisi Fritz Sauckel'di. 1943 ve 1944'te Berlin'de yapılan Merkezi Planlama Dairesi toplantılarında, onun zorunlu emek harekâtları "Avrupa'daki partizan sıkıntısından sorumlu" olmakla itham edildi. 1942'nin ortalarından önce pek az silahlı faaliyetin olduğu Fransa bunu net bir şekilde doğrular nitelikteydi. Sauckel'in işçi alma kararnamesi Ağustos'ta yayımlandığında Vichy'nin popülerliği aniden azalmaya başladı ve bir daha asla düzelmedi: Ekim'de Lyon ve Nantes'ta grevler, iş bırakmalar ve ayaklanmalar oldu. Şubat 1943'te Sauckel'in yarım milyon işçi daha talep etmesinden sonra, Laval'in Zorunlu Emek Servisi (STO = Service du Travail Obligatoire) Reich'ta çalışmayı askerlik hizmetine alternatif haline getirdi ve yerel görevliler genç erkeklerin kayıt altına alınmasının görülmemiş bir düşmanlık yarattığı uyarısında bulundu. "'Sauckel' isminin Fransızların kulağına kötü geldiğine kuşku yok," diye uyardı Paris'teki bir Alman gözlemci. "Gauleiter'in yakında ziyarette bulunacağına ilişkin bir haber, yüzlerce genç adamın ellerinde küçük valizlerle Paris'in çeşitli istasyonlarına alelacele gitmesine yetiyor."[36]

Böylece Sauckel sayesinde "*Maqui*'leri benimseme" fikri doğdu. Elbette gizlenen *réfractaire*'lerin hepsi silaha sarıl-

35 Slepyan, *Stalin's Guerillas*, tüm metinde, özellikle 91-101.

36 Büyükelçi Hemmen, 1764-PS, *NCA*, Supplement B içinde (Washington, 1946), 402-3; Sauckel, "54th Conference of the Central Planning Board", R-124, *NCA*, 8. cilt, 150.

madı; aslında sadece küçük bir azınlık silahlandı. Temmuz 1943'te Cahors yakınlarında tutuklanan genç adamlar "onlara sahip çıkan köylüler tarafından besleniyorlardı" ve "yerli tütün içme"nin ötesine geçen bir asilikleri yoktu.[37] Teslim olmaktan kaçanların fiilen Almanlara direnmesi gerekmese de, bu ilk itaatsizlik eylemleri onları yasadışına itti ve yeni yasadışılık biçimlerinin yayılmasına neden oldu. Onları saklayanlar kanun kaçaklarına yardım etmiş olurken, diğerleri de onları sahte belgelerle destekliyor ya da yöredeki kayıt belgelerini tahrip etmek için belediye binalarına yapılan saldırıları artırıyorlardı. Polisin yanı sıra işbirlikçiler ve Sauckel'in kendi birlikleri de onların peşine düştü; silahlı çatışmalar oldu. *Réfractaire*'lerin sürekli avlanması genç adamları direnişin kollarına itiyordu ve Vichy jandarması tehlikenin farkındaydı. Ağustos 1943'te Languedoc jandarmasına "*Réfractaire*'lere suçlular olarak değil, yanlış yola sapmış kişiler olarak davranın," talimatı verdi. Fakat sonbaharda yaklaşık 15-20.000 genç adam, bir yıl öncesinden daha sıkı biçimde örgütlenen direniş oluşumlarına katılmıştı: Belli başlı hareketlerin çabaları sayesinde güneydeki üç örgüt –Combat, Franc-Tireur ve Libération– birleşmişti ve kuzeydeki başlıca örgütler de, de Gaulle'ün temsilcisi Jean Moulin'in teşvikiyle bir Ulusal Direniş Konseyi oluşturmak için onlara katıldı.[38]

Fransa'nın pek çok bölgesi sessiz kalırken, –Auvergne gibi– bazılarında her gün cezaevlerine, bankalara ve belediye binalarına saldırılar, askeri hedeflere yönelik pek çok sabotaj eylemi oluyordu. Eure'de vali tarafından yapılan bir kamuoyu araştırması, ("daha az sevilse"de) Pétain'in hâlâ saygın olduğunu ancak hükümetinin Almanların kuklası olduğu için nefret uyandırdığını, STO'nun ise "gittikçe gözden düştüğü"nü ve herkesin Kurtuluş'u beklediğini ortaya koydu. 1944'ün başında köylerdeki benzin istasyonu sahiplerine benzin pompalarını korumaları tavsiye ediliyordu: Vichy kırsal kesimin büyük

---

37 H. R. Kedward, *In Search of the Maquis: Rutal Resistance in Southern France, 1941-1944* (Oxford, 1993), 31.

38 *Age.*, 42-3, 53; O. Weviorka, "France", ed. Moore, *Resistance in Western Europe*, 125-55.

bir bölümünde denetimi kaybetmişti.[39] 300 kadar Maquisard, Kasım 1943'te –Alman bulunmayan– Oyonnax kasabasını ele geçirdi; askeri bir yürüyüş yaptıktan ve "Marseillaise"i söyledikten sonra geri çekildiler. Daha küçük çaplı olmakla birlikte her yerde benzer gösteriler yapılıyordu. Wehrmacht'ın Batı'daki yüksek komutanı Feldmareşal von Rundstedt için 1943, "içişlerinde ciddi bir dönüm noktası" oldu.[40]

Başka yerlerde daha büyük bir karışıklık vardı. Norveç'te Oslo İşçi Kayıt Dairesi havaya uçuruldu. Yunanistan'da, Atina'da yapılan bir protesto grevi ülkeden dışarıya işçi gönderilmesini engelledi. Polonya'ya gelince, Sauckel'in yardımcısı artan kaos ve çatışmayı şu sözlerle betimledi:

> Özellikle Polonya'da durum şu sırada olağanüstü ciddi. Bu eylemler yüzünden şiddetli çatışmalar olduğu gayet iyi biliniyor. Bizim kurduğumuz yönetime karşı direniş çok güçlü. Çok sayıda adamımız artan tehlikelere maruz kaldı ve sadece son 2-3 hafta içinde bazı adamlarımız vurulup öldürüldü ve örneğin Varşova İşçi Bürosu'nun şefi bürosunda vuruldu ve dün biri daha vuruldu. Şu anda durum budur ve işçi alımı, gerektiğinde yapılabilse de, polis takviyesi olmadıkça olağanüstü zor olmaya devam etmektedir.

Almanların bütün bir yaş kuşağını kayıt altına almaya çalıştıkları Hollanda'da pek çok adam gizlendi ve onlara barınak, yiyecek ve sahte belge sağlamak için çok geniş bir yeraltı yardım şebekesi kuruldu. Bu, Alman askeri komutanının, doruk noktasında yarım milyon insanı kapsayan bir kargaşa ve grev silsilesini tetikleyen –Hollandalı bütün eski savaş esirlerinin Almanya'ya dönmesine ilişkin– ihtiyatsız bir duyurusunun tam üstüne geldi. İlk kez kırsal bölgeler de harekete katıldı. SS sıkıyönetim ilân etti ve grev sona ermeden 100'den fazla insan idam edildi. Buradaki yöneticiler henüz silahlı direnişten kaygılanmıyorlardı. Fakat Fransa'daki gibi burada da

---

39 Baudot, *L'Opinion publique*, 233.

40 N. In'T Veld, "Die Wehrmacht und die Widerstandsbekämpfung in Westeuropa", ed. G. Otto ve J. H. Ten cate, *Das organisierte Chaos: "Ämterdarwinismus und 'Gesinmungsethik': Determinante nationalsozialistischer Besatzungsherrschaft* (Berlin, 1999), 279-301.

1943 bir dönüm noktası oldu ve Sauckel'in adamları planlanan Hollandalı işçi sayısının sadece %7'sini alabildiler.[41] I. Dünya Savaşı'nda Almanların Belçikalı işçileri sürmesine ilişkin travmatik anıların olduğu Belçika'da zorunlu emek programı daha da hassas bir durum yarattı. Bir yorumcunun zorunlu işgücü emirlerine tepkisi "1916-17 sürgünlerine geri döndük," şeklinde oldu. Grevlere rağmen yaklaşık 150.000 kişi Reich'a gönderildi. Komünist ve –işverenler ve sürgündeki hükümet tarafından maddi açıdan desteklenen– Katolik yardım örgütleri gizlenmek isteyenlere yardımcı oldu.[42]

İşgücü yetersizliği Almanların direnişe karşı tavırlarını da etkiledi. Bu, Göring'in Almanlar için hiçbir ekonomik değer taşımayan işgal altındaki Doğu bölgelerindeki yerleşim alanlarının tahliye edilmesini ve bölge sakinlerinin incelenmesini emrettiği Ekim 1942'den itibaren gözle görünür hale geldi: İş yapabilecek durumda olanlar ya Reich'a gönderilecek ya da yörede çalıştırılacaklardı. Beyaz Rusya örneğinde gördüğümüz gibi, ordu ve SS komutanları partizan karşıtı operasyonları bu emrin ruhuna uygun biçimde yürütmeye başladılar: Ocak 1943'te gerçekleştirilen Operasyon "Franz", çok sayıda sivilin tutuklanıp Batı'ya gönderilme uygulamalarının ilki oldu. Nihayet, on binlerce sivil çalışma ve toplama kamplarına tıkıldı, ordu ve sivil kuruluşlar tarafından çalıştırıldı ya da Sauckel'in adamlarına teslim edildi. Bu "tahliyeler"le ordu, girilmesi vatandaşların kendi inisiyatiflerine bırakılmış yanmış köyler ve çürümüş tarlalardan oluşan "ölü mıntıkalar" bıraktı. Kırsal nüfus ayıklanıyor ve öncelikle Yahudiler seçiliyordu. Çalışabilecek durumda olmayanlar Auschwitz'deki "Rus Aile Kampı" gibi kamplara gönderildiler. Bazıları burada gaz odalarına yollandı.[43]

Özellikle Polonya'da, 1942'nin sonunda yeni bir "direniş ruhu" oluşmaya başladı. Bunun sebepleri Genel Hükümet bölgesindeki Alman bölge komutanı tarafından veciz bir şekilde

---

41 D. Van Galen Lost, "The Netherlands", ed. Moore, *Resistance in Western Europe*, 189-221, burada 199-201.

42 R. Gildea, D. Luyten ve J. Fürst, "To Work or Not to Work?", ed. Gildea vd, *Surviving Hitler and Mussolini*, 64-66; Struye, *Journal de guerre*, 330.

43 Gerlach, *Kalkulierte Morde*, 996-8, 1011-35, 1141.

toparlandı: "artan açlık, savaşın giderek hissedilen yakıcılığı, moral bozukluğu, artan özgürlük arzusu, psikolojik bakımdan hatalı bir yönetim, ters etki yaratan adaletsizlik, Almanların iyi niyetine olan inancın son kalıntılarını ortadan kaldıran bir umursamazlıkla birleşen tam bir ihmalkârlık." Bölge komutanı gelişmenin hızlanmasına yol açan iki önemli etken saptıyordu: *Fangaktionen* – yani işgücü baskınları– ve Polonyalıların "kendi kaderlerine ilişkin acımasız bir manzara" gördükleri Yahudilerin kitle halinde katledilmesi. Himmler'in ve Globocnik'in Zamość yakınlarındaki iskân eylemlerinin pek çok çiftçiyi nasıl yasadışına ittiğini ve Lublin bölgesini partizan faaliyetinin merkezine dönüştürdüğünü gören tek kişi o değildi. Frank, Goebbels ve antipartizan komiseri von dem Bach-Zelewski'nin zorunlu tahliyeleri durdurması ve Globocnik'in yeniden atanmasını sağlaması altı ay aldı fakat o zamana kadar olan olmuştu.[44]

Ve o zamana kadar bir silahlı direniş örneği Varşova'da, gettodaki son Yahudiler arasında zaten patlak vermişti. Yurt Ordusu onlara pek az destek verdi ve yeterli hazırlık yapılmadan kentin geri kalanına kolayca yayılabilecek bir ayaklanmayı desteklemek isteyip istemediğine ilişkin de derin bir kuşku vardı. Yahudi ayaklanması esasta kaybedecek hiçbir şeyi olmayan halkın özerk eylemiydi. 1943 başında gettoda sadece 50-70.000 kişi kalmıştı ki, iki yıl kadar önce bu sayı 450.000 kadardı. Çoğu önceki aylarda Treblinka'da ölmüştü. Daha doğudaki şehirlerde Yahudi direnişine ilişkin raporlardan esinlenen çok partili Yahudi Savaş Örgütü (ZOB) Gestapo muhbirlerini, Yahudi polisleri ve işbirlikçileri öldürdü, silahlanma çabasını artırdı ve Ocak'ta bir sürgünü durdurdu.

Maliyet ağır oldu: (Silah zor bulunduğu için çoğu silahsız olan) ZOB üyelerinin beşte dördü tutuklandı ve çok az sayıdaki Alman kaybına karşı misilleme olarak öldürüldü. Fakat bu olay Himmler'in gettonun tamamen boşaltılması için emir vermesine yetti. Şubat'ta HSSPF Krüger'e "suç yuvası"nın kökünden sökülüp atılması için gettoyu yıkma talimatı verdi. Uzun

---

44 Jacobmeyer, "Die polnische Widerstandsbewegung", 677; Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 3. baskı, 2. cilt, 547-8.

vadede bu tahribat, "daima tehlikeli bir dağılma ve isyan merkezi olmuş" bir kentin küçülmesine yol açacaktı. Telaş etmeden yapılan hazırlıkların ardından Almanlar harekete geçti, büyük bir direniş beklemiyorlardı. Fakat ZOB'un dikkatle hazırladığı planlar sayesinde gafil avlandılar ve isyan bastırılana kadar haftalar boyunca şiddetli çatışmalar oldu. Başlangıçta yaşanan kargaşa, dışarıdan baktıklarında getto duvarlarının ardından yükselen dumanları gören Polonyalıları etkiledi. Hatta birkaç kişi içeri girdi: Gerek Yurt Ordusu gerekse Polonyalı komünistler ZOB savaşçılarını desteklemek için harekete geçti. Alman muhafızlar tarafından Gestapo'nun gettonun içindeki Pawiak cezaevine götürülen Polonyalı bir Yurt Ordusu subayı patlayan el bombalarının sesini işitmiş, Yahudi keskin nişancıların ateşini karşılayan jandarma ve SS yüzünden terkedilmiş ıssız sokaklardaki cesetleri görmüştü.[45]

Bu Yurt Ordusu'nun büyük eylemlerinin bir örneğiydi. Ancak bu örneklerin daha fazlası Varşova dışında yaşanıyordu, örneğin direniş faaliyeti artık Polonya'nın ortalarındaki kırsal kesimine yayılıyordu. Hitler'in Genel Doğu Planı'nı onaylamasından bir yıl sonra Himmler'in öncelikleri aniden değişti. 1943 yazında bütün Genel Hükümet bölgesini "partizan savaş mıntıkası" (*Bandenkampfgebiet*) ilân etti. Onun tarafından "gerektiğinde bütün köylerin ateşe verilmesi"ne zorlanan SS ve polis, binlerce ölüme yol açan olağan terör taktikleriyle cevap verdi. Fakat SS'in içinde ciddi bir anlaşmazlık vardı ve von dem Bach-Zelewski "hiçbir ülke sadece polis ve asker kullanılarak yönetilemez," diye ısrar ediyor ve Polonyalıların antikomünizminden yararlanıp onları Almanlara yaklaştıracak (diğerlerinin Balkanlar'da yaptığı gibi) daha akıllı bir siyaset istiyordu. SS, Haziran'da ele geçirdikleri Yurt Ordusu komutanı "Grot"u kullanmayı umuyordu; fakat "Grot"un işbirliği yapmayı reddetmesi (ki bu onun ölümüne yol açtı) daha küçük, sağcı NSZ'yle [Polonya Ulusal Ordu Güçleri] –perde arkasında ve ara sıra– çalışmaktan başka çare olmadığını gösterdi.

---

45 *TWC*, 5. cilt (Pohl örneği), 622, Himmler-Krüger, 16 Şubat 1943; T. Szarota, *The Warsaw Ghetto: The 45th Anniversary of the Uprising* (Varşova, 1987); J. Garlinski, *The Survival of Love: Memoirs of a Resistance Officer* (Cambridge, 1991), 112; Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 3. basım, 534-40.

Himmler Polonya'da oluşmakta olan direnişin her nasılsa ezilmesini istiyordu ve SS-Brigadeführer Franz Kutschera'yı bunu yapması için SSPF olarak Varşova'ya getirtti. Almanlar kentin caddelerinde çok sayıda insanı idam ederken, o yaz İtalya'da yaşanan olaylara ilişkin haberlerden etkilenen Polonyalılar korku içinde derin bir kötümserliğe kapıldı. Varşova'da yaşayan biri günlüğüne, "ruh halleri çok fena" notunu düştü. "Savaşın kısa sürede sona ereceğine kimse inanmıyor. Yahudilerin başına gelenleri gittikçe daha çok sayıda insan düşünüyor: Bizi bekleyen de aynı kader değil mi?" Gidişatın tersine –Alman misillemelerinden duyulan korkunun, kıdemli Alman personeline karşı hedefli saldırıların savaş sırasında nadir görülmesine yol açması üzerine– Yurt Ordusu Polonyalıların hâlâ boyun eğmediğini kanıtlamak için Kutschera'yı öldürmeye karar verdi. Başarısız olan iki girişimin ardından bir saldırı timi, aşağı yukarı bir dakika süren bir eylemle onu Varşova'nın orta yerinde vurmayı başardı. Almanlar misilleme olarak 300 kişiyi idam etti fakat onun ölümüyle en azından halka açık infazların sona ermesi sağlanmış oldu.[46]

Güney Avrupa'da Wehrmacht

Fakat 1943 yazında Almanların kendilerini saldırıya en açık hissettikleri yer, Wehrmacht'ın artan huzursuzluktan göze batacak kadar rahatsız olduğu Polonya değil bir Müttefik işgali tehdidiyle karşı karşıya olduğu Güney Avrupa'ydı. Müttefikler Kuzey Afrika'daki konumlarını güçlendiririrken Almanlar onların bir sonraki çıkarmayı nereye yapacaklarını düşünüyordu. İber Yarımadası'nın önleyici bir tedbir olarak işgal edilmesine ilişkin gizli planlar vardı ve Hitler de Churchill'in I. Dünya Savaşı sırasındaki Balkanlar saplantısını düşünerek, çıkarmanın Yunanistan kıyılarına yapılacağından kaygılanıyordu. Bu nedenle Wehrmacht Doğu Cephesi'nden ve güneyden çektiği

46 Szarota, *Warschau unter dem Hakenkreuz*, 279; Dobroszycki ve Getter, "The Gestapo and the Polish Resistance Movement", 118; Jacobmeyer, "Die polnische Widerstandsbewegung", 677; W. Borodziej, *Terror and Politik*, 117-25, 174.

birlikleri Balkanlar'a sevk etti ve İtalyanları desteklemeye ya da Balkanlar'ı onlardan almaya hazırlandı. Bununla birlikte, Mussolini'nin Haziran'da iktidardan indirilmesi ellerini güçlendirdi ve zaten tükenmiş güçler gittikçe genişleyen bir bölgeye yayıldı. Yugoslavya, Yunanistan ve İtalya'da partizan çetelerinin büyümesi, İtalyan ordusunun dağılması ve Müttefikler'in Sicilya'ya çıkarma yapması görevlerini daha da zorlaştırdı. Güney Avrupa'nın büyük bir kısmının savaş mıntıkası ilân edilmesiyle birlikte, savaşın son iki yılında Alman karşı-ayaklanma faaliyetine önderlik eden Wehrmacht değil SS oldu.

Bütün bunlar vahşetin azalmasına yol açmadı: Wehrmacht savunma yaparken saldırı durumuna kıyasla daha tehlikeliydi. Aralık 1942'de Hitler Müttefikler'in çıkarma girişimlerine karşı yapılan hazırlıkların bir parçası olarak "haydutlar"ın yok edilmesini zaten emretmişti ve Mussolini'nin devrilmesinin ertesi günü de yeni emirler verdi. Kırılgan kıyı savunma hatlarının gerisindeki bölgeleri korumak için Wehrmacht, karşısına çıkan "haydut çeteleri"ni "imha etmek" amacıyla "azami çaba" gösterecekti. Ağustos'ta Almanlar Yunanistan'ın Müttefikler tarafından işgal edileceğinden korkarken, Balkanlar'daki bütün Wehrmacht'ın komutanı General Löhr olağanüstü bir emir verdi: "[Gerillaların işgalindeki bölgelerde] harekete katıldıkları için kurşuna dizilmemiş ya da asılmamış ve çalışabilir durumda olan bütün erkek nüfusu toplamak ve Reich'a nakletmek üzere toplanma noktalarına sevk etmek gerekebilir." Gerillaları sivillerden ayırmak imkânsız olsa da Alman ordusu çareyi bölgeyi tamamen boşatmakta buldu. Daha önce Beyaz Rusya'da olduğu gibi partizanlarla savaşmak ile işçi almak arasındaki ayrım belirsizleşmeye başladı.[47]

Löhr bu emri verdiğinde Yunan gönüllüler dağlık bölgelere çekildi. Atina'daki İtalyan askerler üniformalarını ve teçhizatlarını satıyordu. Pindos Dağları'ndaki *andarte*'ler (partizanlar) İtalyan Pinerolo Tümeni'ni başarılı biçimde silahsızlan-

---

47 H. Reevor-Roper (ed.), *Hitler's War Directives, 1939-1945* (Londra, 1966), 204-14; NOKW-159, "Treatment of Prisoners and Deserters in Bandit Fighting, Reprisal and Evacuation Measures", *TWC*, 11. cilt (The Hostage Case), 1027-8; "Proclamation to Norwegian Population" (tarihsiz), 1117.

dırdı. Alman güçleri Yugoslavya ve Sovyet bölgelerinden ülkenin içlerine çekildi ve kısa süre içinde Beyaz Rusya kırsal kesimine dağılmış olan "ölü mıntıkalar" Yunanistan ve Mora Yarımadası'nı da etkilemeye başladı. Mesela Temmuz ve Ağustos aylarında, –Kafkas Dağları'nda Kızıl Ordu'yla savaştan dönen– seçkin I. Dağ Tümeni'nin adamları beklenen Müttefik taarruzundan önce Yunanistan'ın batısını temizlemek için dağ yollarını tuttu. Beklenen taarruz gerçekleşmese de Almanlar kıyı şeridinin gerisinde yüzlerce köylüyü kurşuna dizip evlerini ateşe verdi. Daha sonra İtalyan birliklerini silahsızlandırmak için Yanya Adaları'nı ele geçirdiler; ve buralarda da katliam yaptılar. Doğu Cephesi'nde uygulanan kurallar Yunanistan'a da getirildi; İtalyan ve Yunan siviller artık Ruslar gibi muamele görüyordu.

Diğer birlikler Mora Yarımadası'na yayıldı. 1943'ün sonunda Mora'daki Wehrmacht'ın sadece birkaç günü kapsayan savaş günlüğünde şu kayıtlar yer alır: 4 Aralık: Bir kamyona yapılan saldırıdan sonra Aighion'da 50 rehine kurşuna dizildi; 5 Aralık: Andritsa demiryolu istasyonunda 50 rehine asılarak idam edildi; 7 Aralık: Gythion'da 25 rehine kurşuna dizildi. Birkaç gün sonra birlikler dağ kasabası Kalavrita'ya girdi, bulabildikleri ve sayıları 500'ü aşan adamı toplayıp kurşuna dizdiler; bu, *andarte*'lerin Alman askerlerini kaçırıp öldürmesinden sonra misilleme olarak yapılmıştı. O bahar Yunanistan'ın orta bölgelerinde yaşanan diğer vahşet olaylarında, genç Waffen-SS askerleri kadın ve çocukları bile esirgemedi. Almanya'nın Balkanlar'daki tam yetkili diplomatı dehşet içindeydi; Klissoura köyünde yaşanan katliamın ardından şöyle yazdı: "Bu kahramanca işin muhteşem sonucu bebeklerin ölmesi oldu; fakat partizanlar yaşamaya devam ediyor." Wehrmacht'ın içinde bir soruşturma da yapıldı. Fakat diplomatın isyanı birliklerin davranışını fazla değiştirmedi. Partizan hareketi giderek güçlendi, yüzlerce köy tahrip edildi, on binlerce insan öldürüldü ya da evsiz bırakıldı. Wehrmacht'ın antipartizan savaşı yönetim şekli ve kimseye ayrım yapmadan uygulanan toplu cezalar yüzünden, Yunanistan'daki İsveçli ve İsviçreli Kızıl Haç çalı-

şanlarının üstesinden gelmek için mücadele ettiği muazzam bir kurtarma ve mülteci krizine dönüştü.[48]

1943 yazında İtalya'da yaşanan olaylar bu gelişmelerin merkezinde yer alır. Mussolini rejiminin çökmesi ülkeyi böldü ve siyasi bir boşluğa yol açtı. Güneyde ilerlemekte olan Müttefikler, Avrupa topraklarının kurtarılan ilk bölümlerinde kendi askeri işgal yönetimlerini oluşturdu; Mareşal Bodoglio –"Adis Ababa Dükü"– gibi faşist, *ancien régime*'den kalma şahsiyetler düzgün bir siyasal geçiş sağlamaya çalışırken, inatçı Duçe yanlıları yeraltına çekildiler ve bir süre için direnmeyi düşündüler. Alman hatları yavaş yavaş kuzeye doğru çekilirken, Alman görevliler (en önemlileri Dışişleri Bakanlığı tam yetkilisi ve Himmler'in HSSPF'si) her zamanki gibi birbirine girdiği halde İtalya Wehrmacht'ın denetimine geçti. Hitler tarafından kurtarılan Duçe tekrar ayağa kaldırıldı ve sembolik bir faşist hükümet kurdu.

Dünün müttefikleri efendilere dönüşür ve Almanlar ülke üzerindeki baskılarını artırırken, faşizmin yirmi yılının ardından parti politikalarının tekrar canlanmasıyla muhalefet kısa süre içinde biçimlendi. Siyasal olarak Almanlara (ve Mussolini'nin yeni hükümetine) direniş, ateşkesin ertesi günü Roma'da kurulan ve daha sonra Alman işgali altında bir bölgesel ilişkiler şebekesi halinde yayılan partilerarası ulusal kurtuluş komitesiyle örgütlendi. Bu arada İtalyan ordusu dağılırken ülke silaha doydu. Pek çok asker gözetim altına alınmamak için yeraltına çekildi ve onların İtalyan toplumunun bir kısmından gördükleri yardım ve Müttefik savaş esirlerinin İtalyan cezaevlerinden salıverilmeleri, ülkenin yeni hâkimlerine yönelik ilk ortak direniş eylemi olarak görülebiliyordu. Bir kısmı dağlık bölgelere çekildi fakat kentlerde sıkı örgütlenmiş komünist sabotaj ve suikast müfrezeleri ilk etapta işgalci için daha öldürücü oldu. Fakat partizanların sayısı 1944 baharında

48 Neubacher yorumu, NOKW-469, "The Blood Bath of Klissura", 15 Mayıs 1944, *TWC*, 11. cilt ("The Hostage Case"), 1034-6; J. Hondros, *Occupation and Resistance: The Greek Agony, 1941-1944* (New York, 1983).

artış gösterdi –silah altına alma başka yerlerde de görülmüş sonuçlara varıyordu– ve siyasi bakımdan farklı ve kalabalık örgütler oluştu: Sovyet sistemine göre örgütlenen "Garibaldi" tugayları; Aksiyon Partisi'nden çıkan "Adalet ve Özgürlük"; Katolik "Yeşil Alevler" ve daha pek çoğu.[49]

Eğitimden yoksun, yeterince perdelenemeyen ve silahları da yetersiz olan bu örgütlerin siyasal önemi, askeri yeteneklerinden daha büyüktü. Siyasal olarak bu örgütler, bütün ayrılıkları ve belirsizlikleriyle birlikte faşizmin molozlarından çıkıp gelişmekte olan yeni İtalya'yı temsil ediyordu ve bu farklı gruplar arasında çatışma olması doğaldı; henüz merkezi bir denetim yoktu. İtalyan devleti çökmüştü ve bu bir yenilenme, ikinci bir *Risorgimento* savaşıydı. Kendisi de direnişe katılan tarihçi Claudio Pavone, partizan mücadelesi içinde süregiden, ayrı fakat birbiriyle bağlantılı üç savaşın varlığını saptamıştır. Bazıları açısından bu sosyalizm için verilen bir sınıf savaşıydı: 1919-1921'de ülkeyi saran "devrimci durum"a dönüleceğini umuyorlardı fakat bu kez, İtalya tarihi yeni bir yola girmekte zorlanıyordu. Pek çoğu, yirmi yıldır ezilen antifaşist geleneğin canlı olduğunu İtalya'ya ve bütün dünyaya kanıtlamak için, demokratik bir gelecek uğruna Mussolini'nin *repubblichini*'sine karşı savaşmakla yetiniyordu. Ayrıca, herkes Almanları ülkeden sürüp çıkarmak için mücadele ediyordu.

Almanlar onlara fırsat vermiyor ve göz açtırmıyordu. Başlangıçta yönetimi sivillere verilen fakat sonra ilhak edilen Kuzeydoğu İtalya'da, –Operasyon Reinhard'ın ve Zamość iskânlarının mimarı– Odilo Globocnik doğum yeri Trieste'nin güvenliğini sağlamakla görevlendirildi. Güneyde Feldmareşal Kesselring Müttefikler'in bir köprübaşı tutmalarını önlemek için Eylül ayının büyük bölümünde başarılı ancak boşa çıkan bir savaş verdi. Pek çok küçük şehir, İtalyan halkını faşist rejime karşı ayaklandırmayı amaçlayan muazzam bir Müttefik bombardıman harekâtıyla zaten –gereksizce– dümdüz edilmişti. Wehrmacht, Kesselring'in ihtiyaç olduğuna inandığı yedekler olmaksızın oraya vardığında, binlerce adamı çalıştırmak üzere topladı ve çiftlik hayvanları ile gıda maddelerine el koy-

49 G. Corni, "Italy", ed. Moore, *Resistance in Western Europe*, 160-64.

du. Birliklerini kavrulmuş Campania ve Basilicata Dağları'na yayan Almanlar, en ufak bir itaatsizlik gördüklerinde şiddetle misilleme yapıyor ve cephede istikrar kazandıkça İtalyan köy ve kasabalarında onlarca idam ve katliam gerçekleştiriyordu. Bu ayrım gözetmeyen infazların esas nedeni, her zamanki gibi Wehrmacht'ın gerisinde mutlak bir güvenlik sağlama arzusuydu. Alman birlikleri eski müttefiklerinin "ihanet"ine çok öfkelenmişlerdi ve en ufak bir kışkırtmada hınçlarını sivillerden alıyorlardı. Kesselring olağanüstü bir komutandı, Müttefikler'in yarımadadaki ilerleyişini yavaşlatmayı başararak Hitler'i bile şaşırttı; fakat komutanlıktaki parlaklığı yerel halka yönelik çok acımasız bir tutumla el ele gidiyordu.

Bölgenin acıları Müttefikler gelince de sona ermedi. General Mark Clark'ın serbest ağır topçu ateşi kullanması askerlerin hayatını kurtardı fakat cephe hattındaki meskûn bölgeleri tahrip etti. Birkaç bin kadın Fransız ve Kuzey Afrikalı askerlerin tecavüzüne uğradı. İtalyanların evleri yağmalandı, tayınlar açlık düzeylerine indi ve bu arada Alman bombardımanı da sürüyordu. 1944'ün başlarında evsiz, aç ve moralsiz kadınların ve çocukların güvenlik ve barınak aradıkları tahrip edilmiş şehirleriyle Güney İtalya'nın büyük kısmı ay yüzeyini andırıyordu.[50]

Alman misillemeleri ve katliamları, İtalya'nın geri kalan kısmında da yüzlerce sivilin ölümüne mal oldu. Mesela Mart 1944'te Roma'ya yürüyen bir Alman konvoyuna yapılan bir partizan saldırısında pek çok kayıp verildi ve Hitler de ölen her Alman için 100 İtalyan'ın idamını emretti. SD'nin Roma şefi daha düşük bir tayının yeterli olacağına karar verdikten sonra, sinirlerini içkiyle yatıştıran adamları günümüzde bile tartışılan bir katliam hareketine girişerek, terk edilmiş bir taş ocağının yakınlarında – Fosse Ardeatine denilen bir yerde– 335 rehineyi kurşuna dizdi. Wehrmacht kırsal kesimde de aynı şekilde davranıyordu. Bahar aylarında sayıları artan partizanları tespit edemediği için sinirleri bozulan Kesselring, sivil halkı sorunun bir parçası olarak görmeye başladı. 4 Haziran'da,

50 G. Gribaudi, *Guerra totale: tra bombe alleate e violenze naziste. Napoli e il fronte meridionale 1940-1944* (Turin, 2005).

Roma'nın düşüşünden sonra yaşanan kritik haftalarda verdiği en meşum emir şöyleydi: "Çetelere karşı mücadele, elimizdeki bütün araçlar kullanılarak ve azami sertlikle sürdürülmelidir. Araç seçimi ve sertliği bakımından bizim alışılagelmiş sınırlarımızın gerisinde kalan her subayı görevden alacağım." 28 Haziran günü, Kesselring İtalyan halkını bir radyo yayınıyla tehdit etti: Birliklerin partizanlarla mücadelesi "gittikçe daha acımasız ve daha sert" olacaktı. Sözünü tuttu ve sonraki günlerde işgal döneminin en ağır katliamı gerçekleşti: 29 Haziran günü Civitella della Chiana köyünde 245 kişi; aynı gün San Pracazio di Bucine'de 71 kişi; 4 Temmuz'da Castelnuovo dei Sabbioni'de 176 kişi; 12 Ağustos günü Sant'Anna di Stazzema'da 560 kişi öldürüldü. Yığın halindeki cesetler alev makineleri yüzünden öylesine bozulmuştu ki, teşhis etmek imkânsızdı. Bu noktada birliklerin sergilediği sadizm, 1941 yılında Einsatzgruppen'in Doğu'da uyguladığı sadizmle kıyaslanabilirdi.[51]

Mussolini Mart ayından beri Wehrmacht'ın "cani davranışı"ndan şikâyet ediyordu ve Kesselring adamlarına disiplinlerini korumaları gerektiğini hatırlattı. Fakat hiçbir şey değişmedi. 15 Eylül günü Mussolini üçüncü kez şikâyet ederek Alman büyükelçisini, "bir insan ve bir Faşist olarak kadınlara ve çocuklara yönelik bu katliamların sorumluluğunu –dolaylı da olsa– artık üstlenemem," diye ısrar ederek ve Wehrmacht'ın İtalya'da nefret uyandırmakta olduğunu söyleyerek uyardı. Ne var ki tam iki hafta sonra, Sant'Anna'daki kan banyosuna da imza atmış olan 16. SS-Panzergrenaider Tümeni "Reichsführer SS", Bolonya'nın yaklaşık 16 km güneyinde yer alan Apenin Dağları'ndaki Marzabotto köyüne saldırarak en az 770 kişiyi öldürdü. Almanların savaş döneminde Batı Avrupa'da sergilediği en ağır vahşetti bu. Mayıs'ta köy Almanlar tarafından yağmalanmış ve kısmen yakılmış, partizanlar hakkında bilgi vermedikleri için erkeklerin bir kısmı kurşuna dizilmişti. Sturmbannführer Walter Reder, bu sefer "haydutlar"ı temizle-

---

51 A. Portelli, *The Order Has Been Carried Out: History, Memory and the Meaning of a Nazi Masacre in Rome* (Londra, 2003); G. Schreiber, *Deutsche Kriegsverbrechen in Italien* (Münih, 1996), 95-109; 167-83. Kayıp sayıları için bkz. Schreiber ya da E. Collotti ve T. Matta, "Rappresaglie, stragi, eccidi", ed. E. Collotti vd, *Dizionario della Resistenza* içinde, I. cilt (Turin, 2000), 261-3.

diğini bildirdi. Aslında kurbanların arasında 10 yaşından küçük 150'den fazla çocuk vardı ve öldürülen yaşlılar da aşağı yukarı aynı sayıdaydı.[52]

Reder gözüpek ve çok madalyalı bir Waffen-SS subayı ve pek çok bakımdan Hitler'in ordusunun örnek niteliğinde bir ürünüydü. Polonya'nın işgaline katılmış, 1941'de Leningrad seferinde yer almış ve Harkov için verilen son mücadelede savaşmış, orada kolunun yarısını kaybetmişti; daha sonra Varşova gettosunun temizlenmesine yardımcı oldu. Doğu'daki *Vernichtungskrieg* [imha savaşı] onun –ve aynı zamanda üstlerinin– sivillere yönelik kuşkularını sadece güçlendirdi (İtalyanların Almanlara ihanet etmeleri onların ne kadar ikiyüzlü olduğunu kanıtlamıştı) ve misillemeleri pekâlâ yasal görmeye başladı. Aylarca süren geri çekilişin ardından, askeri zorunluluk Apeninler'de –Po Vadisi'nden önceki son savunma hattında– güvenliği sağlamayı gerektiriyordu ve 1944 yazında bu hâlâ sağlanmamıştı. Gotik Hat'tın orta bölümünü savunan Almanların ilerlemekte olan Müttefikler'in baskısı altında kaldıkları an ile Marzabotto katliamı neredeyse çakıştı.

Öte yandan, bunların hiçbiri, birliklerin kadınları ve çocukları hedef alarak insanları sadistçe öldürmelerini, önceki haftalarda cinayetler birbirini izledikçe kendi kendini besleyen bir korku, aşağılama, cezasız kalma ve psikopat hazzıyla gelişen bu tutumu açıklamaz. Bir subay, bir İtalyan papaza bir Alman'ın hayatının 50 İtalyan'ın hayatına bedel olduğunu söylemişti. Bu noktada Alman ordusunun daha önceki etik sınırlarının hiçbir işlevi yoktu: Rahipler aracılık yapmaya çalıştıklarında kurşuna diziliyor, sayısız kadın ve bebek erkeklerle birlikte öldürülüyordu.[53]

Yoksa bu ayrım gözetmeyen öldürmeler düşünmek istediğimizden –en azından Alman ordusu açısından– daha mı akılcıydı? Nitekim, bu katliamlar, tamamen işlevsel bakılınca dehşet verici etkinliklerini kaybetmiş değildi. 1944-1945 kışında

52 Schreiber, *Deutsche Kriegsverbrechen in Italien*, 108-11.
53 *Age.*, 195. Tuscany'de katliamlar cephe hattından çok uzakta gerçekleşti: M. Battini ve P. Pezzino, *Guerra ai civili: occupazione tedesca e politica del massacro. Toscana 1944* (Venedik, 1997).

–birlikte isyancılardan daha kalabalık olan– Wehrmacht, SS ve onların İtalyan müttefikleri tutumlarını sürdürdükçe partizan faaliyeti dikkat çekici bir azalma gösterdi. On binlerce "haydut sanığı"nı kuzeye, Polonya ve Almanya'daki kamplara sürerek, partizanların "serbest mıntıka" ilân ettiği Kuzey İtalya dağlarındaki çeşitli bölgeleri temizlemekte başarılı oldular. Hava bozdukça Müttefikler'in hattı yaramaması pek çok partizanı umutsuzluğa sürükledi. Daha da cesaret kırıcı olan, Müttefikler'in onları kışın silahsızlanmaya zorlamasıydı. SD çetelere katılanların pek çoğunun bunu sadece Alman tutuklamalarından kaçmak için yaptığını biliyordu ve Mussolini rejimi –oldukça başarısız biçimde– bu durumdan yararlanmaya ve kendisine teslim edilen bütün "haydutlar" için af çıkararak daha ılımlı bir güç gibi görünmeye çalıştı. Buna sadece 2.000 kişi uydu. Bununla birlikte, 1945'in başlarında partizan hareketi savunma durumundaydı ve İtalya'da ancak işgalin son ayında önemli bir güç olarak yeniden ortaya çıktı. Wehrmacht'ın bakış açısından caydırma ve terör işe yaramıştı ve savaşın sonuna kadar kuzeyi denetim altında tutmalarını sağladı.[54]

İç Savaşa Doğru

Nazi Avrupa'sında muhalefet ve nefret daima Almanlar kadar işbirlikçilere de yöneldi. Ülkelerini Nazizme yöneltme tehdidinde bulunanlar Quisling'ler, Mussert'ler ve Degrelle'lerden başkası değildi; ve Almanlara yardım eden işbirlikçi partiler, ortaya çıkmalarından itibaren halkın büyük bölümü tarafından düşman addedildiler. Fransa'da Vichy'nin başlangıçtaki meşruluğu ortadan kalktıktan sonra benzer bir kutuplaşma oldu. Pétain artık popüler ya da en azından saygın olmasa da, ona hizmet edenler için bu durum kesin sona kadar geçerli olmadı. Kılıksız ve güleç Lejyonerler Doğu Cephesi'ne gitmeden önce hatıra fotoğrafı çektirmek için topluca poz verebiliyor, tren vagonları "Yaşasın Mareşal!", "Yaşasın Hitler!" ve "Kahrolsun Yahudiler!" sesleriyle çınlıyordu fakat sinemalarda La-

54 Klinkhammer, *Zwischen Bündnis und Besatzung*, 521.

val, Henriot ve Déat'nın resimleri perdeye yansıdığında ıslıklar, yuhalamalar, "Hainler!" ve "Ölüm!" sesleri duyuluyordu.[55] Hain olarak görülen işbirlikçiler, saldırı ve infazların başlıca hedefi haline geldiler; öte yandan, hedef alınanlar için direniş, kamu düzenini bozmaya ve ülkeyi parçalamaya çalışan "teröristler", "komünistler" ve "suçlular"dı. Silahlar bollaşıp savaşın sonu –olanca siyasal belirsizliğiyle– göründükçe, pek çok ülkede bu şiddet iç savaş noktasına kadar yoğunlaştı.

Kasım 1942'de Degrelle'nin Reksist belediye başkanlarından üçü Belçika'da kurşuna dizildi, bunun üzerine Degrelle'in partisi daha fazla koruma talep etti. Fakat polisin harekete geçmekte duraksaması onların yasaları bizzat uygulamasına yol açtı. 1944'ün ortasında Reks Partisi, Flaman SS'i ve sağcı VNV yeraltı hareketiyle giriştikleri şiddetli mücadelede muhalifleri öldürüyordu. Avukat Paul Struye işgalin son aylarında yaptığı kamuoyu çözümlemesinde, "bu tam bir iç savaştır," yorumunda bulundu:

> Çok sayıda işbirlikçi işgalciyle birlikte onlara evlerinde, sokaklarda ya da kırsal kesimde saldırı düzenliyor. İçlerinde çok sayıda kadın da var. Anlaşılan bunlar *réfractaire*'leri işgalciye teslim eden muhbirler ... "Misillemeler" daha da şiddetli ... Birbirini izleyen kanlı vukuatlar ülkenin büyük bir bölümünde, özellikle köylerde ve küçük kasabalarda yaşanıyor, tam bir terör ortamı ... Şu aralar bazı Belçikalıların birbirlerine yönelik nefreti amansız ve gerçekten korkunç. İşgalciye yönelik olandan sınırsız biçimde daha şiddetli.[56]

Yirmi yıllık faşizmden bir karışıklık içinde çıkmakta olan İtalya'da görülmesi gereken iki ya da üç yıllık değil yirmi yıllık hesaplar vardı. Antifaşist sol faşist milis yıllarının acı hatıralarının öcünü almak niyetindeydi. Bu arada Faşist Parti'nin kalıntıları çöküş öncesine kıyasla daha da radikalleşti ve faşizmin ilk döneminde yaşanan şiddet *squadrismo*'suna [siya-

---

55 B. Bowles, "Newsreels, Ideology and Public Opinion under Vichy: The Case of *La France en Marche*", *French Historical Studies*, 27:2 (Bahar 2004), 419-63, burada 454.

56 Paxton, *Vichy France*, 293; Struye, *L'Evolution du sentiment publique*, 178-9.

sal gangsterlik] bilinçli bir dönüş oldu. Po Vadisi'ndeki kasaba ve köyleri yeni bir şiddet dalgası kapladı. Mussolini, Nisan 1944'te Bolzano yakınlarında ilk kez göründüğünde neşeli kalabalıkların alkışıyla karşılandı; özellikle sınır bölgelerinde ve tutucu Katolik kuzeydoğuda İtalya'nın Bolşeviklerin eline geçmesinden korkan pek çok insan vardı. Mussolini'nin Kara Tugaylar'ı (*Brigate nere*) faşizmin elindeki tek güç değildi: Cumhuriyetçi Ulusal Muhafız ve çok sayıda küçük, az çok gönüllü örgüt, ölüm müfrezeleri ve savaş ağaları da vardı. Bunların bir kısmı Mussolini'den değil daha çok SS'ten emir almayı tercih ediyordu. Onun rejimi evreler halinde Alman antipartizan seferinin bir kolu haline geldi ve taraftarları da kendilerini "dış ve iç düşman arasında hiçbir farkın olmadığı" bir savaşın içinde buldular. Öyle ki, 1944 yazında partizanlar önde gelen faşistleri ve Mussolini'nin yüzlerce adamını her ay katlediyordu. Sonraki kış bu adamlar Almanlarla birlikte savaşarak intikamlarını aldılar, partizanları ve diledikleri herkesi alenen asarak idam ettiler.[57]

Katolik Kilisesi her iki tarafı da yatıştırmaya çalışıp ılımlılık vaazı verdi, çünkü liderlik hem Nazizmden hem de komünizmden derin kuşku duyuyordu. Vatikan İtalya'da solun savaştan sonra yönetimi devralmasından korkuyordu; fakat Mussolini'nin Salò rejimiyle diplomatik ilişkiler kurmayı da reddetti. Ancak iç savaşa yönelik baskılar güçlüydü ve Kilise fazla bir şey yapamayacak kadar zayıftı: Tarafsızlığı nedeniyle hem faşistlerin hem de antifaşistlerin eleştirilerine maruz kalıyordu. 1944 Paskalya'sında piskoposlara "nereden gelirse gelsin nefretin, kan davasının, misilleme ve şiddetin her türlüsünün kınaması" tavsiye edildi fakat Duçe yanlısı *Piemonte repubblicano*, "olağanüstü bir dönemde, savaş halinde olduğumuzu ve savaşan 'iki taraf arasında kalan' her İtalyan'ın –piskopos olsun olmasın– içlerinden birinin her gün dehşet verici suçlarla lekelendiğini dikkate alma yükümlülüğü taşıdığını" anlamadığı için Kilise'ye saldırdı. Aslında rahipler de şiddete

57 P. P. Poggio, "Reppublica sociale italiana", ed. Collotti vd, *Dizionario della Resistanza*, I. cilt, 66-77, burada 73; R. Lamb, *War in Italy, 1943-45: A Brutal Story* (Londra, 1993), 99-101.

uğruyordu: 191'i faşistler, 125'i Almanlar ve 109'u bizzat partizanlar tarafından öldürüldü. Faşist yanlısı çetelerde savaşan veya –"partizan papazlar" ya da "kızıl rahipler" olarak adlandırılan– antifaşist olarak savaşan rahipler vardı. (Bu son örgüt aslında, manevi destek olmadan komünist propagandaya maruz kalacak olan partizanlara dini rehberlik sağlanmamasından kaygılanan Vatikan tarafından destekleniyordu.)[58]

Ancak direniş sadece işbirlikçilere karşı bir iç savaş vermiyordu; direnişin içinde de gerilimler vardı. Bu gerilimler direnişin içinden çıkıp geliştiği küçük örgütlerin çokluğunu ve savaş sonrası ideal düzene ilişkin kendi aralarındaki farklı anlayışları yansıtıyordu. Batı Avrupa'da bu farklılıkları denetlemek mümkündü. Belki de direnişin zaman zaman kendi içine döndüğü Fransa dışında, bu anlaşmazlıkların hiçbiri açık şiddete dönüşmedi ve örgütler ya birbirinin varlığını hoşgörüyle karşıladı ya da eşgüdümlü yapıları aşan otoriteyi kabul ettiler. Balkanlar'da durum farklıydı. Sürgündeki Yunan ve Yugoslav hükümetleri meşruiyetlerini kaybetti ve direniş güçlerini birleştirme girişimleri başarısızlığa uğradı. Sonuç olarak, direniş güçleri sadece işbirlikçilerle değil birbiriyle de açıktan savaşıyordu. Yugoslavya'da Partizanlar ile Çetnikler arasındaki savaş ülke genelinde kanlı bir iz bıraktı. Yunanistan bu ölçekte şiddetten kaçındı, bu ancak ana hareket –EAM/ELAS– dağlardaki başat otorite haline gelmek için daha küçük örgütleri zor yoluyla dağıttığı için oldu.

Savaşın sonu yaklaşırken yeni başlayan iç savaştaki ana savaş hatları direniş ile işbirlikçiler arasında değil, komünistler ile muhalifleri arasında oluştu. Hırvat Ustaşa ve Belgrad'daki Nediç jandarmaları kendilerini ülkelerinin Bolşevizme karşı son savunma hattı olarak gördü ve bu korkuyla komünist olmayanlara ve antikomünist direniş güçlerine çağrılar yaptılar. Yunanistan'da bu türden antikomünist güç koalisyonları –işbirlikçileri ve direnişçileri bir araya getirerek– vatan haini hükümet tarafından Alman desteğiyle örgütlendi. Aslın-

58 M. Franzinelli, "Chiesa e clero cattolico", ed. Collotti vd, *Dizionario della Resistanza*, I. cilt, 300-322.

da, burada oluşmakta olan iç savaş Almanların kasıtlı olarak gerçekleştirmeye çalıştığı bir şeydi. Eski bir Gestapo görevlisi olan SS-Standartenführer ve hukukçu Walter Blume, önce Doğu Cephesi'nde Yahudileri sonra Slovenya'da partizanları öldürmüş ve Atina SiPo/SD'nin başına geçmişti. Onun "kaos tezi" dediği şeye göre, Almanlar Yunanistan'ın önde gelenler sınıfını öldürmek, Yunanları kargaşaya sürüklenmelerini sağlayacak şekilde şiddetle birbiriyle çatıştırmak zorundaydı. Böylece yasadışı antikomünistleri güvenlik taburları ve gayriresmi ölüm müfrezeleri halinde örgütleyerek silahlandırdı ve onlara "komünistler" ve "haydutlar"la savaşta tam yetki verdi. Böylece işgalin son ayları, Almanların doğrudan pek rol oynamadıkları, Yunanların Yunanlara karşı gerçekleştirdiği bir dizi dehşet verici katliamla noktalandı. İşgalin son aylarında Yunan iç savaşının tohumları ekilmekteydi.

Komünizm gölgesi Almanya'nın şansını kaybetmesine, Doğu Avrupa'daki partizan savaşı üzerinde de muazzam bir etki yaratmasına yol açtı. Polonyalılar, Ukraynalılar ve Baltık halkları kendilerine artık bir Alman çöküşünün ne anlama geleceğini soruyordu ve isyancılar da gözlerini giderek âna değil geleceğe çeviriyordu. Silahlı direnişin kaydettiği gelişmenin bilinçli olarak durdurulduğu Polonya'da, Yurt Ordusu kendi Yeraltı Direniş Yönetimi'ni ancak 1942'nin sonunda kurdu ve 1943'ün sonunda yapılan bir değerlendirme, örgütün ülke çapında yaklaşık 3.000 adamı örgütlediğini ortaya koydu; bu büyük bir sayı değildi. Bu noktada diğerleri çoktan arazideydi. Yurt Ordusu olmadığı için ümitleri boşa çıkan Doğu'daki Polonyalıları cezbeden gayet donanımlı bir komünist hareket de vardı; Doğu Polonya'da yapılan katliamlardan sağ çıkanları bir araya getiren sayısız Köylü Taburu (Köylü Partisi'yle ilişkili) ve Yahudi çetesi vardı; ülkenin doğusunda Sovyet partizanları ve sağda da NSZ vardı. Bu örgütler arasında çatışmalar yaygındı fakat malum nedenlerden ötürü asıl bölünme Sovyetler'e sempati duyanlar ile diğerleri arasındaydı. Gerilim komünist olmayan belli başlı bütün partileri birleştiren Antikomünist Yurttaş

Komitesi'nin kurulmasıyla arttı. Komünistler de sürgündeki hükümete bir alternatif olarak Anayurt Ulusal Konseyi'ni kurmuşlardı. Polonya direnişi üzerine bir OSS raporunda, "bir nokta kesindir ki," deniyordu, "yeraltı örgütlerinin birlik olmaması ve her bir grubun Almanlarla çatışmak dışında kendi hedefinin olması Almanların işine yaramaktadır."[59]

Polonyalılar arasında silahlı direnişin gelişmesini sağlayan etkenlerden biri, ansızın savaş içinde –Doğu Polonya ve Batı Ukrayna'daki Polonyalılar ile Ukraynalılar arasında– bir savaşın patlak vermesiydi. Vilnius ile Lviv arasındaki mıntıkanın tamamı, Avrupa'nın en şiddetli etnik temizlik deneyimlerinden bazılarının yaşandığı bir yerdi. 1943'te birkaç ay içinde işler kötüleşip daha da karmaşıklaştı. İlk Sovyet partizanları önceki yıl Volhinya'da görülmüştü fakat Ukraynalı milliyetçiler köylülerin onlara destek olmasını önlemek istiyordu; kendi sözleriyle, "Alman emperyalizminden kurtulmak için kendilerine Moskova'da bir sığınak arayabilecek Ukrayna ulusuna mensup unsurlar" için bir alternatif yaratmaya çalışıyorlardı. Almanlara çalışan Ukrayna polisleri kalabalık gruplar halinde ormanlara sığınıyor ve milliyetçi OUN-B onları yeni bir Ukrayna Direniş Ordusu (UPA) kurmaya teşvik ediyordu.

Nisan 1943'te UPA 10-20.000 üyeye sahipti ve Stalingrad haberleri karşısında, geleceğin bağımsız Ukrayna devletine yer açmak için Ruslar gelmeden bir etnik temizlik kampanyasına giriştiler. Önce Himmler'in etnik Alman yerleşimlerine saldırarak çoğunu ateşe verdiler. Ardından Polonyalılara dönüp yaklaşık 50.000'ini öldürdüler; bu sayıdan çok daha fazlası batıya doğru kaçtı. Çok iyi planlanan katliamlar ve sürgünler sayesinde, Aralık'ta Polonyalıların denetimindeki topraklara göz diken binlerce köylünün yardımıyla Volhinya'yı Ukrayna denetimine sokmayı fiilen başarmışlardı. OUN 1944'ün başından itibaren "her türlü Polonya izinin silinmesi" emrini veriyordu. "Katolik Kilisesi'nin bütün duvarlarını ve diğer Polonya ibadethanelerini yıkın. Kırsal kesimdeki bağları ve bahçeleri tahrip edin ki, birilerinin buralarda yaşadığını gösteren hiçbir iz

59 Lukas, *Forgotten Holocaust*, 76.

kalmasın ... Polonyalılara ait bir şeyler kalırsa, Polonyalıların toprağımıza göz dikecekleri gerçeğini dikkate alın."[60]

Bu olaylar hemen yankı buldu ve etkisi uzun süre devam etti. Şiddet, Stalin'i Polonyalılar ile Ukraynalıların birlikte yaşayamayacağına ikna etti ve böylece Moskova, 1944-1947 döneminde Polonya ile Ukrayna arasında, yüz binlerce insanın yerinden edildiği bir dizi zorunlu nüfus mübadelesi planlamaya başladı. Komşu Galiçya'da Polonyalılar bu kez intikam amacıyla Ukraynalılara yöneldi ve oluşma safhasındaki Polonya partizan hareketinin safları Volhinya'dan gelen mültecilerle doldu. Bu hareket daha sonra sadece batıya, Polonya'nın orta bölgelerine fakat aynı zamanda Vilna'ya doğru kuzeye, Polonyalıların azınlıkta olduğu ve savunma ihtiyacı duydukları savaş öncesi Doğu Polonya'nın diğer bölgelerine yayıldı. Bu arada Yurt Ordusu'nun Volhinya'daki başarısızlığı pek çok Polonyalı'nın Sovyet partizanlarına bel bağlamasına yol açtı. Ukraynalılar gibi Polonyalılar da artık Ruslar ile Almanlar arasında sıkışıp kalmıştı ve tavizden kaçınmak zordu. Hem aşırı sağcı NSZ hem de Yurt Ordusu komutanları, bölgenin "yeniden Sovyetleştirilmesi"ni önlemek için Alman SS'i ve Wehrmacht subaylarıyla geçici bir anlaşma yapmak için müzakereye başladı. (Himmler bu türden anlaşmaları yasaklamış olsa da, küçük ölçekte bu tür şeyler yapılıyordu.) Fakat diğer Yurt Ordusu komutanları Sovyet partizanlara karşı çıkmanın faydasızlığını kabul ederek onlarla işbirliği yaptılar. Gerek Polonyalılar gerekse Ukraynalılar büyük totaliter güçlerin her ikisinden de bağımsız, kendileri için ayrı bir yer bulabilecekleri bir dünya umudu taşıyorlardı. Fakat böyle bir dünyanın gerçekleşmesi iki yıldan çok daha uzun bir süreyi gerektirecekti.[61]

---

60 T. Snyder, "The Causes of Ukrainian-Polish Ethnic Cleansing 1943", *Past and Present*, 179 (Mayıs 2003), 197-235; Brown, *A Biography of No Place*, 221; Armstrong, *Ukranian Nationalism*.

61 B. Chiari, "Reichsführer-SS: Kein Pakt mit Slawen: Deutsch-polnische Kontakte im Wilna-Gebiet 1944", *Osteuropa Archiv* (Nisan 2000), A134-A153.

Ayaklanmanın Zamanlaması

28 Eylül 1943'te Napoli, Almanlara karşı ayaklanan ilk Avrupa kenti oldu. *Quattro giornate* –ünlü "Dört Gün"– Feldmareşal Kesselring'in 20.000 kişiyi sürme girişimiyle başladı. Alman kamyonları onları almak için kentin merkezindeki Piazza Dante'de toplandığında kadınlar buna engel olmaya çalıştı. Aynı anda silahlı genç adamlar caddelerde devriye gezmeye başladı. Ertesi gün 8.000 kişinin götürüldüğüne ilişkin haberler yayıldığında insanlar otobüsleri devirdi, barikatlar yükseldi ve Almanların takviye getirmesini önlemek amacıyla makineli tüfek yuvaları kuruldu. Sonraki günlerde kentin sokak ve labirenti andıran dar geçitlerinde yaşanan şiddetli çatışmalar, müzakereler (Napoliler aralarında kent komutanının da olduğu pek çok Alman'ı yakalamış, bazılarını da teslim olmaya zorlamıştı), (faşist işbirlikçilerini hedef alan) linçler ve Almanların yaptığı toplu infazlarla kesintiye uğradı. Müttefik orduları kentin eteklerine yaklaşıyor, gemileri körfezde gözetleme yapıyordu. Fakat kent sakinleri, özellikle Vomero çevresindeki dik eski sokaklarda, Müttefikler'in yardımına gerek bırakmayacak kadar etkin bir savaş veriyorlardı ve denetimi sağlayabilecek güçten yoksun olduklarını anlayan Almanlar, Ekim başlarında ilk Müttefik birlikleri kente ulaştığında geri çekildiler. Arkalarında 663 ölü İtalyan ve çok daha fazla yaralı bıraktılar. Aylarca süren Müttefik bombardımanıyla yarı yarıya yıkılan tarihi şehir merkezi ve liman neredeyse tanınmaz haldeydi. Kente giren İngiliz askerleri, "yanmış ahşap, zaman zaman caddeleri tamamen tıkayan harabeler, bomba kraterleri ve terk edilmiş tramvaylar" gördüler. Ne içme suyu ne de yiyecek vardı ve katakomplarda bir SS müfrezesinin gizlendiğine dair söylentiler günlerce sürdü.[62]

İsyan planlanmamış bir halk ayaklanmasının nadir bir örneğiydi (İtalya'da bugün pek hatırlanmamasının bir nedeni belki de budur). Almanlar kadar yöredeki antifaşistler de şaşırmıştı ve çatışmanın hızla yayılması kent sakinlerinin gayet iyi bildiği, hem dağılmakta olan faşist devletin kalıntılarına

62 N. Lewis, *Naple's 44* (Londra, 1978), 26-33; Gribaudi, *Guerra totale*, 174-98.

hem de yeni gelen eli tetikte Almanlara yönelik öfkeyle ateşlenen güçlü bir topluluk ruhundan daha fazlasını yansıtıyordu. Ne var ki Avrupa'nın başka yerlerindeki direniş hareketleri bütün stratejilerini işgalciye karşı ayaklanma hazırlıklarına dayandırmıştı ve onlar için esas sorun uygun zamanın geldiğinden emin olmaktı. 1943 pek çok kişinin beklediği İkinci Cephe olmaksızın geçip giderken, pek çoğu kendi saflarındaki hayalkırıklığı ve sabırsızlıkla savaşıyordu.

Doğru olan yıl –eşzamanlı olarak Fransa işgal edilirken Sovyetlerin de Beyaz Rusya'dan geçerek Polonya'nın içlerine doğru ilerlemesiyle birlikte– sonraki yıldı. Grevler, sabotajlar ve Alman birliklerine yönelik silahlı saldırılar görülmemiş düzeye ulaştı ve hem cephede hem de geride savaşan Almanlar, o zamana kadar esirgenen bölgelerde kitle terörü ve misillemelere başladı. 1944 yazında direniş hareketlerinin nispeten merkezileştiği daha küçük bazı Kuzey Avrupa ülkelerinde, sürgündeki hükümetler SOE ve General Eisenhower'ın SHAEF komutanlığıyla birlikte bunu durdurmak için ellerinden geleni yaptılar. Hollanda kitlesel ayaklanmayı caydırmaya çalıştıysa da, Eylül'de başlayan bir demiryolu grevi Almanların sıkıyönetim ilân etmesine yol açtı. Norveç'te Milorg direniş hareketi ayaklanmaya karşı uyarıda bulundu ve kendi üyelerinin enerjisini artan sabotaj eylemlerine ve çekilmekte olan Almanların ülkenin kuzeyinde uyguladıkları yakıp yıkma taktiğinin önlenmesine yöneltti. 1943 yazında *collaboration d'état*'nın çöküşünden sonra direnişin ivme kazandığı Danimarka'da, Londra ve yeni Özgürlük Konseyi profesyonel küçük çetelerle sabotaj eylemlerini tırmandırdı ve yeraltı ordusunun Almanlara karşı kullanılacak bir askeri güce dönüşmesinden kaçınmaya çalıştı. Bütün bu örneklerde, İngilizler ve sürgündeki hükümetlerin düşündüğü tek şey kayıpları önlemek değildi. Toplu eylemlerden kaçınmalarının pek çok siyasal nedeni de vardı, çünkü temelde, Kurtuluş'tan sonra mevcut siyasi sınıfı restore etmek istiyor ve büyük bir silahlı direniş hareketinin bu planları engelleyebileceğini düşünüyorlardı.

Pek çok ülkede direniş hareketinin liderleri, yanlış zamanlamanın yol açabileceği maliyetin dehşet verici biçimde net

göründüğü Fransa'daki olaylardan da etkilendi. Haziran'da, Normandiya Çıkarması'nın hemen öncesinde sabotajlarda ani bir artış oldu ve pek çok yerde demiryolu hatları kesildi. Fakat bazı *Maqui* liderleri bunun ötesine geçmek, Almanları açık çatışmalara çekmek, Kurtuluş'un şanını kendileri için kazanmak istedi. Auvergne'de, dağları direnişin merkezi tahkimatına dönüştürmeyi öngören daha eski planları yeniden uygulamaya soktular, Müttefikler'in harekete geçmesiyle cesaret kazandılar ve binlerce işçi ile öğrencinin Mont Mouchet bölgesine getirilmesi için seferberlik emri çıkardılar. Yöredeki Wehrmacht bu faaliyetleri gözlüyordu ve Haziran başında hareketi ezmeye karar verdi. Birkaç gün içinde, kısa bir direnişin ardından görece daha az kayıp vermek için onlarca *Maquisard*'ı öldürerek denetimi yeniden sağladılar. Feldmareşal Sperrle, direnişi ezmek için "aşırı ağır ... ve en acımasız yöntemleri" uygulayarak Normandiya Çıkarması'na karşılık verdi. Verilen emirler uyarınca, birlikler dağ yolunda gördükleri herkesi kurşuna diziyor ya da sürüyorlardı. Mont Mouchet olayı, gerillanın temel sürpriz baskın ve hareketlilik silahını terk etmesinin ne kadar pahalıya mal olabileceğini ve erken açığa çıkması halinde Alman karşı saldırılarına maruz kalacağını kanıtladı. Vercors Platosu'nda benzer bir bozgun yaşandı ve Fransa'nın çeşitli küçük kasaba ve köylerinde erken "Kurtuluş" girişimleri kan banyolarına dönüştü. Komünistlerin ayaklanma çağrılarına neden uyulmadığını anlamak mümkündür: Fransa'daki cemaatlerin %85'i Müttefikler'i beklemeyi tercih etmişti.[63]

Paris'teki ayaklanma daha sonra oldu ve daha başarılıydı. Ağustos ortalarında, içinde bir Hür Fransa Tümeni'nin de bulunduğu Müttefik güçlerinin yaklaşması üzerine Fransız polisi greve başladı. 18 Ağustos'ta herkes iş bıraktı, kentte yaşam durdu ve Fransız İç Güçleri (FFI) genel seferberlik emri verdi. Polis arabalarının ve askeri hizmet araçlarının üzerine büyük beyaz harflerle "FFI" yazıldı ve Lorraine Haçı çizildi. Alman birlikleri kenti tahliye ederken ateş altında kaldılar ve

63 Sweets, *Choices in Vichy France*, 221-3; Gildea, "Resistance, Reprisals and Community", 163-85; ayrıca bkz. T. Todorov, *A French Tragedy: Scenes of Civil War, Summer 1944* (Hanover, NH, 1996).

barikatlar kuruldu. Alman birlikleriyle girilen çatışmalar, Alman komutan General Dietrich von Choltitz'in Hitler'in kenti tahrip etme emrine uymayarak Fransız 2. Zırhlı Tümeni'nin komutanı General Leclerc'e teslim olduğu 25 Ağustos'a kadar sürdü: Yaklaşık 3.200 Alman öldü ve 12.800'ü hapsedildi. Aynı gün içinde, General de Gaulle geçici hükümet başkanı olarak kente geldi ve kendisini alkışlayan coşkulu kalabalığı Hôtel de Ville'den şu ünlü sözlerle selamladı:

> Paris! Çileden çıkmış Paris! Umudunu yitirmiş Paris! Şehit edilen Paris! Fakat kurtarılan Paris!
> Kendi başına kurtulan, Fransız ordusunun yardımıyla, bütün Fransa'nın, savaşan Fransa'nın, sadece Fransa'nın, gerçek Fransa'nın, ebedi Fransa'nın desteği ve yardımıyla kendi halkı tarafından kurtarılan!

De Gaulle'ün gösterişli söylevi sayesinde, Paris'in kurtuluşu savaş sonrası Fransa'nın kurucu efsanesinin temellerini attı; sözde, Fransa Almanlara karşı direnişte birleşmiş ve kendini kurtarmış bir ülkeydi. Aslında Paris zaten Almanlar tarafından tahliye edilme sürecindeydi ve kurtuluşu neredeyse tesadüfen gerçekleşmişti, çünkü Eisenhower stratejik bakımdan önem taşımadığını bildiği ve kapsamlı bir sıkıyönetimin olası maliyetinden kaygılandığı kentin yanından geçip gitmeyi planlamıştı. Fakat, de Gaulle için bu kabul edilemezdi. Paris Fransa'nın hatırına ve Fransızlar tarafından kurtarılmalıydı.

De Gaulle'ün ısrarının bir nedeni daha vardı. Tam o anda bütün gözler bir başka büyük Avrupa kenti için sürmekte olan çok daha acı ve kanlı bir mücadeleye çevrilmişti. Paris'te bir hafta içinde yaklaşık 1.500 Fransız hayatını kaybetti; fakat Polonya direnişinin neredeyse bir aydır savaştığı Varşova'da 40.000'den fazla insan öldürülmüş ve mücadele henüz sona ermemişti. Von Choltitz'e Paris'i ne pahasına olursa olsun elde tutma, köprüleri havaya uçurma, SS'in Polonyalılarla savaşırken sergilediği kadar acımasız biçimde Fransız ayaklanmasını ezme emrini verirken, Hitler'in aklında olan yer Varşova'ydı. Gayriresmi bir ateşkes için arabuluculuk yapmaya çalışırken ve Führer'in kendisine verdiği emirleri bilinçli bir tutumla göz ardı ederken, General von Choltitz'in de aklında aynı yer vardı.

1919-1920 Rus-Polonya Savaşı sırasında Varşova'da bulunan de Gaulle'e gelince, direnişe yardımcı olması için Leclerc'in zırhlı tümenini Paris'e yöneltmesinin bir nedeni, tek başına mücadele etmek zorunda bırakılan Polonya'da olup bitenleri gayet iyi bilmesiydi.[64]

Polonya'da bir kitle ayaklanması lehine güçlü tezler vardı; bunlar zamanla daha da baskıcı hale geldi. Batı Avrupalıların aksine, Polonyalılar Kızıl Ordu tarafından kurtarılmak durumunda kaldılar ve çoğu için bu pek de kurtuluş anlamına gelmiyordu. 1944'te, Londra'da sürgünde bulunan hükümet ile Stalin arasındaki ilişkiler bozulmuştu ve İngilizlerle Amerikalılar Polonya söz konusu olduğunda Sovyet arzularını göz ardı etmeye ne hazır ne de istekliydiler: SOE'ye verilen silahlar, Fransa'ya ayrılanların sadece bir bölümüydü örneğin. Polonyalılar ile Sovyetler arasındaki çekişmenin sebebi, genelde Sovyetler'in 1939'da işgal ettiği Doğu bölgelerinin kaderiyle ilgiliydi. Bu yüzden 1943'te Yurt Ordusu'nun planları, Polonyalıların Kızıl Ordu'yu "ev sahibi" olarak karşılamasını sağlayacak başarılı ayaklanmalar üzerinde odaklanacak şekilde değişti. Fakat bu değişiklik, Almanların gerçekte olduklarından daha zayıf, Polonyalıların ise daha güçlü oldukları ve Kızıl Ordu'nun zamanında ayaklanmaları halinde Polonyalıların taleplerini kabul edecekleri varsayımına dayanıyordu. Aslında Kızıl Ordu Volhinya ve Galiçya kentlerine doğru ilerlerken olanlar bu şablona uymuyordu. Yurt Ordusu birlikleri Almanlar, Ukraynalılar ve Litvanyalılarla yaşanan çatışmalara katkıda bulundu ve Sovyet birlikleriyle sık sık işbirliği yaptı. Fakat nüfuslarının çoğu Polonyalı olsa da Vilnius, Lviv ve Lublin gibi kentleri kendi başlarına kurtaramayacak kadar zayıf ve ani saldırı kabiliyetinden tamamen yoksundular. Kızıl Ordu komutanları Polonyalılara önceleri müttefik gibi davranıyordu. Fakat bu çok sürmedi. 14 Temmuz'da Moskova Litvanya, Batı Beyaz

---

64 K. J. Müller, "Le Développement des opérations du groupe d'armée B fin juillet a oût 1944", ed. C. Levisse-Touzé, *Paris 1944: Les Enjeux de la Libération* (Paris, 1994), 102-25; H. Umbreit, "La Libération de Paris et la grande stratégie du IIIe Reich", *age.*, 327-43.

Rusya ve Batı Ukrayna'daki Yurt Ordusu birliklerinin silahsızlandırılmasını emretti ve pek çok Polonya subayı tutuklandı. Sürgündeki Polonya hükümeti, Polonyalıların bu şehirleri kurtarmasının Batı'da büyük yankı uyandıracağını ve Polonya davasına destek sağlayacağını ummuştu. Fakat Britanya ve Amerika basını bunları pek dikkate almadı.

Yurt Ordusu'nun Temmuz sonunda Varşova ayaklanmasını başlatma kararının, bu arkaplan dikkate alınarak anlaşılması gerekir. Doğu Polonya'da yaşanan olaylar, ilk olarak Wehrmacht'ın Polonyalılar için hâlâ çok güçlü olduğunu ve ikinci olarak, dikkate alınabilecek tek dış destek kaynağının –Kızıl Ordu– Yurt Ordusu'nu meşru olmayan bir yönetim aracı olarak gördüğünü ortaya koymuştu. Gene de bundan çıkarılabilecek makul ölçülerde kesin bir sonuç –ayaklanmanın dış destek olmaksızın askeri bakımdan yenileceği ve siyasal bakımdan da her durumda yenileceği–, Polonya direnişinin beş yıldır umut bağladığı stratejiye ters düşecekti. İşgal boyunca muazzam insan kaybı pahasına olağanüstü etkin bir yeraltı örgütü inşa edilmişti ve Yurt Ordusu liderlerinin bu örgütü kullanmaması düşünülemezdi. I. Dünya Savaşı'nın muzaffer sonunu hatırlıyorlar ve İkinci'sinin de aynı şekilde sona ermeyebileceğini düşünmek bile istemiyorlardı.[65]

Temmuz sonunda Kızıl Ordu tankları yüzlerce kilometre ilerlemiş ve bütün savaşın belki de en olağanüstü etkiyi yaratan taarruzunun sonunda Almanları Varşova'nın eteklerine kadar geriletmişti; Polonyalıların Vistula'nın karşısına yönelik bir saldırının yakın olduğuna inanmaları anlaşılabilirdi. Aslında Sovyet birlikleri tükenmişti, yakıt ve ikmal sıkıntısı vardı, yeniden tertiplenmesi gerekiyordu ve kararlı bir Alman savunma hattının önünde durdurulmuştu. Fakat kente saldırının yakın olduğuna inanan Yurt Ordusu komutanı ayaklanmanın başlaması için emir verdi. Komutanın pek çok yoldaşını şaşırtan, son anda alınmış bir karardı bu. Gıda ve su stokları azalmıştı. Varşova son haftalarda Doğu'daki Yurt Ordusu birliklerine ikmal sağladığı için silah sayısı da azalmıştı. Öte

65 Bu ruh hali Borodziej'in betimlediği çok karmaşık ve karışık karar dizilerini özetler, *The Warsaw Uprising of 1944*, böl. 3-4.

yandan Almanlar ayaklanmayı bir süredir bekliyor, güvenlik sistemlerini takviye ediyor ve güçlendiriyorlardı. İsyanı kısa sürede ezebilecek kadar adamları yoktu. Fakat gene de 20.000 kadar yetersiz silahlanmış Polonyalı, bir hayli iyi silahlanmış 13-20.000 kişilik bir Alman polis ve ordu birliğiyle karşı karşıya geldi, kentin çevresinde mevziler kazıldı. Bu –Polonyalılar için– ölümcül bir yanlış hükümdü.[66]

Ayaklanmanın yenilgiye kadar tam iki ay sürmesi, Varşova direnişçilerinin kahramanlığına bir övgüdür ve çaresizliklerini yansıtır. Fakat bu aynı zamanda Almanların kendi hatalarının da bir yansımasıdır. İlk planda, Napoli ayaklanmasının da gösterdiği gibi, Alman birlikleri eski ve kalabalık kentlerdeki sokak çatışmalarından çok açık alan harekâtlarına yatkındı. Avrupa'da nüfusu Varşova'dan, özellikle kent merkezinden daha yoğun olan çok az yer vardı ve bu durum Almanların silah ve insan gücü bakımından ezici üstünlüklerini kısmen etkisizleştiriyordu. Özellikle ilk günlerde birliklerin Himmler'in özel emriyle ayrım gözetmeden kent sakinlerini hedef alan terörüne karşılık Polonyalılar çatışmayı sürdürmek zorunda kalmışlardı.

Hans Frank ve Himmler, Varşova'yı Hitler'in istediği gibi sürekli biçimde tahrip etmelerine fırsat vereceği için ayaklanmayı gizli bir lütuf gibi karşılamışlardı. Daha sonra Himmler "Varşova'da ayaklanma haberini alır almaz," dedi,

> derhal *Führer*'e gittim. Şöyle dedim: "*Führer*'im, zamansız geldim. Tarihsel olarak, Polonyalıların bunu yapmaları bir lütuftur. Beş ya da altı haftada bunun üstesinden geliriz. Ancak o zaman Varşova, on altı ya da on yedi milyonluk Polonya halkının başkenti, başı ve beyni, Doğu'ya giden yolumuzu yedi yüz yıldır tıkayan ve birinci Tannenberg savaşından beri yolumuzu kesen bu ülke, bastırılmış olur. Böylece Polonya sorunu çocuklarımız ve arkamızdan gelen herkes için, hatta bizim için de tarihsel olarak artık büyük bir sorun olmayacaktır."[67]

İlk kez SSCB'nin işgalinde uygulanan, daha sonra Wehrmacht tarafından Balkanlar'a ve İtalya'ya taşınan "imha savaşı" bu

---

66 *Age.*, 74-5; Hanson, *The Civilian Population*, 68.
67 Himmler alıntısı, Borodziej, *The Warsaw Uprising*, 79.

kez Varşova'ya geldi. Birliklere verilen emirlere göre, ele geçirilen bütün isyancılar kurşuna dizilecekti; savaşçı olmayanlar da katledilecek ve sonunda bütün kent yerle bir edilecekti. İlk iki gün içinde birkaç yüz kişi öldürüldü. Fakat 5 Ağustos günü özel SS birliklerinin gelişiyle, ölü sayısı arttı: Şehrin dışındaki bir semtte öldürülenlerin sayısı sadece o gün muhtemelen 30-40.000 kişi kadardı. Daha sonra harekâtı denetlemek için gönderilen von dem Bach-Zelewski, en şiddetli saldırganları geri çekti ve kadınlarla çocukların ayrım gözetilmeksizin kurşuna dizilmesini yasakladı. Fakat on binlerce insan, Yurt Ordusu'nun denetimi altında kentin iç bölgelerine çekildi ve ayaklanma yeni bir özellik kazandı: Kent sakinlerinin katliam ve teröre karşı savunulması. Almanlar bile değişikliği fark ettiler. SS "Viking" Tank Tümeni'nin propaganda ekibine göre, kamuoyu başlangıçta isyancılardan "yüz çevirmiş" durumdaydı ve onları yeterince hazırlık yapmadıkları için eleştiriyordu. Fakat Almanların "insanların malına ve canına suçlu masum ayrımı yapmaksızın amansızca saldırdıkları ve bütün Varşova'yı yakıp yıktıkları" görüldüğünde, "ruh hali tamamen değişti." Böylece Almanlar isyanın bir halk ayaklanmasına dönüşmesine katkıda bulunmuş oldular.[68]

Ayaklanmanın sona erdiği safhada isyancılar olağanüstü dayanıklılıkları sayesinde bir kaç şey elde etmişlerdi. Yurt Ordusu'nun sürgündeki hükümetin nizami gücü olarak kabul edilmesini sağladılar. Böylece Almanlar da, 2 Ekim'deki son teslim oluşu sağlayan müzakerelerde onların savaşçı olarak haklarını nihayet kabul etti. Ayrıca Eylül başında, Sovyetler kentin üzerine savaş uçaklarını göndermek zorunda kalarak Almanların hava üstünlüğünü büyük ölçüde ortadan kaldırdı. Kızıl Ordu, ötesine geçmediyse de, Vistül'ün doğu kıyısındaki Praga semtine saldırdı. Fakat Stalin daha fazlasını yapmaya istekli değildi ve Müttefikler de B-17'leri havadan ikmal maddesi atmak için göndermek dışında pek bir şey yapmadılar. Bunların hiçbiri sonucu değiştiremezdi ve maliyetler Avrupa'nın diğer herhangi bir yerinden daha yüksek oldu. Silahların bırakılmasından sonra Almanlar yaklaşık 15.000 savaşçıyı tut-

68 *Age.*, 81.

sak aldı. 185.000'den fazla siville birlikte 15.000 savaşçı daha –savaşın yanı sıra açlık, susuzluk ve hastalıktan– öldü. Çoğu Yurt Ordusu'ndan memnun olmayan 48.000 sivil, 3 Ekim günü tahrip olmuş kentten çıktı; 130.000'i daha sonraki üç gün içinde geçiş kamplarına gitmek üzere yola koyuldu. Teslim şartları ihlal edilerek çoğu Almanya'nın içindeki çalışma kamplarına nakledildi veya toplama kamplarına gönderildi. Paris Kurtuluş'u kutlarken Varşova harabe halinde ve ıssızdı.

Almanlar tam da bu noktada, direnmelerinin faydasız olduğunu Polonyalılara net olarak kanıtlamaya karar verdiler. Doğu'nun belli başlı kentlerini –Moskova, Leningrad ve Varşova'yı– yıkmak için yaptıkları uzun vadeli planlar asla tam olarak gerçekleştirilmemişti. Ayaklanmanın başarısızlığa uğraması Nazilere, direnişin sadece fiziksel düşmanın değil onun uygarlığının da imhası anlamına geldiğini gösterme fırsatı sağladı. Bu ders Yahudilere zaten verilmişti: Bir yıldan fazla bir süredir birkaç bin toplama kampı emekçisi, yaklaşık 9 kilometrekarelik bir alanı kaplayan eski gettodan arta kalan her şeyi yok ediyor, molozlar özel bir demiryolu hattıyla 19 km öteye taşınıyordu; yazın yaşanan olaylar engelleyene kadar bu faaliyet devam etti. Artık orası Polonyalılar için kapıları zorla açılmış bir mekândı. Ayaklanma sırasında Varşova'nın %30'u tahrip edilmişti. Himmler demiryolu ve istasyon binaları dışında kentten arta kalan ne varsa havaya uçurması için Bach-Zelewski'ye talimat verdi. Varşova SSPF'si Paul Geibel harekâta önderlik etti. Geibel'in adamları –sonuncusu Ocak 1945'te Sovyet ve Polonya ordularının Varşova'ya girmesinden sadece birkaç saat önce tahrip edilen– kütüphaneleri havaya uçurdu; sarayları, müzeleri ve kamu binalarını mayınladı. İçindekileri kâh Reich'a gönderdiler kâh havaya uçurdular. Globocnik'in bir zamanlar Doğu Alman karargahı olarak gördüğü kentte, Sovyet destekli yeni rejimin kendi geçici başkentini kurduğu Lublin'de toplanan Ulusal Meclis, Varşova'yı "bağımsız bir Polonya devletinin başkenti" olarak yeniden inşa etme kararı aldı.[69]

---

69 Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 3. basım, 539; Szarota, *Warschau unter dem Hakenkreuz*, 319.

Bu yıkım kuşkusuz Nazilerin Polonya milliyetçiliğine yönelik derin ve bitmek bilmez nefretinin bir ifadesiydi ve her türlü stratejik mantıktan yoksundu. Ayaklanmanın başarısızlığı ve bunun ardından civar ormanlardaki Yurt Ordusu savaşçılarına karşı Alman akınları, işgalin son aylarında Polonyalıların moralini bozmak için zaten yeterliydi. Genel Hükümet'teki bir Wehrmacht kurmay subayı, "Yurt Ordusu direniş hareketi ... yakın gelecekte telafi etmeyi başaramayacağı ağır bir darbe yemiştir" sonucuna vardı. Ülkenin başka yerlerinde, Yurt Ordusu'nun ilk planlarında tasarlanan ve von dem Bach-Zelewski'nin korktuğu gibi bir ayaklanma yoktu. İyi ki de yoktu. Varşova'daki çatışmanın doruk noktasında SiPo, Polonya'nın orta bölgelerindeki kırsal kesimde "her an" huzursuzluk beklendiği ve hareket başladığı anda kasabalarda 10.000 kişinin kurşuna dizilmek üzere tutuklanması için uyarılmıştı. Fakat Varşova'nın düşüşünden ve partizan faaliyetinin azalmasından sonra, Ocak 1945'te Almanlar geri çekilirken önlerinde sadece ihmal edilebilir düzeyde bir direniş vardı.[70]

Direnişin Değeri

Savaş sırasında İngiliz ve Amerikan hükümetleri, Avrupa'daki partizanların askeri değerine ilişkin çekinceleri olduğunu sık sık dile getirmişti. Onlar için önemli olan, bu hareketlerin Almanlara karşı verdikleri savaşa ne ölçüde katkıda bulunduğuydu. SOE [Özel Harekât Subayları] silahlı kuvvetlerin diğer kolları tarafından derin bir kuşkuyla karşılanıyor ve faaliyetlerini bu bakış açısına göre haklı çıkarmak zorunda kalıyordu. Direnişin askeri değerinin ne olduğuna ilişkin tartışma, İngiliz tarihçileri arasında ta o zamandan beri sürmektedir. Bazıları bu hareketlerin pek az değer taşıdığını hatta hiç taşımadığını, stratejik bombardımanın ve denizden ablukanın daha önemli olduğunu, net enformasyon eksikliğinin sabotajcıların en iyi hedefleri saptamalarını önlediğini söyleyecek kadar ileri gi-

70 Corni, "Il sogno del "grande spazio", 253; Dobroszycki ve Getter, "Gestapo and the Polish Resistance Movement", 117-18.

der. "Neredeyse bütün sabotajlar," diye yazar Alan Milward, "Almanlar açısından ekonomik bakımdan önemsizdi." Savaştan sonra Alman yetkililer de aynı şekilde önemsemez bir tavır sergilediler. Speer, "Fransız direnişi ne ki?" diye alay ediyordu. Falkenhausen Belçikalıları artık övmüyordu. Her zaman dile getirilmeyen bir sonuç, misillemeler yüzünden çok ağır kayıplar verilmesiydi. Direniş faaliyetlerinin fazlası sadece kaynak israfı değil insan hayatı bakımından da yüksek maliyetliydi. Alman misillemelerinden sağ çıkanlar ve –daha çok bir taraftar ruhuyla– İtalya ile başka yerlerdeki antikomünist siyasetçiler tarafından, oldukça anlaşılır bir biçimde, tekrar edilen bir bakış açısıydı bu.[71]

Yaygın partizan faaliyetinin Almanları gerçekten endişelendirdiği Doğu Cephesi dışında, Avrupa işgali sırasında onları uzun süre meşgul eden pek az yerin ya da anın olduğu açık gibi görünüyor. Grevlerin ve bilinçli iş yavaşlatma eylemlerinin üretkenliği etkilediğini ve demiryolu sabotajlarının savaşın sonuna doğru Almanlara sorun çıkardığını kabul etsek bile, Wehrmacht'ın acımasız tepkisi, onların sadece, işgal önlemleri alınırken arkada bıraktıkları alanlarda güvenliği sağlama konusunda kaygılı olduklarını gösteriyordu. O zaman bile, gösterdikleri sert tepki çoğu kez muhalefeti ezmeye ya da onu işbirlikçilere daha çok yöneltmeye yeterli oldu. Direnişin, sonuçlardan korktuğu için önemli Almanları katletme planlarından vazgeçtiğini gösteren pek çok örnek vardı ve komünistlerin ne pahasına olursa olsun silahlı ayaklanma stratejisi de Balkanlar'ın dışında fazla taraftar bulmamıştı.[72]

Ancak bütün bunlar direnişi bir askeri muhasebe sorununa indirgemez. Katılanların çoğu için bu bir gurur sorunu ve baskının özgürlük ruhunu ezmeyi başaramadığına ilişkin bir kanıttı. Bu muazzam bir cesaret ve kıtadaki Alman hâkimiyetinin tartışılmaz göründüğü 1940 "gerçekleri"ni daha ilk etapta reddetmeyi gerektiriyordu. Sonunda aktif muhalefete yüz binler

71 A. Milward, "The Economic and Strategic Significance of Resistance", ed. S. Hawes ve R. White, *Resistance in Europe, 1939-1945* (Salford, 1973), 186-203; von Falkenhausen, "Quatre ans", *Mémoires*, 198.

72 Şiddet içermeyen direniş hakkında bkz. J. Semelin, *Unarmed against Hitler: Civilian Resistance in Europe* (Londra, 1993).

katıldı ve çoğu ağır bir bedel ödedi. Sadece Fransa'daki toplu idamlarda belki 30.000 kişi kurşuna dizildi; 20.000 Hür Fransız öldürüldü ve 60.000'i sürüldü. İtalya ve Yunanistan'da antipartizan savaşın sonucunda on binler, işgal altındaki Doğu bölgelerinde ise yüz binler öldü. Bu mücadelenin gerektirdiği bağlılık türü, ancak ahlaki ve siyasi ideallerle sürdürülebilirdi. Başka bir deyişle, Almanlara muhalefetin savaşın sonucunu nasıl etkilediği sorununun ötesinde bakmamız ve nasıl bir barış düşündüklerini sormamız gerekir. Direnişin, olayların gidişatında kalıcı izler bırakan ve önemli olan boyutu buydu.

Direnişin siyasi niteliği katılan herkes için aşikârdı. Savaş sonrası durumdan kaygılanan sürgündeki hükümetler için ulusal direniş sicili –ne kadar kısa olursa olsun– paha biçilemeyecek kadar değerliydi. Bu sicil Danimarka'nın Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edilmesini sağladı ve Fransa'nın bir Büyük Güç olarak görülüp Vichy'nin utanç verici bir ara dönem statüsüne indirgenmesine yol açtı; Heydrich'in öldürülmesinden sonra Protektora'daki Alman misillemeleri Benes hükümetinin oldukça sallantıda olan durumunu güçlendirdi ve Slovak ulusal ayaklanması ise Tiso'nun işbirliğine ilişkin anıları sildi.

Direniş siyasal hedeflere ulaşmak için yurtiçinde şiddete başvurdu. İşgalciyi baskıya zorlayarak işbirliğinin genel akımdaki albenisini zayıflatıp gayrimeşru kıldı ve Vichy gibi hükümetlerin giderek Alman kuklaları gibi görülmesini sağladı. İnsanlar direnişi karışıklık çıkarttığı ve direnişle gelen acılar için suçlayabildilerse de, Almanlardan ve işbirlikçilerden, asıl misillemeler yüzünden daha çok nefret ediyorlardı. Bazıları işgalcileri ülkeden çıkartmaktan başka bir şey istemezken, diğerlerinin zihninde işgalin ardından olması gerekenlere ilişkin özgül hedefler vardı. Sovyet partizanları SSCB'nin kaybettiği toprakların yeniden Bolşevikleştirilmesini savunuyordu: Bu yüzden enerjilerinin büyük kısmı Parti örgütünü yeniden inşa etmeye ve Bolşevizmi geliştirmeye yöneltildi. Yurt Ordusu Polonyalı milliyetçilerin, Alman işgalinin temsil ettiği saldırıdan kendi toplumlarını koruma ve 1919 kazanımlarını mümkün olduğu kadar savunma kararlılığını temsil ediyordu.

Danimarka Özgürlük Konseyi, 1943'e kadar Almanlarla tam bir işbirliği içinde olan bütün siyasal sisteme ilişkin gizli bir iddianame hazırladı.

Bazıları savaşın sona ermesini beklemedi. Kuzey İtalya'da kısa ömürlü "Partizan Cumhuriyetleri"ni –ya da dağlarda E-AM/ELAS'ın "Özgür Yunanistan"ını– kuran partizanlar, savaşın orta yerinde kendini yöneten alternatif siyasal yapılar kurmayı amaçlıyorlardı. Bunlar parlamentoları, seçimleri, sosyal güvenlik ve eğitim hizmetleriyle birer demokrasi deneyimiydi. Kendi denetimleri altındaki bölgeleri yönetiyor, düşmanın sızma hareketlerini engelliyor, hırsızlara ve karaborsacılara karşı adaleti sağlıyorlardı; bunlar belirgin bir askeri amacı olan faaliyetler değildi, hepsi partizanların iktidarlarını kurma ve siyasal özlemlerini gerçekleştirme aracıydı. "Elbiselerinizi yıkayın!", "Saçlarınızı kesin!"; "Bit yoksa tifüs de yok!" Bunlar 1941 baharında Yugoslav Partizanlarının yönetimindeki Foca çevresinde görülen sloganlardan bazılarıydı. (Bunların karşısına Esperanto dilinde "Yaşasın Komünizm!" yazıldı.) Komünistlerin önderliğindeki direniş hareketleri geçmişten kopmak istiyordu ve hedefleri savaş dönemi seferberliğini, iflas etmiş savaş öncesi "burjuva" rejimlerin yerine komünist rejimleri geçirecek bir güce dönüştürmekti. Denetimleri altındaki bölgelerde devlet benzeri oluşumlar inşa etmeye çalışmaları anlaşılırdı.

Bu nedenle Kurtuluş'tan sonra en zorlu sorunlardan biri, bu tip devlet versiyonlarını yurtdışı sürgünlerinden dönen siyasetçilerin savunduğu başka fikirlerle bağdaştırmak oldu. İkinci grup için sorun, direnişin veya daha net tabirle iktidar boşluğunda oluşan çeşitli direniş örgütlerinin nasıl denetleneceği olarak özetleniyordu. Bu durum önce, partizan birliklerinin hızla dağıtıldığı ve NKVD'nin hızla ilerlemekte olan Kızıl Ordu'nun geri bölgelerindeki direnişi Polonyalılar ve Ukraynalılardan temizlemeye başladığı SSCB'de ortaya çıktı. O sırada Orta Polonya'ya ulaşan Sovyet birliklerinin görevi daha da zordu ve 50.000 Yurt Ordusu mensubunun NKVD tarafından tutuklanmasına ve çoğunun Gulag'a gönderilmesine rağmen, komünist yönetimine antikomünist direniş, Polonya'nın çeşit-

li bölgelerinde 1947 resmi affından sonra bile devam etti. Bir zamanlar Hans Frank'ın başkenti olan Krakov'da Köylü Partisi taraftarları sayıca komünistlerden daha fazlaydı ve onları açıktan eleştiriyorlardı. Halk Varşova hükümetini "bir yabancı gücün ajanı" olarak görüyor ve "beş yıl Alman işgali altında yaşadık, şu beş ayı da bağımsızlık için yaşayacağız," diye düşünüyorlardı.[73]

Avrupa'da Partizan hareketinin denetim kurduğu tek yer Yugoslavya oldu: Tito'nun Partizanları Kızıl Ordu'nun da yardımıyla ülkeyi ele geçirdi ve savaş dönemi işbirlikçilerinin yanı sıra Mihayloviç'in Çetnikleriyle de hesaplaştı. Tam aksi sonuç vermesine rağmen Yunanistan'da da benzer bir hesaplaşma oldu. Solcu EAM/ELAS, Kurtuluş'ta ülkenin başat gücü olarak ortaya çıkmıştı ancak Churchill, Yugoslavya'dakinin aksine Britanya'nın Yunanistan'da stratejik çıkarları olduğunu düşünüyordu ve 1944 kışında EAM/ELAS ve George Papandreou'nun sürgünden dönen birlik hükümeti arasında çatışmalar patlak verdiğinde, Churchill İngiliz desteğini Papandreou hükümetinin arkasına yerleştirmişti. İngiliz birlikleri ve RAF uçakları başkentteki ELAS mevzilerine saldırdı ve nihayet onları geri çekilmeye zorladı. İngilizlerin ölü ve yaralı sayısı 1.000'den fazlaydı. Aralarında komünistlerin infaz ettiği yüzlerce rehinenin de olduğu pek çok Yunan öldü. Yunanistan kralı ülkeye geri getirildi ve gerek polis teşkilatı gerekse silahlı kuvvetlerdeki çok sayıda işbirlikçinin desteğiyle yeni bir hükümet kuruldu.

Yunanistan Avrupa'nın geri kalan kısmına, özellikle de yönetimlerini yeniden kurmak için ülkelerine dönen siyasetçilere işlerin ne kadar kötüye gidebileceğini gösteren bir uyarı oldu. Bu ülkede yaşanan parçalanmanın doğrudan nedeni, direniş savaşçılarının yeni silahlı kuvvetlere dönüştürülme şartları konusunda siyasi partilerin bir anlaşmaya varamamasıydı. Fransa'da, de Gaulle bundan kaçınmak için elini çabuk tuttu ve birleşmiş grupları, bunları devlet denetimi altında bir araya getirmenin en iyi yol olduğunu düşünerek Hür Fransa

73 B. Goldyn, "Disenchanted Voices: Public Opinion in Cracow, 1945-46", *East European Quarterly*, 32:2 (Haziran 1998), 139-65.

birliklerine kattı. Binnenlandse Strijdkrachten'in (NBS) sayıları 120.000'i bulan gönüllüyü saflarına kattığı Hollanda'da da benzer bir siyaset izlendi. Danimarka'da, SHAEF 1945 baharında siyasetçileri, yeraltında yaklaşık 50.000 silahlı adamı olan direnişçilerle uzlaştırmak için büyük bir çaba harcadı. Kurtuluş'u izleyen haftalarda bütün silahların polise teslim edilmesini kaba bir tutumla istediği için, direnişi silahsızlandırmayı sadece Belçika hükümeti beceremedi. Burada, silah bırakma kararına itaat edilmediği takdirde cezalandırılma tehdidi vardı; ve polis parlamentoya yürüyen göstericilere ateş açınca neredeyse bir iç savaşın eşiğine gelindi. Churchill komünist bir ayaklanmanın son anda önlendiğini iddia etti. Ancak bu tam bir fanteziydi ve direnişçilerin sonunda kendilerini silahsızlandırmaları Belçikalıların şansı oldu. Belçika direnişi EAM/ELAS'tan daha fazla bölünmüştü ve iktidarı ele geçirmeyi asla planlamamıştı. Tam aksine, diğer ülkelerdeki –belki de aslında Yunanistan'daki– gibi, Belçika direnişine katılanların çoğu Almanlar ayrıldıktan sonra işlerinin bittiğini fark etmişti.

Yunanistan'da yaşanan olayların derin bir etki yarattığı diğer ülke İtalya'ydı. Burada direnişte yer alan birçok kişi, faşizmden kopuşun süreklilik kazanacağından emin olmak istiyordu: *Bu*, barış için bırakmayı umdukları gerçek mirastı. Kuzey'deki kentlerde, Almanların ülkeden çıkarılması kadar bu hedefe ulaşmak için de, Nisan 1945'te peş peşe ayaklanmalar oldu, muazzam can kayıpları ortaya çıktı. Duçe dönmeyecek olsa da –cesedi diğer 14 faşistle birlikte Milano'da teşhir edilmişti– partizanlar eski rejime mensup pek çok kişinin, iktidarlarını korumak için 1943-1945 kargaşasından yararlandıklarını fark etmişlerdi. Bununla birlikte Yunanistan'daki olaylar, İtalyan Komünist Partisi'nin lideri Togliatti üzerinde büyük bir etki yarattı. Bu olaylar Togliatti'nin 1943'te Moskova'dan İtalya'ya dönüşünden beri benimsediği, diğer partilerle barış içinde işbirliği yapmanın önemli olduğuna dair görüşünü güçlendirdi. Müttefikler komünistlerin gücünden yine de korkuyordu ve yönetimi devralmalarına engel olma kararına vardılar. Sonuç olarak İtalyan solundaki eski partizanlar, daha hafif olmakla birlikte Yunan muadillerinin 1940'ların son

yıllarından itibaren katlandıkları acıların benzerlerini yaşadı: cezalandırma, yargılama baskısı ve bir zamanlar Mussolini'ye sadakatle hizmet etmiş sayısız kamu görevlisinin bu kez yeni demokrasiye bağlılık göstermesinin yarattığı acılar. Yeni devletin direniş değerleri temelinde inşa edildiği söylenebiliyordu: Fakat fiilen direniş saflarında savaşmış pek çok kişi gerçeğin farklı olduğunu hissediyordu.

Direniş saflarında savaşmış olanların denetimi bir şey, direnişin belleğini ve anlamını denetlemek ise daha az önemli olmayan bir başka şeydi. Savaşın son yılında yaşanan kontrolsüz şiddet Avrupa'nın belleğinde iki şeyi doğrulamıştı. Bunlardan biri Alman zulmüne direnişte birleşen ülkeler imgesi, diğeri ise Alman işgalinin sivillere uyguladığı ölçüsüz vahşetti. Savaşın son evrelerinde pek çok insan direnişe katıldı ve –hem SS hem de Wehrmacht içindeki– Almanların, "savaş mıntıkaları" olarak belirlenen yerlerde ya da kendi güçlerinin çevresindeki kuşatma hızla daraldıkça güvenli hale getirmeyi amaçladıkları arka alanlarda sivillere karşı gerçekten dehşet verici pek çok katliama giriştikleri dönem de buydu. Oradour, Marzabotto, Kalavrita ve Distomo hep bu dönemde, Wehrmacht'ın aşırı gerildiği bir sırada vuruldu ve genç sahra subayları, acımasız eylemler için yetersiz kalan sayıları telafi etmek için yetkilendirildi. Nedensiz barbarlık izlenimi, son dakikada yapılan işçi toplama faaliyetine, acil önlemlere, Kuzey Norveç'i çorak bir viraneye dönüştüren ve Varşova'yı harabeye çeviren yakıp yıkma taktiğine ilişkin anılarla birleştirildi.

Ancak bu anılar olağan anılardan daha parçalıydı. Daha önce gördüğümüz gibi, direnişte fazla birlik yoktu ve durum doğası gereği parçalanmaya, anarşizme ve tartışmaya uygundu. Direniş dayanışmaya önem veriyordu fakat ulusal birlik fikri –özellikle Batı Avrupa'da– parti bağlılığına, ideolojiye ya da Napoli ayaklanmasının ardında yatan yerel gurur türüne kıyasla birleştirici bir unsur olarak daha az önemliydi. Aslında yerelcilik ve bölgeselcilik, bilinen nedenlerden ötürü savaş sonrası ulusal hükümetlerin anma gösterilerinde değinilmese de, direnişin belirleyici özelliklerinden biriydi. Diğerleri kısa süre içinde unutulurken, bazı yerler ulusal acıların canlandı-

rıldığı yerler oldu; aslında buraları ulusal şehitlik yerleri haline geldi. Siyasetçiler ve yorumcular, genelde direnişi onaylayan ve yol açtıkları misillemelere dair çok karmaşık olan yerel tepkilere kendilerince anlamlar yüklediler; ancak bunun dışında –sessiz kalınarak ifade edilenler dışında– çok şey söylenmedi. Onların geride bıraktığı karmaşık duygular, arkadan gelecek daha bağımsız bir kuşağı bekliyordu. Bu kuşak için Avrupa bir *fait accompli*'ydi* ve onu oluşturan ulus-devletler kendilerini on yıllar boyunca kanıtlamışlardı. Ancak Alman işgalinin hemen ertesinde bu türden zorluklar, savaş sonrası hükümetlerin inşa etmeye çalıştığı kırılgan ulusal dayanışma duygusunu ancak zayıflatabilirdi. Savaşın ortaya çıkan manzarası, Avrupa halklarının işgale yegâne tepkisinin muhalefet olduğuydu.

---

* Başarıyla sonlandırılmış anlamında –çn.

16

HİTLER KAPUTT!*

Düşmanlarımızın zaferi hiç kuşkusuz Avrupa'da Bolşevizme yol açacaktır. Bolşevikleşmenin Almanya için ne anlama geleceğini herkes anlamalıdır ve anlayacaktır. Bu, geçmişte olduğu gibi bir yönetim değişikliği sorunu değildir. Yönetim değişiklikleri halkın hayatında sayısız defa gerçekleşmiştir; bu değişiklikler gelir ve gider. Fakat bu, özün varoluşuyla ilgilidir. Özler ya korunur ya da tasfiye edilir. Korumak bizim amacımızdır. Tasfiye bir ırkı da muhtemelen sonsuza kadar yok edebilir.

Hitler, Ardenler taarruzundan önce, 28 Aralık 1944[1]

Bagration, 1944

Wehrmacht'ın SSCB'nin içlerine girdiği günden tam üç yıl sonra Kızıl Ordu Bagration Harekâtı'nı başlattı. Sadece savaşın en etkin Sovyet taarruzu değil, belki de tarihin kaydettiği en kapsamlı ve en yıkıcı askeri saldırıydı. Bugünün Avrupa'sında pek az hatırlanması harekâtın stratejik önemini yansıtmaz.

1 Heiber (ed.), *Hitler and His Generals*, 554.

* "Hitler çöktü, bitti" anlamında –çn.

2,5 milyon Sovyet askeri, kapsamlı yanıltma amaçlı başlangıç planları sayesinde Wehrmacht'ı kelimenin tam anlamıyla gafil avladı ve Beyaz Rusya Cephesi'nin orta kesimini savunan daha az sayıdaki –yarısından daha küçük– Alman güçlerini ezdi. Daha önce hiç yaşamadıkları, düşünülebilecek en şiddetli topçu baraj ateşiyle şoka uğrayan Alman askerleri paniğe kapılıp kaçmaya başladı ve çoğu sadece birkaç gün içinde Kızıl Ordu'nun üç yıl önce tuzağa düşürüldüğü kentlerde –Vitebsk, Bobruysk ve Minsk'te– kuşatıldı. Hitler'in "geri çekilmek yok" tutumu dağılmaya katkıda bulunuyordu ve takviyeler açılan gedikleri kapatamayacak kadar yavaştı. Alman kayıpları Mayıs'ta 48.363'ten Temmuz'da 169.881'e ve Ağustos'ta 277.465'e çıktı: Sonunda sayılar yarım milyondan fazla ölü ve yaralıya ulaştı. Bu sayılar 1916'da Verdun'de verilen kayıplardan daha yüksekti. Sovyetler Almanların hatları yeniden kurma çabalarını boşa çıkardı ve sadece birkaç hafta içinde Rus tank kıtaları 482 km yol alarak Riga Körfezi'ne ve Varşova eteklerine ulaştı. Moskova'da Stalin Roma tarzı bir zafer yürüyüşü emretti ve 57.600 Alman savaş esiri caddelerden geçirildi. İkinci Cephe'yi açmaları için Müttefikler'e baskı yapmak üzere tasarlanan Bagration Harekâtı Normandiya Çıkarması'nı gölgede bıraktı –Beyaz Rusya'da 50, Normandiya'da ise 9 Alman tümeni vardı– ve Stalingrad'ın etkisini bile azalttı. Savaşın unutulmuş bu büyük taarruzu Rusların, *Blitzkrieg* ilkelerinin ustası olduklarını gösterdi ve Stalin'i rahatlatarak, ona Doğu Avrupa'daki savaş sonrası düzeni dikte etme imkânı sağladı.[2]

İlk panik belirtileri Reich'ın saldırıya en açık bölgesi olan Doğu Prusya'da ortaya çıktı. Königsberg Üniversitesi'nin Temmuz ayındaki 400. kuruluş yıldönümü kutlamalarında rejim "Asyalı nüfuza karşı Prusya kalesi" kurmakla övündü. Ancak Parti'nin her şeyin kontrol altında olduğunu ısrarla belirtmesine rağmen, mülteciler yüklerini sırtlanarak aşırı kalabalık trenlerle Batı'ya gidiyor ve Parti şefleri öfke içinde onlara gitmeleri için izin verip vermemeyi tartışıyordu. *Gauleiter* Erich Koch, savunma amaçlı bir "Doğu duvarı" inşa etmek için bin-

2 R.-D. Müller, *Der letzte deutsche Krieg, 1939-1945* (Stuttgart, 2005), 276-8, 285; F. De Lannoy, *La Rué de l'Armée Rouge: Opération Bagration* (Bayeux, 2002); S. Zaloga, *Bagration 1944: The Destruction of Army Group Centre* (Londra, 1996).

lerce emekliyi ve Hitler Gençliği mensuplarını sınıra gönderdi. Fakat bu duvarı kim savunacaktı? Wehrmacht üç ay içinde 1942'dekinin tamamından daha fazla adam kaybetmişti. Savaştan sağ çıkıp geri çekilen Almanlar tükenmiş, yıpranmış ve Sovyet ilerleyişinin hızı karşısında yönlerini kaybetmişlerdi; birlikleri dağılmış ve yeterli ikmal maddesinden yoksun şekilde yaz sıcağında kilometrelerce yürümek zorunda kalmışlardı. Polonyalı bir gözlemciye göre, "onlar artık asker değil hareket halindeki insan paçavralarıydı; yorgunluktan bitmiş, dehşete düşmüş, ağırlaşmışlardı ve fizik ve moral olarak gözle görülebilecek kadar çökmüşlerdi. Kan ter içinde, bir deri bir kemik ve çamura bulanmış ... sakalları uzamış, gözleri içeri çökmüştü; yüzlerinden korku okunuyordu." Bu manzara Polonyalılara "ilâhi" geliyor, Almanlarınsa içini titretiyordu.[3]

1944 yazında Amerikan ve İngiliz güçlerinin sert direnişe rağmen Normandiya'daki köprübaşını güven altına almalarından beri, Almanya çeşitli cephelerde eziyetli bir kara savaşı veriyordu. Güney Ukrayna'da birçok birliğini zamanında geri çekilmelerine izin verilmediği için kaybettiğinin farkında olan Wehrmacht, sistematik biçimde yeni hatlara çekilmek istiyordu. Ancak Hitler ne pahasına olursa olsun savunma için öfkeyle ısrar ediyor, kendi generallerinin bozgunculuğuna verip veriştiriyordu. Wehrmacht Yüksek Komutanlığı, profesyonel bir savaş stratejisi rehberinden çok Hitler'in kişisel derebeyliği haline gelmişti ve Reich'ın en kıdemli komutanları, artık yeni durum hakkında Führer'e gerçekçi yanıtlar veren adamlar değildi. En azından Temmuz'daki [Hitler'in canına kasteden] bombalı komplonun ardından bunu yapabilecek durumda değildiler. Almanlar açısından savaşın devamı artık felaket demekti ve çatışmanın en şiddetli evresine girilmişti. Temmuz 1944'ten önce verdikleri ölü sayısı 2,8 milyondu; önceki dünya savaşındaki kayıplardan çok daha fazla. Fakat bu sayılar önlerindeki 9,5 ay içinde verilen –ölü sayısının 4,8 milyon olduğu– zaiyatın yanında küçük görünüyordu.[4]

---

3 Alıntı: Hanson, *The Civilian Population*, 68; A. Noble, "The First *Frontgau*: East Prussia, July 1944", *War and History*, 13 (Nisan 2006), 200-216; kayıplar hakkında bkz. Overmans, *Deutsche militärische Verluste*, 277.

4 Noble, "The First *Frontgau*", 216.

Kendisine yönelik suikast girişimi ve başarısız askeri darbenin ardından Hitler'in gerçekleştirdiği intikam amaçlı temizlik, Müttefikler'in hızının kesilmesine hiçbir katkı sağlamadı. Kızıl Ordu, Bagration'un ardından bu kez Kuzey Ukrayna'ya doğru yeniden taarruza geçti ve Ağustos'ta Wehrmacht'ın Kuzey Ukrayna Ordu Grubu da ezildi ve Romanya kralı öyle ani biçimde saf değiştirdi ki, orada Alman bakanı olarak bulunan eski SA görevlisi Baron Manfred von Killinger Sovyetlerin eline düşmemek için intihar etti. Romanya petrol alanlarının kaybı Reich için tahrip ediciydi ve Macaristan'daki, yetersiz olmakla birlikte ulaşılabilir son petrol rezervlerinin önemini artırdı. Batı'da Floransa ve Paris kurtarıldı; Antwerp 3 Eylül'de düştü, Atina ve Belgrad ise sonraki ay. Cephelerin istikrar kazandığı ve Almanların geçici olarak kendi konumlarını sağlamlaştırdıkları sırada, imparatorluğun büyük bir bölümü kaybedilmişti. Riga'dan kuzeyde Varşova'ya, güneyde Budapeşte ve Belgrad'a uzanan hat, Doğu'da denetim altında tuttukları bölgenin sınırını oluşturuyordu.

Gene de Wehrmacht, karşılaştığı muazzam zorluklara rağmen kesinlikle vazgeçmedi. Hâlâ 1939'dakinin iki katı büyüklüğünde önemli bir güçtü ve 2 milyondan fazla adam Reich'ı savunmak için Norveç ile İtalya arasında mevzilenmişti. Apeninler'in karşısında Müttefik ilerleyişini başarılı biçimde durdurdu ve Kızıl Ordu'yu 1944 boyunca Doğu Prusya'nın büyük bölümünün dışında tuttu. Horthy'i deviren ve Szálasi'nin Çapraz Ok rejimini başlatan darbe, Macar ovalarında Rus ilerleyişini durduran şiddetli tank savaşlarına yol açtı. Bu arada yüz binlerce sivile zorla antitank siperler kazdırıldı ve Reich'ı çevreleyen geniş bir yayda yeni savunma tahkimatları inşa ettirildi.

Almanya'nın içinde Parti, özellikle yeni *Volkssturm* milislerini silah altına alarak yurt savunmasında giderek aktif bir rol oynadı; son anda kurulan bu Babalar Ordusu'nun mensupları asgari bir savaş eğitimi almıştı ve kollarına siyah bant takılıp ellerine birer tüfek verilerek göreve gönderildiler. Goebbels topyekûn savaş faaliyetinin başındaydı ve yaptığı propaganda daha yüksek düzeyde bağlılık talep ediyordu. İlk *Volkssturm*

yemin töreninde "bir fikrin bütün savunucuları düşse bile o fikrin yaşamaya devam ettiğini biliyoruz," dedi. "Gücünün sınırlarına gelen düşman fanatikçe savaşan halkın toplu gücü karşısında nihayet teslim olacaktır." Fakat rejim sadece propagandaya dayanmıyordu. İç muhalefet özel mahkemeler, SS infaz birlikleri ve anında infazlarla eziliyordu. Himmler ve "Kanlı" General Ferdinand Schörner gibi acımasız disiplin düşkünleri artık öne çıkıyordu. Son aylarda 30.000'den fazla ölüm cezası verildi; ve anında asılanların ya da kurşuna dizilenlerin çoğu Alman'dı.

Adamları diğerlerinden daha uzun süre direnen Schörder, Hitler tarafından Alman ordusunun son genelkurmay başkanı yapıldı ve kaçakları acımasızca cezalandırdığı için, savaş sonrasında Batı Almanya'da yargılanan ilk kişi oldu. Almanların direnme iradesi, asıl başka türlü bir cezalandırma korkusuyla harekete geçirildi. Reich'ın elinde milyonların –Yahudiler, siyasi muhalifler, "kefaret eylemleri" (*Sühnemassnahmen*) ve "intikam eylemleri" (*Vergeltungsmassnahmen*) denen uygulamaların kurbanlarının– kanı vardı ve rejim, teslim olmaları halinde düşmanların Almanlara aynı şeyi yapmayı planladığını daima vurgulamıştı. Hitler'in 1944'ün başında Feldmareşal Kesselring'e verdiği emirler, adamlarının "Alman halkına karşı acımasız bir imha savaşı yürütmekte olan düşmana karşı kutsal kin ruhuyla" savaşmalarını öngörüyordu. O yıl sona ererken, anayurda yaklaşan ve Almanya'nın içinde savaşmak için yanıp tutuşan Kızıl Ordu'nun vahşetine ilişkin haberler yayılıyordu.[5]

Sonuç olarak Wehrmacht'ın savaşın ilk dönemlerinde Doğu Avrupa'nın büyük bir bölümünü hızla ele geçirmesine rağmen, Bagration Harekâtı hız kazandığı vakit Kızıl Ordu'nun onu geri püskürtmesi aylarca sürdü. Mesela Ekim 1939'da birkaç hafta içinde yenilgiye uğratılan Polonya, 1944-1945 arasında dokuz ay kadar savaştı. Mart 1944'te Hitler, birliklerden önce

---

5 H. Mommsen, "The Dissolution of the Third Reich: Crisis Management and Collapse, 1943-45", *German Historical Institute (Washington): Bulletin*, 27 (Sonbahar 2000), 9-23, burada 18-19; Trevor-Roper (ed.), *Hitler's War Directies*, 233, Nemmersdorf anlaşmazlığı için bkz. G. Überscharär (ed.), *Orte des Grauens* (Darmstadt, 2003).

Almanların Doğu'da elde tuttukları şehirlerde düşmanın ilerlemesini durdurmak için tahkimat kurmalarını istedi. Eylül 1944'te Amerikan birlikleri Reich'ın içlerine girdiğinde Hitler ısrarla, "Alman şehirlerinde ve her Alman köyünde her mevzi, her bina düşmanın ya kan kaybından öleceği ya da işgal güçlerinin, adamlarını tek tek harabelere gömmek zorunda kalacağı bir tahkimat haline getirilmelidir," diyordu. Ayrıca, birliklerin Ardenler ile Macar petrol yataklarına yönelmiş olmalarına rağmen, Alman kentlerinin fethi uzun sürdü ve kanlı oldu. Königsberg 77 gün dayandı, iki kez imha edildi ve Berlin'e ilerleyişi yavaşlattı. Breslau kuşatma altına alındığı 13 Şubat tarihinden nihayet teslim olduğu 6 Mayıs'a kadar –Hitler'in ölümünden sonra– savaştı. Sonunda eski Doğu Prusya ve Silezya başkentlerinden geriye pek az şey kaldı: Şiddetli Sovyet bombardımanı ve yangınlar buraları harabeye çevirdi ve on binlerce sivilin sıkışıp kalmasına yol açtı. Hitler'in "kale kent" ilân ettiği Budapeşte'de 40.000'den fazla Alman ve Macar askerin yanı sıra 38.000 sivil ve 80.000 Sovyet ve Rumen askeri öldü. Berlin'de fiili kuşatma ancak iki hafta kadar sürmesine rağmen ölü sayısı daha yüksekti.[6]

Nihayet Mart 1945'te, Müttefikler'in kesin ilerleyişi karşısında Hitler'in işgal altındaki bölgeler için emrettiği yakıp yıkma taktiği Reich içinde de yürürlüğe kondu. Alman ordusu I. Dünya Savaşı'nda düşmanın ilerleyişini yavaşlatmak için bu aracı kullanmış; Hindenburg Hattı'na çekilen Almanlar "10, 12 kilometreye 15 km genişliğinde, uzunlamasına yeni mevzilerimizin önünde yer alan ve orayı almayı düşünen her düşmana dehşet verici bir boşluk duvarı sunan bir ölü bölge" yaratmışlardı.[7] Kızıl Ordu aynı taktikleri 1941'de etkin biçimde kullandı ve geri çekilen Wehrmacht da, önce Avrupa Rusya'sında aynı şeyi yaptı, daha sonra Kuzey Finlandiya'yı yerle bir ederek Norveç'i yaşanmaz hale getirdi: Çok sayıda köprüyü havaya uçurdu, yolları mayınladı, şehirleri harabeye çevirdi. Fakat gi-

---

6 Ungvary, *Battle for Budapest*, xi; K. Ungvary, "The 'Second Stalingrad': The Destruction of Axis Forces in Budapest (Şubat 1945)", ed. M. Dreisziger, *Hungary in the Age of Total War* (New York, 1998), 151-67.

7 1917'de Hindenburg Hattı'na çekiliş hakkında bkz. Karl Rosner, C. F. Horne (ed.), *Source Records of the Great War*, 5. cilt (New York, 1923).

derek aşikâr hale gelen sonuç bu taktiği anlamsızlaştırıyordu. Hollanda ve Danimarka'daki Alman yetkililer verilen emirleri göz ardı ettiler. Bununla birlikte, Führer Reich'ın düşman tehdidi altındaki bölgelerinin tahrip edilmesini öngören ve "Neron Kararnamesi" denilen emri çıkardığında, mühimmat bakanı Albert Speer ona karşı çıktı ve bu emrin ne zaman yerine getirileceğinin bilinmesine ilişkin pratik zorluklara işaret etti. Hitler kararnameyi geri çekmedi fakat Almanların şansı yaver gitti ve emirler pratikte genellikle göz ardı edildi. [8]

Hans Frank'ın Kaçışı

Savaşta düşmektense, intiharı yaklaşan yenilgiden onurlu bir çıkış olarak gören tek kişi Hitler değildi. Almanların moraline ilişkin son çözümlemelerinden birinde SD, "pek çok kişi kendini öldürme fikrine kapılıyor. Kişinin hayatına son verme yöntemi olarak zehir, tabanca ya da başka bir yöntem talebi her yerde yüksek. Yaklaşan felaketin kesinliği karşısında umutsuzluğa kapılıp intihar etmek günün konusu," diye rapor ediyordu. Norveç'in *Reichskommisar*'ı Josef Terboven, Berlin'deki Hotel Adlon'da "yaklaşan sona ilişkin ürkütücü şakalar" yaparak içtikten sonra Oslo'ya döndü ve Skaugum'daki sığınağında kendini havaya uçurdu; ona bağlı SS polis şefi de kendini vurmuştu. (Daha sonra Speer, "bu bir Eski Savaşçı'nın klasik davranış biçimi olarak görülür," diye not düştü. "Fikre ihanet edildiği duygusuyla içilir, sonra sıra patlayıcılara gelir.") Yukarı Silezya *Gauleiter*'i Fritz Bracht, karısıyla birlikte kendini zehirledi; –Operasyon Reinhard'ın mimarı– Odilo Globocnik Avusturya Alpler'inde gizlenirken kendini vurdu; ve Konrad Henlein esir alındığında bileklerini kesti. Aslında çoğu Doğu

8 Trevor-Roper (ed.), *Hitler's War Directives*, 234-6, 288, Hitler'in 16 Eylül 1944 tarihli emri için: H. Schwendemann, "Strategie der Selbsrvernichtung: die Wehrmachtführung im 'Endkampf' um das Dritte Reich", (ed.) R.-D. Müller ve H.-E. Volkmann, *Die Wehrmacht. Mytos und Realität* (Münih, 1999), 224-44 ve aynı yazarın "'Drastic Measures to Defend the Reich at the Oder and Rhine': a Forgotten Memorandum of Albert Speer of 18 Mart 1945", *Journal of Contemporary History*, 38:4 (2003), 597-614.

bölgelerinde olmak üzere on binlerce intihar vakası vardı ve savaşın sonunda Berlin'dekiler Kızıl Ordu'nun gelişini dehşet içinde beklerken yanlarında potasyum siyanit kapsülleri ya da ustura taşıyordu.[9]

Genelkurmay Başkanı Alfred Jodl'a göre, Hitler 1942 kadar erken bir tarihte "ölene kadar savaşmaya" karar vermişti; bu kez ülkenin geri kalanını da kendisiyle birlikte götürmeye kararlıydı, bunun alternatifi –bizzat uyardığı gibi– "erkeklerin ve çocukların katledilmesi, kadınların ve kızların fahişe olarak aşağılanması, diğerlerinin de Sibirya'ya sürülmesi"ydi. "Alman halkının var olmaya devam etmesini ya da yok olmasını savaş belirleyecek," kehanetinde bulunmuştu. Ulusun selâmetini Nasyonal Sosyalizmin devamlılığıyla eşitlediği için, bu yaklaşım –onun bakış açısından–kulağa herhalde bugünkü kadar tuhaf gelmiyordu. Ancak alternatifinden korkarak ölümüne kadar savaşmak için duyulan bu arzu, Michael Geyer'in sözleriyle, "efsanevi çöküşten kaçınmak adına gerçek hayatta felakete yol açan yıkıcı bir milliyetçiliğin" ifadesiydi.[10]

Sonuç olarak, tahliyelerin durdurulması ve isteseler de istemeseler de sivilleri Reich'ın son dakika savunucuları haline getiren emirler yüzünden, Doğu bölgelerinde 1944'ün sonunda ve 1945'in başında belki yarım milyon insan öldü. Bununla birlikte milyonlarca insan rejimi göz ardı ederek kaçtı, donanmanın yardımıyla Baltık Denizi'ni vapurla aşanların sayısı 2 milyondan fazlaydı. Savaşın son aylarında Almanlar 1940'taki Fransız *göçü*nün bir benzerini yaşadı; bu, işgal ordularından ülkenin içlerine doğru umutsuz bir kitlesel kaçıştı, aralarında Almanlara açık açık oldukları yerde kalmalarını emreden Parti şefleri de vardı. *Herkesin kendi başının çaresine baktığı* bu ortam, rejimin emperyal tavırlarının iç yüzünü açığa vurdu ve

9 C. Goeschel, "Suicide at the End of the Third Reich", *Journal of Contemporary History*, 41:1 (2006), 153-73; M. Steinert, *Capitulation 1945: The Story of the Dönitz Regime* (Londra, 1969), 4; Terboven hakkında bkz. Speer, *Spandau*, 239.

10 Trevor-Roper (ed.), *Hitler's War Directives*, 293-4, M. Geyer, "'There Is a land Where Everything is Pure: Its name is Land of Death': Some Observations on Catastrophic Nationalism", ed. G. Eghigian ve M. P. Berg, *Sacrifice and National Belonging in Twentieth Century Germany* (College Station, TX, 2002), 122, 131.

sonunda emperyallik taslayanların açgözlülüğünü ve bencilliğini ortaya koydu. Ostland'ın Reich Komiseri Hinrich Lohse, Riga'yı kendi kaderine terk etti ve Aşağı Silezya'nın eski *Gauleiter*'i, gaddarlığı yüzünden kendisine "Breslau Celladı" denen Karl Hanke yanan şehirden gizlice kaçtı; kent teslim olduğunda bir Waffen-SS askeri kılığına bürünmüştü. (Hitler son vasiyetnamesinde ona yeni Reichsführer-SS unvanı vermişti fakat Hanke basiretli bir tutumla, bu unvanın kendisini gizlenmekten alıkoymasına izin vermedi.) *Gauleiter* Erich Koch, Ocak ayı kadar erken bir tarihte Königsberg'den ayrılarak güvenli Pillau limanına gitti, müdahale aylarının çoğunu Berlin'de geçirdi ve nihayet Nisan ayında rıhtımda bekleyen binlerce öfkeli mülteciyi Rusların intikam duygularına terk ederek, el koyduğu bir buzkıran gemisiyle 1928'den beri yönettiği Doğu Prusya'ya kaçtı.

Gene de Yeni Düzen'den kaçış konusunda hiç kimse Polonya'nın Nazi yöneticisi Hans Frank kadar şerefsizce davranmadı. Genel Hükümet'i Reich için örnek bir sömürgeye dönüştürmek isteyen, çevresini karısı, akrabaları ve kendi muhitiyle kuşatan, bir ırk imhası, kültürel baskı ve Almanlaştırma programına abartılı tavırlarla nezaret eden Frank'tı. Krakov'un Yahudi nüfusu 68.000'den 500'e düşerken ve vahşi *razzia*'larla [yağma amaçlı saldırılarla] binlerce Polonyalı'yı kamplara ya da Reich'a gönderilirken, Frank sanatçıları, mimarları, yazarları ve şarkıcıları himayesine almış, bölgenin ileri gelenlerini ağırlamış, her hafta konser ve operalarda boy göstermişti. Wawel şatosunda verdiği ziyafetlerde "stenograflar bile kitaplarda anlatılan Arap Geceleri'ne benzer bir hayat" yaşamışlardı; Frank'ın sarayı "kimsenin savaşı umursamadığı bir vaha" olmuştu. Ancak 17 Ocak 1945 günü Kızıl Ordu kente doğru ilerlerken, Frank şatonun bayrak direğindeki gamalı haçlı bayrağı bizzat indirmiş ve kurmaylarını toplayıp kaçmıştı.[11]

Kamyonlardan ve Mercedes arabalardan oluşan bir konvoyla Berlin'e yarı yoldan fazla bir mesafede, Silezya'daki Seichau'da Kont Manfred von Richthofen'in şatosuna geçici olarak yerleştiklerinde kıştan kalma pırıl pırıl bir öğleden

---

11 *NCA*, 6. cilt, 745-52 (3815-PS).

sonraydı. Burası Genel Hükümet'in tahliye karargâhı olarak tasarladığı bir yerdi ve burada birkaç gün kalarak resmi belgeleri yaktılar ve paketlenmiş dosyaları ayıkladılar; Frank buraya Ağustos ayından beri sanat eserleri, yiyecek ve içki depolamıştı. İki kamyon dolusu değerli eşyayı güvenilir bir yerde bulunan karısına gönderdiği sırada, yakınlarda oturan ve en sevdiği yazar olan Nobel ödülü sahibi Gerhart Hauptmann'ı bizzat ziyaret etti. 23 Ocak günü şatoda verilen sefih bir veda partisinden sonra diğerlerine katıldı, Bavyera'daki sayfiye evine varmadan önce, sadece metresini ziyaret etmek üzere rotasından saptı. Genel Hükümet'in son karargâhı küçük tatil beldesi Neuhaus am Schliersee'deki bir kafede kurulduğunda, kurmayı sadece beş kişiden oluşuyordu. Alp manzarası görkemli ve huzur vericiydi –savaş çok uzaklarda gibiydi– ve Krakov'un kentli havası olmasa da, ortam geride bırakılandan pek farklı değildi. Kafe-pansiyon Bergfrieden kayalık bir bahçesi ve dağlara bakan bir terası olan ahşap, basit bir sayfiye mekânıydı. Frank'ın az sayıdaki ziyaretçileri etraflarına bakındıklarında gözlerine inanamadılar ve Frank'ın tabloları "gizlemek amacıyla" duvarlara astığını gördüler: Leonardo'nun "Erminli Kadın"ı, Rembrandt'ın otoportresi ve Rubens'in "Çarmıha Gerilişi"i; ayrıca Dürer, Guardi ve Cranach tabloları.[12]

Seichau'daki şatoya giren yerel Parti yetkilileri geride bırakılan çok değerli eşyaların listesini çıkardı: Bir oda dolusu tablo, dört kutu kitap, on dört yazı makinesi, "sayısız" boş klasör, gizli belgeler, üç çatal bıçak takımı, kişisel tuvalet malzemeleri, yirmi araba halısı, gümüşler, iç çamaşırları, bir şezlong ve bir banka hesap cüzdanı. Sekiz silindirli lüks bir Mercedes şatonun avlusunda terk edilmişti; yerel Parti yetkilileri silahlı kuvvetlerin kullanımı için arabaya binip giderken Frank'ın yaverine haber verdiler. Bir hizmetçi, "odalar karmakarışıktı," diye bilgi verdi. "Her yer şarap ve meşrubat şişeleri, sigara izmaritleri, ekmek ve sosis parçalarıyla doluydu. Geniş mutfakta açık, kokuşmuş et konserveleri, açık tereyağı ve yumurta kutuları bulduk." Köylüler Parti şeflerinin en kötü özelliğinin israf olduğunu bir kez daha anladı. "Köyde bu işler çok ko-

12 D. Schenk, *Hans Frank: Hitlers Kronjurist und Generalgouverneur* (Frankfurt, 2006), 364-5.

nuşuluyordu"; aslında şaşırtıcı bir şey yoktu çünkü Frank'ın maiyeti, arabayla çıkış kapısına çarparak arkalarında yiyecek artıkları ve yüzlerce purodan oluşan bir çamur bırakarak oradan ayrılırken sarhoştu.

Ancak Genel Hükümet'in firari lideri kısa süre içinde unutuldu. Yukarı Silezya Rusların ilerleme hattındaydı ve yeni, pek de seçkin olmayan bir mülteci kitlesi Kont von Richthofen'in tarihi evine ulaştı. Vahşi bir "Doğulu gönüllü"ler çetesi –ortalıkta Alman subayı görülmüyordu– kendini çevreye saçılmış içkilere vurdu ve Frank'ın eşyalarının bulunduğu kilitli bir dolabı kırarak açtı. Şatoyu terk edenler, Alman mültecilere birkaç kutu konserveden başka bir şey bırakmamıştı. Hiç kuşkusuz imparatorluğun çöktüğü asla belli edilmiyordu. En önemlisi de, Frank'ın Seichau'da bıraktığı kargaşa, Polonya'ya ve bu ülkenin sakinlerine verdiği muazzam zararın ve yol açtığı yıkımın sadece küçük bir parçasıydı.[13]

Frank ve karısına durumun bu şekilde görünmemesi şaşırtıcıdır. Gestapo tarafından öldürülen Lasch'la aşk yaşayan ve bir zamanlar gettoda "alışveriş" yapmaktan zevk alan, kürklere bürünmüş eski "Polonya kraliçesi" Amerikalıların gelişini hoşnutlukla karşılıyor, "normal bir hayat" sürmeyi düşünüyor ve yanlış bir şey yapmadığına güveniyordu. Frank ise, Hitler'in özgür bir ortamda sabah kahvesini yudumlayan son bakanı olarak onun intiharını, takip etmekten hoşlandığı İsveç gazetelerinde okudukça –son ana kadar kendine acıyarak, kendini kandırarak dramatik bir şekilde– her sabah yardımcılarıyla birlikte Café Bergfrieden'de gururla kahvesini yudumluyor ve övünüyordu. Nihayet 4 Mayıs günü –ABD 7. Ordusu'ndan Teğmen Walter Stein tarafından– tutuklanacağı zaman, 42 ciltten oluşan günlüklerini de yanına aldığından emin olarak masadan kalktı. Onu tutsaklığa götüren yolda, yanına yığdığı defterlerin masumiyetini kanıtlayacağına inanıyordu. Oysa günlükler, Nürnberg'de cezalandırılmasını sağlayan temel belgeler ve o zamandan beri Nazi soykırımı tarihçileri için temel kaynaklar olacaktı.

13 *NCA*, 6. cilt, 740-45 (3814-PS): Ocak 1945'te Frank olayıyla ilgili çeşitli dokümanlar.

Son Führer

Müttefikler'in kayıtsız şartsız teslim politikasına rağmen, Almanya'nın Nazizmden çıkışı kesin olmanın uzağından bile geçmemişti. 29 Nisan günü Hitler, Berlin'deki sığınakta çevresindekiler Eva Braun'la evliliğini şampanya ve sandviçle kutlarken yazdırdığı siyasi vasiyetnamesinde, Grandamiral Dönitz'i Reich'ın başkanı ve silahlı kuvvetler başkomutanı olarak görevlendirdi. Bu arada Goebbels'i başbakan ve Bormann'ı Nazi Partisi başkanı yaptı. Eski iktidar sistemiyle bir kopuş jesti olarak, Himmler ve Göring'i ihanet nedeniyle Nazi Partisi'nden ihraç etti. Ertesi gün öğle saatlerinde Eva Braun'la birlikte intihar etti ve cesetleri sığınağın bahçesinde yakıldı.[14]

Hitler'in Himmler'i azlettiği haberi, 29 Nisan günü cesur bir pilot sayesinde Dönitz'e ulaştı. Ertesi gün Dönitz daha da şaşırtıcı bir haber aldı. Führer onu *Reichspräsident*'liğe atamış ve kendisine savaşı sürdürme görevi vermişti. (Hitler onu Führer olarak düşünmemişti; bu unvanı başkasının taşımasını istemiyordu.) Ancak sadece küçük bir U-Boat müfrezesi tarafından korunan Plön deniz üssündeki karargâhında oturan Dönitz, güçlü ve rakipsiz bir konumda sayılamazdı pek. Himmler genellikle Hitler'in doğal ardılı olarak görülüyordu –o sırada ne onun azledildiği ne de Hitler'in ölümü kamuoyunda biliniyordu– ve Himmler savaş görmüş SS'lerden oluşan gözükara bir grup eşliğinde her gün Dönitz'i ziyaret ediyordu. Bu arada Albert Speer'le, Hitler'in arzularına rağmen Göring'le Almanya'yı birlikte yöneteceklerini tartıştı. Speer'e kendinden emin bir tavırla, "Avrupa gelecekte bensiz yapamaz," dedi. Speer oradan ayrılırken, Feldmareşal Keitel'in geldiğine ve bir zamanlar Führer'e yaptığı gibi Himmler'e de sadakat yemini ettiğine tanık oldu.[15]

Atandığını öğrendiği akşam Dönitz, Himmler'i çağırdı ve sokakta zırhlı asker nakliye araçlarına binmiş SS ile amiralin

14 M. Steinert, "The Allied Decision to Arrest the Dönitz Government", *Historical Journal*, 31.3 (1988), 651-63.

15 Speer, *Inside the Third Reich*, 486-7.

denizcileri çatışma vaziyeti almışken, Hitler'in talimatlarını aktardı. Dönitz'in anılarında bu toplantıya ilişkin sarsıcı fakat güvenilir olmayan anlatıma göre, öfkeli olmasına rağmen Himmler'in, Dönitz kendisine yeni hükümete atandığını söylediği zaman bunu sessizce kabul ettiği tartışma götürmez. İki adam işbirliği yapmaya devam ettiğine ve Himmler'in tam olarak nasıl bir rol oynayacağı sorunu rafa kaldırıldığına göre, aslında muhtemelen bir restleşme olmadı. Himler'in istihbarat ve polis şebekesi yeni hükümet için vazgeçilmezdi ve SS'in yardımı olmaksızın başlangıçta amaçlanan savaşı sürdürmek zor olacaktı. Himmler'in, uzun süredir hazırlandığı an geldiğinde, İngilizler ve Amerikalılarla birlikte Stalin'e karşı savaşı sürdürmek üzere bir Alman hükümetine önderlik edebileceğine güveni olduğu görülmektedir.[16]

Böylece Nasyonal Sosyalizm Hitler'in intiharından sonra da yaşadı. Kıdemli Naziler için, uzun süredir hayal edilen (asla gerçekleştirilmeyen) Alp tabyasından çok, Plön ve --Dönitz'in, 3 Mayıs günü karargâhını taşıdığı Danimarka sınırındaki liman– Flensburg çekim merkezi oldu. Hitler'in kuzeye giden bakanları arasında Ribbentrop, Alfred Rosenberg ve Herbert Backe de yer alıyordu. Himmler ve Ribbentrop dışındakiler, Doğu Holstein'daki küçük Eutin kasabasında düzenli olarak toplanıyorlardı; görünüşe bakılırsa, çoğu Hitler'in yerine Himmler'in geçeceğini ummuş ve Dönitz'in atandığına ilişkin haberler karşısında şaşırmıştı. Ukrayna'nın eski yöneticisi Erich Koch da ortaya çıktı, kendisini Latin Amerika'ya götürecek bir denizaltıya el koymaya çalıştı; Baltık bölgesini yöneten Lohse de aynı şeyi istiyordu (Dönitz her ikisini de reddetti.) Orada bulunan SS yetkilileri arasında, eski Auschwitz komutanı Rudolf Höss ve Müttefikler'e karşı son anda direniş örgütleyeceği düşünülen Hans Prützmann vardı. Fakat sert SS adamlarının yanı sıra Himmler'in dış istihbarat şefi Walter Schellenberg ve bundan sonra ne yapılacağına ilişkin tartışmaların merkezinde yer alan iktisatçı (ve eski *Einsatzgruppe* komutanı) Otto Ohlendorf

---

16 P. Padfield, *Himmler: Reicsführer-SS* (Londra, 1990), 600-607, Steinert, *Capitulation 1945*, 116-17.

gibi uzun süredir SS entelijansiyasına mensup kişiler de vardı. Özellikle –"sonuna kadar bir Nasyonal Sosyalizm Bahadırı"– Ohlendorf, SD'nin itibarını kurtarmayı ve onu savaş sonrası Almanya'nın "Nasyonal Sosyalist çizgide" gerçekleşecek yeniden yapılanmasına ortak etmeyi hâlâ umuyordu.[17]

Ohlendorf'un reformdan geçirilmiş bir Nasyonal Sosyalizmin Almanya'da Hitler'den sonra öncü rol oynayabileceği düşüncesi, Nazizm olmadan bir gelecek hayal etmenin ne kadar zor olduğuna işaret eder. Nasyonal Sosyalizme Ohlendorf'tan daha ateşli biçimde inanan kimse yoktu artık, fakat Dönitz de olayları ondan çok farklı biçimde görmüyordu. "Nasyonal Sosyalizme kurulan tuzakların çoğunu kendi başımıza bozabiliriz," diye yazdı. "Diğerleri düşman tarafından bozulabilir; fakat Nasyonal Sosyalizmin en iyi yönü olan halkımızın ortaklığı, her şart altında korunmalıdır." Onun geçmişten kopuş anlayışı bu bakışı yansıtıyordu. 2 Mayıs'tan itibaren geçerli olmak üzere Dönitz kabinesini yeniden kurdu. Bu kez, hükümet binasından sarhoş vaziyette çıkarken ayak bileğini burkan ve hastaneye kaldırılan lüzumsuz Alfred Rosenberg'i azletti; ne de olsa artık yönetilmesi gereken işgal altındaki Doğu bölgeleri yoktu. Goebbels ve Bormann'ın öldüğünden habersiz olan Dönitz, 1942'de mahkemeleri SS'e teslim eden adalet bakanı Thierack'la birlikte onları da azletti. Fakat işgal altındaki Doğu bölgelerinde uygulanan "aç bırakma planı"nın mimarı Herbert Backe'yi tarım bakanı olarak yerinde tutarken, sağcı paramiliter Stahlhelm'in kurucusu Franz Seldte'yi çalışma bakanı olarak atadı. Ekonomi bakanlığı Ohlendorf'a verildi. Alman yayılmasının ardındaki bürokratik dahi Wilhelm Stuckart nihayet içişleri bakanı oldu. İki güvenilir teknokrat, uzun süredir ulaştırma bakanı olan Julius Dorpmüller ile 1932'den beri maliye bakanlığı yapan ve bu kez dışişleri bakanı olan her devrin adamı muhafazakâr Kont Schwerin von Krosigk yerlerini korudu.[18]

---

17 *Age.*, 1114-15; Speer, *Inside the Third Reich*, 496; L. Stokes, "Otto Ohlendorf, the *Sichergeitsdienst* and Public Opinion in the Third Reich", ed. G. L. Mosse, *Police Forces in History* (Londra, 1975), 258-9.

18 Steinert, *Capitulation 1945*, 238.

Himmler hâlâ dikkate alınması gereken bir güçtü ve 3 Mayıs günü Reichsführer-SS yeni hükümete daha yakın olmak için beraberindekileri Flensburg'a taşıdı. Yolda bir hava saldırısına uğradılar, kurmay subaylarının ve sekreterlerinin çoğu, Mercedes'inin direksiyonunda disiplini sağlamak için bağırıp çağıran Himmler'i yalnız bırakarak, uçaklar saldırırken araçlarından ayrılıp bir yerlere sığındı. Hemen yanında Kopenhag'dan henüz gelen Danimarka tam yetkilisi Werner Best oturuyordu. Himmler ona –kendisini azletmesini kastederek– son günlerde "Hitler kendinde değildi," dedi ve düşman tarafından kuşatılmışken, kendi barış duygularını Müttefikler'e aktarmanın ne kadar zor olduğunu anlattı. Best'e, Eisenhower'le iki saat kadar konuşmasının, onu Rusya'ya karşı Almanya ile güçlerini birleştirmeye ikna edebileceğini söyledi. Ona pek inanmayan Best'e göre Himmler sinirli ve ruhen ezikti, uzun süredir tekrarladığı sözlere kendisi de pek inanmıyordu.[19]

Dönitz önce –Himmler gibi– savaş döneminin Üç Büyükler'ini bölebileceklerini ve Ruslarla savaş devam ederken sadece İngilizlere ve Amerikalılara teslim olabileceklerini umuyordu. 4 Mayıs günü, çeşitli yönlendirmeler yaptıktan sonra Kuzeybatı Almanya, Danimarka ve Hollanda'daki Alman güçlerinin Feldmareşal Montgomery'ye teslim olmalarını ayarladı. Fakat olayların hızı ve Montgomery'nin katılığı Dönitz'in fikrini değiştirmesine neden oldu. Aynı gün yapılan bir kabine toplantısında, İskandinavya ve Hollanda'yı hâlâ pazarlık unsuru olarak kullanmak isteyen Himmler'in kararını reddetti. Üç gün sonra Dönitz'in emriyle OKW kurmay başkanı Alfred Jodl, Rheims'te Müttefikler'e kayıtsız şartsız teslim oldu ve Feldmareşal Keitel ertesi gün, Avrupa'da savaşı resmen sona erdirmek için Berlin'deki Kızıl Ordu karargâhında aynı seremoniyi tekrarladı.[20]

Dönitz'in vazgeçenler kampına geçmesi, onun yönetiminde Himmler'e artık yer olmadığını gösteriyordu. 5 Mayıs günü iki adam, yeni hükümette belirli bir görevden söz etmeksizin gevşek bir pazarlığa girişti; ertesi gün Dönitz, Himmler'e onunla

19 Matlock (ed.), *Dänemark in Hitlers Hand*, 157-8.
20 Padfield, *Himmler: Reichsführer-SS*, 604-5

kişisel ilişkilerini kestiğini bildirdi ve hükümet karargâhına bir daha gelmemesini emretti. Himmler'in onunla mücadelesi bitmişti. Sadık yardımcılarıyla Flensburg dışındaki bir çiftlik evinde birkaç gün geçirdikten sonra, muhtemelen Gizli Sahra Polisi'ne mensup "sabık Çavuş Heinrich Hitzinger" kılığına bürünerek güneye doğru yol aldı. (Gerçek Hitzinger firar suçundan idam edilmişti.) Fakat Himmler, Müttefikler'in tutuklanacaklar listesinde o teşkilatın da yer aldığını düşünmemişti, beraberindekilerle birlikte bir kontrol noktasında tutuklandı. Eski Reichführer-SS, Lüneberg'in güneyindeki bir kampta kendisini sorguya çeken İngiliz yüzbaşıya sakin bir tavırla kimliğini açıkladı ve kendisini engellemeye çalıştılarsa da bir siyanür kapsülü yutarak intihar etti.[21]

Dönitz'e gelince, ne türden bir hükümet kurmuştu ve 350 kişilik kurmayı gerçekte neyi temsil ediyordu? Müttefikler arasında hiç kimse, özellikle en yüksek düzeydekiler bile, Hitler'in ve kıdemli Nazilerin gerçekten öldüğünden tam olarak emin olamadıkları için bu hükümeti tam olarak tanımadı. Flensburg gericileri bir sorundu. Hükümetin konumlandığı Denizcilik ve Muhabere Okulu'nun önünde toplanan askerler ve denizciler hâlâ Horst Wessel Song [Nazi Partisi marşı] ve "Wir fahren gegen Engeland"ı [Britanya'ya Karşı Yürüyoruz] söylüyorlardı. Hitler selamı vermekten vazgeçmeleri söylendiğinde bozulmuşlardı; rütbe işaretlerini ve madalyalarını çıkarması söylendiğinde Dönitz karşı çıkmıştı. NSDAP'ın resmen dağıtılmasını emretmeyi reddetti ve ancak zor kullanılacağı söylendiği zaman karargâhının önünde duran bayrağı indirtti.[22] Churchill ve yöredeki İngiliz subayları, Müttefik emirleriyle hareket eden merkezi bir Alman yönetimini geçici olarak canlı tutmanın yararlı olduğunu görüyorlardı. "İki milyon Alman askeri ve pazarlık yapacak çok sayıda sivil var," diye not düştüler. "Alman askerlerini disiplin altında tutmak, onları beslemek ve yönetmek için Alman komuta zincirini yerel olarak sürdürmek, onların halktan gıda maddesi temin etmelerine izin ver-

21 *Age.*, 604-5.
22 "The Admiral's HQ", *Time*, 28 Mayıs 1945, Steinert, *Capitulation 1945*, 210-11.

mek gerekebilir."[23] Fakat Dönitz hükümetinin sürekli varlığının Rusların asabını bozduğu kısa süre içinde anlaşıldı. Sadece Ruslar da değil; yöredeki İngiliz subaylarının, Dönitz'e bağlı görevlilerin Almanların kendilerine itaat etmelerini isteyen radyo yayını yapmalarına izin vermesi ve BBC'nin, amirali yeni Führer olarak takdim eden Krosigk'le bir mülakat yapması üzerine kavga çıktı. Müttefikler'in siyasi danışmanları, bu kendine özgü "Reich Hükümeti Vekilliğini"nin otoriter içgüdülerine giderek tepki duymaya başladı. Dönitz'in tutuklanması emredildiğinde Ruslar ve aslında herkes rahatladı. Öfkeyle söylenerek, bunun "Almanya'yla hiçbir ilişkimizin olmadığını kesinleştiren dikkate değer bir adım" olduğunu sadece Churchill belirtti.[24]

23 Mayıs'ta amiral ve "hükümet"inin diğer üyeleri 11. Zırhlı Tümen'in adamları tarafından tutuklandı. Soyularak üstleri arandı ve üzerlerine makineli tüfekler çevrilmiş olarak aşağılayıcı biçimde avluda sıraya sokuldular ve SHAEF tarafından özel olarak bu olay için davet edilen 60'tan fazla muhabir tarafından fotoğrafları çekildi. Ellerinde bavulları gizlice Lüksemburg'a götürüldüler ve orada ağır silahlı askerler ile öfkeyle bağırıp çağıran köylüler tarafından karşılandılar. Fransız sınırındaki kaplıca kasabası Mondorf-les-Brains'teki zarafeti kaybolmuş dört katlı Palace Hotel'de, rejimin Müttefikler'in eline geçen diğer önemli şahsiyetleriyle bir araya geldiler. 1920'lerde inşa edilen otel, bir zamanlar kaplıcadan yararlanmak isteyenler için zarif bir dinlenme mekânı olmuştu. Ancak şimdi, tahkim edilmiş, 5 m yüksekliğinde dikenli tellerle çevrelenmiş, çadırlar ve kamuflaj ağıyla örtülmüş, avlunun her köşesine bir gözetleme kulesi dikilmişti. Görev, Merkezi Kıtasal Esir Kampı Tali Bölümü 32 ya da konuşma dilinde "Aschan" olarak bilinen GI'lere verildi.

Amerikalı bir sorgucu, John Dolibois, oraya gelişine ilişkin canlı bir kayıt bıraktı:

> Merdivenlerden çıktım, 30 numaralı odaya girip yerleştim ... Gayet rahatsız edici duvar kâğıtları olan sıradan bir otel odasıydı. Mobilyalar bir masa, iki sandalye ve

23 Steinert, "The Allied Decision", 659.
24 *Age.*, 660.

> bir portatif asker yatağından oluşuyordu. Kamp çantamın içindekileri boşaltmaya başladığımda kapıya vuruldu. Yüzbaşı Sensenig ya da muhafız subaylardan biri olabileceğini düşünerek kapıyı açtım ve hayatımın en büyük sürpriziyle karşılaştım. Karşımda 1,80 boyunda, üzerinde yıpranmış gri bir üniforma, yakalarında altın şerit, omuzlarında altın apoletler olan iriyarı bir adam duruyordu. Topuklarını vurup başını eğerek selam verdi ve "Goering, Reichsmarschall!" dedi. Bir istihbarat subayı olarak yetersiz bir izlenim veriyordum. Ağzım açık, kalakaldım. Toparlanıp hemen içeri buyur ettim. Sadede geldi. Kolunda bir askeri üniforma pantolonu vardı. Onu bana uzattı ve bir gün önce sadece bir takım elbise ve fazladan bir pantolon bulundurabileceği söylendiğinde bu pantolonu "gözden kaçırdığı"nı söyledi. "Örnek bir mahkûm olmaya kararlı olduğum için," diye ekledi, "bu fazla pantolonu size teslim etmem gerektiğini düşündüm." Sözlerinde acı bir alay hisseder gibi oldum.[25]

Neredeyse hepsi oradaydı. İlk gelen, Frick ve Keitel'le birlikte Seyss-Inquart olmuştu. İntihar girişiminde bulunan Hans Frank ipek pijamaları içinde dolaşıyordu. Parakodin bağımlısı olduğu için elleri fena halde titreyen Göring o kadar büyük bir bavulla gelmişti ki, arama bütün öğleden sonra devam etti. Neredeyse 80 yaşında olan Franz Ritter von Epp uzun süre Bavyera valisi olarak otoritesini koruyordu: Onun için bu, Çin'deki Boksör İsyanı'ndan Alman Güneybatı Afrikası'ndaki katliamlara, oradan I. Dünya Savaşı'na ve Üçüncü Reich'ın önde gelen sömürge eylemcisi olmadan önce Weimar'da sağcı bir siyaset adamı olmaya kadar uzanan bir kariyerin sonuydu. Kısa süre içinde otel hayatta olan neredeyse bütün Reich bakanlarıyla –Ribbentrop, Dönitz, Rosenberg, Funk, Robert Ley, von Krosigk, Darré– doldu ve çoğu eski büyükelçi olan seçme bir üst tabakayla birlikte Amiral Horthy, "von eklentisi" olarak bilinen ayrı bir villaya yerleştirildi. Kamplara ilişkin filmler seyrettirilen tutuklular birbirlerine ders de veriyordu: Von Krosigk Shakespeare üzerine, Robert Ley Almanya'nın savaş sonrası iktisadi kalkınması üzerine, Keitel'in yardımcılarından biri

25 Dolibois, *Pattern of Circles*, 85.

balıkçılık üzerine. Yemek saatlerinde, intihar girişimlerini önlemek için sadece kaşık kullanmalarına izin veriliyordu.

Zaman içinde gruplara ayrıldılar ve gerçek karakterleri bir kez daha ortaya çıktı. Asker olanlar içlerine kapanmıştı; Nazi "Eski Savaşçılar" ve Stuckart, Lammers ve von Krosigk gibi eski bürokratlar da öyle. Frick sakin, yavaş yavaş konuşan, yılışık bir evet efendimciye dönüştü. Keitel zamanının büyük bir bölümünü güneş banyosu yaparak geçiriyordu. Von Ribbentrop sinirli, uzak, Hitler'in vasiyetnamesinde yer almadığı için incinmiş ve odasını toplamaktan acizdi. Göring, gök gürültüsünden korkan bir adama dönüşmüş olmasına rağmen, pek çok bakımdan seçkin bir şahsiyetti: dikkatli, esprili, kendini tutuklayanlara karşı alaycı, anlattıklarına kendisi gülen bir öykücü, kamplardan bizzat sorumlu olduğunu teslim edecek kadar açık sözlü. Kendisini orada bulunan herkesin lideri olarak görüyordu fakat gerçekte dışlanmış durumdaydı ve yemek saatlerinde genellikle tek başına oturuyordu. Rakibi Dönitz sabırlı, sakin ve kibirliydi. İki adam kendilerine devlet başkanlarına yaraşır biçimde davranılmadığı için Eisenhower'ı şikâyet yağmuruna tuttular fakat cevap alamadılar. (Aslında Dönitz, yasal olarak hâlâ Almanya'nın başı durumundayken bir savaş suçlusu olarak cezaevinde bulunduğu 1953 gibi geç bir tarihte bile bu yöndeki ısrarlarını sürdürdü.)[26]

Mondorf'un sırrı sonunda anlaşıldı ve dünya basını oraya toplanmaya başladı. Onları yatıştırmak için tek bir kare fotoğraf çekilmesine izin verildi ve otel sakinlerinden, ön merdivenlerde bir grup fotoğrafı çektirmek üzere toplanmaları istendi: Fotoğraf Amerikan basınında "1945 Sınıfı" başlığı altında yayımlandı. 10 Ağustos günü, yaklaşan duruşmalara hazırlık olarak Almanya'ya gönderildiler. Sınırı geçerken, Trier çevresinde bombardımanın yol açtığı harabeleri gördüklerinde fark edilecek ölçüde şaşırmışlar ve içlerinden biri gözyaşlarını tutamamıştı.

Onların muhafızlığını yapanlar için Mondorf'a geri dönüş, Nasyonal Sosyalizmin sorumlu olduklarını hatırlatan çok daha sarsıcı bir olaya yol açtı. Konvoyları kısa bir mesafe iler-

26 Weinberg, *A World at Arms*, 826.

lediğinde, beş adet iki buçuk tonluk kargo kamyonu ve yolun kenarında devrilmiş bir ciple karşılaştılar. Yardım etmek için indiklerinde çok kötü bir koku duydular ve bazıları kustu. Dolibois, sorumlu yüzbaşıya "ne taşıyorsunuz Tanrı aşkına?" diye sordu. Yüzbaşı hiçbir şey söylemeden kamyonlardan birinin brandasını kaldırdı ve odun gibi istiflenmiş, bazıları çıplak, bazıları kamp üniformaları içindeki çürümüş cesetleri gösterdi. Cesetler bir toplu mezardan diğerine taşınıyordu.[27]

Almanya'nın son Führer'inin kısa süreli yükseliş ve düşüşü, asla Üç Büyükler'in arasına bir mesafe sokma tehdidi içermemişti ancak ilişkilerini daha da iyileştirmek gibi bir etki de yaratmadı. Ruslar başından itibaren Dönitz'le görüşmeyi reddetmişler ve ilişkilerini Alman genelkurmayıyla sınırlı tutmuşlardı. Öte yandan, İngilizler ve Amerikalılar duraksamışlar ve –bir İngiliz kamu görevlisinin sözleriyle– "Dönitz işini tam bir beceriksizlikle yönetmişlerdi." Ne Moskova'yı tatmin etmişler ne de güvenilir bir merkezi Alman yönetimi kurabilmişlerdi.

Ancak bu noktada galipler arasında bir çatışma arzusu yoktu. Savaş henüz tam olarak sona ermemişti ve herkes Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden canlanışını hatırlıyordu. Alman sorununa –ve genelde Avrupa güçler dengesine– işleyen bir çözüm bulma arzusu onları bir arada tutmaya devam ediyordu. O yaz Potsdam'da yapılan önemli bir toplantıda bu birlik dürtüsü varlığını sürdürdü. O sıralarda Stalin ilk kez başkan Truman'la bir araya geldi (Roosevelt Nisan'da ölmüştü) ve Clement Attlee, yönetimi Churchill'den devralmak üzereydi. Ancak savaş döneminin Üç Büyükler'inden ikisi ayrılmış olsa da, onların ardılları barış antlaşmalarını hazırlamak ve savaş sonrası Avrupa'nın bölgesel anlaşmazlıklarına çözüm bulmak için daimi sekreterliği Londra'da bulunan bir Bakanlar Konseyi kurdu. En aciliyetle ve önem vererek yaptıkları şey, Almanya'nın işgali için yüksek düzeyde müdahaleci bir stratejiyi temel alan bir antlaşma taslağı hazırlamak oldu.

27 Dolibois, *Pattern of Circles*, 100-135; ayrıca, "The Place of Judgement", *Time*, 6 Ağustos 1945.

1944'te ABD hazine bakanı Hans Morgenthau'nun önerdiği özgün planda, Almanya'nın bölünmesi, ağır sanayi tesislerinin sökülmesi ve ülkenin "öncelikli olarak tarımsal ve kırsal bir ülke"ye dönüştürülmesi çağrısı yapılıyordu. Bir süre sonra, cezaevindeki Albert Speer'in, Morgenthau ve Himmler'in aynı şeyi istediği yorumunda bulunması ironikti. Aslında Morgenthau'nun fikirleri büyük bir anlaşmazlığa yol açmış ve 1945 baharında büyük çapta değiştirilmişti. Potsdam Antlaşması'na göre, ülke askerden arındırılacak, (savaş suçlularının tasfiyesi ve cezalandırılması; propaganda ve Nazi dönemi yasalarının kaldırılmasıyla) Nazilerden arındırılacak ve (özellikle eğitim reformu ve siyasal partilerin yeniden kurulmasıyla) demokratikleştirilecekti. Karteller ve tekeller dağıtılacaktı. Daha önce Yalta'da varılan anlaşmalar uyarınca Almanya'da, Avusturya'da ve başkentlerinde dört işgal mıntıkası kurulacaktı. Fakat kalıcı bir bölünme kesinlikle düşünülmüyordu; tam aksine, anlaşma "bütün Almanya'da Alman halkına birörnek davranılması"nı sağlamanın önemini vurguluyor ve ülkenin "tek bir iktisadi birim olarak" ele alınması gereğinden söz ediyordu. Alman yaşam standardının Avrupa ortalamasını aşmayan düzeylerde muhafaza edilmesine yönelik bir fikir olarak, Sovyet mıntıkasından savaş tazminatı alınması kabul edildi. Ülkenin ekonomisi sıkıca kontrol edilecekti ve ağır sanayi ile mühimmat üretiminden vazgeçilerek tarımsal ürünlere ve hafif imalata yönelinmesi tavsiyesinde, hâlâ sulandırılmış bir Morgenthau Planı'nın yankıları vardı.[28]

Fakat en çarpıcısı, antlaşmanın onayladığı sınır değişiklikleri ve nüfus hareketleriydi: Sadece *Anschluss*'tan itibaren yapılan bütün sınır değişiklikleri ve ilhaklar geri alınmadı, aynı zamanda Almanya'nın Polonya'yla olan doğu sınırı batıya taşınıp, savaş öncesi Reich'ın büyüklüğü neredeyse dörtte bir oranında azaltılacaktı. Konferans aynı zamanda, yeni sınırların doğusunda yaşayan milyonlarca Alman'ın batıya sürülmesini de onayladı. Tek koşul, bu tür sürgünlerin –ya da evrakta dendiği gibi "transferler"in– "düzenli ve insani bir biçimde" yapılmasıydı. Polonya'dan beri Çek ve Macar yetkilileri

28 Speer, *Spandau*, 20.

Almanları ülkelerinden zaten sürmekte oldukları için, Büyük Güçler, mültecilere yeterli bakımın sağlanması ve Almanya'ya döndüklerinde iskân edilmeleri için onlardan bu uygulamayı geçici olarak askıya almalarını istedi.

Doğu Avrupa'nın uzun vadeli haritasında hiçbirşey Almanların sürülmesi kadar fark yaratmadı. Bu hem etnik Almanları Reich'ın kuklasına dönüştüren Nazi politikasına hem de kendi nüfuslarını zorla nakletmelerine bir tepkiydi. Bu fikir 1942'den beri Sovyetler ve Çekler tarafından yer yer savunulmuştu fakat ülkenin yeni sınırlarının doğusunda yüzyıllardır var olan Alman yaşamını ortadan kaldırmak üzere, 1945'te çok daha kapsamlı bir antlaşmayla karara bağlandı. Ancak bütün diplomatlar bu yönde davranmıyordu ve Büyük Güçler'in diledikleri zaman sürgüne başvurabilecekleri fikri, onların arkasındaki gerçek itici gücü –savaş sona ererken Almanların işgal ettiği bölgelerde oluşan muazzam kitlesel nefret duygusunu– yeterince hesaba katmaz. Olanları anlamak için konferans salonlarında konuşulanları ve siyasetçilerin söylediklerini dinlemek yeterli değildir. İktidar ve otoritenin Avrupa'nın büyük bir kısmında dağılıp parçalandığı bu kaotik dönemde, tabanda neler olup bittiğine ayrıca bakmamız gerekir.

İhraç: Alman Sorunu'nun Sonu

"Ruslar hemen yakınımızda!" "Herkes başının çaresine baksın! Ruslar yarım saat içinde burada olacak!" Doğu'ya doğru yapılan hamleyle başlayan şey, gene Doğu'da sona erdi. O an, panik dolu haftaların ardından bir Alman tıp öğrencisi için şaşılacak kadar hızlı gelmişti. Genç kızın hatırladıkları şunlardı:

> Ansızın top sesleri durdu, panzerler geldi ve artık her tarafta kar giysileri içinde Rus askerleri vardı. Kargaşa öylesine büyüktü ki, onların Alman mı Rus askeri mi olduğu ilk anda fark edilemiyordu fakat daha sonra Alman askerlerini elleri havada gördük ... Panzerler at arabası kuyruğunun içine daldı. Arabalar içinde atların iç organlarının olduğu hendeğe devrildi ve erkekler, kadınlar ve çocuklar orada ölümle boğuşuyordu. Yaralı insanlar

yardım çığlıkları atıyordu ... Daha sonra at üstünde bir subay geldi. Birkaç Alman askeri onun yanına getirildi. Adam tabancasını çekti; gözlerimi kapadım, silah sesleri duyuldu ve zavallı adamlar başlarından vurulmuş olarak önümüzde yatıyorlardı, yüzlerinde dehşet ifadesi vardı. Cesetler orada kaldı, kimse onlara dokunmaya cesaret edemiyordu.
Askerler panzerlerin çevresinde toplandılar. Bu, bize neredeyse açlıktan ölmek üzere, paçavralar içinde oldukları söylenen Rus ordusuydu. O güçlü kuvvetli, iriyarı adamlar ve askerlerin yanında oturan sağlıklı, silahlı kadınlar, hepsi yeni üniformalar içindeydi, ayaklarında keçe çizmeler, başlarında kürk şapkalar vardı. Yolun kenarına oturup geçip giden panzerleri ve askerleri seyrettik. Çoğu ilkel görünüşlü, yuvarlak kafalıydı ve yüzlerinde sınırsız bir sevinç ifadesi vardı. Bize el salladılar ve "Hitler kaputt!" diye bağırdılar.[29]

Slav kökenli *Untermenschen*, Almanları "ilkel yüzleri" ve kulağa tanıdık gelmeyen dillerinden daha fazlasıyla şok etti. Cephe hattındaki askerler sarhoştu ve yol boyunca içinden geçtikleri kasaba ve köyleri yağmaladılar. Kol saati –"Uri! Uri!"– (SS Kaminskiy Tugayı'ndaki Beyaz Ruslarla ortak zaafları) onlar için en gözde eşyaydı ve bazı askerlerin kolları saatlerle kaplıydı. Çizmeler daha önemliydi: Briansk Ormanları'ndan çıkan Yahudi partizanların ilk işi esir bir Alman askerinin deri çizmelerini almaktı. Fakat düşmanın rüyalarında bile göremedikleri bir rahatlık ve lüks içinde yaşıyormuş gibi göründüğü bir dünyanın içinde kendilerini savaşırken bulan adamlar arasında her türlü "hatıra eşya toplamak" çok yaygındı. Genç bir asker ana babasına, "şu anda zengin bir Alman'ın malikânesinde oturuyorum. Divanlar, kanepeler, her yerde ipekliler ve döşemeler ayna gibi parlıyor," diye yazmıştı.[30]

Konyak, koyun, kuş tüyü yastıklar, purolar; yeni bir metalar dünyası artık onlarındı ve ülkelerini harabeye çeviren faşistlerle kapitalistlerden alınmaya hazırdı. Ancak onların

29 T. Schieder (ed.), *The Expulsion of the German Population from the Territories East of the Oder-Neisse Line* (Bonn, tarihsiz), I. cilt, 129-30.

30 E. Scherstjanoi, "'Vot ona prokliataia Germaniia!' Germany in Early 1945 through the Eyes of Red Army Soldiers", *Slavic Review*, 64:4 (Kış 2005), 165-89.

doğrudan tepkisi, arzudan çok nefret doluydu. Bir asker eve şunları yazıyordu: "Hitler'in, kanlı Fritzler'ini memnun etmek için bütün Avrupa'yı soyup soğana çevirdiğini her şeyde gayet açık biçimde görüyoruz. Yakın gelecekte bu mallar Rus dükkânlarında bizlerin savaş hatırası olarak görülecek." Savaşırlarken Temmuz 1944'te Lublin-Majdanek'te bulunanlara ilişkin haberler ya da Estonya'da cesetlerin yakıldığı, üzerinden duman tüten odunlar da öfkelerini artırıyordu: Bu dehşet verici olaylara ilişkin ayrıntılar Kızıl Ordu saflarına yayılıyor ve askerlerin intikam arzularını şiddetlendiriyordu. Bir diğeri, "askerlerimiz Doğu Prusya'da Almanların Smolensk'te yaptıklarından daha kötüsünü yapmamışlardır," diye yazmıştı. "Almanya'dan ve Almanlardan derinlemesine nefret ediyoruz ... Fakat Almanlar kendi başlattıkları vahşeti hak ediyorlar. Bunun için sadece Majdanek'i düşünmeniz yeter."[31]

İntikam arzusu en çok, kısa sürede Kızıl Ordu askerlerinin adının çıktığı tecavüz olaylarında kendini açığa vuruyordu. *Alman* askerleri ve işgal sırasında Doğu'daki tecavüz olayları hakkında çok şey yazılmadığı doğrudur: Bu olaylar muhtemelen sanıldığından daha yaygındı ve Sovyetlerin savaş dönemi propagandasında kesinlikle önemli bir rol oynuyordu. Fakat ırk ideolojisi, askeri mahkemelerin Alman askerlerini cinsel suçlardan ötürü ağır cezaya çarptırmasını gerektiriyordu. İntikam arzusu her durumda, Sovyet birliklerinin giriştiği tecavüz, çalıp çırpma ve yağmacılık orjisinin nedenlerinden sadece biriydi. Bu süreç Sovyet birliklerinin Ağustos 1944'te Romanya'ya girmesiyle başladı ve Belgrad'ı Ruslarla birlikte kurtaran Tito'nun Partizanları gibi müttefikleri bile dehşete düşürdü. Budapeşte'de binlerce kadın şiddet gördü; aynısı, Polonyalı komünistlerin protestolarına yol açacak ölçüde Polonya'da da oldu. Fakat en kötüsü Kızıl Ordu'nun Almanya'ya girişiyle yaşandı. Doğu Prusya ve Yukarı Silezya'da askerler mülteci kalabalıklarının içinden kadınları ayırdılar ve "pantolonlarını indirmiş gürültücü bir erkekler ordusu"nun önünde, onlara yol kenarlarında sırayla tecavüz ettiler. Subaylar adam-

31 C. Merridale, *Ivan's War: Life and Death in the Red Army, 1939-1945* (New York, 2006), 301.

larını izliyor ve onları teşvik ediyorlardı. Bu şekilde saldırıya uğrayan kadınların sayısına ilişkin değerlendirmeler, tarihte pek çok çeşidi görülen toplu tecavüz olaylarının kesinlikle en büyüğünü ortaya koyar: Sadece Alman kadınları için bu sayı neredeyse 2 milyona yaklaşır.[32]

Nefretle anılmaları üzerine, Rus birliklerine artık "hırsız ve çapulcu" gibi davranmamaları için gecikmiş söylevler veriliyordu. Ocak 1945'te Mareşal Rokossovski tecavüzcülerin görüldükleri yerde kurşuna dizileceği uyarısında bulunan bir emir çıkardı. Bunun fazla etkisi olmadı ve tecavüzleri protesto eden bazı subaylar tutuklanarak, daha sonra "burjuva hümanizmi propagandası ve düşmana sempati duyma" suçlarından hapsedildiler. Stalin adamlarının yasadışı uygulamalarının Almanların direnişini artırmasından kaygılanmaya başladığında, onun kınamaları da göz ardı edildi. Grigori Pomerants, "beni şaşırtan," diye yazdı, "Stalin'den gelen mektubu bile ne subayların ne de komünistlerin iplemesi! Orduyu durdurmak için Stalin'den fazlası gerekecek."[33]

Savunmasız Almanlar için tecavüz olayları, Reich'ın muazzam savaş makinesinin artık üstesinden gelindiğini dehşetengiz biçimde ortaya koyuyordu. Ocak 1945'te Hitler'in, Sovyet birlikleri Poznan'ı ezdikten bir gün sonra Himmler'i Vistula Ordu Grubu'nun başına getirmesi, "Reichsheini"nin [Reich müsveddesinin] generallikten anlamaması yüzünden durumu daha da kötüleştirdi; birkaç hafta içinde yeri değiştirildiyse de zarar verilmiş oldu. *Wilhelm Gustloff*'un Ocak sonunda batırılması deniz yoluyla tahliyenin tehlikelerini gösterdi. Gdynia'dan, güvertesinde 10.000'den fazla mülteci ve yaralı askerle ayrılan gemi, bir Sovyet denizaltısı tarafından torpillendi ve denizcilik tarihinin en büyük can kayıplarından birine yol açarak Baltık Denizi'nin dondurucu sularında battı. Ordu Polonya'dan çekilirken bir kamu görevlisinin eşi, önceki mekanize birliklerin atların çektiği arabalara kaldığını ya da yü-

---

32 *Age.*, 309; Wehrmacht hakkında bkz. D. R. Snyder, *Sex Crimes under the Wehrmacht* (Lincoln, NE, 2007).

33 Merridale, *Ivan's War*, 284; Broekmeyer, *Stalin, the Russians and their War*, 120-22 (Lev Topelev davası), 126; Kopelev hakkında bkz. L. Kopelev, *The Education of a True Believer* (New york, 1980).

rüyerek geri çekildiğini gördü. Hareketli ve modern olan artık Kızıl Ordu'ydu; ZIS-5 kamyonları ve Amerikan yapımı Lend–Lease Studebaker'ları sayesinde hızla hareket ediyordu.[34]

Kurtuluş gerçekleşir gerçekleşmez Almanlar intikam alma konusunda kararlı olanın sadece Ruslar olmadığını gördü. İşgal yıllarında Doğu Avrupa *Untermenschen*'ine uygulanan ceza önlemleri şimdi onlara yöneliyordu. Şubat 1945'te Katoviçe ilçesini ele geçirdiğinde yeni Polonya valisi, "bu bölgelerdeki Alman nüfusuyla ilgileneceğiz. Almanların bize öğrettikleri gibi zamanın başlangıcından beri bu bölgeler Polonyalı olmuştur," dedi.Almanlara kendi uyguladıkları şiddetin kurbanlarını gömmek için çukur kazdırmak genellikle ilk adımdı; Polonya ve Sovyetler Birliği'nin içlerine yürürken Almanların kendilerine yaptıklarını taklit ediyorlardı. Batı Almanya'da kasaba halkı, kurtarılan kamplardan çıkarılan iskelet halindeki ceset yığınlarının yanından geçmek zorunda bırakıldı. Bir Yukarı Silezya kasabasındaysa, Almanlar bu sefer cesetlerin fotoğraflarının çekilmesi ve uygun biçimde yeniden gömülmesi için yeni bir toplu mezarı elleriyle kazmak zorunda bırakıldı; mezarda 1944-1945 kışında tren vagonlarından rastgele atılan savaş esirlerinden geri kalanlar vardı. Orada bulunanlardan biri, "ellerini Lizol ve diğer dezenfektanlarla yıkamalarına rağmen 'mezar kazıcılar' ceset kokusunu günlerce ellerinden çıkaramadılar," diye hatırlıyordu. En azından, dört yıl kadar önce SSCB'nin işgali sırasında kendi kurbanlarına yapıldığı gibi katledilmediler.[35]

Polonya ve Çekoslovakya'nın birçok bölgesinde, Almanların kollarına üzerinde büyük bir siyah N (Niemiec=Alman) harfi olan kolluklar takıldı ya da sırtlarına boyayla büyük gamalı haçlar çizildi. Bazı yerlerde belirli zamanlar dışında kaldırımda yürümelerine, trene binmelerine ya da mağazalara girmelerine izin verilmiyordu; zorla çalıştırıldılar ve halkın içinde

34 Schieder, *Expulsion*, 1. cilt, 136-7.

35 C. Kraft, "Who Is a Pole and Who Is a German? The Province of Olsztyn in 1945", ed. P. Ther ve A. Siljak, *Redrawing Nations: Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944-48* (Lathan, MD, 2001), 107-21, burada 126; J. Kap (ed.), *The Tragedy of Silesia, 1945-46* (Münih, 1952-1953), 193.

Almanca konuşmalarına izin verilmedi. Alman kurumları ve mülkleri kısa süre içinde devlet tarafından kamulaştırıldı. Çekoslovakya'daki Terezin ve Auschwitz, Alman sakinlerinin yeni rejimin terörüyle karşılaştığı eski kamplardan sadece ikisiydi.

Kurbanların acı dolu yıllardan öğrendiği dersler bu kadarla da kalmadı. Polonyalı yetkililer de açıkça getto dedikleri yerler kurdular. Bir Yukarı Silezya kasabası sakini, "7 ve 8 Ağustos gecesi şu talimatların yazılı olduğu duyurular kasabadaki bütün binaların duvarlarına yapıştırıldı" diye hatırlıyordu: "Bütün Almanlar derhal evlerinin önünde sıralanacaklar. Azami bagaj 30 kg." Hemen ardından Polonya milisi geldi ve insanları, "acele etmeleri için döverek ve kamçılayarak" Alman gettosu denilen yere sürdü. Üç cadde mühürlendi ve önlerine muhafızlar dikildi ve kısa süre içinde, o çok tanıdık aşırı kalabalık ve açlık sorunları baş gösterdi. Başka yerlerde Alman çiftçiler Polonyalılara yer açmak için topraklarından atıldı ve mülkleri müsadere edildi: Şanslı olanlar, Rus ya da Polonyalı yerleşimcilere hizmet eden işçiler olarak bir süre kadar oralarda kalabildi. Rusların Doğu Galiçya'dan attığı pek çok Polonyalı komünist, yetkililer tarafından Batı Polonya'ya sevk ediliyordu. "Yeni mülk sahipleri olarak kendilerini Alman çiftçilere çiftlik sahipleri ve rençberler olarak şu sözelerle tanıttılar: 'Artık çiftçi benim ve sen Hitler, çalışacak olan sensin.'"[36]

Bu –bizzat Polonyalı yetkililerin 'Nazi' yöntemleri olarak eleştirdiği– cezalandırma biçimlerinin çoğu, kendiliğinden ve geçici olarak ortaya çıktı ve kanunsuzluk, yağmacılık ve şiddetle uygulandı. "Bir Alman için artık yasalar geçerli değil," diye şikâyet ediyordu Görlitz'li bir Alman rahip. "Onun onuru, bedeni, hayatı, malı mülkü artık küstah bir galibin acımasız insafına kalmış." Fakat bu, "Alman sorunu"na çok daha radikal ve sürekli bir çözümün, yani ihracın sadece başlangıcıydı. Başkan Benes tarafından öne sürülen savaş dönemi planları Washington, Londra ve Moskova tarafından, Çekoslovakya ve Polonya'da bulunan Alman azınlıkların kesin ihracı için onaylandı. Benes hükümeti, Çeklerde zaten şiddetli olan Alman nef-

36 *Age.*, 198-9, 238; gettolar hakkında ayrıca bkz. Kraft, "Who Is a Pole and Who Is a German?", 112.

retini kışkırtıyordu. Bir subay 1944'ün sonunda BBC'de, "zamanı geldiğinde bizim ulusumuz o eski savaş narasını bir kez daha atacak: Onları kesin! Dövün! Kimseyi esirgemeyin! Herkes en yakınındaki Alman'ı vurmak için uygun bir silah bulmak zorundadır," çığlıkları atıyordu. Polonya örneği farklıydı çünkü esas olarak Stalin'in ülkenin sınırlarını batıya, Reich'ın içlerine doğru ilerletme planlarıyla kışkırtılıyordu. Müttefikler Yalta'da bu konuyu ele aldı fakat bu sadece, Polonyalıların ve Çeklerin olgulara gerekçe bulma isteklerini artırdı. 1945'te Benes, "biz ... her şeyi kendi başımıza halledeceğiz," diye ilan etmişti.[37]

Batı Polonya'da "vahşi sınır dışı etme olayları" 1945'in ilk aylarında başladı. Polonya ile SSCB arasında bir Polonyalı-Ukraynalı nüfus mübadelesi için yapılan antlaşmalar Batı Ukrayna, Litvanya ve Beyaz Rusya'dan birkaç yüz bin Polonyalı mülteci getirmişti ve bunlar, Kızıl Ordu'nun aşamalı olarak Polonya yetkililerine teslim etmekte olduğu Alman topraklarına yönlendirildi. Ne var ki Üçüncü Reich resmen teslim olduğunda, daha önce kaçan pek çok Alman bu bölgedeki evlerine dönmeye başladı. Bu noktada Polonyalılar kendi yurttaşlarına yer açmak ve "Alman topraklarının sınır şeridini temizlemek" için onları sistematik biçimde uzaklaştırmaya başladı. Bismarckçı eski anlayış bu kez Almanları vuruyordu. Polonya İşçi Partisi'nin komünist yöneticileri Mayıs sonunda ihraç kararı aldı ve Haziran sonunda çeyrek milyondan fazla insan zorla ülkeden çıkarıldı.[38]

Kasabalarda, özellikle 1939'dan önce Alman olan kasabalarda hesaplamalar daha uzun sürdü çünkü Sovyetlerin yeterince Alman'ın orada tutulup işlev görmesinde daha büyük çıkarı vardı ve denetimleri daha güçlüydü. Mesela Ağustos 1945'te Breslau'da, 189.500 Alman ve sadece 16-17.000 Polonyalı yaşıyordu. Kızıl Ordu, iktidarı antifaşizmi genellikle yüzeysel olan yerel Alman "antifaşistler"e teslim etmişti: O yaz,

37 Ther, "A Century of Forced Migration", ed. Ther ve Siljak, *Redrawing Nations*, 55; Bryant, *Prague in Black*, 229-30.

38 S. Jankowiak, "'Cleansing' Poland of Germans", ed. Ther ve Siljak, *Redrawing Nations*, 88-9.

gayet anlaşılır biçimde, "bütün Yahudileri, yarı-Yahudileri, Polonyalıları ve her milliyetten yurttaşlar"ı çalışma görevleri için seferber etmeye çalıştılar. Polonyalılar *bütün* Almanların gitmesini istiyordu fakat sık görüldüğü üzere askeri ihtiyaçlar pragmatizmi besledi ve Sovyetler kısa vadede fabrika işçilerine ve kamu görevlilerine oldukları yerde kalmalarını söyledi. Sovyet askerleri "dost olduklarını ve kendileri için çalıştıklarını söyleyerek" Almanları savunduğu ve koruduğu zaman, Polonyalılarla aralarında çatışma çıktı. Fakat 1945-1946 kışında Polonyalılar Almanları ülkeden çıkarmak için konut ve gıda maddelerine ulaşımlarını engelliyordu. Polonya'nın tavrı evreler halinde daha belirgin bir hal aldı. Bir yandan, nispeten gevşek bir milliyet hukuku, pek çok Alman'ın ülkede kalması için Polonyalı sayılabilmesini sağlıyordu; yeni kazanılmış Batı bölgelerini nüfustan arındırma kaygısı duyan hükümet için önemli bir noktaydı. Fakat aynı zamanda sınır dışı uygulamaları da başlatıldı: Trenler 1946'nın başından itibaren düzenli biçimde batıya doğru gitmeye başladı ve sonraki yılın sonunda sadece birkaç bin Alman kaldı.[39]

Prag'da Çekler ile Almanlar arasındaki mücadele Mayıs boyunca işgalden Kurtuluş'a kadar devam etti. Burada verilen savaşın son günlerine, SS'in umutsuz şiddet eylemleri damgasını vurdu: Terezin'de mahkûmları toplayıp kurşuna dizdiler, sivilleri tankların önünde canlı kalkan olarak yürüttüler ve yakaladıkları pek çok savaşçıyı idam ettiler. Toplam 3.700 Çek öldürülmüştü. Sovyet birlikleri kente girdiğinde intikam duygusuyla işler tersine döndü: Ele geçirilen Almanlar stadyumlarda ve hastanelerde toplanarak kurşuna dizildi, bazıları asılarak idam edildi ya da diri diri yakıldı. Başkentin dışında yasa ve düzen tamamen ortadan kalkmıştı ve pek çok Alman'ın aylardır korktuğu intikam saati hızla yaklaşıyordu. Cezaevleri sadece tanınan Nazilerle değil, işbirlikçilerin arkadaşlarının arkadaşları olarak ihbar edildikleri için "kuşkulu" sayılan

39 J. Chuminski ve E. Kaszuba, "The Breslau Germans under Polish Rule, 1945-46: Conditions of Life, Political Attitudes, Expulsion", *Studia Historiae Oeconomicae*, 22 (1997), 87-101.

insanlarla doluydu. Farklı bir ırkla yapılan evliliklerde, bazı eşler bir Alman'la evlenme suçu işlediği için tutuklandı. Ağustos kadar geç bir zamanda, hükümetin kaç kişinin neden ya da hangi koşullarda gözetim altına alındığına dair hiçbir bilgisi yoktu. Dayak, tecavüz, işkence ve rastgele infazlar yüzünden özellikle Ostrava'daki Hanke Kampı'nın adı çıkmıştu ve bu işleri yapan gardiyanlar seyretmeleri için arkadaşlarını da çağırıyordu. Almanlarla ilişki kurmakla suçlanan Çek kadınları sorguya çekilip, giysileri çıkarılarak dövülme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Çeklerin Almanları aşağılaması –gaddarca öldürmesi, evlerini ve çiftliklerini ateşe vermesi– karşısında Kızıl Ordu bile dehşet içindeydi. Bazı Almanlar Sovyet askerlerini yegâne kurtarıcı olarak görmeye başladı; onlara kalmaları için yalvarıyor ve korumaları altında kalmaya çalışıyorlardı.[40]

Benes rejimi bu nefret salgınını dizginlemek için hiçbir şey yapmadı. Tam aksine 12 Mayıs günü henüz dönmüş olan başkan, Brno sakinlerine, "Alman halkı ... bir canavar gibi davrandı ... Alman sorununu kesinlikle tasfiye etmeliyiz," diye seslendi. O konuşurken 1.000 şüpheli Alman işbirlikçi şehirde tutuluyordu. Birkaç gün içinde göstericiler daha radikal önlemler talep etmeye, barınak ve gıda maddesi kıtlığından Alman topluluğunun sorumlu olduğunu söyleyerek şikâyet etmeye başladı. Nihayet polis 20.000 Alman'ı evlerinden çıkardı ve Avusturya sınırına doğru yürüyüşe geçirdi; yürüyüş kolunun kilometrelerce uzadığı söyleniyordu. Bu "vahşi sınır dışı etme" hükümeti gafil avlamıştı ve içişleri bakanı sınır geçişlerini kapatmaya çalıştı, sınır dışı etmek yerine onların gözetim altına alınmalarını talep etti. Fakat yola çıkarılanların üçte ikisi, geride kalanlar hattın Çek tarafında bir köyün küçük tuğla fabrikasına kapatılmadan önce o karmaşada Avusturya'ya geçmişti. "Ölüm Yürüyüşü" olarak bilinen olayda 1.700'den fazlası açlık, hastalık ve bakımsızlık gibi nedenlerden öldü.

Kendi ulusal liderlerinin –görüldüğü kadarıyla– onay vermesine rağmen, bundan esas olarak sorumlu olanlar Brno yöresindeki Çeklerdi. Aslında, sınır dışı hakkında bilgi verildiği

40 B. Frommer, *National Cleansing. Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia* (Cambridge, 2005).

zaman, ulusal hükümet Üç Büyükler'in toplantı hazırlığı yaptığı bir sırada vereceği izlenimden şikâyetçiydi. Bu durumda yerel düzeyde patlak veren kitlesel öfkenin ulusal yönetime yönlendirildiğini söyleyebilir miyiz? İhraç kesinlikle Stalin ya da Churchill'in aldığı kararların ürünü *değildi;* bu uygulama tam olarak, Almanların yıllarca süren aşağılamalarına maruz kalan pek çok insanın istediği şeydi. Fakat gayet oynak ve belirsiz bir siyasal durum bunu kolaylaştırdı: zayıf ulusal hükümetler, oy için rekabet eden yeni siyasal partiler ve şiddetin çoğaldığı yerel kasaba ve köylerde iktidar için itişip kakışan çok sayıda eli silahlı, öfkeli adam. Devrimci Muhafızlar denen gruptan bazıları, bir gözlemcinin kaydettiğine göre, aslında "gündüz gözüyle caddelerde dolaşan, Almanca işittikleri anda ateş açan ve bulabildikleri her şeyi çalan, dişinden tırnağına kadar silahlı hırsızlar ve fahişeler"di.[41]

Şiddete gözden kaçırılmaması gereken bir diğer faktör de katkıda bulundu: Almanların sadece geçici olarak yenilgiye uğratıldığı ve intikama hazırlandığı korkusu. Alman gücünün hatıraları kolayca silinmiyor ve pek çok Çek, Nazi "Werewolflar"ın [kurt adamlar] seferber olduğuna ve saldırıya hazırlandığına inanıyordu. Son savaşta Alman yenilgisinin hemen ardından patlak veren şiddetli çatışmaları hatırlayanlar, bu savaşın sona ermesinin barış getireceğini hayal edemiyordu. Hakikaten de 1944'te Almanlar böyle bir örgüt kurmuşlardı ve eski Kuzey Rusya HSSPF'si Hans-Adolf Prützmann, sabotaj ve partizan harekâtları için geride faaliyet gösterecek küçük birimleri eğitmeye başlamıştı. Goebbels Müttefikler'e yönelik başarılı tehditler oluşturabilecek "Werewolflar"ın üzerinde özellikle duruyordu. Fakat patlayıcı kutuları gelecekte kullanılmak üzere gömüldüyse de örgüt oldukça küçüktü ve Reich'la birlikte çöktü; Prützmann intihar etti ve sadece birkaç inatçı kişi Harz Dağları'nın ormanlık bölgelerinde saklanmaya devam etti.

Ancak Çek topraklarına yönelik herhangi bir tehdit olmadığı halde "Werewolflar" histerisi, Çeklerin burada, özellikle ülkenin batısında Almanların artık hâkim olmadığı bir dünyayı

41 E. Glassheim, "National Mythologies and Ethnic Cleansing: The Expulsion of Czechoslovak Germans in 1945", *Central European History*, 33.4 (2005), 463-86.

hayal etmeleri çok zor olduğu için yaşamaya devam etti. Küçük bir Kuzey Bohemya sanayi kasabası olan Ústí nab Labem'de (Aussing), Alman savaş esirlerinin savaş bittiğinde geride bırakılan mühimmatı ayıkladığı bir cephanelik vardı. 30 Temmuz günü öğleden sonra burada bir patlama oldu, ölenler ile yaralananlar Çek ve Alman yöre sakinleriydi. Patlamanın Werewolf teröristlerinin işi olduğuna kanaat getiren Çekler, çit direkleri ve demir çubuklarla silahlanıp kasabanın ortasındaki köprüyü geçerek –beyaz kolluklarından ayırt ettikleri– Almanlara saldırıp, onları Devrimci Muhafızlar'ın ateş açtığı Elbe'nin sularına attılar. Birkaç yüz Alman kurşunlanarak ya da boğularak can verdi. Prag'daki hükümet haberler karşısında dehşete düşse de, aynı zamanda "yönetimi sokak yapmayacak" düsturunu uygulamanın tek bir yolu olduğu sonucuna vardı: Sınır dışı etmeyi hızlandırmak ve "Werewolfları tasfiye etmek." Yakın zamandaki hesaplar, Çekoslovakya'nın tamamında yapılan ihraçların "vahşi" evresinde ölen Alman sayısının 19-30.000 arasında olduğunu saptar: Bunlardan 5.000'i intihar etti, 6.000 kişi doğrudan öldürüldü; geri kalanı açlık ya da hastalıktan öldü. Ağustos ayında 1 milyon kişinin yaklaşık dörtte üçü ülkeden sürülmüştü.[42]

Potsdam'dan sonra, ihraçların "vahşi" denen evresi, hızını Almanya'daki yetkililerin yeni sürgünler alma kapasitesine uyarlayan Polonya'daki sınır dışı etme uygulamasında –en azından teorik olarak– daha kalıcı ve sistematik bir politikaya geçilmesiyle çöktü. Böylece 1945'in sonundan itibaren Kurtuluş'un hemen ardından yaşananlar yatıştıktan sonra – ve büyük bir rahatlıkla hasat kaldırıldıktan sonra– Almanların çoğu Çek topraklarından fiilen sürüldü. Sonuç, 1940'ların sonunda sayısız Habsburg ve ortaçağ Alman yerleşimcisinin ortadan kalkmasıydı. Nazizmle çok az bağlantısı olan ya da hiç olmayan bireyler, daha doğrusu cemaatler sadece Alman oldukları için ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştı. İhraç edilenlerin siyasi kaydını tutmak için neredeyse hiçbir çaba sarf edilmedi. Tıpkı Naziler gibi antifaşistler ve sosyal demokratlar

42 *Age.*, 482; N. Naimark, *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth Century Europe* (Cambridge, MA, 2001), 116; Beyant, *Prague in Black*, 238-9.

da evlerinden atıldı. Almanca konuşan birçok Çek Yahudi bile ayrılmak zorunda kaldı. Çekler bu fırsatı hâlâ hayatta olan Yahudileri kovmak için değerlendirdi. Bazı aileler ancak kendilerini asarak ya da zehir içerek sürgünden kaçabildi. 1948'de Çek Cumhuriyeti'nde kalan Almanların sayısı 200.000'den fazla değildi.[43]

Almanların bu "yer değiştirme"si, Büyük Güçler açısından Avrupa'nın Alman sorununun sona ereceğini gösteriyordu. Öyle ki, Naziler bütün Doğu Avrupa'daki Alman azınlıkları sömürmüş ve onları kendi dış siyasetlerinin beşinci koluna çevirmişti. Sınır dışı uygulaması bunun asla tekrarlanmamasını sağlamanın bir yoluydu. Eski ABD başkanı Herbert Hoover, 1942'de, "yüz yıllık acı deneyimler bu Avrupa *irredenta*'sının sürekli bir savaş kaynağı olduğunu gösteriyor," diye yazdı. "Nüfus transferi bile kahramanca bir çare olarak düşünülmelidir. Taşınmanın zorluğu büyüktür ancak azınlıkların sürekli acı çekmesi ve savaşın sürekli canlanması kadar değil." Churchill bunu onayladı. Aralık 1944'te, "Almanların topyekûn ihracı ... savaştan sonra en tatmin edici ve kalıcı istikrar güvencesi olacaktır," diye bildirdi. "Nüfuslar karışıp sonsuz sorunlara neden olmayacaktır. Derinlemesine bir temizlik yapılmış olacaktır."[44]

Ancak ihraçların başka nedenleri de vardı. Özellikle Polonyalılar için ülkenin iktisadi umutları, Doğu Ukrayna'daki verimsiz tarım topraklarının batıdaki daha zengin bölgelerle, özellikle de Yukarı Silezya'nın sanayi kuşağıyla takas edilmesi sayesinde önemli ölçüde düzeldi. Bu durumda Polonya'nın yaşam standardının Almanya'nınkine yakın bir yükseliş göstermesi muhtemeldi; uzlaşmaz Almanya-Polonya çekişmesinin öncelikle ekonomi kökenli olduğuna inananlar böyle düşünüyordu. Ocak 1945 kadar erken bir tarihte, bütün Alman çiftliklerinin müsadere edilmesini sağlayan kapsamlı bir toprak reformu ilân edildi. Kızıl Ordu buraları birkaç yıl kadar kendi kullanımı için elde tutarken, geri kalan kısmı Polonya devleti-

43 Naimark, *Fires of Hatred*, 130-33.
44 K. Kersten, "Transformation of Polish Society", ed. Ther ve Siljak, *Redrawing Nations*, 78; Churchill, alıntı, *age*.

nin emrinde kaldı. Reform toprağın büyük bir bölümünü sömürgecilere ve küçük çiftlik sahiplerine dağıttı ve çeşitli sınır bölgelerinde büyük mülkleri devlet çiftliklerine –Bismarck'ın Varzin'i bunlardan biriydi– dönüştürerek, ülkenin iktisadi kaynakları üzerindeki devlet denetimini artırdı.[45]

Polonya'nın yeniden iskânının hızı, Almanların savaş sırasında yaptıklarıyla tezat içindeydi. Himmler Nazi iskân programını yürüttüğü beş yıl içinde, işgal altındaki Polonya topraklarında belki de yarım milyon etnik Alman'ı zorluklarla iskân etmişti. Buna karşılık Polonyalılar 1,5 milyon yerleşimciyi sadece iki yıl içinde eski Alman topraklarına yerleştirdi ve sonunda ulaştığı sayı 4 milyondan az değildi. O esnada savaşın devam etmemesinin yararlarına olduğunu itiraf etmek gerekir. Ancak bu dengesizliği yaratan bir faktör daha vardı: Nazilerin siyasal gerçeklikten tamamen yoksun oluşları. Gerçekleştirilemeyecek bir idealin peşinde savaşa girmişlerdi çünkü Himmler'in iskân özlemleri bu iş için harekete geçirebileceği Almanların sayısını önemli ölçüde aşıyordu; onun ırka dayalı hantal seçim süreci, müsadereden devir teslime geçişi emrinde olanlar için bile yavaşlatıyordu. Öte yandan, Polonyalılar için yeni batı topraklarına yerleşilmesi düpedüz batıya doğru uzun vadeli nüfus kayışının hızlanması ve toprakların Doğu'daki evlerini terk etmek zorunda bırakılan çok sayıda Polonyalı'nın kullanımına verilmesi anlamına geliyordu. Köylüler toprağın ortak kullanımına karşı savaştıkça ve Parti şefleri nadasa bırakılan toprağı ormana dönüştürdükçe, toprakta komünist denetimin sınırlarının görünür hale gelmesi bir ölçüde daha geç bir tarihte oldu.

Polonyalı komünistlerin yerleştirebilecekleri insanların sayısı daha çok olsa da –Stalin'in Doğu Polonya'dan yaptığı zorunlu transferler sayesinde– Nazilerin yaptığı gibi, yerleşimcilerin hayatlarıyla ilgili kararları nihai olarak dayatamamaları ironiktir. Savaş sonrası Polonya ve Çekoslovakya'da yerleşimciler Almanların yönetimi altındayken ne yaptılarsa onu yaptılar: Uzak sınır bölgelerinden şehirlere gittiler ve sınır çiftliklerini terk ettiler. 1950'lerin başında, her iki ülke de Rus tahılına

45 Wiskemann, *Germany's Eastern Neighbours*, 209-28.

bağımlı hale gelmişti ve Parti bu eğilimi tersine çevirmek için genç insanları hücum kıtalarına katılmaya çağırıyordu. Fakat Parti kaygılı olsa da, iskân ve ihraç ısrarının kendi amacına hizmet ettiğini biliyordu: Komünizmin iktidara gelmesine yardımcı olmuş ve onu ulusal davayla özdeşleştirmişti.

Bu ihraçların son bir boyutu vardı: Bunlar bütün Doğu Avrupa'da milliyet siyasetlerinin zaferini temsil ediyordu. Almanlar yer değiştirmek için hedeflenen en büyük etnik grubu oluşturuyordu fakat tek etnik grup onlar değildi. Polonyalıların SSCB'yle yaptığı antlaşmalar, 1945-1946 yıllarında yaklaşık 2,1 milyon Polonyalı'nın kabulü karşılığında, 482.000 Ukraynalı'nın sınır dışı edilebilmesi anlamına geliyordu. Ertesi yıl, Güneydoğu Polonya'da kalan Ukraynalıların çoğu, Akcja Wisla denen cezalandırma amaçlı bir askeri harekâtın hedefi oldu ve hem Polonyalıların hem de Sovyetlerin hâlâ savaşmakta olduğu Ukrayna direnişinden arta kalana ağır bir darbe indirerek, onları Batı Polonya'ya taşınmak zorunda bıraktı. Aynı zamanda, antisemit bir halk ayaklanmaları dalgası oldu –sadece 1945 yılının sonunda 350'den fazla Yahudi öldürüldü– ve bu olay, yeni hükümetin pek çok bölgeye yeterince ulaşamadığını gösterdi ve Polonya'nın hayatta kalan Yahudilerinin büyük bir bölümünü ülkeden sürüp çıkardı. Çekler gibi Polonyalılar da Yahudilerin gitmesini istiyordu. Macarlar ve İtalyanlar Yugoslavya'dan çıkarıldılar ve Macarlar ile Çekoslovaklar arasında *de facto* bir mübadele oldu. Böylelikle Stalin, 1940'ların sonunda Hitler'in başlangıçta oynadığı rolü devralarak, Polonyalılar ile Çekler ve Macarlar, Slovaklar ile Romanyalılar arasında arabuluculuk yaparak Avrupa'nın ortadoğusundaki toprak ve azınlık sorunlarının hakemi oldu.[46]

1950'de Doğu Avrupa'nın azınlık nüfusu 200 yıl öncesine kıyasla çok küçük bir orana gerilemişti ve etnik Alman cemaatleri de sadece tecrit olmuş küçük cepler halinde varlığını sürdürüyordu. Almanya bölündü, işgal edildi ve siyasetçileri

46 A. Prazmowska, "The Kielce Pogrom 1946 and the Emergence of Communist Power in Poland", *Cold War History*, 2:2 (Ocak 2002), 101-24, D. Engel, "Patterns of Anti-Jewish Violence in Poland, 1944-46", *Yad Vashem Studies*, 26 (1998), 43-87.

istese de, kendi adına uluslararası alanda müdahalede bulunamayacak hale geldi. Washington ve Moskova'nın dikkatli bakışları altında, bölünmüş ülkenin her iki yarısındaki siyasetçiler komşuyla ittifaka girdi. Bonn yeterince ödenek ayrılmış mülteci hareketlerini etkisiz hale getirmeye ve Weimar yıllarının *rövanşçı* dalgasının bir biçimde tekrarını önlemeye çalıştı. Bu hareketler "Alman Doğu"ya dönüş çağrılarına önayak oldu ve onların baskısı altında Adenauer bile alenen Reich'ın 1937 sınırlarına dönmeyi talep etti. Kendi taleplerini Hür Dünya'nın diline tercüme ederek, sürgüne gönderilenler için –evlerine dönme hakkı dahil– "insan hakları" ve "kurtuluş" talep ettiler. Sınırın ötesinde, Batı Çekoslovakya'daki terk edilmiş köyleri harabeye döndü ve bir zamanların Breslau gibi büyük kentleri on yıllar boyunca tam olarak dolmadı. Fakat mültecilerin çoğu şaşırtıcı bir hızla entegre oldu, savaş sonrasının refahı bu yolda ilerlemelerini kolaylaştırdı. Batı Alman kahve masaları kayıp Doğu'nun nostaljik fotoğraf albümlerinin ağırlığı altında gıcırdıyordu; fakat pek çok kişi Doğu'nun tamamen kaybedildiğini, iki Almanya'nın nihayet ülkenin savaş sonrası sınırlarını kabul ettiği 1990 Antlaşması'ndan çok önce biliyordu.[47]

---

47 P.Ahonen, *After the Expulsion: West Germany and Eastern Europe, 1945-1990* (Oxford, 2003).

III

PERSPEKTİFLER

17

BİZ AVRUPALILAR

Almanya 2000 yılında düşmanlar tarafından işgal edilmiş olmayacaktır. Alman ulusu uygar insanlığın entelektüel lideri olacaktır. Bu savaşta işte bu hakkı kazanıyoruz. Düşmanlarımızla dünya çapında yürüttüğümüz bu mücadele, halkların hafızasında sadece kötü bir rüya olarak kalacak. Çocuklarımız çektikleri acılardan, bütün sıkıntılara metanetle katlanmalarından, gösterdikleri cesaretten, savaşta gösterdikleri kahramanlıktan, zor zamanlarda Führer'lerine ve onun ideallerine olan sadakatlerinden ötürü babalarının ve analarının anıtlarını dikecekler. Umutlarımız onların dünyasında gerçekleşecek ve ideallerimiz hakikat olacak.

Joseph Goebbels, "Das Jahr 2000", *Das Reich*,
25 Şubat 1945[1]

1 J. Goebbels, "Das Jahr 2000", *Das Reich*, 25 Şubat 1945, 1-2, çev. Randall Bytwerk. Bkz. Bytwerk'in internetteki Alman Propaganda Arşivi, http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/goeb49.htm. Profesör Bytwerk'e bu alıntıya izin verdiği için teşekkür ederim.

2000 Yılı

Goebbels'in yayımlanan en tuhaf ve durumu en iyi açıklayan makalelerinden biri hiç kuşkusuz buydu. Üç Büyükler, Yalta Özgür Avrupa Deklarasyonu'nu 11 Şubat 1945'te yayınladı ve kıtaya demokrasi getirme taahhütlerini bir kez daha doğruladı. Avrupa'da istikrarı yeniden sağlamaya, "Nazizm ve faşizmin son izleri"nin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaya yemin ettiler ve Üçüncü Reich ile yönetici partinin düşüşünü dört gözle beklediler. Tam bir güvenle "Nazi Almanya'sı yenilgiye mahkûmdur," kehanetinde bulundular. İki hafta sonra Goebbels sert bir yanıt verdi. Gözde propaganda aracı haftalık *Das Reich*'ta "Das Jahr 2000" başlıklı, dünyanın sonuyla ilgili bir fütürolojiydi bu.

Reich propaganda bakanı, "dünya 2000 yılında nasıl bir görünüm arz edecek?" diye soruyordu. Yanıtlarının bir kısmı önemsizdi: "Çocuklarımızın çocukları çocuklara sahip olacak ve ... bu savaşın olayları efsaneler alemine gömülecek." Doğru bir tahminle Avrupa'nın birleştirileceğini yazıyor ve –pek doğru olmayan bir tahminle– "insanlar Berlin'den Paris'e kahvaltı etmek için on beş dakikada uçacaklar," diyordu. Fakat İngiliz ve Amerikalıların –Yalta'da öne sürüldüğü gibi– Almanya'yı hâlâ işgal ediyor olabileceklerini ve Alman halkını demokrasi yılları içinde geleceğe yönelik eğitebileceklerini tahayyül etmenin saçma olduğunu düşünüyordu. Kendi teşhisi çok daha endişe vericiydi. Yalta, "Alman halkını yıkacak ve yok edecek bir işgal programı"ydı. Churchill ve Roosevelt, Stalin'in tuzağına düşmüştü ve kısa sürede de onun dünya hâkimiyeti planları karşısında çaresiz kalacaklardı.

Acı çekenler sadece Almanlar değildi. Avrupa'nın üzerine bir "demir perde" –Goebbels bu ifadeyi Churchill'in meşhur etmesinden bir yıl önce kullanmıştı– inecekti ve bu perdenin arkasında dünya "Yahudileri" sevinç çığlıkları atarken, "uluslar boğazlanacak"tı. Lidersiz kalan Doğu Avrupa sakinleri Kremlin'in iradesine –tıpkı robotlar gibi– tabi olacak, "tam anlamıyla proleterleştirilmiş iş hayvanlarının oluşturduğu milyonların kaynaştığı aptal bir yığın"a dönüşecekti. Tecrit

siyaseti ABD'ye uzanacak ve bu ülke askerlerini Avrupa'dan çekecekti. İngilizler, nüfusları hızla azalırken kendilerini aşırı gergin ve Bolşevizm tarafından içeriden zayıflatılmış halde bulacaklardı. Kısa bir "sözde Üçüncü Dünya Savaşı" olacak, Rusya bu savaşı kolayca kazanacak ve Avrupa "bozkırlardan gelen mekanikleşmiş robotların ayakları altında" kalacaktı. Beş yıl içinde, Ruslar Atlantik'i geçebilecek ve ABD'ye saldıracak durumda olacaklardı. "Suçlamalara rağmen asla tehdit etmediğimiz Batı Yarıküre en vahim tehlikeyle karşı karşıya kalacak. ABD'de yaşayan insanlar bir gün, uzun süredir unutulmuş ABD başkanının Yalta'daki bir konferansta artık çoktan masal olmuş bir bildirge yayınladığı günü lanetle anacaklar." Gobbels İngilizler ve Amerikalıların gelecek elli yılı planlamalarıyla alay ediyordu. "1950'ye kadar hayatta kalırlarsa şükretsinler."[2]

Goebbels'in niyeti gayet açıktı: Topyekûn savaş faaliyetinin tam yetkilisi olarak görevi Almanları savaşı sürdürmeye ikna etmek ve Yalta'nın teslim ol çağrısını göz ardı etmekti. Fakat çarpıcı olan şey, "bir Avrupa misyonu"na sahip olduklarını Almanlara bu şekilde anlatmasıydı. Avrupa ile Nasyonal Sosyalizm arasındaki bağlantı asla bundan daha açık ifade edilmedi: Avrupa'yı Bolşevizmden ancak Reich kurtarabilirdi ve Almanları ancak Reich'a olan inanç kurtarabilir ve onlara savaşı sürdürecek gücü verebilirdi. Yaşlı bir tarihçinin sözleriyle, "ya Büyük Almanya Avrupa'nın lideri [*Führer*] olacak ya da Avrupa artık var olmayacak"tı ve Goebbels tam da bu görüşteydi.[3]

Bosch'un tablolarını andıran cehennem ateşi göz ardı edilse de –ve buradaki büyük bir "ise"dir– Goebbels pek çok bakımdan haklı çıktı: En önemlisi, dünya Soğuk Savaş'la bölündü; Avrupa çaresiz kalırken, Amerika ve Rusya üstünlük için mücadeleye girişti. Demir Perde konusunda da –Kremlin'in sürüleri tarafından kısa süre içinde önemsenmeyeceğini düşündüyse de– haklı çıktı ve 1945'te pek çok Amerikalı onun ABD'nin tecrit siyasetine ilişkin değerlendirmesini destekleye-

2 *Age.*
3 P. Herre, *Deutschland und die Europäische Ordnung* (Berlin, 1941), 196, E. Bramsted, *Goebbels and National Socialist Propaganda, 1925-1945* (EaST Lansing, MI, 1965), 303.

cekti. Britanya'nın bir dünya gücü olarak tamamen tükendiği ona göre gayet açıktı ve –öteden beri bütün Naziler için olduğu gibi– gizemini koruyan tek şey, onların kendi imparatorluklarını kurtarabilecek Üçüncü Reich'la ortaklık fikrini neden inatla reddetmiş olduğuydu. Gerçek payı olsa da abarttığı nüfus azalmasından duyduğu korku bile, pek çok ülkenin –Avrupa'nın neredeyse tamamının– üretkenlik azalmasından mustarip olduğu bir dünyada yeni bir geçerlilik kazanmıştır (onun Bolşevizm korkusu dikkate alındığında, nüfus azalmasının en hızlı örneklerinden biri bugünkü Rusya'da görülmektedir).

Ancak Goebbels'in Reich'ın Avrupa misyonunu vurgulamasına ve aslında Stalingrad'dan beri Avrupa tınıları tutturmasına rağmen, Almanya'nın kazanması halinde Avrupa'nın nasıl bir yer olacağına ilişkin hiçbir şey söylememiş olması da aynı ölçüde çarpıcıdır. Bu sessizlik yeni değildi. İki yıl kadar önce bu konuyu açtığında, Reich'ın öteki Avrupalıları aşağı gördüğüne ilişkin suçlamalara karşı çıkmak dışında pek bir şey yapmamıştı. "Almanya'nın hedeflerinden biri"nin, "yol arkadaşlığı ve karşılıklı saygı ruhuyla birleşik bir Avrupa kurmak" olduğunu yazmıştı. BBC'nin Almanca yayın yapan bölümü bu sözlere gülüp geçmiş ve ona bu sevgi dolu kardeşçe mesajı, "şu sıralarda sığırlardan daha kötü muameleye maruz kalan Polonyalılar ve Çekler"e ve "önceleri kafalarını kırdığı" ve şimdi sadece kardeş olmak istediği Norveçlilere, Hollandalılara, Yunanlara ve Yugoslavlara iletmesini söylemişti.[4]

Naziler Avrupa'dan söz ettikçe inandırıcı olmaktan çıkıyorlardı. Aslında bu Goebbels'in hatası değildi. Bazı açılardan II. Dünya Savaşı'nın önde gelen devlet adamlarının en Avrupalı olanı Hitler'di; ne de olsa, Roosevelt, Churchill ve Stalin'in aksine, Hitler'in anlayışında bir yandan SSCB'yle öte yandan ABD'yle yarışan bütün bir Avrupa vardı. Fakat Avrupa Birliği karşıtı İngilizler, 1990'dan sonra alaycı bir tutumla Avrupa Birliği'nin gerçeğe dönüşen bir Nazi hayalinden başka bir şey olmadığını öne sürdüklerinde fena halde yanıldılar. Hitler'in Avrupa fikrinin merkezinde koca bir boşluk vardı ve bu konu-

4 *Age.*, 303-4.

da onun kadar az konuşan Goebbels, aslında Führer'ini izlemekten başka bir şey yapmıyordu. Nazilerin Avrupa'yı nasıl gördüklerini, onun için neyi planladıklarını, kendi muhaliflerinin önerilerine karşı getirdikleri alternatiflerin neler olduğunu anlamak istiyorsak, başlamamız gereken nokta, Hitler'in Avrupa sorununa ilişkin rahatsız edici ve garip biçimde anlamsız olan formülleridir.

Nazilerin Avrupa Anlayışı

1920'lerde Nazi Partisi sadece ülke sorunlarıyla ilgileniyordu. Fakat bütün Almanları tek bir devletin sınırları içinde bir araya getirmek üzere –1914 sınırlarının ötesine– yayılma o sırada da Parti programının temel noktasıydı. Bu, Milletler Cemiyeti'ni, ona destek olan İtilaf Güçleri'ni ve onların Doğu Avrupa'da yarattıkları "küçük devletler çorbası"nı (*Kleinstaaten Gerümpel*) yok etmek anlamına geliyordu. Ayrıca, bu aynı zamanda Rusya'yla hesaplaşmak demekti. Hitler'in *Lebensraum* vizyonu hem Bolşevizm karşıtlığıyla hem de Almanlar ile Slavların Avrasya merkezinin denetimi için iktisadi ve jeopolitik bir mücadeleye kilitlendikleri düşüncesiyle körükleniyordu. Toprak sadece, bütün etnik Almanları Reich'ın siyasi otoritesi altında toplamak için değil, aynı zamanda mevcut sınırlar içinde toplandığı iddia edilen fazla Alman nüfusunu yeniden iskân etmek için gerekliydi.

Hitler Rus karşıtı yönelimini asla terk etmemekle birlikte 1928'de derlediği İkinci Kitap'ta yaptığı gibi Avrupa'dan daha çok söz etmeye başladı. Stalin'in SSCB'yi zorla sanayileştirmesine daha birkaç yıl vardı. Öte yandan, Amerikan sermaye dalgası tarafından bataklığa sürüklenme tehdidi altında olan ve hâlâ Büyük Savaş'tan çıkmak için mücadele eden kıtada Henry Ford ve Charlie Chaplin manşetlerdeydi. ABD'yi Hitler'in gözünde böylesine benzersiz kılan sadece toprakları ve bol kaynakları değil aynı zamanda insan mevcuduydu. "Gerçek bir Avrupa kolonisi" olarak Atlantik'i geçen "en iyi Nordik güçler"i cezbetmiş, Güney ve Doğu Avrupa'dan gelen aşağı ırk tipleriy-

le karışmayı önlemek için önlemler almıştı. Özetle ABD, gıda kıtlığı ve ırk saflığına yönelik tehditlerin üstesinden gelmenin jeopolitik potansiyelini kanıtlıyordu.

Avrupa'nın tepkisi ne olmalıydı? Hitler bu tepkinin bir ulus-devletler birliği olmaması gerektiğini ısrarla belirtti; pek çok kişinin istediği türden bir birleşik Avrupa devletleri kurma girişimini hemen reddetmişti. Bir "resmi Avrupa halkları birliği"nin, barışçıl ve demokratik araçlarla kurulması halinde başarısız olacağını yazdı; mücadele ve savaş yoluyla elde edilmedikçe hiçbir siyasi gelişme sürdürülemezdi. Ayrıca, Amerikalılarınkiyle rekabet edecek bir ırk politikası olmadıkça, Avrupa ancak güçsüz bir "pan-Avrupa döküntüsü" üretecekti. Pan-Avrupa hareketine karşı küçümsemeden başka bir şey hissetmiyordu. Bu hareketin kurucusu olan, bir Avusturya-Macaristan kontu ile Japon bir annenin Tokyo doğumlu oğlu Kont Richard Nikolaus Eijiro Graf Coudenhove-Kalergi, ırk çeşitliliğini hoş karşılıyor ve Yahudileri "Avrupa'nın manevi soyluluğu" olarak görüyordu. Hitler'e göre Coudenhove-Kalergi köksüz bir kozmopolit ve Habsburglu atalarının kıtasal ölçekteki hatalarını tekrarlamaya çalışan elitist bir melezdi.

1920'lerde Hitler, "çıkar bölgeleri ayrılmış ve kesin biçimde tanımlanmış özgür ve bağımsız ulus-devletler"den oluşan bir Avrupa fikrini destekler gibi görünüyordu. Fakat zaman geçtikçe ve Almanya güçlendikçe, Nazi retoriği daha emperyalist ve otoriter bir çerçeveye kaydı. Alman hegemonyası altında bir devletler sistemine ilişkin daha önceki tasavvurda bile, sınırlar ve etnik etkileşime ilişkin bir kaygı ayırt edilir. Hitler, kıta ölçeğinde lider rolü üstlenmeye cana atan her iktidarın, kendisini "ırksal bozulma"ya mahkûm edeceğinden endişe ediyordu: Avrupa'yı yönetmek istiyor ancak onun tarafından kirletilmek istemiyordu. Bu nedenle, Almanya'nın komşularına karşı daha başından itibaren derin kuşkular besledi ve onlara bağımlı olmak ya da onları gerçek anlamda ortak olarak görmek istemedi: "Özgür ve bağımsız ulus-devletler" sözü sadece bir göz boyamaydı. Nazizmin hem Amerikan plütokrasisine hem de Sovyet Bolşevizmine karşı olması nedeniyle, onun için Avru-

palı lafı etmek kolaydı fakat aslında gerçek bağlılığı sadece Alman halkınaydı.[5]

1940 yazında Reich beklenmedik biçimde, bir bütün olarak kıtanın hakemine dönüştürüldüğünde bütün bunlar açıklık kazandı. O sırada yapılan tartışmaların çoğu ekonomiye ilişkindi ve dolayısıyla Hitler'le pek ilgisi yoktu. Avrupa ekonomisini depresyondan çıkarmak için Alman modeline uygun hale getirmek, işgücünü tarımsal güneydoğu ile sanayileşmiş kuzeybatı arasında bölmek ya da Berlin'i planlama, finans ve ticaret merkezi haline getirmek için yapılan Alman çağrılarında, özellikle Nasyonal Sosyalist olan hiçbir şey yoktu. Bu fikirler genellikle iş çevrelerinden geliyor ve I. Dünya Savaşı'ndan beri ortalıkta dolaşan tasarı ve taslakların güncelleştirilmiş halini temsil ediyordu. Daha karakteristik biçimde Nazi olan, Goebbels'in Eylül 1940'ta Çek gazetecilerle konuşurken yüzeye vuran kaba "gerçekçilik" tonuydu. Goebbels, Avrupa'yı "yirminci yüzyılın toplumsal, iktisadi ve teknik imkânlarına uygun ilkelerle" yeniden örgütlemek ve birleştirmekle ilgili belirsiz ifadelerle konuşmaya başladı. Model, kendini birleştirmiş ve parçalı olmayan bir birlik oluşturmuş Almanya olacaktı. Teknolojik değişim sınırları anlamsız kılıyordu ve demiryolları, radyo ve havayoluyla seyahat insanları birbirine yaklaştırıyordu. Fakat daha sonra kendisini dinleyenlere, "tekil devletler, önyargılar, sınırlamalar ve dar fikirlerin tuhaflıkları"nın üstesinden gelmek için zaman zaman zor kullanmanın da gerekli olacağını hatırlatarak konuşmasına devam etti. Goebbels, Almanya'nın başka halkları "boğmak" istediği görüşünü reddetti; gene de halklar yetkinin kimde olduğunu gayet iyi anlamışlardı: "Bu durumu onaylamanız ya da onaylamamanız fark etmez. İster yürekten benimseyin ister benimsemeyin, gerçekleri değiştirmek için hiçbir şey yapamazsınız."[6]

Sovyetler Birliği'nin işgali bu liderlik vurgusunu güçlendirdi ve Avrupa'ya, bir savaşçının kendini adayacağı türden özellik kazandırdı: Artık ticareti yapılacak bir şeyden çok uğruna

---

5 Hitler, *Hitler's Second Book*, 109-16.

6 Goebbels, "The Europe of the Future," 11 Eylül 1940, Neulen, *Europa und das 3. Reich*, 73-5.

savaşılacak bir şeydi o ve hiyerarşi daha anlamlıydı. Doğu'ya doğru yapılan hamle, Göring'in çevresindeki işadamlarından Himmler'e ve yeniden iskân ideologlarına kadar herkesi etkiledi ve Hitler'i, Avrupa ile Asya arasındaki ırk sınırını geriye itme savaşında *Heerführer Europas*'a –Avrupa'nın askeri liderine– dönüştürdü.[7] "İşbirliği" artık Almanlar için ciddiye alınması gereken bir hedef olmaktan çok, eğlenceli bir Fransız kuruntusu gibi görünüyordu. Hitler Eylül 1941'de Fransa'ya gönderdiği büyükelçisi Otto Abetz'e, zihnindekilerin 1920'lerden beri ne kadar az değiştiğini gösteren bir gelecekten söz etti:

> Asyalılar ve Bolşevikler Avrupa'dan çıkarılmalı; 250 yıllık "Asyalılar" [*Asiatentum*] dönemi sona erdi ... Asyalılar çıkarıldığında, Avrupa artık herhangi bir dış güce bağımlı olmayacak; Amerika da bizim açımızdan "kaybedebilir". Avrupa ihtiyacı olan bütün hammaddeleri sağlayacak ve Rusya bölgesinde kendi pazarlarına sahip olacak, bu sayede artık başka dünya ticaretine ihtiyacımız olmayacak. Urallar'a kadar yeni Rusya "bizim Hindistan'ımız" haline gelecek fakat İngilizler için olduğundan daha elverişli bir konumda olacak. Yeni Büyük Alman Reich'ı 135 milyon insandan oluşacak ve fazladan bir 150 milyon insanı yönetecek.[8]

Hitler Alman liderliği altında birleştirilen kıtanın, sonunda ABD'yle hesaplaşarak galip gelebileceğine güveniyordu. Düşüncesinde 1920'lerden beri değişen bir unsur, Amerikalılara ilişkin fikri ve onlardan kaynaklanan tehdidin ortadan kalkmasıydı. Fakat bunun önkoşulu Stalin'e karşı zafer ve Avrupa Rusya'sı servetinin denetimiydi ve savaş, bir Avrupalılık duygusu yarattığı için arzulanabilirdi. İtalyan dışişleri bakanı Ciano'ya şöyle diyordu:

> Doğu'daki savaşta dikkate değer olan, ilk kez bir Avrupa dayanışması duygusunun gelişmiş olması gerçeği. Bunun gelecek için önemi büyük. Bir sonraki kuşak Avrupa-Amerika sorunuyla başa çıkmak zorunda kalacak. Bu artık bir Almanya ya da İngiltere, Faşizm, Nasyonal Sos-

7 P. Kluke, "Nazionalsozialistische Europaideologie", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 3.3 (1955), 240-75, burada 259.

8 DGFP, 13, no. 327 (16 Eylül 1941'de Führer'den Büyükelçi Abetz'e), 520.

> yalizm ya da antagonist sistemler meselesi değil, Afrika eklentileriyle birlikte Avrupa iktisadi alanı içinde pan-Avrupa'nın ortak çıkarlarıyla ilgili bir mesele olacak. Şu anda belirgin biçimde hissedilen Avrupa dayanışması duygusu ... evreler halinde büyük bir Avrupa topluluğu düşüncesine dönüşmek zorunda ... Gelecek gülünç biçimde yarı-uygar Amerika'ya değil kendi halkıyla, ekonomisi, entelektüel ve kültürel değerleriyle Doğu'nun Avrupa fikrinin hizmetine sokulması ve Avrupa'ya karşı faaliyet göstermemesi şartıyla, kesinlikle galip gelecek olan yeni bir yükselen Avrupa'ya ait.[9]

Alman liderliğinin Avrupa'yı Atlantik ötesi meydan okumaya yöneltebileceğine olan güveni, belki de Hitler'in diğer Avrupalıların ne isteyebileceğini neden fazla umursamadığını açıklar. Nazilerin savaş sonrası Avrupa'ya ilişkin planlarında çarpıcı olan –bu konuda hem İngiliz-Amerikan hem de Sovyet düşüncesiyle büyük farklılık vardır–, sadece *Alman* ihtiyaçlarına yönelmiş olmalarıdır. Onlarca Alman şehri –Hamburg, Linz, Münih, Klagenfurt– Alman hükümet ya da sanayi merkezleri haline gelecek, kolonileştirilmiş Doğu'daki yeni "garnizon şehirleri"yle birlikte güzelleştirilecek ya da yeniden inşa edilecekti. Bunlar Hitler'in hayal gücünü ateşleyen tasarılardı. Daha sonraları Albert Speer, üzüntüyle savaşın sonsuz bir gerçekleştirilemeyen planlar dönemi olduğunu düşündü ve özellikle Doğu'yla ilgili planların "hayatımızın geri kalan kısmında bizi meşgul edeceği"ni kaydetti. Konutlar, sinemalar, otoyollar, devasa demiryolları, anıtlar, parklar ve spor merkezleri, hepsi en ince ayrıntılarına kadar planlanmıştı. Krakov, Zamość ve Auschwitz gibi yerlerde kamp komutanları işten sonra yeni villalarının bahçesinde dinlenirken, eşleri ve hizmetçileri yeni-ortaçağ tarzında inşa edilmiş şehir merkezlerindeki arkatlı caddelerde alışveriş yapmaya gidecekti. Zorlu bir savaş veren askerlere, Hitler ve Himmler'in zihnini meşgul eden savaş sonrasının Alman *Lebensraum*'unda böyle bir yaşam sağlanacaktı.[10]

---

9 DGFP, 13, no 424 (Führer'le Kont Ciano arasında 25 Ekim 1941'de Karargahta yapılan konuşmanın tutanakları), 692-4.

10 Speer, *Spandau*, 156.

Başka kaygılar ise işadamlarına, Ekonomi Bakanlığı'ndaki gizli odalara ya da Dışişleri Bakanlığı'ndaki muhaliflere düşüyordu. SS, Yahudileri yok edecek ve daha sonra Slavları ayıklayacaktı. Hitler Batı'yla temelde ilgilenmiyordu. Belçikalı ve Danimarkalı sanayiciler ve kamu görevlileri verimli çalışan fabrikaların Reich'ı desteklemesini sağladığı ve bunların çoğu etkili bir şekilde ikna edildiği ve hatta hevesli olduğu sürece memnun oluyordu. Ancak Avrupa Kalesi'nin batı cephesini savunma ihtiyacı, Berlin'in Fransızlar, Belçikalılar ve Norveçlilerin siyasal olarak kendi yollarını izlemelerine, ideolojik bakımdan aynı çizgide olsalar da bir biçimde Reich'ın ortağı olmalarına asla izin vermemesi anlamına geliyordu. Hitler aslında sadece, Hollandalıların ve diğer "Germen kökenli" halkların Doğu'nun koloni yerleşimine yapabilecekleri olası katkıyla ilgileniyordu. Bu nedenle Nazi liderliği merkezinden en uzakta yer alan bazıları, aslında çok *fazla* toprak fethetmiş olabileceklerini ve aşırı kalabalık Reich efsanesinin yerinde, aslında nüfus kıtlığı olabileceğini anlamaya başladı.

Bu demografik kuruntunun utanmazca sömüren bir milliyetçilik ve başkalarına yönelik tam bir umursamazlıkla acımasızca sürdürülmesi, Almanya'nın Avrupa önderliği iddialarını bir alay konusu haline getirdi. Mussolini, Almanlar "kötü psikologlar ve daha da kötü siyasetçiler," diye öfkeleniyordu. Savaştan kısa süre sonra bir esir kampında konuşma yapan tecrübeli bir Panzer generali, "dikkate değer olan, Almanya gibi kıtanın ortasına yerleşmiş bir ülkenin nasıl olup da anlamlı bir barışı ... muhafaza etmek için siyaseti bir *sanata* dönüştürmemiş olmasıdır," yorumda bulundu. Bu, önemini sonradan kavrama meselesi değildi sadece. Daha 1943'te, bir esir kampında İngiliz istihbaratının gizlice kaydettiği bir konuşmada bir başka subay, "Avrupa'da herhangi birinin liderlik yapması mümkünse, hiçbir koşulda bunu bizim yapmamamız gerektiğini gösterdik," demişti.[11] Hitler, Batı Avrupa'da bile Alman olmayanların kendi meşru siyasi özlemleri olduğunu anlamıyordu. Onun siyaset anlayışında tavizler sadece zaaf anlamına geliyordu: Diğer ülkeler hasım ya da rakip olabilirlerdi. Yol ar-

11 Neitzel (ed.), *Tapping Hitler's Generals*, 159, 175.

kadaşlarına, Japonya Avrupalı bir güç olmadığı için memnun olmaları gerektiğini söyledi; bu sayede sadece, "Avrupa'nın gelecekteki örgütlenmesinde ciddi rakip" sayılmaları pek mümkün olmayan İtalyanlarla uğraşmak zorundaydılar. Bu en hafif deyimle, tuhaf bir Avrupa birliği anlayışıydı.

Milliyetçilik: Bir Lanet

Ne var ki Avrupa sorununa Nazi teşhisi, tedaviden daha ikna ediciydi. Onların bakış açısına göre, Versailles Antlaşması sayısız küçük ulus-devletin kurulmasına önayak olarak, yeni bir düzen yaratma sorununu içinden çıkılamaz hale getirmiş ve yıkım tohumları ekmişti. Goebbels propaganda ekibine Aralık 1940'ta, "savaşın başlangıcına kadar Britanya Avrupa'yı yeniden örgütlemek için gerekli olan mutlak güce sahipti. 1914-1918 Savaşı'ndan sonra muzaffer Britanya'nın uygun bir çizgide Avrupa'yı yeniden örgütlemek için ne yaptığı sorulmalıdır. O zaman hiçbir şey yapılmadı. Avrupa, siyasal mantık yasalarına göre Versailles'da atomlarına ayrıştırıldı," tavsiyesinde bulundu.[12]

Almanya'nın Washington ve Londra'daki muhalifleri şaşırtıcı biçimde aynı sonuca varıyorlardı. Atlantik'in her iki yakasında, bulaşıcı milliyetçilik –özellikle onun Doğu Avrupa çeşidi– genellikle bir tehlike, modern kitle psikolojisinin, yapısı gereği kavgacı bir fenomeni olarak görüldü ve kıta barışının –ve dünya barışının–, milliyetçiliğin şiddet kapasitesini bir biçimde engellemeksizin güvence altına alınıp alınamayacağı sorusu ortaya çıktı. Pek çok Nazi karşıtı yorumcu bile, Almanya'nın zaferini daha iyiye giden bir yolun açılması olarak görüyordu. Egemenlik bu kadar kolayca ihlal edilebiliyor ve gerçek dünyada çok az koruma sağlayabiliyorduysa, barış ve güvenliği sağlama işini daha iyi yapacak siyasal örgütlenme biçimleri oluşturmaya çalışacak yerde onu bir fetiş haline getirmek çok daha yararlı değil miydi?

12 Boelcke (ed.), *The Secret Conference*, 113.

Münih'te saptanan Çek-Alman sınırlarını savaşın geç bir dönemine kadar reddetmemeleri şaşırtıcı olan İngilizler, Almanlarınkinden tamamen farklı nedenlerle olsa da, Versailles Antlaşması'nın Doğu Avrupa'da restore edilmesinden kaygılıydı. Onların kaygısı antlaşmanın Almanya'yı dengeleyecek bir ağırlık sağlamamış olmasıydı. Çek başkanı Benes, Doğu Avrupa devletlerini oldukları yerde tutmayı fakat Almanya'yı saati eski 19. yüzyıl Ren Konfederasyonu'na etkin biçimde geri saran "özerk bölgeli federasyon" halinde parçalayarak kendi Alman azınlıklarını sürmeyi önerdi. Fakat Benes bile yeni küçük devletlerin pek çoğunun anlaşamadıklarını kabul etti ve bu yüzden, Almanya'nın parçalanmasına ek olarak, Avrupa'nın büyük bölümünde bir dizi "geniş federal blok"un kurulmasını savundu.[13]

Aslında, federalist çözümler bir süre için birçok Hitler muhalifine, devletlerin anlaşmasını sağlayacak ve sınırlarla ilgili tartışmaları ortadan kaldıracak en iyi yöntem olarak göründü. Bu tam da Hitler'in –kıtada sadece demokratik, liberal bir düzen kurmanın aracı olarak– reddettiği zeminde, bir Birleşik Avrupa Devletleri öneren Federal Birlik hareketiydi. Amerikalı gazeteci Clarence Streit, 1939 tarihli çok satan kitabı *Union Now*'da, federal bir dünya hükümetine giden ilk adım olarak ABD ile Britanya arasında demokratik bir federal birliği değerlendirdi. Streit'in yaşlı bir hayranı, hem İngiliz Uluslar Topluluğu'nun hem de Milletler Cemiyeti'nin kıdemli mimarı Lionel Curtis, ısrarla küresel bir "Tanrı'nın Ulusu"nu istiyor, küreselleşmenin ulusal egemenlik tezlerini zayıflattığını öne sürüyordu. İşgal Avrupa'sında bazı direniş grupları da benzer çizgideydi; İtalya, Fransa ve Hollanda'da küçük entelektüel gruplar, milliyetçilik sorunlarının üstesinden gelmek ve yeni bir Avrupa topluluğu yaratmak için taslaklar hazırladı. On yıllar sonra bunlar, savaş sonrası Avrupa'sının Nazi karşıtı köklerini saptamaya çalışan tarihçiler tarafından değerlendirilecekti.[14]

---

13 E. Benes, "The Organization of Postwar Europe", *Foreign Affairs*, 20:1 (Ocak 1942), 226-42.

14 L. Curtis, "World Order", *International Affairs*, 18:3 (Mayıs-Haziran 1939),

Bu türden tasarılar bir ya da iki yıl kadar çok rağbet gördü, hatta İngiliz ve Amerikalı politikacılar tarafından ele alındı. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Danışma Komitesi 1940'ta, "Avrupa'da devletlerin egemenliği [uluslarüstü bir otoritenin] hızlı ve kararlı eylemi"ni kolaylaştıracak ölçüde "daraltılmalıdır," tavsiyesinde bulundu. O bahar dışişleri bakanlığı müsteşarı Sumner Welles, çıktığı Avrupa turu dönüşünde Versailles kararında uzun vadeli değişiklikler önerdi. Belli başlı devletlerden (Fransa, Britanya, Almanya, İtalya ve genişlemiş bir Polonya'dan) ayrı olarak küçük devletlerden oluşan dört federasyon önerdi: İberyalı, İskandinav, Tuna ve Balkan. Federalist çözümlere tutkuyla yaklaşmayan George Kennan bile, Haziran 1944'te, "bir çeşit Orta ve Batı Avrupa federasyonunun ... günümüz Avrupa'sındaki çatışma labirentinden tek çıkış yolu sağladığı görülüyor," diye yazdı.[15]

Sürgündeki Avrupa hükümetlerinin çoğu, Amerikan ve İngiliz desteğini sadece savaş için değil savaş sonrası dönem için de sağlama çabasındaydı ve çeşitli görüş farklılıkları olsa da "dayanışma" dilini benimsiyorlardı. Kasım 1940'ta Çekler ve Polonyalılar "bağımsız ve egemen devletler" olarak "daha yakın siyasal ve iktisadi bir birliğe" katılmaya ant içti. Sürgündeki Polonya başbakanı General Sikorski, tüm Avrupa federasyonu lehine bir bildirge yayınladığı sırada, Çekler Doğu Avrupa'nın tamamının kapsanmasını ve SSCB'yle de antlaşmaya varılmasını istiyordu. Yunanlar ve Yugoslavlar aynı sonuca ulaşması hedeflenen antlaşmalar imzalarken, Aşağı Ülkeler kıta üzerinde en erken tarihte geçerli olarak bölgesel bütünleşme sağlayan Benelux Antlaşması'nı imzaladılar. Ancak bu sonuncusu dışında antlaşmalar ölü doğdu ve federalliğe yönelik ikiyüzlülükten başka bir anlama gelmiyorlardı. Bu antlaşmalar sadece

---

301-20; ayrıca bkz. D. Lavin, *From Empire to International Commonwealth: a Biography of Lionel Curtis* (Oxford, 1995). W. Lipgens, *A History of European Integration*, I. cilt (1945-7) (Oxford, 1982).

15 *Age.*, 62-5; Department of State, *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939-1945* (Washington, DC, 1949), 458-61 (1 Mayıs 1940 tarihli bildirge); Kennan, alıntı: J. L. Harper, *American Visions of Europe: Franklin D. Roosevelt, George F. Kennan, and Dean G. Acheson* (Cambridge, 1996), 182; R. Schlesinger, *Federalism in Central and Eastern Europe* (New York, 1945), ix.

çok gevşek konfederasyonlar öne sürüyordu ve temelde, zaten başarısız olmuş savaş öncesi antlaşmaların ısıtılıp piyasaya sürülmüş hallerinden ibarettiler.[16]

Tartışmanın bazı halkları kıtasal bir Avrupa konfederasyonu fikrine nasıl götürebildiğini tahmin etmek zor değildir. Eski bir Milletler Cemiyeti görevlisi olan Avusturyalı mülteci Egon Ranshofen-Wertheimer 1942'de Avrupa'nın geleceğini tartışırken, Hitler'in Yeni Düzen'inin yıkıcılığının, aslında Avrupalıların kendilerini farklı görmelerine yardımcı olduğunu öne sürdü. Hitler "egemenlik efsanesi"ni yıkmıştı; bunu yeniden canlandırmaya gerek yoktu. O, Avrupalıları kendi ulusal sınırlarının ötesinde düşünmeye alıştırmıştı ve Avrupalılar bunu sürdürmeliydi. "Hitler belki de arkasına aldığı geleceğin rüzgârıyla hareket ediyordu. Fakat başlangıçta tasarladığı şekilde değil." Bu noktadan sonra, üyeliğin zorunlu olduğu ve Birleşmiş Milletler'in, savaş dönemi deneyiminden yararlanabilecek birleşmiş bir askeri güç tekeline sahip bir Avrupa konfederasyonunun oluşumunu –yazarın da bizzat yaptığı gibi– tartışmaya sadece küçük bir adım vardı. Fakat yazar, ayrıntılı biçimde ortaya koyduğu gibi, bu türden bir masabaşı teorisyenliğinin içerdiği engelleri ve açmazları açığa vuruyordu. İlk olarak, üyelik için demokrasiye sahip olmanın zorunlu olamayacağını itiraf etti. Bir yandan da Sovyetler Birliği'nin yeni oluşumu tehditkâr görmemesi halinde, önerilen Birlik'in dışında tutulabileceğini de tahayyül ediyordu. Ayrıca, bir o kadar inandırıcılıkla, küçük ülkelerin bölgesel federasyonlar –İskandinavya, Aşağı Ülkeler ve Almanya'yı dengeleyecek "büyük Orta Avrupa Federasyonu"– içinde kaynaştırılmasını isteyenlerin görüşlerine de katıldı.[17]

Bu türden tasarıların büyük bir kusuru vardı: Yeniden biçimlendirmek istedikleri bölgede karşı karşıya kaldıkları hatırı sayılır muhalefeti göz ardı ediyorlardı. Aslında, Nazi işgali altındaki yaşam, çoğu Avrupalının ulusal bağımsızlığın yarar-

---

16 Lipgens, *A History of European Integration*, I. cilt, 63-4; Schlesinger, *Federalism*, 478.

17 E. Ranshofen-Wertheimer, *Victory is Not Enough: The Strategy for a Lasting Peace* (New York, 1942) 167-202.

larını daha iyi değerlendirmesini sağlamıştı. Mesela Almanların yönettiği Radio Bruxelles'in, yayınını her gece "Yeni Avrupa için..." diye başlayan bir eserle açtığı Belçika'da, Avrupa federasyonu tasarıları Nazi propagandası olarak görülüyordu. Yurtdışındaki bazı eleştirmenler de yeni federalizmin kılık değiştirmiş bir jeopolitikten başka bir şey olmadığını, Almanların da aşağı yukarı aynı şeyi yaptığını düşünüyordu. Ulusal kültürler ve geleneklerdeki farklar nasıl göz ardı edilebilirdi? Bu "yaşanabilir alanlar" ve büyük strateji saplantısı, Yeni Düzen'in sorumlu olduğu insan yaşamının paramparça edilişine duyarsızlığın bir belirtisi değil miydi? Mülteci sosyolog Sigmund Neumann sert bir karşılık veriyordu. 1943'te *Foreign Affairs*'te yayımlanan bir makalede, "dokuz büyük Avrupa bloku kurmak (ve bu arada bir Büyük Almanya, bir Büyük İtalya ve bir Büyük İspanya yaratmak!) için İsviçre, Belçika, Portekiz ve Macaristan parçalanamaz," diye yazdı. "Bunu yapmak bir teknisyenin dengeli bir Avrupa anlayışını tatmin edebilir fakat bu, canlı bir beden olarak Avrupa'ya tam bir kayıtsızlığı gösterir."[18]

Pek çok Avrupalı siyasetçi de –De Gaulle, Hollandalılar ve Norveçliler dahil– bu konuda isteksizdi. Konfederasyon fikrinin öncüsü sayılanlar bile genellikle onların istediklerini onaylamıyordu: Mesela, (Sovyet karşıtı) Polonyalılar, (Sovyet yanlısı) Çek ortaklarından çok farklı bir şey istiyordu. Fakat ortaya çıkan en büyük muhalefet Moskova'daydı. 1943'te İngiliz Dışişleri Bakanlığı, I. Dünya Savaşı'ndan kalma planların tozunu silkerek "Tuna bölgesine özel bir göndermeyle daha küçük Avrupa devletlerinden oluşan bir konfederasyon sorunu"nu ortaya attığı zaman bu açıkça ortaya çıktı. Churchill, yeni konfederasyonun etkisini artırmak için Almanya'dan iri parçalar –Bavyera, Baden, Wüttenberg ve Pfalz– koparmayı önererek bu fikri Stalin'e kabul ettirmeye çalıştı. Stalin kesin bir tutumla karşı çıktı. Potansiyelde güçlü bir yeni Doğu Av-

18 Belçika muhalefeti için T. Grosbois, "Les Projets des petites nations de benelux pour l'après-guerre, 1941-1945", M. Demoulin, *Plans des Temps de Guerre pour l'Europe d'Après-Guerre, 1940-47* (Brüksel, 1995), 120; S. Neumann, "Fashions in Space", *Foreign Affairs*, 21:2 (Ocak 1943), 276-88, burada 288.

rupa devletinin oluşumunu kabul etmiyordu. 1920'lerde Kont Coudenhove-Kalergi'den itibaren, federalist düşüncenin Sovyet karşıtı söyleminin gayet iyi farkındaydı: Daha 1930'da Avrupa federasyonuna yönelik hareketleri, "Sovyetler Birliği'ne karşı bir burjuva müdahale hareketi" olarak betimlemişti.[19] En önemlisi, bu federasyonların bir Alman dirilişine karşı SSCB'ye gerçek bir güvence sağlayacağından kuşkuluydu. Doğu Avrupa'yı doğrudan denetlemek, Britanya ve ABD'yle sonuna kadar anlaşmaya çalışmak Sovyetler Birliği için daha iyi olmaz mıydı? Başka bir deyişle Stalin, nüfuz alanları üzerine bir Büyük Güç antlaşması olan bir tür Orta Avrupa federasyonuna, Almanlarla artık geçersiz kalan kendi antlaşmasının yerine geçecek alternatif sunuyordu. Stalin'in müttefikleri direnmedi. Özellikle İngilizler savaştan sonra Amerikalıların Avrupa'da kalacağından tam olarak emin değildi ve bu yüzden Rusların eleştirilerine izin verme eğilimindeydi. Londra'nın son sözü Dışişleri Bakanlığı'ndan Sir William Strang tarafından özetlendi: "Bizim için Rusya'nın Doğu Avrupa'ya hâkim olması, Almanya'nın Batı Avrupa'ya hâkim olmasından daha iyidir."[20]

Aslında federalist balonun sönmesinden sorumlu olan sadece Sovyet muhalefeti değildi. Restorasyoncu bir hamle, İngiliz ve Amerikan siyasetinde 1941 Atlantik Sözleşmesi onlara, "egemenlik ve kendi hükümetini kurma haklarından zorla yoksun bırakılanlara bu hakların iadesini sağlama" yükümlülüğü verdiğinden beri üstü kapalı biçimde var olmuştu. 1945 Yalta Deklarasyonu da aynı yönde ilerledi: Birleşmiş Milletler'in savaş döneminde oluşturduğu koalisyon temelinde yeni bir dünya örgütünün kurulduğunu ilan ediyor; "egemenlik ve hükümet kurma haklarının, saldırgan uluslar tarafından bu haklardan zorla yoksun bırakılan halklara iadesi" konusunda güvence veriyor; ve Almanya'nın Üç Büyükler'in denetimi altında bölündüğünü bildiriyordu. Bu, Nazi programının tamamen bozulmasıyla eş anlamlıydı: Büyük Almanya –emperyal ülke– farklı

19 Schlesinger, *Federalism*, 447-9.

20 Strang, alıntı: L. Kettenacker, "The Anglo-Soviet Alliance and the Problem of Germany, 1941-1945", *Journal of Contemporary History*, 17.3 (Temmuz 1982), 435-58, burada 449.

işgal mıntıkalarına bölünecek ve Avrupa'nın tutsak ulus-devletlerine siyasal yaşamları iade edilecekti.[21]

Yalta Konferansı sırasında Stalin Avrupa federalizminin tabutuna son çiviyi çaktı. Yugoslav komünist lider Tito, Avrupa'nın son kararlı federalistiydi. Nazi işgalinden canlı ve muzaffer çıkan tek yurtiçi komünist kitle hareketine önderlik eden Tito, Sovyet deneyimini tekrarlamayı ve Yugoslavya'yı bütün bölgeye sosyalizm getirecek daha geniş bir Balkan federasyonunun çekirdeğine dönüştürmeyi planlıyordu. Arnavutluk'a zaten hâkim olan ve Kuzey Yunanistan'a göz diken Tito, iki devlet arasında bir federasyon antlaşması imzalamak için Bulgarları ikna etmeye çalıştı. Fakat Bulgarlar bu fikirden hiç hoşlanmadı. Bunu kendilerini bağımlı kılacak bir Yugoslav girişimi olarak gördüler ve Stalin de bu görüşü onayladı. Tavsiyelerine uymadığı için Tito'ya öfkelenen Stalin, Yugoslavlara bu tasarıdan hiçbir yanlış anlamaya yer vermeyecek şekilde vazgeçmelerini söyledi; Yugoslavlar duraksayarak da olsa bunu kabul etti. [22]

Federalizm düşleri kesinlikle ölmedi ve 1940'ların sonunda yeni Avrupa örgütlerinin oluşmasına katkıda bulunacak kadar güçlü kaldı. Ancak kendi ulus-devletlerine, federalist fikirlerin fazla ileri gitmesine izin vermeyecek kadar, savaştan çıkan Avrupalılar da bağlıydı. Amerikalılar Avrupa'da ulus-devleti ilga etme çalışmalarının öncüsü olmuş, İngilizler de onlarla birlikte hareket etmişlerdi fakat Kıta Avrupa'sı isteksizdi. Merkezileşmiş bir Reich'ı konfederasyona dönüştürerek Alman tarihinin gidişatını tersine çevirmek bir şeydi; fakat mevcut ulus-devletleri daha geniş oluşumlar içinde kaynaştırmak yerel düzeyde hem Batı'da hem de Doğu'da çok az destek görüyordu. Ayrıca, ABD Sovyet muhalefeti karşısında Avrupa'ya kendi fikirlerini dayatacak kadar yakından uzaktan güçlü, bilgili ya da Avrupa'ya bağlı değildi. Böylece Nazi Yeni Düzen'ine federalist bir alternatifin savaş döneminde kaydettiği canlanma kısa ömürlü oldu.

---

21 Lipgens, *A History of European Integration*, I. cilt.

22 G. Murashko ve A. Noskova, "Stalin and the National-territorial Controversies in Eastern Europe, 1945-1947", *Cold War History*, 1:3 (Nisan 2001), 161-72.

Stalin'in Alternatifi

Mayıs 1945'te Churchill, İngiliz askeri planlamacılarına düşünülemez olanı düşünmelerini ve –gerekli olması halinde– "Amerika Birleşik Devletleri ile İngiliz İmparatorluğu'nun iradelerini Rusya'ya dayatmalarının nasıl mümkün olacağı üzerine çalışmalarını emretti. Özellikle Polonya konusunda kaygılıydı ve Düşünülemez Operasyon üzerine çalışanlara, olası başlama noktasının Temmuz ayı olması söylendi. Planlamacıların çok kötümser sonuçlara varması sadece birkaç gün aldı: Kızıl Ordu'ya karşı bir Müttefik seferi, "topyekûn bir savaş" olmadan ve SSCB'nin, Almanların yaptığından daha fazla ve daha başarılı biçimde işgali gerçekleştirilmeden kalıcı bir sonuca varamazdı. Paramparça olan Alman güçleri kullanılamaz haldeydi ve Amerikalıların konuya ilgilerini kaybetmeleri halinde bütün girişim tamamen umutsuz hale gelecekti. Aslında İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir Alan Brooke –ve bizzat Churchill– durumun her bakımdan umutsuz olduğu sonucuna vardı. Brooke'un sözleriyle: "Şu andan itibaren Rusya'nın Avrupa'da mutlak güce sahip olduğu kuşku götürmez."[23]

Ancak Sovyet niyetlerini anlamak zordu (öyle zordu ki, Churchill kıtanın Sovyetler tarafından tamamen ele geçirilmesinin Britanya için yaratacağı sonuçların araştırılması için derhal yeni bir kurul görevlendirdi). Doğu Avrupa'nın Moskova'nın nüfuzu altına gireceği açıktı. Goebbels, daha önce gördüğümüz gibi, bölgeyi ezen bir Bolşevik silindirle ilgili fanteziler geliştiriyordu. Fakat diğerleri kısa süre içinde sıfırı tüketebileceğini ve evrensel devrim tehdidinden çok, *Rus* güvenlik kaygılarının daha geleneksel ve sınırlı doğasının öne çıkabileceğini düşünüyordu. Mesela Mayıs 1945'te genç Amerikalı diplomat George Kennan, Rusların Doğu Avrupa'yı bile Sovyet sistemine özümseyemeyeceği kehanetinde bulundu: "Unutulmamalı ki Büyük Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna etnolojik sınırlarının (Polonya, Finlandiya ve Baltık devletleri) öte-

---

23 D. Reynolds, "Churchill, Stalin and the 'Iron Curtain'", *From World War to Cold War: Churchill, Roosevelt and the International History of the 1940s* (Oxford, 2006), 250-51.

sinde batıda yer alan bölgelerin özümsenmesi Rusya'nın zaten denediği ve başaramadığı bir şeydir."[24]

Kennan'ın teşhisi hakkında söylenebilecek çok şey vardı, çünkü SSCB savaş sonrasının farklı Doğu Avrupa devletlerinin ele geçirilmesi konusunda muazzam zorluklarla karşı karşıyaydı. Sovyetler Birliği sadece Alman işgali yüzünden Avrupa'daki ülkelerden daha fazla tahrip olmakla kalmamıştı. Doğu Avrupa'da komünizm iki savaş arasında başarısızlığa uğramış ve sağ neredeyse her durumda büyük bir başarı kazanmıştı; Stalinist terörden sağ çıkmayı başaran Komünist Parti örgütleri zayıftı. Bu partileri yöneten Ortodoks Leninistlerin zihninde hiçbir engel yoktu ancak Stalin bunun büyük bir sorun olduğunu biliyordu: İktidarı elde tutmayı sağlayacak kadar güçlü ve güvenilir bir siyasal mekanizma kurmak zaman alacaktı ve bir gece içinde gerçekleştirilemezdi. Almanlar Kızıl Ordu'nun 1939'da işgal ettiği Doğu Avrupa bölgelerini kaplayan antikomünizm dalgasını sömüremeyeceklerini kanıtlamış olabilirdi fakat Stalin bunu dikkate almadı. 1945'te Kızıl Ordu'nun kazandığı prestije ve Almanlara duyulan yaygın nefrete rağmen bir bütün olarak bölge, özellikle de Sovyet güvenliği bakımından büyük önem taşıyan bölgeler –Polonya ve Romanya– kararlı biçimde Bolşevik karşıtı olmaya devam ediyordu.

Dikkate alınması gereken, bölgenin ekonomik beklentileriydi. Doğu Avrupa'da iki savaş arası dönem kapitalizmi pek başarılı olmamıştı: Hızlı nüfus artışı ve bölgenin köylü ekonomilerinin Atlantik ötesi ucuz tahıl ithalatından darbe yiyip yerlerde sürünen performansı, yerinde sayan bir ulusal gelire ve işsizliğe yol açmıştı. Çek, Macar, Rumen ve Bulgar ekonomileri savaş döneminde gelişme kaydetmişti ancak bunun barış döneminde de devam edeceğine ilişkin hiçbir güvence yoktu. Gene de Rusların bakış açısından, istikrarsız bir Doğu Avrupa'nın Batı'dan gelen yeni bir işgalin sıçrama tahtası haline gelmesine izin verilemezdi. Bu yüzden belirli bir denetim biçimi gerekliydi.

24 Harper, *American Visions*, 188.

İki açık alternatif de Kremlin'e cazip gelmedi. Hitler'in Yeni Düzen'i Versailles Antlaşması'nın içini boşaltmış, Almanlaştırmaya yazgılı bölgeleri sert kurallara tabi tutmuş ve ulusallıktan arındırmıştı. Amerikalılarla İngilizlerin desteklediği federalist alternatif, Versailles'ın istikrarsız devletler kargaşasının yerine birkaç geniş bölgesel konfederasyonun geçirilmesini öneriyordu; nüfuz alanları mantığı, bir güçler dengesi mantığıyla yer değiştirecekti. Aslında 19. yüzyıla, demokratik bir çağda yeniden faal hale getirilen bir tür Habsburg yönetimine geri dönülüyordu. Stalin, Versailles'ı ne Nazilerin ne de Amerikalıların tanımalarından hoşnuttu. Federalizmi fakat aynı zamanda Genel Doğu Planı'nda tasarlanmış olan sürekli toprak edinmenin bir tür Sovyet eşdeğerini de reddetti. Aslında, erkenden açıklığa kavuşturduğu gibi, SSCB'yi Çarlık döneminin tarihsel zemini olarak talep ettiği toprakların ötesinde genişletmek için hiçbir arzu duymuyordu. Doğu Avrupa'nın geri kalan kısmında nüfuz alanları üzerine varılacak bir antlaşmayı, İngiliz ve Amerikalıların barış zamanı Sovyet hegemonyasını tanımalarını sağlamanın en iyi yolu olarak görüyor, Sovyet isteklerini gerçekleştirmek için federalist planların yerine tekil devletlerle ikili temelde ilişki kurmayı tercih ediyordu. Böylelikle Stalin, paradoksal biçimde, Versailles düzeninin koruyucusu olarak ortaya çıktı ve Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya yeniden kuruldu. Savaş sonrası yeni Avrupa'ya SSCB hükmettiği ölçüde, eskisine –en azından harita üzerinde– çok benzer bir görünüm ortaya çıkıyordu, sınırları bundan sonra, ancak 1919-1945 arasında Sovyet gücünde meydana gelen muazzam artış hesaba katılarak değiştirilebilirdi.

Avrupa'nın Anlamı

Hitler'in ölümünden bir hafta sonra Amiral Dönitz Führer'in asla yapmadığı bir şey yaptı: İmparatorluğun elde kalan son topraklarını yöneten kıdemli Alman görevlilerinden çağırabildiği kadarını bizzat toplantıya çağırdı. Bohemya ve Moravya Reich Protektoru Karl Hermann Frank, Prag'dan; Werner Best, Kopenhag'dan; Terboven, Norveç'ten ve Seyss-Inquart,

Hollanda'dan geldi. Flensburg'daki bir okul odasında Macaristan, Moravya, Kuzey İtalya ve İskandinavya'da teslim olma ya da savaşma sorunlarını tartışırken yaptıkları toplantı, son günlerindeyken bile Nazi yönetiminin Avrupa ölçeğini yansıtıyordu. Onlar ve ölü efendileri sayesinde Avrupa, –propaganda deyişiyle– bir "kader topluluğu" (*Schicksalsgemeinschaft*) haline gelmişti.

Tam da Nazi fethi Avrupa halklarını önceki dönemlerden çok daha sıkı biçimde birbirine bağladığı için, Almanlarla savaşanlar planları Avrupa terimleriyle yapmayı gerekli gördüler. 1942 kadar erken bir tarihte, Amerikan siyasetini belirleyenler Nazilerin yarattığı kısmi birleşmeden yararlanılıp ötesine geçilmesini tavsiye etti. Sonuçta Hitler'i yenilgiye uğratmak bir tür ileriyi düşünme davetiydi. *Observer* Mart 1945'te, "Naziler Hitler'in Yeni Düzen'ini ilerletme konusunda Müttefikler'e meydan okuyor, Müttefikler özgür insanın çok daha iyisini yapabileceğini göstermek zorundadır," tavsiyesinde bulunuyordu. Savaş yatışırken Müttefik birlikleri Nantes'tan Minsk'e kadar her yerde yerinden edilmiş insanlarla ilgileniyor, görevliler kıtanın gıda, sağlık, konut ve enerji ihtiyaçlarını değerlendiriyor, yanı sıra onun uzun vadeli iktisadi kalkınmasını planlama çabasını başlatıyorlardı. SHAEF'in "Katı Yakıt Tümeni" Avrupa Kömür Örgütü'ne dönüşürken, Orta Avrupa Ulaşım Örgütü ve Avrupa Acil Ekonomi Komitesi de, savaş dönemi harekât planlama denetimiyle inşa faaliyetlerini sürdürerek kıtanın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu. 1943'te Müttefikler siyasal strateji üzerinde düşünmek için Avrupa Danışma Komisyonu'nu kurdular; daha sonra, Birleşmiş Milletler iyileşmeye eşgüdüm sağlamak için bir Avrupa Ekonomi Komisyonu'nun kurulmasını onayladı.[25]

Soğuk Savaş endişeleri, bu ilk sahici pan-Avrupa örgütlerinin tasarlandığı gibi uygulanmasını engelledi ve bazıları, savaştan sonra da varlığını sürdürmesi zaten düşünülmediği için tasfiye edildi. Birleşmiş Milletler'in –günümüzde de var o-

---

25 Steinert, *Capitulation 1945* (Londra, 1969), 6; Lipgens, *A History of European Integration*, I. cilt, 66 dn. 108, 104 dn. 21; W. Rostow, "The European Commission for Europe", *International Organization*, 3:2 (Mayıs 1949), 254-68.

lan– Avrupa Ekonomi Komisyonu rehberlik etmekten çok imar üzerine raporlar hazırlarken, Avrupa Danışma Komisyonu Almanya ve Avusturya'nın işgaline ilişkin ayrıntılar üzerine kısa süre içinde çalışmaya başladı. Aslında SSCB, Avrupa'yı bölgesel temelde sürekli biçimde örgütleme çabasını kendisine karşı bir tehdit olarak görüyordu. Radyo Moskova Eylül 1945'te bir Avrupa Birliği tasarısı önerdiği için Léon Blum'u kınadı çünkü bu girişim ancak "SSCB'ye karşı bir birlik" olabilirdi. Kremlin kendi uydularının 1947'de Washington'un (daha çok Marshall Planı olarak bilinen) Avrupa İyileştirme Programı'na katılmasını engellediğinde bu düşmanlık zaten çoktan oluşmuştu.

Stalin Avrupa'ya karşı olsa da, Churchill ve diğerleri taraftardı. Özellikle Almanya'nın yenilgisinin, Bolşevizmin yayılmasını kolaylaştıracak bir iktidar boşluğu yaratmasını önlemek istiyorlardı. Bu yüzden, Goebbels'in Demir Perde'si inerken farklı türden "Avrupa" örgütleri oluşmaya başladı. 1946'da Churchill bir Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulması için çağrı yaptı ve SSCB'nin bu fikri destekleyeceğini umut ettiğini iddia ettiyse de böyle bir şeyi pek beklemiyordu, zira Missouri'deki ünlü Demir Perde konuşmasını daha altı ay önce yapmıştı. Avrupalıların kıta adına konuşabilen ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nun bir ortağı olarak davranabilen bir konfederasyon oluşturmak üzere bir araya gelmelerinin önemli olduğuna inanıyordu. Ertesi yıl Londra'da bir Geçici Birleşik Avrupa Komitesi kurdu –o sırada bir Avrupa Federalist Birliği zaten Paris'te kurulmuş bulunuyordu– ve bu türden lobilerin baskısı sayesinde 1949'da Avrupa Konseyi kuruldu. Bu kuruluşun esas başarısı – Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu ve Ortak Avrupa Mahkemesi– hâlâ canlı Nazi işgali anılarına *ve* Sovyet totalitarizminin oluşturduğu tehdide göre tanımlanmış, yasalara bağlı ve hakları tanıyan bir topluluk olarak bir Avrupa düşüncesini açıkça dile getirdi.[26]

Bu Soğuk Savaş Avrupacılığı hem federalistlere hem de milliyetçilere esin verdiyse de, ağır basan ikinci grup oldu. Batı Avrupa'daki ulusal hükümetler yeni bölgesel yapıların desteklenmesi anlamında inançlı Avrupalılardı fakat uluslar arasın-

26 Lipgens, *History of European Integration*, I. cilt.

daki bütünleşme sürecini ve işbirliğini ellerinden geldiğince denetim altında tutmaya çalıştılar. Bir Avrupa Siyasal Topluluğu kurma çabalarını reddettiler ve Fransız meclisi Avrupa ordusuna karşı oy kullandı; bunun yerine, ulusal olarak denetlenen orduların kaynaklarını bir havuzda toplayan bir örgüt olarak NATO kuruldu. Washington kendi Avrupa İyileştirme Programı'nın, Batı Avrupalıları kendi ekonomi planlarına yeni Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) aracılığıyla eşgüdüm sağlamaya zorlayacağını ummuştu. OEEC'yi bir bütünleşme dinamosuna dönüştürmek isteyen Fransız kamu görevlisi Robert Marjolin ise erken bir tarihte sabrı taşarak istifa etti. Günümüzde OEEC'nin ardılı en çok ekonomi araştırmalarıyla tanınmaktadır. Avrupa bütünleşmesi tamamen farklı bir yol izledi.[27]

Böylece savaş sonrası Avrupa, siyasal olarak kendi liderlerinden çok ulus-devletler aracılığıyla oluşuyordu. Bütünleşmenin en etkin formları, birbirine yakın ulusal çıkarlardan yararlanmak ve siyasal ya da askeri kurumları yeniden biçimlendirmek için gösterişli girişimlerden çok, görece sessiz çalışan iktisadi kurumlar aracılığıyla faaliyet göstermesiydi. Savaş dönemi kaygıları ve siyasetleriyle birlikte süreklilikler bu alanlarda, Nazizmden kopuşun daha etkili olduğu siyaset ve hukuk alanlarına kıyasla çok daha güçlüydü. Fransa dışişleri bakanı Robert Schuman 1950'de Fransa ve Batı Almanya'nın kömür ve çelik kaynaklarını bir havuzda toplamasını önerdikten sonra, danışmanı Jean Monnet'nin başkanlığında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği her iki tarafı da mutlu etti (üyeler arasında İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda da vardı) ve sanayicilerle maden ocağı sahiplerinin Almanya'nın sınırlarının ötesinde ticaret yapma imkânını kolaylaştırdı. Katılanların çoğu, Alman Ekonomi Bakanlığı'nın on yıl kadar önce Avrupa kartellerini ve üretim planlamasını örgütlemekle ilgili tartışmalarının bir benzerini yaptı. Gıda maddesi konusunda

27 W. Mauter, "Churchill and the Unification of Europe", *The Historian*, 61:1 (Güz 1998), 67-84; A. W. B. Simpson, *Human Rights and the End of Empire: Britain and the Genesis of the European Convention* (Oxford, 2001); A. Milward, *The European Rescue of the Nation-State* (Londra, 2000).

da –İşgal Avrupa'sında kendine yeterliliğe ilişkin kaygılardan yüksek düzeyde müdahaleci Ortak Tarımsal Siyaset'e kadar– benzer bir çizgi izlenebildi.

Böylece Nazi Yeni Düzen'i, savaş sonrası yeni bir Avrupacılık oluşumunda rol oynamış oldu. Ortak Pazar'ın mimarları kusursuz Gaullcü, faşizm ve Nazi karşıtı sicile sahipti. Bununla birlikte, sahnenin gerisindeki bazı önemli şahsiyetler ve danışmanlar antifaşist değil, savaş döneminde Nazilere hizmet etmiş fakat büyük bir düşkırıklığına uğramış kişilerden –Fransız, Belçikalı ve en çok Almanlardan– oluşuyordu. Onların tipik örneği, savaş döneminde Brüksel'de askeri işgal yetkililerine hizmet eden, daha sonra Batı Almanya'nın en ünlü Avrupa Topluluğu hukuku uzmanı olan genç hukukçu Hans-Peter Ipsen'di. Süreklilikler, Reich Ekonomi Bakanlığı'nda Hitler'in yasaklamasına rağmen tam istihdamı ve kendine yeterliliği sağlamayı amaçlayan bir savaş sonrası Avrupa ekonomik topluluğu için hazırlanacak planları tartışan, savaş döneminin küçük Alman ekibi örneğinde daha da çarpıcıydı. Berlin'deki Esplanade Oteli'nde toplanan bu "Avrupa Çevresi"nin (*Europakreis*) üyeleri, sadece önde gelen Nazi iktisatçılarını ve işadamlarını değil savaş sonrası Batı Almanya işlerinde çok önemli rol oynayacak önemli Nazi iktisatçılarını ve işadamlarını da kapsıyordu: ekonomi "mucizesi"nin babası Ludwig Erhard, banker Hermann Abs ve geleceğin Bundesbank başkanı Karl Blessing.[28]

Reich'ın savaşı kazanabileceğine artık inanmayan bu adamlar, 1940'ların başında savaş sonrası bir Avrupa ekonomik iyileşmesinin gene de Alman liderliğini gerektireceğini öne sürüyorlardı. Savaş sonrası hedeflere ilişkin İngiliz-Amerikan tartışmasını izlediler, Dumbarton Oaks ve Breton Woods tartıştılar, *Economist* okudular ve Britanya'nın tam istihdama gösterdiği yeni bağlılığı alkışladılar fakat Üçüncü Reich'ın bu tür siyasetleri bir süre büyük bir başarıyla izlediğine de işaret ettiler: Bu durumda, savaş sonrasında yüksek yaşam standartları ve sosyal güvenlik modelini gerçekleştirmeye en uygun deneyime sahip olan ülke Britanya değil Almanya'ydı.

28 Schumann, "Probleme der deutschen Aussenwirtschaft", 141-60.

Eğer Avrupa Sovyet tarzı merkezi planlama ile İngiliz *laissez-faire*'i arasında üçüncü bir yol bulacaktıysa, hiç kuşkusuz Alman rehberliği gerekecekti; başka bir ifadeyle, Almanya savaşı kaybedecek fakat barışı kazanacaktı.[29]

Üçüncü Reich'ın siyasetlerini belirleyen bazı kişilerin böyle şeyler konuşması, elbette Avrupa Birliği'ne muhalif olanların en büyük korkularını doğruluyor ve Ortak Pazar'ın Naziler tarafından hayal edilen bir şey olarak görülmesine yol açıyordu. Aslında bu adamlar, savaş sonrası Avrupacılarını da düşündüren pek çok konuyu önceden saptamıştı: dışarısıyla ucuz rekabet tehdidi, *laissez-faire*'den uzaklaşarak savaş öncesi çöküşün tekrarlamasını önleme gereği, Avrupa "topluluğu" içindeki ticaret engellerini azaltmak ve çiftlik ürünlerine koruma uygulayarak kıtasal bir gıda maddesi arzını güvence altına almanın önemi. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Mart 1957'deki kuruluş antlaşmasına bir göz atmak, hedefler arasındaki çarpıcı benzerliği doğrular. Fakat Keynes'in daha 1940'ta belirttiği gibi, ekonomi söz konusu olduğunda sorun Nazilerin doğru fikirlere sahip olup olmadıkları değil bunları gerçekleştireceklerine güvenilip güvenilemeyeceğiydi. Yönetimde Hitler ve Nazi Partisi olduğunda yanıt gayet açıktı. Gerçek bir ulus-devletler topluluğunun oluşabileceği koşulları yaratmak için gerekli olan, Almanya'nın yenilmesi ve Amerikan hegemonyasının sağlanmasıydı ve bu gerçekleştiğinde Berlin artık bu girişimin merkezinde değildi ve Avrupa da yalnız değildi. Bu işadamlarının, bankacıların ve iktisatçıların çoğu, Amerika'nın gücüne karşı konamayacağını anlamıştı; Amerikalıların Avrupa'da savaş sonrası iyileşmeyi sağlamak için Almanya'ya ihtiyaç duyması gibi, Almanların da Amerikalılara ihtiyacı vardı.

Olayları bu perspektifte ele almak, uzlaşmayı reddeden marjinal Nazi kadrolarına durumun nasıl göründüğünü hatırlamak bakımından yararlı olabilir. Savaştan sonra kenarda kalmış küçük ve çoğu kısa ömürlü örgütler, hem Amerikalıları hem de Sovyetler'i lanetledi ve Hitler'in otuz yıl önceki yazıla-

29 L. Herbst, "Die wirtschaftlichen Nachkriegspläne des SS, der Reichswirtschaftsministeriums und der Reichsgruppe Industrie im Angesicht der Niederlage (1943-45)", Demoulin, *Plans des Temps de Guerre*, 15-24.

rından aldığı fikirleri yeniden dolaşıma soktu. Savaş sonrası Batı Avrupa'da görünür hale gelmekte olan Avrupacı canlanmaya da şiddetle tepki gösterdi. Aşırı sağda faaliyet gösteren eski bir SS subayı Larl-Heinz Priester, Avrupa neo-faşistlerinin 1950'de Roma'da yapılan ilk toplantısında boy göstererek şu uyarıda bulundu:

> bazı evet efendimciler, sadece anavatanımız Almanya'yı değil babavatanımız Avrupa'yı da bir sömürgeye çevirmek için telaş ediyor... [bunu] Avrupa Konseyi ve "Avrupa Birliği" gibi aygıtlarla [yapıyor] ... bütün dürüst ve bağımsız Almanların milliyetçilikten Ulus Avrupa'ya giden yolda bize eşlik etme kararlılığı daha hızlı biçimde artacaktır.[30]

Priester gibi Naziler bile Süper Güçler çağında Almanya'nın, bölgesel destek olmaksızın bağımsızlığını yeniden kazanacak kadar güçlü olmadığını görebiliyordu. "Ulus Avrupa" aşırılık yanlılarının Brüksel ve Strasbourg'a getirdiği bir alternatif, Himmler'in "Avrupalı" Waffen-SS'inin bir tür barış zamanı versiyonuydu. Ancak bu türden adamlar parlamenter demokrasiyi bir yalancı "demokratörlük" (*Demokratur*) olarak görüyor, çok partili sistemin ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyor, dışarıdaki kafa dengi faşistlerin yardımıyla ülkeyi bir biçimde yeniden birleştirmek istiyordu. Seçmenlerin dikkate almadığı bu insanlar kendi aralarında sürekli kavga ediyor, birbirlerini ihanetle ya da ırk konusunda uzlaşmakla suçluyordu. Bir sonraki yıl, bazıları Beyaz adam adına "Moğol Bolşevizm"e ve "Zenci kapitalizm"e karşı savaş açmak için bir Yeni Avrupa Düzeni hareketi kurdu. Diğerleri Afrikalı milliyetçilere başvurmayı ve Avrupa'nın dünya meselelerinin merkezindeki yerini yeniden kazanmasını sağlayacak yeni bir Avrafrika oluşturmayı düşündü.[31]

Bu insanlar Hür Dünya'nın Avrupa'sında eğreti bir köprübaşından daha fazlasını kazanamayacak kadar aptal, geri ve çığırtkandı. Diğerleri ideolojik bakımdan daha esnekti ve daha

---

30 K. Tauber, *Beyond Eagle and Swastika: German Nationalism since 1945* (Middletown, CT, 1967), 208-9.

31 *Age.*, 21030.

yumuşak bir geçiş yaptı. SSCB'ye karşı Amerikan savaşı, Nazilerin önceki versiyonlarının aksine özlemleri bakımından gittikçe küreselleşmişti fakat bu kesinlikle Alman uzmanlığının ansızın geçersiz kaldığı anlamına gelmiyordu. Wehrmacht'ın Doğu'daki usta casusu Reinhard Gehlen, Doğu Avrupa'da Amerikan desteğiyle bir istihbarat toplama şebekesi kurdu ve Batı Alman Federal İstihbarat Servisi'ni kurarken bu şebekeyi temel aldı. Avrupa Rusya'sında SS siyasetine ilişkin Rosenberg'i açıkça eleştiren Otto Bräutigam, Batı Almanya'nın baş Sovyet uzmanı oldu ve "Doğu araştırmacıları" denen bir grup insan prestijli akademik kariyerlere döndü. Eski *Freikorps* savaşçısı ve işgal altındaki Doğu bölgelerinde çeşitli aşağılık antipartizan birliklere "siyasi danışman" olarak hizmet veren Theodor Oberländer kadar öne çıkan az kişi vardı. Oberländer, 1950'li yıllarda Bonn'da Mülteciler ve Sürgünler Bakanı olarak hizmet etti ve aralarında savaş dönemi Lodz belediye başkanı ve eski bir SA gazetesi editörünün de bulunduğu çok sayıda eski Nazi'ye makam sağladı. Şansölye Adenauer'ün hükümeti bu tür ağır ifşalarla sürekli bir sıkıntı yaşadı. Ribbentrop'a bağlı eski görevlilerin neredeyse 60'ı, Müttefikler nihayet 1951'de açılmasına izin verdiğinde Batı Almanya Dışişleri Bakanlığı'nda istihdam edildi. Diplomat, yargıç ve savcıların pek çoğu eski Nazi Partisi üyesiydi.[32]

Hür Dünya Avrupa'sının büyük bölümünde aynı öykü yaşandı. René Bousquet savaşın sonunda küçük bir cezayla paçayı kurtardı ve yardımcısı Jean Leguay farmakoloji alanında büyük ilerleme kaydetti. Savaş döneminde kamu görevlisi olan Bordeaux'lu Maurice Papon önce Paris polis şefi, nihayet bakan oldu. L'Oréal ve Louis Vuitton, savaş dönemi geçmişleri hakkında sessiz kalan pek çok büyük firma arasında yer aldı. İtalya'da yeni siyasi elit, antifaşist Katolik ve sol çevrelerden çıkarken; yargıçlar, istihbarat servisleri ve polis genellikle eski faşistlerden oluşuyordu. Yunanistan'da da, 1940'ların sonunda yaşanan iç savaş birçok savaş dönemi işbirlikçisinin iktidar makamlarına geri dönmesini sağladı. Sonunda Franco'nun İspanya'sı bile Birleşmiş Milletler'e kabul edildi.

32 *Age.*, 925.

Avrupa'nın pek çok ülkesinde sağ çok güçlü olduğu için, daha demokratik bir dünyaya geçiş bu türden uzlaşmalar olmaksızın muhtemelen gerçekleşemezdi. Bunlar faşist ya da Nazi rejimlerinin, yaşadıkları ağır yenilgiden çıkmayı başardığı anlamına gelmiyordu kesinlikle. Diktatörler bir kez gittiğinde işler asla eskisi gibi olamazdı. Albert Speer, Mussolini hükümetinin çöküşünden kısa süre sonra, Temmuz 1943'ün sonunda Hitler Doğu Prusya Karargahı'nda siyasal danışmanlarından oluşan bir grupla otururken, General Alfred Jodl'ın ansızın lafa karışarak şu sözleri söylediğini anlatır: "Aklıma gelmişken, faşizm tıpkı bir sabun baloncuğu gibi patlıyor." Ardından gelen sessizlik, bu sözlerin ne kadar isabetli olduğunu gösteriyordu. Tam da o dönemde, asabi bir İtalyan faşisti de Mussolini'ye şunu hatırlatmıştı: "Devlet sadece Siz öyle olmasını istediğiniz için, Siz onu faşist bir devlete dönüştüren kararnameler çıkardığınız için ve en önemlisi SİZ onun merkezinde olduğunuz için faşist." Bu elbette Nazizm için de geçerliydi, gene de 1945'te ve birkaç yıl sonrasında, buna inanmayan ve Führer olmasa da Nasyonal Sosyalizm uğruna savaşmaya devam edebileceklerini –hatta onu geliştireceklerini– düşünen birkaç Nazi vardı. Sonunda çoğu, Yeni Düzen'in Almanya'nın yenilgisiyle birlikte onarılamayacak şekilde çökmüş olduğunu anladı. Ancak hiçbir siyasi düzen sıfırdan başlamaz. Ve, –geçmişten koptuğunu ilan etmeye pek meraklı olan– savaş sonrası Avrupa, çeşitli bakımlardan o geçmişe kabul edebileceğinden daha çok bağlıydı.[33]

33 Speer, *Inside the Third Reich*, 307; Carlo Scorza, alıntı: C. Pavone, "La continuità dello stato", Pavone, *Alle origine della Repubblica*, 75.

18

DÜNYA TARİHİNDE YENİ DÜZEN

Avrupa'daki Alman hâkimiyeti yüzyılı sona ermişti. Böylece Avrupa'nın dünyadaki üstünlüğü de.

Lewis Namier[1]

Yeryüzünün Usulleri

Aşağı yukarı 1750'den 1950'ye kadar uzanan bir dönem boyunca, Avrupa'nın kendi iç rekabetlerinin yankıları bütün dünyada hissedildi. 19. yüzyıl başlarken, Napoléon'un bir Avrupa imparatorluğu oluşturma girişimi İspanya'nın Güney Amerika'daki denetimini gevşetmişti: Bu girişim sona ererken Afrika, Asya ve Pasifik bölgelerindeki coşkulu sömürge paylaşımı Venezuela'dan Fashoda'ya kadar her yerde çatışmalara ve uyuşmazlıklara yol açtı. Avrupa'ya hâkimiyet mücadelesiyle yakından bağlantılı olan yeni emperyalizm toprak, kaynaklar ve prestij için rekabet eden birbiriyle bağlantılı bir devletler sistemi yarattı. 1900'de Amerikalı bir yazar "uygar dünya[nın],

1 L. Namier, "The German Finale to an Epoch in History", *Vanished Supremacies*, 219.

yerkürenin doğal kaynaklarının ... ekonomik fethi"ne giriştiğini yazdı.[2]

ABD başkanı Woodrow Wilson gibi idealistler durumu değiştirme konusunda kararlıydı. 1919'da Paris'te, I. Dünya Savaşı'nın galipleri bu münasebetsiz rekabetin Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla sona erdiğini ilân etti ve bunun dünya için yeni bir hukuk düzeninin başlangıcı olduğunu duyurdu. Fakat yenilgiye uğrayan güçler ayı fikirde değildi: Onlar için sömürge rekabeti sona ermemişti ve Cemiyet'in, kazananların kazançlarını yatırmak için icat ettiği bir araçtan başka bir şey olmadığını düşünüyorlardı. İngilizlerin ve Fransızların gerçekten kazanmış olduğu inkâr edilemezdi; İngiliz İmparatorluğu asla iki savaş arası dönem kadar büyümemiş, Cemiyet'in mandalarıyla böylesine şişmemişti. Amerikalı bir jeolog, 1930'larda Britanya ve ABD'in dünyanın maden çıktısının yaklaşık dörtte üçünü denetlediği gerçeğine işaret etmişti; jeoloğun sözleriyle, "demokrasiyi savunmak ile maden konumlarını savunmak aşağı yukarı aynı"ydı.[3]

Nisan 1939'da Cemiyet'in itibar kaybına uğramasıyla birlikte, Alman hukukçu Karl Schmitt uluslararası sistemi yönetmek için tamamen farklı bir model tasarladı. Prag iki hafta önce düşmüştü ve Üçüncü Reich'ın yıldızı yükseliyordu. Önemli bir konuşmasında Schmitt, Cemiyet'in başından beri kötü bir fikir olduğunu ve 1918 sonrası ortamın çürük temelleri üzerine evrensel olduğu farzedilen bir hukuk sistemi dikerek, daha istikrarsız bir dünya yarattığını öne sürdü. Nazi Almanya'sının yükselişi, uluslararası ilişkileri daha sağlam bir zeminde yeniden inşa etme fırsatı sağlıyordu. Onun önerdiği, bir bölgesel iktidar blokları sisteminin Cenevre'nin yerini almasıyla ABD örneğini izlemekti. Sonuç olarak, ABD dünya hükümetinin genel ilkelerine bağlılığını ilan edebilirdi, ancak bu ve Monroe Doktrini –daha büyük ve daha küçük güçler arasında Amerikan olmayan devletleri kendi işlerinden dışlayan, bölgesel

2 F. Giddings (*Democracy and Empire*), alıntı: D. P. Crook, *Benjamin Kidd: Portrait of a Social Darwinist* (Cambridge, 1984), 133-134.

3 C. K. Leith, "The Struggle for Mineral Resources," *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 204 (Temmuz 1939), 42-48.

olarak bağlayıcı bir antlaşma– arasında hiçbir bağdaşmazlık görmüyordu. Burada –bölgesel denetimi temel alan bir hukuk sisteminde– Schmitt, Almanya ve diğer herkes için yeni bir model görüyordu. Evrenselciliğin bir hayal olduğunda ısrar ediyordu; bazı devletlerin diğerlerinden daha güçlü olduğu kabulüyle terk edilmesi gereken bir ikiyüzlülüktü. Düzen en iyi şekilde, yerküre bölgelere bölünerek güvenli olabilirdi. Her bir bölge, kendi hâkim "siyasal fikri" ve kendi hâkimiyet alanında dış müdahaleyi engelleme temelinde, istikrarı sağlamakla görevli tek bir hegemon tarafından yönetilebilirdi. Bu görev Avrupa'da Almanya'ya düşüyordu.[4]

Schmitt'in konuşması basında geniş yer buldu ve bir Alman Monroe Doktrini'nin temel fikri bir süre sonra tartışılmaya başladı. Almanya'nın Çekoslovakya'yı ele geçirmesinden birkaç gün sonra İngiliz gazeteleri bu konuyu öne çıkardı: "Şimdiye kadar hiçbir Alman devlet adamı Doğu Avrupa'daki hedeflerine ilişkin bu kadar kesin bir tanımlama yapmamıştır," diye yazıyordu *The Times*, "fakat bir Nazi anayasa hukuku uzmanı olan Profesör Karl Schmitt'in son beyanı, belki de güven uyandıran bir rehber olarak ele alınabilir." *Daily Mail*, Schmitt'i "Herr Hitler'in bu siyasetteki 'kilit' adamı" olarak tanımladı. Oysa Schmitt kesinlikle "kilit adam" değildi; o sırada Nazi aleminde pek çok güçlü düşmanı olan, siyasi bakımdan görece önemsiz bir şahsiyetti. Bununla birlikte, o sırada rejimin dünyadaki kendi yerine ilişkin görüşünü Üçüncü Reich içindeki herkesten daha açık dile getirmişti. Aslında Hitler Schmittçi dile çok benzeyen bir dil kullanmaya başladı. Nisan sonunda Roosevelt'in konuşmasına Monroe Doktrini'nden söz ederek şu yanıtı verdi: "Biz Almanlar, Avrupa için benzer bir doktrini destekleriz; her şeyden önce Büyük Alman Reich'ının toprakları ve çıkarları için." Polonya'nın fethinden sonra bu fikre geri döndü. Mart 1940'ta Ribbentrop, barış şansını değerlendirmek için Avrupa'yı ziyaret etmekte olan ABD Dışişleri

4 C. Schmitt, "Grossraum gegen Universalismus", *Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht*, 9 (1939), 333-337 ve Herbert, Best'teki tartışma, 271-275. Ayrıca bkz. C. Schmitt, *The Nomos of the Earth in the International Law of the Ius Publicum Europaeum* (New York, 2003), böl. 3.

Bakan Yardımcısı Sumner Welles'a "Almanya da kendi Monroe doktrinine sahip," dedi. Bu türden –önceleri sadece Orta ve Doğu Avrupa'ya ilişkin– konuşmaları izleyen aylarda kaydedilen baş döndürücü Alman başarıları, bir bütün olarak kıta üzerinde bir tür iddia oluşturacak şekilde yayıldı. Hitler'in Amerikalı bir gazeteciye verdiği kısa ve öz ifade, "Amerika Amerikalılar için, Avrupa Avrupalılar için" oldu, buna Eski ve Yeni Dünyalar arasında "temel, karşılıklı bağdaşabilir [bir] Monroe Doktrini" gerektiği düşüncesini ekledi.[5]

Ancak Hitler'in çabucak anladığı gibi, Almanya'yı kıtanın hâkimine dönüştürmek ve Avrupa'yı dünyanın geri kalan kısmından koparılabilirmiş gibi yönetmeye çalışmak, çözdüğünden daha fazla sorun çıkarıyordu. Berlin için zorlu bir sorun, bunun ne anlama geleceğini başlıca Avrupalı müttefikleri olan İtalya'ya tam olarak nasıl açıklayacaklarıydı. Tahmin edileceği gibi, İtalyanlar Avrupa için bir Monroe Doktrini'nin onları Üçüncü Reich ABD'sinin Meksikası durumuna düşüreceğinden korkarak sarsılmışlardı. Bu (gayet haklı oldukları) korkularını yatıştırmak aslında mümkün değildi, çünkü Alman ve İtalyan "yaşam alanları" arasındaki sınırlar her zaman belirsiz olmuştu ve İtalya'nın askeri zayıflığı, İtalyanların kendi nüfuz alanları olarak gördükleri alanlara Almanların gireceği anlamına geliyordu.

Paha biçilmez hammaddeleri ve madenleriyle, Avrupa sömürgeleri hakkında daha büyük bir soru işareti vardı. Hitler konunun önemini gayet iyi biliyordu ve savaştan önce önemli metaları istiflemişti. Bu arada İsveç'in demir cevherine ulaşımı güvence altına almak için Norveç'i işgal etti; Finlandiya'daki Petsamo'da nikel üretimini artırdı, Yugoslavya'daki bor bakır madenlerini ve Ukrayna'daki manganez birikimini ele geçirdi. Fakat bu Avrupa'nın dışında çok farklı bir öyküydü. Çad ve Kamerun Müttefikler'e altın, petrol, tungsten ve titanyuma ulaşma imkânı vererek 1940'ta De Gaulle'ü desteklediğinde Almanlar çaresiz kaldı. Belçika Kongo'sunun zenginliklerine gelince, Reich'ın pek şansı yoktu. Belçika'da depolanan rafine edilmiş uranyumu ele geçirmeyi başardılar fakat Union

5 J. Bendersky, *Carl Schmitt: Theorist fort he Reich* (Princeton, 1983), 256-258.

Minière de Katanga kendi mineral stoklarının büyük bir bölümünü işgalden önce Almanya'nın ulaşamayacağı bir noktaya taşımıştı. Kongo'daki Belçikalı genel vali, Müttefikler'in ve Amerikalı mühendislerin Shinkolobwe madenlerini yeniden açmak için geldiğini ilân ettiğinde, Hitler'in yapabileceği hiçbir şey yoktu. Afrika'nın savaş sırasında toplam olarak dünya altınının yarısını, kobaltın yaklaşık %90'ını, elmas ve uranyumun neredeyse tamamını sağladığı hesaplanmıştır fakat Üçüncü Reich bunların hiçbirine yakın değildi.[6]

Batı Yarıküre'deki olaylar, Reich'ın kıta ötesine ulaşma imkânının azlığını bir kez daha gösterdi. 1940'ta Havana Konferansı, Amerika kıtasının Almanlar tarafından işgal edilmiş metropollerindeki tüm Avrupa kolonileri üzerinde bir manda hak talebiyle Monroe Doktrini'ne başvurduğunda, Hitler'in tek yapabildiği sadece burnundan solumaktı. Aslında ABD (Martinique gibi yerlerde uygunsuz otoriter rejimlerin kurulması dahil) Karayipler'deki Vichy yönetimini hoşgörüyle karşıladı fakat hızla silahlanmaya başlarken Surinam'ın hayati boksit madenlerine ve Hollanda Antiller'indeki petrol rafinerilerine göz dikti. Amerika kıtasındaki Nazi casusluk operasyonları Arjantin, Paraguay ve Şili gibi yerlerde büyük ölçüde destekleyici Alman kolonilerinin varlığına rağmen operasyonel öneme sahip pek az kazanım sağladı; 1940'ta ABD'deki başkanlık kampanyası sırasında yapılan kapsamlı örtülü müdahale, Roosevelt'in yeniden seçilmesini önlemeyi başaramadı ve bilâkis ters etki yarattı. Almanya Brezilya'da bir köprübaşı tutmaya çalıştığında, Atlantik ve Pasifik okyanuslarına güçlerini yansıtma yeteneklerini muazzam ölçüde artıran Havaalanı Geliştirme Programı ve Pan-Am aracılığıyla kendi yarıküre hava üssü sistemini geliştiren Amerikalılar tarafından kolayca savuşturuldu. Özetle Afrika ve Amerika ülkelerinde mesafe almayı başaramazken, Almanya'nın Avrupa'yı hızla fethetmesinin yarattığı *tehdit* ABD'nin bu şekilde hareket etmesine yol açtı.[7]

---

6 R. Dumett, "Africa's Strategic Minerals during the Second World War", *Journal of Africa History*, 26:4 (1985), 381-408.

7 A. Frye, *Nazi Germany and the American Hemisphere, 1933-1945* (New Haven, 1967); F. D. McCann, *The Brazilian-American Alliance, 1937-1945* (Princeton, 1973), 146; Weinberg, *A World at Arms*, 154.

Temel sorun buradaydı. Tam Almanlar Monroe Doktrini hakkında konuşmaya başladıklarında, Amerikalılar bunun ötesine geçmeye ve kendilerini bir dünya askeri gücü olarak hayal etmeye başladılar. Savaşa hazır olma açısından ABD'nin gerçek durumu içler açısıydı –1940 yazında ordu Belçikalıların sahraya sürmeyi başardığı tümen sayısının sadece üçte birini harekete geçirebilmişti– ve tam da bu nedenle Roosevelt hızlı bir güçlendirmeye kararlıydı. Hitler'in Havana Konferansı'na yanıtı, Amerikalıların Avrupa işlerinden uzak durmalarını istemek olmuştu. Ancak bu zayıf bir olasılıktı. Roosevelt, ABD'nin bir Müttefik yenilgisini kabul edemeyeceğini, çünkü bunun Batı Yarıküre'yi, "fethedilmiş bir Avrupa'da muzaffer bir Alman İmparatorluğu ile boyun eğmiş bir Asya'da muzaffer bir Japon İmparatorluğu'nun dişleri arasında bırakacağını" Kongre'de açıklamış bulunuyordu.[8]

Avrupa'da ve Asya'da olanların benzerliği gerçekten çarpıcıydı. Japon hükümeti, kendi Monroe Doktrini'ni önererek 1934'te "Doğu Asya'da özel sorumluluklar"a sahip olduğunu ilân etmişti. Doğal olarak Amerikalılar buna kayıtsız kalmıştı. Roosevelt'in dışişleri bakanı Nisan 1940'ta, "Bizim Monroe Doktrini'miz ile Japonya'nın sözde Monroe Doktrini arasındaki benzerlik siyah ile beyaz arasındaki kadar," dedi. Ancak bu fikir, Almanların Batı Avrupa'daki zaferleri sayesinde Japonya'da çok daha inandırıcı hale geldi. Fransız Çinhindi ve Hollanda Doğu Hint Adaları ansızın saldırıya açık gibi göründü ve Tokyo'da, Alman modelini örnek alan tek partili bir devlet için çağrılar yapıldı. Muhafazakârlar ve saray buna başarılı biçimde direndi fakat bir Japon Yeni Düzen'i kurma fikri daha da ileriye gitti. Almanların çoğu gibi fethin kendine yeterliliği sağlayacağını ve –uyguladığı yaptırımlarla Japonya'nın ithal enerji maddelerine sürekli bağımlılığını açığa çıkarmış olan– ABD'nin artan küresel gücünü durduracağını umut eden Tokyo, Çin'e giden hayati ikmal hatlarını keserek Vichy'e "koruma" sağlamak üzere Fransız Çinhindi'ne girdi. Sonraki yıl Hong Kong, Hollanda Doğu Hint Adaları, Malaya ve Singapur'a ham-

8 G. Smith, *The Last Years of the Monroe Doctrine, 1945-1993* (New York, 1994), 35; Darwin, *After Tamerlane*, 419.

le yaparak, Amerikalıları endişelendirecek miktarda boksit, demir cevheri, pirinç ve kauçuk dolu gemilerle geri döndüler. Aslında, Japon imparatorluğunun Alaska'ya yayılmasını ve Amerika kıtasının batı sahil şeridine kadar uzanmasını öngören daha iddialı planlar da vardı.[9]

Japonya'nın Eylül 1940'ta Almanya ve İtalya ile imzaladığı Üçlü Pakt, Schmitt'in *Grossraum* kavramının uluslararası diplomatik ifadesinden ve bölgesel olarak tanımlanan otarşi fikrinin yüceltilmesinden başka bir şey değildi. Pakt'a göre Japonya, "Avrupa'da bir Yeni Düzen'in kurulmasında Almanya ve İtalya'nın liderliği"ni onaylarken, onlar da Japonya'nın "Büyük Doğu Asya"da kurulacak Yeni Düzen'deki öncü rolünü kabul ettiler. "Liderlik"ten, dünyada her ulusun "uygun yer"inden söz edişiyle, Pakt eşitliğin, evrenselliğin ve egemenliğin değil iktidar, bölge ve hiyerarşinin diliyle konuşuyordu. Pakt'ın her durumda Schmitt'in, yasal bir düzenin toprağın bölüşülmesiyle sağlanacağı fikrini kâğıt üzerinde gerçekleştirdiği görülüyordu.

Gerçekte, Milletler Cemiyeti'ne yönelik nefretlerinin, 1919'da dünyanın bölüşülmesinden dışlanmalarının verdiği kırgınlık ve yol açtığı öfkenin ve bir araya gelerek daha fazla tecrit olmaktan sakınmanın ötesinde, bu üç gücün paylaştığı çok az şey vardı. 1940'ta savaşı sona erdiremeyecekleri için, bu eşgüdüm eksikliği o sırada göründüğünden daha büyük bir sorun oluşturuyordu; ABD savaşa girdiğinde ve ilk kez gerçekten küresel bir "dünya savaşı" gerçekleştiğinde, aralarındaki iletişim eksikliği düşmanlarının oluşturduğu ortaklıkla keskin bir zıtlık oluşturdu. Üçlü Pakt'ın üyeleri arasında kurumsal bir danışma çerçevesi yoktu ve ortak kurumlar tamamen törensel olanlardan ibaretti. Savaş boyunca, kendi aralarında olanları değil her gücün kendi bölgesel alanında nasıl yöneteceğini değerlendiren, Schmittçi anlayışa uygun ortak bir askeri stratejileri olmadı.[10]

---

9 Weinberg, *A World at Arms*, 497; M. Lynch, *Mining in World History* (Londra, 2002), 286.

10 C. W. Pang ve R.-H. Wippich (ed.), *Japanese-German Relations, 1895-1945* (Londra, 2006), Giriş; M. Hauner, *India in Axis Strategy: Germany, Japan and Indian Nationalists in the Second World War* (Stuttgart, 1981), 278-279.

Emperyalizm: Liberal Yorumun Çok Daha Ötesinde?

Hitler Asya'da ortak olarak Britanya'yı Japonya'ya tercih ederdi. Führer'le kıyaslandığında, bir sömürge gücü olarak İngilizleri takdir eden kişi sayısı daha fazlaydı ve Hitler sık sık onların çıkarları ile Alman çıkarları arasındaki uyumu vurguluyordu. "Bugün yerkürede bir İngiliz İmparatorluğu varsa," diye yazmıştı 1928'de, "şimdiki halde, yönetim yeteneklerinin yanı sıra siyasal zekâsı bakımından da ona daha uyumlu olacak bir başka *Volk* yoktur... Britanya'nın sonsuza kadar Almanya'dan nefret etmesi için hiçbir neden yoktur."[11]

Duyduğu hayranlık, onun dışında Almanya'da başkaları tarafından paylaşılmıştı. Güçlü İngiliz İmparatorluğu Alman emperyalistlerine uzun süre engel olmuş ve onların dünya gücü haline gelme nedenlerine ilişkin Alman görüşleri, günümüzde pek çok tarihçi tarafından ifade edilmişti. Denizaşırı ülkelerdeki sömürgeleri, Amerika kıtası ve Pasifik'teki enerji imkânları ve Güney Asya'daki canlı pazarları denetlemeleri, İngilizlerin kendi küçük adalarındaki sınırlı kaynakların Malthusçu kısıtlamalarından kurtulmalarını ve Sanayi Devrimi'yle dünya gücünü ateşleyen üretimde uzmanlaşmayı gerçekleştirmelerini sağlamıştı.[12]

Sözde Alman emperyalistleri üçüncü bir faktörü de vurgulama eğilimindeydi: sömürgeleştirenlerin karakteri, enerjisi ve acımasızlığı. Mesela İngilizlerin Hindistan'ı ele geçirmesi nispeten az sayıda bireyin inisiyatifiyle olmuştu. Onların Kuzey Amerika ve Avustralya'ya hâkimiyetleri kendine güvenen Beyaz yerleşimci toplulukların önemini göstermişti. Bu insanlar "vahşiler"in yaşadığı toprağı sömürgeleştirmek için onları sür-

11 G. Weinberg (ed.), *Hitlers Zweites Buch* (Stuttgart, 961), 165; ayrıca bkz. Reynolds, *From World War to Cold War*, 42-43.

12 Mesela, yakınlarda K. Pomeranz tarafından tartışıldığı gibi: bkz. *The Great Divergence: China, Europe and the Making of the Modern World Economy* (Princeton, 2000); ayrıca C. Bayly, *The Birth of the Modern World, 1780-1914* ((Oxford, 2004). Sömürgelerin önemi bakımından pek ikna edici olmayan daha eski bir görüş için bkz. P. O'Brien, "European Economic Development", *Economic History Review*, 35:1 (Şubat 1982), 1-18.

mekten, köleleştirmekten ya da yok etmekten geri durmamıştı. Katliamlar, zaman içinde, ilerleme yürüyüşünün kaçınılmaz bir parçası olarak görülmüştü. Beyaz adamın gelişi yüzünden yerli kabilelerin şaşırtıcı "azaltılma ve yok edilme" oranlarının çizelgesini çıkaranlar Victoria çağı antropologları değil miydi? Bazıları, yeterince kâr edemediklerini gördüklerinde, "kolayca denetlenebilmeleri için yerlilerin yok edilmeleri ya da sayılarının azaltılması"nı tavsiye etti. Darwin'in görüşlerini yayanlar, "aşağı ırkların tasfiyesi"ni protesto eden insanların cehaletini eleştiriyorlardı. Yerli halkları öldürmek pek çok Avrupalının denizaşırı topraklara sahip olmak için ödemeye hazır olduğu bir bedel olarak görüldü.[13]

İngilizler Afrika'da yeni bir imparatorluk inşa eder ve kendi Beyaz yerleşimci sömürgelerini güçlendirirlerken, kayzerin Almanya'sındaki sömürge lobisi geride kalmaktan korkuyordu. Muazzam sayıda Alman göç ediyordu fakat dönemin gözlemcilerinin kaydettiği gibi, bunu yaparak *Alman* sömürgeciliğinin çıkarlarına yeterince hizmet etmiş olmuyorlardı. Kendi başlarına hareket eden olağanüstü sayıda göçmen, 19. yüzyılın büyük bölümünde İrlandalılar ya da İngilizlerden daha büyük sayılarla Amerika kıtasının yolunu tutmuştu. 1850'lerin ortasında yarım milyondan fazla, 1815'ten sonraki yüzyıl içinde ise 5 milyondan fazla Alman oraya gitti. Aslında onlar 1850'ler ile 1890'ların başı arasında ABD'ye giden *bütün* göçmenlerin %40'ından fazlasını (büyük farkla en büyük grubu) oluşturuyordu. Alman sömürgecileri kayıplarından ötürü yakınıyorlardı. Carl Peters'in Gessellschaft für Deutsche Kolonisation'u tarafından 1884'te çıkarılan bir manifestoya göre:

> Alman ulusu, 15. yüzyıldan beri süren yeryüzünün paylaşımından eli boş çıkmıştır ... Birleşerek büyük ve güçlü olan, kanla kazanılan Alman imparatorluğu, Avrupa kıtasının önde giden gücü ayakta durmaktadır [fakat] bü-

---

13 İmha konusunda bkz. H. Johnston, "The Empire and Anthropology", *Nineteenth Century and After*, 327 (Temmuz 1908) 133-146; C. Hart Merriam, "The Indian Population of California", *American Anthropologist* (Ekim-Aralık 1905), 594-606; diğer alıntılar: S. Lindqvist, *Terra Nullius: A Journey through No One's Land* (New York, 2007), 35-36. Yerleşimci sömürgeciliği, Elkins ve Pedersen (ed.), *Settler Colonialism in the Twentieth Century*'de incelenmiştir.

> yük Alman göçmen akını yabancı ırklara doğru akıyor ve onların içinde kayboluyor ... yurtdışındaki *Deutschtum* [Almanlık] sürekli bir ulusal tahribata mahkûmdur.[14]

Öte yandan ABD, modern dünyanın önde gelen sömürge yerleşimi örneği olarak öne çıkıyordu; lobicilerin kendi ülkeleri için istediği tam da buydu. 1897'de bu konuda hevesli biri, "Anglosaksonlar ve Ruslar kendi nüfuslarını iki katına çıkarırlarken Almanya alan yetersizliği yüzünden bunu yapamadıysa, dünyadaki gücünü ve statüsünü muhafaza edebilir mi?" diye soruyordu. "Almanya tıpkı İngilizler, Amerikalılar ve Ruslar gibi sonsuz genişlikte bölgeleri yöneterek uluslar arasında bir kraliçe olamaz mı?"[15]

"Uluslar arasında bir kraliçe": Bu ifade yaralı ulusal gururu, ciddiye alınma arzusunu mükemmel biçimde aktarır ve Avrupa'nın emperyal rekabetini büyük ölçüde canlandırır. Böylece yayılma sadece daha fazla büyüme ve refah için değil, yenilenmiş bir ulusal hedef duygusu sağlamak için de gerekli görülüyordu. Lobiciler, Almanların "halk değil devlet sömürgecileri" olduklarını ısrarla savunarak hükümetlerinden destek sağlamaya çalıştı.[16] Ancak bizzat ricada bulunmalarının ardında, Bismarck'ın öncü ruhuyla hareket etmemesi yatıyordu. Güney Amerika'ya bu ölçüde Alman göçünün Batı Yarıküre'de –belki Brezilya'da ya da Arjantin'de– sömürge iddialarını haklı çıkardığını öne sürenlere, ne o ne de onu izleyenler kulak verdi. Reich'ın Doğu sınırıyla daha çok ilgileniyorlardı.[17]

Hitler ve Naziler, savaş öncesinin eski sömürge lobisiyle aynı görüşü paylaşıyorlardı: Almanya devletin sürekli desteği olmaksızın bir imparatorluk inşa edemezdi. Bismarck'la da aynı

14 Göçmen sayıları için bkz. K. J. Bade, "From Emigration to Immigration: The German Experience in the 19th and 20th Centuries", *Central European History*, 28:4 (1995), 507-535; A. Perras, *Carl Peters and German Imperialism, 1856-1918: a Political Biography* (Oxford, 2004), 38.

15 C. Sauer, "The Formative Years of Ratzel in the United States", *Annals of the Association of American Geographers*, 61:2 (Haziran 1971), 245-254; Perras, *Carl Peters*, 31-33.

16 Perras, *Carl Peters*, 38, 44.

17 Güney Amerika'yla ilgili Alman iddiaları hakkında R. Armstrong, "Should the Moneroe Doctrine Be Modified or Abanfoned?", *American Journal of International Law*, 10:1 (Ocak 1916), 77-103.

görüşü paylaşıyorlardı: Sömürgeleştirme Doğu'ya odaklanmalıydı. Ne var ki özlemlerinin ölçeğinin saptığı rotada, emsalleri yoktu. 1944 kışında Hitler, Amerika kıtasının "Alman yerine İngiliz olması"na, sadece Almanya'nın siyasal birlik kuramayışının yol açtığından şikâyet ederken Atlantik ötesi göçmenleri kastediyordu. Bir savaş dönemi nüfus uzmanına göre, batıya doğru nüfus akışı "iskân faaliyetimizin en büyük düşmanı"ydı ve bu durum tersine çevrilmeliydi. *Deutsche Zeitung im Ostland*'da savaş döneminde yayımlanan bir makalenin başlığı "Genç Adam, Doğu'ya Git!"ti. Ulusun çıkarlarına hizmet edecek modern devlet gücünü seferber etmek ve bireysel yerleşimcilerin iradesinden yararlanmak onların temel siyasi araçlarıydı. Oregon ve California yerleşimlerinin ölçeğini aşan bir siyaseti gerçekleştirecek potansiyel yerleşimcilerin gerçekte var olup olmadığı sorusu Nazilerin canını sıkmıyordu. 19. yüzyılın ortasında yarım milyon Amerikalı'nın Batı Sahili'ne taşınması 20 yıl sürmüştü; modern savaş dönemi bürokrasisini kullanan Naziler sadece 3 yıl içinde daha fazlasını taşıdı. Onlar için önemli olan, Avrupa'nın geleceğinin Atlantik ötesinde değil, "Viyana, Breslau ve Danzig'in ötesinde başlayan ve Asya kıtasının derinliklerine uzanan geniş alan"da yer alıyor olmasıydı; toplu göç ve yerleşim, "yüzyıllarca sürecek bir barış çağı için Avrupa'nın iktisadi ihtiyaçları"nı karşılayacaktı.[18]

ABD onlara bir yerleşim modeli oluşturuyorsa, 1914 öncesi sömürgeler de Üçüncü Reich'ta yetersiz olan yönetsel uzmanlık ihtiyacını karşılıyordu. Bu nedenle, 1939'dan itibaren Almanya'nın sömürge siyasetine erken girişmesini sağlayan emektarlar yardım için görevlendirildi. Savaş döneminde Posen valisi Viktor Böttcher, 1914'ten önce Alman Kamerun bölgelerinin yönetiminde bulunmuş, yardımcılarından biri de Güney Afrika'da Nazi Partisi'nin şubelerini kurmuştu. Eski Polonya mülklerine yerleşen bazı Almanlar Cape Town, Angola ve Brezilya gibi uzak yerlerden gelmişti. Etnograflar, antropologlar ve ırk bilimciler "Doğu'da sömürge çağrısı"na derhal kendi uz-

18 Harvey, "Management and Manipulation", 106; T. Remeikis (ed.), *Lithuania under German Occupation, 1941-1945: Despatches from the US Legation in Stockholm* (Vilnius, 2005), 46; Heiber (ed.), *Hitler and his Generals*, 533-534.

manlıklarını kattılar. Bir "koloni öncüsü"nün 1941'de belirttiği gibi, Almanya'nın Afrika'daki deneyimli ustaları, "bir zamanlar Afrika'da yaptıkları inşa faaliyetini bu kez Reich'ın doğusunda gerçekleştirmek" durumundaydı.[19]

Ancak doğru personelden daha önemli olan, Nazilerin benimsediği fikir ve davranış repertuarıydı. Örneğin, savaş öncesi Alman sömürgelerinde ırk yasaları yerlilerle cinsel ilişkiyi suç olarak görüyor ve benzer eğilimler –yasalarda belirtilmiş olsun ya da olmasın– başka sömürge rejimlerinde de belirgin biçimde görülebiliyordu. Tıpkı Naziler gibi pek çok Avrupalı sömürge yöneticisi de (Beyaz) yurttaşları (Beyaz olmayan) tebaadan ayıran ve ikinci kategoriden birincisine geçmeyi tamamen imkânsız hale getiren ikili bir hukuk ve istihdam sistemi kurmuştu. ABD içinde (ırk yasaları ve öjenik hareketi 1920'lerde Hitler'in övgüsüne konu olmuştu) yerli Amerikalılar, yurttaşlar olarak değil "milliyetler" olarak görülüyordu: 19. yüzyılın sonunda Amerikalı yorumcuların "büyük bir sömürge gücü"nün hakkı olarak kabul ettiği bir ayrım. Porto Ricolular, daha sonra Almanların Çeklere yaptığı gibi, anayasal olarak tanımlanmışlardı; "ABD'nin ülke anlayışı bakımından yabancı" konumundaydılar.[20]

Elbette başka örneklerde de, yerliler hiçbir yasaya tâbi olmaksızın, Fransız *indigénat*'ı [yerli yasaları] örneğindeki gibi, disiplin yönetmelikleri ve idari kararlarla yönetildiler. Avrupalıları Almanlar tarafından maruz bırakıldıklarında dehşete düşüren zorunlu emek ve diğer pek çok dayatma aslında genel uygulamalardı. Savaştan hemen önce, Milletler Cemiyeti farklı sömürge yetkililerinin kendi "yerli nüfuslar"ına farklı muamelelerini karşılaştıran bir konferansa destek oldu. İngiliz sömürge uzmanı Margery Perham kendi ülkesinin sicilini savunmaya çalıştığında, liberal bir eleştirmen ona şunu hatırlattı:

---

19 Alıntı: D. Furber, "Near as Far as in the Colonies: The Nazi Occupation of Poland", *International History Review*, 26:3 (Eylül 2004), 541-579; H. Fischer, *Völkerkunde im Nationalsozialismus: Aspekte der Anpassung, Affinität und Behauptung einer wissenschaftlichen Disziplin* (Berlin, 1990), 133.

20 T. Bender, *A Nation among Nations: America's Place in World History* (New York, 2006), 222-223; Crook, *Benjamin Kidd*, 135.

> Güney Afrika'da ırk ayırımı sorunu, son iki ya da üç yıl içinde Cape yerlilerinin siyasal haklarının gasp edilmesi, bazı Afrika bölgelerinde hâlâ İngiliz siyasetinin bir parçası olan zorunlu emek ve Kenya'da Beyaz yerleşimcilerin desteklenmesi için en iyi toprakların yerlilerden alınması...[21]

O halde diğer emperyal güçlerin dışarıda yaptıkları ile Nazilerin Avrupa'da yapmakta oldukları arasındaki fark *neydi*? Standart komünist çizgi –en azından 1941'de SSCB saldırıya uğrayana kadar–, bir özgürlük mücadelesiyle alakası olmayan savaşın aslında rakip emperyalist bloklar arasında bir rekabetten başka bir şey olmadığı şeklindeydi. Avusturyalı komünist mülteci Ernst Fischer 1940'ta, "Britanya ve Fransa kendi sömürgelerindeki milyonlarca insanı yağmalayıp ezerken, ortak özellikleri 'özgürlük ve insanlık'tan başka bir şey değildi," diye yazdı. "Fakat diğer emperyalistler yağmadan pay istediklerinde bu, kıtaların uyumuna indirilmiş bir darbe oldu." Ekim 1939'da İrlanda Komünist Partisi Kuzey'deki altı ülkenin taleplerinden vazçeçmesi için çağrı yaparken, "demokrasi ve özgürlükle ilgili sloganlar kendi sömürge yağmalarını savunmak için savaş açmakta olan ... hâkim çevrelerin emperyalist amaçlarını gizleyen bir sis perdesidir ... Ülke içinde inkâr edilen özgürlük ve daha iyi bir yaşam için dışarıda verilen her türlü savaş bir utançtır," diye açıklama yaptı.[22]

Sömürgelerdeki temel sorun, kapitalizmden çok ırkla ilgiliydi. Yazar Aimé Césaire savaştan sonra, başından beri sorunun Avrupalıların anlayış yoksunluğu ve tasavvur etme gücüne dayalı duygudaşlık yetersizliğiyle ilgili olduğunu yazdı. Irksal önyargının neye yol açtığını görmeleri için onlara belki de Nazizm gerekiyordu. Sömürgeciliğin gerçek doğasını kavramayı başaramamışlardı, çünkü ırkçılık ezdikleri insanlara sempatiyle yaklaşmalarını önlemişti. "Onların üstlerine çökmeden önce Nazizm"i hoşgörüyle karşılamışlar, "onu aklamışlar, ona

---

21 Alıntı: S. Wolton, ***Lord Hailey, the Colonial Office and the Politics of Race and Empire in the Second World War: The Loss of White Prestige*** (Londra, 2000), 43.

22 E. Fischer, ***Is This a War for Freedom?*** (New York, 1940), 34; C. Wills, ***That Neutral Island: a Cultural History of Ireland during the second World War*** (Londra, 2007), 71.

göz yummuşlar, meşrulaştırmışlardı çünkü o zamana kadar Nazizm sadece Avrupalı olmayan halklara uygulanmıştı."[23]

Césaire'nin vurguladığı nokta, metropolde görülen halleriyle bu türden antiemperyalistlerin, ırk eşitliğinden çok imparatorluğun ülke içindeki yurttaş hakları üzerindeki yozlaştırıcı etkisinden kaygılanmalarının daha muhtemel olduğu gerçeğiyle doğrulanıyordu. 19. yüzyıl radikal İngiliz hukukçusu Frederick Harrison'un sözleriyle, "Avrupalıları kandırmadan Zenciler için kurallar oluşturamayız." Harrison, ülke içindeki ve dışındaki insanlara farklı davranmanın tehlikeleri hakkında uyarılarda bulunan, azınlıkta olmakla birlikte saygıdeğer bir grup oluşturdu. Ne var ki oldukça belirsiz "uygarlık" kavramı, Avrupa'daki ana akım kamuoyuna tam da bunun yapılması için bir gerekçe sağlıyordu. Victoria dönemindeki uluslararası hukuk, sömürge yönetimini meşrulaştırırken bunu özgürlük vaadiyle yapıştı: Genellikle uyumsuzluk durumunda onurlandırılan bir kurama göre, sözde "uygarlık standardı"na uygun bir durum oluşturabilmek için bir halka ne kadar yaklaşılırsa, o halkın özerkliği o kadar büyük ve bağımsızlık kazanma olasılığı o kadar yüksek olacaktı. Özgürlüğün kazanılması gerekiyordu. Hukuk ve siyaset kuramcıları egemenlik aşamalarından söz ediyor ve "uygar", "barbar" ve "vahşi" halklar arasında ayrım yapıyorlardı. Bu, ırktan söz etmeden ırk hiyerarşilerinden söz etmenin ve ırksal farklılıkların, geleceğin belirsiz bir noktasında göz ardı edilebileceğini ima etmenin bir yoluydu.[24]

1919 barış antlaşmasının temelini oluşturan dünya görüşü buydu. Versailles'da, galip güçler Doğu Avrupa'nın "uygar" halklarına egemenlik bahşetmiş ve ne var ki, burada azınlık hakları rejiminin koşullu yönetimine tâbi bir "Yeni Devletler" dizisi yaratmıştı. Ortadoğu'da Arap halklarını, bağımsız ve devlet olma durumuna, savaşın patlak vermesinden önce Suriye ya da Lübnan'a değilse de Mısır ve Irak'a (bir tür) özgürlük getirecek bir sürece yöneltecek Cemiyet mandaları oluştur-

---

23 A. Césaire, *Discourse on Colonialism* (New York, 2000), 36.

24 Harrison, alıntı: R.W. Kostal, *A Jurisprudence of Power: Victorian Empire and the Rule of Law* (Oxford, 2005), 253; G. Gong, *The Standard of "Civilisation" in International Society* (Oxford, 1984).

muşlardı. Sınırsız bir gelecek adına, sömürge yönetimini sadece Afrika ve Pasifik "vahşiler"iyle ilgili olarak haklı gördüler.

Nazizmin kesin biçimde reddettiği nihai politik kefaret vaadi (her zaman belirsiz olsa da) buydu. İtalyanların Etiyopya'yı fethi, –Cemiyet üyesi– egemen bir devleti hızla sömürge statüsüne indirgediyse, Nazilerin Doğu Avrupa'yı fethi bu liberal kabullere daha ileri ve çok daha dramatik bir saldırıydı. Irksal hiyerarşinin değişmez doğrularını temel alan Nazizm, bir daimi imparatorluk doktriniydi, çünkü hâkimiyetin tek alternatifi baskı ve ulusal ölümdü. 6 Ekim 1939'da Reichstag'da yaptığı konuşmada, Hitler Polonya'nın parçalanmasını, onun "varolma yeteneksizliği"ni kanıtladığı gerekçesiyle haklı çıkardı. Mussolini Haziran 1941'de İtalyan sanayici Pirelli'ye "Avrupa ülkelerine sömürge gibi davranmak imkânsızdır," diye yakınıyordu; ancak Almanların niyeti buydu.[25]

Böylece Naziler, 19. yüzyıl uluslararası hukukunun soylu dış görünüşünü parçalıyorlardı. Werner Best'in 1939'da belirttiği gibi, "şimdiye kadar uluslararası hukuk denen devletlerarası ilişkilere artık 'hukuk' denemez." Bu bakış açısından, onlar ile diğer Avrupalı emperyalistler arasındaki temel farklılık, yönetenleri yönetilenlerden Avrupa'nın dışında değil içinde ayıran bir fay hattı oluşturmalarıydı. İngiliz hâkimiyetindeki Raj'da bir kamu görevlisi, önemli bir Hint eyaletinin protestolarını, "uluslararası hukuk kuralları"nın sadece "bağımsız ve birbirine denk Avrupa Devletleri'nin ilişkileri"ni düzenlediği gerekçesiyle göz ardı etmişti. Aslına bakılırsa, Orta ve Doğu Avrupa artık Almanya'nın Hindistan'ı durumundaydı. Mart 1939'da Almanlar Bohemya-Moravya Protektorası'nı ilan ederek, gelişmiş ve geri kalmış halklar arasında varolduğu düşünülen bağlara ilişkin sömürge modelini Avrupa kıtasına ithal ettiler. Naziler, bağımsız Çekoslovakya ve Polonya devletlerini ortadan kaldırarak, bir zaman elde edilmiş egemenliğin, uygar bir yaşamın bir görünümü olarak ortadan kaldırılamayacağı ya da parçalanamayacığına dair ilerici kabulü tersine çevirdiler.[26]

---

25 Neulen, *Europa und das 3. Reich*, 183.

26 Cemiyet'in ilhaktan söz etmekte duraksaması hakkında bkz. C. Schmitt, *The Concept of the Political*, çev. G. Schwab (New Brunswick, 1976), 73. Daha ge-

Kendi tebaasını ulusal haklarından mahrum etmekle tehdit eden bir imparatorluk, belirgin biçimde, liberal öncülleri temel almaktan çok kendisini iktidarda tutacak çok farklı araçlara dayanıyordu. Hitler'in İngilizlerin Hindistan'ı yönetme tarzına ilişkin yorumu, zor kullanmayı temel aldığını gösteriyordu. Yöneten bir güç, yapmakta olduğu şeyi başkalarının çıkarı için yapıyormuş gibi görünmemeliydi:

> İngiltere'nin sömürgeleri kurulduğunda, bu sömürgelerin sağlayacağı çok gerçek ve yalın avantajlar dışında kendi eylemlerine gerekçe bulmak bir İngiliz'in aklının ucundan bile geçmezdi ... İngiliz, kendi kültürünü ya da İngiliz görgü kurallarını vahşilere ne kadar az dayattıysa, zorunlu olan hükümet formu kesinlikle kültür açlığı çekmeyen vahşilere o kadar olumlu göründü. Kuşkusuz en tepede, eğer bir insan kültürel bir görevle ters düşme tehlikesiyle başedemezse, yine aynı şekilde, birinin kullanabileceği her zaman hazır bir kamçı da vardı.[27]

İngilizler kesinlikle bu kadar kaba bir tutumu benimsememişlerdi. Örneğin, 1865 Jamaika ayaklanması sırasında, ırka dayalı yeni bir otoriterliğin dışavurumları Viktoria dönemi basınında ortaya çıkmıştı. Tıp dergisi *The Lancet*'in editörüne göre, Beyaz adamlardan oluşan küçük gruplar, sömürgelerde kendilerini ancak en zorlayıcı yöntemlerle koruyabilirlerdi; yerlilerin ya "demir çubukla sürekli baskı altına tutulması ya da yavaş yavaş yok edilmesi" gerekiyordu. Bu tür fikirler imparatorluk pratiğinin kendi doğasında varolan bir imkânı ifade ediyordu ve İngilizler "sayıların gücü"nün aleyhlerine olduğunu fark ederek huzursuz oluyorlardı. Virginia Woolf'un amcası Fitzjames Stephen, 1883'te *The Times*'a gönderdiği ünlü mektubunda, "rızayla değil fetihle kurulan mutlak bir hükümet[in]" –Hindistan'daki İngilizler gibi– "[kendi] üstünlüğü[nü] açık, uzlaşmasız, doğrudan" dayatmaması gereken "saldırgan bir uygarlığı" temsil ettiğini yazdı. Ancak Britanya'da geleneksel çizgi bu değildi ve bu sürekli eleştiriye maruzdu. Hitler'in imparatorluğu-

---

nel olarak, M. Mazower, "An International Civilization? Empire, Internationalism and the Crisis of the Mid-Twentieth Century", *International Affairs*, 82:3 (2006), 561-563.

27 Weinberg (ed.), *Hitlers Zweites Buch*, 165-166.

nun en nihayetinde öne çıktığı nokta da buydu. Genellikle acımasız ve kanlı olsalar da, ne İngilizler ne de herhangi bir diğer Avrupa sömürge gücü "sayıların gücü" sorunuyla Naziler kadar şiddetli ve aceleci bir tutumla başa çıkmaya kalkıştı. Onların yaklaşımı genellikle, Nazi tarzı aşırılığı yasalara daha bağlı bir kültürü ve şaşırtıcı biçimde motivasyonsuz devlet bürokrasilerini içeren faktörlerle kısıtlayan bir siyasal hayal gücünün yönlendirdiği, genellikle aşamacı ve deneysel bir yaklaşımdı. Yeni Düzen ölçeğinde toplu katliamların sistematik biçimde uygulanmasını sağlayacak ideoloji ve kaynaklardan yoksun oldukları kadar, kaçınılmazlık duygusundan da yoksundular. Ülkede kendi devrimlerini gerçekleştirdiklerinde, Naziler ülke dışında da bundan yararlanma telaşına kapıldılar. Esir alınan bir Alman subayı, 1943'te durumu, "zorunlu askerlik uygulamasına geçtikten sadece dört yıl sonra bir dünya imparatorluğu kurmaya kalkıştık," diye özetliyordu. Savaş kıtlıklar, darboğazlar ve muazzam yeni sorunlar yaratırken, Nazilerin çok ciddiye aldığı baskı ve ırk temelli jeopolitik kültü, eşine rastlanmamış ölçekte bir imha programına dönüştü.[28]

Hitler'in acımasız "gerçekçiliği"nin aslında ona yeterince hizmet edememesinin bir nedeni, Almanları milliyetçiliği bir siyasal mücadele aracı olarak kullanma şansından yoksun bırakmasıydı. Asya milliyetlerinin başarılı biçimde kendileriyle birlikte çalışmalarını sağlayan Japonların aksine bunu yapamadılar. Japonlar, Müttefikler'in savaş sonrası propagandasını izlediler ve Asya'nın "kurtulmuş uluslar"ının işbirliğine ve birbirlerinin egemenliğine ve bağımsızlığına saygılı olmaya ant içtikleri kendi konferans ve bildirgeleriyle, bu propagandayı gölgede bırakmaya çalıştılar. 1943'te örgütledikleri Büyük Doğu Asya Konferansı'nda Çin, Mançuko, Tayland, Burma ve Filipinler'in temsilcilerini, ayrıca Özgür Hindistan hareketinin liderini bir araya getirdiler. Burada bir "yeni uluslararasıcılık"tan söz edildi ve Dışişleri Bakanlığı, Konfe-

---

28 Kostal, *A Jurisprudence of Power*, 470; Fitzjames Stephen, U. Singh Mehta, *Liberalism and Empire: A Study in Nineteenth-Century British Liberal Thought* (Chicago, 1999), 196; Neitzel (ed.), *Tapping Hitler's Generals*, 174.

rans Bildirgesi'ni, Atlantik Sözleşmesi'ni dengeleyen özgürlükçü bir Asya duyurusu olarak sundu. Elbette, Japonlar hiç sevilmeyen Avrupa sömürge rejimlerini devirmekte oldukları gerçeğinden yararlandı. Oysa Almanlar, zaten bağımsızlığını kazanmış devletlerin üzerine yürüyordu. Dahası, Almanların benzer bir oyun oynayabilecekleri fakat bunu reddettikleri pek çok yer vardı.[29]

Bunlardan biri Ortadoğu'ydu. Savaşın sonuna doğru Hitler buradaki siyasal mücadeleye ilgi göstermediği için pişman olmuştu. Berlin'deki sığınakta Borman'a, "bütün İslam alemi zaferimize [1940'ta] ilişkin haberlerle sarsılmıştı," dedi. "Mısırlılar, Iraklılar ve Yakındoğu'nun tamamı ayaklanmaya hazırdı. Onlara yardım etmek hatta onları harekete geçirmek için neler yapabilirdik, bir düşün. Bu bizim hem görevimizdi hem de çıkarlarımıza uygundu." Ancak belleği ona ihanet ediyordu. Her şeyi kaydeden Bormann'la konuşurken, kendisini yanılttıkları için diplomatlarını suçlamıştı fakat gerçek bunun tam tersiydi: Diplomatlar *onu* bir Arap Bağımsızlığı Bildirgesi yayınlamaya zorlamışlar, o da bunu reddetmişti. Zihni Rusya'nın yaklaşan işgaliyle meşgul ve birliklerinin kısa süre içinde Hazar'ı denetim altına alacağını düşünen Hitler, Irak ve İran'daki fırsatları ciddi biçimde değerlendirmeyi ihmal etmişti. Almanya'nın 1942 yazında Hint altkıtasında yayılan karışıklıkları kullanmasını engelleyerek, Kudüs başmüftüsünü ve Hint milliyetçisi Subhas Chandra Bose'yi düş kırıklığına uğratmıştı. Mihver güçleri Mısır'a girdiğinde, Mısır'ın bağımsızlığı konusunda dağıttıkları bildirge, Berlin'e itibar kazandırmayacak ölçüde zayıf ve Arap siyasetçilerinin yaptığı çağrının çok gerisindeydi. Gerçek şuydu ki, Hitler Avrupa'nın dışında Anglosakson halkların ırksal üstünlüğüne inanmaya devam ediyor ve "egemen bir ırk" olarak Britanya'nın yok oluşunu hızlandırabilecek herhangi bir şey yapmak istemiyordu.[30]

---

29 J. Reich Abel, "Warring Internationalism: Multilateral Thinking in Japan, 1933-1964", Felsefe Doktorası tezi, Columbia University, 2004, s. 160-162; *I Documentation diplomatici*, ix, 546, Alfieri-Mussolini, 11 Haziran 1943.

30 Hauner, *India in Axis Strategy*, 33, 342-5, 479, 497, 532-533. Bu gönderme için Marilyn Young'a teşekkür ediyorum.

Çok daha önemli olan işgal altındaki Sovyet topraklarına gelince, buradaki milliyetçilerin desteklenmesi için Führer'e bir dizi öneri sunuldu ve reddedildi. Alman Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu, Hindistan ve Orta Asya'daki siyasal mücadelelere ilişkin eski planlarını önce ele aldı, daha sonra tekrar rafa kaldırmak zorunda kaldı. Ordu ve Rosenberg'in Doğu Bakanlığı Ukrayna ve Baltık milliyetçilerini desteklemeye çalışmış, Goebbels bile salt propaganda amacıyla olsa da sonunda bu fikre katılmıştı. Japonya dışişleri bakanı Hindistan'ın bağımsızlığını güçlü biçimde destekleyen bir konuşma yaptığında, Goebbels bu harekete ilişkin "olağanüstü bilgelik," diye not düştü ve "onlardan pek çok şey öğrenebiliriz," yorumunda bulundu.[31]

Japonlar, özellikle Alman-Rus hatlarının her iki tarafında da gözlemci bulunduracak güce ve Sovyet silahlanmasının etkileyici hızına ilişkin bir fikre sahip oldukları için, müttefiklerinin ne kadar yanlış bir hesap yaptığını görebilecek konumdaydı. Stalingrad'dan sonra, Japonya büyükelçisi Oşima, Ribbentrop ve Hitler'le tartışarak onları bir çizgi değişikliğine ikna etmeye çalıştı. Açık konuşarak Führer'e, Alman siyaseti sayesinde Bolşevizmin yeniden saldırıya geçtiği uyarısında bulundu:

> [Sovyet] savaş hedefleri ülkeyi harekete geçirmiştir ve halkın kararlılığının sarsılmaz olduğu söylenebilir. Bütün halk bağırıyor: "Bırakın işgalci Alman'ı katledelim!" Öfkeye kapılan bütün Sovyet ulusunun Almanlardan gelecek yeni bir girişimi hoş karşılayacakları izlenimini ediniyorsunuz.

Bir strateji değişikliğini tartışan Japon büyükelçisi nazik fakat gayet açık konuşuyordu:

> Rusya'da milliyetlerin farklılığı açısından, bu halkların özgürleşmesi başlıca sloganımız olmalıdır. Almanya'nın, Alman siyaseti temelinde, işgal altındaki doğu bölgelerinde Rusya'ya yönelik kendi siyasal stratejisini bu bakış açısından ele alması mümkün olamaz mı?[32]

31 Goebbels, *The Goebbels Diaries 1942-43*, 212 (giriş tarihi 12 Mayıs 1942).

32 Alıntı: C. Boyd, *Hitler's Japanese Confidant: General Oshima Hiroshi and MAGIC Intelligence, 1941-1945* (Lawrence, KS, 1993), 81-2; H. Dobson, "The Failure

"Fikirleriniz kulağa hoş geliyor," dedi Hitler. "Ne var ki en etkili yöntem, askeri saldırıyla savaş meydanında morali zayıflatmaktır. Siyasal tasarıların, tam tersi sonuç vermesi gibi bir tehlike var." İki ay sonra Oşima hâlâ Ribbentrop'u "hiç vakit kaybetmeden Ukrayna ve üç Baltık ülkesine bağımsızlık güvencesi vermek" için ikna etmeye çalışıyordu. Ancak sorun –her zaman olduğu gibi– Führer'di. Ortak Bolşevizm karşıtlığı temelinde Doğu Avrupa'daki milliyetçilerle işbirliği çağrılarına direndi ve Batı Avrupa'da bile bürokratlar aracılığıyla çalışmayı tercih etti. Bu yüzden Nazi Avrupa'sında, "Asya Asyalılarındır" sloganının Alman eşdeğeri ve dolaylı yönetimin Alman versiyonu olmadı Hitler sadece sonuna kadar bir Alman milliyetçisi olarak kalmadı; Almanya'nın çıkarlarının diğer halkların ulusal duygularıyla bir ölçüde bağdaşabileceğini de göremedi. Alman siyasetine ilişkin kavrayışında gayet zeki olan Hitler, sıra sınırların ötesindeki insanların özlemlerine gelince, tehlikeli biçimde taşralı bir tutum sergiliyordu.[33]

Avrupa Emperyalizminin Sonu

1939'da "Zenciler Sayılmaz" başlıklı makalesinde George Orwell, Césaire'nin eleştirilerini önceledi ve imparatorluğun sorununu halının altına süpürme modasını kınadı. Avrupa'da Nazizme karşı savaşın, Afrika ve Asya'daki İngiliz, Hollanda, Belçika ya da Fransız yönetimi için hiçbir sonuç yaratmadığını, insanların nasıl olup da ciddi biçimde söyleyebildiklerini merak ediyordu. Nasıl olur da bu demokrasiler, oy verme hakkı olmayan milyonlarca tebaanın hayatını yöneten emperyal efendiler değilmiş gibi ciddi ciddi demokrasi ile faşizm arasında bir mücadele olarak betimlenebilirdi? "Çok daha büyük ve kendi tarzında kötü olan bir şeye istikrar kazandırmak için Hitler'in sistemini alaşağı etmenin ne anlamı var?" diyordu Orwell.[34]

---

of the Tripartite Pact: Familiarity Breeding Contempt between Japan and Germany: 1940-1945", *Japan Forum*, 11:2 (1999), 179-190.

33 Boyd, Hitler's *Japanese Confidant*.

34 G. Orwell, "Not Counting Niggers," *Adelphi* (Temmuz 1939).

Çoğu insan hâlâ aradaki bağlantıyı görmek istemediği için Orwell her zamanki gibi kendi çağının önündeydi. Savaş sırasında İngiliz Enformasyon Bakanlığı, zalim Nazi "köle imparatorluğu" ile Britanya'nın bundan tamamen başka bir "hür uluslar ailesi" olduğuna ilişkin farkı anlamsızca irdeleyerek, savaş coşkusunu artırmak için bir İmparatorluk Seferberliği başlattı. Bu tam bir zaman ve para israfıydı. Fakat Avrupalılara diğerlerinden farklı biçimde muamele edilmesi gerektiği düşüncesi, Naziler sömürgecilikle ilgili gerçekliklerin anlaşılmasını sağladıkları için, bir gecede ortadan kalkacak bir düşünce değildi. İngiliz İmparatorluğu'ndaki gayriresmi ırk ayrımı, daha ileri görüşlü görevliler "Beyaz prestij"in çöküşünden ve işler değişmezse bir "ırk isyanı"ndan kaygılansalar da, hâlâ geçerliydi. Sömürge Bürosu'ndan bir kamu görevlisi, sömürgelerdeki insanların, gelecekteki barışın Beyaz adamlar kadar Siyahların da barışı olacağına bir kuşku gölgesi düşmeksizin ikna edilmedikçe, bunun Beyaz adamın olduğu kadar Siyah adamın da savaşı olduğundan emin olamayacakları uyarısında bulunarak, Singapur'un kaybına tepki gösterdi.[35]

Bu tam da Churchill'in özellikle kaçınmaya kararlı olduğu bir sonuçtu. Amerikalılar "emperyalizm çağı"nın sona erdiğini ilân ediyordu. Ancak Churchill Atlantik Sözleşmesi'ni imzalarken, kurtuluş vaadinin Avrupa dışında geçerli olmadığı kanaatini açıkça ortaya koydu. Gaullcüler, Belçikalılar ve Hollandalılar da aynı şeyi düşünüyorlardı. "Emperyalizm" sona erebilirdi fakat bu Avrupalı güçlerin valizlerini toplayıp ayrılacakları anlamına gelmiyordu. Savaş sona erdiğinde bile, savaş sonrası Fransız sömürge bakanı, sömürgelerin savaş döneminde Vichy'ye direniş sicilinin, eylemcilere anayurttaki prestijli Fransız Conseil National de la Résistance'a (Ulusal Direniş Konseyi) mensubiyet unvanı sağlamadığını ifade ediyordu. Bunun sebebi, özellikle, –"*maqui* kahramanlarımızla" hiçbir benzerlik taşımayan– Guadeluplu direnişçilerin bu üye-

35 Perham, H. Nicolson, "The Colonial Problem", *International Affairs* içinde, 17:1 (Ocak-Şubat 1938), 32-50; I. McLaine, *The Ministry of Morale* (Londra, 1979), 223-4; Wolton, *Lord Hailey*, 39-59.

liği –Fransız sömürge yönetiminden– aynı türden bir kurtuluş arzularını yaymak için kullanabilme riskiydi.[36]

İmparatorluk üzerine sert bir çatışma, böylece önceden belirlenmiş oldu. 1945'te Cezayir'den Çinhindi'ne kadar her yerde, sömürge milliyetçileri Nazizmin yenilgisini kendi kurtuluşlarının başlangıcı olarak selamladı. Fakat Avrupalı güçler, kaybettikleri sömürgelere geri dönmek için savaşmaya ve mümkün olduğu kadar uzun süre onları elde tutmaya kararlıydı. Kendi imparatorluklarını gözden çıkarmak değil yeniden biçimlendirmek istiyorlardı. Bunun bir nedeni, Alman işgalinin sömürgelerin siyasal önemini göstermiş hatta artırmış olmasıydı. Bir diğeri, Keynes'in bir "mali Dunkirk" olarak betimlediği durumla karşılaşan, savaşta yıpranan Avrupa'nın dolar sıkıntısı çeken ekonomilerinin ödemeler dengesine destek olacak sömürge ihraç ürünlerine ve Amerikan mallarının bedelini ödemeye duyulan ihtiyaçtı. Daha derinde de, Almanların ya da Japonların elinde uğradıkları aşağılanma, sadece onların güçlerini kanıtlama kararlılıklarını artırdı. Kasım 1945'te İngilizler 24.000 asker gönderip Endonezya Bağımsızlık Hareketi'ni, binlerce kayba neden olan muazzam bir deniz ve hava bombardımanıyla Surabaya'da ezerek, Hollandalıların Doğu Hint Adaları'na dönmelerini sağladılar. Hindistan ve Filistin'den çıkmalarına rağmen imparatorluğun toptan tasfiyesi olmadı ve aslında Ortadoğu, savaş sonrası İngiliz emperyal sisteminin yeni merkezi haline geldi. Fransızlara gelince, 1940'ların sonunda genişlemiş imparatorluklarında Fransa'daki Almanlar kadar cani olabiliyorlardı. Mayıs 1945'te denetimden çıkan Kurtuluş Günü törenlerinin ardından gelen katliamlarda binlerce Cezayirli öldü. Aynı ay içinde 600 ile 2.000 arası (tahminler farklıdır) Şam sakini, Fransızlar yönetimlerini güçlendirmek üzere yararsız bir uğraşla kenti bombaladığında öldü. Çinhindi'nde de Viet Minh'in bağımsızlık ilanını düpedüz göz ardı ettiler ve ülkeyi yeniden işgal etmek için asker gönderdiler; ertesi yıl bir Fransız kruvazörü *Haipong*'u top ateşine tuttuğunda yaklaşık 6.000 insan öldü. Bütün bu katliamların en kanlısı Madagaskar'ın zaptedilmesiydi: Bir zamanlar Yahu-

36 Jennings, *Vichy in the Tropics*, 127.

diler için yurt olarak tahsis edilen adadaki ayaklanmayı ezmek için asker gönderdikleri 1947-1948 yıllarında yaklaşık 80.000 Malgaş öldü.[37]

Avrupalılar sömürgelerini vahşi yöntemlerle ellerinde tutarken, Nazizm kendisini başka biçimlerde hissettirdi. Yenilgisi ırk hiyerarşisi fikirlerinin tamamen terk edilmesine kesinlikle yol açmamıştı –bu çok daha uzun süre aldı– fakat söylem değişikliği bu konuda yeni kaygılara işaret ediyordu. Sömürge güçleri, ırka dayalı hatta uygarlık açısından kendi üstünlüklerinden söz etmekten artık genellikle vazgeçtiler –"gerilik" ve "vahşiler"e yapılan göndermeleri bıraktılar ve onun yerine "yerli" ve "otokton" sözcüklerini geçirdiler– ve kendi yönetimlerini iktisadi kalkınma, siyasal katılım ve sosyal refah terimleriyle haklı çıkarmaya çalıştılar. İngilizler artık "vasilikler" yerine "ortaklıklar"dan söz ediyorlardı, çünkü 1942'de bir kamu görevlisinin dediği gibi, "Hitler'i zehirli *Herrenvolk* doktriniyle suçlarken, kendi kalbimizde benzer bir doktrin taşıdığımızı gösteren her türlü yaklaşımdan kaçınmalıyız," diye düşünüyorlardı. 1946'da "hem liberal hem de dinamik" olduğu söylenen yeni bir sömürge siyasetini haber veren bir işçi hükümeti broşürü, "İngiliz 'Emperyalizm'i ölmüştür" iddiasında bulunuyordu. Kamu görevlileri imparatorluk sözcüğünü devletler topluluğu, konfederasyonlar ve mutabakat izlenimi veren başka sözcüklerle değiştirmek için, ustaca düşünülmüş yeni anayasal düzenlemeler önerdiler. Fransızlar kendi imparatorluklarını resmen feshettiler ve yerine bir "Fransız Birliği" koydular. (Bu terim 12 yıl, yerine geçen "Fransız Uluslar Topluluğu" ise sadece 2 yıl sürdü.)[38]

---

37 C. Bayly ve T. Harper, *Forgotten Wars: The End of Britain's Asian Empire* (Londra, 2007); P. Lagrou, "The Nationalization of Victimhood: Selective Violence and National Grief in Western Europe, 1940-1960", ed. R. Bessel ve D. Schumann, *Life after Death: Approaches to a Cultural and Social History of Europe during the 1940's an 1950s* (Cambridge, 2003), 248; işgal sırasında Almanların öldürdüğü Fransız sivillerine ilişkin bir değerlendirme için. Sömürgelerdeki baskılar için bkz. R. Gildea, *France since 1945* (Oxford, 2002), 21-22.

38 R. Hyam, *Britain's Declining Empire: The Road to Decolonisation, 1918-1968* (Cambridge, 2006), 96; Darwin, *After Tamerlane*, böl. 8; Wolton, *Lord Hailey*, 123.

Bu tasarılar 1940'ların sonunda ciddiye alındı fakat çok daha büyük bölücü güçler eş zamanlı olarak faal durumda olduğu için, Avrupa emperyalizminin çökmekte olan yapısını ayakta tutma konusunda gerçek anlamda hiçbir şansları yoktu. Savaş, milliyetçiliğin sadece Avrupa'da değil sömürgelerde de yeniden canlanmasına yol açmıştı. Savaş döneminde yaşanan hızlı kentleşme, yeni Afrika ve Asya siyasal elitlerinin yükselmesini kolaylaştırmıştı; sömürge yönetimlerinin aşağılayıcı tutumu ve düzensizliği, Avrupa prestijini zayıflatmıştı. Bu güçlere karşı konabilirdi ve yukarıda gördüğümüz gibi, karşı kondu da. Bununla birlikte, uzun vadede bu güçlerin ordularını pahalı bir yönetim ve karşı ayaklanma görevleri için yurtdışında tutmanın maliyetleri Avrupalılar için ne ekonomikti ne de siyasi bakımdan isteniyordu. Beyaz yerleşimcilerin uzun süre önce yerli muhalefeti yok etmiş olması ya da onu kolayca göz ardı edilebilecek ölçüde zayıflatması bir şey fakat onların varlığının ve acımasızlığının Cezayir, Kenya ve (Portekizli yerleşimci sayısının savaştan sonra ikiye katlandığı) Angola'da olduğu gibi geniş ve çok iyi örgütlenmiş silahlı direnişi tetiklemesi tamamen başka bir şeydi. Böyle durumlarda eski yerleşimci düzen saldırıya maruz kalıyordu. Sömürgelerdeki bakış açıları kutuplaşmaya başladıkça ve yerleşimciler sert ve keskin biçimde sağa kaydıkça, Avrupa metropolleri çatışmayı finanse etme iştahını hızla kaybetti.[39]

Hitler'in yenilgisinin bir sonucu olarak uluslararası ortam da tamamen değişmişti. II. Dünya Savaşı'ndan önce dünya emperyalist güçler tarafından yönetiliyordu. Sonrasında, antiemperyal Süper Güçler tarafından yönetildi. Etkili Amerikalı gazeteci Walter Lippmann, savaştan sonra "ölü ya da ölmekte olan bir emperyalizm"i yeniden canlandırmak için yapılan her girişime karşı sert bir saldırı başlattı; "Beyaz emperyalizm"in sona erdiğini ve savaşın insan özgürlüğünün alanını genişletmek ve "eşit, kendine saygısı olan uluslar" kurularak barışın sağlanması için verilmekte olduğunu yazdı. İngilizler bunu

39 C. Elkins, "Race, Citizenship and Governance: Settler Tyranny and the End of Empire", ed. Elkins ve Pedersen, *Settler Colonialism in the Twentieth Century*, 203-223.

onaylamadılarsa da, Amerikalılar göz ardı edilemeyecek kadar güçlüydü. Ayrıca Soğuk Savaş bazı örneklerde Washington'un sömürgecilik karşıtlığını yumuşatırken, diğerlerinde onu güçlendirdi çünkü ABD, Avrupalıların kendi askeri güçlerini, yakınlardaki komünizme karşı onlara ihtiyaç duydukları bir sırada sömürgelere bağlı tutmalarını istemiyordu. Ayrıca, özellikle sömürgelerdeki milliyetçi hareketlerin başındaki liderlerin Amerikalıların SSCB korkusuna oynayacak basireti sık sık sergiledikleri bir sırada, bu hareketlerin komünizmin Üçüncü Dünya'da bir köprübaşı tutmasına izin vermesini istemediler. İdeolog Andrey Jdanov 1947'de, Sovyetler Birliği'nin "bütün ulusların özgürlük ve bağımsızlıklarının tek gerçek savunucusu" olduğunu ilân ettiğinde, Moskova antiemperyalist kartı oynamaya başlamıştı.[40]

Böylece, sömürgelerdeki artan muhalefet ile Washington'dan gelen yoğun baskı arasında sıkışıp kalan Avrupa güçleri, ancak duraksayarak ve çoğu kez kanlı olayların ardından çekildiler. Yirmi ya da otuz yıl içinde süreç esas olarak tamamlandı ve dünya tarihinde önemli bir dönüm noktasını belirledi. Hem faşist hem de Japon Yeni Düzen'leri mevcut Avrupa imparatorluklarından gelen meydan okumaya tepki olarak ortaya çıktıkları için, ikincisinin ortadan kalkması faşist imparatorluk kurmanın pek çok gerekçesini de ortadan kaldırdı. Özetle Nazizmi güdülemiş olan jeopolitik rekabetler ortadan kalktı ve 19. yüzyılın bütün o gösterişli yapısı çöktü. Hitler haklı çıkmıştı: Almanya ile Britanya arasındaki mücadele emperyal çağın sonunu getirmişti.[41]

1950'lerde Avrupa kendini tamamen yeni bir büyüme yolunda buldu. Bu gelişme, Avrupa tarihinde ilk kez ve hiç beklenmedik biçimde açlık korkusunu kıtadan sildi ve gıda sorununun –Nazi rejiminin belki de en önemli iktisadi ve sosyal siyaset kaygısının– siyasal gündemden çıkması, neredeyse kimsenin dikkatini çekmedi. Nazi mantığına göre, bu asla olmamalıydı.

---

40 H. Grimal, *Decolonization: The British, French, Dutch and Belgian Empires, 1919-1963* (Boulder, CO, 1978), 145.

41 Wolton, *Lord Hailey*, 47, 74.

Demir Perde, Batı'daki gıda açığı olan bölgeleri Doğu Avrupalı üreticilerden ayırmış ve kıtanın sanayi merkezlerini destekleme sorununu geçmişe kıyasla daha da ağırlaştırmıştı. 1947'de Avrupa'nın nüfusunun 1938'dekinden en az 20 milyon daha fazla olması, durumu daha da dayanılmaz hale getirdi. Bölünmüş bir Almanya 1950'de, 1920'lere kıyasla çok daha ağır bir mülteci sorunuyla başa çıkmak için mücadele ediyordu.[42]

Ancak bu baskılara ve Soğuk Savaş'ın getirdiği ek gerilimlere rağmen, pek çok yetkin gözlemcinin korktuğu gibi, eski Reich'ın içinde radikal milliyetçilik yeniden canlanmadı. Ne de –Orta Avrupa'daki aşırı nüfus nedeniyle hâlâ kaygılı olan– Hjalmar Schacht'ın 1945'te Batı Afrika sömürgeleri ele geçirildiğinde işlevsel olarak önerdiği gibi, milyonlarca Alman'ı buralara yerleştirmenin gerekli olduğu kanıtlandı. Tam aksine kısa süre içinde bir işgücü kıtlığı görüldü ve önce köylüler şehirlere gitmeye, ardından Türkler, Portekizliler, Yugoslavlar ve Yunanlar Batı Almanya'nın; Kuzey Afrikalılar, Karayibliler ve Hintliler başka yerlerin çekimine kapılmaya başladı.[43]

Avrupa, şaşılacak ölçüde, herkesi kolayca besleyebildiğini gösterdi ve yaşam standartları 1940'ların sonundan itibaren durmadan yükseldi. 1953'te gıda alımı Batı Avrupa'nın büyük bölümünde savaş öncesi düzeylere yakındı; 1960'larda sorun açıklar değil fazlalardı. Bu olağanüstü dönüşümün bir nedeni Ortak Pazar'dı. Çiftçiler için garantili yüksek alım fiyatları ve tarım teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, eski Nazilerin kıtanın kendine yeterliliği hedeflerine, onların fetih savaşlarından çok daha etkili biçimde ulaşılmasını sağladı: Bu bakış açısından, Ortak Tarım Siyaseti demokrasinin diktatörlük karşısında kazandığı zaferi belirledi. Amerikan Dolarıyla hızlanan küresel bir ticaret sistemiyle yeniden bütünleşmek daha kârlıydı. Bağımsız fakat Amerikan hegemonyası altında giderek eşgüdümlü ulus-devletlerin işbirliği, Nazilerin kıtasal otarşi, ikili takas ve yüksek düzeyde merkezileşmiş kaynak

42 R. E. Birchard, "Europe's Critical Food Situation", *Economic Geography*, 24:4 (Ekim 1948), 274-282.

43 Schacht, R. Overy, *Interrogations: The Nazi Elite in Allied Hands, 1945* (Londra, 2001), 535.

kullanım modeline kıyasla çok daha yüksek büyüme oranları sağlıyordu.[44]

Bu gelişmeler bazı gözlemcilere önem bakımından çığır açıcı göründü: Avrupalı milliyetçi kuşaklar için yüzyıllardır geçim kaynağı, siyasal ve iktisadi güç kaynağı olmanın yanı sıra Nazilerin temel saplantısı olan toprak, nihayet önemini kaybediyordu. John Herz adında Amerikalı bir siyaset bilimci 1957'de yayımlanan parlak bir makalede bunun ne anlama geldiğini gösterdi. 19. yüzyılın imparatorluk aracılığıyla denetim modelinden 20. yüzyıl ortalarının piyasalar aracılığıyla güç modeline geçiş, Avrupa kıta devletlerinin, başka deyişle kendisini belirli bir toprak parçasının denetimiyle, egemenliğini o topraklara yayma yeteneğiyle tanımlayan devletin nihai yok oluşunu belirliyordu. Herz, savaşın bölgesel devleti nihayet hükümsüz kıldığına çünkü sınırların geçmişe kıyasla daha az önemli olduğuna inanıyordu. Büyük Güçler düşman nüfusları propaganda bombardımanına tutarak ya da onları havadan bombalayarak hiçe sayabiliyorlardı. Füze teknolojisi devletin kendi tebaasını savunma iddiasıyla adeta alay ediyordu. İngilizler ve Amerikalıların –savaşın galiplerinin– bu türden savaş modellerini özellikle cazip buldukları görülmüştü: Almanya, İtalya ve Fransa kentlerini ağır biçimde bombalamış ve bu ülkeleri aç bırakmak için denizden abluka uygulamaya çalışmışlardı. Bunu tahmin eden Hitler, kendine yeterli olmak ve düşman baskısına karşı durabilmek için Almanya'nın denetimindeki bölgeyi genişletmeye çalışmıştı. Böylece Hitler güvenliği sağlamak için sınırları genişletmeyi öngören 19. yüzyıl fikrine bağlı kalmıştı. Fakat Almanya'nın yaşadığı yıkım bunun doğru yanıt olmadığını göstermişti.[45]

Herz nükleer çağda egemenliğin artık farklı bir anlam taşıdığını öne sürdü. Savaş döneminde federalizmi savunanların çoğu gibi, o da ulus-devletin artık geride kaldığı görüşündey-

44 Alman ve Batı Avrupa gıda siyasetini benimle tartıştığı için Kiran Patel'e teşekkür ediyorum. Onun yakında çıkacak çalışması çok ihmal edilen bu konuyu aydınlatacak. Gıda alımı ve kendine yeterlilik konusunda bkz. H. Marmulla ve P. Brault, *Europäische Integration und Agrarwirtschaft* (Bonn, 1958), 326-331.

45 J. Herz, "The Rise and Demise of the Territprial State", *World Politics*, 9:4 (Temmuz 1957), 473-93.

di. Pek çok yeni kuramcının ortaya çıkacağı umuduyla, gücünü resmi fetih ve toprak denetimiyle değil, daha görünür biçimde, piyasalara nüfuz edişiyle, kültürü, donanma ve hava gücünü esnek biçimde kullanışıyla yansıtan –Amerikan– yeni bir imparatorluğun oluşmakta olduğunu gördü. Tezini desteklemek için o sırada gerçekleşmekte olan aynı ölçüde çarpıcı bir gelişimi, Nazilerin kendilerini korumaya adadığı yaşam tarzıyla birlikte yok olmakta olan Avrupa'nın köylü sınıflarının çöküşünü de bunlara ekleyebilirdi.[46]

Ancak toprağın ölüm ilanı (ve devlete veda) için belki biraz erkendi ve daha çok bir bakış açısı meselesiydi. En önemlisi, hem ABD hem de SSCB hâlâ eski tarz bölgesel güçler gibi davranıyorlardı. Aslında on yıl sonra yayımlanan bir başka makalesinde Herz, bölgesel devletin düşündüğünden daha uzun ömürlü olduğunu kabul etti. Savaş milliyetçiliği zayıflatacak yerde güçlendirmekle kalmamış, onun küresel bir fenomen haline gelmesine de yardımcı olmuştu. 1968'de Herz sömürgelerden çekilmenin bütün yerkürede "yeni bir bölgesellik" yarattığını ve bu yüzden egemen ülkelerin sayısında bir patlama olduğunu yazdı. Bir başka ülkeyle savaşırken faydalı olan –özellikle vurguladığı– muazzam hava gücü üstünlüğü, gerilla isyanları ve ulusal kurtuluş hareketleriyle uğraşırken pek yararlı olmuyordu. Ancak bunları yazarken zihninde yeni kurulan bir ulus-devlet vardı: İsrail. Olayların gösterdiği gibi, toprağın gizemi canlılığını koruyordu.[47]

Yahudi Sorunu: Avrupa'dan Ortadoğu'ya

Nazizm, içinde hiçbir azınlığın olmayacağı sınıfsız ve ırk açısından saf bir topluluk yaratarak Almanya'nın gücünü yeni-

46 Bir imparatorluk olarak ABD hakkında muazzam literatürden bkz. C. Maier, *Among Empires: American Escendancy and Its Predecessors* (Canbridge, MA, 2006); V. De Grazia, *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth Century Europe* (Cambridge, MA, 2005); ve en son dönem için C. Johnson, *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy and the End of the Republic* (New York, 2004).

47 J. Herz, "The Territorial State Revisited: Reflections on the Future of the Nation-State", *Polity*, 1:1 (Ağustos 1968), 11-34.

lemeyi amaçlamıştı. Daha sonra, Doğu Avrupa'daki bölgesel istikrarsızlığa bir çözüm olarak etnik arındırma önerdi. 6 Ekim 1939 tarihli konuşmasında Hitler, "bütün yaşam alanının çeşitli milliyetlere göre tahsisi yani azınlıkları etkileyen sorunların çözümü"nden söz etmişti. İlk kez Balkanlar'da ortaya çıkan bu yaklaşımı Naziler icat etmemişti. Bu onlardan sonra da devam etti ve 1945-1949 yılları arasında Doğu Avrupa'dan, savaş döneminden daha fazla insan sürüldü. Sömürgelerden çekilmeyle birlikte ulus-devlet ideali, Herz'in değerlendirdiği gibi denizaşırı ülkelere ihraç edildi. Fakat bu toprak mücadelesini ve azınlıklar sorununu da küreselleştirdi. 1947'de Hint altkıtasındaki bölünmelerle, bu yönde ilk hamle gerçekleşti ve milyonlarca Hindu, Müslüman ve Sih'in yüksek sayıda can kaybıyla, Hindistan ve Pakistan'ın yeni sınırları ortaya çıktı. Ertesi yıl Filistin'de savaş ve etnik ihraç oldu ve burada bir Yahudi ulusal devleti kuruldu. Böylece Avrupa'daki Yahudi sorununun sonu, Ortadoğu Sorunu'nun başlangıcı oldu.

Avrupa ile Ortadoğu'nun böylesine bağlantılı olması sürpriz olarak görülmemelidir. Siyonizm başından itibaren bir Avrupa ulusal hareketiydi ve diğer pek çok Avrupa ulusal hareketinin merkezinde var olan antisemitizme bir tepki olarak doğmuştu. Bakış açısı ve söz dağarcığı bakımından, ortak bir Avrupa entelektüel geleneğinin parçasıydı. Özellikle çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, savaşlar arasında yaptıkları "araştırmalar"la, Üçüncü Reich'ın Yahudileri göçe zorlayan siyasetine bilimsel saygınlık kazandıran sadece Alman ırk teorisyenleri değildi; bazı Yahudi bilim adamları ve yorumcuları da Siyonizmi aynı zeminde haklı çıkardılar. Mesela, Alman doğumlu Siyonist Arthur Ruppin'in pek çok teorik görüşü, Himmler'e yol gösteren "Nordik ırk" uzmanı Hans Günther'in teorik görülerinin çoğuna yakındı. 1933'te "Yahudi sorunu"nu tartışmak için bir araya gelen bu iki adam, Yahudilerin asimile edilmemesi gereken ve Avrupa'ya ait olmayan, ırk bakımından ayrı bir halk olduğuna inanıyordu. (Günther onları "Asya'nın Avrupa yapısına soktuğu bir kama" olarak görürken, Ruppin

Yahudilerle Arapların "ırk kardeşleri" olduğuna ve ikisinin de Filistin'e ait olduğuna inanıyordu.)[48]

Ancak Avrupa'nın Siyonizm üzerindeki etkisi sadece bir fikir meselesi değildi ve Ruppin'in asıl önemi de ırkla ilgili görüşlerinde değildir. Filistin Bürosu'nun ilk başkanı olarak Ruppin, I. Dünya Savaşı öncesinden itibaren Yahudi yerleşimciler adına emlak ve toprak satın almaktaydı. Filistin'e göçmeden önce Posen yakınlarında yetişen Prusyalı bir Yahudi olarak, Prusya Kolonizasyon Komisyonu'nun deneyimlerine ve iskân faaliyetine aşinaydı. Bu ülkede sadece iki hafta geçirdikten sonra 1907'de, "Yahudi Ulusal Fonu'nun (JNF) yaptığı çalışmaların Prusya ve Batı Polonya'da faaliyet gösteren Kolonizasyon Komisyonu'nun çalışmalarına benzediğini görüyorum," diye yazdı, "JNF Yahudi olmayanların satışa çıkardığı toprağı satın alacak ve onu ya parça parça ya da bütünüyle Yahudiler için satışa çıkaracak." Böylece Prusya sınır bölgelerinde Almanlar ile Polonyalılar arasındaki mücadele, Ruppin'in Araplar arasındaki Siyonist yerleşime yaklaşımının çerçevesini oluşturdu. Osmanlı Filistin'inde Siyonistlerle ilgili anlaşmazlık, elbette, Posen'deki Prusya milliyetçileriyle olanlardan daha şiddetliydi: Filistin sakinlerinin %88'inin Arap olmasına karşılık, Prusya bölgesindeki Polonyalıların oranı %60'tı. Büyük zorluklarla karşılaşan Ruppin, daha sonra birleştirilebilecek küçük Yahudi yerleşim "adaları" kurmayı planladı; Prusyalı öncülerinkiyle kıyaslandığında bu oldukça farklı bir hedefti. Bununla birlikte kendi yurdundan çıkardığı dersleri Filistin'e uygulamaya çalıştı ve kendisine yardımcı olması için Prusyalı bir danışmanı da yanına aldı.[49]

Doğu Avrupa'daki azınlıkların durumu sadece Ruppin için değil pek çok kişi için de sürekli bir referans noktası oldu. Ya-

48 A. Morris-Reich, "Arthur Ruppin's Concept of Race", *Israel Studies*, 11:3 (Güz 2006), 1-30.

49 S. Reichman ve S. Hasson, "A Cross-Cultural Diffusion of Colonization: From Posen to Palestine", *Annals of the Association of American Geographers*, 74:1 (Mart 1984), 57-70; D. Penslar, *Zionism and Technocracy: The Engineering of Jewish Settlement in Palestine, 1870-1918* (Bloomington, IN, 1991); G. Shafir, "Settler Citizenship in the Jewish Colonization of Paletsine", ed. Elkins ve Pedersen, *Settler Colonialism* içinde, 41-59.

hudilerin Arapların yerini almalarının yaratacağı tehlike konusunda uyarılarda bulunan Avusturyalı Siyonistler, "eğer bu durum devam ederse, bazı Slav topraklarındaki Almanlarla aynı kadere kurban gideceğiz," diye açıklama yaptı. 1920'lerde iki uluslu bir devleti savunanlar, fazla öjenikçi olan, Yahudi halkını ayrı ve kendi devletlerinde siyasal bir çoğunluk olarak tutmaya kararlı bir "Alman" yaklaşımına fazla bağlı olduğu için Ruppin'i eleştirdiler. Martin Buber'e göre, "Polonyalıların bize yaptıklarıyla kıyaslandığında [Araplar konusunda] fazla ilerleme kaydedemediğimizi görüyoruz," demişti. Ruppin'in meslektaşı Samuel Bergman, alaycı bir tavırla onun toprak saplantısının eski Avrupa hastalığının aynısı olduğunu yazdı:

> Tıpkı İtalyanların Almanlar üzerinde hâkimiyet kurmak için Güney Tirol'da çoğunluk oluşturma telaşı gibi, tıpkı Çeklerin kendi çoğunluklarını sağlama telaşı gibi ve Almanların Polonyalılara ve Polonyalıların Ukraynalılara karşı ve benzerleri ve başkalarının yaptığı gibi, İsrail de öyle ... en başından beri aynı şeyi yapıyor: bırakın Eretz İsrail'de bizim için bir çoğunluk olsun![50]

Prag doğumlu Hans Kohn tek etnik devlet, bölgesel denetim ve ulusal ayrıma dair "Alman" fikrini, farklı halkların aynı devleti paylaştığı Habsburg İmparatorluğu'yla kıyaslayarak aynı ölçüde eleştirel bir tavır sergiledi. (Kohn, Siyonistlerin diğer Avrupa milliyetçilerinin hatalarını tekrarlamakla yetindiklerine giderek daha çok inandı ve 1929 isyanlarından sonra Filistin'i terk etti.)[51]

"Siyonist yerleşimin babası" Ruppin 1943'te öldü ve akıbeti görecek kadar uzun yaşamadı. Fakat o diğerlerinin üzerinde yapı inşa ettiği temelleri atmıştı. Ruppin'in aksine diğerlerinin öjenik kaygıları yoktu; mümkün olduğu kadar çok sayıda Yahudi'yi o topraklara yerleştirmek için Yahudi Ulusal Fonu

---

50 G. Shafir, "Tech for Tech's Sake", *Journal of Palestine Studies*, 21:4 (Yaz 1992), 103-5; Y. Weiss, "Central European Ethnonationalism and Zionist Binationalism", *Jewish Social Studies*, 11:1 (Güz 2004), 93-117.

51 *Age.*, 102-3, 106-8; D. J. Penslar, *Israel in History: The Jewish State in Comparative Perspective* (Abingdon, 2007), 164-5; Ruppin'in ihtiyatlı tutumu hakkında ayrıca bkz. S. Ilan Troen, *Imagining Zion: Dreams, Designs and Realities in a Century of Jewish Settlement* (New haven, 2003), 179.

Yetkili Toprak Kurulu'nu kullandılar ve büyük ölçekli nüfus aktarımlarıyla eşgüdümü sağlamaya çalıştılar. İsrail yerleşim stratejisi üzerinde Alman etkisinin bağımsızlıktan sonra güçlü kalması belki de sürpriz değildir. Mesela, mekân planlaması savaştan sonra pek az ülkede yeni Yahudi devletindeki kadar önemliydi. Ayrıca, ilk İsrail nüfus dağılımı ulusal planları, iki savaş arası dönemin Alman iktisadi coğrafya okulundan, özellikle de Walter Christaller'den güçlü biçimde etkilendi. Christaller'in yerleşmelerin en ideal konumuna ilişkin teorileri, savaş döneminde Himmler'in Polonya'yı sömürgeleştirme ve Genel Doğu Planı'nda kullanılmıştı. Kuşkusuz, savaş sonrası yeni toprak fethinde İsrail'in bu türden fikirleri kullanması benzersiz olmaktan çok uzaktı. Christaller'in SS için kadim Slav köylerinin yerine, geometrik olarak mükemmel bir şehirler ve köyler sistemini geçirmek için geliştirdiği Merkezi Alan Teorisi, Herz'in 1960'larda farkına vardığı dünya ölçeğinde toprak ilgisinin bir belirtisi olan, savaş sonrası dünyada bir kalkınma planlaması örneği haline geldi.

İsrail'in oluşması da bu bölgesel genişlemenin, azınlıkların zorlaşan durumunun bir başka temel özelliğine işaret ediyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Yahudi lobi grupları azınlık haklarının en kararlı taraftarları arasında yer almıştı. Fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra bundan tamamen vazgeçtiler. Soykırım nedeniyle pek çoğu Siyonizme döndü ve artık çok azı Yahudiler için Doğu Avrupa'da uzun vadeli bir gelecek görüyordu. Nazi Yeni Düzen'i demografik ve siyasal olarak yıkıcı bir dönüşümü biçimlendirmişti: *Shtetl* yaşamının büyük Doğu Avrupa merkezleri –esas olarak Polonya, Ukrayna, Baltık devletleri ve Beyaz Rusya– silinip gitti ve Macaristan, Çek toprakları ve Romanya'daki taşralı Yahudi yaşamı yeniden canlanmadı. Hayatta kalan pek çok Yahudi, Nihai Çözüm'ün Nazilerin Yahudilerden kurtulmakla ilgili temel hedeflerine genellikle pek çok Doğu Avrupalının sempati duyduğu görüşünü doğrulayarak, Kurtuluş'tan sonra kendi yurtlarından sürülüp çıkarıldı. Hayatta kalanların bir kısmı Batı Avrupa'ya taşındı. Böylece, savaştan sonra bir bütün olarak Avrupa, ciddi biçimde yok-

sullaşan dünya Yahudiliğinin merkezi olmaktan çıktı. Bunun yerine dünyanın en büyük cemaati Amerika kıtasında oluşurken, İsrail'in kendi Yahudi nüfusu savaş öncesi Filistin'de 445.000'den, 1970'de 2,6 milyona sıçradı.[52]

Tablo: Dünya Yahudi Nüfusunun Bölgelere Göre Oranı[53]

	1900	*1939*	*1951*	*2005*
Avrupa'da	81	58	24	12
Amerika'da	11	32	53	46
Filistin/İsrail'de	0,3	3	12	41
Toplam Yahudi Nüfusu (milyon)	10,6	16,7	11,6	13

Filistin'de Siyonist liderler sadece soykırımdan sağ çıkanlara yardım etmeye değil, onların ulusal davaya katkı potansiyellerini de değerlendirmeye çalıştı ve temsilcileri Yerinden Edilmiş Yahudiler'e ait kampların çoğunu ziyaret etti. Filistin Yahudi Ajansı'nın lideri David Ben Gurion kamp sakinlerinin zihinsel durumu –hizipçiliği, bencilliği ve bitmek bilmez talepleri– karşısında dehşete kapıldı ve onlara "Yahudi devletinin yurttaşları" olmanın nasıl öğretileceği konusunda büyük zorluklar olduğunu düşündü. Gene de Mart 1945'te, gelecek bir buçuk yıl içinde 1 milyon Yahudi'nin geleceğini ve bunun İngilizleri daha Siyonist yanlısı bir tutum almaya zorlayacağını hesapladı. Bu sayılar da çok büyüktü. İngilizler göçmenlere getirilen kısıtlamaları artırdıklarında ve yasadışı göçmenleri taşıyan Mossad gemilerini geri çevirdiklerinde, Ben Gurion İngiliz siyasetini Nazilerinkiyle kıyasladı. Fakat hayatta kalanların sadece küçük bir oranı Ortadoğu'ya gitmek istiyordu ve 1948'in başlarında Filistin'deki sayıları 220.000'den fazla değildi.[54]

52 S. Della Pergola, "Between Science and Fiction: Notes on the Demography of the Holocaust", *Holocaust and Genocide Studies*, 10:1 (Bahar 1996), 34-51.

53 Veriler için J. Vernant, *The Refugee in the Post-War World* (Londra, 1953), 449; Amerikan Yahudi Topluluğu, *American Jewish Yearbook* (çeşitli).

54 I. Zertal, *From Catastrophe to Power: Holocaust Survivors and the Emergence of Israel* (Berkeley, 1998), 215-262; S. Ilan Troen ve N. Lucas (ed.), *Israel: the First Decade of Independence* (Albany, 1995).

Ben Gurion'un gayet iyi anladığı gibi, İsrail'in oluşumu – savaş deneyimiyle yakından bağlantılı olmakla birlikte– hayatta kalanların Avrupa'dan gerçekleştirdikleri akından çok Holocaust'un siyasal etkisine ve özellikle Amerikan desteğine bağlıydı. Yeni devletin ilk yıllarında yaşanan muazzam göç dalgasında, genç insanların geldiği önemli kaynak Doğu Avrupa değil (buradan gelenler daha yaşlıydı), Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ydı. Avrupa'nın Yahudi nüfusu 1950'den sonra tekrar büyümeye başladı fakat Arap topraklarında böyle bir büyüme olmadı. Özetle Orta Avrupa etnik türdeşleştirme pratiği Arap topraklarına da yayılıyor ve yaygınlaşıyordu. İsrail'in örgütlü, devlet önderliğinde bir "eve dönüş"ü tek amaç olarak izlemesi bu sürecin motoruydu ve Yahudilerin yurtdışındaki varlığı ulusal zayıflığın kaynaklarından biri, onların "dönüşü"yse ulusun varlığını sürdürmesinin esası olarak görülüyordu (Alman milliyetçiliğinin nüfuzunu sürdürmesi belki bir diğer nedendi). 1953'te mülteci akını üzerine çalışan bilim adamı Jacques Vernant, İsrail'in dünyadaki diğer ülkelerden –hem göreli hem de mutlak olarak– en büyük sayıda mülteciyi kabul etmiş olduğunu kaydetti. Bazı örneklerde Yahudileri göç etmek için –mesela Irak'tan– yurtlarını terk etmeye zorlamanın uygun olup olmadığı bir anlaşmazlık konusu olmaya devam etmektedir. Fakat bu da, Avrupa'nın uzun zorunlu nüfus hareketleri tarihinde bulunabilecek bir siyasetti. Bu kitap boyunca gördüğümüz gibi, kendi ulusal güçlerini inşa etmeye eğilimli siyasetçilerin zihninde, kendi milliyetlerinden olan yurtdışındaki insanları "kurtarma"yı, onları bilinçli olarak köklerinden koparmaktan ayırmak genellikle zordu.[55]

Azınlıklar, Mülteciler ve Haklar

Azınlık hakları daha eski bir uluslararası hükümet etme anlayışının eseriydi. Bu anlayışta (Batılı) "uygarlık" değerlerine güvenen Avrupalı Büyük Güçler tarafından yönetilen Milletler

55 *Age.*, 442, Irak örneği için bkz. Y. Shenhav, "The Jews of Iraq, Zionist Ideology and the Property of Palestinian Refugees of 1948: An Anomaly of National Accounting", *International Journal of Middle Eastern Studies*, 31:4 (Kasım 1999), 605-630.

Cemiyeti, yeni devletler ve manda altına alınanlar üzerinde elverişsiz bir pederşâhi yönetim uygulamıştı. Fakat Avrupa'nın öldürücü savaşından sonra "uluslararası uygarlık"a olan güven dağıldı ve egemenliği savunmak öncekinden daha gerekli gibi göründü. Savaştan sonra eski azınlık hakları rejiminin iadesine derinden derine direniş vardı ve dünya Birleşmiş Milletler'in bireysel insan haklarına yeni bağlılığını kutlarken, bu anlayış sessizce defnedildi. Aynı zamanda, etnik olarak türdeş ulus-devlet modelinin küresel yayılması birbiri ardı sıra mülteci dalgaları üretirken, Birleşmiş Milletler çevresinde yeniden inşa edilen uluslararası kurumlarda tamamen yeni bir mülteci koruma rejimi oluştu.[56]

Tetikleyici olan Avrupa'nın devletsiz insanlarına kısa süre içinde yurt bulma sorunu, 1938-1942 arasında Avrupa'nın tek başına üstesinden gelemediği bir sorundu. 1946'nın başlarında hâlâ onlardan, savaş *öncesinden* arta kalmış 576.000 kadar vardı. Bu sayıya, aşırı gerilmiş yardım kuruluşları "kendi ülkesine iade edilemez" en az 850.000 kişiyi –Yerinden Edilen Kişileri–, ardından 1945'ten *sonra* Doğu Avrupa'ya kaçan birkaç yüz bin kişiyi –çoğu Yahudi– daha ekledi. Onların bakımı savaş sonrası yeni uluslararası örgütlerin başlıca kaygısı haline geldi; önce BM Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi, daha sonra BM'nin kurduğu yeni ve sürekli sosyal yardım ve mülteci kuruluşlarının. Fakat uluslararası boyut işin tek yönü değildi. Günümüzde bazı radikal düşünürler, "mülteci" sayısını "insan hakları" ve "ulus-devlet"ten ayrıştırmaya çalışmaktadır. Fakat 1950'lerin başında Hannah Arendt gibi yorumcular olayları çok farklı değerlendirdi: Onun için önemli olan, devletleri haklar konusunda güvence vermeye zorlamak ve devletsizlik sorununu bu şekilde çözmekti. Dolayısıyla savaş sonrası mülteci sorununun gerçek ölçeği, sadece kuruluşlar ve yardım çalışanları arasında uluslararası işbirliğini güçlendirmekle kalmadı; aynı zamanda yardıma muhtaç insanları alma ve geçindirme

---

56 Bu sürecin başlangıcındaki görüşler için bkz. M. Mazower, "The Strange Triumph of Human Rights, 1933-1950", *Historical Journal*, 47:2 (2004), 379-99; ve aynı yazarın, "'An International Civilisation?' Empire, Internationalism and the Crisis of the mid-20th Century", *International Affairs*, 82:3 (2006), 553-566.

kapasitesi olan güçlü devletlerin yeniden inşa edilmesi için güçlü bir tez oluşturdu.[57]

21. yüzyılın başlarında, belki de Amerikan uluslararasıcılığının [enternasyonalizm] geçici olarak devre dışı kaldığı bir sırada 1945'e geri dönmek ve Hitler'e karşı verilen savaşı, yeni ve karşılıklı olarak yardımsever bir dünya düzeninin ileri görüşlü mimarlarının Nazi Yeni Düzen'inden ders aldığı ve liberalizmi yeni bir temelde canlandırmaya karar verdiği bir tür Altın Çağ olarak değerlendirmek ayartıcı oldu. Tarihsel olarak bu tartışmalı bir konudur. 1940'larda konuşulan insan hakları genellikle adildi ve siyasal bakımdan etkin hale gelmesi uzun zaman aldı; belki de 1970'lere kadar sürdü. İnsan haklarının 1945'teki işlevi, en çok Nazilerin kabul ettirmeye çalıştığı etnik olarak saflaştırılmış ulus-devlet modelinin küreselleşmesini önleyerek, eski azınlık hakları sisteminin defnedilmesini sağlamaktı. Yeni mülteci koruma rejimi, daimi bir büyük ölçekli fenomenle karşı karşıya gelmek değil, daha çok savaş sırasında ve savaştan hemen sonra zor durumda kalan ya da tahliye edilen çok özgül nüfusların durumunu iyileştirmek niyetindeydi.[58]

Ancak bir başka açıdan 1945 bir dönüm noktasıydı. Avrupa'da bir imparatorluk kurmayı tasarlayan Nazi Yeni Düzen'i de, en azından Hitler'in zihninde, Almanya'nın dünya çapında kendi düşmanları kadar önemli bir ülke haline gelmesini sağlamayı ve Berlin tarafından tanımlanan kavramlarla aynı çizgide ve bu kavramlara göre yönetilen yeni bir dünya sistemini başlatmayı amaçlamıştı. Avrupa çapında imparatorluk kapışmasında galipleri hedef alan bu amaç, aynı zamanda sürecin son evresiydi. Almanya hem tek başına başaracak güçlerden hem de kendisine yardımcı olacak ölçüde müttefik kazanmasını sağlayacak siyasal vizyondan yoksundu. İleri gelen Naziler pragmatizm ve uzlaşma gereğini anladıkları za-

---

57 Krş. G. Agamben, "Beyond Human Rights", yazarın *Means without Ends: Notes in Politics*'i içinde (Minneapolis, 2000); Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, böl. 9.

58 Krş. E. Borgwardt, *A New Deal for the World: America's Vision for Human Rights* (Cambridge, MA, 2005). Bu konuda Samuel Moyn, John Witt ve Mira Siegelnberg'le yaptığım tartışmalara çok şey borçluyum.

man artık çok geç kalınmıştı. Wilhelmci anlamda bir Büyük Almanya ya da Schmitt'in kafasında canlandırdığı gibi bir kıta hâkimiyeti var olabilir ancak Hitler'in düşünmek istediği gibi her şeyi yöneten bir Reich olamazdı. Sonuç, sadece Almanya'nın düşüşü değil, Avrupa'nın dünyaya hâkim olduğu 200 yıllık sürenin sonu oldu.

Hem Almanya'nın hem de Avrupa'nın bölünmesiyle, yeni savaş sonrası dünya düzeni, ancak kendi sınırlarında pusuya yatmış iki güç yani Sovyet Rusya ile ABD arasındaki güçler dengesi –ve anlayış– temelinde varlığını sürdürebilirdi. Böylece Hitler'in en çok korktuğu iki ülke Avrupa'nın kaderini belirlemeye başladı. Avrupa dünya çapında sürecek olan yeni bir mücadelenin –Soğuk Savaş– laboratuvarına dönüştü. Sadece birkaç yıl içinde, Berlin Duvarı'nın her iki yanında yayılan yeni tür siyasi, iktisadi ve psikolojik savaş teknikleri, daha da uzaklarda kullanılacak şekilde yeniden ayarlanıyordu. Bir Marshall Planı yöneticisinin 1951'de dediğine göre, "dünya siyaset arenasında başarılı bir siyasetin başlıca araçlarını Marshall Planı uyarınca geliştirdiğimiz için, Asya'da ne yapılacağını Avrupa'da öğrendik." Avutulması imkânsız bazı Almanların 1945'te korktukları gibi bu "Avrupa'nın sonu" değildi. Fakat norm oluşturan ve dünya polisliği yapan Avrupa'nın sonuydu ve sosyolog Alfred Weber 1946'da "eski tarihimize elveda" (*Abschied von der bisherigen Geschichte*) derken pek çok bakımdan haklıydı. Bundan böyle uluslararası düzen farklı ellerin rehberliğinde farklı bir temelde oluşacaktı.[59]

59 Paul Hoffman, alıntı: O. A. Westad, *The Global Cold War: Third World Interventionism and the Making of Our Times* içinde (Cambridge, 2007), 25; A. Weber, *Abschied von der bisherigen Geschichte* (Hamburg, 1946).

KAYNAKÇA

"A Citizen of Kharkiv", "Lest We Forget: Hunger in Kharkiv in the Winter of 1941-42", *Ukrainian Quarterly*, 4 (Kış 1948), 72-79.

Agamben, G., "Beyond Human Rights", *Means without Ends: Notes in Politics*, Minne apolis, 2000.

Ahonen, P., *After the Expulsion: West Germany and Eastern Europe, 1945-1999*, Oxford, 2003.

Allen, M. T., *Hitler's Slave Lords: The Business of Forced Labour in Occupied Europe*, Londra, 2004.

Aly, G., *"The Final Solution": Nazi Population Policy and the Murder of the European Jews*, Londra, 1999.

__________, *Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War and the Nazi Welfare State*, New York, 2007.

Aly, G. ve Heims, S., *Architects of Annihilation: Auschwitz and the Logic of Destruction*, Princeton, 2003.

Aly, G. ve Roth, K.H., *The Nazi Census: Identification and Control in the Third Reich*, Philadelphia, 2004

Aly, G. vd (ed.), *Biedermann und Schreibtischtater: Materialien zur deutschen Täter-Biographie*, Berlin, 1987.

American Jewish Community, *American Jewish Yearbook*.

American Jewish Conference, *Nazi Germany's War against the Jews*, New York, 1947.

Ancel, J., *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, New York, 1987.

__________, *Transnistria 1941-1942: The Romanian Mass Murder Campaigns*, 1. cilt, Tel Aviv, 2003.

__________, "The German-Rumanian Relationship and the Final Solution", *Holocaust and Genocide Studies*, 19:2 (Sonbahar 2005), 252-275.

Anderl, G., "Die 'Zentralstellen fur judische Auswanderung' in Wien, Berlin und Prag: Ein Vergleich", *Tel Aviver Jahrbuch fur Deutsche Geschichte*, 23 (1994), 275-299.

Anderson, T., "Incident at Baranivka: German Reprisals and the Soviet Partisan Movement in Ukraine, October-December 1941", *Journal of Modern History*, 71:3 (Eylül 1999), 585-623.

__________, "A Hungarian *Vernichtungskrieg?* Hungarian Troops and the Soviet Partisan War in Ukraine, 1942", *Militargeschichtliche Mitteilungen*, 58:2 (1999), 345-366.

__________, "Germans, Ukrainians and Jews: Ethnic Politics in Heeresgebiet Sud June-December 1941", *War in History*, 7:3 (2000), 325-351.

Andreyev, C., *Vlasov and the Russian Liberation Movement: Soviet Reality and Emigré Theories*, Cambridge, 1987.

Anfuso, F., *Da Palazzo Venezia al Lago di Garda (1936-1945)*, yer ve yayıncı bilgisi yok, 1957, 196-210.

Angrick, A., "The Escalation of German-Rumanian Anti-Jewish Policy after the Attack on the Soviet Union", *Yad Vashem Studies*, 26 (1998), 203-239.

Antonellis, G. de, *Le Quattro Giornate di Napoli*, Milano, 1973.

Arad, Y., "Alfred Rosenberg and the "Final Solution" in the Occupied Soviet Territories", *Yad Vashem Studies*, 13 (1979), 263-286.

Arendt, H., *The Origins of Totalitarianism*, New York, 1951.

Armstrong, J. (ed.), *Soviet Partisans in World War II*, Madison, WI, 1964.

Armstrong, J. A., *Ukrainian Nationalism*, yeni basım, Littleton, CO, 1980.

Armstrong, R., "Should the Monroe Doctrine be Modified or Abandoned?", *American Joumal of International Law*, 10:1 (January 1916), 77-103.

Arnaud, C., *Jean Cocteau*, Paris, 2003.

Arnold, K. J., "Die Eroberung und Behandlung der Stadt Kiev durch die Wehrmacht im September 1941: Zur Radikalisierung der Besatzungspolitik", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 58:1 (1999), 23-63.

__________, *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik in den besetzten Gebieten der Sowjetunion: Kriegsfuhrung und Radikalisierung im "Unternehmen Barbarossa"*, Berlin, 2005.

Aronson, S., "Heydrich und die Anfänge des SD und der Gestapo (1931-1935)", doktora tezi, Freie Universität Berlin, 1967.

__________, *Beginnings of the Gestapo System: The Bavaria Model in 1933*, Kudüs, 1969.

Auswärtiges Amt, *Amtliches Material zum Massenmord von Katyn*, Berlin, 1943.

Backe, H., *Das Ende des Liberalismus in der Wirtschaft*, Berlin, 1938

__________, *Um die Nahrungsfreiheit Europas: Weltwirtschaft oder Grossraum*, Leipzig, 1942.

Bacon, F., *Selected Writings of Francis Bacon*, New York, 1955.

Bade, K. J., "From Emigration to Immigration: The German Experience in the 19th and 20th Centuries", *Central European History*, 28:4 (1995), 507-535.
Balfour, M., *Helmuth van Moltke: A Leader against Hitler*, Londra, 1972.
Banning, C., "Food Shortage and Public Health, First Half of 1945", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 245 (May 1946), 93-110.
Barasz, J., "Un vichyste en Résistance, le général de la Laurencie", *Vingtième Siècle*, 94 (Nisan-Haziran 2007), 167-181.
Bartov, O., *The Eastern Front, 1941-1945: German Troops and the Barbarization of Warfare*, New York, 1986.
__________, *Hitler's Army: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*, New York, 1991.
Baruch, M.-O., *Servir l'État Français: L'Administration en France de 1940 à 1944*, Paris, 1997.
Bar-Zohar, M., *Bitter Scent: The Case of L'Oréal, Nazis and the Arab Boycott*, New York, 1996.
Bassler, G., *Alfred Valdmanis and the Politics of Survival*, Toronto, 2000.
Battini, M. ve Pezzino, P., *Guerra ai civili: occupazione tedesca e politica del massacro, Toscana* 1944, Venedik, 1997.
Baudot, M., *L'Opinion publique sous l'Occupation: L'Example d'un département français (1939-1945)*, Paris, 1960.
Bauer, Y., "The Death Marches, January-May 1945", *Modern Judaism*, 3:1 (1983), 1-21.
Bayly, C., *The Birth of the Modern World, 1780-1914: Global Connections and Comparisons*, Oxford, 2004.
Bayly, C. ve Harper, T., *Forgotten Wars: The End of Britain's Asian Empire*, Londra, 2007.
Bell, H., "Monetary Problems of Military Occupation", *Military Affairs*, 6:2 (Yaz 1942), 77-88.
Bender, T., *A Nation among Nations: America's Place in World History*, New York, 2006.
Bendersky, J., *Carl Schmitt: Theorist for the Reich*, Princeton, 1983
Benes, E., 'The Organization of Postwar Europe', *Foreign Affairs*, 20:1 (Ocak 1942), 226-42.
Benjanin, L. (ed.), *Problema evreiasca in stenogramele Consiliului de Ministri*, Bükreş, 1996.
Benz, W. vd (ed.), *Nationalsozialistische Besatzungspolitik in Europa, 1939-1945*, 9 cilt, Berlin, 1996-1999.
__________, *Die Bürokratie der Okkupation: Strukturen der Herrschaft und Verwaltung im besetzten Europa*, Berlin, 1998.
__________, *Einsatz im Reichskommissariat Ostland: Dokumente zum Völkermord im Baltikum und in Weissrussland, 1941-1944*, Berlin, 1998.
__________, *Kultur-Propaganda-Offentlichkeit: Intentionen deutscher Besatzungspolitik und Reaktionen auf die Okkupation*, Berlin, 1998.

Benz, W. ve Distel, B. (ed.), *Der Ort des Terrors: Geschichte der nazionalsozialistischen Konzentrationslager,* 5. cilt, Münih, 2005.

Berkhoff, K., *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*, Cambridge, MA, 2004.

Berlière, J.-M. "L'Impossible Pérennité de la police républicaine sous l'Occupation", *Vingtième Siècle,* 94 (Nisan-Haziran 2007), 183-196.

Bessel, R. ve Schumann, D. (ed.), *Life after Death: Approaches to a Cultural and Social History of Europe during the 1940s and 1950s*, Cambridge, 2003.

Betz, A. ve Martens, S. (ed.), *Les Intellectuels et l'Occupation: Collaborer, partir, resister, 1940-1944*, Paris, 2004.

Biddiscombe, P., "*Unternehmen* Zeppelin: The Deployment of SS Saboteurs and Spies in Soviet Union, 1942-1945", *Europe-Asia Studies,* 52:6 (2000), 1115-1142

Bilfinger, C., "Streit um das Völkerrecht", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht- und Völkerrecht* 12 (1944), 1-34.

Billig, J., *Alfred Rosenberg dans l'action idéologique, politique et administrative du Reich hitlérien*, Paris, 1963.

Birchard, R. E., "Europe's Critical Food Situation", *Economic Geography,* 24:4 (Ekim 1948), 274-282.

Birn, R. B., *Die höheren SS- und Polizeiführer: Himmlers Vertreter im Reich und in den besetzten Gebieten*, Düsseldorf, y. 1986.

Black, P., "Rehearsal for 'Reinhard': Odilo Globocnik and the Lublin *Selbstschut", Central European History,* 25:2 (1992), 204-226.

Blackbourn, D., *The Conquest of Nature: Water, Landscape and the Making of Modern Germany*, Londra, 2006.

Blanke, R., "An Era of 'Reconciliation' in German-Polish Relations (1890-1894)", *Slavic Review,* 36:1 (March1977), 39-53.

__________, "The German Minority in Interwar Poland and German Foreign Policy: Some Reconsiderations", *Journal of Contemporary History,* 25 (1990), 87-102.

__________, *Orphans of Versailles: The Germans in Western Poland, 1918-1939*, Lexington, KY, 1993.

Bloch, M., *Ribbentrop*, Londra, 1992.

Boelcke, W. (ed.) *"Wollt Ihr den totalen Krieg?": Die geheimen Goebbels-Konferenzen 1939-1943*, Stuttgart, 1967.

__________, *The Secret Conferences of Dr Goebbels, the Nazi Propaganda War, 1939-1943*, New York, 1970.

Bohn, R. (ed.), *Die deutsche Herrschaft in den 'germanischen' Ländern 1940-1945*, Stuttgart, 1997.

Bonusiak, W., "Die Landwirtschaftspolitik der sowjetischen Besatzungsmacht auf dem Gebiet des sog. westlichen Weissrusslands in den Jahren 1939-1949", *Studia Historicae Oeconomicae,* 24 (2001), 149-163.

Borgwardt, E., *A New Deal for the World: America's Vision for Human Rights*, Cambridge, MA, 2005.

Borodziej, W., *Terror und Politik: Die deutsche Polizei und die polnische Widerstands-bewegung im Generalgouvernement, 1939-1944*, Mainz, 1999.

__________, *The Warsaw Uprising of 1944*, Madison, WI, 2006.

Bottai, G., *Diario, 1935-1944*, Milano, 1982.

Bottomore, T. ve Goode, P. (ed.), *Austro-Marxism*, Oxford, 1978.

Botz, G., *Die Eingliederung Österreichs in das Deutsches Reich*, Linz, 1976.

Bowen, W., *Spaniards and Nazi Germany: Collaboration in the New Order*, Columbia, MO, 2000.

Bowles, B., "Newsreels, Ideology and Public Opinion under Vichy: The Case of *La France en Marche*", *French Historical Studies*, 27:2 (Bahar 2004), 419-463.

Boyd, C., *Hitler's Japanese Confidant: General Oshima Hiroshi and MAGIC Intelligence, 1941-1945*, Lawrence, KS, 1993.

Bramsted, E., *Goebbels and National Socialist Propaganda, 1925-1945*, East Lansing, MI, 1965.

Brandes, D., Ivanickova, E. ve Pesek (ed.), *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938-1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*, Tübingen, 1999.

Brandt, K., *Management of Agriculture and Food in the German-Occupied and Other Areas of Fortress Europe: A Study in Military Government*, Stanford, 1953.

Bräutigam, O., *So hat es sich zugetragen ... Ein Leben als Soldat und Diplomat*, Würzburg, 1968.

Brechtken, M., " 'La géographie demeure': Frankreich, Polen und die Kolonial- und Judenfrage am Vorabend des Zweiten Weltkrieges", *Francia*, 25:3 (1998), 25-60.

Bree, G. ve Bernauer, G. (ed.), *Defeat and Beyond: An Anthology of French Wartime Writing*, 1940-1945, New York, 1970.

Breitman, R. ve Aronson, S., "The End of the 'Final Solution': Nazi Plans to Ransom Jews in 1944", *Central European History*, 25 (1992), 177-203.

Breunis J., "The Food Supply", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 245 (Mayıs 1946), 87-92.

Broekmeyer, M., *Stalin, the Russians and Their War, 1941-1945*, Madison, WI, 2004.

Broszat, M., *Nationalsozialistische Polenpolitik, 1939-1945*, Stuttgart, 1961.

Browder, G., *Hitler's Enforcers: The Gestapo and the SS Security Service in the Nazi Revolution*, Oxford, 1996.

Brown, K., *A Biography of No Place: From Ethnic Borderland to Soviet Heartland*, Cambridge, MA, 2004.

Browning, C., "Unterstaatssekretär Martin Luther and the Ribbentrop Foreign Office", *Journal of Contemporary History,* 12:2 (April 1977), 313-344.

__________, *The Final Solution and the German Foreign Office*, New York, 1978.

__________, *The Path to Genocide: Essays on Launching the Final Solution*, Cambridge, 1992.

__________, "A Final Hitler Decision for the 'Final Solution': The Riegner Telegram Reconsidered", *Holocaust and Genocide Studies,* 10:1 (Bahar 1996), 3-10.

__________, *Nazi Policy, Jewish Workers, German Killers*, Cambridge, 2000.

__________, *The Origins of the Final Solution: The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939-March 1945; With Contributions by Jürgen Matthäus*, Lincoln, NE, 2004.

Bryant, C., "Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939-1946", *Slavic Review,* 61:4 (Kış 2002), 683-706.

__________, *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism*, Cambridge, MA, 2007.

Brzeska, M., *Through a Woman's Eyes*, Londra, [1945].

Buchheim, C., "Die besetzten Länder im Dienste der Deutschen Kriegswirtschaft während des Zweiten Weltkriegs", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte,* 34:1 (1986), 117-145.

Buchheim, H., "Die hoheren SS- und Polizeiführer", *Vierteljahrshefte fur Zeitgeschichte,* 11(1963), 362-91.

Buchheim, H. vd (ed.), *Anatomie des SS-Staates,* 1. cilt, Münih, 1967.

Buechler, Y., "The Deportation of Slovakian Jews to the Lublin District of Poland in 1942", *Holocaust and Genocide Studies,* 6:2 (1991), 151-166.

__________, "'Unworthy Behavior': The Case of SS Officer Max Täubner", *Holocaust and Genocide Studies,* 17:3 (Kış 2003), 409-429.

Bullivant, K. vd (ed.), *Germany and Eastem Europe: Cultural Identities and Cultural Differences*, Amsterdam, 1999.

Burdick, C., *Germany's Military Strategy and Spain in World War II*, Syracuse, 1968.

Burgwyn, H. J., *Empire on the Adriatic: Mussolini's Conquest of Yugoslavia, 1941-1943*, New York, 2005.

Burleigh, M., *Germany Turns Eastwards: A Study of Ostforschung in the Third Reich*, Cambridge, 1988.

Burleigh, M. (ed.), *Confronting the Nazi Past: New Debates on Modern German History*, Londra, 1996.

Burrin, P., *France under the Germans: Collaboration and Compromise*, New York, 1966.

__________, *Living with Defeat: France under the German Occupation, 1940-1944*, Londra, 1996.

Calderwood, H. B., "International Affairs: Should the Council of the League of Nations Establish a Permanent Minorities Commission?", *American Political Science Review*, 27:2 (Nisan 1933), 250-259.

__________, "International Affairs: The Proposed Generalization of the Minorities Regime", *American Political Science Review*, 28:6 (December 1934), 1088-1098.

Campbell, F. Gregory, "The Struggle for Upper Silesia, 1919-1922", *Journal of Modern History*, 42:3 (Eylül 1970), 361-85.

__________, *Confrontation in Central Europe: Weimar Germany and Czechoslovakia*, Chicago, 1975.

Caplan, J., *Government without Administration: State and Civil Service in Weimar and Nazi Germany*, Oxford, 1988.

Carlyle, M. (ed.), *Documents on International Affairs, 1939-1946*, Londra, 1954.

Carsten, F., *The First Austrian Republic, 1918-1938: A Study Based on British and Austrian Documents*, Aldershot, 1986.

Cecil, R., *The Myth of the Master Race: Alfred Rosenberg and Nazi Ideology*, Londra, 1972.

Césaire, A., *Discourse on Colonialism*, New York, 2000.

Charles, J.-L. ve Dasnoy, P. (ed.), *Les Dossiers secrets de la Police Allemande en Belgique: La Geheime Feldpolizei en Belgique et dans le Nord de la France*, 2 cilt, Brüksel, 1972-1973.

Chiari, B., *Alltag hinter der Front: Besatzung, Kollaboration und Widerstand in Weissrussland, 1941-1944*, Düsseldorf, 1998.

__________, "Reichsführer-SS: Kein Pakt mit Slawen: Deutsch-polnische Kontakte im Wilna-Gebiet 1944", *Osteuropa-Archiv* (Nisan 2000), A134-A153.

Chodakiewicz, M., *Between Nazis and Soviets: Occupation Politics in Poland, 1939-1947*, Lanham, MD, 2004.

Chuminski, J. ve Kaszuba, E., "The Breslau Germans under Polish Rule, 1945-46: Conditions of Life, Political Attitudes, Expulsion", *Studia Historiae Oeconomicae*, 22 (1997), 87-101.

Ciano, G., *Ciano's Diary, 1939-1943*, ed. M. Muggeridge, Londra, 1947.

Cocteau, J., *Journal, 1942-45*, Paris, 1989.

Cohen, A., "La Politique antijuive en Europe (Allemagne exclue) de 1938 à 1941", *Guerres mondiales*, 150 (1988), 45-59.

Collotti, E., *L'amministrazione tedesca dell' Italia occupata*, Milano, 1963.

__________, *L'Europa nazista: il progetto di un nuovo ordine europeo, 1939-1945*, Floransa, 2002.

Collotti E. vd (ed.), *Dizionario della Resistenza*, Turin, 2000.

Colton, J., *Léon Blum: Humanist in Politics*, Durham, NC, 1987.

Cone, M., *Artists under Vichy: A Case of Prejudice and Persecution,* Princeton, 1992.

Connelly, J., "Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice", *Central European History,* 32:1 (1999), 1-33.

Conway, M., *Collaboration in Belgium: Léon Degrelle and the Rexist Movement, 1940-1944,* New Haven, 1993.

Cook, W., "Inside the Holiday Camp Hitler Built", *Obserwer,* 12 Ağustos 2001.

Corni, G., *Hitler and the Peasants: Agrarian Policy of the Third Reich, 1930-1939,* New York, 1990.

__________, *Il sogno del 'grande spazio': le politiche d'occupazione nell'Europa nazista,* Roma, 2005.

Cornwall, M., "The Struggle on the Czech-German Language Border, 1880-1940", *English Historical Review,* 109:433 (Eylül 1994), 914-51.

Crook, D. P., *Benjamin Kidd: Portrait of a Social Darwinist,* Cambridge, 1984.

Curtis, "World Order", *International Affairs,* 18:3 (Mayıs-Haziran 1939), 301-320.

Dallin, A., *Odessa 1941-1944: A Case Study of Soviet Territory under Foreign Rule,* Santa Monica, CA, 1957.

__________, *German Rule in Russia, 1941-1945: A Study of Occupation Policies,* gözden geçirilmiş basım, Boulder, CO, 1981.

Daric, J., "Quelques aspects de l'évolution démographique aux Pays-Bas", *Population,* 1:3 (Haziran-Eylül 1946).

Darwin, J., *After Tamerlane: The Global History of Empire,* Londra, 2007.

David, J., *A Square of Sky: Memories of a Wartime Childhood,* Londra, 1992.

Deák, L., Gross, J. ve Judt, T. (ed.), *The Politics of Retribution in Europe,* Princeton, 2000.

Deakin, W., *The Last Days of Mussolini,* Londra, 1962.

Dean, M., *Collaboration in the Holocaust: Crimes of the Local Police in Belorussia and Ukraine, 1941-44,* Basingstoke, 2000.

de Grazia, V., *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth Century Europe,* Cambridge, MA, 2005.

Delarue, J., *Trafics et crimes sous l'occupation,* Paris, 1968.

Deletant, D., *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940-1944,* Londra, 2006.

Della Pergola, S., "Between Science and Fiction: Notes on the Demography of the Holocaust", *Holocaust and Genocide Studies,* 10:1 (Bahar 1996), 34-51.

Demoulin, M., *Plans des Temps de Guerre pour l'Europe d'Après-Guerre, 1940-47,* Brüksel, 1995.

Department of State, *Postwar Foreign Policy Preparation, 1939-1945,* Washington, DC, 1949.

Deschner, G., *Reinhard Heydrich: Statthalter der totalen Macht*, Erslagen, 1977.
DeWeerd, H. A., "Hitler's Plans for Invading Britain", *Military Affairs*, 12:3 (1948), 147-8.
de Zayas, A., *Wehrmacht War Crimes Bureau, 1939-1945*, Lincoln, NE, 1989.
DiNardo, R., *Germany and the Axis Powers: From Coalition to Collapse*, Lawrence, KS, 2005.
Djilas, M., *Wartime*, New York, 1977.
Dlugoborski, W. vd (ed.), *The Tragedy of the Jews of Slovakia: 1938-1945: Slovakia and the "Final Solution of the Jewish Question"*, Oswiecim, 2002.
Dobroszycki, L. (ed.) *The Chronicle of the Lodz Ghetto, 1941-1944*, New Haven, 1984.
Dobroszycki, L. ve Getter, M., "The Gestapo and the Polish Resistance Movement", *Acta Poloniae Historica*, 4 (1961), 85-118.
Dobson, H., "The Failure of the Tripartite Pact: Familiarity Breeding Contempt between Japan and Germany: 1940-1945", *Japan Forum*, 11:2 (1999), 179-190.
Dockrill, M. ve Goold, J. D., *Peace without Promise: Britain and the Peace Conferences, 1919-1923*, Londra, 1981.
"Dokumentation: Rechtssicherheit und richterliche Unabhängigkeit aus der Sicht des SD", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 4 (1956), 398-422.
Dolibois, J., *Pattern of Circles: An Ambassador's Story*, Kent, OH, 1989.
Dollmann, E., *The Interpreter: Memoirs of Doktor Eugen Dollmann*, Londra, 1967.
Dönhoff, M., *Before the Storm: Memories of My Youth in Old Prussia*, New York, 1990.
Dönhoff, T. ve Roettger, J., *Weit ist der Weg nach Westen: Auf der Fluchtroute von Marion Gräfin Dönhoff*, Berlin, 2004.
Dreisziger, N. (der.), *Hungary in the Age of Total War*, New York, 1998.
Dulic, T., *Utopias of Nation: Local Mass Killing in Bosnia and Hercegovina, 1941-1942*, Stockholm, 2005.
Dumett, R., "Africa's Strategic Minerals during the Second World War", *Journal of African History*, 26:4 (1985), 381-408.
Dwork, D. ve Jan van Pelt, R., *Auschwitz: 1270 to the Present*, New York, 1996.
Eghigian, G. ve Berg, M. P. (ed.), *Sacrifice and National Belonging in Twentieth Century Germany*, College Station, TX, 2002.
Ehrenreich, E., "Ottmar van Verschuer and the 'Scientific' Legitimization of Nazi Anti-Jewish Policy", *Holocaust and Genocide Studies*, 21:1 (Bahar 2007), 58-60.
Eichholtz, D., "Die Ausbeutung der Landwirtschaft der faschistisch besetzten Gebiete durch die Okkupanten und die Taktik der materiellen Korrumpierung in

Deutschland während des Zweiten Weltkrieges", *Studia Historiae Oeconomicae*, 14 (1982),153-171.

__________, *Krieg und Wirtschaft: Studien zur deutschen Wirtschaftsgeschichte 1939-1945*, Berlin, 1999.

__________, "Öl, Krieg, Politik: Deutscher Ölimperialismus (1933-1942/3)", *Zeitschrift für Geschichtsgewissenschaft*, 51:6 (2003), 493-511.

Eikel, M., " 'Weil die Menschen fehlen': Die deutschen Zwangsarbeitsrekruitierungen

unci -deportationen in den besetzten Gebieten der Ukraine, 1941-1944", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 53:5 (2005), 405-34.

Elkins, C. ve Pedersen, S. (ed.), *Settler Colonialism in the Twentieth Century*, New York, 2005.

Ellman, M. ve Maksudov, S., "Soviet Deaths in the Great Patriotic War: A Note", *Europe-Asia Studies*, 46:4 (1:994), 671-80.

Engel, D., "An Early Account of Polish Jewry under Nazi and Soviet Occupation Presented to the Polish Government-in-Exile, February 1940", *Jewish Social Studies*, 45:1 (1983), 1-16.

__________, "Patterns of Anti-Jewish Violence in Poland, 1944-46", *Yad Vashem Studies*, 26 (1998), 43-87.

Engel, G., *At the Heart of the Reich: The Secret Diary of Hitler's Army Adjutant*, Londra, 2005.

Epstein, F. (ed.), *Germany and the East: Selected Essays*, Bloomington, IN, 1973.

Erdely, E., *Germany's First European Protectorate: The Fate of the Czechs and the Slovaks*, Londra, 1942.

Falkenhausen, A. van, *Mémoires d'outre-guerre*, Brüksel, 1974

Farbstein, E., "Diaries and Memoirs as a Historical Source - The Diary and Memoir of a Rabbi at the 'Konin House of Bondage' ", *Yad Vashem Studies*, 26 (1998), 87-129.

Fedyshyn, O., *Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917-1918*, New Brunswick, 1971.

Feldman, G. ve Seibel, W. (ed.), *Networks of Nazi Persecution: Bureaucracy, Business and the Organization of the Holocaust*, New York, 2005.

Ferenc, T., *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien, 1941-1945*, Maribor, 1980.

Fest, J., *The Face of the Third Reich: Portraits of the Nazi Leadership*, Londra, 1979.

Festgabe fur Heinrich Himmler, Darmstadt, 1941.

Fiedor, K., "Attitude of German Rightwing Organizations to Poland in the years 1918-1933", *Polish Western Affairs*, 14:2 (1973), 247-67.

Fink, C., "Stresemann's Minority Policies, 1924-1929", *Journal of Contemporary History* (1979), 403-22.

__________, *Defending the Rights of Others: The Great Powers, the Jews*

and International Minority Protection, 1878-1938, Cambridge, 2004.

Fischer, B., *Albania at War, 1939-1945*, West Lafayette, IN, 1999.

Fischer, E., *Is This a War for Freedom?*, New York, 1940.

Fischer, F., *Germany's Aims in the First World War*, New York, 1967.

Fischer, H., *Volkerkunde im Nationalsozialismus: Aspekte del' Anpassung, Affinität und Behauptung einer wissenschaftlichen Disziplin*, Berlin, 1990.

Fishman, S. vd (ed.), *France at War: Vichy and the Historians*, New York, 2000.

Foerster, J. ve Mawdsley, E., "Hitler and Stalin in Perspective: Secret Speeches on the Eve of Barbarossa", *War in History*, 11:1 (2004), 61-103.

Fong, G., "The Movement of German Divisions to the Western Front, Winter 1917-1918", *War in History*, 7:2 (2000).

Fonzi, P., "Nazionalsocialismo e nuovo or dine europeo: La discussione sulla 'Grossraumwirtschaft' ", *Studi Storici*, 45:2 (2004), 313-365.

Foot, M. R. D., "Was SOE Any Good?", *Journal of Contemporary History*, 16:1 (Ocak 1981), 167-181.

Frank, H., *Die Technik des Staates*, Berlin, 1942.

Frei, N., *National Socialist Rule in Germany: The Führer State, 1933-1945*, Oxford, 1993.

Frevert, U., "Europeanizing Germany's Twentieth Century", *History and Memory*, 17:1-2 (2005), 87-116.

Friedlander, H. ve Milton, S. (ed.), *Archives of the Holocaust: An International Collection of Selected Documents*, New York, 1989-.

Friedländer, S., *The Years of Extermination: Nazi Germany and the Jews, 1939-1945*, New York, 2007.

Friedrich, K.-P., "Collaboration in a 'Land without a Quisling': Patterns of Collaboration with the Nazi German Occupation Regime in Poland during World War II", *Slavic Review*, 64:4 (Kış 2005), 712-746.

Frommer, B., *National Cleansing: Retribution Against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia*, Cambridge, 2005.

Frumkin, G., *Population Changes in Europe since 1939*, New York, 1951.

Frye, A., *Nazi Germany and the American Hemisphere, 1933-1945*, New Haven, 1967.

Furber, D., "Going East. Colonialism and German Life in Nazi-Occupied Poland", yayınlanmamış doktora tezi, Pennsylvania State University, 2003.

__________, "Near as Far as in the Colonies: The Nazi Occupation of Poland", *International History Review*, 26:3 (Eylül 2004), 541-579.

Garlinski, J., *The Survival of Love: Memoirs of a Resistance Officer*,

Cambridge, 1991.

Gatrell, P., *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia During World War I*, Bloomington, IN, 2005.

Gebel, R., *"Heim ins Reich!" Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938-1945)*, Münih, 1999.

"Gegnerische Kriegsziele", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 11 (1942-3), 1-11.

Geiss, I., *Der polnische Grenzstreifen, 1914-1918: Ein Beitrag zur deutschen Kriegszielpolitik im Ersten Weltkrieg*, Lübeck, 1960.

Gellately, R., *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany*, Oxford, 2001.

Geller, J. H., "The Role of Military Administration in German-occupied Belgium, 1940-*944", Journal of Military History*, 63:1(1999), 99-125.

Gerlach, C., *Kalkulierte Morde. Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weissrussland, 1941 bis 1944*, Hamburg, 1999.

Gerlach, C. ve Aly, G., *Das letzte Kapitel: Realpolitik, Ideologie und der Mord an den ungarischen Juden, 1944/45*, Stuttgart, 2002.

Germany. Auswärtiges Amt, *Amtliches Material zum Massenmord von Katyn*, Berlin, 1943.

__________, *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*, Seri D (1937-1945), 13 cilt, Washington, DC, 1949-83.

Geyl, P., *Encounters in History*, New York, 1961.

Gijsen, M. (ed.), *Belgium under Occupation*, New York, 1947.

Gildea, R., *Marianne in Chains: In Search of the German Occupation*, Londra, 2002.

__________, "Resistance, Reprisals and Community in Occupied France", *Transactions of the Royal Historical Society*, 13 (2003), 163-185.

Gildea, R., Wieviorka, O. ve Warring, A. (ed.), *Surviving Hitler and Mussolini: Daily Life in Occupied Europe*, Oxford, 2006.

Gillingham, J., "The Baron de Launoit: A Case Study in the 'Politics of Production' of Belgian Industry during Nazi Occupation" (Bl. I ve II), *Revue Belge d'Histoire Contemporaine*, 5 (1974), 1-59.

__________, "The Politics of Business in the German *Grossraum:* The Example of Belgium", *Studia Historiae Oeconomicae*, 14 (1979), 23-24.

__________, *Industry and Politics in the Third Reich: Ruhr Coal, Hitler and Europe*, Londra, 1985.

__________, *Coal, Steel and the Rebirth of Europe, 1945-1955*, Cambridge, 1991.

Giltner, P., *"In the Friendliest Manner": German-Danish Economic Cooperation during the Nazi Occupation, 1940-1945*, New York, 1998.

Gisevius, H. N., *To the Bitter End*, Londra, 1948.

Glassheim, E., "National Mythologies and Ethnic Cleansing: The

Expulsion of Czechoslovak Germans in 1945", *Central European History*, 33:4 (2000), 463-486.
Gada, N. W., *Tomorrow the World: Hitler, Northwest Africa and the Path toward America*, College Station, TX, 1998.
__________, "Black Marks: Hitler's Bribery of his Senior Officers during World War II", *Journal of Modern History*, 72:2 (Haziran 2000), 413-452.
Goebbels, J., *The Goebbels Diaries, 1942-43*, ed. L. Lochner, New York, 1948.
__________, *The Goebbels Diaries, 1939-1941*, ed. F. Taylor, Londra, 1982.
__________, *Tagebücher*, ed. R. Reuth, 5 cilt, Munih, 1999.
__________, *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, ed. E. Fröhlich, Münih, 1996.
Goeschel, "Suicide at the End of the Third Reich", *Journal of Contemporary History*, 41:1(2006), 153-173.
Goldyn, B., "Disenchanted Voices: Public Opinion in Cracow, 1945-46", *East European Quarterly*, 32:2 (Haziran 1998), 139-165.
Gong, G., *The Standard of "Civilisation" in International Society*, Oxford, 1984.
Goodman, N., "Health in Europe", *International Affairs*, 20:4, Londra, 1944, 473-480.
Gordon, B., "The Condottieri of the Collaboration: *Mouvement Social Revolutionnaire*", *Journal of Contemporary History*, 10:2(Nisan 1975), 261-282.
Gott, V., "The National Socialist Theory of International Law", *American Journal of International Law*, 32:4 (October 1938), 704-718.
Gould, S. W., "Austrian Attitudes toward Anschluss: October 1918-September 1919", *Journal of Modern History*, 22:3 (Eylül 1950), 220-231.
Graziosi, A., "Il mondo in Europa: Namier e il 'Medio oriente europeo', 1815-1948", *Contemporanea*, 10:2 (Nisan 2007), 193-229.
Gregor, N. (ed.), *Nazism, War and Genocide: Essays in Honour of Jeremy Noakes*, Exeter, 2005.
Gribaudi, G., *Guerra totale: tra bombe alleate e violenze naziste. Napoli e il fronte meridionale 1940-1944*, Turin, 2005.
Grimal, H., *Decolonization: The British, French, Dutch and Belgian Empires, 1919-1963*, Boulder, CO, 1978.
Grohmann, C., "From Lothringen to Lorraine: Expulsion and Voluntary Repatriation", *Diplomacy and Statecraft*, 16 (2005), 571-587.
Grondin, J., *Hans-Georg Gadamer: A Biography*, New Haven, 2003.
Groscurth, H., *Tagebücher eines Abwehroffiziers, 1938-1940*, Stuttgart, 1970
Gross, J., *Polish Society under German Occupation: The Generalgouvernement, 1939-1944*, Princeton, 1979.
__________, *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in*

Jedwabne, Princeton, 2002.
Gumz, J., "German Counter-insurgency Policy in Independent Croatia, 1941-1944", *The Historian*, 61 (1998), 33-50.
__________, "Stepping back from Destruction: Invasion, Occupation and Empire in Habsburg Serbia, 1914-1918", yayımlanmamış doktora tezi, University of Chicago, 2006.
Gumz, J. E., "*Wehrmacht* Perceptions of Mass Violence in Croatia, 1941-1942", *Historical Journal*, 44:4 (2001), 1015-1038.
Gutman, I. ve Berenbaum, M. (ed.), *Anatomy of the Auschwitz Death Camp*, Bloomington, IN, 1994.
Haar, I. ve Fahlbusch, M. (ed.), *German Scholars and Ethnic Cleansing, 1920-1945*, Oxford, 2005.
Haberer, E., "The German Police and Genocide in Belorussia, 1941-1944. Part I: Police Deployment and Nazi Genocidal Directives", *Journal of Genocide Research*, 3:1 (2001), 13-29.
Haestrup, J., *European Resistance Movements, 1939-1945: A Complete History*, London, 1981.
Hagen, W., *Germans, Poles and Jews: The Nationality Conflict in the Prussian East, 1772-1914*, Chicago, 1980.
Hahn, G., *Grundfragen europäischer Ordnung: Ein Beitrag zur Neugestaltung der Volkerrechtslehre*, Berlin, 1939.
Hahn, H. J., *The 1848 Revolutions in German-speaking Europe*, Londra, 2001.
Hammen, O., "German Historians and the Advent of the National Socialist State", *Journal of Modern History*, 13:2 (Haziran 1941), 161-88.
Handelsman, M., *La Pologne: sa vie économique et sociale pendant la guerre*, Paris, 1933.
Hanson, J., *The Civilian Population and the Warsaw Uprising of 1944*, Cambridge, 1978.
Harper, J. L., *American Visions of Europe: Franklin D. Roosevelt, George F. Kennan, and Dean G. Acheson*, Cambridge, 1996.
Harriman, H., *Slovenia under Nazi Occupation, 1941-1945*, New York, 1977.
Harrison, E. D. R., "The British Special Operations Executive and Poland", *Historical Journal*, 43:4 (2000), 1071-1091.
Harrison M., "Resource Mobilisation for World War II", *Economic History Review*, 2 (1988).
Hart Merriam, C., "The Indian Population of California", *American Anthropologist* (Ekim-Aralık 1905), 594-606.
Harten, H., *De-Kulturation und Germanisierung: Die nationalsozialistische Rassen- und Erziehungspolitik in Polen 1939-1945*, Frankfurt, 1996.
Hartmann, C., " 'Massensterben oder Massenvernichtung": Sowjetische Kriegsgefangene im "Unternehmen Barbarossa' ", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 21 (2001), 102-158.
__________, "Verbrecherische Krieg-verbrecherische Wehrmacht?",

Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 21 (2004).

Harvey, D., "Lost Children or Enemy Aliens? Classifying the Population of Alsace after the First World War", *Journal of Contemporary History,* 34:4 (October 1999), 537-554.

Hassell, U. von, *The von Hassell Diaries, 1938-1944,* Londra, 1948.

Hauner, M., "Did Hitler Want World Dominion?", *Journal of Contemporary History, 13:1* (Ocak 1978), 15-32.

__________, *India in Axis Strategy: Germany, Japan and Indian Nationalists in the Second World War,* Stuttgart, 1981.

Hawes, S. ve White, R. (ed.), *Resistance in Europe, 1939-1945,* Salford, 1973.

Hayes, O., *Industry and Ideology: I. G. Farben in the Nazi Era,* Cambridge, 1989.

Headlam, J. W., *A Memoir of the Paris Peace Conference, 1919,* Londra, 1972.

Heer, H. ve Naumann, K. (ed.), *War of Extermination: The German Military in World War II, 1941-1944,* New York, 2000.

Heiber, H., "Der Generalplan Ost: Dokumenration", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 6* (1958), 280-326.

__________, (ed.), *Hitler and His Genelals: Military Conferences, 1942-45,* New York, 2003.

Heike, W.-D., *The Ukrainian Division "Galicia", 1943-45: A Memoir,* Toronto, 1988.

Heinemann, I., *"Rasse, Siedlung, deutsches Blut": Das Rasse- und Siedlungshaumptamt der SS und die rassepolitische Neuordnung Europas,* Gottingen, 2003.

Herbert, U., "Labour and Extermination: Economic Interest and the Primacy of *Weltanschauung* in National Socialism", *Past and Present,* 138:2 (1993), 144-195.

__________, *Hitler's Foreign Workers: Enforced Foreign Labor in Germany under the Third Reich,* Cambridge, 1997.

__________, *Best: Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft, 1903-1989,* Bonn, 2001.

__________(ed.), *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies",* New York, 2000 *[Nationalsozialistische Vernichtungspolitik,* 19391945 (Frankfurt, 1998)].

Herf, J., "The 'Jewish War': Goebbels and the Anti-Semitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry', *Holocaust and Genocide Studies,* 19:1 (Bahar 2005) 51-80.

Herre, P., *Deutschland und die Europäische Ordnung,* Berlin, 1941.

Herwig, H., "Tunes of Glory at the Twilight Stage: The Bad Homburg Crown Council and the Evolution of German Statecraft, 1917/1918", *German Studies Review,* 6:3 (October 1983), 475-494.

Herz, J., "The Rise and Demise of the Territorial State", *World Politics,*

9:4 (Haziran 1957), 473-493.

__________, "The Territorial State Revisited: Reflections on the Future of the Nation-State", *Polity* 1:1 (Ağustos 1968), 11-34.

Herzstein, R., *When Nazi Dreams Come True: The Third Reich's Internal Struggle over the Future of Europe after a German Victory: A Look at the Nazi Mentality, 1939-45*, Londra, 1982.

Heydecker, J., *Un soldat allemand dans le ghetto de Varsovie 1941*, Paris, 1986.

Hiden, J., *The Baltic States and Weimar Ostpolitik*, Cambridge, 1987.

Hilberg, R., *The Destruction of the European Jews*, New York, 1985.

__________, *The Destruction of the European Jews*, 3. basım, New Haven, 2003.

Hildebrand. K., *Vom Reich zum Weltreich: Hitler, NSDAP und koloniale Frage, 1919-1945*, Münih, 1969.

__________, *Deutsche Außenpolitik 1933-1945: Kalkül oder Dogma?*, Stuttgart, 1971.

Hill, A., *War behind the Eastern Front: The Soviet Partisan Movement in North-west Russia 1941-1944*, Londra, 2005.

Hill, G., *Trends in the Oil Industry in 1944*, Washington, DC, 1944.

Hillgruber, A. (ed.), *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, Frankfurt, 1970.

__________, "England's Place in Hitler's Plans for World Dominion", *Journal of Contemporary History*, 9:1 (January 1974), 5-22.

Himmler, H., *Reichsführer! Briefe an und von Himmler*, ed. H. Heiber, Stuttgart, 1968.

__________, *Heinrich Himmler: Geheimreden 1933 his 1945*, ed. B. Smith ve A. F. Peterson, Berlin, 1974.

Hindley, M., "Negotiating the Boundary of Unconditional Surrender: The War Refugee Board in Sweden and Nazi Proposals to Ransom Jews, 1944-45", *Holocaust and Genocide Studies*, 10:1 (Bahar 1996), 52-77.

Hionidou, V., *Famine and Death in Occupied Greece, 1941-1944*, Cambridge, 2006.

Hirschfeld, G. (ed.), *Policies of Genocide: Jews and Soviet Prisoners of War in Nazi Germany*, Boston, 1986.

__________, *Nazi Rule and Dutch Collaboration: The Netherlands under German Occupation, 1940-1945*, Oxford, 1988.

Hitler, A., *Hitler: Speeches and Proclamations, 1932-1945*, ed. M. Domarus, 4 Wauconda IL, y. 1990-2004.

__________, *Hitler's Second Book: The Unpublished Sequel to Mein Kampf*, ed. G. Weinberg, New York, 2006.

Hoare, M. A., *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia: The Partisans and the Chetniks, 1941-1943*, Oxford, 2006.

Hoettl, W., *The Secret Front: The Story of Nazi Espionage*, New York, 1954.

Hoffmann, S., "Collaboration in France during World War", *Journal of*

Modern History, 40:3 (Eylül 1968), 375-395.
Hohenstein, A., *Vartheländdisches Tagebuch aus den Jahren* 1941/42, Stuttgart, 1961.
Höhn, R., *Verfassungskampf und Heereseid; Der Kampf des Bürgertums um das Heer (1815-1850)*, Leipzig, 1938.
Höhne, H., *The Order of the Death's Head: The Story of Hitler's SS*, New York, 1970.
Hondros, J., *Occupation and Resistance: The Greek Agony, 1941-1944*, New York, 1983.
Hoover Institution, *France during the German Occupation, 1940-1944: A Collection of 292 Statesments on the Government of Maréchal Pétain and Pierre Laval*, 3 cilt, Stanford, 1958-1959.
Horne, C. F. (ed.), *Source Records of the Great War*, c. 5, New York, 1923.
Horthy, M., *The Confidential Papers of Admiral Horthy*, ed. M. Szinai ve L. Szúcs, Budapeşte, 1965.
Höss, R., *Death Dealer: The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*, New York, 1996.
Housden, M., "Ewalde Ammende and the Organization of National Minorities in Interwar Europe", *German History*, 18:4 (2000), 439-460.
__________, *Hans Frank: Lebensraum and the Holocaust*, New York, 2003.
Hull, C., *The Memoirs of Cordell Hull*, New York, 1948.
Hull, I., *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*, Ithaca, 2006.
Hüttenberger, P., *Die Gauleiter: Studie zum Wandel des Machtgefüges in der NSDAP*, Stuttgart, 1969.
Hutton, M., *Race and the Third Reich: Linguistics, Racial Anthropology and Genetics in the Dialectic of Volk*, Cambridge, 2005.
Hyam, R., *Britain's Declining Empire: The Road to Decolonisation, 1918-1968*, Cambridge, 2006.
Ilan Troen, S., *Imagining Zion: Dreams, Designs and Realities in a Century of Jewish Settlement*, New Haven, 2003.
Ilan Troen, S. ve Lucas, N. (ed.), *Israel: The First Decade of Independence*, Albany, 1995.
Ingrao, C. ve Szabo, F. (ed.), *The Germans and the East*, West Lafayette, IN, 2007.
International Military Tribunal, *Trial of the Major War Criminals before the*
International Military Tribunal, 14 November 1945-1, October 1946, 42 cilt, Nürnberg, 1947-1949.
__________, *Trial of the Major War Criminals before the Nuernberg Militar Tribunals under Control Council Law No. 10*, 15 cilt, Washington, DC, 1949-1953.

Irjud, A., "La Germanisation des noms en Alsace entre 1940 et 1944",

Revue d'Alsace, 113 (1984), 239-261.
Italy, Ministero d' Affari Esteri, *I Documenti Diplomatici*, Rome, 1953-.
Jäckel, E., *Frankreich in Hitlers Europa*, Stuttgart, 1966.
Jackson, J., *France The Dark Years, 1940-1944*, Oxford, 2001
__________, *The Fall of France: The Nazi Invasion of 1940*, Oxford, 2003.
Jacobmeyer, W., "Die polnische Widerstandsbewegung im General Gouvernement und ihre Beurteilung durch deutsche Dienststellen", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 25:4 (1977), 655-681.
Jelinek, Y., "Slovakia's Internal Policy and the Third Reich, August 1940-Feb. 1941", *Central European History*, 4:3 (1971), 242-270.
Jennings, E. T., *Vichy in the Tropics: Pétain's National Revolution in Madagascar, Guadeloupe, and Indochina*, 1940-1944, Stanford, 2001.
Jensen, W. G., "The Importance of Energy in the First and Second World Wars", *Historical Journal*, 11:3 (1968), 538-554.
Jochmann, W. (ed.), *Adolf Hitler: Monolage im Führer-Hauptquartier, 1941-1944*, Hamburg, 1980.
Joerges, C., "Europe a *Grossraum?* Rupture, Continuity and Re-configuration in the Legal Conceptualization of the Integration Project", *EUI Working Paper, Law no. 2002/2*, 13.
__________, "Continuities and Discontinuities in German Legal Thought", *Law and Critique*, 14 (2003), 297-308.
Joerges, C. ve Ghaleigh, N. S. (ed.), *Darher Legacies of Law: The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and its Legal Traditions*, Oxford, 2003.
Johnson, C., *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy and the End of the Republic*, New York, 2004.
Johnston, H., "The Empire and Anthropology", *Nineteenth Century and After*, 327 (Temmuz 1908), 133-146.
Judt, T. (ed.), *Resistance and Revolution in Mediterranean Europe, 1939-1948*, Londra, 1989.
Kagan, J. ve Cohen, D., *Surviving the Holocaust with the Russian Jewish Partisans*, Londra, 1997.
Kahrs, H., *Modelle für ein deutsches Europa: Ökonomie und Herrschaft im Grosswirtschaftsraum*, Berlin, 1992.
Kallay, N., *Hungarian Premier: A Personal Account of a Nation's Struggle in the Second World War*, Londra, 1954.
Kaminski, T., "Bismarck and the Polish Question: The 'Huldigungsfahrten' to Varzin in 1894", *Canadian Journal of History*, 22 (August 1988), 235-250.
Kap, J. (ed.), *The Tragedy of Silesia, 1945-46: A Documentary Account with a Special Survey of the Archdiocese of Breslau*, Münih, 1952/1953.
Kappeler, A., "Ukrainian History from a German Perspective', *Slavic*

Review, 54:3 (Sonbahar 1995), 691-701.

Karny, M., Milotova, J. ve Kama, M. (ed.), *Deutsche Politik im "Protektorat Böhmen und Mähren" unter Reinhard Heydrich, 1941-1942: Eine Dokumentation*, Berlin, 1997.

Karski, J., *Story of a Secret State*, Boston, 1944.

Kaser, M. (der.), *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975,* 3 cilt, Oxford, 1986.

Katz, J. A., "The Concept of Overcoming the Political: An Intellectual Biography of SS Standartenführer and Professor Dr Reinhard Hahn, 1904-1944", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Virginia Commonwealth University, 1995.

Kay, A., *Exploitation, Resettlement, Mass Murder: Political and Economic Planning for German Occupation Policy in the Soviet Union, 1940-1941*, New York, 2006.

Kedward, H. R., *Resistance in France: A Study of Ideas and Motivation in the Southern Zone, 1940-1942*, Oxford, 1978.

__________, *In Search of the Maquis: Rural Resistance in Southern France, 1942-1944*, Oxford, 1993.

Kehrl, H., *Krisenmanager im Dritten Reich: 6 Jahre Frieden, 6 Jahre Krieg: Erinnerungen*, Düsseldorf, 1973.

Kennan, G., *From Prague after Munich: Diplomatic Papers, 1938-1940,* Princeton, 1968.

Kent, C. vd (ed.), *The Lion and the Eagle: Interdisciplinary Essays on German-Spanish Relations over the Centuries*, Londra, 2000.

Kent, G. O., "Britain in the Winter of 1940 as Seen from the Wilhelmstrasse", *Historical Journal,* 6:1 (1963), 120-130.

Kershaw, I., "Improvised Genocide? The Emergence of the 'Final Solution' in the 'Warthegau'", *Transactions of the Royal Historical Society* (1994), 51-78.

__________, *Hitler, 1889-1936: Hubris*, New York, 1999.

Kersten, F., *The Kersten Memoirs, 1940-1945*, Londra, 1956.

Kestling, R. W., "Blacks under the Swastika: A Research Note", *Journal of Negro History,* 83:1 (Kış 1998), 84-99.

Kettenacker, L., "The Anglo-Soviet Alliance and the Problem of Germany, 1941-1945", *Journal of Contemporary History,* 17:3 (Temmuz 1982), 435-458.

Kiss, G., "Political Geography into Geopolitics: Recent Trends in Germany", *Geographical Review,* 32:4 (October 1942), 632-645

Kitson, S., "From Enthusiasm to Disenchantment: The French Police and the Vichy Regime, 1940-1944", *Contemporary European History,* 11:3 (2002), 371-390.

__________, *Vichy et la chasse aux espions nazis, 1940-1942: Complexités de la politique de collaboration*, Paris, 2005.

__________, "Spying for Germany in Vichy France", *History Today*, 56:1 (Ocak 2006), 38-45.

Klarsfeld, S. (ed.), *The Holocaust and the Neo-Nazi Mythomania*, New York, 1978.

Kling, H. (ed.), *Der nationalsozialistische Krieg*, Frankfurt, 1990.

Klingemann, C., "Ursachenanalyse und ethnopolitische Gegenstrategien zum Landarbcitermangel in den Ostgebieten: Max Weber, das Institut für Staatsforschung und der Reichsführer SS", *Jahrbuch für Soziologiegeschichte* (1994), 191-203.

Klinkhammer, L., *Zwischen Bündnis und Besatzung: Das nationalsozialistische Deutschland und die Republik von Salò, 1943-45*, Tübingen, 1993.

Kluke, P., "Nazionalsozialistische Europaideologie", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 3:3(1955), 240-75.

Klukowski, Z., *Diary from the Years of Occupation, 1939-1944*, Urbana, IL, 1993.

Knox, M., *Hitler's Italian Allies: Royal Armed Forces, Fascist Regime and the War of 1940-1943*, Cambridge, 2000.

Koch, H. W., *In the Name of the Volk: Political Justice in Hitler's Germany*, Londra, 1997.

Köchenhoff, G., "Grossraumgedanke und Völkische Idee im Recht", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 12 (1944), 34-82.

Koehl, R. L., "Colonialism inside Germany, 1886-1918", *Journal of Modern History*, 25:3 (Eylül 1953), 255-272.

__________, "A Prelude to Hitler's Greater Germany", *American Historical Review*, 59:1 (Ekim 1953), 43-65.

__________, *RKFDV: German Resettlement and Population Policy 1939-1945: A*

History of the Reich Commission for the Strengthening of Germandom, Cambridge, MA, 1957.

Kogan, A., "Social Democracy and the Conflict of Nationalities in the Habsburg Monarchy", *Journal of Modern History*, 21:3 (Eylül 1949), 204-211.

Komjathy, A. ve Stockwell, R., *German Minorities and the Third Reich: Ethnic Germans of East Central Europe between the Wars*, New York, 1980.

Kopelev, L., *The Education of a True Believer*, New York, 1980.

Koralka, J., "Germany's Attitude to the National Disintegration of Cisleithania", *Journal of Contemporary History*, 4:2 (Nisan 1969), 85-95.

Kostal, R. W., *A Jurisprudence of Power: Victorian Empire and the Rule of Law*, Oxford, 2005.

Kotkin, S., "World War Two and Labor: A Lost Cause?", *International Labor and Working-Class History*, 58 (Sonbahar 2000), 181-91.

Kramer, A., *Dynamics of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford, 2007

Krausnick, H. ve Broszat, M. (ed.), *Anatomy of the SS State*, Londra, 1973.
von Krockow, C., *Hour of the Women: Based on an Oral Narrative by Libussa Fritz- Krockow*, New York, 1992.
Kulischer, E. M., *Europe on the Move: War and Population Changes, 1917-1947*, New York, 1948.
Kunicki, M., "Unwanted Collaborators: Leon Kozlowski, Wladyslaw Studnicki and the Problem of Collaboration among Polish Conservative Politicians in World War II", *European Review of History*, 8:2 (2001), 203-220.
Kwiet, K., "Vorbereitung und Auflösung der deutschen Militärverwaltung in den Niederlanden", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 1 (1969), 121-153.
Lamb, R., *War in Italy, 1943-45: A Brutal Story*, Londra, 1993.
Lanckoronska, K., *Michelangelo in Ravensbrück: One Woman's War against the Nazis*, New York, 2007.
Lang, J. von (ed.), *Eichmann Interrogated: Transcripts from the Archives of the Israeli Police*, New York, 1999.
Lange, K., "Der terminus 'Lebensraum' in Hiders 'Mein Kampf'", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 13:4 (1965), 426-437.
Lannoy, F., de *La Ruée de l'Armée Rouge: Opéation Bagration*, Bayeux, 2002.
Lavin, D., *From Empire to International Commonwealth: A Biography of Lionel Curtis*, Oxford, 1995.
Lebedeva, N. S., "The Deportation of the Polish Population to the USSR, 1939-1941", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 16:12 (2000), 28-45.
Le Begnec, G. ve Peschanski, D. (ed.), *Les Elites locales dans la tourmente*, Paris, 2000.
Lecoeur, S. F., "The Italian Occupation of Syros and its Socio-Economic Impact, 1941-43", yayımlanmamış doktora tezi, University of London, 2006.
Legnani, M., "Il 'ginger' del generale Roatta: le direttive della za armata sulla repressione antipartigiana in Slovenia e Croazia", *Italia contemporanea*, 209-10 (Aralık 1997-Mart 1998), 155-174.
Leith, C. K., "The Struggle for Mineral Resources", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 204 (Temmuz 1939), 42-48.
Lemkin, R., *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Washington, DC, 1944.
Levai, E., *Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jewry*, Zürih ve Viyana, 1948.
Levine, H. S., "Local Authority and the SS State: The Conflict over Population Policy in Danzig-West Prussia, 1939-194", *Central European History*, 3 (1969), 331-355.
__________, *Hitler's Free City: A History of the Nazi Party in Danzig, 1925-1939*, Chicago, 1973.

Levisse-Touzé, C. (ed.), *Paris 1944: Les Enjeux de la Libération*, Paris, 1994.

Lewis, N., *Naples'44*, Londra, 1978.

Liberman, P., "The Spoils of Conquest', *International Security*, 18:2(Sonbahar 1993).

__________, *Does Conquest Pay? The Exploitation of Occupied Industrial Societies*, Princeton, 1996.

Lindholm, R. W., "German Finances in Wartime", *American Economic Review*, 37:1 (Mart 1947), 121-134.

Lindqvist, S., *Terra Nullius: A Journey through No One's Land*, New York, 2007.

Linne, K., " 'New Labour Policy' in Nazi Colonial Planning for Africa", *International Review of Social History*, 49:2(2004), 197-224.

Lipgens, W. A., *History of European Integration*, 1. cilt (1945-7), Oxford, 1982.

__________, (ed.), *Documents on the History of European Integration*, 4 cilt, Berlin, 1984-1991.

Liulevicius, V. G., *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity and German Occupation in World War I*, Cambridge, 2000.

Loftus, J., *The Belarus Secret*, New York, 1982.

Lohr, E., *Nationalizing the Russian Empire: The Campaign against Enemy Aliens during World War I*, Cambridge, MA, 2003.

Loock, H.-D., "Zur 'Grossgermanischen Politik' des Dritten Reiches", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 8 (1960), 37-64.

Lösener, B., "Das Reichsministerium des Innern und die Judengesetzgebung", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 9:3 (1961).

Lossowski, P., "The Resettlement of the Germans from the Baltic States in 1939/41", *Acta Poloniae Historica*, 92 (2005), 79-98.

Lotnik, W., *Nine Lives: Ethnic Conflict in the Polish-Ukrainian Borderlands*, Londra, 1999.

Low, D., *The Anschluss Movement, 1918-1919 and the Paris Peace Conference*, Philadelphia, 1974.

Luciolli, M., *Palazzo Chigi: anni roventi, ricordi di vita diplomatica italiana dal 1933 al 1948*, Milano, 1976.

Luczak, C., "Die Ansiedlung der deutschen Bevolkerung im besetzten Polen (1939-1945)" *Studia Historicae Oeconomicae*, 13 (1978), 193-205.

__________, "Nazi Spatial Plans in Occupied Poland (1939-1945)", *Studia Historicae Oeconomicae*, 12 (1978).

__________, "Die Agrarpolitik des Dritten Reiches", *Studia Historicae Oeconomicae*, 17 (1982), 195-203.

Lukas, R., *Forgotten Holocaust: The Poles under German Occupation, 1939-1944*, New York, 1990.

Lumans, V., *Himmler's Auxiliaries: The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933-1945*, Chapel Hill, NC, 1993.

__________, *Latvia in World War Two*, New York, 2006.

Luyten, D. ve Hemmerijckx, R., "Belgian Labour in World War II: Strategies of Survival, Organisations and Labour Relations", *European Review of History*, 7:2 (Sonbahar 2000), 207-227.

Lynch, M., *Mining in World History*, Londra, 2002.

MacDonald, C., *The Killing of SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich, 27 Mayıs 1942*, Londra, 1989.

Machtan, L., "'Bismarcks Varzin - Warcino heute': Betrachtungen zu einem Symbol politischer Kultur aus Preuβen-Deutschland", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 38:9 (1990), 771-786.

Mackenzie, S. P., "The Treatment of Prisoners of War in World War II" *Journal of Modern History*, 66:3 (Eylül 1994), 487-520.

Mackinder, H., "The Geographical Pivot of History", *Geographical Journal*, 23:4 (Nisan 1904), 421-427.

Madajczyk, C., "Deportations in the Zamość Region in 1942 and 1943 in the Light of German Documents", *Acta Poloniae Historica*, 1 (1958), 75-106.

__________, "Introduction to General Plan East", *Polish Western Affairs*, 3:2(1962).

__________, *Die Okkupationspolitik Nazideutschlands in Polen, 1939-1945*, Berlin, 1987.

__________, "Legal Conceptions in the Third Reich and its Conquests", *Michael*, 13 (1993), 131-159.

__________, (ed.), *Inter arma non silent musae: The War and Culture, 1939-1945*, Varşova, 1977.

__________, *Vom Generalplan Ost zum Generalsiedlungsplan*, Münih, 1994.

Magocsi, R. P., *Historical Atlas of East Central Europe*, Seattle, 1993.

Mai, U., *"Rasse und Raum": Agrarpolitik, Sozial- und Raumplanung im NS-Staat*, Paderborn, 2002.

Maier, C., *Among Empires: American Ascendancy and Its Predecessors*, Cambridge, MA, 2006.

Maisky, I., *Memoirs of a Soviet Ambassador: The War, 1939-1943*, Londra, 1967.

Makinen, G. A., "The Greek Hyper-Inflation and Stabilization of 1943-46", *Journal of Economic History*, 46:3 (1986), 795-805.

Malaparte, K., *Kaputt*, Londra, 1989.

Mamatey, V. ve Luza, R. (ed.), *A History of the Czechoslovak Republic, 1918-1948*, Princeton, 1973.

Mankowski, Z., "Die Agrarpolitik des Okkupanten im Generalgouvernement, 1939-1945", *Studia Historicae Oeconomicae*, 23 (1998), 255-268.

Manoschek, W., *"Serbien ist judenfrei": Militärische Besatzungspolitik und judenvernichtung in Serbien, 1941/42*, Münih, 1993.

Marmulla, H. ve Brault, P., *Europäische Integration und Agrarwirtschaft*, Bonn, 1958.

Marples, D., "Western Ukraine and Western Belorussia under Soviet Occupation: The Development of Socialist Farming, 1939-1941", *Revue Canadienne des Slavistes*, 27:2 (Haziran 1985), 158-177.

Marrus, M. ve Paxton, R., *Vichy France and the Jews*, New York, 1981.

Martens, S. ve Vaïsse, M. (ed.), *Frankreich und Deutschland im Krieg (Nov. 1942-Herbst 1944): Okkupation, Kollaboration, Resistance*, Bonn, 2000.

Martin, B., "German-Italian Cultural Initiatives and the Idea of a New Order in Europe, 1936-1945", yayımlanmamış doktora tezi, Columbia University, 2006.

Mastny, V., *The Czechs under Nazi Rule: The Failure of National Resistance, 1939-1942*, New York, 1972.

Masur, N., *En jude talar med Himmler*, Stockholm, 1945.

Matlok, S. (ed.), *Dänemark in Hitlers Hand: Der Bericht des Reichsbevollmächtigten Werner Best über seine Besatzungspolitik in Dänemark mit Studien über Hitler, Göring, Himmler, Heydrich, Ribbentrop, Canaris u.a.*, Husum, 1988.

Maugue, P., *Le Particularisme Alsacien, 1918-1967*, Paris, 1970.

Mauter, W., "Churchill and the Unification of Europe", *The Historian*, 61:1 (Sonbahar 1998), 67-84.

May, E., "Nazi Germany and the United States: A Review Essay", *Journal of Modern History*, 41:2 (Haziran 1969), 207-214.

Mazower, M., "The Strange Triumph of Human Rights, 1933-1950", *Historical Journal*, 47:2 (2004), 379-399.

________ "An International Civilization? Empire, Internationalism and the Crisis of the

Mid-Twentieth Century", *International Affairs*, 82:3 (2006), 553-566.

McCann, F. D., *The Brazilian-American Alliance, 1937-1945*, Princeton, 1973.

McElligott, A. ve Kirk, T. (ed.), *Working towards the Führer: Essays in Honour of Sir Ian Kershaw*, Münih, 2003.

McLaine, I., *The Ministry of Morale*, Londra, 1979, 223-224.

Mejer, D., *"Non-Germans" under the Third Reich: The Nazi Judicial and Administrative System in Germany and Occupied Eastern Europe with Special Regard to Occupied Poland, 1939-1945*, Baltimore, 2003.

Mendelsohn, J. (ed.), *The Holocaust: Selected Documents in Eighteen Volumes*, New York, 1982.

Merridale, C., *Ivan's War: Life and Death in the Red Army, 1939-1945*, New York, 2006.

Michalka, W. (ed.), *Nationalsozialistische Aussenpolitik*, Darmstadt, 1978.

__________, *Der Zweite Weltkrieg: Analysen, Grundzüge, Forschungsbilanz*, Münih, 1989.

Mierzejewski, A. C., *The Collapse of the German War Economy, 1944-1945*, Chapel Hill 1988.

__________, "A Public Enterprise in the Service of Mass Murder: The Deutsche Reichsbahn and the Holocaust", *Holocaust and Genocide Studies*, 15:1 (Bahar 2001), 33-46.

Militärgeschichtliches Forschungsamt (der.), *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, Stuttgart, 1979-2004.

__________, *Germany and the Second World War*, 7 cilt, Oxford, 1990-2006.

Miller, D., "Colonising the Hungarian and German Border Areas during the Czech Land Reform, 1918-1938", *Austrian History Yearbook*, 34 (2003), 303-317.

Milward, A., *The New Order and the French Economy*, Oxford, 1970.

__________, *The Fascist Economy in Norway*, Oxford, 1972.

__________, *The European Rescue of the Nation-State*, Londra, 2000.

Mommsen, H., "The Dissolution of the Third Reich: Crisis Management and Collapse, 1943-45", *German Historical Institute (Washington): Bulletin*, 27 (Sonbahar 2000), 9-23.

__________, *Third Reich between Vision and Reality: New Perspectives on German History, 1918-1945*, Oxford, 2001.

Mommsen, H., *Max Weber and German Politics, 1890-1920*, Chicago, 1984.

Moore, B. (ed.), *Resistance in Western Europe*, Oxford, 2000.

Morris-Reich, A., "Arthur Ruppin's Concept of Race", *Israel Studies*, 11:3 (Sonbahar 2006), 1-30.

Moskowitz, M., "Three Years of the Protectorate of Bohemia and Moravia", *Political Science Quarterly*, 57:3 (Eylül 1942), 353-375.

Mosse, G. L. (ed.), *Police Forces in History*, Londra, 1975.

Müller, N. (ed.), *Deutsche Besatzungspolitik in der UdSSR 1941-1944: Dokumente*, Cologne, 1980.

Müller, R.-D., *Der letzte deutsche Krieg, 1939-1945*, Stuttgart, 2005.

Müller, R.-D. ve Volkmann, H.-E. (ed.), *Die Wehrmacht. Mythos und Realität*, Münih, 1999.

Mulligan, T., *The Politics of Illusion and Empire: German Occupation Policy in the Soviet Union, 1942-43*, New York, 1988.

Murashko, G. ve Noskova, A., "Stalin and the National-Territorial Controversies in Eastern Europe, 1945-1947", *Cold War History*, 1:3 (Nisan 2001), 161-172.

Murphy, R. vd (ed.), *National Socialism: Basic Principles, Their Application by the Nazi Party's Foreign Organization and the Use of Germans Abroad for Nazi Aims*, Washington, DC, 1943.

Murray, W., *The Change in the European Balance of Power, 1938-1939: The Path to Ruin*, Princeton, 1984.

Musial, B., "The Origins of 'Operation Reinhard': The Decision-Making Process for the
Mass Murder of the Jews in the *Generalgouvernement", Yad Vashem Studies,* 2.8 (2000), 113-153.

Myers, D. P., "Berlin 'Versus' Vienna: Disagreements about 'Anschluss' in the Winter of 1918-1919", *Central European History,* 5:2 (Haziran 1972), 150-175.

Naasner, W. (ed.), *SS-Wirtschaft und SS-Verwaltung: "Das SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt und die unter seiner Dienstaufsicht stehenden wirtschaflichen Untemehmungen" Und weitere Dokumente,* Düsseldorf, 1998.

Naimark, N., *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth Century Europe,* Cambridge, MA, 2001.

Namier, L., *Vanished Supremacies: Essays on European History, 1812-1918,* London, 1962.

__________, *1848: The Revolt of the Intellectuals,* Oxford, 1992.

Nazi Conspiracy and Aggression, 8 cilt, Washington, DC, 1946-8.

Neitze, S. (ed.), *Tapping Hitler's Generals: Transcripts of Secret Conversations, 1942-45,* Barnsley, 2007.

Neulen, H.W. (ed.), *Europa und das 3. Reich: Einigungsbestrebungen im deutschen Machtbereich, 1939-1945,* Münih, 1987.

Neumann, K., *Not the Way It Really Was: Constructing the Tolai Past,* Honolulu, 1992.

Neumann, S., "Fashions in Space", *Foreign Affairs,* 21:2 (Ocak 1943), 276-288

Nicolson, H., "The Colonial Problem", *International Affairs,* 17:1 (Ocak-Şubat 1938), 32-50.

Noakes, J. ve Pridham, G. (ed.), *Nazism, 1919-1945: A Documentary Reader* 3. cilt: *Foreign Policy, War and Racial Extermination,* Exeter, 1991.

Noble, A., "The First *Frontgau:* East Prussia, July 1944", *War and History,* 13 (Nisan 2006), 200-216.

Nove, A., "How Many Victims in the 1930s? II", *Soviet Studies,* 42:4 (October1990), 811-814.

O'Brien, P., "European Economic Development", *Economic History Review,* 35:1 (Şubat 1982), 1-18.

Orwell, G., "Not Counting Niggers", *Adelphi* (Temmuz 1939).

Otto,G.veCate,J.H.ten(ed.),*DasorganisierteChaos:"Ämterdarwinismus" und "Gesinnungsethik": Detenninanten nationalsozialistischer Besatzungsherrschaft,* Berlin, 1999.

Overmans, R., *Deutsche militärische Verluste im Zweiten Weltkrieg,* Münih, 1999.

Overy, R. J., *Goering: The "Iron Man",* Londra, 1984.

__________, *Why the Allies Won,* Londra, 1995.

__________, *Interrogations: The Nazi Elite in Allied Hands, 1945,* Londra, 2001.

__________, *The Dictators: Hitler's Germany, Stalin's Russia*, Londra, 2004.

__________, (ed.), *War and Economy in the Third Reich*, Oxford, 1994.

Overy, R. J., Otto, G. ve Cate, J. H. van (ed.), *Die "Neuordnung" Eumpas: NS Wirtschaftspolitik in den besetzten Gebieten*, Berlin, 1997.

Padfield, P., *Himmler: Reichsführer-SS*, Londra, 1990.

Panayi, P., "Exploitation, Criminality, Resistance: The Everyday Life of Foreign Workers and Prisoners of War in the German Town of Osnabrück, 1939-1949", *]oumal of Contemporary History*, 40:3 (2005), 483-502.

Paolino, E. N., *The Foundations of the American Empire: William Henry Seward and US Foreign Policy*, Ithaca, 1973.

Pare, J.-R., "Les 'Ecrits de jeunesse' du Max Weber: l'histoire agraire, le nationalisme et les paysans", *Canadian Journal of Political Science*, 28:3 (1995), 437-454.

Parkinson, F. (ed.), *Conquering the Past: Austrian Nazism Yesterday and Today*, Detroit, 1989.

Parkinson, R., *Thirty Years in the South Seas: Land and People, Customs and Traditions in the Bismarck Archipelago and on the German Solomon Islands*, çev. J. Dennison, Honolulu, 1999.

Pavone, C. (ed.), *Alle origine della Repubblica: Scritti su fascismo, antifascismo e continuità dello Stato*, Turin, 1995.

Paxton, R., *Vichy France: Old Guard, New Order, 1940-1944*, New York, 1972.

__________, "Le Régime de Vichy était-il neutre?", *Guerres mondiales et conflits contemporaines*, 194 (1999), 149-162.

Péan, P., *Une jeunesse française: Française Mitterand, 1934-1947*, Paris, 1994.

Penslar, D. J., *Zionism and Technocracy: The Engineering of Jewish Settlement in*

Palestine, 1870-1918, Bloomington, IN, 1991.

__________, *Israel in History: The Jewish State in Comparative Perspective*, Abingdon, 2007.

Perras, A., *Carl Peters and German Imperialism, 1856-1918: A Political Biography*, Oxford, 2004.

Pétain, P., *Discours aux Français: 17 juin 1940-20 aôut 1944*, ed. J.-C. Barbas, Paris, 1989.

Peterson, E., *The Limits to Hitler's Power*, Princeton, 1969.

Petrick, P. (ed.) *Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus in Dänemark und Norwegen (1940-1945)*, Berlin, 1992.

Petropoulos, J. ve Roth, J. K. (ed.), *Grey Zones: Ambiguity and Compromise in the Holocaust and Its Aftermath*, New York, 2005.

Petrov, V., *Escape from the Future: The Incredible Adventures of a Young Russian*, Bloomington, IN, 1973.

__________, "The Politics of Occupation", *Air University Review* (Mart-Nisan 1983).

Pilichowski, C., "Verbrauch von Nahrungsmitteln durch jüdische Bevölkerung und Häftlinge der Okkupationslager in besetzten Polen", *Studia Historicae Oeconomicae*, 17 (1982), 205-215.

Pinchuk, B., *Shtetl Jews under Soviet Rule: Eastern Poland on the Eve of the Holocaust*, Oxford, 1990.

Pinkus, O., *The House of Ashes*, Londra, 1991. "The Place of Judgment", *Time*, 6 Ağustos, 1945.

Poiger, U., "Imperialism and Empire in Twentieth Century Germany", *History and Memory*, 17:1 (2005), 117-143.

Poliakov, L. ve Wulf, J. (ed.), *Das Dritte Reich und seine Denker*, Wiesbaden, 1989.

Polish Fortnightly Review.

Polish Ministry of Information, *The German New Order in Poland*, Londra, 1942.

Pollack, M., *The Dead Man in the Bunker*, Londra, 2006.

Pollock, J. K., *The Government of Greater Germany*, New York, 1938.

Pomeranz, K., *The Great Divergence: China, Europe and the Making of the Modern World Economy*, California, 2000.

Portelli, A., *The Order Has Been Carried Out: History, Memory and the Meaning of a Nazi Massacre in Rome*, London, 2003.

Präg, W. ve Jacobmeyer, W. (ed.), *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs in Polen 1939-1945*, Stuttgart, 1975.

Prazmowska, A., "The Kielce Pogrom 1946 and the Emergence of Communist Power in Poland", *Cold War History*, 2:2 (Ocak 2002), 101-124.

Prete, R. A. ve Ion, A. H. (ed.), *Armies of Occupation*, Ontario, 1981.

Preuss, L., "National Socialist Conceptions of International Law", *American Political Science Review*, 29:4 (Ağustos 1935), 594-609.

Pringle, H., *The Master Plan: Himmler's Scholars and the Holocaust*, New York, 2006.

Prusin, A., "A Community of Violence: The SiPo/SD and its Role in the Nazi Terror System in Generalbezirk Kiew", *Holocaust and Genocide Studies*, 21:1 (Bahar 2007), 1-30.

Raitz von Frentz, C., *A Lesson Forgotten: Minority Protection under the League of Nations: The Case ot the German Minority in Poland, 1920-1934*, New York, 1999.

Ranshofen-Wertheimer, E., *Victory Is Not Enough: The Strategy for a Lasting Peace*, New York, 1942.

Rebentisch, D., *Führerstaat und Verwaltung im Zweiten Weltkrieg: Verfassungsentwicklung und Verwaltungspolitik, 1939-1945*, Stuttgart, 1989.

Rebentisch, D. ve Teppe, K. (ed.), *Verwaltung contra Menschenführung im Staat Hitlers: Studien zum politisch-administrativen System*, Göttingen, 1986.

Reddaway, W. F., Penson, J. H., Halecki, O. ve Dyboski, R. (ed.), *The Cambridge History of Poland: From Augustus II to Pilsudski (1697-1935)*, Cambridge, 1951.

Reich Abel, J., "Warring Internationalisms: Multilateral Thinking in Japan, 1933-1964", yayımlanmamış doktora tezi, Columbia University, 2004.

Reichman, S. ve Hasson, S., "A Cross-Cultural Diffusion of Colonization: From Posen to Palestine", *Annals at the Association of American Geographers*, 74:1 (Mart 1984), 57-70.

Rein, L., "Local Collaboration in the Execution of the 'Final Solution' in Nazi-Occupied Belorussia", *Holocaust and Genocide Studies*, 20:3 (Kış 2006), 381-409.

Reidinger, G., *The Final Solution*, Londra, 1953.

__________, *The SS, Alibi of a Nation*, Londra, 1956.

__________, *The House Built on Sand: The Conflicts of German Policy in Russia, 1939-1945*, Londra, 1960.

Remak, J., "The Healthy Invalid: How Doomed was the Habsburg Empire?", *Journal of Modern History*, 41:2 (Haziran 1969), 127-143.

Remeikis, T. (ed.), *Lithuania under German Occupation, 1941-1945: Dispatches from the US Legation in Stockholm*, Vilnius, 2005.

Rempel, D. G., "The Expropriation of the German Colonists in Southern Russia during the Great War", *Journal of Modern History*, 4:1 (Mart 1932), 49-67.

Reynolds, D., *From World War to Cold War: Churchill, Roosevelt and the International History of the 1940s*, Cambridge, 2006.

Ribbentrop, J. von, *The Ribbentrop Memoirs*, Londra, 1954.

Rich, N., *Hitler's War Aims*, I. cilt: *Ideology, The Nazi State, and the Course of Expansion*, 2 cilt: *The Establishment of the New Order*, Londra, 1974.

Richter, J. H., "Continental Europe's Prewar Food Balance", *Foreign Agriculture*, 6 (1942), 300-301.

Rieber, A., "Civil Wars in the Soviet Union", *Kritika*, 4:1 (Kış 2003), 129-162.

Rieckhoff, H. van, *German-Polish Relations, 1918-1933*, Baltimore, 1971.

Rieger, B., *Creator of the Nazi Death Camps: The Life of Odilo Globocnik*, Londra, 2007.

Riismandel, V., "Soviet Law in Occupied Estonia", *Baltic Review*, 5 (Haziran 1955), 23-42.

Robbins, K., "Konrad Henlein, the Sudeten Question and British Foreign Policy", *Historical Journal*, 12:4 (Ekim 1969), 674-697.

Robertson, E.M., *Hitler's Prewar Policy and Military Plans, 1933-1939*, Londra, 1963.

Rodogno, D., *Fascism's European Empire: Italian Occupation during the Second World War*, Cambridge, 2006.

Röhr, W. ve Heckert, E. (ed.), *Die faschistische Okkupationspolitik in Polen (1939-1945)*, Berlin, 1989.

Roon, Ger van, "Graf Moltke als Völkerrechtler im OKW", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 18:1(1970), 12-61.

Rosenberg, A., *Schriften und Reden*, Münih, 1943.

__________, *Letzte Aufzeichnungen: Ideale und Idole der nationalsozialistischen Revolution*, Gottingen, 1955.

Ross, R., "Heinrich Ritter van Srbik and 'Gesamtdeutsch' History", *Review of Politics*, 31: 1 (Ocak 1969), 88-107.

Rossino, A., *Hitler Strikes Poland: Blitzkrieg, Ideology and Atrocity*, Lawrence, KS, 2003.

__________, "Polish 'Neighbours' and German Invaders: Anti-Jewish Violence in the Bialystok District during the Opening Weeks of Operation Barbarossa", *Polin*, 16 (2003), 431-452.

Rössler, M., "Applied Geography and Area Research in Nazi Society: Central Place Theory and Planning, 1933 to 1945", *Environment and Planning*, 7 (1989), 419-431.

Rössler, M. ve Schleiermacher, S. (ed.), *Der "Generalplan Ost": Hauptlinien der nationalsozialistischen Planungs- und Vernichtungspolitik*, Berlin, 1993.

Rostow, W., "The European Commission for Europe", *International Organization*, 3:2 (Mayıs 1949), 254-268.

Rothkirchen, L., "The Final Solution in its Last Stages", *Yad Vashem Studies*, 8 (1970), 7-28.

Ruehl, M., "In This Time without Emperors: The Politics of Ernst Kantorowicz's *Kaiser Friedrich der Zweite* Reconsidered", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 63 (2000), 187-242.

Rutherford, P. T., " 'Absolute Organizational Deficiency': The 1. *Nahplan* of December 1939 (Logistics, Limitations, and Lessons)", *Central European History*, 36:2 (2003), 235-272.

__________, *Prelude to the Final Solution: The Nazi Program for Deporting Ethnic Poles, 1939-1941*, Lawrence, KS, 2007.

Safrian, H., *Eichmann und seine Gehilfen*, Frankfurt, 1995.

Sakowicz, K., *Ponary Diary, 1941-1943: A Bystander's Account of a Mass Murder*, New Haven, 2005.

Sauer, C., "The Formative Years of Ratzel in the United States", *Annals of the Association of American Geographers*, 61:2 (Haziran 1971), 245-254.

Sauvy, A. ve Ledermann, S., "La Guerre biologique (1933-1945): Population de l'Allemagne et des pays voisins", *Population*, 1:3 (Temmuz-Eylül 1946).

Schechtman, J. P., *European Population Transfers, 1939-1945*, New York, 1946.

Schellenberg, W., *Hitler's Secret Service*, New York, 1956.

__________, *Invasion 1940: The Nazi Invasion Plan for Britain*, giriş bölümü J. Erickson, Londra, 2000.

Schenk, D., *Hans Frank: Hitlers Kronjurist und Generalgouverneur*, Frankfurt am Main, 2006.

Scherstjanoi, E., " 'Vot ona prokliataia Gumaniia!' Germany in Early 1945 through the Eyes of Red Army Soldiers", *Slavic Review*, 64:4 (Kış 2005), 165-189.

Schieder, T. (ed.), *The Expulsion of the German Population from the Territories East of the Oder-Neisse Line*, Bonn, tarihsiz.

Schlesinger, R., *Federalism in Central and Eastern Europe*, New York, 1945.

Schmidt, P., *Hitler's Interpreter*, Londra, 1951.

Schmitt, C., "Grossraum gegen Universalismus", *Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht*, 9 (1939), 333-337.

__________, *Völkerrechtliche Grossraum-Ordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte*, Berlin, 1939.

__________, *The Concept of the Political*, çev. *G. Schwab*, New Brunswick, 1976.

__________, *The Nomos of the Earth in the International Law of the Ius Publicum Europaeun*, New York, 2003.

Schmokel, W., *Dreams of Empire: German Colonialism, 1919-1945*, New Haven, 1964.

Schöttler, P., "Eine Art 'Generalplan West': Die Stuckart-Denkschrift vom 14. Juni 1940 und die Planungen für eine neue deutsch-französische Grenze im Zweiten Weltkrieg", *Sozial Geschichte*, 18:3 (2003), 83-131.

Schreiber, G., *Deutsche Kriegsverbrechen in Italien*, Münih, 1996.

Schulte, J. E., *Zwangsarbeit und Vernichtung: Das Wirtschaftsimperium der SS: Oswald Pohl und das SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt, 1933-1945*, Paderborn, 2001.

__________, "Vom Arbeits- zum Vernichtungslager: Die Entstehungsgeschichte von AuschwitzBirkenau 1941/42" *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 50 (2002).

Schulte, T., *German Army and Nazi Policies in Occupied Russia*, New York, 1989.

Schulz, G., "Zur englischen Planung des Partisanenkriegs am Vorabend des Zweiten Weltkrieges", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 30:2 (1982), 322-339.

Schumann, W., "Probleme der Deutschen Aussenwirtschaft und einer 'Europäischen Winschaftsplanung'", *Studia Historicae Oeconomicae*, 14 (1979), 142-160.

Schumann, W. vd. (ed.), *Europa unterm Hakenkreuz (1938-1945)*, 10 cilt, Berlin, 1988-94.

Schwendemann, H., " 'Drastic Measures to Defend the Reich at the Oder and the Rhine': A Forgotten Memorandum of Albert Speer of 18 March 1945", *Journal of Contemporary History*, 38:4 (2003), 597-614.

Semelin, J., *Unarmed against Hitler: Civilian Resistance in Europe*, Londra, 1993.

Shafir, G., "Tech for Tech's Sake", *Journal of Palestine Studies*, 21:4 (Yaz 1992), 103-105.

Shenhav, Y., "The Jews of Iraq, Zionist Ideology and the Property of Palestinian Refugees of 1948: An Anomaly of National Accounting", *International Journal of Middle Eastern Studies*, 31:4 (Kasım 1999), 605-630.

Shepherd, B., *War in the Wild East: The German Army and Soviet Partisans*, Cambridge, MA, 2004.

Simoni, L., *Berlino, Ambasciata d'Italia 1939-1943*, Roma, 1947.

Simpson, A. W. B., *Human Rights and the End of Empire: Britain and the Genesis of the European Convention*, Oxford, 2001.

Singh Mehta, U., *Liberalism and Empire: A Study in Nineteenth-Century British Liberal Thought*, Chicago, 1999.

Slepyan, K., *Stalin's Guerrillas: Soviet Partisans in World War Two*, Lawrence, KS, 2006.

Smelser, R. ve Zitelman, R. (ed.), *Die braune Elite*, Darmstadt, 1993.

__________, *The Nazi Elite*, Londra, 1993.

Smilovitsky, L., "Righteous Gentiles, the Partisans and Jewish Survival in Belorussia, 1941-1944", *Holocaust and Genocide Studies*, 11:3 (Kış 1997), 301-329.

__________, "A Demographic Profile of the Jews in Belorussia from the Prewar Time to the Postwar Time", *Journal of Genocide Research*, 5:1 (2003), 117-129.

Smith, B. ve Peterson, A. (ed.), *Heinrich Himmler: Geheimreden 1933 bis 1945*, Frankfurt, 1974.

Smith, G., *The Last Years of the Monroe Doctrine, 1945-1993*, New York, 1994.

Smith, L., *The Embattled Self: French Soldiers' Testimony of the Great War*, Cornell, 2007.

Smith, W. D., "Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum", *German Studies Review*, 3:1 (Şubat 1980), 51-68.

__________, *The Ideological Origins of Nazi Imperialism*, Oxford, 1986.

Snyder, D. R., *Sex Crimes under the Wehrmacht*, Lincoln, NE, 2007.

Snyder, L., *The Blood and Iron Chancellor: A Documentary-Biography of Otto von Bismarck*, Princeton, 1967.

Snyder, T., "The Causes of Ukrainian-Polish Ethnic Cleansing 1943", *Past and Present*, 179 (Mayıs 2003), 197-235.

Sobieski, Z., "Reminiscences from Lwow, 1939-1946", *Journal of Central European "Affairs*, 6:4 (Ocak 1947), 351-374 .

Sontag, R. J. ve Beddie, J. S. (ed.), *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office*, Washington, DC, 1948.

Spang, C. W. ve Wippich, R.-H. (der.) *Japanese-German Relations, 1895-1945*, Londra, 2006.

Spector, S., "*Aktion 1005* - Effacing the Murder of Millions", *Holocaust and Genocide Studies*, 5:2 (1990), 157-173.

Speer, A., *Inside the Third Reich*, Londra, 1970.

__________, *Spandau: The Secret Diaries*, Londra, 1976.

Stafford, D., "The Detonator Concept: British Strategy, SOE and European Resistance after the Fall of France", *Journal of Contemporary History*, 10:2 (Nisan 1975), 185 -217.

Stein, G., *The Waffen-SS: Hitler's Elite Guard at War, 1939-1945*, Ithaca, 1966.

Steinberg, J., "The Third Reich Reflected: German Civil Administration in the Occupied Soviet Union, 1941-1944", *English Historical Review*, 110:437 (Haziran 1995), 620-650.

Steinert, M., *Capitulation 1945: The Story of the Dönitz Regime*, Londra, 1969.

__________, "The Allied Decision to Arrest the Dönitz Government", *Historical Journal*, 31:3 (1988), 651-663.

Steininger, R., Bischof, G. ve Gehler, M. (ed.), *Austria in the 20th Century*, New Brunswick, 2002.

Steinweis, A. ve Rogers, D. E. (ed.), *The Impact of Nazism*, Lincoln, NE, 2003.

Stern, H., "The Organisation Consul", *Journal of Modern History*, 35:1 (Mart 1963), 20-32.

Stoakes, G., *Hitler and the Quest for World Dominion: Nazi Ideology and Foreign Policy in the 1920s*, New York, 1986.

Stokker, K., "Hurry Home, Haakon: The Impact of Anti-Nazi Humor on the Image of the Norwegian Monarch", *Journal of American Folklore*, 109:433 (Yaz 1996), 289-307.

Streit, C., *Keine Kameraden: Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen, 1941-1945*, Bonn, 1997.

Stroble, G., *The Germanic Isle: Nazi Perceptions of Britain*, Cambridge, 2000.

Struye, P., *L'Evolution du sentiment publique en Belgique sous l'occupation allemande*, Brüksel, 1945.

__________, *Journal de guerre, 1940-1945*, Brüksel, 2004.

Suval, S., "Overcoming *Kleindeutschland:* The Politics of Historical Mythmaking in the Weimar Republic", *Central European History*, 3 (1969), 312-330.

Swain, G., *Between Stalin and Hitler: Class War and Race War on the Dvina, 1940-1946*, London, 2004.

Sweet, P. R., "Seipel's Views on Anschluss in 1928: An Unpublished Exchange of Letters", *Journal of Modern History*, 19:4 (Aralık 1947), 320-323.

__________, "The Historical Writing of Heinrich von Srbik", *History and Theory*, 9:1 (1970), 37-58.

Sweets, J., *Choices in Vichy France: The French under Nazi Occupation*, Oxford, 1986.

__________, "Hold that Pendulum! Redefining Fascism, Collaborationism and Resistance in France", *French Historical Studies*, 15:4 (Sonbahar 1988), 731-758.

Sword, K. (ed.), *The Soviet Takeover of the Polish Eastern Provinces*, Londra, 1991.

Symposium of the Commission of the Historians of Latvia, *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupation, 1940-1991*, Riga, 2005.

Szarota, T., *Warschau unter dem Hakenkreuz*, Paderborn, 1978.

__________, *The Warshaw Ghetto: the 45th Anniversary of the Uprising*, Varşova, 1987.

Tauber, K., *Beyond Eagle and Swastika: German Nationalism since 1945*, Middletown, CT, 1967.

Taylor, A. J. P., *The Origins of the Second World War*, Londra, 1961.

Taylor, L., *Between Resistance and Collaboration: Popular Protest in Northern France, 1940-1945*, Basingstoke, 2000.

Thamer, H.-U., *Verführung und Gewalt: Deutschland, 1933-45*, Berlin, 1986.

Ther, P. ve Siljak, A. (ed.), *Redrawing Nations: Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944-48*, Lathan, MD, 2001.

Thies, J., "Hitler's European Building Programme", *Journal of Contemporary History*, 13 (1978), 413-431.

Thomas, W., "The Prussian-Polish Situation: An Experiment in Assimilarion", *American Journal of Sociology*, 19:5 (Mart 1914), 624-639.

Tims, R. W., *Germanizing Prussian Poland: The H-K-T Society and the Struggle for the Eastern Marches in the German Empire, 1894-1919*, New York, 1941.

Todorov, T., *A French Tragedy: Scenes of Civil War, Summer 1944*, Hanover, NH, 1996.

Tomosevich, J., *War and Reuolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration*, Stanford, 2001.

Tonnini, C., *Operazione Madagascar: La questione ebraica in Polonia, 1918-1968*, Bologna, 1999.

Tooze, A., Wages *of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*, Londra, 2006.

Toynbee, A. ve Toynbee, V. (ed.), *Survey of International Affairs: Hitler's Europe, 1939-1946*, Londra, 1954.

Trentmann, F. ve Just, F. (ed.), *Food and Conflict in Europe in the Age of the Two World Wars*, Basingstoke, 2006.

Trevor-Roper, H., "Hitlers Kriegsziele", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 8 (1960).

__________, H. (ed.), *Hitler's War Directives, 1939-1945*, London, 1966.

__________, *Hitler's Table Talk*, Oxford, 1988.

Trew, S., *Britain, Mihailovic and the Chetniks, 1941-42*, Londra, 1998.

Tucker, W. R., *The Fascist Ego: A Political Biography of Robert Brasillach*, Los Angeles, 1975.

Überschär, G. R. (ed.), *Orte des Grauens*, Darmstadt, 2003.

Überschär, G. R. ve Wette, W. (ed.), *"Unternehmen Barbarosssa": Der deutsche Überfall die Sowjetunion 1941: Berichte, Analysen, Dokumente*, Paderborn, 1984.

Umbreit, H., *Der Militärbefehlshaber in Frankreich 1940-1944*, Boppard am Rhein, 1968.

________, *Deutsche Militärverwaltungen 1938/39: Die militärische Besetzung der Tschecho- slowakei und Polens*, Stuttgart, 1977.

Ungvary, K., *Battle for Budapest: One Hundred Days in World War II*, Londra, 2003.

USA, Office of the United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality. *Nazi Conspiracy and Aggression*, 8 cilt ve ekler, Washington, DC, 1946-7.

Valin, J., Mesle, F., Adamets, S. ve Pyrozhov, S., "A New Estimate of Ukrainian Population Losses during the Crises of the 1930s and 1940s", *Population Studies*, 56:3 (Kasım 2002), 249-264.

Veillon, D., *Fashion under the Occupation*, Oxford, 2002.

Verna, F. P., "Notes on Italian Rule in Dalmatia under Bastianini, 1941-1943", *International History Review*, 12:3 (1990), 441-460.

Vernant, J., *The Refugee in the Post- War World*, Londra, 1953

Verschuer, O., "Rassenbiologie der Juden", *Forschungen zur Judenfrage*, 3. cilt, 1938.

Vick, B., *Defining Germany: The 1848 Frankfurt Parliamentarians and National Identity*, Cambridge, MA, 2002.

Vincent, P., "Conséquences de six années de guerre sur la population française", *Population*, 1:3 (Temmuz-Eylül 1946).

Vinen, R., *The Unfree French: Life under the Occupation*, New Haven, 2006.

Virgili, F., *Shorn Women: Gender and Punishment in Liberation France*, New York, 2002.

Volin, L., "The Russian Food Situation", *Annals of American Academy of Political and Social Scientists*, 225 (Ocak 1943), 89-91.

Volkmann, H.-E., "Landwirtschaft und Ernährung in Hitlers Europa, 1939-45", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 35 (1984).

Wachsmann, N., *Hitler's Prisons: Legal Terror in Nazi Germany*, Londra, 2004.

Waite, R., *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany, 1918-1923*, New York, 1952.

Ward, J., "'People Who Deserve It': Jozef Tiso and the Presidential Exemption", Nationalities Papers, 30:4 (2002), 571-601.

Warlimont, W., *Inside Hitler's Headquarters, 1939-1945*, Londra, 1964.

Warmbrunn, W., *The Dutch under Getman Occupation, 1940-1945*, Stanford, 1963.

________, *The German Occupation of Belgium, 1940-1944*, New York, 1993.

Weber, A., *Abschied von der bisherigen Geschichte*, Hamburg, 1946.

Weber, W., *Die innere Sicherheit im besetzten Belgien und Nordfrankreich, 1940-1944*, Düsseldorf, 1978.

Wegner, B. (ed.), *From Peace to War: Germany, Soviet Russia and the World, 1939-1941*, Oxford, 1997.

Weinberg, G., *Germany and the Soviet Union, 1939-1941*, Leiden, 1954.

__________, *World in the Balance: Behind the Scenes of World War II*, Hanover, NH, 1981.

__________, *A World at Arms: A Global History of World War II*, Cambridge, 2005.

__________, (ed.), *Hitlers Zweites Buch*, Stuttgart, 1961.

Weiss, Y., "Central European Ethnonationalism and Zionist Binationalism", *Jewish Social Studies*, 11:1 (Sonbahar 2004), 93-117.

Weiss-Wendt, A., "Extermination of the Gypsies in Estonia during World War II: Popular Images and Official Policies", *Holocaust and Genocide Studies*, 17:1 (Bahar 2003), 31-61.

Weizsäcker, E., *Die Weizsäcker-Papiere, 1933-1950*, ed. L. E. Hill, Frankfurt, 1974.

Westad, O. A., *The Global Cold War: Third World Interventionism and the Making of Our Times*, Cambridge, 2007.

Westermann, E. B., " 'Friend and Helper': German Uniformed Police Operations in Poland and the General Government, 1939-1941", *Journal of Military History*, 58:4 (Ekim 1994), 643-662.

Wildt, M., "The Spirit or the Reich Security Main Office [RSHA]", *Totalitarian Movements and Political Religions*, 6:3 (Aralık 2005), 333-349.

__________, (ed.), *Nachrichtendienst, politische Elite und Mordeinheit: Der Sicherheitsdienst des Reichsführers-SS*, Hamburg, 2003.

Williams, M., "German Imperialism and Austria, 1938", *Journal of Contemporary History*, 14:1 (Ocak 1979), 139-153.

__________, "Friedrich Rainer e Odilo Globocnik: L'amicizia in solita e i ruoli sinistri di due nazisti tipici", *Qualestoria*, 1 (Haziran 1997), 141-175.

Wills, C., *That Neutral Island: A Cultural History of Ireland during the Second World War*, London, 2007.

Winiewicz, J. M., *Aims and Failures of the German New Order*, Londra, 1943.

Winter, C., "The Long Arm of the Third Reich: Internment of New Guinea Germans in Tatura", *Journal of Pacific History*, 38:1 (2003), 85-124.

Wiskemann, E., *Czechs and Germans*, Oxford, 1938.

__________, *Germany's Eastern Neighbours*, Oxford, 1956.

Witte, P., "Two Decisions Concerning the 'Final Solution to the Jewish Question': Deportations to Lodz and Mass Murder in Chelmno", *Holocaust and Genocide Studies* 9:2 (1995), 18-45.

Witte, P. ve Tyas, S., "A New Document on the Deportation and Murder of Jews during 'Einsatz Reinhardt' 1942", *Holocaust and Genocide Studies*, 15:3 (Kış 2001), 468-486.

Witte, P. vd (ed.), *Der Dienstkalendar Heinrich Himmlers 1941/42*, Hamburg, 1999.

Wollstein, G., *Das "Grossdeutschland" der Paulskirche: Nationale Ziele der bürgerlichen Revolution 1848/49*, Düsseldorf, 1977.

Wolton, S., *Lord Hailey, the Colonial Office and the Politics of Race and Empire in the Second World War: The Loss of White Prestige*, Londra, 2000.

Wood, E. T., *Karski: How One Man Tried to Stop the Holocaust*, New York, 1994.

Wylie, N. (ed.), *European Neutrals and Non-Belligerents during the Second World War*, Cambridge, 2002.

Young, R. J., "The Aftermath of Munich", *French Historical Studies*, 8:2 (Sonbahar 1973), 305-22.

Zahra, T., "Reclaiming Children for the Nation: Germanization, National Ascription and Democracy in the Bohemian Lands, 1900-1945", *Central European History*, 37:4 (2004), 501-543.

__________, *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900-1948*, Ithaca, 2008.

Zaloga, S. *Bagration 1944: The Destruction of Army Group Centre*, Londra, 1996.

Zertal, I., *From Catastrophe to power: Holocaust Survivors and the Emergence of Israel*, Berkeley, 1998.

Zitelmann, R., *Hitler: The Policies of Seduction*, Londra, 1999.

Zylberberg, M., A *Warsaw Diary, 1939-1945*, Londra, 1969.

DİZİN

Gutschmidt, Johannes 253

MARK MAZOWER

HİTLER İMPARATORLUĞU

İşgal Avrupa'sında Nazi Yönetimi

Hitler'in hayalindeki imparatorluk projesi Avrupa'nın tarihteki en iddialı, en zalim, en kapsamlı yeniden şekillendirme girişimiydi. Hitler Avrupa'da bir Nazi Yeni Düzen'i kurmak üzere yola çıkmıştı: Almanya'yı Avrupa kıtasının hâkimine dönüştürmek ve yönetmek. Ancak 20. yüzyıl Avrupa tarihinin en önemli tarihçilerinden Mazower'in çığır açıcı kitabının ortaya koyduğu gibi, bu imparatorluk bir hayal üzerine inşa edilmişti.

"İbret alınacak bir berraklıkla ve acı bir mizahla yazılmış, 20. yüzyıl Avrupa'sının en iyi tarihçisi olarak yazarın prestijini artıran bir kitap."

–Jonathan Keates, *The Times Literary Supplement*, Yılın Kitabı

"... Nazi imparatorluğunun hızlı yükselişi ve şiddet dolu yok oluşu üzerine, okuyabileceğiniz en iyi araştırma..."

James J. Sheehan, *The New York Times*

"... Dehşet salan Üçüncü Reich'la ciddi olarak ilgilenen herkes için gerekli."

–Justin Cartwright, *Spectator*

"Çarpıcı bir araştırma ... çığır açıcı."

–Dominic Sandbrook, *Daily Telegraph*, Yılın Kitabı

"Fevkâlade ... etkileyici ... önemli bir kitap."

–Adam Tooze, *Sunday Telegraph*

"Hayranlık uyandıran bir çalışma."

–David Cesaroni, *Independent*

"Birinci sınıf bir çalışma."

–Richard Overy, *Literary Review*

"Mükemmel bir kitap ... olağanüstü."

–Prof. Dr. Norman Stone

ALFA
Ticarethane Sokak, No: 15, 34110
Cağaloğlu, Fatih - İstanbul
T. 0212 513 3420 (pbx)
F. 0212 519 3300
www.alfakitap.com

ALFA TARİH

ISBN 978-605-106-707-0

